(110)

OFFICE OF THE DIRECTOR GENERAL OF ARCHAEOLOGY
Library Regr No
INDIA.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË.

DE NED. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ V/H H. L. SMITS
WESTEINDE 135 -- 'S-GRAVENHAGE

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË,

UITGEGEVEN DOOR HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

DEEL 73.

's-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF,
1917.

INHOUD.

INHOUD.

Bladzijde

NOTULEN

VAN DE

BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

1916—1917.

BESTUURSVERGADERING

VAN 21 OCTOBER 1916.

Behalve de heer van Ophuysen, die heeft bericht wegens ongesteldheid verhinderd te wezen de vergadering bij te wonen, zijn alle bestuursleden aanwezig.

De notulen van de bestuursvergadering van 16 September jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot leden worden benoemd de heeren: E. H. B. Brascamp, H. H. de Cock, Mr. E. E. G. Joakim, H. van Santwijk, J. E. Jasper, R. A. A. SS. Soerjadiningrat, Mr. A. J. C. M. Nelissen en J. C. Hietink.

Aangeteekend wordt:

1° dat voor het lidmaatschap hebben bedankt, de heeren: Mr. C. A. Bergsma, Dr. J. B. Kolthoff, Mr. T. M. van Exter en H. C. C. Fraissinet;

2° dat zijn overleden, de leden A. Obreen, W. Baron Roël, G. J. van Heek, G. W. Burger en H. N. Stuart;

3° dat van verandering van adres hebben kennis gegeven de leden D. J. C. Kriebel en E. K. H. Pluim Mentz.

Voor de »Bijdragen« zijn aangeboden de volgende opstellen:

a. A. K. A. Gijsberti Hodenpijl: »Het ontslag en het opontbod van den G. G. Mr. Diderik Durven op 9 October 1731«.

In handen van de heeren Heeres en IJzerman.

b. Dr. N. J. Krom: »De afkomst van den Minto-steen«.

In handen van de heeren Vogel en Juynboll.

c. A. Lafeber: »Lexicographische bijdragen«.

In handen van de heeren Jonker en Juynboll.

De heer Vogel stelt voor voor de bibliotheek aan te koopen:

1. A. Barth, Inscriptions sanscrites du Cambodge (Text en atlas) Paris, 1885.

2. Abel Bergaigne, Inscriptions sanscrites de Campa et du Cambodge (Text en atlas) Paris, 1893.

N.B. Beide werken behooren tot de «Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale», Tome XXVII.

De Secretaris zal onderzoeken of dit deel afzonderlijk verkrijgbaar is en tegen welken prijs.

De heer Bakhuizen van den Brink deelt, op verzoek van het Algemeen Nederlandsch Verbond, mede dat dit Hoofdbestuur gaarne nader in overleg zal treden met de vertegenwoordigers van het A. N. V. in West-Indië, omtrent de oprichting van bibliotheken en leeszalen aldaar, en eene opgave wenscht van de dubbelen in de Koloniale Bibliotheek welke zullen kunnen worden afgestaan voor het genoemde doel (zie Notulen, Sept. jl.).

Een lijst van de dubbelen zal worden samengesteld.

De Secretaris vertoont twee door den heer E. L. M. Kühr, oud-assistent-resident, vervaardigde foto's van steenen voorwerpen aangetroffen in de Battah-kampong Namoe Bintang op de tabaksonderneming Toentoengan in de buurt van Medan (Deli) omtrent welke voorwerpen eene legende bestaat.

De heer Kühr zal worden uitgenoodigd de legende op schrift te stellen.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de heeren: A. le Chatelier, Mr. N. P. van den Berg, G. P. Rouffaer, Dr. B. J. O. Schrieke, Tertius (G. J. P. de la Valette), H. F. Tillema, F. K. van Iterson, C. Spat en C. van de Wall.

Aan de schenkers is dank betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING

VAN 18 NOVEMBER 1916.

Aanwezig de heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Liefrinck (Onder-voorzitter), Bakhuizen van den Brink (Penningmeester), Hoetink (Secretaris), Jonker, IJzerman, van Vollenhoven, Carpentier Alting en Juynboll.
De afwezige bestuursleden zonden bericht van verhindering.

De notulen van de bestuursvergadering van 21 October jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Worden benoemd (met ingang van 1917):
tot lid-donateur, de Indische Handelscompagnie te Batavia (Bijkantoor: Amsterdam, Damrak 14);
tot gewoon lid, de heeren W. F. Kissing PJzn., Mr. A. J. Gazan de la Meuse en E. L. K. Schmülling.

Voor het lidmaatschap heeft bedankt de heer Mr. F. A. F. Blom.

Van verandering van adres gaven kennis de leden J. W. van den Heuvel en J. L. M. Swaab.

Ingekomen is een schrijven van het Hoofdbestuur van het Alg. Ned. Verbond d.d. 11 dezer, waarbij instemming wordt betuigd met het plan om eene Nederlandsche boekerij te stichten op Curaçao.
Kennisgeving.

Bij haar schrijven van 15 dezer verzoekt de Ned. Boek- en Steendrukkerij voorheen H. L. Smits, om, wegens de buitengewone stijging van den prijs van het papier, haar eene verhooging van 10 pCt. toe te staan op de overeengekomen vergoeding voor het drukken der Bijdragen, de Adatrechtbundels en de afzonderlijke werken door het Instituut uitgegeven, een en ander gerekend van het begin van het loopende jaar.
Aan den Secretaris wordt opgedragen hieromtrent met den

Directeur der drukkerij in overleg te treden en naar bevind van zaken te beslissen.

Voor de »Bijdragen« zijn ontvangen:

1°. Prof Dr. H. Kern: »Vervolg vertaling Rāmāyana. Zang III«.
Zal worden geplaatst.

2°. Ed. Kühr: »Een overblijfsel uit den Hindoe-tijd in het landschap Deli (Oostkust van Sumatra)« met 2 foto's.
In handen van de heeren Juynboll en Vogel.

De heer IJzerman stelt, ook namens den heer Heeres, voor het opstel van den heer Gijsberti Hodenpijl: »Het ontslag en het opontbod van den G. G. Mr. Diderik Durven op 9 October 1731«, in de »Bijdragen« te plaatsen.
Conform.

Overeenkomstig het praeadvies van de heeren Juynboll en Jonker wordt besloten geen gebruik te maken van het aanbod van den heer Lafeber om zijne verhandeling: »Lexicographische Bijdragen tot de kennis van het Javaansch« in de »Bijdragen« op te nemen.

De Penningmeester dient in de Begrooting 1917 en geeft ter zake eenige inlichtingen.
De ontworpen begrooting zal door het Bestuur worden nagegaan.

De Secretaris:

1° bericht dat onlangs is verschenen eene dubbele aflevering der Bijdragen (afl. 3 en 4 van deel 72).

2° deelt mede dat hij de oplaag van de »Opgave van aanwinsten der Koloniale Bibliotheek over 1914 en 1915«, welke binnenkort zal kunnen verschijnen, heeft bepaald op 300 exemplaren en stelt voor den handelsprijs te stellen op f 1.— en aan leden, bij aanvraag aan hem, Secretaris, kosteloos een exemplaar toe te zenden.
Conform.

3° vraagt goed te keuren dat hij in overleg met den uitgever van het werk van den heer Schröder over het eiland Nias, om verschillende praktische redenen — welke hij ter vergadering

toelicht — heeft besloten dat het genoemde werk zal verschijnen als één deel tekst, en één deel platen en kaarten.

De gevraagde goedkeuring wordt verleend.

4° brengt ter sprake het voorstel van het Eerelid, den heer Rouffaer, om een abonnement te nemen op »the Japan Weekly Chronicle«.

Dit denkbeeld vindt geene instemming.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de heeren: Dr. E. B. Kielstra, Dr. H. C. Prinsen Geerligs, Raden Mas Noto Soeroto, Mr. M. C. Piepers en K. G. Houwen, aan wie — voor zooveel noodig — dank is gezegd.

Niets meer te verhandelen zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 16 DECEMBER 1916.

Met uitzondering van den heer Van Vollenhoven, die kennis gaf door ziekte verhinderd te wezen de vergadering bij te wonen, zijn alle bestuursleden aanwezig.

De notulen van de bestuursvergadering van 18 November jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot gewone leden worden benoemd:

Mej. Dr. M. E. Lulius van Goor en de heeren A. F. Graaf van Rechteren Limpurg, B. Ockers, C. van der Touw, W. K. H. Ypes en H. Craandijk, terwijl de heer Dr. H. van Cappelle zal geacht worden niet voor het lidmaatschap te hebben bedankt.

Onder de contribueerende instellingen wordt opgenomen het Soerabaja'sch Agentschap van de Java-China-Japanlijn.

Voor het lidmaatschap hebben bedankt de heeren van Zutphen, Weynschenk, Smeets, Lim Thian Khwong, van Kerckhoff, Engel, Rivai en Rebel.

Aanteekening zal worden gehouden van het overlijden van de leden Beels en F. A. v. d. Berg en van de adresverandering van de leden Schröder, Bruineman, Palmer van den Broek, van den Brandhof, Lamminga, Bisschop, Meerwaldt, van Hecht Munting Napjus en de Javasche Boschexplotatie-Maatschappij.

Op haar verzoek, zal de Maatschappij van Nijverheid te Haarlem worden afgevoerd van de lijst der instellingen waarmede het Instituut door ruiling van werken in verbinding staat.

Bij zijne missive van 20 Nov. jl. Afd. A' N° 9383/38 vraagt de Minister van Kolonien, onder toezending van een afschrift van het besluit van den G. G. van 9 Sept. jl. N° 4, wanneer de heer Dr. N. J. Krom de hem bij het aangehaalde besluit verleende opdracht tot samenstelling van een handboek over de Hindoe-Javaansche Kunst (Not. Sept. jl.) heeft aangevangen of ter hand zal nemen.

In handen van de Commissie van Bijstand.

Uit een schrijven van Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff van 28 Nov. jl. blijkt dat het werk over de Palaeontologie van Timor eene particuliere uitgaaf is, gesteund door particulieren te Bonn.

Wordt besloten Prof. Dr. J. Wanner te Bonn te verzoeken een exemplaar van genoemd werk aan het Instuut te willen afstaan.

Bij haar schrijven van 2 Dec. jl. N° 173, biedt de Commissie voor het adatrecht een concept aan van de oprichtingsakte eener Adatrechtstichting, waarvan haar de tot standkoming hoogst wenschelijk voorkomt.

Nadat de heer Carpentier Alting hierover eenige toelichtingen heeft gegeven, wordt besloten de medewerking in te roepen van de Thorbecke-Stichting en het Leidsch Universiteitsfonds in de overtuiging dat de besturen van deze instellingen, evenals het bestuur van het Instituut, het voorstel der Commissie met ingenomenheid zullen vernemen.

Op de vraag van den Algemeenen Secretaris van de Vereeniging »Koloniaal Instituut« of de bibliotheek van het Koloniaal Instituut de Adatrechtbundels VIII t/m XI gratis of tegen een verminderden

prijs zal kunnen ontvangen, zal worden geantwoord dat de bundels VIII—XII ten geschenke worden aangeboden.

In zijn aan den Voorzitter van het Instituut gericht schrijven van 30 Nov. jl. deelt Prof. Dr. W. Caland te Utrecht mede dat de heer A. J. de Jong, doctr ned. letteren, al geruimen tijd bezig is aan de bewerking van dat gedeelte van Baldaeus' werk dat den titel voert: «Afgoderye der Oost-Indische Heydenen» en voornemens is dit belangrijke werk te herdrukken met eene uitvoerige inleiding over dit werk en Baldaeus, maar dat de uitgaaf, met reproductie van de platen, welke evenzeer gewenscht is, alleen zal kunnen plaats hebben op de voorgenomen wijze, als de heer de Jong wordt tegemoet gekomen in de bestrijding der kosten.

Wordt besloten aan den heer de Jong voor het aangegeven doel eene subsidie te verleenen van f 400.

Het Eerelid de heer Rouffaer en de heer Lafeber hebben eene lijst gegeven van boekwerken welker aanschaffing van wege het Instituut hun wenschelijk voorkomt.

Van deze opgaven zal gaarne worden gebruik gemaakt.

De begrooting over 1917, waarvan het ontwerp de aandacht van de bestuursleden heeft gehad, wordt goedgekeurd en vastgesteld.

De heer Vogel verklaart zich te vereenigen met het oordeel van den heer Juynboll over het opstel van Dr. N. J. Krom: «De afkomst van den Minto-steen» en over het opstel van den heer E. Kühr: «Een overblijfsel uit den Hindoe-tijd in het landschap Deli (Oostkust-Sumatra).»

Op grond van de uitgebrachte praeadviezen, wordt besloten het opstel van den heer Krom op te nemen in de «Bijdragen» en dat van den heer Kühr weer te zijner beschikking te stellen.

De heer Vogel wijst nog op de wenschelijkheid om het in de bibliotheek van het Instituut aanwezige exemplaar van de Archaeological Survey Reports te completeeren door aanschaffing van de deelen XI—XXIV.

De heer Vogel verklaart zich bereid zijne bemiddeling te verleenen, welke gaarne wordt aanvaard.

De Secretaris:

1° bericht dat is verschenen Adatrechtbundel XII (Gemengd).

2° deelt mede dat sedert de vorige vergadering zijn afgedrukt vellen 17—19 van deel V van Prof. Kern's: «Verspreide geschriften» en dat de «Opgave van de aanwinsten der Koloniale Bibliotheek over 1914—15» bij den binder is.

3° vraagt of kan worden voldaan aan het verzoek der American Geographical Society om toezending van een exemplaar van den Catalogus der Koloniale Bibliotheek.

Toegestaan.

4° bespreekt de regeling omtrent het honorarium van schrijvers wier opstellen in de Bijdragen worden geplaatst.

5° brengt ter tafel een door de N. V. voorheen firma Brill voor aankoop aangeboden manuscript met platen:

«W. B. C. Paravicini di Capelli, Reize in de Binnen-Landen van Zuid-Afrika. Gedaan in den jahre 1803 door —, kapitein aide de Camp bij den Gouverneur (J. W. Janssens) van de Caap de Goede Hoop» (zie Mendelssohn's South African Bibliography II, 137).

In handen van de heeren IJzerman en Heeres.

6° biedt voor de «Bijdragen» aan, een opstel: «Over Bencon, den eersten Kapitein der Chineezen te Batavia.»

In handen van de heeren Heeres en IJzerman.

Boekgeschenken zijn ontvangen van de heeren M. van Geuns, Dr. E. B. Kielstra en Fred. Oudschans Dentz.

Aan de schenkers is, voor zooveel noodig, dank betuigd.

Niets meer te verhandelen zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 20 JANUARI 1917.

Aanwezig de heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Liefrinck (Onder-voorzitter), Bakhuizen van den Brink (Penningmeester), Hoetink (Secretaris), Jonker, IJzerman, Carpentier Alting, Juynboll en Vogel.

De overige bestuursleden zonden bericht verhinderd te wezen de vergadering bij te wonen.

Tot gewone leden worden benoemd de heeren G. W. Mazee, en C. van de Velde.

Aangeteekend wordt dat de heeren Monsanto, Slangen en Jongeneel zullen geacht worden met ult°. December a° p° voor hun lidmaatschap te hebben bedankt.

Bij zijne missive van 28 December a° p° Afd. A[1] N° 10301/3 deelt de Minister van Koloniën mede dat de Gouverneur-Generaal van Ned. Indië op de hem langs telegrafischen weg gestelde vraag wanneer de kaarten behoorende bij het werk van den controleur Schröder over Nias (Not. Nov. a° p°) kunnen worden verwacht, heeft geseind dat bedoelde kaarten einde Januari a. s. zullen worden verzonden.

Kennisgeving.

De Minister van Koloniën verzoekt bij zijne missive van 30 December a° p° Afd. A[1] N° 57 de toezending van 100 exemplaren van den Adatrechtbundel XII (Gemengd).

De Secretaris deelt mede dat deze opdracht is uitgevoerd.

De Commissie van uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds deelt bij haar schrijven van 11 Januari j.l. mede dat zij gaarne bereid is hare medewerking te verleenen tot het tot stand komen der Adatrechtstichting (Not. Dec. a° p°).

Wordt besloten aan den Voorzitter machtiging te verleenen om het Instituut te vertegenwoordigen bij het verlijden der acte waarbij voornoemde stichting zal worden in het leven geroepen.

De Commissie van Bijstand voor het Oudheidkundig Onderzoek op Java en Madura, geeft, bij haar schrijven van 17 dezer, in overweging aan den Minister van Koloniën te adviseeren om te bepalen dat de heer Dr. N. J. Krom met 1 Maart a. s. de hem op te dragen samenstelling van een werk over Hindoe-Javaansche kunst zal aanvangen (Not. Dec. a° p°).

Conform.

De Idjen-expeditie-Commissie geeft bij haar schrijven van 14 October a° p° N° 184 kennis van het door de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging te Weltevreden voorgenomen onderzoek van het Idjengebergte, onder bijvoeging van een rondschrijven waarin wordt uiteengezet hoe genoemde Vereeniging zich voorstelt dit onderzoek te doen geschieden.

Wordt besloten mede te deelen dat dezerzijds met ingenomenheid van het plan is kennis genomen en ten blijke daarvan eene bijdrage van f 100 voor dat doel beschikbaar te stellen.

Wordt besloten aan te teekenen dat door tusschenkomst van het Eerelid Dr. E. B. Kielstra, voor het jaar 1917 van de Bataafsche Petroleum Maatschappij is ontvangen een bijdrage ad f 500 ten behoeve van het bibliotheekfonds van het Instituut.

Op de vraag aan Prof. Dr. J. Wanner te Bonn of hij een exemplaar van het werk over de Palaeontologie van Timor voor de bibliotheek wil afstaan (Not. Dec. a° p°), heeft deze geleerde, bij zijn schrijven van 9 dezer, geantwoord dat het hem niet mogelijk is aan dat verzoek te voldoen en dat hij het zeer zal op prijs stellen als het Instituut door zich dit werk aan te schaffen, de voortzetting daarvan zal steunen.

Wordt besloten tot aankoop van bedoeld werk.

De Voorzitter brengt den dank over van de heeren Prof. Dr. W. Caland en A. J. de Jong, voor het in de vorige vergadering genomen besluit om eene subsidie te verleenen voor het door laatstgenoemde als dissertatie uit te geven werk van Baldaeus. (Not. Dec. a° p°).

Mede namens den heer Heeres, geeft de heer IJzerman in overweging om het in hunne handen gestelde stuk van den

heer Hoetink: «Over Bencon, den eersten Kapitein der Chineezen te Batavia», (Not. Dec. a° p°), in de «Bijdragen» op te nemen.

Conform.

De heer IJzerman deelt verder mede dat hij er nog niet in is geslaagd afdoende inlichtingen te bekomen aangaande het handschrift van Paravicini (Not. Dec. a° p°), maar dat, als het aan het Instituut aangeboden manuscript het eenig bestaande exemplaar is, dit naar zijne meening verdient te worden aangekocht.

Wordt besloten tot aankoop als den heer IJzerman zal blijken dat bedoeld handschrift een eenig exemplaar is.

De heer Vogel vraagt of hij zal kunnen aanbieden om, in ruil voor de verlangde deelen van de verslagen der Archaeological Survey (Not. Dec. a° p°) een exemplaar van een van wege het Instituut uitgegeven boek- of plaatwerk af te staan.

Wordt besloten den uitslag af te wachten van het verzoek dat de heer Vogel voornemens is te richten tot de autoriteiten te Simla.

De Secretaris:

1° legt ter tafel:

a. een exemplaar van deel V van Prof. Kern's Verspreide Geschriften;

b. een exemplaar van de Opgave van aanwinsten van de Koloniale Bibliotheek over de jaren 1914 en 1915, samengesteld door den Adjunct-Secretaris;

2° bericht dat sedert de vorige vergadering zijn afgedrukt de vellen 1 en 2 van deel VI van Prof. Kern's Verspreide Geschriften;

3° biedt, namens den heer Dr. F. de Haan, Landsarchivaris te Weltevreden, voor de «Bijdragen» aan diens opstel: «De laatste der Mardijkers».

Overeenkomstig het advies van de heeren IJzerman en Hoetink wordt besloten tot opneming.

4° legt over eene lijst van duplicaten aanwezig in de Koloniale Bibliotheek.

Wordt besloten deze lijst ter inzage te zenden aan het Hoofdbestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond, met verzoek te willen aangeven welke van de daarin vermelde boekwerken naar zijne meening geschikt zijn voor op te richten openbare bibliotheken in West-Indië (Not. Oct. a' 9°).

5° vraagt het oordeel van de vergadering omtrent de wenschelijkheid om het abonnement op eenige door hem genoemde tijdschriften voort te zetten.

Wordt besloten het abonnement op sommige van deze tijdschriften te staken.

6° bericht dat het lid de heer M. van Geuns hem heeft medegedeeld er in te zijn geslaagd fondsen bijeen te brengen voor de aanschaffing van boeken en tijdschriften ten behoeve van de Koloniale bibliotheek.

Aan den heer van Geuns zal dank worden gezegd voor zijne zeer gewaardeerde belangstelling.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de heeren: A. P. Hotz, Dr. N. J. Krom, G. P. Rouffaer, A. M. H. J. Stokvis, J. de Groot, K. G. Houwen, J. W. IJzerman, Dr. E. B. Kielstra, H. H. van Kol, W. L. Bosschart en W. C. Muller.

Aan de schenkers is de dank van het Instituut betuigd.

Niets meer te behandelen zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

JAARVERSLAG OVER 1916.

In het afgeloopen jaar bestond het Bestuur uit de heeren Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje (Voorzitter), F. A. Liefrinck (Onder-voorzitter), Prof. Mr. C. van Vollenhoven, Prof. Ch. A. van Ophuysen, Prof. Mr. J. E. Heeres, Dr. H. H. Juynboll, Prof. Mr. Dr. J. C. G. Jonker, Prof. Dr. J. Ph. Vogel, Prof. Mr. J. H. Carpentier Alting, J. W. IJzerman, Ch. R. Bakhuizen van den Brink (Penningmeester) en B. Hoetink (Secretaris).

Door het overlijden van den heer van Ophuysen ontviel aan het Instituut een bestuurslid, wiens arbeid en toewijding in dankbare herinnering zullen blijven.

Volgens art. 8 van het Reglement zijn de heeren Liefrinck en Bakhuizen van den Brink aan de beurt van aftreden, van wie de laatstgenoemde dadelijk herkiesbaar is.

Ook heeft de heer Carpentier Alting, in verband met zijn aanstaand vertrek naar Indië, ontslag genomen als lid van het Bestuur.

Van de wijze waarop de Adjunct-Secretaris zijne taak heeft vervuld, kan op nieuw met lof worden gesproken.

Aan de Commissarissen in Indië, de heeren Dr. G. A. J. Hazeu en Dr. D. A. Rinkes wordt dank gebracht voor hetgeen zij ten bate van onze Instelling hebben verricht.

Op 1 Januari 1917 telde het Instituut:

1 Beschermvrouw (H. M. de Koningin).
29 Buitenlandsche leden.
4 Eereleden.
95 Leden-donateurs.
18 Contribueerende Instellingen.
2 Correspondeerende leden.
546 Gewone leden.
167 Instellingen waarmede het Instituut door ruiling van werken in verbinding staat.

Sedert de Algemeene Vergadering van 18 Maart 1916, werden benoemd tot:

a. Leden-donateurs.

Z.E. Mr. J. P. Graaf van Limburg Stirum.
de Koloniale Bank te Amsterdam.
» Stoomvaartmaatschappij »Nederland».
» Rotterdamsche Lloyd.
» Ned. Indische Gas-Maatschappij.
» Cultuurmaatschappij »Soember Kareng».
» » » »Tjiomas».
» » » »Pagottan».
» Semarangsche Administratiemaatschappij.
» N. V. Soerabajasche Machinenhandel v/h Becker & C°.
» N. V. Zeehaven en Kolenstation »Sabang».
» Droogdok-Maatschappij Tandjong Priok.
» Mij. tot expl. van de koffie onderneming Soeka Rame.
» » » » » » » » Soember Aroem.
» » » » » » » » Kali Kempit.
» » » » » » » » Kali Bakar.
» Senembah-Maatschappij.
» Maatschappij tot expl. van de suikeronderneming »Djatie».
» Kultuur Mij. Parakan Salak.
» » » Pasir Nangka.
» Indische Handelscompagnie.

b. Contribueerende instellingen.

de Assurantiemaatschappij »de Nederlanden».
» Cultuurmaatschappij »Kali Tello».
het leesgezelschap »Elck wat Wils» te Toeloengagoeng.
» Soerabajasch Agentschap van de Java-China-Japanlijn.

c. Gewone leden.

Mevr. de Wed. E. van Deventer-Maas, Mej. Dr. H. Schagen van Soelen, Mej. Dr. M. E. Lulius van Goor.

de H.H. Mr. A. J. A. Bake, A. H. Bennewitz, P. W. J. Bischoff, E. H. B. Brascamp, H. H. de Cock, H. Craandijk, Mr. Dr. C. C. Dikema, Mr. A. J. Gazan de la Meuse, J. C. Hietink, H. A. Hoezoo, J. G. L. Houthuysen, J. E. Jasper, Mr. E. E. G. Joakim, Mr. D. J. Jongeneel, Mr. L. J. Kasteleijn, W. F. Kissing P. Jzn., K. J. Lette, F. H. G. J. van Leeuwen,

G. W. Mazee, Mr. A. J. C. M. Nelissen, Mr. G. W. Nijhuis, B. Ockers, A. F. Graaf van Rechteren Limpurg, H. van Santwijk, E. L. K. Schmülling, Mr. J. W. Sloot, Mr. Th. W. Sonneveld, R. A. A. S. S. Soerjaningrat, C. van der Touw, C. van de Velde, H. F. E. Visser, B. Wieringa, W. K. H. Ypes.

In den loop van 1916 zijn verschenen:

a. van de Bijdragen, afl. 3 en 4 van deel 71, zoomede deel 72.
b. Adatrechtbundels XI (Sumatra) en XII (Gemengd).
c. deel IV en V van Prof. H. Kern's Verspreide Geschriften.
d. opgave van aanwinsten over de jaren 1914 en 1915 van de Koloniale Bibliotheek.

Met het afdrukken van het afzonderlijke werk van den Heer Kats »Het Tjamoro van Guam en Saipan« werd een aanvang gemaakt; de druk van het geschrift van den Heer E. Stresemann over het Paulohi-dialect op Ceram is op nieuw ter hand genomen.

Het werk van den Heer Schröder over het eiland Nias kon nog niet verschijnen, ook omdat de daarbij behoorende, in Indië vervaardigde kaarten, den uitgever nog niet hebben bereikt.

Nadat het bestuurslid Prof. Dr. Vogel had verzocht te worden ontheven van de opdracht om de archaeologische beschrijving voor de Boroboedoer-monografie samen te stellen, is deze arbeid opgedragen aan en aanvaard door den Heer Dr. N. J. Krom.

Met gunstigen uitslag heeft het Bestuur aan den Minister van Koloniën het voorstel gedaan om den Heer Dr. Krom de gelegenheid te verschaffen een samenvattend werk te schrijven over Hindoe-Javaansche kunst.

Aan den heer A. J. de Jong, doctorandus in de Nederlandsche letteren, te Amsterdam, is subsidie verleend ten behoeve van zijne voorgenomen uitgave, als dissertatie, van Baldaeus' werk: »Afgoderije der Oost-Indische Heijdenen«.

Ook heeft het Instituut, door de toezegging van eene bijdrage, een blijk van belangstelling gegeven in de expeditie naar het Idjèn-gebergte, waartoe de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging te Weltevreden heeft besloten.

Omtrent de gewone werkzaamheden van het Bestuur wordt verwezen naar de Notulen.

In het afgeloopen jaar werd de bibliotheek op nieuw door geschenken, ruilingen en aankoopen uitgebreid; de leeszaal bleef druk bezocht.

De geldmiddelen van het Instituut verkeeren niet in slechten staat al bleef de toetreding van nieuwe leden in het afgeloopen jaar beneden de verwachting. Wel is waar kan dankbaar worden erkend dat een beroep op geldelijken steun in Nederland bij donateurs weerklank heeft gevonden, maar daarentegen is het verlies van in Indië gevestigde leden nauwelijks vergoed doordat zich nieuwe donateurs of gewone leden uit onze Koloniën hebben aangemeld.

Zonder twijfel kan dit gemis aan belangstelling ten deele worden verklaard door de tijdsomstandigheden en het Bestuur blijft daarom vertrouwen dat aan het streven en den arbeid van het Instituut meer waardeering zal te beurt vallen zoodra in die omstandigheden verbetering zal zijn gekomen.

Verkorte Balans op 31 December 1916.

I. *Algemeene kas:*

Kas en kassier	f 28208.54	Reserve voor uitgave Boro-Boedoer	f 21721.75
Gebouw, van Galenstraat 14	„ 36000.—	Geld en geldswaarden en goederen	„ 56654.29
Meubilair	memorie.		
Effecten, volgens koers op d°.	„ 14167.50		
	f 78376.04		f 78376.04

II. *Bibliotheekfonds:*

Kas en kassier	f 82.02	Bibliotheek	f 70000.—
Geschatte waarde der bibliotheek	„ 70000.—	Geld en geldswaarden	„ 27427.02
Effecten, volgens koers op d°.	„ 27345.—		
	f 97427.02		f 97427.02

III. *Pensioen- en ondersteuningsfonds:*

Kas en kassier	f 239.40	Geld en geldswaarden	f 11729.40
Effecten, volgens koers op d°.	„ 11490.—		
	f 11729.40		f 11729.40

Staat der aanwezige effecten.

Voor I. *Algemeene kas:*

6 certificaten 2½ pCt. N. W. S.	f 3645.—
12 „ 3 „ „	„ 8520.—
2 obl. Leening N. I. 1916, 5 pCt. à f 500.	„ 1002.50
1 Deposito N. H. Maatsch. A n° 741, 4 pCt.	„ 1000.—
	f 14167.50

Voor II. *Bibliotheekfonds:*

5 pandbrieven 4½ pCt. E. N. Scheepsverbandmaatschappij	f 4381.25
2 aandeelen N. V. Handelscompagnie Padang	„ 1000.—
6 pandbrieven 5 pCt. Holland—La Plata hypotheekbank	„ 5850.—
5 obl. 4½ pCt. Alg. bank voor zakelijk onderpand	„ 2750.—
5 „ 4½ „ Nat. bank voor belaste waarden	„ 3650.—
3 „ 4½ „ Nat. voorschotbank Amsterdam	„ 2250.—
1 pandbrief 4½ pCt. Ned. Bankinstelling voor waarden belast met vruchtgebruik enz.	„ 970.—
4 pandbrieven 5 pCt. Amst. scheepsverbandbank	„ 4000.—
1 schuldbewijs 5 pCt. N. I. leening 1915	„ 501.25
1 „ 4½ „ Ned. staatsleening 1916	„ 992.50
1 Deposito Ned. Handelmaatschappij A. n° 660, 4 pCt.	„ 1000.—
	f 27345.—

Voor III. *Pensioen- en ondersteuningsfonds:*

3 certificaten 3 pCt. N. W. S.	f 2130.—
5 obl. 3 pCt. Amsterdam 1895	„ 4062.50
3 „ 4 „ Staatsspoor 1910/11	„ 2820.—
1 pandbrief 5 pCt. Holland—La Plata hypotheekbank	„ 975.—
1 „ 5 „ Amst. Scheepsverbandbank	„ 500.—
1 schuldbewijs 5 pCt. N. I. leening 1915	„ 501.25
1 „ 4½ „ Ned. staatsleenig 1916	„ 501.25
	f 11490.—

Al de voormelde effecten, behalve de twee depositobiljetten der N. H. M. zijn in openbare bewaargeving bij de Nederlandsche Bank.

Verkorte Winst- en Verliesrekening van de Algemeene Kas.

Saldo ult° Dec. 1915	f 5524.19⁵	Algemeene kosten	f 2952.05
Reserve ult° Dec. 1915:		Adjunct-secretaris	„ 1200.—
a. uitgaaf Boro-Boedoer	„ 23129.90	Bijdragen en afzonderlijke werken	„ 8772.67
b. bijwerking catalogus	„ 20.64	Aankoop effecten	„ 2002.22
Contributiën	„ 6656.50	Reserve: uitgaaf Boro-Boedoer	„ 21721.75
Commissarissen in Indië	„ 580.—	Saldo kas en kassier ult° Dec. 1916	„ 6486.79
Verkochte boeken	„ 4009.72		
Renten	„ 976.51⁵		
Aandeel bibliotheekfonds in algemeene onkosten	„ 1944.71		
Terugstorting prof. Vogel Boro-Boedoer	„ 293.30		
	f 43135.48		f 43135.48

Verkorte Winst- en Verliesrekening van het Bibliotheekfonds.

Saldo ult° Dec. 1915	f 236.28	Aandeel alg. kosten	f 1944.71
Jaarlijksche donaties	„ 3150.—	Catalogus	„ 580.25
Schenking in eens	„ 500.—	Beambte	„ 600.—
Indisch Genootschap	„ 466.—	Boeken, bindwerk enz.	„ 1614.04
Renten	„ 1562.50	Brandverzekering	„ 72.05
		Aankoop en bewaarloon effecten	„ 1021.71
		Saldo in kas op ult° Dec. 1916	„ 82.02
	f 5914.78		f 5914.78

Verkorte Winst- en Verliesrekening van het pensioen- en ondersteuningsfonds.

Saldo ult° Dec. 1915	f 277.95	Aankoop en bewaarloon effecten	f 508.90
Renten	„ 470.35	Saldo in kas op ult° Dec. 1916	„ 239.40
	f 748.30		f 748.30

NOTULEN

VAN DE

BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

1917.

BESTUURSVERGADERING
VAN 16 JUNI 1917.

Alle bestuursleden zijn aanwezig.

De notulen van de vergadering van 19 Mei jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Aanteekening zal worden gehouden van het overlijden van de leden T. J. A. van Zijll de Jong en Jhr. W. H. Teding van Berkhout en van het bedanken van het lid J. H. de Waal Malefijt, zoomede van de verandering van adres van de leden Mr. G. W. Nijhuis, Mr. H. H. Reijers en J. van Moll.

Tot gewoon lid wordt benoemd de Heer Frans Jurgens, Heijendaal, Nijmegen.

In behandeling komen:

1° een schrijven van Prof. Dr. A. J. Wensinck, waarin deze zijn dank betuigt voor den hem toegezegden steun bij de uitgave van het werk: «Concordantie van Arabische traditie-verzamelingen».

Kennisgeving.

2° een schrijven van den Uitgever van het Instituut, waarin eene wijziging wordt verzocht van de voorwaarden waaronder hij zijne taak vervult en in overweging wordt gegeven eene andere regeling te treffen omtrent de wijze waarop uitgaven van het Instituut verschijnen.

Wordt besloten eene beslissing hieromtrent tot de eerstkomende vergadering uit te stellen.

3° een schrijven van het lid Dr. N. J. Krom, waarbij hij verzoekt het hem toegekende honorarium voor de samenstelling van het iconografisch gedeelte der Boroboedoer-monografie voortaan te ontvangen in maandelijksche bedragen van f 100.

Conform.

4° een schrijven van de Commissie voor het Adatrecht waarbij zij zich bereid verklaart om, indien binnen een zelfde kalenderjaar drie of meer Adatrechtbundels verschijnen, aan het Instituut f 100 af te dragen bij het verschijnen van den derden en van elken verderen Adatrechtbundel van dat jaar.

Kennisgeving.

De Voorzitter zegt voor de «Bijdragen» zoo goed als gereed te hebben eene vertaling van een Arabisch stuk, waarvan de titel zal zijn: «Een belangrijk document betreffende den heiligen oorlog van den Islam (1914) en eene officiëele correctie.

Zal zoo spoedig mogelijk in de «Bijdragen» worden geplaatst.

De heer Van Vollenhoven stelt voor om van wege het Instituut eene opwekking te richten tot eenige daarvoor in aanmerking komende instellingen, met het doel bijdragen voor de Adatrechtstichting te verkrijgen.

Conform.

De Heer Vogel:

1° brengt ter tafel nieuwe afprenten van de inscripties in Koetei (Moeara Kaman) welke zijn uitgegeven in de Verslagen en Mededeelingen der Kon. Acad. v. Wetentchappan (1882) en geeft het voornemen te kennen over die inscripties een opstel in de Engelsche taal voor de «Bijdragen» samen te stellen, bij welk opstel zullen dienen te worden gevoegd verkleinde reproducties van deze duidelijke afprenten, waardoor archaeologen in Britsch-Indië en elders in de gelegenheid zullen komen daarover hun licht te laten schijnen.

Wordt besloten dat de Heeren Juynboll en Rouffaer over het toegezegde opstel praeadvies zullen uitbrengen.

2° betoogt de wenschelijkheid om afdrukken te verzamelen van alle inscripties in onze koloniën en die in één gebouw onder dak te brengen.

Algemeen wordt instemming betuigd met het denkbeeld van den Heer Vogel, waarvan de verwezenlijking echter voorshands onmogelijk wordt geacht wegens het gemis aan geschikte ruimte. Intusschen wordt aan den Secretaris opgedragen te onderzoeken of de kelderruimten van het Algemeen Rijksarchief wellicht voor het aangegeven doel beschikbaar zouden zijn.

De Heer van Berckel stelt voor over te gaan tot de aanschaffing van het boekwerk van A. Brou: St François Xavier. Paris, 1912.

Conform.

De Secretaris:

1° bericht dat sedert de vorige vergadering zijn gereedgekomen de vellen 14, 15, 16 en 17 van deel VI van Kern's «Verspreide Geschriften».

2° legt ter tafel een exemplaar der Adatrechtbundels XIII en XIV.

3° deelt mede dat hij betaalbaarstelling heeft verzocht van de subsidie aan den uitgever van Schröders werk over Nias, dat zal kunnen verschijnen zoodra de daarbij behoorende kaarten uit Indië zullen zijn aangekomen, en stelt voor van de middelerwijl ontvangen subsidie een bedrag van f 5000 ter beschikking van den uitgever te stellen.

Conform.

4° bespreekt de wenschelijkheid van de aanstelling van een vertegenwoordiger van het Instituut voor Ned. West-Indië.

Wordt besloten den heer Fred. Oudschans Dentz, die voornemens is binnen kort naar West-Indië terug te keeren, uit te noodigen aldaar het Instituut als Correspondeerend lid te vertegenwoordigen.

5° brengt het verzoek over van den Voorzitter van het Indisch Genootschap om toe te staan dat in de vergaderzaal van het Instituut zal worden opgehangen de bronzen gedenkplaat welke de Inlandsche vereerders van wijlen Mr. van Deventer aan genoemd Genootschap hebben geschonken.

Dit verzoek wordt gaarne toegestaan.

Voor de bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren: P. H. van der Kemp, Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan, M. v. Geuns, Dr. E. B. Kielstra, Jhr. L. P. C. Graafland en B. Hoetink.

Niets meer te behandelen zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
van 15 September 1917.

Aanwezig de heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Van Vollenhoven (Onder-voorzitter), Hoetink (Secretaris), Jonker, Vogel, IJzerman, Martin, Rouffaer, Juynboll en Van Berckel.

De heeren Bakhuizen van den Brink en Heeres gaven kennis verhinderd te wezen.

Na de vergadering te hebben geopend, deelt de Voorzitter mede wat namens het Bestuur is gedaan bij het afsterven van Prof. Kern, Eerelid en oud-Voorzitter van het Instituut, dat bij de ter aardebestelling is vertegenwoordigd geweest door hem, Voorzitter, en het bestuurslid Jonker, terwijl aan de familie een brief van rouwbeklag is gezonden.

Vervolgens worden de notulen van de vergadering van 16 Juni jl. gelezen en goedgekeurd.

Tot leden worden benoemd, de heeren E. H. Zorab, H. W. Hofstede, R. M. Suardhy Surjaningrat, Mr. I. A. Nederburgh en A. K. A. Gijsberti Hodenpijl.

Voor het lidmaatschap hebben bedankt, de heeren J. A. E. van Deventer, G. van der Waals Jr., W. F. Dozy, Mr. H. M. Kits van Heijningen en Lim Tjhing Kiong.

Aanteekening zal worden gehouden van het overlijden van de leden A. E. Rahusen en H. J. de Groot, zoomede van de verandering van adres van de leden D. J. C. Kriebel, R. A. Kern, H. C. Kronouer, J. Peters, Dr. Ph. S. van Ronkel, J. L. M. Swaab en van de N. V. Sentanen Lor.

Ingekomen zijn:

a. een schrijven van het Departement van Koloniën van 16 Aug. jl. N° 5520/16 waarbij wordt toegezonden een aantal van elk der bij het werk van den heer Schröder over Nias behoorende

kaarten, t. w. schetskaart van Nias 1 : 150.000; geologische, geschiedkundige en staatkundige kaarten van Nias 1 : 400.000, onder mededeeling dat de 350 gewenschte exemplaren van elke kaart in drie partijen met drie verschillende bootgelegenheden hierheen zullen worden gezonden.

Kennisgeving.

b. een renvooi van het Departement van Binnenlandsch Bestuur d.d. Batavia 18 April j.l. ten geleide van de bl. 361—600 van het zooeven bedoelde werk, welke door den auteur zijn nagezien voor het aanbrengen van verbeteringen en toevoegingen.

c. een schrijven van Prof. Dr. J. H. Kern van 12 Juli j.l. waarbij, mede namens zijne zusters en broers, dank wordt gezegd voor de hulde in den brief van rouwbeklag aan hun vader gebracht.

d. eene mededeeling van de Handelsvereeniging Amsterdam, van de Koloniale Bank en van den heer Mr. W. Suermondt Lzn., dat zij niet bereid zijn bij te dragen tot versterking van het kapitaal der Adatrechtstichting (Not. Juni j.l.).

De heer Van Vollenhoven deelt mede dat de heer Mr. M. Enschedé voor dit doel f 1000 heeft bijgedragen.

e. een schrijven van den heer Fred. Oudschans Dentz van 10 Juli j.l. waarbij hij zijne erkentelijkheid betuigt voor zijne benoeming tot correspondeerend lid van het Instituut.

f. een aan den Voorzitter gericht schrijven van den heer A. J. de Jong, waarbij onder aanbieding van een exemplaar van zijn proefschrift, dank wordt gezegd voor den van het Instituut ondervonden steun bij de uitgave daarvan (Not. Dec. a.ᵒpᵒ).

g. eene vraag van de N. V. Boekhandel E. J. Brill of het Bestuur bereid is het ter inzage aangeboden handschrift van W. B. E. Paravicini di Capelli, «Reize in de Binnenlanden van Zuid-Afrika», voor het Instituut aan te koopen.

De heer IJzerman biedt dit handschrift ten geschenke aan, waarvoor de Voorzitter hem dank betuigt.

h. eene missive van H. M[s]. Gezant te Londen d.d. 4 Juli j.l. waaruit blijkt dat de Gravin Douairière Minto bereid is te voldoen aan het verzoek van het Bestuur en een foto te laten maken van den Minto-steen doch dat op het oogenblik bezwaren van practischen aard aan de uitvoering van dat voornemen in den weg staan.

De heer Rouffaer geeft in overweging in plaats van een foto een papierafdruk te vragen, welke zonder eenig bezwaar zal kunnen worden vervaardigd.

De heer Vogel verklaart zich bereid na te gaan tot wien men zich zal kunnen wenden om het denkbeeld van den heer Rouffaer verwezenlijkt te krijgen.

De Secretaris deelt mede dat aan H. M[s] Gezant dank is gezegd voor Z. E['s] medewerking.

Voor de «Bijdragen» zijn ontvangen de volgende opstellen:

1° Prof. Dr. H. Kern: *a.* Zang VI van 't Oudjavaansch Rāmāyaṇa in vertaling; *b.* Barhala; *c.* Een en ander over Koning Jayabhaya.

Zullen zoo spoedig mogelijk worden geplaatst.

2° Dr. J. de Hullu: Een advies van Mr. Pieter van Dam, advocaat der O. I. Compagnie, over een gedeeltelijke openstelling van Compagnie's handel voor particulieren. 1662.

In handen gesteld van de heeren IJzerman en Heeres.

3° Dr. N. J. Krom: De Bodisattwa's van den Mendoet.

In handen gesteld van de heeren Vogel en Juynboll.

4° Dr. Alb. C. Kruyt: Measa, eene bijdrage tot het Dynamisme der Bare'e sprekende Toradja's en enkele omwonende volken.

In handen gesteld van de heeren Jonker en Juynboll.

De Voorzitter wijst er op dat, nu het nog niet verschenen gedeelte der «Verspreide Geschriften» van Prof. Kern zonder diens eigen toezicht voor den herdruk gereed gemaakt zal moeten worden, het met den eisch der piëteit zou strijden, meer dan een zuiveren herdruk der daarvoor in aanmerking komende geschriften uit te geven. Tot dusver was er niets tegen, door wijzigingen of noten den inhoud van het herdrukte in overeenstemming te brengen met den tegenwoordigen stand der wetenschap, daar dit geschiedde in overleg met den schrijver

en niets zonder zijn fiat werd afgedrukt. Nu dit niet meer mogelijk is, heeft niemand het recht die taak over te nemen. Zoo meent althans de Voorzitter en het is hem bekend dat toen eens in een soortgelijk geval het advies van Prof. Kern werd gevraagd, deze zich ondubbelzinnig verklaarde tegen uitgave van het werk van een overledene met door anderen vastgestelde wijzigingen of toevoegsels.

De Heer Rouffaer zou het bejammeren indien de nog te drukken geschriften niet op ongeveer dezelfde wijze werden behandeld als de reeds uitgegevene. Hij meent dat aan den eisch der piëteit geheel wordt voldaan wanneer de toegevoegde noten maar streng van den origineelen tekst worden onderscheiden en dat de waarde der volgende deelen zou dalen indien men die bijwerking voortaan achterwege liet. Hij weet zeker — en dit wordt door den heer Juynboll bevestigd — dat Prof. Kern voornemens was, bij den herdruk zijner vertaling van het Nāgarakṛtāgama gebruik te maken van de door Dr. Krom voorgestelde verbeteringen, en zou het in het bijzonder betreuren wanneer in het epigraphische gedeelte, waarvan de druk reeds een goed eind gevorderd is, nu op eens alle verwijzingen naar latere literatuur moesten ophouden.

Met uitzondering van den heer Juynboll, die geen bezwaar zou hebben tegen toevoeging van noten, mits duidelijk bleek dat zij niet van Prof. Kern afkomstig waren, zijn alle overige aanwezige bestuursleden van dezelfde meening als de Voorzitter. De heer Van Vollenhoven vestigt er nog de aandacht op dat men bedoeld heeft, werk van Prof. Kern uit te geven zooals hij het schreef, nièt zooals men meent dat hij het thans of later geschreven zou hebben, en nièt om den tegenwoordigen stand der wetenschap omtrent de vroeger door hem behandelde onderwerpen in het licht te stellen door noten die dan toch na eenigen tijd op hare beurt verouderd zullen zijn.

Nadat de heer Rouffaer nogmaals zijne bezwaren heeft ontwikkeld en althans op eenige concessie ten aanzien der in het bijzonder door hem genoemde gedeelten aangedrongen heeft, wordt besloten:

dat het nog uit te geven gedeelte der «Verspreide Geschriften» zal bestaan uit zuiveren herdruk van het door Prof. Kern geschrevene, zonder wijziging of toevoeging van aanteekeningen; dat evenwel in de afdeeling: «Inscripties van den Indischen

Archipel waarvan een gedeelte reeds in Deel VI werd gepubliceerd, noten die niets meer bevatten dan verwijzing naar latere literatuur over behandelde onderwerpen, mogen worden opgenomen;

dat in den herdruk der vertaling van de Nāgarakṛtāgama de door Prof. Kern aanvaarde verbeteringen van Dr. Krom zullen worden aangebracht.

De heeren Rouffaer en Juynboll adviseeren om het stuk van het bestuurslid Vogel over de inscripties in Koetei (Moeara Kaman) in de «Bijdragen» op te nemen. Intusschen zet de heer Rouffaer de bedenkingen uiteen welke hij heeft tegen sommige in dat opstel voorkomende identificaties, waarna de heer Vogel verklaart aan het door den heer Rouffaer aangevoerde, zijne volle aandacht te zullen schenken.

Wordt besloten tot opneming in de «Bijdragen».

De heer Juynboll vraagt wanneer het opstel van den heer Otto Scheerer: The articles of relation of the Isinai language (Not. 1913) zal worden gedrukt en verzoekt de drukproeven te zenden aan Dr. N. Adriani.

De Secretaris zegt dat dadelijk tot het drukken van dit opstel, als afzonderlijk werk, zal worden overgegaan.

De Secretaris:

1° deelt mede dat de Penningmeester verzoekt goed te keuren zijne inschrijving op de jongste 5 pCt. Indische leening, nl. f 500 voor het bibliotheekfonds en f 500 voor het pensioenfonds;

De gevraagde goedkeuring wordt verleend.

2° geeft, mede namens den Penningmeester, inlichtingen omtrent eenige beleggingen.

3°. brengt opnieuw ter tafel het schrijven van den uitgever van het Instituut van 25 Mei j.l. naar aanleiding waarvan hij, Secretaris, een onderhoud heeft gehad met den heer W. Nijhoff.

Na kennis te hebben genomen van het verslag van dat onderhoud, wordt besloten aan den uitgever eene verhooging van het aan hem toegekende percentage van 35 pCt. tot 40 pCt. toe te staan, maar daarentegen geene wijziging te brengen in de bestaande betrekkingen tusschen het Instituut, zijn uitgever en zijn drukker.

4° brengt, naar aanleiding van den aankoop van brieven van Raffles voor de Koninklijke Bibliotheek (Verslag 1916), ter sprake de voorgenomen uitgaaf van de in 1906 door het Instituut aangekochte brieven van genoemden staatsman.

De Heer Rouffaer zal de beide verzamelingen nagaan en daarna een voorstel doen.

Voor de bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de heeren: Dr. A. J. de Jong, Dr. H. W. Hoesen, Dr. R. Brandstetter, A. Plate, E. L. K. Schmülling, Prof. Dr. D. van Blom, Wouter Nijhoff, B. Hoetink, S. P. l'Honoré Naber, Prof. ir. S. J. Vermaes, P. H. van der Kemp, G. P. Rouffaer, W. O. J. Nieuwenkamp, Raden Mas Soewardi Soerianingrat en M. van Geuns.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 20 OCTOBER 1917.

Uitgezonderd de heeren Jonker en Martin, die kennis gaven verhinderd te wezen de vergadering bij te wonen, zijn alle bestuursleden aanwezig.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Aanteekening zal worden gehouden dat voor hun lidmaatschap hebben bedankt de heeren Mr. G. N. Bouma, Mr. M. F. de Monchy en P. K. A. Meerkamp van Embden, en van de verandering van adres van de leden B. Wieringa, B. Ockers, Dr. N. Adriani en P. G. Roosegaarde Bisschop.

Bij missive van den Minister van Koloniën van 15 September j.l. 1e Afd. N° 24 wordt toezending verzocht van honderd exemplaren van elk der Adatrechtbundels XIII (Borneo) en XIV (Java en Madoera).

De Secretaris deelt mede dat het noodige is verricht.

Voor de »Bijdragen« is ontvangen een opstel van het lid A. K. A. Gijsberti Hodenpijl: »De zwerftocht van Sultan Pakoeboewona II

na diens vlucht uit den kraton te Kartasoera op 30 Juni 1742».
Wordt gesteld in handen van de heeren Heeres en IJzerman.

De Voorzitter leest een schrijven voor van het lid Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel, houdende mededeeling dat Mevrouw de Weduwe M. Campbell—Smissaert bereid is aan het Instituut ten geschenke te geven eene belangrijke verzameling Engelsche boeken over Ned. Indië, zoomede reisbeschrijvingen en ethnografische werken, welke wijlen haar echtgenoot heeft gebruikt bij de samenstelling van zijn werk: «Java: Past and Present» en waarvan eene lijst is bijgevoegd.

Wordt besloten aan Mevrouw de Weduwe Campbell mede te deelen dat haar geschenk op hoogen prijs wordt gesteld en met ingenomenheid wordt aanvaard.

Aan het lid Van Ronkel zal mede dank worden gezegd voor zijne medewerking.

De heer Vogel stelt, mede namens den heer Juynboll, voor om het in hunne handen gestelde stuk van het lid Dr. N. J. Krom: «De Bodhisattwa's van den Mendoet» in de «Bijdragen» op te nemen. (Notulen September j.l.).

Conform.

Ook doet de heer Vogel mededeeling van hetgeen hij heeft verricht ter verkrijging van een afprent van den Minto-steen, waaruit blijkt dat de heer Vogel alles heeft gedaan wat noodig was om het voorgestelde doel te bereiken, zoodat mag worden gehoopt dat hij binnen kort zal kunnen berichten dat zijne bemoeiingen vruchtbaar zijn geweest.

De heer IJzerman brengt, mede namens den heer Heeres, verslag uit over het in hunne handen gestelde opstel van het lid Dr. J. de Hullu: «Een advies van Mr. Pieter van Dam, advocaat der O. I. Compagnie, over eene gedeeltelijke openstelling van 's Compagnie's handel voor particulieren, 1662», (Not. Sept. j.l.).

Wordt besloten tot opneming.

Overeenkomstig het door den heer Juynboll, mede namens den heer Jonker, uitgebrachte prae-advies, wordt besloten tot plaatsing in de «Bijdragen» van het opstel van het lid Dr.

Albert C. Kruyt: «Measa, eene bijdrage tot het Dynamisme der Bare'e sprekende Toradja's».

De heer Rouffaer:

1° deelt mede dat van deel VII der Verspreide Geschriften, handelende over inscripties, thans 14 vellen zijn afgedrukt en verzoekt machtiging aan dit deel toe te voegen eene eenvoudige kaart waarop met een oogopslag zal kunnen worden nagegaan in welke streek die inscripties zijn aangetroffen.

De gevraagde machtiging wordt verleend.

2° Omdat na de besproken rubriek, de uitgaaf van de Nāgarakṛtāgama aan de beurt zal komen, stelt de heer Rouffaer de vergadering in kennis van den inhoud van een aan hem gericht schrijven van het lid Dr. N. J. Krom, waarin deze geleerde eene beschouwing geeft over de wijze waarop de door Prof. Kern bezorgde vertaling zal kunnen worden uitgegeven.

De Voorzitter verklaart het niet wenschelijk te achten de discussie over het in Dr. Krom's schrijven aangeroerde onderwerp te heropenen en brengt daarom in stemming of zal worden teruggekomen op de in de vorige vergadering gevallen beslissing en derhalve toevoegingen als door den heer Rouffaer voorgestaan, zullen mogen worden aangebracht.

Met uitzondering van de heeren Rouffaer en Juynboll verklaren de aanwezige bestuursleden het daaromtrent in de voorgaande vergadering genomen besluit te willen handhaven, zoodat alleen de door Prof. Kern goedgekeurde verbeteringen zullen mogen worden opgenomen.

Het voorstel van den heer Rouffaer om een register benevens een drietal facsimile's van stukken uit het handschrift toe te voegen, vindt daarentegen algemeene instemming; evenals zijn voorstel om in het gegronde vooruitzicht dat de uitgaaf van de Nāgarakṛtāgama door ontwikkelde Javanen zal worden op prijs gesteld, 250 overdrukken als een afzonderlijk boek in den handel te brengen.

De heer Van Vollenhoven merkt nog op dat Dr. Krom in deze afzonderlijke publicatie alles zal kunnen mededeelen wat hij over de Nāgarakṛtāgama zal wenschen te zeggen.

3° biedt voor de bijdragen aan, zijn opstel: «Oudheidkundige opmerkingen», met een tekstillustratie.

In handen van de heeren Vogel en IJzerman.

De Penningmeester doet mededeeling van het antwoord door hem ontvangen op eene aan de Directie van de Alg. Bank voor zakelijk onderpand gerichte vraag.

Kennisgeving.

De Secretaris:

1° brengt ter tafel een aan hem gericht schrijven van den Bibliothecaris der «Nederlandsche Handels-Hoogeschool» te Rotterdam, waarin wordt gevraagd op welke wijze voor de studenten dier instelling de mogelijkheid zou zijn te scheppen om boeken te leenen uit de Koloniale Bibliotheek.

In overweging zal worden gegeven zich als contribueerende instelling, tegen betaling van de gewone contributie, onder de leden, of wel als donateur te laten opnemen.

2° brengt verslag uit van een onderhoud dat hij heeft gehad met den Algemeen Rijksarchivaris, die alle medewerking heeft toegezegd voor het vinden van eene geschikte plaats voor de opberging van afprenten (Not. Juni j.l.) maar hem tevens heeft medegedeeld dat zoolang de oorlog duurt de kelderruimten van het Algemeen Rijksarchief voor noodberging gereserveerd moeten blijven.

3° bericht dat onder de papieren van wijlen den heer W. P. Groeneveldt zijn aangetroffen eenige gedeelten van een vervolg op zijn werk: «De Nederlanders in China,» welke den indruk maken van zoo goed als persklaar te wezen maar dat het niet vaststaat dat de uitgaaf daarvan zou overeenkomen met de bedoelingen van den schrijver.

De heer Rouffaer zal trachten hieromtrent zekerheid te krijgen en zal tevens nagaan of de gevonden stukken voor uitgaaf in aanmerking komen.

Voor de bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de heeren: Dr. J. H. Verloop, J. S. C. Kasteleijn, D. A. Hooyer, Dr. E. B. Kielstra, Prof. Mr. C. van Vollenhoven, C. Spat, J. de Booy en W. C. Muller.

Aan wie, voor zooveel noodig, dank is gezegd.

Niets meer te behandelen zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

NOTULEN

VAN DE

BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

1917.

BESTUURSVERGADERING
van 17 Februari 1917.

Aanwezig de heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Liefrinck (Onder-Voorzitter), Bakhuizen van den Brink (Penningmeester), Hoetink (Secretaris), Jonker, Van Vollenhoven, IJzerman, Carpentier Alting en Juynboll.

De heer Vogel zond bericht verhinderd te wezen.

Na de Vergadering te hebben geopend, zegt de Voorzitter het volgende:

»Voor dat wij den draad van onze gewone werkzaamheden weer opnemen, staan wij een oogenblik stil om eene weemoedige gedachte te wijden aan onzen Van Ophuysen, die, wel na langdurig en velerlei lijden, maar toch nog onverwacht, ons eergisteren voor goed werd ontnomen.

De bijna dertien jaren, die hij als hoogleeraar te Leiden doorbracht, hebben hem veel goeds, maar nog meer teleurstelling opgeleverd. Toen dat tijdperk zich voor hem opende, zag hij daarin louter geestelijke weelde, die zijne verwachtingen van het leven verre zou overtreffen. Zijne werkzaamheid bij het Inlandsch onderwijs had hem geleid tot grondige studie van de voornaamste talen van Soematra en van het leven der volken, die zich daarvan bedienden. Zijn wetenschappelijke en artistieke aanleg vond evenwel in den vrijen tijd, dien zijne ambtsbezigheden in Indie hem lieten, geen voldoende gelegenheid tot ontplooiing. Op ongeveer vijftigjarigen leeftijd geroepen tot bekleeding van een lang vacant gebleven leerstoel, om aan anderen mede te deelen, wat hij wist, en zelf zijne kennis aan te vullen en in den loop der jaren verzamelde gegevens te verwerken, meende hij, dat al zijne liefste wenschen de vervulling naderden. Weldra leerde hem bittere ervaring, dat de sterkste geest tegen chronisch physiek lijden niet opgewassen is. Zoo werd zijne academische werkzaamheid een voortdurende, afmattende strijd tusschen geestelijk willen en kunnen en lichamelijke pijn.

Zijn onderwijs heeft hieronder het minst geleden. Zelfs in tijden van lichamelijk wee wist hij zich voor zijne talrijke college-uren tot zulk eene opgewektheid te dwingen, dat zijne leerlingen van zijn lijden niets bespeurden; en hij was docent van ganscher harte. Maar het spreekt van zelf, dat, hoezeer hij ook de gunstige oogenblikken waarnam, het voortdurend vallen en opstaan van zijne gezondheid de uitwerking van de meeste zijner wetenschappelijke plannen op den duur verhinderde. En dit was hem eene grootere smart, dan de buitenwereld wel wist, eene smart, die hem ook geestelijk uitgeput zou hebben, had hij niet in zijn huiselijken kring zoo bijzonder veel goeds ondervonden, dat hem het leven in weerwil van alles hielp waardeeren.

Ook in zijne betrekking tot ons Instituut hinderde het hem, dat hij zoo vaak van de vergaderingen moest wegblijven, al deed dit aan onze waardeering van zijn samenwerken en van zijne zorgvuldige adviezen niet te kort. Hij zou ons juist door periodieke aftreding verlaten hebben, naar wij hoopten voor niet langer dan een jaar, toen zijn levenseinde ons smartelijk verraste. In dezen, gelijk in menigen anderen kring missen wij in hem een getrouwen medearbeider, vol warme liefde voor tropisch Nederland, waar hij geboren werd, en een hartelijken vriend. Zijne nagedachtenis zal bij ons in eere blijven.

De Voorzitter deelt nog mede dat aan Mevrouw de weduwe O. H. G. van Ophuysen—van Steeden een brief van rouwbeklag is gezonden.

Alsnu overgaande tot de gewone werkzaamheden, doet de Secretaris voorlezing van de notulen der vorige bestuursvergadering, welke geene aanleiding geven tot opmerkingen.

Tot gewone leden worden benoemd, de heeren: J. W. H. Ferguson, den Haag, L. Berkhout, Merauke., J. H. L. Lebbe, den Haag, E. A. Pan, den Haag., Mr. G. J. H. Gunning, Leiden, J. Mees, Wassenaar.

Goedgekeurd wordt het ontwerp van het Jaarverslag over 1916, door den Secretaris voorgelezen.

De Penningmeester biedt de rekening en verantwoording over 1916 aan; deze wordt namens het bestuur onderzocht door de

heeren Liefrinck en IJzerman die, staande de vergadering, als hunne bevinding te kennen geven dat de Penningmeester de geldmiddelen van het Instituut met beleid en nauwgezetheid heeft beheerd.

De Voorzitter zegt zoowel aan genoemde bestuursleden als aan den Penningmeester dank voor hunnen arbeid.

De gewone leden de heeren Mr. G. J. A. van Berckel en O. L. Helfrich zullen worden uitgenoodigd de rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar te beoordeelen en daarover in de aanstaande Algemeene Vergadering verslag uit te brengen, overeenkomstig het bepaalde bij art. 4 slot van het Huishoudelijk Reglement.

Nadat de Penningmeester heeft verklaard zich herkiesbaar te stellen als hij iemand zal kunnen aannemen die onder zijn toezicht en verantwoordelijkheid de boeken bijhoudt, tegen welke voorwaarde geen bedenking blijkt te bestaan, worden voor de vervulling der te bezetten plaatsen in het Bestuur, de volgende drietallen opgemaakt:

I. Vacature — Bakhuizen van den Brink:

Ch. R. Bakhuizen van den Brink, O. L. Helfrich, H. J. A. Raedt van Oldenbarnevelt.

II. Vacature — Liefrinck:

G. P. Rouffaer, C. J. Westenberg, J. C. van Eerde.

III. Vacature — Carpentier Alting:

Mr. G. J. A. van Berckel, Mr. B. H. P. van der Zwaan, Prof. Mr. D. van Blom.

IV. Vacature — Van Ophuysen:

Prof. Dr. K. Martin, Dr. N. J. Krom, Dr. E. Moresco.

Alsnu het woord richtende tot het vertrekkende bestuurslid Carpentier Alting, wenscht de Voorzitter hem geluk met zijne benoeming tot President van het Hooggerechtshof van Ned.-Indië, spreekt de verwachting uit dat zijne werkzaamheid heilzaam zal wezen voor de Indische rechtspraak, beveelt den arbeid van het Instituut en van de Commissie voor het Adatrecht in zijne belangstelling aan en geeft hem de verzekering dat de beste wenschen van alle bestuursleden hem zullen vergezellen zoowel gedurende zijne reis naar, als tijdens zijn verblijf in Indië.

De heer Carpentier Alting zegt dank aan den Voorzitter en de overige bestuursleden voor hunne gevoelens van waardeering en genegenheid en verklaart zich gaarne bereid het streven van het Instituut krachtdadig te blijven bevorderen.

De heer Liefrinck deelt mede dat hij een vervolg heeft samengesteld op zijn werk: «De landsverordeningen der Balische vorsten van Lombok» en dat dit vervolg zoo goed als voor de pers gereed ligt.

Wordt besloten dezen arbeid als afzonderlijk werk uit te geven.

De heer Van Vollenhoven:

1° deelt mede dat het Bestuur van de Thorbecke-stichting eerst in Mei a. s. zal vergaderen, zoodat het antwoord op dezerzijdsche uitnoodiging om mede te werken tot het in het leven roepen van eene Adatrechtstichting (Not. Dec. a° p° en Jan. j.l.) nog eenigen tijd zal uitblijven.

2° vraagt of het Bestuur aanleiding vindt zich in verbinding te stellen en een blijk van belangstelling te geven aan de «Vereeniging tot bevordering van het Bibliotheekwezen in Ned. Indië,» welke naar o. a. blijkt uit de aflevering van «de Indische Gids» van November a° p°, aldaar is tot stand gekomen.

De heer Carpentier Alting neemt op zich aanraking te zoeken met de bestuurders van genoemde Vereeniging en van de met hen gehouden besprekingen mededeeling te doen.

De Secretaris:

1° stelt voor te bepalen dat de Algemeene Vergadering zal plaats hebben Zaterdag 17 Maart a. s.

Conform.

2° geeft in overweging de beide hieronder aangegeven, voor de «Bijdragen» bestemde opstellen, als afzonderlijke werken uit te geven:

J. Fortgens, Bijdrage tot de kennis van het Sibojo (eiland Taliabo, Soela-groep).

Otto Scheerer, The particles of relation of the Isinai language.

Conform.

Het aantal exemplaren wordt vastgesteld op 125, waarvan 25 voor den auteur.

3° doet mededeeling van den inhoud van een aan hem gericht

schrijven van het lid Schröder van 25 October a° p° N° 34, handelende over diens werk «over het eiland Nias» en over de daarbij behoorende kaarten.

4° bespreekt eenige aangelegenheden welke betrekking hebben op de bibliotheek van het Instituut en vraagt de beslissing van het Bestuur omtrent de wenschelijkheid der aanschaffing van eenige ter tafel gebrachte boekwerken.

Ten slotte wordt nog besloten voor kennisneming aan te nemen de bij missive van 14 dezer, 5de afd, N° 1251/36, ontvangen mededeeling dat Z. Ex. de Minister van Koloniën de datum met ingang waarvan aan Dr. N. J. Krom de samenstelling wordt opgedragen van een handboek over de Hindoe-Javaansche kunst, is vastgesteld op 1 Maart a. s.

Sedert de vorige opgave, ontving de bibliotheek geschenken van de heeren Dr. N. Adriani, Dr. E. B. Kielstra, Prof. Dr. J. Wanner, P. C. Coops, Prof. Mr. C. van Vollenhoven, Dr. J. P. S. Cramer, W. J. M. Michielsen, J. B. Wolters en K. Wulff.

Voor de foto-verzameling werd mede een aantal stereoscoopplaatjes ontvangen, als geschenk van Mr. J. F. Krämer te Soekaboemi.

Aan de schenkers is dank betuigd.

Niets meer te behandelen zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

ALGEMEENE VERGADERING
VAN 17 MAART 1917.

Aanwezig de heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Liefrinck (Onder-voorzitter), Bakhuizen van den Brink (Penningmeester), Hoetink (Secretaris), Jonker, Juynboll, Van Vollenhoven, IJzerman, Heeres en Vogel — bestuursleden — zoomede de Eereleden Rouffaer en Kielstra, benevens de gewone leden Lambach, Ferguson, Helfrich, Van Berckel, Van Ronkel, Lekkerkerker, Meijer, Van Geuns, Van Gelder, De Groot, Krom, Schmülling, Busselaar, Jacobs en Ockers.

De Voorzitter opent de vergadering en heet de aanwezigen welkom.

Daar de aflevering der «Bijdragen» waarin het jaarverslag over 1916 is opgenomen, reeds is verzonden, vraagt de Voorzitter of een der aanwezigen alsnog voorlezing daarvan wenscht, of naar aanleiding van het jaarverslag eenige opmerking wenscht te maken. Geen der aanwezigen iets in het midden hebbende te brengen, deelt de Voorzitter mede dat de rekening en verantwoording van den Penningmeester, op verzoek van het Bestuur, is nagezien door de leden van Berckel en Helfrich.

Mede namens den heer Helfrich verklaart de heer van Berckel dat zij de administratie van den Penningmeester hebben onderzocht en nagegaan, dat zij die volmaakt in orde hebben bevonden en dat zij daarom voorstellen den Penningmeester décharge te verleenen, en hem dank te zeggen voor zijn arbeid en beleid.

Aldus wordt besloten, waarna de Voorzitter, namens de Vergadering, de heeren van Berckel en Helfrich bedankt voor de genomen moeite.

Aan de orde is thans de verkiezing van vier bestuursleden, ter vervulling van de vacatures ontstaan door de periodieke aftreding van den heer Liefrinck en Bakhuizen van den Brink, het overlijden van den heer Van Ophuysen (die trouwens ook aan de beurt was van aftreding) en het vertrek van den heer Carpentier Alting.

De heeren Van Ronkel en Meijer worden uitgenoodigd als stemopnemers te fungeeren.

De uitslag van de stemming blijkt te wezen dat met groote meerderheid zijn gekozen de heeren Bakhuizen van den Brink, Rouffaer, van Berckel en Martin.

De drie eerstgenoemden verklaren de benoeming te aanvaarden, aan den heer Martin zal de uitslag der stemming worden medegedeeld.

De Voorzitter releveert dat hij in de jongste bestuursvergadering het overleden bestuurslid Van Ophuysen heeft herdacht en het vertrekkende bestuurslid Carpentier Alting dank heeft betuigd voor hetgeen deze ten bate van het Instituut heeft gedaan. Hij kwijt zich van eene aangename taak nu hij ook den scheidenden Onder-Voorzitter, den heer Liefrinck, de verzekering aanbiedt van de waardeering van diens arbeid voor en belangstelling in het Instituut, waarbij hij de hoop uitspreekt dat de heer Liefrinck weldra opnieuw in het Bestuur zal zitting nemen.

Voorts geeft de Voorzitter zijne voldoening te kennen over het door den Penningmeester, na eenige aarzeling, genomen besluit om zich wederom beschikbaar te stellen voor het beheer van de geldmiddelen van het Instituut.

Ook aan de heeren stemopnemers zegt de Voorzitter dank.

Ten slotte vestigt de Voorzitter de aandacht van de aanwezigen op hetgeen in het Jaarverslag voorkomt omtrent de vermindering van het aantal gewone leden en op de wenschelijkheid om daarin verbetering te brengen.

Bij de rondvraag blijkt geen der aanwezigen iets te berde te willen brengen, waarop de Voorzitter de vergadering sluit.

BESTUURSVERGADERING
VAN 17 MAART 1917.

Aanwezig de heeren Snouck Hurgronje, van Vollenhoven, Jonker, Juynboll, IJzerman, Rouffaer, van Berckel, Heeres, Vogel, Bakhuizen van den Brink en Hoetink.

De uitslag van de ingevolge het bepaalde bij artikel 10 van het Reglement plaats vindende stemming, blijkt te wezen dat zijn verkozen de heeren Snouck Hurgronje tot Voorzitter, Van Vollenhoven tot Onder-Voorzitter, Bakhuizen van den Brink tot Penningmeester, Hoetink tot Secretaris, welke verklaren bereid te zijn de hun opgedragen functie te aanvaarden.

Alsnu overgaande tot de behandeling van de agenda leest de Secretaris de notulen voor van de vorige bestuursvergadering, welke geene aanleiding geven tot opmerkingen.

Wordt benoemd tot gewoon lid, de heer W. M. E. Stieltjes, Amsterdam.

Wordt opgenomen onder de contribueerende instellingen, het St. Joseph's Missiehuis te Roosendaal;

Wordt aanteekening gehouden van de verandering van adres van de leden R. J. Lette en Mr. A. A. Galestin, zoomede van het overlijden van het lid Wüste.

Ingekomen is een schrijven van het Dagelijksch Bestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond d.d. 9 Maart 1917 ten geleide van de aan dat Bestuur gezonden lijst van duplicaten in de bibliotheek van het Instituut, in welke lijst de werken zijn aangeduid die door voornoemd Bestuur geschikt worden geoordeeld om in eene openbare bibliotheek in West-Indië te worden opgenomen.

De Secretaris zal ter zake het noodige verrichten in overeenstemming met hetgeen vroeger hieromtrent is besloten (Not. Oct. a° p°).

De Secretaris van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap biedt ten verzoeke van den heer G. J. J. de Jongh,

Oud-Kapitein der Infanterie O.-I. Leger, voor de «Bijdragen» aan, eene «Nota over het landschap Boeton».

Wordt gesteld in handen van de heeren Rouffaer en Juynboll.

Van het lid Van der Kemp is voor de «Bijdragen» ingekomen eene studie getiteld: P. T. Chassé's werkzaamheid als commissaris voor de overneming van Makassar en onderhoorigheden, gedurende September—October 1817, blijkens eenige van hem uitgegane en nog niet uitgegeven rapporten».

In handen van de heeren Heeres en Van Berckel.

Van het Eerelid Prof Dr. H. Kern is ontvangen «Zang IV en V van 't Oud-Javaansch Rāmāyaṇa in vertaling».

Zal overeenkomstig het praeadvies van de heeren Jonker en Juynboll in de «Bijdragen» worden geplaatst.

De heer Van Vollenhoven:

1° stelt voor aan de Koninklijke Bibliotheek een exemplaar af te staan van de door het Instituut uitgegeven en op eene overgelegde lijst vermelde boekwerken.

Wordt besloten daartoe over te gaan en tevens aan genoemde Instelling geregeld toezending te verzoeken van de van harentwege uitgegeven werken, voor zooveel die in de Koloniale Bibliotheek op hun plaats zullen zijn.

2° deelt mede dat de Adatrechtbundels XIII en XIV bijna gereed zijn.

Wordt besloten den prijs van elken bundel vast te stellen op f 4.—.

De heer Rouffaer:

1° geeft in overweging terug te komen op het in de bestuursvergadering van Januari jl. genomen besluit ten opzichte van de afschaffing van het tijdschrift «Eigen Haard».

Bij stemming blijkt dat de kleinst mogelijke meerderheid zich heeft uitgesproken voor het voorstel van den heer Rouffaer, zoodat genoemd tijdschrift opnieuw zal worden aangeschaft.

2° vertoont eene fotografie van een schilderij voorstellende: «Sayfoedin, Coningh van Tidore» d. w. de elfde vorst van dat rijk, die van 1657—1689 aan de regeering was.

Dit portret, een houten paneel van $31 \times 23\frac{1}{2}$ cM., is het

eigendom van Z. D. Prins Adam Czartoryski en behoort tot diens verzameling te Krakau (Paleis Czartoryski, Pijarska 15). Het is vooral merkwaardig omdat het, zoo goed als zeker, het oudste bestaande portret van een Nederlandsch-Indisch vorst is.

Overeenkomstig het voorstel van den heer Rouffaer, wordt besloten tot Z. D. Vorst Czartoryski het verzoek te richten om na den oorlog dit paneeltje te willen afstaan, ten einde het in het Mauritshuis of een ander museum in ons land te kunnen tentoonstellen.

De heer Vogel stelt voor in beginsel aan te nemen dat voor de bibliotheek van het Instituut bij voorkeur werken over oostersche archaeologie zullen worden aangekocht en dat daarentegen de aanschaffing van werken over de Oud-Indische literatuur zal worden overgelaten aan de Universiteits-Bibliotheek te Leiden.

Conform.

De Secretaris:

1° bericht dat sedert de vorige bestuursvergadering zijn gereed gekomen de vellen 6 en 7 van deel VI van «Kern's Verspreide geschriften».

2° stelt voor aan Dr. H. Blink toe te staan eenige werken uit de bibliotheek van het Instituut ten toon te stellen ter gelegenheid van de Algemeene Vergaderingen van de Vereeniging «het Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres», op 12 en 14 April a. s. in het gebouw van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap alhier.

Conform.

Voor de bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de heeren J. D. B. Ophorst, Dr. F. W. T. Hunger, Prof. Dr. J. J. van Loghem, M. van Geuns, Ch. R. Bakhuizen van den Brink, G. P. Rouffaer, J. F. L. de Balbian Verster, Raden Mas Noto Soeroto, G. van Heteren, L. Maurice, W. C. Muller en B. Hoetink, aan wie, voor zooveel noodig, dank is betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
van 21 April 1917.

Aanwezig de heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Bakhuizen van den Brink (Penningmeester), Hoetink (Secretaris), Jonker, Vogel, Juynboll, Rouffaer, Van Berckel en Heeres.

De heeren Van Vollenhoven, IJzerman en Martin gaven kennis verhinderd te wezen de vergadering bij te wonen.

De notulen van de Algemeene Vergadering van 17 Maart jl. en van de Bestuursvergadering van dien datum, worden gelezen en goedgekeurd.

Ter tafel worden gebracht:

a. een schrijven van Prof. Dr. K. Martin, waarin hij bericht de benoeming tot bestuurslid gaarne te aanvaarden, waarop is gevolgd de mededeeling dat hij wegens ambtsbezigheden zal verhinderd zijn deze en de eerstvolgende bestuursvergadering bij te-wonen.

b. een schrijven van Mevrouw de weduwe H. van Ophuysen van Steeden waarin zij hare erkentelijkheid betuigd voor de deelneming, haar door het Bestuur betoond bij het overlijden van haren echtgenoot.

Tot gewone leden worden benoemd de heeren P. K. A. Meerkamp van Embden en Mr. Pino.

Voor het lidmaatschap heeft bedankt, de donateur Ned.-Ind. Houtaankoopmaatschappij.

Van veranderd adres gaven kennis de leden C. E. van Kesteren (sedert overleden), Dr. E. Moresco, E. E. W. G. Schröder, Prof. Dr. W. Caland en Prof. Dr. K. Martin.

Van het Bestuur van het Nederlandsch Economisch Historisch Archief is bericht ontvangen dat het Koninklijk Instituut is benoemd tot (gewoon) lid dezer vereeniging.

De Bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek erkent de ontvangst

van de aan die bibliotheek ten geschenke aangeboden boekwerken en biedt tevens de gevraagde uitgaven voor's Instituuts bibliotheek aan.

Van den waarnemenden Directeur der Kweekschool te Fort de Kock is ontvangen eene opgave van verkochte werken, vergezeld van eene afrekening met een postwissel ad f 5.26[5] welk bedrag door den Penningmeester is geïnd.

Naar aanleiding van een door den heer Schröder, in zijn brief van 17 Juni 1916, geuiten wensch dat hij gelegenheid zal krijgen om zijne «laatste opmerkingen, bestemd voor den lezer» aan te brengen in zijn werk over het eiland Nias, wordt zijn denkbeeld besproken om de «addenda en corrigenda» afzonderlijk te doen verschijnen en besloten dat het werk van den heer Schröder zal worden gedrukt en uitgegeven overeenkomstig den thans beschikbaren tekst, het aan den schrijver overlatende om latere aanvullingen en verbeteringen te publiceeren op de wijze als hij zal goedvinden.

De Nederlandsche Boek- en Steendrukkerij v/h H. L. Smits, drukker van het Instituut, verzoekt, bij haar schrijven van 13 dezer, een verhooging te bewilligen gerekend van 1 Januari j.l. van de tot nog toe geldende prijzen voor drukwerk, op grond van de stijging der loonen en der prijzen van papier.

De gegrondheid van de redenen welke tot steun van dit verzoek worden aangevoerd kan niet worden ontkend; de gevraagde verhooging is echter zoo aanzienlijk dat het wenschelijk voorkomt eene beslissing tot de eerstkomende vergadering uit te stellen, opdat kunne worden nagegaan welke geldelijke gevolgen eene inwilliging van het verzoek voor het Instituut zal hebben en welke maatregelen zullen dienen te worden genomen in verband daarmede.

Bij zijn schrijven van 10 dezer biedt het lid M. Joustra, archivaris van het Bataksch Instituut, voor de «Bijdragen» aan, de vertaling van eene verzameling Tobasche pantang-regels.

Wordt gesteld in handen van de bestuursleden Jonker en Juynboll.

Van de Naamlooze Vennootschap Boekhandel en Drukkerij

voorheen E. J. Brill is bericht ontvangen dat zij niet heeft kunnen voldoen aan hare verplichting om aan den heer Schröder de afgedrukte vellen van diens werk benevens de platen, te doen toekomen, aangezien de Britsche censor hare zendingen aanhoudt, gelijk uit overgelegde bescheiden blijkt.

In overweging zal worden gegeven voor de verzending de bemiddeling te verzoeken van het Departement van Koloniën.

De Econoom van de Werkschool voor Belgische in Holland geinterneerde soldaten, Kamp van Zeist, vraagt ter beschikking van die werkschool eenige boekwerken uit de bibliotheek van het Instituut te mogen ontvangen.

Aan den Commandant van het Kamp te Zeist zullen inlichtingen worden gevraagd.

De heer Vogel wijst op het bestaan van verscheidene vereenigingen in Britsch-Indië, welke zich bewegen op historisch en archaeologisch gebied en welker werken niet in de bibliotheek van het Instituut aanwezig zijn.

De heer Vogel verklaart zich bereid eene lijst van de bedoelde vereenigingen aan te leggen met vermelding van hare edita en te zullen nagaan hoe het best in de door hem opgemerkte leemte zal kunnen worden voorzien.

De heer Juynboll vestigt de aandacht op het ontbreken van de kaart behoorende bij de nota over Boeton, van den heer G. J. J. de Jongh, welke voor de «Bijdragen» is aangeboden. (Zie Not. Maart j.l.).

De Secretaris zal navraag doen.

De heer Rouffaer:

1º biedt, namens het lid T. van Erp, voor de «Bijdragen» aan, diens verhandeling: «Eenige mededeelingen betreffende beelden en fragmenten van Boroboedoer, in 1896 geschonken aan Z. M. den Koning van Siam».

Zal overeenkomstig het praeadvies van de bestuursleden Rouffaer en Vogel in de «Bijdragen» worden opgenomen.

2º vraagt machtiging om van de inscripties welke worden behandeld in het onder handen zijnde deel van Prof Kern's Verspreide geschriften, afbeeldingen in lijncliché's te voegen bij

de betrekkelijke stukken, waardoor de waarde daarvan zeer aanzienlijk zal worden verhoogd zonder dat de verschijning van dat deel vertraging zal ondervinden.

Conform.

3° stelt voor de bemiddeling van onzen Gezant te Londen in te roepen ten einde foto's te verkrijgen van de inscripties op den zoogenaamden Minto-steen, welke tot nog toe in ons land niet aanwezig zijn.

Conform.

De heer Heeres geeft, mede namens den heer Van Berckel, in overweging in de «Bijdragen» op te nemen het in hunne handen gestelde stuk van het lid Van der Kemp: «P. T. Chassé's werkzaamheid als commissaris voor de overneming van Makassar en onderhoorigheden gedurende September—October 1817, blijkens eenige van hem uitgegane en nog niet uitgegeven rapporten».

Conform.

De Penningmeester deelt mede dat hij van den Commissaris van het Instituut voor Ned.-Oost Indië, Dr. G. A. J. Hazeu, bij diens schrijven d.d. 5 Januari j.l., heeft ontvangen eene rekening en verantwoording over het vorige jaar, vergezeld van een postwissel ad f 550.—

Kennisgeving.

De Secretaris:

1° bericht dat sedert de vorige bestuursvergadering zijn afgedrukt de vellen 8, 9 en 10 van deel VI van Prof Kern's: Verspreide geschriften.

2° biedt, namens den heer G. K. A. Gijsberti Hodenpijl diens opstel: «De mislukte pogingen van den Gouv.-Gen. van Imhoff tot het aanknoopen van handelsbetrekkingen met Spaansch Noord-Amerika, in 1745 en 1746» voor de «Bijdragen» aan.

Gesteld in handen van de bestuursleden Van Berckel en Heeres.

3° vraagt eene beslissing omtrent de aanschaffing van het werk over de Palaeontologie van Timor.

Overeenkomstig het advies van Prof Martin, wordt besloten niet tot aankoop over te gaan nu is gebleken dat een exemplaar aanwezig is in de bibliotheek van het Ministerie van Koloniën.

4° deelt mede dat hij de verzending van de »Bijdragen« naar Indië heeft uitgesteld omdat die niet langer per zeepost kan geschieden.

Wordt goedgekeurd. Aan belanghebbenden zal bij rondschrijven van dezen maatregel worden kennisgegeven.

5° geeft in overweging met het schrijven aan Prins Czartoryski over het portret van den Koning van Tidore, te wachten tot na den oorlog.

Conform.

Voor de bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de heeren: Dr. H. C. Prinsen Geerlings, N. Wing Easton, H. Dentz, Prof. S. J. Vermaes, R. M. Noto Soeroto, Dr. E. B. Kielstra, Dr. C. F. Schoch, E. Schmülling en W. C. Muller, aan wie, voor zooveel noodig, dank is betuigd.

Niets meer te behandelende zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 19 MEI 1917.

Behalve de heeren IJzerman en Heeres die bericht zonden verhinderd te wezen de vergadering bij te wonen, zijn alle bestuursleden aanwezig.

De notulen van de vergadering van 21 April j.l. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot gewone leden worden benoemd de heeren J. Sibinga Mulder te Bussum en J. Stresemann te München.

Voor het lidmaatschap heeft bedankt de heer P. J. M. Verschure.

Van verandering van adres gaven kennis de leden Th. van Zijll de Jong en Soorjo Poetro.

In behandeling komt het in de vorige vergadering ter tafel gebrachte verzoek van den drukker van het Instituut, »de Nederlandsche Boek- en Steendrukkerij v/h H. L. Smits« om,

gerekend van 1 Januari j.l., hoogere prijzen te mogen berekenen dan tot nog toe zijn betaald.

Bij de hierover gevoerde beraadslaging blijkt dat de gegrondheid van de redenen welke voor dit verzoek zijn aangevoerd in het algemeen moet worden toegegeven, zoodat wordt besloten — hoe ernstig de gevolgen mogen wezen voor de geldmiddelen van het Instituut — voorloopig voor één jaar de gevraagde verhoogingen toe te staan.

Ten einde te voorkomen dat de drukker aanspraak zal kunnen maken op vergoeding door het Instituut wegens extra-correctie, wordt tevens besloten:

1° dat alle copie duidelijk leesbaar (bij voorkeur in machineschrift) en geheel persklaar aan den drukker zal moeten worden geleverd;

2° dat in de copie alle afwijkingen van den gewonen druk (gecursiveerd, gespatieerd, klein kapitaal enz.) duidelijk moeten zijn aangegeven;

3° dat extra-kosten voortvloeiend uit wijzigingen of bijvoegingen gedurende de correctie in den tekst aangebracht, komen ten laste van den schrijver.

Het denkbeeld om het maximum honorarium lager te stellen, vindt weinig instemming. Daarentegen wordt besloten om terug te komen op hetgeen onlangs is besloten omtrent den prijs van de beide Adatrechtbundels welke binnen kort zullen verschijnen en den handelsprijs van elk dier deelen vast te stellen op f 5.—

Van den Commandant van het Interneeringsdepôt te Amersfoort en Legerplaats bij Zeist is bericht ontvangen dat z.i. genoegzame waarborg bestaat dat de bibliotheek van het Instituut geene schade zal lijden door voldoening aan het verzoek van den Econoom der Werkschool van Belgische in Holland geïnterneerde soldaten om eenige boekwerken in leen te mogen ontvangen (Not. April j.l.).

De Secretaris deelt mede dat de gevraagde boeken zijn verzonden, hetgeen wordt goedgekeurd.

De Voorzitter:

1° deelt mede dat Woensdag a.s. de acte zal worden verleden waarbij de Adatrechtstichting zal worden tot stand gebracht.

2° stelt voor geldelijken steun te verleenen aan de door Prof. Dr. A. J. Wensinck te Leiden samen te stellen Concordantie van Arabische Traditieverzamelingen, over welken belangrijken arbeid de Voorzitter tevens inlichtingen geeft.

Wordt besloten voor dit doel, gedurende drie jaren, een bedrag van f 150 's jaars beschikbaar te stellen.

Mede namens den heer Juynboll, adviseert de heer Jonker tot opneming in de «Bijdragen» van het opstel van den heer Joustra, zijnde de vertaling van eene verzameling Tobasche pantangregels.

Conform.

De heer Rouffaer brengt, mede namens den heer Juynboll, verslag uit over het opstel over Boeton van den heer G. J. J. de Jongh en stelt in het licht dat deze nota, zooals zij daar ligt, niet voor plaatsing in de «Bijdragen» geschikt is.

Wordt besloten den heer de Jongh in kennis te stellen met de gemaakte opmerkingen, onder mededeeling dat de praeadviseurs bereid zijn met hem overleg te plegen over de wijzigingen welke naar hun oordeel zullen moeten worden aangebracht eer zijn in vele opzichten belangrijke en verdienstelijke nota in de «Bijdragen» zal kunnen worden opgenomen.

De heer Rouffaer vestigt er voorts de aandacht op dat door de bemiddeling van den heer M. van Geuns de Koloniale Bibliotheek opnieuw is verrijkt met twee kostbare boekwerken, namelijk:

1° Vergel de Plantas, e Flores da Provincia da Madre de Deos dos Capuchos Reformados composto pelo P. M. Fr. Jacinto de Deos. Lisboa, 1690.

2° Gloriosa Coroa d'esforçados religiosos da Companhia de Jesu etc. composta pello P. Bertholameu. Lisboa, 1642.

De heer Van Berckel brengt, mede namens den heer Heeres, verslag uit over het in hunne handen gestelde opstel van den heer G. K. A. Gijsberti Hopenpijl: «De mislukte pogingen van den Gouv.-Gen. van Imhoff tot het aanknoopen van handelsbetrekkingen met Spaansch Noord-Amerika, in 1745 en 1746.»

Wordt besloten tot plaatsing in de «Bijdragen» en den Secretaris opgedragen aan den schrijver eenige wijzigingen voor te stellen.

De Secretaris:

1° bericht dat sedert de vorige bestuursvergadering zijn gereed gekomen de vellen 11, 12 en 13 van deel VI van Prof. Kern's Verspreide Geschriften.

2° legt ter tafel een exemplaar van het door het Instituut uitgegeven werk van J. Kats, «Het Tjamoro van Guam en Saipan».

Wordt besloten den handelsprijs te bepalen op f 3.— en eene Inhoudsopgaaf, door den heer Rouffaer te maken, alsnog aan dit werk toe te voegen.

3° deelt mede dat hij aan de «Vereeniging tot verbreiding van kennis van Nederland in den vreemde» vijf foto's uit de verzameling van het Instituut heeft geleend voor een boekje over Nederland en zijne Koloniën.

Goedgekeurd.

4° geeft in overweging eenige aan de Koninklijke Bibliotheek gevraagde en ten geschenke ontvangen boekwerken, aan die instelling terug aan te bieden, op grond dat deze boeken in de Koloniale Bibliotheek niet op hun plaats zijn.

Conform.

5° stelt voor den handelsprijs van eenige door het Instituut uitgegeven werken te verhoogen.

Wordt besloten daarmede te wachten tot een nieuwe druk zal noodig blijken.

6° biedt, namens het lid D. A. Hooyer, zes groote foto's waarvan vier in lijst, ten geschenke aan.

De heer Hooyer kan omtrent deze foto's het volgende mededeelen:

De door mij aangeboden overanderlijke lichtdrukken zijn genomen naar fotographische opnemingen door de destijds te Batavia gevestigde firma Woodbury and Page, meer dan een halve eeuw geleden.

Zij stellen voor:

1°. De Anei kloof (Sum. W. R.).

2°. De waterval te Penganten (Bandoeng).

3°. Kijk op de vallei der Tjiliwong, genomen uit de achtergalerij van 't hotel Bellevue (Buitenzorg).

4°. Een kinaplantage in aanleg (Preanger R.).

5°. Sawahvelden gelegen achter 't land Menteng (Batavia) met op den achtergrond de Salak (Buitenzorg).

6°. De waterval te Tonsea Lama (Tondano, Minahassa).

Aan den heer D. A. Hooyer zal dank worden gezegd voor zijn geschenk dat zeer op prijs wordt gesteld.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de heeren Dr. H. P. N. Muller, Ch. R. Bakhuizen van den Brink, E. C. Abendanon, B. Hoetink, J. B. van Heutsz Jr.

Niet meer aan aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

H. Kern.

OPGENOMEN IN 1916

J. H. C. KERN.
6 APRIL 1833–4 JULI 1917.

Zonder een woord van eerbiedig-dankbare herinnering aan den edelen man, dien wij 7 Juli ten grave geleidden, mag de eerste aflevering onzer «Bijdragen», die na zijn heengaan verschijnt, de wereld niet in. Een woord van herinnering alleen; want tot het geven eener levensschets van KERN met een waardeerend overzicht van geheel zijn wetenschappelijken arbeid is niemand onzer bevoegd. Daartoe zou de samenwerking noodig zijn van een kenner van het oude Indië, zijne talen, wetenschappen, wijsgeerige en godsdienstige stelsels, van een geleerde, die het Nederlandsch en zijne dialecten en verwanten tot middelpunt zijner studiën gekozen had, van een taalvergelijker op Indogermaansch en een op Maleisch-Polynesisch gebied, van iemand, die vertrouwd was met de geschiedenis en de litteratuur van het oude Java. De hoofdbewerker zou bovendien onder meer de aandacht te vestigen hebben op KERN'S streven om zich, ook buiten het gebied van zijn eigen voortbrengende werkzaamheid, eene zelfstandige voorstelling te vormen van het karakter van zoovele taalfamilies als waarmee hij maar gelegenheid vond, kennis te maken. Het is te hopen, dat de aan KERN verschuldigde piëteit een zijner jongeren nopen zal tot het ontwerpen van zulk eene schets, al zal de auteur daarbij dikwijls met opoffering zijner persoonlijkheid slechts als redacteur mogen optreden. Maar daarvoor zal tijd noodig zijn, en dan is het niet van deze plaats.

De algemeene incompetentie, waarvan ik sprak, is zeker voor een deel toe te schrijven aan KERN'S zeldzamen aanleg, aan den onverdroten arbeid van zijn, tot in zijn zeldzaam hoogen ouderdom volkomen klaar en veerkrachtig gebleven verstand. Voor een ander deel is zij echter het gevolg van de juist gedurende KERN'S lange leven duizelingwekkend toegenomen specialiseering der wetenschappen. Ons klinkt het als eene fabel, dat, toen de toongevende Leidsche philologen, gesteund door curatoren, in de jaren vóór 1865 hun uiterste best deden om de regeering te bewegen, KERN uit Benares naar het vaderland terug te halen

en hem als eersten vertegenwoordiger der studie van Indie aan hunne universiteit te verbinden, eene hoogste autoriteit, een staatsman, wiens medewerking hiervoor onmisbaar was, een kreet van verbazing slaakte over zulk een onmatigen wensch en zich maar niet kon voorstellen, dat, waar reeds «het Hebreeuwsch, het Arabisch, het Chaldeeuwsch en het Syrisch» gedoceerd werden, aan nóg meer Oostersche talen gedaan moest worden, al vond hij het op zichzelf zeer verdienstelijk, dat een jong Nederlandsch geleerde zich zoowaar ook op «het Sanskrietsch» was gaan toeleggen. KERN had toch immers de eerste beginselen dier taal te Leiden bij den Semitist Rutgers geleerd, en andere liefhebbers van zulke rariteiten konden dat ook doen?

Zóó stond het bij ons te lande in KERN'S jonge jaren met de Indologie, en met hetgeen men nu wel eens oneigenlijk Indologie hoort noemen, de taal- en letterkunde van den Indischen Archipel, was het niet veel beter, ja ook ten aanzien van de andere deelen der taalwetenschap, die KERN hebben bezig gehouden, mag men zeggen, dat hij behoord heeft tot degenen, die met hunne ernstige beoefening onder ons een begin hebben gemaakt. Toen was de vaklitteratuur van al die onderdeelen der menschelijke wetenschap voor iemand van het talent en de werkkracht van KERN nog te overzien; nu moet de beoefenaar van een enkel dier vakken beginnen met zich door eene overweldigende massa van deels zwaar verteerbare boeken heen te werken en is de vrijheid van zijn kijk op de dingen althans in de eerste jaren van zijne studie belemmerd door al het stof, dat wijze en domme geleerden er over opgejaagd hebben. Zeker, ook KERN is de ontwikkeling, waartoe hij zelf zulke flinke stooten gaf, op menig punt te machtig geworden; in weerwil van zijne veelwetendheid heeft hij zich hiér moeten beperken, dáár zelfs onthouden. Maar het tijdstip, waarop hij begonnen is, bood de mogelijkheid van eene omvatting, die voor eene jongere generatie niet meer openstond. KERN zag en verkende de beloofde landen van de hoogte van het grensgebergte; de veroveraars, die zijne plannen verder uitwerkten en uitvoerden, moesten zich bepalen tot de deelen der lagere landen, die hun toegewezen waren.

De wijdte der velden, die KERN door dezen gelukkigen samenloop met zijne waarneming en zijne belangstelling vermocht te

bestrijken, had ook dit gevolg, dat hij in een bijzonder groot aantal kringen geheel tehuis was, volkomen op zijne plaats, en dat die plaats vanzelf meestal de eereplaats is geworden. Ieder herinnert zich dadelijk een dozijn lichamen, vereenigingen, groepen, die wetenschappelijke, Nederlandsche of Nederlandsch-Indische belangen behartigden, waarvan KERN jarenlang de leider was of tot de leiders behoorde, en in welker bijeenkomsten in den allerlaatsten tijd KERN's binnentreden met eerbiedig gejuich werd begroet. KERN verkeerde graag in zulke samenkomsten van geestelijk verwanten, en zonder onbescheidenheid mogen wij zeggen, dat hij zich in geen dier kringen meer thuis voelde dan in ons aan de studie van Nederlandsch-Indië gewijd Instituut.

Nederlandsch-Indië was hem lief als zijn geboorteland, waar hij zijn eerste kinderjaren had gesleten. De groote invloed, dien Indië eeuwenlang had uitgeoefend op de beschaving van Java vooral, maar ook op die van de voornaamste andere eilanden van Indonesië, prikkelde onzen eersten Indoloog al vroeg om de talen, de litteratuur, de geschiedenis, de kunst van den Indischen Archipel in den kring zijner studiën op te nemen. KERN zou tot Nederlands allerverdienstelijkste geleerden behooren, al hadden wij niets meer van hem ontvangen dan wat zijne onderzoekingen op Indonesisch gebied opgeleverd hebben. Verder drong hem zijn warme hart, overal vooraan te staan, waar aanleidingen waren om de Nederlanders op hunne verplichtingen jegens de bevolking van Oost-Indië te wijzen, of om misverstand en vooroordeel te bestrijden, die aan de ontwikkeling van goede betrekkingen tusschen Oost en West in den weg stonden.

Nog geen jaar nadat KERN het hoogleeraarsambt te Leiden aanvaard had, in September 1866, werd hij lid van het Instituut. Ruim een half jaar later nam hij zitting in het bestuur, en 44 jaren lang bleef hij, behoudens door de periodieke aftredingen veroorzaakte pauzen, hiervan deel uitmaken; in 1882 voor het eerst, en sedert herhaaldelijk, als voorzitter. In 1868 brachten onze «Bijdragen» voor het eerst een artikel van zijne hand, en in de daaropvolgende halve eeuw was het uitzondering, wanneer een deel van dit tijdschrift geen stuk van KERN bevatte. Nog enkele maanden vóór zijn dood ontvingen wij zijne laatste bijdrage, die thans verschijnt.

In de 20ste eeuw vooral werden de «Bijdragen» door KERN

rijkelijk bedacht. Eene lange reeks van artikelen ontvouwde toen de grammatische slotsommen, waartoe KERN's jarenlange studie van het Oud-Javaansch hem geleid had. Tal van meesterlijke epigraphische studiën vloeiden uit zijne pen, telkens wanneer hem afbeeldingen onder de oogen werden gebracht van opschriften, die hem vroeger òf niet òf slechts in gebrekkige reproductie bekend waren geweest. Eindelijk de vertolking, in vele stukken, van het door Brandes op Lombok ontdekte, uit de 14de eeuw n. C. dateerende Oud-Javaansche gedicht Nâgarakṛtâgama! Dit stuk werk verdient, dat wij er een oogenblik bij stilstaan.

Brandes gaf het voor de oudere geschiedenis van Java zoo hoogst belangrijke gedicht in Latijnsche transscriptie uit, zonder meer. Hij wilde zoo de weinige geleerden, die zich op Hindoe-Javaansch gebied bewegen, in staat stellen en prikkelen om hunne krachten aan den zwaren arbeid der interpretatie te beproeven. Hetgeen hij al dadelijk tot gedeeltelijke verklaring had kunnen bijdragen, vond hij niet van voldoende beteekenis om het erbij te publiceeren, en voor de aanvulling ontbrak hem voorloopig de tijd. Zij, die zonder zelf bekwaam te zijn tot verklaring van het dichtwerk, levendig belangstelden in de oudere geschiedenis van Java, zagen zich dus door Brandes' uitgave geplaatst voor eene gesloten schatkamer vol gegevens, waarop geen hunner sleutels paste. KERN begon reeds in 1905 zijn best te doen om hunne weetgierigheid te bevredigen door eene vertolking van uitgelezen stukken, vooral zulke, die evident historisch belang hadden. Hetgeen hij gaf, deed watertanden naar meer. Jongeren, vooral Rouffaer, drongen hem om toch van het geheele Nâgarakṛtâgama te maken, wat hij kon, en zich niet door de vele overblijvende vraagteekens te laten weerhouden van het teboekstellen zijner wetenschap. Aan zulk wetenschappelijk enthousiasme bleef KERN geen weerstand bieden; en, toen hij eenmaal besloten had, het geheele gedicht te behandelen, toen was het, alsof hijzelf vervuld was van de begeerte om die taak vóór zijn levenseinde af te werken. Levendig herinner ik mij de aandoenlijke wijze, waarop hij, toen een der laatste artikelen van deze reeks voor de pers gereed gekomen was, bij mij aandrong op medewerking tot bespoediging van den druk. «Er blijft dan nog maar een klein stuk over, en Rouffaer is bang, dat ik ten grave zal dalen, vóórdat ik mijne wijsheid over het Nâgarakṛtâgama

ten volle heb gelucht». In 1914 maakten de «Bijdragen» van ons Instituut reeds wereldkundig, wat KERN tot vertolking der laatste zangen ten beste kon geven.

Zoo kwam er eind aan de gewettigde vrees, dat deze beminnelijke geleerde, die gedurende zijn geheele lange leven een toonbeeld van mondelinge en schriftelijke mededeelzaamheid geweest was, geheimen mèe in het graf zou nemen, die voor de wetenschap van den Indischen Archipel van hoog belang waren. Dezelfde geleerde, die bijna een halve eeuw vroeger, toen hij aan het slot zijner inaugureele rede even over de beteekenis der Indologie voor den Indischen Archipel sprak, zich verontschuldigde omdat hij zich daarmèe op een hem vreemd gebied waagde. Van de beteekenis der beschaving van de Voor-Indiërs voor Indonesië had hij intusschen ook toen reeds een diepen indruk, en op de vraag, of er voor de latere, uit het verre Westen gekomen overheerschers van den Archipel reden bestond om met minachting neer te zien op hetgeen daar door die Indiërs was verricht, antwoordde hij: «Zeker niet; want zij hebben meegedeeld zooveel als zij zelven bezaten, en wel ons, indien de nawereld hetzelfde getuigenis omtrent ons zal kunnen afleggen, dat ook wij gegeven hebben naar de mate van onze beschaving, uit de volheid der vele zegeningen, die wij zelven deelachtig zijn».

Meer dan KERN zich destijds bewust kon voorgenomen hebben, heeft hij ertoe bijgedragen om zijn volk dien plicht te doen volbrengen. Ook op dit gebied heeft hij met de daad getoond, wat hij in die rede in het bijzonder met het oog op de studie van Voor-Indië zeide: «Wie met mannelijke kracht wil arbeiden, is ook zeker van een rijken oogst». En ook daarbij heeft hij ze in ruime mate gesmaakt, die «reine, edele vreugd», die hij toen als loon der inspanning aan zijne leerlingen beloofde, zijne leerlingen, die hij verklaarde zóó te willen vormen, dat zij den leermeester zouden overtreffen. In dit laatste alleen is hij beneden zijn eigen verwachting gebleven. Alle beoefenaars der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië gevoelen zich in een of ander opzicht KERN'S leerlingen; geen hunner verbeeldt zich, zijn meerdere te zijn geworden.

De band tusschen KERN en het Instituut werd gedurende zijn meer dan vijftigjarig lidmaatschap enger toegehaald in dezelfde verhouding, waarin zich KERN'S schroomvallige belangstelling

in Indonesië van 1865 tot zijne latere geestelijke doorgronding van dat gebied ontwikkelde; in de laatste decenniën deed het Instituut niet gaarne een gewichtigen stap zonder dat KERN er zijne goedkeuring aan gehecht had. De verhouding was er tevens eene van persoonlijke intimiteit.

Een groot man, die gezond naar lichaam en geest meer dan tachtig jaren oud wordt, beleeft vele persoonlijke gedenkdagen. KERN's gedenkdagen behoorden om zoo te zeggen tot de familiefeesten van het Instituut, welker viering men met de uiterste zorg in overeenstemming trachtte te brengen met den smaak van den jubilaris. Bij zijn zilveren ambtsfeest huldigde het Instituut hem door aanbieding van het eerelidmaatschap; een bescheiden titel, vooral wanneer men dien stelt naast al de vroeger en later aan KERN ten deel gevallen eerelidmaatschappen, ridderorden en andere onderscheidingen. KERN stelde deze onderscheiding, die hij eerst eenige jaren alleen met Veth deelde en waarin hij na Veth's dood geruimen tijd alleenstond, op hoogen prijs. Hij zocht zulke hulde allerminst, maar was te eenvoudig en te gezellig van aard om ze te ontvlieden, wanneer zij maar zonder veel gerucht, en vooral van ganscher harte, werd toegebracht. Na den 70sten verjaardag, die door een wijden kring van vrienden en leerlingen tot een heugelijk feest gemaakt was, werd hem in de eerstvolgende bestuursvergadering — KERN was toen zoowel als bij zijn zilveren ambtsfeest voorzitter — een hartelijke heildronk gewijd. Toen KERN 80 jaar zou worden (6 April 1913) was het al ruim twee jaar geleden, dat hij voor goed van zijn bestuurszetel afscheid genomen had. Het bestuur besloot toen, indien KERN daaraan zijne goedkeuring hechtte en zelf tot de uitvoering wilde medewerken, tot de heruitgave van zijne verspreide geschriften. KERN was blijkbaar met dit denkbeeld zeer ingenomen; ondubbelzinnig sprak hij dit uit, toen hem op den feestdag het eerste deel door het bestuur werd aangeboden, en in de volgende jaren boezemde hem de voortgang van den druk onverholen, groote belangstelling in. Elk der zes deelen, waarvan hij de uitgave heeft mogen beleven, droeg hij op aan de nagedachtenis van een beroemd en hem bevriend vakgenoot; het zesde, dat kort vóór zijn dood gereed kwam, aan zijn leerling Brandes, die 12 jaren geleden heenging en wiens *in-memoriam* in deze «Bijdragen» door KERN

geschreven werd. Het was alsof de medewerking aan deze verzameling hem zijn heele, rijke leven nog eens doorleven liet, en dit kon hem, trots allen weemoed der herinnering, niet anders dan een genot zijn. Dubbel jammer is het daarom, dat door een samenloop van omstandigheden in de vier jaren, waarmèe KERN de tachtig overschreed, nog bij lange na niet de helft der «Verspreide Geschriften» door de pers gegaan was. Toch heeft het Instituut de voldoening gehad, met dit project en het begin van uitvoering niet alleen luister bij te zetten aan het geboortefeest, maar ook de levensvreugde van den jubilaris in de volgende jaren werkelijk te verhoogen. Verder werd op initiatief van het Instituut-bestuur KERN'S borstbeeld in marmer gehouwen; dit kwam tegen den 80sten verjaardag gereed en werd bestemd om in het gebouw van het Instituut de herinnering aan KERN's uiterlijke verschijning levendig te houden.

KERN's oudste zoon zeide op zijn graf: «Zeker was hij een groot man, maar voor ons was hij vader, en wat wij in hem verliezen, laat zich in woorden niet beschrijven». Ook in het Instituut mogen wij zeggen, dat wij in KERN nog iets anders en iets meer verliezen dan een groot geleerde, die de wetenschap van Indonesië heeft helpen ontginnen en op wiens werken in ons midden wij trotsch zijn. Met dieper ontroering herdenken wij hier den vriend, die zijn reinste en edelste vreugd vond in het helpen en steunen van anderen, niet het minst van zwakken. Er waren er wel eens, die twijfelden, of KERN die hulpvaardigheid niet te ver uitstrekte, of hij niet soms aan onwaardigen zijne al te gulle aanmoediging schonk. Hoe dit zij, hij kon niet anders, want strenger optreden zou hem iets ontnomen hebben van hetgeen hij tot de meest begeerlijke goederen der menschheid rekende. Bij iedere gelegenheid, waarbij hem eer en hulde ten deel vielen, moest hij het even uitspreken, dat hij, hoewel voor deze vormen van erkenning zijner verdiensten niet ongevoelig, toch véél hoogere waarde hechtte aan de hartelijke genegenheid van een zoo groot mogelijk aantal zijner medemenschen. Die heeft hij in ruime mate mogen ondervinden, ook omdat hij ze zoo onvoorwaardelijk aan zijne medemenschen gaf.

C. SNOUCK HURGRONJE.

ZANG I—III VAN 'T OUDJAVAANSCHE RĀMĀYANA IN VERTALING.

DOOR H. KERN.

Het Oudjavaansche Rāmāyaṇa is een zelfstandige bewerking van de stof welke in 't klassieke Indische heldendicht van Wālmīki behandeld is. De Javaansche dichter, volgens de overlevering Yogīçwara geheeten, hetgeen meer een kwaliteit dan een eigennaam schijnt te wezen [1], volgt in 't algemeen het beloop der geschiedenis van Rāma zooals wij die vinden in 't Indische epos, maar zijn werk is zeer veel geringer in omvang, niettegenstaande de dichter van het Kakawin er allerlei van eigen vinding, vooral in de drie laatste Sarga's, bijgevoegd heeft. Het Javaansche gedicht is zooveel eeuwen jonger dan 't Oudindische, dat het ons niet kan bevreemden, wanneer wij daarin een andere manier van behandeling, getuigende van een verandering van litterairen smaak, aantreffen. Aan natuurbeschrijvingen en min of meer idyllische schetsen is meer plaats ingeruimd in afwijking van 't meer streng epische karakter van 't oude Rāmāyaṇa. Trouwens ook in Indië zelf was in de Middeleeuwsche kunstgewrochten de manier waarop de oude legendarische stoffen behandeld werden anders dan in den voortijd, al komt de neiging tot het beschrijvende, bloemrijke en romantische niet zoo sterk op den voorgrond als in de meeste Javaansche voortbrengselen der fraaie letteren. De lezer zal misschien de opmerking maken dat de toon in den Eersten Zang droog is als van een kroniek, doch dat is zeker een gevolg van opzet: dat begin van 't gedicht moet beschouwd worden als een inleiding tot de lotgevallen in 't heldenbedrijf van Rāma.

Bij 't vertalen heb ik mij zoo dicht mogelijk aan 't oorspronkelijke gehouden, tengevolge waarvan 't Hollandsch een alles-

---

[1] Zie v. d. Tuuk, K. B. Wdb. onder Yogīçwara.

[2] De namen Rāma, Rāmabhadra, Rāmadewa, Rāghava, Dāçarathi wisselen af gelijk in 't Sanskrit.

behalve idiomatisch voorkomen heeft, doch mijne vertaling is in de eerste plaats bestemd voor beoefenaars van 't Oudjavaansch. Intusschen zullen ook wel andere lezers mijne proeve van vertaling willen inzien; te hunnen behoeve wil ik hier 't een en ander opmerken aangaande zekere eigennamen die door hun synoniemie verwarring zouden kunnen stichten. Zoo komt reeds in 't begin Triwikrama voor als benaming van Wiṣṇu. In den Tweeden Zang treedt op Paraçu-Rāma (d. i. Rāma met den bijl), anders genaamd Bhārgawa (d. i. naneef van Bhṛgu), en Jāmadagni, Jamadagni's zoon. Omtrent den naam der menschenvretende Tāṭakā zij opgemerkt dat deze vorm de juiste is, evenals in 't Sanskrit, o. a. Rām. I, 24, 26 vgg. (Bombay ed.). Haar zoon, Mārīca, heet Tāṭakeya in het tooneelstuk Bālarāmāyaṇa p. 56. Minder juist is de vorm Tāḍakā, die in 't Petersb. Wdb. en Kzg. Wtb. wordt opgegeven.

De Nieuwjavaansche overzetting in Matjapat-maten is in een stijl van weinig verheffing en gaat zich gaarne te buiten aan opsmukkende beschrijvingen, al brengt ze ook wel eens bekortingen aan. Het begin is de voorgeschiedenis van Rāma, die aan een andere bron dan 't Oudjavaansche gedicht ontleend is.

Na deze korte inleiding volgt hier mijne vertaling.

I.

1. Er was een voortreffelijk vorst, vermaard, wereldberoemd; zijn vijanden bogen nederig voor hem; hij was zeeghaftig, geleerd in alle wetenschappen, Daçaratha met name.

2. Hij was «Triwikrama's Vader,» daar hij de vader werd van den god Wiṣṇu bij diens menschwording; het doel dat deze beoogde met als mensch geboren te worden, was het heil der gansche wereld te bevorderen.

3. Daçaratha was rijk in deugden: ervaren in den Weda, eerbiedig jegens de goden, niet nalatig in de vereering der Voorvaderen, liefderijk jegens al zijne verwanten.

4. (Wat men noemt 's menschen) inwendige vijanden, die in het hart hun zetel hebben, het eigen ik nabij zijn, nl. hartstocht enz. — die waren in hem niet aanwezig. Hij was (even) heldhaftig (als) ervaren in politiek beleid.

5. Gelijk een wolk die regen uitstort, deelde hij zijne giften uit; de ongelukkigen, blinden, rampzaligen werden steeds door hem begiftigd, en vooral brahmanen en leeraren.

6. En hij was waarheidlievend in zijn spreken; zelfs tot zijne vrouwe sprak hij geen jokkernij, hoeveel minder dan tot vreemden; alwat hij zeide, was bijzonder lief en nuttig.

7. Hij was (alleszins) waardig de aarde te beheerschen. Ook was hij een trouw en oprecht vriend van god Indra. Hij was een standvastig belijder van het Çiwaïsme; de dienst van Çiwa werd standvastig door hem geoefend.

8. Alle Kṣatriya's waren hem onderdanig, nederig en vol eerbied; het was alsof zij (hem) steeds hulde boden, zoodat zijn roem (steeds) grooter werd.

9. Zijn zin was rein als de Maan; het heil van anderen zoekend; werkzaam opdat de wereld gelukkig mocht wezen. Hij was als Indra in persoon, al was het met dit verschil dat hij op aarde verwijlde.

10. Zijne majesteit glansde en bewerkte dat de wereld genoegen had, gelijk het vuur in de offerplaats glanst en het genoegen der wereld teweegbrengt.

11. Er was in de hoofdstad, welke Indra's hemel geleek, eene menigte van deugdzame geleerden; nl. in Ayodhyā, het wereldberoemde; dit was de residentie van den vorst.

12. De Hemel (van Indra) zelfs deed in schoonheid onder voor Ayodhyā, de al-overtreffende stad; welke ten allen tijde in gelukkigen staat verkeerde, zoowel in den regentijd als in het droog seizoen.

13. Alle kostbare zaken: goud, zilver en edelgesteente waren daar voorhanden, als waren het de blinkende tanden der stad welke den hemel, die voor haar onderdeed, uitlachte.

14. Daar waren gebouwen van goud en edelsteen, omgeven door een liefelijken tuin, waar schoone meisjes wandelden, gelijk aan de Hemelnimfen op den Meru.

15. Kristallen in menigte vonkelden aan de belvedere, schoonschitterend en prachtig vertoonden zij zich in den vorm van den Ganges die van den Himālaya nederdaalt.

16. De vorst genoot volop onvergelijkelijke heerlijke geneugten smakende; onbevreesd, daar niets te duchten was en alle naburige vorsten nederig tot hem kwamen.

17. Kaikeyyī, Sumitrā en Kausalyā waren de drie gemalinnen

van den Vorst; zij waren gelijk aan Durgā, Gangā en Gaurī in schoonheid en voortreffelijke eigenschappen.

18. De Vorst was gelukkig in den echt, daar zijne koninginnen hem alle evenzeer met zorg dienden. Geene van de koninginnen koesterde jaloerschheid, alle drie waren eendrachtig.

19. Gelijk de Wijze welbehagen gevoelt in zijne gehechtheid aan Ṛg—, Sāma — en Yajur-Weda, zoo had ook Daçaratha welbehagen in de koninginnen.

20. Reeds lang was hij in liefde vereenigd geweest met de koninginnen; alle genoegens in de echtelijke gemeenschap: omhelzingen, kussen enz., werden door hem genoten.

21. Hij verlangde zonen, kinderen te hebben, dewijl hij verzadigd was van zinnelijk geneugt, doch lang bleef hij kinderloos; daarom wilde hij een offer aanrichten.

22. Nu was er een zekere Ṛṣyaçṛṅga, geprezen en beroemd als ervaren in de Çāstra's en zonder gelijke in al zulke offers die voortreffelijk kroost tot vrucht hebben.

23. Deze nu werd door den Koning uitgenoodigd om naar Ayodhyā te gaan en daar als Purohita (priester) te fungeeren. Hij gaf gehoor aan de uitnoodiging en het vriendelijk verzoek om te offeren.

24. De benoodigdheden van 't offer waren in gereedheid: brandhout van Ficus religiosa, bloemen, reukwerk, vruchten, wrongel, geklaarde boter, zwarte sesamum, honig, alsook potten Kuçagrasssprieten, schetsen,[1] en onontbolsterde rijstkorrels.

25. Hij (Ṛṣyaçṛṅga) begon dan te offeren; de Preta's (geesten der afgestorvenen) enz., Piçāca's (kabouters), Reuzen werden bezworen, en alle booze geesten die het offer zouden storen, verdreven.

26. Alle vereischte ceremonieën werden verricht: aanroeping, vestiging (van den god) in tegenwoordigheid (van den offeraar); de priester richtte zijn gedachten op den Opperheer (Çiwa), opdat deze (als Agni) in de vuurplaats zou zetelen.

27. Nadat de god geplaatst was, werd de offerboter gesprenkeld, benevens zwarte sesamum en honig, mitsgaders brandhout van Ficus religiosa.

28. De heilige vuurplaats werd vereerd, de offerketel ging rond met visch, vleesch, wrongel enz., mitsgaders offerrijst vermengd met allerlei smakelijks.

[1] Wṛtti, Bal. orti, uit Skr. varti. Zie K.B. Wdb. onder orti.

29. Op het oogenblik dat de god opvlamde werden al de offeranden aangeboden: kruiden, vruchten, wortels, alsook bloemen, parfums, wierook, enz.

30. Nadat echter de god vereerd was, werden de groote Ṛṣi's volledig gespijzigd, en de monniken die tegenwoordig waren ontvingen eerbetoon en priesterloon.

31. De overige groote Ṛṣi's die hulde bewezen met een volledig heerlijk offer van wat gezondheid bevordert door geur en smaak, ook zij werden gespijzigd door de gemalinnen des Konings.

32. Na verloop van tijd werden de vrouwen van Daçaratha tot diens vreugde moeder; Rāma, de oudste zoon, werd (geboren) uit de vorstin Kausalyā.

33. Kaikeyyī had tot zoon Bharata, (die) beroemd (werd), grootmachtig, begaafd met voortreffelijke eigenschappen. Vorstin Sumitrā had tot zonen Lakṣmaṇa en Çatrughna.

34. Bij de geboorte van al de zonen werden brahmanen en leeraren verzameld; ten volle werden zij door den Koning met eerbewijzen ontvangen en op een maal onthaald.

35. Toen de koningszonen ouder werden, kregen zij onderricht om den wapenhandel te leeren. De Eerwaarde Wasiṣṭha, die bekwaam en ervaren was in de boogschietkunst, onderwees hen.

36. Niet lang genoten Rāma en zijn drie jongere broeders onderricht van Wasiṣṭha of zij waren kundig en ervaren in alle wetenschappen.

37. Al wat de groote Wijze onderwees, dat alles zonder onderscheid was grondig ingestudeerd. Zij werden daarom in de wereld met roem bekend als deugdzaam en braaf, hoe jong zij ook waren.

38. Er was een zekere Ṛṣi, de zoon van Gādhi, een meester onder de Yogins en een heremiet, een Ṛṣi van Kṣatriyageslacht, Wiçwâmitra geheeten. Deze hoorde van Rāma's buitengewone begaafdheid.

39. Diens kluizenarij werd verwoest door gruweldaden-bedrijvende Reuzen; daarom wensche hij dat zijn kluizenarij door Rāma zou beschermd worden.

40. De voortreffelijke Ṛṣi begaf zich naar Koning Daçaratha; met eerbied ontving de Vorst zijn bezoek, nederig maakte hij zijn sĕmbah hem tegemoet gaande.

41. «Wat is het doel van den grooten Ṛṣi? Gij zijt een meester in machtige spreuken, slaagt in alles wat Gij wenscht;

Gij tracht steeds naar de waarachtige waarheid, wat het hoogste is voor Wijzen als Gij zijt.»

42. Daarop antwoordde de Ṛṣi: «Wat Gij zegt Vorst, is waar, juist inderdaad. Ik, dien Gij voor U ziet, ben een asceet die zelfkastijding oefen, (voor wien) hoogere kennis en Yoga (concentratie des geestes) het hoogste is.»

43. «Wat ik nu van plan was te doen, is te verzoeken dat de Koning mij bescherme. Eens terwijl ik offerde, vertoonden zich plots Reuzen die mij stoorden.»

44. «Indien het nu voegt, moge Rāma naar de kluizenarij gaan om die te beschermen en mij steunen opdat ik de Reuzen die mij hinderen, dooden kunne.»

45. Zoo sprak de groote Ṛṣi. De Vorst had Rāma zeer lief, en zonder te antwoorden boog hij voorover. Daarop sprak de Ṛṣi weder.

46. «O Koning Daçaratha! hoor dan naar wat ik zeg en neem het zorgvuldig ter harte. Indien het niet voegt (wat ik verzocht heb), vergeef dan wat natuurlijk is van iemand die met aandrang om een gunst vraagt.»

47. «Eenerzijds is het de plicht van iemand zooals Gij zijt, dat hij tot steun strekke van alle asceten; alwie in vreeze verkeeren, moet Gij beschermen in alle moeïlijkheden.»

48. «Anderzijds is het de plicht van iemand zooals ik, U te onderrichten in hetgeen als plicht beschouwd wordt, wat goed of wat kwaad is; ik moet iemand zooals Gij zijt onderrichten in wat behoorlijk is.»

49. «Brahmanen en Kṣatriya's behooren bijeen; het ligt in den aard dat zij bij elkander toevlucht zoeken; geestelijken zonder vorst zijn verloren, doch ook vorsten zonder geestelijken gaan te gronde.»

50. «En dit is geen hachelijke zaak, want Rāma, zegt men, heeft groote kracht. Onder Uwe kinderen, doorluchtige Vorst, is er geen die hem in krachtigheid evenaart.»

51. «Daarom, o Vorst! twijfel niet dat Uw zoon zal overwinnen, en dat de Demonen en Reuzen zullen omkomen tengevolge van Rāma's macht.»

52. Zoo sprak de groote Ṛṣi. De vorst zweeg slechts, al peinzende; in zijn geest weifelende, verlegen, vermocht hij niet antwoord te geven.

53. «Indien Rāma nu gaat om de vijanden van den Ṛṣi in

de kluizenarij te bestrijden, zal hij zeker verschalkt worden en omkomen, want hij is nog een knaap, onbedreven (om zich te redden) in gevaarlijke omstandigheden.»

54. «Wel is waar is hij bedreven in den wapenhandel, maar hij is niet gewoon gevaarlijke vijanden te bestrijden; de Reuzen zijn alle tooverkundig en verraderlijk bij het vechten».

55. «Als ik echter weigerachtig ben om den Ṛṣi ter wille te zijn nu hij hier hulp komt vragen, zal hij, in zijne verwachting teleurgesteld, toornig worden, en worden wij alle zeker door hem vervloekt.»

56. Nadat hij een tijd lang had nagedacht, antwoordde hij dat hij toestemde en niet weigerachtig bleef: «Ja, ja! zooals Gij, groote Ṛṣi, beveelt; indien het zoo behoort, zal ik, Uw dienaar, U helpen.»

57. «De knaap is jong, onervaren, heeft nog niet gevochten en nog geen vijanden gezien; zoo hij echter in staat zal wezen U te beschermen, zal ik Uw verzoek, groote Ṛṣi, niet weerstreven.»

58. Daarna was de Ṛṣi tevreden. Hij stond op en nam verlof om dra naar huis terug te keeren. Rāma maakte zich gereed om op weg te gaan naar de kluizenarij.

59. Lakṣmaṇa, de voortreffelijke, hij deelde alle lief en leed met Rāma en was in zijn geest bestendig hem verkleefd; daarom ging hij mede naar de kluizenarij.

60. Hij was het beeld, het voorbeeld ter navolging voor hen die zich beijveren om (hun meerdere) te dienen: overal waar Rāma heentoog, ging hij mede; hij bleef niet achter, overal waarheen Rāma zich begaf.

61. Het was morgenstond; het licht breidde zich uit over 't schoone landschap; de beide (gebroeders) begaven zich op weg na afscheid genomen en hun sembah gemaakt te hebben. Zij droegen een boog en den pijl Saṃhārarāja met zich. De vrouwen in Ayodhyā treurden weemoedig.

62. Toen 't oogenblik gekomen was dat men zich op weg zou begeven, hieven de geestelijken hun zegenbeden aan, en de vorstelijke muziekinstrumenten werden getokkeld om geluk te wenschen voor hen die op weg zouden gaan. De rechter arm van Rāmabhadra begon te trillen, zacht, om te verkondigen dat zijn vijanden tot den laatsten toe zouden verslagen worden.

II.

1. Het was juist herfst toen zij (Rāma en Lakṣmaṇa) zich daarheen (naar de kluizenarij van Wiçwāmitra) begaven en de oorden die zij op hun weg zagen alle even liefelijk waren. Zij ontmoetten tal van groote stroomen met heerlijke badplaatsen; lusthoven, meertjes, watervallen, alle even helder.

2. Witte en roode lotussen geurden; de bijen gonsden,[1] met opgewektheid hun toon latende klinken; en een zachte wind blies, een zoeten geur verspreidende. Rāma en Lakṣmaṇa hadden te dier stonde hun vreugde aan dat (alles).

3. Langs de kanten der wegen stonden overal bloemen verspreid, die Rāmabhadra al voortgaande plukte. Zij (de gebroeders) namen een bad, zich reinigende, in een vliet. Daarna gingen zij genoegelijk uitrusten op een vlakken steen.

4. Vol ontloken waren de Nymphaea's[2] met roode bloemen; de golfjes van 't meertje maakten dat zij in beweging kwamen, zoodat zij zich vertoonden als vuurvlammen die zich bewegen. De bijen, daarboven rondzwervende, waren als het ware de damp er van.

5. Bekoorlijk leek het bosch, dat, als wilde het zich spiegelen, zich voorover boog, zoodat de schaduw er van duidelijk zichtbaar was in 't water. Een brutale Dëlëgvisch, zich snel bewegende, bracht stoornis, zoodat de schaduw, daardoor in de war gebracht, verdween, onduidelijk werd.

6. Toen was de tijd daar dat de Dagvorst verscheen: de Nymphaea's kwijnden, weg was hun schoon; het was of alle boomen mede bedroefd waren, de vogels maakten een luidruchtig geluid, dat men voor hun geween zou kunnen houden.

7. En de boomen deden zich voor alsof ze wilden bekeken worden, en ook de meertjes waren blijde. De bloemen er van, alle wit, waren, als het ware, hun oogen, en de zwarte bijen die er op zaten hun oogappels.

8. De waterroos begon te beven, door den wind getroffen, en roerde zich; het leek als weerde zij van zich af, als (een vrouw) die koppig tegen haar man mokte; de hommel was

[1] Ghūrṇṇiga, in den gedrukten tekst is een drukfout voor ghūrṇṇitā.

[2] Gewoonlijk verstaat men onder kumuda de witte, in den nacht bloeiende waterlelie, maar er is ook een specie van Nymphaea rubra.

vroeger naar de Nymphaea gegaan. Daarom was zij afkeerig. Jaloerschheid ligt in den aard van een beminde huisvrouw.

9. In 't woud laten dolblijde bijen een liefelijk geluid hooren. De reeën slapen, in de meening dat hun een (slaap)-lied is toegezongen geworden. Ook de Caṇḍāla's komen daardoor tot misvatting, dewijl zij vast meenen kweelende Kalahaṃsa's [1] te hooren.

10. Helder, glanzend zijn de schoone meertjes, steeds toenemende in pracht, beschenen overal door 't licht der Zon, vermiljoenkleurig als lak waarvan de glans rood is. Ze lijken op 't gezicht als vuurgloed tot water gesmolten.

11. Zoo zagen zij de bekoorlijke woudstreek. Daarna zagen zij vruchtbare hoogvelden, prachtig, waar rijst groeide, alle effenglad, daar ze pas gewied waren, verrukkelijk. Rāma en Lakṣmaṇa aanschouwden die schoone velden met vreugde.

12. Hun weg ging over streken in 't gebergte met koeien die aan het weiden waren. Zij beschouwden dan de runderkraal. De koeherders waren in den morgenstond aan 't melken; hun werk was melk naar Ayodhyā te brengen.

13. Herderinnen, vrouwen van de bewakers der runderkraal en bergmeisjes keken inderdaad met weinig ingetogenheid naar de twee gebroeders die voorbijgingen; zij waren gerust nu zij pas naar de koeien omgezien hadden, vóórdat zij gingen kijken.

14. Diep was 't geluid der karnenden, en vroolijk, (zoodat) men het zou kunnen houden voor de muziek van wie in gezelschap een drinkgelag houden. Alle personen die karnden leken als te dansen, terwijl hun beide armen beurtelings zich bewogen.

15. Dartel maakten de reeën vlugge bokkensprongen. Het was 't herfstseizoen dat ze zoo dartel maakte. Op de hooge vlakten waren ze aldoor aan 't vreten. Rāma en Lakṣmaṇa hadden veel pret met er naar te kijken.

16. Helderwitte wolken, groot en dik, verbreidden zich onder aan de zijden der bergen. Door den steeds toenemenden wind rezen zij hoe langer hoe hooger, zoodat zij op 't gezicht den weergaloozen Himawat geleken.

17. En een leeuw die zich daar aan den bergkant bevond brulde; zijn geluid weërgalmde met kracht in 't luchtruim.

---

[1] Een soort zwanen.

Toornig, van zins om aan te vallen, blikte hij naar boven. Och! dwaze leeuw, die waande dat zijn vijand brulde.

18. Aan den kant zagen zij daar ook een schoonen waterplas, die alleen witte lotussen had; er waren geen roode bij. Zonder dat men ze zag, waren er ook witte ganzen die daar zwommen; alleen hun zacht, teeder, fijn geluid was te hooren.

19. Onder alle waterplassen was er geen zonder lotussen. Het ontbrak niet aan lotussen die alle vol bijen waren, en de bijen gonsden alle; er waren geen die hun geluid niet lieten hooren; hun geluid was oor-streelend, geen enkel was onaangenaam.

20. Toen Rāma en Lakṣmaṇa aan de kluizenarij van den grooten Ziener gekomen waren, kwamen alle hermieten te gader hun tegemoet. Met wijwater, bloemen, vruchten, wortels, reukwerk, wierook, betelnoot, drinkwater, werden de gasten door den grooten Ziener onthaald.

21. Nadat zij 't gastmaal genuttigd hadden en verzadigd waren, vermeiden zij zich in de kluizenarij des grooten Zieners. Alle asceten spraken vertrouwelijk met hen en met hoogachting, zoodat zij met genoegen en gerust in de kluizenarij vertoefden.

22. Liefderijk gaf toen de Ṛṣi hun goddelijke (d. i. gewijde) wapens; tevens werden Rāma en Lakṣmaṇa in de geheime leer onderwezen. De goddelijke, onfeilbaar-machtige (geheime) kundigheden, (genaamd): Atidurjayā, Jayā, Vijayā, Jayanti, die werden hun medegedeeld. [1]

23. Al die wetenschappen zijn door hen duidelijk begrepen geworden. Zij vermeiden zich in de schoone woudstreken. Daar zagen zij in eens een Rākṣasī (Reuzin) komen met geen ander doel dan om te moorden, een onderdaan van koning Daçāsya (Rāwaṇa), met name Tāṭakā.

24. Rāma spande zorgvuldig zijn goeden boog, den goddelijken Gaṇḍīwa en legde een scherpen pijl op; hij mikte op haar nek, zonder missen, en Tāṭakā viel bezinningloos nederrollende.

25. Zij was nu dood en de groote Ziener was verblijd; de welvarende kluizenarij had niets meer te duchten. Voortaan hielden de vogels op met bevreesd en bedrukt hun geluid te

[1] Het is opmerkelijk dat die namen van kundigheden in onze Sanskritbronnen niet aangetroffen worden.

laten hooren. Knapen van den grooten Ziener lieten zich hooren en redeneerden weder (over philosophische kwesties).

26. Vroeger toen Tāṭakā er nog was, zwegen de asceten; tijgers zwegen stil in hun holen, zich schuil houdende; de leeuwen kreunden, hongerig, mager, uitgeput. Slechts de rhinocerossen aten zich zat: zij zochten hun toevlucht in de doornstruiken.

27. Nu is Tāṭakā, het voorwerp van hun vrees, dood; de tijgers houden op met vasten, verzadigen zich aan de menigte van wild, reeën; de leeuwen zwerven zeer geweldddadig rond in 't bosch, roovende; door dolle olifanten te eten maken zij een einde aan hun vasten.

28. Alle gewassen die de Ṛṣi's plantten, nu niet meer vernield, gedijden prachtig en droegen tegelijk vrucht: Mangga's, Ambawangs spoedig dicht bezet bogen allen nederwaarts: het leek op 't gezicht alsof ze hun vruchten als sĕmbah aanboden.

29. Toen de kluizenarij (weder) welstand en volkomen gedijen genoot, werden Rāma en Lakṣmaṇa door de Ṛṣi's gehuldigd. Zij werden gebaad, eervol onthaald, en namen plaats op het rustbed. Daarop sprak de Ṛṣi, terwijl hij zijn blik vestigde op hen die van goddelijk geslacht waren:

30. «O! Rāma en Lakṣmaṇa, mijne zonen! luistert nu wat ik zeggen zal. Gij beiden zijt een deel van Nārāyaṇa; uw lichaam is wezenlijk Wiṣṇu. De geheele wereld is weleer door U in stand gehouden; gij beschermt onze offers; door U kunnen wij hier onze offerhandelingen volbrengen.»

31. Zóó sprak de groote Ziener. Daarop antwoordden de geëerden: «Het is zooals Gij zegt, groote Ziener. Gij hebt niets te duchten, want de macht van Uwe ascese is groot, onovertreffelijk. Dat is de oorzaak dat wij Uwe vijanden zullen overwinnen.»

32. Zóó sprak de voortreffelijke koningszoon Rāmabhadra. Hij nam zijn wapentuig: boog en goddelijke werpwapens, en maakte zich op en ging behoedzaam rond in de kluizenarij. Lakṣmaṇa vergezelde hem, eveneens gewapend.

33. Daarop werd aan al de Ṛṣi's de verschuldigde eer bewezen.[1] Weldra kwamen de vijanden tegelijk opzetten in dichte drommen, vreeselijk, als wolken in 't luchtruim wanneer ze nederhangen.

[1] D.i. R. en L. verzochten te mogen weggaan.

Zij hadden gruwelijke slagtanden; die slagtanden geleken bliksems.

34. Fluks keek daar Lakṣmaṇa naar boven. Vastberaden spande hij zijn boog terwijl hij de houding aannam van (bij 't schieten) met aaneengesloten beenen te staan. Zonder fout mikte hij herhaaldelijk met zijn halvemaanvormigen pijl, en verdelgd sneefden allen zonder dat er één overbleef.

35. Hun hoofden waren zeer gruwelijk, vreeselijk als van Rāhu; hun geluid kermde vervaarlijk in 't luchtruim, en hun lichamen vielen als hoofdelooze rompen donderend ter aarde. Alle asceten zagen het aan met angst.

36. Nu rukte Mārīca, hun hoofd, aan met wraakgevoel bezield. Terwijl hij een toovergestalte aannam, rukte hij aan, den vijand tegemoet. Rāma, niet uit het veld geslagen, de moedige held, ging voorwaarts. Om Mārīca op de proef te stellen, sprak de prins.

37. «Mārīca, dwaas! wat wilt gij hier in de kluizenarij? gij, een vleescheter, bij de kluizenaars die geen vleesch plegen te eten. Indien gij echter goud verlangt van de asceten, (zeg ik): alles wat monnik heet, heeft geen have, is zeer arm.»

38. «O! zeer verdwaasde, zeer onnoozele Rāmabhadra! Niet goud is het waarom het ons te doen is met hier te komen. Geen vleesch; niets er van. Wij willen hier alleen verwoesting aanrichten. Het ligt in den aard van ons, Reuzen, vijanden der wereld te zijn.»

39. «De offerenden te storen, en onschuldige asceten te dooden, dat is de plicht van demonen,[1] van echte Reuzentelgen. Boosaardig, zeer gewelddadig, zijn wij er steeds op uit om de wereld te verschalken. Onze aard is wreed; geen is er goedgezind.»

40. «Zoo worde de geheele wereld zonder onderscheid door ons verwoest, de aarde door ons tot een wildernis leeggemaakt, want het is de eigen aard van ons Reuzen, dat wij in de wereld geweldenarij bedrijven.» Zoo sprak hij; terstond antwoordde prins Rāma:

41. «Indien gij de booze natuur der Reuzen wilt volgen, mijn aard is zuiver en ik zal den plicht van een vorst nakomen: al de ellendige Reuzen, vijanden der wereld, zullen zonder dat het verhinderd kan worden, zoovelen als er zijn, door mij gedood worden.»

---

[1] L. in den tekst niñña" voor niña".

42. «Jij, Mārīca, bent een domme geweldenaar, die niets ontziet; buitengemeen misdadig jegens de kluizenarij van den grooten Ṛṣi. Jij bent futloos als gras, verdord gras. Ik schaam mij om jou te bevechten. Ga, verdwijn van hier!»

43. Zoo sprak Rāma, terwijl hij zijn grooten boog ophief. Hij schoot met den Windpijl: een hevige wind. Mārīca, de Reus, als geknot, werd machteloos; weggeslingerd, verdrongen ging hij heen zonder den strijd te hervatten.

44. Nadat hij door den pijl weggeslagen, als verplet was, riepen Indra en de overige goden met blijdschap toejuichend: «O Rāma! o brave, voortreffelijke zoon van Daçaratha!» Zoo spraken zij, terwijl zij een bloemenregen op hem lieten nederdalen.

45. Met opgeruimden geest verrichtten de groote Ṛṣi's hun offeranden. Zij waren ongestoord, zonder dat iets ontbrak, bij hun eeredienst, en hun offers waren vlekkeloos en vrij van ongunstige verschijnselen. Nadat de groote Ṛṣi 't offer aan den Vuurgod volbracht had, sprak hij wederom:

46. «O Rāmabhadra! heerlijk is Uw gunstbewijs. Gij zijt, zeg ik, de hoeder van 't aardrijk, terwijl Gij hier zijt; daardoor is deze aarde, mijns bedunkens, aan den hemel gelijk; de wedergade [1] van 't zijn van den god Indra, den gemaal van Çacī, daar (in 't hemelrijk).»

47. «Al Uwe lichamen die ik mij herinner, aanschouw ik thans. Gij zijt een deel van Wiṣṇu, een godheid, mijn zoon, van bovenaardsche kracht. In vroeger tijd is de koning Bali door U omgekomen. De zoogenaamde Melkoceaan is weleer door U geroerd.»

48. «Voorts hebt Gij den hals van Rāhu met den discus getroffen; talrijk zijn de Daitya's en Dānawa's die voorheen door U verslagen zijn. In een vroeger tijdperk hebt Gij U goddelijk gemetamorphoseerd in de gedaante eens evers en de Aarde die verzonken was hebt Gij opgebeurd.»

49. «Nu moet gij 't volgende hooren; van koning Janaka zal ik spreken. Hij wenscht thans een offer te verrichten, zegt men, en daarenboven een zoogenaamd Swayaṃwara te doen plaats hebben. Zijn dochter Sītā zal uitgehuwelijkt worden.»

50. «Zij zal echter niet te koop zijn voor schatten en een

[1] Kahwat is eigenlijk „wat van gelijke zwaarte, gelijkwaardig is".

koninkrijk; zelfs de heerschappij der drie werelden is geen prijs waarvoor men haar koopen zal. Slechts een uitstekend man wil zij als dengene dien zij als heer zal eerbiedigen, en die grootmachtig, deugdenrijk en van edel geslacht is.»

51. «Toen Sītā in der tijd geboren werd, was zij vergezeld van een boog, een verwonderlijk schietwapen; die strekte tot haar nageboorte. Indien er nu iemand is die den boog spant en bij machte zal wezen dien te buigen, zal hij de gemaal der dochter van koning Janaka zijn, en geen ander.»

52. «Mijns inziens dan behoort Gij mede daarheen te gaan. Slechts Gij zijt het die in staat zult wezen den boog te buigen; al is die sterk, hij zal door U in tweeën breken. Blijkbaar zult Gij alleen door Sītā gewild worden.»

53. Zoo sprak de Groote Ziener tot beide prinsen. Zonder wederstreven maakten zij zich toen tegelijk op en namen eerbiedig afscheid. Nadat zij hun complement gemaakt hadden vertrokken zij spoedig, Rāma en Lakṣmaṇa, naar de koninklijke hoofdstad Mithilā.

54. Toen zij op het schoone hofplein kwamen, hieven de talrijke toeschouwers een geweldig daverend gejuich aan. Bij 't aanschouwen van de gestalte der twee prinsen waren zij verbaasd in hun geest en zeiden opgetogen:

55. «Zijn het de twee Açvins die hierheen gedwaald zijn? of de Minnegod, vergezeld van de Lente? voorkomen, gebaren, schoonheid van gestalte, (alles) vertoont de kenteekenen van voortreffelijkheid. Of is het de god Triwikrama (Wiṣṇu) die zich wil vertoonen?»

56.-57. Zoo spraken de kijkende menschen alle even blij van geest; zij prezen den schoonen, goddelijken Rāma. Daarop nam koning Janaka verheugd 't woord; hij beproefde Rāma en gaf hem een boog, den goddelijken boog waarmede in der tijd Tripura bedwongen was; den boog van god den Opperheer (Çiwa) in een verleden tijdperk. Onder alle vorsten was er geen die hem kon spannen en buigen; alleen Rāma was het die hem in tweeën brak.

58. Nadat dan de boog doorgeknapt was, verheugde zich de vorst; zielsblijde was koning Janaka over de macht van prins Rāma. Daarop zeide Janaka tot de voornaamste hofbeambten:[1]

[1] Misschien eigenlijk „officieren."

59. «Rāma, hij alleen is waardig door Sītā als heer en gemaal geëerd te worden. Hij is van een volmaakt goede familie, en ook in den bloei der jeugd en krachtig. Noodigt Daçaratha nu uit dat hij spoedig op weg ga en deelt hem mede dat Rāma in den echt zal verbonden worden.»

60. Zoo sprak koning Janaka tot de gezanten. Zij gingen op reis, kwamen aan, traden binnen en verhaalden al wat er gebeurd was. Daçaratha was verrast, toen hij de uitnoodiging vernam. Zonder tegenstreven voldeed hij aan 't verzoek en dra kwam hij ter plaatse.

61. Toen hij in de vorstelijke hoofdstad Mithilā aangekomen was, maakte Janaka zich eerbiedig op om hem tegemoet te gaan. Van allerlei aard was 't gastonthaal met de gepaste genotmiddelen. Daarna zeide koning Janaka, met blij gelaat:

62. «O Heer Vorst! grootmachtige held! Moge wat recht, nuttig en gewenscht is door U, als koning, (steeds) beoefend worden.[1] Gij zijt een vriend van den god Indra en als het ware aan een godheid gelijk. Wij prijzen ons waarlijk gelukkig dat Gij hier gekomen zijt.»

63. «Uw zoon is rijk aan deugden, goed van inborst, krachtig; Rāma heeft in 't geheel zijns gelijke niet in deze wereld. Sītā zal aan Uwen zoon, aan geen ander, trouw toebehooren. Dat is het doel waarmede Uwe Hoogheid uitgenoodigd is geworden om hierheen te komen.»

64. Zoo sprak hij. Daarop kwam de uitnemend schoone koningsdochter te voorschijn, volledig uitgedost, met welriekende bloemen (in het haar). Zij trad voorwaarts en maakte haar sĕmbah voor de twee heerschers en den prins[2] Rāmabhadra.

65. Na hun sĕmbah gemaakt te hebben, gingen beiden met elkander op naar het bruidsvertrek, beide even blij van zin. Eenigszins beschaamd hadden zij pret terwij zij naast elkander lagen. Het is niet gepast te gewagen van wat aldaar voorafging aan hun slapen.

66. De nacht ging voorbij; het was morgenstond; de zon kwam op. Toen nam Daçaratha afscheid om naar Ayodhyā terug te keeren, en zijn zonen Rāghawa (Rāma) en Lakṣmaṇa ook. Sītā vertrok mede tegelijk met haar dienstpersoneel.

[1] D. i. Mogen die drie voorwerpen van menschelijk streven, triwarga, onder Uwe hoede steeds gedijen.

[2] In den tekst is pūtra een drukfout voor putra.

67. Ook ministers en hofbeambten (of: officieren) allen te paard. Zij gingen en trokken door liefelijke woudstreken. Eensklaps komt een gruwelijk uitziende asceet hun tegen. Zijn lichaam was zoo lang als een wijnpalmboom, en hij droeg een boog op den schouder.

68. Zijn baard was ruig; zijn knevel rossig; zijn haarvlechten roodachtig. Zijn naam was Rāma Bhārgawa, niet anders. Volledig gewapend kwam hij opzetten om een tweekamp aan te gaan. Hij sprak met onbeschaafde taal, zonder eenig ontzag:

69. «O Rāmadewa! ik heet Rāma in de wereld. Indien jij krachtig en moedig bent, stel je tegen mij te weer; jij zult door mij gedood worden, of ik zal door jou sneven. Span mijn boog, indien jij werkelijk krachtig bent.»

70. Zoo sprak Paraçurāma ten tweekamp uitdagende. Sītā ontstelde en sidderde bij dat ongewone schouwspel. Toen zei Daçaratha, aldoor eerbiedig buigende, uit liefde voor zijn zoon en schoondochter:

71. «O zoon van Jamadagni.[1] Gij zijt machtig, vermaard in deze wereld; tal van machtige koningen zijn door U geveld, gedood. Nu wilt Gij ook nog strijden met Rāma. Dat is niet behoorlijk van U; hij toch is een knaap die zijn volle kracht niet heeft.»

72. Zoo sprak de vorst smeekende, vriendelijk sprekende. Paraçu-rāma gaf in zijn trots daaraan geen gehoor; wegens zijn overmoed duchtte hij volstrekt niemand; er zijn geen anderen die kracht hebben, dacht hij, hij alleen maar (had die).

73. Zijn boog was buitengewoon voortreffelijk, groot en lang, alsook de pijl dien hij aan den prins Rāma overhandigde. «Indien jij (den boog) kunt spannen, zal ik door jou overwonnen zijn; ik zal hulde bewijzen,» zeide hij, «ik wil je kracht beproeven.»

74. Rāmadewa, de moedige held, trad vooruit, nam den grooten boog aan met een pijl. Fluks trok hij (de pees) aan; het lukte hem den pijl op te leggen. Jāmadagni werd bleek, en zweeg verbijsterd.

75. «Rāma Bhārgawa, wat, denkt Gij, zult Gij door mij ondervinden? Zal op Uw hals of Uw hart geschoten worden? Dit moet niet zonder vrucht afloopen; ik zal U dooden. Als

[1] Paraçu—rāma.

Gij echter langer wilt leven, buig dan eerbiedig en doe onderdanig wat U bevolen wordt.»

76. Paraçurāma was beschaamd, ontsteld, verlegen: hij hechtte met groote liefde aan het leven. Dan, eindelijk zeide hij: «Het heerlijke hemelrijk daar boven is mij door den God Indra ter ontvangst bereid. Daarom schiet mij dood, opdat ik daarheen gelange» [1]

77. Zoo sprak Paraçurāma en onmiddellijk daarop ging hij heen, beschaamd 't gelaat van den prins Rāma te zien. Het geheele leger juichte met luid geschal; Sītā was blij en hield op neêrslachtig te wezen.

78. Toen Bhārgawa vernederd en heengegaan was, omhelsde Daçaratha verheugd zijn zoon Rāma. Vervolgens togen zij van daar, de rijdieren maakten zich op in harden draf. Na aangekomen te zijn, gingen de menschen van Ayodhyā hun tegemoet.

III.

1. De groote Koning Daçaratha kwam dan in de hoofdstad Ayodhyā en de koningszoon Rāma werd geprezen door 't geheele volk, omdat hij de vijanden der groote Zieners in de kluizenarij verdelgd had en ook de machtige Paraçurāma door hem vernederd was.

2. Er was geen ander die door alle menschen geëerd werd, geen ander dan Prins Rāma, hij de machtige. De ministers en legerhoofden, verheugd en blijde, prezen hem allen evenzeer. Hij was het die door (geheel) Ayodhyāpura tot koning begeerd werd.

3. Evenzoo was Koning Daçaratha opgetogen en blijde, Rāma alleen zou koning wezen, niet Bharata; zoo was zijn zin. Diensvolgens werd het vast gebod van den Vorst luid uitgevaardigd; reeds was 't geheele leger van 't woord des Vorsten onderricht.

4. Veelvuldig waren de plechtige toebereidselen voor de wijding (van Rāma tot mederegent) die aanstaande was. Een troonzetel met voetbank van voornaam edelgesteente werd gereed gezet, en gouden potten gevuld met wijwater waren

[1] De Jav. dichter heeft hier 't oorspronkelijke misverstaan. Paraçu-rāma, in 't leven gespaard, gaat weg en begeeft zich naar Zuid-Indië, niet naar den hemel van Indra, maar naar den Mahendra-berg in Zuid-Indië.

reeds klaar gezet. De vergaderzaal werd met koemest (op den vloer) bestreken en bestrooid met reukwerken en onontbolsterde graankorrels.

5. Geurig rookten de (testen) wierook die alle langs de kanten gerangschikt waren; de rook er van dwarrelde, (van) wierook van Bdellion met doordringenden geur. Welriekende bloemen, geurige Tjampaka's en Asana's (Terminalia's) lagen overal verspreid, geurend, en banieren en vaandels die door den wind zacht wapperden

6. Ten tijde toen hij (Rāma) de koningswijding zou ontvangen, die aanstaande was, voelde Kaikeyī, de gemalin des Vorsten, verdriet: zij wenschte dat haar eigen kind, Bharata, koning zou wezen, want zij had dat beding gemaakt, toen zij weleer tot vrouw genomen was.

7. Nu was haar zoon er niet, daar hij naar zijn grootvader op bezoek gegaan was. Bharata was niet bekend met wat Kaikeyī in den zin had; zij echter zag steeds met afgunst op Rāma, en vertrouwde ten zeerste op het afgesproken woord van hem die haar trouwde.

8. Zij ging tot den Vorst, met den vasten wil om de voorgenomen zaak te verhinderen. Zij eischte dat Prins Rāma in de wildernis zou verblijven; dat háár zoon koning zou wezen, verlangde Kaikeyī. (Daarover) werd Koning Daçaratha verdrietig, neêrslachtig, bedrukt.

9. Tengevolge dat de Vorst het gegeven woord gestand moest doen, beval hij zijn zoon (Rāma) (in ballingschap) te gaan. Alle menschen meenden als ware zijn liefde verdwenen; verdrietig, treurende, erg teleurgesteld, zeer verbluft zuchtten zij, en met elkander beraadslagende begaven zij zich gezamenlijk naar Rāma.

10. «O, hoe hardvochtig[1] is de Vorst, die in 't geheel niet let op deugden, en slecht is Bharata; ach! zeer groot is de gemeenheid van Kaikeyī.» Zoo spraken zij eer zij voor Rāma verschenen. Zij waren te rade om met hem mede te gaan naar de wildernis zonder achter te blijven.

11. Dan de Prins was vastbesloten en onmiddellijk zeide hij: «Goede mannen![2] weest gij allen niet bedroefd dat ik naar de

---

[1] Lalu s. in den gedrukten tekst is een drukfout voor lalis.

[2] Voor laki-ṅku, mijne helden, weet ik geen geschikt „equivalent".

wildernis ga, want dat is het bevel des Konings; dit is een gunst die mij gewordt. Het is mijn voornemen als kind het bevel mijns vaders te volbrengen.»

12. «Want hij is het die verwekt; hij maakt dat men zal weten wat Noord en wat Zuid is; hij onderhoudt en beschermt het kind in gevaar. Groot zijn de weldaden van den Vorst; daarom ben ik niet weêrspannig; liever ben ik ten eenen male dood dan mijn vader ongehoorzaam te zijn.»

13. «Keert dan allen terug; weest niet treurig om mij; eerbiedigt mijn jongeren broeder, Bharata, als toekomstigen koning, zonder weifeling. Want ik erken mijn jongeren broeder als koning en geen ander. En hebt vertrouwen op den Vorst. Weest niet treurig in 't hart.»

14. Zoo sprak hij. Vervolgens stond hij op en ging heen. En zijn jongere broeder, Lakṣmaṇa, en Maithilī (Sīta) gingen mede. Sumantri, [1] de rijksbestierder, deed hun uitgeleide naar de wildernis. Ook allen die wilden dat hij (Rāma) koning zou wezen, volgden medelijdend.

15. Hij kwam in 't bosch bij de rivier de Tamasā, dat zeer bekoorlijk was. Toen de dag voorbij was, overnachtte hij in de vreeselijke wildernis; bewaakt door den geheelen troep, die al maar door sliep. Toen de dag aangebroken was, maakte Rāma zich fluks stilletjes weg.

16. De jonge Lakṣmaṇa en Maithilī gingen meê. Niemand had het gemerkt toen zij stilletjes verdwenen. Neêrslachtig was de troep bij 't ontwaken en Sumantri was bedroefd, omdat Rāma verdwenen was zonder dat men wist waar hij gebleven was.

17. Luid schreide (de schare) in het woud, erg weeklagende en jammerende, niet wetende waar te zoeken naar hen die verdwenen waren zonder dat men ze zag. Allen keerden dan terug naar Ayodhyāpura, doch hun gemoed keerde niet terug: het ging mede met Rāma.

18. En de rijksbestierder Sumantri nam een reinigingsbad in de groote rivier. Hij trachtte zijn gemoed op te beuren, doch zijn kommer werd hoe langer hoe grooter. Toen keerde hij huiswaarts, terwijl hij onder weg steeds dacht aan Rāma. Aangekomen te Ayodhyā, had hij 't gevoel alsof de wereld nietig was.

---

[1] In 't Skr. Rām.: Sumantra.

19. Hij ging het paleis binnen en schreed voorwaarts tot den Vorst. Koning Daçaratha zag op, weemoedig, en viel in zwijm, omdat hij Sumantri alleen zag zonder gezel. Zijn hart brak door de scheiding terwijl hij steeds aan 't leed van zijn zoon dacht.

20. In vroeger tijd werd hij geprezen en geroemd als manmoedig en onwankelbaar. Geduldig, zwijgend verdroeg hij 't grootste leed. Nu echter bij de scheiding was zijn geduld weg. Hij gevoelde zich slap en verslagen; zijn standvastigheid was verdwenen.

21. Rijstkost wilde hij niet; zelfs alles waaraan hij gehecht was, liet hij achterwege; hij hield op zich fijn te kleeden; hij werd ontdaan van zijne sieraden. Hij zwierf heen en weêr; [1] zijn gemoed, dat met smart vervuld was, bleef gesloten; [2] of wel hij ging naar den lusthof om zijn zinnen te verzetten.

22. Hoe langer hoe meer werd zijn hart bedroefd, neêrslachtig en vervuld van smachtend verlangen. In geestverwarring aanschouwde hij den lusthof die zoo schoon was; in den waan dat het een geneesmiddel was om hem te troosten terwijl hij smachtend verlangde naar zijn zoon. Hij keerde terug uit den tuin bedroefd, jammerlijk gebroken, bezinningloos.

23. Soms ook zat hij met gebogen hoofd [3] op de fijne, koele matras. Zijn lichaam werd bestreken met Andropogonwortels en sandel, doch het smaakte niet, bracht hem geen verkoeling aan, alles was heet voor zijn gevoel. Wegens de heftigheid van zijn smachtend leed keerde hij eerlang naar den hemel terug. [4]

24. De vrouwen des Konings slaakten telkens terugkeerende kreten en weenden. De haarkapsels werden losgemaakt en de band er van hing los uit hoofde van hun leed; de juweelen, gouden sieraden enz. en ringen vielen op den grond, daar zij neêrgerold lagen, neêrslachtig, bedroefd, weeklagende, krijtende.

25. De ministers en militaire hoofden gingen toen gezamenlijk beraadslagen. Bharata, opontboden, nam spoedig de terugreis aan en kwam ter plaatse. Hij zag het hof als verlaten, en alles

[1]) De beteekenis van mabayaṅan is onzeker, ondanks de Jav. opvatting.
[2]) Hij kropte alle leed in zijn borst op.
[3]) Met kêlu vgl. men Sund. hêluh, hêluk.
[4]) Een uitdrukking voor het overlijden van voorname personen.

heel stil. Het was alsof de groote marktstraat verdelgd was, want er kwamen geen warenventers voor den dag.

26. Met ontroerd gemoed ging hij 't paleis binnen. Allen die hij aantrof liepen luid schreiende hem tegemoet. Hij vroeg inlichting omtrent de ziekte waaraan de Koning gestorven was. Zijne moeder gaf haar zoon naar waarheid daaromtrent bescheid.

27. Toen hij vernomen had wat de oorzaak was van 's Konings dood, werd hij toornig, verbolgen op zijne moeder. Voorts sprak hij: «O Moeder! Gij zijt uitermate meedoogenloos van hart; slecht, gemeen. Gij kondt het over U verkrijgen het plan des konings te verhinderen! zonder dat hij er in berustte.»

28. «Wat win ik er bij, dat zij drieën naar de onherbergzame wildernis gegaan zijn? Hoe groot zal het genoegen zijn dat U wacht bij Uw zijn in Ayodhyā? Doch wij zullen allen mede sterven tengevolge van leed, door Uwe schuld. O hoe voortreffelijk is het dat Gij zoo onmeedoogend gezind zijt om de geheele wereld te dooden!»

29. «Gij beveelt dat ik nu koning zal zijn. Wat zal het een koning baten de gansche wereld te onderwerpen, als tweedracht er 't gevolg van zal wezen? En gij maakt dat ik onder moet doen voor Lakṣmaṇa, die trouw aan Rāghawa gehecht zonder weifelen hem volgt.»

30. Zoo sprak hij, hevig uitvarende tegen Kaikeyī. Hij was in 't geheel niet er op gesteld om koning te zijn: hij was standvastig, trouw gehecht aan zijn ouderen broeder. Onafgebroken vloeiden zijn tranen uit droefheid wegens zijn leed. Straks hield men hem terug van steeds aan den dood des Konings te denken.

31. Hij werd vriendelijk toegesproken door 't geheele leger en zijne moeder; zijn leed was verdwenen, zijn hart wederom verhelderd, want het is de natuur van alles wat geboren wordt, dat het eindigt met den dood. Dat was het wat hij in gedachten hield en daarop was zijn kommer verdwenen.

32. Hij beval toen de hoofden van 't dienstvolk (het lijk van) den Koning te verbranden. Hij verrichtte de (ritueele) reiniging en bracht het doodenoffer op den laatsten dag der afgaande maand. Na afloop daarvan wilde Bharata Rāma opzoeken, in zijne trouwe gehechtheid aan zijn ouderen broeder: een navolgenswaardig voorbeeld voor de geheele wereld.

33. Olifanten, paarden en wagens waren de hoofdbestand-

deelen van 't leger dat volgde. Toegerust vergezelden zij Bharata. Spoedig trokken zij uit. Aan het bosch gekomen, drongen de olifanten, wagens, paarden er in door. Zij zwierven in 't bosch rond en zochten naar Rāma.

34. Aan den oever der rivier de Tamasā, daar was het moeielijk toegankelijk; het was een dicht, ondoordringbaar woud, waar diepe holen waren, onbewoond,[1] zoo diep waren ze, en een rivier, ravijnen, moeilijk begaanbaar, vreeselijk, uitgestrekt, stonden in den weg, (doch) Bharata zocht zonder de minste vrees te hebben zijn ouderen broeder.

35. Hij vond den gezochte niet; hij toog verder zoekende, onvermoeid. Hij vond een zuivere rivier, buitengewoon schoon, den beroemden Ganges, die rein en blank was als kristal en Candrakānta-edelsteen, gelijk het hart van Bharata, trouw gehecht aan zijn ouderen broeder.

36. Wederom doorgaande trof hij de groote rivier aan die bekend is onder den naam van Yamunā, wier stroom schitterend helder is. Benedenwaarts vereenigt ze zich met den blanken Ganges, gelijk de god Wiṣṇu met den god Çiwa.

37. Wederom voortgaande trof hij een kluizenarij aan; het was de welvarende en bekoorlijke hermitage van Bharadwāja. Het was tegen den tijd dat de dag voorbij was en de avondstond gekomen. De groote Ṛṣi met zijne leerlingen gingen Bharata eerbiedig tegemoet.

38. Menigvuldig waren de vormen van gastonthaal des grooten Ṛṣi's welke voortkwamen uit diens (wondermachtigen) Yoga: onmiddellijk daalden schoone, verwonderlijke Pārijātaboomen[2] neder, die alles wat men wenschte konden bevredigen, als geschenk van den Wijze. O, hoe vruchtdragend is de buitengewone ascese die alles wat men wenscht verschaft!

39. Vrouwen van Indra's wereld en hemelnimfen daalden neder[3]: zij dienden namelijk tot vrouw voor de verbaasde geëerde gasten. Zij bliezen op de rietfluit, zongen liedjes,

[1] De vertaling van agrahn is onzeker. Skr. agraha, Pāli bet. „voornaaste", wat hier niet past.

[2] Eigenlijk Erythrina, maar hier bedoeld als een mythische wonderboom.

[3] De uitdrukking „vrouwen en hemelnimfen" is ietwat vreemd, doch laat zich verklaren wanneer men vergelijkt Rām. II, 91, 42 vgg., waar men leest dat Brahma en andere goden vrouwen (striyas) zenden en dat Hemelnimfen (Apsarasen) uit Indra's hemel neêrdalen.

bespeelden kinnara's [1] en luiten, dansten. De geëerde gasten hadden groot behagen daarin; vervolgens betrok men na een poos het nachtverblijf.

40. Toen de dag aangebroken was, toog Bharata weder op weg en zocht zijn ouderen broeder. Met zijn leger kwam hij aan het wonderschoone meer Mandākini. [2] Toevallig ontmoette hij naakte boschbewoners [3] die daar waren. Zij lichtten hem in omtrent het oord waar Rāma was.

41. Er is een heilige berg, de Citrakūṭa, moeilijk toegankelijk, hoog, en groot. Die schoone en bekoorlijke berg was het, waar Rāma verwijlde. Met blijdschap vernam Bharata het bericht; fluks maakte hij zich op, en het geheele leger beklom den moeilijk begaanbaren berg.

42. Toen hij dicht bij kwam, keek Lakṣmaṇa met beduchtheid naar hem: in den waan dat hij een vijand zag aankomen, hield hij zijn boog gereed, rustte zich toe door zijn wapenhemd aan te doen, en stond moedig op zijn hoede; zijne wenkbrauwen bewogen zich en grimmig fronste hij 't voorhoofd.

43. Hij zag dat Bharata ongewapend was, geen lans, geen schild had, en dat slechts paarden, olifanten, wagens in groote menigte hem vergezelden. Toen hij al meer nabijkomende hem herkende, liet hij zijn boog achter, liep naar zijn ouderen broeder toe, hem van alles onderrichtende.

44. Bharata kwam snel toe op Rāma, hem eerbiedig begroetende, met zijn leger. Daarop gaf hij kennis dat de Koning gestorven was. Bedroefd schreiden zij allen luid tengevolge van hun leed. Onmiddellijk daarna hielden zij op met diep te treuren en namen allen een reinigingsbad.

45. 46. Nadat Prins Rāma het bad genomen had, sprak hij: «Broerlief Bharata, keer terug, toe, naar Ayodhyā. Het gebod van den Vorst, dat is oorzaak dat ik mij naar de wildernis begeef, niets anders. Volg Gij dan op als koning; daarom moogt Gij niet weifelen. En gij bezit groote deugden, ze zijn niet te tellen. Gij zijt dapper, ervaren in de heilige schrift en in staatsbeleid. Daarom zijt Gij geschikt om koning te wezen, verdienende als beschermer te heerschen. Wat is het nut van Uwe deugden, indien ze niet deugden zullen zijn van een koning?» [4]

---

[1] Zeker snareninstrument.

[2] De M. is eigenlijk een rivier, en niet een meer.

[3] Voor pangguh sira leze men p. nira.

[4] D.i. indien zij zich niet kunnen openbaren, wanneer Gij geen koning wordt.

47 «Doch indien Gij ongenegen zijt als koning op te treden[1] terwijl ik in de wildernis verblijf, geef dan slechts gehoor aan mijn woord, wees onderdanig jegens Uw ouderen broeder. Zekerlijk zal ik toch, denk ik, terugkomen; wees Gij niet droef te moede; wees slechts als hoeder in de residentie, broerlief.»

48. Zoo dan sprak hij, uitnemend standvastig, bewonderenswaardig van zin; hij vermocht het, zijns vaders trouw aan 't gegeven woord niet te schenden. Aldus beval hij hem terug te keeren en zonder aarzelen te regeeren. Bharata betoonde zijn ouderen broeder onderdanigheid, en daarop sprak hij:

49. «Hoeveel genoegen zou ik toch in de residentie hebben, terwijl Gij zulk leed ondervindt in de wildernis, jammerlijk! En gij zijt de geschikte om te heerschen en de wereld te beschermen, want Gij zijt de oudere, krachtvol, rijk aan deugden, heldhaftig in den strijd.»

50. «Zie hier die paarden, olifanten, en dat goud, die juweelen voor een koning geschikt. Hoe zou mijn persoon hier waardig zijn dat alles te beheeren? Behooren dan ministers en legerhoofden mijn persoontje te dienen? Daarom keer terug; gelieve beschermer der aarde te zijn.»

51. «En ik ben uitermate ontbloot van deugden: Uwe deugden zijn te vergelijken met den Ganges; Gij evenaart den Zonneberg, den Himālaya en den Oceaan. Ik echter word ten onrechte door U geroemd als krachtvol en rijk aan deugden. Uwe woorden zijn ongerijmd; zij zijn kwetsend en laten niet na te grieven.»

52. Zoo sprak de brave zoon van Kaikeyī. Daarop antwoordde Rāmabhadra, al blijvende aandringen: «Ga toch terug, broeder, naar Ayodhyā en blijf daar. Indien Gij ongenegen zijt om te heerschen, laat deze schoenen van mij koning zijn.»

53. «En belast U met de taak om de geheele wereld te beschermen! Bewaar de voorschriften van ridderlijk gedrag in 't geheugen. Let steeds op de leerboeken om de geboden te houden! Volg alles wat de heilige boeken gebieden! Dat toch brengt geluk aan.»

54. «Zorg voor 't onderhoud van godentempels, hospitalen en graftempels;[2] tracht (den voorraad) goud te vermeerderen.

[1] Lees in den tekst piratwa.

[2] Het is ook mogelijk dat dharma hier een verkorte uitdrukking voor dharmaçālā, gasthuis, is.

het te bewaren tot uitgaven voor nuttige doeleinden; gebruik er zooveel van als Gij wilt om het leger genoegen te geven. Dat heet men plicht en nut en genoegen.»[1]

55. «Neem een goeden zedelijken wandel in acht; laat liefde en haat varen; laat afgunst verdwijnen; Uw geest en lichaam zijn vrij.[2] Zóó moet men tucht in acht nemen, in alle opzichten een gedrag waardoor men zich genegenheid verwerft. En door overmaat van eigenwaan, broeder, komt een heerscher ten val.»[3]

56. «Gij zijt ervaren in 't beleid van zaken, wat men uitstekende wijsheid noemt; krachtig standhoudend aan de spits van 't gevecht, en een held van 't woord in rade. Gij zijt mild, om goed te doen aan brahmanen en voortreffelijke asceten. Maak in de toekomst dat Gij de wereld beschermt en tracht die (in orde) te bevestigen.»

57. «Een kenner te zijn van verdienste, heet degene die goede hoedanigheden weet (te schatten); die bij een schouw der troepen ze instrueert, ziende hoe ze manoeuvreeren. Alwie uitsteekt, wordt in goeden doen verhoogd; wie onder (peil) staat, wordt verlaagd naar behooren.»

58. «Men wil in een heerscher tal van voortreffelijke deugden zien: bij 't bespeuren van wat goed of kwaad is past hij op, ziet niet lijdelijk toe; hij heeft geen doof oor voor de bezwaren van 't geheele volk. Want dat is de eeuwige plicht waartoe de heerscher zich verbindt.»

59. «Wakker moet hij elke zaak die hij in orde wil brengen aanpakken. Hij moet geen minachting betoonen zelfs jegens de minste wezens.»

60. «De geduchte kracht van een leeuw huist in een als onvergelijkelijk-vermaarden held. Hij tracht (alle vijanden) te dooden. Dat is het wat steeds nagevolgd moet worden.»

61. «Grooten eigenwaan moet men vermijden; men moet niet zich smadelijk uiten; (hooge) geboorte moet niet tot een roes voeren. Dat is minzame wellevendheid.»

62. «Dit, broeder, is het voornaamste wat U op 't hart gedrukt wordt: minacht niet alwie vriendelijk gezind is. Voor-

[1] Dit is wat de Indiërs trivarga noemen: de drie motieven van handeling.

[2] Namelijk: „van belemmerende invloeden".

[3] Mańalih heeft al de beteekenissen van Skr. cyu, eig. van plaats veranderen.

treffelijk is het de leerboeken steeds te bestudeeren en, hoe moeielijk het ook is, te volgen.

63. «Uit de kennis en beoefening der heilige leer vloeit beleidvol gedrag voort. Houd geleerden, leeraren, brahmanen in eere; koester hen die liefderijk gezind zijn.»

64. «Toornige gezindheid, vermijd dien; veel kwaads brouwt een slecht leger,[1] zegt men; en de troepen die goed zijn deserteeren: vrienden zijn dan ver weg, de vijanden nabij.»

65. «Bescherm steeds trouw de vreedzamen en goedgezinden; wees niet zwak jegens de gevreesden. Een leger dat zich aan plichtverzuim schuldig maakt, kent geen ontzag, is brutaal.

66. «Het is te vergelijken met een geit[2] die bevreesd en vol ontzag is voor een rechtop staanden boom; staat die echter schuin, dan klimt zij blijde op, en verheugd, zonder ongerustheid, vlucht zij.»

67. «Een groot gebrek is het als men behagen heeft in drinken. De geest wordt verbijsterd, vergeetachtig, bedwelmd. Beleedigende taal jegens anderen komt tot uiting, en overmoed; geheimen die men (anders) verbergt, komen voor den dag.»

68. «Zeg geen onwaarheid die kwaad teweeg brengt, noodzakelijkerwijs wordt het ontwijfelbaar gelaakt. En elke rede die blijkbaar valsch is, daar moet men niet op vertrouwen.»

69. «Een berisping aan iemand (zij) fijn. Men zij niet te zeer gehecht aan zinnelijke genietingen. Dobbelen is ook een erge ondeugd, iets wat men moet nalaten.

70. «Zoo nu moet Gij doen, bij 't bewaken van 't rijksgebied: zorg voor 't onderhoud van kloosters; zorg voor de heiligdommen en godentempels; wegen, rustbanken, waterspuiters (d. i. fonteinen), vijvers, dammen, schutsweren (of vischvijvers), lusthoven, markten, vonders, alles wat aan het volk genoegen kan geven, hebt Gij tot stand te brengen.»

71. «De olifanten, strijdwagens, trekdieren (paarden) moeten gestadig in den wapenhandel geoefend worden. Verstrek levensonderhoud voor 't werk,[3] en spijs voor de Ṛṣi's elke maand. Aspireer naar alles wat goed is; neem ijverig den eeredienst waar. Dan zult Gij zien in 't geheele land, hoe Gij door de menschen bemind wordt.»

---

[1] D. i. een leger waarin een slechte, ontevreden geest heerscht.

[2] Widus in den tekst is een drukfout voor wĕdus.

[3] In den tekst karmapinda aaneen te schrijven.

72. Let dan op alle dienenden, de schare van dienaren, let op hun deugden en hun liefde jegens hun heer. Indien zij goed van karakter zijn, (ook andere) goede eigenschappen hebben, zeer trouw gehecht zijn, ook al zijn zij niet van edele geboorte, behooren zij in eere gehouden te worden, (doch) vooral moeten edelgeborenen genomen worden.»

73. «Begiftig ze niet zoo dadelijk met wat (hun) aangenaam is, stel ze eerst op de proef; laat ze een bevel uitvoeren. Indien zij slagen, begiftig hen dan. Is hun deugd vast gebleken, zijn ze gezind om den vorst te dienen, dan zijt gij geliefd, welbemind gelijk een schitterend juweel.»

74. «Evenzoo moeten dienaren, indien zij uit hebzucht knevelen en er berichten inkomen dat de vroegere welvaart niet meer heerscht tengevolge van hun slechtheid, door verspieders worden nagegaan, hetgeen een middel is om de schelmen te leeren kennen. Al wat er aan 't licht is gekomen, naar de juiste toedracht, daarvan moet de Vorst ingelicht worden.»

75. «Zonder twijfel zult Gij in een oorlog van U de nederlaag lijden, indien hun gedrag niet is als behoort. Ruim hen uit den weg, indien zij schuldig zijn, (of) onderhoud en onderzoek ze ernstig. Evenzoo moet Gij ze begiftigen en hun genoegen schenken, indien zij verdienstelijk zijn. Daardoor wint men genegenheid en wint men in den oorlog.»

76. «De Zonnegod die de gansche wereld onvermoeid verwarmt, dien moet Gij gelijken. Evenzoo verdelgt de vorst de snoodaards.[1] De Maan wekt liefde, genegenheid van 't volk in de geheele wereld. Zoo zijt Gij gewis, broer, indien Gij voor de geheele menigte der onderdanen zorg draagt.»

77. «Gij, als Vorst, zijt te vergelijken met een berg, de onderdanen zijn te beschouwen als het gras. De overeenkomst met de deugd en 't gebrek van hun wezen geeft reden tot blijdschap.[2] De voorname burgerschaar (talrijk) als een bosch, is als 't ware een woud, en Gij zijt dan een leeuw die een hoeder is, die maakt dat het schoon te zien is.

[1] De vergelijking past alleen in 't Jav., omdat m a n a s i, zoowel verwarmen als verschroeien is, dus deels in goeden, deels in slechten zin dienst doet.

[2] De vergelijking is ver gezocht. Met de „deugd" van den Berg wordt bedoeld dat hij hoogverheven is; met het „gebrek" van 't gras dat het laag bij den grond is. Moraal: alles gaat goed, als ieder overeenkomstig zijn aard handelt.

78. «Het bouwland wordt met vreugde bestemd tot blijvend nut van den landheer, hoewel de levensmiddelen die het voortbrengt ook het rijk ten bate strekken. Welk leger ook het (landvolk) tranen veroorzaakt, help het, zit niet stil, en maak een einde aan de vijf soorten van werkelijke gevaren die de burgers treffen.»

79. «De afgevaardigden des Vorsten moeten dan naar 't gekwelde oord gaan. Veel dieven en andere boosdoeners verspreiden zich al kwaad doende, en als vierde kan men rekenen de gunstelingen die niet weinig slecht zijn; ten vijfde de hebzucht van den vorst. Dat zijn de groote gevaren.»

80. «Daarom, broer, houd al de groepen van 't leger in 't oog. Die verstandig zijn, ervaren in beleid, wier tucht en karakter goed is, niet onbetrouwbaar en met ijver bezield om trouw te dienen, niet hebzuchtig, onpartijdig: daarvan moet Gij U vergewissen in goed en kwaad dat zij later niet afdwalen.»

81. «Tracht naar goed beleid, broer; behartig het, oefen U er in herhaalde malen. Wend tegen Uw vijand krijgslist aan. Komaan! maak voor goed een einde aan de brandende pijn van den strik.[1] Onderneem den tocht tegen Uw vijand met alle hulpmiddelen en listige plannen. Laat niet toe dat de brand[2] der snoodaards toeneemt.»

82. «Hij die indachtig is aan hetgeen hij weet van zijne dienaren, hun aanhankelijkheid werkdadig ziet, behoedzaam is in 't handelen, zal niet traag zijn in goede werken. Roei grooten dollen trots van den geest in Uw hart uit, bestrijd dien. Het ligt in de natuur des menschen dat dolle trots maar bezoedelt en (den geest) verduistert.»

83. «Krachtdadigheid en wijsheid zijn heilzaam en 't genot dat men er van heeft is niet gering. Geleerden[3] grondig ervaren in de heilige schriften moeten alle door U in eere gehouden worden. Gij, broeder, zijt volledig toegerust met tal van deugden, volkomen in zeer vaste aanhankelijkheid. Schuw degenen die

[1] Pahasat van den tekst is onvertaald gelaten. Oogenschijnlijk beteekent het „droog U af," nl. na het bad ter verdrijving van de brandende pijn.

[2] Figuurlijk voor „wat gevaarlijk als vuur" om zich grijpt.

[3] Het verdient opmerking dat deze beteekenis van surūpa in 't Skr. wel opgegeven wordt maar nog niet aangetroffen is.

tot intrigeeren gezind, dwaas zijn en om een aas waarop zij tuk zijn machtig te worden pluimstrijken.[1]

84. «Zoo heeft de heerscher te waken over een gelukkig land. Altruïstisch, met groote liefde moet hij letten op alle nooden van het volk. Bij 't zien, volgt hij zorgvuldig al wat de voorgeschreven leer zegt. Nauwgezet, liefderijk, geen valschheid kennend, vermijdt hij bedrog bij zijn doen.»

85. Zoo dan sprak Rāma terwijl hij zijn jongeren broeder vermaande om standvastig te wezen; verheugd van zin was Bharata bij 't hooren van zulke liefderijke woorden. Met eerbiedigen groet nam Bharata afscheid van Rāma den Zeeghaftige, en ook het talrijke leger en al de dienaren namen afscheid.

86. Daarop ging de zoon van Kaikeyī weg en toog huiswaarts. Hij voerde de uitermate fraaie schoenen (van Rāma) mede, en die werden door de menschen in Ayodhyā eerbiedig gehuldigd. Bharata zelve resideerde daar, trouw het rijk behoedende.

H. Kern.

SURŪPA.

Meermalen reeds heb ik de gelegenheid gehad om aan te toonen, dat de Indische woordenboekschrijvers beteekenissen opgeven welke tot nog toe in de Skr. litteratuur niet teruggevonden zijn, maar wel in Oud-javaansche en ook in Pāligeschriften. Tot zulke woorden behoort surūpa in de beteekenis van «geleerd; en «geleerde,» die onbetwistbaar in 't Oud-jav. Rāmāyaṇa III, 83 voorkomt.

Niet zelden hebben de opgaven in Indische bronnen, wanneer men daarvoor geen bewijsplaatsen aan kon voeren, aan verdenking van hyperkritische Europeesche geleerden blootgestaan, en daarom heb ik altoos een heimelijk genoegen gevoeld, wanneer ik de betrouwbaarheid der Indische getuigen kon in 't licht stellen. Natuurlijk zijn dezen niet onfeilbaar; vooral de Dhātupāṭha's zijn met voorzichtigheid te gebruiken, maar over 't algemeen waren de oude Indische geleerden noch onwetend, noch lichtvaardig.

H. Kern.

[1] Anders gezegd: met baatzuchtige bedoelingen pluimstrijken.

DE HERKOMST VAN DEN MINTO-STEEN.

DOOR Dr. N. J. KROM.

In deel 70 van dit Tijdschrift deelt Prof. Kern één en ander mede aangaande het Sanskrit-vers, waarmede koning Wijayaloka's groote steeninscriptie van Çaka 846 aanvangt,[1] de oorkonde, welke in Raffles' tijd aan den toenmaligen Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië, Lord Minto, is ten geschenke gegeven en zich thans op Minto-House in Schotland bevindt. Dit beginvers blijkt hetzelfde te zijn als dat van een andere steeninscriptie, een van Singasari afkomstige, gedateerd in 837.[2] Deze eigenaardige overeenkomst geeft Prof. Kern aanleiding om te concludeeren: «Waarschijnlijk zijn beide praçasti's afkomstig uit dezelfde streek.»

Deze conclusie is intusschen niet in overeenstemming met wat tot dusverre over de herkomst van beide steenen bekend was. Die van 837 is, gelijk gezegd, uit het bij Malang in de residentie Pasoeroehan gelegen Singasari; van den Minto-steen wordt als plaats van herkomst door Raffles «near Surabaya» opgegeven,[3] weliswaar een eenigszins rekbaar begrip (te meer omdat Lord Minto zelf t. a. p. van «the interior of your island» spreekt), maar dan toch altijd opgevat als hoogstens de *residentie* Soerabaja bedoelend. Thans komt uit een verborgen hoekje de ware toedracht der zaak te voorschijn en blijkt Prof. Kern volkomen gelijk te hebben.

Immers in het onlangs verschenen eerste deel van den door C. O. Blagden samengestelden Catalogus van de Mackenzie-papieren in het India Office[4] wordt onder Private 86, I, 7 (p. 248)

[1] Op pag. 223 en 224 van genoemd deel (1915).

[2] Men vindt transcripties en litteratuuropgaven van beide inscripties in Brandes' Oud-Javaansche Oorkonden (Verh. Bat. Gen. 60, 1913) n° XXX en XXXI p. 37—49.

[3] History of Java (1817) II, Appendix, p. CCXXI.

[4] Catalogue of manuscripts in European languages belonging to the library of the India Office. Vol. I, The Mackenzie Collections. Part I (1916).

melding gemaakt van »Notes made bij Colonel Adams on an excursion into the Provinces of Malang and Antang in the Month of June 1814» en deze aanteekeningen loopen onder meer over »ruins of a Hindu temple about half way between Malang and Batoo; a large inscribed stone found by Mackenzie in the same neighbourhood and sent by him to Lord Minto.» Dat wij hier met den bekenden Minto-steen te doen hebben, is op zichzelf reeds hoogst waarschijnlijk, daar van een tweeden aan dien opperlandvoogd gezonden steen nergens iets blijkt, doch wordt bijna tot zekerheid door de omstandigheid, dat volgens Lord Minto zelf [1] het geschenk vergezeld ging van een beschrijving juist van Mackenzie's hand. De Minto-steen moet dus, evenals de inscriptie van 837, uit het Malangsche afkomstig zijn. Ook aan den inhoud der oorkonde zelve is trouwens een aanwijzing in die richting te ontleenen: men vindt onder de geografische namen er eenige, die eveneens op een paar Singasari-inscripties worden aangetroffen. [2]

Wij kunnen nu nog een poging doen om de plaats van herkomst iets nauwkeuriger te bepalen. Heel veel keus hebben wij daarbij niet, want voor zoover we weten is slechts op één plek tusschen Malang en Batoe een nog in het begin der vorige eeuw aanwezige tempelruïne gevonden, en wel bij *Ngandat*, waar o.a. in 1825 en 1839 een ingestort tempeltje werd aangetroffen, dat in 1862 verdwenen bleek te zijn. [3] Vermoedelijk is dus ook de Minto-steen uit de buurt van Ngandat afkomstig.

Ten slotte stelt Adams' aanteekening ons ook op de hoogte van de tot dusver onbekende bijzonderheid, dat Mackenzie de oorspronkelijke vinder van den steen is geweest en dat hij het was, welke Raffles tot zijn geschenk aan Lord Minto in staat heeft gesteld.

October 1916.

---

[1] In diens dankbetuiging, bij Raffles t. a. p. afgedrukt.

[2] Namelijk die van 851 en 852 (Brandes o. c. n° XXXVIII en XLIII.).

[3] Zie hierover: Eenige gegevens over de Hindoe-oudheden van Oost-Java volgens een handschrift van J. Hageman J. Cz. in dit Tijdschrift 72 (1916) p. 451.

OVER DEN CHINASCHEN HANDEL DER OOST-INDISCHE COMPAGNIE IN DE EERSTE DERTIG JAAR VAN DE 18e EEUW.

DOOR Dr. J. DE HULLU.

Met geen ander land in het Oosten heeft de Compagnie zoo laat vaste, onafgebroken handelsbetrekkingen aangeknoopt als met China. Een tijdlang weliswaar, in de dagen van Coen, schenen de omstandigheden gunstig genoeg om haar het uitzicht te openen op een volslagen monopoliseering van de negotie op dat rijk. Men vleide zich met de hoop, dat men de Portugeezen en Spanjaarden daar geheel uit zou kunnen verdringen, de Portugeezen door ze uit Macao weg te drijven of wel door de vaart van daar op Malakka en Japan te beletten, waartoe men slechts gedurende eenige maanden van het jaar de haven van Macao behoefde te blokkeeren en de schepen had te onderscheppen, die derwaarts kwamen aanzetten, — de Spanjaarden door in het daarvoor aangewezen seizoen de voor Manilla bestemde Chineesche jonken te overweldigen en zoo mogelijk ook de zilverschepen, die van uit Zuid-Amerika naar de Philippijnen werden afgezonden. Slaagde dit plan dan zou de Compagnie, zoo oordeelde men, meester zijn van het gansche verkeer tusschen China en Japan. De Japanners toch hadden groote hoeveelheden noodig van Chineesche koopmanschappen en konden die niet anders verkrijgen dan door tusschenpersonen, aangezien zij wegens vijandelijkheden vroeger door hen in China gepleegd daar te lande geen handel mochten komen drijven. Verder zou in dat geval al wat het Oosten en Europa aan Chineesche goederen behoefde uitsluitend door de Compagnie moeten geleverd worden, en aan den anderen kant China alleen door haar bemiddeling in het bezit kunnen geraken van al die waren, welke het van buitenslands placht te ontvangen.[1]

[1] Groeneveldt, De Nederlanders in China (1601—1624) in Bijdr. Kon. Instituut, deel 48 blz. 58 vlg.

Maar noch dit veelomvattend streven noch de meer bescheiden pogingen, in den loop der 17e eeuw aangewend om in China vrijheid te verkrijgen voor een permanenten handel, hebben tot het beoogde doel geleid. Op zijn hoogst slaagde men er in nu en dan van den keizer verlof te bekomen om binnen zeker tijdsverloop, acht, vijf of twee jaar, een hoeveelheid goederen ten verkoop aan te brengen, als een tribuut of cijns, gelijk de Chineezen het voorstelden, door de vreemde barbaren aan den zoon des Hemels verschuldigd. [1]

Winstgevend zijn die bezendingen voor de Compagnie niet geweest: gedeeltelijk ook, het is waar, tengevolge van de wijze waarop men te Batavia de zaak aanvatte. »De experientie heeft geleerd (zoo schreven de Zeventien in 1695 aan Gouverneur-Generaal en Raden) hoe slecht het doorgaans daarmede is uitgevallen en hoe sobere winsten wij op onze aangevoerde koopmanschappen hebben behaald, alhoewel wij tot ons smartelijk leedwezen moeten zeggen dat men daaromtrent niet heeft gebruikt gehad die conduite en dat bestier, dat wij billijklijk van UEd. hadden verwacht, als zijnde doorgaans derwaarts gezonden vele verlegen goederen en koopmanschappen daar men te Batavia geen weg mede wist, dat men om die mede tegelijk kwijt te raken de andere goederen verre beneden de waarde heeft moeten afstaan, daar men ter contrarie daartoe niet anders hadde behooren te gebruiken dan deugdelijk en welgetrokken goed en waarop gevolgelijk geheel andere avancen [2] te behalen zouden zijn geweest.« Ook had men, naar hun oordeel, »tot het bestier van dien handel geëmployeerd personen daar gansch onbedreven, en zulks t'eenemaal onkundig hoe men met die schrandere en bedriegelijke natie moet omgaan en behoort te handelen, hebbende haar in de hand laten steken veel slecht en ondeugend goed; men laat nog staan (zeggen zij) dat men nu en dan drie en vier schepen derwaarts heeft gezonden met zoo een gansch sobere ladinge zoo in volumen als in waarde dat men, de kosten en lasten gerekend, in plaats van voordeel schade heeft behaald.« [3]

[1] Schlegel, De betrekkingen tusschen Nederland en China volgens Chineesche berichten in Bijdr. deel 42 blz. 1 vlg.

[2] Winsten.

[3] Brief van de XVII aan GG. en RR. 24 Maart 1695. Voor zooveel niet bepaaldelijk het tegendeel wordt vermeld zijn de aangehaalde brieven en documenten niet in druk uitgegeven.

Zoo kwam het bij, dat, na de teleurstelling laatstelijk in 1684 en 1685 ondervonden met de scheepsbezending onder Johannes Leeuwenson en de ambassade van Vincent Paets en Louis de Keijser,[1] de Zeventien in 1689 te rade werden om van alle rechtstreeksche betrekkingen met China geheel af te zien. Uit alle rapporten en brieven, dus berichtten zij aan de Hooge Regeering te Batavia, »nader gebleken zijnde dat de Chineezen niet anders schijnen voor te hebben dan ons door schoone voorgevingen en ijdele beloften maar gaande te houden zonder ons ooit of ooit te doen genieten het effect van een vrijen handel, hebben wij eindelijk geresolveerd na zoo vele vruchtelooze ondernemingen en gedane kosten daarvan af te zien, immers totdat de tijd, hoewel wij ons dat geenszins durven verbeelden, eenige verandering ten goede daarin mocht komen te beloven. Om evenwel (zoo voegen zij er bij) niet t'eenemaal onkundig te blijven van hetgene daar mochte passeeren mitsgaders aan de Engelschen en anderen die vaart en handel niet alleen over te laten, — behalve dat wij op UEd. gedane voorstel de Chineezen en Macaosche Portugeezen met hare waren zeer wel tot Batavia zullen kunnen admitteeren, ook aan ons reserveeren de faculteit om nu en dan, wanneer wij dat zouden mogen komen goed te vinden, mede schip of schepen derwaarts af te zenden — verstaan wij dat UEd. zullen vermogen dien handel hetzij ter sluik hetzij opentlijk aan onze Bataviasche ingezetenen vrij en open te laten totdat wij zouden mogen goedvinden anders daaromtrent te disponeeren. En hoewel ons geenszins toeschijnt, dat wij dien vrijdom hierna weder zullen komen in te trekken of dat de tijden haar voor de Compagnie favorabelder zullen komen op te doen als wij die zoo menige jaren ja bijna een eeuw lang hebben gehoopt en verwacht, om de voorschreven ingezetenen echter door die vreeze en bekommering niet te discourageeren of van dien handel af te houden; zullen zij haar daarvan mogen verzekerd houden dat, ingevalle wij namaals daartoe mochten komen te resolveeren, wij haar daarvan tijdelijk, ten minste een jaar te voren, zullen adverteeren.» En, zoo besluiten zij, «door middel van deze vaart zullen wij tot Batavia kunnen debiteeren dezelfde en mogelijk meer waren en koopmanschappen als wij anders met groote kosten en lasten derwaarts

[1] Valentijn, Beschrijvinge van Tsjina (IV, 2) blzz. 12, 13.

hebben moeten voeren, boven de tollen en andere gerechtigheden, die wij daarbij zullen komen te profiteeren» [1].

Dat de hier ontvouwde denkbeelden geheel overeenstemden met die van de Hooge Regeering te Batavia, zien wij uit den brief, dien deze in het voorjaar van 1694 naar het Vaderland zond. Zij erkende dat «van over vele jaren door diverse bezendingen ja kostelijke oorlogsexpeditiën» het oogmerk van de Zeventien in China niet bereikt had kunnen worden, maar de «apparentiën om door middel van de te Batavia aankomende Chineesche jonken de uit dat rijk benoodigde goederen machtig te worden», kwamen «hun tegenwoordig alhier zeer favorabel te vertoonen,» zoo schrijft zij. Ook achtte zij de voordeelen, aan deze wijze van negotie verbonden, van groot belang. Immers werden «door de frequentatie van deze plaats door de Chineezen uit dat rijk met hare waren anderen natiën, Compagnies competiteuren zijnde, dezelve onttrokken en van de winsten, die met den aanbreng daarvan hetzij in Europa of andere gewesten hier in Indië daarop te behalen waren, gepriveerd.» Daarenboven zou nu ongetwijfeld de Compagnie «omtrent haren Palembangschen peper, tot welken korrel de Chineezen zoozeer genegen waren en die zij niet wel schenen te kunnen missen, zoo groote sluikerije niet subject wezen, wordende anderszins met geen kleinen ijver hetzelve behartigd om hen daarvan tot Johor en Atjeh hun gerief te doen erlangen, en zulks omdat het haar zoo gemakkelijk alhier te Batavia vergund werd.» Hier kwam nog bij het voordeel, schrijven zij, van «de vermeerdering van 's Compagnies licenten, die van alle de (Chineesche) ware in velerhande soort bestaande tot het minste toe tweevoudig betaald worden, eerst wegens den invoer en daarna weer voor den uitvoer zoo naar de Oostersche provinciën als de geheele Javasche kust, het eiland Sumatra tot Atjeh zelfs en zoo voorts door geheel Indië bijna,» gezwegen nog van de hoogere opbrengst van de verpachte stadsbelastingen, welke er bovendien van verwacht mocht worden. [2]

Inderdaad nam onder de nieuwe orde van zaken de Chinasche handel op Batavia alras zulk een goed verloop, dat de Zeventien er hun bijzonder genoegen over te kennen gaven en de Hooge

[1] Brief XVII aan GG. en RR. 30 Sept. 1689.

[2] Generale missive GG. en RR. aan de XVII 6 Febr. 1694.

Regeering op het hart drukten alle middelen aan te wenden tot zijn voortzetting en vermeerdering.[1] Naar alle gedachten zullen de Bataviasche ingezetenen, met name de Europeesche vrijburgers, ofschoon hun volgens de orders uit Patria de vaart op China geheel open en vrij moest worden gelaten,[2] er weinig of geen deel aan hebben genomen. Het is zoo, Valentijn, die het als tijdgenoot weten kon, verhaalt dat er ook wel tochten naar China zijn gedaan door dezen en genen vrijburger te Batavia[3] doch het is de vraag of die vergelijkenderwijs van groote beteekenis zijn geweest. Hoe hadden zij trouwens kunnen concurreeren met mededingers, die zoo goedkoop voeren als de Chineesche reeders? Immers wanneer dezen een jonk hadden gekocht en van zeil en treil en drinkwater hadden voorzien, behoefden zij zoo goed als geen onkosten meer te dragen, want de opvarenden bezorgden zelf hun victualie, genoten als gage niets meer dan het recht om vrachtvrij een kleine hoeveelheid goederen mede te nemen, waarmede zij op de plaats van bestemming handel dreven,[4] en betaalden bovendien nog voor passagegeld een som van tien rijksdaalders de persoon, hetgeen voor de 150 tot 200 koppen, waarmede een jonk gewoonlijk bemand was, een aanzienlijk bedrag uitleverde, en te zamen met al het andere veroorzaakte dat de transportkosten nooit hoog op stok liepen.[5]

Daarentegen verschenen te Batavia geregeld jonken uit Canton, Amoy, Ningpo en andere plaatsen. Zij staken in zee met het doorzetten van den noordermousson in December, wanneer een ieder zich repte om zoo spoedig mogelijk weg te geraken[6] en kwamen in het allervroegste van het volgende jaar voor Batavia opdagen. Zoodra hun lading aan den wal was gebracht heerschte er in de huis aan huis staande Chineesche winkels, waar alles op het aanlokkelijkst werd uitgestald, een drukte en een vertier, die levendig herinnerden aan de Vaderlandsche kermissen en jaarmarkten[7] Onder de artikelen, welke de Compagnie van de

[1] Brief XVII aan GG. en RR. 7 Sept. 1696.
[2] Zie hiervóór blz. 34.
[3] Beschrijvinge van Tsjina (IV, 2) bl. 18.
[4] Historische beschrijving der reizen, 's Grav. 1747—1767, IX blz. 98.
[5] Adres van den Raad van Indië Wijbrand Blom aan GG. en RR. 17 Maart 1733.
[6] Res. GG. en RR. 9 Maart 1733; Hist. beschrijving der reizen IX blz. 92.
[7] Zoo was de toestand ten minste op het laatst van de 18e eeuw. Vgl.

Chineesche en Tonkinsche jonken alsook van de met hen meestal in één naam genoemde Portugeesche schepen uit Macao en de Manillavaarders insloeg, nam wat de grootte betrof van de besteedde geldsommen de thee gewoonlijk den voorrang in. Doorgaans werd zij ingekocht in drie verschillende assortimenten: thee boei, zijnde de ordinairste soort en aldus genoemd naar het Bohea (Wu-i) gebergte in de provincie Fokien; [1] thee bing een soort van groene thee; [2] en «witte» thee. [3] Daar kwamen bij belangrijke aankoopen van ongemunt goud, Mexikaansche realen, Japansch en Tonkinsch staafkoper, witte Chineesche aluin, ruwe zijde, zijdestoffen, Siamsch sappanhout, een soort zink of alliage van zink dat bekend stond onder den naam van spiauter of tintinago, [4] en verder, doch tot veel kleinere geldbedragen,

J. P. van Braam, Aanmerkingen en ophelderingen omtrent de particuliere navigatie in Oostindië (Kol. Aanw. nummer 163 Algemeen Rijksarchief). Van Braam's schildering zal echter ook wel voor vroeger tijd gelden.

[1] Vgl. Hollingworth, List of the principal tea districts in China etc. in het Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society, New Series n° X. appendix p. 10.

[2] In de res. GG. en RR. van 2 Maart 1717 ook „keizersthee" geheeten. Vgl. verder Peter Osbeck, Reise nach Ostindien und China, Rostock 1765, S. 297. — Osbeck, een Zweed en discipel van Linnaeus, geboren 1723, vertrok in 1750 naar China als predikant op een schip van de Zweedsche Oostindische Compagnie. Zoowel gedurende zijn verblijf te Canton (Aug. 1751—Januari 1752) als op de plaatsen, die hij onderweg aandeed, hield hij zich ijverig bezig met botanische studiën. Hij overleed in 1805, zie E. Bretschneider, Early European researches into the flora of China, in Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society 1880 p. 88. — Olaf Toreen, de schrijver van de beneden herhaaldelijk aangehaalde Ostindische Reise nach Suratte, China etc. Rostock 1765, bezocht als predikant op het Zweedsche Compagnieschip De Gothische Leeuw, Canton ongeveer tezelfder tijd als Osbeck (Juli 1751—Januari 1752), hij overleed een jaar na zijn terugkomst in het Vaderland; de brieven, gedurende de reis door hem aan Linnaeus geschreven, zijn naderhand door dezen uitgegeven, Brettschneider, a. w. p. 115.

[3] In de res. GG. en RR. van 22 Januari 1715 wordt de witte thee ook Songlo genoemd. Volgens Hollingworth, t. a. p., die ze Sunglo noemt, was het een soort van groene thee. — Voor nadere bijzonderheden omtrent deze en andere theesoorten (Congo, Hyson) zie o.a. ook Wells Williams, The Chinese commercial guide p. 141, ss.

[4] Van Dam, Beschrijvinge van de O. I. Compagnie, Boek II, deel I, fol. 146, spreekt van „tintinago sijnde spiauter"; Davis, China en de Chineezen, Amst. 1841, III blz. 217, stelt het gelijk met zink; Huisman, La Compagnie d'Ostende, Paris—Bruxelles 1902, p. 106, noemt het een „alliage de zinc, de cuivre et de nickel".

witte Chineesche was, radix-China, de wortel van een plant die in China en Indië als geneesmiddel werd gebruikt[1], en porcelein. Hetgeen van den ingeslagen voorraad niet bestemd was om in Indië zelf gesleten te worden, ging in Maart met het zoogenaamde theeschip als retourvracht naar Nederland.[2] Wederkeerig werden de schippers van de jonken enz. te Batavia van wege de Compagnie geriefd met peper, kaneel, specerijen, vaderlandsche manufacturen, barnsteen, lood, en van tijd tot tijd met grootere en kleinere partijen van sandelhout, benzoin, kaliatoerhout,[3] bloedkoraal en vogelnestjes.[4] Bijzonder in trek, tot zoover zelfs dat het leek of zij dien »korrel niet wel konden missen,»[5] was bij de Chineezen de peper, die in hun land niet alleen evenals in Europa voor het kruiden van de spijzen werd gebruikt maar in de noordelijke provinciën en bij den kleinen man, want de gegoeden bedienden zich daartoe van notenmuskaten, tevens »tot verwarming van de maag met water of andere vochten gedronken werd.»[6] Wijl de toevoer uit Bantam en Palembang, van wier vorsten de Compagnie op grond van de contracten de leveranties wel aanvaarden *moest*, zoo groot was dat zij er in Indië geen heenkomen mede wisten,[7] zullen Gouverneur-Generaal en Raden om zich uit de verlegenheid te redden somtijds bij het bedingen van de peperprijzen allicht wat al te inschikkelijk jegens de Chineesche kooplieden zijn geweest. Zoo althans zagen de Heeren Meesters in Patria het in, door wie de Bataviasche regeering meer dan eens onderhouden werd over de uiterst sobere winsten, welke van den handel in dit product indien al geen schade ten minste zoo goed als geen

---

[1] Vgl. Hirth, Chinesische Studien, S. 89; Wells Williams, The Chinese Commercial Guide; Linschoten's Itinerario ed. Kern, II blz. 41.

[2] Valentijn, Beschrijving van Batavia (IV) bl. 260.

[3] Kaliatoerhout was een soort van hout, dat uit Coromandel werd aangevoerd, zie Dagregister van Batavia van 1667, blz. 396, Roulin, blz. 214.

[4] De opgaven van de ingekochte en verkochte waren zijn ontleend aan de Generale missives van GG. en RR. aan de XVII 1 Dec. 1703, 30 Nov. 1704, 30 Nov. 1705, 30 Nov. 1707, 25 Nov. 1708, 30 Nov. 1709, 29 Nov. 1710, 30 Nov. 1711, 25 Nov. 1712, 26 Nov. 1713, 26 Nov. 1714, 28 Nov. 1715, 30 Nov. 1716, 30 Nov. 1717.

[5] Uitdrukking in de Generale missive GG. en RR. aan de XVII 6 Febr. 1694.

[6] Antwoord van de Cantonsche factorijbedienden van 25 Dec. 1764 op den brief van de Chinasche Commissie van 13 Sept. 1763, Resolutie van dezelfden van 17 Sept. 1762.

[7] Generale missive GG. en RR. 1 Dec. 1700.

voordeel overlieten.[1] Bovendien, zoo schreven zij, bekroop hun de vrees dat de lage verkoopprijzen de Engelschen en andere Europeanen gelegenheid zouden verschaffen om, na den terugkeer van de jonken in China, zich aldaar voor hun retourlading zoo goedkoop van deze waar te voorzien dat de Compagnie buiten staat zou zijn om op de wereldmarkt tegen hen te concurreeren.[2] Zeker, zij wenschten den Chinaschen handel »gekoesterd en aangehouden« te zien, maar dit mocht niet zoo ver worden getrokken dat het behalen van winst en voordeel, het eenig »oogwit en de ziel der negotie« veronachtzaamd werd en daarom gaven zij de Hooge Regeering order de peper voor niet minder over te laten dan 7½ rijksdaalder de pikol van 125 ℔ en ze »van langzamerhand« weder indien niet tot 10 voor het minst tot 8 of 8½ rijksdaalder te doen oprijzen.[3] Belangrijk, al stortte zij in de Compagnieskas geenszins de tonnen schats, door de Chineezen betaald voor de reusachtige hoeveelheden peper welke zij wegsleepten, was ook de verkoop van kaneel, die men naar het schijnt vooral omzette aan de Manillavaarders.[4] Alles te zamen genomen gingen er weinig jaren voorbij waarin de gezamenlijke opbrengst van de waren, aan de Chineesche jonken, de Portugeezen van Macao en de Manillavaarders door de Compagnie verkocht, het bedrag van den inkoop niet met één à vijf ton overtrof.[5]

[1] Brief XVII aan GG. en RR. 18 Febr. 1702.

[2] Brieven XVII aan GG. en RR. 18 Febr. 1702, 21 Juni 1702 en 9 Juli 1715.

[3] Brief XVII aan GG. en RR. 18 Febr. 1702. Bij hun brief van 9 Juli 1715 gaven zij order den prijs, die laatstelijk bij de openbare veiling 9½ rijksdaalder had bedragen, op 10 rijksdaalders te stellen.

[4] De Generale missives van GG. en RR. aan de XVII van 30 Nov. 1704 en 30 Nov. 1705 vermelden bepaaldelijk dat zij verkocht is aan jonken, die over Manilla terug reisden, die van 26 Nov. 1713 dat zij is verkocht „aan de Manillavaarders", terwijl in den brief van 18 Febr. 1715 door GG. en RR. de vrees wordt uitgesproken, dat zij met de van Ceilon geëischte kaneel zullen blijven zitten, daar men„ uit de Manilla nog niemand„ vernomen" heeft". In 1766 was de toestand nog precies eender: „de handel van Manilhas eindelijk is ook een voornaam artikel, dat men moet zoeken te maintineeren door haar bij ons te lokken, waardoor de Compagnie een goede partij kaneel afzet," zegt J. C. Rademaker in zijn „Bedenkingen over den tegenwoordigen staat der Nederl. O. I. Maatschappij" aangeboden aan Thomas Hope 5 Juni 1766 (Kol. Arch. nº 8407)".

[5] Blijkens de opgaven, voorkomende in de Generale missives GG. en RR. aan de XVII 1 Dec. 1703, 25 Nov. 1708, 30 Nov. 1709, 29 Nov. 1710, 30 Nov. 1711, 25 Nov. 1712, 26 Nov. 1713, 26 Nov. 1714, 28 Nov. 1715, 30 Nov. 1716, 30 Nov. 1717.

Als schaduwzijde stond hier tegenover dat van de bemanning van de jonken dikwijls velen op Batavia achterbleven, die in het ronde als vagebonden bleven rondzwerven en een groot gevaar opleverden voor de openbare rust en veiligheid. Teneinde dit euvel te keer te gaan had de Hooge Regeering zich reeds in 1690 genoodzaakt gevonden een verordening uit te vaardigen waarbij aan alle Chineezen, met jonken en andere schepen uit China, Tonkin, Quinam d. i. Cochin-China en Kambodja te Batavia overkomende, de verplichting werd opgelegd om weer met diezelfde vaartuigen terug te keeren, op straffe van zoolang in den ketting te worden geklonken totdat de in het volgende jaar verschijnende jonken weder de thuisreis zouden aannemen, met bedreiging dat een schipper, die meer volk aanbracht dan tot het bestier van zijn jonk van noode was, in een boete zou worden geslagen van 60 stuiver de man.[1] Daar het misbruik niettemin voortduurde, gingen Gouverneur-Generaal en Raden in 1706 nog iets verder door aan het plakaat de bepaling toe te voegen, dat elk Chineesch vaartuig slechts een bepaald getal »nieuwelingen« uit China mocht medebrengen, de groote niet boven de 100, de kleine niet meer dan 80 koppen, en dat voor elk man meer, die er onder de opvarenden van zijn bodem werd aangetroffen, de schipper een boete beloopen zou van 10 rijksdaalders.[2] Doch in spijt van alle plakaten en verordeningen bleef het kwaad maar aldoor voortwoekeren, want niettegenstaande pas in 1716 verscheidene jonkschippers wegens overtreding waren beboet, hadden het volgende jaar sommigen wel twee- ja driemaal zooveel opvarenden aan boord als het voorgeschreven getal toeliet.[3] Zoo bracht in Maart 1717 een »anachoda«[4] van Canton met een kleine chaloup, gelijk Gouverneur-Generaal en Raden het uitdrukken, »wel 150 geschoren Chineesche nieuwelingen aan in plaatse van 80 gelijke kaalooren, die hem naar de order dezer regeeringe op het allerhoogste maar gepermitteerd konden zijn geweest.«[5] Het

[1] Plakaat van GG. en RR. 21/29 Mei 1690, v. d. Chijs, Nederl. Indisch plakaatboek III, blz. 262.

[2] Res. GG. en RR. 28 Mei 1706.

[3] Plakaat van GG. en RR. van 20 April/4 Mei 1717, v. d. Chijs a. w., IV blz. 97.

[4] Schipper, zie Hobson-Jobson, A glossary of Anglo-Indian colloquial words and phrases, London 1903, i. v. nacoda.

[5] Res. GG. en RR. 19 Maart 1717.

gevolg was dat Gouverneur-Generaal en Raden voor de delinquenten niet alleen een verhoogde boete van 15 rijksdaalders vaststelden, maar tegelijkertijd verordenden dat zij daarenboven nog met zoodanige arbitraire correctie zouden worden gestraft als zij, de Hooge Regeering zelve, of wel de rechter mocht goedvinden; dat zij hun te veel aangebrachte manschappen »te zamen bij den anderen moesten houden» om ze weder naar hun land terug te voeren, en dat geen Chineesch schipper met minder volk mocht vertrekken dan waarmede hij gekomen was.[1]

Afgezien van de stoornis, aan zulke bedrijven onvermijdelijk verbonden, en den hinder door rondzwalkende zeeroovers onderweg aan de jonken berokkend,[2] heeft de vaart van China op Batavia zoo het schijnt rustig haar gang kunnen gaan tot het jaar 1718, toen zij voor eenige jaren lang ten eenenmale stop werd gezet.

Indien wij Valentijn mogen gelooven lag de schuld hiervan uitsluitend aan de winzucht der Hooge Regeering. Volgens zijn zeggen vond deze in Maart 1717 goed om de met de jonken aangekomen Chineezen te dwingen het pikol thee, dat zij naar zij verklaarden wegens hun zware lasten van bodemerij voor niet minder dan 60 rijksdaalders konden geven, aan de Compagnie over te laten voor den vroegeren prijs van 40 rijksdaalders, of dat zij anders geen last zouden mogen breken. Daar dit laatste, schrijft hij, hun nog grootere schade zou hebben veroorzaakt, kozen zij van twee kwaden het minste en stonden de thee tegen den geboden prijs af, maar zwoeren tegelijkertijd dat er nooit geen jonken »meer op Batavia komen zouden, behalve dat ook de keizer van China hierover zoo vertoornd was, dat hij 's jaars daaraan alle de Chineezen, zijn onderdanen en geen vaste ingezetenen van Batavia zijnde, op straffe van hunne vrouwen, kinderen en alle hunne vrienden tot slaven te maken, naar China opriep.[3] Dat Gouverneur-Generaal en Raden werkelijk een diergelijk besluit hebben genomen, lijdt geen twijfel.

[1] Plakaat van 20 April/4 Mei 1717.

[2] Blijkens Generale missive GG. en RR. aan de XVII 1 Dec. 1700 hadden zij toen op verzoek van de Chineesche officieren te Batavia, evenals in Nov. 1697, het vaarwater om de Noord, daar de jonken passeeren moesten, door een paar Compagnieschepen laten beveiligen tegen een Engelschen roover, die zich daar volgens ingekomen berichten ophield.

[3] Valentijn, IV (Beschrijving van Groot Java) blz. 348.

Aangezien »de tijd tegenwoordig reeds veel te verre is ingeschoten,» zoo leest men in hun resolutie van 2 Maart 1717, »om dien nog verder met de talmachtige Chineezen te laten verloopen, (is) noodig geacht en besloten tot afsnijdinge van alle verdere hacquetten [1] de prijzen te reguleeren en bepalen als volgt, t. w. de thee songlau of ordinaire groene thee op 40 rijksdaalders het pikol van 125 ℔, de thee bing of zoogenaamde keizersthee op 60 rijksdaalders het gelijke picol, de thee boei van de eerste soort kanhoe op 80 rijksdaalders en de mindere soorten naar advenant haar deugd en waarde, wordende geoordeeld dat zij daarmede rijkelijk zullen kunnen bestaan, en dat dienvolgens geen reden zullen hebben daarover onvergenoegd te wezen, doch echter diegenen, die niet genegen zouden mogen zijn hare thee voor de gedachte prijzen af te staan, dezelve niet af te dwingen maar te laten behouden, mits dat dezelve in dien gevalle hier ter plaatse niet verhandeld maar naar China teruggevoerd zal moeten worden.» [2] Voor het overige echter wijkt de voorstelling van het gebeurde door Gouverneur-Generaal en Raden gegeven, van die van Valentijn aanmerkelijk af. Er zijn hier, aldus berichten zij op het laatst van 1717 aan de Zeventien, in het geheele jaar 14 stuks Chineesche schepen aan geweest »zijnde al meest conform voorgaande jaren, maar of het getal de aanstaande reis wel zoo groot zal zijn wordt getwijfeld, en bij sommigen onder die natie gemeend van neen en dat de vaart naar buiten ter oorzake van de hooge jaren des keizers geheel eng zou worden bepaald, om te minder gelegenheid te laten tot woelingen ten nadeele van het rijk, waarmede men al eenige jaren gerucht heeft dat het in opzichte der inwendige ruste niet al te zeker zoude zijn gesteld geweest.» [3] In hun brief van Maart 1718 laten zij er op volgen dat inderdaad de keizer zijn onderdanen bij plakaat verboden had naar andere gewesten buitenslands te varen behalve alleen naar Japan. [4]

Wie van hen beiden de toedracht van het gebeurde naar waarheid moge hebben weergegeven, over de nadeelen, die er

[1] Kibbelarijen, geharrewar, zie het Groot Woordenboek der Nederl. taal i. v. hakketeeren.

[2] Res. GG. en RR. 2 Maart 1717.

[3] Generale missive GG. en RR. aan de XVII 30 Nov. 1717.

[4] Generale missive GG. en RR. aan de XVII 20 Maart 1718. In hun resolutie van 3 Mei 1718 staat dat speciaal de vaart op Batavia verboden was.

uit voortsproten, dachten Valentijn en de Hooge Regeering volmaakt eenstemmig. Valentijn achtte ze «ongeloofelijk groot»[1] en ook naar het oordeel van de laatste was de staking van de Chinasche vaart uiterst schadelijk niet enkel voor de Compagnie maar tegelijk voor de stad Batavia en haar inwoners. Immers de Compagnie, vreesde zij, zou thans niet meer zoo gemakkelijk de thee en andere Chineesche waren kunnen inkoopen terwijl wederkeerig de omzet aan de Chineezen zou ophouden van de Vaderlandsche manufacturen, peper, specerijen en andere koopmanschappen, welke haar jaarlijks fraaie winsten hadden opgeleverd; de Bataviasche particulieren zouden de profijten en het gerief moeten derven, tot dusver door hen genoten van den aanbreng en het vertier van allerlei Chineesche kleinigheden en kramerijen; en eindelijk zou de stad Batavia gevoelig worden getroffen in haar pachten en inkomsten.[2]

Geen wonder dat bij de Hooge Regeering de vraag oprees, of men niet van Compagnie's wege zelf een scheepsbezending naar China behoorde te doen. In haar vergadering van 3 Mei 1718, waar dit onderwerp op het tapijt kwam, erkende men dat het oppervlakkig beschouwd wel het naast voor de hand lag «om nevens de Engelschen, Franschen en andere negotianten derwaarts te equipeeren en van daar te halen datgene dat de Edele Compagnie van thee en andere waren uit dat rijk tot haren handel noodig had, en alzoo de voordeelen daarvan aan andere Europeanen alleen niet te laten.» Doch aan zulk een onderneming stonden zware hinderpalen in den weg, oordeelde de vergadering. Allereerst de groote kosten, die er aan verknocht waren, en de onzekerheid hoe de Chineesche machthebbers de onzen zouden ontvangen. Want wie kon zeggen of zij de Compagnieschepen «op deze en gene pretexten, die juist niet zoo licht te raden als door haar uit te vinden waren — al was het maar onder bedreiginge van ons te noodzaken hare onder 's Compagnie's jurisdictie gezeten onderdanen, die bij het verbod der vaart waren ingedaagd, naar hun land te doen keeren — niet wel zouden beslaan en bekommeren met arresten of zware geldboeten?» Gezwegen nog van «hare gewone dwingelandijen en vexatiën in den handel,» die de Compagnie voorheen daar

[1] t. a. p.
[2] Generale missive GG. en RR. aan de XVII 20 Maart 1718.

te lande had ondervonden en die beide de regeering in het Vaderland en die in Indië indertijd bewogen hadden de vaart derwaarts op te geven en in plaats daarvan de Chineezen met hun jonken naar Batavia te trekken. Daarom werd de vraag geopperd of het geen aanbeveling verdiende vooralsnog geen schepen aan zoodanig gevaar bloot te stellen, maar nader af te wachten «waarhenen zich dat werk zou willen wenden,» te eerder daar men «middelerwijl de gelegenheid had om de Compagnie de benoodigde thee te doen toebrengen en bezorgen door de Portugeezen van Macao, zooals dezen jare is geschied met ruim de helft van den Vaderlandschen eisch [1] en voor het geheel wel ware te doen geweest, ingevalle de laatst aangekomen twee scheepjes maar een maand vroeger alhier waren komen opdagen.» Het een en het ander in aanmerking nemende nam de vergadering ten slotte eenparig het besluit om, in afwachting van hetgeen de tijd kwam te leeren en van de beslissing der Heeren Meesters op dit stuk, dit jaar geen schepen naar China uit te zenden, maar bij de hoofden van de Macaosche vaartuigen aan te dringen op een vroegere verschijning te Batavia en hun tevens een opgaaf te verstrekken van de hoeveelheid van elke soort thee, die de Compagnie ingevolge den jongst ontvangen Vaderlandschen eisch behoefde, teneinde zoodoende van den aanvoer des te beter verzekerd te zijn en het theeschip [2] op zijn tijd naar Nederland te kunnen afzenden. [3]

Al even weinig bleek de Hooge Regeering gezind te zijn tot het aanmoedigen van eenige particuliere vaart op China: in 1718 weigerde zij zelfs aan enkele Bataviasche ingezetenen het door hen aangevraagde verlof om een uitrusting daarheen te doen.[4] Op het eerste gezicht lijkt die houding vreemd genoeg. Wat toch, zou men zoo zeggen, wat bezwaar konden Gouverneur-Generaal en Raden hebben tegen zulke particuliere ondernemingen die, nu de Compagnie zelf zich met de vaart op China niet inliet, haar niet konden schaden, integendeel haar veeleer voordeel beloofden daar zij het monopolie verbraken van de Macaosche Portugeezen, welke thans van de Chinasche vaart

[1] De jaarlijksche bestelling voor Nederland.

[2] De gewone tijd van vertrek viel in Maart, zie Valentijn, IV (Beschrijvinge van Batavia) blz. 260.

[3] Res. GG. en RR. 3 Mei 1718.

[4] Als voren, en Generale missive GG. en RR. aan de XVII 6 Dec. 1718.

geheel meester waren? Het antwoord op deze vraag vinden wij opgeteekend in hun Decemberbrief van 1718. Zij wachtten nog steeds af, heet het daar, of de Chineezen voor wie 's keizers verbod toch ook uitermate nadeelig was hier geen verandering in zouden trachten te bewerken. Van dit gevoelen, meldden zij er bij, waren insgelijks geweest de hoofdofficieren van de Chineesche kolonie ten hunnent, die zelfs zoover waren gegaan van aan te raden dat aan niemand van de Bataviasche ingezetenen toegestaan werd »naar China te equipeeren om de regenten« daar te lande »de gelegenheid niet te geven om daartegen moeilijkheden te maken en ons alzoo met haar in verschillen te wikkelen, gelijk ook daarop aan niemand consent is verleend derwaarts te equipeeren.«[1]

Gelijk men denken kan, verdroot het wegblijven van de Chineesche koopvaarders de Bewindhebbers in Nederland in geen mindere mate dan de Indische regeering zelf. »Het ware zeer te wenschen geweest« zoo gaven zij deze te kennen, »dat men de negotie met de Chineezen op Batavia had kunnen continueeren«; Gouverneur-Generaal en Raden behoorden dus huns inziens geen middelen te verzuimen om ze wederom naar die haven te lokken, bijvoorbeeld met een vermindering van deze of gene belasting of wel door de Vaderlandsche manufacturen ten goedkoopste aan hen over te doen, desnoods tegen zoo lagen prijs dat er genoegzaam geen winst op overschoot. Alleen moest er zorg worden gedragen, dus verordenden zij, dat er op Batavia »niet te veel van die natie hun verblijf kwamen te houden,« en inzonderheid dat men de peper en specerijen niet beneden de vastgestelde minimumprijzen aan hen afstond, »om te voorkomen dat de Europeeërs met dezelve uit handen van de Chineezen te koopen zoodanig voordeel zouden kunnen behalen, dat zij daarop hare vaart op Indië konden goedmaken.« Ten aanzien van een bezending naar China voor Compagnie's eigen rekening waren de Bewindhebbers een ander gevoelen toegedaan dan de Hooge Regeering: indien de pogingen om de Chineezen tot hervatting van de vaart op Batavia te bewegen faalden, zou men huns erachtens te bekwamer tijd een of twee schepen kunnen uitrusten om in dat rijk een hoeveelheid thee »en zoodanige andere koopmanschappen in te

[1] Generale missive GG. en RR. 6 Dec. 1718.

koopen, als waarmede de tegenwoordige Europeesche avonturiers[1] hare reize kwamen goed te maken, employeerende te dien einde de Vaderlandsche manufacturen, de peper, specerijen en zilveren muntspeciën, die 's Compagnie's wege beter kunnen worden aangebracht als door eenige anderen.» Kon dit echter voorshands niet worden ondernomen, zoo werden Gouverneur-Generaal en Raden gemachtigd «om ondertusschen de Macaosvaarders te animeeren tot den aanbreng van thee en zoodanige Chineesche waren, waartegens men voormaals Compagnie's koopmanschappen en contanten aan de Chineezen had omgezet.» [2]

Bij slot van rekening evenwel zijn in de eerstvolgende jaren de jonken maar aldoor achterwege gebleven en Gouverneur-Generaal en Raden genoodzaakt geweest hun gerief van thee enz. bij de overkomende Macaovaarders te zoeken. Want van het openen eener eigen vaart op China, hoe sterk er van uit Patria op mocht worden aangedrongen,[3] bleven zij zoo afkeerig als te voren;[4] de kans, dat de hoogbejaarde keizer van China mogelijk binnenkort door een ander werd vervangen, «die de zaak mocht begrijpen onder een gansch andere gedaante,» de winsten, welke de regenten van de kuststreken van het rijk zelf van de vaart der jonken plachten te genieten, het een en het ander gaf hun, naar zij in 1721 aan de Zeventien mededeelden, hoop dat de Chineesche schippers vroeger of later wel hun tochten naar Batavia zouden hervatten. Ongelukkigerwijs, voegen zij er bij, worden volgens de geruchten de regenten «in dat concept aan het Hof bijzonder gedwarsboomd door de heimelijke instigatiën der Portugeesche papen, en anderen uit den senaat van Macao, die haar werk maken den keizer te doen begrijpen het nadeel en het gevaar, twelk voor zijn onderdanen is opgesloten in de vaart ter zee, opdat zijlieden door deze kunstgreep in possessie van die vaart alleen en met seclusie van andere Chineesche ingezetenen zouden kunnen continueeren en blijven, want zij profiteeren goede sommen door de vracht.» [5]

[1] Bedoeld zijn voornamelijk de Chinavaarders uit de Zuidelijke Nederlanden, de voorloopers der latere Compagnie van Ostende.

[2] Brief XVII aan GG. en RR. 28 Sept. 1719.

[3] Brief XVII aan GG. en RR. 30 Juli 1721.

[4] Generale missives GG. en RR. aan XVII 30 Nov. 1720, 30 Nov. 1721, 30 Nov. 1722.

[5] Generale missive GG. en RR. aan de XVII 30 Nov. 1721. Blijkens resol. GG. en RR. 9 Maart 1733 voeren de Portugeezen naar Batavia „meest maar

En te Batavia maakten zij het weinig beter, de Portugeezen van Macao. Zij «seduceerden en vervoerden de beste lijfeigenen,» en «verleidden er de inwoonderen en (Compagnies) dienaren» zoowel «tot het paapsche bijgeloof» als tot het stelen van de specerijen en dergelijke. Maar men had nu eenmaal geen keus, verklaren Gouverneur-Generaal en Raden ergens, men moest zich goedschiks kwaadschiks met die Portugeezen behelpen en hun nog een «semblant van vriendschap» toonen op den koop toe, zeggen zij. [1]

Toen zij dit laatste naar het Vaderland overbriefden begon echter de horizon al eenigermate op te klaren. In Maart 1722 konden zij aan de Zeventien de heugelijke tijding toezenden, dat er weder eenige Chineesche jonken waren opgedaagd, twee uit Shanghai en drie uit Tonkin, naar luid van de berichten door hen medegebracht de voorloopers van nog twee tot drie meer, die straks van andere plaatsen stonden te arriveeren. [2] Zoo herleefde hoe langer hoe meer de hoop op een heropening van de vaart tusschen China en Batavia op den ouden voet, ten voordeele van Compagnie en gemeente beide, welke in dat geval de Macaosche vrachtscheepjes links konden laten liggen voor de jonken, waar men veel voordeeliger placht te recht te komen. [3] De eer van deze gunstige wending van zaken wordt toegekend aan het beleidvol optreden van den Gouverneur-Generaal Zwaardekroon. [4] Waarschijnlijk heeft Zwaardekroon daarbij den krachtigen steun ondervonden van «diverse kooplieden» — blijkbaar behoorende tot de Chineesche kolonie op Batavia —, door wie, omdat hun geldelijk belang er evenzeer mede gemoeid was als dat van de Compagnie en de Bataviasche burgerij, in China zelf «middelen werden aangelegd» om afschaffing van

---

op vracht voor de Chineezen." Hetzelfde wordt ook met zooveel woorden gezegd in de Generale missive GG. en RR. aan de XVII 30 Nov. 1722.

[1] Brief GG. en RR. aan de XVII 31 Maart 1722.

[2] Onder het schrijven dezes, zeggen zij eenige bladzijden verder, is het getal al aangegroeid tot zes, Brief als voren.

[3] Als voren. Ook Valentijn, IV, 2 (Beschrijvinge van Tsjina) blz. 19 verhaalt dat de Chineezen hun goederen veel goedkooper overlieten dan de Macauwers. Elders (IV Beschr. van Groot Java blz. 348) zegt hij dat de onzen ze van hen wel eens zoo duur moesten koopen als van de Chineesche schippers.

[4] Du Bois, Vies des Gouverneurs-Généraux, La Haye 1763, p. 297.

het vaartverbod te verkrijgen.[1] Wat hiervan zij, door de wederverschijning van de jonken was de handelsverbinding met China weer aangeknoopt en een tijdperk van nieuw leven voor Compagnie's negotie op dat rijk ingeluid.

Kwamen er in de jaren onmiddellijk voorafgaande aan het vaartverbod gewoonlijk ieder voorjaar twaalf tot zestien jonken te Batavia aan,[2] in 1723 vertoonden er zich niet minder dan een-en-twintig, in 1724 achttien.[3] Met de drukke scheepsbeweging hielden de belangrijke inkoopen en omzetten der Compagnie gelijken tred. Wat de eerste betreft, zij bestonden als van ouds in thee, ruwe Chineesche zijde en zijdestoffen, ongemunt goud dat ter sluik uit China werd aangebracht,[4] spiauter, aluin, Tonkinsch koper, radix China, benevens enkele koopmanschappen, welke de Compagnie vroeger van de jonken niet placht in te slaan,[5] zooals gomlak op stokjes, parelmoerschelpen, kwikzilver, aguilhout, sandelhout, radix galinga (galagawortel) een drogerij die veel als geneesmiddel maar ook bij het brouwen van bier en in de keuken werd gebruikt[6] enz.[7].

De artikelen, door de Compagnie aan de jonken verkocht, bepaalden zich in hoofdzaak tot peper, lood, notemuskaten, nagelen, nagelolie, kaneel, Vaderlandsche manufacturen, barnsteen, bloedkoraal, kaliatoerhout, benzoin, kamfer, Nederlandsche en Mexikaansche zilveren muntstukken, staafzilver, gesmolten zilver van gesnoeide munt, en sedert 1724

---

[1] Generale missive GG. en RR. aan de XVII 30 Nov. 1722. Natuurlijk zal ook het feit van invloed zijn geweest, dat er omstreeks dezen tijd een nieuwe keizer in China aan de regeering kwam; den 20 December 1722 overleed nl. keizer Kang-hi, die sedert 1661 geregeerd had, vgl. J. Tobar, Tableau chronologique de la dynastie de la Grande Pureté (Journal of the China Branch of the Royal Asiatic Society Vol. XXXIII nº 2. 1899/1900).

[2] Blijkens de brieven GG. en RR. aan de XVII 25 Nov. 1712, 26 Nov. 1713, 26 Nov. 1714, 18 Febr. 1715, 30 Nov. 1716, 30 Nov. 1717.

[3] Blijkens de brieven GG. en RR. aan de XVII 21 Sept. 1723, 30 Nov. 1724.

[4] Het mocht nl. niet uit China worden uitgevoerd. Lockyer, Beschrijving van den koophandel in Oost-Indiën (omstreeks 1711), Amst. 1753 blz. 77, Dagregister van de Cantonsche Carga's 30 Dec. 1731.

[5] Er blijkt ten minste in de opgaven van het ingekochte over 1703—1717 (voorkomende meestal in de Generale najaarsmissives) niets van.

[6] Vgl. Hirth, Chinesische Studien, S. 67.

[7] Blijkens brieven GG. en RR. aan de XVII 30 Nov. 1722, 9 Dec. 1723, 30 Nov. 1724, 30 Nov. 1725, 5 Dec. 1726, 30 Nov. 1727, 8 Dec. 1728, 30 Nov. 1729.

ook in Bankatin[1]. Welk een omvang de handel aannam bewijzen de sommen die jaarlijks ten bedrage van ruim twee tot viermaal honderdduizend rijksdaalders van den verkoop werden gemaakt en, een paar jaren uitgezonderd waarin voor meer ingekocht dan omgezet werd, de inkoopen met 95.000 tot 200.000 rijksdaalders te boven gingen.[2]

Onder al deze bedrijven waren er in Europa voor de Compagnie nieuwe mededingers ten tooneele verschenen, welke den bloei van haar negotie in Chineesche retourwaren op het ernstigst bedreigden. Sinds 1714 en 1715 begonnen namelijk verscheidene kooplieden in de Oostenrijksche Nederlanden schepen uit te rusten om van uit Ostende handelstochten te doen naar het tegenwoordige Britsch-Indië en China.

Een hunner, een voormalig bankier te Amsterdam, zekere P. J. Cloots, die evenals vele andere vreemdelingen, Engelsche Jacobieten en Nederlandsche Roomsch-Katholieken, door deze ondernemingen naar België was gelokt en zich daar had laten naturaliseeren, zond in Januari 1718 een schip naar Canton in China. Na een reis van anderhalf jaar viel deze bodem, de eerste Belgische die ooit het Hemelsche Rijk bezocht, weer de haven van Ostende binnen met een rijke lading, waarvan alleen de aangevoerde thee bij de veiling ongeveer een millioen gulden opbracht. Aangemoedigd door dit succes en de bescherming, hun van wege den Chineeschen keizer toegezegd, volgden andere schepen in het gebaande spoor, zoodat mettertijd tusschen Ostende en Canton een levendige vaart onstond, even voordeelig voor de Belgen, wien zij rijke winsten in den schoot wierp, als schadelijk voor de Nederlandsche Compagnie, die er een goed deel van de hare door kwam te derven. Dreigender nog werd het gevaar toen de Belgen in 1722, het voorbeeld van andere natiën volgend, zich tot een Compagnie vereenigden door hun toenmaligen souverein Keizer Karel VI van het recht voorzien om, met uitsluiting van alle andere ingezetenen van de Oostenrijksche Nederlanden, handel te drijven op Oost- en West-Indië en de kusten van Afrika.

Van meet af aan waren de onzen dan ook volijverig in de weer om met alle mogelijke middelen de Ostendenaren uit het

[1] Blijkens als voren.
[2] Blijkens als voren.

vaarwater te verdrijven. Ten einde het aanwerven van zeevolk hier te lande te beletten — de Vlamingen en Brabanders konden namelijk voor hun Indische vaart de hulp van Nederlandsche en Engelsche matrozen niet ontberen — vernieuwden de Staten-Generaal in 1717 het van ouds geldende verbod, dat geen onderdanen van de Republiek in vreemden dienst op Oost-Indië mochten varen. Wie reeds dienst hadden genomen, zoo werd verordend, moesten binnen drie maanden tijds in hun woonplaatsen terugkeeren en zouden in dat geval »impuniteit" genieten, hen die dit nalieten wachtte eeuwige verbanning en confiscatie van goederen; de andere overtreders zouden, hier of in Indië aan boord van vreemde Oostinjevaarders aangetroffen wordende, hun vergrijp met den dood moeten bekoopen. Geen Nederlander zou, op verbeurte telkens van het viervoud van den inleg, deel mogen nemen aan buitenslands op het touw gezette handelsondernemingen naar Indië, en evenmin zich door vreemden als »factoor of commissaris" laten gebruiken om te hunnen behoeve varend volk in dienst te nemen dan wel de door hen uit Oost-Indië overgebrachte koopmanschappen binnen de Republiek in commissie te ontvangen of te verhandelen, op straffe van verbeurdverklaring dezer goederen, 1000 gulden boete en arbitraire correctie. [1] Toen met dat al aan het licht kwam, dat de Ostendenaren hun wervingen ten onzent lieten voortzetten en vele ingezetenen »uit een vuile baatzuchtigheid» bij hen bleven dienst nemen, kondigden de Staten-Generaal in 1723 een nieuw plakaat af, waarbij zulke wervers werden bedreigd met openbare geeseling en altoosdurend bannissement, terwijl alle Nederlanders, die bereids dienst bij de Ostendenaren hadden genomen, gewaarschuwd werden dat zij, zoo zij binnen twee maanden tijds in het land terugkeerden, van straf vrijgesteld maar anders tot eeuwige verbanning en confiscatie van goederen verwezen zouden worden, en dat hun, ingeval zij óf hier óf in Indië werden aangehouden op Ostendische schepen, de doodstraf stond te wachten. Om te voorkomen dat de Ostendenaren zich hier te lande, zooals zij blijkbaar meermalen hebben gedaan, [2] voor hun Indische vaart van schepen voorzagen, werd bepaald dat,

[1] Plakaat Staten-Generaal 21 Sept. 1717, Groot Plakaatboek, V fol. 1534.

[2] Zie de opgaven bij Huisman, La Compagnie d'Ostende, p. 87. Mertens, La Compagnie d'Ostende in Bulletin de la Société de Géographie d'Anvers, VI (1881) p. 411.

wanneer deze of gene Nederlander in commissie schepen voor hen inhuurde, aankocht of uitrustte, de schepen met al wat zij inhadden ten bate van de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie zouden worden verbeurd verklaard, en dat hij bovendien zou beboet worden met een geldsom viermaal zoo hoog als de waarde van het geconfiskeerde schip met toebehooren. Ook, aldus hield het plakaat verder in, mocht niemand in de Indische vaart van de Ostendenaren geld steken of op eenigerlei wijze participeeren; wie zich daaraan schuldig maakte zou telken reize verbeuren het viervoud van zijn ingelegde gelden en, werd hij ten tweeden male bekeurd, voor eerloos en infaam worden verklaard. Geen makelaars of wie ook waren gerechtigd gelegenheid te verschaffen om op de Ostendische actiën in te teekenen, wat niet belette dat toen in Aug. 1723 de inschrijving werd opengesteld verscheidene Nederlanders op de Ostendische actiën inteekenden.[1] Zij mochten ze evenmin verhandelen en «ook geen wissels, bodemerijen of assurantien[2] te (hunnen) laste of behoeve of wel op schepen of goederen hun toebehoorende» verhandelen of disconteeren, gelijk ook aan alle anderen verboden werd «zoodanige wissels of bodemerijen te trekken, te verhandelen, disconteeren, accepteeren of te voldoen mitsgaders eenige assurantiën of bodemerijen op de bovengemelde schepen of goederen, gaande of komende van of naar de Indiën uit of naar de Oostenrijksche Nederlanden, te teekenen op poene dat de makelaars van hun ambt zouden worden gepriveerd en bovendien verbeuren een boete van 1000 gulden» zoo dikwijls zij zich tot dat werk hadden laten gebruiken. Eindelijk zou het viervoudig bedrag van zoodanige actiën, wisselbrieven, bodemerijen en assurantiën als boete worden opgelegd aan een iegelijk, die ze kocht, verkocht, trok, accepteerde, disconteerde of voldeed, en zou op geen «aanteekeningen, acten en instrumenten, uit al zulke ongeoorloofde handelinge spruitende, tusschen partijen en contrahenten» recht mogen geschieden.[3]

Ondertusschen had de Compagnie, door wier invloed natuurlijk

[1] Vgl. Wagenaar, Vaderl. historie, XVIII blz. 280 en Huisman, a. w. p. 240.

[2] Het verbod van zulke assurantiën was voor de Ostendenaren des te hinderlijker, omdat er in België geen maatschappijen voor zeeverzekering bestonden; de eerste, die te Antwerpen is opgericht, dateert pas van 1754, Huisman, a. w. p. 136; Mertens, a. w. p. 391.

[3] Plakaat Staten-Generaal 19 Juni 1723, Groot Plakaatboek, VI fol. 1390.

die plakaten van de Staten-Generaal waren uitgelokt, van haar kant den strijd overgebracht op economisch terrein. Koopt, op dezen zin liepen de orders van de Zeventien aan de Hooge Regeering in Indië, koopt te Batavia de thee op tot een »ongelimiteerde quantiteit,» zoover de voor het Vaderland beschikbare scheepsruimte maar toelaat, zendt van die waar en de andere Chineesche koopmanschappen, die wij noodig hebben, zooveel herwaarts als voor een tijd doenlijk is, laat ze zelf met een of twee Compagnieschepen uit China afhalen, want wij zijn vastbesloten onze mededingers niet in het allerminste toe te geven maar integendeel die Chineesche goederen in zulk een overvloed op de Europeesche markt te werpen, al ware het dat de Compagnie er voorshands weinig winst op maken kon, dat de schade hun door de sterke daling van de prijzen toegebracht ze van zelf nopen zal hun handel op te geven. [1] Tegelijkertijd liet men van uit Batavia door tusschenkomst van de Portugeezen van Macao de inkoopprijzen te Canton opjagen zooveel men maar kon. [2] Welhaast geraakte nu, ten deele ook door den ruimen aanbreng van de Engelschen en van de Ostendenaren zelve, de markt in Europa zoodanig met thee overvoerd en liepen de verkoopprijzen zoo geweldig achteruit dat men het artikel omstreeks 1721 te Amsterdam met kruiwagens langs de straat zag uitventen. [3]

Hoe men hun bezuiden den Evenaar nog op andere wijze den voet zocht dwars te zetten, ondervonden eenige Ostendische schepen in de jaren 1717—1719. Een hunner, in September 1717 ter reede van Batavia aangeland, was destijds op verzoek van den kapitein, die de wil had naar Macao zoo hij zeide, aldaar van ververshing, water, en brandhout voorzien wijl de Hooge Regeering het op grond van zijn Portugeeschen pas voor een Portugeesch vaartuig aanzag en de kapitein, hoewel uit Ierland geboortig, er verscheidene malen van Macao en Manilla ten handel was aangeweest. Na zijn vertrek echter waren Gouverneur-Generaal en Raden door berichten uit het Vaderland en uit Engeland verwittigd dat men te doen had met een Ostendischen lorredraaier, die onder een valschen pas voer.

[1] Brieven XVII aan GG. en RR. 28 Sept. 1719, 30 Juli 1721, 17 Juli 1722, 7 October 1722.

[2] Huisman, a. w. p. 226.

[3] Europische Mercurius van 1721, 2e deel, blz. 175.

Toen dus diezelfde kapitein in November daaraanvolgende opnieuw voor Batavia verscheen, onder voorgeven dat hij zijn reis naar Macao niet had kunnen vervolgen en derwaarts was teruggekeerd om provisie en wat dies meer zij in te nemen, en er zoolang over te blijven tot hij in het volgende voorjaar de reis naar Macao kon hervatten, lieten Gouverneur-Generaal en Raden hem kortweg aanzeggen, dat er voor hem geen het minste gerief zelfs van water en brandhout ten beste was en dat hij op staanden voet de reede had te verlaten[1] Een ander Ostendisch schip, voor Soeratte bestemd, dat op het laatst van October 1718 de Kaap aandeed moest eenige dagen na dien weder zee kiezen, nadat de gouverneur verboden had het verversching te verstrekken.[2] In Juli 1719 daagde er te Batavia alweder een op, ditmaal met bestemming naar China. De schipper, die eerlijk bekende dat de bodem uit Ostende in zee was gestoken, verklaarde te Batavia aangeloopen te wezen om verversching en vroeg nu verlof om eenige provisie in te slaan voor zijn zieken. Maar de Hooge Regeering was onverbiddelijk. Zich houdende aan een geheime order, haar bij brief van 6 Januari 1717 door de Bewindhebbers toegezonden,[3] gaf zij den schipper bevel ten eerste de reede te verlaten, daar hem noch provisie noch verversching zou verschaft worden, «zelfs geen water of brandhout;» en deelde hem tegelijk mede, dat ook niemand van het scheepsvolk aan den wal zou worden gedoogd.[4] Erger verging het een ander schip dat, na door een Vlissingsch koopman voorzien te zijn van een lading tot den handel op de kust van Afrika, in den herfst van 1718 op een patent van den keizer de haven van Ostende verliet. In December daaraanvolgende den mond van de Rio Sestro binnenvallend, werd het aldaar aangehouden

[1] Res. GG. en RR. 24 Sept. 1717 en 17 Nov. 1717, en secreete resolutie van 28 Sept. 1717.

[2] Huisman, a. w. p. 129. Blijkens een brief van Gouverneur en Raden van de Kaap aan de XVII van 30 Maart 1719 was het aldaar op 29 Oct. 1718 gearriveerd en op 5 Nov. d. a. v. weder de Tafelbaai uitgezeild „zonder eenige verversching ter ordre van den heer gouverneur de Chavonnes te hebben bekomen."

[3] Strikt genomen van een Comité uit de XVII, de zoogenaamde „Commissarissen over het werk van de vaart van Ostende op Oost-Indië," ingesteld bij secreete resolutie van de XVII van 12 Sept. 1718 en bestaande in vijf bewindhebbers met de beide advocaten der Compagnie. De tekst van de order van 6 Januari 1717 is mij niet voorgekomen.

[4] Res. GG. en RR. 21 Juli 1719.

door den kapitein van een schip van de Nederlandsche West-Indische Compagnie die het, wijl hem de scheepspapieren niet in orde leken, naar St. George del Mina opbracht. Hier werd de Ostendische bodem als een Zeeuwsche «lorredraaier» d. i. smokkelaarsschip beschouwd, dat binnen de limieten van het octrooi der Compagnie verboden handel kwam drijven, en op dien grond deed dan ook de Hollandsche gouverneur de lading ontschepen, liet de bemanning zonder gage op eenige slavenhalers dienen en zond het schip op naar Nederland. De Bewindhebbers van de West-Indische Compagnie stelden den gouverneur niet slechts in het gelijk maar hielden zelfs staande, dat de Ostendenaar zich had schuldig gemaakt aan overtreding van het hem verleende patent. Immers, zoo redeneerden zij, de keizer had daarbij uitdrukkelijk verboden handel te drijven op eenigerlei plaats waar dit aan zijn onderdanen uit krachte van de tractaten met andere mogendheden niet vrijstond, en daaronder viel naar hun oordeel ook ontwijfelbaar het vredesverdrag van Munster, bij hetwelk de koning van Spanje, in wiens rechten en verplichtingen thans voor zooveel de Oostenrijksche Nederlanden aanging de keizer was getreden, met de Republiek was overeengekomen, dat men zich van weerskanten onthouden zou van alle vaart en handel op alle Oost- en West-Indische havens en plaatsen destijds door de wederpartij bezeten. [1] Hadden de Heeren Zeventien van de Oost-Indische Compagnie naar welgevallen met het recht mogen begaan, van *haar* dienaren in Indië ware den Ostendenaren gewis geen vriendelijker bejegening wedervaren dan van de dienaren harer West-Indische zuster ter kuste van Guinea. Wij hoorden al dat Gouverneur-Generaal en Raden het weigeren van verversching aan een Ostendisch schip in 1719 grondden op een order in dien geest van de Bewindhebbers in Patria. [2] Naderhand, op 8 October 1723 en 9 Maart 1724, hebben dezen blijkbaar nog nadere orders op dit stuk naar Batavia laten afgaan. [3] Haar tekst zelf vindt men nergens opgeteekend. Doch dat de inhoud aan Gouverneur-Generaal en

[1] Vgl. de remonstrantie van den markies de Prié aan de Staten-Generaal van 17 Juli 1719, bij Blankenheym, De Compagnie van Ostende, Leiden 1861, blz. 12 vgl.; en het contra-bericht van de Kamer Amsterdam der W. I. C. aan dezelfden van 29 Aug. 1719.

[2] Eene geheime nl. van 6 Januari 1717, zie hiervóór blz. 53.

[3] Er is sprake van in de resol. GG. en RR. 13 Febr. 1725.

Raden vrijheid zal hebben gelaten of wel bevel gegeven om zoo noodig zelfs geen geweld te sparen, mag men afleiden uit hetgeen op 13 Februari 1725 in hun vergadering werd verhandeld. De Gouverneur-Generaal bracht daar namelijk ter sprake den brief van Commissarissen uit de Zeventien aan de Hooge Regeering van 9 Maart 1724,[1] «tot renovatie der orders op 8 October 1723» door de Zeventien herwaarts gezonden «over het behandelen der schepen uit de Brabantsche trafique en de residentiën der Ostendenaren alhier in Indië,» en legde nu aan de leden de vraag voor «of en hoedanig men althans[2] de intentie van bovengemelde laatste missive zou kunnen volbrengen, hetzij door kruistochten en het bezetten der bekende vaarwaters en passagiën dan wel anderszins.» De uitslag van de gedachtenwisseling was een eenparig besluit om «voor ditmaal af te zien van dergelijke kostbare bewegingen en armatures ter zee naardien gemeend werd van weinig vrucht te zullen wezen, ter zake men door de komst der Portugeezen en van eenige Chineezen uit Macao en China bereids vernomen heeft het depart van alle vreemde Europeeën uit Canton per retour naar hunne woonsteden, en waaronder ook geweest zijnde twee schepen uit Ostende (na het geadviseerde van hier op 30 Januari dezes jaars aan bovengemelde heeren Commissarissen), zoo blijkt ook de onmogelijkheid om dezelve nog te zullen kunnen beloopen, en daarom is dan ook verstaan in Mei of Juni aanstaande deze zake te nemen in nader overleg als zijnde de tijd, waarin de voornoemde Vlamingen en Brabanders ordinair gewoon zijn in den mond van de Straat Soenda te verschijnen ter vervordering van hunne voyage naar China.»[3] Tot zulke maatregelen van aanval in volle zee is het nochtans in den eersten tijd niet gekomen, want in Augustus 1726 werd van wege de Staten-Generaal aan de Zeventien bericht dat de Republiek, die inmiddels was toegetreden tot het tractaat van Hannover van 3 September 1725,[4] op het punt stond met Engeland en Frankrijk bij een afzonderlijk artikel overeen te komen, dat men tegen de Compagnie van Ostende in Indië of elders geen middelen van nadruk en feitelijkheid bij de hand zou nemen

[1] De brief was te Batavia ontvangen 3 Febr. 1725.

[2] D. i. nu ter tijd.

[3] Res. GG. en RR. 13 Febr. 1725.

[4] Tusschen Engeland, Frankrijk en Pruisen.

dan met gemeen overleg. Met het oog daarop, zoo werd den Zeventien aangeschreven, hadden zij er zich van te onthouden in dit opzicht iets te doen zonder voorkennis en goedvinden van de Staten-Generaal.[1] Groote ergernis, zooals van zelf spreekt, op het Oost-Indische Huis, waar men in de aanschrijving een verkorting zag van de vrijheid, bij verscheidene octrooien aan de Compagnie verleend en door welke het haar mogelijk was geweest zoo groot en machtig, ja zelfs formidabel te worden voor iedereen.[2]

Waar feitelijkheden tegen de Ostendenaren plaats hadden daar werden zij van onze zijde, getuige het voorgevallene op de kust van Guinea in 1718,[3] verdedigd met de bewering, dat het gedoente van de Belgen lijnrecht inliep tegen de bepalingen van den Munsterschen vrede. Die bewering maakte ook jaar in jaar uit als het ware schering en inslag uit van de tallooze vertoogen, welke de Oost-Indische Compagnie met haar pleitbezorgers hier te lande aan overheid en gemeente voorlegde of waarmede de hoven van Weenen en Brussel door de Hollandsche gezanten werden vervolgd.[4]

Evenwel, noch de papieren wapenen van onze Brusselsche en Weenensche diplomaten noch de door ons begane feitelijkheden noch de groot-kapitalistische strijdmiddelen, welke de Compagnie aangreep, waren voorshands bij machte de Ostendenaren uit het vaarwater weg te jagen; integendeel, zij bleven de vaart voortzetten zoo wakker als ooit en behaalden er rijke winsten mede.[5] Dank zij den korteren duur van hun reizen en de veel geringere bedrijfskosten, konden zij de waren uit het Oosten aanmerkelijk goedkooper afgeven dan wij.[6] Ook brachten zij betere soorten van goederen aan, en wisten de lading van

---

[1] Brief Staten-Generaal aan de Zeventien en Secreete resolutie van de Staten-Generaal beide van 8 Aug. 1726.

[2] Remonstrantie van de Zeventien aan de Staten-Generaal van 10 Sept. 1726.

[3] Zie hiervóór blz. 53.

[4] Remonstrantiën van de Compagnie aan de Staten-Generaal van 29 Januari 1720, 24 Juli 1721, 31 Juli 1722, 15 Maart en 9 Aug. 1723; gedrukte vertoogen van Abraham Westerveen en Jean Barbeyrac 1723—1725; vertoogen van Pesters en Hamel Bruyninex te Brussel en te Weenen van 1723 (Wagenaar Vaderl. Historie, XVIII blz. 272).

[5] Vgl. Huisman, a. w. p. 143, 184, 212, 241.

[6] Valentijn, I. blz. 165.

hun schepen vrij wat beter te schikken en te proportioneeren dan de Nederlanders.[1] Daarbij hadden zij nog dit in hun voordeel dat met name het belangrijke artikel van de thee op de kielen van de Compagnie veel onfrisscher overkwam dan op de hunne. Zij plachten die namelijk, even als de Engelschen te Canton, af te pakken in houten kisten van binnen met lood bekleed, terwijl de onzen ze te Batavia afscheepten in kanassers met bamboeblaren toegedekt[2] — blijkbaar in denzelfden toestand waarin zij uit de jonken werd overgenomen — en daar viel niets tegen te doen, want de Chineezen maakten zwarigheid om de thee op Batavia eveneens in kisten aan te brengen omdat, voor zooveel zij ze niet aan de Compagnie konden debiteeren en bijgevolg aan particulieren moesten slijten, zulke fustage als geheel nutteloos zijnde «verloren ging.»[3]

Wel verre dus dat de gehate «avonturiers,»[4] gelijk de Zeventien hadden verwacht,[5] spoedig hun Oost-Indische vaart opgaven, wisten zij het zoo beleidvol tegen alle wind en stroom op te zetten, dat een van de kundigste staatslieden van de Republiek, de latere raadpensionaris Simon van Slingelandt in Juni 1724 verklaren moest: «alle middelen, welke de Oost-Indische Compagnie gebruikt heeft om de vaart van Ostende naar Indië tegen te gaan, hebben niet alleen veroorzaakt een ongelooflijke winstderving en verlies aan de Oost-Indische Compagnie, maar bovendien zoo weinig beantwoord aan het oogmerk, dat die van Ostende desniettegenstaande hebben gecontinueerd met groot voordeel naar Indië te varen.»[6]

Op den duur nochtans vermochten de Ostendenaren het lot, dat hun boven het hoofd hing, niet af te wenden. Met den steun voornamelijk van de Engelschen, wier Oost-Indische Compagnie van hun concurrentie almede groote schade leed en

[1] Brief XVII aan GG. en RR. 28 Aug. 1727.

[2] Brieven XVII aan GG. en RR. 29 Febr. 1724, 15 Maart 1728 en Generale missive GG. en RR. aan de XVII 30 Nov. 1724.

[3] Res. GG. en RR. 9 Maart 1733.

[4] Uitdrukking in den brief XVII aan GG. en RR. 28 Sept. 1719.

[5] Zie hiervóór blz. 52.

[6] Memorie rakende de tegenwoordige situatie der Nederlandsche O. I. C. met opzicht tot de Indische Compagnie van Ostende, opgesteld in het begin van Junius 1724 (eigenhandig door Slingelandt geschreven en opgenomen in een door hem bijeengebracht recueil van stukken betreffende de Compagnie van Ostende, — Algem. Rijksarchief, Kol. Aanw. n° 38).

en het daarom op haar vernietiging even sterk toelegde als haar Nederlandsche zuster, [1] slaagde onze diplomatie er eindelijk in op 31 Mei 1727 den keizer een schikking af te dwingen, bij welke hij zich verbond om het octrooi van de Compagnie van Ostende voor zeven jaar lang op te schorten.

Hoe welkom de val der gehate mededingster voor de onzen ook wezen mocht, de uitkomst zou maar al te spoedig leeren dat men er geen volkomen zegepraal mede bevochten had. »Dat gedrocht,« aldus luidt het in een brief door een hooggeplaatst dienaar van de Nederlandsche Compagnie in November 1731 aan Sir Matthew Decker, den bekenden president der Engelsche Oost-Indische Compagnie, gericht, »dat gedrocht is wel gekwetst maar niet gedood, ja men ziet dat het ter contrarie als de draak van Hercules, een hoofd afgeslagen zijnde, zeven andere weer opsteekt.« [2] Reeds in Februari 1728 wisten onze zaakgelastigden te Kopenhagen en te Hamburg te berichten, hoe de Denen zich gereed maakten om in het erfdeel te treden van die van Ostende. [3] Een naar Denemarken overgewaaid gerucht namelijk, als zouden de laatstelijk in Holland aangekomen

[1] Huisman, a. w. p. 124, 229, 230. Omtrent de zending van Sir Matthew Decker naar Holland in 1718, waarvan Huisman op p. 124 spreekt, vindt men het volgende bericht in een brief van zekeren L. Renard te Amsterdam van 21 Januari 1729 (aan den griffier der Staten-Generaal of den raadpensionaris van Holland?): „c'est par mes avis que le chevalier Decker fut envoyé de Londres ici il y a près de dix ans pour engager les Directeurs hollandois à contribuer avec l'Angleterre une certaine somme pour détourner le marquis de Prié de donner des passeports ni de prêter l'oreille aux nouveautés d'une navigation aux Indes. Cela n'ayant pas eu d'effet etc."— De schrijver was, gelijk verder uit zijn brief blijkt, als geheim correspondent in dienst bij de Nederl. O. I. Compagnie om alle mogelijke informatiën in te winnen over het gedoente van de Ostendenaars. De markies de Prié, in 1716 door den Keizer benoemd om in plaats van den afwezigen gouverneur-generaal Prins Eugenius van Savoye de Oostenrijksche Nederlanden te besturen, gaf als vertegenwoordiger van het landsheerlijk gezag de passen uit voor de Indische vaart van de Belgische reeders. Men gaf hem na, dat hij zeer inhalig was en zijn inkomsten door de meest indelicate middelen placht te vermeerderen, vgl. de Biographie Nationale de Belgique, i. v.

[2] Brief van 20 Nov. 1731 (hoogstwaarschijnlijk van den eersten advocaat der Nederl. O. I. Compagnie Abraham Westerveen aan Sir Matthew Decker). Decker, een Amsterdammer van geboorte zooals men weet, was destijds een van de handelsvorsten van Londen.

[3] Brieven van Van Assendelft en Mauricius, resp. gezanten te Kopenhagen en te Hamburg, aan den griffier der Staten-Generaal of den raadpensionaris van Holland, 10 en 17 Febr. 1728.

retourschepen uit Indië de tijding hebben medegebracht dat de keizer van China den handel met onze Oost-Indische Compagnie had verboden, bracht te Kopenhagen de vraag op het tapijt of men van deze gelegenheid geen partij behoorde te trekken om nu van uit Denemarken eenige schepen uit te rusten voor den handel op China, en zoodoende de Deensche Oost-Indische Compagnie uit haar diep verval op te beuren.[1] Aangezien in Denemarken zelf geen geld hiertoe voorhanden was begreep men een beroep te moeten doen op buitenlandsch kapitaal. Toen dus het besluit was genomen om te Altona, een bezitting van den Deenschen koning, een kantoor of filiaal op te richten van de oude Compagnie, stelden de ontwerpers van het plan zich in betrekking met een Amsterdamsch koopman, zekeren Josias van Asperen, van wien men op grond van de aanzienlijke vorderingen die hij op de Deensche kroon had, verwachten mocht dat hij zooveel te gemakkelijker voor de onderneming zou te winnen zijn.[2] Zoo geschiedde ook. Van Asperen ging op de hem gedane voorslagen in, en verhuisde in het begin van 1728 naar Altona,[3] waar hij door de Denen op het hartelijkst werd verwelkomd — men noemde hem (zoo schreef Mauricius uit Hamburg) »een engel, die uit den hemel scheen gevallen te zijn om de vervallen Compagnie te herstellen«[4] — en met ijver voor de totstandkoming van de zaak begon te werken. Groot succes viel hem daarbij niet te beurt, naar het schijnt, want schoon de directeuren van de Deensche Compagnie dagelijks zitting hielden tot het aannemen van inschrijvingen op de actiën, was er op 15 Mei 1728, gelijk de Nederlandsche gezant van Assendelft uit Kopenhagen naar Den Haag overbriefde, nog maar voor 30,000 rijksdaalders[5] ingeschreven en dat uitsluitend door de directeuren zelf.[6] Het uiterste

[1] Huisman, a. w. p. 457.

[2] Assendelft aan den raadpensionaris Slingelandt 6 Maart 1728. Ook volgens Mauricius was „apparentelijk de betaling zijner (van Asperen's) pretensiën op de kroon van Denemarken daartoe geen klein lokaas geweest" (brief aan griffier of raadpensionaris 19 Maart 1728).

[3] Mauricius aan den griffier der Staten-Generaal of den raadpensionaris 18 Mei 1728.

[4] Mauricius aan als voren 19 Maart 1728.

[5] Bij de voorwaarden van inschrijving, op 6 April 1728 door de Directeuren uitgegeven, was de grootte van elke nieuwe actie op 1000 rijksdaalders bepaald.

[6] Van Assendelft aan als voren 15 Mei 1728.

dat Van Asperen persoonlijk inbrengen kon, meldde eenige dagen later onze zaakgelastigde te Hamburg, Mauricius, bestond in 140 actiën, door hem zelf medegebracht, benevens 100 nieuwe die onlangs, naar men wilde, uit Holland waren overgekomen: laat daar, schrijft hij, nu nog een gelijk getal Engelsche en Deensche bijkomen, dan blijft het toch altoos nog verre beneden de 2250, welke benoodigd zijn.[1] Een halve maand na dien schrijft hij: «de Compagnie van Altona ligt in slaap, en zoolang er geen vreemd geld komt om ze wakker te klinken, zijn alle ferme resoluties waarvan men nog breed blijft opgeven papieren pleisters.»[2]

De groote vraag bleef met dat al bestaan of niet misschien te eeniger tijd de Ostendenaars hun fonds in de nieuwe Deensche onderneming zouden overbrengen. Beiden, Assendelft en Mauricius, gaven op dit punt herhaaldelijk hun ernstige bezorgdheid te kennen. De eerste verklaarde op het laatst van Maart 1728 dat hij met de overige vreemde ministers te Kopenhagen bevestigd werd in het denkbeeld, dat de Denen het met de Belgen eens waren en binnenkort de Compagnie van Ostende naar Altona hoopten verplaatst te zien.[3] In gelijken zin liet zich omstreeks denzelfden tijd Mauricius uit: «dat die van Ostende daaronder spelen stel ik hoe langer hoe vaster (zegt hij), en alle de eeden van Van Asperen ter contrarie verwrikken bij mij dat geloof niet.»[4] Trouwens, het is bekend dat gedurende het eerste halfjaar van 1728 van uit Denemarken metterdaad voorstellen in dien geest zijn gedaan zoowel aan het Hof van Weenen als aan het geheime comité te Antwerpen, waaraan na hare schorsing de behartiging van de zaken der Ostendische Compagnie was toevertrouwd.[5]

Het uitzicht op een vereeniging der beide vreemde compagnieën, gelijk Assendelft en Mauricius ze afschetsten, was wel geschikt om de belanghebbenden hier te lande schrik aan te jagen, want vestigde zich aan de Elve een goed georganiseerde maatschappij

[1] Mauricius aan als voren 18 Mei 1728.

[2] Mauricius aan als voren 4 Juni 1728.

[3] Assendelft aan als voren 23 Maart 1728, zie ook zijn vroegeren brief van 2 Maart 1728.

[4] Mauricius aan als voren 19 Maart 1728, zie ook zijn vroegere brieven van 10 en 24 Febr. 1728.

[5] Huisman, a. w. p. 458, 459.

voor den handel op Oost-Indië en China, dan liep onze Oost-Indische Compagnie gevaar in de Noordsche rijken, waar een groote omzet plaats vond van Oostersche waren, [1] van haar plaats te worden weggedrongen. Of zooals eenige jaren later Sir Matthew Decker het uitdrukte: «een Compagnie aldaar geestabilizeerd apprehendeerde ik veel gevaarlijker als de Compagnie te Ostende of ergens anders, want die wel gereguleerd zijnde zouden wij beiden [2] zooveel van ons debiet verliezen, dat wij voor een gedeelte onze winkel wel mochten opsluiten.» [3] Tenauwernood was dan ook in den Haag de brief ontvangen van 10 Februari 1728, waarin Mauricius het ontwerp van de Altonasche Compagnie had gemeld en de meening uitgesproken, dat er mogelijk plannen bestonden «om van de debris der Compagnie van Ostende een nieuw gebouw te maken,» [4] of de Staten van Holland besloten het gewichtige nieuws aanstonds mede te deelen aan de binnen hun provincie gevestigde Kamers van de Oost-Indische Compagnie met order om hun advies en consideratiën in te zenden op het Deensche plan, dat op het touw werd gezet, zoo zeggen zij met eenige verwondering, «ter zelver tijd dat de vaart van de Ostendische Compagnie naar de Indien en daaronder mede naar het zelve rijk (China) gesuspendeerd werd», en om daar tevens «particulierlijk bij te voegen de redenen en oorzaken, waarbij het toekwam dat de Compagnie van Ostende had kunnen eenige jaren herwaarts Europa vervullen met Chineesche waren, ondertusschen dat de Nederlandsche Compagnie zeer weinig van die waren overgebracht had, en daarop doen zoo considerabele winsten dat die jegenwoordig dienden tot een motief en encouragement om op de Elve aan te leggen een vaart naar China, misschien niet minder nadeelig voor de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie als die van Ostende, terwijl de Staat met zooveel moeite en kosten bezig was om uit te werken de vernietiging van de Ostendische Compagnie.» [5]

Of het verwijt hier aan de Bewindhebbers voor de voeten

[1] Huisman, a. w. p. 426, 427.

[2] Nl. de Engelsche en de Hollandsche O. I. Compagnie.

[3] Brief van Sir Matthew Decker (aan den eersten Advocaat der O. I. Compagnie Abraham Westerveen?) 11 Dec. 1731 (Kol. Arch. nº 11804).

[4] De brief werd ontvangen op 16 Februari 1728 en daags daarna reeds door den raadpensionaris in de dagvaart van Holland overgelegd.

[5] Res. Staten van Holland 17 Febr. 1728.

geworpen, als zouden zij bij hun kamp tegen de Ostendenaren zijn te kort geschoten in wakkerheid, wel geheel billijk was? Wij hebben gezien hoe zij van 1719 tot 1722 de Hooge Regeering te Batavia in brief op brief hadden aangeschreven toch een zoo ruim mogelijken voorraad van Chineesche koopwaren af te zenden ten einde de Europeesche markt voor hun Belgische mededingers te bederven, al moest er desnoods de Compagnie zelve schade door beloopen; [1] hoe zij de Belgen met den sterken arm uit de Indische zeeën hadden zoeken te weren, [2] en met dit bedrijf waarlijk niet uit vrijen wil waren opgehouden maar alleen op een uitdrukkelijk verbod van de Staten-Generaal in Augustus 1726; [3] en wij weten dat zij sedert herhaaldelijk bij de Staten-Generaal ernstig hebben aangehouden om intrekking van dat verbod, opdat de Compagnie weder volgens haar oude vrijheid geweld zou kunnen gebruiken, waar zij dit binnen het gebied van haar octrooi noodig oordeelde, en dus de Ostendische schepen beoosten de Kaap door haar konden genomen en opgebracht worden. [4] Dat er door de Compagnie vergelijkenderwijs zoo weinig Chineesche goederen naar Europa waren overgevoerd, zooals den Bewindhebbers door de Staten van Holland voorgehouden werd, lag niet aan hen doch uitsluitend aan Gouverneur-Generaal en Raden die, hoe vaak er ook door de Zeventien op was aangedrongen, [5] maar steeds geen schepen naar China hadden willen zenden om daar zelf de benoodigde waren te gaan afhalen. Vrees voor soortgelijke knevelarijen en moeilijkheden als onze kooplieden daar te lande in vroeger tijd van de overheden hadden moeten ondergaan; [6] hoop dat de Chineesche vaart der Ostendenaren spoedig wel van zelf te niet zou loopen; [7] bezorgdheid dat de vaart van de Chineesche jonken op Batavia er door zou verminderen tot groote schade van Compagnie's in- en uitgaande rechten en van de stadsbelastingen aldaar, [8] zoo het een als het ander had de Hooge Regeering van het

[1] Zie hiervóór blz. 52.

[2] Zie hiervóór blz. 52—54.

[3] Zie hiervóór blz. 55.

[4] Resol. XVII 19 Febr., 31 Maart, 4 April 1727.

[5] Brieven XVII aan GG. en RR. 28 Sept. 1719, 30 Juli 1721, 17 Juli 1722, 7 Oct. 1722.

[6] Zie hiervóór blz. 40, 45.

[7] Generale missives GG. en RR. aan de XVII 30 Nov. 1721 en 30 Nov. 1722.

[8] Zie hiervóór blz. 35, 43.

aanknoopen eener rechtstreeksche handelsverbinding met China gestadig afkeerig gemaakt. En er was nog meer dat haar terughield: «men heeft (zoo spreekt zij ergens) daartoe niet aan handen de gerequireerde bedienden van ervarenheid en nog minder het benoodigde zilver, dewijl door verkoop van koopmanschappen de negotie alleen in China niet zou te doen wezen, en tot den inzaam der ordinaire jaarlijksche retouren op de Westercomptoiren[1] zelfs geen penningen genoeg kunnen worden gefourneerd.» [2]

Zooveel was duidelijk, zou het plan van de directe vaart op China werkelijkheid worden, dan hadden de Zeventien zelf de leiding in handen te nemen. Uitlokkend weliswaar was de toestand in China, gelijk de Indische berichten van 1727 dien afmaalden, allerminst. Een Portugeesch schipper van Macao, in Februari van dat jaar te Batavia aangeland, had in een onderhoud met den Compagniessabandhaar of havenmeester aldaar een donker tafereel ontrold van de «vexatiën en zware lasten,» waar de vreemde kooplieden te Canton onder gebukt gingen. Naar zijn zeggen onderdrukte de onderkoning van Canton hen «zwaarlijk als moetende voor den in- en uitvoer benevens eenige andere onkosten te zamen betalen 21 procento, te weten 10 voor den in-, 10 voor den uitvoer en 1 procento voor eenige andere onkosten, en bovendien moesten dezelve voor ankerage en meting der schepen afzonderlijk kosten doen met voor een schip van 400 à 500 ton te betalen 3000 tailen.» Ook had hij verteld dat de onderkoning «zich zou hebben uitgelaten van meening te zijn om in het vervolg de vreemdelingen, die daar aankwamen, even zoodanig te handelen als de Japanners aan andere natiën in haar land gewoon waren te doen.» Verder durfden volgens hem de Chineesche schippers geen zee te kiezen uit angst voor de Engelschen en Franschen, die daar laatst waren aan geweest en gedreigd zouden hebben, dat zij zich voor de afpersingen van den onderkoning op de Chineesche

[1] D. i. de Compagniescomptoiren bewesten Malakka.

[2] Resol. GG. en RR. 19 Mei 1724. Het laatstgenoemde bezwaar was door hen al reeds aangeroerd in hun brief aan de XVII van 3 Dec. 1723. Tot de vaart op China, zeggen zij daar, „zoude ook van noode wesen veel zilvergeld, hetwelk men in dezen tijd zoo hoog noodig heeft op onse vaste en gestabiljeerde comptoiren langs de kusten van Indië .... boven het afleggen der alsnog resteerende interestgelden, waarmede men nog grootelijks voornamelijk in Bengalen en te dezen kasteele (Batavia) bezwaard is".

schepen zouden wreken.[1] Ofschoon dit bericht reeds op het laatst van September 1727 te hunner kennis kwam[2] heeft het nochtans de Zeventien niet van hun opgevatte plannen afgeschrikt. Want toen op hun vergadering van 29 October 1727 in behandeling kwam de bij den oproepingsbrief uitgeschreven vraag »of het in deze tijdsgelegenheid van dienste zoude zijn om een à twee schepen directelijk hier vandaan naar China te zenden,« viel aan den hierin opgesloten voorslag een zoo goede ontvangst ten deel dat tot de expeditie besloten werd. De uitvoering van het werk werd geheel overgelaten aan de zorg van de Kamer Amsterdam,[3] met volstrekte machtiging »om zoodanig schip of wel twee schepen, bemand met zoodanige personen hetzij ter volbrenging van de negotie als zeevarenden, daartoe te mogen aanleggen en aannemen, en dezelve schepen te voorzien met zoodanige zaken als dezelve zal vermeenen te behooren, daarbeneffens aan de schippers en andere bediendens daar na toe zullende gaan zoodanige instructiën wegens hare te nemene reize te geven als verders ter zake van den handel en negotie strekkende zal oordeelen met den dienst van de Compagnie te convenieeren.«[4]

Zoo de Zeventien met hun beslissing van 29 October 1727 een geheel nieuwe vaart op China instelden, een vaart namelijk niet van Batavia doch van onze eigen havens uit, men moet hier echter niet uit afleiden dat zij door deze expeditiën den gebruikelijken handel van de Chineesche jonken op Batavia wenschten te zien vervangen of ook maar verminderd. Wat hen tot het besluit aandreef, de eerste advocaat of secretaris van de Compagnie heeft het ergens met zooveel woorden gezegd, was de zucht »eensdeels om (in China) een oog in het zeil te

[1] Bericht van den sabandhaar te Batavia aan den Gouverneur-Generaal 21 Maart 1727.

[2] Het was uit Batavia afgezonden met het schip Pallas, dat op 1 April 1727 van daar vertrok en op 29 Sept. 1727 in Tessel binnenviel.

[3] De Kamer Amsterdam had daartoe zelf haar veelvermogenden invloed laten werken, want bij resolutie van 28 Oct. 1727 had zij haar afgevaardigden ter Vergadering van Zeventien verzocht „het daarheen te dirigeeren, dat deze expeditie wierd ondernomen direct van hier naar China en de behandeling daarvan in het geheel aan deze Kamer gelaten wierd of, bijaldien zulks eenige obstakelen zoude mogen vinden, dat dan de Kamer van Zeeland een van de twee schepen zoude equipeeren doch in alles met communicatie van deze Kamer".

[4] Resol. XVII 29 Oct. 1727.

houden en van nabij te zien wat daar omging, anderdeels om door een opulenten aanbreng van die koopmanschappen, dewelke de Ostendenaars tot de vaart op de Oost-Indiën meest hadden geanimeerd,[1] haar te doen zien dat de winsten bij continuatie zoo groot niet meer zouden vallen als zij haar wel verbeeldden,»[2] — in het kort de toeleg om door overgroote aanvoeren van Chineesche waren op de Europeesche markt nog sterker in de verkoopprijzen tegen hun concurrenten, Ostendenaars, Denen en anderen, te kunnen kladden dan tot dusver mogelijk was geweest. Dat de schade en de verliezen, welke met die tactiek onvermijdelijk gepaard gingen, het spreekwoord zouden bewaarheiden van zijn buurmans glazen in te gooien met ducatons, lag voor de hand. Maar in de oogen van de Zeventien, wij weten het uit hun vroegere uitlatingen,[3] werden de offers door de groote belangen, die op het spel stonden, gewettigd, en ook, de Compagnie was «door Gods goedheid genoegzaam in staat om een kwaden stoot te kunnen uitstaan,» meenden zij.[4] Niets kon hun dus welgevalliger zijn dan dat de jonken de vaart op Batavia bleven voortzetten, opdat van daar insgelijks een zoo ruim mogelijke voorraad van Chineesche koopmanschappen herwaarts kon worden afgezonden. Ten einde hier te vaster op te kunnen rekenen, met name wat de thee betrof, het artikel welks winsten de andere Europeanen juist het sterkst tot den handel op China aanmoedigden en hen alom in de Indische negotie deden indringen, gaven zij de Hooge Regeering in Maart 1728 order om onverwijld, zonder tijdverlies, «zooveel thee voor rekening van de Compagnie van China te laten komen tot een ongelimiteerde quantiteit» als zij vermeende« dat tot een redelijken prijs en inzonderheid in betaling voor specerijen zou te bemachtigen zijn» — en dat wel in goede soorten, gelijk de Ostendenaars ze tot dusver hadden aangebracht, en tot beter bewaring van haar frischheid afgepakt evenals bij dezen in met lood bekleede kisten in plaats van in de kanassers, welke de Chineezen voor het vervoer naar Batavia plachten te gebruiken.

[1] Het waren vooral de winsten op haar Chinaschen handel geweest, die de Compagnie van Ostende tot haar ruime dividenden hadden in staat gesteld, zie Huisman, a. w. p. 372.

[2] Brief van den eersten advocaat der Compagnie Abraham Westerveen aan Sir Matthew Decker 30 Nov. 1731.

[3] Zie hiervóór blz. 52.

[4] Brief van Westerveen aan Decker 30 Nov. 1731.

Te gelijker tijd deden de Zeventien de Indische regeering een middel aan de hand om den theehandel voor de Europeesche concurrenten in nog »grooter confusie te brengen«: niets meer of minder namelijk dan het in zwang brengen van de theecultuur in de landerijen op Java, die onder Compagnie's district lagen, aan de Kaap, op Ceilon, overal waar de Compagnie volstrekt heer en meester was. »Men behoorde ten minste een proef te nemen,» zoo schreven zij, »van het theezaad in soorten van China te laten komen« en het in die landen »te doen zaaien en op de Chineesche wijze in ovens te drogen.» Tegen dit denkbeeld, zeggen zij, »zullen mogelijk al wederom wel verscheidene objectiën kunnen gemaakt worden, als namelijk dat de klimaten al te veel differeeren, dat mogelijk het zaad niet zoude opkomen of ten minste dat de bladeren van die geur en smaak niet zouden kunnen zijn als die van China, dat men overal de rechte manier van drogen niet zouden kunnen hebben en diergelijke meerder, maar wij verbeelden ons dat de moeite en kosten, die hier in alle gevallen aan vast zouden zijn, in het duizendste deel niet te vergelijken is bij de onnoemelijke voordeelen, die de Compagnie bij succes allerwege daarvan zal genieten, en al was het dat deze nieuwe culture in de landen van Indië vooreerst van de vereischte deugd en smaak niet mochte bevonden worden, dat alles door den tijd meer en meer in perfectie wordt gebracht, ten minste dat die thee, zij was zoo zij was, aan den waren Chineeschen theehandel [1] veel nadeel en afbreuk zoude toebrengen, dewijl nu de mode in Europa is al te koopen wat maar thee genaamd kan worden, de goede met slechter soorten te vervalschen en zoo alles aan de man geraakt. Voorts om te toonen hoezeer ons deze zaak ter harte gaat, qualificeeren wij UEd. mede (voegen zij er bij) om een premie te beloven aan dengene, die het eerste pond thee onder 's Compagnie's district zal ingewonnen en aan dezelve geleverd hebben, hetzij Chineezen, Javanen, Compagniesdienaren of anderen die maar lust daartoe mochten hebben, zonder onderscheid van personen, zóó nochtans dat de handel van de ware Chineesche thee op Batavia alleszins moet worden geconserveerd en in plaats dat men daaraan zou willen te kort doen, dat UEd. dezelve integendeel meer en meer moeten

[1] D. i. den handel in de echte Chineesche thee.

trachten te vergrooten, alzoo wij oordeelen dat de tegenwoordige tijdsomstandigheden dit alles voor den dienst van de Compagnie ten hoogste komen te vereischen, te meer omdat wij tot versterking van deze opinie een klaar voorbeeld hebben aan de koffie, welkers culture men voor dezen mede zoo onmogelijk heeft geoordeeld en nu van dat succes wordt bevonden, dat door den opulenten aanbreng van Java, schoon die koffie minder van deugd wordt geacht als die van Mokka, echter meest alle de Europeanen van den handel op Mokka zijn afgezoet [1] en de een voor den ander die koopmanschap jegenwoordig wel kan laten varen.» [2] Ter bestrijding van het «goddeloos dessein,» als zij het noemden, van plichtvergeten landgenooten gelijk van Asperen [3] en het woelen van de nieuwe concurrenten, die zich opdeden in Duitschland, in Denemarken, in Polen, overal, stond de Compagnie — op dezen zin liepen hun latere brieven naar Indië — geen deugdelijker wapen ten dienste dan een grooter aanvoer van thee «hetzij met inkoopen, met aanplanten of hoedanig het zoude mogen wezen.» [4] Men kan zich de ergernis der Bewindhebbers voorstellen toen, in weerwil van al hun aandrang, de Hooge Regeering in 1728 wederom een slechts «geringe, niet naamwaardige quantiteit» van het vurig verlangde artikel overstuurde. Mocht hiertegen worden ingebracht dat met de jonken uit China geen grooter voorraad ten hunnent was aangekomen, dan wilden zij «wel eens weten (dus beten zij Gouverneur-Generaal en Raden toe) hoe het dan mogelijk zij dat het particuliere varende volk zooveel quantiteit thee in het Vaderland heeft kunnen overbrengen, en of die thee zoo wel niet voor de Compagnie als voor particulieren te bekomen is.» [5]

De Hooge Regeering, het moet gezegd worden, bleef niet werkeloos. IJverig bijvoorbeeld droeg zij er zorg voor dat de jonken uit China, van welke de Compagnie voor haar theehandel grootendeels afhankelijk was, geregeld en ongestoord met hun vaart op Batavia bleven doorgaan. Zij lichtte bijwijlen de hand met de plakaten, [6] die hun verboden een grooter getal Chineezen mede te brengen dan zij voor het eigenlijke scheepswerk be-

[1] D. i. hun de handel op Mokka minder smakelijk is gemaakt.
[2] Brief XVII aan GG. en RR. 15 Maart 1728.
[3] Als voren.
[4] Brieven XVII aan GG. en RR. 17 Aug. en 12 Oct. 1728, 24 Febr. 1730.
[5] Brief XVII aan GG. en RR. 21 Maart 1729.
[6] Zie hiervóór blz. 40.

hoefden;[1] zij liet, wanneer een Macaosch schipper dezen of genen Chineeschen koopman wegens particuliere schuldvorderingen op zijn terugreis dreigde lastig te zullen vallen, een waarschuwing uitgaan dat een diergelijk bedrijf zou gewroken worden op alle Portugeesche vaartuigen zonder onderscheid, die te Batavia aanliepen;[2] zij liet de jonken, om ze voor aanrandingen onderweg te vrijwaren, door Compagnieschepen tot buiten straat Banka begeleiden.[3] Meer moeite had zij, naar haar eigen zeggen, met de voldoening van de reusachtige bestellingen van thee, die zij uit het Vaderland ontving, want behalve dat men op den aanbreng der Chineezen geen vasten staat kon maken, bleek het grootste gedeelte somtijds van zoo ordinaire en slechte hoedanigheid te wezen, dat er op den ongelimiteerden eisch der Bewindhebbers ten hoogste maar een 300.000 pond kon worden ingekocht. Echter beloofde zij de Heeren Meesters met de Chineesche jonkschippers te zullen spreken over het aanbrengen van groote partijen, al ware het tot een bedrag van zesmaal honderd duizend pond, en dat welafgepakt in kisten naar de methode van de Ostendenaars. Geen mindere zorg zou zij wijden aan de haar geordonneerde aanplanting van het gewas in 's Compagnie's districten zelve: men zou er »alle uitdenkelijke middelen« toe in het werk stellen, »hoewel de apparentie tot deze culture« haars inziens »niet zeer favorabel scheen, alzoo verscheidene liefhebbers bereids hadden ondervonden dat de theeboom in deze gewesten niet wilde groeien.« Wat ons evenwel niet weerhouden zal, zoo liet zij er op volgen, »van een nadere preuve te nemen onder belofte van een premie aan den leverancier van het eerste pond thee, dat alhier zal wezen gewonnen, bijaldien men de plantjes of zaden naar onzen wensch in een goeden staat zal kunnen overkrijgen, op hope dat het mettertijd niet minder zal slagen als de culture der koffieboonen, dewelke in den jare 1697 is begonnen op het land van den heer Generaal Joan van Hoorn loffelijker memorie, die dezelve op vele plaatsen dede voortplanten doch met geen eenparig succes alzoo in den volgenden tijd de Bovenlanden daartoe wel het bekwaamste werden bevonden.«[4]

[1] Generale missive GG. en RR. aan de XVII 5 Dec. 1726.
[2] Generale missive GG. en RR. aan de XVII 30 Nov. 1727.
[3] Zoo geschiedde o. a. in 1728 blijkens generale missive GG. en RR. aan de XVII 8 Dec. 1728.
[4] Generale missive GG. en RR. aan de XVII 8 Dec. 1728.

Men ziet, Heeren Zeventien hielden vast aan hun ouden stelregel: geen cultures ondernemen door de Compagnie zelve maar die geheel overlaten aan particuliere planters.[1] Op zijn hoogst wilden zij voor de teelt van het een of ander product het particulier initiatief slechts aangewakkerd zien, wanneer de Compagnie dit product, zooals nu met de thee het geval was, voor haar handel behoefde. In zulk een aanmoediging hebben Gouverneur-Generaal en Raden destijds, pas drie jaar nadat zij den overeengekomen prijs van de door de Preangerhoofden *reeds afgeleverde* koffie eigenmachtig hadden verlaagd,[2] blijkbaar zoo weinig heil gezien dat zij aan eenige uitloving van premies voor theecultuur niet meer hebben gedacht.[3] Trouwens de Zeventien werden door het woelen van Compagnie's concurrenten al te zeer in het nauw gedreven om nog langer geduld te kunnen oefenen: in October 1728 deelden zij aan hun lasthebbers te Batavia mede hoe zij, «in die omstandigheden niet kunnende blijven of wachten het onzeker succes» van hun orders, tot het besluit waren genoodzaakt om een rechtstreeksche handelsverbinding te vestigen tusschen Nederland en China.[4]

De Kamer Amsterdam, aan wie gelijk wij reeds zeiden de Zeventien in hun najaarsvergadering van 1727 het gansche beleid van de Chinasche expeditie hadden overgedragen,[5] was op dat tijdstip bereids zoover met het werk gevorderd dat de voor China bestemde bodems Coxhorn en Buren eerstdaags gereed zouden zijn om zee te kiezen.[6] Zij waren beide in het voorjaar van 1727 aangebouwd en van het kleinste charter, dat toenmaals bij de Kamer Amsterdam in zwang was: 120 voet lang en van 75 last (= 150 ton) inhoud.[7] In September had de Kamer voor het eigenlijke negotiewerk drie supercarga's en drie boekhouders benoemd.[8] Een van de supercarga's, Jan de Jongh, had voorheen, schoon Amsterdammer van geboorte, op

[1] Vgl. De Haan, Priangan, I blz. 73*, 117*, II blz. 350.

[2] Bij resol. GG. en RR. 15 Januari 1726, zie de Haan, a. w. I blz. 124*.

[3] De Haan, a. w. II blz. 864.

[4] Brief XVII aan GG. en RR. 12 Oct. 1728.

[5] Bij resol. 29 Oct. 1727, zie hiervóór blz. 64.

[6] Brief XVII aan GG. en RR. 12 Oct. 1728.

[7] Resol. Kamer Amsterdam 23 Sept. 1728 en Notitieboek van Compagnie's uitgeloopen schepen (1688—1808). Blijkens de opgaven in het Notitieboek waren destijds bij die Kamer de vier volgende charters in gebruik: 160 voet en 180 last, 145 voet en 140 last, 130 voet en 100 last, 120 voet en 75 last.

[8] Resol. Kamer Amsterdam 23 Sept. 1728.

een Chinaschip van de Compagnie van Ostende gediend [1] en zich dus aan overtreding van 's lands plakaten schuldig gemaakt, [2] doch de Bewindhebberen zullen voor die zonde de oogen hebben geloken, denkelijk maar al te verheugd op iemand van zijn ervaring de hand te kunnen leggen. Er kwam bij dat de Bewindhebbers niet te nauw mochten zien want de keus van geschikte personen was naar het schijnt tamelijk beperkt. Twintig jaar later wist de toenmalige Eerste Advocaat der Compagnie, Nicolaas Hartman, er nog van te spreken hoe men in 1728—1733 de carga's voor den Chinaschen handel «tot hooge maandgelden zelfs tot 120 gulden» had moeten koopen als het ware, [3] en Hartman noemt hier nog niet eens het maximum-salaris. Immers, terwijl de boekhouders en Tweede supercarga's in 1728 ieder voor een wedde resp. van 50 en 120 ter maand werden aangenomen, legden de Bewindhebbers aan elken Eersten supercarga een maandgeld toe van 150 gulden. [4] Als emolument genoten zij daarenboven het recht om op de uitreis mede te nemen: elke Eerste en Tweede supercarga «twee kisten ieder van 5 voet, en verders zoodanige goederen als op de lijst voor een opperkoopman naar Indië gaande bekend stonden,» elke boekhouder «twee kisten van die grootte en die verdere zaken als op de lijst van een onderkoopman naar Indië gaande bekend stonden.» [5] Op de terugreis uit China, zoo ver

---

[1] Zoo schrijven een paar Chineesche kooplieden uit Canton aan de XVII op 29 Dec. 1729; volgens hen was de Jongh tweemaal met de Ostendenaars „als schrijver" te Canton geweest. Werkelijk komt een Jean de Jonghe voor onder de bemanning van het in 1726 te Ostende voor China uitgeruste schip De Arend, zie Mertens, La Compagnie d'Ostende, in Bulletin de la Société royale de Géographie d'Anvers VI (1881) p. 398.

[2] Zie hiervóór blz. 50.

[3] Consideratiën over de vaart naar China door Hartman aangeboden aan Prins Willem V 17 Aug. 1751 (Papieren Hope Kol. Arch. 8471).

[4] Resol. Kamer Amsterdam 23 Sept. 1728.

[5] Als voren. Volgens de lijst, vastgesteld bij resol. XVII 30 Oct. 1718, mocht een opperkoopman op de uitreis naar Indië medenemen: 2 kisten met plunje, ieder lang 5 voet, hoog 2 en wijd 2 voet Rijnlandsche maat, doch vrouw en kinderen hebbende 3 kisten, meer dan 4 kinderen hebbende nog een kist daarboven, alsmede de volgende goederen: 5 pijpen of 10 amen wijn of bier, 4 flesschenkelders, 12 hammen, 8 stukken gerookt vleesch, 15 kazen mits alles te samen niet zwaarder wegende dan 500 pond, 2 vierendeels boter of 1 aam wijn of bier, 1 vaatje zalm, 1 vaatje haring, 2 gerookte salmen, 1 hoedenkas en 1 vaatje ansjovis; — een onderkoopman: 2 kisten met plunje, doch vrouw en kinderen hebbende 3 kisten, meer dan 4 kinderen hebbende

ordenden de Bewindhebbers, zouden de Eerste en Tweede supercarga elk vijf en de boekhouders ieder twee kisten mogen medebrengen, met dien verstande evenwel dat «de andere zaken volkens de geallegeerde lijsten aan haar wel werden toegestaan voor de uitreize doch gansch niet en in geenen deele voor de reize herwaarts aan te doen.» [1]

Nadat met het aanmonsteren van het scheepsvolk en het inschepen van de lading een paar maanden waren verloopen, was in den aanvang van December de eene bodem, Coxhorn, ver genoeg gevorderd om uit te kunnen zeilen. Daar de wind uit den gunstigen hoek waaide, vonden de Bewindhebbers goed het schip onverwijld zee te laten kiezen zonder te wachten op zijn makker Buren, die op het oogenblik nog niet gereed was; [2] en dies lichtte het op 5 December 1728 ter reede van Tessel zijn anker. [3] Buiten de twee supercarga's, den boekhouder en de beide scheepsjongens bestond de bemanning in 85 koppen, waaronder gelijk veelal op de schepen van de Compagnie een vrij aanzienlijk getal vreemdelingen, onder anderen een twintigtal Duitschers, drie Zweden, een enkele Franschman, Noor, Deen, Italiaan, Engelschman, Rus enz. [4] Met uitzondering van die van den schipper en den trompetter, welke iets hooger liepen, [5]

nog een kist daarboven, alle lang 5 voet Rijnlandsche maat, hoog en wijd 2 voet, alsmede de volgende goederen: 4 pijpen of 8 amen wijn of bier, 4 flesschenkelders, 12 hammen, 8 stukken gerookt vleesch, 12 kazen mits alles te zamen niet zwaarder wegende dan 320 pond, 2 vierendeels boter of 1 aam wijn of bier, 1 hoedenkas, 1 provisiekelder, 1 mand met pijpen lang 3, wijd 2, hoog 1 voet.

[1] Resol. Kamer Amsterdam 29 Sept. 1728. Met de hier geallegeerde lijst is bedoeld die, welke door de XVII werd vastgesteld op 5 Oct. 1717. Zij bepaalde dat een opperkoopman op de thuisreis mocht medebrengen: 3 kisten lang 5, hoog en wijd 2 voet, doch vrouw en kinderen hebbende 4 zulke kisten, en verder 2 matrozenkisten van 4 voet lang en 1½ voet hoog en breed, waarvan een met lijnwaden en zijdestoffen mocht gevuld worden, benevens 2 flesschenkelders van 12 flesschen elk en 2 potten atjaar (bamboespruitsels en andere groente in zuur) of tamarinde; en een onderkoopman: 2 kisten lang 5, hoog en wijd 2 voet, 3 flesschenkelders van 12 flesschen of een kistje hoog en breed 1½ voet, lang 3½ voet met lijnwaden en zijdestoffen in de plaats, alsmede 2 potten atjaar.

[2] Resol. Kamer Amsterdam 2 Dec. 1728.

[3] Notitieboek van Compagnie's uitgeloopen schepen (1688—1808).

[4] Blijkens het scheepssoldijboek van Coxhorn.

[5] De schipper en trompetter op Coxhorn wonnen resp. 80 en 18 gulden ter maand, op de in hetzelfde jaar voor de Kamer Amsterdam uitgezeilde schepen Gaasperdam en Cornelia bedroeg het maandgeld voor de schippers 66 en 72 gulden en voor de trompetters 16 gulden.

kwamen hun gages geheel overeen met hetgeen het scheepsvolk toen ter tijd op de gewone Oostinjevaarders placht te verdienen. [1]

Aleer zij de reis naar China aanvaardden hadden de negotiebedienden en scheepsoverheden van de Bewindhebbers een instructie ontvangen, waarnaar zij zich gedurende de expeditie zoo te water als te lande moesten gedragen. In de eerste plaats werd hun de naleving opgelegd van den artikelbrief der Compagnie; van de instructiën in 1649 vastgesteld voor den Scheepsraad en den Breeden Raad — met zoodanige wijzigingen wel te verstaan als deze bijzondere reis vorderde; [2] en in het algemeen van alle andere instructiën, orders en resolutiën op het stuk van de zeevaart, de boekhouding enz., welke de Compagnie gewoon was aan haar schepen mede te geven. Gedurende de reis moesten de beide schippers in gemeen overleg de seinen beramen en aan den Scheepsraad ter goedkeuring voorleggen. Bij hen en de andere scheepsofficieren zou uitsluitend het bestuur van hun onderhebbenden bodem berusten, zonder eenige de minste medezeggenschap van de negotiebediendens. Uitgezonderd alleen aan de Kaap, waar zij zich zoo op de uit- als thuisreis van drinkwater en andere ververschïng mochten voorzien, was het den schepen verboden om onderweg ergens aan te loopen, tenzij zij er door den uitersten nood toe werden gedwongen, waarvan naderhand bij deugdelijke bewijzen zou moeten blijken. Zooveel doenlijk hadden de schepen gecombineerd te varen, kwam het te gebeuren dat een hunner «door ramp of ander zwaar toeval» achterbleef, en bestond er geen waarschijnlijkheid meer dat het binnenkort zou in staat zijn om te volgen, zoo zou zijn makker het alle mogelijke hulp moeten toebrengen en daartoe vertoeven of het inwachten, hetzij aan de Kaap hetzij ter hoogte van Bantam, den tijd van vier weken of zooveel korter of langer als dat zonder gevaar en zonder de reis naar China geheel te verliezen gedaan kon worden. Was echter de ramp zoo groot of had de storm de bodems zoo ver uit elkander geslagen dat zij ten eenenmale van elkaar waren verstrooid geraakt, dan mocht het andere schip zijn reis vervolgen en op de plaats van bestemming zijn eigen lading inkoopen. Het beleid van den handel in China werd bij de instructie geheel opgedragen

[1] Blijkens het scheepsoldijboek van Coxhorn.

[2] De wijzigingen hadden alleen betrekking op de samenstelling van den Scheepsraad en Breeden Raad.

aan de kooplieden of de supercarga's en boekhouders, gelijk zij van ambtswege heetten. Zij zouden alle inkoopen moeten doen met meerderheid van stemmen, te beslissen hebben over het geven van geschenken aan de Chineesche grooten en mandarijnen, en samen met de scheepsoverheden moeten toezien dat alle ingekochte koopmanschappen naar behooren in de schepen werden afgeladen in zoodanige fustage of emballage als hun aard vereischte. Op den boekhouder of jongsten koopman van ieder schip rustte meer in het bijzonder de taak om van elke ingekochte partij boek te houden niet alleen, maar tevens in een resolutieregister de redenen aan te teekenen die tot het doen van den koop en het besteden van den bepaalden prijs hadden geleid. Ook moest hij een «ordentelijk dagregister» opstellen «van alles wat aan land passeerde alsmede van de lading der goederen en alles wat er binnen scheepsboord passeerde». Eindelijk had zoowel hij als de Tweede supercarga ten aanzien van het ontvangen en afleveren van Compagnie's goederen de orders na te komen van den Eersten supercarga van hun schip. De bewaring der medegegeven contanten lieten de Bewindhebbers ter verantwoording van de schippers, die echter gehouden waren daaruit aan de negotiebediendens van hun bodem tegen quitantie zooveel geld af te geven als deze tot den inkoop van koopmanschappen of voor andere behoeften zouden vorderen. In China liggende hadden de scheepsoverheden wel ernstig zorg te dragen dat zij niet allen tegelijk aan wal gingen maar dat op zijn minst een van de schippers, opper- en onderstuurlieden aan boord bleef om acht op de schepen te nemen, alsmede dat er alsdan evengoed wacht werd gehouden als in volle zee teneinde zoonoodig altoos in staat van verdediging te zijn. Met hetzelfde oogmerk werden de schippers gelast de chaloepen steeds wel te bemannen en te bewapenen en tot bewaring der factorij of loge, als er te Canton een mocht worden opgericht, zooveel manschappen af te zonderen als de kooplieden noodig oordeelden. Buiten die factorij zou niemand, officieren evenmin als matrozen, mogen logeeren «op poene van straffen na exigentie van zaken». Indien de handel niet te Canton kon gedreven worden, gaven de Bewindhebbers vrijheid «om naar Amoy te zeilen, bijaldien de kooplieden zulks mochten goedvinden om te zien of Compagnie's negotie aldaar beter zou kunnen voortgezet worden». Maar deed zich het geval voor dat de Chineezen

bezwaar maakten de onzen ten handel toe te laten en bij hun weigering volhardden, zoo zoude men met de eerste gelegenheid naar Batavia moeten vertrekken, waar de schepelingen en contanten ter beschikking van Gouverneur-Generaal en Raden zouden komen te staan, en de negotiebediendens zich met behoud van gage op de eerstuitzeilende schepen naar Nederland moesten inschepen.[1]

Onderwijl de Coxhorn met een ballast van 67,250 pond handlood en een lading van bij de drie ton aan zilveren muntspeciën,[2] reeds de wateren doorkliefde van den Atlantischen oceaan, werd zijn makker Buren maar aldoor belet in zee te steken: op het laatst van Januari lag het schip nog steeds opgesloten door het ijs in de haven van Medemblik.[3] Aangezien de tijd nu zooverre was verloopen dat de reis naar China »niet dan met groot gevaar» meer ondernomen kon worden,[4] besloten de Bewindhebbers in overleg met de andere Kamers der Compagnie Buren niet meer te laten uitgaan maar op te leggen en de contanten, die men er voor bestemd had, tot nader te bewaren.[5]

Wat Coxhorn betreft, na aan de Kaap, waar het op 28 Maart binnenviel,[6] ververschîng ingenomen en een tijdlang op het zusterschip te hebben gewacht,[7] ging het den 21 April van uit de Tafelbaai weder onder zeil,[8] kwam op 24 Juni onder de kust van Java, zag den 29 Juli het land van China aan den

[1] Instructie voor de koopluiden, schippers en verdere scheepsoverheden, die van hier naar China staan af te gaan, vastgesteld bij resol. Kamer Amsterdam 15 Nov. 1728.

[2] Blijkens een opgaaf in de papieren van het schip Coxhorn voorkomende. De contanten, uit Compagnie's kas medegegeven, vertegenwoordigden volgens die opgaaf een waarde van 299.949 gulden 8 stuiver zwaar geld en bestonden in 2100 marken Mexikaansche realen, 2000 marken Pilaren en 60.488 ducatons.

[3] Resol. Kamer Amsterdam 31 Januari 1729.

[4] Als voren. Het gevaar bestond natuurlijk hierin dat Buren te laat onder de keerkringen zou arriveeren om den gunstigen mousson aan te treffen en dus zijn reis naar China zou moeten missen.

[5] Resol. Kamer Amsterdam 31 Januari, 10, 17 en 21 Febr. 1729. Blijkens laatstgenoemde resolutie hadden de Bewindhebbers voor Buren een lading in Mexikanen, Pilaren en ducatons gereed ter waarde van 300.050 gulden 12 stuiver.

[6] Brief van den supercarga de Jongh aan de Kamer Amsterdam 18 April 1729 (Papieren Coxhorn).

[7] Resolutie Scheepsraad 11 April 1729 (als voren).

[8] Notitieboek van Compagnie's uitgeloopen schepen (1688—1793).

gezichtseinder oprijzen [1] en liet eenige dagen na dien, op 2 Augustus 1729, voor Macao het anker vallen. [2] De reis, die ten naaste bij acht maanden had geduurd, was over het geheel voorspoedig geweest; het schip had, voor die dagen merkwaardig genoeg, onderweg niet meer dan één opvarende door den dood verloren en maar drie zieken in het Kaapsche hospitaal moeten achterlaten. [3]

Des anderen daags gingen de carga's vroegtijdig aan wal om bij den Portugeeschen gouverneur te Macao volgens het gebruik hun opwachting te maken en vervolgens toebereidselen te treffen voor hun vertrek naar Canton. Met dat oogmerk lieten zij zich na afloop van de audiëntie bij den gouverneur naar de woning brengen van een Chineesch koopman, Gokonqua geheeten, van wien zij vernomen hadden dat hij te Canton een neef had wonen, die daar ter stede voor een van de voornaamste en eerlijkste kooplieden bekend stond en, naar men zeide, grooten invloed bezat zoowel bij het hoofd van den Chineeschen douanedienst of zoogenaamden hoppo [4] als bij andere aanzienlijke mandarijnen. De bejegening, ten huize van hun nieuwe kennis ondervonden, konden de carga's niet beter wenschen; hij ontving hen niet alleen «zeer minzaam» maar noodigde ze ook aan zijn disch, beloofde hun voor de reis naar Canton aan een vaartuig te zullen helpen en aan een pas, — geen Europeaan mocht namelijk zonder een verlofbrief van de Chineesche douane de Cantonrivier op- of afvaren, [5] — en stapte, toen die gereed waren,

[1] Blijkens het finantieel journaal van Coxhorn (in het scheepssoldijboek) werd op die beide dagen aan een paar schepelingen een premie toegelegd „voor het sien van het land van Java" en „voor het sien van het land van China."

[2] Dagregister gehouden door den boekhouder te Canton 2 Aug. 1729 (Papieren Coxhorn).

[3] Blijkens het scheepssoldijboek van den bodem.

[4] „Le Hoppo ..... était le titre donné par erreur par les étrangers au haut fonctionnaire placé à la tête des douanes maritimes qui, représentant le ministère des finances, Hou-Pou, était désigné par ce nom déformé", Cordier, Les marchands hanistes de Canton, T'oung pao, II, 8 p. 281. — „The Hoppo, an officer of the Imperial Household, had to purchase by a heavy fee a five years' tenure of the monopoly of collecting the native and foreign customs duties of Canton, and on his return to Peking, he was invariably squeezed like a sponge by the Imperial Household, E. J. Eitel, Europe in China, p. 4.

[5] Geen Europeaan mocht zonder pas de Bocca Tigris, een nauwen doortocht in de rivier, passeeren zonder een pas van de Chineesche douane te Macao of te Canton, Dagregister van de carga's te Canton 4 Aug. 1765, Description of the City of Canton, Canton 1839, p. 100.

des namiddags te zamen met de carga's mede aan boord om ze tot Canton te vergezellen en hun bij de aankomst aldaar verder van dienst te wezen. Na een tocht van omtrent drie uur, waarop zij zich naar lands gebruik achtereenvolgens aan de drie douane- of tjaphuizen in de rivier moesten laten visiteeren,[1] kwam het gezelschap nog dien eigen avond om ongeveer 8 uur te Canton aan. Zij namen hier aanstonds hun intrek bij den neef van hun reisgenoot, Tanhonqua, die ze met zijn compagnon Chinqua ontving «met zeer veel vriendelijkheid en betuiginge van blijdschap over hun gelukkig arrivement.» Nauwelijks waren zij daar een uur in huis geweest of verscheidene kooplieden uit de stad, inmiddels door Tanhonqua van hun komst verwittigd, kwamen hen niettegenstaande het vrij late uur verwelkomen.[2]

Het trof voor de onzen gelukkig dat de beide Cantonsche kooplieden, bij wie zij door hun Macaosche kennis waren ingeleid, van wege de goede behandeling die zij te Batavia herhaaldelijk ondervonden hadden voor de Hollanders zekere genegenheid gevoelden, en zelfs eenigermate met de Hollandsche taal vertrouwd waren.[3]

Hunne hulp is dan ook den carga's van groot nut geweest. Toen dezen, om iets te noemen, den wensch te kennen gaven om een spoedige audiëntie bij den hoppo te hebben, ten einde zoo dra mogelijk te weten of het hun vrij zou staan den handel even onbelemmerd te drijven als de andere Europeanen inzonderheid de Engelschen, gaf Tanhonqua hun den practischen raad om «den eersten en oppersten tolk van alle Europeesche natiën», die volgens zijn zeggen een groot favoriet van den hoppo was en dien hij ondertusschen al bij zich had laten noodigen, in stilte een geschenk toe te zeggen, wat zijn uitwerking niet zou missen, zeide hij. Dien wenk ter harte nemend, beloofden de carga's den tolk een geschenk in geld,[4] indien hij een spoedig gehoor voor hen wist te verwerven, met het gelukkige gevolg dat zij den volgenden morgen al vroeg uit zijn eigen mond de tijding kwamen te hooren, dat hij hun komst

[1] Blijkens de Cassarekening van de carga's (Papieren Coxhorn).

[2] Dagregister der carga's 2—4 Augustus 1729 (Papieren Coxhorn).

[3] Volgens hun *in het Hollandsch geschreven* brieven aan de Kamer Amsterdam van 29 Dec. 1729 en 20 Januari 1730 (Papieren Coxhorn).

[4] Blijkens de Cassarekening schonken de carga's aan „den eersten en oppersten taalman van alle Europeesche natiën bij den groot-mandarijn hoppo" ter verkrijging eener spoedige audientie 50 Tael.

bij den hoppo had aangediend en dat deze hen voor den middag zou ontvangen. [1]

Tegen 10 uur begaven zich de onzen, op 's lands wijs in draagstoelen gezeten, naar het paleis van den hoppo, waar zij na een oogenblik wachtens door de tolken werden binnengeleid «in een zeer groote zaal, alwaar de mandarijn hoppo was gezeten naar de wijze der Chineesche grooten op een zeer breede bank met een alcatief [2] overdekt. Ter wederzijde van de zaal stond een rij van Tartaarsche soldaten. Den hoppo op onze wijze gegroet hebbende (dus verhalen de carga's verder), zoo wierden ons onze zitplaatsen aangewezen op drie stoelen, dewelke aan de linkerhand van den hoppo op een tamelijken afstand stonden. Gezeten wezende zoo lieten wij, eenige complimenten nog voorafgaan zijnde, door den tolk te kennen geven dat wij te dezer plaats waren gekomen evenals andere Europeesche natiën om te negotieeren en te dien einde hem, hoppo, permissie kwamen verzoeken om zulks vrij en liber te mogen doen op den voet als aan andere Europeesche handelaars wierd vergund, zoowel rakende de in- en uitgaande rechten als omtrent het lossen en laden der goederen, al hetwelke de hoppo volkomentlijk toestond met belofte ons daarvan een behoorlijk schrituur te verzorgen. Vervolgens betuigde hij met onze komst zeer wel in zijn schik te wezen als hebbende altoos van de Hollanders met zeer veel reputatie hooren spreken. Tusschen beide wierd ons een kopje thee geschonken, hetwelk genuttigd hebbende bedankten den hoppo voor de genoten gunst en namen daarop ons afscheid.» [3] Na afloop van de audiëntie gaven de carga's den kapitein van het schip, dat nog altoos voor Macao ten anker lag, onmiddellijk van den gunstigen uitslag kennis en schreven hem dat hij gerust de rivier kon opvaren tot op de reede van Wampoo. [4] Vervolgens uitziende naar een loge of factorij huurden zij des anderen daags het achterhuis van een Chineesch koopman, waar zij aanstonds eenige timmerlui, metselaars en koelies aan den arbeid zetten om het gebouw ten

[1] Dagregister als voren 4 en 5 Aug. 1729.

[2] Tapijt.

[3] Dagregister als voren 5 Aug. 1729.

[4] Huampo, gewoonlijk Wampoo genoemd, was de ankerplaats waar alle Europeesche schepen zoolang hun handelstijd duurde bleven liggen, Peter Osbeck, Reise nach Ostindien und China, Rostock 1765, S. 152.

eerste tot een geschikte woning in te richten.[1] Binnen kort waren dezen met het herstellingswerk zoover gevorderd dat de carga's met den schipper en een wacht van scheepsvolk onder het bevel van den derdewaak de factorij konden betrekken.[2] Tezelfder tijd bekwam de schipper van den hoppo verlof om tegen betaling van de grondhuur te Wampoo een banksaal of bamboezen loods op te slaan tot berging van de victualie, de waarlooze scheepsgoederen en dergelijke meer.[3]

Intusschen hadden de onzen, alweder op raad van hun Chineeschen gastheer, zorg gedragen zich door geschenken de gunst te verzekeren van de twee voornaamste »pay de cases» of huisdienaars van den hoppo, met wie men in het lossen en laden het meeste te doen had en wien de Europeesche kooplieden, om tegen verhindering en vertraging gewaarborgd te zijn, ter dege de handen plachten te zalven.[4] Dat zij bij den hoppo zelf eveneens op welwillendheid mochten rekenen, daarvan hadden zij een bewijs ontvangen door de schenking van een levend hertebeest, dat hij hun aan huis liet bezorgen.[5]

Toen met het een en het ander de weg was gebaand, gingen de carga's over tot het eigenlijke negotiewerk. Den 9 Augustus, juist een week na hun aankomst, deden zij bij een Chineesche firma, een van de zes koopmanshuizen welke »gepermitteerd waren om met de Europeesche natiën te handelen,»[6] hun eersten

[1] Het was in China namelijk zoo goed als algemeene regel dat de huurder van een huis de kosten van reparatiën droeg. Dagregister der carga's te Canton 17 Mei 1768.

[2] Dagregister 9 en 24 Aug. 1729.

[3] Dagregister 16 Aug. 1729, en Specificatie van alle onkosten door den schipper tijdens het aanwezen van de Coxhorn in China betaald (Papieren Coxhorn). Zulk een banksaal van bamboestijlen en matten opgetrokken bezat elk schip te Wampoo, zij diende niet alleen tot pakhuis van alles wat men aan boord kwijt wilde wezen maar ook om het voor de victualie benoodigde vee te slachten, vgl. Osbeck, a. w. S. 153; C. F. Noble, A voyage to the East Indies in 1737 and 1748, London 1762, p. 294; Olof Toreen, Ostindische Reise nach Suratte, China etc., Rostock 1765, S. 488; Carl Gustav Ekeberg, Ostindische Reise in den Jahren 1770 und 1771, Dresden—Leipzig 1785, S. 77.

[4] Resol. carga's 8 Aug. 1729. Aan den eersten pay de case werd geschonken 1 stuk rood laken, 2 groote spiegels en 2 stuk ras de marocq, aan den tweeden, die een neef van den hoppo was, een éénsteens diamanten ring.

[5] Dagregister 8 Aug. 1729.

[6] Geen Chineesch koopman mocht namelijk met de Europeanen handel drijven zonder een speciale verlofceel of „hangtjap" van de overheid (Rapport

inkoop van thee. Een goede week later deden zij er wederom een. Beide keeren werd met de verkoopers een contract aangegaan, waarbij dezen zich verbonden om de overeengekomen partij binnen 100 resp. 110 dagen aan boord te zullen leveren op hun eigen risico en vrij van alle kosten van kisten, lood, pakken, hoppo's- en keizersrechten en verdere ongelden meer.[1]

Daarmede was voorshands de theecampagne, als men zoo spreken mag, voor een tijdlang afgeloopen. Trouwens, wat men in de eerste plaats behoefde, was niet thee, een artikel uitteraard van wege zijn lichtheid al zeer ongeschikt om het eerste te worden ingescheept. Zou het schip stevig genoeg op het water liggen, »niet te rank« zijn zooals de zeemansterm luidde, dan diende er tot onderlaag een koopmanschap te worden ingenomen van zwaarder gewicht. Hiertoe nu kwam geen andere waar eerder in aanmerking dan porcelein, dat niet alleen een voortreffelijken ballast uitleverde maar waarop tevens in Europa een aardige winst viel te behalen. De carga's lieten derhalve reeds vroegtijdig de kist van boord opkomen,[2] waarin de monsters waren geborgen van de sortimenten, die door de Bewindhebbers werden verlangd. Weliswaar moesten zij bij hun eersten rondgang in de winkels en pakhuizen ondervinden dat er onmogelijk porcelein te bekomen was overeenkomende met de monsters, hetzij wat hoedanigheid hetzij wat hoeveelheid betrof, doch daar zij nu eenmaal »tot onderlaag van hun bodem noodzakelijk porcelein *moesten* hebben,« stapten zij over de bezwaren heen en sloten een paar koopen, waarmede naar hun raming al een goed getal van kassen zou vol geraken, op voorwaarde dat de douanerechten en alle andere onkosten, met uitzondering alleen van die van het maken van de kassen en hetgeen daartoe behoorde, gedragen zouden worden door de verkoopers.[3] Op de

van de Cantonsche carga's aan Gouverneur-Generaal en Raden 4 Januari 1765). De zes gepermitteerde koopmanshuizen zullen te zamen den zoogenaamden Cohong hebben uitgemaakt, die in 1720 in plaats van den eenigen keizerlijken koopman (Emperor's Merchant) ingesteld was om den handel met de vreemdelingen te voeren, vgl. Eitel, Europe in China, p. 5. Volgens P. Auber, China an outline of its government, laws and policy, p. 155, namen de Chineezen in 1720 het besluit om zich te vereenigen tot een lichaam, Cohong geheeten, teneinde gemeenschappelijk de prijzen te bepalen waarvoor de Europeesche goederen aan hen zouden moeten verkocht worden.

[1] Resol. carga's 9 en 19 Aug. 1729.

[2] Dagregister 16 Aug. 1729.

[3] Resol. carga's 26 Aug. 1729.

gedurig inkomende berichten, dat het naar boord afgezondene telken male ontoereikende bleek om de onderlaag gevuld te krijgen, gingen de carga's tot half November toe met het inkoopen van porcelein voort.[1] Ofschoon zij op het laatst van October zoo gelukkig waren op eenige fraaie assortimenten van wit goed de hand te kunnen leggen — «het eerste en eenigste van die kleur, dat zij te zien kregen.[2] — schijnen zij met de porceleinnegotie maar matig te zijn geslaagd. Fijne, mooie waar viel schaarsch,[3] en van zulke, die met de medegebrachte monsters overeenkwam, was weinig of niets verkrijgbaar.[4]

Nauwelijks waren de carga's op 25 October voor het grootste gedeelte klaar gekomen met het porcelein, of den volgenden dag ontvingen zij van de leveranciers, bij wie zij in Augustus hun eersten inkoop van thee hadden gedaan, bericht dat dezen voornemens waren een begin te maken met het afpakken en hen daarom verzochten des anderen daags het afwegen bij te komen wonen van de tarra van de kassen of pakkisten, welke zij overeenkomstig het koopcontract hadden laten gereed maken.[5] Nadat het «tarren» onder hun eigen oogen behoorlijk was verricht,[6] begaven de onzen zich den daarop volgenden dag wederom naar de leveranciers, ditmaal om bij het pakken tegenwoordig te zijn. Terwijl de koelies van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, telkens twee man te gelijk in iedere kas, de thee met zwaren, inspannenden arbeid vasttrapten, hielden de carga's bij het openen en overstorten van de kanassers of korven, waarin zij werd aangebracht, nauwlettend toezicht of zich onder de geleverde waar geen slecht goed bevond.[7] Vervolgens werden de kassen gesloten, met papier beplakt[8] en een dag of wat later

[1] Dagregister 28 Sept., 9 en 25 Oct., 14 Nov. 1729; Resol. carga's 13 Oct. en 11 Nov. 1729.

[2] Resol. carga's en Dagregister 25 Oct. 1729.

[3] Dagregister 28 Sept. 1729.

[4] Resol. carga's 26 Aug. 1729, Dagregister 28 Sept. en 12 Oct. 1729.

[5] Dagregister 26 Oct. 1729.

[6] Dagregister 27 Oct. 1729.

[7] Dagregister 28 Oct. 1729. Van het zware werk van het theetrappen spreekt Peter Osbeck, Reise nach Ostindien und China, Rostock 1765. S 209 aldus: „Ein Chineser steigt in eine solche Kiste und tritt den Thee, so wie er aus den Korben hinein geschüttet wird, fest zusammen, welches eine so beschwerliche Arbeit ist dasz, ohnerachtet ein solcher Kerl fast ganz entkleidet ist, ihm doch der Schweisz an den Füssen herunter läuft."

[8] Osbeck, t. a. p. S. 209.

overgebracht naar de factorij,[1] waar zij gewogen werden.[2] Hetzelfde had plaats zoo vaak er weer een nieuwe partij kassen, gewoonlijk van 100 stuks, gereed gemaakt was, wanneer althans geen regenweder hen noodzaakte het afpakken uit te stellen.[3] Had men aanvankelijk nagenoeg uitsluitend ordinaire thee of thee boei ingekocht, later sloeg men ook kleinere partijen van fijnere soort als congo en heyson in, die om de lading van het schip des te beter te stuwen en meteen tot opvulling van de in het scheepsruim opengebleven vakken te kunnen dienen, afgepakt werden hetzij in kassen van kleiner formaat hetzij in kanassertjes, welke laatste dan tot beter preserveering nog eens in matten werden benaaid.[4]

Toen hun in de tweede helft van December uit de van boord inkomende berichten bleek, hoe er geen koopmanschappen van eenigen omvang meer in het schip te bergen waren, besloten de carga's voor het vrij aanzienlijke kapitaal dat hun nog ter beschikking stond, zijdestoffen in te slaan en met dezen inkoop nam op 27 December 1729 hun handelsbedrijf in China een einde.[5]

Gedurende al die maanden bleef het schip Coxhorn ter reede van Wampoo, waar het in den namiddag van 11 Augustus was aangekomen,[6] voor anker liggen. Niet zoodra had men den volgenden dag van zijn aankomst gehoord of een van de tolken kwam de carga's uit naam van den hoppo mededeelen, dat deze daags daarna volgens het bestaande gebruik den bodem zou laten meten om naar verhouding van de gebleken grootte

---

[1] Dagregister 29 Oct., 2, 12, 14, 16, 25 en 28 Nov., 7 en 18 Dec. 1729, Osbeck, t. a. p.

[2] Als voren.

[3] Dagregister 27—30 Oct., 1, 2, 4, 5, 9, 11—16, 20, 23, 24—27 en 30 Nov., 1—4, 6—8 en 19 Dec. 1729. Resol. carga's 17 Dec. 1729. — Dagregister 31 Oct.: belet thee te pakken „door het gestadig regenen, hetwelk zeer schadelijk is voor de thee"; 10 Nov.: als voren; 23 Nov.: niets kunnen pakken „wegens de vochtigheid van het aardrijk door den regen van gister en eergister 't geen volgens het algemeen gevoelen der Chineezen zeer schadelijk voor de thee is."

[4] Dagregister 9, 14, 15, 29 en 30 Nov., 6—8 Dec. 1729; Resol. carga's 17 Dec. 1729. — Blijkens het Dagregister werden op 14 Nov. ook 100 kanassers thee boei in ontvangst genomen, schoon deze soort, gelijk het Dagregister op 30 Nov. vermeldt, „zeer zelden of nooit in zulke kleine fust gedaan" werd.

[5] Resol. carga's 26 Dec. 1729 en Dagregister 26 en 27 Dec. 1729.

[6] Dagregister 12 Aug. 1729.

het bedrag vast te stellen van het verschuldigde tonne- of ankeragegeld. Persoonlijk, zoo liet de hoppo weten, werd hij door ongesteldheid verhinderd, maar hij had de taak overgedragen aan zijn eersten pay de case (dienaar) en verzocht derhalve om aan dien mandarijn «hetzelfde fatsoen» te willen bewijzen alsof hij in eigen persoon gekomen ware.[1] Dientengevolge voeren de onzen den anderen ochtend al vroegtijdig aan boord, waar zij na eenigen tijd wachtens in den loop van den voormiddag den pay de case zagen opdagen met een grooten sleep van mandarijnen, schrijvers, tolken en meer ander personeel. Na het nuttigen van eenige ververschingen, gingen de mandarijnen aanstonds aan het werk «wordende (zooals het dagregister zegt) een lijn gespannen van den fokkemast tot aan den bezaansmast,[2] waarlangs de lengte wierd gemeten, en de breedte langs een lijn, even voor den grooten mast op het dek van het eene boord tot het andere gehaald». Toen men hiermede gedaan had, zoo verhalen de carga's in hun dagregister al verder, «tracteerden wij de voornaamste onder deze messieurs met verscheidene versnaperingen en wijn, waaraf zij om te toonen dat het haar wel smaakte niet alleen een goede quantiteit verorberden maar een groot gedeelte nog medesleepten in hunne vaartuigen, waarmede zij 's namiddags wonderlijk in hun schik over de aan haar betoonde beleefdheden weder naar Canton voeren.»[3]

Van het oogenblik af dat zij voor Wampoo het anker uitwierpen plachten de schepen onderworpen te zijn aan de contrôle van den Chineeschen douanedienst. Aanstonds werden aan het schip een paar tolvaartuigen vastgemaakt, waarop zich eenige ambtenaren bevonden die daar gestadig de wacht bleven houden opdat zonder hun voorkennis niets zoude worden in- of uitgescheept.[4] Zonder een bijzondere verlofceel van den hoppo mochten geen personen noch goederen hoegenaamd van Canton naar boord of weder-

[1] Dagregister als voren.

[2] De voorste en achterste mast.

[3] Dagregister 13 Aug. 1729.

[4] Sonnerat, Reize naar de Oost-Indiën en China, Leiden 1785—1786, blz. 185, vgl. ook Davis, China en de Chineezen, Amst. 1841, Dl. III blz. 298. Sonnerat, geboren 1745, bracht een groot deel van zijn leven door met reizen; van 1774—1781 reisde hij in China en Indië, hij vestigde zich ten slotte te Pondichery, in 1801 keerde hij naar Frankrijk terug. Brettschneider, Early researches into the flora of China, Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society 1880 p. 128.

keerig van boord derwaarts worden vervoerd.[1] Dit paspoort in de wandeling tjap[2] geheeten, moest onderweg achtereenvolgens worden vertoond aan de drie hoppo's- of tjapkantoren,[3] kleine in de rivier op palen uitgebouwde huisjes, tegen wier buitenmuren de tolverordeningen waren aangeslagen en waarnaast een met Chineesche letters beschilderde vlag stond te wapperen.[4] Wanneer bij de visitatie aldaar bleek, dat de medegevoerde goederen overeenkwamen met de bij het tjap gevoegde lijst, welke òf te Canton òf aan het wachtschip was opgemaakt, zoo werd de pas na aan de eerste twee kantoren, welke men voorbijkwam, te zijn afgestempeld, aan het laatste afgegeven, en kwam men onverlet door.[5] Kwam echter aan het licht dat men iets meer medenam, dan werd zulks als smokkelwaar aangehaald en verbeurd verklaard.[6] Voor sluikerij bestond dan ook bijna alleen gelegenheid wanneer men onder zijn eigen nationale vlag in een zoogenaamde kapiteinssloep voer, deze namelijk was van het betalen van in- en uitgaande rechten geheel vrijgesteld en mocht de tjaphuizen onverhinderd voorbijvaren.[7]

Zoo dikwijls er dus in de factorij een partij thee of andere koopwaar voor verzending gereed lag of van boord proviand, contanten en dergelijke te ontbieden waren, was het eerste werk van de carga's hiervan door tusschenkomst van de in hun dienst staande tolken den hoppo te verwittigen, en het benoodigde tjap bij hem aan te vragen.[8] Kort daarop verschenen alsdan de bedienden van den hoppo in de factorij om de af te schepen of aangebrachte goederen te visiteeren.[9] In het eerste geval liep het werk meestal spoedig van stapel, want vermits de

[1] Het dagregister van Coxhorn maakt herhaaldelijk gewag van tjappen, bij den hoppo aangevraagd om goederen naar Wampoo aan boord te mogen brengen of van het schip naar Canton op te laten komen. Vgl. verder Sonnerat, a. w. blz. 186.

[2] Naar het opgestempelde zegelmerk (tjap).

[3] In de cassarekening van Coxhorn worden zij de „drie mandarijnshuizen" genoemd.

[4] Osbeck, a. w., S. 168.; C. F. Noble, a. w. p. 297.

[5] Osbeck, a. w. S. 168, 169, 173; Toreen, a. w. S. 483; Ekeberg, a. w. S. 85

[6] Toreen, a. w. S. 483.

[7] Osbeck, a. w. S. 168; Toreen, t. a. p.; Ekeberg, a. w. S. 85; Sonnerat, a. w. blz. 186.

[8] Dagregister 15 en 19 Aug., 4, 7 en 21 Sept., 14 Oct., 2, 8, 12, 16 en 20 Nov., 1, 9, 13, 16, 22 en 27 Dec. 1729.

[9] Dagregister 16 en 21 Aug., 1 en 8 Sept., 6 en 15 Oct., 8, 18, 22 en 29 Nov., 10, 14, 15, 17, 24, 25 en 28 Dec. 1729.

Chineesche leverancier gemeenlijk van hetgeen hij verkocht de rechten betaalde, schreef hij op elke kas of baal wat zij bevatte en onderteekende die verklaring met zijn stempelmerk. Stond de koopman te goeder naam en faam bekend, zoo onderzochten de hoppo'sbedienden alleen of de kas na de sluiting niet meer open was geweest om de goederen, welke hij had aangegeven, tegen andere te verwisselen, en brachten vervolgens met een verfborstel of zegelstempel op de kas hun tjap aan, tot teeken dat zij was nagezien en vrijelijk kon afgescheept worden. [1] Ook als de waren vervolgens met de voor dat doel afgehuurde Chineesche champans, — groote overdekte schuiten zonder kiel en in gedaante sterk op een baktrog gelijkende [2] — de rivier af werden gevoerd naar Wampoo, ging het met de contrôle niet gestreng toe. De gezagvoerder liet aan de drie tolhuizen eenvoudig het tjap en de lijst van de lading zien, welke laatste dan aan elk tolhuis door de beambten werd afgeteekend. De kassen zelf werden, ofschoon zij er toe bevoegd waren, zelden of nooit door de beambten geopend. Zij vergenoegden zich met na te zien of hun getal overeenstemde met dat van de lijst en vergewisten zich slechts of iedere kas behoorlijk was voorzien van het opgedrukte tjap van de bedienden van den hoppo. Wanneer ten slotte de lichterschuit langszij het schip lag, hielden verscheidene douanebeambten op de overlading van de goederen toezicht. [3] Minder gemakkelijk daarentegen schijnt men met de visitatie geweest te zijn als er iets van boord in de factorij binnenkwam. Toen de onzen bijvoorbeeld omstreeks half Augustus eenige provisiën hadden laten opkomen alsmede de kist die de medegegeven monsters bevatte van de verlangde porceleinen, keken de bedienden van den hoppo het een en het ander ten zorgvuldigste na om te zien of er ook koopmanschappen onder verborgen waren, teekenende voorts alles op hoe weinig en hoe gering dat het ook was. [4] Het is waar, het was toen de eerste maal dat zij in de Hollandsche factorij kwamen visiteeren, het mag zijn dat zij naderhand wat minder scherp zijn opgetreden. [5]

[1] Sonnerat, a. w. blz. 189.

[2] Osbeck, a. w., S. 163.

[3] Sonnerat, a. w., blz. 189.

[4] Dagregister 16 Aug. 1729.

[5] Het dagregister, dat op 21 Aug., 1 en 8 Sept., 16 Oct., 22 Nov. en 17 Dec. 1729 nog meer zulke visitaties van aangebrachte goederen vermeldt, gewaagt ten minste van verdere bijzonderheden van dien aard niet meer.

Hoe groot het bedrag is geweest van de rechten, welke gevorderd werden van de aangevoerde of afgescheepte goederen, laat zich niet meer nagaan. De uitgaande rechten toch kwamen, gelijk gezegd, gewoonlijk ten laste van de Chineesche leveranciers,[1] en waren dus begrepen in de prijzen, die dezen voor hunne waren bedongen hadden. Slechts zooveel staat vast: met inbegrip van het tonne- of ankergeld hebben de carga's van Coxhorn voor paspoorten, tjappen, douane- en visitatierechten een som uitgegeven van ruim 3100 Tael.[2]

Bij het werk, aan den afscheep en aanvoer van de goederen verknocht, ondervonden de carga's veel hulp van de Chineesche tolken, die zij bijkans vijf maanden lang in dienst hadden. Zij belastten zich blijkbaar met het afhuren van de champans, wanneer de onzen er een noodig hadden, bezorgden de benoodigde tjappen en fungeerden als tusschenpersonen tusschen de factorij en het kantoor van den hoppo.[3] Verder behoorde het tot hun taak om, zoo dikwijls de bedienden van den hoppo in de factorij een visitatie verrichtten, daarbij tegenwoordig te zijn en een lijst van de verschuldigde rechten op te maken, welke op het hoppo'skantoor als grondslag voor de invordering diende.[4] Dat zij door de Chineesche overheid tegelijkertijd min of meer als dwarskijkers in de factorij werden gebruikt, spreekt van zelf.[5]

Hoezeer de afgifte van de aangevraagde tjappen in den regel

[1] Zie hiervoor blz. 79. Het blijkt trouwens ook uit de contracten voor de thee- en porceleinleveranties bij resolutie der carga's aangegaan op 8 en 26 Aug., 28 Sept. en 25 Oct. 1729.

[2] Blijkens hun cassarekening, waar die uitgaven aldus worden gespecificeerd: „per zooveel na gedane meting onze bodem voor onze charter (heeft) moeten betalen Tael 3015.8.8.0; per zooveel voor 8 paspoorten om naar Canton op te mogen gaan aan den mandarijn tot Macao hebbe moeten betalen T. 38.8.8.0; per vijf malen visitatie der goederen door de mandarijnen T. 29; per de gerechtigheid daarvoor (n.l. voor de champans om goederen van en naar boord te brengen) van 3 hoppo'shuizen T. 5.5.2.0; per het bezichtigen van de ontladene goederen zoo mede geld en lood T. 18.0.0.0; per 10 tjappen T. 4.6.0.0."

[3] Blijkens het dagregister op 20 en 21 Sept., 2 en 20 Nov. en 29 Dec. 1729.

[4] Davis, China en de Chineezen, Amst. 1841, blz. 299; The Fan-Kwae or Canton before treaty days by an old Resident, London 1882, p. 50.

[5] Vgl. Dagregister der Cantonsche bediendens 6 Mei 1763: de tolken hangen geheel af van de fiadors en „zoo spreekt het van zelf dat (zij) hen van alles verwittigen wat in de factorij van zoodanige Europeësche natie als zij bedienen voorvalt."

spoedig genoeg plaats had, gebeurde het nu en dan toch dat de hoppo om de een of andere reden zwarigheid maakte. Toen de carga's, om een paar gevallen te noemen, den 21n September een van de tolken naar zijn kantoor zonden om een tjap tot afscheep van porcelein, vernamen zij van de Chineesche kooplieden, dat er tusschen hen en den hoppo een geschil was opgerezen over zekeren eisch van geld, waarin zij niet van zins waren zoo schielijk te bewilligen, en aleer dat uit den weg was geruimd, zeiden zij, zou er van het afgeven van het tjap gewis niets komen. Zij troostten er de onzen mede dat het geschil binnen drie à vier dagen zeker afgedaan zou zijn en, voegden zij er bij, de Engelschen hebben er nog meer door te lijden dan gij, Hollanders, want die hebben nu ten gevolge van deze oneenigheid alreeds tien tot twaalf dagen te vergeefs gewacht op hun tjap.[1] Toen er een week na dien nog maar steeds geen schot in de zaak kwam, gaven twee van de voornaamste kooplieden aan onze carga's den raad om gezamenlijk met die van de Engelsche Compagnie bij den hoppo op audientie te gaan en hem hun ongenoegen te kennen te geven.[2] Beide, Engelschen en Hollanders, vervoegden zich nu bij den eersten pay de case of dienaar van den hoppo, waar zij hun beklag deden en van den pay de case de toezegging ontvingen dat hij hun belangen aan den hoppo zou voordragen en ze den volgenden morgen van den uitslag zou verwittigen.[3] Zij moesten dien morgen echter tot hun nieuwe teleurstelling vernemen dat het verzoek van geen de minste uitwerking was geweest.[4] Niet beter slaagde een bezoek, een dag of vijf later door de Engelsche carga's aan het paleis van den hoppo gebracht: tegengehouden door de wachthebbende soldaten, moesten zij van daar terugkeeren zonder zelfs den hoogen mandarijn gezien of gesproken te hebben.[5] Eindelijk, in de eerste week van September, ontving men in onze factorij de tijding dat het geschil was vereffend en het langverwachte tjap den volgenden ochtend zou bezorgd worden, zooals inderdaad ook geschiedde.[6] Een

[1] Dagregister 21 Sept. 1729.
[2] Als voren 28 Sept. 1729.
[3] Als voren 28 Sept. 1729.
[4] Als voren 29 Sept. 1729.
[5] Als voren 4 Oct. 1729.
[6] Als voren 5 en 6 Oct. 1729.

goede maand verder in den tijd rezen nieuwe moeilijkheden. Den 2^e^ November kwamen de tolken vertellen hoe de hoppo verklaard had voor de destijds ter afscheping gereed liggende thee geen tjap te zullen verstrekken, zoolang hem niet het verschuldigde scheepsmetings- of tonnegeld ten volle was uitbetaald. Onze carga's voerden hun tegemoet dat, zoodra de hoppo andermaal een tjap geliefde te verleenen om contanten van boord te laten afhalen, hem het restant van dat geld ten eerste zou worden ter hand gesteld.[1] Terwijl zij maar aldoor met ongeduld zaten te wachten, deelde hun in den loop van de naaste week de Chineesche koopman Chinquan mede, dat hij en zijn compagnon Tanhonqua bij den hoppo een goed woord voor hen hadden gedaan maar dat deze onverzettelijk op zijn eisch was blijven staan, weshalve hij en zijn compagnon om het struikelblok van de baan te schuiven te rade waren geworden het bewuste restant van het scheepsmetingsgeld voor de onzen voor te schieten. Het gevolg was dat daags daaraan de afscheping onverhinderd door kon gaan.[2]

Waarschijnlijk, ook al vindt men ze nergens met dezen naam betiteld, waren die twee Chineesche kooplieden de fiadors van de Hollanders, hadden zij zich met andere woorden tegenover de overheid te Canton persoonlijk aansprakelijk gesteld zoowel voor het goed gedrag van de onzen als voor de betaling van alle door hen verschuldigde fooien en rechten.[3] immers een oud gebruik bracht mede dat geen Europeanen zonder zulke borgen te Canton handel mochten drijven. Hoe het in zwang was gekomen wordt door latere Compagniesbediendens van de Cantonsche factorij als volgt uiteengezet: „de eerste Europeesche schepen, die hier te Canton ten handel kwamen, deden zulks op persuasies van Amoysche kooplieden,[4] die zich vooraf reeds

[1] Als voren 2 Nov. 1729.

[2] Als voren 7 en 8 Nov. 1729.

[3] Osbeck, a. w., S. 180; Davis, a. w. III blz. 299; Description of the city of Canton, Canton 1839, p. 107. De term fiador is het Portugeesche woord voor borg.

[4] „Deze haven (Canton) heeft nog niet lang bij de Compagnie (de Engelsche O. I. Compagnie nl.) in aanzien geweest (zoo leest men bij Carel Lockyer, Beschrijving van den koophandel in Oostindiën van 1711, Amst. 1753, blz. 53), maar de Madrasse kooplieden hebben dezelve voor dezen veel jaren lang boven die van Amoy geprefereerd, waar zij al te sporelooze eischen, lasten en mishandelingen van de mandarijns moesten uitstaan." Ook Osbeck, a. w. S. 181, getuigt dat de handel van de Europeanen sich indertijd van Amoy naar Canton had verplaatst.

hier ter woon hadden begeven. Intusschen bij de mandarijnen naricht inloopende van de komst van schip of schepen, wilden die niet dat dezelve binnenkwamen, vreezende daar rooverije of verraad achter schuilde, hetgeen de gedachte kooplieden, die de carga's en de kapitein die er op waren van voorheen kenden, uit zucht tot winst zich deed borg stellen en verbinden voor de trouw en het goed gedrag dezer vreemdelingen, in zooverre dat zij zich zelf onderwierpen lijfs- of levensstraffen te lijden, die deze vreemdelingen door moord of andere euveldaden mochten komen te meriteeren, in zooverre de mandarijnen niet geraden of zich in staat vonden dezelve direct daarover te attaqueeren. Nagaans wierd de komst van Europeesche schepen algemeener en de Europeanen meer bekend. Evenwel houdt de Cantonsche regeering gemakshalve en uit meer andere inzichten het fiadorschap nog aan.» [1] Naderhand, ja mogelijk zelfs al in den tijd waarvan wij nu spreken, werd blijkens het aangehaalde bericht «aan geen tolken of compradors [2] het permissietjap door de mandarijnen afgegeven tenzij op verzoek van de fiadors of borgen; en (aldus gaat het bericht voort) daar de laatsten voor het gedrag der Europeanen aansprakelijk zijn, zoo spreekt het van zelve dat de eersten van hen geheel moeten afhangen en hen van alles verwittigen wat in de factorij van zoodanige Europeesche natie als zij bedienen voorvalt. En gelijk een ieder gaarne de schuld van zich afschuift, zoo excuseeren zich de fiadors ook doorgaans bij de mandarijns, dat de tolken en compradors hun plichten niet nakomen, de Europeanen opzetten dan wel kwade denkbeelden bijbrengen, weswegens de mandarijns als voor een regel hebben genomen in de meeste gevallen eerst de tolken en compradors, als meest of naast bij de Europeanen zijnde, aan te tasten, waardoor teffens de fiadors, dat vrij aanzienlijker luiden en hun beter de handen smeren kunnen, sparen terwijl de soldaten of lage dienaars van de justitie de tolken en compradors in alle voorkomende gelegenheden zooveel afpersen als doenlijk is.» [3]

[1] Dagregister der Cantonsche bediendens 6 Mei 1763.

[2] Het Portugeesche woord comprador d.i. kooper. Over hun taak zie beneden.

[3] Dagregister als voren. In het rapport door de Cantonsche bediendens op 1 Januari 1765 aan de Hooge Regeering te Batavia overgezonden, wordt gezegd dat, ofschoon een fiador volgens de letter van zijn verbandschrift aan de mandarijnen zich aan lijf- en levensstraf blootstelde wegens misdrijven, door een Europeaan van het schip dat hij als borg had gesecureerd gepleegd, er echter van den kant der mandarijnen veel inschikkelijkheid in dezen werd gebruikt.

Tot de taak van de compradors behoorde het om voor de Europeanen, die hen in dienst hadden genomen, den leeftocht en alle andere dagelijksche behoeften in te koopen [1] alsook het proviand, dat de schepen voor de thuisreis noodig hadden. [2] Gewoonlijk bezorgden zij ook de werklieden voor den arbeid, die er in de factorij te verrichten viel. [3] Alle andere Chineezen die daarbinnen of daarbuiten eenigerlei dienst verrichtten: koelies, handwerkslieden, winkeliers, om het even wie, stonden onder hun onmiddellijk bevel. Wederkeerig stelden de compradors zich borg voor het gedrag en de goede trouw van het onder hen werkend volk. [4] Eindelijk, om van hun minder beduidende beroepsplichten te zwijgen, [5] was hun de zorg toebetrouwd voor de tresorie, waarin de contanten en andere dingen van waarde waren opgeborgen. [6] Het aantal compradors, dat de onzen in dienst hadden bedroeg twee, [7] waarvan de eene denkelijk de inkoopen voor de factorij en de andere die voor het schip zal hebben gedaan. [8]

Het verblijf, waarin de carga's gedurende den ganschen tijd dien zij te Canton doorbrachten waren gevestigd, was een gewoon

[1] Lockyer, a. w. blz. 58; Osbeck, a. w. S. 58; Ekeberg, a. w. S. 78.

[2] Ekeberg t. a. p.

[3] Ekeberg t. a. p.; Fan-Kwae or Canton before treaty days (1825—1844), London 1882, p. 53. Ook de cassarekening der carga's heeft klaarblijkelijk zulke diensten op het oog als zij onder de uitgaven voor de „oprichting der factorij" een post vermeldt van „per zooveel in differente reizen aan de compradores Tham en Jacque" betaald en toegewogen.

[4] Fan-Kwae, p. 53. De volgende bijzonderheden omtrent de compradors zijn, tenzij een andere bron is vermeld, ontleend aan dit werk, dat onder den titel Fan-Kwae de herinneringen bevat van een oud-ambtenaar der Engelsche Compagnie tijdens zijn verblijf te Canton van 1825—1844. De toestanden weken toen in het uiterst conservatieve China weinig of niet af van die van een eeuw vroeger, wat trouwens bij vergelijking van zijn berichten met die van de Hollandsche carga's van 1729 herhaaldelijk aan het licht komt. Volgens Wells Williams, The Chinese commercial guide p. 161 moesten de compradors (mai-pan) een permissie hebben van de overheid, stonden zij gewoonlijk in connectie met de Chineesche koopmans- en bankierszaken en dienden zij tevens als dwarskijkers en spionnen voor alles wat in de factorij gebeurde.

[5] Volgens Osbeck, a. w. S. 149 moest een van de compradors een ieder, die zich naar boord begaf, tot aan het naaste tjap- of tolhuis begeleiden om daar aan te geven wie hij was en wat hij van Canton medebracht; en werden ook de begrafenissen van de in China overleden Europeanen door hen bezorgd.

[6] Fan-Kwae, p. 51.

[7] Blijkens de cassarekening der carga's.

[8] Zoo was het tenminste in het tijdperk 1825—1844, zie Fan-Kwae, p. 53 en 102.

Chineesch koopmanshuis, dat uit- en inwendig geheel het evenbeeld zal hebben vertoond van de Europeesche factorijen gelijk deze beschreven worden door achttiende-eeuwsche reizigers, die ze met eigen oogen hadden aanschouwd. Zij stonden in de voorstad langs de rivier, boven welke zij somtijds op palen waren uitgebouwd. Zij waren opgetrokken van gebakken of in de zon gedroogde [1] klinkersteen en met pannen of ook wel met houten singelplankjes gedekt, [2] bezaten slechts twee verdiepingen, liepen diep in en kwamen met de achterzijde uit aan de zoogenaamde factorijstraat. De afscheidingen tusschen de verschillende vertrekken bestonden in houten beschotten, waartegen bij wijze van behangsel dun, wit Chineesch papier was opgeplakt. Het hieruit voortspruitende brandgevaar, bij de gebrekkige bluschmiddelen daar te lande op zichzelf reeds groot genoeg,[3] werd nog verergerd doordien de zolders en gedeeltelijk ook de trappen insgelijks van hout waren vervaardigd. De vloer van de benedenverdieping was evenals de binnenplaats met steenen geplaveid. De hooge kamers ontvingen nagenoeg altijd maar van één kant licht door lange, smalle vensters met vierkante in hout gevatte ruiten van een soort van parelmoer of van schelpen (glasruiten in lood gezet zag men in geen enkel Chineesch huis), die nog minder licht doorlieten dan het hoorn gelijk men dat voor lantarens bezigde. Bij zomerdag echter, zoo verhaalt een van onze zegslieden, waren »hare vensters van rotting of geheel opengelaten met gordijnen van bamboe, jalousieën om zoo te spreken, »als een roosterwerk getralied om neer te kunnen laten als men wilde.« [4] In elk vertrek hing

[1] Dit moet m. i. de „rauwe" klinkersteen zijn geweest welke de Chineezen volgens Lockyer (a. w. blz. 94) bij het bouwen van hunne huizen bezigden. Osbeck (a. w. S. 174) zegt, dat sommige factorijen waren „aufgeführt von ungebrannten Ziegelsteinen."

[2] Osbeck a. w., S. 174.

[3] Niet te vergeten ook het gedrag van de bevolking in zulke gevallen; het is overbekend, zoo schreven de Cantonsche bediendens op 15 Febr. 1778 aan den Advocaat der Compagnie, hoe lafhartig zich de Chineezen bij voorvallende branden houden, zij laten huis en hof staan, bergen zooveel zij kunnen en offeren het overige aan de vlammen op.

[4] Volgens Ekeberg, Ostindische Reise in den Jahren 1770—1771, Dresden, Leipzig 1785, S. 89 hadden de Chineesche eigenaars toen kort geleden aan de Europeanen toegestaan hun woningen naar den Europeeschen smaak in te richten, ze van glasvensters in plaats van met donkere parelmoervensters te voorzien, de houten afscheidingen tusschen de vertrekken door steenen muren te vervangen en in plaats van de met papier overplakte matten gipsvloeren aan te leggen.

een met een lange lijn aan den zolder bevestigde lamp. Aan weerszijden van den binnenhof werden de opslagplaatsen aangetroffen voor de thee, de porcelein en de andere ingekochte koopmanschappen. Op de bovenverdieping bevonden zich een paar zalen, van welke de eene veelal als eetzaal werd gebruikt, en daaronder de keuken en de waschkamer voor de ingekwartierde matrozenwacht, waarvan er gestadig eenigen met ontbloote degens voor de factorij op post stonden om alle onwelkome bezoekers den toegang te beletten, terwijl anderen telkens als er een afscheping van goederen plaats had gewapend medegingen op de champans ten einde een oog in het zeil te houden, dat de gezagvoerder van de schuit zich niet het een of ander van de ingeladen waar toeëigende. Voorts bezaten alle factorijen een overwelfd vertrek ter bewaring van de contanten, benevens een gong, waarop de tijd werd aangegeven en het oogenblik, dat het middag- en avondmaal zou worden opgeschaft. [1] Naar den kant van de rivier was een vlaggestok opgesteld, van welken bij alle plechtige gelegenheden de nationale kleuren der bewoners wapperden. [2]

Onder het huisraad, naar Europeeschen trant grootendeels bestaande in ledikanten, tafels, stoelen, banken, tafel-, keuken- en ander gerei, trok in de Hollandsche factorij van 1729 in het bijzonder het betrekkelijk groot aantal weegschalen de aandacht, [3] een gereedschap bij de negotie in China nog veel onmisbaarder dan in Europa, wijl de Chineezen schier alles, tot hout en water toe, bij het gewicht verhandelden. [4] Gezegend de carga's, die het geluk hadden over een eerlijken comprador te beschikken, [5] of zelf fluksch en snedig genoeg waren om de

[1] In verband met dit alles verdienen opmerking de door de carga's onder het hoofd „factorijsinrichting en dispensonkosten" verantwoorde uitgaven voor: 2 bekkens om het uur op te slaan, 3 jalousiematten, 4 groote hanglantarens, 1 katoenen lijn voor de lantaren, 17 boek papier om te plakken, 6 bamboesa matten, pannen voor het dak, vloersteenen.

[2] Lockyer, a. w., blz. 94; Osbeck, a. w., S. 173 flg.; Ekeberg, a. w. S. 89; Sonnerat, a. w. II blz. 193.

[3] De rekening der carga's vermeldt onder het hoofd „factorijsoprichting en dispensonkosten", behalve voor de genoemde meubelen en het andere gerei, ook uitgaven wegens een galg voor de schaal, een galg voor de kleine schaal en een „groote daatsie."

[4] Toreen, a. w., S. 501.

[5] Lockyer (a. w., blz. 58) schrijft dat in zijn tijd, omstreeks 1711, de Chineesche compradors onlangs waren afgedankt, omdat de hoppo's hen met geld tot zulke „boeven" hadden gemaakt.

sluwe streken van de landzaten te doorzien, want zoo wij geloof mogen slaan aan hetgeen door een Engelschen zeeman uit de eerste helft der 18de eeuw wordt verzekerd, waren de Chineezen meesters in de kunst om van de gewoonte, om alles bij het gewicht te verhandelen, op de meest geraffineerde wijze partij te trekken. Eens, verhaalt hij, toen men voor zijn schip eenden en ander gevogelte had ingekocht, kwamen die meest alle terstond te sterven. In het eerst vermoedde het scheepsvolk dat zij vergeven waren tot bij nader onderzoek aan het licht kwam dat zij, om ze zwaarder te doen wegen, met steentjes en zand waren volgepropt, sommige zelfs met niet minder dan tien Engelsche onsen.[1] Aan de varkens (vertelt hij al verder), die geslacht aan boord werden geleverd, was water ingespoten, zoodat een dat men een nacht had laten hangen om het water er uit te doen loopen meer dan acht pond[2] van zijn gewicht verloor, en toen men om tegen zulk bedrog gedekt te wezen de varkens levend aanschafte, kwam men tot de ontdekking dat de Chineezen hun zout ingaven om den dorst op te wekken en, als zij hun door dat middel water in het lijf hadden gekregen, naarstig zorg droegen dat de dieren dit niet weer natuurlijk konden kwijt raken.[3]

Van de weegschalen in de factorij diende de "groote daetsie" voor het wegen van thee- en porceleinkassen, in het algemeen voor alle zware goederen wier gewicht bij pikols en katti's werd berekend.[4] De kleinere datjings,[5] om ze met hun onverbasterde Chineesche benaming te noemen, werden gebezigd voor lichte waren alsook wanneer er een betaling in zilver geschiedde. In China toch, gelijk men weet, bestond maar één enkele soort van munt, de welbekende kassi's, kleine ronde stukjes van messing gegoten,[6] die in het midden een vierkant gaatje

[1] Een Engelsche ounce = 0.02835 kilogram.
[2] Een Engelsch pound = 0.45359 kilogram.
[3] G. Anson, Reize rondsom de wereld (1740—1744), Amst. 1748, blz. 368.
[4] Osbeck, a. w., S. 216. Een pikol = 100 katti's.
[5] Datjing of unster, de afkomst van het woord is onzeker, zie Hobson-Jobson i.v. datchin.
[6] Toreen, a. w., S. 502; Osbeck, a. w., S. 216. De samenstelling bestond volgens de Historische beschrijving der reizen, 's Grav.-Amst. 1747—1767, IX blz. 108, in 6 deelen koper en 4 deelen lood, hetzelfde gehalte wordt ook opgegeven in de Description of the city of Canton, Canton 1839, p. 126. Daar de kassi's echter niet geslagen maar gegoten werden en dus zeer gemakkelijk waren na te maken, werden zij door alle eeuwen heen op uitgebreide schaal vervalscht, vgl. W. Vissering, On chinese currency, Leyden 1877, Introductory chapter, p. 11.

bezaten, zoodat men ze met een doorgestoken touw tot risten kon aaneensnoeren [1] — de taels, mazen en condorijns, waarin de Chineezen de hoogere prijzen uitdrukten, waren uitsluitend rekenmunten, werkelijke geldstukken van dien naam bestonden niet. [2] Wie een schuld te betalen had, te groot om ze te kwijten met de louter voor pasmunt bestemde kassi's, voldeed die hetzij in zilverklompen, naar hun vorm meestal schuitjes of schoenen geheeten, [3] hetzij in van buitenslands aangevoerde zilveren muntspeciën. De laatste werden dan even goed als de schuitjes door de Chineezen geheel behandeld als gewone koopwaar. Meesters als zij waren in de kunst om zelfs op het bloote gezicht den graad van de meerdere of mindere fijnheid van het zilver te onderscheiden, [4] stelden zij het ware zilvergehalte van de speciën vast, wogen ze op een kleine balans, die ze altoos in een verlakt doosje aan den gordel bij zich droegen, [5] en bepaalden vervolgens, precies als bij gewone koopmanschappen, de waarde voor welke zij de speciën aanvaardden. [6] Wilden zij in zilver een kleine betaling doen, zoo namen zij eenvoudig een Mexikaanschen daalder of welk ander vreemd zilverstuk zij toevallig bij de hand hadden tusschen de bladen van de geldschaar, die zij evenals de unster gestadig bij zich droegen, en klopten er zoo lang mede op een steen tot er een brokje afviel juist groot genoeg om als pasmunt te kunnen dienen. [7] Dat men om bij zulk werk niet om den tuin te worden geleid op het nauwlettendst had toe te zien, is duidelijk. Weeg, aldus een Engelschman uit het begin van de 18e eeuw die den handel te Canton kende, weeg uw zilver nimmer af met de datchin van een Chinees, want die bezit er gemeenlijk twee, een voor het ontvangen en een voor het betalen, en die met het werktuigje goed weet om te

[1] Hist. beschrijving der reizen t. a. p.; A. Meijer, Dagboek gehouden gedurende een reis naar China in 1827 in Tijdschr. voor Nederl. Indië 3e Jaarg. (1840) blz. 206.

[2] Een tael = 10 maas, een maas = 10 condorijn, een condorijn = 10 kassi's.

[3] Afbeelding van Chineesche en Japansche zilveren schuitjes in de Hist. beschrijv. der reizen XVI blz. 344.

[4] Hist. beschrijv. der reizen IX blz. 107.

[5] Als voren; Lockyer, a. w., blz. 78; A. Meijer, Dagboek, t. a. p.; Fan-Kwae, p. 58.

[6] Fan-Kwae p. 56.

[7] Lockyer, a. w., blz. 78; Osbeck, a. w., S. 216; Hist. beschrijving der reizen XVI blz. 344; A. Meijer, Dagboek, t. a. p.

gaan kan door plaatsing van het gewicht of een anderen kunstgreep zijn partij wel voor twee of drie ten honderd benadeelen. [1] Mocht een Europeaan, die bij slot van rekening toch ook mensch was, soms in de verzoeking komen list tegenover list te stellen, hij werd al spoedig gewaar dat de Chinees, loos als hij was in het bedriegen, niet minder handig de streken wist te verijdelen, daar men hem zelf mede zocht te verkloeken. [2]

De boekhouding in de factorij, welke naar Chineeschen trant geheel geschiedde in taels, mazen, condorijns en cassies — de tael aan ongeveer f 3.55 gerekend, [3] — behoorde tot de bijzondere ambtstaak van den tweeden en derden carga. De tweede carga teekende de uitgaven aan voor de «factorijsoprichting» en de «dispensonkosten,» dat wil zeggen de kosten voor het aanschaffen van keuken- en andere huishoudelijke behoeften, hield verder de cassarekening en boekte de afpakkingen van de ingekochte koopwaren. Het leeuwendeel evenwel van het kantoorwerk werd door den derden of «jongsten» carga afgedaan. Behalve het negotieboek en een dubbel van de afpakboeken, hield hij nog het register bij van de besluiten, door de carga's op het stuk van den handel genomen, en schreef bovendien in het zoogenaamde dagregister alles op wat er dag aan dag voor belangrijks in de factorij voorviel.

Aan het eigenlijke negotiebedrijf daarentegen werd door al de carga's gelijkelijk deelgenomen. Waren er besluiten te nemen omtrent het inkoopen van deze of gene waar, moest men in de winkels zijn gading zoeken, vielen er goederen in gereedheid te brengen voor de afscheping naar boord, steeds pleegden zij met elkander overleg, liepen met hun drieën de magazijnen der Chineesche kooplieden af, en hielden in de

[1] Lockyer, a. w., blz. 62.

[2] Hist. beschrijving der reizen, XVI blz. 344.

[3] Blijkens de boeken zelf. In een notitie omstreeks dezen zelfden tijd aangeboden aan den Zeeuwschen Bewindhebber Samuel Radermacher, klaarblijkkelijk door iemand die gebruik maakte van inlichtingen hem door bedienden van de Ostendische compagnie verstrekt, werd een tael „gerekend circa f 3.50 Hollandsch" (Papieren Radermacher, Kol. Aanw. 112). De benamingen tael maas, condorijn en kassi zijn niet van Chineeschen oorsprong, de drie eerste wil men dat door bemiddeling van het Maleisch uit Indië zouden zijn overgebracht, kassi wordt afgeleid van caixa, den naam eener door de Portugeezen in 1511 te Malakka aangetroffen munt, F. Hirth, Chinesische Studien, S. 215.

pakhuizen van hun leveranciers gezamenlijk toezicht op het «tarren» en pakken van de thee- en porceleinkassen. [1] Hoeveel er met dat alles, inzonderheid met het pakken, van hun tijd werd gevergd, kan het door hen gehouden dagregister getuigen: voor het drukste gedeelte van het seizoen hangt het bij manier van spreken van pakken en nogmaals pakken aaneen. Niet te verwonderen trouwens, wanneer men bedenkt dat er alleen met thee, ongerekend hetgeen in kanassers en kleinere fustage ging, [2] over de 930 kassen moesten gevuld worden en dat met het pakken van een honderdtal kassen, de gewone grootte van een afgeleverde partij, een gansche dag was gemoeid, [3] — om te zwijgen van de porcelein, waarvan er een 137 kassen waren in te pakken en die uit den aard der zaak nog veel meer tijd vorderde dan de thee. [4]

Een afwisseling in den dagelijkschen sleurgang van dit bestaan boden de dagen, dat de carga's de Chineesche kooplieden als gasten aan hun disch hadden of zelve bij hen te waardschap gingen. [5] Nu en dan ook kwam een neef van den hoppo ten hunnent op bezoek om naar hun welstand te vernemen en te verzekeren, wat «bijzondere affectie» hij gevoelde voor de Hollanders, bij welke gelegenheden hij dan na recht gemoedelijk «een pijpje gerookt en al ettelijke glaasjes wijn gedronken» te hebben «met zeer veel contentement» weder huiswaarts keerde. Soms verraste hij de Hollanders bij zijn komst met een geschenk van Chineesche oranjeappelen, «tot bewijs zijner achting» gelijk hij zeide, of liet aan de factorij «een klein koebeestje en een pikol meel» bezorgen met verzoek dat de onzen «hetzelve op zijn gezondheid geliefden te verorberen.» [6] Tot zelfs de hoppo toe kwam hun met zijn beleefdheden te gemoet. Reeds in de eerste maand van hun verblijf, op het einde van Augustus,

[1] Resolutieregister en Dagregister passim.

[2] De hoeveelheid thee, die in kanassers en kleine kasjes werd gepakt bedroeg 25262 katti's, bijna een tiende van de gansche theelading, Brief van de carga's aan de Kamer Amsterdam 9 April 1730.

[3] Dagregister 28 Oct., 1, 13 en 24 Nov. 1729.

[4] Met porcelein pakken hield men zich blijkens de pakboeken onledig op 3, 5, 6, 9, 12, 14—16 en 19 Sept., 1, 4—6, 18, 26, 27 en 30 Oct. en 9 Nov. 1729, met theepakken op 28 Oct., 1, 5, 11—16, 24 en 27 Nov., 3, 4, 6, 7, 9 en 18 Dec. 1729.

[5] Dagregister 11, 15, 23 en 28 Aug., 23, 29 en 30 Dec. 1729.

[6] Dagregister 17 en 24 Sept., 16 Oct. en 26 Nov. 1729.

kwamen diens «twee eerste huisverzorgers» of pay de cases bij de carga's hun opwachting maken om uit hun meesters naam naar hun gezondheid te informeeren en tegelijkertijd mede te deelen, dat deze voornemens was om, zoodra hij den zwaren rouw over zijn onlangs overleden broeder had afgelegd, «alsdan een comedie, bij haar luiden wajang genoemd, ter eere van de Hollanders vóór derzelver factorij te laten oprichten.» Liefst, zegt het dagregister, hadden wij de eer afgewezen maar bedenkende dat een weigering van onzen kant den hoppo «ongetwijfeld niet zeer aangenaam» zou wezen, lieten wij er ons genoegen over betuigen[1] Na verloop van een dag of tien liet de hooge mandarijn weten dat hij des anderen daags met de wajangvoorstelling meende door te gaan, en zond bijna onmiddellijk daarop al vooraf den noodigen toestel tot «de uitvoering van die aperijen,» zooals de nuchtere schrijver van het dagregister het uitdrukt.[2] Den volgenden dag deed hij niet alleen de voor het spel vereischte «ornamenten» aanbrengen, «maar daar benevens zeer velerlei spijzen en vruchten om de genoodigde gasten, die meerendeels bestonden uit de aanzienlijkste kooplieden van deze plaats, wel te onthalen en goede ciere aan te doen. En om dit gezelschap luister bij te zetten zoo stuurde hij in zijnen name deszelfs zusters zoon, zijnen eersten bediende. Ook liet hij de stoelen en de tafels, daar men zoude op- en aanzitten, altemaal behangen met fraaie roode satijnen kleeden, rijkelijk met goud geborduurd, een pracht (voegt onze schrijver er bij) die niet als onder zeer aanzienlijke Chineezen gebruikelijk is.» Met het begin van het spel, dat van 's avonds acht uur tot na middernacht duurde, vervoegde zich het gezelschap aan de tafels «alwaar van tijd tot tijd zeer vele gerechten wierden opgebracht; ondertusschen (zoo merkt de schrijver van het dagregister op) verzuimden sommige Chineesche kooplieden en andere genoodigde gasten niet al een stout glas wijn zoowel roode, witte als Fransche te drinken, inzonderheid ook 's hoppo's neef, die zich nevens vele anderen zeer vroolijk aanstelde, gelijk zij ook allen na het eindigen van de wajang wonderwel voldaan hun weegs gingen.»[3] Geen twijfel of de vertooning heeft de Hollandsche gasten veel verknepen gegeeuw gekost.

[1] Dagregister 27 Aug. 1729.
[2] Dagregister 6 Sept. 1729.
[3] Dagregister 7 Sept. 1729.

doch natuurlijk waren zij wijs genoeg om den wenk van een hunner Chineesche vrienden op te volgen, die hun aanraadde de »twintig acteurs en verdere bijhebbende bedelaars» met een flinke fooi te beschenken, opdat men zien mocht hoe hoog zij de hun door den hoppo bewezen eer waardeerden. [1] De toeleg om de Chineesche ambtenaarswereld gunstig voor zich te stemmen, spreekt eveneens uit de wijze, waarop zij met de mandarijnen van het hoppo's- of douanekantoor omgingen. Zoo dikwijls dezen zich aan de factorij vervoegden voor het visiteeren van de aldaar aangebrachte of voor afscheep gereed staande goederen, droegen de onzen zorg dat »die schrokdarmen,» gelijk het dagregister de heeren vrij oneerbiedig betitelt, niet heen gingen dan na »hunne ingewanden eerst braaf met spijze en vaderlandsche dranken van wijnen en bier» te hebben »volgepropt,» zoodat zij altoos »welvergenoegd» ja een enkele maal als ietwat »geraakt door den drank, zeer vroolijk» te moede, van hun Hollandsche gastheeren afscheid namen. [2]

Vijfdehalve maand ongeveer hadden de carga's op den hier geschetsten voet in de factorij te Canton gewerkt en geleefd, toen zij met hun laatsten inkoop op 26 December 1729 de hun opgedragen taak in China afweefden. De volgende dagen werden geheel besteed aan de toebereidselen voor de afreis. Zij ontruimden de factorij, zonden het scheepsvolk dat er den wachtdienst had gedaan met de laatst ingekochte koopmanschappen en den overgeschoten leeftocht naar boord, legden bij de voornaamste Chineesche negotianten afscheidsbezoeken af, voorzagen zich van het »groote tjap» zonder hetwelk men niet uit China wegzeilen mocht, [3] en lieten de meubelen uit de factorij ter bewaring voor de na hen komende carga's overbrengen naar de woning van den koopman Tanhonqua, bij wien zij sinds het verlaten van de factorij weder hun intrek hadden genomen. [4] Op Nieuwjaarsdag 1730 was alles voor het vertrek in gereedheid. Na de schrijvers, bedienden en koelies van de gezamenlijke kooplieden, met wie zij handel hadden

[1] Cassarekening (hoofdstuk presenten) 7 Sept. 1729: aan de „20 acteurs enz." een geschenk gegeven van 40 tael (= omtrent 140 à 142 gulden).

[2] Dagregister 1 Sept., 15 Oct., 8, 18, 22 en 29 Nov. en 21 Dec. 1729.

[3] Vgl. Fan-Kwae p. 103; Dagregister der bedienden te Canton 21 Nov. 1772 en resolutie van dezen 11 Dec. 1773.

[4] Dagregister 27, 28, 30 en 31 Dec. 1729.

gedreven, op hun gebedel met een fooitje te hebben bedacht, een »oud hoewel slecht gebruik,« zeggen zij, doch »hetgeen men, zoo men ons onderrichtte, niet wel zonder zich aan affronten te exponeeren voorbij kon,« [1] stapten de carga's des namiddags met Tanhonqua en nog eenige van zijn confraters op een deftigheidshalve door hem gehuurde mandarijnschampan,[2] tot aan boord begeleid door verscheidene aanzienlijke kooplieden, zoo Engelsche, Portugeesche, Armenische als Chineesche. Laat in den avond bij het schip aankomende, bleven de passagiers allen op de champan overnachten om den volgenden ochtend, met wederzijdsche dankbetuigingen voor al het goede over en weer genoten, van elkander afscheid te nemen. Straks daarop voer het Chineesche gezelschap naar Canton terug; [3] en eer het jaar een week ouder was wiegelde de Coxhorn op het ruime sop, den steven gewend naar het lieve Vaderland. [4]

Een kostbaar, rijk retour was het, dat zij hier te lande aanbracht deze kiel, toen zij den 13 Juli 1730 ter reede van Tessel het anker liet vallen [5]: niet minder dan 268479 pond thee, [6] voorts 570 stuks zijdestoffen van allerlei kleuren en tinten, [7] en ten slotte een schat van porcelein om de liefhebbers

[1] Dagregister en resol. der carga's 1 Januari 1730. Het cumsha- of fooienstelsel bloeide te Canton volop, zoo het schijnt; behalve de 26½ tael (92 à 94 gulden omtrent) aan de schrijvers c. s. geschonken, gaven de carga's blijkens de cassarekening nog 26 $^{9}/_{18}$ Tael aan de bedienden van den neef van den hoppo, die hen persoonlijk uitgeleide deed, de bemanning van de champan waarmede Tanhonqua hen aan boord had gebracht, zijn dienstpersoneel tot koks incluis en anderen.

[2] Volgens Osbeck, a. w. S. 166, een roodgeverfde boot, versierd met geschilderde draken en andere figuren en met kleine vlaggen.

[3] Dagregister 1 Januari 1730.

[4] Blijkens den brief der carga's aan de Kamer Amsterdam van 3 April 1730 stak het schip van vóór Macao in zee op 7 Januari 1730.

[5] Brief van dezelfden aan dezelfde Kamer 13 Juli 1730.

[6] Zoo wordt de hoeveelheid opgegeven in de „Consideratiën omtrent eenige artikelen rakende den handel op China," door Thomas Hope in 1751 aangeboden aan den Opperbewindhebber Prins Willem V (Papieren Hope, Kol. Arch. 8471). De brief van de carga's aan de Kamer Amsterdam van 3 April 1730 geeft op dat de theelading was samengesteld uit 226827 katti's boei, 14915 kattis congo en 10647 kattis heysan.

[7] Blijkens het pakboek van het schip waren in de zijdekassen gepakt 242 gebloemde achtdraads damasten of zoogenaamde poysjes van de volgende kleuren: licht-, donker- en hemelsblauw, muskuskleur, paille- of strookleur, rood, rozerood, bruin, geel, geel- en wit, groen, loodkleur, wit, blauw- en wit, zwart, jonquille, ponceau, aschgrauw en incarnaat; 88 achtdraads gorgorons-zwart, donkerblauw, hemelsblauw, bruin, geel, aschgrauw, purper, groen, rood, wit, olijfkleur —; en 240 zesdraads pekins-geel, paille, ponceau, wit, bruin, groen, bleu mourant, donkerblauw, rozerood, aschgrauw en zwart,

te doen watertanden, te weten 124595 paar thee-, 17040 paar koffie- en 9457 paar chocolaadgoed, 490 thee- en 116 tafelserviezen, 49 serviezen »nappen« of holle schotels, 260 nesten kommen, 100 nesten schotels en kommen, 105 nesten nappen of holle schotels, 20280 borden, 810 trekpotten, 251 paar gedekte suikerbusjes, 600 patipans, 600 schuitjes, 10255 paar borden en kommen, 10145 borden,[1] — alles te zamen een inkoopswaarde vertegenwoordigend van 273960 à 277874 gulden.[2] Bij den afloop van de veilingen bleek de tocht van de Coxhorn na aftrek van alle onkosten en lasten een zuivere winst te hebben opgeleverd van bijna 3¼ ton goud.[3]

Moest deze gunstige uitslag voor de Bewindhebbers een spoorslag zijn om den Chinaschen handel op denzelfden voet voort te zetten, de onderneming had dit als schaduwzijde dat zij de goede betrekkingen met de Engelsche zustercompagnie dreigde te verstoren, welke de onzen in den strijd tegen de Ostendenaars zoo wel te stade waren gekomen en bij de allerwege opstekende concurrentie nog steeds van het grootste belang bleven. In het eerst namelijk meende men op het Indische Huis te Londen, ook op grond van brieven uit Holland zelve ontvangen, zoo schreef in December 1731 een van de Engelsche directeuren, de bekende Sir Matthew Decker, aan den Eersten advocaat der Nederlandsche Compagnie Abraham Westerveen, dat »deze nieuwe entreprise geen ander uitzicht had als tot nadeel van deze[4] Compagnie en om dezelve, zoo veel als in de macht van UEd. Compagnie was, afbreuk te doen, en heeft waarlijk veel kwaad bloed gezet te meer omdat het geschrevene van Holland volkomen geloofd wierd; en dat daartoe hielp

[1] Volgens de opgaven in het Specificatie- en Grootboekje van het door de carga's genegotieerde te Canton. Bij het theegoed waren 13805 paar bruin en blauw, bij het chocolaadgoed 2550 paar wit, bij de theeserviezen 324 geëmaljeerd en 176 wit, bij de 260 nesten kommen 140 gekleurd, het overige was alles blauw en wit. Van de tafelserviezen bestonden 56 elk in 13 schotels, de 60 overige ieder in 19 schotels en 30 borden; de serviezen nappen telden ieder 21 schotels, de nesten nappen ieder 5 schotels, de nesten schotels en kommen ieder 8 schotels en 8 kommen, de nesten kommen ieder 5 stuks.

[2] Blijkens het Grootboekje van de carga's was er voor den inkoop van de thee, de zijdestoffen en de porselein besteed resp. 233104 à 236434, 11486 à 11630, 29388 à 29808 gulden (de tael gerekend aan f 3.50 à f 3.55).

[3] De hiervóór aangehaalde Consideratiën van Thomas Hope noemen een som van 321471 gulden 19 stuiver 8 penningen.

[4] D. i. de Engelsche.

was, dat het zoo direct strijdig is tegen het reeële interest van UEd. Compagnie, gelijk vele van onze directeuren en alle andere bedienden die in China geweest zijn eenparig zeiden. En hoever dit ging (vervolgt Sir Matthew) zal ik UEd. een staaltje van aanhalen, waarbij UEd. de rest kunt oordeelen: toen eerst deze tijding kwam en dat er bij gevoegd werd, dat het alleen geschiedde om onze Compagnie te benadeelen, zoo was onze vergadering zeer heet. Als gemeenlijk in zulke warmtens wel dingen worden geproponeerd, die men bij nadere consideratie wel anders aanziet, zoo waren er wel eenige op het tapijt die juist niet aangenaam kunnen zijn dat men die zelfs noemt, doch de gemodereerdsten waren van gedachten dat men hier een representatie over aan onzen Secretaris van Staat behoorde te doen, niet om het recht van UEd. Compagnie om op China te mogen handelen te disputeeren maar alleenlijk om aan te toonen de hardigheid van de zaak, dat de keizer principaal door de macht van onzen koning gebracht was om te consenteeren dat er in geen zeven jaren schepen van Ostende naar Indië zouden gaan,[1] en dat nu dezelve intentie tot nadeel aan ons wierd toegebracht door UEd. Compagnie, die in zooveel jaren niet direct naar China hadde gevaren.» Gelukkig werd de vrees voor de nadeelen, welke de Engelschen van onze verschijning in China verwacht hadden, door de uitkomst al spoedig gelogenstraft. «UEd. of andere heeren (zoo schrijft Decker in dienzelfden brief) zullen licht denken dat ik mij hier zoo ampel over uitlaat omdat dit een groot nadeel aan ons is; gansch niet, al wat wij er van apprehendeerden in het begin was dat het de thee in China considerabel zou doen rijzen en dat was zekerlijk schade voor ons, doch dit is niet gebeurd en wij hebben onze thee zoo goedkoop sedert als van te voren gehad. En wat de quantiteit aangaat, of UEd. die direct uit China of over Batavia in Europa brengt is ons hetzelfde, en dat er quantiteit in overvloed is zijn wij ook overtuigd, want nu de Chineezen zien dat men zoo groote eischen voor thee doet, zijn zij verstandig genoeg om die door culture en aanplanting te vermeerderen. Vóór 25 of 30 jaar was het contrarie, toen kost gansch China niet boven 5 à 6000 pikols 's jaars leveren, gelijk mij nog onlangs een van onze oude supercarga's heeft

[1] Bij het verdrag van Parijs van 31 Mei 1727, zie hiervóór blz. 58.

gezegd.» Nu zij van onze concurrentie te Canton geen nadeel meer behoefte te duchten, bestond er voor de Engelsche Compagnie dus ook geen reden meer om in minder goede verstandhouding te leven met de Hollandsche. Integendeel zij wenschte die, gelijk Decker aan het slot van zijn brief verklaarde, veeleer aan te kweeken, overtuigd als zij was dat de tegenwoordige tijdsomstandigheden haar meer dan ooit vereischten.[1]

Mag men geloof slaan aan het geen van zekere zijde tegen hen werd ingebracht, dan ware, als de carga's beter hun plicht hadden betracht, de onderneming voor de Compagnie nog aanmerkelijk winstgevender geweest. Zij zouden namelijk niets meer of minder hebben gedaan dan hunne meesters bedriegen en bestelen. Naar luid van een brief, op 1 September 1730 uit Londen afgezonden aan een ongenoemde, die hem op zijn beurt weder ter kennis bracht zoo het schijnt van den Raadpensionaris van Slingelandt, vertelde men daar ter stede openlijk dat de carga's de door hen ingeslagen thee en andere koopwaren voor omtrent 20 procent hooger hadden aangerekend dan de prijzen, daar zij in Canton voor waren ingekocht. Toen de schrijver van dien brief zich persoonlijk bij Sir Matthew Decker, den toenmaligen president der Engelsche Oost-Indische Compagnie, van de toedracht der zaak ging vergewissen, deelde deze hem mede dat een van de onlangs uit China teruggekeerde Engelsche carga's hem was komen vertellen, hoe niet alleen zijn eigen confraters maar ook de Hollandsche carga's van de Coxhorn de thee, die tegen 19 à 20 tael door hen was ingekocht, in hun boeken voor 24 tot 26 tael in rekening hadden gebracht en, zeide hij, met alle andere koopmanschappen hebben zij naar rato gehandeld. Tot staving van zijn beweren had hij aan Decker een brief overhandigd met bijbehoorende verklaring en rekening van twee van de eerlijkste kooplieden te Canton, waarbij zij de Engelsche Compagnie van dit schelmstuk verwittigden, en, zoo had hij er bij gezegd, ik heb een brief medegebracht van diezelfde kooplieden aan de Hollandsche Compagnie, die haar carga's van hetzelfde beticht en eenige weken geleden door mij bezorgd is aan den hier te Londen gevestigden agent van de Hollandsche Compagnie. Als bewijs had hij er nog aan toegevoegd dat hij tijdens zijn verblijf te Canton vernomen

[1] Brief van Sir Matthew Decker aan Abraham Westerveen 14 Dec. 1731.

had, hoe dit bedrog was gesmeed door den eersten carga de Jongh en hoe diens confraters, toen zij het gewaar werden, met den kapitein besloten hadden om de Jongh met list aan boord te lokken teneinde hem daar gevangen te zetten en zoo thuis te brengen, doch deze had er intijds de lucht van gekregen en de anderen weten te paaien door hen in den buit te laten deelen. Al wat die Engelsche carga hem had medegedeeld, verklaarde Decker, was naderhand door de meeste thuis gekomen schippers bevestigd. Hetgeen echter te Londen volgens den briefschrijver de meeste opspraak gaf was dit, dat de kooplieden die vandaar aan hun Amsterdamsche correspondenten hadden geschreven om te weten op wat manier de Bewindhebbers de zaak zouden behandelen, geen ander antwoord ontvingen dan dat er niets van werd gesproken, «ja de heer Decker zegt mij zelfs (dus schrijft hij) dat hij een brief heeft gezien, daarin gemeld wordt dat de Bewindhebbers den brief van de Chineesche kooplieden secreteeren, en dat zij dien aanzien als gefingeerd omdat men hen doet gelooven, dat er geen menschen tot Canton zijn die Duitsch [1] verstaan: dat gansch contrarie is want drie Chineezen, die lange jaren tot Batavia hebben gewoond, aldaar zijn en die de Hollandsche taal in perfectie spreken.» [2]

Dat er hier te lande zulke beschuldigingen tegen de carga's uit China waren ingekomen, was inderdaad volkomen juist. Een paar dagen voor zij van daar de terugreis aannamen richtten diezelfde twee Cantonsche negotianten, die hun vóór en ná allerlei vriendelijkheden hadden bewezen en wier goede diensten zij in hun dagregister breed uitmaten, aan de Kamer Amsterdam een in het Hollandsch gestelden brief, waarin den carga's ten laste werd gelegd dat zij op voorgang van de Engelschen en Ostendenaars iedere pikol ingekochte thee tot 6 tael boven den koopprijs hadden aangerekend. Bovendien bezat de eerste carga de Jongh, volgens het schrijven der beide Chineezen, van de negotie en wel inzonderheid van thee geen de minste kennis hoegenaamd; trouwens de twee keeren dat hij in dienst van

[1] D. i. Hollandsch.

[2] Copie-brief (van den Raadpensionaris Slingelandt?) aan den „pensionaris de la Bassecour" (Jan de la Bassecour pensionaris van Amsterdam) van 5 Sept. 1730, met bijgevoegd „extract uit een brief van Londen van den 1 Sept. 1730" (aan den Raadpensionaris Slingelandt?) in Kol. Arch. no. 11301.

de Ostendenaars te Canton was over geweest had hij niet als carga doch maar als schrijver gefungeerd, zeggen zij. Tot het openbaren van deze dingen drong hen, zooals zij beweerden, behalve hun eerbied en liefde voor de Compagnie ook hun erkentelijkheid voor de groote diensten, indertijd tot vijfmaal toe te Batavia genoten toen ze daar met hun jonken ten handel waren geweest.[1]

Bij sommigen hebben die beschuldigingen niet veel indruk gemaakt zoo het schijnt. Men was, gelijk de toenmalige pensionaris van Amsterdam ergens verklaart, daar ter stede niet zeer overtuigd van de waarheid der gedane klachten en dat te minder wijl de carga's niet alleen het factuurboek zelfs tot de kleinigheden incluis zeer net hadden gehouden, maar ook omdat de twee eersten van hen het «zeer oneens waren, hetgeen men meende dat niet voorzichtig moest zijn in twee personen beide aan dezelfde vuiligheid of ontrouw schuldig."[2] Aan den anderen kant echter waren toch de Heeren Zeventien van oordeel dat de inlichtingen, hieromtrent door den schipper en twee van de carga's gegeven, «gansch niet voldoende" waren, weshalve zij besloten «om te zien of nog nadere elucidatie over deze zaak zou kunnen bekomen worden, waartoe de respectieve Kameren werden verzocht en, bijaldien iets van deze zaak ontdekt zouden mogen hebben, daarvan communicatie aan de aanstaande vergadering (van de Zeventien) te geven, en dat ondertusschen door den heer Advocaat Westerveen[3] aan den Compagnie's-correspondent te Londen Gerard Bolwerk bij missive zou worden verzocht om, bijaldien eenige informatie over deze zaak konde suppediteeren, hetzelve aan zijn Edele te willen communiceeren.»[4] Wat hierop is gevolgd laat zich niet meer nagaan: noch in de resolutiën der Zeventien noch in die van de Kamer Amsterdam wordt verder met eenig woord meer van de zaak gerept.

In denzelfden trant zette nu eenige jaren achtereen de Compagnie haar directe vaart op China voort. Telken jare, in

[1] Brief van Tanhonqua en Chinqua aan de Kamer Amsterdam 29 Dec. 1730. Een latere brief van hen van 20 Jan. 1731 herhaalt de beschuldigingen nog eens (Papieren Coxhorn).

[2] Brief van den pensionaris Jan de la Bassecour (aan den Raadpensionaris Slingelandt?) 6 Sept. 1730 (Kol. Arch. no. 11804).

[3] De eerste Advocaat of Secretaris der Compagnie Abraham Westerveen.

[4] Res. XVII 9 Sept. 1730.

Augustus of September, bepaalden de Zeventien het getal van de derwaarts uit te zenden schepen, mitsgaders de hoeveelheid van zilveren specie en koopmanschappen, welke zij als bedrijfskapitaal zouden medenemen.[1] Het in gereedheid brengen van de expeditiën zelve liet de vergadering van Zeventien aan die Kamers over, wier bodems voor de reis naar China werden aangewezen — op een tweetal reizen na, waaraan ook die van Zeeland deelnam, behoorden deze altijd aan de Amsterdamsche Kamer — hunne Bewindhebbers waren het, door wie de carga's, scheepsofficieren en bootsgezellen werden aangenomen, de zeilaasorders, reglementen en instructiën vastgesteld en de benoodigde contanten en koopwaren verschaft.[2]

Ook de negotie te Canton nam geregeld denzelfden loop als gedurende het verblijf van de Coxhorn aldaar in 1729. De carga's gingen er telkens na hun aankomst bij den hoppo ter audientie om vrijheid van handel te verzoeken, huurden al naar gelang van de behoefte een of meer factorijen, richtten banksaals op, voorzagen zich van compradors, tolken en fiadors, aan welke laatsten zij somwijlen voor een ronde som in eens de betaling van het scheepsmetingsgeld, de mandarijnsrechten, en andere onkosten uitbesteedden,[3] en sloegen vervolgens de hand aan het eigenlijke handelsbedrijf. Het meeste werk vorderde met alles wat daarmede gepaard ging het inslaan van porcelein en thee, waarvan jaar in jaar uit enorme voorraden door de onzen uit China werden overgevoerd. Van de ingekochte porceleinen, alle afgepakt in kassen, tobben (balies) of in met papier omwikkelde bondels, maakten het thee-, koffie- en chocoladegoed het hoofdbestanddeel, uit — er zijn schepen geweest die over de honderd- ja tot over de tweemaalhonderdduizend paren kopjes en schoteltjes naar Nederland wegsleepten — en daarbij kwamen dan nog de grootere en kleinere partijen van borden, kommen, trekpotten, patipans, schuitjes, melkkannetjes, thee- en suikerbusjes, koffie- en chocoladekannen, »gorgeletten«, volledige thee- en tafelserviezen,

[1] Res. XVII 14 Sept. en 21 Oct. 1730; 4 Sept. 1731; 19, 26 Aug. en 14 Oct. 1732; 6 Sept. 1733.

[2] Res. XVII 5 Oct. 1731; 25 Aug. 1732; Res. Kamer Amsterdam 22 Aug., 12 en 22 Sept. en 17 Oct. 1729; 16 Nov. 1730; 1 Nov. 17 en 21 Dec. 1731; 10 en 13 Nov. 1732; 3 Dec. 1733; Res. Kamer Zeeland 20 Nov. 1730, 22 Nov. 1, 10 en 27 Dec. 1731.

[3] Res. en Dagregister carga's 30 Juli 1731; Dagregister 8 Aug. 1733.

fruitschalen, boterschaaltjes, zoutvaten, olie- en azijnstellen, suikerpotten, „bagijnepotten,” messeheften, koelbakken, punchkommen, kandeelkoppen, „klapmutsen,” kaststellen, rozewaterfleschjes, kwispedoors en scheerbekkens.[1] Van de thee, welke zoo vóór als ná het belangrijkste artikel bleef van de gansche negotie, sloegen de carga's van 1730—1734 een veel ruimer sorteering in dan hunne voorgangers van 1729: behalve in boei-, congo- en heysonthee, waartoe men zich destijds bepaald had,[2] bestonden de ladingen, die dooreengenomen voor elk schip tusschen de 1142 à 2579 pikols beliepen, nog in partijen van souchon, bing, singlo, pecco, poutosang (powchong?) en soulang (oolong?).[3] De overige koopmanschappen, die men van tijd tot tijd medenam, hadden in vergelijking met de thee en het porcelein slechts weinig te beteekenen: het waren zijdestoffen, spiauter, radix-China, kwikzilver, zeldzamer ook ruwe zijde, radix-galinga, rhabarber, steranijs, aluin, parelmoer-

[1] Blijkens de afpakboeken en verdere papieren van de schepen Duifje (teruggekeerd uit China in 1731), Leiduin (1732), Coxhorn (1732), Knappenhof (1733), Ypenrode (1733), Leiduin (1734), Voorduin (1734) en hunne cargalijsten uitgegeven in den Europischen Mercurius van 1731 II blz. 48, 1732 II blz. 107, 1733 II blz. 140, 1734 II blz 104, alsmede de cargalijsten van de schepen Nieuwvliet (1732), Anna Catharina (1734), Nieuwvliet (1734) en Noord Wolfsbergen (1735) in den Europ. Merc. van 1732 I blz. 292, 1734 II blz. 105 en 1735 II blz. 48. — Een gorgelet was volgens Hobson-Jobson, A glossary of Anglo-Indian words, i. v. goglet: „a waterbottle of globular body with a long neck.”

[2] Zie hiervoor blz. 81.

[3] Blijkens de hiervóór aangehaalde afpakboeken enz. en cargalijsten werden medegebracht resp. door de schepen Duifje (1731), Nieuwvliet (1732), Leiduin met Coxhorn (1732), Knappenhof met Ypenrode (1733), Anna Catharina met Nieuwvliet (1734), Leiduin met Voorduin (1734), Noord Wolfsbergen, (1735) aan thee boei 180589, 183714, 338107, 210121, 318823, 312870, 205621 kattis; aan congo 6518, 10660, 24183, 82051, 47118, 112091, 32519 kattis; aan bing 21092, 2900, 22197, 27185, 5858, 11331, 6570 kattis; aan singlo 12785, 45751, 56201, 51860, 20949, 16015, 8478 kattis; aan souchong 4756, 2414, 4900, 44004, 21083, 41625, niets; aan haysan 2099, 3567, 10567, 37154, 8688, 2046, niets; aan pecco: niets, 5098, niets, 19720, 10460, 19089, 18428; aan poutosang en soulang door Nieuwvliet in 1732 (de overige schepen hebben van deze soorten niets overgevoerd) resp. 1122 en 1006 kattis. — Een katti was gelijk aan een honderdste van een pikol.

Over de hier genoemde theesoorten zie o.a. Peter Osbeck, Reise nach Ostindien und China, Rostock 1765, S. 206 ff.; H. G. Hollingworth, List of the principal tea districts in China, in Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society, New Series X, Appendix I; The Fan-Kwae at Canton before treaty days, London 1882, p. 91—92.

schelpen, Chineesche inkt, vermiljoen, roode verf, jalouziematten, snuisterijen en goud. [1]

Voor den inkoop van thee werden nu en dan met de Chineesche kooplieden contracten gesloten, bij welke zij zich verbonden om tegen den vastgestelden prijs en vrij van alle rechten en verdere onkosten een overeengekomen partij binnen korter of langer tijd aan boord van de schepen te zullen leveren. [2] Een enkele maal kwam het voor dat men den fiador, ter vergoeding voor de aan het fiadorschap verknochte bezwaren en verplichtingen [3], een recht van voorkeur moest geven «wanneer zijn thee met die van andere kooplieden egaal was.» Zoo zegden de carga's van 1733 hun fiador op diens beding toe dat zij de voor hun bodems benoodigde hoeveelheid bij hem zouden inkoopen, mits zij in hoedanigheid en prijs die van anderen evenaarde en de

---

[1] Blijkens de hiervóór aangehaalde afpakboeken enz. en cargalijsten werden overgevoerd aan zijdestoffen door Knappenhof met Ypenrode (1733) 800, Anna Catharina met Nieuwvliet (1734) 4597, en Noord-Wolfsbergen (1735) 2117 stukken; — aan spiauter door Nieuwvliet (1732) 40480, Leiduin met Coxhorn (1732) 34803, Knappenhof met Ypenrode (1733) 40125, Anna Catharina met Nieuwvliet (1734) 51509, Leiduin met Voorduin (1734) 80462, Noord-Wolfsbergen (1735) 55089 kattis; — aan radix China door Duifje (1731) 9625, Nieuwvliet (1732) 8119, Knappenhof met Ypenrode (1733) 6998, Anna Catharina met Nieuwvliet (1734) 50748, Leiduin met Voorduin (1731) 11047, Noord-Wolfsbergen (1735) 6709 kattis; — aan kwikzilver door Duifje (1731) 100, Leiduin met Coxhorn (1732) 310, Knappenhof met Ypenrode (1733) 4200 kattis; — aan radix galinga door Knappenhof met Ypenrode (1733) 6000, Noord-Wolfsbergen (1735) 7620 kattis; aan rhabarber door Leiduin met Voorduin (1734) 140 kattis; aan ruwe zijde, steranijs, parelmoerschelpen en roode verf door Noord-Wolfsbergen (1735) resp. 81, 232, 8337 en 400 kattis; — aan aluin door Duifje (1731) 750 kattis; — aan Chineesche inkt en vermiljoen (cinnabrum nativum) door Knappenhof met Ypenrode (1733) resp. 554 en 196 kattis; — aan jalouziematten, rozenhouten quadrilledoosjes met schijfjes van parelmoer, rozenhouten omberdoosjes met parelmoeren schijfjes en verlakte theeblaadjes door Anna Catharina met Nieuwvliet (1734) resp. 100, 152, 200 en 1620 stuks; — aan goud door Nieuwvliet (1732) 1766 tael en door Leiduin met Coxhorn (1732) 2281 $^{1}/_{5}$ tael of omtrent 3822½ onsen.

De radix galinga d.i. de wortel van de Kaempferia en de Maranta galanga, van een heeten, peperachtigen smaak en aromatischen geur, werd hoofdzakelijk bij de bereiding van spijzen gebruikt; de steranijs, de vrucht van een in China wassenden heester, was zeer geschat om de olie die men er uit trok, en werd vooral uitgevoerd voor gebruik in de geneeskunde, zie Description of Canton, Canton 1839, pp. 132 en 133.

[2] Contracten 20 en 21 Aug. 1730; Dagregister 3, 5, 6, 7, 9, 22, en 23 Sept. 1731; Contracten 14 en 16 Oct. 1732.

[3] Zie hiervóór blz. 87.

carga's, indien de waar bij anderen goedkooper mocht te verkrijgen wezen, «geenszins zouden geobligeerd zijn eenige negotie met hem te doen.»[1] Zulke contracten werden soms ook gesloten voor de zijdestoffen: in 1732 bestelden de carga's van de beide Hollandsche schepen de gansche massa bij één Chinees, die van zijn kant beloofde ze binnen drie maanden tijds aan boord te zullen bezorgen, alle uitgaande rechten en andere onkosten voor zijn rekening en met vrijheid voor de onzen om ieder stuk uit te schieten, dat niet voldeed aan de bij het contract vastgestelde lengte, kleur, enz.[2] Goud, ofschoon op zichzelf een winstgevende koopmanschap daar het te Canton in vergelijking van het zilver veel minder waard was dan in Europa,[3] kochten de carga's alleen dan in wanneer zij na het volstuwen van de schepen nog eenige contanten in hun kas over hadden.[4] Wijl echter de Chineesche wetten allen uitvoer van goud verboden[5] moest men bij deze negotie zeer in het geheim te werk gaan en de duisternis van den nacht te baat nemen om de partij ter sluiks af te pakken en binnen boord te smokkelen.[6]

Anders dan in 1728 en 1729 toen de Compagnie louter muntspecie benevens eenig lood als ballast aan haar Chinavaarders medegaf, bevrachtte zij sommige van de schepen, die van 1730—1734 de reis naar Canton ondernamen, tegelijk met een partij Europeesche lakens, lakenrassen en spiegels.[7] Veel wil heeft men van deze zoogenaamde «negotiegoederen» niet gehad, het is waar de eerste maal dat zij die aanbrachten, in 1731,

[1] Dagregister en Contract 20 Aug. 1732.

[2] Dagregister en Contract 29 Aug. 1732.

[3] Blijkens een ongedateerde notitie aan den Zeeuwschen Bewindhebber Samuel Radermacher (1730—1761) overgegeven door zekeren Adriaan Clemens, op grond van inlichtingen hem blijkbaar verstrekt door dienaren van de Compagnie van Ostende (Papieren Radermacher Kol. Aanw. 112), ruilde men te Canton 100 tael zilver voor 10 tael goud. Volgens Huisman, La Compagnie d'Ostende p. 293, was in het eerste vierendeel der 18e eeuw de waardeverhouding van goud tot zilver in China = 1 : 10, in Europa = 1 : 15. Olof Toreen, Ostindische Reise nach Suratte, China etc. (April 1750—Juni 1752), Rostock 1765, S. 502, vermeldt dat op zijn reis het goud te Canton 14½ maal zooveel gold als het zilver.

[4] Dagregister 19 December 1731 en 19 Januari 1733.

[5] C. Lockyer, Beschrijving van den koophandel in Oostindiën (omstreeks 1711), Amst. 1758, blz. 77; C. F. Noble, A voyage to the East Indies in 1747 and 1748, Londen 1762, p. 316; Dagregister 30 Dec. 1731, 4 Januari 1758.

[6] Dagregister 30 en 31 Dec. 1731.

[7] Blijkens de facturen en andere papieren der schepen werd naar China uitgevoerd door Leidluin (1730), Coxhorn (1730), Leidluin (1732), Voordnin

gelukte het aan de carga's hun voorraad al vrij spoedig tegen contanten te verkoopen,[1] doch den anderen keer, in 1733, moest er als het ware mede worden geleurd: ten gevolge van den grooten aanvoer door de Engelschen en Franschen waren de lakenen toen ter tijd zoo weinig in trek te Canton dat de onzen de hunne eerst na eindeloos geloop en gedraaf en dan nog maar alleen door inruiling tegen Chineesche waren konden kwijt raken.[2] Dit laatste was trouwens haast de eenige manier waarop het omzetten van Europeesche koopmanschappen te Canton mogelijk was. »Het is onmogelijk (zeggen de carga's van 1731 ergens) voor contant hier iets te verkoopen ja al wilde men zijn goederen voor half geld geven, doordien de Chineezen in het generaal geen geld willen relâcheeren, zoodat wij bevinden dat alle Europeesche goederen in negotie niet kunnen rendeeren, want hetgeen naar oogenschijn daarop gewonnen zou worden, in het troqueeren[3] weder moet verliezen, buiten en behalve dat men daarmede zoude risqueeren om meerder te koopen als men kon laden, dewijle de Chineezen de goederen niet eerder willen aanzien voor en aleer zij omtrent weten dat de contanten omtrent besteed zijn en alzoo geen hoop hebben het restant harer thee te verkoopen."[4]

In het beleid van den handel, aanvankelijk geheel opgedragen aan de carga's,[5] hadden naderhand op order van de Bewindhebbers de schippers eveneens zeggenschap.[6] Zoo dikwijls er

(1732) aan lakenen resp. 588, 494½, 2582¼ en 2674 ellen, aan lakenrassen resp. 184, 185½, 705¼ en 708½ ellen. Van uitvoer van spiegels blijkt uit tal van plaatsen in de dagregisters van Leiden en Voorduin van 1733. De schepen Duifje (1729), Knappenhof en Ypenrode (1732), alle van de Kamer Amsterdam, hebben geen lakenen of andere negotiegoederen naar China uitgevoerd. Van het Amsterdamsche schip Noord-Wolfsbergen (1734) en de voor de Kamer Zeeland uitgevaren Chinavaarders Nieuwvliet (1730), Anna Catharina en Nieuwvliet (1732) zijn geen facturen of papieren overgebleven.

[1] Dagregister 31 Aug., 1 en 7 Sept. 1731.

[2] Dagregister 24 Aug., 2, 25, 30 Sept., 12, 15—17, 22 Oct., 5 en 27 Nov. 1733.

[3] Ruilen, van het Portugeesche trocar.

[4] Dagregister 8 Oct. 1731.

[5] Blijkens de reglementen vastgesteld door de Kamer Amsterdam bij resolutiën 15 Nov. 1728 en 16 Nov. 1730.

[6] Blijkens als voren 1 Nov. 1731, 13 Nov. 1732, 3 Dec. 1733. Bij resolutie Kamer Zeeland 22 Nov. 1731 werd goedgevonden „te continueeren in deze Kamer's maximes dat benevens de cargadoor Andries Boele en verdere cargadoors de schipper Brand (n.l. van het voor China uitgereede schip Anna Catharina) mede in de zaken van negotie zal moeten worden gekend zoo en in dier voege als met schipper Fiers op (het insgelijks voor China uitgereede schip) Nieuwvliet is verstaan."

meerdere Compagniebodems tegelijk voor Canton lagen, die tot verschillende Kamers behoorden, dreven hunne carga's en schippers den handel al te zamen in gemeen overleg, [1] of kwamen zij overeen, gelijk in het najaar van 1733 gebeurde, »dat de twee Hollandsche schepen, als voor één Kamer (n.l. Amsterdam) zijnde, de negotie gezamenlijk zouden doen, zoo mede de twee schepen van Zeeland met haar beide de negotie zouden doen, doch met deze accoord dat men de prijzen niet tegen den anderen zoude opjagen en malkander kennis geven van het rijzen der goederen." [2] Op wat voet hun handelsvrijheid van wege de Chineesche overheid was geregeld, toonen de bepalingen welke den 2 September door den »grootmandarijn van de tolhuizen van al de havens van Canton" [3] aan de vreemde factorijen werden rondgezonden in antwoord op een verzoekschrift van de carga's der Engelsche Compagnie. De Engelschen hadden namelijk in dit stuk geklaagd dat men hun te Canton nog veel grooter »extravagantie van rechten" afvergde dan voorheen in de havens van Ningpo, Tcheou (?) en Amoy, welke zij juist om die reden hadden verlaten voor Canton, en er bij gevoegd dat zij zich zouden genoodzaakt zien thans weder van Canton naar andere havens te vertrekken, waar hun mogelijk een betere behandeling te wachten stond, zoo niet te hunnen behoeve de »aloude en te voren geetablisseerde usantie" hersteld en de volgende voorrechten toegekend werden: 1° verlof om te koopen en te verkoopen van en aan wien zij verkozen; 2° verlof om te kiezen een tolk, comprador en knechts naar eigen goedvinden zonder verplicht te zijn »tjap daarvoor te betalen«, opdat zij daarvan konden veranderen en anderen kiezen zoo vaak het hun geraden docht; 3° dat noch zijzelf noch de Chineesche kooplieden, met wie zij kwamen te handelen, meer aan rechten zouden hebben te betalen dan in het tarief was bepaald; 4° dat hun geldspeciën vrij zouden wezen van alle rechten; 5° dat het hun vrij zou staan voor hem, grootmandarijn hoppo, te verschijnen wanneer zij eenige klachten mochten hebben; 6° dat de benoodigdheden voor de factorij als bier, wijn enz. geen de

[1] Dagregister 13 Augustus 1731: besloten om „het gros der negotie" door de drie Compagnie's schepen (t. w. Leiduin en Coxhorn van Amsterdam en Nieuwvliet van Zeeland) te zamen te doen.

[2] Dagregister 2 Oct. 1733.

[3] Met andere woorden den hoppo.

minste rechten zouden moeten betalen, alsmede dat het hun vrij zou staan vee te slachten en op hun vertrek uit China hun vleesch, gevogelte en andere provisiën aan boord te brengen zonder betaling van rechten, en dat de kapiteins op Wampoo dezelfde gunst mochten genieten;[1] 7° dat hun vrijheid werd verleend om de vlag te voeren op hun chaloep en «dat het verboden (zou) worden aan alle de officieren van den hoppo en alle andere mandarijns van dezelve te visiteeren of achtervolgen (als zij kooplieden of kapiteins daarin zouden zijn), want hetzelve (zeggen zij) ons een disrespect is en het is ook een privilegie, daar de Europeanen van jouisseeren van over lange tijden en hun in den jare 1727 vernieuwd is;" 8° dat men niet toelaten zou dat bij hun banksaal op Wampoo punch- of samsoehuizen[2] gebouwd wierden, om te verhoeden dat door dronkenschap van hun matrozen vechterijen ontstonden; 9° verlof om al wat zij tot het kalefaten van hunne schepen behoefden te koopen vrij van rechten; 10° verlof om «te mogen afschepen alle de koopmanschappen, die op hun naam waren, mits zelf de rechten daarvan betalende, zonder verplicht te wezen daartoe steeds Chineezen te gebruiken; 11° dat, «ingeval aan de tolhuizen koopmanschappen van matrozen of anderen, die wilden fraudeeren, geconfiskeerd werden, men verder niet aan eenige boete gehouden» zou wezen, zullende zij van hun kant niet in gebreke blijven dezulken te straffen, die op eenige wijze de rechten zouden «fraudeeren;» 12° dat men hun geen nieuwe rechten zou afvorderen hetzij van inkomen, meten van schepen als anderszins onder wat voorwendsel ook; 13° dat, als zij zouden moeten afschepen of goederen laten van- of aan scheepsboord komen of gaan, hun dit zonder verwijl zou vergunt worden en dat, wanneer al hun goederen aan boord gebracht en alle verschuldigde rechten door hen voldaan waren, men ze niet zou verletten maar hun leveren het tjap van vertrek. Mochten die dertien artikelen niet worden ingewilligd dan, zoo verklaarden zij ten slotte, zouden zij met hun schepen, die op stroom de beslissing lagen af te wachten, wederom keeren en naar een andere Chineesche haven verzeilen. Een bedreiging die klaarblijkelijk

[1] Ten behoeve namelijk van het scheepsvolk, dat aan boord van de schepen ter reede van Wampoo achterbleef.

[2] Samsoe was een geestrijke drank uit rijst gedistilleerd, zie C. F. Noble, A voyage to the East Indies in 1747 and 1748, London 1762, p. 158.

gewicht in de schaal heeft gelegd, want in zijn antwoord gaf de hoppo de verhuurders van de factorijgebouwen, de tolken, de ambtenaren van de tolhuizen en anderen wel uitdrukkelijk bevel om de vreemdelingen niet te misleiden, te verachten of te bedriegen, en bepaalde voorts dat het aan de kooplieden van «alle hier arriveerende vreemde schepen» vrij stond een factorij uit te kiezen, die zij het best geschikt achtten, alsmede dat zij die tolken en compradors mochten aannemen, welke zij gewend waren, of andere, die zij dienstig zouden bevinden, echter zouden dezen zich bij hem moeten aanmelden «ten einde hij hun een tjap gave, en door dien middel zouden zij de vreemdelingen niet durven misleiden, bestelen en wegvluchten;» wat de rechten op de koopmanschappen en voor het meten van de schepen aanging, zouden zij zich hebben te «reguleeren naar de oude wetten ten einde hij dezelve zonder difficulteit genieten en ontvangen» kon; de kooplieden van de factorijen [1] en de tolken zouden zich niet mogen bedienen van eenige «toeren of streken» om eenig geld van de vreemden «af te nemen op zijn naam of gezag op wat pretext het zoude mogen wezen;» de passagerechten van eet- en drinkwaren en andere kleinigheden, dienende tot onderhoud van de vreemdelingen, werden geheel door hem afgeschaft; de kapiteins en supercarga's mochten in hun chaloep, vlag voerende, gaan en komen zonder de tolhuizen aan te doen doch het werd hun verboden «eenige plaatse aan te doen, goud te sluiken of andere koopmanschappen, verboden door den keizer,» werden zij daarop betrapt, zoo zouden zij gestrengelijk gestraft worden; van hetgeen de schepen noodig hadden van zeil- en touwwerk behoorden zij een nette lijst op te maken en dan zou er een tjap worden verleend dat men alles mocht inkoopen, doch van die permissie zou men geen gebruik mogen maken «om zooveel te koopen dat men hetzelve uit het land zoude transporteeren;» bij het afschepen van goederen en koopmanschappen moest een van de eerste kooplieden hem opgeven wat zij wenschten af te schepen, opdat de beambten van de tolhuizen het alles recht nazien en wegen konden; aan de Chineezen werd verboden op de reede van Wampoo punchhuizen te bouwen of wijn, arak, samsoe en punch te verkoopen; eindelijk werden de beambten van de

[1] D. i. de Chineesche kooplieden, die met de carga's der vreemde factorijen handelden.

tolhuizen gelast de matrozen of anderen, die mochten willen »fraudeeren,» aan te houden en hem van de aanhouding te verwittigen, zullende hij alsdan de delinquenten straffen, echter »zonder daarom eenige de minste moeite aan de vreemde kooplieden te doen.»[1]

Aan bijzondere knevelarijen schijnen nu in de eerstvolgende jaren de vreemde kooplieden te Canton niet meer te hebben bloot gestaan. Het is waar, toen er in 1732 tijdens hun aanwezen aldaar een nieuwe hoppo of oppertolmeester was aangesteld en zij bij dezen hun opwachting maakten, richtten de onzen het verzoek tot hem om de »zware tollen» te verlichten, waarmede zijn voorganger alle koopwaren had belast, maar misschien heeft men hierin veeleer een poging te zien om uit de bestuurswisseling een voordeeltje te slaan dan een bewijs dat de vorige hoppo inderdaad hoogere rechten had gevorderd dan hem toekwamen volgens de oude verordeningen, welke bij de beschikking van 2 September 1730 uitdrukkelijk waren gehandhaafd.[2] Ook wordt in de papieren van de Compagniesschepen, die in 1731—1734 voor Canton ten handel hebben gelegen, verder maar eenmaal meer van de rechten gerept; bij gelegenheid van de gebruikelijke afscheidsaudientie namelijk in Januari 1734 drongen de Hollandsche carga's er bij den hoppo op aan »in het toekomende de rechten, tollen en onkosten wat te modereeren,» wat hun, naar het dagregister vermeldt, beloofd werd.[3] Bovendien stonden hun probate middelen ten dienste om den last iets minder drukkend te maken. Wie geen al te nauwe visitatie van zijn goederen verlangde kon met een zoet geschenkje nu en dan aan de beambten van den hoppo, tot de hoogstgeplaatsten incluis, wonderen doen.[4] Zonder fooien en presenten trouwens viel er aan geen handel met de Chineezen te denken.[5] Zelfs namen de hoppo's op de afscheidsaudienties meer dan eens de vrijheid om aan onze carga's nauwkeurig op

[1] Request van de Engelsche supercarga's aan „den grootmandarijn van de tolhuizen van al de havens van Canton" en diens antwoord daarop den 2e Sept. 1730 „gezonden aan de factorijen van vreemde kooplieden" (Papieren van het schip Duifje 1729/30).

[2] Dagregister 11 Oct. 1732.

[3] Dagregister 4 Januari 1734.

[4] Vgl. C. Lockyer, Beschrijving van den koophandel in Oost-Indiën, Amst 1753, blz. 67.

[5] Zie hiervóór blzz. 76, 97, 98.

te geven wat geschenken zij begeerden dat men den volgenden keer voor hen uit Europa zoude medebrengen: spiegels van het allergrootste formaat, kleine Spaansche of Bologneesche hondjes, gouden repetitiehorloges, goudlakens, pelterijen van sabelbont en wat dies meer zij.[1]

Hebben alzoo de onzen denkelijk geen last gehad van formeele knevelarijen, aan den anderen kant veroorzaakte de willekeur der Chineesche overheid hun bij wijlen een uiterst hinderlijk oponthoud. Zoo bij voorbeeld in 1733. Nadat de carga's den 20 December als dag van vertrek hadden bepaald,[2] lieten zij in het begin van de maand door middel van een paar Chineesche kooplieden alvast het daarvoor vereischte »groote tjap»[3] aanvragen, doch kregen van dezen te hooren »dat er present geen gelegenheid was om bij de hoppo's iets te verrichten alzoo zijlieden bezig waren met alles te laten prepareeren tot het celebreeren van den aanstaanden geboortedag, die den 13 dezer zoude zijn» van den »imperador of viceroy van Canton, en waartoe zij dagelijks vele mandarijns en andere voorname Chineesche grooten van Peking en van elders, die in menigte aankwamen, verwachtten en van de reeds gearriveerde continueel bezoek hadden, zoodat de Chineesche kooplieden ook niet hare negotie daarom konden voortzetten dewijl er geen tjappen zouden noch werden verleend, weshalve de onzen, zeiden zij, tot na dien tijd zouden moeten wachten.»[4] Den 10 December herhaalden de carga's hun verzoek, er met nadruk op wijzende dat zij te Canton niet langer konden blijven aangezien hun negotie was afgeloopen en zij noodig vertrekken moesten. Den 11 en 12 December deden zij het verzoek op nieuw doch zonder met al hun bidden en smeeken ook maar een schrede vooruit te komen; zij ontvingen geen antwoord of moesten van de Chineesche handelsvrienden, wier tusschenkomst zij hadden ingeroepen, vernemen dat het onmogelijk was geweest gehoor te verkrijgen. Ja zelfs nadat de feestelijke viering van den jaardag des onderkonings op 13 December goed en wel was afgeloopen, kwam er nog geen schot in de zaak, want toen de carga's twee dagen na dien andermaal om het groote tjap aanhielden,

[1] Dagregister 29 Dec. 1731 en 4 Januari 1733.
[2] Dagregister 1 Dec. 1733.
[3] Zie hiervóór blz. 85.
[4] Dagregister 7 Dec. 1733.

daar zij »absoluut wilden vertrekken« werd hun beduid, dat zij »daaraan niet moesten denken binnen een à twee dagen, alzoo bij de hoppo's nog bij continuatie de vreugde werd gecontinueerd en dat ook daarom verscheidene mandarijns nog onlangs waren aangekomen en nog stonden te komen.« [1] Na hun nieuwen, alweder vruchteloozen, aandrang op 17 en 18 December [2] werden de Chineesche autoriteiten klaarblijkelijk bevreesd dat de Hollanders uit bezorgdheid dat het gunstige seizoen voor de terugreis ten eenenmale zou verloopen, [3] zich heimelijk uit de voeten zouden maken en eigenmachtig met hun schepen doorgaan. In den nanacht toch van den 18 December kwam de Chineesche tolk geheel ontsteld de factorij binnenstuiven, »zeggende (zooals de carga's in hun dagregister hebben aangeteekend) dat hij uit ordre van de mandarijns door ordre van de hoppo's was opgewekt om in dezelve factorij te gaan, dewijl voorschreven mandarijns waren bericht (hoewel ten onrechte en onwaarheid) dat wij trachtten om ter sluips van hier te vluchten, ook dat er twee gewapende champans achter onze factorij waren kruisende om de (gewaande) vlucht te beletten, maar (zeggen de carga's) nadat de gemelde lingua van het tegendeel door ons was bericht ging dezelve weder heen om daarvan rapport te doen.« [4] Daags daaraan stuurden de onzen in hun ongeduld de beide Chineesche kooplieden opnieuw uit om hun afscheidsgehoor en groote tjap aan te vragen; zij begaven zich terstond naar het kantoor van de hoppo's maar konden daar ongelukkig ook nu niets gedaan krijgen, »dewijl de hoppo's (gelijk zij aan onze carga's mededeelden) nog geoccupeerd werden van den gepasseerden imperadors geboortedag, overzulks (men) nog wat geduld moest hebben en wachten.« [5] En op dien trant ging het gedurig voort. Toen de Hollanders, na daags te voren wederom hun verzoek te hebben ingediend, den 23 December nog eens lieten hooren, bleken de heeren nog al niet van het feestvieren te zijn verzadigd: zij waren nu met een deel andere Chineesche grooten uit de stad naar buiten vertrokken om daar eenige dagen hun vermaak te nemen en nieuwe feestelijkheden

[1] Dagregister 10, 12, 13 en 15 Dec. 1733.
[2] Dagregister 17 en 18 Dec. 1733.
[3] Zie hiervóór blz. 85.
[4] Dagregister 18 Dec. 1733.
[5] Dagregister 19 Dec. 1733.

aan te richten.[1] maar binnen een dag of acht, met dit bescheid werden de onzen een paar dagen later in antwoord op een nieuwe aanvraag getroost, binnen een dag of acht zouden de heeren wel van hun landtochtje terug zijn en dan zou hun het verzochte afscheidsgehoor benevens het tjap worden verleend.[2] Dat de hoppo's ten slotte vroeger wederkeerden dan men verwacht had — den 20 December kwamen zij in de stad terug — gaf voorshands weinig baat want na de veelvuldige vreugdebedrijven gevoelden zij zich te vermoeid om zich het hoofd te willen breken met zaken doen of audienties geven.[3] Eerst op den 2 Januari 1734 waren zij blijkbaar weer zoo ver op krachten gekomen dat zij zich bekwaam gevoelden om de Hollanders het groote tjap te bezorgen, edoch zij lieten dezen meteen weten dat zij hen niet voor overmorgen op audientie konden wachten wijl zij «heden door den jonting werden getracteerd.»[4] Eindelijk, eindelijk kwam er aan de lange geduldoefening van de onzen een einde. Den 4 Januari 1734 gingen zij in plechtig gehoor van de hoppo's afscheid nemen en daags daaraan zeilden de Compagnieschepen de Cantonrivier af om de terugreize te aanvaarden naar het Vaderland.[5]

In het geheel zijn gedurende het tijdperk 1728—1733, dat is zoolang de directe vaart uit Nederland naar China in zwang is geweest, zes tochten door de Compagnie derwaarts ondernomen, en dat wel met negen bodems van de Amsterdamsche en drie van de Zeeuwsche Kamer. Naar een opgave te oordeelen van den bekenden Thomas Hope,[6] die sedert 1766 den Prins van Oranje als Opperbevelhebber der Compagnie representeerde, hebben die Amsterdamsche schepen,[7] na aftrek van alle onkosten en lasten, aan zuivere winst in guldens en stuivers de navolgende bedragen opgeleverd:

[1] Dagregister 22 en 23 Dec. 1733.

[2] Dagregister 25 Dec. 1733.

[3] Dagregister 30 Dec. 1733.

[4] Dagregister 2 Januari 1734.

[5] Dagregister 4 en 5 Januari 1734.

[6] „Consideratiën omtrent eenige artikelen rakende den handel op China, waarvan Zijne Hoogheid informatie heeft gerequireerd," door Hope opgesteld omstreeks 1751.

[7] De winsten van de Zeeuwsche schepen (Nieuwvliet 1730/32, Anna Catharina 1732/34 en Nieuwvliet 1732/34) worden niet opgegeven.

Coxhorn	(1728/29)	f 324471.19.8,
Duifje	(1729/31)	f 212175.16.—,
Leiduin met Coxhorn	(1730/32)	f 423114.—.—,
Knappenhof met Ypenrode . . .	(1732/33)	f 451703.19.—,
Leiduin met Voorduin	(1732/34)	f 565550.12.—,
Noord-Wolfsbergen	(1734/35)	f 357446.17.8.

De verliezen, op de voyages gevallen, waren volgens Hope veroorzaakt door de schipbreuk van de kiel Buren, welke in het jaar 1729 uitliep insgelijks de wil hebbende naar China doch even buiten Tessel op de Haaks verzeilde en met nagenoeg de gansche lading verging.[1]

Op den duur nochtans vermocht de directe Chinasche vaart trots haar belangrijke winsten de Bewindhebbers niet te bevredigen. Daarvoor gingen naar hun oordeel de reizen met te veel kosten gepaard. Vandaar dat de Kamer Amsterdam in Augustus 1732 aan een commissie uit haar midden opdracht gaf om na te gaan »wat menage in deze expeditiën zou kunnen gepractiseerd worden« terwijl de Vergadering van Zeventien een paar dagen later aan eenige gecommitteerden eveneens verzocht »om te besogneeren of niet eenig redres zou kunnen worden gemaakt in het equipeeren naar China tot menage van de Compagnie zoo in het verminderen van het getal der medegaande carga's, scheepsofficieren, matrozen en andere zaken.«[2] Het gevolg was dat op het personeel aanmerkelijk werd bezuinigd. Op de eerstvolgende reis, zoo verordineerden de Zeventien, zou men aan boord van de Chinavaarders niet langer drie kooplieden of carga's plaatsen maar slechts één supercarga met een maandgeld van 120 gulden, vrij wat minder dus dan tot hiertoe door den eersten carga was genoten,[3] mitsgaders een assistent van 24 gulden, die den supercarga moest bijstaan in de negotie en tevens gedurende de reis de scheeps-

[1] Consideratiën van Thomas Hope. Het schip is blijkens de resol. Kamer Amsterdam van 12 Dec. 1729 en 9 Febr. 1730 verongelukt in den nacht van 9 op 10 Dec. 1729. Volgens haar resol. van 29 Sept. 1729 moet het aan zilveren muntspeciën een waarde hebben ingehad van 2½ ton gouds. Pogingen om hiervan nog wat op te visschen, waarvoor de Kamer eerst met iemand uit Makkum en later met een Engelschen „duikelaar" overeenkomsten aanging, schijnen volslagen te hebben gefaald, vgl. haar resol. van 26 Januari, 9 Febr., 4 Mei, 9 Nov. 1730 en 18 Juni 1731.

[2] Resol. Kamer Amsterdam 14 Aug. 1732 en van de Zeventien 19 Aug. 1732.

[3] De maandgelden van den eersten, tweeden en derden carga op de Amsterdamsche Chinavaarders hadden te voren bedragen resp. 150, 120 (of 50) en 50 gulden, op de Zeeuwsche resp. 100 (of 135), 75 (of 135), 24 (of 50) gulden.

boeken houden, terwijl de plaats, te voren in handelszaken door den derden van de carga's ingenomen, nu door den schipper zou vervuld worden, en het werk van de schiemans, bootsmans, botteliers en botteliersmaats, die geheel werden afgeschaft, voor rekening werd gelaten van anderen uit de bemanning;[1] altemaal maatregelen die, zoo zij de Compagnieskas een niet te versmaden verlichting aangebracht hebben, toch bezwaarlijk een groote stijging van het winstcijfer kunnen hebben veroorzaakt.[2] Wat de Bewindhebbers mogelijk almede van de rechtstreeksche vaart op China afkeerig heeft gemaakt, moet de ontrouw zijn geweest van verscheidene carga's en andere opvarenden van de schepen. «Wij zullen,» zoo schrijft Thomas Hope in zijn omstreeks 1751 opgestelde consideratiën over den Chinaschen handel, «wij zullen geen gissinge maken waarinne al die inconvenienten (der directe vaart) zouden hebben mogen bestaan,» op welke de Zeventien in hun brief aan de Hooge Indische regeering van 1733 doelen, «dewijl de Vergadering van Zeventien die niet specifiek aanhaalt, maar het komt zeer apparent voor dat daarmede zal zijn gebuteerd onder andere op de procedures, die men tegens diverse officieren dier schepen over hun zeer verregaande wangedrag heeft moeten houden, in zoo verre dat de Hoofdofficier dezer stad[3] tegen hen crimineelijk heeft geprocedeerd en de Compagnie diverse uit haar dienst heeft gedeporteerd en zich in procedures moeten inwikkelen, waarvan zij zelfs nu nog maar voor twee jaren geleden een einde heeft kunnen krijgen.»[4]

[1] Resol. XVII 26 Aug. en 14 Oct. 1732.

[2] Men schijnt er trouwens ook in het vervolg niet de hand aan te hebben gehouden want op het in 1734 voor China uitgeruste schip Noord Wolfsbergen waren twee eerste, een tweede en een derde carga geplaatst met een maandgeld resp. van 150, 120 en 80 gulden.

[3] D. i. van Amsterdam.

[4] „Consideratiën omtrent eenige artikelen rakende den handel op China, waarvan Zijn Hoogheid informatie heeft gerequireerd," omstreeks 1751 door Thomas Hope overgegeven aan Prins Willem IV. — Aan het wangedrag, daar Hope van spreekt en dat hoofdzakelijk schijnt te hebben bestaan in het medebrengen van meer goederen voor eigen rekening dan de reglementen aan de opvarenden toestonden, heeft men zich blijkbaar vooral schuldig gemaakt op de in 1733 teruggekeerde schepen Knappenhof en Ypenrode. Verscheidene resolutiën van de Kamer Amsterdam over 1733—1741 vermelden dat deswege de kisten van ettelijke carga's en officieren aangehouden zijn geworden, met het gevolg dat daaruit weder gedingen zijn voortgesproten voor de schepenbank, die in sommige gevallen ten slotte door de partijen bij schikking zijn afgedaan.

Bovendien bleek de directe handel op China volstrekt onmachtig te zijn om de Europeesche concurrenten, gelijk men gehoopt had, uit het vaarwater te weren.[1] Zelfs onze oude mededingster, de Compagnie van Ostende, hoewel door de schorsing in Mei 1727 voor zeven jaar onschadelijk gemaakt zoo het scheen,[2] had middelerwijl het hoofd weer opgericht en haren handel op China hervat. Omstreeks Kerstmis 1729 verliet een aan haar toebehoorend schip, De Keizerin geheeten, de haven van Ostende met bestemming naar Cadix. Nadat men het bij zijn aankomst voor de leus had verkocht aan een daar gevestigd Iersch koopman en het bevel was overgenomen door den kapitein van een anderen Ostendischen bodem, De Aartshertogin, dien de Compagnie voor oorlogsschip aan Spanje van de hand had gedaan, liep het schip, nu als De Apollo herdoopt, weder in zee onder keizerlijke vlag en met geen andere lading aan boord dan ettelijke kisten vol muntspecie. Zooals de kapitein aan zijn onderhebbend scheepsvolk meedeelde ging de reis naar de Straat van Gibraltar en de Middellandsche zee; naderhand toen zij bemerkten dat De Apollo een andere richting insloeg, wendde hij voor dat hij naar West-Indië wilde. Doch eenmaal in het ruime sop gekomen liet hij koers zetten naar China, vertoonde op zijn tocht bij ontmoeting van andere vaartuigen al naar gelang van hun nationaliteit allerlei vlaggen, Engelsche, Fransche, Hollandsche, en kwam in Augustus 1730 behouden voor Canton tot niet geringe verbazing van de carga's van het Hollandsche schip Duifje, die de Hooge Regeering te Batavia eerlang van het geval verwittigden. Ofschoon de officieren voorgaven een pas te bezitten van den koning van Pruisen, zoo kon toch De Apollo, schreven onze carga's, onmogelijk een Pruisische bodem zijn maar hoorde hij stellig thuis te Ostende. In het laatst van Juli 1730, voegden zij er bij, hadden zij op hun heenreis De Apollo in Straat Banka ontmoet, hij voerde toen een Engelsche vlag, doch had die naderhand in het passeeren van Macao met een keizerlijke verwisseld en deze laatste op de reede van Wampoo weer vervangen door een Pruisische, alles bewijs genoeg naar hun inzien dat »deze wagen nooit recht ging." Vroeg men aan officieren en scheepsvolk van wat plaats

[1] Zie hiervóór blz. 64, 65.
[2] Zie hiervóór blz. 58.

zij kwamen, dan luidde het antwoord: van Koningsbergen; niettemin hadden de onzen den kapitein in eigen persoon hooren zeggen dat hij zijn Pruisische vlag zelf had laten schilderen maar dat, als die niet docht, zijn pas het zou goed maken. [1]

Ondertusschen was het bedrijf der Ostendenaars ook in Europa uitgelekt. Op het allerlaatst van November 1730 zond de Nederlandsche gezant in Engeland, Hendrik Hop, het bericht over hoe men daar te lande vernomen had dat twee schepen, voor eenigen tijd van Ostende naar Cadix uitgeloopen, laatstgenoemde haven weder verlaten hadden en met Pruisische vlaggen naar Indië waren gezeild. De Directeuren van de Engelsche Compagnie, meldde Hop, hadden tegen dit bestaan bereids hun maatregelen genomen door het uitvaardigen van een bevel om de tegenwoordig uitgaande schepen der Ostendenaars, waar men ze tegenkwam, te vermeesteren of te vernielen. [2] Straks werd het voorbeeld van de Engelsche door onze Compagnie nagevolgd. Met goedvinden van de Staten-Generaal gaven nog voor het jaar was verstreken de Bewindhebbers aan hun Indische bedienden last om desgelijks te handelen. [3] Dat de onzen inderdaad voor geen geweld terugdeinsden werd De Apollo gewaar op de terugreize. Omtrent Straat Malakka komende ontmoette hij een vijftal Compagnieskruisers, die hem aan een scherpe vervolging onderwierpen maar aan wier greep hij ten slotte wist te ontsnappen, dank zij «de stoute resolutie van den kapitein, die alles op zijn welzeilen liet afloopen en de verwonderenswaardige echappade maakte,» gelijk met onverholen bewondering voor het zeemanschap van den tegenstander door een van de Engelsche Compagniesdirecteuren zelf wordt getuigd. [4] Het schip zette nu onverhinderd zijn reis voort tot aan de Kaap, verschalkte daar weder een paar Engelsche oorlogsfregatten, en viel ten slotte in

---

[1] Brieven van den carga Gerard de Hoek c.s. uit Canton aan GG en RR. 1 en 9 Dec. 1730; „Kort detail van hetgene ik heb kunnen naspeuren op het subject van het schip De Appollo" overgezonden uit Hamburg door den resident Mauricius; Notarieele verklaringen door een tweetal opvarenden van De Apollo ter requisitie van de Bewindhebbers afgelegd te Amsterdam op 17 Nov. 1731; Huisman, La Compagnie d'Ostende, p. 460.

[2] Brief van Hop aan de Staten-Generaal 28 Nov. 1730.

[3] Resol. Kamer Amsterdam 14 Dec. 1730, en van de Staten-Generaal 15 Dec. 1730.

[4] Brief van Sir Matthew Decker aan den Eersten advocaat der Hollandsche Compagnie Abraham Westerveen 3/14 Dec. 1731.

September 1731 ongedeerd te Hamburg binnen. Met dat al zou den Ostendenaars zelfs thans nog de vrucht van hun welgeslaagde onderneming ontgaan zijn indien de Hamburgsche Senaat minder fermeteit had betoond. Wat moeite Engeland en de Republiek aanwendden om gedaan te krijgen, dat hij De Apollo wegens tractatenschennis in beslag nemen en de lading confiskeeren zou, de Senaat liet zich door geen Engelsch-Hollandsche protesten, eischen of dreigementen overhalen tot iets, dat in zijn oogen gelijk stond met het prijsgeven van Hamburg's aloude handelsvrijheden. Hij liet daarom de aangekondigde veiling van de koopmanschappen, welke De Apollo had medegebracht, onverlet doorgaan en stelde zoodoende de Ostendische Compagnie in de gelegenheid een winst te behalen, die de actiën weder rijzen deed en haar bestuurders met nieuwen ondernemingsgeest bezielde. [1]

Hoeveel »eclat,« om met de Heeren Zeventien te spreken, het gebeurde »door geheel Europa geven« mocht, »tot schande van zulke onwaardige Compagniesdienaren« als die De Apollo hadden laten doorglippen, en »tot groot encouragement van andere diergelijke avonturiers en irreparabele schade van de Compagnie,« [2] het succes van de Ostendenaars bleek bij slot van rekening slechts de laatste opflikkering te zijn geweest als het ware van een die ten doode is opgeschreven. Den 20 Februari 1732, te nauwernood vijf maanden na de terugkomst van De Apollo, voldeed de Republiek aan 's Keizers lievelingswensch door het garandeeren van de Pragmatieke Sanctie, die aan zijn dochter Maria Theresia de troonsopvolging in zijn erflanden verzekerde, en waarbij de Keizer zich van zijn kant verbond om aanstonds en voor altijd te doen ophouden allen handel van uit de Oostenrijksche Nederlanden op Oost-Indië en vice-versa.

Zoo onze diplomatie door het tractaat van 20 Februari 1732 de gevaren afwendde, welke de Compagnie van uit de haven van Ostende bedreigden, dat zij haar strijd tegen vreemde mededinging straks op een ander front zou moeten overbrengen, beseften de Bewindhebbers volkomen. Het behaalde succes kon hun niet verhelen dat de verboden boom van den Oost-Indischen

[1] Huisman, a. w. p. 494, 495.
[2] Brieven van de XVII aan GG. en RR. 9 Oct. en 22 Nov. 1731.

handel zijn wortelen had geschoten door geheel Europa, niet alleen in het westen waar de Portugeezen en Spanjaarden naar luid van de geruchten ook al sterker dan vroeger op Oost-Indië dachten te varen,[1] maar vooral in het noorden, met name in Zweden,[2] waar een vereeniging van kooplieden met zekeren Hendrik König aan het hoofd op 14 Juni 1731 van koning Frederik I octrooi had verkregen voor een compagnie, die gedurende de eerstvolgende vijftien jaren gerechtigd zou wezen om met uitsluiting van alle andere onderdanen der Zweedsche Kroon handel te drijven op Indië.[3] Wij begrijpen welke gevoelens de stichting van deze maatschappij hier te lande opwekken moest, toen men er ongeveer een maand later door een mededeeling van den Zweedschen gezant aan de Staten-Generaal ambtelijk van werd verwittigd.[4] Wat beteekende het dat de koning haar uitdrukkelijk de vaart verbood op al die plaatsen, waar andere vreemde natiën bereids hun gezag en handelsetablissementen hadden gevestigd? Immers ook zonder een diergelijk bedrijf — te vermetel trouwens om in eenig redelijk Zweedsch brein op te komen — vermochten König en de zijnen onze Oost-Indische Compagnie al ernstig genoeg te benadeelen. Zoo verschafte hun onderneming, om maar iets te noemen, al dadelijk gelegenheid tot plaatsing en emplooi aan de kapitalen en dienaren der ten doode gedoemde Compagnie van Ostende.[5]

[1] Blijkens een brief van den Consul Heisterman te Lissabon (aan den griffier der Staten-Generaal?) van 16 Oct. 1731 was daar kort te voren bij een plakaat bekend gemaakt, dat koning Johan V aan een Portugeesch koopman vergunning had geschonken om zijn schip in Februari 1732 naar Soeratte en de kust van Coromandel te laten afgaan ten einde daar handel te drijven, en had bedoelde koopman met eenige anderen daar een soort van compagnie voor geformeerd, op welke een ieder tot 29 Oct. 1731 mocht inschrijven. Wat Spanje betreft, zoo verleende koning Philips V op 29 Maart 1733 octrooi om te Cadix een nieuwe compagnie op te richten voor den handel op de Philippijnen en Oost-Indië (zie Dumont, Corps diplomatique, Supplément, Tome II, Partie I p. 418) doch volgens Bonassieux, Les grandes compagnies de commerce, Paris 1892, p. 450, zou de oprichting geen voortgang hebben gehad en het plan eerst omstreeks 1784 weer zijn opgevat.

[2] Brief van den Eersten advocaat der Nederl. O. I. Compagnie Abraham Westerveen aan Sir Matthew Decker 20 Nov. 1731.

[3] Een Fransche vertaling van het octrooi bij Dumont, a. w., Supplément, Tome II, Partie I p. 503.

[4] Resol. Staten-Generaal 18 Juli 1731.

[5] Inderdaad heeft de deelneming der Ostendenaren niet weinig aan het succes der Zweedsche O. I. Compagnie toegebracht, zie Huisman, a. w. p. 505.

Want al wilde het octrooi aan het gansche werk een, althans in de hoofdzaak, zuiver Zweedsch karakter geven, uit verscheidene bepalingen was klaar te zien, hoezeer buitenlandsche deelneming even welkom was als die van de Zweden zelve. Een van de artikelen bijvoorbeeld kende de Compagnie het recht toe om in haar dienst te nemen alle daarvoor geschikte vreemdelingen, die zich in Zweden metterwoon kwamen vestigen. Dezen zouden voor hun persoon en goederen dezelfde voorrechten genieten als geboren Zweden en zelfs, indien zij dit begeerden, brieven van naturalisatie kunnen bekomen. Verder werd verordend dat op de gelden, door vreemdelingen of anderen in de Compagnie ingebracht, nimmer beslag mocht worden gelegd door wien of onder wat voorwendsel ook. En voor het geval in de staten, waar de vreemde liefhebbers woonden, alle deelneming in buitenlandsche compagnieën bij de landsplakaten strafbaar was gesteld, kwam het octrooi aan hun bezwaren te gemoet door het voorschrift, dat de directeuren op straffe van schorsing de namen der actiehouders mitsgaders het bedrag hunner inschrijvingen geheim moesten houden, en aan niemand inzage mochten verstrekken van de boeken. Wie stond er borg voor dat de winzucht ook van onze eigen vaderlandsche financiers tegen de verzoeking om Zweedsche actiën aan te koopen bestand zou zijn? Een tweede vraag, die de gemoederen verontrustte, betrof de veilingen van König's Compagnie. Zeker, het octrooi gebood dat die te Gothenburg moesten geschieden, doch tegelijkertijd gaf het den koopers verlof om tegen betaling van een uiterst geringe recognitie de gekochte goederen desverkiezende rechtstreeks naar buitenslands te laten vervoeren. Hoe licht kon dit tengevolge hebben dat men de Indische waren, na ze voor den vorm te Gothenberg te hebben geveild, metterdaad op de een of andere plaats in den vreemde ter markt bracht, en wat plaats was hier beter voor gelegen en geschikter toe dan Hamburg? Daar kwam nog bij dat König in de Elvestad persoonlijke relatiën bezat, welke zijn streven in de hand konden werken: hij had er namelijk een broeder wonen, die door zijn huwelijk was vermaagschapt aan de aanzienlijkste regenten en kooplieden.[1] En juist naar

[1] Brief van onzen resident Mauricius te Hamburg aan den griffier der Staten-Generaal François Fagel 14 Sept. 1731.

Hamburg werd gelijk wij weten door allen, die bij de Engelsche of Nederlandsche Oost-Indische Compagnie betrokken waren, in dit tijdsgewricht met groote bezorgdheid de blik gewend.[1]

Natuurlijk was de Zweedsche en in het algemeen elke andere onderneming van denzelfden aard het best te stuiten wanneer, overeenkomstig een van Engelsche zijde opgeworpen denkbeeld, Groot-Brittannië te zamen met Frankrijk en de Republiek aan gene zijde van de Kaap alle schepen lieten nemen van die natiën, «die niet sedert een geruimen tijd van jaren in possessie waren van de Indiën te bevaren», onverschillig met welke passen zij voeren.[2] Evenwel, hoe ijverig zij overigens de Oost-Indische Compagnie door hun diplomatie de hand boven het hoofd hielden, zulk een maatregel vonden onze staatslieden toch al te kras. Men betwijfelde zeer, zoo gaven de Staten-Generaal aan onzen gezant te Londen te kennen, «of dit middel bestaan kon met het algemeene recht,» in elk geval, zeiden zij, «zou het zekerlijk subject wezen aan zeer zware gevolgen.»[3] Zij bepaalden er zich derhalve toe een plakaat uit te vaardigen, waarbij aan de ingezetenen onder bedreiging van zware geldboeten werd verboden op eenigerlei wijze deel te nemen in compagnieën en ondernemingen, welke men buitenslands voor den Oost-Indischen handel mocht oprichten, hetzij door het inleggen van kapitaal of door persoonlijke dienstneming of ook door het sluiten van assurantiën op hun schepen en ladingen of het verstrekken van geld op bodemerij.[4] Werd zoodoende het «algemeene recht» door hen ongekrenkt gelaten, dat de Staten-Generaal zich niet in het minst bekreunden om de ongeschreven wetten der humaniteit bewijst hun beslissing op het verzoek van den Zweedschen gezant te 's Hage dat wij de Zweedsche Oostinjevaarders, als zij wegens stormweer of gebrek aan drinkwater aan de Kaap of elders bezuiden den Evenaar binnen vielen, dezelfde hulp zouden gelieven te betoonen, die er onder zulke omstandigheden door andere natiën werd

[1] Zie hiervóór blz. 60, 61.

[2] Brief van onzen gezant Hop te Londen (aan den griffier van de Staten-Generaal?) 12 Febr. 1732.

[3] Secreete resol. Staten-Generaal 25 Febr. 1732.

[4] Plakaat van de Staten-Generaal 24 Sept. 1732, Groot Plakaatboek VI blz. 266.

genoten.[1] Mocht de gezant, zoo leest men in hun besluit van 22 December 1731, nader om antwoord aanhouden, dan zal hem worden medegedeeld »dat zijne Majesteit de Koning van Zweden niet kan ignoreeren, dat de nieuwe Oost-Indische Compagnie in Zweden opgericht niet anders kan als schade toebrengen aan de geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie dezer landen, en dat daarom niet gevergd kan worden van haar Hoog Mogenden, hoe genegen die ook zijn om aan zijner Majesteits onderdanen alle assistentie te bewijzen, de voorschreven Compagnie in eenigerhande wijze te favoriseeren.« [2]

Nog minder welwillendheid hadden uitteraard de Zweden te verwachten van de autoriteiten onzer Oost-Indische Compagnie: in hun brief van Maart 1732 gaven de Zeventien aan de Hooge Regeering te Batavia order, dat zij al de onder haar bewind staande gouverneurs en verdere gezaghebbers tot de scheepsoverheden incluis wel scherpelijk verbieden zou de Zweedsche schepen »aan of beoosten de Kaap eenige de minste geriefelijkheid van vivres, eet- of drinkwaren, equipagegoederen, water, brandhout of wat het ook zoude mogen wezen, aan eenige reeden, havens of aan land toe te staan of uit de schepen op zee over te geven, alsmede niet aan de schepen van Denemarken gaande of komende van of naar China of eenige andere plaatse, daar de Denen voor dezen niet gewoon zijn geweest te varen, exempt die gaan of komen van Trankebar of eenige andere van ouds gestabilieerde comptoiren van laatstgemelde natie, hetwelk (merkten zij in hun brief op) men altoos onder pretext van eigen behoefte of gebrek wel kon excuseeren« [3] — een bevel, dat door de Hooge Regeering niet alleen gereedelijk werd opgevolgd maar zelfs nog verscherpt door aan elk vertrekkend schip een lastbrief mede te geven, die den gezagvoerders »op poene van hare hoogste indignatie« voorschreef aan Zweedsche of Deensche bodems bij ontmoeting geenerlei gerief of bescher-

[1] Resol. Staten-Generaal 31 Oct. 1731.

[2] Secreete resol. Staten-Generaal 22 Dec. 1731.

[3] Brief XVII aan GG. en RR. 4 Maart 1732. De Nederlandsche Compagnie volgde in dezen slechts het voorbeeld van haar Engelsche zuster, want blijkens een brief van onzen gezant Hop te Londen aan den griffier der Staten-Generaal van 19 Febr. 1732 had die insgelijks aan hare bedienden in Oost-Indië verboden de aldaar komende Zweedsche schepen te assisteeren met eenige ververschingen of andere behoeften die zij zouden vragen.

ming te verstrekken noch in correspondentie met hen te treden, maar dat zij integendeel zulke bodems, voor zooveel die de onzen geen »reden van offensie» mochten geven, op de allerindifferentste wijze zouden hebben aan te zien als schepen, voor dewelke men geen de minste complaisance of inschikkelijkheid hebben zou.»[1] Intusschen leed het ernstige twijfel of met een dergelijk optreden veel te bereiken viel. Op een gebied toch zoo wijduitgestrekt als dat van den Indischen oceaan waren plaatsen in overvloed, waar een ieder voor geld en goede woorden zijn gerief kon vinden van al wat hij behoefde, en bijgevolg zou het verbod alleen dan iets baten wanneer buitengewone ongevallen, die men vooraf niet bepalen noch berekenen kon, de Zweden c. s. noodzaakten in een Compagnieshaven binnen te vallen, doch voor de rest al van even weinig uitwerking wezen als voorheen met de Ostendenaren was ondervonden, die nadat een gelijk verbod tegen hen was uitgevaardigd daar echter de Indische zeeën niet minder om hadden bevaren dan te voren.[2]

Aldus begreep het de Hooge Regeering te Batavia en de vraag is gewettigd, of ook de Bewindhebbers zelf van zulk een optreden wel veel heil hebben verwacht. Zij waren er althans ernstig op bedacht nog andere pijlen op hun boog te nemen. Zoo kwam het bij dat in de Vergadering der Zeventien van Maart 1732 een aantal middelen werden voorgesteld die, naar men zich beloofde, de vaart uit het Noorden naar Oost-Indië »zoo niet geheel beletten tenminste in verscheidene opzichten difficiel» zouden maken. In de eerste plaats werd genoemd »het tijdig opkoopen der recepissen om de Mexicanen, ducatons en pilaren vroegtijdig meester te worden en al zoodanig muntmateriaal als tot den Indischen handel vereischt werd,» dat zoo men vermeende met een som van 50 à 60 duizend gulden jaarlijks te doen was en de Compagnie een vaste winst zou toebrengen, »alzoo de differentie van prijs in een rond jaar per mark doorgaans wel kwam te differeeren of te rijzen van zeven tot veertien stuivers en de equipagie der competiteuren, die haar contanten meest van hier moesten hebben, difficiel ten minste kostbaarder zoude maken, vooral indien men bij

[1] Van der Chijs, Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, IV blz. 806.
[2] Resol. GG. en RR. 9 Maart 1733.

den Staat ook kon te weeg brengen dat er op de respective munten der Vereenigde Provinciën geen ducatons voor particulieren meer mochten geslagen worden, maar dat de ducaton voortaan alleen wierd gemaakt en gehouden tot een penning van negotie voor Indie.» Voorts meenden de voorstellers dat men, om de Zweden en Denen en de anderen uit het Noorden den voet dwars te zetten, «de koopmanschappen ter kuste daar zij aankwamen, hetzij in Bengalen, Coromandel of elders, zooveel doenlijk vóór dien tijd moest opkoopen, en daarin de concert gaan met de Engelschen, al was het dat men in zulken gevalle genoodzaakt was meer te koopen als er bij eisch gepetitioneerd was,[1] dewijl wel apparent was dat de Bewindhebbers in Engeland geen zwarigheid zouden maken om hare bediendens in Indië mede te dien fine te gelasten.» En «om zulks ook in China werkstellig te maken ten minste tot zooverre dat de Compagnie altijd beter waar zoude kunnen koopen en de negotie met meer avantage doen als andere naties» hielden zij het voor raadzaam te Canton een comptoir op te richten, onderhoorig gelijk alle andere Indische comptoiren aan de Hooge Regeering te Batavia. Immers langs dien weg zou men «hoe langer hoe meer in de kennisse van der Chineezen handel en koopmanschap kunnen penetreeren, vele Vaderlandsche en Indische waren debiteeren, den voorkoop van de fijnste soorten van thee tijdiglijk doen, de porceleinen naar de sierlijkste modellen doen bakken, het varend volk veel beter onder discipline houden en meer in staat wezen om van de vreemde natiën den voorrang te hebben.» Doch om dat oogmerk des te beter te bereiken behoorde huns inziens aan Gouverneur-Generaal en Raden vooraf te worden gevraagd «hoe het haar zoude voorkomen, indien men jaarlijks drie à vier hetzij meerder of minder schepen van Batavia met specerijen, peper, sappanhout en andere waren, die de Chineezen nu gewoon waren (met hun jonken) van daar af te halen, naar China kwam te zenden en die beladen met thee, porceleinen en verdere Chineesche waren weder naar Batavia te doen retourneeren, te weten zooveel en niet meer als men voor de Bataviasche consumptie van noode had alsmede voor de kisten van het repatrieerend volk, zonder dat men in dien gevalle eenige Chineezen of Portugeezen te Batavia

[1] De „eisch" of bestelling van al wat uit Indië aan koopwaren enz. door de Bewindhebbers werd ontboden.

zou permitteeren om thee aan de Compagnie of particulieren te verkoopen ten minste niet boven een scheepslading, latende haar het debiet van andere koopmanschappen vrij en onverhinderd gelijk dat tot dusverre gedaan was.» Men zou verder het comptoir te Canton kunnen gelasten een onderhoorig comptoir mede op Amoy aan te leggen als dat dienstig werd geoordeeld «en de versche thee en nieuwgebakken porceleinen, die voor het Vaderland gerequireerd werden, direct met twee à drie schepen herwaarts aan de respective Kameren te laten afgaan, zonder dat alsdan van noode zoude zijn om van hier direct naar China te equipeeren; men zou hierdoor onder andere ook kunnen teweeg brengen dat de thee voor het Vaderland ordentelijk in kisten wierd afgepakt om de scheepsruimte en inzonderheid de tarra bij verkoop, die nu zeer groot en irregulier was door de menigvuldige differentie van fustage, te menageeren en uit te winnen, dat dan ook strekken zoude tot beter conservatie van de bladeren in het overbrengen en tot securiteit voor de schepen tegens de zeeroovers mitsgaders tot vermijdinge van een vruchtelooze heenreis, die de schepen nu moesten doen tenminste tot op de hoogte van Straat Soenda, zonder iets ten dienste der Indische comptoiren te kunnen medenemen of afleveren, moetende bovendien ook met gereed geld gekocht worden hetgeen men anderszins voor koopmanschappen zoude kunnen inhandelen of troqueeren.[1] De legdagen der schepen in China konden naar gissing (zoo vervolgen de voorstellers) ook wel twee maanden korter wezen en de retourneerende schepen vroeger in Europa aankomen als andere natiën, die daar moeten blijven vertoeven totdat alles wordt gereed gemaakt en genoegzaam op één tijd alles tegelijk inkoopen, dat de prijzen zeer doet steigeren en de onkosten vermenigvuldigen, die in sommige opzichten voor de Compagnie, als er een permanent comptoir was, nog apparentelijk wel zouden kunnen verminderd worden zoo ten regarde van de maandgelden[2] als de tollen en ongemeene spendatiën, die de scheepsoverheden gedurende haar verblijf in China althans[3] genecessiteerd zijn te doen. Ook zou het aanbrengen van particuliere kooigoederen (meenden zij) zoo van Batavia als China zelf veel worden belet, bijaldien het varend volk in China onder

[1] Inruilen, Portugeesch: trocar.
[2] Maandelijksche gages.
[3] Tegenwoordig.

bedwang der bedienden van het comptoir zoude staan, die nu altijd occasie hebben om te deserteeren, haar ordinaire scheepsoverheden niet veel estimeeren en somtijds al vrij wat den meester beginnen te spelen, daar men ter contrarie als er een permanent comptoir was veel zoude kunnen doen met die van andere natiën zelve over te nemen en naar Batavia te verzenden, waardoor derzelver schepen in haar terugreize naar Europa somtijds zouden kunnen verhinderd of gefrusteerd worden. En bijaldien tot Batavia geen meer thee of porcelein zou mogen inkomen als de Compagnie direct uit China met hare eigene schepen laat aankomen, zou men eindelijk (zeggen zij) ook eens het groote oogmerk kunnen bereiken, dat er zoo menigte van particuliere thee, die jaarlijks op twintig à vijf-en-twintig honderdduizend pond begroot wordt, met de excessieve kooien en bultzakken niet wierd ingebracht en de schepen daarmede zoo zeer overladen wierden, als men van tijd tot tijd naarmate dat de thee abondanter en beterkoop wordt meer en meer ziet toenemen, zonder dat er tot nog toe eenig middel of resolutie van succes is geweest om hetzelve te beletten.» Eindelijk zouden (hun erachtens) gelijk hiervoren met een woord was aangeroerd de reizen «ook secuurder zijn tegen den aanval van roovers, welke onverlaten (zeggen zij) in macht toenemen en ter occasie dat zich althans zoo veel lorredraaierij en kwalijk gearmeerde schepen met goede geldsommen uit het Noorden en elders in het vaarwater zullen laten zien, die op zekere tijden van het jaar zoo gaande als komende lichtelijk kunnen geattrappeerd worden, meer en meer aangroeien tot zulk een getal als men in vorige tijden heeft gezien, dat de roover Cangi Angria met veertig schepen of vaartuigen in zee heeft kunnen komen,[1] buiten de roovers van Madagaskar, waaronder zich in zoo eenen tijd allerlei slag van natiën als Engelschen, Hollanders, Portugeezen en anderen zich begeven, die de zee zeer onveilig maken. Want men zoude 's Compagnie's schepen altijd welvoorzien en gecombineerd met den anderen kunnen laten varen, latende andere natiën, die dat vermogen niet hebben, zorg dragen voor haar eigen securiteit. Ten welken opzichte (door de voorstellers) ook niet dienstig geoordeeld werd de Indische Regeering gelijk voor dezen

[1] Blijkens resol. Gouverneur-Generaal en Raden van 10 Sept. 1708 een befaamd zeeschuimer op de kust van Malabaar.

heel veel te animeeren om kostbare equipagiën te doen tot extinctie van dat roofgespuis.» Evenwel, «hetzij de Vergadering van Zeventien mocht kunnen goedvinden in het sentiment over te gaan om dusdanig comptoir in China op te richten of niet» in allen gevalle waren de voorstellers van gevoelen «dat men nog dit jaar en vervolgens met de directe vaart naar China behoorde te continueeren, totdat men de gedachten van Gouverneur-Generaal en Raden op dit subject had vernomen en de noodige orders tot Batavia en in China zouden gesteld zijn om in geen gebrek van thee te vervallen, waardoor de buitenlandsche natiën in plaats van gediscourageerd nog meer zouden geanimeerd worden door de groote winsten, die zij in zoodanigen gevalle, als er een interruptie kwam zóó dat minder thee door de Compagnie wierd aangebracht, zouden behalen.» [1]

Aan de mededingers den inkoop af te snijden van het met name voor den Chinaschen handel onontbeerlijke muntmateriaal; zich op de kust van Coromandel, in Bengalen en elders vooraf van de door hen begeerde koopwaren meester te maken; in Canton, zoo noodig ook te Amoy, een vast comptoir te stichten om hun met het inslaan van thee, porcelein en wat China al meer voor de Europeesche markt uitleverde, vóór te kunnen zijn en tevens hun scheepsvolk tot desertie en dienstneming op Compagnie's bodems te verlokken, zoodat hun terugreis vertraagd misschien zelfs geheel onmogelijk werd gemaakt, inderdaad het was een grootsch ontwerp, dat de Heeren Zeventien voor oogen zweefde. Bleek het uitvoerbaar zoo mochten zij indien al niet de volkomen onderdrukking er zich voor het minst een allergeduchtste verzwakking van de Oost-Indische negotie der Zweden c. s. van beloven, gezwegen nog van de andere voordeelen die het der Compagnie kon toebrengen. Doch juist aan de uitvoerbaarheid schortte het. Althans de Hooge Indische Regeering, aan wie door de Zeventien om voorlichting werd gevraagd, [2] opperde gewichtige bedenkingen op dit punt. [3] Wanneer de Compagnie te Amsterdam en op de andere plaatsen, waar hare mededingers zich doorgaans van die waar kwamen voorzien, vooraf de courante muntspeciën opkocht, zou hun daarmede zeer zeker de voet dwars gezet en hun winst eenigszins ver-

[1] Resol. XVII 4 Maart 1732.
[2] Als voren.
[3] Het advies van GG. en RR. is ingelascht in hun resolutie van 9 Maart 1733.

minderd worden, de Bataviasche regeering erkende het volmondig, maar dat men hun zoodoende eenig wezenlijk nadeel kon berokkenen betwijfelde zij ten sterkste. Bij ontstentenis toch van gemunt zilver stond hun nog altoos de weg open om zich te Cadix of elders ongemunt zilver te verschaffen, dat genoegzaam hetzelfde was dewijl baar zilver in Indië weinig minder rendeerde dan ducatons of andere gemunte speciën, en de Chineezen deze niet zochten om de wille van de munt maar om het metaal, waarvan zij geslagen waren, en omdat zij aan het laatste gebrek hadden. Buitendien waren de Chineesche kooplui nu van het gehalte der speciën zelf alreeds zoo goed op de hoogte en wisten zij daar den prijs zoo wel naar te regelen dat men zelfs het Nederlandsche »payement,« hoezeer zij daar overigens ook op gesteld waren en hoe geriefelijk ook als pasmunt,[1] te Batavia nooit tot dien prijs had zien stijgen »als op ducatons of ander deugdzaam zilver geprofiteerd werd« om reden de dubbeltjes zoowel als de schellingen van »een minder allooi« waren. En dat een ieder, die dat wenschte, baar zilver verkrijgen kon, was in 1731 aan het licht gekomen toen de Zweden voor de Fridericus Rex Sueciæ de benoodigde hoeveelheid te Cadix hadden ingekocht.[2] Door het een en het ander kwam tegelijk het voorstel van de Zeventien te vervallen omtrent de aanmunting van den ducaton uitsluitend voor het gebruik in Indië, meenden Gouverneur en Raden. Immers zoo bij Chineezen als Mooren waren andere speciën, indien hun gehalte maar even goed was als dat der ducatons, niet minder in trek dan deze laatste vermits zij ook in het gebied van den Groot-Mogol alle zonder onderscheid tot niets anders werden gebezigd dan om ze in de munthuizen van Soeratte, Bengalen en Coromandel tot zilveren ropijen te verstempelen. In Bengalen en elders van Compagnie's wege vooraf de koopmanschappen op te koopen om de markt voor de Zweden c.s. geheel te ontblooten, gelijk de Zeventien in bedenken gaven, leek de Indische Regeering »wel moraliter impossibel« toe, ten minste voor zooveel Bengalen, Coromandel en de lijnwaadgevende comptoiren in het rijk van den Groot-Mogol betrof. Want de lijnwaden, zoo merkte zij op, plachten daar te lande

[1] In het oorspronkelijke staat: „en hoe geriefelijk het is om den gemeenen man van den anderen te helpen."

[2] De Fredericus Rex Sueciae, het eerste voor Oost-Indië bestemde schip van de Zweedsche Compagnie, zeilde uit in 1731.

uithoofde van de armoede der wevers zoo goed als niet op voorraad te worden gemaakt — de weinige, waarmede dit geschiedde, dienden meest voor inlandsch verbruik en kwamen dus voor geen uitvoer in aanmerking — maar op contracten van aanbesteding, gesloten met voorname kooplieden door wie de leverantie van de overeengekomen partijen ter bezorging werd overgegeven aan «mindere factors,» die zich dan op hunne beurt door geldelijke voorschotten van zooveel weefgetouwen wisten te verzekeren als tot voldoening van de contracten noodig waren. Bijgevolg was een ieder, die met geld voor voorschotten ter markt kwam, tot het doen van zulke aanbestedingen even na, of was het, op zijn minst genomen, ondoenlijk «gemaakt goed op te koopen en vreemde handelaars daarin te verkloeken.» Daarenboven was er, met het oog op de uitgestrektheid dier landen en het overgroot getal van wevers en weefgetouwen geen denken aan die alle voor de Compagnie in beslag te nemen, eensdeels omdat de kooplieden ook zelf alom verspreid waren en die van de Engelsche en Nederlandsche Compagnieën nog maar een gedeelte van den grooten hoop uitmaakten, en anderdeels omdat men de kooplieden, op zich zelf niet vermogend genoeg om met eigen kapitaal «zulk een considerabelen ommeslag gaande te houden,» gewis met voorschotten op de leverantiën zou moeten bijspringen en zich zoodoende «vast maken» of althans bloot stellen zou aan menigvuldige bankroeten, wier bedragen schier «niet te limiteeren» waren. Ook zou de verre afstand van vele weefplaatsen van de Engelsche en Nederlandsche Compagniescomptoiren niet alleen de inzameling der aanbestede fabrikaten zeer bemoeilijken maar tevens hun afvoer hoogst periculeus maken «door de vexatiën der Mooren inzonderheid bij eenige revolutie in haar regeeringe,» gelijk de ondervinding voorheen had geleerd, gezwegen van de zware vervoerkosten, zelfs al liep men bij het transport zelf geen groot gevaar, die de goederen zoo wegens de vele tollen als andere ongelden zoo hoog op stok zouden doen loopen, dat er onmogelijk eenige winst meer op te behalen viel, en daargelaten nog de vele bedriegerijen, aan welke men bij de inzameling van de zijde der landzaten met hun bekenden trouweloozen aard zou blootstaan. Voorts waren diergelijke «wijdverspreide en geëxtendeerde aanbestedingen» natuurlijk niet te doen zonder dat de mededingers of hun handlangers daar al mede hun rol onder konden

spelen, als brakken die het wild voor hen opjoegen, waardoor de prijzen dermate zouden worden opgedreven dat de inlanders, na die voor het tegenwoordige onder allerlei voorwendsels te hebben verhoogd, naderhand van geen vermindering meer zouden willen hooren, — en men kon beseffen tot wat ongemeene schade dit der Compagnie zou gedijen. Daar kwam bij dat er om in Bengalen alles meester te worden wat dat land uitleverde groote spendatiën aan de overheden zouden noodig wezen. En waar zouden de benoodigde gelden en scheepsruimte van daan komen? In tijden toch, wanneer zij niet door oorlog, gebrek aan levensmiddelen, schaarschte van katoen of dergelijke rampen werden geteisterd, konden die landen, wanneer men de bevolking van alle kanten werk mocht willen geven ten einde te voorkomen dat zich anderen van de ledigstaande weefgetouwen bedienden, zulk een onnoemelijke hoeveelheid doeken uitleveren, dat die alleen voor rekening van Coromandel wel een uitgaaf zou vorderen van over de tien millioen, welke geheel in goud moest worden betaald en den tegenwoordigen ommeslag der Compagnie in die kwartieren verre te boven ging. Of het moest zijn dat de Zeventien aan Gouverneur-Generaal en Raden machtiging wilden geven om «door heimelijke correspondentie op de plaatsen, daar de vreemde trafiquanten haar aanbesteding deden, haar het goed vóór de leverantie afhandig te maken door eenige spendatiën omtrent de kooplieden en eenige verhooging boven den bedongen prijs,» zijnde dit het eenige middel waarmede mogelijk nog iets zou zijn uit te richten, inzonderheid op Coromandel, welks bevolking van zóó trouweloozen aard was dat zij voor geld tot alles kon gebracht worden en, in weerwil van de aangegane contracten, ter wille van de hoogere prijzen haar lastgevers wel zoude laten zitten en het goed aan de Compagnie overdoen, maar dan zou men zonder op geld te zien de weefsels zooveel duurder moeten betalen en niet letten op hun sortiment, lengte of deugdelijkheid. Voor het transport evenwel van zulk een onmetelijken voorraad van doeken zou de gansche handelsvloot, die de Compagnie in Indië in de vaart had, ter nauwernood toereikende zijn. Al even ongunstig oordeelde de Bataviasche regeering over het denkbeeld om in al deze dingen samen te gaan met de Engelschen in Oost-Indië. Haars inziens viel op de verwachting van de Zeventien, dat dezen van hun meesters in Europa gewisselijk tot zoodanige

samenwerking met de onzen zouden gemachtigd worden, weinig te bouwen. Hoe menigmaal had men in dit opzicht een geheel andere ervaring opgedaan! Zoo hadden zij bijvoorbeeld in het vorige jaar hun »bezetting« aan den Ganges ingetrokken, niettegenstaande de Nederlandsche Compagniesdienaren er tegen geweest en zelfs na hun vertrek aldaar gebleven waren. Buiten dat was een dergelijke samenwerking met de Engelschen volstrekt onuitvoerbaar ten aanzien van de lijnwaden, wijl bij het vertieren van deze koopmanschap door gansch Indië hun particulier belang ruim zoo veel was betrokken als dat van hun meesters, dat is de Engelsche Oost-Indische Compagnie zelve.[1] Om het voorgeslagen plan te verwezenlijken zou men derhalve met schier even zoovele handelssocieteiten en -societeitjes moeten overeenkomen als er Engelsche comptoiren waren of gegoede Engelsche Compagniesbeambten overmits zij de hun vrij gelaten particuliere vaart allerwege uitbreidden, zoodat zij de grootste mededingers van de Nederlandsche Compagnie waren ja mogelijk de eersten zouden zijn, die uit zucht naar eigen gewin met de Zweden en andere vreemdelingen één lijn trekken en hun langs indirecte wegen uit hun voorraad gerieven zouden. De vestiging van een comptoir of residentie in China ten einde gelegenheid te hebben om door den opkoop van de Chineesche waren de concurrenten ook daar te lande te verkloeken — een ander denkbeeld van de Heeren in Patria — trof naar de meening van Gouverneur-Generaal en Raden evenmin doel. Ook China toch was een rijk, waarvan het binnenkomen aan een iegelijk vrijstond en trouwens ook niet wel te beletten was. Wij zouden zoodoende onze mededingers maar wakker maken ja hen aanmoedigen om daar op ons voetspoor insgelijks comptoiren te vestigen, dat hun voor hun spendatiën al zoo wel zou worden toegestaan als aan ons. Zoodat, na de fraaie sommen aan kosten van ambassades, geschenken en wat dies meer zij voor de oprichting van een comptoir besteed, het per slot van rekening met Compagnie's negotie in die streken nog zorgelijker en slimmer zou gelegen

[1] Vgl. J. P. van Braam, Aanmerkingen en ophelderingen omtrent de particuliere navigatie en commercie die er in de Oost-Indiën geweest is en nog is (1790): „De Engelsche Oost-Indische Compagnie drijft geen handel van Indië tot Indië dan in zooverre eigen benoodigdheid betreft, al het andere aan particulieren overlatende". Met handel van Indië tot Indië wordt bedoeld binnenlandsche handel in Indië in tegenstelling van dien tusschen Europa en Indië.

zijn dan te voren. Zeker, als de Compagnie te Canton een comptoir oprichtte, zouden haar bedienden hoe langer hoe meer in de kennis van den Chineeschen handel toenemen niet alleen maar tevens in den stillen tijd de vereischte aanbestedingen kunnen doen voor de leverantiën van de fijnste soorten van thee en de fraaiste en nieuwste modellen van porcelein, doch men mocht vragen of de Engelschen, Franschen en andere Europeanen dit voorbeeld niet aanstonds zouden navolgen en of het, wanneer die op gelijken voet werden behandeld als wij, de Compagnie alsdan niet nog veel erger zou vergaan. Want gingen alle Europeesche natiën zich te Canton nestelen en toeleg maken om meester te worden van de Chineesche koopmanschappen, zoo ontstond er gevaar dat er niet genoeg overbleef voor de jonken, die uit den na het vertrek der Europeesche schepen overschietenden voorraad hun gading plachten te vinden maar in dat geval bij gebrek aan lading hun vaart op Batavia zouden moeten afbreken of verminderen. Zooals de zaken thans stonden opende hun komst te Batavia voor onze handelsartikelen een uitweg, waarbij der Compagnie als van zelf schier de geheele winst in den schoot viel die op hun uitvoer naar China werd behaald, vermits de Chineezen «zich op een gansch sobere wijze met hare vaart behelpende ook met een zeer klein winstje op den vervoer der meeste goederen van (Batavia) naar China tevreden waren en bijna zooveel bij de Compagnie besteedden als zij in haar land daarvan weder te wachten hadden.» Hoe kon dit geringe verschil in den op Canton te maken prijs voor de Compagnie opwegen tegen de kosten van een comptoir en de bezwaren, welke zij zich op den hals zou halen, wanneer zij haar koopmanschappen, in plaats van die op den veiligen voet van tegenwoordig te Batavia aan de jonken te vertieren, «onder de geweldenarijen van een vreemde natie» ging «hazardeeren,» die ongetwijfeld met gedurige giften en gaven gepaaid zou moeten worden en naar alle gedachten ons veel lastiger vallen zou dan hare thans naar en van Batavia aan- en afvarende landslieden. Ook was in vroeger tijd, toen het Chineesche rijk nog veel minder van de Europeanen bevaren werd, genoeg gebleken hoe weinig profijt met de oprichting van comptoiren voor de Compagnie aldaar viel te behalen. Het was waar, de sinds eenige jaren zeer toegenomen vaart van allerlei natiën naar China scheen wel te bewijzen, dat de Chineezen niet meer zoo afkeerig

waren van de Europeanen als voorheen en dat de zaken voor ons nu ook eenigszins gunstiger stonden, maar diezelfde wijziging in hun gezindheid jegens de vreemdelingen was nu aan den anderen kant weer in zoover een nadeel voor de Compagnie als zij eveneens haren concurrenten ten goede kwam. En op eenige kans dat van alle Europeesche volken alleen wij in China tot den handel zouden worden toegelaten, bestond geen uitzicht hoegenaamd. Veeleer gaven de van Canton overkomende geruchten reden tot twijfel of het den Chineeschen machthebbers wel believen zou vaste comptoiren te vergunnen aan welke Europeesche natie ook. Immers wilden zij, naar men zeide, zelfs «niet als met moeite en op een clandestiene wijze permitteeren, dat van de eene of andere natie een enkel mensch tot het navolgende jaar in haar factorijen tot Canton overbleef, alschoon dezelve dan nog genoegzaam voor Chineezen passeerden en de gedaante daarvan aannemen moesten.» Ja men had hooren vertellen dat de wantrouwende Chineezen tot hun eigen landgenooten toe, die bij de Europeanen als tolken of anderszins dienden, van tijd tot tijd uit Canton deden vertrekken, zoo dikwijls zij vermeenden dat zij te familiaar met elkander werden, gelijk zij het vorige jaar ook alle monniken en priesters het land hadden uitgejaagd. Eindelijk zou de vermindering of staking van de vaart der jonken naar Batavia — het onvermijdelijk gevolg zooals zij bereids opgemerkt hadden van den maatregel door de Zeventien voorgesteld — aan onze nu nog redelijk welvarende kolonie te dier plaatse een zoo zwaren slag toebrengen, dat alleen reeds uit dezen hoofde het vestigen van vaste comptoiren in China voor de Compagnie onraadzaam was. Op de vraag, hun door de Vergadering van Zeventien voorgelegd, hoe zij er over denken zouden indien men de artikelen, tot dusver door de jonken uit Batavia afgehaald, zooals specerijen, peper, sappanhout enz., voortaan van Compagnies wege zelf met een jaarlijksche bezending van drie à vier schepen naar China afzond en deze bodems weder naar Batavia liet terugkeeren met juist zooveel Chineesche goederen als benoodigd waren voor het plaatselijk verbruik aldaar en voor de kisten van het repatrieerend volk, en indien men dan tegelijkertijd een verbod uitvaardigde dat de Chineezen en Macaosche Portugeezen te Batavia aan de Compagnie of particulieren geen thee meer mochten verkoopen, althans niet boven een enkele scheepslading,

terwijl hun de omzet van andere koopmanschappen zoo vrij en onverlet zou worden gelaten als te voren — op die vraag van de Zeventien antwoordden Gouverneur-Generaal en Raden in de hoofdzaak als volgt. Wat de Portugeezen betrof, nu toch meest maar op vracht varende voor de Chineezen en daarbij dermate verarmd dat zij zelfs werk hadden om het gaande te houden laat staan bij machte waren om tot den Chinaschen handel veel toe- of af te doen, vielen tegen zoodanig verbod geen groote bedenkingen in te brengen. Anders echter was het gelegen met de Chineesche jonkschippers. Die zouden zeer waarschijnlijk hun vaart niet goed kunnen maken als de aanbreng van de twee voornaamste artikelen hunner negotie, thee en porcelein, aan hen werd belet en alleen de sleet veroorloofd werd van eenige Chineesche snuisterijen van geringe waarde en te Batavia genoegzaam alleen te debiteeren onder hun eigen volk. De gevolgen konden niet uitblijven: stremming, kwijning en verval van de vaart der jonken met al de nadeelen hieraan voor de Compagnie en haar hoofdzetel onafscheidelijk verknocht. Dat wel is waar zulke vaste comptoiren te Canton en Amoy een meer eendere, beter bewarende en minder plaats innemende afpakking van de thee waarborgden gaven Gouverneur-Generaal en Raden gereedelijk toe. Ook de verwachting van de Zeventien dat de Compagnie, wanneer zij zelf direct van Batavia op China voer, de Chineesche retourgoederen niet langer met contanten zou behoeven te koopen maar kunnen inruilen tegen koopmanschappen, achtten zij geenszins ongegrond. Echter moest men niet denken dat zoodanige directe vaart in China een grooteren omzet zou medebrengen van de artikelen, thans door de jonken afgehaald, aangezien de schippers van deze vaartuigen op hun te Batavia ingeslagen lading niet heel veel meer wonnen dan de vracht en de onkosten, ja ze zelfs, gelijk men te Batavia beweerde, meest weer tegen den inkoopsprijs van de hand deden, en ze meerendeels alleen hierom tegen die hooge markt opkochten omdat er altoos nog iets meer profijt op viel dan op contanten, die zij anders als retourwaar zouden moeten medenemen. Misschien mocht men eenige winst verwachten van de peper, edoch de vraag deed zich op of het voordeel wel de risico van deze negotie zou evenaren, om niet te spreken van de verliezen aan onderwichten en spillages welke die korrel bij vervoer te lijden had, zoodat het bij vestiging van

een Compagniescomptoir te Canton voor ons nog maar altoos het beste zou wezen daar met gereed geld ter markt te komen of voor het minst slechts met zulke grove goederen als lood, tin, sappanhout, enz., die de schepen voor hun ballast toch niet konden missen en waarop geen noemenswaarde onderwichten of spillages vielen. Wijders betwijfelde de Hooge Regeering of wij met de opening van de rechtstreeksche vaart van Batavia naar China de ligdagen onzer schepen daar te lande konden bekorten, en insgelijks of een vast comptoir eenige vermindering mogelijk maakte van de maandgelden, spendatiën en andere lasten, waardoor de tegenwoordige vaart derwaarts van uit Nederland werd bezwaard. Voor het eene, merkte zij aan, bestonden maar twee middelen: óf vroeger van Batavia afzeilen óf vroeger uit China wederkeeren. Koos men het eerste, zoo was het volstrekt noodig dat wij ginder een comptoir bezaten met permanente bedienden, die er van te voren in tijds de vereischte partijen opkochten, opdat onze schepen daar bij aankomst dadelijk hun lading gereed vonden. In dit geval behoefden zij niet vóór half Juli, ja wellicht pas in het begin van Augustus, de Bataviasche reede te verlaten. Zonder het bezit van een comptoir evenwel waren zij genoodzaakt op den gewonen tijd, dat is in het laatste van Mei, zee te kiezen, wijl anders de Engelschen, Franschen en anderen tot onze schade eerst aan de markt zouden zijn. Wat den terugkeer uit China aanging, hierbij waren de schepen noodwendig gebonden aan het invallen van den noordermousson, die niet vóór het begin van December was te betrouwen. Op de gages ware bij de directe vaart van Batavia ongetwijfeld wel iets te bezuinigen omdat die met gewone beambten te doen zou wezen, terwijl de nu uit Europa afgezonden supercarga's door de Compagnie ten duurste moesten betaald worden. Doch hetgeen men zoodoende uitwon zouden, als er een comptoir werd gevestigd, de lasten van hetzelve weer verslinden, indien die al niet de kosten van thans kwamen te overtreffen. Met de spendatiën zou het bij de directe vaart niet beter gaan, om het even of er te Canton een comptoir bestond of geen; men moest de grooten en regenten in China nu eenmaal de hand vullen, daar was geen ontkomen aan, en in het eerste geval, moest men vreezen, zouden deze plagerijen het gansche jaar door duren en dus nog veel hooger oploopen. Dat met de vestiging van zulk een vast

comptoir het varend volk beter in den band zou zijn te houden, gelijk de Zeventien verwachtten, werd door Gouverneur en Raden erkend, doch niet dat men zoo doende het deserteeren zou kunnen voorkomen, de voorbeelden van het tegendeel in Bengalen en elders gezien bewezen hoe weinig het volk zich om de Compagniesetablissementen placht te bekreunen, waar het onder diende. Evenmin zou langs dien weg het heimelijk vervoer van kooigoederen uit China naar Europa belet kunnen worden, veel minder nog dan op Batavia zelf waar het als onder de oogen van de Hooge Regeering, in spijt van alle maatregelen door haar genomen, maar steeds bleef doorgaan. Het beste middel om de desertie onzer schepelingen te keeren bestond blijkens de op verschillende plaatsen opgedane ervaring hierin, dat men die van andere natiën verleidde om tot ons over te loopen, wat men door verhooging van onze gages in de hand kon werken. Maar dit middel moest met groote omzichtigheid worden toegepast opdat de vreemden van hun kant niet bij wijze van représaille hetzelfde gingen doen met onze eigen zeevarenden, die ook niet heel vast in de schoenen stonden en zich voor een goeden stuiver gelds al even gemakkelijk lieten omkoopen als de hunne. Op een andere vraag van de Zeventien, te weten of men te Batavia geen andere thee en porceleinen meer toelatende dan er door de Compagniesschepen derwaarts zouden worden aangebracht daarmede niet voor goed een eind kon maken aan den buitensporigen overvoer van thee door particulieren, gelijk deze thans van uit Batavia naar Nederland tegen alle plakaten en verboden in plaats had, luidde het antwoord van Generaal en Raden eveneens ongunstig. Het geneesmiddel ware huns inziens erger dan de kwaal zelve daar het, zooals zij vroeger reeds betoogd hadden, den doodsteek zou toebrengen aan de voor Batavia's bloei zoo onontbeerlijke vaart van de jonken, terwijl de Compagnie veeleer behoorde te handelen als een goed hovenier, die immers wegens een enkelen aangestoken tak geen ganschen boom omhakte. Zooveel stond vast, zonder geweld viel op geen bereiken van dat groote oogmerk te rekenen. Maar dit zou zulk een algemeen misnoegen verwekken, dat men ten slotte om der gevolgen wille wel het een of ander «moderamen» of «expediënt» zou moeten uitdenken, hetzij met «het scheepsvolk iets op een gepermitteerde wijze toe te voegen van hetgene zij thans zoo excessief ter

sluik en op allerhande sinistre wijze medenamen», hetzij op een andere manier. Want zij waren aan dezen ongeoorloofden handel te veel gewend geraakt «om haar alles af te snijden,» en het was dan nog maar beter van twee kwaden het minste te kiezen «als op dien voet de schepen op een onbeschaamde wijze tegen wil en dank te zien volproppen.»

Na aldus hare bezwaren te hebben ontvouwd tegen de denkbeelden van de Zeventien zette de Hooge Regeering haar eigen plan voor de regeling van den Chinaschen handel uiteen. Voorop stellende dat het doel moest wezen dien voor de Compagnie tot het meeste voordeel te doen gedijen en tegelijkertijd voor de «vreemde Europeanen» zoo veel mogelijk te bemoeilijken, betuigde zij het met de Heeren in Patria volkomen eens te zijn dat de vaart op China vrij wat beter van Batavia uit was te doen dan rechtstreeks van uit Nederland, naardien de Compagnie hiervoor geen meerdere schepen behoefde dan die zij voor het tegenwoordige in het vaarwater had en de reizen van uit Batavia met versch volk niet alleen veel korter vielen maar ook aan veel minder moeilijkheden onderworpen waren. Men behoorde dan echter onze vaart te proportioneeren naar die van de Engelschen, Franschen en overige Europeanen en haar geen oogenblik langer in stand te houden dan zij de hunne. Welbeschouwd toch was de vraag niet zoozeer wie van al de liefhebbers het meeste profijt uit de Chinasche negotie zou trekken als wel wie haar het eerst zou opgeven. Ongetwijfeld, zoolang een iegelijk ze bleef voortzetten mocht ook de Compagnie er om geen reden ter wereld mede uitscheiden, vermits zij haar geheel aan anderen overlatende dezen nog al meer aanmoedigen zou. Doch van het oogenblik af dat onze mededingers hun vaart op China kwamen te staken, werden aparte bezendingen derwaarts van Compagnie's wege volslagen overbodig, want de Chineezen zouden dan voor de koopmanschappen, tot hiertoe in hun eigen land aan de Europeanen gesleten, gewisselijk een uitweg moeten zoeken op Batavia, en aldus zou de Compagnie «alleen genoegzaam meester en in staat blijven om van alles wat China uitleverde door het kanaal van Batavia jaarlijks goede partijen tegen redelijke prijzen op te doen.» Opdat zij nu de uitrusting van de Bataviasche Chinavaarders zouden kunnen regelen naar die van de Europeesche reeders, verzochten Generaal en Raden aan de Zeventien om hun telken jare tijdig over te

brieven welke schepen en hoeveel men in Europa voor China gereed maakte, door middel van een welbezeild scheepje dat vroeg in het voorjaar te Batavia diende aan te komen en tegelijk de nieuwste patronen kon meebrengen van de in Europa meest gewilde porceleinen en stoffen. Voorloopig scheen het voldoende naar China vier schepen te zenden, drie met bestemming voor Nederland, het vierde voor den terugkeer naar Batavia. De eerste drie moesten, om in Europa althans niet later aan de markt te komen dan andere, evenals tegenwoordig rechtstreeks uit China naar de Vaderlandsche havens varen zonder de Bataviasche reede aan te doen, zoodat zij het gevaar ontliepen aldaar of omtrent Bantam te moeten opworstelen tegen de noorde- en noordwestewinden, die juist tijdens het aannemen der retourreizen uit China doorgaans zoo fel doorwaaiden dat er wel een maand of meer mede verloren ging. Om de bespoediging in dezen nog des te meer te bevorderen, spoorden zij de Heeren Meesters zelfs aan om ten allereerste in Nederland op stapel te laten zetten eenige snelvarende schepen, beter op de zeilage en lading berekend dan de gewone bodems der Compagnie, al was het ook zoo dat hare navale macht in Indië voor zulk een op te richten vaart tusschen Batavia en China toereikende was. Anders zou het verkrijgen van een vroegere terugreis van daar toch vruchteloos wezen, gesteld al dat zij te verkrijgen was, »overmits de vreemde schepen wel een maand op zoodanige reize in de zeilage vooruit hadden, ongerekend de vèrheid van de Nederlandsche havens in vergelijking van sommige uit de andere, en consequentelijk al echter bij ontmoetinge van egale winden, gelijk men naar de redelijkheid en billijkheid veronderstellen moest, nog eerder aan de markt zouden kunnen zijn als de onze, al kwamen die veertien dagen vóór haar te vertrekken.« [1] Mochten verder de drie voor Patria bestemde vaartuigen op hun heenreis bij geval een lading inhebben van louter ballast, bestaande in sappanhout, suiker en tin, zoo verdiende het aanbeveling die in China van de hand te doen en als het kon te vervangen door een onderlaag van porcelein, welke in Europa denkelijk meer winst zou geven dan de suiker en het tin, waarop trouwens ook in China, welgewild als die daar

[1] Wegens onze ondiepe zeegaten en om meer lading te kunnen innemen waren onze Oostinjevaarders van logger bouw en minder snedig in de vaart dan die van andere natiën.

waren, voordeel viel te behalen. Tot het eigenlijke negotiewerk oordeelde de Hooge Regeering een personeel noodig van vijf bedienden met een opperkoopman aan het hoofd, welke laatste na afloop niet naar Nederland doch naar Batavia moest terugkeeren. Van het opperbestier van iemand van dien hoogen rang, meende zij, mocht zoowel een betere loop van de zaken worden tegemoet gezien als meer ontzag onder het scheepsvolk, als zijnde hij bevoegd hen, die het te bont hadden gemaakt, ter verkrijging van hun straf mede te brengen naar Batavia. Werd dit personeel in het begin van Mei met een van de schepen vooruit gezonden, dan zouden de drie overige, welke eerst anderhalve of twee maand na dien behoefden af te zeilen, in tijds de vereischte lading gereed kunnen maken en aldus een vermindering te weeg brengen in de onkosten van de ligdagen. Zoodra de drie voor Nederland bestemde kielen waren volgeladen, moesten zij ten spoedigste derwaarts vertrekken onder het opperbevel van een der negotiebedienden, die de Bewindhebbers van het verrichte rekenschap had te geven, gelijk wederkeerig de naar Batavia terugkeerende aan Generaal en Raden zouden moeten doen. Daarentegen kon het vierde, voor Batavia aangewezen, schip nog wel een paar maanden langer, dat is tot half Februari, in China blijven liggen, waardoor het gelegenheid bekwam om, na de afreis van de Europeesche schepen en van de meeste op Batavia varende jonken, voor het opdoen van zijn lading partij te trekken van de aanmerkelijke daling der marktprijzen, op dat tijdstip gewoonlijk invallende. Tegelijkertijd zou het bij de Chineesche kooplui alvast de leverantie kunnen aanbesteden van een of twee scheepsladingen ten behoeve van de in het naaste jaar te verwachten Compagnies bodems. Behalve de thee, alleen tot retourvracht voor dat vierde schip dienende, nog meer van deze waar naar Batavia mede te laten brengen, ontried de Hooge Regeering: de hieruit voortspruitende opdrijving van den prijs zou uitsluitend ten bate komen van de Chineesche verkoopers en tevens, tot schade van de Compagnie, veroorzaken dat de op Batavia varende jonken de hunne zooveel te duurder moesten inslaan terwijl zij anders, als zij die goedkoop konden meester worden, machtig bijdroegen tot den bloei van de Chineesche kolonie daar ter plaatse, de stadsinkomsten deden toenemen, en bovendien meest al hun geld weder besteedden voor het inkoopen van

Compagniesgoederen, manufacturen, peper, tin en wat dies meer zij. Van den aanbreng der jonken mocht men zich nog een verder profijt beloven, indien de Bewindhebbers geliefden toe te staan dat in Mei en Juni, een tijdstip dat de Chineezen te Batavia gemeenlijk het meest met hun waren verlegen zaten, voor de Compagnie alles mocht opgekocht worden wat maar als leverbaar goed kon beschouwd worden, altoos wanneer op den te besteden prijs eenige winst te verwachten was. Zoodoende namelijk zou men in staat wezen de thee voor evenveel of zelfs minder te bemachtigen als in China en bij een overvloedigen aanvoer twee à drie scheepsladingen goede soort naar Nederland kunnen verzenden welke, in September van Batavia afgezonden, in April of Mei, dus nog vóór die van andere natiën, in Europa aan zouden komen. Wat voordeelen zoodanige regeling inhield, was duidelijk: zij sneed aan de particuliere negotianten den pas af om zich in dien tijd van slapte zoo ruimschoots van goed te voorzien en er de Compagniesretourschepen zoo buitensporig mede te overladen als thans gebeurde, zij hielp den Chineeschen jonkenhandel op de been houden, en gaf eindelijk aan de Compagnie de macht in handen om door haar vroegere aankomst op de Europeesche markt met deze goedkoope thee aan hare mededingers de wet te stellen en zelve buiten schade te blijven. Zelfs wierpen Generaal en Raden de vraag op of het niet wenschelijk was, dat de Compagnie zich uitsluitend tot het afhalen van porcelein, zijde, zijdestoffen enz. bepaalde maar de negotie van thee geheel aan de bewoners van Batavia overliet, om het artikel vervolgens tegen betaling van de vracht op haar schepen naar Europa te vervoeren. Aan een redelijk vrachtloon toch, zoo oordeelden zij, zou de Compagnie vooreerst stellig meer verdienen dan aan den theehandel voor eigen rekening. De middelen ter verwezenlijking van hun denkbeeld lagen voor de hand: men had er ieder jaar slechts een paar kloeke schepen voor te bestemmen, twee of drie al naar gelang van de grootte der aangeboden partijen, het goed na zijn overkomst in het Vaderland in de pakhuizen van de Compagnie op te slaan om het vervolgens door haar te laten verkoopen, en ten slotte de opbrengst, na aftrek van ongelden en veertig procent voor vrachtloon, aan de eigenaars uit te keeren. In aanmerking genomen dat diergelijke vrachtschepen hoofd voor hoofd zeer gemakkelijk 400.000

pond thee konden innemen en gerekend dat de thee door elkander desnoods maar een prijs haalde van dertig stuiver het pond, zoo zou ieder schip 240.000 gulden aan vrachtloon besommen, en dit niet alleen zonder eenige meerdere risico dan die van het schip maar tegelijk zonder merkelijke onkosten, wijl zoo'n vrachtvaarder, als hij de reis deed onder het geleide van de andere retourschepen der eerste bezending, maar een bemanning behoefde van zeventig of uiterlijk tachtig ja bij doelmatige regeling wellicht nog vrij wat minder koppen. Wanneer men nu op grond van de ondervinding der laatste jaren den jaarlijkschen aanvoer van thee te Batavia op 30.000 pikols stelde, en al verder aannam dat de in bedenken gegeven maatregel den overvoer van particuliere thee naar Nederland zou beletten, of »dat hoekje ten minste zóóver te boven komen kon« dat de 2500.000 pond welke, gelijk de Bewindhebbers klaagden, thans op die ongeoorloofde wijze met de Compagniesschepen naar Patria werd overgebracht, tot op de helft of 10.000 pikols werd verminderd, dan durfden Generaal en Raden zich beloven dat de resteerende 10.000 op vracht zouden medegegeven worden, wat volgens hun becijfering voor de Compagnie een vrachtloon zou opleveren van omtrent twaalf ton gouds, een winst zoo groot als zij met haar theenegotie op den tegenwoordigen voet gewis niet maken kon. Met het fnuiken van dien verboden particulieren handel, zeggen zij, moest tevens noodwendig een afneming gepaard gaan van dat andere ingekankerde kwaad, het overladen van de retourschepen. Want welk Bataviasch ingezetene zou zijn goed aan de particuliere zorg van het ruwe scheepsvolk willen toebetrouwen wanneer hij het op veilige wijze door tusschenkomst van de Compagnie zelf kon overzenden? Matrozen en verdere zeevarenden zouden dus, indien zij onder hun kooigoed ter sluiks de een of andere waar mochten willen medebrengen, deze uit hun eigen beurs moeten inkoopen doch dit kon wegens de armoede van de meesten nooit veel te beduiden hebben. Opdat zij evenwel tot geen moedeloosheid of muiterij vervielen maar integendeel de handen wat ruimer kregen, ried de Hooge Regeering aan om de matrozen en soldaten voor hun daarbij te lijden verlies schadeloos te stellen met een equivalent, bijvoorbeeld hierin bestaande dat zij op de retourreis boven en behalve de hun toegestane bagage een hoeveelheid thee mochten medenemen van honderd pond bruto. Daarmede

werd hun »gratie genoeg« gedaan en »de maat« zoo »volgemeten,« zóó billijk met hen gehandeld in één woord, dat alsdan alle overtredingen op dit stuk door de Compagnie ten strengste konden worden gestraft zonder eenigerlei gevaar voor schadelijke gevolgen. Aangezien echter het overladen van de schepen met thee en kooigoed aan den gemeenen man alleen niet te wijten was, maar evenzeer ja mogelijk wel voornamelijk zijn oorsprong vond in de onverzadelijke hebzucht van de overheden der schepen, behoorde men dezen insgelijks aan een verordening te binden die naar gelang van een ieders qualiteit de hoeveelheid thee vaststelde, welke hij vrij mocht overvoeren. Werd zij voor de hoogergeplaatste officieren op 40 à 36 tot 10 à 9 en voor de allerlaagsten in rang op 6 kanassers bepaald zoo zouden, aangenomen dat ieder »in staat was zijnen gepermitteerden tax te voldoen,« met elken bodem door elkander 550 kanassers kunnen medegebracht worden, of met dertig schepen te zamen omtrent 16500 kanassers of ruim 8000 pikols, zijnde dus ruim de helft minder dan de 20.000 pikols, die volgens de klachten van de Heeren Zeventien tegenwoordig onder den naam van kooigoederen in Nederland werden ingevoerd. Betuigde wijders de Hooge Regeering haar volkomen instemming met het door de Zeventien geopperde denkbeeld, dat wij met Engeland dienden overeen te komen om de »lorredraaiers« uit België mitsgaders alle andere schepen aan te houden en te confiskeeren, die men beoosten de Kaap aan mocht treffen met passen van andere Souvereinen dan hun eigene, minder ingenomen was zij met een tweede denkbeeld van de Zeventien, te weten of men niet evenals de Engelschen voorhadden van Compagnie's wege de vreemde Europeesche schepen in Indië, met name de Zweedsche, behoorde te visiteeren ten einde er de Nederlanders af te lichten, die in strijd met de herhaaldelijk uitgevaardigde plakaten bij zulke buitenlandsche Oost-Indische Compagnieën dienst hadden genomen. Zij vond de gestrenge doorzetting van den maatregel even zorgelijk als de slappe uitvoering, waartoe zij zich zou gedwongen zien als haar geen »genoegzame en toereikende orders« werden verstrekt om bij ontmoeting van tegenstand »'s Compagnies respect« naar behooren te kunnen »souteneeren«: in het eerste geval had men groote moeilijkheden te verwachten, in het tweede werd de Nederlandsche naam in Indië aan openbare bespotting overgeleverd.

Eindelijk de vraag aanroerend of er tot stremming van den

Chinaschen handel der vreemde natien geen andere middelen meer waren te bedenken, verklaarde de Hooge Regeering dat het wel overweging verdiende het Hof van Peking indien mogelijk een zoodanigen afkeer van de komst der Europeesche kooplieden in te boezemen, dat bij slot van rekening hun vaart op China tot die van de Compagnie incluis ten eenenmale zou worden verboden. Een verbod huns inziens des te gemakkelijker te bewerken, zoo men den Keizer slechts wist duidelijk te maken dat hij daar niets bij verloor, aangezien China immers door de vaart der jonken op Batavia alzoowel van zijn voortbrengselen ontlast kon worden als nu door de Europeesche schepen, maar integendeel door zoo te doen zijn onderdanen een merkelijk voordeel zou toevoegen, wijl zij dan alleen den uitvoer in hun macht zouden hebben. Nog veel radicaler was de oplossing door één afzonderlijk lid van de Hooge Regeering aanbevolen. Naar diens gevoelen behoorde men niet alleen de vaart af te schaffen van Nederland op China, doch er ook geen te beginnen van Batavia derwaarts. Op denzelfden trant als thans de particuliere kooplieden uit China jaarlijks overvloedige voorraden thee te Batavia aanvoerden tegen matige prijzen, zouden zij daar allengs ook de partijen porcelein en zijdestoffen kunnen bezorgen, meende hij, welke sinds eenige jaren met de van Nederland uitvarende schepen van Canton werden afgehaald. Hoezeer de Compagnie hierbij gebaat zou zijn, sprong in het oog: de zware kosten van de uitrusting der schepen, de risico ter zee, de lasten verbonden aan het verblijf te Canton, van dit alles zouden zij dan zijn ontslagen. Het voorbeeld van de Bataviasche liefhebbers die met de afvarende jonken de monsters plachten mede te geven, waarnaar zij de verlangde stoffen en porceleinen wenschten vervaardigd te hebben, en het bestelde naderhand door hun bemiddeling thuis kregen, wees in dezen den weg. Waarom zouden de Bewindhebbers van de in Europa best gewilde assortimenten geen monsters naar Batavia oversturen, opdat Gouverneur-Generaal en Raden daar evenzoo mede handelden als de Bataviasche ingezetenen met de hunne? Zelfs ware de »inzaam« van de voor het Vaderland benoodigde partijen veel voordeeliger te doen door de Compagnie dan door particulieren, mits zij slechts zorgde voor een genoegzamen voorraad van peper enz. om de jonken aan retourvracht te kunnen helpen. Dit, zoo merkte hij aan, zal den jaarlijkschen omzet van

goederen uit haar pakhuizen tegelijk met de Bataviasche winsten, «die op alzulken gesorteerden cargasoen door den anderen rekenbaar zijn tot ruim 67 procent» sterk doen toenemen; verhinderen dat er zulke aanzienlijke bedragen aan zilver naar China wegvloeïen als in de laatste jaren heeft plaats gehad tot groot ongerief van de burgerij, die het nimmer zag wederkeeren; een stijging veroorzaken in de opbrengst der in- en uitgaande rechten, door de Chineezen hier ter stede verschuldigd: — kortom met de vermeerderde levendigheid van de jonkenvaart tegelijk de algemeene welvaart van Batavia verhoogen. Stelden sommigen in den Raad van Indie ter bestrijding van zijn voorslag de vraag, wat winsten men op zulken aanvoer van porcelein en zijdestoffen wel aan de Chineezen diende toe te leggen zóódanig dat zij er zelf van konden bestaan en de Compagnie er geen «merkelijke kosten» voor maken moest, voor wie bedacht hoe goedkoop die natie placht te varen viel dat bezwaar van zelf weg, oordeelde hij. Zoodra toch deze of gene reeder de door hem gekochte jonk voorzien had van zeil, treil, houten ankers, rottingtouwen en drinkwater had hij geen de minste scheepslasten meer te dragen, want de bemanning kostte hem niets, zij voer mede «op haar eigen kost» en werd voor haar diensten bezoldigd niet in den vorm van gages maar met het verlof om vrachtvrij «een zeer geringe zwaarte in smalle cargasoentjes» mede te nemen. Derhalve bleef «de vracht, die het jonksruim afwierp», geheel voor den reeder, waarbij dan nog kwam het passagegeld, ten bedrage van tien rijksdaalders de persoon, van de 150 tot 200 passagiers die geregeld met elke jonk medekwamen. Alles bijeen genomen sprak het dus van zelf dat de scheepsvrachten op den aanvoer hunner koopmanschappen voor de Chineezen niet hoog op stok konden loopen. Hiervan was hij in allen gevalle vast overtuigd, als hun voor den aanbreng maar iets meer werd toegelegd dan het gezamenlijke bedrag van den inkoopsprijs en de rechten op Batavia, zoo zouden de Chineezen door middel van de winst op hun gewone retourgoederen boven en behalve hun «noodwendig smal bestaan» wel datgene weten te profiteeren, waartoe de Compagnie wegens de kostbaarheid van haar eigen uitrustingen naar China onmogelijk zou in staat wezen.[1]

[1] Advies van den Raad-ordinaris van Indië Wybrand Blom van 17 Maart 1733 (Overgekomen brieven en papieren van Batavia van 1733.)

Hoe radicaal het denkbeeld van dat ééne lid der Hooge Regeering ook zijn mocht, op zichzelf beschouwd leek het de Heeren Zeventien in geenen deele verwerpelijk. «Wij hebben,» alzoo schreven zij Gouverneur-Generaal en Raden na van de uit Indië overgezonden adviezen op het stuk van Compagnie's Chinaschen handel kennis te hebben genomen, «wij hebben wel eenpariglijk geoordeeld best te wezen indien men alle bezendingen met 's Compagnie's schepen naar China konde vermijden, zoo die uit Europa gedaan worden als die men volgens UEd. voorstel van Batavia derwaarts zoude kunnen doen, en dat men de Chineezen mocht gewennen om haar koopmanschappen met haar eigen jonken of vaartuigen op Batavia aan te brengen in zulk een quantiteit en sorteering als die van tijd tot tijd door ons zullen worden gepetitioneerd.»[1] Aan den anderen kant echter waren zij beducht dat dit «somtijds zoo heel zeker niet zou gaan», of op zijn best genomen althans «vrij wat meer tijd zoude vereischen om in trein gebracht te worden als wanneer men hoe eerder hoe beter dispositie kwam te maken om een bezending van Batavia naar China te doen, en de schepen zoo directelijk exempt één naar Nederland te doen repatrieeren.»[2] Vandaar dat zij, alles rijpelijk overdacht en overwogen, in hun vergadering van 11 Maart 1734 het besluit namen om met de directe vaart van Nederland naar China op te houden, maar daarentegen aan Gouverneur-Generaal en Raden order te geven dat zij rechtstreeks van Batavia twee schepen ter negotie daarheen zouden zenden, een van 145 en een van 120 voet doch het laatste eer kleiner dan grooter, en plaatsen daarop drie à vier personen tot het bestier van Compagnieshandel aldaar en dat wel met zoodanigen rang als zij geraden mochten vinden. De schepen zouden tot onderlaag moeten hebben suiker, sappanhout, tin of andere waren doch niet mogen beladen worden met zulke goederen als de Chineesche jonken jaarlijks van Batavia kwamen afhalen. Ook zouden de naar China uit te zenden negotiebedienden de jonken daar te lande «in alle manieren moeten animeeren om de gerequireerde goederen op Batavia aan te brengen.» Het grootste van die beide schepen moest zoodra het volgeladen was van China regelrecht naar Nederland

[1] Brief van de Zeventien aan Gouverneur-Generaal en Raden 12 Maart 1734.
[2] Als voren.

varen, zonder onderweg ergens aan te loopen behalve alleen aan de Kaap tot het innemen van verversching, terwijl een van de bedienden daarop naar het Vaderland moest medegaan om aan de Bewindhebbers van het handelsbedrijf verslag te doen. Het kleinste schip had naar Batavia terug te keeren met de overige bedienden aan boord, ondat dezen van hun doen en laten verantwoording zouden kunnen doen aan Gouverneur-Generaal en Raden. Ter bekostiging van het uitrusten der schepen zou in zilveren muntspecie naar Batavia worden afgezonden een kapitaal van zes ton gouds. [1]

Wat oogmerk de Zeventien nastreefden en in welken geest zij hun besluit wenschten te zien uitgevoerd, lichtten zij nader toe in den brief waarbij het aan de Heeren te Batavia werd medegedeeld. Wij laten, luidt het daar, »aan UEd. goedvinden over hoedanig UEd. dezelve schepen op haar afreize naar China zullen onderlagen of met hoedanige koopmanschappen voorzien, waaromtrent wij in het generaal maar kunnen zeggen dat het zeer goed zoude wezen indien men de grove waren als suiker, sappanhout, lood etc. en inzonderheid diegene, die ons in Europa over de hand zijn als de suiker en het lood, in het Chineesche rijk konde debiteeren, indien men voor het provenu derzelve de Chineesche koopmanschappen voor een groot gedeelte konde inhandelen en de schepen in plaats van de grove waren van een onderlaag van porcelein voorzien. Maar dewijl wij nevens UEd. ook wel considereeren dat alle bezendingen met Compagniesschepen naar het Chineesche rijk, al is het dat die over Batavia gedaan worden, zeer kostelijk zullen vallen en mogelijk niet minder dan uit Europa zelve aanleiding geven tot velerlei particulieren handel, vinden wij niet geraden deze afgaande schepen met veel koopmanschappen te beladen om die in China te debiteeren, ten ware gelijk UEd. dat wel hebben aangemerkt een gunstige occasie voorkwam om de grove waren voor porcelein te verruilen en om te zetten, hetwelk men dan voor een enkele reis zoude kunnen doen, en tegelijk wel moeten opletten of de Chineezen, die gewoon zijn de thee en andere waren op Batavia aan te brengen, daardoor ook mochten benadeeld worden. Want als de Compagnie de goederen, die deze luiden gewoon zijn van Batavia af te halen, in China zelve komt aan te brengen, is

[1] Resol. XVII 11 en 12 Maart 1734.

er niets anders te wachten als dat de Chineezen naar mate zooveel minder zullen inkoopen als de Compagnie in China aanbrengt en dienvolgende de terugreize wanladen moeten ondernemen, ten ware dat de tijd kwam te leeren dat het debiet tot Batavia daardoor niet minder wierd en het wijduitgestrekte Chineesche rijk door dien gemakkelijken aanbreng des te meer kwam te consumeeren, dat alsnog onzeker is en van den tijd zal dienen afgewacht te worden. Uit dezen inzicht en bekommering hebben wij gepretereerd maar twee in plaats van vier schepen over Batavia naar China te zenden, namelijk om den handel der Chineezen geen nadeel toe te brengen aan dit hoofdcomptoir, [1] en dewijl ons voor den dienst van de Compagnie ver het beste voorkomt deze navigatie en commercie tot Batavia meer en meer aan te kweeken en te augmenteeren, dat zekerlijk nog al eenigen tijd zal vereischen om in trein te brengen en ondertusschen in Europa in geen verlegenheid of gebrek van Chineesche koopmanschappen te geraken. Zoodat deze bezendinge 's Compagnie's wege ten deele maar geschiedt uit noodzakelijkheid, en ten deele om een proef te nemen wat door den tijd best zal bevallen en of het groote oogmerk, dat wij daarmede vóórhebben, zal kunnen bereikt worden om het debiet van 's Compagnie's koopmanschappen grooter te maken en tegelijk onze Europeesche competiteuren door een grooter aanbreng van Chineesche koopmanschappen meer afbreuk te doen op een wijze, die profitabelder en onkostelijker is mitsgaders aan minder inconvenienten onderhevig dan tot dusverre de directe vaart uit Europa is geweest. Men zal dan in voege voorschreven de bezending naar China wel mogen ondernemen maar ondertusschen tot Batavia niet stil zitten, als de gelegenheid het presenteert, om zooveel Chineesche koopmanschappen van thee, porcelein, ruwe en gewerkte zijde en wat dies meer is tot redelijke prijzen in te koopen, mits dat ook alles goed in zijn soort zij, en dan verder spreken met de koopluiden en nachoda's [2] of zij zouden willen aannemen jaarlijks zooveel goederen in soorten op Batavia aan te brengen als men van hier volgens zekere monsters, die wij UEd. almede zonder tijdverzuim zullen laten gereedmaken en toezenden, komt te eischen. En naar dat dit van succes zal wezen of niet, zal men

[1] Batavia namelijk.

[2] Dat is: schippers, zie Hobson-Jobson, A glossary of colloquial Anglo-Indian words etc, London 1903, i. v. nacoda.

bij vervolg van tijd de directe vaart van Batavia naar China dienen te reguleeren, de equipagiën derwaarts te verminderen of wel geheel te intermitteeren, alsmede de inkoopen der goederen die buiten zoodanige eischen door de Chineezen casueel zullen worden aangebracht. Zoo het mocht komen te gebeuren (zeggen zij ten slotte) dat onze particuliere eisch of monsters niet tijdig genoeg op Batavia mochten aangekomen zijn, zal echter als de tijd daar is te weten in de maand Mei van het jaar 1735 de reize naar China maar moeten ondernomen worden, en alsdan ingekocht hetgeen men best zal kunnen krijgen van goede soorten van thee en zijdestoffen mitsgaders van porceleinen, bestaande in koffie- en theegoed, hoog stelgoed tot sieraad op de schoorsteenen hetzij van gekleurd of mooi blauw, en inzonderheid serviezen voor tafels van schotels, borden en wat verder daartoe behoort. En wordt in het generaal nogmaals gerecommandeerd om zooveel suiker en grove waren hetzij tot Batavia [1] of wel in het Chineesche rijk te debiteeren als mogelijk is en UEd. met den meesten dienst van de Compagnie zullen bevinden te behooren.» [2]

Met het besluit van Maart 1734 werd een regeling ingevoerd die, ofschoon enkel als proefneming bedoeld, gedurende een reeks van jaren heeft stand gehouden. Van Juni 1735 af, toen de eerste twee Compagniesbodems van Batavia naar Canton uitliepen, [3] tot in het jaar 1756 toe bleef het werk van den Chinaschen handel aan het onmiddelijk bestier van Gouverneur-Generaal en Raden toebetrouwd, op gelijke wijze als dat van de andere takken van den Indischen handel. Mag de Compagnie er ook onder den nieuwen staat van zaken niet in zijn geslaagd hare Zweedsche en andere Europeesche mededingers uit het Chineesche vaarwater weg te dringen, in de verwachting dat het gewijzigde stelsel veel voordeeliger zou blijken is zij niet beschaamd geworden. Terwijl voorheen de van uit Nederland naar Canton afgaande kielen schier geheel ballastscheeps moesten varen, konden van nu aan alle Compagniesbodems zonder onderscheid op de heenreis naar Indië worden bevracht met de koopwaren en provisiën, welke onze comptoiren daar te

[1] Te weten aan de daar aankomende Chineesche jonken.

[2] Brief XVII aan Gouverneur-Generaal en Raden 12 Maart 1734.

[3] Generale missive van Gouverneur-Generaal en Raden aan de XVII 12 Oct. 1735.

lande noodig hadden en die doorgaans van zoo grooten omvang waren, dat men er jaar in jaar uit vele door gebrek aan scheepsruimte niet kon afzenden. Verder konden de Chinavaarders, in plaats van gelijk tot dus ver voor hun inkoopen uitsluitend contanten mede te nemen, zich te Batavia voor dat doel van allerlei Indische waren voorzien inzonderheid van specerijen, waarop in China zoo groote winsten vielen »dat genoegzaam het geheele retour daarvoor kon worden ingekocht.« Een derde voordeel bestond hierin dat, waar men te voren de gages van carga's en scheepsvolk ten minste tot Straat Soenda toe als »vruchteloos« had te beschouwen, deze thans, nu Batavia werd aangedaan, wel degelijk met vrucht werden besteed. Eindelijk, dewijl de Compagnie in Indië voortdurend gebrek had aan Europeesch volk en de groote schepen op hun uitreis »met twee derden meerder koppen« waren bemand dan op de thuisreis en de kleinere naar advenant, zoo sprak het van zelf, naar een kundig tijdgenoot opmerkt, »dat door het zenden van schepen naar China van Batavia Indië in haar groot gebrek aan Europeesche soldaten en matrozen werd gesoulageerd, waarvan zij door de directe vaart van hier [1] anders bleef destituut.« [2] In het laatste geval toch plachten de schepelingen met dezelfde bodems, waarop zij naar China uitzeilden, weder naar het Vaderland terug te komen, zoodat men diegenen van hen, die anders voor de thuisreis te missen waren, niet gebruiken kon tot aanvulling van het in Indië heerschende tekort.

[1] Namelijk uit Nederland.

[2] Consideratiën rakende den handel op China door Thomas Hope overgegeven aan Prins Willem V.

LIJST VAN ERRATA

in het opstel van W. DUNNEBIER:

DE VOORNAAMWOORDEN IN HET BOLÄANG MONGONDOWSCH.

(Bijdragen Deel 72, 1916).

Bl. 4 regel 10 van boven staat: o v e r a l, lees: v o o r a l.
» 4 » 12 van onder en ook bl. 8 regel 20 v. b. staat: i n a k o, lees: i n a k o'.
» 7 » 14 v. b. staat: i n a k a e a n, lees: i n a k a l a n.
» 7 » 15 v. o. » : g e k o m e n (w a n t), lees: (g e k o m e n) w a n t.
» 7 » 12 v. o. » : kobia-baig-pa, lees: kobia-biag-pa.
» 8 » 7 v. o. en ook op andere bladz. staat: o e l e', lees: o e l e.
» 9 » 5 en 7 v. b. staat: a k o e o i - a k o e o i - k a, lees: a k o e - a k o e o i - k a.
» 9 » 2 v. o. staat: d o n i a, lees: d o e n i a.
» 10 » 13 v. o. » : i n d e, lees: i n d e'.
» 10 » 5 v. o. » : p i n o n g i n g g o j a a u, lees: p i n o n g o n g i n g g o j a a u.
» 10 » 5 en 4 v. o. te lezen: o p d a t i k b e z i e o f d e c a s t r a t i e a l l e s h e e f t w e g g e s n e d e n b i j U d a a r.
» 13 » 11 v. b. staat: - b i', lees: - b i'.
» 13 » 16 v. o. en ook op andere bladz. staat: n o n g o m b a l, lees: n o n g o m b a l.
» 13 » 11 v. o. en ook op andere bladz. staat: s i n a l a a n, lees: s i n a l a 'a n.
» 14 » 20 v. b. en ook op andere bladz. staat: i n o n d a, lees: i o n d a.
» 14 » 6 v. o. staat: s t i c h t t e n, lees: s t i c h t e n.

Bl. 15 regel 1 v. b. staat: mongosi', lees: mongosi.
» 15 » 11 v. o. » : oeloeannja, lees: oeḷoeannja.
» 17 » 17 v. b. » : porogotoepan, lees: porogotoepon.
» 17 » 20 v. b. » : oeloe, lees: oeḷoe.
» 17 » 10 v. o. » : motabi', lees: motabi.
» 19 » 11 v. b. » : kwam, lees: komt.
» 19 » 15 v. o. » : -ai'-, lees: -ai-.
» 20 » 1 v. b. » : sinoela, lees: sinoeaḷ.
» 20 » 3 v. o. » : bonkoegon, lees: bongkoegon.
» 21 » 4 v. b. » : patoian, lees: patoion.
» 23 » 12 v. o. en ook op andere bladz. staat: mooebol,
lees: mooeboḷ.
» 23 » 7 v. o. staat: indo-, lees: indoi-.
» 26 » 7 v. b. » : Gama'-, lees: Inggama'-.
» 26 » 17/18 v. o. » : pododokon, lees: pododok.
» 27 » 3 v. b. » : diania, lees: dinia.
» 27 » 10 v. b. » : moïnggoe, lees: moïnggoe'.
» 27 » 16 v. b. » : Kanta, lees: Konta.
» 28 » 1 v. b. en ook op andere bladz. staat: ompoe',
lees: ompoe.
» 28 » 20 v. b. en ook op andere bladz. staat: kabalo,
lees: kabaḷo.
» 29 » 9 v. o. staat: sinaan, lees: sina'an.
» 29 » 8 v. o. » : iningat, lees: iïngat.
» 29 » 1 v. o. » : tijdsduur, lees: de tijdsduur.
» 30 » 2 v. o. » : ilibo, lees: ilibo'.
» 35 » 2 v. b. » : solana, lees: solana'.
» 35 » 3 v. b. » : onda, lees: onda'.
» 35 » 16 v. b. » : Oḷoe, lees: Oeḷoe.
» 35 » 7 v. o. » : baloenēa, lees: baḷoenēa.
» 35 » 5 v. o. » : soemala, lees: soemaḷa.
» 36 » 5 v. o. » : daloet, lees: daḷoet.
» 37 » 3 v. b. » : harten, lees: levers.
» 37 » 4 v. b. » : magen, lees: darmen.
» 37 » 5 v. o. » : sakala, lees: sakaḷa'.
» 38 » 3 v. b. » : posepaan, lees: posepa'an.
» 44 » 4 v. o. » : Gama'-, lees: Inggama'-.
» 46 » 1 v. b. » : Inata, lees: Inta.
» 46 » 5 v. b. » : im boea', lees: ing ki boea'.
[Desgelijks op bl. 47 en 54].

Bl. 47	regel	3 v. b.	staat	: notompalot, lees: notompaḷot.
» 47	»	16 v. o.	»	: ponoela, lees: ponoeaḷ.
» 48	»	13 v. b.	»	: mogialikokob, lees: mogialikokop.
» 48	»	17 v. o.	»	: sinomoroe', lees: sinoemoroe'.
» 50	»	13 v. b.	»	: doeloed, lees: doeḷoed.
» 50	»	12 v. o.	»	: dolom, lees: doḷom.
» 57	»	11 v. o.	»	: i, lees: kon.
» 57	»	8 v. o.	»	: im, lees: kom.
» 58	»	19 v. b.	»	: tata, lees: tata'.
» 60	»	11 v. b.	»	: notaan, lees: nota'an.
» 60	»	13 v. b.	»	: Ginogoeman, lees: Pinogoeman.
» 61	»	1 v. b.	»	: kalow, lees: kaḷow.
» 62	»	15 v. b.	»	: balangon, lees: baḷangon.
» 62	»	17 v. o.	»	: mongaat, lees: mongaot.

ZANG IV—V VAN 'T OUDJAVAANSCHE RĀMĀYANA IN VERTALING.

DOOR H. KERN.

1. Er zal van hem (Bharata), toen hij (weêr) in de hofstad was, hier niet verder gesproken worden. — Rāma verwijlde in de wildernis op den berg Citrakūṭa met Lakṣmaṇa en de zeer getrouwe Sītā.

2. Er was een kluizenarij van den grooten Wijze Atri, waarheen zij drieën zich begaven. Zeer eerbiedig sprak de Groote Wijze, met medelijden vervuld, jegens de hoogst aanzienlijke toevlucht zoekenden, hun toe.

3. Zij bleven niet lang daar. Er is een woud vermaard om zijn uitgebreidheid, het zeer vreeselijke Daṇḍakā-woud genaamd. Daarheen begaf zich de Raghutelg Rāmadewa.

4—5. Hij zwierf daar rond zonder iets te vreezen, met zijn jongeren broeder en zijne geliefde vrouw. Daar kwam een gruwelijke reus op hen af, met geen ander doel dan om hen te dooden. Zijn naam was Wirādha, niet anders.[1] Zijn voeten stonden naar boven, zoodat hij ondersteboven (zich bewoog). Zijn handen, 't middel waarmee hij liep, waren zeer gruwelijk; de Dood (zelfs) was bang om hem aan te zien, zoo vervaarlijk was zijn voorkomen.

6. Hij kreeg de twee prinsen in 't oog, die zonder eenige vrees voorwaarts rukten. De dwaze Wirādha voelde minachting: hij meende dat de prinsen weinig kracht hadden.

7. Hij rukte aan met wijd opengesperden muil; zijn voeten waren vervaarlijk hoog als katoen-boomen; zijn nagels scherp als kunsthanensporen; daarmede wilde hij de prinsen treffen.

8. Bij zijn aanblik trokken de twee snel tegen hem op, en grepen ieder van één kant zijne voeten[2], die door hun trekken

[1] Voor taupanoli geeft K. B. W. taupanolih onder tolih.

[2] Hoe was zulks mogelijk, daar zijn voeten zoo hoog uitstaken? Waarschijnlijk is „voeten" onnauwkeurig voor „beenen".

uiteengescheurd werden [1]; hij sneefde machteloos, daar zijn lichaam gespleten was.

9. Na den dood van den dwazen Wirādha, zwierven de prinsen onbevreesd verder rond. Zij ontmoetten een overschoone, fraaie, bekoorlijke kluizenarij, de hermitage van Çarabhaṅga, een volmaakten Yogin.

10. Hij was een volkomen, uitstekende Ṛṣi, een adept in Yoga, ervaren in de subtiele hoogste waarheid, geheel rijp in Samādhi (vroom gepeins), smetteloos; hij was gereed om (van deze wereld) afscheid te nemen ter bereiking van finale verlossing.

11. «Gij heet Rāma, prins: Wij zijn gereed om (van deze wereld) afscheid te nemen ten einde de finale verlossing te bereiken. Het is inderdaad zeer gelukkig dat Gij hier gekomen zijt, (want) Gij zijt Nārāyaṇa, voor mij een heerlijke, gelukbelovende verschijning.»

12. «Er is een kluizenarij van den Yogin Sutīkṣṇa. Daar moet Gij Uw toevlucht zoeken; wees niet droef te moede. Het is dichtbij, niet ver van hier. Sutīkṣṇa, de Yogakundige Ṛṣi, zal Uw toevlucht zijn».

13. Zoo waren de woorden van den asceet. Daarop verdiepte hij zich in Yoga en volmaakt vroom gepeins. Hij maakte een vuurstapel, en zijn lichaam verbrandde, werd vernield, ontbonden.

14—15. Daarop stierf zalig de groote volmaakte Ṛṣi en bleef Rāmadewa, de Raghutelg, achter. Hij drong weder verder door in 't groote woud, waar hij de kluizenarij van den Yogin Sutīkṣṇa aantrof. Het had goede gevolgen dat hij een wijkplaats vond bij Sutīkṣṇa, die, barmhartig voor hulpeloozen, hen als gast opnam. Lang bleef prins Rāma in de kluizenarij wegens de liefderijke gezindheid van den grooten Ṛṣi.

16. Hij ging dan rond in de kluizenarij, waar hij door den grooten Wijze als gast onthaald werd. De vruchten en wortels die de Ṛṣi hem gaf, waren zijn voedsel terwijl hij in 't bosch was.

17. Wanneer de nacht gekomen was, sliep de prins in het bosch; zijn ligplaats bestond uit boombladeren: hij wilde standvastig, onverdroten een gelofte van strenge onthouding volbrengen.

18. Over dag zwierf hij rond in het woud, waar hij zijn werk

[1] Sinēbēt is een drukfout voor sinēbit. De ontmoeting met Wirādha wijkt, opmerkelijk genoeg, geheel af van Rām. III, 1, vgg.

maakte om op wild te jagen. Hij doodde dan reeën in 't bosch; ook verrichtte hij altijd zijn godsdienstplicht.

19. De monniken, geleerden, volleerd in de Weda's, gingen rond in de kluizenarij zich vermeiende. Hij werd door hen als gast onthaald; hun strekte tot voedsel al wat de gast over had gelaten.

20. Zij hadden 't voorkomen van monniken, toen zij in 't bosch waren en stelden zich allen tevreden (met zich te kleeden) in boomschors. De boomen, die waren hun geliefde verwanten: immers waren deze voor hen een middel om te schuilen ten tijde der hitte.

21. (Rāma en de zijnen) zag men, gekleed als asceten, maar zij hadden zich niet gescheiden van hun wapens, (daar) het hun doel was voor de veiligheid der groote Ṛṣi's te zorgen. Het is de plicht van helden dat zij de monniken beschermen.

22. De kluizen in de nabijheid der bergen werden alle gelijkelijk door hen doorkruist, bewaakt en beveiligd voor gevaar, (zoodat) de Ṛṣi's met genoegen en gerust hun offeranden verrichtten.

23. Zoo lang als zij in het bosch vertoefden, dachten zij aan niets anders dan aan 't lief en leed der groote Wijzen; dit was een punt van zorg en overweging in hun hart.

24. Het was vruchtbaar in de gevolgen, dat de uitstekende Raghutelg ter wereld gekomen was, hij wiens geest alleen gericht was op het heil van anderen, zonder te letten op eigen zwarigheden; hij beijverde zich slechts de zaak der groote Wijzen te dienen.

25. Later op den dag wanneer de nacht op handen was en schemertijd in de kluizenarij, verzuimde hij niet zijn gebed te verrichten gelijk de trouw hun plicht vervullende, waarachtig vrome asceten.

26. Over dag, wanneer de nacht voorbij was, 's ochtends vroeg, bad hij weder; dat werd nimmer verzuimd. Dan dacht hij aan zijn vaste, onwankelbare gelofte.

27. Er was zekere reuzin, Çūrpanakhā, die een verspiedster was van Rāwaṇa. Deze zwierf in alle bosschen rond en kwam aan de kluizenarij in 't Daṇḍakā-woud.

28. Zij trof toen den prins aan, die in 't bosch juist aan 't bloemen plukken was, te gader met Janaka's dochter, die niet achterbleef en hem volgde overal waar hij heenging.

29. Het gevolg was dat Çūrpanakhā, hen te gader ziende, beschaamd wegvloog. Zij sloop in een ander bosch, waar zij Lakṣmaṇa zag, die bloemen plukte.

30. Bij zijn aanblik werd zij door minverlangen bevangen. Zij ging en nam een toovergedaante aan. Haar lichaam was volmaakt in schoonheid, gelijk de maan ten tijde van volle maan.

31. Haar middel was fijn, met een hand te omspannen, buigzaam, en haar blik vriendelijk, bekoorlijk, kwijnend; haar dijen en kuiten welgevormd; haar vingers, als de stekels van een egel glanzend rood. [1]

32. Hare billen waren groot, hare borsten rond; hare tanden wit; haar neus fijn en schoon; haar juweelen ringen waren fraai, prachtig; zij droeg mooie dubbele bloemen tot oorhangers.

33. Vriendelijk was haar blik en lach; het leek alsof zij hoe langer hoe meer verliefd werd. Wegens hare schoonheid voelde zij geen schaamte, zoodat zij op Lakṣmaṇa toetrad en sprak:

34. «Oudere broeder [2] Lakṣmaṇa, zoon van Sumitrā! Ik verlies mijn bezinning doordat ik door liefde voor U bevangen ben. Laat Uw medelijden dan grenzenloos wezen; laat mij Uwe slavin zijn; beschik over mijn lichaam».

35. «Zoo lang ik leef, zij ik niet van U gescheiden, moge ik niet ver van U zijn overal waar Gij heengaat! Al wat Gij mij beveelt zal geschieden, wanneer Gij de door min overmeesterde ter wille zijt».

36. Zóó sprak zij zonder schaamte te gevoelen, dewijl haar geest verduisterd was door den Minnegod. Toen antwoordde hij tot wien 't huwelijksaanbod gericht was, Lakṣmaṇa, in verbazing:

37. «Wie zijt Gij, hemelsch schoone, die spreekt? van waar komt Gij, wier gedaante bovenmenschelijk is? Vreest Gij niet om in 't groote bosch te komen? Ik heb toch niemand gezien die hierheen gekomen is».

38. «Uwe schoonheid is zeer buitengewoon, zoodat ik er over verbaasd ben. Wat is Uw geslacht? Zijt Gij soms een hemelnimf, een dienares die men heeft laten achterblijven? Gij, een mooi jong meisje, en dat zoo heel alleen».

39. «Dat doet mij werkelijk vermoeden dat Gij tot mij spreekt zonder van schaamte vervuld te zijn. Uwe woorden verdrieten

[1] „Vingers" is hier toch niet juist voor „nagels".

[2] Daar de man zijne vrouw of geliefde pleegt aan te spreken als „jongere zuster" ligt in „oudere broeder" ook de zin opgesloten van „manlief".

mij als wildet Gij spotten, (want) Gij hebt een goddelijk voorkomen en ik ben (maar) een mensch».

40. «Gij zijt een jonge vrouw, een (volwassen) maagd, maar Uw aanzoek lijkt eer kinderachtig [1]. Daarom voelt Gij ook geen schaamte. Of zijn Uwe woorden tot mij toch oprecht, zusje?»

41. «En ik ben vooreerst niet de bevoegde persoon, naar mijn ouderen broeder moet Gij gaan; dien komt het toe liefde te betoonen. Zijn naam in de wereld is Rāma, hij is gunstig gestemd jegens doodelijk verliefden».

42. «Het is een gunstige omstandigheid dat Gij in den vollen bloei der jeugd zijt. Rāma zal jegens U liefderijk wezen. Hij verstaat het de gezel van vrouwen te zijn; hij is dus in de eerste plaats waardig om door U bemind te worden».

43. «Zijn blik is vriendelijk en zacht; zijn gestalte fraai, en zijn gelaat opgeruimd; en zijne armen strekken zichtbaar wijd, waarmede hij de vijanden in 't gevecht overwint».

44. «Hij heeft een zeer scherp zwaard, dat hij bij de hand heeft, wanneer het ook zij, als de vijand komt. Is er te vermoeden dat een gevecht op handen is, dan strekt zijn speer om hem te beschermen».

45. «Hij heeft nog een ander wapen: een groote boog, dien niemand (anders) kan spannen. Daarmede overwint hij alle vijanden, de verwaten, gewelddadige reuzen».

46. «Zij traden vijandig op tegen de kluizenarij der groote Wijzen of stoorden de offers der Ṛṣi's. Als vijanden der Ṛṣi's hebben zij een hekel aan de monniken, (doch) werden door hem gedood zonder dat een enkele overbleef».

47. «Dank zij de groote voortreffelijkheid van den edelen Raghutelg, leven de Ṛṣi's genoegelijk en zonder vrees in het bosch. Daarom is hij waardig gediend te worden, en zult Gij gelukkig te prijzen zijn, als Gij naar hem toegaat.

48. Zoo sprak de voortreffelijke Lakṣmaṇa; Çūrpanakhā gevoelde zich ontmoedigd. Zij hoorde (nu) van de deugden van Rāma en 't gevolg was dat zij haar schreden naar hem richtte en opgetogen was toen zij ter plaatse kwam.

[1] De vertaling van diṇḍare, een samenkoppeling van di, ṇ en ḍare (= rare), is slechts een gissing. Ik veronderstel dat di de stam is van en gelijkwaardig met het samengestelde kadi; analoog is de verhouding van ons lijk tot gelijk. De oorspronkelijke ḍ, die anders in r overgaat, blijft na een nasaal meest bewaard. Een voorbeeld in N. Jav. is piṇḍo.

49. Na gekomen te zijn sprak zij (tot hem) niet anders (dan tot Lakṣmaṇa). Onmiddellijk gaf Rāma ten antwoord. «Zusje, Uwe tedere schoonheid is buitengewoon. Het is zeer jammer voor U dat Gij niet aangenomen kunt worden».

50. «Zie hier is dichtbij, zusje, mijne liefste, vermaard in de wereld als Sītā. Ik denk in 't geheel niet aan een andere; zij alleen is mijne echtgenoote».

51. «Doch ik wil U nu iets zeggen wat passend is: ga tot mijn jongeren broeder, Lakṣmaṇa. Wees zijne minnende gade; Gij zijt een schoone, tedere maagd».

52. Zoo sprak Rāma. Çūrpanakhā keerde toen terug naar den jonkman, den edelen Lakṣmaṇa, overmeesterd door liefde, getroffen door den pijl van den Minnegod.

53. Zij trad toe zonder door schaamte weêrhouden te worden, naderde met een schandelijk gebaar; geen gedrag voor een vrouw [1]; zij gaf met gebaren iets laags, iets vuils te kennen.

54. Toen Lakṣmaṇa met aandacht daarop 't oog vestigde, was hij verbaasd in zijn gemoed. «Dit is een dwaas, boos wezen, een reuzin»; zoo twijfelde hij terwijl hij haar greep.

55. Hij hieuw haar den neus af. Nadat haar neus afgerukt en weg was, vloog zij weg naar 't luchtruim, waarbij haar reuzinnatuur duidelijk aan den dag kwam [2].

56. «Ik ben Çūrpanakhā, ik ben een reuzin. Gij kent mij niet, verdwaasde, deerniswaardige. Pas op, wees op Uwe hoede, bescherm Uw leven; ellendig zult gij weldra door mijn ouderen broeder gedood worden».

57. «De uitstekende reuzen Khara en Dūṣaṇa, die in kracht hun gelijke niet hebben, helden onweêrstaanbaar in den strijd, zullen wanneer zij komen U beide verslaan».

58. Na die vreesaanjagende woorden uitgesproken te hebben, vlood Çūrpanakhā weenende. Zij zocht fluks haar heul bij haar ouderen broeder Rāwaṇa, Khara en Dūṣaṇa.

59. «Broeder Rāwaṇa, help mij! Gij zijt maar al te zeer onkundig van wat ik geleden heb, verblinde! Gij denkt in 't geheel niet aan de vijanden die geweld jegens mij gepleegd hebben».

60. «Er is een asceet, Rāma genaamd. Hij heeft een jonger broeder die Lakṣmaṇa heet. Zij vertoonen zich als hoogwaarde

[1] D.i. geen voor een vrouw betamelijk gedrag.

[2] In bijzonderheden wijkt de voorstelling van de geschiedenis van Çūrpanakhā hier aanmerkelijk af van wat men in 't Indische epos aantreft.

monniken van aard, doch de snoodaards dragen wapens».

61. «Minachtend, overmoedig, gewelddadig hieuw hij onbarmhartig mijn neus af, hoewel ik geen schuld had; Lakṣmaṇa was het die vermetel [1] wilde zijn».

62. «Indien Gij de vijanden stil laat begaan, en geen wraak neemt over de geweldenarij die mij aangedaan is, waartoe zal het dan dienen dat ik nog verder leef? is het geen geringe schande dat ik mijn neus niet meer heb?»

63. «Vorst Rāwaṇa is mijn heer; ook heb ik veel broeders die reuzen zijn. Zij zijn volstrekt niet bang voor de vijanden, die zonder grond mij gesmaad hebben».

64. «Waartoe nut het mij nog te bestaan? liever zou ik toch eens en voor al dood zijn, indien Gij de vijand stil laat begaan en geen wraak neemt over de geweldenarij die mij is aangedaan».

65. «En daarom, indien Gij medelijden met mij hebt, moet Gij Rāma en Lakṣmaṇa verslaan. Ben ik hulpeloos, Gij zijt mijn toevlucht; beproef of de macht der vijanden (wel zoo) groot is».

66. «Want zij staan geheel alleen zonder bondgenooten. Hun voedsel bestaat uit vruchten, wortelen en groenten. Zij zijn gekleed in grove, slechte boomschors, zoodat zij oogenblikkelijk voor U zullen zwichten».

67. Zoo sprak de reuzin Çūrpanakhā. Triçirah [2] verbeet zich van toorn, van wraakgevoel bezield. Khara, Dūṣaṇa en alle aanwezige reuzen waren woedend. Hij (Khara) sloeg de armen om zich heen, hief een strijdkreet aan en sprak:

68. «Zuster Çūrpanakhā, wees niet bedroefd; wij beide zullen die menschen verslaan. Wij zijn immers menscheneters; er steekt geen kwaad in, al worden zij door ons gedood».

69. Na zoo gesproken te hebben, hieven zij een strijdkreet aan en vertrokken met de ondergeschikte reuzen, allen volledig toegerust. Zij kwamen aan de kluizenarij met luid geschreeuw en rukten in dichte drommen met hun leger voorwaarts.

70. Met blinkende schilden toegerust, plaatsten allen, het lendendoek opgetrokken [3] zich in een lange rij naast elkander.

---

[1] Yomahā in den tekst, zal denk ik, onjuist zijn voor Yo mahā. Ç. meent: hij wilde mij schofferen.

[2] Tiçirah in den tekst is een drukfout voor Triçiraḥ, d. i. „de Driehoofdige" naam van een broeder der reuzin.

[3] M. i. beantwoordt matilañjan aan Skr. baddhakakṣa. Het ophalen van den lendendoek of schaamgordel, cawĕt, geschiedt wanneer men zich gereed maakt voor 't gevecht of een arbeid. Vgl. tlañjan.

Met lansen, fel, met uithangende tong, met werpspiezen, prat (?) op hun stoutheid, maakten zij zich op.

71. Toen allen in overstelpende menigte waren gekomen, rukten Rāma en Lakṣmaṇa voorwaarts en beschoten hen met pijlen, zonder dat er één overbleef. Het geheele veld was vol lijken.

72. Van eenigen was 't lichaam opengescheurd, anderen waren kreupel, daar hun dijen doorschoten waren; of de beenderen van 't hoofd waren verbrijzeld; eenigen waren radeloos (?), doordat zij hun handen misten.

73. Anderen waren er die sidderend op de loop gingen; eenigen keerden echter beschaamd terug en die streden verwoed; het bloed kwam hun dwarrelend uit hun rooden mond; in hun gruwelijke keel staken de pijlen.

74. Het leger verstrooide zich of werd anders weggeslingerd. Dientengevolge keerde Triçirah terug om den strijd te hervatten: hij rukte aan van wraakzucht bezield. Onstuimig, kwaadaardig was hij gelijk een slang, (doch) de prins geleek Garuḍa [1].

75. Er werd op zijn hals gemikt met pijlen, of schichten die vlogen als een zwaluw, zeer scherp, blinkend, volkomen scherp. Deze scheidden den hals af, waarvan het bloed spatte.

76. Zijn (drie) hoofden vielen alle verspreid neder, als zijden van een berg die nederstorten. Onnoodig te spreken van de vrees der beangste heremieten: zij konden 't leger der reuzen niet aanzien!

ZANG V.

1. Nadat bij 't sneuvelen van Triçira [2] zijn hoofden [3] afgevallen waren, rukten Khara en Dūṣaṇa, van wraakgevoel bezield, dadelijk voorwaarts met de legerbenden die vlogen [4], zich vertoonende als zwarte wolken. Zij droegen messen, zwaarden, werpschijven die bliksems geleken.

2. Anderen schoten met den boog; hun vergiftige pijlen waren als donderbeitels; de koorden van hun bogen flitsten [5] vreeselijk,

[1] Garuḍa is bekend als de vijand en dooder der slangen.

[2] Dit is een bijvorm van Triçirah (Nomin. van Triçiras), die ook in 't Skr. voorkomt.

[3] Voor hulū l. hulu.

[4] Mañkūyañ is een drukfout voor mañlayañ.

[5] Voor kumukap l. kumupak.

zoodat men ze voor bliksemstralen zou houden. Rāma zou men kunnen vergelijken met den onweêrstorm, zoo talrijk waren zijne pijlen. Daarom kon hij de reuzen overmeesteren, die allen dood neêrvielen.

3. Bij den dood van de vijanden: Khara, Dūṣaṇa en Triçirah werd Çūrpanakhā hoe langer hoe bedroefder en neêrslachtiger en weende. Daarop ijlde zij weg en kwam bericht geven van den dood harer oudere broeders bij Daçānana (Rāwaṇa), trad op hem toe met den wil om hem verwijtingen te doen.

4. «Sire! Gij, Rāwaṇa, zijt uitermate krachtig en zeeghaftig in de wereld. Uwe vijanden buigen zich onderdanig; allen vreezen U. Zelfs god Indra, de heer der goden, buigt zich onderdanig. Gij zijt echter, men begrijpt niet waarom, gebrekkig in beleid; schiet te kort, zijt niet volhardend ten einde toe».

5. «Gij hebt namelijk spionnen aan wie bevolen is de aarde te doorkruisen, de bosschen in te gaan, waar kwade vijanden als asceten levenden zouden wezen. Daarop nu moet Gij verdacht zijn; zie niet lijdelijk toe op de gevaarlijken. Dat juist is Uw slecht beleid, dat Gij de oorzaak [1] zijt van den dood van Uw leger».

6. «Khara, Dūṣaṇa, Triçira, die dappere helden, zijn gesneuveld. Zij gingen op bevel om wacht te houden in 't Daṇḍakā gebergte. Zij werden machteloos afgemaakt door de als asceten levenden, vermaard als Rāma en Lakṣmaṇa. Zij sneuvelden zonder gewroken te worden».

7. «Wij zullen alle te gader door dien zoon van Daçaratha gedood worden. Daarom neem wraak! welaan, beraam middelen om hem af te maken. Het is nuttig dat hun aller dood gewroken worde, want dan is Uw haag indien vijandig gezinden leven».

8. «Gij eet maar, houdt gezellige samenkomsten, drinkt met dienaren, lustig! Verslaafd aan zinnelijke genoegens, geheel daarvan vervuld, denkt Gij niet aan het einde. Gij waart eertijds stoutmoedig tegen Uw vijanden en begeerig ze te ontmoeten. Thans echter, nu er vijanden zijn die minachtend optreden, neemt Gij geen weerwraak».

9. «In 't Daṇḍakā-woud zijn de heremieten onbevreesd; elken dag verrichten zij bestendig vuuroffers; immers er zijn geen

[1] Amēñāni is eig. „de deur openen voor iets", van den stam weñā. Geheel verkeerd in K.B. Wdb. onder amêng.

reuzen die op de loer liggen in de kluizenarij; zij vreezen alle Rāma en Lakṣmaṇa».

10. «Hij, de voortreffelijkste der Raghutelgen, had zelfs geen medehelper en bij honderden en honderden waren de gezellen van Khara en Dūṣaṇa, bij hoopen, doch geen hunner slaagde; zij liggen in rijen dood op den grond neêrgerold; de verwonderlijke pijlen van Rāma waren hun dood».

11. «Wrongel, gesmolten boter, vleesch, visch, aat gij, en overheerlijk smakende vruchten, (als) de hooge goden ze eten; (wees nu) verzadigd; Uwe troepen van reuzen verschuilen zich alle en lijden honger, omdat zij bevreesd zijn voor den uitmuntenden Rāghawa en Lakṣmaṇa».

12. «En daarom moet Gij trachten Uw verstand te gebruiken en het te scherpen. Laat de zinnelijke genoegens varen, opdat Uw welzijn groot en blijvend zij. Uitermate onbestendig [1] is 't aangename, het duurt slechts een oogenblik en verdwijnt. Daarom wees waakzaam, doe Uw best! wend een afdoend listig middel aan!»

13. «Rāma heeft een vrouw die uitmunt in schoonheid. Haar lichaam is glanzig, glad, zacht, teder, bekoorlijk; haar stem als 't geluid der zwaan is liefelijk om te hooren. Daarom moet Gij haar, mijns inziens, rooven; zij is waardig om aan U te behooren».

14. «Doelloos zijn Uwe oogen, indien zij haar schoonheid niet zien; Uw neus is onnut, indien die niet gebruikt wordt om te kussen; ook Uw oor is nutteloos, indien alwat zij zegt, niet gehoord wordt. Alwat aan haar is, is genot en volmaakte schoonheid».

15. «De kwintessens van wat uitermate smakelijk is; het puik der zinnelijke aantrekkelijkheden, indien zij Uwe vrouw wordt, droom dan niet van andere. Alwie haar aanschouwt, zal in zijn geest verlangen haar te trouwen. De heerschappij over de drie werelden is de eisch waarvoor zij te koopen [2] zou [3] zijn».

16. «Zelfs Çaci, de geliefde van Indra, kan haar niet evenaren in schoonheid. Girisutā (Çiwa's gemalin), Rohiṇi, Rati, zoo onvergelijkelijk, evenaren haar niet. Het schoon van al die

[1] Caṇḍale» in den tekst is een fout voor cañcale».

[2] Lees wĕlīn ata.

[3] Anders gezegd: „de heerschappij over de drie werelden zou mén kunnen eischen als haar bruidprijs (çulka)".

schoonen is praat van onnozelen. De vrouw van Rāma slechts is schoon: dat is mijn besliste meening».

17. Dit waren de woorden welke de lage Çūrpanakhā sprak tot Daçānana (Rāwaṇa), die onmiddellijk antwoordde: «Zusje, wees niet ongerust, laat Uw hart niet bedroefd zijn. Ben ik hier dan niet, hij die Rāwaṇa heet, de overwinnaar der wereld?»

18. «Wien toch zaagt Gij dat hij ook door Indra onderdanig geëerd werd? De donderhamer werd verbrijzeld, de bliksemflits op mijn borst trof niet. Ook de olifant van god Indra werd door mij gepakt zonder eenige moeite; onnut als gras werd hij door mij weggeslingerd».

19. «En let op de onvergelijkelijke macht van Rāwaṇa: steeds komt de maan op als volle maan zonder verkeerd te gaan; alle goden brengen jaarbloemen (als jaarlijksche schatting) op uit vrees; alles wat de godenwereld bevat, velerlei, is vernietigd geworden».

20. «Die woorden van U zijn maar iets belachelijks, waarover men zich zeer schamen moet, dat ik mij in gevecht zou meten met dien asceet, den zoon van Daçaratha; hij is immers een mensch van geringe sterkte, er is geen kracht in hem. (Doch) uit liefde voor U, zal ik niet weêrstreven wat Gij, waarde zuster, mij aanmaant te doen».

21. Nadat hij Çūrpanakhā in haar geest gerust gesteld had, ging hij ras zijn weg nemende door 't luchtruim, snel als de gedachte. De vermaarde Candrahāsa was zijn zwaard waarvan hij nooit gescheiden was. Toen hij den oceaan bereikt had toefde hij even aan 't strand.

22. Zijn doel om daar even te toeven was om Marīca iets mede te deelen. Bij zijn komst [1] lichtte hij Marīca in omtrent zijn doel, waarop deze antwoordde dat hij het oprechtelijk afried, uit vrees, omdat hij reeds de nederlaag geleden had toen hij weleer met den wind(pijl) beschoten en weggeslingerd was.

23. «Heer, Gij, o Daçānana, zult vernietigd worden, indien Gij gaat strijden met den voortreffelijksten der Raghutelgen Rāma, want hij is inderdaad krachtig. Uw zwaard, de Candrahāsa, zal niets uitrichten. Daarom ga niet naar den asceet, den zoon van Daçaratha».

[1] Lees nirāwarah voor nirārwarah.

24. «Er is een zekere krachtige monnik, Jāmadagni, die tal van koningen gedood heeft, en Arjuna Sahasrabāhu op 't slagveld geveld; wie heeft ooit gehoord van iemand die dezen heeft overwonnen, behalve hij? Rāma alleen heet krachtig en zegehaftig».

25. «Ook is de machtige Tāṭakā door hem (Rāma) gedood; daarna [1] toen de Ṛṣi's hun offerande verrichtten, zijn wij gevlucht. Ik was ten zeerste uit het veld geslagen, ontdaan, daar ik met den wind (pijl) beschoten was. O Vorst, Gij weet nog niet, hoe snel hij schiet».

26. «Rāma munt zeer uit onder de boogschutters, is weêrgaloos. Van grooten schrik bevangen gingen de demonen en reuzen den strijd niet hervatten. De geheele troep der reuzen [2] sneuvelde; hun nek werd gebroken door 't schieten. Khara, Dūṣaṇa, Triçira, vernield, stierven moedig».

27. «Hij (Rāma) deed mede aan de Swayambara [3] bij 't offerfeest van Janaka. Nu was er een boog, geplaatst in 't midden van het tornooiveld. Al de vorsten poogden dien te spannen, doch zonder dat het lukte. Evenwel Rāma spande dien, zoodat die eindelijk in tweeën brak».

28. «Gij hebt alleen behagen in steeds dronken te wezen, te eten, te drinken. Met een troep van onderhoorigen zijt Gij zat van vleesch en [4] sterken drank dien Gij voortdurend drinkt; U verlustigende in geurige bloemen en blanketsel, behagelijk in 't genot. Hoe dan zult Gij het aanleggen dat Gij in den strijd niet voor hem onderdoet?»

29. Zoo was de rede van Marīca, waarschuwende, hem aanmanende terug te keeren. Hij prees de eigenschap van den voortreffelijksten der Raghutelgen in diens buitengewone kracht. Zijn doel was Rāwaṇa af te schrikken, omdat hij bevreesd was. Het gevolg was dat Rāwaṇa toornig werd en onmiddellijk antwoordde.

30. «Jij bent brutaal, Marīca! zeer gemeen, verdwaasd, een vuilik. Die rede van jou is gebeuzel; het is als de rede van

[1] Aṣa in den tekst is een drukfout voor atha.

[2] Wañal is blijkbaar hetzelfde woord als Tag. bangal, dom. Maar mūrkha, dom, is een gewoon epitheton van de reuzen.

[3] D.i. de wedstrijd, waarbij een meisje van de Kṣatriyakaste uit de mededingers een vrije keuze kan doen.

[4] Kn is, naar ik veronderstel, een kortere uitdrukking voor tĕka in den zin van „met". Bewijsplaatsen daarvoor staan mij echter niet ten dienste.

iemand die verzot is. Hij heeft Paraçurāma overwonnen; dat deze de nederlaag leed, is omdat hij oud en afgeleefd is, en Rāma nog jong».

31. «Dat Tāṭakā door hem gedood is, is niet roemenswaard, want zij was een zwakke vrouw en ook zonder medehelper, en daarom werd zij door den onmeedoogenden, nietswaardigen Rāghawa (dood) doodgeschoten. Indien jij daaraan te veel waarde hecht, voort! foei! scheer je weg!»

32. «Ook ben jij door Rāghawa zeer erg beschoten; jij voeldet je min, laag, bedeesd in je gemoed. Zijn pijlen waren zwak, de wind niet hevig, (maar) zacht. Wegens je vrees deed jij je best om te vluchten zonder nood».

33. «Jij hebt nog iets anders gezegd, waarom jij de kracht van Daçaratha's zoon preest: dat hij een boog in tweeën brak, dat was omdat die vermolmd was en lang bewaard; was opgevreten door den houtworm, door insekten aangetast. Dat was de reden dat die vergaan was. Dat hij dien al zoo dadelijk spande, was iets zeer gerings».

34. «Het dooden van Khara en Triçira is ook geen reden om op te roemen, want zij waren zorgeloos, onachtzaam; dat was de reden dat zij alle sneuvelden. Indien zij met felheid Rāghawa meer verwoed bestreden hadden, zou Rāghawa zekerlijk oogenblikkelijk gedood zijn zonder dat hij er iets tegen had kunnen doen».

35. «Hoe kun je dan, nietswaardige, de kracht van Rāghawa roemen? Je bent maar een verrader, die in je zin afvallig wilt worden en hem onderdanig zijn. Daarom roem je hem en roem jij niet mijn goede eigenschappen. Pas op! je zult sterven: je gezindheid is verraderlijk, deugt niet».

36. Na zoo gesproken en gescholden te hebben, trok hij zijn zwaard. Zijn knevel trilde, het zweet zijns lichaams vloeide; zijn gezicht werd rood alsof het geslagen was, vreeselijk. Hij dreigde Marīca die eerbiedig om 't leven smeekte».

37. «Ik hier ben een nederige dienaar, trouw toegewijd, geen verrader. In waarheid ben ik trouw aan den Vorst in alwat hij mij zal bevelen, doch de reden dat ik waarschuw is dat ik mijn plicht [1] volg. Het ligt in den aard van dienaren te waarschuwen; hij beoogt wat heilzaam zal wezen».

[1] Voor rdhamma l. dharmma.

38. «Indien Gij dan ook iets voor goed houdt in de te volgen gedragslijn, zal ik niet weêrstreven. Alles wat goed is volgens den wensch van den Vorst zal opgevolgd en volbracht worden. Aldus is 't listig middel dat misschien slagen zal, indien het goedgekeurd wordt: laat ik mij metamorphoseeren in een ree met gouden haren».

39. «Ik zal maken dat Rāma en Lakṣmaṇa eerst zich verwijderen; daarna kan de Vorst handelen volgens believen, zonder daar (nader) mededeeling van te doen». Zoo sprak Marīca. Eindelijk ging hij heen. In 't bosch gekomen, metamorphoseerde hij zich in een gouden reebok.

40. Zijn rug leek schoon, glanzig, smaragdkleurig; zijn lichaamsharen waren alle glad, van rood goud. Ter plaatse gekomen trad hij toe op Koning Janaka's dochter, die in haar schik was. Het was alsof haar hart buitengewoon verheugd was, zoo'n behagen gevoelde zij.

41. Zij beschouwde aandachtig het schoon (van 't dier) welks huid als het ware een dekkleed was, want glanzig leek het van goud met fijne haren. Haar hart verlangde hevig naar 't schoone dat zij zag, zoodat zij Rāma beval zich van den juweelachtigen reebok meester te maken.

42. Rāma weerstreefde niet in wat hem bevolen werd. Hij liet zijn jongeren broeder Lakṣmaṇa slechts achter om de kluizenarij te bewaken. Hij ging om (het dier) te vervolgen, doch vermocht niet het te vangen, want het sprong snel en maakte zich kronkelend uit de voeten.

43. Het was alsof hij nu eens rustig een poos dichtbij wilde gaan staan, dan straks weêr overvallen (?) door Rāma gepakt, ijlde het snel weg, want zijn haren waren glad als met olie bestreken. De hand (van Rāma) faalde, zoodat het (dier) ontsnapte en wederom vluchtte.

44. Het gevolg was dat hij het (dier) vervolgde zonder dat hij het in zijn macht kreeg. Of al spottende, hem treiterende bleef het een poos staan. Rāma was wrevelig in zijn hart dat hij het dier niet kon vatten; hij spande zijn boog en mikte met zijn schicht.

45. Het was alsof de ribben van 't dier doorsneden waren; 't bloed kwam uit; 't ingewand hing uit het lichaam. Op het einde van zijn leven slaakte hij een geschrei dat bedriegen kon. De dochter van Janaka werd ontsteld toen zij het duidelijke

geween hoorde: het was als of het de stem was van den voortreffelijken Rāma die om hulp riep.

46. Dientengevolge schreide Koning Janaka's dochter luid schreeuwende: «Ga, broerlief Lakṣmaṇa, help Uw ouderen broeder, gauw! Gij wordt nu door hem geroepen, hij beveelt hem te komen helpen. Gij zijt zeer onliefdevol jegens Uw ouderen broeder. Ga toch, bescherm hem!»

47. Dat waren de woorden van Koning Janaka's dochter, terwijl zij weende. Wegens hare liefde had zij in haar hart een bang vermoeden. Daarop antwoordde jonker Lakṣmaṇa onverschrokken, daar hij vertrouwde op de kracht van zijn broeder in 't gevecht dat hij niet het onderspit zou delven:

48. «Gij zijt de gade van den held der Raghu's; Gij zijt de welbeminde van mijn ouderen broeder, en daarenboven is Koning Janaka Uw vader. Gij zijt al te kleinmoedig dat Gij met schrik geslagen zijt bij 't hooren van iemand die weent. Is hij het dan die weent? Wie weet of het niet een ander is?»

49. «Wie dan toch is in de wereld zoo krachtig, naar Uw meening, dat hij in staat zou wezen om den prins op 't slagveld te weêrstaan? Hij slechts is krachtvol, ervaren in alle wapens. Hoe kan men dan duchten dat hij gedood zou zijn door den stoot van een ree?»

50. Wie van de telgen van den uitstekenden Raghu is er van wien Gij ooit gehoord hebt dat zij uit bangheid sneefden, of, naar men zegt, om hulp riepen? Geen van alle Raghuïden weet ik dat zij vluchtten; zij sneuvelden woedend strijdende zonder te vreezen indien er overmachtige vijanden waren».

51. «Daarenboven leek het alsof die reebok wenschte gedood te worden. De wijze waarop hij zich aanstelde, was verwonderlijk; hij zag Rāma en was niet bevreesd. Bij zijn voornemen om te sterven kwam de pijl van Rāma hem dus zeer te stade; hij stortte zich in 't vuur, naar zijn gevoelen, bij den vurigen pijl van Rāma».

52. «Wie is dan toch niet van verwondering vervuld met Rāma te zien, hei! Hij zegeviert over zijne vijanden zonder wedergade in de wereld. Daarom wees niet treurig omdat Gij iemand hoort die schreit. Uw oudere broeder (echtgenoot) zal terugkomen na de ree vermeesterd te hebben».

53. «Wie schreeuwde was niet hij; het was een booze reus. Vermoedelijk was het doel van het geluid dat hij wilde mis-

leiden; het was, denk ik, het geween van den reebok die daar geschoten was, en dat slechts eenigzins geleek op de stem van den leeuw der Raghu's».

54. Na de woorden die jonker Lakṣmaṇa gesproken had, wilde Janaka's dochter ze niet gelooven en was volstrekt weêrbarstig. Liefde en angst maakte zich van heur hart meester, zoodat zij antwoordde dat zijn woorden een leugen waren en onbehoorlijk:

55. «Broer, Sumitrā's zoon, wat moet dat beteekenen? Voor de eerste maal zijt Gij van zins onwillig te zijn om te doen wat ik U nu opdraag. Weleer waart Gij onderdanig, trouw jegens Uw ouder broeder. Nu echter zijt Gij flauw, laf, dat Gij niet helpt».

56. «Ik weet wat Gij in Uwen gemeenen, slechten zin voorhebt. Ontrouw jegens Rāma, zijt Gij van zins den slechten weg op te gaan. Uiterst snood, zeer laag waarlijk dat iemand uit Raghu's geslacht er toe komt vijandig gezind te wezen jegens zijn ouderen broeder. O, wat is dat zeer vuil!»

57. «Jou gedachte over Rāma is aldus: «is hij gedood door den reebok, des te beter, het treft inderdaad gelukkig. Ik zal dan opvolgen om over Koning Janaka's dochter macht te hebben. Wie zou haar toevlucht zijn? Er is geen ander dan ik». Zoo denk jij».

58. «Laaghartige, verdwaasde Lakṣmaṇa. Jij waant dat ik gemeen van zin zou wezen, in staat om slechte gedachte te koesteren en voorts overspel bedrijven. Ik denk niet aan een anderen man dan aan hem alleen. Er is geen ander dien ik wil dienen dan Rāma alleen».

59. «Indien de godheid zoo onbarmhartig mocht wezen dat hij, de geëerbiedigde, gedood is; dat Rāma in 't gevecht mocht onderdoen door den stoot van den reebok, zal ik mij den hals afsnijden en mij in 't vuur storten, en zoo den geliefde volgen. Ik zal niet mijn toevlucht zoeken bij jou».

60. Dat was de rede van de vertoornde dochter van Koning Janaka. Zij schimpte en geheel verbijsterd wilde zij kwaad zijn. In de kwaadheid van haar gemoed, vermoedde zij niet verkeerd te doen; de verkeerdheid van haar hart was oorzaak dat zij kwaad vermoedde.

61. Daçaratha's zoon Lakṣmaṇa was terneêrgeslagen en beklemd; zeer verwonderlijk waren die woorden welke hij van haar hoorde. Van die handelwijze van haar begreep hij in 't

geheel niets. Daarom werd hij droevig te moede en hij antwoordde aanstonds:

62. «Ik word hier verdacht snood en verraderlijk te zijn jegens mijn ouderen broeder, (maar) mijn gemoed is zuiver, trouw, niet valsch. Al de goden mogen getuigen zijn van mijn hart! Zij mogen het zien! De hel moge mijn lot zijn! pijn moge ik voelen, indien ik verraderlijk ben!»

63. «Dochter van Janaka, Gij doet slecht met zóó te spreken. Het is alsof Gij ijlt met te meenen dat ik ooit op U verliefd was. Ten gevolge van Uwe onbehoorlijke taal zult Gij groot leed ondervinden: de vijand zal U nu gevangen nemen nadat ik U verlaten heb; wees gewaarschuwd!»

64. Zoo sprak hij met zelfvervloeking. Daarop ging hij zijn ouderen broeder achterna om met hem den reebok te vervolgen. Nadat hij vertrokken was bleef Koning Janaka's dochter staan; eindelijk ging zij bloemen plukken dicht bij de kluizenarij.

65. [1] En terwijl zij (Sītā) in het dichte bosch ging en bloemen plukte, kwam Daçānana (Rāwaṇa) onder de gedaante van een geestelijke; hij leek een zuiveren, rechtzinnigen Çiwaietischen monnik, deugdzaam en heilig, het hoofd overal glad geschoren met een kleine haarkuif op de kruin.

66. Zijne tanden waren uitnemend zuiver, wit als kristal; ook was hij voorzien van een rozenkrans, en van een pompoen (als nap) die hij aan een draagband met zich voerde; zijn monnikskleed was schoon rood, een fraaie lakkleur vertoonende. Hij ging langs den weg om aalmoezen te vragen, waardoor hij zijn (eigenlijk) oogmerk verborgen hield.

67. Al onder 't voortgaan prevelde hij gebeden en zeide vrome spreuken op; zijn blik was zacht en lief, uiterst vriendelijk en zeer innemend; het was alsof er van zijn demonischen aard niets meer overgebleven was. Achtereenvolgens kwam hij, wandelende, al de zijden van de schoone kluizenarij langs.

68. Daarop ontmoette hij de dochter van Koning Janaka in het bosch. Geheel alleen sloop zij door het hout zonder eenige vrees. Rāwaṇa ging dan op haar af, zeer verblijd; straks was hij haar nabij, en eindelijk sprak hij eerbiediglijk:

[1] Van de strofen 65—73 bestaat reeds een oudere vertaling, opgenomen in Bijdragen K. I., uitg. ter gelegenheid van het Zesde Internationale Congres der Orientalisten, 1883, blz. 3 (Proeve van het Oudjav. Rāmāyaṇa). Om den samenhang niet te storen wordt die vertaling hier herhaald.

69. «Hoe dwaalt Gij zoo in het bosch, hemelsche schoone, en plukt bloemen? Volstrekt niets kan Uwe schoonheid evenaren: ze is inderdaad volmaakt. Zelfs de maan kan in schoonheid U niet evenaren, want zij verbleekt bij dag en verliest dan al haren glans».

70. «De lotusbloemen in den vijver, wanneer ze in vollen bloei prijken, waarvan sommige roodkleurig, andere wit zijn, hoe welig en geurig ook, kunnen niet in schoon met U vergeleken worden: zij doen onder, want des nachts sluiten zij zich weder en kwijnen».

71. «Deze plaats, waar Gij U bevindt, is gevaarlijk, ontoegankelijk voor menschen, een wildernis. Zijt Gij niet bang voor de gevaarlijke slangen en wilde olifanten? Wie zal Uwe hulpe wezen, vraag ik, indien U eens een tijger tegemoet treedt? Och, zulk een schoonheid als de Uwe, zusje, behoort men niet roekeloos bloot te stellen».

72. «Gij zijt zoo uitermate zacht en teder, zoo bekoorlijk; het woud is als het ware versierd door Uwe tegenwoordigheid. Hoe heet hij toch, de man die door U als gemaal erkend wordt? Ongemeen veel zedelijke verdienste moet hij zich verworven hebben, dat hij U (thans) bezit».

73. «Ik heb andere landen in de wereld doorgezworven, doch niemand gezien die eenigermate met U gelijk staat; zóó schoon zijt Gij, in trouwe. Gij zijt, buiten eenig vergelijk, mijns inziens, het n o n p l u s u l t r a van schoonheid, en mijn tegenwoordig leven is niet vergeefsch geweest, nu ik eenmaal U heb leeren kennen».

74. «Uw schoonheid beschouw ik als een bloem waaraan door de bijen geslurpt wordt en waaruit het fijne sap nederdruppelt. Er bestaat slechts Uw schoon; Uws gelijke blijft achter U [1]. Daaruit maak ik op, dat er zeker iemand is die door U (als gemaal) vereerd wordt».

75. «Zelfs de god Wiṣṇu zou ophouden, denk ik, met bekoring te vinden in zijne geliefde, (want) zij doet, in waarheid, voor U onder. Ja, ook de Minnegod, (anders zoo) verliefd, is afgetrokken [2] jegens zijne Rati, die U niet evenaart».

---

[1] Anders gezegd: „is ver te zoeken".

[2] Vertaling onzeker. Misschien gelden de woorden „zou ophouden" enz. in 't voorafgaande voort, en dan zou de vertaling wezen: „(anders) zoo al door verliefd" zou ophouden met bekoring te vinden in zijne Rati".

76. »Alle vrouwen ook, als zij U aanschouwen, zijn over U verbaasd en in hun gemoed geheel overbluft. Vooral de jongelingen die U zien, zouden verliefd worden. Hoe weinig zouden zij zich verzadigen aan het zinnelijk genot! zelfs de goden zijn (als) dol».

77. »Er is een arme, ongelukkige, die opgehouden heeft minneweelde te smaken, daar hij geen liefje heeft om naast hem in bed te liggen. Smachtende loopt hij overal rond, de in zijn hart zinnelijk geneigde. Gij nu zijt de nektar, 't geneesmiddel van hem die door Kāma's pijl getroffen is».

78. »Wat voor een wicht is hij die door U als gemaal gediend wordt? Hij weet zeer goed dat Gij in de dichtbegroeide kluizenarij zijt. Wegens zijn vrees dat er anderen mochten wezen die U zien zouden, is hij in de kluizenarij gegaan, en houdt zich daar op».

79. Zoo waren de woorden van Rāwaṇa die hij met opgewekte begeerte uitsprak. Janaka's dochter was onthutst in haar gemoed dat zij geprezen werd. Het hart was ontroerd, de lichaamsharen rezen haar ten berge van angst. Nederig gebogen begon zij te spreken en gaf inlichting omtrent haar gemaal.

80. »Er is een zekere Rāma, Daçaratha's zoon, krachtig zonder gelijke. Hij is het die mij bezit; van edele hoedanigheden. Hij is buitengewoon onderdanig aan zijn vader en volbrengt wat deze bevolen heeft. Hij is de beschermer van alle hermieten in de kluizenarij».

81. »Alle vijanden van de groote Wijzen heeft hij gedood; hij heeft Paraçurāma in 't strijdperk overwonnen; hij hield steeds de wacht over de groote Wijzen, wanneer zij hun offeranden verrichtten; hij is in de wildernis gegaan uit onderdanigheid jegens zijn vader».

82. »Nadat hij in de wildernis was gekomen waren er gewelddadige reuzen. Die bevocht hij toen zij in groote menigte gezamenlijk waren komen opzetten met een machtig leger; zij werden alle doodgeschoten; aan den zoom der kluizenarij kunt Gij zien dat hun lijken in rijen liggen».

83. »Hij is vermaard als boogschutter in 't geheele wereldrond. Willen zij hem met knotsen bestrijden, dan zal 't gevolg wezen dat zij te niet gaan, door hem bedwongen; als vermalen ten eenen male zijn alle vijanden, die op hem afkomen. Het is alsof Gij, U van den domme wilt houden, den schijn aanneemt van uit te vorschen wie mijn gemaal is».

84. «Hoor nu de reden waarom Gij hem niet aantreft: er is namelijk een gouden reebok, die door hem met verbazing vervolgd wordt. Zijn jongere broeder werd achtergelaten. Eindelijk ging deze hem achterna op mijn bevel. Dat was de reden dat deze niet wilde weêrstreven».

85. Toen Koning Janaka's dochter uitgesproken had, trad Rāwaṇa hoe langer hoe nader en zeide weder: «Ik ken hem, die Rāghawa heet en nietswaardigs is. Wat is dan de reden dat Gij hem bemint, hem die zeer min is?»

86. «Laag staande doet hij onder voor al zijn kundige jongere broeders. Als oudste behoorde hij koning te zijn; hem is echter bevolen naar de wildernis te gaan. Hij heeft voor en na alle reuzen gedood die naar de kluizenarij gingen. Hoe hebt Gij (daarover) zoo'n bewondering voor Rāghawa, iemand van (zoo) geringe allooi».

87. «Laat ik, zusje, U iets vertellen van een koning die werkelijk kracht bezit, wiens heldhaftigheid de oorzaak is dat hij genoegen zal beleven. In de geheele drie werelden is er niemand die met hem gelijkstaat. Hij is het, Rāwaṇa geheeten, die hier gekomen is».

88. «Ik dan heb gezegevierd over de godenwereld, de menschen, dieren en planten. Den god Waiçrawaṇa (den god des rijkdoms) heb ik onderworpen. Yama smeekte om 't leven toen hij, verslagen, vreesde gedood te worden. Ook de heer der goden, de god Indra, is mij geheel onderdanig».

89. «De gansche godenwereld is als het ware in de zee verzonken. Allen zijn zij bleek geworden van schrik, stil [1], in rouw. De macht van Rāwaṇa is gelijk een stormwind, en de beduchtheid der goden maakt dat zij onderworpen en in droevigen toestand zijn».

H. KERN.

NIASCH ADU.

Als vertaling van adu wordt opgegeven «afgodsbeeld», maar adu zatua, beeld der voorouders [2]. Past men de klankregelen

[1] Het is ook mogelijk dat bedoeld is: „niet mooi gekleed, ongetoilletteerd".

[2] Zatua is ontstaan uit n satua, d. i. Genitiefpartikel n + satua. In dit laatste kan ṣa of za een jongere uitspraak wezen van dja, en dit van 't honorifieke en tevens meervoud aanduidende M. P. dа. Vgl. Polyn. atua godheid.

toe die ik behandeld heb in een opstel in het «Festschrift» aan Prof. ERNST KUHN (1916), dan ziet men dat de oudstbereikbare vorm van adu is antu, want na een nasaal wordt een *t* verzacht tot *d*; *k* tot *g*; *s* tot *z*, enz. Daarna wordt *nd* geassimileerd tot *dd* en eindelijk wordt dit vereenvoudigd tot *d*.

Het is duidelijk dat dit antu in beteekenis volkomen overeenkomt met het wijdverbreide woord anitu, nitu, aitu in veel verwante talen. De beteekenis van anitu in 't Ibanag wordt in de Diccionario Ibanag-Español (1854) aldus omschreven: «Idolo y figura visible de alguna cosa, á quien en su gentilidad daban culto». Verder heet: «la quimera visible que adoraban, y de quien recibian sus oraculos, que era el Demonio, que les hablaba». Niet anders is de beteekenis van Pampanga, Tagalog, Bisaya anitu, anito. In 't Rottineesch verstaat men onder nitu «de geesten der voorouders», maar ook «duivel», bijv. nitu dea, boschduivel.

Wat den vorm aangaat, staat antu het dichst bij o. a. Oudjav. hantu, hetwelk voorkomt in den zin van «gestorven», wat zeer zeker niet de oorspronkelijke beteekenis is. Vergelijkt men Nieuwjav. antu, dwaallicht, phosphorisch verschijnsel, dat door het volksgeloof voor een boozen geest gehouden wordt; een booze geest, spook; antu wana, een boschduivel; Maleisch hantu, spook, booze geest; hantu rimba, boschduivel; hantu mati, di bunuh, de geest van een vermoorde; Day. hantu, lijk; hantu baruno, «booze spoken»; vergelijkt men dit alles met Rottineesch nitu [1], dan is het duidelijk genoeg dat het woord eigenlijk «een geest», en evenals Engelsch ghost, meer inzonderheid «de geest van een afgestorvene» is en dus slechts als omschrijving van 't begrip «doode» dienst doet. Dit alles leidt tot de gevolgtrekking dat antu, hantu niet anders dan dialektisch van anitu, nitu verschilt.

Naast hantu heeft eertijds in 't Jav. ook de vorm anitu bestaan. Zulks blijkt uit een oorkonde van den vermaarden koning Erlangga, waarin gesproken wordt van de anitunitu van 't eiland Java. Naar zijn formatie beteekent anitunitu: «iets wat op een Anitu lijkt». Men kan het dus vertalen met «booze geesten, kwelduivels» in figuurlijken zin. Uit den samenhang laat zich opmaken dat daaronder verstaan worden: «ge-

[1] Nitu is ook „lijk" in het Timoreesch.

weldenaars, roofridders», die in den tijd van regeeringloosheid een plaag waren van het land.

Als proeve van een etymologische verklaring van 't behandelde woord zij opgemerkt dat sommige woorden een voorvoegsel an of han vertoonen zonder dat dit de wezenlijke beteekenis van 't woord verandert. Duidelijk is dit het geval met hantĕlū, Day. hantĕloh, bijvorm Tombulu atĕlu, Malag. atody, vergeleken met Mal. tĕlor, Bal. taluh, Lamp. taluy, Bug. talo'. In Tag., Bis. luidt het woord itlog; 't voorvoegsel *i*, moet dus een synoniem van an, han wezen. Dit itlog nu staat tot (h)antĕlū in dezelfde verhouding als Tag., Bis. ikau, du, tot Mal. aṅkau, terwijl de vormen zonder voorvoegsel, Mal. tĕlor, enz. beantwoorden aan Oudjav. ko, en Tag., Bis. ka [1].

Uit de aangehaalde feiten leid ik af, dat (h)an, *i* en tan een soort lidwoorden zijn, geheel of nagenoeg synoniem; ani is, naar ik vermoed, een pleonastisch voorvoegsel. Het stamwoord tu zal wel hetzelfde wezen als Polyn. tu, samengesteld Mal. datuq, Jav., Fidji enz. ratu. Het hoofdbegrip zal wezen «machtig; machthebber, heer». De geesten der voorouders zijn «de machtigen».

H. KERN.

KALANA.

Dit woord is in 't Oudjav. een gewone benaming voor: «Titan, Reus, demon» en dient meermalen als glosse van rākṣasa. In 't Jav. Wdb. worden als beteekenissen voor K.W. opgegeven: būta, maling, ambara, añjajah; behalve buta zijn de volgende omschrijvingen in figuurlijker zin te nemen. In Pararaton 18, 23 komt voor zekere Kalana met name Bhaya; BRANDES (p. 65) vertaalt dit met «dolenden vijand», doch er zal wel bedoeld zijn «een roofridder, geweldenaar, dwingeland».

Hoewel naast kalana dikwijls kala, d. i. Skr. khala, in 't Oudjav. gebezigd wordt in den zin van «Titan, Reus, booze geest», zijn beide woorden toch van geheel verschillenden oorsprong. Een vraag, die hier van zelf rijst, is of Jav. kalana,

[1] Mal. tĕṅku, variant van ĕṅku is te vergelijken met Day. tantĕloh.

bijvorm kolana, identisch is met Minah. kolano, vorst, overgenomen in Tern. als kolano. Om dit uit te maken, ontbreekt het ons aan de noodige gegevens. Volstrekt onmogelijk is het niet dat kalana, kolano »tiran, dwingeland» beteekende en dat dè zin na verloop van tijd verzacht is. Immers ook 't Grieksche *τύραννος* wordt wel eens in den zin van »heerscher» gebruikt zonder hatelijke bijbeteekenis.

H. KERN.

HET ONTSLAG EN HET OPONTBOD VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL Mr. DIDERIK DURVEN OP 9 OCTOBER 1731.

DOOR

A. K. A. GIJSBERTI HODENPIJL.

Gedurende het geheele bestaan van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie heeft het Opperbestuur in Nederland geen meer ingrijpenden maatregel genomen betreffende het Bestuur in Nederlandsch-Indië, dan bij zijn schrijven van 9 October 1731 aan de Hooge Regeering te Batavia is uitgedrukt.

Daarbij toch werden de Gouverneur-Generaal Diderik Durven, de Directeur-Generaal Cornelis Hasselaar, de beide Raden van Indië Hendrik van Baarle en Wouter Hendriks, benevens meerdere hoogere en lagere ambtenaren, uit 'sCompagnies dienst ontslagen en hun gelast, met eenige particuliere personen en vrouwen, ten spoedigste met de schepen van de retourvloot Indië te verlaten.

De Jonge in «De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië», Deel IX, bl. XXX, schrijft hieromtrent:

«Een juist omschreven beschuldiging; een proces heeft het Opperbestuur tegen Durven niet opgemaakt, men weet dus niet met zekerheid, wat hem in 't bijzonder is ten laste gelegd».

«Men vermoedde, naar 't schijnt, dat hij zich schuldig maakte aan ambtsverkoop, tenminste dat hij in het algemeen niet om niet, voordeelige betrekkingen aan zijne gunstelingen bezorgde».

En op bl. XXXIII:

«De aanschrijving van het Opperbestuur van 9 October 1731, noemde slechts in het algemeen de redenen van ontevredenheid, welke men in Nederland tegen het bestuur in Indië gelden deed. In bijzonderheden tegen den Gouverneur-Generaal en de overige genoemde personen werd niet getreden. Bij gemis aan nadere officieele toelichting door het Opperbestuur blijft het een

geheim, waarom de Gouverneur-Generaal en drie leden van de Hooge Regeering, tegelijk met mindere bedienden, bijzondere personen en zelfs vrouwen werden teruggeroepen. Het blijkt uit de aanschrijving dat de Vergadering van XVII tot deze ongewone remotie van hoogere en lagere ambtenaren en gelijktijdige uitzetting uit Indië van bijzondere personen was overgegaan, op grond van klagten bij Haar in Europa ingebragt».

Ook andere geschiedschrijvers konden de beweegredenen van dezen maatregel slechts gissen, terwijl J. P. J. du Bois in zijn «Vies des Gouverneurs Généraux», nadat hij mededeelt dat volgens geruchten aan Durven mishandeling, onderdrukking en afpersing van Chineezen ten laste waren gelegd, laat volgen: «Mais une simple démission du service laisse la cause de Mr. Durven indécise pour le public et pour nous».

Eenig licht over deze ongewone handeling van Heeren XVII wordt ontstoken in een handschrift, zich bevindende in het Gemeente-archief te Enkhuizen, in den inventaris daarvan vermeld onder het hoofdstuk Bewindhebberen van de Oost-Indische Compagnie ter Kamer Enkhuizen, bl. 53 n°. 389 (thans onder n°. 1535): Mr. Diderik Durven 1729—1732, terwijl de in dat handschrift genoemde beëedigde attestatiën met brieven daarop betrekking hebbende, in afschrift zijn aangetroffen in het archief van de Oost-Indische Compagnie, Kamer Hoorn, aanwezig in het Rijksarchief alhier en begrepen onder de aanwinsten 1901, III, n°. 5—11.

Ook in verschillende andere bescheiden — voorkomende in het zooeven genoemde hoofdstuk van den Enkhuizer inventaris — worden bijzonderheden betreffende deze zaak vermeld.

Aan een en ander hebben wij het volgende ontleend.

De heer Dirk Haak was destijds Burgemeester en Raad van de stad Enkhuizen, benevens Bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie voor de Kamer aldaar en in een origineelen brief van 15 October 1730 van den Gouverneur-Generaal Durven aan dien bewindhebber wordt over familieleden van dien burgemeester, de beide neven Joan en Hendrik Haak (beiden in 's Compagnies dienst) gerept; Durven deelt daarin mede dat neef Joan is overleden tengevolge «van debauches in de sterke drank en daarom denselve ook niet de maniantie van 's Comp' zaken

met gerustheijt had mogen werden toevertrouwt buijten dat zig ten eenenmaal buijten postuur stelde om het een of ander in den dienst uijt te voeren dewijl mij van ter zijde is voorgekomen alsof ik ook wel zoude zijn de oorzaak van desselfs dood, gesproten uijt een soort van chagrijn dat men dan onder faveur van een glaasje heeft zoeken te versetten: ik beroep mij deswegen aan de getuijgenissen van de thuiskomenden vrunden en inzonderheijt aan het declaratoir van den predicant Wilhelmus Hogerwaerd, die U Ed. Groot Agtb. desbehagende daarvan nadere openinge zal konnen geven».

Nu is het echter eigenaardig, dat zooals uit het handschrift blijkt, die «thuiskomenden vrunden» en voornamelijk dominee Hogerwaerd, juist de aanklagers van Durven zijn geweest (Bijlage I).

Men weet, dat Durven den 25[en] October 1732 op het schip Adrichem geembarkeerd, den 7[en] Juli 1733 hier te lande aankwam en getracht heeft bij het Opperbestuur van de Oost-Ind. Compagnie voldoening te krijgen voor de hem aangedane behandeling.

Toen aan zijn uitvoerig schrijven van 1 Maart 1734 aan Heeren Zeventien te Amsterdam om mededeeling van de redenen van het hem gegeven ontslag en opontbod uit Indië en tevens het verzoek om eerherstel en schadeloosstelling, geen aandacht was geschonken en dit zelfs geen antwoord waardig werd geacht, wendde Durven, die zich in zijn vaderstad Delft had gevestigd, zich bij herhaling — in October 1734, 14 Januari 1735 en 10 April 1737 — tot Hunne Hoog Mogenden de Staten Generaal met hetzelfde verzoek. Hierbij legde hij er den nadruk op, dat hij bij de aanvaarding van zijn ambt als Gouverneur-Generaal den eed had afgelegd waarbij hij Hunne Hoog Mogenden als zijn eenigen souverein erkende en van oordeel was daarom ook alleen door hen van dien eed van getrouwheid ontslagen te kunnen worden.

Afgescheiden van die rekesten, schreef de oud Gouverneur-Generaal, op verschillende tijdstippen met hetzelfde doel, nog brieven aan de verschillende Kamers der Compagnie, aan Gecommitteerden van het Haagsch Besoigne, wanneer zij te 's Gravenhage vergaderden, en zelfs aan de Staten van de verschillende provinciën afzonderlijk.

Hoe machtig Bewindhebbers ook waren en welk een invloed

het lichaam van de Oost-Indische Compagnie ook in het Gemeenebest uitoefende, toch werden zij gedwongen eindelijk opening van zaken te doen, voornamelijk door den aandrang van de vijf provinciën Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijsel en Stad en Lande, zooals blijkt uit de resolutie van 22 April 1738 van de Staten Generaal van de Vereenigde provinciën:

«Ontvangen een missive van de bewindhebberen van de Vereenigde Oost Indische Compagnie ter Kamere Amsterdam, geschreven te Amsterdam den 21ᵉⁿ deezer, houdende antwoord op haar Ho. Mog. Resolutie van den 28ᵉ deezer voorleede maandt, waar bij aan deselve aangeschreven was binnen den tijd van vier weeken eenige gecommitteerden Bewinthebberen volkomen geinstrueert herwaarts te senden om aan Haar Ho. Mo. te berigten de reedenen waarom goetgevonden was, den gewesen Gouverneur Generaal van Neerlands Indiën Mr. Diederik Durven het jaar 1731 thuis te ontbieden, versoekende, nadien de saake niet de Kamer van Amsterdam alleen, maar alle de Kamers in 't gemeen was rakende, dat aan haar een competenten tijd mogen worden vergunt tot in de maand Augustus aanstaande als wanneer de vergadering van 17 gewoon is bijeen te komen om de saake alsdan aan de selve te communiceeren en met gemeen goetvinden en overleg in deesen te werk te gaan

. . . .

waarop gedelibereert sijnde is goetgevonden dat aan gem. Bewindhebberen van de Oost Indische Compagnie ter Presidiale Kamer van Amsterdam sal werden gerescribeerd dat Haar Ho. Mog. de maand Augustus sullen afwagten ten eijnde haar Ho. Mog. begeerte vervat in derselven res. van den 28ᵉⁿ Maart laastleden aan de vergadering van 17 voorgedragen mogen werden, maar dat ook onfijlbaar sullen te gemoet sien, dat alsdan Gecommitteerde herwaarts sullen werden gesonden ter fine in de voorsz. resolutie van 28 Maart jongstleden gemeld».

Het heeft echter Durven niet mogen baten; wel werden den 10ᵉⁿ en 11ᵉⁿ December 1738 te 's Gravenhage door Gecommitteerden uit de verschillende Kamers, onder het presidium van den heer Six met de leden Steengragt, van Hove, Spieringshoek, Paets, Haak benevens Entink als hoofdparticipant zoomede de beide advocaten van de Compagnie, de pretenties van Durven (Bijlage VIII) onderzocht, maar steunende op de Resolutie van

Holland van 23 April 1736 waarbij de Compagnie bevoegd was geacht: «tot het opontbod sonder reden maar dat uijt andere hoofde als 't opontbod met de gevolgen van dien mogte sijn beswaart als dan redres moge versoeken»,

werden de 7 eerste artikelen van Durven's pretentie als niet ontvankelijk beschouwd.

Het 8e artikel eveneens, «omdat daartegen niets heeft gedaan maar daarinne schijnt geacquisesseerd te hebben onder quitantie die somme betaalt», terwijl over het 9e en 10e punt «men nader geelucideert moest wesen».

Nu, die «elucidatie» moest natuurlijk uit Indië komen en Durven, die in zijn verschillende rekesten klaagt over zijne «debile lighaamsgestalte» mocht het einde van zijn zaak niet beleven.

Den 26en Februari 1740 overleed hij te Delft en dus haalde de dood ook hier, als bij zoovele processen van de Indische Regeering en het Opperbestuur in Nederland, een streep door de rekening, waarmede tevens deze onverkwikkelijke en voor Heeren Zeventien zoo lastige zaak van de baan was.

Durven's lotgenoot, de gewezen Directeur-Generaal Cornelis Hasselaar werd, zooals uit het handschrift van Enkhuizen blijkt, door Willem ter Smitte, gewezen commandeur van Java's Oostkust, in opdracht «van twee Leden van de Hoge Tafel op Batavia» beschuldigd, geknoeid te hebben met den inkoop van thee en daardoor de Compagnie voor een aanzienlijke som gelds bedrogen te hebben.

Hiervan wilden Bewindhebbers meer weten om zoo mogelijk dien schadepost voor de Compagnie vergoed te krijgen, waarom zij, bewerende «daarover ten uijtterste ontsegt geweest te sijn», bij schrijven van 22 November 1731 de Indische Regeering verzochten «van 't geen haar ter oore was gekomen betreffende de inkoopprijzen voor de Compagnie van deese en geene goederen», een onderzoek te doen instellen, waarop deze den Advocaat-fiscaal Mr. Isaac van Schinne opdroeg: «den heer Oostwald aen te spreken tot het praesteeren sijner beloften en voorts ten opsigte van verdere personen waarop haar Ed. Groot Agtb. al meede het oog schijnen te hebben; inmiddels af te wagten wat ontdekkinge deesen aan-

gaande bij het entameeren der proceduuren sullen werden gedaan».

Hieruit blijkt dus dat de Raad Ordinaris Adriaan Oostwald een van die twee leden «van de Hoge Tafel» was, doch de advocaat-fiscaal concludeerde, dat «uijt de overgelegde documenten van den Ed. heer Oostwald op verre na niet soude sijn te vinden sodanige convincante bewijsen als de natuur van deese differenten en andere daer aen verknogte gewigtige consideratien komen te requireeren».

In de processtukken van de Kamer Zeeland, aanwezig in het Rijks-archief alhier en vermeld onder n°. 108 van de Koloniale aanwinsten vóór 1887, komt echter voor «een schriftelijk votum of advijs bij forma van Rapport door Mr. W. J. Helvetius, Ord. lid in de Agtb. raad van Justitie des casteels Batavia over en in de saeke tusschen den Adv. fisc. van Neerl. India Mr. Isaäc van Schinne, R. off. Reg^r. contra den heer Adriaan Oostwald Ord. Raad van India», waarin Helvetius de meening verkondigt, dat het onderzoek van den Advocaat fiscaal zeer onvolledig is geweest daar meerdere getuigen in deze zaak hadden moeten gedagvaard worden, en hij dus «in gemoede, hoewel ongaarne moet bekennen», dat hem die conclusie van Mr. Isaäc van Schinne onbegrijpelijk is voorgekomen.

Tot staving van die meening, deelt Mr. Helvetius verschillende feiten mede van welke het meest opmerkelijke is, dat bij het onderzoek volgens hem aan den Raad ordinaris Adriaan Valkenier had dienen afgevraagd te worden «of sijn Ed. in vergadering van Haar Hoog Ed. aan den Ed. heer gewesen Directeur-Generaal C. Hasselaar in facie heeft verweeten, dat hij, de Ed. heer Valkenier, als gecommitteerde tot het proeven van thee in den Jaere 1730 voor gen. Ed. heer geweesen Dir. was genoodzaakt geweest slegte thee aan te nemen tegens 45 en 50 Rd^s die geen 20 of 25 waardigh was, en wijders diergelijke vraege te doen aan de verdere Ed. heeren Leeden die daarbij present souden sijn geweest».[1]

Welke invloeden bij dit proces nog verder in het spel zijn

[1] Denkt men hierbij niet onwillekeurig aan de heftige vijandschap, die er bestond tusschen Valkenier en zijn zwager Helvetius ter eener zijde en de drie in Januari 1741 door den Gouverneur-Generaal Valkenier naar Nederland opgezonden Raden van Indië, waaronder Mr. Isaäc van Schinne.

geweest, is ons onbekend maar de resolutie door gecommitteerden van de verschillende Kamers in het «Ordinaire jaarlijkxse besoigne» gedateerd 's Gravenhage 3 Mei 1735 genomen, doet ons zien, dat de gewezen Directeur-Generaal, wat deze zaak betreft, vrij uit ging:

«Dat aan den heer Hasselaar [1] sullen werden betaalt alle sijn te goed hebbende gagien tot en tijdt toe, dat sijn Ed. van desselfs ambt als Directeur-Generaal in Indien is afgegaan, dat verder door de heeren van dit Besoigne met de eerste occassie aan de Indische Regeering sal werden geschreven en deselve gelast met de proceduren die 's Compagnies wegen tegens gemelde heer Hasselaar mogte wesen geentameert, stil te staan, deselve buijten effect te stellen en de borgtogten, die desweegens ten behoeve van de Comp. gestelt sijn te ontslaan en dat van hiermede alle questieuse disputen over 't geene in Indien gedurende desselfs directie mogt voorgevallen sijn, sullen aff, dood en te niet sijn met de gevolgen en aankleve van dien».

Er is in het Algemeen Rijksarchief een belangrijk handschrift aanwezig [2], vermeld onder n°. 139 van de Koloniale Aanwinsten vóór 1887, wel is waar ongedateerd en ongeteekend, maar uit welks inhoud valt af te leiden dat het afkomstig is van Wouter Hendriks [3], gewezen Raad extraordinaris van Indië, die tegelijk met Durven ontslagen en naar het vaderland werd teruggeroepen.

Dit geschrift, een vertoog ten gunste van de slachtoffers van den maatregel van het Opperbestuur, wettigt volkomen de bewering van dominee Hoogerwaard in zijn aanklacht, voorkomende in het handschrift van Enkhuizen, betreffende Hendriks als te zijn: «een man van grote bequaamheijt» want het lijvige stuk van 242 bladzijden draagt het kenmerk door een kundige hand te zijn geschreven.

Het is heftig gesteld en geeft begrijpelijkerwijs uiting aan de verontwaardiging, over het feit dat zoovele personen eensklaps uit hunne betrekkingen gerukt en naar Nederland werden

[1] Vergelijk omtrent hem: de Haan, Priangan, II, 289 (5); III, 397 en IV, 133 (1), waar wordt gezegd dat hij samen met Durven werd opgeroepen maar te *Batavia* overleed.

[2] Zie de Jonge, Deel IX, bl. XLV, noot 2.

[3] Zie omtrent hem: „Verzameling van verscheide echte stukken", bl. 122. (Catalogus der Koloniale Bibliotheek. 1908, blz. 30, i. ss.)

opgezonden zonder mededeeling van hetgeen men hun ten laste legde, waardoor zij ook niet in staat waren zich te verantwoorden. Uit alles blijkt dat de schrijver bekend is met de aanklagers en de leden van de Regeering te Batavia die daartoe middellijk hun medewerking verleenden.

Punt voor punt van de aanklacht van Bewindhebbers (neergelegd in hun schrijven van 9 October 1731) tegen de Indische Regeering, wordt op scherpe wijze ontleed en toegelicht; zakelijk en op goede gronden wordt aangetoond dat alle verzuimen en nalatigheden aan het toenmalige bestuur in dat schrijven ten laste gelegd, reeds bestonden onder vorige regeeringen doch dat het gemis van een voldoend aantal invloedrijke vrienden in Nederland van de ontslagen regeeringspersonen de voornaamste oorzaak van hun val is geweest.

Als gewezen Secretaris van de Regeering te Batavia ten volle bekend met hetgeen er achter de schermen, zoowel in Indië als in Nederland voorviel, doet de schrijver vooral uitkomen dat de keuze van Durven tot Gouverneur-Generaal in 1729 aan Bewindhebbers niet welgevallig was en dat zij Hendriks beschouwden als den man, door wiens bemiddeling die keuze was tot stand gekomen. Die wetenschap was hun bijgebracht door andere leden van de Regeering, die bij de verkiezing tot Gouverneur-Generaal op een ander gestemd hadden en daardoor in hunne verwachting, voordeelen te behalen, bedrogen uitkwamen.

Nu had er inderdaad bij de verkiezing van Durven op 1 Juni 1729 een onregelmatigheid plaats gegrepen, in zooverre dat daaraan twee Extraordinaris leden van den Raad van Indië hadden deelgenomen, die in gewone gevallen geen recht tot medestemming hadden. Wel is waar was dit geschied met algemeen goedvinden van de leden van de Regeering en ook in 1713 en 1718 was iets dergelijks gebeurd bij de verkiezing van de Gouverneurs-Generaal van Swoll en Zwaardecroon, namelijk door de toevoeging van een extra-ordinair lid, maar het Opperbestuur toonde zich er over misnoegd en gaf daaraan uiting bij zijn schrijven van 21 Februari 1730:

»Eijndelijk uijt den voorschr. brief van den 18e Julij (1729) ons met het jagt Ridderkerk ter handen gekoomen verstaan hebbende het overlijden van de heere Gouverneur-Generaal Mattheus de Haan en de provisioneele aanstelling in die importante bediening van de Heer en Mr. Diderik Durven op

onse approbatie hebben wij na rijpe deliberatie om merkelijke reedenen in onse vergadering goedgevonden die verkiesing te approbeeren en wenschen derhalve dat het Gode behaagen mag sijn Ed. persoon te zeegenen met gesontheijd en kragten om dat hoogwigtig ampt ter eere van sijn Heijligen naam ten beste van de Comp. en tot genoegen van ons en van sijn Edelh[t] in het bijzonder nog veele Jaaren te bekleeden alhoewel wij niet konnen nalaten te verklaaren dat er op de forme van verkiesing al vrij veel te zeggen valt want om alhier niet te distingueeren op de gronden van de oude Resoluties tusschen vaste en Extraordinaris Leeden of stemmen zoo is het al vrij wat oneijgen geweest, dat men direct teegens de Resolutiën twee Leeden heeft geassumeerd te weeten de President van de Raad van Justitie Mr. Hendrik van Baarle en den Sergeant Major Harman van Baijen waaraan de eerstgenoemde alleen maar een stem heefd in zaaken de Justitie aangaande en de tweede zelfs geen toegang tot den Politiquen Raad is vergund dan enkel wanneer gebesoigneerd staat te worden over militaire zaaken waarin dezelve ingsgelijks zijn stem geeven kan dog in geen anderen zijnde wel waar dat wijlen den President van den Raad van Justitie Mr. Laurens Tolling in qualiteijt van Raad Extraordinaris is geassumeerd om te mogen stemmen ter tijde der verkiesing van twee successive Gouverneurs-Generaal te weeten de Heeren van Zwol en Zwaardecroon en dat die nieuwigheijt in der tijd door ons niet is teegensgesprooken maar daar uijt heefd men qualijk konnen afmeeten dat dit stilswijgen een goedkeuring zoude weezen van iets dat zeer aanloopt teegens den Letter van de Resolutie waarbij aan Luijden van dien rang enkel en alleen maar een concludeerende stem is gegeeven in zaaken derzelver functie aangaande te weeten den een in de Justitie en den anderen althans meede in zaaken de Militie aangaande sonder meer waarom dan ook aan den anderen kant al veel zoude konnen te zeggen vallen en de stemmen van deeze persoonen met reeden voor geen stemmen en mitsdien van geender waarde konnen gehouden werden . .

. . . .

Hendriks critiseert dien brief van Bewindhebbers op zijn gewone, scherpe wijze en geeft te kennen dat hunne verstoordheid slechts haar oorzaak heeft in het feit dat die verkiezing niet naar hun smaak is uitgevallen, omdat de beide toegevoegde leden

op Durven hadden gestemd en niet op een van hunne gunstelingen; terwijl wat zijn aandeel in die verkiezing betrof, dit slechts hierin had bestaan dat hij als 1e Secretaris van het Collegie van den Raad van Indië «in zijn hoed de stemmen der Heeren had verzameld» en al het andere daaromtrent medegedeelde grove leugens waren. — Hij vervolgt dan: . . . . «als men nu eens considereerd dat de heer Durven drie heeren (Anthony Huijsman, Directeur-Generaal, Cornelis Hasselaar en Wijbrand Blom beiden Raad-ordinaris) is boven het hoofd gesprongen, die wel in rang maar niet in bequaamheijd tot het generalaat de naaste waaren zoo is het dan ook ligt te begrijpen, dat hij niet alleen dezelve opstonds tot bittere vijanden heefd gekreegen maar ook de geene die voor een van drieën gestemd hebben . . . . men heeft dan niet anders gedaan dan op 's mans gedrag en degeenen, die eenig deel in zijn gunst hadden te letten en dat ten vuijlsten met eenige leugenen opgeschikt na Nederland op te senden en vermids nu Hasselaar al te dommen beest was om zulks te konnen verrigten zoo heefd hij daartoe gebruijkt eenen Cornelis van Gaasbeek en desselfs huijsvrouw Haasje Schrijver», blijkens het navolgende:

Vrijdag den 27en Januari 1730.
Ordinaire Vergadering, absent de Heer Van Baaijen door indispositie.

Door den Heere Gouverneur-Generaal de Vergadering zijnde bekend gemaakt dat zijn Edelht zeer gevallig en onverwagt deezer daagen was te vooren gekoomen hoe dat onder dato 18 September des voorleeden Jaars door zeeker persoon te deezer plaatse woonagtig was geschreeven aan een der voornaamste Heeren Bewindhebberen tot Amsterdam waarbij de persoon en Regeering van gem. zijn Edelht op een zeer schendige eerroovende en impertinente wijze werd gelasterd in zooverre dat zelfs maar een gedeelte in facto mogte waaragtig weezen hij onwaardig zoude zijn langer te bekleeden de eminente charge van Gouverneur-Generaal tot welke op den eersten Juni des voorleeden Jaars wierd verkooren op de nadere goedkeuringe en approbatie van de hoog Edele Heeren 17en, die dan als nog moet werden afgewagt en het niet ongelooffelijk schijndt deeze vuijle boosaardige calumniateur door alzulk goddeloose lastertaal en insumilatien

niet anders ten doelwit heefd dan waar het moogelijk de bevestiging van zijn Edelh[t] in dat ampt te verhinderen om de verkiezing te doen vallen op een man, na haar zeggen van meerder capaciteijt en waar af ligtelijk ten voordeele van hare Beurssen dan ook wat meerder faveur zouden genieten en hoewel gem. zijn Edelh[t] betuijgde geenszints bekommerd of bevreest te zijn dat hem deezen laster zoo eereloos agter den rugge aangevreeven in het minst iets kan benadeelen, als wel weetende hoe weijnig geloof gem. haar Ed. hoog agtb. aan zoodanige fameuse brieven koomen te geeven zoo had hij egter tot zijn eijgen gerustheijd, als ook van deeze vergadering en bovengem. heeren 17[en] midsgaders te overtuijging van alzulke vilaine Delateurs deeze zaake niet stilzwijgende kunnen passeeren maar zig per requeste op den 20 deezer geaddresseerd aan den Raad van Justitie, met verzoek dat Mr. Cornelis van Gaasbeek lid in gem. Raade, neevens zijn E. huijsvrouw Haasje Schrijver mogte werden gecondemneerd te antwoorden op zoodanige vraagpointen als daar bij gevoegd en zeer eenvoudig waaren ingesteld, gelijk dat ten allen tijden zal blijken, dog welk billijk verzoek tot verwondering van zijn Edelh[t] nadat derweegens een schriftelijk Declaratoir van hem Gaasbeek ingekomen, door gem. Raad was ontzegd quasi vero, zoo het hem toeschijnd, omdat daar omtrend niet gehandeld was ordinaris modo en dat de gem. vraagpointen na de sustenue van den gedagten Gaasbeek niet alleen niet na regten waaren opgesteld maar ook dat moesten werden aangemerkt als extraordinair en inquisitoir, midsgaders dat men hem en zijn huijsvrouw eeven als in vorige confuse en bedroefde tijden uijt hoofde van hoog gezag en praeminentie iets quam te vergen of wilde doen zeggen waartoe niet in staat waaren oft het welke in twijffel kan werden getrokken overzulks zijn E. de gem. maniere van ondervragen niet anders konde opneemen als te prematuur captieux en vexatoir en of wel schoon sijn Edelh[t] vermeijnde op deze behandeling van den Raad van Justitie en vitieux libel van meergem. E. Gaasbeek met de stoutmoedige taal die denzelven daarbij komt te voeren al vrij veel zoude te zeggen en te debatteeren vallen zoo had hij tot vermijding van eene verdere contentie en om niet te koomen in een formeel proces met hem Gaasbeek best gedagt daarvan af te zien onder verklaaring nogtans deezen weg eenelijk te hebben ingeslaagen om de kortheijd des tijds als zijnde van

intentie geweest van dit geval aan de Heeren Meesters nog kennis te geeven bij de brief die op ultimo deezer aan haar Ed. hoog agtb. te vertoonen met hoe weijnig waarheijd men hier de onbeschaamdheijd heeft, persoonen van den eersten rang te denigreeren op de aldervuijlste en boosaardigste wijze, dan dit door de condescendance van den gem. Raad van Justitie voor Mr. Cornelis van Gaasbeek van geen effect zijnde geweest zoo betuijgde den meergem. Heer Gouverneur-Generaal tot maintien van de Luijster en het Fatsoen waarmeede in deeze Landen is bekleed en dat de eere heefd van te zitten aan het hoofd dezer Taafel ten hoogsten noodig te hebben het Testimonium van deeze Vergadering waaraen zij bij deezen addresseerde en de heeren gezaamenlijk en een ieder in het bijzonder sondeerde en speciaal afvraagde of haar Ed^s bekend was, dat hij Gouverneur-Generaal zooals hem dat door de instelders van voorsch. brief werd nagegeeven het zij hier dan wel elders zoodanige grouwelen heefd begaan dat men die schaamen zoude te vertellen dan wel of zijne manier van leeven en Regeering haar ooid zoo buijtenspoorig of irregulier is voorgekomen of als nog is, dat men zulks onmogelijk zoude gelooven indien men dezelve niet van nabij beschouwde, zoo hebben de heeren gezaamentlijk en als uijt eenen mond verklaard daarvan niets te weeten; maar dat sijn Edelh^t ingevolge Comp^s ordre erkende voor haaren Gouverneur-Generaal, en ook als zoodanig zouden eeren, respecteeren en gehoorzaamen en heefd sijn Edelh^t hier op betuijgd zig met dat getuijgenis te houden voor voldaan waarvan verstaan is te houden deeze aanteijkening tot blijk ten allen tijden.»

«Immers blijkt hier uijt ten overvloede», zoo vervolgt Hendriks, «dat men de persoon van den Generaal Durven in Nederland heefd zwart gemaakt niet omdat er waarlijk door hem een verval in de Politie, zooals zij voorgeeven was gebragt maar omdat den dommen Hasselaar in de Regeering zoude koomen en deezen Gaasbeek als dan occasie zoude hebben om zijne leedige zakken te vullen en de heer van Castricum daar van wat meede te deelen; is de Politie vervallen omdat de Generaal, na hun zeggen dat egter niet beweezen is, de Ampten heefd verkogt of voor deeze en geene zaaken geld getrokken dan zal dat verval onder de Presente Regeering niet verminderen alzoo men omtrend het geld trekken de methode maar veranderd

heefd, zoo als dat onlangs is gebleeken bij het overlijden van den Chinees Luijtenant en Boedelmeester Nilocqua die heel schielijk is koomen te sterven en nog nauwelijks koud was, of de soon liet aan Gouverneur-Generaal van Cloon en Directeur-Generaal Michiel Westpalm bekend maaken dat aan haar door den gem. sijnen Vaader gelegateerd waaren zeekere zijne vier huijsen staande in de Nieuwpoortstraet zijnde volgens de huur die koomen te doen omtrend 16000 R.d[s], nogtans is het een waarheijd dat van dit Legaat bij het Testament van den overleedenen geen de alderminste mentie werd gemaakt, niet te min is het geaccepteerd»

Op welk een hoogen voet toenmaals in Indië geleefd werd door Compagniesdienaren van eenigen rang, ook daarvan getuigt dit handschrift waarin de schrijver, na zijne bevordering tot Extra-ordinaris Raad van Indië en zijne benoeming tot Gouverneur van Malabaar, mededeelt hoe het lot van ontslag en opontbod hem trof, toen hij nog slechts korten tijd zijne nieuwe betrekking had aanvaard:

«hoe groote straf moet het dan voor den Extra-ordinaris Raad Wouter Hendriks niet wel weesen om weijnig maanden na zig met een familie van 100 persoonen onder het doen van ongelooVelijke kosten getransporteerd te hebben na Mallabaar . . . . en dan nog 8 maanden nagt en dag te hebben zitten schrijven zoo eensklaps met het afschrijven sijner gagie buijten qualiteijt en de exercitie van zijn ampt gesteld te worden vervolgens met diezelfde talrijke familie op eijgen kosten over Tutucorijn en Ceijlon na Batavia te vertrekken».

Verder geeft dit geschrift een beeld van het winstbejag en de bevoorrechting, die niet alleen in Indië maar ook bij de verschillende Kamers der O. I. C. in zwang waren, en hoe slechts zij die geld genoeg naar de invloedrijke vrienden in Nederland overmaakten, ongestraft hunne slechte praktijken konden voortzetten.

Met naam en toenaam wordt medegedeeld hoe een bankroetier met een groote schuld aan een Amsterdamsch bewindhebber naar Indië wordt uitgezonden in dienst der Compagnie, waardoor hij in korten tijd zijn schuld weet af te doen en hoe een neef van een advocaat van de Compagnie, fiscaal te Bengalen, met het geld van gesmokkelde opium zijn crediteuren in Nederland

kan betalen. Kon men bij een Kamer van de O. I. C. niet geplaatst worden voor een gewilde betrekking in Indië dan kwam men voor goed geld bij een andere, voornamelijk bij de Amsterdamsche wel te recht.

Vervolgens geeft schrijver zijn hart lucht betrekkelijk de bewindhebbers:

«Zijn dit nu de wakkere mannen, die zulke groove fouten alleen uijt de gerugten of ongetekende brieven hebben konnen ontdekken ten laste der opontbodene persoonen, ziet tog eens met wat een empressement deeze petit maitres het terugzenden der Passen recommandeeren en zelfs verzuijmen om die aan de schepen meede te geeven [1], moet men niet gelooven dat deeze heeren ofte haare advocaten geen de minste kennisse hebben van Comp. zaken zoo die vóór als geduurende haar tijd gepasseerd zijn en dat het hun genoeg is wanneer se de scheepen in staat of niet in staat zijnde maar uijt de Nederlandse havenen in zee jaagen om dan gerust vijf à ses maanden in haar Thuijnen te gaan doorbrengen» . . . .

En verder na verschillende officieel vastgestelde feiten, betrekking hebbende op de slechte praktijken van Compagnies dienaren tijdens zijn aanwezigheid in Indië, medegedeeld te hebben:

«Zijn nu de Bewindhebbers te verre van Indien g'eloigneerd om zulke verwarde kluwen te konnen ontwinden, daar haar nogtans zeer valable en verstaanbare documenten zijn van toegezonden, zoo wil ik wel eens gevraagd hebben, hoe deese Bewindhebbers dan so nabij zijn geweest om uijt eenige gefingeerde Raporten en ongeteekende leugenagtige brieven te konnen oordeelen of de opontboodene ten regte zijn beschuldigd en hoe se dan soo ligtveerdig zoo veel menschen uijt haar welweesen hebben konnen schoppen: het waare beeter dat se gesegd hadden: Wij zijn niet onkundig van de fraudes en

[1] De 2 compagniesschepen, Purmerlust en ter Horst, uitvarende voor de Kamer Amsterdam naar Oost-Indië waren door achteloosheid niet voorzien van z.g. Turksche passen, die door de collegies van de admiraliteit werden verstrekt. Beide schepen werden opgebracht naar Algiers en slechts met opoffering van veel geld en moeite weder vrijgelaten. — Toen de schepen daarna hun reis naar Indië zouden voortzetten, kwam het scheepsvolk in opstand en weigerde daarheen te vertrekken, zoodat zij 13 Augustus 1730 weder te Texel binnen vielen. (Zie de resoluties van H.H. Hoog Mogenden dato 2 en 7 September 1730).

nonchalances door den Directeur-Generaal Huijsman en andere onze favoriten in India gepleegd maar wij hebben best gedagt: zulks ten opsigte van een man, die soo veel geld betaald heefd voor sijn verkreegen ampt en ons nog jaarlijks zoo veel presenten toesend maar stilswijgende of met weinig woorden te passeeren, vermids wij de magt hebben om te zijner tijd zulks op de onschuldige te verhaalen, waarvan se binnen korten het smertelijk gevoel sullen gewaar worden alsoo het onse grondregel is de schelmen en fielten te advanceeren en de vroome Dienaaren te vervolgen want de eerste hebben soo rijken buijt gemaakt, die de oogen van ons alle soodanig doed scheemeren en verblinden, dat men haare Misdaaden niet sien kan, waar en teegens de laatste welke den Titul de acquirendo rerum dominio niet verstaan, meesten tijds arm zijn invoegen zelfs haare alderbraafste bedrijven voor fouten werden aangesien, buijten dat haar, al straft men hun onregtveerdig, niet in staat zijn, uijt hoofde van armoede haar regte konnen verdedigen».

Nog veel meer lezenswaardigs bevat dit handschrift; voor het doel dat we ons voor oogen gesteld hebben, zij het gegevene echter voldoende.

De indruk dien wij, bij het bestudeeren van de stukken betrekking hebbende op het ontslag en het opontbod van de verschillende personen vermeld in het schrijven van het Opperbestuur van 9 October 1731, gekregen hebben is dat tot dien maatregel op hoogst eenzijdige gegevens is overgegaan.

Tevens echter, dat de tallooze klachten die in de laatste jaren Heeren Zeventien in Nederland bereikten, waaronder de zeer gegronde welke betrekking hadden op het wanbeheer in Ceylon, eerst onder den gouverneur Vuijst, daarna onder diens opvolger Versluijs, die jaren achtereen de ongehoordste misdaden en handelingen hebben kunnen verrichten, de Regeering noopten een ongemeene schoonmaak onder hare ambtenaren te houden, waarbij echter de billijkheid en rechtvaardigheid wellicht niet voldoende in het oog werden gehouden.

A. K. A. Gijsberti Hodenpijl.

's-Gravenhage, October 1916.

Bijlage I.

A° 1731.

Copie verbaal van enige Heeren bewinthebberen en 1 beeedigd Hoofdparticipant, hebbende gehoort de verklaringe van den Predikant Hoogenwaart [1], Command[r] W[m] ter Smitte en Raad van Justitie Pieter Reijnierse Toorn over het slegte gedrag van den
Gouv. gen[l] Durven, direct. gener. Hasselaar, den Raad van Indien van Baerle & verdere bediendens.

Aan de vergadering van 17 voorgekomen sijnde veele onordentelijkheden, ja selfs nooijt gehoorde zaken, die soo op Batavia als op Ceylon door Comp[s] Bediendens worden gepleegt strekkende ten hoogste tot schade en oneer van de Comp., soo heeft de vergadering van 17 goetgevonden enige Heeren uijt deselve te versoeken en committeeren om ter ondersoekinge van deese sake sodanige persoonen te hooren en examineeren als haar Ed. sullen vermeenen in staat te wesen om ware getuijgenisse te geeven en deselve gehoord sijnde van hetgeene aan haar Ed. voorgekomen is ter vergadering Rapport te doen tot welke commissie dan sijn versogt en gecommitteert de Heeren Boreel en Six van de Kamer Amsterdam, van de Kamer Zeeland de heer Hurgronje, weegens de Kamer Delft de heer van der Dussen en weegens de Kamer Hoorn d' heer Akerlaken beneevens de twee advocaten van de Comp[ie] en uijt de heeren beëedigde Hoofdparticip[ten] de heer Spiering welke bovengenoemde heeren aan de vergadering hebben gerapporteert, dat voor haar waren verschenen den persoon van D[s] hogerwaerd, den tijd van 12 jaren den Predikdienst op Batavia hebbende waargenomen, die op de vragen, aan hem gedaan sijnde, weegens den staat van de Comp. op Batavia na aanroepinge van Godes heijlige naam met bijgevoegde protestatie, dat niets aan de heeren commis. seggen off hetselve ten allen tijde met Eede te willen bevestigen

[1] Wilhelmus Hoogerwaart (Hogerwaard) geb. te Brielle in 1695, van 1719—30 predikant te Batavia, overl. te 's Gravenhage 21 Nov. 1754 (C. A. L. van Troostenburg de Bruijn, Biographisch Woordenboek van O. I. Predikanten).

hadden verklaart en geantwoord op de vragen aan hem gedaan

1e. Den Gouverneur-Generaal Durven van een seer ongebonde en onbetamelijk Leevensgedrag te weesen, geen gemeen persoon passende, veel minder convenieerende met sodanige aansienlijke qualiteijt daar beneevens dat geen bedieningen 't zij groot off wel klijne, soo op Batavia als de Respe comptoire van Indien als voor geld waren te bekomen soo dat alles onder contributie was gestelt.

2e. dat de Bataviase ommelanden waar uijt het collegie van Heemraden dusverre haar inkomsten hadden genoten in Raden van Indien waren verdeeld en bij den Gouvr Generaal en eenige Leeden uijt deselve voor een geringe Taxatie nauwelijx overeenkomende met de jaarlijkse revenuen in eijgendom aan en overgenomen als namentlijk bij den Gouv. Gen., de Raden ordinaris Blom en van der Schuur en de Raden Extra-ord. van Baarle en Wouter Hendriksz; welke landerijen sijnde omtrent waardig geoordeeld 70.000 Rd.s, waarvan 5 tot 700 Rds de partye off caveling waren overgenomen daar het stuk Lands van den Raad Exta van Baarle alleen 1200 Rijxda Jaarlijks aan huur sou hebben gerendeert en soo de andere na advenant het eene Land wel minder als het ander en dat gemelde Landerijen wanneer publieq verkogt waren geweest ongelijk meerder soude hebben gegolden.

Dat de Gouverneur-Generaal met seer slegte en geabandonneerde menschen dagelijx in sijn huijs converseert en door deselve alle sijne onordentelijkheeden doet uijtvoeren, waarvan de voornaamste sijn Adriana Henriette van Marken, wiens man Pieter van Heemskerk in den Jare 1725 na herwaarts is gesonden en gebannen geweest uijt Indien handelende dit vrouwmensch met de Engelschen, die met vier scheepen tegelijk op Bataviaas Rheede geleegen hebben en hare Goederen tot Engelse Bieren incluijs aldaar debiteeren en wel van 's Compa Whare wederom voorsien werden, waarvan den Gouv. Generaal sijn interest weet te maken.

Dat in de conversatie van den Gouvr Generl dagelijks quam een Indiaanse Jonge genaamt Jonker Sloot, sijnde een swart hoerekind van een seer slegt gedrag, seeker vrouwspersoon genaamt Juffr Smuijsser, seer overgegeven aan den sterken drank daar de Gouverneur-Generaal selfs somtijds wel een soopje mede dronk, Eenen weduwe Leydecker Reaal van haar selve, die

haar seer had verloopen in den sterken drank en dan nog seeker vrouwspersoon genaamt Juffr Pette, alias Mafje, in welke conversatie alderhande schandaleuse Taal gevoert en andere onordentelijkheeden wierden gepleegt, die niet betamen alhier te worden geparticulariseert.

Dat den Grootste favoriet van den Gouvernr Generaal was den Raad Extra ord. Wouter Hendriksz een man van grote bequaamheijt maar daar beneevens een seer goddeloos mensch sig niet ontsiende om te spotten met den Godsdienst en veele Lasteringen teegens de selve te uijtten.

Als meede seker persoon genaamt David Andreas Stier [1], voor soldaat uijt gevaren, een overgegeeve Guijt, die soo Goddeloos was, dat men een afschrik had soo ten aansien van sijne gruwelen te uijtten teegens God als de menschen en alleen maar ieverende om syn Beurs teegens Eed en pligt en Interest van de Comp. te maaken.

Dat den Gouv. Generaal 27 onderkoopluijden op Batavia hadde gevorderd waarteegens die uijt het vaderland overkomen om brood loopen en alles met geschenken bij hem te doen was.

Vervolgens was meede verscheenen voor de Heeren Commiss. den Commandeur van de Retourvloot Willem ter Smitte, die ondervraagd sijnde op veele poincten het onordentelijk gedrag van den Gouv. Generaal had bevestigd, strekkende tot groote schade van de Comp., daar beneevens gevraagd sijnde ten aansien van de gedane inkoop van thee voor de Compie, waarop antwoordde, dat twee Leeden van de hoge Tafel op Batavia (versoekende derselver namen niet te mogen ontdekken) aan hem ter Smitten hadden versogt om in het vaderland komende de waarheijt van alles te openbaren, dat hem ter Smitten ook particulierlijk ter kennisse was gekomen weegens den inkoop van Thee, dat deselve 175.000 Rds hoger aan de Compie in Reek. was gebragt als daarvoor betaald was. Dat den Directeur-Generaal dat Geld eerst al hadde bemagtigt maar de saak aan den Gouvr. Generaal door de Chineese off den opperkoopman van 't Casteel ontdekt sijnde geworden, was den Directeur genootsaakt daarvan uijt te keeren als volgt:

[1] Zie omtrent hem de Haan „Priangan" I, Personalia, bl. 97 en 99.

aan den Generaal	. . . .	70.000	Rd^s
» »	Directeur-Generaal	70.000	»
» »	Eerste koopman op 't casteel Fonteijn	20.000	»
» »	tweede Gillebout	10.000	»
» »	Pakhuijsmeester in de Waterpoort Willem Meurs	5.000	»
uitmakende te samen	. . . .	175.000	R.d.

De Tommagon Poes Panagara van Bantam [1] heeft aan den heer ter Smitte op Samarang [2] selve gesegt, dat den rijksbestierder Adipatty danoureggia [3] op Batavia was gedimitteert onder betaling van 3000 Mexicanen aan den Gouverneur, waartoe hij Tommagon selfs 300 Rd^s hadde verstrekt.

Verder dat den Raad Extra Ord^s Wouter Hendriksz, de gunsteling van den Gouverneur Generaal aan hem ter Smitte hadde gesegt, dat den Gouv^r Generaal soo aan gedane presenten als contributiegelden hadde ontvangen meer als drie maal hondert duijsent Rijxd^s.

Den geweese Raad van Justitie, Pieter Reijnierse Thoorn als wimpelvoerder van de scheepen van de tweede besendingh geretourneert sijnde, heeft het ongeschikte en Goddeloos gedrag van den Gouverneur Generaal meede bevestigt en aan hem gevraagt sijnde, waarom de Eerste rijse was afgeslagen om te mogen retourneeren en de tweede maal op sijn versoek sulx gepermitteert, off de reedenen en motiven daartoe ook waren geweest de gegeeve 3000 R.d. aan den Gouv^r Generaal, daarop niet had geantwoord; maar sulx tacité met het ophalen sijner schouderen als geconfesseert; seggende verders dat een groot verval op Batavia soo in de Politie als Justitie was, Jaa selfs dat gepresumeerd wierd en niet sonder reedenen dat in die tijd de presideerende Raad van Justitie van Baarle soude genoten hebben 20.000 Rijxd^s om in die functie te Effectueeren en te bevorderen dat het proces tegens den Geweese Gouv^r op Ceylon Vuijst wierde als gedilayeert en in een ordinaris proces geconverteert.

Voorts soo concurreeren bovengemelde drie personen hier in, dat den Gouverneur Generaal niet meer gewoon is om de pen

---

[1] Bedoeld wordt Toeménggoeng Poespa Nagara van Batang (Pekalongan).

[2] Ter Smitte was vóór zijn vertrek naar Nederland gezaghebber van Java's Oostkust.

[3] Adipati Danoeredja.

op het papier te stellen 't welk door den Raad Extra Ord' Wouter Hendriksz wierd gedaan, Ja selfs geen beschrijving van eenige comptoiren doet hetwelk in voorgaande tijden heel anders wierd gepractiseert, hebbende den Gouverneur Generaal altoos de beschrijvinge van Batavia geeffectueert en deesen niet anders gepractiseert als op het mijnwerk van den Berg Parrang en de zijde culture [1], dewelke ten groote koste van de Comp. worde behandeld.

Ten aansien van het Gouvernement van Ceylon hebben de Heeren Commiss. aan eenige menschen, jongst van daar thuis gekomen gehoord dat den Gouv. Versluijs seer tirannicq Regeert en alles onder contributie in het begeeven van ampten stelt, daar beneevens dat de sware hongersnood waardoor de weevers en werkluijden sijn versturven en op allerlije maniere verdweenen, is ontstaan uijt gebrek van Rijst en Leevensmiddelen, dat door deselve hongersnood den Eijsch van Lijwaten niet dan seer gebrekkelijk is voldaan en de Ceijlonsche scheepen bijsonder die voor de Kamer Amsterdam seer wanladen sijn overgekomen, waartoe seer veel had gecontribueert het opkopen van den Rijst door den Fiscaal Marignault, die daarvan een monopolie hadde gemaakt en daarmeede ook ongemeen groote winsten hadde gedaan, alles breeder blijkende bij de beëedigde attestatien die des weegen aan Resp' de Kameren sullen worden toegesonden.

Bijlage II.

Op heeden den 14 September 1731 compareerde voor mij pieter Schabaalje, notaris publicq bij den Hove van Holland, geadmitteerd, 't Amsterdam, resideerende, de Mess' Livinus de Heere, schipper op 't schip Commerrust, Barent van der Salm, schipper op 't schip Meijenbergh en Jan van Est schipper op 't schip 't Slot ter Hoge alle van competenten ouderdom, en zijnde nu Jongst met de gemelde Resp. scheepen uit Indien gerepatrieert ende hebben ter Requisitie van de E. E^{d}. Agtbare Heeren Bewinthebberen van de Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie deez Landen getuijgt verklaart en geattesteert voor de waarheijd getuijgt namentlijk: Eerstelijk hij eerste deposant

[1] De Haan, Priangan, I Hoofdstuk XIII, bl. 234* e. v.

Livinus de Heere alleen, dat hij deposant op zijn Jongste reijse aan den fiscaal de Marigneault op Colombo alwaar hij met zijn voorsz. schip lag, heeft verkogt seeventien Lasten Rijst voor vijff en dertig rijxsdaalders p. Last, ende dat onder dezelve seeventien Lasten ses Lasten waaren van zijn opperstuurman; Verklaarende wijders nog hij deposant Livinus de Heere, dat schipper van Inge hem deposant uijt naem van de voorn: Marigneault heeft gevraagt, om agt a neegen Canasters Thee voor den voornoemde fiscaal Marigneault meede te neemen ter bestellingen, dog dat hij deposant zulx heeft geweijgert, en dat ook hij deposant naderhant gewaarschouwt is geworden, door verscheijde op zijn hoede te zijn voor den fiscaal.

Voorts verklaart hij tweede deposant Barent van der Salm meede alleen, dat hij deposant op zijn Jongste reijse, aen den voornoemde fiscaal Marigneault op Colombo, alwaer hij met zijn schip voorsz. lagh, heeft verkogt twee a drie lasten Rijst tot vijff en dertig Rijxdaelders het Last, en dat hij deposant van den zelve fiscaal Marigneault heeft ingehad twaalf Canasters Thee, die hij deposant heeft overgelevert aen de gemagtigde van Bevenage tot Middelburg in Zeeland.

Laastelijk verklaart hij deposant Jan van Est, mede alleen, dat hij deposant op zijn jongste reijse in dienst van de welgemelde Compagnie met zijn voorsz. schip leggende tot Punta Gale voor den voornoemde fiscael Marigneault heeft ingekreegen seeventien Canasters Thee, en dezelve heeft overgelevert en behandigt aen de gemagtigde van Bevenage tot Middelburgh in Zeeland.

Geevende zij deposanten respectivelijk voor reedenen van weetenschap als in den Text.

Presenteerende zij deposanten deeze (des noods) nader met eede te sterken.

Aldus gedaen binnen Amsterdam in presentie van Allard Velden en Pieter Rutgers als getuijgen

(Was geteekend.) Pr Schabaalje.
Not^s^ Pub.

T Recollement Luijd als volgt

Wij Burgermeesteren en Regeerders der stad Amsterdam, doen cond een eijgelijk dien 't behoord Certificeerende voor de Waarheijd dat voor ons gecompareert zijn Livinus de Heere, Barent van der Salm en Jan van Est, en hebben ter requisitie van de heeren Bewinthebberen van de Oost-Indische Compagnie alhier bij Solemneele Eede verklaart en gedeposeert, de voorenstaende attestatie door den ondergesz. Secretaris voorgeleezen.

Waarheijd te sijn en daer bij te persisteeren, so waarlijk moest hen deposanten God Almagtig helpen. Dese Oirconde deeser steede seegel ter saake hier onder gedrukt 15. 7e 1731.

(Was geteekent.) F. Lestevenon.

Bijlage III.

Op heeden den 17e Septb:m Ao 1731. compareerde voor mij Isaac Costerus, notaris publicq bij den Hove van Holland geadmitteert, 't Amsterdam, resideerende mons.r Adam van Inge, nu jongst in dienst van de Ed. geoctroijeerde Oost Ind.e Comp. deeser Landen, in de qualitijt als Schipper geretourneert met het Schip Karssenhoff, en mons.r Simon de Groot, meede nu jongst in dienst als boven in de qualiteijt als Schipper alhier, geretourneert met het Schip Adrichem, beijde van competente ouderdom, en de hebben ter requisitie van de Ede Agtb. Heeren Bewinthebberen van de Oost Ind. Comp. deeser landen, getuijgt verklaart en geattesteert voor de waarheijt, te weeten:

Eerst hij Eerste deposant Adam van Inge alleen, dat hij deposant met sijn gem: Schip van Mocha sijnde gezeijlt na Ceijlon, hij deposant aldaar volgens het gemeen gerugt heeft vernomen dat de meeste koopluijden op Mature en Tutucorijn, van dewelke welgem: Comp: hare Cattoene Lijwaten moet bekomen, na de Engelse op Ansjegen waren overgegaan, omdat sij de Lijwaten tot de gestelde prijzen niet konden leeveren, ter sake van de duurte van 't catoen en de sterfte der arbeijtsluijden door hongersnoot.

Item verklaart hij deposant dat den fiscaal Maurignault op Colombo teegens hem deposant in eijgener persoon roemende heeft verhaalt, dat hij sijne rijst op Kille Kare off eenige plaatsen in 't Noorde van Ceijlon off Matura tot seeven hondert Rds 't Last hadde verkogt.

Nogh verklaart hij deposant dat hem so bij gerugt als bij eijgen ondervinding bekent is dat denselve Fiscaal Marigneault sig weet meester te maken voor geringe prijsen van de meeste Wijnen, Bieren, Lijnwaten en Manufactuuren, die hij naderhant, dewijl die alleen genoegsaam bij hem te bekomen sijn, ten duursten weet uijt te venten.

Wijders verklaart nog hij deposant Adam van Inge alleen, dat de Gouverneur Versluijs op Colombo hem deposant, wanneer hij daar nu jongst met sijn gem[d] schip was, heeft gevraagt off hij stucken van Agten voor hem hadde, dat hij deposant niet anders durvende seggen als jaa, de voorm[de] Versluijs hem deposant deselve heeft affgevordert ten getale van vier duijzent tot 3 St[s] minder als hij deposant deselve konden uijtgeeven, werdende ook in 't weegen van deselve ten voordeele van denselve Gouverneur frauduleuse wijze gebruijkt.

Nogh verklaart hij deposant Adam van Inge alleen dat in 't algemeen getuijgt werd dat de voorn[de] Gouverneur Versluijs sig niet ontsiet smadelijk te spreeken van sijne Heeren en Meesters de Bewinthebberen der Oost Ind. Comp:, en in 't particulier van die ter kamer Amsterdam, deselve scheldende en lasterende, ende verklaart ook hij deposant dat in sijne presentie is gebeurt dat aan de voorn[de] Gouverneur Versluijs wierd verhaalt dat in Texel eenig goed door den heer de Witt was aangehaalt, waarop hij Versluijs seer opstuijvende seijde, indien mij sulks gebeurde, ik soude hem op straat ontmoetende met Rottingslagen bejegenen.

Verklarende nog hij deposant Adam van Inge alleen dat hem voorgekomen is dat de voorn[de] Versluijs over een volle Tafel gesegt soude hebben daar is geen fatsoenlijk man onder de Amsterdamse Bewinthebberen off het moest de heer van Buren weesen, alsmeede dat op een anderen Tijd de voorn[de] Versluijs een Bocaal neemende, seijde, hadde ik hier een Amsterdams Bewinthebber ik sette hem in dit glas, en soop hem deur; so lang als ik hier ben sal hier de Zeeuwse vlag waeijen.

Ende laastelijk verklaart hij deposant Adam van Inge nogh, dat hem van goeder hand is verhaalt dat op de Basar off Markt tot Colombo, alwaar volgens de ordres de Reijst niet minder als bij veertig ponden tegelijk mag werden verkogt, deselve

aldaar door de Caffers en Bediendens van den Fiscaal verkogt is geworden bij een klijne maat genaamt een mediet, sijnde omtrent so veel als een half kop, en sulks tot excessive prijsen.

Wijders, verklaart hij deposant Sijme de Groot, mede alleen, dat hij deposant met het schip Meijnde voor deese bij hem gevoert, is gereijst van Batavia naar Couchin, en van daar met een lading Peeper is vertrocken na Ceijlon, vanwaar hij weederom is gekeert na Couchin en van daar na Barsaloor, alwaar hij Reijst heeft geladen, dat hij vandaar weederom is gekeert na Ceijlon en vier hondert Lasten Rijst heeft gelost op Tutucorijn, welke Rijst (behalven veertig Lasten die aldaar op Tutucorijn sijn gebleeven voor het Guarnisoen) in klijne vaartuijgen is gesonden na Colombo en Puntogale, omdat de Tijd van 't jaar niet toeliet met sware scheepen daar te komen.

Wijders verklaart hij deposant Sijme de Groot nog alleen, dat volgens het algemeen seggen en gerucht, de Fiscaal Marigneault op Colombo van Tijd tot Tijd al de Reijst die van Cormandel met particuliere vaartuijgen daar aan gebragt werd, wel ter belopen somwijlen van vijff à ses hondert Lasten in 't jaar, alleen opkoopt doorgaans tot vijftig Rds. off daar omtrent het Last, durvende niemand op de Publicque veijlingen teegens hem off de sijnen bieden, dat ook de meeste koopluijden van dewelke de Comp. hare Lijwaten moet hebben, na de Engelse op Ansjegen overgegaan sijn, omdat sij de Lijwaten tot de gefixeerde prijsen niet konden geeven, door de duurte van 't Catoen en de sterfte der arbeijtsluijden door hongersnoot; dat ook verscheijde menschen op Tutucorijn geduurende deselve hongersnoot voor den Fiscaal Marigneault sijn ingekogt tot Thien a Twaalff Schellingen, die hij naderhand wel tot vijftig Rd[s] heeft weeten uijtteventen, dat hij ook van deselve slaven voor Reekeningh na Batavia heeft gesonden; dat ook hij deposant de Groot twee van deselve slaven met het voorsz. schip Meynden na Batavia gevoert hebbende, die op ordre van den voorn: fiscaal Marigneault heeft uijtgeleevert aan den not[s] Wichelhuijsen; dat ook hij deposant bij algemeen gerugt heeft verstaan dat deselve Fiscaal Marigneault sijn Reijst die hij na Killekare gesonden had, tot een prijs van seeven hondert Rds. het Last had weeten te debiteeren; dat de voorn[e] Fiscaal

Marigneault, insgelijks sig weet meester te maken van meest alle de Wijnen, Bieren, Lijwaten en Manufactuuren, de menschen aldaar deselve afpersende voor geringe prijsen, welke goederen genoegsaam alleen bij hem te bekomen sijnde, niet als voor excessieve sommen hem sijn uijt de hand te breeken.

Nog verklaart hij deposant Sijme de Groot alleen dat het algemeen seggen op het Eijland Colombo is, dat de Gouverneur Versluijs iedereen onder contributie stelt, sijnde deselve gewoon seer brutaal te handelen, met de uijterste veragting spreekende van sijn Heeren en Meesters, voornamentlijk de Bewinthebberen der Oost Ind. Comp. ter kamer Amsterdam, werdende eenparig verhaalt dat de voornde Gouverneur Versluijs over een volle Tafel gesegt soude hebben daar is geen fatsoenlijk man onder de Amsterdamsche Bewinthebberen off het moest den heer van Buren weesen; alsmeede dat op een andere Tijd de voorsz. Versluijs een Bocaal neemende seijde, hadde ik hier een Amsterdams Bewinthebber ik sette hem in dit Glas en soop hem deur, so lang als ik hier ben sal hier de Zeeuwse vlag waaijen.

Geevende sij deposanten respectivelijk voor reedenen van Weetenschap als in den Text, presenteerende sij deposanten (desnoods) nader met Eede te sterken.

Aldus gedaan binnen Amsterdam in presentie van Allard Velden en Johannes Vignon als getuijgen.

(Was geteekent)
Isaac Costerus.
Nots Publs.

't Recollement Luijt als volgt:

Wij Burgemeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam doen cond een iegelijk dien 't behoort certificeerende voor de waarheijt, dat voor ons gecompareert sijn Adam van Inge en Sijmen de Groot, en hebben met solemneele Eede ter requisitie van de E. E. Heeren Bewinthebberen van de Oost Ind. Comp. deeser landen, verklaart den inhoud van de vorenstande attestatie haar door den ondergesz: Secretaris voorgeleesen, waarheijd te sijn, en daar bij te persisteeren so waarlijk moest haar deposanten God Almagtig helpen; des 't oirconde deeser steede Zeegel ter sake hier onder gedrukt den 18e September 1731.

(Was geteekent)
L. S. J. Trip Jacobsz.

Bijlage IV.

Op Heeden den 19e Septemb: 1731 compareerden voor mij Isaac Costerus nots publicq bij den hove van Holland geadmitteert 't Amsterdam Resideerende de E. Willem Jager geweesene sergeant in dienst van de E. Ede Geoctroyeerde Oost Ind. Compie deeser Landen, Ende de E. Abraham Cloppenburg geweesen assistent in dienst van welgemelde Comp. ende hebben sij deposanten Respectievelijk ter Requisitie van d' E. E. Agtb. Heeren Bewinthebberen van welgem. Oost Ind. Comp. getuijgt verklaard en geattesteert voor de waarheijd te weeten, eerst hij eerste deposant Willem Jager alleen, dat hij deposant in den Jare 1727 in sijn opgem. qualiteijt van Sergeant van hier is uijtgevaaren met 't schip Hogersmilde en op Ceijlon heeft geleegen den tijd van drie Jaaren als wanneer hij daarvan daan is gereverteert in dit lopende Jaar 1731 met het schip Commerrust in qualiteijt als sergeant met de Boeken.

Verklarende wijders hij eerste deposant dat hij in den beginne op Ceijlon sijnde gearriveert, aldaar op Ceijlon heeft gevonden den Gouverneur Petrus Vuijst, die hem deposant aan de pen heeft gehulpen met de Titul van Assistent, dog met de oude Gagie van f 20 pr maand, dat seedert het vertrek van den Gouverneur Vuijst na Batavia en het arrivement van den Gouv. Versluijs insgelijks ter Secretarije en op deselve wijs aan de pen is gebragt en dat hij deposant gedurende de tijd van de hongersnood op Matura en Tutucorijn sig op Colombo heeft onthouden, dat hij deposant aldaar te meer malen heeft gehoord, dat het manquement der Lijwaten bij de E. E. Compagnie geleeden, principaal is veroorsaakt, doordien de kooplieden die goederen niet konden Leeveren voor deselve voorgaande prijsen, soo door de duurte van de boomwol, als door het gebrek van weevers, die door hongersnood gesturven waaren, verklaarende ook hij deposant, dat hij aldaar heeft vernomen, dat uijt de inspectie van de doode Lijcken, dewelke geschiet is door Gecommitteerdens verselt door den oppermeester van 't Hospitaal op Tutucorijn het gebleeken is, dat deselve niet door de pest, maar door hongersnoot gesturven waren, verklaarende ook nog, dat het gemeen gevoelen aldaar was, dat deselve hongersnoot ten principale was ontstaan door dien de fiscaal Marignault geduurende het aanweesen van den Gouverneur Versluijs aldaar

genoegsaam alleen den inkoop konde doen van de Rijst en dat deselve vervolgens daarvan een prijs op konde stellen na sijn welgevallen, soodanig dat die menschen niet in staat waren geweest de Rijst te betalen, ende dat van deselve menschen buijten die gene die sig op de Engelse op [Ansjegen?] begeeven hebben door het volk van den voornoemde Fiskaal Marignault op Tutucorijn een groote meenigte voor geringe prijsen, Jaa voor een hand vol Rijst, op desselfs order waren opgekogt en dat hij fiscaal deselve opgekogte soo op Colombo als Elders, Ja selfs bij wijse van versending met de vaartuijgen van de E. E. Compagnie en onder anderen tagtig stuks met Capiteijn Anderson sig heeft weeten quijt te maaken voor prijsen van belang, Ja van sestig tot Tagtig Rijxdaeld[s] en dat ook deselve Fiscaal Marignault gewoon was van de slaven, die op Colombo aangebragt wierden den darden man te vorderen en daarenboven van ieder slaaff hooft voor hooft een pagode voor sijnen Jans syn Geweldiger en dat ook de selve Fiscaal Marignault de onbeschaamtheijt heeft gehad van sig te beroemen, dat hij voor sijn Rijst, Die hem 50 Rijxdaalders het Last kosten op Kille Kare (op welke plaats de beste en meeste weevers woonen) seeven hondert Rijxdaalders voor ieder Last heeft weeten te maken, dat ook deselve Fiscaal Marignault de inkoop van de Rijst reguleerde en de Rijst door de Zijnen off door hem selfs wierd ingekogt, sonder dat een ander sig daar soude durven inlaaten, dat ook deselve Fiscaal de schippers van de Comp[ie] hadde gedreijgt, dat, ingeval zij aan andere souden willen verkopen, dat hij hen het Lossen soude beletten gelijk ook hij deposant selfs verklaart present te sijn geweest en gehoord te hebben dat schipper de Heere getuijgde in presentie van al de scheepsvrienden, sulx aan hem gebeurt te sijn, dat ook het gemeene gerugt aldaar is, dat de voorn. Fiscaal Marignault sigh meester maakt van de Rijst, die van tijd tot tijd met inlandse vaartuijgen van de kust van Coromandel en Elders met twintig en meerder Lasten tegelijk aldaar werden aangevoerd en dat hij deselve Rijst door sijnen Geweldiger sijnen Jansz. en sijne Caffers op de gemeene markt in de Bankzalen (alwaar volgens de ordres de Rijst niet minder mog worden verkogt als veertig ponden teffens) wederom uijtvent bij de klijne maat, aldaar een mediet genaamt, sijnde omtrent een halve kop alhier, en sulx tot onbetaalbare prijsen voor gemeene menschen die

nergens anders te regt konnen raken, dat ook nog deselve Fiscaal sigh meester heeft gemaakt genoegsaam van alle de Wijnen, de Bieren en Vaderlandse Manufactuuren en Whaaren en dat een ieder bij den Geweldiger kan te regt raaken, selfs tot een pond booter toe dog sulx alles ten duurste. Nog verklaard hij deposant, dat de Gouverneur Vesluijs onder de meeste Compe dienaars aldaar de naam heeft en berugt is, dat hij iedereen genoegsaam onder contributie stelt, dragende sig ongemeen brutaal, dat ook hij deposant van den Commandeur Domburg heeft gehoord, dat de voorn. Versluijs ten tijde van zijn voorstelling als Gouverneur, over de maaltijd gesegd heeft, dat de Gouverneur Vuijst het op Bengale soo slegt had gemaakt, dat hij doenmaals seekerlijk opontboden soude sijn geweest, indien de Amsterdamsche buffels het niet belet hadden, spreekende altoos seer irreverent en met veragtinge van de Bewinthebberen van die Kamer, verklarende ook hij deposant, dat hij heeft gehoord dat de Kanne Cappel van den Gouverneur Versluijs aan den predikant Petrus Calde soude hebben geklaagt, dat hij bevreest was bij den Gouverneur te gaan, omdat hij in geen vier dagen een duijt voor den Gouverneur hadde ontfangen en dat ook de Gouverneur sig meenigmaal over Tafel in presentie van den voorn. predikant Calde, hadde laten ontvallen, dat hij sijn tijd staat maakte uijt te dienen en dan met gevulde sakken te vertrekken.

Wijders verklaard hij deposant Abraham Kloppenburg meede alleen dat hij deposant in den Jare 1728 in sijn opgem. qualiteijt van assistent is hier uijtgevaaren met het schip Karssenhoff en met hetselve schip in deesen lopende Jare 1731 is gerepatrieert.

Verklarende wijders hij Deposant Cloppenburg dat hij geduurende sijn verblijff op Ceijlon in de geselschappen, alwaar hij dagelijks is geweest, gehoord heeft, dat de menschen alle die maar van eenig vermogen waren, onder contributie stonden van den Gouverneur Versluijs en Geld aan hem moesten opbrengen, hetwelk ten principale soude geschieden wanneer deselve Gouverneur de tour deed tot het visiteeren der comptoiren; dat ook hij Deposant Abraham Cloppenburg bij ondervinding weet dat de voornd. Gouverneur Versluijs de Dienaren der E. E. Compie (buiten de Zeeuwen, sijn Landgenoten) seer ruuw en brutaal bejeegend, ende dat de Fiscaal Marigneault

sig meester weet te maken van alle de Leevensmiddelen, Bieren Eed en Drinkwaren, die de scheepsvrienden aanbrengen, alle hetwelke deselve Fiscaal door de Geweldiger en de Caffers wederom bij de klijne maat ten duurste weet uijt te venten, verkoopende hij selff ten sijnen huijse die goederen in 't gros, als bij voorbeeld de Rijst bij 't halff Last, de wijn bij de Calbas, off het halff anker en soo andere whaaren na advenant.

Verklarende nog hij Deposant Cloppenburg alleen dat hij van verscheijde menschen heeft gehoord, dat de voorn. Fiscaal Marignault sig soude hebben beroemt voor sijn Rijst op Kille Kare te hebben gemaakt seeven hondert Rijxdaalders voor ieder Last, dat ook hij deposant op Tutucorijn van de Inlanders en het opperhoofd Hiltabrand aldaar heeft gehoord, dat de sterfte door hongersnood veroorsaakt was geweest en soo verre voortgeslagen, dat het opperhoofd in een Tijd lang uijt het Fort niet had konnen komen, door de stank der meenigte van Doode Lijken, alsmeede dat de weevers en andere menschen op Tutucorijn als toen hunne kinderen in meenigte tot slaven hebben moeten verkoopen.

Geevende sij deposanten respectievelijk voor reedenen van wetenschap als in den Text.

Presenteerende sij deposanten deese des noods nader met Eede te sterken.

Aldus gedaan binnen Amsterdam in presentie van Allard Velden en Anthony Westerwijk als getuijgen.

(Was geteekend) Isaac Costerus, nots. publicq.

't Recollement Luijd als volgt.

Wij Burgemeesteren en Regeerders der stad Amsterdam, doen cond een iegelijk dien 't behoordt, certificeerende voor de waarheijt dat voor ons gecompareerd sijn Willem Jager, Abraham Cloppenburg en hebben met solemneele Eede ter Requisitie van de E. E. Heeren Bewinthebberen van de Geoctroijeerde Oost-Indische Compagnie verklaard den inhoud van de voorenstaande attestatie haar door den ondergesz. secretaris voorgeleesen, waarheijt te sijn en daarbij te persisteeren, soo waarlijk moest haar deposanten God Almagtig helpen, des 'T oirconde deeser steede Zeegel ter zaake hier ondergedrukt, den 19[en] Septemb. 1731, (was geteekend)

J. Trip Jacobsz.;

Ter sijde stond het Zeegel van gemelde stad.

Bijlage V.

Gale.

Aan den E. Manhaften Schipper Simon de Groot, commandeerende het schip Mijnden, althans geankerd in de baaij aldaar.

Buyten een Pakje in waxdoek benaayd en gemerkt D D althans onderhanden van twee Lascorijns tot UE. overgaande om aan zijn hoog Edelheijd Durven te werden geintrageert, worden UE. onder opsigte van gem. Lascorijns [1] nogh toegesonden twee slavejongens om bij behouden varen (dat God geeve) besteld te worden aan den E. notaris Aarnout Wichelhuijsen niet dubiteerende off UE. zal wel zo goed gelieven te zijn om gem^e Lijffeygenen gedurende de reis behoorlijk te doen besorgen terwijl ik van intentie ben om de brieven gehorende zowel tot dese als de verdere bestelgoederen welke op Tutucorijn uijt mijnen name aan UE. reets zijn geintrageert binnen korten deesen te laten volgen waarmede ik na vrindelijke groetenisse blijve

Bijsondere Goede Vrind
UE. dienstgenegen Vriend & Dienaar
getekend
J. D. Maurignault.

Colombo de 29 Aug^s
1731. [2]

Bijlage VI.

Gale.

Aan den E. manhaften Adam van Inge, commandeerende als Schipper op den Scheepe Karssenhoff, althans geankert leggende in de Bhaij aldaar.

Mijn Heer en Bijsondere Goede Vriend.

Tot mijn singulier genoegen is mij uijt UE. briefje van den 29^e der jongst gepasseerde maand november, gebleeken dat mijn sustenue omtrent den schipper op Gaasperdam d'E. Joris van Cleeff niet ongefundeert is geweest, nademaal deselve met so veel berijtwilligheijt de bewuste 7 Canassers Thee ter bestelling hadde aangenomen, als mijnen lofwaardigen Landsman

[1] Zie de noot op pag. 216.
[2] Moet zijn 1730.

de Heere die met beestagtigheijt bevoren geweygert hadde, voor welke laaste het egter rijkelijk Tijd werd dat hij van dit Eijland vertrekt, want doen ik den wel Ed. Agtb.: Heer, Gouverneur deeser dagen, Casueel van zijne bijsondere gerieffelijkheijt kennis gaff, wierd mij niet duijster te verstaan gegeeven, dat ik hem sijn Loon nog wel staande sijn present verblijff soude konnen toepassen op een wijze welke hem seer ruineus soude sijn, dogh het sop is (gelijk men segt) de kool niet waardig, en men sal misschien in der Tijd wel andere geleegentheeden krijgen om hem weeder hier off elders in deese gewesten op steeven te draijen; ondertusschen dient deese tot communicatie dat ik over den Landweg aan den Equipagiemeester de Vlaming onder opsigt van een mijner cangaans benevens een Laskorijn nog hebben toegesonden 4½ Corg^s seer curieuse fijne chitsen, nevens Bethilje, van die soort als ik bevorens aan den Heer Mijlendonk hebbe verkogt, waar van UE. het eerste gesigt weeder sal konnen neemen: want bij den ontfangst deeses sullen de Goederen nog a Costy niet bestelt sijn, en bij aldien UE. geen geld meer hadde om te besteeden, mag ik seer wel leijden dat daar van ook het gezigt gegeeven werden aan den Schipper van Cleeff, dog alles onder Secretesse; sijnde voor het overige mijn versoek dat UE. ook gelieft te groeten onse swager en suster de H^r en Juff^w van den Henghel, terwijl ik deese hier meede besluijtende, met veel geneegentheijt sal blijven,

Mijn Heer en bijsondere Goede vriend
UE. Goetwilligen vriend en bereijtvaardigen dienaar,
(was geteekent)
J. D. Maurignault.

Colombo den 2^e December
A^o 1730.

Bijlage VII.

Gale.

Aan den E. Manhaften Adam van Inge, commandeerende als schipper op den scheepe Karssenhoff althans geankert in de Baaij aldaar.

Mijn Heer en bijsondere Goeden Vrind.

Uijt UEd^l Letteren van den 22^e deser zijn mij gebleken eenige gemoveerde swarigheeden over den vervoer van vijftien Canassers

Thee hem volgens afspraak toegesonden P[r] 't Jagt Constantia onder den Gesaghebber Carel Swensen, maar nademaal UEd[t] mij belofte gedaan heeft om ten minsten thien deser Canassers voor mij ter bestelling meede te neemen, zoo vertrouw ik van UEd[e] goethijt, dat hij niet sal risilieren van deese toesegging, waarop is vasten staat gemaakt en bevorens (gelijk ik bij UEd[e] aanwesen alhier wel mondeling aan hem geinformeert hebbe) ten reguarden van den nieuw-bakken schipper de Heere nooijt andere gedagten gehad hebbe, als dat denzelve beestagtighijd genoeg zoude besitten om mij te weijgeren den vervoer van vijff a seven Canassers thee dog behalve dat ik door een nauwkeurige beschrijving van zijne ongemeene beleefthijt en verdere snapagtige hoedanigheeden in 't Vaderland wel middel zal weten om de continuatie in zijne presente bediening bij de Heeren van Zeeland vrij wat moeyelijker te maken als hij sig wel verbeelt, zoo hoop ik dat zig in der tijdt nog wel eens gelegenthijt zal opdoen op hem in deese Gewesten ergens te ontmoeten als wanneer hij wel mag denken dat hem zijn weijgering duur sal komen te staan.

Ondertusschen is mijn vrindelijk versoek nu de zaak dog in dien staat is off UEd. soo goed gelieft te zijn om mij uijt deese verlegenthijt te redden en voormelde vijftien Canassers (waarvan ik in mijn brieven na Amsterdam al reeds gewag gemaakt hebbe) op UEd[s] bodem mede te voeren (bij verdeeling onder de scheepsvrinden) niet Dubiterende off den boekhouder Kloppenburg zal er wel eenige voor mij onder sijne goederen willen medenemen,

dog alvorens zoude UEd[e] wel eens uijt mijne Name konnen aanspreken den schipper op 't schip Gaasperd[m] D'E Joris van Cleef, die al schoon mij onbekend, egter misschien meer beleefthijt sal besitten als mijnen gedegenereerden Landsman De Heere, zullende hierop, en wel speciaal op dit laaste ten spoedigste antwoord verwagten, gelijk ook tot UEd. narigt dient dat ik met de jongst gearriveerde Cattemarauw van Cormandel een veel kleender quantitijt Chitsen ontfangen hebben als ik wel hadden verwagt, zijnde onder de 14 à 15 Corg. maar 4 a 5 Corg. welke extra ordinair fijn sijn en die ik met alle de andere jongst na Gale versonden hebben met twee Inlanders te weeten Een Moor en een Chitty welk expresselijk door mij sijn gelast UEd. voor alle andere het gezigt te geven deser goederen;

En nademaal deselve eergisteren eerst sijn vertrokken, zulks dat het op zijn best zal zijn off deselve bij den ontfangst van dese a costi wel zullen wesen gearriveert, zoo word UEd[le] versogt om deese Periode te doen leesen aan den Equipagemeester Abraham de Vlaming, aan wien als mijnen goeden vrind alle de voormelde Chitsen zijn geadresseert en die UEd[le] over sulks deselve zal konnen vertonen aan zijn woning in secretesse, want ik niet gaarne veel ecclat a costi onder de scheepsvrinden daarvan zoude gemaakt hebben, 't geen dan gedifferecrt blijft aan de Voorsigtigheijt van UEd[le] en gemelde E. de Vlaming zullende de twee Inlanders waarvan boven gewaagt is, mitschien wel met UEd[le] nopens de waarde der goederen konnen overeenkomen want om dat deselve sijn van diverse sorteringen, hebbe ik daarover onmogelijk een generale prijs konnen stellen, maar haar lieden mondeling mijne intentie gezegd.

Voor het overige word UEd[le] ook hartgrondig bedankt voor de geconserveerde vrintschap gedurende UEd[le] kort verblijf alhier, hopende in der tijdt nog wel eens in staat te zullen zijn om hem essentieler preuves te konnen geeven van mijn singuliere agting en genegenthijdt, waarop UEd[le] altoos vast kan gaan, en sig gepersuadeert houden, dat ik althans zeer gaarne blijve

Mijn Heer en bijsonder goeden Vrind
UEd[s] Dienstvaardigen Vrind en genegen Dienaar
(Was geteeckent)
J. D. Mauregnault.

Colombo den 24 Nov[r] 1730.

Bijlage VIII.

Specificatie der pretentien, die den oud Gouverneur Generaal van Nederlands Indie M[r] Diderik Durven, deugdelijk zijn competeerende van de Generale Nederlandse Geoctroyeerde Oost Indische Maatschappij.

Eerstelijk.

De gagien tot f 1200 ter maand sedert den 28 May 1732, dat deselve op Batavia ter ordre van d'Ed. Agtb. Heeren Bewinthebberen gecommitteert ter Vergadering van 17 aldaar is afgeschreven tot den 7[en] July 1733 zijnde desselfs Retour in

dese Landen, bedragende in den tijd van 13 maanden en 9 dagen, nevens nog voor de 2 maanden agterom thuis gekomen Salvo errore . . . . . f 18360

Ten Tweeden.

De huijshuur zedert den gem. 28 May 1732 tot den 25[ste] Octob[r] daaraan dat op 't schip der Adrichem ben geembarqueert om daarmede te repatrieeren zijnde 4 maanden en 7 dagen voor het minste genomen op een somma van . . . . . . f 1000

Ten Derden.

't Costgeld zedert gem. 28 May 1732 tot 25 October voormeldt een Gouverneur Generaal maandelijx toegelegt tot R. 60 ter maand bedragende te zamen een somma van. . f 1625.12

Ten Vierden.

d'emolumenten aan wijn, bier, Boter, Brood, water en Brandhout, specerijen, kaarsen, oly, Rijst . . . . . etc. gedurende gemelde tijd van 4 maanden en 7 dagen van alle hetwelke een Gouverneur Generaal voor sijn huijshouden vrij consumptie heeft en waarvan niets gedurende gem. tijd heeft genoten, ten sivielste genomen op . . . . f 1200

Ten Vijfden.

Wegens gedane onkosten door mij voor de reijse, dewijl niet het alderminst hebbe genoten nog voor mijn persoon familie of meede genomen slaven en slavinnen waarvoor transportgeld voor de heen en weerreijse in Comp[s] Cassa hebbe betaald tot een somma van R[d] 1450 yder of f 3480 op zijn sivielste genomen op een somma van . . . . f 24000

Ten Zesden.

Wegens het missen van 12 kisten, kelders, Aatchiarpotten etc. etc. een Gouverneur Generaal repatrieerende toegestaan volgens placaat van 5 Oct. 1717 waarbij denselve zijn gepermitteert te mogen medenemen 18 kisten etc. etc. op zijn sivielste genomen op een somma van . . . . f 20000

Ten Sevende.

Wegens de schade bij hem Gouverneur Generaal geleden wegens het opontbod en de verkopinge sijner vaste goederen, item Goud, silverwerken, porcelijnen, Lijwaten, Huiscieraden etc. etc. bij moderatie genomen op . . . . f 96.000

Ten agsten.

Nog pretendeert hij Gouverneur Generaal restitutie van sodanige penningen als hij ter ordre van de Hoge Indiese Regeering op ordonnantie van den Heer Directeur-Generaal in cassa van d'E. Comp. wegens te veel opgebragte steen kalk etc. door de basen van 't ambagtsquartier aan de Waterloop tot de Zijde Rederije[1] heeft moeten voldoen en betalen tot een somma van f 15749.

Ten negenden.

Competeert hem Gouverneur Generaal eijgendom, dan wel voldoening van 't stuk Land, hem op zijn gedaan versoek door de Hoge Indiese Regeering in eijgendom op een wettige wijse en na vorige exempelen, zo aan zijne successive predecesseuren Raaden van Indien, ontelbare andere Comp' Dienaren, Ja selffs Chineesen, Moren, Heijdenen en Mahometanen ter cultiveering volgens taxatie van Heeren Heemraden getransporteert, volgens acte daarvan sijnde in dato den 17e Maart 1730 brengende hetselve Land dan wel een gedeelte van dien door hem Gouverneur Generaal na dato verhuurt aan huure volgens Notariale Huurcontracte op een somma van f 6240 jaarlijx, welk gerekent te sijn een Interest van een Capitaal van f 138.700 tegens 4½ Rt na de gewone interest op Batavia.

Boven en behalven de gedane impensae utiles et necessariae door hem Gouverneur-Generaal tot cultiveering van het gemeld woeste, wilde stuk Land te koste gelegt, ter aanqueekinge van moerbesieboomen, welks bladeren werden geemployeert tot noodwendig voedsel voor de sijdewormen, aanplanting van de Rijst, coffyboonen, Groentens etc., het verbeeteren van de gemeene wegh neven gemelde Land lopende het extrueeren van een suffisante houte brugh in de gemeene wegh tot ontlastinge van het swaare water in de reegentijd uit de bovenlanden komende, item het graven van excessive grachten in hetselve Land ter ontlastinge van evengen. water in zee, alhier te zamen genomen op het moderaatste op een somma van f 168116

Ten tienden.

Nog Competeert mij Gouverneur-Generaal de volle intrest van

[1] Over de belangstelling van G. G. Durven in de zijdeteelt, zie de Haan, Priangan I, 239 e. v.; III, 391 e. v.

het Capitaal 't geen mijne huisvrouwe Anne Catharina de Roo en Mattheus de Roo haar broeder in zijn minderjaarigheid overleeden ter weeskamer van Batavia hebbe gehad, bedragende te samen een capitaal van 136673 R^d en 48 st^s ieder, waarvan Jaarlijx geen meer Interessen zijn betaalt dan van een capitaal van R^d 40.000 bedragende tegen $4\frac{1}{2}$ P^t in 't jaar de somma van R. 1800 zulx nog te pretendeeren hebbe het supplement van de volle interessen van het geheele Capitaal de somma van R^s 42 307 off f 101 537 voor den tijd van circa van vier Jaaren blijkende bij twee distincte Reekeningen door de successive secretarissen van de weeskamer op Batavia Cras en 'I Diodati onderteekent dus salvo Errore alhier de somma van 101 537

Totale Somma . . . . f 447.587.12

Bijlage IX.

Ruwe notitie off calculatie van het geene een gouverneur op Ceijlon, het eene Jaar door het andere wel komt te trecken, indien hij namentlijk zoodanige middelen werkstellig maakt, gelijk men in het algemeen zegt, dat door den gouverneur Versluijs zijn gedaan geworden. [1]

Op Colombo, Gale en Calpetty werden jaarlijks eer meerder dan minder aan de Kust barquirs en andere verkogt 19000 ammonams arreek, waarvan den gouverneur (want den commandeur op Gale en het hoofd op Galpetty hebben hier niets van) geniet twee rd^s p^r amm:

zulx . . . . r^d 38000

Van dese arreek werd ten minste 15000 amm. op Colombo van d' Singaleesen ingekogt, tegens 30.000 noten ruijm de amm.:, dog daarvan niet meer dan 24000 noten voor ieder amm: aan d' E. Comp: geleverd en verantwoord blijvende de resterende arreek ten bedrage van 3750 gelijke amm^s voor den gouverneur, dewelke deselve op Coromandel voor zijn particuliere reek: laat

[1] Dit handschrift bevindt zich in het Rijksarchief alhier in den bundel n°. 160 van de Koloniale Aanwinsten vóór 1887.

verkoopen op het allerminste tegen 18 rd^s de kleijne amm: van 20000 noten makende . . . . rd^s 81000

Overzulx de voordeelen van dien zonder daar eens bij te rekenen den arreek die den gouverneur op vreemde namen clandestien van de d'E. Comp. inkoopt en al mede na Cormandel laat vervoeren, komt te bedragen . . . . rd^s 119000

Jaarlijks als er een peerlvisserije in de bogt van Condaatje gehouden werd, komen aldaar twee chaloupen van Tutucorijn onder pretext van te dier plaatse potten en pannen tot gebruijk aan te brengen, volladen met grove lijwaten voor reek: van den gouverneur ten minsten tot 300 packen bij inkoop 40 rd^s het pak kostende, dewelke landwaards in vervoert, en aldaar op het laagste met een capitaal winst weder verkogt werden komt . . . . rd^s 12000

Transporteerend . . . . . 12000 rd^s 119000

Bovendien geniet den gouverneur van de voordeelen, die 's Comp^s gecommitteerdens in de Visserije trecken, zoo mede van den pattangatijn moor hoofd der pannuassen. Item van de kooplieden, die gepermitteerd werden tot staat houderije met een gevolg van gewapende manschap aldaar te mogen verschijnen en van veele andere perzoonen, voor dese en geene gunsten die haar toegestaan werden, ten minsten . . . . . rd. 16000

Bedragende te zamen, ongerekend verscheijde andere voordeelen, en een overgroot quantiteijt peerlen, de welke hem genoegzaam door dwang moeten vereerd werden, een zomma van . . . . rd^s 28000

Het schip, dat van Madure (hoe wel alle jaar niet zeker) met chiaucas na Bengale gezonden werd, brengt den gouverneur ten minsten wegens het particulier vervoeren dier kinkhorens een voordeel toe van . . rd. 14000

Van het nieuwe zilver payement, het geene om verscheijde voorgewende oorzaken uijt het vaderland g'eijscht, dog daartoe niet gebruijkt werd, send den gouverneur door indirecte wegen jaarlijks eer meerder dan minder een zomma van 3000 rd^s na de madurese kust, het geene aldaar ten minsten met een voordeel van 30 p:^{cto} verwisseld werd, makende . . . . rd^s 9000

Het opperhoofd op Tutucorijn, nevens de residenten op de Madureese buijten-comptoiren en de verdere bediendens te dier kuste, moeten jaarlijks ider na rato een goed getal fijne lijwaten Ec^a voor een zoogenaamde recognitie aan den Gouverneur zenden, ten minsten te zamen importerende . . . . rd^s 5000

De leveranciers der lijwaten op Madure voordat zij door den gouverneur als cooplieden van de d' E. Comp^{ie} gecontinueerd werden geven ten minsten daarvoor . . . rd^s 3000

Transporteerend . . . . » 31000 rd. 147000

den Pattangatijn moor off hoofd der pannuassen moet voor een recognitie op het laagst genomen, insgelijks aan den gouverneur wel opbrengen . . . . . . rd. 3000

monterende te zamen boven en behalven het geen 's Comp^s nottecare off wisselaar, de mindere pattangatijns en andere perzoonen meer moeten fourneren, een somma van . . . . rd. 34000

den gaymaike off jaag en zaay meester in de matureese dessannie werd bij conniventie gepermitteerd om ieder kop van alle degeene, die onder hem sorteeren, daags te mogen taxeeren en van deselve te vorderen een duijt tot twee hollandse stuijvers toe, waarvoor hij jaarlijks een vaste en zekere recognitie aan den gouverneur geeft van: . . . . rd^s 15000

de Wanniassen op Jaffanapatnam die jaarlijx een zeker getal Eliphanten voor tribuijt aan d' E. Comp. moeten leveren dog daaromtrent genoegzaam in 't geheel nalatig blijven, moeten ten minsten om zulx goed te maken, opbrengen . . . . „ 5000

de modliaars,[1] mothiaars, mohadinums, arraatjes, vidams canganer en andere inlandse bediendens, dewelke in het Colombos district, mitsgaders de commandementen van Jaffanapatnam en Gale in een zeer extraordinair en overgroot getal te vinden zijn moeten ieder na rato voor de continuatie

[1] Het Korps inlandsche militie in Ceijlon bestond uit:

11	modliaars	= hoofden
21	mohandirams	= vendrigs
63	aratjes	= sergeanten
126	cangaans	= corporaals
1476	lascorijns	= soldaten
1697	koppen inl. militairen	

onder den dessave (landsregent of landvoogd) van Mature, van wie „3 modliaars, 5 mohandirams, 13 aratjes, 26 cangaans en 276 lascorijns alleen tot staet houden en dienst van dien dessave werden gebruijkt en de resteerende aaraatjes, cangaans en lasc. tot den wagt op de buijtenposten in 't land daar noodsakelijk goed g'oordeelt is, ook 8 rantjes of 216 coppen militairen van de modliaars die de beurte heeft sjaars aan de Eliphands besetting tot hulp van dien vangs moeten toesenden en ook 2 rantjes of 54 copp^s soo als boven na de rivier van Walmoe moet gesonden werden om halmiliehout te kappen en tot aan de zee te sleepen om den eijsch van dien hout van Col^o., Gale en Mature te voldoen". — (Uit een „Korte Beschrijving van Ceijlon en handelingen der ministers aldaar N°. 1730", een handschrift aanwezig in het Rijksarchief te 's Gravenhage en vermeld onder n°. 112 van de Koloniale Aanwinsten vóór 1887).

in haar resp: diensten mede aan den gouverneur offeren, het geene op het allerlaagste genomen werdende ten minsten moet werden gerekend op	» 8000
bedragende het zelve jaarlijks te zamen een somma van	rd[s] 209000

N.B. Den gouverneur Versluijs heeft met zijn komste op Ceijlon diverse modliaars en andere bediendens uijt den dienst gesteld en derselve plaatsen wederom met andere perzoonen vervuld, gelijk mede verscheijde vacante inlandse bedieningen vergeven, hebbende bovendien zelve nieuwe officien opgeregt en geinventeerd alle welke perzoonen, waaronder zelvs geweest zijn die zulks tegen wil en dank is opgedragen daarvoor rijkelijk hebben moeten opbrengen en niet minder de verdere inlandse bediendens, die zedert zijn verblijff op Ceijlon door hem zijn aangesteld, item de modliaars van Mature voor de goude penningen haar door gem. gouverneur vereerd ten eijnde die met goude kettingen om haar halsen te dragen en daarmede te pronken en zulkx quasi voor diensten die zij in den aanstaande zouden komen te presteeren, alle het welke een considerabele zomma gelds heeft komen uijt te maken die niet wel kan werden uijtgedrukt als zijnder er onder dese perzonen zelvs zommige geweest, die duijsende rd[s] hebben moeten fourneren en dit alles buijten het geene de Europese bedieneens almede hebben moeten opbrengen en hij van deselve tot een aanzienlijke zomme heeft komen te profiteeren.

Volgens de successive ordres zoo van de Heeren meesters als de Ed[e] Hooge regeering van India moeten de moren als pernicieus zooveel mogelijk van Ceijlon geweert werden en mogen daarom op dat Eijland geen vaste goederen bezitten, uijt welke hoofde ook over een reeks van Jaaren de thuijnen waarvan de voors. mooren hun in de Gale . . . . clandestine meester hadden gemaakt aan Singaleese en andere naturelle inwoonders zijn verkogt, dog welke thuijnen den gouverneur Versluijs heeft g'ordonneerd dat wederom voor een gelijke zomma aan de gem. mooren of haar erfgenamen zouden moeten werden teruggegeven en voor het expedieren van welke ordre den gem. gouverneur almede niet weijnig van de voorsz. moren heeft getrocken.

Gedurende het aanwesen van den gouverneur Versluijs op Ceijlon heeft denzelve eens in de commandementen van Jaffanapatnam en Gale, mitsgaders twee malen op Tutucorijn de visite gedaan gehad bij welke occasie dan alle de bediendens zoowel Europeanen als inlanders haar voor den gem. gouverneur hebben moeten vertoonen en na rato aan denzelven geschenken opofferen, werdende daartoe door des Gouverneurs Cannecappel Nella Tamby en andere aangespoord en g'induceerd. Wanneer nu alle dese meenigvuldige geschenken in de voorsz. vier visites ontfangen eens gerekend werden bij 15000 rd^s die gem. gouverneur van het arme geld op Jaffanapatnam heeft na hem genomen, mitsgaders bovendien daar nog bij wierd gedaan het geld dat hij heeft ontvangen voor het wegschenken van zeer veele Eertitels waarop een inlander zeer gesteld is, zoo hebben dese vier visites den gouverneur Versluijs ten minsten doen profiteeren een zomma van 80 à 90.000 rd^s.

GRAF VAN DAVIDA

DE LAATSTE DER MARDIJKERS.

DOOR

Dr. F. DE HAAN.

Wanneer men te Batavia, komende van Molenvliet, de Prinsenlaan inslaat, zal men aan zijne linkerhand vlak voor het bruggetje een voetpad vinden, dat langs eene vieze sloot naar en door kampong Tangki leidt. Op het punt waar een tweede pad rechts afslaat, komt men bij eene open ruimte, thans ingenomen door een voetbalveld. Gaat men dit veld in de richting der Tjiliwoeng over, dan ontwaart men in de schaduw van een reusachtigen kanariboom onder een op zes kolommen rustend afdak eene oude gemetselde graftombe zonder opschrift, welker 18e-eeuwsche lijnen uwe nieuwsgierigheid wekken, vermengd als zij zijn met Chineesche of inlandsche motieven. Het geheel (Pedersen geeft er eene teekening van) [1] staat sedert lang op instorten. Met moeite dragen de uitgevreten zuiltjes nog het kapotte dak, dat bij een rukwind moet neerploffen op de vervuilde en afgebrokkelde tombe, waarna het geheel zal worden opgeruimd met den geringen eerbied, dien men in Indië voor het verleden pleegt te betoonen.

Mij werd dat graf indertijd gewezen als de laatste rustplaats van Generaal Michiels, die dus tweemaal ter aarde besteld zou zijn, op orthodoxe wijze te Tanahabang en op heterodoxe wijze in kampong Tangki. Gaat men, met deze uitlegging niet tevreden, in de buurt op kondschap uit, dan hoort men mompelen van «Majoor Jantji,» maar wie Majoor Jantji was, weet niemand u te zeggen.

Den sleutel van het geheim geeft de volgende advertentie in de Bataviasche Courant van 11 Oct. 1827:

Heden overleed, na een lang lijden, in den ouderdom van ruim 54 jaren, mijne echtgenoot, mevrouw *Davida Elisabeth Augustijns*.

Batavia, 3 October 1827. A. MICHIELS.

[1] Hugo V. Pedersen, Door den Oost-Indischen Archipel, Haarlem 1902, tegenover bl. 188: Ruïne van een oud graf te Batavia, bij maneschijn.

Nevenstaande afbeelding — waarop ook de auteur voorkomt — geeft deze graftombe te zien zooals die was op 4 Maart 1917.

Het is Davida die hier begraven ligt, en Augustijn Michiels (in vroeger jaren teekende hij zich Michielsz) is Majoor Jantji, geen heusche Majoor maar Oud-Majoor (en zelfs Kolonel) der Papangers.

Wie een tiental jaren te Batavia gewoond heeft, zal zich die Papangers nog herinneren, de zoogenaamde «stadssoldaten», die het Stadhuis bewaakten, gekleed in witte kiel, blauwe broek, hoofddoek en gewapend met piek en kapmes. Professor Veth [1] heeft den naam dezer krijgsknechten, die hem deed denken aan de Pampango's van Luçon, maar niet kunnen verklaren; hij is echter inderdaad ontleend aan die Pampango's, een strijdbaar volk, dat aan de Spanjaarden goede soldaten leverde en reeds in 1633 woonsteden in het oosterdeel der stad Batavia erlangde. In 1651 werden er Pampangers in dienst genomen en in 1659 ziet men eene compagnie van hen onder Kapitein Ventura deelnemen aan de jaarlijksche parade der Bataviasche Mardijkers; hunne officieren (inlanders als zij) dragen echter geene Portugeesche namen zooals de Mardijkers, maar deftige Spaansche: Mendosa, Toledo en dergelijke; wegens hun gering aantal worden zij in 1676 met de Christen Amboneezen tot eene compagnie saamgesmolten.

Met de opheffing van het corps stadssoldaten is dus weder een band verbroken, die het heden verbond aan onze roemvolle Compagnie. Zoo schafte de Gouverneur-Generaal Rooseboom het avondschot af, dat aan de schilderij van Van de Velde op het Rijksmuseum en de fluiten en hoekers der eerste tijden herinnerde; zijn opvolger trok het overoude ambt van Inlandsch Ceremoniemeester in . . . . .

Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit.

Ook Davida's verwaarloosd en bouwvallig graf bewijst dit, want nog leven er menschen, zeer welgestelde menschen, op wie de verplichting tot onderhoud rust en die er zich niets van aantrekken.

Augustijn Michielsz, de laatste der Mardijkers, heeft een stamboom die natuurlijk begint met een vrijgelaten slaaf, Titus van Bengalen. Immers de Mardijkers hadden drie eigenaardige kenmerken, waarvan er één blijkt uit Danckaerts' Vocabularium van 1623: «Vryman, gheen slaeve, *mardeca*,» het tweede uit

[1] Zie zijn Uit Oost en West, Arnhem 1889, s. v. *Toepassen*.

Rumphius' omschrijving: «Mardijkers of vreemde Inwoonders,» het derde uit de bewaarde doop-, huwelijks- en begrafenisregisters der Portugeesche Hervormde gemeente van Batavia. Het waren in hoofdzaak (want soms loopt er een Onchristen onder) vrijgelaten slaven van vreemden, dat is niet-Indonesischen landaard en hunne nakomelingen, meerendeels herkomstig uit Vóór-Indië, Bengalen, Arrakan, Malabar en de kust van Cormandel, die door den doop bij de Hervormde gemeente waren ingelijfd en wier medium van verkeer het basterd-Portugeesch was. Hun oorsprong ligt in de eerste helft der 17e eeuw, toen de Compagnie hare slaven nog bij voorkeur, schier bij uitsluiting, uit evengezegde landen betrok; de allereerste Mardijkers zijn echter inlandsche soldaten geweest, die in de oorlogen met Spanjaarden en Portugeezen in de Molukken krijgsgevangen waren gemaakt en bereid gevonden om na vrijlating onder de Prinsenvlag dienst te nemen. Het oude plan van Coen (dat, terwijl wij dit schrijven, de geesten opnieuw vervult) om Indië in staat te stellen zich met eigen krachten te verdedigen, waarbij deze grondlegger onzer macht aan kolonisatie met Hollandsche gezinnen had gedacht, nam onder zijne opvolgers een anderen en voor verwezenlijking meer vatbaren vorm aan, dien eener bevordering der kerstening van vreemde Aziaten. Immers niet met hulp uit Europa, maar met hunne «zwarte Portugeezen» had 's Compagnies oude vijand zich zoo lang in Azië tegen de Hollanders kunnen handhaven, en deze «zwarten» bestonden, behalve uit Portugeesche basterds, voor het meerendeel uit inlandsche Christenen, die bij den doop Portugeesche namen hadden gekregen en daardoor moeilijk van de basterds te onderscheiden waren. Vandaar dat de oudste Nederlandsche Mardijkers ook in den regel Portugeesche namen droegen, waarvan men sommige nog heden in het adresboek voor Nederlandsch-Indië zal aantreffen. Een De Sousa, De Queljoe (eigenlijk Coelho), De Lima, Quartero, Diaz of zelfs D'Albuquerque is niet, zooals hij allicht (met Professor Veth)[1] denkt, van Portugeeschen, maar van Vóór-Indischen bloede; de niet ongewone naam Costa beteekent dan ook enkel: van de Kust, namelijk de kust van Cormandel. Later kreeg de doopeling bij voorkeur den Hollandschen naam van zijn doopgetuige: wie als slaaf

[1] Veth, Uit Oost en West pag. 105 spreekt van „afstammelingen van de Portugeezen," die de Portugeesche Hervormde gemeente uitmaakten.

Pieter van Bengalen heette en bij den doop werd bijgestaan door een Matthijs Jansz, heette voortaan Pieter Jansz; eene Martha van de Cust, die met dezen Pieter Jansz trouwde, droeg van nu af den naam Martha Pieters. De tallooze Hollandsche patronymica van dezen aard, waarmee de oude Bataviasche bevolkingsregisters gevuld zijn, verbergen natuurlijk de zuiver Aziatische afkomst van deze lieden, maar wanneer men nog heden niet zelden Indo-Europeanen aantreft van donkerder huidskleur dan de meeste Inlanders, ligt in die afkomst de verklaring van hun overvloed van pigment. Het onderscheid tusschen den Mardijker en den Inlander bestond uiterlijk, behalve in het gebruik van het basterd-Portugeesch, vooral in de kleeding, speciaal in het dragen van een hoed; de Christenen in het algemeen worden dan ook soms aangeduid als »hoededragers«. Werden de Inlanders naar hunne afkomst bij de jaarlijksche wapenschouw ingedeeld bij de compagnieën Javanen, Baliërs, Boegineezen, Makassaren enzoovoorts, de Mardijkers vormden afzonderlijke Mardijker compagnieën, die gaandeweg tot zes aangroeiden, onder Kapiteins, Luitenants en Vaandrigs met Portugeesche of Hollandsche namen en die, terwijl de Europeesche schutterij (de drie compagnieën der Pennisten, der Oost- en der Westzijdsche burgerij) rustig thuis bleef, in de vele oorlogen op Java en daarbuiten de beste diensten hebben bewezen. Het was inderdaad eene vruchtbare gedachte geweest, om in deze Aziaten van vreemde afkomst, door taal, kleeding en godsdienst onderscheiden van de inlandsche bevolking, de kracht te zoeken der verdediging van 's Compagnies bezittingen, eene gedachte welke nog heden zekere waarde behoudt. Want mocht Java eens weer worden overvallen, mocht Java andermaal verloren gaan, dan zal het uitsluitend van de Indo-Europeesche bevolking, voor een deel herkomstig van de oude Mardijkers, afhangen, of onze zeden, onze taal, de achting voor onzen naam behouden zullen blijven, dan wel evenzoo zullen verbleeken en verdwijnen als dat op Ceilon het geval is geweest.

Wenden wij den blik van de duistere toekomst terug naar een meer zonnig verleden en trachten wij het spoor van het geslacht Michielsz te ontdekken in de oude bevolkingsregisters (een werkje, dat eenigermate vervroolijkt wordt door de vermakelijke namen, waarmee de Mardijkers hunne spruiten sierden, een Exenocrates, Arnelio, Serinaldo, eene Drosiana, Amerlia,

Naphiana, Ezelina zelfs), dan komen wij op 2 Juli 1694 bij den doop van »Titus van Bengala, Lijffeijgen van Signora Dehan, getuijgen Pieter Michielsz en Monica van Bengala», welke Titus derhalve, zooals boven aangeduid, voortaan Titus Michielsz zal hebben geheeten. Het zou zeker aangenamer schijnen, wanneer wij hem in verband konden brengen met den toenmaligen Mardijker kapitein Nicolaas Michielsz, een zeer wel gesteld man, maar deze Nicolaas spreekt in zijn testament van 1716 van geen Titus en kan dus moeielijk voor diens vader gelden. Bovendien zou die verwantschap, wanneer wij ons onderzoek wilden vervolgen, ons ten slotte weder bij een of anderen Aziatischen «lijfeijgen» als stamvader brengen, en wat maakt de afkomst eigenlijk ook uit? De oude satirendichter riep het immers reeds in het oor der Romeinsche aristocratie:

Maiorum primus, quisquis fuit ille, tuorum,
Aut pastor fuit aut illud quod dicere nolo.

Wat wij wagen aldus weer te geven:

Hoe ook uw stamvader heet, 't was een herder of zelfs nog [iets minder,
Iets wat men liever niet noemt, waar men beter doet niet [naar te vragen.

Onze Titus Michielsz dan, die in 1694 gedoopt werd en later zijne vrijheid moet hebben erlangd, bracht het in den loop der jaren tot Mardijker kapitein en werd den 20 Januari 1728 bijgezet «voor de noortpoort» der nog bestaande Buitenkerk (eene der twee toenmalige Portugeesche kerken en het centrum der Mardijkerbevolking) in een graf, waarin ook zijne nakomelingen ter aarde zijn besteld, totdat dit kerkhof met ingang van 1 Januari 1799 werd gesloten. Sedert dien rusten zij in een der kelders langs de westzij der begraafplaats op Tanahabang.

Uit onzen Titus Michielsz en Martha Pieters was 15 April 1703 gedoopt een zoon Andries, 28 Oct. 1704 een zoon Pieter, die in eene Resolutie van G.-G. en Raden van 20 Jan. 1728 «inlandse borgers» worden genoemd, evenals hun vader daar «inlands capitain» heet. De zoon Andries werd 1 Juli 1758 op zijne beurt ter aarde besteld. Blijkens zijn testament (Garrison 28 Juni 1758 N° 1793) had hij het in den dienst der Compagnie niet verder gebracht dan tot schrijver of Assistent, maar hij

bezat eenig vermogen, zoodat hij aan elk zijner zoons 2.000 Rds. kon vermaken als legitieme portie. Zijne weduwe was Geertruida Wesselraad, de nicht en aangenomen dochter van een Jonathan Wesselraad, «inlands burger baas diamantverzetter,» en eene Signora Elisabeth Tio (testam. Schoute 18 Maart 1728); de vader van dezen Jonathan, Anthony Wesselraad, was indertijd tegelijk met den eersten Titus Michielsz Kapitein der Mardijkers geweest.

De zoons van Andries Michielsz en Geertruida Wesselraad waren [1] Titus, gedoopt 4 Febr. 1735, die den 14ᵉⁿ Juni 1757 van «sergeant bij de compagnie Papangers» werd bevorderd tot Adjudant en 9 Juli 1758 tot Vaandrig (hij werd 15 Juni 1764 ontslagen); Andries, gedoopt 31 Maart 1741, en Jonathan, geboren 19 April 1737 en gedoopt 27 April, met wien de glorie dezer Mardijkerfamilie haren aanvang neemt.

Niet alsof Jonathan eene schitterende loopbaan had. Zijne hoedanigheid van Mardijker of «Inlands burger» en vooral het gebrekkige onderwijs, dat te Batavia te krijgen was, sloot eene goede carrière uit, zoodat hij het niet verder bracht dan tot Oud-Luitenant der inlandsche burgerij of der Papangers, zooals hij wel wordt betiteld. Maar hij moet geld hebben gemaakt, want in 1776 zag hij kans voor den zeer hoogen prijs van 29.500 Rds. het land Tjileungsir te koopen. [2]

---

[1] Er is nog een Pieter Michielsz (niet te verwarren met den beneden te noemen zoon van Jonathan) wiens verwantschap tot de andere leden der familie mij niet duidelijk is. Deze wordt bij Res. 1 Dec. 1772 Kapitein der compagnie inlandsche Christenen van den Zeekant, waarbij hij tot dusver Luitenant was (komt sedert 1778 als Kapitein in de Naamboekjes voor); laat 28 April 1769 een kind Geertruida Elisabeth en 29 Juli 1774 een kind Andries doopen uit zijn huwelijk met Elisabeth Jacoba Pieters; zijn dood als Kapitein der compagnie inlandsche Christenen van den Zeekant wordt vermeld in Res. 19 Sept. 1788. Bij codicil 25 Jan. 1785 notaris Greving Nº 15550 maakte Jonathan Michielsz een legaat van 500 Rds. aan Pieter's bovengenoemde twee wettige kinderen; bij het testament van 17 April 1788 Nº 7005 (Matthaens) kregen zij eveneens van hem een legaat. Den 20 Aug. 1788 (dus eenige maanden na Jonathan) werd deze Pieter Michielsz op het Buitenkerkhof begraven. Hij had geen testament gemaakt en ook daardoor is het moeielijk hem in den familiekring eene plaats te geven. Jonathans oudste zoon Andries zorgde voor de begrafenis.

[2] Het is met den verkoop van Tjileungsir wat vreemd gegaan.

In 1755 werd een deel van dit regentschapje, Tjikeas, verkocht aan Pieter van den Velde, gewezen Gecommitteerde over den Inlander en thans Raad Extraordinair van Indië; in 1757 het resteerende voor 7.850 Rds. aan den

Twee jaren later kwam onder meer Compagnieslanden ook het aan Tjileungsir grenzende land Kalapanoenggal onder den hamer.

Nu bezat Kalapanoenggal een zoogenaamden vogelberg, dat is, kalksteenheuvels met holen, waarin de soort zwaluwen huisde, die de eetbare nestjes vervaardigen, voor welke Chineezen zulke hooge prijzen plegen te betalen. Van ouds was deze vogelberg bekend. In 1690 had de Gouverneur-Generaal Camphuijs in eigen persoon eene beschrijving der zwaluwklip opgesteld naar ingekomen berichten; in 1708 was de reislustige Abraham van Riebeeck er heen getogen, had alles goed bezien en beschreven; in 1776 trok Radermacher daarheen. Maar wat met de kostbare nestjes gebeurde, blijkt niet helder. Naar allen schijn vormden deze eene bijverdienste van den Gecommitteerde over den inlander, die dan zijn chef, den Gouverneur-Generaal, misschien ook de verdere heeren der Regeering, van zijne kostelijke waar voorzag.[1] De opbrengst werd in 1777 geschat op tien pikol ter waarde van 5.000 Rds. Den 27 Febr. 1778 nu werd besloten het land te verkoopen »zonder eenige andere restrictiën of sertivituiten dan eenelijk dat de ingezetenen op het land zullen mogen blijven woonen en de gewone hof- of heerendiensten als voorheen verrigt moeten worden,» eene zonderlinge bijvoeging, waarvan het eerste gedeelte vermoedelijk slaat op het Hoofd (den Aria of Regent, zooals hij wel wordt

Vaandrig der Mooren Hasan Nina Daood. Geen dezer beide erfbrieven staat ingeschreven in het Erfboek. De oudste acte van transport van dit tweede deel is van 5 April 1758 folio 534, waarbij de Secretaris van Heemraden in opdracht der Regeering het op naam van gezegd n Moor doet inschrijven; de grenzen zijn: Oost de Tjikarang; West gedeeltelijk het Compagniesland Kalapanoenggal en voorts de rivier Tjileungsir; Noord de landen Loewoeng en Bekasi; Zuid en Zuidwest Kalapanoenggal. De eerstvolgende overschrijvingen waren op 30 Jan. 1765 folio 362; 14 Jan. 1767 folio 296; 28 Aug. 1776 folio 1172 (op Jonathan Michielsz). Bij elke overdracht was de prijs van dit land eenigszins gestegen; het blijft echter zonderling, dat deze van 1767 tot 1776 van 9.000 Rds. sprong op 20.500.

[1] Eene Resolutie van 13 Oct. 1757 spreekt van „het stuk lands Clappanoengal genaamd, dat ter dispositie van den Heer Gouverneur Generaal word overgelaten; gelijk hetzelve van oudsher daartoe geschikt is geweest". Maar het schijnt dat Zijn Hoog Edelheid niet van alles in kennis werd gesteld, want in zijne Aanmerkingen van 1751 zegt Mossel dat dit regentschap bezit „eenen vogelenberg, welker nestjes de meeste dog geringe inkomsten van dat district zijn". Het grootste deel dier inkomsten ging dus denkelijk zijn neus voorbij en bleef aan den strijkstok van den Gecommitteerde hangen.

genoemd) en zijne familie, het tweede gedeelte op de verplichting der schaarsche bevolking om de holen te bewaken en de nestjes in te zamelen, wat een vrij gevaarlijk werk is. De verkoop door Heemraden had plaats op 23 Mei 1778; voor 26.400 Rds. werd Jonathan Michielsz eigenaar. [1]

Tot zoover is alles plain sailing, ofschoon de koopprijs wel wat gering schijnt. Maar het zaakje had een achtergrond, die belicht wordt door eene opmerking van Nicolaus Engelhard in een rapport van 15 Dec. 1797. Vóór den verkoop, zegt hij, werden »buiten de presenten» voor den Gouverneur-Generaal en den Gecommitteerde, al de nestjes aan dezen laatste geleverd voor 1⅝ Rd. de honderd; »men heeft na den verkoop van die landen voor spotgelt eerst geweeten, wat dezelve aan vogelnestjes opbragten en hoeveel die waardig waren .... De Gecommitteerdens egter waren er niet van onkundig; dit blijkt uit de vorenstaande verpligting; ook wil men, dat de Gecommitteerden met de Regenten, die ze in bestier hadden, de winsten mediam partem genooten, terwijl de Comp. er niets van had als een gering contingent padij. De heer Van Riemsdijk nogtans (*deze was tijdens den verkoop Gecommitteerde over den Inlander*), niet tevreeden met die winst, liet zich door eigenbelang zo verre vervoeren, dat hij in 't jaar 1778 bij den regeerenden Gouverneur Generaal en de toen zijnde beide Commissarissen over de Bovenlanden (*waarvan de eene zijn schoonvader was*) bewerkte, dat deeze landen, onder het pretext dat ze kwalijk bestierd wierden (*de Regent had eene schuld aan hem van eenige honderden Rijksdaalders*), publicq aan particulieren wierden verkogt, wanneer de heer Van Riemsdijk kooper wierd van Siampia, Sadeen en

[1] Het procesverbaal der verkooping is te vinden in de Resolutie van Heemraden van 23 Mei 1778; Jonathan Michielsz heet aldaar „Inlands burger en oud Vaandrig der Papangers;" als borg trad op de Oud-Baljuw Pieter Greving. De erfbrief staat in het Erfboek ingeschreven op 22 Juli 1778; van servituten wordt daarin echter niet gesproken. Dat dieselfde erfbrief ten tweeden male in dat boek is ingeschreven, moet aan slordigheid geweten worden. Nog erger slordigheid is, dat eerst op 20 Jan. 1790 folio 331 de inschrijving plaats had in het register van overschrijvingen van vaste eigendommen. Deze inschrijving verwijst dan ook enkel naar den koopbrief van 22 Juli 1778 (dus naar het aan Jonathan Michielsz uitgereikte eigendomsbewijs) en niet naar eene vroegere inschrijving in het register. De grenzen waren: Oost het land Tjipamingkis; West en Noordwest de rivier Tjileungsir (de landen Tjitrap en Nanggewer); Zuid de Tjiseah (het land Tjipamingkis); Noord het land Tjileungsir.

Tjibanboelang (*uitgebreide landen noordwest van Buitenzorg, waarop eveneens een vogelberg*), en voorzeker ook eigenaar zoude zijn geworden van Clappa Nongal, zo in de verwagting niet was teleurgesteld door den inlands burger Jonathan Michiels, die het nabij geleegen land Tjelinsing in eijgendom had en, de revenuen van die beide landen kennende, Zijn Ed. in den koop voorkwam en dat land voor de spotprijs (misschien teegens die man zijn verwagting) van Rds. 26.400 op vendutie kogt.»

Dit klinkt zeker bezwarend genoeg, maar heeft Engelhard's zucht om alles wat er aan het Commissariaat over den Inlander haperde (hij was, toen hij dit schreef, zelf Gecommitteerde) op Willem Vincent Helvetius van Riemsdijk te schuiven, hem hier niet te ver gebracht? Want Jonathan Michielsz stond blijkbaar goed met Van Riemsdijks schoonvader Craan, die hem 15.000 Rds. had geleend voor den koop van Tjileungsir, en toen Craan in 1780 overleed, liet zijn schoonzoon deze hypotheek nog negen jaar doorloopen. Ook is het moeilijk te verklaren, waar een onbeduidend mannetje als Jonathan, gegeven de toenmalige verhoudingen, den moed, om niet te zeggen de vermetelheid, vandaan zou hebben gehaald om den Gecommitteerde, die hem als landeigenaar zoo volkomen in de hand had, in zijne particuliere belangen te benadeelen.

Hoe dit zij, Jonathan Michielsz was zoo verrukt over den koop van Kalapanoenggal, dat hij met medio Augustus na den verkoop der vogelnestjes van dit jaar, duizend Rds. onder de armen in het Armenhuis te Batavia liet verdeelen, en dit vorstelijk geschenk niet alleen op dien datum steeds herhaalde, doch het bij zijn testament ook tot een op het bezit van dat land rustend servituut maakte, zooals later ook zijn zoon Augustijn deed; feitelijk behoorde nog heden ten dage geregeld eene jaarlijksche uitkeering aan de armen plaats te hebben. Daarenboven nam Jonathan, Mardijker als hij was, thans een familiewapen aan, dat men nog op zijn grafsteen kan zien.[1]

[1] Beginnend in den noordwesthoek van de begraafplaats op Tanahabang vindt men eene lange rij grafkelders met oude en hoogst belangwekkende steenen, welke met ingebeitelde cijfers zijn genummerd; N° 13 is het graf der familie Michielsz, gedekt met den grafsteen van Jonathan. Men vindt hier nog meer grafsteenen van Mardijkers, zooals van Andries Cabral, Capitain; ook dien van den G.-G. van Overstraten; den kelder waarin de G.-G's Alting en Siberg rusten met Nicolaus Engelhard en de zijnen; dien der Van Riemsdijken; den steen van Pieter van Hoorn en zijne familie enz.

waarop behalve de vogelklippen van Kalapanoenggal ook eene zwaluw prijkt en eene ster, zinnebeeld van zijne nieuwe glorie en zijne nieuwe qualiteit van Hoofdingeland, die hem in het op vertoon verzotte Batavia een rang schonk naast de Commissarissen van Huwelijksche en Kleine Zaken. Overigens had die glorie misschien hare komische zijde, want Jacob Haafner, die

---

Bijna al deze nog nooit beschreven steenen zijn van andere begraafplaatsen afkomstig; in enkele zijn de letters H. K. gebeiteld, die zullen beduiden: Hollandsch Kerkhof. De kelders zijn nog heden in gebruik, en meestal hebben de inliggenden heel geene betrekking tot den steen, waaronder zij rusten; men kan dan ook frissche kransen aantreffen op steenen van een paar honderd jaar oud, wat een zonderling gezicht is. De verklaring ligt hierin, dat er sedert 1800 door den voortdurenden oorlog met Engeland bijna geen overzeesch verkeer meer bestond, zoodat er noch steenhouwers noch grafsteenen (deze kwamen van Cormandel) meer beschikbaar waren en men dus oude steenen ging gebruiken voor de nieuwe kelders. De steen van Van Overstraten, die te Batavia werd bewerkt, doet duidelijk zien dat er geen knap handwerksman voor te vinden was en steekt dan ook zeer af bij de fraai gebeitelde andere steenen. Den 29 Mei 1804 besloot de Regeering „af te zien van den voorgestelden verkoop van 39 grafzerken, welke nog op het gemeld kerkhov (*d. i. dat der Portugeesche Binnenkerk*) en 37 grafzerken, die op het Hollandsche kerkhov bewaard worden en waarvan almede geen eigenaars bekend zijn, met qualificatie aan den kerkmeester, de gemelde grafzerken gedeeltelijk te emploieeren voor nieuw aan te maken huurkelders en gedeeltelijk uijt de hand tegens billijke prijzen ten faveure der kerkmiddelen te verkopen aan degeenen, die zich daarvan voor eigen grafkelders verlangen te voorzien," en verder „den voornoemden kerkmeester te authoriseeren de bekende eigenaars van 11 almede op het Hollandsche kerkhov leggende zerksteenen van wegens deze Regeering aan te zeggen, dezelve binnen den tijd van een maand te laten afhalen, sub poene dat anders de gemelde zerksteenen ten voordeele van de kerkmiddelen zullen worden verkogt;" voorts werd machtiging verleend „tot het laten aanmaken van nog twee huurkelders op het nieuwe Hollandsche kerkhof." Uit de bij dit besluit behoorende bijlagen ziet men, dat tot de grafkelders, die op het Portugeesche binnenkerkhof gedempt zouden worden, ook die behoorde van Jan van Riebeeck; in de Hollandsche kerk bevonden zich destijds nog o. a. 21 „wapenhuizen met dies wapens, harnassen en meest door ouderdom vergaande standaarten van de overleedene Gouverneur Generaals," 45 andere wapenhuizen en 111 wapenborden. Van dat alles is thans niets meer over; de wapenborden enz. zijn 14 Jan. 1808 bij den brand der Portugeesche Binnenkerk, waarheen ze waren overgebracht, eene prooi der vlammen geworden. Een gedeelte der bovenbedoelde zerken werd later aangetroffen en beschreven door Van Hoëvell en rust thans vóór den ingang van het kerkhof; men zie ook de Navorscher van 1886 bl. 339 e. v.; vergelijk aldaar 1887 bl. 395 e. v. Het bovenstaande verklaart, hoe de grafsteen van Carel Reniersz., welken het Bataviaasch Genootschap onlangs eene plaats weigerde in zijn museum, te Soerabaja kan zijn beland, waar hij nog ligt: men had

in 1773 te Batavia kwam, zegt van 's mans standgenooten: [1] «De zwarte Portugeezen zijn ook zeer talrijk en onder dezelve die hunnen rijkdom op alle wijzen, voornamelijk in hunne kleeding, ten toon spreiden; nogtans is er voor hem, die aan dit gezigt niet gewoon is, geen vreemder of tegenstrijdiger vertooning, dan deze lieden in de rijkste kleeding, met lubben op de handen, maar tevens met bloote beenen, zonder kousen of schoenen, langs de straten te zien wandelen.»

Wat weinigen echter ten deel valt, de legende maakte zich van Jonathan meester, sedert de weelde van zijn zoon Augustijn het stadspraatje van Batavia was geworden. C. S. W. van Hogendorp [2] schrijft omtrent dien zoon, den «Nabob,» den «rijksten grondeigenaar van Java» en het «kolossaal vermogen,» dat hij aan de vogelklippen van Kalapanoenggal dankte: «Voor 40 jaren was zijn vader een klein Portugeesch marskramer; deze bemerkte de bedoelde berg, vroeg en bekwam van het Gouvernement voor een zeer geringen prijs een stuk onbebouwd land, waarvan deze vogelnestholen, die tot destijds onbekend waren, een gedeelte uitmaakten, en was binnen weinige jaren in staat, om van het Gouvernement alle de omliggende landgoederen aan te koopen, welke destijds verkocht werden, te weten: de voormalige districten Tjitrap, Tjilingsi, Tjipaminkis en Tjibaroesa.» Hoeveel waarde dit verhaal heeft, is ons reeds gebleken; ook heeft Jonathan nooit andere landen bezeten dan Tjileungsir en Kalapanoenggal. Dignori maakt het nog mooier. [3] De groot-

daar blijkbaar in het begin der 19e eeuw een grafsteen noodig en liet er dus een van Batavia halen. In gebrek aan piëteit en selfrespect is men zich in Indië steeds gelijk gebleven. De eenigen die wezenlijken eerbied hebben betoond voor de nagedachtenis der mannen, die onzen naam groot gemaakt hebben in Azië, zijn de Engelschen in Britsch-Indië en op Ceilon. Men leze bijvoorbeeld in de Java Government Gazette van 29 Jan. 1814 met hoeveel praalvertoon de overblijfselen der vroegere Hollandsche dignitarissen op Ceilon door den Britschen Gouverneur in eigen persoon, begeleid van de gansche Regeering, uit de afgebroken Kasteelskapel te Colombo werden overgebracht naar de nog bestaande Wolvendaalsche kerk — en herinnere zich dan even, dat te Batavia zelfs geen spoor meer valt te ontdekken der graven van Coen, Van Diemen, Speelman en zooveel anderen. De jongste wandaad op dit gebied gold den grafsteen van een Jan van Riebeeck, stichter der Kaapkolonie. Plus ça change, plus ça reste la même chose.

[1] Zie zijne Lotgevallen en vroegere zeereizen, Amsterdam 1820, p. 174.

[2] Beschouwing der Ned. Bezittingen in O.-Indië, Amsterdam 1833, p. 281, noot 116.

[3] Zie zijne Indische Schetsen, 's Gravenhage 1875, p. 49. Hij beschrijft hier een in 1850 gedaan reisje naar Buitenzorg.

vader, verhaalt hij, van den in 1850 levenden heer Ezechiels (de tijdgenooten begrepen natuurlijk wel dat Michielsz werd bedoeld) was in 1784 ambtenaar op het bureau van den Directeur-Generaal; deze chef wilde hem »eens goed beloonen;» nu zouden Tjitrap en Kalapanoenggal worden verkocht; op dit laatste waren »kortelings vogelnestgrotten ontdekt,» doch het was geheim gehouden; de Directeur-Generaal kende echter dat geheim en gaf aan zijn beschermeling, die geen penning bezat, een borgtocht voor 70.000 Spaansche matten om dat land te koopen; hij kocht het voor 66.000.

Het oude woord, dat de faam groeit naarmate zij een langeren weg aflegt, wordt dus ook hier bewaarheid. Of echter Jonathan gedurende de tien jaren, dat hij Zondags als Hoofdingeland onder zijne gemeenteleden een deftigen zetel in de Portugeesche kerk kon innemen, niet somtijds zijn vroeger eenvoudig bestaan heeft betreurd? Zeker — zijne nalatenschap werd na inventarisatie getaxeerd op netto 325.288 Rijksdaalders, maar haat en nijd waren in de leden van zijn gezin gevaren.

Den 15 Juli 1759 was hij getrouwd met Agraphina (eene Mardijker-verbastering voor Agrippina) Abrahams, die eenige jaren ouder was dan hij [1] en de weduwe van den inlandsch burger Johannes Andries. Het was een vruchtbaar huwelijk niet alleen, maar ook op de vrije baan verdiende Jonathan zijne sporen. 's Mans wettige kinderen waren Andries, [2] Pieter, [3]

[1] Zij was al 6 jaar, toen ze 7 Jan 1735 werd gedoopt tegelijk met eene partij lijfeigenen van verschillende meesters. Het is mogelijk dat zij van geboorte zelve slavin en bij haar doop de anak mas van eene Hollandsche dame was.

[2] Andries Michielsz wordt in eene acte Matthaeus 27 Mei 1788 N° 7804 vermeld als Vaandrig van eene compagnie inlandsche burgerij; in de Resolutie van Heemraden van 29 April 1789 als Luitenant; wordt bij Resolutie van 21 Juli 1791 Kapitein der compagnie inlandsche Christen-burgerij van den Zeekant en bij die van 11 Sept. 1792 Capitein der inlandsche burgers van de punt Zeelandia; als zoodanig begraven 13 Aug. 1801. Zijne vrouw heette Geertruida Helena Pieters. Zij hadden verscheiden kinderen, die vóór hen stierven. De vrouw (haar oom was koster der Portugeesche Binnenkerk) had zelfs geen schrijven geleerd en was zoo onnoozel, dat zij een mutueel testament teekende (15 Juli 1801 N° 656 Boswel) waarbij haar echtvriend haar met een legaat afscheepte.

[3] Pieter Michielsz wordt in acte Matthaeus 16 Mei 1788 N° 7284 vermeld als zijnde mondig; in acte Van Bergen van der Grijp 19 Oct. 1789 N° 14480 als Adjudant der Papangers; in Res. Heemraden 22 Febr. 1793 als Vaandrig der Papangers; ondertrouwt 14 Nov. 1793 met Elisabeth Abigail Isaaks,

Elisabeth (die de vrouw werd van Willem Baron) [1], Geertruida (welke huwde met Frederik Gustaaf Wannemaker) [2] en eindelijk de held van ons verhaal, Augustijn, gedoopt 6 Januari 1769. Bovendien had vader Jonathan bij eene Sayba, die later gedoopt werd als Sebastiana Hendriks, eenige kinderen, welke hij had geadopteerd en waarvan er bij zijn dood nog vijf in leven waren (daaronder een Titus en een Frederik) en die hij bedacht met een legaat van 15.000 Rds. (codicil Matthaeus 17 April 1788 N° 7096).

Tien jaren had Jonathan genoten van den rijkdom, dien de zwaluwklippen van Kalapanoenggal hem hadden aangebracht, toen hij ziek werd (hij leed aan podagra) en 17 April 1788 met zijne vrouw Agraphina Abrahams bij notaris Matthaeus een testament maakte (N° 7095), waaruit reeds de oneenigheid

wed. van F. A. de Jager; wordt bij Res. 25 Aug. 1795 tweede Luitenant bij de compagnie Papangers; bij Res. 8 Maart 1799 Kapitein der Papangers; heet voortaan in de Naamboekjes: „Kapitein der Papangers of Mardijkers;" erlangt bij Res. 20 Oct. 1803 „den rang van Capitain der Burgerij," maar bij Res. 9 Dec. 1803 wordt afgeslagen zijn verzoek (als mede-eigenaar van Tjipamingkis en Kalapanoenggal) om den titel van Hoofdingeland, en wel op grond van een advies van Heemraden, die opmerken dat hij „van geen Europeeschen bloede" is, zijne landen zelden bezoekt en het beheer daarvan geheel overlaat „aan inlandsche Mandadoors;" wordt 28 Oct. 1805 bijgezet in kelder N° 13 op Tanahabang.

[1] In 1831 was zij 74 jaar oud. Baron was bij zijn overlijden Vice-president van het College van Huwelijksche en Kleine Zaken en werd 5 April 1803 bijgezet in kelder 13 op Tanahabang.

[2] Deze was van Batavia en wellicht een zoon van Daniel Wannemaker, die in 1737 Secretaris van het College van Huwelijksche en Kleine Zaken was. Bij zijn huwelijk op 11 Mei 1783 met Geertruida Michielsz was hij Boekhouder in dienst der Comp.; in 1788 lid van Boedelmeesteren; werd Schepen 23 Sept. 1791; was bij zijn overlijden in 1802 Oud Vice-president titulair van Schepenen en verhuurder der rouwmantels en bezat ook eene wagenverhuurderij. Uit dit huwelijk (Geertruida werd begraven 7 April 1793) waren verscheiden kinderen; thans echter schijnt de naam in Indië uitgestorven. Hunne dochter Frederika Geertruida Wannemaker trouwde in 1802 met Pieter Jacobus Steufhaas van Batavia, postuleerend Procureur (afstammeling van Jochem Michielsz, over wien zie Priangan I, 256) en als diens weduwe op 24 Maart 1811 met Jan Burger van Amsterdam, destijds advocaat en versierd met den meesterstitel, dien hij nog niet droeg toen hij als Tweede Deurwaarder van den Raad van Justitie in 1795 te Batavia trouwde met Johanna Christina Bouwingers van Batavia, noch toen hij in 1796 na haren dood hertrouwde met Christina Margaretha Schaffer (elders Scheffer) van Padang (misschien eene dochter van den beneden te noemen Oud Kolonel G. H. Schäffer).

blijkt, die in het gezin heerschte. De zoon Pieter namelijk werd «van weegens zijn continueerend slegt comportement» onterfd en afgescheept met de legitieme portie, terwijl hem eene schuld werd kwijtgescholden, die hij «door verkwisting en 't te zoek brengen van eenige duijzenden rijxdaalders» bij zijn vader had; uitdrukkelijk werd voorgeschreven dat hij zich met den boedel «niet bemoeijen» zou. Universeele erfgenamen werden Agraphina Abrahams en de twee zoons Andries en Augustijn, terwijl de beide dochters elk 60.000 Rds. zouden ontvangen, waarvoor hypotheek zou worden genomen op de beide landen Tjileungsir en Kalapanoenggal, mits zij zich verbonden af te zien van verdere aanspraken op de nalatenschap. De twee bedoelde landen zouden in onvervreemdbaar eigendom komen aan de weduwe Andries en Augustijn, die de inkomsten gelijk zouden deelen; Andries zou de administratie voeren, maar de weduwe «haar leeven lang cassahouwster blijven;» na haar overlijden zouden die beide zoons den gemeenschappelijken eigendom hebben, en pas wanneer een hunner en diens wettige nakomelingen zouden zijn overleden, zou de andere zoon de eenige eigenaar zijn; na het uitsterven van dezen tak zouden Jonathan's dochters en hare nakomelingen erven. Er werden voorts bepalingen getroffen voor het geval dat de verschillende kinderen met deze regeling geen genoegen zouden nemen. Alsof dit alles en de bezwaring van de fideicommissaire landen met enorme legaten nog geene stof genoeg leverde voor onderling getwist, werd bovendien vastgesteld dat, wanneer Augustijn «teegens de goede en welmeenende raad en intentie van hun testateuren zig in 't huwelijk mogte begeeven met de aangenoomen dochter van wijlen den Luitenant der Papangers Jan Frederik Lourens, in naame Wilhelmina de Bruijn, thans woonagtig ten huijze van den afslaager van Heeren Vendumeesteren Hendrikus Vos,» de weduwe zou kunnen volstaan met aan hem evenals Pieter de legitieme portie uit te keeren. Ten bewijze dat de dochters met deze regeling genoegen namen, teekenden ook zij en hunne echtgenooten dit testament.

Een maand hierna kwam Jonathan in zoover terug op de harde bepaling aangaande zijn zoon Pieter, dat hij dezen als prelegaat een stuk land toewees; maar reeds dienzelfden dag, 15 Mei, deed hij deze beschikking weder te niet, tot groote ontsteltenis van zijne vrouw, die den volgenden morgen al om zeven uur

bij notaris Matthaeus kwam aanzetten om het geheele gemeenschappelijke testament van 17 April te vernietigen, in het bizonder de daarbij aangaande Tjileungsir en Kalapanoenggal gemaakte beschikkingen, en een nieuw testament te maken, waarbij de onterfde zoon Pieter tot mede-erfgenaam werd benoemd (acten Matthaeus 15 Mei 1788 N° 7227 en 7233, en 16 Mei 1788 N° 7234 en 7235). Zij liet haar man, die ten huize van Andries te bed lag en zijn naam reeds niet meer kon schrijven, door den notaris kennis geven van den inhoud dezer beschikking, maar hij miste den lust tot verzet en overleed 20 Mei. Den 22en werd hij bijgezet in het familiegraf op het Buitenportugeesche kerkhof.

Nu barstte de familietwist los. De weduwe had, als executrice volgens het testament van 17 April, reeds op den sterfdag 's nachts om 12 uur den boedel laten verzegelen. Den 27en verleende zij (Matthaeus N° 7304) generale procuratie aan hare zoons Andries en Pieter, een bewijs dat zij haar best deed om onpartijdig te handelen, want Andries en de beide dochters stonden tegenover den onterfden Pieter, terwijl Augustijn zijne zinnen had gezet op het meisje, waarvan zijn vader niets had willen weten en waarmee hij, thans Adjudant der inlandsche burgerij, den 26 Oct. 1788 in de Buitenkerk trouwde, zoodat hij nu in hetzelfde geval verkeerde als zijn broer Pieter en volgens het testament zijner ouders kon worden afgescheept met de legitieme portie. Het is waar dat zijne moeder een half jaar later bij notarieele acte (13 Mei 1789 van Bergen van der Grijp N° 12622) hare goedkeuring tot dit huwelijk gaf, maar broer Andries, de derde erfgenaam, deed dit niet. Na anderhalf jaar onderling geharrewar kwam men eindelijk tot een vergelijk. Den 19 Oct. 1789 gaf ook Andries zijne goedkeuring tot Augustijns huwelijk en werd bij onderling overleg bepaald (acten Van Bergen van der Grijp N° 14479 en 14480) dat de beide landen Tjileungsir en Kalapanoenggal voor de getaxeerde waarde respectievelijk van 35.000 en 180.000 Rds. op de weduwe zouden overgaan en op haar naam worden ingeschreven; bij haar overlijden zouden zij, na betaling dier waarde in den boedel, overgaan »bij forma van koop« niet alleen op de twee zoons Andries en Augustijn maar ook op Pieter, die in de derde plaats zou komen; overigens bleven de bepalingen van het testament der ouders ten opzichte dier landen van kracht,

terwijl de kinderen, zoowel echte als onechte, elk hun overeengekomen aandeel in de erfenis uitbetaald kregen tot een bedrag van 170.000 Rds. Daarop werden den 20 Jan. 1790 (folio's 329 en 331) Tjileungsir en Kalapanoenggal ingeschreven op naam van Agraphina Abrahams. Maar deze was met de gansche regeling zoo weinig ingenomen, of haar zoon Pieter wist zoo goed te stoken, dat zij ditzelfde jaar bij testament (12 Dec. 1790 N° 18159 Van Bergen van der Grijp) haar zoon Andries en de beide dochters onterfde, de twee andere zoons tot universeele erfgenamen benoemde en aan Pieter bovendien een prelegaat van 30.000 Rds. toekende, met bepaling dat deze zijn leven lang de administratie van Tjileungsir en Kalapanoenggal zou hebben; nam Augustijn daarmede geen genoegen, dan zou ook hij zich met de legitieme portie moeten tevredenstellen. Na haar dood (zij werd 25 Maart 1800 begraven) had op 11 Febr. 1801 (folio's 340 en 339) eene nieuwe inschrijving der bedoelde landen plaats op naam van de drie zoons, na den dood van Andries eene andere op naam van de twee overgebleven broeders (7 Juli 1802 folio's 998 en 999) en na dien van Pieter weder eene (5 Maart 1806 folio's 610 en 609) op den naam van Augustijn Michielsz, die dus voortaan de eenige eigenaar werd en nog een kleine dertig jaar van zijn rijkdom heeft kunnen profiteeren.

Met den gestadigen aanwas van Augustijns fortuin hield de verhooging van zijn maatschappelijken rang gelijken tred.

In October 1789 vinden we hem vermeld als Vaandrig der inlandsche burgerij. Den 26 Sept. 1800 werd hij als Luitenant der inlandsche Christenen voor het geval eener dagelijks gevreesde landing der Engelschen toegevoegd als Aide-de-camp aan den Gecommitteerde Nicolaus Engelhard, die eene inlandsche legermacht zou commandeeren; den 13 Maart 1801 kreeg hij titel en rang van Kapitein Luitenant der Burgerij, den 30 Maart 1804 werd hij benoemd tot «Capitein Luitenant onder de Papangers of Mardijkers,» den 8 Nov. 1805 wegens het overlijden van zijn broer Pieter tot Kapitein der Papangers «met den rang van Capitain der burgerij». Eindelijk werd den 25 Sept. 1807 ingewilligd zijn verzoek om ontslag als zoodanig met den rang van Oud-Majoor der Burgerij; hij had, verklaarde hij, twintig jaar in verschillende militaire betrekkingen gediend en daarvan «meerdere uitgaven en onkosten dan voordeelen

gehad,» terwijl het beheer zijner landen een voortdurend verblijf in de stad onmogelijk maakte. Wij zagen reeds, dat hij als Majoor Jantji in den volksmond is blijven leven; in officieele stukken droeg hij den titel van Wel Edele Manhafte Heer.

Wat ook onze aandacht trekt, is, dat de benamingen Papangers en Mardijkers telkens met elkander verwisseld worden,[1] ofschoon zij oorspronkelijk verschillende afkomst en militaire indeeling aanduidden.

Het was met de Mardijkers in het laatst der 18e eeuw diminuendo gegaan. Nog in 1755 werd de Bataviasche Portugeesche gemeente «ongemeen uijtgestrekt» genoemd, doch later kromp zij voortdurend meer samen, deels doordat er weinig slaven meer uit Voor-Indië kwamen, deels tengevolge van wettelijke bepalingen, die het bezit van Christenslaven en hunne vrijlating eerder tegenwerkten dan bevorderden, deels ook doordat in het algemeen de geloofsijver en de zucht om proselieten in de slavenwereld te maken zeer waren verkoeld. Tegenover den aanwas, dien de Mardijkers steeds kregen door de inschrijving van onechte kinderen van arme Europeanen in hunne doopregisters, stond de omstandigheid dat de armste klasse dezer Christenbevolking eene neiging vertoonde om samen te smelten met die der onchristen Inlanders, wat weer verband hield met het geleidelijk achteruitgaan van de Portugeesche taal en het steeds meer veldwinnen van het Maleisch. Het Hollandsch wilde er nog steeds slecht in. Zoo werd in 1788 bepaald, dat het onderwijs in de armenschool zou zijn in het Portugeesch, omdat de kinderen geen Nederlandsch verstonden. Maar in 1805 werd er nog slechts zelden in het Portugeesch gepreekt; in 1807 was er geen notaris meer die deze taal verstond; in 1808 overleed de eenig overgebleven predikant der Portugeesche gemeente en hield men enkel een voorlezer over. Het laatste wat wij van de Portugeesche taal te Batavia vernemen, is, dat nog in 1811 de Catechismo' Domingo naast Nederlandsche boekjes op de armenschool werd gebruikt, en dat in Juli 1815 eenige lidmaten der Portugeesche

[1] Van deze begripsverwarring getuigt ook vooral wat men in Deel I der Verh. van het Bat. Genootschap (2e druk, 1820) blz. 40 leest, waar de 5 compagnieën „Inlandsche Christenen of Mixtieschen" worden onderscheiden van „de Papangers of Mardijkers, zijnde vrijgegeeven slaaven, in één vaandel".

gemeente den Kerkeraad om een catechiseermeester vroegen, aan welk verzoek niet kon worden voldaan, omdat geen geschikt persoon meer te vinden was. Daarmee hield dus, na de preek en de kerkelijke plechtigheden, ook het godsdienstonderwijs op.

De benaming «Portugeezen» derhalve, die tegelijkertijd meer en meer voor inlandsche Christenen in gebruik kwam, is niet enkel wat hunne afkomst maar ook wat hunne taal betreft zeer misleidend. Zoo noemde men de inlandsche Christenen van Depok, afstammelingen van Chastelein's Balische vrijgelatenen, die natuurlijk Maleisch spraken, niettemin Portugeezen; ja zelfs Hollanders worden in de Soendalanden nog heden soms aldus aangeduid en hunne taal als «basa Perteges.» [1]

Nu werden deze zoogenaamde Portugeezen, die steeds minder Portugeesch en steeds meer Maleisch spraken, bovendien de kampong ingedreven door den toenemenden woningnood te Batavia, waar al meer huizen werden afgebroken om de materialen te benuttigen voor nieuwe woningen hooger op. Vooral de langdurige oorlogstoestand, waardoor sedert ongeveer 1800 de overzeesche aanvoer van benoodigdheden nagenoeg geheel stokte, heeft dit afbreken van oud-Batavia om bouwmaterialen te krijgen krachtig in de hand gewerkt. Voor arme menschen werd een steenen huis dus steeds meer onbereikbaar. Men schoot zich op in de kampong, verleerde het beetje Portugeesch dat men nog verstond, keek niet meer om naar eene kerk die haren plicht had vergeten en hing nog alleen door een soort van besef dat men Christen was samen met eene maatschappij, waarvan men vroeger deel had uitgemaakt. Sedert ongeveer 1796 worden de inschrijvingen in de Portugeesche doopboeken zeer veel minder in aantal.

Deze geleidelijke ontaarding van den Mardijkerstand weerspiegelt zich in het slinken en tenietgaan van hunne zes compagnieën inlandsche burgerij. Vroeger waren er onder hen niet zelden geweest die, ofschoon zich bescheiden «Inlanders»

[1] Vergelijk Marsden (Hist. of Sumatra. London 1783 p. 283): „Every black Christian is called, in India, a Portuguese, though his veins boast not a drop of European blood." In Britsch-Indië verdeelde men de bevolking in Europeanen, Portugeezen en Inlanders. Het eerste gebruik van „Portugees" in dezen zin, dus in plaats van Mardijker, te Batavia vond ik in 1788. Over Perteges en basa Perteges zie S. Coolsma, Twaalf voorlezingen, Rotterdam 1879, p. 36.

noemende,[1] trotsch waren op hun samengaan met het heerschende ras, die tot welstand kwamen, eenigen rang in de maatschappij innamen, maar te veel eigenliefde bezaten om te trachten in eene hun vreemde samenleving zich in te dringen. Zoo is ook de familie Michielsz steeds blijven wonen in de echte Mardijkerbuurten, de thans verdwenen grachten achter de Buitenkerk, tusschen den Gelderlandschen weg en de Antjolsche vaart, de Verburgsgracht, de Meygracht, de Speelmansgracht, de Kroonegracht. Augustijn, millionnair als hij was, is nooit naar Weltevreden verhuisd en verdient ook hierom den naam, dien wij hem gaven, van laatste der Mardijkers. Tot aan zijn dood in 1833 woonden nagenoeg alle leden zijner familie in zijne nabijheid. Maar klaagde zijn lotgenoot Uncas, de laatste der Mohikanen, dat de bleekgezichten steeds talrijker werden in zijne oude jachtgronden, de bleeke Batavianen hadden hunne vroegere woonplaatsen geruimd, ofschoon sommigen het er lang uithielden, zooals Dominé Ross, Professor Honorair in de Theologie (Professor bij de gratie van Daendels), die in de Prinsenlaan was blijven wonen.

Als echt Mardijker ging Augustijn ook steeds erg prat op zijn titel van Oud Majoor der Burgerij, maar haren luister had deze onderscheiding eenigszins verloren. Den 25 Nov. 1794 hooren wij de Kapiteins der «vier christen inlandsche burgercompagniën» (daaronder Andries Michielsz) en dien der Papangers zich tot de Regeering richten met eene klacht over «het declin en de minachting, waarmeede zij Capitainen, nogtans van de aanzienlijkste burgerstaat, bij het publicum behandeld worden en alleen daarom misschien, omdat tusschen hun en de gemeenste schutter, ja pijper en tamboer, het egte kenmerk ontbreekt;» zelfs een wachtmeester der Europeesche schutterij, zeggen zij, is «in rang verre boven hun verheeven, alleen daarom, omdat zij Capitainen zowel als hun onderhoorige manschappen, naarvolgens de regelen van het toevallig lot in deezen gewesten geboren, geen Europeaanen nog misschien uit Europeaansch bloed gesproten zijn, daar zij en hunne compagniën (gewisselijk de vier eerstgemelde) zig nogtans beroemen kunnen

[1] In den Engelschen tijd werden ook Indo-Europeanen veelal betiteld als „Inlanders"; zij noemden zich zelf eveneens aldus in rekesten en dergelijke, in tegenstelling tot de „kolonisten", de op Java of daarbuiten uit Europeesche ouders geborenen.

even zulke geloovige Christenen en getrouwe onderdanen als de Europeaansche burgers te zijn, met wien zij de dienst betreffende alles gemeen hebben, de wagten betrekken, den wapenhandel beoeffenen en dezelve lasten dragen». Zij verzoeken derhalve om een rang boven hunne ondergeschikten «eeven en naar 't voorbeeld van hunne geloofs- en landgenoten, den Capitain en officieren der compagnie militairen (*de in vasten dienst aangenomen Inlanders*), immers naast den Capitain Lieutenant van de westzijdsche burgercompagnie en voorts trapsgewijse ten opzigte der mindere opperofficieren tot den Vaandrig inclusive», maar zonder eenige opgave van redenen wordt dit verzoek door de Regeering botweg afgeslagen. Na de zoogenaamde Decemberrevolutie van 1795 werd men wat vrijzinniger en gaf men aan de inlandsche burgers dezelfde uniformen als de schutterij droeg, maar de Mardijkers hadden er genoeg van. In 1797 werden twee hunner vier compagnieën als te zwak opgeheven, in 1799 heet het dat «van de weinige Christenen, die zig nog in deze uitgestrekte colonie bevinden, de meeste gedeelte der inlanders arm zijn», in 1801 werd weder eene compagnie ingetrokken, zoodat er nog enkel de compagnie van de Zuidervoorstad en die der Papangers overbleven, waarvan de eerste bij eene «generale monstering» in 1803 slechts 31, de tweede 84 koppen bleek te tellen, tegen 85 Europeesche schutters. Welk een verval sedert 1777, toen de zes Mardijkercompagnieën nog op 1200 werden gerekend? Een opmarsch van deze burgermacht zal overigens wel eene grappige vertooning zijn geweest. De Papangers bijvoorbeeld hadden behalve 6 tamboers ook 28 «tjakalelers,» die al tandakkende aan hun hoofd gingen.

Wij zagen reeds, dat men destijds van «Papangers of Mardijkers» sprak. De Papangers waren thans echter nagenoeg allen Mohammedanen met inlandsche namen en hadden als bedehuis de nog bestaande zeer oude moskee aan het begin der Antjolsche vaart, in 1799 vermeld als «de Bandaneesche of Papangersche tempel». [1] Zij stonden in nog geringer aanzien dan de inlandsche Christenen. Reeds in 1779 qualificeert de Regeering hen als «inlanders van allerlei natien», als «gemeen en slegt volk», waarvan «niet anders verwagt kan worden als het betrekken van eenige schildwagten van de minste aangelegenheid, egter

[1] Afgebeeld bij Hugo V. Pedersen, t. a. bl. 183: Ruine van een mohammedaansche moskee bij Batavia. — Thans is die ruïne weer opgeknapt.

ook op de ongezondste plaatsen». Vrijgelaten slaven (wij weten thans dat hieronder weinig Christenen meer voorkwamen) werden thans in de bevolkingslijsten geboekt als Papangers en stonden (zooals bijvb. de inlandsche Christenen van Depok) onder den Kapitein dezer compagnie, die zekere rechtsmacht over hen had. De heele gewapende burgerij met elkaar, eertijds een schitterend corps, maakte thans eene allerdroevigste vertooning. Ieder die het kon betalen kocht den dienst af, zoodat de schutterij in 1803 enkel uit personen bestond die «in een zeer armoedige staat verseeren». Gaandeweg ging deze heele burgermacht te gronde. In 1803 werden de van ouds bestaande twee compagnieën Oost- en Westzijdsche schutterij samengesmolten tot «het corps der Bataviasche burgerij»; in 1808 overleed de Kapitein der inlandsche burgerij en werd niet vervangen, waarmede de laatste der oude Mardijkercompagnieën verdween, in 1811 trok Daendels de compagnie der Pennisten in. Toen dus de Engelschen kwamen, bestond er nog enkel het groteske «corps der Bataviasche burgerij,» waarover de gewezen afslager van het Vendukantoor Hendrik Hillebrink, een man met de koperen longen van een Stentor,

Die zoo bulderen kon, als geen vijftig verbolgen sergeanten,

in qualiteit van Majoor het commando voerde, en de Papangercompagnie onder den Kapitein J. Wolff. Het burgercorps was echter niet meer wat wij onder eene schutterij verstaan, maar het trok geregeld soldij, officieren zoowel als manschappen. Alleen de dienst was dezelfde gebleven als oudtijds, het houden van wacht vooral 's nachts en in het bizonder bij het Stadhuis.

Majoor Hillebrink is het daarom geweest, die op 8 Augustus 1811 de stad Batavia formeel aan de Engelschen heeft overgegeven of als afslager van een faillieten boedel toegeslagen. Raffles gaf zich eenige moeite om zijn corps van een honderdtal huurlingen wat te releveeren, heeft zelfs de officieren aan zijne tafel genoodigd, maar het had geene reden van bestaan meer en ging geleidelijk te gronde. Wij zullen beneden zien, dat in 1825 de Bataviasche schutterij op den tegenwoordigen voet werd herboren. De Papangercompagnie toonde meer levenskracht en bleef hare oude bestemming getrouw. In 1855 wordt daaromtrent geschreven:[1] «De bewaking der stad is toevertrouwd

[1] Zie W. L. Ritter, Java p. 138 noot 3.

aan gewapende Inlanders, het bataillon Papanger's genaamd en onder het bevel staande van den kommandant der schutterij. Zij zijn ongeveer 300 manschappen sterk en genieten, behalve hunne militaire kleeding, als soldij, zonder voeding, f 12 's maands. Oorspronkelijk bestond dit korps uit vrijgegevene slaven en hunne nakomelingen, die verpligt zijn daarbij te dienen, of eene contributie van één gulden 's maands te betalen. Welk eene vrijheid! Thans echter, nu het getal slaven sterk verminderd is, nemen ook andere Inlanders dienst bij dit korps, voornamelijk gepasporteerde Inlandsche militairen. Velen dier Papanger's hebben geene andere huisvesting dan de wachthuizen, want zij worden niet gekaserneerd, en menigeen wordt geboren, leeft en sterft op de wacht.»

Dit fiere corps was het dus, waarvan Augustijn Michielsz zich Oud-Majoor noemde en waaraan hij zijn titel dankte van WelEdele Manhafte. Gelukkig schonk zijn fortuin hem méér aanzien.

Sedert den dood van den laatste zijner broeders in 1805 was hij alleeneigenaar, zooals wij zagen, van Tjileungsir en Kalapanoenggal niet alleen, doch tevens van de daaraan grenzende landen Tjipamingkis en Tjimapag, [1] welke hadden toebehoord aan Andries, die ze aan zijne beide broeders had vermaakt. Hadden Andries en Pieter, die beiden, met voorbijgaan hunner

[1] Deze beide landen waren sedert 1793 (overschrijving 13 Nov. 1793 folio 196) eigendom geweest van Andries Michielsz, die ze bij codicil van 30 Juli 1801 Nº 908 Boswel had vermaakt aan zijne broeders Pieter en Augustijn, tegen betaling van 53.000 Rds. en op voorwaarde dat de jongste der twee, Augustijn, de administratie zou voeren en dat telken jare 1000 Rds. zouden worden uitbetaald aan de armen der Hervormde Gemeente; bovendien kregen zij samen zijn aandeel in Tjileungsir en Kalapanoenggal tegen betaling van hetgeen hij zelf daarvoor had gestort. Den 7 Juli 1802 folio 1000 had de overschrijving van Tjipamingkis en Tjimapag plaats (tegelijk met de andere landen) op naam der beide broeders. Eene maand reeds na Andries, misschien dus met onderling overleg, maakte ook Pieter een testament, 22 Aug. 1801 Nº 25819 Ketelaar, waarbij hij, bij ontstentenis van kinderen, zijne vrouw afscheepte met een legaat en zijn broer Augustijn benoemde tot universeel erfgenaam; aan diens overname van zijn eigen aandeel in Tjileungsir en Kalapanoenggal voor 170.000 Rds. papier verbond hij de voorwaarde van eene uitkeering van 250 Rds. zilver aan de armen van het armhuis telken jare na den gedanen verkoop der vogelnestjes, benevens het geven van een maaltijd; voor het aandeel in Tjipamingkis en Tjimapag moest 26.500 Rds. worden voldaan. Deze laatste landen werden op Augustijn overgeschreven 5 Maart 1806 folio 608.

echtgenooten, Augustijn tot erfgenaam benoemden, de bedoeling gehad om in dezen jongsten zoon van Jonathan aan het Bataviaasch publiek een super-Mardijker te vertoonen, dan slaagden zij daarin volkomen. Immers Augustijn breidde zijne groote bezitting nog voortdurend uit. In 1808 kocht hij met een ander Tanahbaroe (een gedeelte van Nambo, in de zuidoosthoek der residentie Batavia), dat in 1810 geheel zijn eigendom werd, in 1810 Tjibaroesa, in 1817 Tjitrap met Nanggewer.[1] Eene kaart van 1819 vertoont als zijn eigendom ongeveer een vierde gedeelte der tegenwoordige residentie Batavia (Krawang niet medegerekend), begrepen tusschen de volgende grenzen: van den oorsprong der Tjikeas tot hare uitmonding; van hier eene lijn recht oostwaarts naar de Tjikarang; deze rivier af tot den grooten weg naar Krawang; langs dezen weg tot de Tjitaroem; de Tjitaroem, Tjibehet en Tjiomas op tot den oorsprong dezer laatste; van hier langs de grens der residentie en den voet der bergen westwaarts tot den oorsprong der Tjikeas. De omvang van dit complex werd geschat op een 150,000 morgen, niet zoo heel veel minder dan de provincie Utrecht. Bij den landverkoop tijdens Raffles kocht Michielsz bovendien Tjipoetri, dat slechts eenige jaren zijn eigendom is geweest (zie Priangan I, 305) en in 1827 (overschrijving 12 Juni 1827 folio 275) Soekaradja bewesten de Tjikeas, grenzend aan zijne andere landen.

Aldus in hoogheid gezeten, zocht en vond Augustijn eene hem passende woning in den huize Semper Idem bij de Buitenkerk aan den weg van Jacatra, tusschen 1750 en 1760 gebouwd door den Opperkoopman Pieter Johan Bangeman, waarin sinds dien eene reeks van hooggeplaatste personen, meest Raden van Indië, gewoond had, sedert vijftien jaar het huis van den Oud-Raad van Indie Jacobus Martinus Baljee, die thans deze steeds meer ontvolkte buurt verliet en naar Molenvliet trok. Baljee's stadgenoot en levensbeschrijver zegt omtrent Semper

[1] Overschrijvingen van Tanahbaroe 2 Aug. 1809 folio 709; 18 April 1810 folio 465; zie Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw deel LI p. 59. (omtrent Nambo zie Priangan III. § 284 e. v.); van Tjibaroesa 16 Jan. 1811 folio 408 (omtrent dezen verkoop zie Plakaatboek XVI, 31 e. v. en Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw deel LII p. 382), van Tjitrap 12 Maart 1818 folio 115 (notarieele acte van dit laatste 6 Nov. 1817 N° 538 notaris Bussing).

Idem:[1] «Zijn huis, het eerste aan de linkerhand van den hoofdweg ..... was een gebouw, welks uitspringende vleugels ter wederzijden van het wijkende hoofdgebouw een voorplein vormden, dat, met marmer geplaveid, door een fraai bewerkte ballustrade, met groote standbeelden versierd, van den weg was afgescheiden», en dus, zegt de goede man, de woning van onzen Baljee, als kind opgevoed in het Leeuwarder weeshuis, moet veel fraaier zijn geweest dan die onzer Friesche Stadhouders op het Hof (wat niet hard gezworen is).[2] Dit weidsche verblijf heeft ook de bewondering gewekt van Luitenant van Doren, die te Batavia aankwam toen Michielsz eigenaar was van

---

[1] Zie W. Eekhoff, Leven van J. M. Baljee, Leeuwarden 1835 p. 75 en 76. De overschrijvingen van Semper Idem laten zich geregeld vervolgen van af de acte van 2 Dec. 1750 folio 275, toen het van de erven van Justinus Vinck, Oud Landdrost, overging op Bangeman. Het perceel grensde toenmaals ten Westen aan de Buitenkerk, doch 4 Sept. 1754 folio 16 werd een deel verkocht aan den Gecommitteerde Freijer; voortaan was het van de Buitenkerk gescheiden. De naam Semper Idem het eerst in de acte van 12 Aug. 1761 folio 1435, waarbij het overging aan den Raad van Indië W. H. van Ossenberch. Later bewoond door den Raad van Indië Thomas Schippers; de weduwe van den Gouverneur van Makassar P. G. van der Voort; den Landdrost Egbert Blomhert; de Raden van Indië Isaac Titsing en Anthony Barkey; den Eersten Secretaris der Hooge Regeering François van Braam; sedert 1805 door Baljee; overdracht aan Augustijn Michielsz 20 Sept. 1820 folio 469. Het huis had destijds eene verdieping, die er, naar het schijnt, door Barkey was opgezet. Michielsz betaalde er f 39.600 voor. Vermoedelijk was het huis in den stijl, waarvan men op Rach's platen van omstreeks 1770 en nog heden op Rijswijk eenige specimina vindt, zooals de toko Van Arcken (waarvan eene afbeelding staat bij J. B. J. van Doren, Reis naar Nederlands Oost-Indie. 's-Gravenhage, 1851, deel II, tegenover bl. 11), naar mijn smaak een der mooiste woningen van Batavia, waartegen het moderne gepruts armzalig afsteekt.

[2] Het zou wel wenschelijk zijn dat de papieren van Baljee, die met zijne gansche nalatenschap aan het Blauwe Weeshuis te Leeuwarden zijn gekomen en waaruit Eekhoff indertijd de stof putte voor zijne levensbeschrijving, werden overgebracht naar het Rijksarchief. Onnoodig te zeggen dat de brave Eekhoff geen kijk op Indische zaken had. Baljee, door hem voorgesteld als een zoetsappig ideaal van burgerdeugd, was een man van zeer middelmatige ontwikkeling en bekwaamheid, uitgekomen als chirurgijn, die zijne carrière dankte aan zijn huwelijk met eene onechte dochter van den schatrijken chef van het Compagnieshospitaal en aan zijne connecties met de Jacobijnen in Nederland, die hem in 1798 op het kussen brachten. Daendels vond hem, en terecht, een zeer bekrompen man en zette hem uit den Raad van Indië. Van oneerlijkheden van Baljee heb ik echter niets bespeurd, en dat zegt al veel.

Semper Idem. Vele jaren later schreef hij: [1] «Onder die [nl. paleizen en tuinen aan den weg van Jacatra], welke in 1822 nog bewoond waren, behoorde het zeer prachtig gebouw van zekeren Jan Michiels, bijgenaamd de Majoor Jantje, omdat hij Majoor der Papangers was, hetwelk nog te dier tijd door den eigenaar bewoond, eenigzins gerepareerd en onderhouden werd. Eenige jaren later bleef het echter meerendeels onbewoond, omdat de heer Michiels het grootste gedeelte van het jaar op zijn landgoed te *Tjitrap* vertoefde, waardoor het even als al de overigen in eenen vervallen toestand geraakte, en tot den grond voor afbraak werd verkocht. Deze woning, naar den voormaligen oosterschen smaak en uit eene ruime beurs gebouwd, bestond uit twee verdiepingen en was in zalen en ruime vertrekken verdeeld, en zoo als het mij later bleek, bij gelegenheid dat ik aan dien heer een bezoek gaf, opgepropt van meubelen: ik vermeen er vijftig pendules en spelende slingeruurwerken opgemerkt te hebben. Door een ruimen tuin en diepe slooten ingesloten, prijkte het gebouw vooral aan den straatweg met een zwaar ijzeren hek en op afstanden geplaatste nissen, waarin van ijzer gegoten mansgroote figuren den voorbijganger aanstaarden.»

Op dezen huize Semper Idem voerde Augustijn een ietwat barbaarschen staat, die in de 18e eeuw aan een Raad van Indië mag hebben gepast, maar onder Van der Capellen en zijne opvolgers vrijwel uit den tijd was geraakt. Een enorm personeel, nagenoeg geheel uit slaven bestaande, vulde zijne bijgebouwen met leegloopers. Men vond er 20 muzikanten (waarvan een gedeelte, met blaasinstrumenten en Turksche trom en in uniformen met goud en zilver passement, waarschijnlijk de Papangermuziek vormde), 9 koetsiers, 20 stalknechts, 6 lijf-, 8 huis- en 6 tuinjongens, 3 lampopstekers, 10 ósschers, 4 koks, 3 broodbakkers, 4 horlogemakers, een zilversmid, 3 kleermakers en een pruikenmaker, 10 lijf-, 15 huis- en 12 kindermeiden, 4 theeschenksters, eene kondé- en eene koekenmaakster, eene vogel- en eene wateroppasster, 13 meiden voor de dispens en 7 voor de keuken, 2 toeaktappers en nog eenige anderen, die met hun talrijk kroost deze omgeving wel tot een vroolijk verblijf zullen hebben gemaakt. Op vendutie brachten later de slaven

---

[1] J. B. J. van Doren, Reis naar Nederlands Oost-Indië. 's Gravenhage 1851, II, 163.

van Semper Idem eene kleine ton op. Inderdaad nog zoo kwaad niet gezien van Augustijn, dat hij en de zijnen met al hun volkje niet naar Weltevreden waren verhuisd; hier in de verlaten buurt der Buitenkerk hadden zij het rijk alleen.

Wilde men echter Augustijns zon in vollen luister zien stralen, dan moest men zijne gastvrije woning op Tjitrap bezoeken.

Tjitrap was in oude tijden door de Compagnie afgestaan aan Pangeran Aria Poerbaja (den door het oorlogslot in hare handen gevallen Bantamschen Prins, zoon van Sultan Agoeng), eenige jaren later echter hem ontnomen en gegeven aan een ander Bantamsch Hoofd, Aria Soerawinata, aan wiens afstammelingen tot het begin der 19e eeuw het aangrenzende Soekaradja behoorde. Poerbaja was in zijne nadagen met zijn broer Radèn Sakee naar Ceilon verbannen doch in 1730 met dezen naar Batavia teruggebracht, waar hij overleed, terwijl Radèn Sakee zich op Tjitrap vestigde, dat in 1756 door de Compagnie werd verkocht aan Von Hohendorff, den schoonzoon van den Gouverneur-Generaal Jacob Mossel.[1] Nog heden wordt hier Sakee's graf gewezen, dicht bij het landhuis en ten Zuiden daarvan. Men weet er nog te spreken van zijn afstammeling Pangeran Matjan en vertoont er een heilig zwaard, gobang, waarvan gevest en lemmet zich in verschillende handen bevinden, benevens «een hemd, geheel met spreuken in Arabisch schrift beschreven». In de kampongs Karangasem, Kaoem en Tjitrap wonen nog afstammelingen, die gedeeltelijk den titel Ateng voeren.[2]

De staat, dien Augustijn Michielsz op Tjitrap vertoonde, was niet minder kolossaal dan op Semper Idem. Als huisbedienden

---

[1] Het eigendomsbewijs van Tjitrap is nooit ingeschreven in het Erfboek; de oudste acte van transport is van 8 Juli 1761 folio 1076, waarbij het werd overgeschreven op Von Hohendorff's weduwe; de in deze acte vermelde grondbrief van 20 Sept. 1756 moet het aan Von Hohendorff uitgereikte eigendomsbewijs zijn. De overdrachten laten zich vervolgen tot die bij akte 2 Juni 1773 folio 801; daarop volgt die van 7 Juni 1775 folio 729 en zoo verder. Over de omstandigheden van den verkoop aan Von Hohendorff, die vrij zonderling zijn, kan hier niet worden gesproken.

[2] Over Pangeran Poerbaja en Radèn Sakee zie Priangan I, 216 e. v.; over Kiai Aria Soerawinata ib. II, 157 noot 6 en elders. De laatste vermelding van „den Aria van Soekaradja en Jatinagara Soera Winata" is in Resol. van Heemraden 9 Nov. 1805; te Djatinagara aan den weg naar Bekasi zitten deze Bantammers echter ook thans nog. Hoe het land Soekaradja aan Tenoy kan zijn gekomen, die in Resol. 1 Juli 1803 als eigenaar voorkomt, blijkt uit de acte van overschrijving van 16 Sept. 1812 folio 944 niet.

bezat hij hier 117 slaven; verder had hij er 48 vrije bedienden, 24 boedjangs in de stallen, 28 grassnijders, 20 voor de koekraal, een smid en een zadelmaker, 4 ronggens, 2 topeng- en 2 gamelanspelers. Ter beschikking van zijne familie en zijne gasten en tot verder gerief stonden niet minder dan 362 paarden gereed. Alleen de rijst voor het onderhoud van deze verbazende hofhouding kostte 1640 gulden per maand; overigens kregen de 159 slaven en slavinnen eene sobere toelage van 122 gulden per week en de vrije boedjangs per maand en per hoofd slechts f 2.55 koper. Het hoogste aan een Europeeschen opziener betaalde salaris was maar 60 gulden per maand. In het geheel telde Michielsz elk jaar ongeveer eene ton neer voor het onderhoud, de bezoldiging en de uitkeeringen aan de talrijke personen die van hem afhingen.

Met dat al was de man in zijne liefhebberijen de eenvoud zelve gebleven. Wanneer zijn tijdgenoot Van Doren [1] het over de simpele geneugten van inlandsche Hoofden heeft, voert hij ter toelichting aan: «Zoo had de heer J. Michiels, bijgenaamd majoor Jantje, een der rijkste particulieren van Batavia, in het jaar 1827 een paleis op zijn landgoed Tjitrap, 22 palen van Batavia, laten bouwen, dat alleen tot gebruik van den Kommissaris-Generaal L. Burggraaf du Bus de Gisignies bestemd was, terwijl de heer Michiels, die liever in *sarong* en *kabaja* op een matje zat, daar slechts kwam om Z.Ex. voornoemd te ontvangen». Zijne Oostersche afstamming bleek ook in andere opzichten. Dezelfde Van Doren [2] bezocht hem in 1823 op Tjitrap «waar een kolossaal heerenhuis, met ruime zalen en galerijen, van steen gebouwd, onder den bijnaam van den «*zotten inval*» toenmaals bekend stond», welk huis, naar hij zegt, later is gesloopt. Bij het middagmaal bedienden 25 slavinnen, want Majoor verdiende volgens deze oneerbiedige autoriteit den naam van een ouden snoeper. «Voor de logeergasten, waarvan het getal soms overgroot, ja dikwerf veertig en meer familiën bedroeg, waren kamers in bijgebouwen, nabij het hoofdgebouw, terwijl voor gehuwden afzonderlijke gebouwen met vrije bediening disponibel stonden.

De tijd werd er met eten, drinken, wandelen en kaartspelen doorgebragt. Ook hoorde men den ganschen dag, behalve een

[1] Zie diens Herinneringen II, 225.
[2] J. B. J. van Doren, Fragmenten, Amsterdam 1854, I, 231.

vijftigtal slaande en spelende huisklokken, de muzijk van een dertigtal slaven, die allerlei blaasinstrumenten bespeelden; en des avonds, zoodra de thee afgeloopen was, werd er veelal gedanst.

De gastheer en zijne gasten aten allen aan eene en dezelfde tafel, en werden bediend door slaven van het mannelijk geslacht; doch *en petit comité*, zoo als wij hierboven gewaagden, door slavinnetjes. De bediening was prompt, en de heer Michiels, wien niets kon ontgaan, regeerde zijne bedienden met de oogen.

Een zonderling gebruik, waarop die heer zeer gesteld was, bestond daarin, dat de muzikanten gedurende den maaltijd al spelende om de tafel marcheerden, doch bij elken *toast* stil hielden, en daarna weder, totdat het eten afgeloopen was, voortspeelden; terwijl de gasten op een teeken, door den gastheer gegeven, op hunnen stoel zittende, allen regts uit de flank maakten, en met dien achter elkander de zaal rondhuppelden.

Men kan zich geen denkbeeld vormen van de pracht en luxe, die bij zulk eene gelegenheid op tafel ten toon gespreid wordt. Gouden vazen, zilveren kandelabers met vier en vijf branches, van brandende waskaarsen voorzien, kristallen en ander zilverwerk, dat in massa tegen de kristallen lustres blonk, waardoor de zaal verlicht was. Wanneer er *en petit comité* gedineerd werd, was alles eenvoudig, doch *comfortable*.

De heer Michiels, die zeer vrolijk kon zijn, was ook een liefhebber van *tandaken* — op zijn inlandsch dansen — en regaleerde zijne gasten altijd, althans, wanneer er geene gehuwden onder waren, eene *tandak*partij, als wanneer hij, als Javaan uitgedoscht, met de *kris* op zijde, dien dans met eene zijner slavinnen opende.

Zulk eene danspartij gaf hij ons denzelfden avond van onze komst. Na het *diné* liet de gamalan *Salendro* onder een *pondokh* in de nabijheid van het huis zich hooren, als een teeken, dat de danseressen den gastheer en zijne gasten wachtende waren....

De heer Michiels, die een groot liefhebber van schoone paarden was, had eene zeer uitgebreide stoeterij, waarin ten minste 150 paarden, als: hengsten, merries en veulens, aanwezig waren. Van zijne rijpaarden mogt niemand gebruik maken; doch er stond steeds een wagen en vier paarden opgetuigd, ter dispositie van de gasten, die over dag de omstreken in oogenschouw wenschten te nemen.

Het korps toonkunstenaars, waarvan hierboven sprake was, bestond uit een dertigtal, die niet onaardig verschillende blaas- en strijkinstrumenten bespeelden. Zij hadden een halfmilitair costuum, met tulbands op het hoofd, en dienden voor de muzijk van het korps *papangers* te Batavia, waarvan de heer Majoor kommandant was.....

In één woord, Tjitrap was het *rendez-vous* van de gastronomen en ombreurs, voor hooge sommen gelds, van Batavia en omstreken. Er waren geene dagen bepaald, om er heen te gaan, wanneer de heer Michiels buiten was, en men liet belet vragen, was men welkom; doch, zoo als het van oudsher bekend is, er zijn tijden, dat de menschen op aanloop gesteld zijn; maar zulke begeerten zijn soms wisselvallig. Hetgeen men vroeger aangenaam vond, wordt veelal in rijperen leeftijd overlast, althans, wanneer de prikkel van eigenliefde in het spel komt. Zoo was dat ook met den heer Michiels. Zijne eigenliefde werd niet weinig gevleid door een onverwacht bezoek van den kommissaris-generaal, den burggraaf du Bus de Gisignies, en van ter zijde vernomen hebbende, dat Z. Ex. meer zoude komen, wanneer de toegang op den huize Tjitrap voor anderen verminderde, deed hem het besluit nemen, om in eens die familiare bezoeken te doen ophouden. Hij deed dit te meer, omdat hij op den L^t. Kolonelspost van het korps *papangers* en mooren aasde. Zeer kort na het bezoek van den Kommissaris-Generaal bovengenoemd kwam hij op het denkbeeld, om een afzonderlijk paleis op zijn land te laten bouwen, dat uitsluitend voor Z. Ex. zoude bestemd zijn.

De heer Du Bus nam het aanbod aan, en het gezelschap, dat de heer Michiels vroeger zag, met uitzondering van eenige protégés van het hof en eenige zijner vrienden, werd van lieverlede al minder en minder. Eenigen lieten het na, omdat er de kommissaris een verblijf had en niet gaarne op de vingers gekeken werd, want Z. Ex. was buitengewoon vroom; terwijl anderen, in hunne eigenliefde gekwetst, zich niet aan de grillen van den Majoor Jantje wilden prijs geven.

Zoo werd het gulle en gastvrije landhuis van den heer Michiels in een doodsch en stijf verblijf herschapen....."

De somberheid van Majoor Jantje's laatste levensjaren zal ook wel door het overlijden van zijne tweede vrouw zijn verhoogd.

Wij zagen dat hij in zijne jeugd tegen den wensch zijner

ouders en ondanks hun dreigement met onterving Maria Wilhelmina de Bruijn had gehuwd. Bij deze echtgenoote, die 21 Juli 1803 werd begraven, had hij verschillende kinderen,[1] waarvan eene, Agraphina Augustina, geboren 23 Sept. 1792, haren vader overleefde en de stammoeder werd van het wettige geslacht. Zij stierf eerst 4 Februari 1875 en werd niet in het familiegraf bijgezet doch in een kelder daarnaast op Tanahabang. Maar evenals eertijds zijn vader Jonathan had Augustijn nog bij het leven zijner echtgenoote eene verbintenis aangeknoopt met eene Davida Elisabeth Augustijns,[2] die na het overlijden zijner vrouw bij hem inwoonde en met welke hij 23 Mei 1819 in het huwelijk trad. Deze oude getrouwe ontviel hem nu op 3 October 1827. Wanneer wij nagaan dat zij niet werd ter aarde besteld in het familiegraf doch op eene stille plek aan de overzij van het woonhuis Semper Idem, zoodat haar echtgenoot uit zijne bovenvertrekken den kanariboom kon zien waaronder zij rustte, dan mogen wij aannemen dat haar heengaan hem bitter hard is gevallen en dat de streeling eener ijdelheid, die zijne tweede natuur was geworden, voor dit verlies weinig vergoeding bood.

Die ijdelheid was anders in de laatste jaren eenigszins in de knel geraakt. Hij had nu sedert 1807 Oud Majoor geheeten van een niet meer bestaand burgercorps of bij gebreke hiervan Majoor der Papangers, waarover zijn onechte broeder Frederik[3]

---

[1] Hunne dochter Wilhelmina, geboren 13 April 1790, trouwde 12 April 1807 met Jacobus Bonte van Batavia, klerk bij den Translateur voor het Javaansch en zoon van Christiaan Bonte. Na haar overlijden hertrouwde Jacobus Bonte 9 April 1809 met Carol. Hendrika Senn van Basel, weduwe van Theod. Gallois.

[2] Den 23 Aug. 1801 werd gedoopt Augustina Michiels, geboren 12 Juli 1801, waarvan de moeder is Davida Elisabeth Augustijn, vrije Christen vrouw; het kind werd geadopteerd door Augustijn Michielsz. Naar den naam te oordeelen onderstel ik (haren doop heb ik nergens kunnen vinden) dat deze vrouw den naam Augustijn of Augustijns bij den doop had ontvangen, dat wil zeggen dat zij onchristen, en waarschijnlijk slavin, van geboorte was en dat Augustijn Michielsz als haar doopgetuige optrad. Den 13 Nov. 1801 teekent zij eene notarieele acte (Ketelaar N° 26743) met een kruis. In Augustijns testament, notaris Piepers 25 Mei 1812 N° 771, heet zij „de bij hem in huis inwoonagtige vrije Christine vrouw," hij had toen bij haar een zoon; het evenvermelde kind schijnt al eerder overleden.

[3] Deze Frederik Michiels, geboren 1 Dec. 1782, klerk op de Secretarie, trouwde 1810 te Batavia met D. M. Zomerkamp van Batavia, die eveneens van onechte geboorte was; hij hertrouwde als weduwnaar 26 Aug. 1821 met M. F. Dolunan, weduwe van G. Arlt.

het feitelijk commando voerde; niemand was te Batavia zijns gelijke geweest — en ziet daar herrees de schutterij plotseling uit de asch van haar rijk verleden! Den 18 Augustus 1825 kwam ter hoofdstad de ontstellende tijding dat de opstand in de Vorstenlanden zoodanige vorderingen had gemaakt, dat de verbinding van Batavia met Samarang thans verbroken was. Het garnizoen van Weltevreden scheen te zwak om zelfs de posten te bezetten. Er was, oordeelde de Regeering, «geen ander middel voorhanden,» wilde men dit garnizoen versterken met «manschappen op wier trouw men zich kunne verlaten», dan om «de Christen ingezetenen op te roepen tot het dragen der wapenen op den voet der schutterijen, welke onlangs, en met het beste gevolg, zooals thans blijkt, te Samarang en Soerabaija zijn opgerigt.» Zonder verder beraad werd dus onmiddellijk tot die oprichting besloten en wel onder bepaling dat de oude gewoonte van vrijkoopen te Batavia niet zou gelden. Uit de «Christen ingezetenen en derzelver afstammelingen te Batavia, den ouderdom hebbende van 16 tot 45 jaren», werd dus een corps samengesteld van 800 à 1000 «buikjes», waarover de Resident als Kolonel het bevel voerde. Nu was deze Resident wel een mede-Bataviaan van geboorte, zoon van Dirk van Hogendorp, Comte de l'Empire, maar heelemaal geen bureaumannetje, integendeel een geweldig sabreur, die onder Napoleons adelaars als officier der kurassiers bij Friedland het Legioen van eer had gewonnen, den veldtocht in Rusland had meegemaakt en bij Waterloo gestreden — helaas *tegen* zijn vaderland! Naast deze foudre de guerre stond Majoor Jantji ondanks zijn «lakenschen monteringrok» met heusche gouden knoopen, zijn «dolmantel», zijne zwaargegalonneerde pet en de 326 pantalons, welke men later in zijne garderobe aantrof, (de rest was naar verhouding) min of meer in zijn hemd. Bij gebrek aan een schitterenden staat van dienst en eene constellatie van ordeteekenen behoorde hij daarom althans met een hoogeren rang te prijken, en zoo maakte zijn patroon Du Bus hem dan eerlang Luitenant-Kolonel en later Kolonel-titulair. Maar zijn uur was weldra gekomen. De «Chineese geneesmeester Tan Lieuw Poey», bij wien hij voor duizend gulden per jaar geabonneerd was op «praktijk en medicijnen» (de echte Batavianen van destijds vertrouwden geene Europeesche dokters) kon de kans niet keeren — den 27 Jan. 1833 overleed

Kolonel Augustijn. Met de Papanger muziek werd hij grafwaarts gedragen.

Wanneer de lezer den indruk heeft ontvangen, dat Majoor Jantji zijne uitgebreide landgoederen kwalijk met de zorg kan hebben beheerd, die wenschelijk was, dan heeft hij volkomen juist gezien. Van beheer was eigenlijk alleen sprake bij Kalapanoenggal, zijne goudmijn. De andere landen werden op ouderwetsche wijs aan Chineezen verhuurd, die er een zetbaas of poetia plaatsten om de opgezetenen naar behooren uit te mergelen, geholpen door een paar Europeesche schrijvers, terwijl een inlandsch djoeragan voor de uitvoering zijner orders zorgde. Behalve allerlei «geschenken» in natura zooals gevogelte, eieren, boter, groenten en vruchten, brachten deze landen aan huur op: Tjipamingkis per jaar f 30.000, Tjitrap (uitgezonderd de gronden rondom het landhuis) f 22.000, Tjileungsir f 18.000, Tjibaroesa f 11.000, Soekaradja f 8.000 en het land Tandjoeng Priok f 1.600, alles in koper, maar Augustijn had de slordige gewoonte om door de poetia's allerlei voorschotten in rijst en contanten te doen betalen op korting van rekening, zoodat hij in den regel bij hen in het krijt stond. Het rendement der vogelnestjes van Kalapanoenggal wordt door de tijdgenooten verschillend geschat. Uit de boedelpapieren blijkt, dat in het jaar na zijn dood de nestjes in vier plukken ongeveer f 140.000 opbrachten, hetgeen overeenkomt met Van Doren's taxatie op 150 à 160.000 gulden. Augustijn had zoo weinig overzicht gehad van zijn vermogen, hetwelk aan activa ruim twee en een half millioen bedroeg, dat hij dit wel een millioen te hoog had aangeslagen, en was daardoor in dezelfde fout vervallen, die na den dood van zijn vader tot zooveel getwist had geleid. Hij had namelijk op zijne landen, die reeds met hooge hypotheken waren bezwaard, zoodanige lasten gelegd in den vorm van fideicommissair verband, legaten en uitkeeringen, dat de geschatte waarde dezer bezittingen bijna anderhalf millioen daarbeneden bleef. Een smakelijk kluifje voor advocaten!

Het eenige wettige kind, dat bij zijn dood nog in leven was, heette, zooals wij zagen, Agraphina Augustina. Zij was den 22 October 1809 in het huwelijk getreden met den Adjunct-Secretaris der Rekenkamer Jacobus Anthonij Beijvanck van Batavia, met wien het eerste scheutje Europeesch bloed in dezen tak der aloude Michielszen kwam en die dan ook niet

verkoos zich in de Aziatische omgeving van Semper Idem te vestigen. [1] Aan deze dochter en universeele erfgename had nu Augustijn Michiels als prelegaat Kalapanoenggal vermaakt, onder bepaling dat pas na het uitsterven harer wettige nakomelingen zijne geadopteerde kinderen rechten op dit land zouden kunnen doen gelden. Van deze geadopteerde en onmondige kinderen kreeg de zoon Michiel Augustijn Michiels de landen Tjipamingkis met Tjimapag en Nambo, de dochter Augustina Michiels (wier moeder was de Balische slavin Thalia) de landen Tjileungsir en Tjibaroesa, de zoon Andries Michiels de landen Tjitrap en Nanggewer, de dochter Wilhelmina Michiels het land Soekaradja, andere familieleden en eene Chineesche vrouw nog een paar landen; daarenboven waren er talrijke legaten en allerlei bepalingen, waaraan de erfgenamen zich bitter weinig hebben gestoord. Na lang onderling getwist kwamen dezen den 21 October 1834 tot eene voorloopige schikking, [2] waarbij werd overeengekomen, de bepalingen van het testament van kracht te doen blijven, zoodat Kalapanoenggal zou worden overgeschreven op naam van Mevrouw Beijvanck, doch bezwaard

[1] Hij werd 7 Juli 1780 bij de Luthersche gemeente te Batavia gedoopt uit Jacobus Anthonius Beijvanck en Anna Elisabeth Houtman. De vader was in 1759 als handwerksman per Noord-Beveland op Java gekomen en had het na een langjarigen dienst in het Ambachtskwartier anno 1786 gebracht tot Fabriek. Toen bij Resolutie van Commissarissen-Generaal van 3 Oct. 1795 deze betrekking werd opgeheven, kreeg hij zijn ontslag uit den dienst. Hij was natuurlijk zeer vermogend. Zijne weduwe hertrouwde in 1798 met G. H. Schäffer van Erfurt, Oud-Kolonel der Infanterie, die daardoor eigenaar werd van het land Tjililitan achter Meester Cornelis. In den Engelschen tijd was J. A. Beijvanck Schout van Meester Cornelis en woonde te Kampong Malajoe, dus op of nabij het land van zijn stiefvader. Beijvanck had bij eene Chineesche vrouw eene dochter, die met het lid der Rekenkamer Rensing huwde en onlangs overleed. Dit was echter 's mans eenig speelkindje niet, want 10 Jan. 1813 liet hij een kind doopen uit Zamira van Boegis en versierde dit met zijn eigen vollen naam, Jacobus Anthonius Beijvanck. Als getuige verscheen notabene zijne echtgenoote! Een wettigen zoon, den 6 Oct. 1811 gedoopt, gaf hij den naam David Augustijn, dus dien van zijn schoonvader en deszelfs huishoudster (destijds nog niet met Augustijn gehuwd). Blijkbaar behoorde het concubinaat toenmaals geheel tot de Bataviasche zeden en verschilde de bijzit in de algemeene achting niet veel van de echtgenoote. Zie daarover ook Priangan I, 291 noot.

[2] De acte van Notaris Buijn van dezen datum N° 58 bevat zeer belangrijke gegevens omtrent Augustijn's testament van 20 Maart 1821 notaris Heijnis N° 177, zijne codicillen en zijne nalatenschap. De Griffier van den Raad van Justitie vergunde mij inzage daarvan.

met eene schuld van f 728.092, de andere landen op de namen der geadopteerde kinderen, evenzeer belast met zware schulden en wel om daaruit de gelden te vinden, die benoodigd waren ter uitvoering van de verschillende testamentaire bepalingen. Deze schulden zouden daarom feitelijk rusten niet op bepaalde landen doch op de gansche massa; eerst met ultimo September 1840 zou eene definitieve scheiding en deeling des boedels plaats vinden. Alsdan zou Mevrouw Beijvanck haar land Kalapanoenggal in handen krijgen; voorloopig ontving zij eene ton in contanten en een maandgeld van f 2500, terwijl de gezamenlijke landen onder beheer bleven van een zaakgelastigde.

Men zou dus verwachten dat nog heden ten dage hare afstammelingen in heerlijkheid zouden zitten op Kalapanoenggal en daaruit de bronnen zouden trekken voor een even vorstelijk vertoon als wijlen Augustijn. Dit is echter het geval niet. De dochter der Beijvancks, Anna Elisabeth Augustina, gedoopt 18 Juni 1816, trouwde kort na de onderlinge schikking van 1834 met den gewezen zeeofficier George van Braam van Delft,[1] doch kwam spoedig daarna te overlijden en daar zij buiten gemeenschap van goederen was gehuwd, werd haar man nimmer eigenaar van Kalapanoenggal. Beijvanck overleed eenige jaren later. Zijne weduwe hertrouwde in 1844 met den in 1790 te Bergen op Zoom geboren Kolonel der Intendance Petrus Henricus Menu, die voor de eerste blijvende bloedmenging der Michielsen heeft zorggedragen. Zij bereikte een hoogen ouderdom. Het kind uit haar tweede huwelijk, Johanna Maria Menu, werd de echtgenoote van den officier J. J. W. E. Verstege, die een talrijk gezin heeft gekregen, waarvan er nog heden op Tjitrap wonen.

Op Tjitrap — niet, zooals behoorde op Kalapanoenggal, dat in eigendom is gekomen van de familie Arnold door het huwelijk van J. W. Arnold[2] met Augustina Michiels, dochter

[1] Over dezen van Braam zie de acten van Notaris Buijn, 25 Oct. 1834 N° 68 en 30 Oct. 1834 N° 89.

[2] Een Johan Willem Arnold werd 6 Febr. 1808 bij de Luthersche gemeente te Batavia gedoopt uit Christiaan Louis Arnold en Susanna Valentina Blondeel. De vader, die uit Hanau was en in 1807 repatrieerde als Oud-Vice-President van Schepenen titulair, is Diaken bij de Luthersche gemeente geweest. Bij gebreke aan een eigenlijken burgelijken stand moest men natuurlijk geboorten enz. laten inschrijven in de kerkregisters; menschen van Duitsche afkomst deden dit liefst bij de Luthersche gemeente. Een J. F. Arnold van Hanau,

van Thalia. Hoe er geprocedeerd moet zijn, voor dat deze uitkomst is bereikt, kunnen wij slechts bij benadering gissen. Wat echter duidelijk blijkt, is de cynische onverschilligheid, waarmee Augustijns beschikkingen zijn verwaarloosd door degenen die hem alles dankten. Zijne oude slaven, voor wie hij zorg had willen dragen, werden terstond op vendutie gebracht; het huis Semper Idem, dat een onvervreemdbaar eigendom der wettige afstammelingen moest blijven, smeet men onmiddellijk na zijn dood tegen den grond evenals dat van zijne zuster, de weduwe Baron; blijkbaar had men meer dan genoeg van dat wonen in de buurt der Buitenkerk. De verschillende landen geraakten ten slotte in handen, waarvoor zij niet bestemd waren, de vogelklippen van Kalapanoenggal werden door wanbeheer te gronde gericht en het stuk land dat Davida's graf draagt, welks onderhoud volgens haar echtgenoots testament »tot de laatste der descendenten toe« zou rusten op den eigenaar dezer klippen, werd aan een kantooroppasser der Arnolds gegeven.

Van Majoor Jantji's glorie rest er niets dan eene zeer vage herinnering.

De tijden zijn lang voorbij dat 52 kamponghoofden hem opwachtten aan de grens van Tjitrap, allen te paard, getooid met reusachtige ruige kolbakken en lansen met vlaggetjes in de hand, dat de gansche bevolking in feestkleedij onder oud-Hollandsch hoezeegeroep zijn rijtuig omstuwde bij het klinken van de gamalan, terwijl landheer en gasten met volle handen kopergeld uitstrooiden. Vere is dat barty now? Zou Hans Breitmann droevig vragen. De kolbakken liggen nog, met onaanzienlijke koehuiden opgelapt en van de kakkerlakken

---

die waarschijnlijk een zoon van den vorige was, trouwde 27 Mei 1804 met Geertruida Carolina Frederika, de oudste natuurlijke dochter van den Raad van Indië C. M. Neun, welke laatste, die eveneens een Duitscher en zeer vermogend was, bij testament Ketelaar 2 Mei 1801 N° 24 zijne vier natuurlijke kinderen tot universeele erfgenamen had benoemd. Deze J. F. Arnold bleef te Batavia en was in den Engelschen tijd eigenaar der landen Trogong en Tjipoetat. Zijne vrouw die was opgevoed ten huize der schoonzuster van Christiaan Louis Arnold, hertrouwde als weduwe te Batavia in 1828. Uit haar huwelijk met J. F. Arnold werd 30 Mei 1818 gedoopt een Jan Willem (geboren 30 Maart 1815), die waarschijnlijk de persoon is die de dochter van Augustijn Michiels huwde. Hij was geparenteerd aan Andries de Wilde, doordat zijne tante, Johanna Constantia Neun, als weduwe van A. Brandel hertrouwde met De Wilde's stiefbroeder Jan Jacob Steitz.

kaalgevreten, op zolder, uit vergeelde paperassen moet men opdiepen wáár Semper Idem stond en Davida's graf zal t' avond of morgen in elkaar zakken.

Alleen de Buitenkerk prijkt nog in stille grootheid als herinnering aan den tijd der Bataviasche Mardijkers en onzer oude roemvolle Compagnie.

Moge men haar in eere houden!

Batavia, 8 Aug. 1916.

EEN BELANGRIJK DOCUMENT BETREFFENDE DEN HEILIGEN OORLOG VAN DEN ISLAM (1914) EN EENE OFFICIEELE CORRECTIE.

DOOR

Dr. C. SNOUCK HURGRONJE.

Sedert de Turksche regeering in November 1914 de poging ondernam om aan den oorlog, waarin zij gewikkeld werd, het karakter van eenen godsdienstoorlog in middeleeuwschen trant te geven en door hare plechtige afkondiging van den heiligen oorlog (djihâd) alle belijders van den Islam opriep tot actieve medewerking aan de bestrijding der tegenpartij van de Midden-Europeesche rijken, hebben verschillende buitenlandsche periodieken zich beijverd om de met dien gewichtigen stap verband houdende stukken (fatwa's, proclamaties enz.) in den oorspronkelijken tekst, in vertaling en met de noodige aanteekeningen algemeen bekend te maken.

Zoover ik weet, is evenwel het zeer belangrijke stuk, waarvan ik hieronder de vertaling laat volgen, tot dusver nooit op die wijze behandeld. Toch had het daarop om allerlei redenen minstens evenveel aanspraak als die andere, waaraan verschillende orientalisten in het belang der geschiedenis hunne zorgen gewijd hebben. Het verscheen in druk te Constantinopel in het jaar 1333 der Hidjrah (19 November 1914—9 November 1915), en wel stellig in het eerste begin van dat Hidjrah-jaar, daar mij reeds in December 1914 bericht werd, dat het verschenen was. Bij meer dan éene gelegenheid (o. a. in de, in Januari 1915 verschenen, tweede uitgave van mijn boekje «Nederland en de Islam», bladz. 136) wees ik op de beteekenis van die half-officieele toelichting betreffende den heiligen krijg, ook toen haar inhoud mij nog slechts fragmentarisch bekend was. Sedert ik in het bezit kwam van een gedrukt exemplaar van het bedoelde vlugschrift, stond het bij mij vast, dat het in vertaling voor Europeesche belangstellenden tentoongesteld moest worden.

Eerst onlangs heb ik den tijd kunnen vinden om die door de bestaande publicaties overgelaten leemte aan te vullen.

Het stuk werd, zooals men heeft kunnen zien, te Constantinopel, bijna onmiddellijk na de afkondiging van den djihâd door Soeltan Mehmed Resjad, uitgegeven door een Comité, waaraan men zonder bedenken een officieus karakter mag toekennen. Terwijl de andere bekendmakingen betreffende hetzelfde onderwerp althans óók voor de wereld buiten den Islam bestemd waren en dus bij hare woordenkeus, al ware het slechts met het oog op de ongeloovige bondgenooten, al datgene vermeden, wat voor niet-Moslims in het algemeen krenkend of beleedigend moest klinken, richt zich deze Algemeene Bekendmaking tot de Moslims alleen, en wel, gelijk o. a. blijkt uit de keuze van de Arabische taal, de internationale kerktaal van den Islam, inzonderheid tot de Moslims buiten Turkije. Behoudens eenige in het verband kwalijk passende zinnetjes, die blijkbaar door een vluchtig corrector zijn ingelascht, schijnt bij het stellen van dit stuk erop gerekend te zijn, dat het alléén zou komen onder de oogen van Moslimsche lezers, of van zulke ongeloovige bondgenooten, wier waardeering van deze soort van opruiïng hen gaarne ook op henzelve toepasselijke beleedigingen deed slikken. Hier maakt men dus kennis met het «geestelijke strijdmiddel» van Turkije als Moslimsche mogendheid, zooals sommige bondgenooten van Turkije het genoemd hebben. Dit wapen, dat de Moslims van den nieuweren tijd sinds lang hadden opgeborgen en waarover zij ongaarne spraken, wordt hier voor den dag gebracht, ontdaan van alle moderniseerende ornamenten, geschikt gemaakt voor dadelijk gebruik door sluipmoordenaars en rooverbenden. De in Turkije heerschende groep van het «Comité van Eenheid en Vooruitgang» noodigt hier, in naam van hetgeen zij het Chalifaat van den Islam noemt, alle Mohammedanen uit om met alle middelen, die Satan aan de menschen heeft geleerd, mede te werken aan de uitroeiïng van alle niet-Mohammedanen, die zich niet op de eene of andere wijze hebben gesteld in dienst van het Turksche Soeltanaat; ja het verklaart hen tot die medewerking verplicht, op straffe van onder de ongeloovigen, of ten minste onder de goddeloozen gerangschikt te worden.

De billijkheid gebiedt ons, nu wij dit stuk bekend maken buiten den engeren kring, waarvoor het oorspronkelijk werd

bestemd, daaraan de vertaling toe te voegen van eene officieele correctie, die ongeveer een half jaar nadat met de verspreiding van het pamflet een aanvang was gemaakt, van wege het officieele perstoezicht en van wege het Comité voor de Nationale Verdediging in enkele dagbladen werd afgedrukt. Zij is trouwens in hare soort even belangwekkend als de Algemeene Bekendmaking zelve, zoowel om de naïef-rustige wijze, waarop zij de «vergissing» constateert, als om het onverbeterd-laten der principieele uiteenzettingen van het Comité, waarvan de «vergissing» eenvoudig eene wettige gevolgtrekking vormt.

Algemeene Kennisgeving aan alle Belijders van den Islam

uitgegeven door
het Comité der Nationale Verdediging.
Zetel van het Verheven Chalifaat (Constantinopel).
1333 (1914—15)
gedrukt in de Chairijjah-drukkerij.

In den naam van Allah, den barmhartigen Erbarmer!

Lof aan Hem, die broederschap heeft ingesteld tusschen alle geloovigen door Zijn woord: «De geloovigen zijn broeders» (Koran 49 : 10) en zegen- en heilgroet over onzen Heer en onzen Geliefde Mohammed, die gezegd heeft: «Geen uwer is geloovig, tenzij hij voor zijn broeder wenscht, wat hij voor zichzelf wenscht". Voorts dan, o gij, lieden des geloofs en Moslims, om het even van welk volk gij zijt en welke taal gij spreekt, Allah de Geloofde en Verhevene heeft ons en u tot broeders gemaakt door Zijn woord: «O gij, die gelooft, vreest Allah zoo als Hem dat toekomt, en sterft niet zonder Moslims te zijn; houdt u allen vast aan Allahs koord, verdeelt u niet en gedenkt Allahs genadebewijs aan u, daar gij vijanden waart, maar Hij uwen zin harmonisch vereenigd heeft, zoodat gij door Zijne genade broeders geworden zijt, terwijl gij waart aan den rand van een poel van het Hellevuur, maar Hij u daarvan gered heeft; zóó betoont Allah u Zijne wonderen, of gij u maar mocht laten leiden» (Koran 3 : 97—99).

In deze edele openbarings-verzen heeft Hij u vier zaken bevolen en vier zaken medegedeeld. Bevolen heeft Hij u godsvrucht, het vasthouden aan Allahs koord, het vermijden der aanleidingen tot verdeeldheid en verschil, en het gedenken Zijner genade over u. Medegedeeld heeft Hij u den haat en de vijandschap, die vóór den Islam onder u heerschten, dat Hij daarna u als genadebewijs onderlinge liefde en eensgezindheid heeft geschonken, dat gij door Zijne genade broeders geworden zijt, dat Hij u daardoor gered heeft van het vallen in den poel des verderfs. Ongetwijfeld hebben wij Moslims te gelooven in

deze edele openbaring en haren inhoud als waarheid te aanvaarden en stellig is het onze plicht, overtuigd te zijn, dat alle Moslims, van alle volken en rassen, broeders zijn, en dat deze broederschap, gelijk zij geldt voor hunne rassen, eveneens geldt voor de individuën, zoodat ieder hunner te beschouwen is als een echte broeder van den ander, en zoodat hij eene ramp van zijnen broeder, van welk ander volk hij zij, gevoelt even pijnlijk als hij de ramp ondervindt van zijnen broeder van denzelfden vader en dezelfde moeder of van zijne verwanten, die hem toevlucht verleenen [1]. Het is de plicht van ieder volk, dat deel heeft aan den adel van den Moslimschen godsdienst, dat zij voor de overige Moslimsche volken hetzelfde gevoel hebben als voor hunne rasgenooten en stamgenooten; zoowel de individuën als de groepen behooren te ijveren voor en hunne kracht te wijden aan de redding van welk Moslimsch ras het zij en van welk ras der geloovigen het zij, wanneer deze geraakt zijn onder de macht van ongeloovigen, miskenners van Allahs eenheid en gewelddadige vijanden.

Ja, het is de volstrekte plicht van alle Moslims, zich elke zwarigheid te getroosten en ieder middel aan te grijpen tot hulp aan hen, die onder het aangematigd bestuur der ongeloovigen gekomen zijn, en om hen door elk mogelijk middel van dat geweld te verlossen; wie zich aan dezen plicht onttrekt, begaat een groot misdrijf, en wie de geldigheid ervan ontkent, verdient van Allah pijnlijke straf en duurzamen hellebrand. Geldt dit ten aanzien van ieder volk of iederen stam der Moslimsche maatschappij, hoeveel te meer dan, wanneer de gewelddadige ongeloovigen in vijandschap samenrotten tegen het bestuurscentrum van het Chalifaat, en zich gezamenlijk als vijanden richten tegen den Stedehouder van den Gezant van Allah, waarbij uit hunne monden haat tegen hem te voorschijn komt, terwijl hij het groote voorbeeld is voor alle over den aardbodem verspreide Moslims en hij voor hen de plaats inneemt, die de geest inneemt ten opzichte van het lichaam. Zonder eenigen twijfel is het onder deze omstandigheden de individueele plicht van alle lieden des geloofs, te welker plaatse ook, zich met spoed op te maken tot zijne verdediging en om met alle macht en kracht, waartoe zij in staat zijn, het kleinood van den Islam te redden.

[1] Vrije toespeling op Koran 70: 12—13.

Daarom is thans ieder Moslim zonder uitzondering als een soldaat te beschouwen, en daarom is het nu de onafwijsbare plicht van ieder, die in staat is, de wapens te dragen, het krijgsbedrijf te leeren en zich gereed te houden voor den heiligen oorlog, wanneer het noodig is. Dit brengt mede, dat zoowel individuen als groepen en volken zich hiertoe aangorden, omdat dit hun als taak is opgelegd en zij daarvoor verantwoordelijk zijn gesteld door Allahs woord: «bereidt te hunner bestrijding alle macht, waarover gij beschikt» (Koran 8 : 62). Immers hier worden zij allen gezamenlijk toegesproken.

Zoo is het dan de plicht van ieder Moslim, welke ook zijn afkomst en zijne woonplaats mogen zijn, dat hij zich bereide tot verwezenlijking van dit doel en dat hij tot het uiterste naar de bereiking ervan streve, te rekenen van de ontvangst dezer kennisgeving af.

De Moslimsche wereld is thans in een staat, waarin het niemand past, aandacht te schenken aan persoonlijk belang, lichaamsrust of bijzondere denkbeelden; heden betaamt het iederen Moslim, zijn vermaak ten offer te brengen, zijne lust te verzaken, alle wereldsche beslommeringen achter zich te werpen, en zich geheel te richten op de redding van zijn godsdienst en zijne gemeenschap voor de list der vijanden. Thans betaamt het der Moslimsche wereld, haren geheelen wil te concentreeren op één punt, en al haar werk tijdelijk te laten rusten voor het werk van den strijd voor Allahs godsdienst en den heiligen oorlog op Allahs weg. Thans geldt voor ieder Moslimsch volk in het bijzonder éene zeer heilige taak, en dat is de heilige oorlog!

De staat, waarin de Moslimsche wereld geraakt is.

O lieden des geloofs, o dierbare Moslims, o geliefde broeders, slaat, al is het maar even, een blik op den toestand van de Moslimsche wereld! Wanneer gij maar een weinig daarop let, dan is het genoeg om veel te weenen, dan ziet gij voor u een enorm gevaar, een verbijsterenden toestand, die tranen doet storten, die tot lang nadenken stemt en vuren van jammer doet opvlammen. Gij ziet dan het groote land van Indië, dat honderden millioenen Moslims bevat, door verdeeldheid en zwakheid van godsdienstig leven geraakt in de macht van een

klein troepje ongeloovige vijanden van Allah, de Engelschen. Gij ziet dan veertig millioen Moslimsche Djawa (bewoners van Nederlandsch-Indië) zwoegen onder den last der boeien van gevangenschap en vernedering onder het bestuur der ongeloovige Hollanders, die bovendien veel geringer in aantal zijn dan zij en noch in beschaving noch in kennis ver boven hen staan. Gij ziet dan Marokko, Algiers, Toenis, Egypte en den Soedan zuchten van hevige pijn in de macht der vijanden van Allah en Zijnen Gezant. Gij ziet de Moslimsche bevolkingen van het wijde Siberië, het groote Turkistan, Chiwa, Bochara, Kaukasië, de Krim, Kazan, Astrachan, Kazakistan, verdrukt onder de overmacht der gewelddadige vijanden van den godsdienst. Gij ziet het land Iran op het punt om verdeeld te worden. Ja, gij ziet zelfs den zetel van het Chalifaat, die sedert vele eeuwen de vijanden van den godsdienst krachtig placht te beoorlogen, gemaakt tot een mikpunt van geweldenarij en verdrukking door aanleidingen, welke de vijanden dagelijks in nieuwen vorm weten te scheppen. Kortom, gij ziet de vijanden van den godsdienst, bovenal de Engelschen, Franschen en Russen, in geweldenarij tegen de Moslimsche wereld, in het streven om die te verteren en haar nadeel te doen, alle maat en perk te buiten gaan, bedoelende den Islam en de Moslims van het aardrijk te doen verdwijnen. Zij mogen echter op hunne hoede zijn en bedenken, dat zij dit voornemen niet vermogen uit te voeren, hoezeer zij ook uitmunten in ongerechtigheid en weerspannigheid, en met welke getallen en uitrustingen zij voor den dag mogen komen, want de Geloofde en Verhevene brengt Zijn licht tot voltooiïng en Zijnen godsdienst tot overwinning. Hij schenkt de overhand aan de belijdenis van den Islam, zooals de edele Koran dat uitspreekt in de woorden: «Zij trachten het licht van Allah te blusschen met hunne monden, maar Allah brengt Zijn licht tot voltooiïng, in weerwil van de ongeloovigen. Hij is het, Die Zijnen Gezant gezonden heeft met de rechte leiding en den echten godsdienst, om dezen de overhand te geven boven allen godsdienst, in weerwil van de polytheïsten» (Koran 61 : 8—9).

Hiervan zijn wij ten stelligste overtuigd, en wij constateeren, dat de Islam onder alle omstandigheden zeker de hooge overhand zal verkrijgen, maar met dat al is het thans de plicht van alle Moslims, hun uiterste best te doen op dezen weg, want ook de Roem van al wat bestaat (Mohammed), over wien de zegen-

en heilgroet zij, heeft, ofschoon Allah Hem versterkte met klaarblijkelijke wonderen, den grooten heiligen oorlog gevoerd om de zaak van den klaren godsdienst te verheffen, zoodat Hij zelfs in hoogst eigene persoon Zijne troepen hielp bij het graven van de gracht tijdens de belegering van Medina; en Hij stelde zich alleen tegenover het ongeloof, toen Hij nog te Mekka was en riep de ongeloovigen tot den echten godsdienst, toen Hem Allah's woorden geopenbaard waren: «Treed voor den dag met hetgeen u opgedragen is, enz.» (Koran 15 : 94). In enkele jaren heeft Hij na de Hidjrah meer dan vijftig groote en kleine krijgstochten ondernomen, en Zijne door Allah geleide (eerste vier) stedehouders zijn Zijn edel spoor gevolgd en hebben gedurende hun chalifaat alle krachten ingespannen om de echte belijdenis te verheffen. Om kort te gaan, de periode, waarin de Islam het van alle godsdiensten won en waarin de Moslims de andere volken beheerschten, dát was de periode, waarin de strijders in den heiligen oorlog der moslims alle bezwaar trotseerden en met de uiterste kracht Gode streden om Zijn woord te verheffen en Zijne wet te verdedigen. Daarom heeft Allah hun toen macht gegeven op aarde en hunne zaak de overhand verschaft over die der ongeloovigen. Maar toen hun goed en hun leven hun dierbaar werden, zij bovenal rust zochten en zich dompelden in vermeende, tijdelijke genietingen, toen is ellende over hen gekomen en zijn zij begonnen te dalen van de hoogte van hunnen roem en toen werd hun onderlinge strijd hevig, zoodat zij hunne zwaarden, die zij eertijds op de nekken hunner vijanden deden neerkomen, richtten tegen de halzen hunner broeders in het geloof, alsof er op de aarde geen ongeloovige meer te bestrijden, geen geweldenaar meer af te weren viel, en zoodat zij hunne wapenen aan hunne vijanden overgaven, zooals zwakke vrouwen dat zouden doen. Zoo vergaten zij, wat Allah hun in Zijn dierbare Boek bevolen heeft in de woorden: «Bereidt tegen hen alle kracht, waartoe gij in staat zijt» (Koran 8 : 62) en gingen zij de inderdaad zwakke en geringe, vermeende kracht der ongeloovigen voor groot aanzien. Toen dat alles gebeurd was, vervielen de Moslims van de eene ramp in de andere, en begon de Moslimsche wereld trapsgewijs af te dalen in den poel der vernedering en van den achteruitgang, zoodat zijne manen ondergingen en zijne lichten aan alle zijden gebluscht werden, en de Moslims werden als verachte

krijgsgevangenen in de handen der verfoeielijke ongeloovigen.

De Moslims hebben zich de uiterste moeite en inspanning te getroosten en de pijnen van gebrek en van hardheid des levens te verduren om zich iets te verschaffen, waarmee zij in hunnen nood kunnen voorzien; maar dan vallen de gewelddadige Christelijke overheerschers op hen aan om hun te ontrooven, wat zij aldus verkregen hebben, en om dat in den vreemde te besteden aan kerken, paleizen, en plaatsen van lichtzinnigheid en goddeloosheid. Zoo werken de Moslims, en eten de ongeloovigen; lijden de Moslims honger en pijn, en hebben de ongeloovigen verzadiging en genot. De Moslimsche wereld daalt en stort omlaag, en de Christelijke wereld stijgt en gaat omhoog. In één woord, de Moslim is tot slaaf gemaakt, terwijl de ongeloovige heer en meester is.

Dit is de graad van vernedering en onderdanigheid, waartoe de Moslims vervallen zijn sedert zij verzuimd hebben, met den inhoud van hun grootsche Openbaringsboek rekening te houden en zich afgewend hebben van het pad van den heiligen oorlog, dat hun edele Profeet hun heeft voorgeschreven en waarop Diens stedehouders Hem gevolgd zijn in alle tijden en gewesten.

O Islambelijders, o dierbare broeders, is de over ons gekomen vernedering nog niet voldoende? Staat op, ontwaakt! want onze zwakte en verlaging hebben haar uiterste, onze vernedering en onderdanigheid hebben haar toppunt bereikt. Verscheurd zijn de banden der wereld van den Islam en verdeeld is haar woord; de Moslims liggen onder de voeten der verachting, hunne eer is verkracht, hun adel geringgeacht, hunne moskeeën zijn verwoest, hunne leerscholen en hunne godshuizen te gronde gericht, kerkklokken en kruizen zijn geplaatst op hunne minarets!

Thans is de heilige oorlog plicht voor iederen Moslim.

Staat op, ontwaakt en weet, dat thans de heilige oorlog plicht is voor alle lieden des geloofs, zoodat alle over den aardbol verspreide Moslimsche volken verplicht zijn, zich te vereenigen en krachtdadig te ijveren om hun vaderland uit de handen der ongeloovigen, die tot dit doel leiden, aan te grijpen.

Thans staat het leger van het Moslimsche Chalifaat gereed voor den djihâd, en de millioenen Moslims, die daaromheen golven, roepen luide: «Er is geen god dan Allah!» en «Allah

is algroot», in afwachting van de ontplooiing van het vaandel van den geheiligden oorlog. Weet dus, dat de heilige oorlog thans plicht is geworden voor alle Moslims en dat voor hen de tijd gekomen is om alle middelen aan te wenden ter bevrijding van hun Moslimsche vaderland uit de handen der ongeloovige geweldenaars.

Noodzakelijkheid van het vormen van geheime en openlijke vereenigingen in de landen van den Islam.

Het oogenblik is aangebroken, waarop ieder Moslimsch volk geheime en openlijke comités moet vormen en opstaan tegen de vijanden, die over hen heerschen, hun den heiligen oorlog verklarend om hun vaderland te behoeden voor den ondergang en om het genot van onafhankelijkheid deelachtig te worden. Zij moeten wel weten, dat zich later geene gelegenheid meer zal voordoen voor zulk eene onderneming.

Zij behooren te weten, dat de geheiligde oorlog thans plicht is en dat het bloed van ongeloovigen, die zich op Moslimsch gebied bevinden (uitgezonderd de aan het Moslimsch gezag onderworpen Joden en Christenen, degenen, aan wie tijdelijk vrijheid van verkeer is toegestaan, en de bondgenooten) vrijelijk vergoten mag worden.

Zij behooren te weten, dat het dooden van de over Moslimsch gebied heerschende ongeloovigen de plicht is van ieder individu, om het even, of dit geschiedt in het geheim of in het openbaar, zooals de grootsche Koran dat uitspreekt in de woorden: «grijpt ze en doodt ze, waar gij ze aantreft; Wij geven ulieden over hen evidente overmacht» (Koran 4 : 93).

Voorwaar, hij, die in het geheim of in het openbaar ook slechts één enkelen ongeloovige doodt van degenen, die over Moslimsch gebied heerschappij voeren, verzekert zich een hemelsch loon gelijk aan dat van hem, die de geheele wereld van den Islam tot nieuw leven wekt. Daarom moet ieder Moslimsch individu, op welke plaats hij zich ook moge bevinden, het dooden op zich nemen van minstens drie of vier der heerschappij voerende ongeloovigen, die vijanden van Allah en van den godsdienst. Hij behoort dat op zich te nemen voor God, alleen van Hem belooning daarvoor wachtend. Dat de Moslim vast

overtuigd zij, dat, al had hij geen enkel goed werk verricht behalve dit, hij op den dag der Opstanding gered zal zijn. Allah versterke de lieden des geloofs door Zijn heerlijke leidingen!

O lieden des geloofs, o broeders, wij gevoelen diepe smart om uwe ongelukken, wij Moslims uit den zetel van het Chalifaat, bedroeven ons zeer om uwe onderwerping aan eene minderheid van ongeloovigen en uwe berusting daarin zonder tegenstand. Zeker, de vijand heeft kracht, maar dit vormt voor u geene aannemelijke verontschuldiging. Gedenkt toch de (door den Profeet geleverde) slagen bij Badr en bij Oḥod en de overige krijgsondernemingen van den Profeet: in elke daarvan scheen de macht der ongeloovigen grooter dan die der heilige strijders, maar de Profeet en zijne edele volgelingen bekommerden zich niet om die uiterlijke macht en letten daarop niet, maar zij handelden naar Allahs woord: «Die gelooven, strijden op den weg van Allah, terwijl de ongeloovigen strijden op den weg van den Booze; bestrijdt dus de volgers van den Satan, de list van den Satan is niet sterk» (Koran 4:78) en zij reciteerden dit vers en volgden het na met volkomen geloof.

Gijlieden weet, dat de in het gebied des Chalifaats wonende Moslims in deze laatste jaren meer dan eens de vijanden bevochten hebben en dat zij allen, van den baardeloozen jongeling tot den met grijsheid gekroonden man, steeds onder de wapenen gebleven zijn, in afwachting van den heiligen oorlog.

Gij weet voorts, dat onze broeders de Senoesi's in Afrika tegen eene der sterke mogendheden van Europa (Italië) oorlog voeren en deze sedert jaren buiten hun vaderland houden. Dit is dus de tijd der herrijzing van den Islam, ja, deze periode is die van den grooten heiligen oorlog, de dag der verheffing van Allahs woord!

Inderdaad, mocht gij dit alles niet bedenken en niet ontwaken uit den sluimer der onverschilligheid, moest laffe vrees u weerhouden van den opstand tot bevrijding van uw vaderland en zoudt gij onderworpen blijven aan de ongeloovigen, die zich van uw land meester gemaakt hebben, dan ware te vreezen, dat Allahs toorn op u kwam nederdalen en dat Allah u de rest van licht des geloofs, die nog in u is, ontnam; te vreezen, dat Allah u rangschikte onder hen, van wie sprake is in Zijne

woorden: «Waarom toch strijdt gij niet op den weg van Allah en voor de zwakke mannen, de vrouwen en de kinderen, die zeggen: Onze Heer! verlos ons uit deze stad met hare gewelddadige bewoners, en geef ons van U eenen bijstander en van U eenen verdediger. Wat zegt gij wel van hen, tot wie eerst gezegd was: onthoudt u van strijd en doet godsdienstoefening en vrome gaven, maar van wie, nadat de strijd hun tot plicht werd gemaakt, een deel evenveel of nog meer vrees had voor de menschen dan voor Allah, en die toen zeiden: Onze Heer! waarom hebt Gij ons den strijd opgelegd? waarom ons niet nog een weinig uitstel gegeven? Zeg (tot hen): Het aardsche leven is kort, en het andere leven is beter voor de godvruchtigen; u zal niets te kort gedaan worden. Waar gij ook wezen moogt, zal de dood u bereiken, al waart gij in versterkte burgen» (Koran 4 : 77, 79, 80).

O broeders, men zou moeten vreezen voor uw uiteinde, wanneer gij door dit alles niet tot inkeer kwaamt en niet opstondt om uw vaderland te bevrijden door op de meest geschikte wijze den heiligen oorlog te verklaren aan de vijanden van den godsdienst, die u uwe onafhankelijkheid ontroofd en uwe rechten met voeten getreden hebben. Ja, men zou voor uw uiteinde moeten vreezen, want noch de rede noch de goddelijke wet noch de edele Koran geeft onder welke omstandigheden ook hun, die aan Allah en den jongsten dag gelooven, de vrijheid om in vrede te leven met de vijanden van Allah en Zijnen Gezant of hen lief te hebben of zich te voegen naar hun bevel. Voor het minst moeten zij, die dat wèl doen, beschouwd worden als zwak van geloof, in weerwil van hunne godsdienstoefeningen en van hun vasten. Wat meer is, wie aldus doen, mogen het niet wagen zichzelf geloovigen te noemen, lettende op Allahs woorden: «Menschen, die aan Allah en den jongsten dag gelooven, zult gij niet in vriendschap zien leven met hen, die Allah en Zijnen Gezant weerstaan, al waren het hunne ouders, zonen, broeders of hun geslacht, want Allah heeft het geloof gegrift in hun binnenste en hen door geest van Hem versterkt, en Hij zal hen binnenleiden in tuinen, waarin rivieren stroomen, om eeuwig daarin te blijven, terwijl Allah aan hen en zij aan Hem welgevallen hebben. Zij zijn de schare van Allah; wel hun, die Allahs schare vormen!» (Koran 58 : 22).

Wij meenen, dat u uit dit edele vers duidelijk geworden zal

zijn, hoe het staat met hen, die met de ongeloovigen in vriendschap leven, alsook wie de schare van Allah zijn en voor wie men hopen mag op heil in deze en de andere wereld. Wat ons betreft, wij kunnen bij het lezen van dit vers niet anders dan medelijden en deernis gevoelen met die lieden, die met de ongeloovigen bevriend zijn en op hen steunen.

Nu zullen zulke lieden zeggen: Wij hebben de ongeloovigen niet lief en koesteren voor hen geene genegenheid. Maar dan antwoorden wij hun: Als wij dit eens aannemen zooals gij het zegt, wat hebt gij dan te antwoorden op de vraag, waarom gij blijft onder het bestuur van die ongeloovigen, berustend in hun gezag? Ik zou wel willen weten, wat voor verontschuldiging gij zoudt hebben voor de menschen, laat staan voor den Kenner van het verborgene en het openbare. Weest overtuigd, dat gij geene bevredigende verontschuldiging kunt bijbrengen, die op den dag des oordeels u tot redding zou kunnen strekken, weest daarvan overtuigd, als er ook maar een atoom geloof in uw binnenste is. Twijfelt gij hieraan, hoort dan naar Allahs woorden: «O gij, die gelooft, neemt de Joden en Christenen niet tot genooten, zij zijn elkanders genooten; wie zich bij hen aansluit, wordt tot hen gerekend. Allah schenkt geene leiding aan de gewelddadigen!» (Koran 5 : 56) en naar Allahs woorden: «O gij, die gelooft, neemt niet tot genooten degenen, die, zooals zij, die vóór ulieden openbaringsboeken hebben ontvangen en de ongeloovigen, uwen godsdienst als gekheid en spel behandelen. Vreest Allah, indien gij geloovig zijt!» (Koran 5 : 62).

O broeders, bedenkt gij deze edele openbaringsverzen wel? Ziet en denkt na, dan zult gij bevinden, dat zij als over u geopenbaard zijn. Gij bevindt dan, dat het u verboden is, de Joden en de Christenen tot genooten te nemen of lief te hebben, die den draak steken met uwen godsdienst, zóó zelfs, dat Allah verklaart, dat zij, die de Joden en de Christenen tot genooten nemen, mede tot hen gerekend worden. Zonder eenigen twijfel is het in dit vers vervatte gebod en het verbod in den meest strikten zin op te vatten, zooals duidelijk blijkt uit deze woorden van Allah: «Geloofden zij in Allah en Zijnen Profeet en in hetgeen Allah hem geopenbaard heeft, dan zouden zij hen niet tot genooten nemen, maar velen van hen zijn goddeloos» (Koran 5 : 84).

Wanneer wij dit vers overdenken, hoe zouden wij dan als geloovig kunnen beschouwen menschen, die zich niet verzetten tegen het bestuur der ongeloovigen en de heerschappij der vijanden, hetgeen toch een zeker vertrouwen en steunen op hen in zich sluit; die zich niet beijveren om van hen bevrijd te worden en niet opstaan om hen uit hun land weg te jagen. Mochten wij zelfs al twijfelen, of zij toch nog geloovig zijn, dan kunnen wij toch zeker niet twijfelen aan eene mate van goddeloosheid bij hen, die het ongeloof nabij komt, waar Allah de Verhevene zelf hen uitdrukkelijk goddeloos noemt. Ach, broeders, denkt na en komt tot inzicht en redt uzelf uit dezen dubbelzinnigen staat, zoolang de boog der hoop nog eene mogelijkheid biedt van afschieten. Hoedt u ervoor, dat gij tot de onverschilligen zoudt behooren en bedenkt Allahs woorden: «O gij, die gelooft, neemt uwe vaders en broeders niet tot genooten, wanneer zij het ongeloof verkiezen boven het geloof; wie van u zich bij hen aansluiten, voorwaar die doen onrecht» (Koran 9 : 23).

Let eens, broeders, op de kracht van het verbod in dit vers, waaraan gij wel met al wat in u is behoort te gelooven. Als gij tegenover die kracht niet versmelt van vreeze, en daaraan niet het betamende gevolg geeft, weet dan, dat uwe harten door de veelvuldige aanraking met ongeloovigen overtrokken zijn geraakt met onbeschrijfelijke hardheid. Ik zou u wel willen bezweren bij den Schepper van alwat is en bij den Heer van den dag der vergelding, dat gij onrecht doet door in dezen toestand te blijven. Ach, broeders, grijpt de gelegenheid aan, haast u, vóórdat zij voorbij is, uzelf te redden en leest de hier volgende Koranversen met alle aandacht en zorg: «Die de ongeloovigen in plaats van de geloovigen tot genooten nemen, zoeken zij bij hen soms aanzien. Alle aanzien berust bij Allah alleen» (Koran 4 : 138). «O gij, die gelooft, neemt toch niet de ongeloovigen in plaats van de geloovigen tot genooten; wilt gij dan aan Allah een onweerlegbaar argument tegen uzelf geven? (4 : 143).

Het zou kunnen zijn, dat uwe volharding in de aansluiting bij de ongeloovigen en uwe traagheid in het verjagen van hen uit het gebied van den Islam voortkwam uit uwe vrees voor het ophouden van de rust en het genot, die gij in uw land aanwezig waant, of van het aanzien en den adel, waarvan gij u

verbeeldt, dat gij ze in uw vaderland geniet. Weest echter vast overtuigd, dat deze toestand de schande en de smaad zelf is en dat hij geen anderen zin heeft dan de vernedering tot krijgsgevangenschap en de overgave tot slavernij, want aanzien is alleen aan Allah en Zijne schare eigen. In ieder geval behoort gij wel te weten, dat deze uwe berusting bij Allah zeer gehaat is. Blijft gij dwalen in de dalen van illusie, krachteloos door groote lafhartigheid, weest dan zeker, dat u niets anders te wachten staat dan dat het strafbedreigende woord van den Heer der heeren op u toepasselijk wordt. Bovendien zijn de rampen van de straf eigenlijk al begonnen, zich uit te storten over uwe hoofden en neemt die uitstorting dag aan dag toe, maar op zoo geleidelijke wijze, dat gij het niet bespeurt. Past op, dat gij niet komt te behooren tot hen, over wier oogen en ooren de onverschilligheid sluiers heeft getrokken, zoodat zij niet zien noch hooren. Om Godswil past op uzelve, dat gij niet door wat gij doet en door wat gij nalaat de bevestiging levert van Allahs woorden: «Allah heeft hun binnenste verzegeld en over hun gehoor en hun gezicht is een omhulsel en groot zal hunne straf zijn» (Koran 2 : 6) en laten wij deze bekendmaking besluiten met de aanhaling van het volgende vers: «Dat de geloovigen niet de ongeloovigen in plaats van de geloovigen tot genooten nemen; wie zulks doet, met hem heeft Allah niets te maken; behalve wanneer gij voor hen beducht moet zijn. Allah waarschuwt u tegen Zichzelf; tot Hem voert aller weg!» (Koran 3 : 27). Beschouwt nogmaals de scherpte van het verbod in dit verheven vers en herinnert u; dat Allah daarin uitdrukkelijk verklaart, dat Allah met hem, die zich bij de ongeloovigen aansluit, niets te maken heeft, en keert dan nadenkend tot uzelve in, en, indien zich dan een atoom geloof in uw binnenste bevindt (en dat is er stellig), dan opent zich vanzelf voor u een wijde weg tot den heiligen oorlog, en dan maken uw gevoel en uw geloof u duidelijk, dat de geheiligde oorlog uw plicht is en dringen zij u, daaraan actief deel te nemen. Wenscht gij bij uw geloof te volharden en niet te worden verstooten uit de gemeenschap van de Mohammedaansche gemeente, geeft dan onmiddelijk gehoor aan dezen oproep en neemt deel aan den strijd op den weg van Allah met uw goed en uw bloed, en weet, dat gij u niet heden, morgen of later kunt bevrijden van de goddelijke waarschuwing door een beroep

op de uitzondering, vervat in de woorden: behalve, wanneer gij voor hen beducht moet zijn» (3:27), daar de wereld van het ongeloof juist nu in een staat van zwakte en achteruitgang is, vooral de Engelschen, Franschen en Russen, die de grootste gewelddadigheid jegens de wereld van den Islam, de grootste usurpatie jegens zijn gebied en de grootste onderdrukking jegens zijne belijders gepleegd hebben. Die ongeloovigen toch hebben thans te veel met zichzelf te stellen en de quaestie van leven of dood te overdenken. Daarom is het de meest dringende plicht van alle Moslimsche rijken, welker geographische ligging daartoe gelegenheid biedt, den heiligen oorlog te slingeren in het gelaat van de gewelddadige overheerschers. Bovendien is de tegenwoordige staat van zaken zoo gunstig mogelijk voor de Moslims, die zich bevinden in Indië, Djawa (Nederlandsch-Indië), Egypte, Fes, Toenesië, Algiers, Kaukasië, Chiwa, Bochara, Turkistan en Iran om de over hun gebied heerschende ongeloovigen te verjagen en zich uit de gevangenschap te bevrijden. Ontgaat hun deze gelegenheid of schieten zij in het benuttigen ervan te kort, dan weet alléén Allah, wanneer zich weer zulk eene gelegenheid zal aanbieden. Daarom betaamt het den echten Moslims in die gebieden, onmiddellijk den heiligen oorlog te verklaren en die krachtelooze boosdoeners te verjagen, die het leven van de wereld van den Islam uitgezogen, hare welvaart verbruikt, en over al haar goed despotisch beschikt hebben. Ieder onzer mag zich overtuigd houden, dat de in haren geheiligden oorlog te ontwikkelen kracht der gemeente van den Islam voldoende zal blijken om al de ongeloovigen te verjagen en uit haar gebied te verwijderen. Laat ons overtuigd zijn, dat de Moslimsche gemeente, wanneer zij zich vereenigt om de wapens op te nemen tegen die vijanden, die op de Moslimsche wereld slechts met nietige middelen vat hebben, zij weldra in staat zal blijken om hen in alle richtingen te verstrooien en hen zich te doen verspreiden als eenmaal de stammen van Saba (in Zuid-Arabië) [1].

Laat ons overtuigd zijn, dat, wanneer de Moslimsche gemeente maar eenstemmig den heiligen oorlog verklaart, de garnizoenen en arsenalen met de wapens en krijgsvoorraden, die de onge-

[1] Spreekwoordelijke aanduiding van eene verstrooiing, die geene hoop op hereeniging overlaat.

loovigen zelve daar hebben, voldoende zullen zijn om hen te verjagen, zoodat ze dan verdreven zullen zijn door hunne eigen krijgsmacht en bestreden met hunne eigen wapens, zonder dat andere uitgaven noodig zijn geweest. Hebt toch vertrouwen, o Moslims! Hebt ge geen vertrouwen, dan zweer ik u bij den Grooten Heer, die tot alles machtig is, dat de positie der Engelschen in Indië en Egypte, die der Hollanders in Djawa (Nederlandsch-Indië), die der Italianen in Tripoli, die der Franschen in Fes en Algiers, die der Russen in Perzië, Bochara en Kaukasië, dat de posities van al deze regeeringen in al deze rijken zoo zwak mogelijk is. Dit moeten wij goed weten en ons daarvan doordringen, want de bewijzen ervoor zijn te vele om ze te noemen, en alleen de goddelijke openbaring is een sterker middel om zekere wetenschap te vestigen, maar deze bron heeft thans opgehouden te vloeien, zooals gij weet. Gij moet dit dus erkennen en besluiten en eensgezind zijn en handelen, want er zijn in ieder Moslimsch gebied op zijn minst wel vijf of zeshonderdduizend inheemsche Moslims, en dan is het toch waarlijk niets bijzonders, wanneer Allah hen in staat stelt hun vaderland van die ongeloovigen te zuiveren; neen, wanneer zij kloekmoedig handelen, is er geen twijfel mogelijk, of Allah zal hun goeden uitslag verleenen. Voor zulk eene beweging is het genoeg, wanneer eene groep van geloofssterken het voorbeeld geeft, van zulken, wier besluiten vaststaan, die hun belang begrijpen, en die de bescherming van Allah tot steunpunt kiezen.

De rechten der Moslims.

Van nu af aan behoort het van de Moslimsche volken het doel en het mikpunt te zijn, dat zij de Islamitische gebieden en het Moslimsche vaderland bevrijden uit de handen der daarover heerschende ongeloovigen. Het Moslimsche vaderland mag in geen opzicht gedeeld bezit zijn, daar heerschappij van ongeloovigen over geloovigen ontoelaatbaar is en de Moslim op geen enkel tijdstip de mindere van een ander mag zijn en zich niet mag neerleggen bij het bestuur van ongeloovigen.

Tot het karakter der Moslims behoort, dat zij nooit anderen volgen, neen, het behoort tot hunnen aard, dat zij altijd de heerschappij voeren en anderen hen volgen. Dit brengt het wezen van den Islam mede, en dit komt in den Moslim slechts

dan tot zijn recht en tot volkomenheid, wanneer hij dat weet en ernaar handelt. Waar wij dan thans in heiligen oorlog zijn met de ongeloovigen, die heerschappij verkregen hebben over Moslimsch gebied en die zonder ophouden den Islam vijandschap hebben aangedaan en erop uit waren, hem kwaad toe te voegen, daar is het de plicht van de Moslims, dat zij de van die lieden uitgaande bevelen niet opvolgen, en niets van hunne waren koopen, want in het nakomen hunner bevelen ligt tevredenheid met hun bestuur, terwijl wij boven gezien hebben, in hoe strenge mate dit verboden is en afkeer moet inboezemen, en daar het koopen van nog zoo weinig van hunne waren te beschouwen is als ondersteuning van het ongeloof, en bevordering van de heerschappij van het ongeloof, terwijl Allah zegt: «helpt elkander niet tot zonde en onrecht» (Koran 5 : 3).

In het algemeen is het verkeer met dezulken onder alle omstandigheden, ook het opbrengen aan hen van belastingen of andere heffingen, te beschouwen als bevordering van het ongeloof en bevestiging van de overmacht ervan, hetwelk volstrekt geen Moslim als geoorloofd beschouwen of doen mag. Bovendien zijn zulke belastingen niet anders te beoordeelen dan de charâdj der Moslimsche wet, zoodat het geheel van zelf spreekt, dat Moslims daarmede niet belast kunnen worden, omdat zij dezen charâdj, die de beteekenis van vernedering en geringschatting medebrengt, niet op zich kunnen nemen. Een Moslim, die een door ongeloovigen hem opgelegden charâdj op zich neemt, is een goddeloos overtreder, die den adel van den Islam schendt en de hoogheid van het geloof miskent. Zelfs moet men voor zoo iemand vreezen, dat zijn uiteinde slecht zal zijn, moge Allah ons bewaren!

De schitterende openbaring van Mohammed heeft verordend, dat van de voorgeschreven godsdienstige belasting een zeker bedrag gereserveerd worde voor plaatselijke behoeften en voor de kosten van den plaatselijken heiligen oorlog, en dat het overige worde opgezonden naar het centrum van het Chalifaat om in de schatkist gedeponeerd en volgens bevel van den Chalief besteed te worden ter verheffing van Allahs woord.

Op grond van het bovenstaande hebben wij gemeend aan alle lieden des geloofs de volgende mededeelingen over de te vermelden onderwerpen te moeten richten:

1. Het koopen van iets, hoe gering ook, van de ongeloovigen,

die heerschappij voeren over Mohammedaansch gebied, die steeds vijandschap jegens de Moslims plegen, is volstrekt verboden.

2. Het opvolgen van bevelen, uitgaande van de ongeloovigen, die Moslimsch gebied beheerschen en openlijk vijandschap jegens de Moslims aan den dag leggen, is volstrekt verboden.

3. Het betalen van belasting aan de ongeloovigen, die over Moslimsch gebied heerschappij voeren en die der Moslimsche gemeenschap vijandig zijn, is volstrekt verboden.

4. Het is plicht, het door de goddelijke wet verordend bedrag van de godsdienstige belastingen naar het centrum van het Chalifaat te zenden.

Want de toestand des Moslims, zooals die daar straks besproken is, laat zich op geene enkele wijze met den geest van den Islam overeenbrengen.

Inderdaad is de toestand der Moslimsche gebieden, die door de ongeloovigen met den naam «koloniën» bestempeld worden, uiterst moeielijk. Men kan ze namelijk niet als «gebied van den Islam» [1] in den zin der godsdienstige wet aanduiden, daar de hiervoor geldende definitie er niet op past, wegens het ontbreken van verband met den zetel des Chalifaats en daar zij zich onder het bestuur der ongeloovigen bevinden. Evenmin mag men ze tot het «gebied van den oorlog» rekenen, daar de meerderheid hunner bewoners Moslims zijn. Daarom is in zulk gebied de Vrijdagsdienst niet geldig volgens overleveringen, waarnaar fatwa's zijn gegeven, en zijn de inwoners, die met den heerschenden toestand vrede hebben, stellig goddeloos, zooals men uit de straks vermelde Koranverzen moet afleiden. Meer passend voor zulke landen dan de bestempeling als «gebied van den Islam» of als «gebied van den oorlog» is die als «gebied der goddeloosheid».

Is het geen tijd voor de Moslims om te ontwaken? Is het geen tijd voor hen om op te staan uit den slaap der onverschilligheid? Is het geen tijd voor ons om ons te bekeeren tot Allah en tot Hem terug te keeren, vergeving vragend voor deze door ons begane politieke zonde? ons aan te gorden met al onze kracht om alle Moslimsche gebieden te redden uit de

---

[1] Over in den loop der 19de eeuw door Mohammedaansche autoriteiten gegeven adviezen (fatwa's) betreffende de toepassing van dezen kunstterm vergelijke men „*De Atjèhers*", II : 387—88; Depont et Coppolani, „*Les confréries religieuses musulmanes*" p. 34—35.

handen der ongeloovigen? Ja, die tijd is gekomen, en aan ons, Moslimsche volken, is het, als één man op te staan, met het zwaard in de eene hand, het geweer in de andere, met vuurkogels en verderfbrengende werptuigen in den zak, met het licht des geloofs van binnen, en luidkeels aan de menschen toe te roepen:

Indië voor de Moslimsche Indiërs!

Djawa (Nederlandsch-Indië) voor de Moslimsche Djawi's!

Algiers voor zijne Moslimsche inwoners!

Fes voor de Marokkanen!

Toenis voor de Moslimsche Toenesiërs!

Egypte voor Moslimsche Egyptenaren!

Perzië voor de Moslimsche Perzen!

Toeran voor de Moslimsche Turken!

Bochara voor de Bochariërs!

Kaukasië voor de Kaukasiërs!

Het Ottomaansche gebied voor de Moslimsche Arabieren en Turken!

Zoo moet van nu voortaan het doelwit zijn van alle Moslims, en daarop moet hun streven zich richten; met hun goed en hun bloed moeten zij strijden om dat te bereiken. Voor dit doel is trouwens de geheiligde oorlog tot plicht gesteld.

Wij hopen, dat het Moslimsche vaderland weldra moge gezuiverd zijn van de toepasselijkheid daarop van den naam van «gebied der goddeloosheid», door in verband te treden met den zetel des Chalifaats en dat het eerlang «gebied van den Islam» worde in de volle beteekenis, dat wij aldus komen te behooren tot degenen, die met blank gelaat op den jongsten dag mogen verschijnen voor den Alwetende, den Alwijze, en dat wij vrij blijven van verwijt van den edelen Profeet, wien Allah heil en zegen schenke!

De soorten van heiligen oorlog.

O broeders, wij hebben gezien, dat de heilige oorlog plicht is en dat de legers van het Chalifaat in hun geheel opgeroepen zijn; weet nu, dat de geheiligde oorlog, evenals het (door de godsdienstige wet voorgeschreven) tegengaan van het kwade, op drie wijzen kan plaats hebben.

1. De heilige oorlog in het binnenste. Dat is de laagste graad van heiligen oorlog, hierin bestaande, dat de Moslim in zijn binnenste overtuigd zij, dat de ongeloovigen zijne vijanden en die van zijnen godsdienst zijn en dat hij gaarne zou zien, dat zij verdwenen en dat hunne heerschappij vernietigd werd. Het is ondenkbaar, dat eenig Moslim tot dezen graad van heiligen oorlog niet verplicht zou zijn, neen, alle lieden des geloofs zijn tot deze mate in den meest volstrekten zin verplicht, in welke plaats en in welken toestand zij zich mogen bevinden. Alleen zij, voor wie de uitzondering geldt, die in het boven aangehaalde Koranvers (3 : 27): «behalve wanneer gij voor hen beducht moet zijn» bedoeld is, mogen zich bepalen tot dezen graad van heiligen oorlog met het binnenste; overigens staat het geen enkelen Moslim vrij, zich met den inwendigen heiligen oorlog tevreden te stellen, zoolang wij in den tegenwoordigen toestand verkeeren. Het zich bepalen van lieden des geloofs tot inwendigen heiligen oorlog beduidt thans niets anders dan goddeloosheid, gelijk hierboven vastgesteld werd, en daarom past het, dat niemand zich late misleiden door ijdele uitleggingen.

2. De heilige oorlog met de tong. Deze kan gevoerd worden met de tong of met de pen. Deze soort past bij den toestand van sommige Moslimsche gebieden enkele maanden vóór de dagteekening van dit geschrift, bijv. de Moslims van Kaukasië, die vóór dien tijd in een toestand verkeerden, die niet toeliet hun eene soort van heiligen oorlog op te leggen, die dien met de tong te boven ging. Waar het excuus, dat recht geeft om zich te beperken tot heiligen oorlog met het binnenste alléén niet bestaat, daar is de heilige oorlog met de tong een persoonlijke plicht voor alle Moslims; daar is het plicht voor de penvoerders, de ongerechtigheid van het ongeloof en der ongeloovigen te bestrijden met hunne pennen, en voor de sprekers, om dat te doen met hunne tongen. Deze soort van heiligen oorlog is thans eene onafwijsbare verplichting voor de geheele wereld van den Islam, waarvan niemand uitgezonderd mag worden, zelfs niet de Moslims, die in het binnenste van Rusland wonen; deze soort van heiligen oorlog is plicht voor hen allen.

3. De eigenlijke heilige oorlog door beoorloging en bestrijding metterdaad, zooals ieder Moslim weet. Deze eigenlijke djihâd wordt onderverdeeld in twee graden: a) den kleinen heiligen oorlog, b) den grooten heiligen oorlog.

De kleine heilige oorlog is de plaatselijke, tot welks verklaring aan de ongeloovige vijanden een Moslimsch volk gedrongen kan worden, zonder dat het noodig heeft daarbij door andere Moslimsche volken geholpen te worden, zooals bijv. de heilige oorlog der Senoesi's tegen de Italiaansche regeering. Toch betaamt het allen Moslims hunne broeders in zulk een kleinen heiligen oorlog te steunen, materieel of moreel, naar de mate van hun kunnen en vermogen. Is het al aan een Moslimsch volk geoorloofd, wegens een of ander beletsel geen materieel deel te nemen aan een kleinen heiligen oorlog, dan is het hun toch niet geoorloofd, zich te eenen male te onthouden; steun, al is het slechts moreele, moeten zij verleenen. Zoo moet de door de Egyptische regeering, op raad van de ongeloovige Engelschen, afgelegde neutraliteitsverklaring tijdens den Balkanoorlog of bij den Turksch-Italiaanschen oorlog beschouwd worden als een ergerlijk misdrijf jegens den Islam, waarom dan ook onze broeders de Egyptenaren zich niet bekommerd hebben om dat besluit van hunne regeering en zich niet gebonden geacht hebben tot gehoorzaamheid daaraan, maar in de beide genoemde oorlogen het gebied van het Chalifaat materieel en moreel geholpen hebben.

De kleine heilige oorlog kan direct door de plaatselijke Moslimsche vorsten verklaard worden, maar het behoort tot de goede politieke gebruiken, ook zulk een geval eerst voor te leggen aan de centrale regeering van het Chalifaat, zooals de Sjeich van Wadaj zaliger zijne oorlogsverklaring aan de Franschen eerst aan het Chalifaat voorgelegd heeft.

Wat den grooten heiligen oorlog [1] betreft, dit is een oorlog, dien de vereenigde Moslimsche wereld aandoet aan de vijanden van den Islam, die leiders van het ongeloof zijn. Gelijk de verklaring van dezen oorlog tot de rechten van het Chalifaat behoort, zoo is het de individueele verplichting van iederen geloovige, tot wien de oproep hiertoe komt, om actief daaraan deel te nemen. Hiervan is een voorbeeld de thans door den Chalief verklaarde heilige oorlog. Deze wordt ook wel de geheiligde d j i h â d genoemd.

---

[1] Hieronder werd tot dusver door de Mohammedanen, op grond van eene aan den Profeet toegeschreven uitspraak, iets geheel anders verstaan, namelijk de strijd tegen de booze hartstochten en neigingen.

Het martelaarschap.

Zij, die deelnemen aan den kleinen of grooten heiligen oorlog, verzekeren zich een groot hemelsch loon, en zij worden, indien zij sneuvelen, zonder twijfel martelaren.

Wij bidden U, die tot alle ding machtig zijt, de gemeente van Mohammed wel te doen begrijpen, hoe groot de belooning van het martelaarschap is, en haar het volle bewustzijn van den graad van voortreffelijkheid en grootschheid van het martelaarschap te inspireeren, o Allah, Amen.

Vormen van heiligen oorlog.

De heilige oorlog kan plaats hebben in drie vormen:

1. De individueele heilige oorlog, dat is eene individueele, persoonlijke handeling, die kan bestaan in het gebruik van eenig snijdend, doodend instrument. Zoo bijv. de heilige oorlog van al-Wardânî zaliger, die met zijn revolver (den Egyptischen minister) den ongeloovige Boetroes Ghâlî Pasja, die het met de Engelschen hield, doodde, of de door een van onze Indische broeders gepleegde sluipmoord op den Engelschen politiecommissaris aldaar, of het dooden door Aboe Baṣir (in wien Allah welbehagen hebbe) van een ambtenaar, die van Mekka kwam in den tijd van den Profeet. Op dergelijke wijze is het gegaan, toen de Profeet aan Abdallah ibn 'Atîk opdroeg om met vier gezellen Aboe Râfi', het om zijne vijandschap tegen den Islam bekende hoofd der Joden te Chaibar, te dooden, waarop zij des nachts naar hem toe gegaan zijn in de versterking, waarin hij zich had verschanst, en hem gedood hebben. Tot dezelfde categorie behoorde het dooden van een ander Jodenhoofd, Asir ibn Râzim, door Abdallah ibn Rawâḥah en diens gezellen.

O Heer! wat zou er ook thans voor de Moslims tegen pleiten, indien er in de wereld van den Islam gevonden werden, die zulk een heiligen oorlog voerden? Wat zou het zijn, indien van hen sommigen, die zich ten doode wijdden, uittogen om een als vijand van den Islam bekend ongeloovige, aanhanger der Triple Entente, te dooden en de oppervlakte der aarde te reinigen van zijn bestaan? O Allah, o onze Heer! wees ons tot hulpe en verlevendig den geest van den heiligen oorlog in onze gemoederen!

2. De «sarijjah" (kleine, nachtelijke expeditie, zooals die in Mohammeds tijd ondernomen plachten te worden). In de taal van onzen tijd overgezet, zou men de sarijjah kunnen aanduiden als tsjete (Albaneesch woord voor bende van roovers of opstandelingen). Men weet, dat het vormen van sarijjah's of benden gebruikelijk en welbekend geweest is in den Islam. Groot is het nut van benden in het bijzonder, waar de macht van den Islam gering en die van zijne vijanden groot is. Genoeg zij het, te herinneren, dat de Profeet den heiligen oorlog begonnen is met sarijjah's toen hem tot het strijden vergunning was gegeven in Allahs woorden: «En bestrijdt op den weg van Allah degenen, die u bestrijden» (Koran 2:186). Sedert placht de Profeet naar gelang der omstandigheden sarijjah's uit te zenden, samengesteld uit een klein aantal strijders, onder aanvoering van een befaamd leider, ter bestrijding van eenige vijanden, en hij wijdde daarbij bijzondere zorg aan de keus van het bendehoofd uit degenen, die zich door krijgshoedanigheden onderscheiden hadden. De benden, die de Profeet op deze wijze afgezonden heeft, gaan de vijftig te boven; tot de eerste behoort de sarijjah van (Mohammeds oom) Hamzah ibn 'Abdal-Moṭṭalib, verder die van 'Obaidah ibn al-Hârith en die van Sa'd ibn Abi Waḳḳâs. Tot de beroemdste behooren die van Abdallah ibn Djaḥsj, die van Zaid ibn Hârithah, die van Aboe Maslamah, die van 'Âsim ibn Thâbit, die van Moendsir ibn 'Amr, die van Abdarraḥmân ibn 'Auf en die van 'Alî ibn Abî Tâlib. Hieruit valt voor Moslims de verplichting af te leiden om, als de omstandigheden het medebrengen, benden te vormen. Daarvan mag men het grootste nut verwachten, vooral in de Kaukasie en Turkistan, maar ook in Djawa (Nederlandsch-Indie) en Hindoestan, terwijl tegenover een duurzaam te bestrijden vijand niets nuttiger en gemakkelijker is dan het vormen van benden.

Van de verschillende manieren van bendenvorming in onzen tijd is de meestbelovende die, welke berust op geheime samenstelling, want voor de wereld van den Islam mag men thans bijzonder groote voordeelen verwachten van geheime bendenvorming. Daarom is het als eene verplichting te beschouwen van wie wil deelnemen aan den heiligen oorlog, dat hij menschen van ervaring raadplege over de geheime bendenvorming, waardoor hij zich in dit opzicht bruikbare kennis kan verwerven.

Als grondslag te dezen aanzien kan men bezigen de inrichting van den «Hilf al-Foedoel» genaamden bond te Mekka, waaraan de Profeet vóór zijne zending deelnam.

3. De ghazwa, dat wil zeggen de oorlogvoering naar de bekende regelen, maar de aanvoering in dezen oorlog komt òf aan den Chalief zelf òf aan een zijnerzijds aangesteld Moslimsch bevelhebber toe. De Roem van alwat bestaat (Mohammed) placht in vele krijgstochten zelf het leger aan te voeren, zooals in de slagen van Badr en van Oḥod en andere. Een voorbeeld van de leiding door middel van een daartoe aangesteld plaatsvervanger levert de Balkanoorlog, waarin de plaatsvervanger van den Chalief de legers heeft aangevoerd. O broeders in den godsdienst, de tijd is thans voor u aangebroken om wél te weten, dat de groote geheiligde oorlog thans individueele plicht is, en dat gij dien moet voeren zonder eene minuut verloren te laten gaan, want de tijd dringt zeer, en het leven van den Islam is aan den rand van een afgrond. Ieder uwer moet dus de soort van heiligen oorlog kiezen, die overeenstemt met zijne omstandigheden, met zijne wijze van leven en de geographische en administratieve gesteldheid van zijn land. De tijd van actief optreden is nu aangebroken en gij weet, dat de zetel van het Chalifaat niet in alle richtingen legers kan uitzenden, daar dit voor het oogenblik onmogelijk is. Daarom moet gij de noodige maatregelen zelfstandig treffen, al ware het ook door het opnemen van vreemde elementen onder u, indien de omstandigheden het eischen. Verder moet gij den heiligen oorlog zelf ondernemen, met voortdurende inachtneming van het Moslimsche krijgsrecht, en, indien de omstandigheden het wenschelijk maken, kunt gij u altijd wenden tot het centrale bestuur van het Chalifaat om advies ten aanzien van sommige politieke quaesties.

De aandacht moet nog gevestigd worden [1] op het ongeoorloofde van het aanranden van zulke aanhangers van andere godsdiensten, die met de Moslims in door verdrag geregelde verhouding staan of die geene vijandschap betoonen aan het Chalifaat of die tijdelijke of duurzame bescherming van lijf en goed van de Moslims verkregen hebben, want de verheven onderwijzingen

[1] De hier volgende onderscheiding en restrictie vallen buiten het verband der overigens in deze bekendmaking gepredikte beginselen. De politieke revisor heeft geene poging gedaan om het aldus gestoorde evenwicht te herstellen.

van den Islam hebben verordend, dat tegen deze soorten van aanhangers van andere godsdiensten geene vijandelijkheden ondernomen mogen worden, en het doel van den geheiligden oorlog, waarin wij ons thans bevinden, is niet het beoorlogen van alle ongeloovigen, maar de bedoeling is, de vervulling van den plicht der bestrijding van hen, die onrechtmatig het gezag verkregen hebben over Moslimsch gebied en die vijandig tegen het Chalifaat zijn opgetreden. Op grond van het bovenstaande resumeeren wij als volgt:

Men behoort wel te scheiden en te onderscheiden tusschen wie van die lieden vijandig en wie niet vijandig is. De bepalingen der Moslimsche wet zijn te dezen aanzien de gids, waaraan gij u te houden hebt. Het volgende edele Koranvers zij de voorganger, naar wien gij u richt: «Zij zouden willen, dat gij ongeloovig werdt, zooals zij dat zijn, en dat gij dus gelijk waart; neemt derhalve van hen geene genooten, tenzij zij hidjrah doen (hun land verlaten ter wille van den Islam) op den weg van Allah. Wenden zij zich af, dan grijpt hen en doodt hen, waar gij hen moogt vinden, en neemt u van hen geen genoot en geenen helper; uitgezonderd (van deze bestrijding ten doode) zijn zulken, die zich vervoegen bij lieden, tusschen wie en u een verdrag bestaat, of die tot u komen in benauwdheid van gemoed, daar zij noch u noch hun eigen volk willen bestrijden, terwijl Allah, indien Hij wilde, hun macht over u zou geven en zij u dan zouden bestrijden, en zij, van u gescheiden, u niet bestrijden noch den vrede opzeggen: over zulken geeft Allah u geene macht (om hen te bestrijden). Anderen zult gij vinden, die wenschen zoowel voor u als voor hun eigen volk veilig te zijn, maar die, telkens wanneer zij in de verzoeking komen, ervoor bezwijken; wanneer dezen zich niet ver van u houden, maar u den vrede opzeggen, ook al onthouden zij zich (van feitelijkheden), zoo grijpt hen en doodt hen, waar gij hen moogt vinden. Over zulken geven wij u evidente macht». (Koran 4:91—93).

Laat ons deze kennisgeving besluiten met aanhaling van het volgende Koranvers, waarin Allah zegt: «O gij, die gelooft, indien er onder u zijn, die hunnen godsdienst verzaken, dan brengt Allah lieden, die Hij liefheeft en die Hem liefhebben, die voor de geloovigen nederig, maar voor de ongeloovigen geweldig zijn, die op den weg van Allah strijden en voor

niemands afkeuring uit den weg gaan. Dat is een voorrecht, dat Allah schenkt aan wie Hij wil; Hij is rijk in genade, alwetend. Gij hebt u bij niemand aan te sluiten behalve bij Allah, Zijnen Gezant en de geloovigen, die de godsdienstoefening in stand houden, vrome gaven doen en zich eerbiedig buigen. Wie zich houdt aan Allah, Zijnen Gezant en de geloovigen, die behoort tot de schare van Allah; zij zijn het, die overwinnen» (Koran 5:59—61). Geloofd zij uw Heer, de Heer der verhevenheid boven de beschrijving van menschen! Vredegroet over de Godsgezanten! Lof zij Allah, den Heer der wereld!

***

De door mij reeds aangeduide omstandigheden, waaronder het hierboven vertaalde pamflet in de hoofdstad van het Turksche rijk, den zetel van het Chalifaat, zooals de Turken haar gaarne noemen, door een «Comité der Nationale Verdediging», dat uit den aard der zaak in zijne werkzaamheid onder de auspiciën der Turksche regeering stond, gepubliceerd werd, kort nadat Turkije aan de zijde der centrale mogendheden in het strijdperk was getreden, geeft aan dit geschrift zeker aanspraak op meer aandacht dan daaraan in de Europeesche pers ten deel gevallen is. Natuurlijk zal de aandacht van Nederlanders daarin vooral getrokken worden door de tot de bevolking van Nederlandsch-Indië gerichte opwekkingen, die men op bladz. 261, 270, 271, 274, 278, heeft kunnen lezen, vooral wanneer men die in verband brengt met de algemeene stelling, dat alle berusting van Mohammedanen in het leven onder niet-Mohammedaansch bewind uit den booze is, dat alle geloovigen verplicht zijn, hieraan een einde te maken, en dat het vormen van benden voor de guerilla en individueele sluipmoord als middelen om tot dit doel te geraken met warmte worden aanbevolen.

Ongeveer een half jaar na het verschijnen der Algemeene Bekendmaking zijn die passages betreffende Nederlandsch-Indië ook de aandacht der Turksche autoriteiten gaan trekken, en toen hebben deze het nutttig geoordeeld, door middel van een dubbel inseraat in sommige Turksche en Arabische couranten eene opheldering wereldkundig te maken. De redactie dier inseraten is niet in al de bedoelde bladen volkomen gelijkluidend. Wij vertalen hieronder de lezing van het als officieus

geldende dagblad »*Tanien*» (Echo) in zijn nummer van 25 Redjeb 1333 der Hidjrah, dat is 8 Juni 1915.

VERBETERING EENER VERGISSING.

Van wege de Algemeene Persdirectie wordt bekend gemaakt:

Der Hooge Regeering is ter oore gekomen, dat in eene onder den titel »Algemeene Bekendmaking aan alle belijders van den Islam» van wege het te Constantinopel gevestigde Centrale Comité voor de Nationale Verdediging uitgegeven verhandeling ten gevolge van vergissing en vergeetachtigheid een aantal zinsneden zijn ingeslopen, die eenen oproep tot de Mohammedanen van Nederlandsch-Indië tot opstand tegen de Nederlanders bevatten.

Daar de geheiligde oorlog uitsluitend tegen de mogendheden, die met het Mohammedaansche Chalifaat in oorlog zijn, verklaard is, keurt de Hooge Regeering den bedoelden oproep, gericht tegen Nederland, een met de Ottomaansche regeering bevriend gebied, volstrekt niet goed en beschouwt zij dien als niet geoorloofd.

Zoolang de op Nederland betrekking hebbende zinsneden niet daaruit verwijderd zijn, is het verspreiden dier verhandeling verboden, en zullen zij, die tot de verspreiding hunne medewerking verleenen, daarvoor verantwoordelijk worden gesteld.

Van wege de algemeene centrale van het Comité der Nationale Verdediging (wordt bekend gemaakt):

Het Comité der Nationale Verdediging heeft geconstateerd, dat ten gevolge van vergissing en vergeetachtigheid in eene van wege zijner algemeene centrale gepubliceerde, ter Chairijjah-drukkerij gedrukte verhandeling onder den titel »Algemeene Bekendmaking aan alle belijders van den Islam» aan aantal zinsneden zijn ingeslopen, die eenen oproep der Nederlandsch-Indische Mohammedanen tot opstand tegen Nederland bevatten.

Daar nu Nederland een met de Ottomaansche regeering bevriend gebied is, en daar, gelijk in de verhandeling uiteengezet is, het uitstrekken van vijandelijke handelingen tot volken

en stammen, die andere godsdiensten belijden, maar tegenover het Chalifaat niet vijandig zijn opgetreden [1], ten eenen male in strijd is met het goddelijk en menschelijk recht, verklaart het Comité de plaats gehad hebbende vergissing en vergeetachtigheid ten zeerste te betreuren.

De Arabische lezing dezer ophelderingen, welke voorkomt in de tweemaal per week verschijnende courant «*al-ʿAdl*» (de Rechtvaardigheid) in het nummer van 26 Redjeb 1333 of 10 Juni 1915 [2], verschilt van den Turkschen tekst in bijzonderheden, die niet alle uit het verschil der idiomen te verklaren zijn. Zoo worden de «mogendheden, die met het Moslimsche chalifaat oorlog voeren» van den Turkschen tekst in den Arabischen aangeduid als «de regeeringen, die inbreuk gemaakt hebben op de rechten van het Moslimsche Chalifaat», en waar de Tanien spreekt van Nederland als «een met den Ottomaanschen staat bevriend gebied», stelt al-ʿAdl hiervoor in de eerste bekendmaking in de plaats: «Nederlands aanhankelijkheid en goede betrekkingen met de Hooge Regeering», en in de tweede, die van wege het Comité: «de aanhankelijkheid jegens de Regeering van het Moslimsche Chalifaat». Deze en soortgelijke uitdrukkingen laten zich weliswaar desnoods in denzelfden zin als die van de Tanien uitleggen, maar de Mohammedaansche lezers, wier moedertaal het Arabisch is, zullen ze licht zóó verstaan, dat daarin de correcte verhouding van ondergeschiktheid van een niet-Mohammedaanschen staat jegens het Chalifaat opgesloten ligt.

In den vorm heeft dus de Turksche tekst zich ietwat meer aangepast aan de werkelijkheid der internationale verhoudingen,

[1] Hier wordt voorbijgezien, dat volgens het betoog der verhandeling het voeren van bestuur over Mohammedanen door eene niet-Mohammedaansche mogendheid op zichzelve als eene der grootste daden van vijandschap tegen het Chalifaat te beschouwen is. De weinige zinsneden, die zekere tolerantie jegens andersgeloovigen aanbevelen, hebben óf betrekking op zulken, die aan het gezag van den Islam onderworpen zijn, óf zij strijden zoozeer met den geest der geheele verhandeling, dat men ze slechts als interpolaties van eenen revisor kan verklaren.

[2] Uit de vergelijking dezer dubbele dateering met die van de Tanien ziet men, dat de beide redacteuren de Mohammedaansche maand Redjeb 1333 respectievelijk op Vrijdag 14 en Zaterdag 15 Mei 1915 laten beginnen. Over de oorzaak van zulke verschillen zie men o.a. „*De Atjèhers*", I: 207. De courant al-ʿAdl noemt zich „de eenige in den Zetel des Chalifaats (Constantinopel) uitgegeven Arabische courant".

terwijl de Arabische, die in de Mohammedaansche wereld op meer belangstellende lezers kan rekenen, rekening heeft gehouden met de in de breede kringen van onwetende Moslims nog altijd heerschende legende, dat de ongeloovige vorsten in den regel hunne macht ontleenen aan den wil of de toelating van den Chalief, den Heer der Geloovigen; dezelfde legende, die indertijd de bezoeken van den Keizer van Duitschland aan Soeltan Abdoel Hamied in de Mohammedaansche wereld deed begrijpen als huldebetuigingen van den vasal aan zijnen leenheer, door dezen genadig aanvaard, maar natuurlijk niet beantwoord.

De in vroeger jaren herhaaldelijk door mij uitgesproken overtuiging, dat het Moslimsche chalifaat en de heilige oorlog middeleeuwsche instituten waren, voor welker herleving onze tijd geenerlei gelegenheid openliet, maar welker bekorende invloed op de onwetende volksmassa wél aan agitatoren de mogelijkheid bood om ze te bezigen als middelen om plaatselijk beperkte vuurtjes van fanatisme te stoken en eenige wanorde te stichten, die op den duur den Islam zelf tot het grootste nadeel strekken zou, die overtuiging heeft in de panislamitische paragrafen der geschiedenis van den huidigen volkerenmoord hare volle bevestiging gekregen. Zij, die in de laatste drie jaren zich beijverd hebben om den Islam de haast vergeten paden van het fanatisme te doen terugvinden om ze weder te bewandelen, zullen eenmaal een zware rekening met den Islam te vereffenen hebben, want ook in de Moslimsche wereld behoudt het gezond verstand de overhand, en is de leidende meerderheid ten slotte wijs genoeg om te beseffen, dat het niet de waarachtige vrienden eener gemeenschap zijn, die ten eigen bate de in haar aanwezige verderfelijke ziektekiemen tot ontwikkeling pogen te brengen. Toch verdienen die pogingen, dat men erop let, want het onheil, dat aangericht kan worden door opruiers, die sluipmoord en de vorming van rooverbenden aanprijzen als middelen om tot het heilige martelaarschap te geraken, is wel uit zijnen aard plaatselijk en tijdelijk zeer beperkt, maar het kan toch voor vele ongelukkige Moslims den ondergang beteekenen, en het vertraagt noodwendig de voor alle Moslims zoo gewenschte verstandhouding met de overige menschenwereld. En die aanprijzing is in de «Algemeene Bekendmaking aan alle belijders van den Islam», ook na de «Verbetering eener vergissing» blijven bestaan.

EENIGE MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE BEELDEN EN FRAGMENTEN VAN BOROBOEDOER IN 1896 GESCHONKEN AAN Z. M. DEN KONING VAN SIAM

(met 9 platen)

DOOR

T. VAN ERP [1]

In 1896 maakte de Koning van Siam eene langdurige reis over Java.

Tijdens een verblijf ook te Buitenzorg gaf Z. M. den toenmaligen Landvoogd het verlangen te kennen, zoo mogelijk een Boeddhabeeld van Boroboedoer mee te nemen.

Z. E. de Gouv.-Generaal deed den Koning toezegging in dien geest, doch uit de ter zake gevoerde briefwisseling blijkt, dat den Resident van Jogjakarta in overweging werd gegeven, den Koning zoo mogelijk genoegen te doen nemen met een der beelden van het Residentie-erf te Jogja. Hieromtrent zij verwezen naar het schrijven van den 1sten Gouv. Secretaris dd. 10 Juni 1896 No. 1185 (Bijl. A). Het blijkt tevens dat laatstgenoemde beelden den Koning maar matig bevielen, omdat de meeste door bijwerking met pleister of bestrijking met kalk, teer of verf veel van hun oorspronkelijk karakter en hunne schoonheid hadden ingeboet (zie het schrijven van den Resident van Jogja dd. 13 Juli 1896, Bijl. B).

De Koning ontving toch later, ingevolge bekomen machtiging, te Jogjakarta vijf beeldwerken uit de loods bij Tjandi Prambanan (telegram van den Alg. Secretaris dd. 17 Juli 1896 No. 270, Bijl. C.), nadat het Bestuur der Archaeologische Vereeniging

[1] Deze mededeelingen werden ulto 1910, tijdens de restauratie van den Boroboedoer, door mij opgesteld en aan de Directie van het Bat. Gen. ter publiceering aangeboden. Door het in 't ongerede raken van de illustraties werd de verschijning van het opstel vertraagd, met dit gevolg dat het eerst thans eene plaats vindt in de „Bijdragen".

aldaar had geadviseerd, dat die beelden «zonder eenig bezwaar konden worden gemist».

Intusschen bleef de Koning zijne zinnen zetten op een beeldwerk van Boroboedoer.

Toen Z. M. zich van uit Jogja naar dezen bouwval had begeven, bleek Haar verlangen zich zelfs verder uit te strekken dan het bezit van «een Boeddha-beeld», waarvan in de officieele correspondentie nog steeds sprake is geweest. (Zie het schrijven van den 1ste G. S. dd. 10 Juni 1896 N°. 1184, Bijl. D.) In het telegram van den Resident van Kedoe dd. 4 Juli N°. 250 (Bijl. E.) lezen we o.m. dat verlangd worden:

«Vijf Boeddha-beelden in verschillende (hand)houdingen, twee leeuwen en eenige ornamenten, ook het eenigste voorhanden exemplaar raksasa, staande voor den pasanggrahan; van het overige gevraagde zijn meerdere exemplaren voorhanden».

«Door inwilliging van het verzoek wordt kunstwaarde niet geschonden».

Daarop volgt de toestemming van den Gouv.-Generaal luidens het telegram van den A. S. dd. 5 Juli N°. 212*a* (Bijl. F.).

Uit het Residentie-archief te Magelang blijkt verder, dat bovengenoemde beelden en fragmenten voor rekening van den lande naar Semarang zijn vervoerd met 8 ossenkarren en a/b. van het stoomschip Chamrone naar Bangkok zijn overgebracht.[1]

Tot zoover de feiten.

Geruimen tijd daarna gingen er van de zijde der H.H. Patijn en Niermeijer in afkeurenden zin stemmen op over de wegvoering dezer beelden. Dr. Groneman repliceerde. De bedoelde artikelen waren de volgende:

Mr. J. A. N. Patijn. «Over het verdwijnen van Boroboedoer», Kroniek van 13 October 1900, gedeeltelijk overgenomen in het November-nummer van het Tijdschrift v. N. I. 1900, p. 719 en geheel in Soer. Handelsblad 1 December 1900.

Dr. I. Groneman. «De Boroboedoer bouwval». T. v. N. I. 1901, p. 316 e. v. Des schrijvers weerlegging komt in het kort

[1] Omtrent het in hetzelfde jaar meenemen van beelden uit den Oosthoek bracht Monografie II der Oudheidkundige Commissie „Tjandi Singasari en Panataran", 1909, ons licht op pag. 52. Daar wordt vermeld, dat twee beeldwerken, waaronder de 1.70 M. hooge, „zeer fraaie" ganeça van Singasari, werden overgebracht naar Bangkok. Zie verder aldaar op p. 89 in het Literatuur-overzicht de karakteriseering van deze schenking door den Heer G. P. Rouffaer.

hierop neer, dat *geen beelden* en *geen unica* zijn weggevoerd en dat met slechts acht Javaansche ossenkarren niet veel belangrijks kan zijn versleept!

J. F. Niermeijer. «Javaansche Hindoe-beelden te Bangkok en elders» met naschrift van Mr. J. A. N. Patijn, idem p. 470 e. v.

Dr. I. Groneman. «Nog eens de Boroboedoer», idem p. 790 e. v.

We zullen op deze polemiek niet verder ingaan.

De weggeschonken stukken zullen hieronder worden besproken en daaruit zal den lezer blijken, hoe zeer het bejammerd moet worden, dat indertijd den Koning van Siam zooveel vrijheid is gelaten in de keuze der verlangde beeldwerken; te meer, daar aanvankelijk slechts toezegging was gedaan voor één Boeddhabeeld.

A. De vijf Boeddha's.

We hebben reeds in 1907 een der mandoers van het vaste Boroboedoer-personeel ter zake om inlichtingen gevraagd. Deze man wist zich nog te herinneren wat er in 1896 onder zijne persoonlijke leiding was weggevoerd.

Meegenomen zouden zijn vijf Dhyani-Boeddha's t. w.:

een Akshobhija	uit een nis der	derde gaanderij,	Oost.
„ Ratnasambhawa	„ „ „ „	tweede „	, Zuid.
„ Amitabha	„ „ „ „	omgang	, West.
„ Amoghasiddha	„ „ „ „	„	, Noord.
„ Wairotjana	„ „ „ „	vierde gaanderij,	„

m. a. w. van de zes op Boroboedoer aanwezige en door handhoudingen verschillende typen werden er vijf uitgekozen. Het zesde type, zetelende in de opengewerkte dagobs, zou volgens onzen zegsman niet in het medegenomene vertegenwoordigd zijn geweest.

Veel later kregen wij de officieele briefwisseling onder oogen; het telegram van den Resident van Kedoe, vervat in Bijl. E., bevestigde volkomen de mededeelingen van genoemden mandoer. Hij wist dan ook zonder aarzelen de plaatsen aan te wijzen, van waar de beelden waren weggenomen. Het bleek zoowaar dat drie beelden waren weggehaald *uit geheel gave nissen!* Één Boeddha is verwijderd uit een nis, die gedeeltelijk behouden was; de vijfde nis, die haar kostbaren inhoud heeft moeten afstaan, was grootendeels vernield.

Hoewel wij de weggevoerde beelden niet uit eigen aanschouwing kennen, mogen wij gereedelijk aannemen, dat met deze vijf eenige der fraaiste exemplaren zijn verdwenen. De Boeddhisten-Koning heeft uit den aard der zaak met kennersblik rondgekeken en volgens mededeeling van ooggetuigen werd het «krijtkruisje», dat aangebracht werd op de stukken, die men waardig achtte pagode of paleis te Bangkok te sieren, na veel wikken en wegen geplaatst.

Men is allicht geneigd te denken, dat het weghalen van vijf Dhyani-Boeddha's van de reuzen-stoepa, waar eens 504 beelden voor den geloovige het ontstaansbegrip vertolkten van de heilleer, van weinig beteekenis is. Een buitenstaander denkt hierbij misschien aan «de turfjes in het veen». De slotzin van meergenoemd telegram van den Resident van Kedoe luidt dan ook geruststellend en zakelijk: «Door inwilliging wordt kunstwaarde niet geschonden».

Doch wie de oudheden van Java in het algemeen en Boroboedoer in het bijzonder wat intiemer kent, oordeelt anders. Die weet, dat, hoezeer ook de conceptie dezer stoepa een geestesschepping is van één geniaal kunstenaar, het reusachtige bouwwerk zelve het arbeids-resultaat is van zeer ongelijke individuen, werkende wellicht gedurende verscheidene geslachten, èn van kunstenaars èn van kunst-ambachtslieden; zij het ook, dat het kunnen dezer laatsten in de toen heerschende bloeiperiode op een hoog peil stond.

In aesthetisch opzicht kan dus een groote klove bestaan tusschen een Boeddha-beeld en een Boeddha-beeld.

Er is daarom geen twijfel, of het verlies van vijf der schoonste, geheel gave, beelden moet wel degelijk afbreuk hebben gedaan aan de kunstwaarde van het geheel.

Het bovenstaande zal sterker spreken uit nuchtere cijfers. Wij hebben daartoe van den toestand der Boeddha-beelden een tabellarisch overzicht samengesteld (Bijl. G.) en daaruit blijkt het volgende.

Van de oorspronkelijk aanwezige 504 beelden zijn er thans, exclusief de beide Boeddha's vóór de pasanggrahan, gelukkig nog 139, die nagenoeg gaaf zijn. Van deze evenwel zijn er betrekkelijk weinige, die het aesthetisch gevoel ten volle bevredigen.

Dit laatste klinkt misschien ongelooflijk voor hen, die niet

vertrouwd zijn met het wezen van deze Oostersche kunst. Toch baart het geen verwondering, wanneer men zich rekenschap geeft van het karakter en de idealen der Indische sculptuur.

Deze openbaren zich misschien wel het zuiverst in de uitbeelding van den Boeddha. Met ter zijde stelling van een goed deel naturalisme, streeft de beeldhouwer vóór alles naar het ideale, het geestelijke, naar iets hoogers dan physische schoonheid; met negatie van realistische vormen-spraak, van anatomische eischen, van alle bekoring, die uit kan gaan van gedetailleerde spierwerking, streeft de Boeddhistische kunstenaar naar een diepere, sobere, geestelijke schoonheid, welke meer spreekt tot het gemoed dan tot het oog alleen.

Het is duidelijk, dat bij zulke teedere kunsteischen de meesterstukken schaarsch worden.

Wie nimmer het verschil in aesthetische waarde zag tusschen de hier bedoelde gelijksoortige beelden, neme b.v. den indruk van een gewoon Boeddha-beeld van Boroboedoer goed in zich op en richte dan zijn schreden naar het interieur van Tjandi Mendoet en beschouwe daar het groote Gautama-beeld met de beide Bodhisattwa's, of bekijke eene afbeelding der bekende Boeddha-kolossen van Anoeradhapoera (Ceylon).

Hieraan kan nog toegevoegd worden, dat ter wille van de algeheele fotografische opname van Boroboedoer, waarvoor het Indische Gouvernement in 1907 een ruim bedrag beschikbaar stelde, de verschillende Boeddha-typen elk afzonderlijk op groot formaat moesten worden gefotografeerd, maar dat het niet dan na veel wikken en wegen, na herhaaldelijk vergelijken, gelukken mocht van elk der typen een fraaï en gaaf specimen te vinden.

Wij hebben van de gefotografeerde beelden, dus van de fraaiste die ons oog kon vinden, een verzamelbeeld gemaakt op verkleinde schaal (plaat 1). Men vergelijke dit met de kartons van Van Kinsbergen uit diens Boroboedoer-portefeuille, en lette vooral op zijne kartons 4, 5 en 7. Men zal die fraaie beelden thans te vergeefs èn op onze verzamelfoto èn op den Boroboedoer zoeken!

Eere zij den artiest Van Kinsbergen, die in zijne fotografische negatieven alles gaf, wat fotografie kan geven; eere vooral ook den ontvankelijke, wiens aandacht immer ging naar het schoonste, wien het gegeven was in 1873, lang voor dat de wegvoering naar Bangkok tot stand kwam, de verborgen schoonheid

der heerlijkste Boeddha-beelden te voelen en te vertolken. [1]

Wij vermelden hier nog dat slechts *vier* der medegenomen 5 Boeddha-typen, wier beeltenis bijdroeg tot de glorie van het «Mahayana» van Midden-Java, het Hinayanistische Siam zouden betreden; een der vijf ontglipte toch tijdens het embarkement ter reede van Semarang aan den stalen laadtros en verdween in de diepte!

Mr. Patijn deelt nog mede, dat de beelden na aankomst te Bangkok, vóór het paleis werden ten toon gesteld en dat te hunner eere groote Boeddhistische feesten werden gegeven, waarop honderden priesters waren uitgenoodigd.

Nadien werden alle van Java afkomstige stukken uitgestald onder twee *sala's* (pendopo's) in de onmiddellijke nabijheid van het koninklijk paleis op den linker Menam-oever, naast de zeer heilige *Wat-Phra-Keo*. Van den Heer J. Homan van der Heide vernamen wij, dat aan de Dhyani-Boeddha's sinds ca. 1909 een plaats is ingeruimd hoog op de tinnen van genoemde «Gouden Pagode».

B. Twee leeuwen [Singha's].

Het mag als bekend worden ondersteld, dat een vrij groot aantal singha's bijdroegen tot den sier van de Boroboedoer-stoepa.

Men vindt ze in verschillende grootten en houdingen, doch allen van hetzelfde welbekende Midden-Javaansche type.

Drie varieteiten kunnen worden aangewezen, welke men afgebeeld vindt op de illustratie, plaat 2.

Van het grootste type A waren oorspronkelijk vermoedelijk *slechts twee* exemplaren aanwezig. Volgens het handschrift van Cornelius, dateerende van 1814, en berustende in het Museum van Oudheden te Leiden [2], zouden er acht van die groote singha's geweest zijn, doch er zal elders gelegendheid zijn uiteen

[1] Jammer dat eenige der fraaie cliché's zoodanig hebben geleden, dat ze voor verdere reproductie onbruikbaar zijn; zoodat alleen de weinige nog bestaande, thans ruim dertig jaar oude afdrukken in onvermijdelijk verbleekende tonen al flauwer en flauwer gaan getuigen van Van Kinsbergen's meesterschap.

[2] In het handschrift te Leiden loopt de beschrijving tot aan de vierde gaanderij; de rest schijnt verloren te zijn gegaan. De Oudheidkundige Commissie op Java bezit, dank zij de zorg van wijlen Dr. J. Brandes, een copie benevens fotografische reproducties naar Cornelius' origineele teekeningen.

te zetten, dat dit onjuist is. Ook uit Wilsen's artikel over Boroboedoer, voorkomende in het T. v. I. T. L. en V. K. deel I, 1853, maken we op, dat de groote leeuwen alleen den toegang tot de Wester-face flankeerden, en dat er dus niet meer dan twee zijn geweest. Waar die eene groote singha gebleven is konden we niet nagaan.

Het type B is veel kleiner en onderscheidt zich van het voorgaande door een gevariëerde houding. Bij type A rusten de voorpooten op de voetplaat en is de kop recht naar voren gewend. Bij type B is een der voorpooten opgeheven en de kop een weinig zijwaarts gekeerd.

Momenteel zijn er slechts twee exemplaren van voorhanden. Deze werden bij de jongste ontgraving van het tempelterrein aangetroffen op de Ooster-zijde, dicht bij en ter weerszijde van de onderste trap. Beiden zijn deerlijk gehavend, de voetplaten met gedeelten der pooten zijn vernield en bij een der stukken is bovendien de romp in tweeën gebroken. Doch van elk kwamen voldoende fragmenten te voorschijn om ze te goeder tijd nog tot een dragelijk geheel te hechten. Het zijn pendantstukken, die met de achterhand naar den tempel stonden, den buiten-voorpoot opgeheven, den kop een weinig binnenwaarts naar het toegangstrottoir gewend. De pose komt dus overeen met die der kleine leeuwtjes, zittende in de muilen der makara's, welke het beneden-ornament vormen van de boomen der onderste trappen.

Op het tempelterrein vinden we nog twee singha's van hetzelfde type B, die evenwel nimmer voltooid werden. Ook hiervan is een exemplaar op de illustratie zichtbaar. Het zijn schetsmatig behouwen stukken, die doen vermoeden, dat het de bedoeling geweest is der bouwmeesters ook op de Noord- en Zuidzijde dergelijke singha's van het type B naast de toegangen te plaatsen.

Eindelijk is op Boroboedoer nog een derde soort, type C, aanwezig, mede op de illustratie voorgesteld door een geacheveerd en een onafgewerkt exemplaar; deze singha's zijn weer kleiner dan die van het type B en hebben volmaakt dezelfde pose als het type A.

Momenteel is het type C nog slechts vertegenwoordigd door twee exemplaren, die vrij gaaf zijn. Van tien andere zijn nog brokstukken aanwezig en voorts zijn er zeven onafgewerkte exemplaren voorhanden.

Twee zeer fraaie en gave singha's van het type C, sieren op het oogenblik den opgang naar de voorgalerij der residentswoning te Magelang; vermoedelijk zijn deze in den tijd van Resident Hartman (1835), die op Boroboedoer een flinken schoonmaak liet houden, weggevoerd.

Met zekerheid kan geconstateerd worden, dat een der naar Siam verhuisde leeuwen behoort tot het type B. Het volkomen gave stuk is zichtbaar op Van Kinsbergen's foto Nº 1 (Plaat 3), noordelijk van de trap, die tegen den noord-westhoek van de breede omgang was aangestapeld. En hiermede is het *eenige ongeschonden exemplaar van dit type verdwenen.*

Omtrent de pose van den anderen kleinen leeuw hebben wij geen zekerheid kunnen krijgen. Volgens verklaring van inlanders zou het type C geweest zijn.

Eenstemmig luiden de mededeelingen, dat de beide exemplaren gaaf waren. Het laat zich hooren, dat ook hier de selectie met zorg plaats had, dat het beste verdween.

Omtrent de oorspronkelijke plaats der kleine singha's type C verkeerden we tot het jaar 1903 nog in het onzekere.

Het eerste licht in deze kwestie werd ontstoken door wijlen Dr. Brandes, naar aanleiding van opmerkingen, gemaakt door Pastoor P. J. Hoevenaars, destijds hoofd der R. K. Missie te Mendoet. Hieromtrent zij verwezen naar de mededeelingen in de «Oudheidkundige Rapporten» 1903, blz. 4 en 5.

Het is gebleken, dat een achttal der hierbedoelde kleine singha's oorspronkelijk twee aan twee stonden op den plateauvloer, tegen de achterzijden der vier hoogste poorten, op de wijze als verduidelijkt is op plaat 4.

Voorts onderstelde Dr. Brandes, dat dergelijke leeuwen ook de opgangen flankeerden in de drie hooger gelegen cirkelvormige terrassen. Wij hopen later uiteen te zetten, dat deze onderstelling onjuist is. De overige singha's hebben onzes inziens gestaan achter de poorten in enkele gaanderijen.

Bij G. B. van 18 Januari 1910 Nº 19 heeft het Gouvernement nieuwe fondsen toegestaan voor aanvullende restauratiën aan de Boroboedoer-stoepa. Hierbij is er op gerekend den hoogsten gaanderij-muur, dus die, welke het plateau omsluit, zooveel mogelijk te completeeren met de opgegraven fragmenten. De opengewerkte dagobs zullen op enkele na gerestaureerd worden

en de hoofddagob prijkt nu reeds met haar vroeger silhouet. Kortom, spoedig zal het gedeelte der stoepa, gelegen boven de vierde gaanderij voor een groot deel teruggebracht zijn in den oorspronkelijken staat. Ook de nog beschikbare singha's zullen dan herplaatst worden en daarbij zullen wij het wegschenken van volkomen gave exemplaren aan den Siameeschen Vorst blijvend betreuren.

C. Eenige ornamenten.

Wij hebben getracht door ondervraging van inlandsche ooggetuigen zoo nauwkeurig mogelijk te weten te komen, welke de verdwenen fragmenten waren, betiteld met bovenstaande vage omschrijving »eenige ornamenten«. Daarna zijn de aldus verkregen aanwijzingen ter kennis gebracht van den Heer J. van Aalst, die in 1896 Controleur van Moentilan was, en tegenwoordig is geweest bij het merken der steenen, die door den Siameeschen Koning werden uitgekozen. De Heer van Aalst herinnerde zich echter niet meer, wat werd aangewezen en kon dus de mededeelingen der inlanders niet bevestigen.

Een tweede Europeesche ooggetuige was Dr. I. Groneman, te Jogjakarta, die mede tegenwoordig is geweest bij de selectie. Deze loochende, niettegenstaande hem bekend was, dat acht ossenkarren noodig waren geweest voor het transport naar Semarang, evenwel ten stelligste, dat er stukken van belang zouden zijn weggevoerd; en verklaarde, dat alleen meegenomen waren: »eenige losse behouwen steenen, geen beeld, geen beeldwerk, geen unicum of zeldzaam stuk«. In verband met den stelligen inhoud der officiëele bescheiden kan die verklaring als onjuist ter zijde worden gesteld.

Wij zijn wat de hier bedoelde fragmenten betreft, dus uitsluitend aangewezen op de verklaringen van de verschillende inlandsche ooggetuigen; doch deze mededeelingen waren in veel opzichten zóó eenstemmig, dat ze naar onze meening als vrij betrouwbaar dienen te worden aanvaard, te meer daar de straks genoemde mededeeling van den mandoer volkomen bevestigd werd door de later in onze handen gekomen officiëele stukken.

Wij zullen thans de fragmenten afzonderlijk behandelen.

1. Makara-spuier van de breede omgang.

Hieromtrent is elke twijfel buitengesloten. We vinden dit fragment terug op de oude foto's van Van Kinsbergen (Plaat 3, ± 1873) en Cephas (± 1890).

Het stond op den noord-westhoek van de breede omgang, vlak naast de trap, die men vroeger tegen dezen hoek heeft aangestapeld. Natuurlijk hoorde die spuier thuis op den overeenkomstigen hoek van den hoofdmuur der omgang; ze was hier weggevallen en vermoedelijk is het enorme zware stuk tijdens de blootlegging door Cornelius (1814) vlak bij de vindplaats neergelegd.

De foto's van Cephas (Jogja) en Johannes (Magelang), genomen na 1896, bevestigen, dat die makara-spuier naar Bangkok verhuisd is. Het zou bitter te bejammeren blijven dat juist zulk een stuk mede begrepen moest zijn in het naar Bangkok overgebrachte, indien niet gelukkig vijf grootendeels gave en fraaie exemplaren te voorschijn waren gekomen bij de jongste ontgraving. Twee vrij goed geconserveerde, doch duchtig met teer en witkwast bewerkte stukken werden bovendien achterhaald op het erf van den vorigen Regent van Magelang, waar ze inderdaad in functie waren boven een badreservoir. Er ontbreken er thans nog vijf aan het oorspronkelijk aanwezige twintigtal.

Wat de kunstwaarde is van enkele dezer makara's moge blijken uit plaat 3, die een beeld geeft van een bij de uitgraving gevonden en sedert herplaatst stuk. Het is een voorbeeld van zuivere bouw-beeldhouw-kunst, waarin het geliefkoosde olifantvischkop-motief harmonisch aangepast is aan de functie van waterspuier, een meesterstuk van sculptuur, dat treft door soberheid en kracht van compositie.

De voorheen geheel in het ongereede geraakte waterloozing van Boroboedoer is na de jongste herstellingen weer verzekerd en tijdens een regenbui spuwen de makara's arm-dikke waterstralen op de onderste omgang.

Op vijf plaatsen evenwel wordt het oog onaangenaam getroffen, door plompe gootsteenen, die de functie waarnemen der verdwenen makara-spuiers.

2. Twee leeuwekoppen van trapversieringen.

Het zal bekend zijn, dat de drie onderste trappen, die van

het tempelterrein achtereenvolgens voerden naar de breede omgang en den vloer der eerste gaanderij, op alle zijden vrijwel verdwenen waren. Van de versiering der trapvleugels konden we ons voorheen geen juiste voorstelling maken en de oude teekeningen van Cornelius en Wilsen waren ten deze onbetrouwbaar.

Sedert de jongste ontgraving is hierin verandering gekomen; het is gelukt uit de hier en daar opgegraven brokstukken ten slotte den oorspronkelijken opzet terug te vinden. Plaat 6 illustreert de gerestaureerde opgangen op den Westelijken gevel.

Bij de suppletoire voorstellen is er op gerekend, deze trappen ook op de drie andere zijden zoo mogelijk te herstellen, omdat de voornaamste stukken der trapvleugels in hoofdzaak voorhanden zijn. De illustratie toont ons, dat die der onderste trappen versierd zijn met het Kala-makara-ornament. Van deze vier trappen zijn alle makara's en Kala-koppen gespaard gebleven. Van de beide hooger gelegene is de versiering der vleugels in denzelfden geest opgelost; in stede van makara's vertoonen de einden der trapboomen hier evenwel voluten. Deze zijn alle teruggevonden, doch van de zestien oorspronkelijk aanwezige leeuwekoppen, waarvan een bovenaanzicht op plaat 7 is afgebeeld, ontbreken verscheidene exemplaren. Bij het zien der hiaten in de welhaast gerestaureerde trappen, zullen we wederom het wegschenken van twee dezer leeuwekoppen betreuren.

3. Twee Kala-koppen van nissen.

Volgens de verklaringen der Inlanders zouden twee ornamenten zijn meegenomen, behoorende tot de Kala-makara-omlijsting der nissen, waarin de Dhyani-Boeddha's zetelen. Het betreft hier het boven-ornament dier nissen, de Kala-koppen, waarvan twee typen, onderscheidenlijk van de 2e en van de 3e gaanderij, zijn afgebeeld op plaat 8.

Er waren oorspronkelijk 104 + 88 + 72 + 64 of 328 nissen met dergelijke Kala-koppen voorhanden en waar de voorraad afgestorte en bij de ontgraving gevonden exemplaren nog zoo ruim is, dat deze bij de voorgenomen restauratiën slechts voor een deel in het werk zullen kunnen worden gebracht, bestaat er geen aanleiding het gemis der beide hier bedoelde stukken al te zeer te bejammeren.

Volgens de afgelegde verklaringen zou het evenwel mogelijk kunnen zijn dat een der stukken niet behoorde tot de nisomlijstingen, doch dat het een veel grootere kala-kop van een der poorten was, zooals afgebeeld op plaat 9. Ware dit het geval, dan zoude dat een geducht verlies moeten beteekenen.

4. Twee kleine dagob's van nistempeltjes of poorten.

De hier bedoelde dagob's vormen de bekroning der bouweenheid, die ten grondslag ligt aan de architectonische conceptie van de stoepa.

Men vindt ze op de lage kazementen van den hoofdmuur van de omgang en voorts op alle nissen en poorten der vier hooger gelegen gaanderijen.

Hun oorspronkelijk getal bedroeg op omgang en de vier gaanderijen achtereenvolgens 116 + 416 + 360 + 316 + 264, of totaal 1472. Hiervan waren nog ongeveer 300 exemplaren op het bouwwerk aanwezig, terwijl er een 50-tal bij de ontgraving te voorschijn kwamen. Uit de omliggende dessa's, waar verscheiden dagobs, omgekeerd en een weinig ingegraven, werden aangewend als rijststampblokken, konden er ten slotte nog ruim 300 worden aangebracht.

De naar Bangkok overgebrachte exemplaren hebben voor het monument geen waarde.

5. Steenen met sprekend ornament.

We hebben geen juiste gegevens kunnen verzamelen omtrent hetgeen werd meegenomen aan «sprekende steenen», waaronder we te verstaan hebben steenen, eenmaal behoorende tot de reliefs, die een bepaalden tekst vertolken.

Volgens den een zou het aantal bedragen 23, volgens den ander ruim 30 losse steenen.

Eensluidend zijn de mededeelingen, betreffende het feit, dat ze grootendeels werden weggehaald van den voorraad fragmenten, die ter Westzijde gedeponeerd waren op de breede omgang, ten Zuiden van de trap; ook wordt met stelligheid getuigd, dat een gedeelte der sprekende steenen op elkaar stonden en te zamen *een vrij compleet tableau vormden.*

Het geldt hier steenen, afkomstig van de Jataka-illustraties der balustraden. Bij de eerste blootlegging door Cornelius zijn die in de gaanderijen aangetroffen stukken grootendeels op het tempelplein en de heuvelhellingen neergelegd; wat men op de breede omgang aantrof werd vermoedelijk daar gelaten en het schijnt, dat men voor enkele stukken later, misschien tijdens Wilsen's opname, getracht heeft den verloren samenhang terug te vinden.

Bij de jongste ontgraving werden vele sprekende steenen op het tempelplein, de heuvelhellingen en in de omliggende desa's aangetroffen en in de periodieke verslagen betreffende de Boroboedoer-restauratie (1907—1911) werd reeds vermeld, tot welke verblijdende resultaten de pogingen leidden, om de oorspronkelijke plaats dezer fragmenten weder terug te vinden.

Hier zij slechts gereleveerd, wat er uitsluitend betreffende de bovenste Jataka-reeks der eerste balustrade bereikt werd.

a. 35 zeer incomplete tafereelen werden door een of meer steenen vervolledigd tot tableaux, die nog wel een enkelen steen missen, doch die grootendeels voor den archaeoloog leesbaar zijn geworden.

b. 27 voorheen onvolledige tafereelen werden geheel gecompleteerd.

c. 13 tableaux, die *absoluut verdwenen waren*, konden zelfs weer bijeen gebracht worden tot evenveel leesbare tafereelen.

Opgemerkt dient te worden, dat van de hier bedoelde Jataka-reeks, totaal tellende 372 tablaux, nog slechts een 13-tal onleesbaar zijn, doordat ze of geheel verdwenen of al te zeer incompleet zijn, dat *zeven* van laatstbedoelde tafereelen liggen op de Westzijde, ten Zuiden der trap, d. i. juist de plaats, waar de sprekende steenen voor den Koning van Siam werden weggehaald.

Wij behoeven hier zeker niet met veel woorden te betoogen: *dat elke «sprekende steen» beschouwd moet worden als een belangrijk document; dat één enkele nieuw licht kan brengen in een tafereel; dat een groep van steenen den sleutel kan bevatten tot de indentificatie van een geheele reeks.*

Het verdwijnen van de hier bedoelde stukken is dus *een bijzonder groot verlies;* niet aan architectonisch schoon, maar voor de wetenschap, een verlies, dat zich zal doen voelen,

wanneer eerlang de archaeologen met toewijding en inspanning de resultaten zullen gaan doorvorschen van de voltooide algeheele fotografische opname.

6. Een tempelwachter.

De tempelwachter, die naar Bangkok verhuisd is, stond voor de pasanggrahan; dit is «het eenigste voorhanden exemplaar raksasa», uit het telegram van den Resident van Kedoe, dd. 4 Juli 1896.

Het is het bekende beeld, door den Javaan betiteld met den naam «Oendagi» (werkman). Wilsen trof het aan op den top van den heuvel, die eenige honderden meters ten Noord-westen van Boroboedoer ligt. In zijn opstel, voorkomende in het T. voor I. T. L. en V. K. 1858, deel 7, geeft hij daarvan eene uitvoerige beschrijving; op plaat CCCXCIII van Leeman's werk (1873), vindt men eene gebrekkige afbeelding.

Wilsen was bezorgd voor het lot van dezen wachter «wijl de Javaansche jeugd er weinig ontzag voor scheen te hebben». Hij bracht hem naar Boroboedoer voor de pasanggrahan, weinig vermoedende dat de Koning van Siam het beeld later weg zou voeren.

Wilsen eindigt zijn belangwekkend geschrift met deze ontboezeming: «Hopen wij dat deze grijze wachter de ruïne moge bewaken tegen verdere onheilen en verwoestingen, dat hij een beschermer moge zijn van het aloude gedenkteeken van menschelijke kunst en vlijt; dat hij iedereen moge terughouden daaraan onheilige handen te slaan».

Van het hier bedoelde beeld is ons zelfs geen goede afbeelding, geen foto bekend en we kunnen dus geen oordeel uitspreken over de kunstwaarde. Ook weten we niet of het in de bedoeling der oude Boeddhisten lag den tempelwachter te doen dienen als voorpost op den heuvel, die beschouwd kan worden als dubbelganger van dien, waarop de stoepa verrees.

Het is mogelijk, dat het beeld tot Boroboedoer in geenerlei verband stond, doch zoolang dit niet onomstootelijk vaststaat, betreuren we, dat dit unicum verdween.

Boroboedoer, Oct. 1910.

Bijlage A.

N°. 1185. BUITENZORG, 10 Juni 1896.

Naar aanleiding van den door den Koning van Siam te kennen gegeven wensch om bij Hoogst Deszelfs vertrek van Java een Boeddhabeeld van den Boroboedoer mede te nemen, zoude de Gouverneur Generaal gaarne zien, dat UHEdG. Zijne Majesteit, die voornemens is Djokjakarta te bezoeken, bij Hare komst in de gelegenheid wilde stellen de aldaar aanwezige verzameling Hindoebeelden, afkomstig van het erf der Residents-woning, te bezichtigen en Z. M. te vragen of Zij een dier beelden voor zich wil uitzoeken, in stede van er een van den Boroboedoer te bekomen, met het oog op de groote moeite, welke aan het overbrengen van een beeld van die tempelruïne is verbonden.

Mocht Z. M. hieraan gevolg geven en wellicht Uwe hulp inroepen voor het vervoer van het uitgekozen beeld naar Semarang of Soerabaja, dan kan UHEdG. zich gemachtigd beschouwen dat transport voor rekening van den Lande te doen plaats hebben, terwijl alsdan ten behoeve van de regeling der uitgave eene opgave van de gemaakte onkosten wordt tegemoet gezien.

Met het door den Koning van Siam op de bovenbedoelde vraag te geven antwoord gelieve UHEdG. t. z. t. Uwen ambtgenoot van Kedoe ten spoedigste in kennis te stellen, daar deze wordt uitgenoodigd om, voor het geval Z. M. bepaald een beeld van den Boroboedoer blijft verlangen, zijne tusschenkomst te verleenen om aan dat verlangen te gemoet te komen.

Door de mededeeling van het vorenstaande, met verzoek aan het daarbij uitgedrukt verlangen van den Gouverneur Generaal te willen voldoen, heb ik de eer van eene door Z. E. verstrekte opdracht mij te kwijten.

De I^e Gouvernements-Secretaris,

(w. g.) NEDERBURGH.

Aan
den Resident
van
Djokjakarta.

Bijlage B.

JOGJAKARTA, 13 Juli 1896.

Met referte aan de missive van den 1[en] Gouvernements Secretaris dd[o]. 10 Juni j.l. N[o]. 1185, heb ik de eer Uwe Excellentie eerbiedig mede te deelen, dat, aangezien op het residentserf de beelden niet aan Zijne Majesteit den Koning van Siam voldeden, omdat zij geverwd of bijgewerkt zijn, en hun oorspronkelijk karakter daardoor hebben verloren, de Resident met Zijne Majesteit was afgesproken, dat de Koning eerst den Boroboedoer zou bezichtigen om te zien of de beelden daar niet beter waren en zoo niet dan een keuze zou doen uit de beelden op het residentserf.

Wat het resultaat is geweest van de bezichtiging van den Boroboedoer zou ik Uwe Excellentie niet kunnen mededeelen en zult Uwe Exellentie waarschijnlijk van den Resident van Kedoe vernemen, doch van de beelden op het Residentserf heeft Zijne Majesteit niet nader gerept.

Echter zijn te Brambanan een menigte basreliefs en kleine beelden opgehoopt in een loods aldaar, waarvan men de herkomst niet kent, en omdat van elk beeld er verscheidene exemplaren zijn, kunnen er zeer goed een groot aantal gemist worden.

Van die beelden, allen zeer klein, heeft de Koning van Siam er een vijftal gevraagd en aangezien uit bovenaangehaalde missive blijkt dat het de wil van Uwe Excellentie is om zoo mogelijk gaarne aan het verzoek van den Koning te voldoen, heb ik geantwoord dat tegen Zijner Majesteits verzoek wel geen bezwaar zou bestaan doch alsnog de goedkeuring daarop van Uwe Excellentie zou worden gevraagd.

Eerbiedig verzoek ik mitsdien Uwe Excellentie die goedkeuring te willen verleenen, teekenende ik hierbij aan dat het bestuur van de Archaeologische Vereeniging, waaronder Dr. Groneman, ook heeft verklaard, dat die beelden zonder eenig bezwaar kunnen worden gemist.

De w[d] Resident,

(w.g.) . . . . . [onleesbaar].

Aan Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal
van Nederlandsch-Indië.

Bijlage C.

Telegram N°. 270. TJIPANAS, 17/7-1896.
Dienst.

Resident Djokja.

Referte Uw brief dertien dezer landvoogd heeft geen bezwaar tegen afstand aan Koning Siam van door U bedoelde beelden van Prambanan.

Wd Alg. Secretaris,
(w. g.) NEDERBURGH.

Bijlage D.

N°. 1184. BUITENZORG, 10 Juni 1896.

De Koning van Siam heeft den wensch te kennen gegeven om bij Hoogst deszelfs vertrek van Java een Boeddhabeeld van den Boeroeboedoer mede te nemen.

Naar aanleiding daarvan is Uw ambtgenoot van Djocjakarta uitgenoodigd om Z. M. bij Hare komst te Djocjakarta in de gelegenheid te stellen de aldaar aanwezige verzameling Hindoebeelden, afkomstig van het erf der Residentswoning, te bezichtigen en Z. M. te vragen of Zij een dier beelden voor zich wil uitzoeken, instede van er een van den Boeroeboedoer te bekomen, met het oog op de groote moeite, welke aan het overbrengen van een beeld van die tempelruïne is verbonden. Tevens is dien Hoofdambtenaar opgedragen om UHEdelGestrenge te zijner tijd ten spoedigste in kennis te stellen met het antwoord van den Koning op deze vraag en mocht U daaruit blijken, dat Z. M. bepaald een beeld van den Boeroeboedoer blijft verlangen, dan gelieve UHEdGestrenge Uwe tusschenkomst te verleenen ten einde aan dat verlangen tegemoet te komen, met dien verstande evenwel, dat geen beeld mag worden afgestaan, door het wegnemen waarvan de kunstwaarde van den Boeroeboedoer zoude worden geschonden.

Voor het geval Z. M. een beeld van den Boeroeboedoer ontvangt en wellicht Uwe hulp inroept voor het vervoer daarvan naar Semarang of Soerabaia, kan UHEdG. zich gemachtigd beschouwen dat transport voor rekening van den Lande te doen

plaats hebben, terwijl alsdan ten behoeve van de regeling der uitgave eene opgave van de gemaakte onkosten wordt tegemoet gezien.

Door de mededeeling van het vorenstaande met verzoek aan het daarbij uitgedrukt verlangen van den Gouverneur-Generaal te willen voldoen, heb ik de eer van eene door Zijne Excellentie mij verstrekte opdracht mij te kwijten.

De 1ste Gouvernements Secretaris,
(w. g.) NEDERBURGH.

Aan den Resident van Kedoe.

Bijlage E.

Diensttelegram N°. 250. MAGELANG, 4 Juli 1896.

Algemeenen Secretaris Tjipanas.

Referte Uwe missive 10 Juni jl. N°. 1184.

Koning Siam verlangt van Boro-Boedoer tempel vijf Boeddhabeelden in verschillende houdingen, twee leeuwen en eenige ornamenten, ook het eenigste voorhanden exemplaar raksasa, staande voor de pasanggrahan; van het overige gevraagde zijn meerdere exemplaren voorhanden.

Door inwilliging van het verzoek wordt kunstwaarde niet geschonden.

Verzoeke beleefd beslissing.

Resident van Kedoe,
(w. g.) AMENT.

Bijlage F.

Dienst. Telegram. N°. 212*a*. TJIPANAS, 5 Juli 1896.

Resident Kedoe.

Referte Uw telegram gisteren.

Landvoogd heeft geen bezwaar tegen inwilliging verzoek Koning Siam inzake Boeddhabeelden.

wd Algemeene Secretaris,
(Get.) NEDERBURGH.

TABELLARISCH OVERZICHT
VAN DEN TOESTAND DER BOEDDHA-BEELDEN
VAN BOROBOEDOER.

Bouwdeel	Nummers van de Nisvakken	Oost	Zuid	West	Noord	Totaal
Omgang	1	a. h.	b.	a. h.	d.	
	2	a. h.	a. h.	a. h.	d.	
	3	a. h.	a. h.	b.	d.	
	4	a. h.	a. h. l.	a. h.	a. l.	
	5	b.	a. h. l.	a. h.	a. l.	
	6	a. h.	a. h. l.	a. h. l.	a. h. l.	
	7	b.	a. h.	a. h.	a. h. l.	
	8	d.	b.	a. h.	a. h. l.	
	9	d.	a. h.	b.	a. h. l.	
	10	d.	a. h. l.	a. h.	a. l.	
	11	d.	d.	a. h.	a. h. l.	
	12	a. h.	a. h.	a. h.	a. l.	
	13	b.	a. h. l.	a. h. l.	a. h. l.	
	14	a. h. l.	c.	b.	a. h. l.	
	15	a. h.	b.	a. h.	a. l.	
	16	a. h.	b.	a. h.	a. h. l.	
	17	a. h.	b.	b.	a. h. l.	
	18	a. h. l.	a. h.	a. h.	a. h. l.	
	19	a. h. l.	b.	b.	a. h. l.	
	20	a. h.	a. h. l.	b.	a. l.	
	21	a. l.	b.	b.	a. l.	
	22	a. h.	b.	b.	a. h. l.	
	23	b.	b.	b.	a. h. l.	
	24	b.	a. h.	a. h.	a. h. l.	
	25	a. h. l.	b.	a. h. l.	a. h. l.	
	26	a. h.	a. h. l.	c.	a. h. l.	
Recapitulatie	a.	17	14	16	23	70
	b.	5	10	9	—	24
	c.	—	1	1	—	2
	d.	4	1	—	3	8

Toelichting.

De nissen zijn voor elke face afzonderlijk genummerd van hoek tot hoek en overeenkomstig de richting der pradakṣina.

NOTATIES:

a. h. = beeld geschonden, zonder hoofd.
a. l. = beeld geschonden, zonder arm[en].
a. h. l. = beeld geschonden, zonder hoofd en arm[en].
b. = beeld gaaf.
c. = „ „ en zeer fraai.
d. = beeld geheel verdwenen.

N.B. Beelden, die slechts in geringe mate geschonden zijn, die b.v. een oorlel, of enkele vinger(s) missen, zijn toch als gaaf genoteerd en dus met b. aangeduid.

Bouwdeel	Nummers van de Nis-vakken	Oost	Zuid	West	Noord	Toelichting.
Ie gaanderij	1	d.	b.	d.	a. h. l.	Als voren.
	2	b.	a. h.	b.	a. h. l.	
	3	d.	a. h.	a. h.	a. h. l.	
	4	d.	b.	b.	a. l.	
	5	a. h. l.	a. h.	b.	d.	
	6	d.	a. h.	a. h.	a. l.	
	7	a. h. l.	b.	b.	a. h. l.	
	8	a. h. l.	a. l.	b.	a. h. l.	
	9	b.	b.	b.	a. h. l.	
	10	c.	d.	b.	a. h. l.	
	11	a. h.	a. h.	a. h.	d.	
	12	a. h.	a. h.	a. h.	a. h. l.	
	13	a. h.	b.	a. h. l.	a. h. l.	
	14	a. h. l.	b.	a. h. l.	a. h. l.	
	15	a. h. l.	c.	a. h.	d.	
	16	a. h. l.	b.	a. h.	a. h. l.	
	17	a. h. l.	a. h. l.	a. h.	a. h. l.	
	18	a. h. l.	a. h. l.	a. h. l.	a. l.	
	19	a. h. l.	a. h.	a. h.	a. l.	
	20	a. h.	b.	a. h.	d.	
	21	b.	a. h.	d.	a. h. l.	
	22	b.	d.	a. h.	a. h. l.	
	23	a. h.	a. h.	b.	a. l.	
	24	b.	a. h.	a. h.	a. h. l.	
	25	a. h.	a. h.	a. h.	a. h. l.	
	26	a. h. l.	a. h. l.	a. h.	d.	Totaal.
Re-capitulatie	a.	16	15	16	21	68
	b.	5	8	8	—	21
	c.	1	1	—	—	2
	d.	4	2	2	5	13

Bouw-deel	Nummers van de Nis-vakken	Oost	Zuid	West	Noord	Toelichting.
2e gaanderij	1	a. h. l.	b.	a. h.	d.	Als voren.
	2	a. h.	b.	b.	a. h. l.	
	3	b.	c.	b.	a. h. l.	
	4	b.	d.	b.	b.	
	5	b.	a. h. l.	b.	a. h. l.	
	6	b.	b.	b.	b.	
	7	a. l.	a. h. l.	b.	a. l.	
	8	a. h. l.	b.	a. h. l.	a. l.	
	9	b.	b.	a. h. l.	a. l.	
	10	a. h. l.	b.	d.	a. l.	
	11	a. h. l.	a. h.	a. h. l.	a. l.	
	12	a. h.	a. h.	a. h. l.	a. h. l.	
	13	a. h. l.	a. h.	d.	a. h. l.	
	14	a. h.	a. h.	b.	a. h.	
	15	b.	b.	a. h. l.	d.	
	16	b.	a. h.	b.	b.	
	17	b.	a. h. l.	b.	a. h.	
	18	b.	a. h. l.	d.	b.	
	19	b.	d.	a. h.	a. l.	
	20	a. h.	a. h.	b.	a. h. l.	
	21	d.	a. h.	d.	b.	
	22	a. h. l.	b.	a. h.	a. h. l.	Totaal.
Re-capitulatie	a.	11	11	8	15	45
	b.	10	8	10	5	33
	c.	—	1	—	—	1
	d.	1	2	4	2	9

Bouw-deel	Nummers van de Nis-vakken	Oost	Zuid	West	Noord	Toelichting.
3e gaanderij	1	b.	b.	b.	b.	Als voren.
	2	d.	a. h. l.	b.	a. h. l.	
	3	a. l.	d.	a. h. l.	a. h. l.	
	4	b.	a. h. l.	b.	b.	
	5	b.	b.	b.	a. l.	
	6	a. h.	a. l.	b.	a. l.	
	7	a. h.	a. l.	b.	a. l.	
	8	b.	b.	b.	c.	
	9	b.	a. h. l.	b.	a. l.	
	10	b.	b.	b.	a. h. l.	
	11	b.	b.	b.	a. l.	
	12	c.	a. l.	d.	a. l.	
	13	a. h.	a. h. l.	a. h.	a. h. l.	
	14	a. h.	a. h.	b.	a. h. l.	
	15	b.	a. l.	b.	a. h. l.	
	16	b.	b.	a. h.	a. l.	
	17	b.	b.	a. h.	d.	
	18	b.	b.	a. h.	a. h. l.	Totaal.
Re-capitulatie	a.	5	9	5	14	33
	b.	11	8	12	2	33
	c.	1	—	—	1	2
	d.	1	1	1	1	4

Bouwdeel	Nummers van de Nisvakken	Oost	Zuid	West	Noord	Toelichting.
4e gaanderij	1	b.	d.	b.	a. l.	Als voren.
	2	a. h. l.	a. h. l.	a. l.	b.	
	3	b.	a. h. l.	a. h. l.	b.	
	4	b.	a. h. l.	a. h.	b.	
	5	b.	a. h. l.	b.	b.	
	6	a. h. l.	a. h. l.	b.	a. l.	
	7	b.	b.	d	a. l.	
	8	b.	a. l.	a. l.	a. h. l.	
	9	a. l.	b.	a. h. l.	a. l.	
	10	a. l.	b.	b.	a. h.	
	11	a. l.	a. l.	a. l.	a. h. l.	
	12	a. l.	b.	d.	a. l.	
	13	a. h. l.	a. h.	d.	a. h. l.	
	14	b.	a. h. l.	d.	a. h. l.	
	15	b.	a. l.	d.	a. h. l.	
	16	a. l.	a. l.	d.	a. h. l.	Totaal.
Recapitulatie	a.	8	11	6	12	37
	b.	8	4	4	4	20
	c.	—	—	—	—	—
	d.	—	1	6	—	7

Bouw-deel	Nummers van de dagobs	1e terras	2e terras	3e terras	Toelichting.
Dagobs der cirkelvormige terrassen	1	a. h. l.	a. h. l.	a. h. l.	De dagobs zijn voor elk terras afzonderlijk genummerd, beginnende met die, ten zuiden van de Ooster trappen en wederom overeenkomstig de richting der pradakṣina.
	2	a. h.	a. h. l.	a. h. l.	
	3	a. h. l.	a. h. l.	a. h. l.	
	4	a. h. l.	a. h. l.	a. h. l.	
	5	a. h. l.	a. h. l.	a. h. l.	
	6	a. h. l.	a. h.	a. h. l.	
	7	a. h. l.	a. h. l.	a. h. l.	
	8	a. h. l.	a. h. l.	a. h. l.	
	9	a. h. l.	a. h.	a. h. l.	Notaties als voren.
	10	a. h.	a. h.	a. h. l.	
	11	a. h.	a. h. l.	a. h. l.	
	12	a. h.	a. h. l.	a. h. l.	
	13	a. h. l.	a. h. l.	a. h. l.	
	14	a. h. l.	a. h.	d.	
	15	b.	b.	a. h. l.	
	16	b.	a. h.	a. h. l.	
	17	b.	a. h. l.		
	18	a. h.	a. h. l.		
	19	a. h.	a. h. l.		
	20	b.	a. h. l.		
	21	b.	a. h. l.		
	22	a. h. l.	a. l.		
	23	b.	a. h. l.		
	24	a. h. l.	a. h. l.		
	25	a. h. l.			
	26	a. h. l.			
	27	a. h.			
	28	a. l.			
	29	a. h. l.			
	30	d.			
	31	a. l.			
	32	b.			
Re-capitulatie	a.	24	23	15	
	b.	7	1	—	
	c.	—	—	—	
	d.	1	—	1	

ALGEHEELE RECAPITULATIE

BETREFFENDE DEN TOESTAND DER BOEDDHA-BEELDEN.

		Geschonden	Gaaf	Gaaf en fraai	Verdwenen	Totaal oorspronkelijk voorhanden
Nissen	Omgang	70	24	2	8	104
»	1e gaanderij	68	21	2	13	104
»	2e »	45	33	1	9	88
»	3e »	33	33	2	4	72
»	4e »	37	20	—	7	64
Dagobs	1e terras	24	7	—	1	32
»	2e »	23	1	—	—	24
»	3e »	15	—	—	1	16
	Totaal	315	139	7	43	504

Slotopmerking:

Alle beelden, die bij den aanvang van de restauratie in 1907 op de breede omgang of het tempelterrein stonden, en ook die, welke bij de jongste ontgraving op het tempelplein, de heuvelhellingen of elders werden aangetroffen — uit den aard der zaak bijna alle zeer geschonden — zijn in voorheen ledige nissen geplaatst, en dus mede in dit overzicht opgenomen.

Een dertigtal beelden in de tabel aangeduid als hoofdeloos [a. h. of a. h. l.] werden tijdens de herstelling reeds voorzien van hoofden.

De losse hoofden werden ten getale van 51 bewaard in de naburige pasanggrahan. Bij de ontgraving kwamen er nog 9 te voorschijn, 7 werden aangebracht uit naburige desa's; 4 stuks werden opgespoord in Magelang, deels op het Europeesche kerkhof, deels in een kippenhok(!) van een bataljons kampement.

Eindelijk werden de 10 voorheen in het Bat. Museum berustende bijna alle zeer fraaie Boeddha-hoofden wederom naar Boroboedoer teruggezonden ten einde t. z. t. herplaatst te worden.

Uit het overzicht blijkt dat, rekening houdende met de thans aanwezige exemplaren, er nog omstreeks 130 losse Boeddhahoofden van Boroboedoer her en der op den aardbol verspreid zijn.

AANVULLING.

Op blz. 298 hiervoor wordt betreffende het beeld van den tempelwachter vermeld dat hiervan geen goede afbeelding bekend is. Dr. N. J. Krom bericht mij dienaangaande ddº. 1 Nov.:

«Toevallig vond ik in het Ethnogr. Museum te Leiden een foto van dit beeld (onder 125/, in de teekeningen-verzameling). Het is een zeer fraai stuk, echte Boroboedoer-kunst, knielend, met een kort zwaard in de hand. Het schrikaanjagend element geheel op den achtergrond, b. v. geen slangen; ook geen woesten haartooi, maar het haar eerst glad weggestreken en pas in den nek in krullen overgaand.»

Toevallig kreeg ook ik onlangs eene fotografische afbeelding van den tempelwachter onder de oogen. Ze komt voor op een opname van den Bataviaschen fotograaf Woodbury & Page (nº 45 van Album 2, Hofland, door den Heer Rouffaer geschonken aan de Koloniale Bibliotheek).

De foto geeft een beeld van de pasanggrahan te Borodoedoer. De tempelwachter staat rechts voor den ingang, vermoedelijk op de plaats, door Wilsen voor hem ingeruimd. De afbeelding is klein, doch ze bevestigt het waardeerende oordeel van Dr. Krom voor de kunstwaarde van het beeld.

Hellevoetsluis, 3 Nov. '17.

T. VAN ERP.

Plaat 1.

Boroboedoer. — De zeven Boeddha-typen.

In het midden het merkwaardige, *onafgewerkte* beeld, aangetroffen in de centrale stoepa.
Daaronder de beeltenis van den historischen Boeddha in predikende houding, zetelend in de opengewerkte stoepa's der cirkelvormige terrassen.

Rechts boven, Dhyani-Boeddha, Oost-gevel.
Links „ , „ „ , Zuid-gevel.
Rechts onder, „ „ , West-gevel.
Links „ , „ „ , Noord-gevel.
In den top , „ „ , hoogste gaanderij-muur (Zenith).

Plaat 2.

Boroboedoer. — De verschillende Singha-typen.

Plaat 3.

Boroboedoer. — Noord-Westhoek (cliché Van Kinsbergen, ± 1873).

Plaat 4.

Boroboedoer. — Poort met Singha's van den hoogsten gaanderij-muur, Noord. — Achteraanzicht.

Plaat 5.

Boroboedoer. — Opgegraven en herplaatste Makara-spuier van de omgang.

Plaat 6.

Boroboedoer. — Trappen, voerende van het stoepa-plein naar de eerste gaanderij, na restauratie.

Plaat 7.

Boroboedoer. — Kala-kop, bovenornament der trapboomen.
Bovenaanzicht.

Plaat 8.

Boroboedoer. — Kala-koppen, bovenornament der nisomlijstingen van de 2e en 3e gaanderij.

Plaat 9.

Boroboedoer. — Kala-kop, bovenornament eener poort-omlijsting.

VERSCHILLENDE VERBODSBEPALINGEN, EERTIJDS BIJ DE HEIDENSCHE BATAKS DER TOBASCHE LANDEN VAN KRACHT [1]

UIT HET TOBAASCH VERTAALD

DOOR

M. JOUSTRA.

TOELICHTING VAN DEN VERTALER.

Het volgende is een vertaling van een verzameling van verbodsbepalingen, het Bataksch Instituut toegezonden door zijn inlandschen correspondent, Arsenius Loemban Tobing, baas aan de zendingsdrukkerij der Rijnsche zending te Lagoe Boti.

Verkeerden wij eerst in den waan, dat de verzameling door genoemden Arsenius was bijeengebracht, later kwam uit — tijdens een onderhoud met den heer J. H. Meerwaldt, oud-zendeling, die ons bij enkele duistere punten met zijn groote kennis van taal en volk voorlichtte —, dat deze zelfde gegevens, in bijna denzelfden vorm, reeds voorkomen in jaargang 1906 van het Tobaasch blaadje «Immanuel», als opstel van den inlandschen predikant (pandita Batak) Jozef, wien dus de eer van dit werk toekomt.

Van de vele gegevens zijn er hier en daar verspreid wel enkele verwerkt in opstellen, verschenen in een Westersche taal (zie bijv. Joh. Warneck, die Religion der Batak, blz. 9), maar een eenigszins volledige verzameling was totnogtoe niet voor het groote publiek toegankelijk. Daarom, en ook om de vaak eigenaardige wijze van uitdrukking, van verklaring en motiveering, kan het gewenscht zijn een zoo getrouw mogelijke vertaling te geven van een door een inlander zelf geschreven en bijeengebrachte verzameling, die blijkens zijn eigen opmerking nog verre van volledig is, doch alleen die voorbeelden geeft, «die bijzonder sprekend zijn en van welker niet-inachtneming men dood en verderf vreest.»

[1] De noten zijn van den vertaler.

Het Tobasche woord voor deze «verboden» zaken is, soebang. Bij nader inzien scheen het geraden, dit woord in de vertaling te behouden. Uit de voorbeelden toch zal blijken, dat men dit soebang niet steeds door hetzelfde woord in onze taal kan weergeven; betrekkelijk zelden zelfs kan het door «verboden» worden vertaald. Menigmaal beteekent het: niet geraden, niet te pas komen, te vermijden, in strijd met den goeden toon, ongewenscht, of ook wel onheilspellend, gevaarlijk, bedenkelijk, een slecht voorteeken zijn e. d.

I. Soebang-bepalingen in zake de bruidswerving.

1. Als de bruidswerver in een dorp komt, om er een meisje tot vrouw te zoeken, is het soebang, het plan tot uitvoering te brengen, als hij het treft, *dat er in het dorp geweeklaagd wordt, of dat men juist bezig is het dorpsplein aan te vegen.* Want als hij het toch doorzet, als er geweeklaagd wordt, zal de vrouw, die hij werft, weduwe worden; hij, de bruidswerver, is het, die aan haar weldra door den dood zal ontvallen.

Zet hij het door, hoewel men het dorpsplein veegt, dan beteekent dit totalen ondergang: de bezittingen [eigendommen, verdiensten, inkomsten] zullen niet blijvend zijn; al wat hij verdient zal opraken.

2. Als de pretendent op een vrouw uitgaat, is het soebang, als hij haar aantreft *met loshangend haar* of *als ze bezig is het* [met een grove kam] *te kammen.* Want dit beteekent, dat zij «de nederdaalplaats van een geest» [1] zal zijn.

3. Als de pretendent in een dorp komt, en hij treft het meisje, om wie hij komt, aan, *bezig met weven*, terwijl het weefsel pas kortelings is begonnen, dan is het soebang, het plan door te zetten, want het beteekent, dat men het dan tijdens het huwelijk bijzonder zwaar zal hebben [hard moet werken; zich voor niets vermoeien.]

Eveneens is het soebang, als het weefsel juist van de pamapan (achtersten weversboom) *wordt afgenomen* [midjoer], want dan zullen ook de middelen tot levensonderhoud tijdens het huwelijk «dalen» [midjoer], als men toch met alle geweld doorzet.

Als evenwel het weefsel op de pamapan aangebracht wordt

[1] d. i. een sibaso of medium.

[manaëk: letterlijk stijgen], of als het weefsel bijna klaar is, dan is het goed het plan tot uitvoering te brengen, want dan zullen ook de verdiensten overvloedig zijn [manaëk] en aan den welstand zal niets ontbreken.

4. Wanneer de pretendent in een dorp komt, juist als het meisje, dat hij wil hebben, een saong [van bladeren gevlochten regenscherm] *op het hoofd draagt* of *haar kleed als* saong *gebruikt*, is het soebang de zaak voortgang te doen hebben, want dan zou de vrouw spoedig weduwe zijn; dan zou ze spoedig een rouwsluier dragen.

5. Het is soebang, als de menschen, die de bruidschat naar het dorp van den uithuwelijker [porboroe] brengen, *onderweg door regen overvallen worden.* Zoo ook, als de gekookte rijst voor den maaltijd *niet goed gekookt is*, bijv. niet goed gaar of deels niet gaar, deels te zacht. Zoo ook, *als de toespijzen niet in orde zijn*, vooral als het de beste vleeschstukken [1] [letterlijk: «die een naam dragen»] betreft. Zoo bijv. wat de kip aangaat, die de uithuwelijker slacht als toespijs voor de brengers van den bruidschat en waarvan de kop aan den gemachtigde van den bruidswerver behoort gegeven te worden, is het soebang als die verkeerdelijk aan een ander, bijv. aan een zijner makkers, gegeven wordt.

Als dergelijke dingen gebeuren, dan zijn dit zooveel als omina. De regen beteekent, dat het meisje veel kommer en verdriet zal hebben. De niet-gare rijst verkondigt, dat het huwelijk niet gelukkig zal zijn. «Ze passen niet bij elkander,» [2] dit is de beteekenis van de niet in orde zijnde toespijs.

6. 't Is niet goed [3] als een *«oneven» zoon een bruid gaat zoeken in een «oneven» maand*; desgelijks *een «even» zoon in een «even» maand*. Een «oneven» zoon behoort het te doen in een «even» maand en een «even» zoon in een «oneven» maand. Als iemand dus één zoon heeft, of drie, of vijf of zeven, dan is het niet geoorloofd, dat zulk een zoon een bruid gaat zoeken in de 1e, de 3e, de 5e, de 7e, de 9e of de 11e maand; hij moet dat doen in de 2e, de 4e, de 6e, de 8e, de 10e of de 12e.

---

[1] Door de adat is m.i. tot in bijzonderheden bepaald aan welke waardigheidsbekleeders deze verschillende stukken toekomen.

[2] Zie hierover Warneck t. a. p. blz. 48. Dit begrip van bij elkaar te passen heet rongkap.

[3] Hier staat niet soebang, maar udang djadi.

Desgelijks als iemand twee zoons heeft, of vier of zes of acht, dan moet zulk een zoon niet een bruid gaan zoeken in de 2e, de 4e, de 6e, de 8e, de 10e of de 12e maand, maar in de 1e, of de 3e of de 5e of de 7e of de 9e of de 11e. Ditzelfde geldt ook voor wie een dochter uithuwelijkt.

Dat de Bataks zulks voor soebang houden, is een gevolg van deze gedachte: De maan (of maand) zou het kwalijk nemen, dat zoo'n menschenkind, dat zoo ongeveer denzelfden naam heeft, dan «een plechtigheid zou vieren» d.w.z. zou gaan trouwen. Zet hij het toch door, dan zal hij spoedig weduwnaar zijn.

7. 't Is soebang om een bruid te gaan zoeken of te gaan trouwen *in de achtste maand*, want dan vooral waren de «bĕgoe panoloek-noloek»[1] rond. Indien iemand dan trouwt, zal de vrouw steeds met ziekte te kampen hebben of de bĕgoe zal er met haar van door gaan, zoodat zij sterft; of anders wordt zij een medium [«nederdaalplaats van de bĕgoe.]

8. Zoo is 't ook soebang, als de bruid en de bruidegom *eten van de* pandjoehoeti. Pandjoehoeti heet het vleesch, dat de vader van den bruidegom [de poranak] en de vader van de bruid [de porboroe] meebrengen bij de plechtigheid van het betalen van den bruidschat: varkens- of buffelvleesch; soms noemt men dit «vleesch van de bruid». Daarom mogen bruidegom en bruid er niet van eten. «Men mag toch niet zijn eigen vleesch eten?» zegt men.

9. Het is soebang, als de schoondochter *vlak na haar komst struikelt* of als ze bij aankomst in het dorp van haar schoonouders *het hoofd stoot bij het betreden van het huis.* Als zoo iets gebeurt zal ze óf weldra weduwe zijn, óf scheiden [naar haar familie teruggezonden worden].

Het is ook soebang, als zij bij het bestijgen van de woning van haar schoonouders *de trap het eerst met den linkervoet betreedt.* Ze behoort dat te doen met haar rechtervoet, opdat haar eerste kind een jongen zij. Doet ze het met den linkervoet, dan zal

[1] Afgeleid van soloek, dat in het Tobaasch beteekent: in de plaats treden van ..., bijv. ook de plaats innemen van iemands tondi (levensgeest). Bĕgoe panoloek-noloek zijn daarom die geesten, die „bezit van iemand nemen" hem tot een „bezetene" maken. In het Karoosch is het woord voor bezeten (bezield door een geest) ook seloeken.

In het Angkolaasch en Mandailingsch dialect beteekent soloek volgens wijlen prof. Van Ophuysen: in iets binnendringen.

haar eerste kind een meisje wezen, en ook zal haar eerstgeborene [«die het baadje opent»] spoedig sterven, zegt men.

10. Als men een bruid geleidt naar het dorp harer schoonouders, mag het niet gebeuren [1], dat men op weg daarheen de panë na bolon [2] *vóór zich heeft*; men moet zorgen, dat men dit verschijnsel achter zich heeft of op zij. Als dus de panë na bolon in het Westen is en het dorp van den bruidegom ligt ook westelijk, dan slaat men eerst den weg naar het Zuiden in, om vervolgens langs een omweg naar het dorp der schoonouders te gaan, om maar niet de panë na bolon vóór zich te hebben. Als men duidelijk de panë na bolon vóór zich heeft beteekent dit, dat die ons wederstreeft en dit wil zeggen, dat men dan spoedig van zijn wederhelft gescheiden zal worden.

11. Wat een pas aangekomen schoondochter betreft, het is soebang, haar terstond *allerlei te laten doen*, uitgezonderd het maken van franje aan een kleed; ander werk mag ze niet doen. Het maken n.l. van franje aan een kleed is «bijeenbrengen wat gescheiden is». Zooals nu de losse franje door het ineendraaien één is geworden [mordomoe], zoo zal ook de tondi [geest, gezindheid] van de schoondochter overeenstemmen met [domoe] die van haar man.

II. Soebang-bepalingen in zake het huwelijksleven.

1. Het is soebang, als men, pas getrouwd zijnde, zijn vrouw in het openbaar [in tegenwoordigheid van velen, van «de menigte» = hatoropan] aanspreekt; daardoor maken ze zich te schande. Als iemand te familiaar is met zijn vrouw, zoodat ze met elkaar spreken, zoo dat anderen het zien, dan zegt men: «Ach, wat zijn die en die familiaar met elkaar, terwijl ze pas getrouwd zijn; ze schamen zich niet in het openbaar met elkaar te spreken.» Als ze al een kind hebben, wordt het niet meer als soebang beschouwd in het openbaar vertrouwelijk met elkaar te zijn.

2. Het is soebang, dat men, hetzij man of vrouw, den naam uitspreekt van zijn [haar] echtgenoot[e], en dit geldt tot

[1] ndang djadi.

[2] panë wordt in de Wdbb. verklaard als: zekere zeegeest, de blikzem, het weerlichten, een geest, die elke maand een andere plaats inneemt.

De schrijver verwijst voor de verklaring naar afdeeling IX, 2 (zie beneden blz. 388).

ze oud worden toe [hun heele leven lang]. Het getuigt van minachting, zeggen de Bataks, den naam van zijn [haar] wederhelft te noemen.

3. Als iemands vrouw in blijde verwachting is, *mag de man het haar niet laten knippen.* Hij moet het stilletjes laten groeien, hoe lang het ook wordt, totdat de kleine geboren is. Want als hij het laat knippen, zal het kind, dat nog in den schoot is, zonder haar ter wereld komen. Maar bovendien is daarbij nog dit te vreezen: Als zoo iemand zijn haar heeft laten knippen, mocht hij den nacht daarop eens droomen, dat men zijn haar knipte. Als iemand dat droomt, beteekent dat iets heel ergs, het kondigt aan, dat men iemand door den dood verliezen zal, zegt men.

4. Als iemands vrouw in blijde verwachting is, is het soebang, dat iets van *de bezittingen het huis uitgaat*, of dat men een ander, wien ook, *hulp verleent*, of dat men *het ondereinde van den rijststamper vlak maakt.* Als de aanverwanten bijv. hulp vragen, of een nichtje vraagt om een kleed, dan moet men het niet geven *vóórdat* de kleine geboren is; *daarna* kan men het doen. Want als er iets van de bezittingen het huis uitgaat, mocht wat nog ongeboren is eens sterven.

5. Het is soebang, als een zwangere vrouw haar lotgenoote, die op 't punt staat van te bevallen, bezoekt. Dat is in hooge mate soebang, omdat ze dan wellicht in het kraambed sterft, als zij, wanneer haar tijd gekomen is, haar kind ter wereld moet brengen.

6. Het uiteinde van den rijststamper mag niet vlak gemaakt worden vóór het kleine kind tandjes heeft. Als ze den rijststamper vlak maakt, zullen de tandjes van het kleine kind niet door willen komen; want zooals een rijststamper, dien men vlak gemaakt heeft, alzoo zegt men, zullen de tanden van den kleine niet voor den dag komen.

7. Het is soebang, als men *nalaat doorns en bladeren van den citroenboom in de hoeken van het huis en boven de deur op te hangen*, als iemand een kind geboren wordt; deze dingen en ook oude lappen van een vischnet [moeten opgehangen worden]. Als men iets dergelijks in iemands huis ziet, weet men terstond, dat er kortelings een kleine gekomen is. Deze dingen keeren, naar de opvattingen der Bataks van vroeger, booze geesten af, want, zoo zegt men, geesten komen brutaal een huis binnen,

waar een kleine ter wereld is gekomen, en vooral bij de hoeken en door de deuropening komen ze binnen om naar kleine kinderen te zien of ze die niet machtig kunnen worden. Om deze reden brengt men doorns en bladeren en stukken van een vischnet aan, om ze tegen te houden.

8. Als het zoo ver is, dat de vrouw met den rug naar het vuur ligt (pas bevallen is) en de kleine wordt naar de bron gebracht, dan is het soebang, *geen vuur in een potscherf op weg daarheen mee te brengen*; ook neemt men dan zemelen mee, die men deels op den weg neerlegt; de scherf met vuur plaatst men bij de bron. Dit is zooveel als een verzoeningsmiddel, zegt men, aan de geesten langs den weg en aan boroe Saniangnaga (brongeest), opdat het den kleine wel ga.

III. Soebang-bepalingen in zake familiebetrekkingen.[1]

1. Het is soebang, den naam uit te spreken van zijn grootouders, vader, moeder, oom (moedersbroeder) en diens vrouw, schoonouders en zwager (of vrouw van zijn schoonbroeder). Indien men hun naam uitspreekt, geeft dat minachting te kennen, zegt men.

Eveneens is het soebang, den naam uit te spreken van: zijn schoondochter, de vrouw van zijn jongeren en van zijn ouderen broeder, den man harer [oudere] zuster. Dat men in het bijzonder den naam van zijn bao (zwager, of vrouw van zijn schoonbroeder) niet zeggen mag, is de reden van de Bataksche spreekwijze: «Als de naam van den bao; het mag niet uitgesproken worden».

Het is ook soebang, dat de zoodanigen elkaar aanspreken of zich samen op reis begeven. Al deze verhoudingen noemt men «soebang ni toetoer»[2]. Moet men nu iemand uit zoo'n verwantschapskring (toetoer) aanduiden, dan gebruikt men het woord, dat de verwantschap uitdrukt of men bezigt den

---

[1] Het woord partoetoeran, hier gebezigd, afgeleid van toetoer, beteekent eigenlijk: den naam (titel), waarmede men iemand aanspreekt en dus, daar het woord, waarmede men iemand aanspreekt, afhangt van de — werkelijke of vermeende — verhouding als bloedverwant, zoowel als familiebetrekking. In het Karosch verstaat men daarom onder ertoetoer, het met elkaar kennis maken, door elkaar naar afkomst enz. te vragen.

[2] De verklaring voor deze soebang-bepalingen is de vrees, dat niet-inachtneming er van dikwijls gevaar oplevert voor intimiteiten, die hier, als zijnde bloedschande, volstrekt niet te pas komen.

naam van de marga (stam, geslacht; als genealogische eenheid gedacht); in geen geval den naam.

2. Het is soebang, dat een zoon zijn vader het haar knipt, of een neef zijn oom. Dezen zijn zooveel als «de vorsten der familie» (radja ni toetoer), van dezulken mag men het haar niet knippen. Men zou hun daarmede schande aandoen, indien men te vinden was om het haar van de «vorsten van zijn familie» te knippen, mandjambahi noemt men dit.

Het hoofd is het edelste deel van het lichaam, en het haar werd door de Bataks van vroeger als een soort van talisman beschouwd, zoodat men het lang liet groeien als het haar eener vrouw, want dat gaf waardigheid (majesteit)[1], in hun oog. Moest het haar per se geknipt worden, dan was het ongeoorloofd,[2] dat een «slaaf van de familie» het deed; maar als het iemand was, aanzienlijker dan hij, de een of andere «vorst van de familie» dan kon het volstrekt geen kwaad, zegt men.

3. Het mag niet[3] dat een aangetrouwde zoon het huis van den vader koopt, want als het huis van den vader aan den behuwdzoon overgaat, is dit zooveel als dat deze «gaat zitten op de eereplaats (halangoeloe)[4] des vaders». Daar de vader als echtgenoot het huis bewoond heeft (diporhalangoeloe) komt het niet te pas, dat de schoonzoon deze plaats inneemt. Een sopo (rijstschuur, tuinhut) mag wel in handen van een schoonzoon overgaan.

IV. Soebang-bepalingen in zake ziekte.

1. Als iemand ziek is, gaat men den «medicijnman» halen. Het is echter soebang hem te roepen, als men hem aantreft, *onrustig of geheel in beslag genomen door zijn arbeid*; dan late men het na, opdat hij de ziekte niet behandele. Treft men hem aan met de hoedali (de Bataksche drietandige hak) in de hand, dan is het soebang, om hem te ontbieden. Als men hem aantreft, *onrustig*, dan zou de ziekte maar erger worden als hij er medicijnen voor gaf; dat zou niet uitblijven, als men hem toch ging halen.

[1] Morsahala. Zie over sahala, als eigenschap van de „tondi" van aanzienlijken, Warneck t. a. p. blz. 60.

[2] Hier is het woord tongka gebezigd.

[3] ndang djadi.

[4] De plaats, dicht bij den zijwand, letterlijk: het hoofdeneinde, hoofdkussen.

Treft men hem aan met de hoedali in de hand en zet men het dan toch door, dat hij meegaat naar den zieke, dan zal deze zeker sterven, als hij hem behandelt, want die hoedali in de hand wil zeggen, dat er *een graf gedolven zal worden.*

2. Treft men den medicijnman aan, *terwijl hij aan het eten is*, dan vrage men hem niet om geneesmiddelen, want dan zal ook de ziekte gaan «eten» [d. i. vat hebben], als men medicijn van hem aanneemt. Het is dus soebang als hij, die den geneesheer haalt, hem etende vindt.

3. Het is soebang, geneesmiddelen aan te nemen als men hem, die ze geeft, aantreft *met den rug naar zich toe*; de ziekte stoort zich niet aan de geneesmiddelen, die men meebrengt, want *den rug toekeeren* is zooveel als *onverschillig zijn* (er niet om geven). Maar vindt men den medicijngever *met het gezicht naar zich toe*, dan is dat zooveel als *plechtstatig tegemoet komen*; dat is gunstig; in dat geval zal de ziekte door de behandeling genezen. Treft men hem aan *bezig zich de handen te wasschen*, dan is dat een goed teeken; dan zal de ziekte, waaraan de patiënt lijdt, spoedig overgaan, want hij heeft die afgewasschen, zegt men.

4. Als men den geneesheer aantreft, *bezig het vuur aan te maken* of *met rijststroo in de hand*, dan zal de ziekte, die hij behandelt, *opvlammen*. 't Is dus soebang in dit geval medicijn te vragen. Treft men hem echter aan *bij de bron*, dan is dat een goed teeken, want dan is «het gezicht [de blik] helder,» dan gaat de ziekte over, zegt men.

5. Het is soebang, als men den dokter aantreft, *bezig asch weg te brengen* of *iets te dragen*, want dan zal de patiënt sterven, het heeft geen zin hem medicijn te geven, want «hij wordt al weggedragen» [ter begrafenis], zegt men.

6. Het is soebang als hij, die medicijn haalt, in het dorp van den dokter *weeklagenden* aantreft, of *kinderen die schreien*; de patiënt zal zeker sterven; want «hij wordt al beweend», zegt men.

7. Het is soebang, als de boodschapper den geneesheer of den datoe (wichelaar enz.) aantreft *met een ansoean* (werktuig om den grond om te werken) *in de hand* of bezig met *touw te draaien*. Immers het in de hand hebben van den graafstok kondigt het delven van een graf aan en het touwdraaien beteekent: gereedstaan met het touw, om om de doodkist te binden, zegt men.

8. Het is soebang, als hij, die medicijn gaat halen of den datoe gaat roepen *met zijn voet in een touw blijft haken*; dat is zooveel als verbieden, zegt men, 't zal dan niets geven of hij al medicijn haalt, of den dokter roept; de patiënt zal toch sterven.

V. Soebang-bepalingen in zake hen, die een sterfgeval in de familie hebben.

1. Als er een doode is, is het soebang, *niet de maat te nemen van zijn doodkist*; deze moet net zoo lang zijn als de overledene. Alleen voor een pasgeboren kind, dat gestorven is, behoeft men niet een afgepaste kist te hebben; ['t is voldoende] als men het lijkje maar inwikkelt en onder den dakdrup begraaft. Als een doode niet «gemeten» wordt [dus in een passende kist begraven], wordt hij een bĕgoe noernoer, zegt men, dat is een geest, zoo lang als een suikerpalm.

Het is soebang, dat een *jonge man* de maat neemt voor de lijkkist, of de mat [op de maat] afsnijdt, waarin het lijk gewikkeld moet worden, want als een jonge van jaren de maat neemt van de kist of de mat afsnijdt, zal hij spoedig sterven, immers daarmede «loopt hij zichzelf vooruit naar den dood» zegt men.

2. Als er een kind gestorven is, moeten de broers en zusters *over het lijk heen stappen* vóór het in de kist gelegd wordt, opdat, zoo zegt men, de overledene afscheid van hen neme en niet meer telkens aan ze terugdenkt. Want als men dat niet doet, zal de bĕgoe (schim) van den overledene telkens naar hen komen zien, waardoor hij ze ziek maakt en ze mee in den dood voert. Maar als men over het lijk gestapt heeft, zal de bĕgoe niet terug willen komen, want ze vindt het soebang, dat men over het lichaam stapt, daarover ergert ze zich, zoodat ze niet meer wil komen. Als men over het lijk gestapt heeft, zal men niet meer van den overledene droomen, want het is door den droom, dat bĕgoe's plegen te komen, zegt men.

Het is soebang een lijk [naar het graf] te dragen voor ieder, wiens vrouw in gezegende omstandigheden is. Als hij een lijk [grafwaarts] draagt, zal òf zijn vrouw òf het nog ongeboren kind naar alle waarschijnlijkheid sterven.

4. Als men een lijk grafwaarts draagt, is het soebang, als

niet alle dorpsbewoners [op den grond] spuwen, zoo moeten ook allen die op weg de dragers tegenkomen, zeggen: uitgespuwd zij wat niet meer van nut is; daarin is nog maar een lijk, naar we zien». Het is soebang, als ze zoo iets niet zeggen, want als men zoo niet spreekt, mocht men zelf eens weldra den doode, die daar weggedragen wordt, volgen. Anders is het nog weer, als de overledene een vrouw is, die in het kraambed is gestorven. Dan wordt het lijk door de dragers het dorp uitgebracht en werpt men onmiddellijk stukken verkoold hout en asch op het dorpsplein en schreeuwt men, zoo hard men kan, alsof men iemand wegjaagt, opdat de ziel (bĕgoe) zich terstond op verren afstand houde en niet meer naar het dorp durft te komen.

5. Het is soebang een lijk *diep te begraven*. Als men de aarde zoowat 60 cM. diep heeft uitgegraven, wordt het lijk er in gelegd en dan wordt de aarde er op geworpen, zoo, dat een grafheuvel ontstaat. Er is een spreekwoord, dat luidt: «Niet diep begraven, niet ver verkoopen». Want als men diep begraaft, kan de ziel niet naar buiten komen en zal men aan haar niet kunnen offeren.

Men moet zich wel verwonderen, want het is [eenerzijds] alsof de Bataks de bĕgoe's vreezen en toch vertroetelen ze die terzelfder tijd.

2. Er is evenwel nog een reden, waarom men het graf niet diep maakt: het is soebang, dat de doodgraver *in het graf afdaalt*, om het diep te delven. Want als de doodgraver er in gaat, zal hij binnenkort sterven, want het is of hij bijzondere haast maakt, om in het graf te komen.

7. Het is soebang, als iemands schaduw in het graf valt. Als iemands schaduw in het graf valt, trekt de doode aan zijn ziel (tondi), zoodat hij weldra sterven moet. Daarom houden zij, die een lijk begraven, zich op zijde; als uit het Oosten het zonlicht invalt, verrichten zij hun werk aan den Westkant, opdat hun schaduw van het graf af valt en zij niet sterven.

8. Het is soebang, als *iets* van iemand *in het graf valt*. Als bijv. iemands hoofddoek of zijn tabaksdoos er in valt, wordt hij bleek, want dit beteekent, dat de doode hem wegvoert, zoodat hij mede sterven moet. Daar dit in hooge mate soebang is, passen zij die een lijk begraven erg op, dat zij niet ook moeten sterven.

9. Het is soebang van het *voeteneinde* af het graf met de

aarde dicht te gooien; men moet het van terzijde doen. Men is bevreesd voor een *schop* van den doode en voor den blik van zijn oogen.

10. Het is soebang, als *iemands voet* naar het graf *uitglipt*. Als iemands voet uitglipt, beteekent dit, dat de ziel van den doode de hand naar hem uitsteekt, om hem mede te doen sterven. Daarom is men uitermate bang, als men met zijn voet uitglipt in het graf, want zoo iemand gaat dood, zegt men.

11. Het is soebang, als iemand, die geen weduwnaar is, een weduwnaar gaat roepen bij het begraven van een doode. Evenzeer als iemand, die nog nooit een kind door den dood verloren heeft, iemand ter begrafenis roept, die dit wel heeft. Doet zoo iemand het toch, dan zal hij ook een kind of zijn vrouw verliezen, zegt men.

12. Het is soebang, dat een weduwnaar of een weduwe *zonder rouwsluier* zich vertoont; vooral een weduwe behoort geruimen tijd een rouwsluier te dragen.

13. Het is soebang, om *niet* te «manabari» (d. i. de bĕgoe's verdrijven) *bij een sterfgeval*. Dit manabari bestaat hierin: op den avond na de begrafenis gaat men in alle djaboe (huizen, gezinsruimten) van het dorp zoo'n uur lang geweldig lawaai maken; men schiet verscheidene malen met geweren, om de bĕgoe's van de overledenen bang te maken en op de vlucht te jagen, zoodat zij niet meer in het dorp durven komen.

VI. Soebang-bepalingen in zake het weven.

1. Het is soebang, dat *een te jong persoon de* anian (het hout, waarop men het garen spant) *beitelt*. Als een jongmensch de anian beitelt, zal hij òf spoedig sterven òf in het blok raken. Dus moest het bij de Bataks van vroeger iemand op leeftijd zijn, die de anian maakte; 't was ongeoorloofd, dat een jongmensch het deed.

2. Het is soebang als men bonang na mamisik [uitgerafeld garen] gebruikt. Als men zulk garen gebruikt, wordt het gewevene een lijkkleed, iets dat naar het graf gedragen wordt. Bonang na mamisik is garen waarnee het als volgt is toegegaan: nadat het garen geborsteld is, wordt het op een garenwinder gedaan om op een spoel opgewonden te worden. Nu heeft dat garen in gewone gevallen twee einden, zoo het

ten minste niet op verschillende plaatsen afgeknapt is. Als nu het garen zoo goed als op de spoel gewonden is en men vindt geen achtereinde, dan noemt men dat bonang na mamisik.

3. Het is soebang om op den derden dag [een Dinsdag= anggara] garen op de anian te spannen (mangani), want dat is «de dag des vuurs»[1] zegt men. Indien bijv. een huis op «anggara» (Dinsdag) in brand raakt, is de brand niet te blusschen, want deze dag is de dag van het vuur. Als dus iemand op dien dag garen op de anian spant, zal het vuur den [daarvan geweven] doek verteren; indien die al niet geheel verbrandt, zal toch een deel door het vuur verzengd worden.

4. Het is soebang, op toela (den 15^{en} dag der maand; vollemaansdag) garen op de anian te spannen. Want als men op dien dag garen op de anian spant zal de eigenaar door den dood van de zijnen gescheiden[2] worden, zegt men.

5. Het is ook soebang, met het mangani te beginnen op den middag (hos = hoogste zonnestand); want als men er dan mee begint zal de dood spoedig het gezin bezoeken.

6. Het is soebang, als bij het opspannen de vrouw, die er mee bezig is, den indruk heeft, *dat ze maar niet opschiet*. Dat is 't geval, als ze maar voortgaat met telkens weer op te spannen. Het is alsof haar handen maar niet genoeg van het garen kunnen pakken [morhoerang nari tanganna di bonang si djamahononna]. Als dit gebeurt noemt men dit: «door den dag (d. i. den tijd) gestolen worden».

7. Het is soebang, als *een vlieg door de weefspoel gedood*[3] wordt de eerste maal, dat men de spoel, als men zal beginnen te weven, er door schiet.[3] Als dit gebeurt, zal de eigenaar van het kleed spoedig een kind door den dood verliezen, want dat beteekent het.

---

[1] Blijkbaar een woordspeling op de overeenkomst tusschen anggara en gara; dit laatste beteekent: gloeien, een gloeiende kool.

[2] woordspeling op manoela, scheiden; manoelahon, een echtpaar scheiden.

[3] De vertaling is onzeker. Ook de heer Meerwaldt wist de woorden niet op te helderen. Todjoek is volgens Warneck Wdb.: „met gekromde vingers kloppen" en ditompoekhon, hier door doorschieten vertaald, is afgeleid van tompoek, dat „met de vuist op iets slaan" beteekent.

Is het intusschen wel zeker, dat baliga in het Tobasch het weversspoeltje beteekent (zoo volgens de Wdbb. van Van der Tuuk en van Warneck)? het bijna gelijkluidende Karosche woord balida is de naam van den stok, waarmede men telkens de draden stevig aanslaat.

8. Het is soebang het weefgerij *op den middag naar beneden te brengen* (d. i. uit het huis naar buiten brengen), want als men dit dan doet zal spoedig iemand uit dat huis sterven. Dit is de reden, dat men het in den ochtend naar beneden brengt, ook al gaat men niet terstond weven; men legt het dan alleen maar neer; als men naar vermijdt, het op den middag naar beneden te brengen.

VII. Soebang-bepalingen in zake het dragen van kleeding (oelos).

1. Het is soebang, als iemands oelos *juist een vadem van hem lang is*; zoo'n kleed wil men niet dragen. Was men oorspronkelijk voornemens het kleed te koopen, dan wil de kooper het niet meer hebben; is het een kleed, dat men zelf geweven heeft, dan tracht men het te verkoopen; als men het maar niet draagt. Zoo'n kleed heet tiptipan batang (afgepast naar de doodkist), want het zal een lijkkleed worden, om naar het graf te brengen. De doodkist is juist een vadem van den doode lang, en dus is een kleed van een vadem lang zooveel als een afbeeldsel van een doodkist; daarom wordt zoo'n kleed tot lijkkleed, zegt men.

2. Soebang is een kleed, dat [als men het meet] *juist tot het midden van de hand reikt*, want zoo'n kleed heet oelos na tarpogoe, het mag niet als kleed gedragen worden. Als iemands kleed zoodanig is, zal alles wat hij verdient weer wegraken. Maar een kleed, dat juist een vadem lang is, gemeten tusschen de gebalde vuisten [golom-golomon, van golom =vasthouden], dat is heilaanbrengend; hij behoudt alles wat hij verdient. Zoo'n oelos golom-golomon is een ietsje langer dan een oelos na tarpogoe en een ietsje korter dan een oelos na sirsir sadopa.

3. Soebang is een kleed, welks beide randen precies even breed zijn, want dat is een inwikkelkleed van een lijk, zegt men. Zoo het al niet zijn [des dragers] dood veroorzaakt, zal het dien brengen over een of ander lid van het gezin, want het is een sipinta djēa (die om onheil vraagt), zegt men.

4. Soebang is een oelos na tarboehoe [een kleed, dat gemeten tot aan een gewricht komt]. De drager zal, als hij gaat rekenen, steeds te kort komen; hij zal niet genoeg tot

levensonderhoud hebben. Dat een kleed een oelos na tarboehoe is, wordt aldus bepaald: Eerst «vademt» men het kleed; wat er nog over is wordt weer «gevademd». Komt dit tot het handgewricht, dan is het een oelos na tarboehoe.

Soebang is 't ook, als het deel, dat het meer dan een vadem lang is, *tot de oksel reikt*, want zoo'n kleed heet si baoe ansok (dat naar okselzweet stinkt) en de drager zal niet op een aangenaam [1] levenslot kunnen rekenen. Wat tot de oksel reikt is holom (donker); het lot van den drager van zoo'n kleed zal «verward» (roendoet) zijn. Maar als het stuk, dat de tweede maal «gevademd» wordt, juist tot de plaats reikt waar men de armspang draagt (sangkotan lĕang), dan is het een gunstig teeken, dan zullen zijn verdiensten beklijven (sangkot).

Vele zijn de soebang-aanwijzingen van het als wicheltoestel gebezigde weefsel ragidoep, n.l. van de «velden» (loepak) of «afdeelingen» (haoe) van dit kleed.

Als volgt is de wijze van voorspelling, naar zes aanwijzingen zoo ongeveer in den vorm van een versje:

1. Toeat boroe Parapat
2. Nangkok boroe Sibaloengoen
3. Toea ni na morsangap
4. Sangkot naoeliboeloeng
5. Molo so morsangap
6. I ma gabē toedjoeng.

[Vertaald]:

1. Boroe Parapat gaat naar beneden
2. Boroe Sibaloengoen klimt opwaarts
3. Het heil (de zegen) van den doorluchtige
4. De rijkdom beklijft
5. Is men niet doorluchtig
6. Dan wordt het [kleed] een rouwsluier.

Naar deze zes regels zijn de voorspellingen [van de ragidoep] n.l. op welke van die zes het uiteinde is. Men rekent nu met de «velden,» die door de strepen op het kleed gevormd worden en tot welke van die zes het einde van de telling reikt; overeenkomstig de spreuk, die daarbij behoort zal het den drager van het kleed gaan. Indien het valt op toeat boroe

[1] Tioer = letterlijk: helder.

Parapat zal zijn verdienst «dalen» (toeat). Indien op nangkok boroe Sibaloengoen zal al wat hij als broodwinning ter hand neemt «stijgen» (naēk). Indien op toea ni na morsangap zal hij zegen ontvangen en tot aanzien komen. Indien op sangkot maoeliboeloeng, zal hij een rijkaard worden. Indien op molo so morsangap zal het hem nimmer gelukken tot aanzien te komen. Indien op i ma gabē toedjoeng zal hij zijn vrouw [zij haar man] verliezen; het kleed zal hem [haar] tot rouwsluier worden.

Zoo is ook zelfs de berekening, als het een oelos bolēan (een soort van donkerblauw-en-wit-gestreept kleed) betreft.

Is de voorspelling van zoo'n kleed ongunstig, dan legt men het op zij [draagt het niet], opdat niet daardoor onheil over den persoon kome.

VIII. Soebang-bepalingen in zake woning (huisbouw).

1. Het is soebang, om van «*een boom die zijn schors opeet*» hout voor huisbouw te gebruiken, want dat beteekent verderf voor de bewoners. Een boom, die zijn schors opeet, is een boom die tijdens den groei gedeeltelijk uitgehold is, zoodat de schors die holte volgt [naar binnen groeit]. Zooals nu zoo'n boom zijn schors opeet, zoo zal het huis zijn bewoners ten verderve brengen. Dus vermijdt men zulk hout te gebruiken.

2. Men mag [1] ook geen timmerhout gebruiken van «*een boom die zijn moeder doodt*», want zulk hout brengt verderf over de huisbewoners. Onder een boom, die zijn moeder doodt, verstaat men dit: Er zijn bijv. boomen, die tal van takken krijgen, zoo, dat de takken forsch worden en de stam door verstikking sterft of uitdroogt; zulke boomen zijn boomen die hun moeder dooden. Evenals nu zoo'n boom zijn moeder doodt, zoo zal het huis verderfelijk zijn voor zijn bewoners, als daarvoor zulk timmerhout gebezigd is.

3. Men mag ook voor huisbouw geen hout bezigen van een boom, die door den bliksem getroffen is. Als men dat doet, zal de bliksem in het huis slaan, want de bliksem is steeds indachtig de plaats, die hij vroeger bezocht. Daarom neemt de

[1] Hier en in enkele volgende is niet het woord soebang, maar de uitdrukking ndang djadi gebruikt. Deze heb ik gewoonlijk vertaald door: „men mag niet".

timmerman de boomen in het bosch zoo nauwkeurig op; ziet hij, dat de bladeren verwelkt zijn of bruin geworden, dan neemt hij zoo'n boom niet, want die is door den bliksem bezocht, zegt men. Als de bliksem [ergens] inslaat, dan — zoo meenden eertijds de Bataks — heeft hij ten opzichte van wat hij treft iets gewichtigs in den zin [of: hij heeft het dringend noodig, heeft dringende aangelegenheden te bespreken, e. d.]. Omdat de bliksem iets dringends met dien boom heeft te behandelen, daarom komt hij dien herhaaldelijk bezoeken.

4. Men mag geen hout gebruiken van een boom, die door slingerplanten omstrengeld of omvlochten is, want zulke slingerplanten zijn geliefkoosde «klaagplaatsen» (porsiaoengan; maoeng is een klagend geluid maken, als de wind) van bĕgoe's, zegt men. Is er dus zulk hout aan iemands huis, dan zullen de bĕgoe's dat stellig komen bezoeken.

5. Men mag geen hout gebruiken van een boom, waarop wilde bijen zijn neergezwermd, want dan bezoeken de bĕgoe's het huis. De wilde bijen zijn zooveel als een heenwijzing naar [voorspelling van] de bĕgoe's, meent men.

6. Het is soebang, om als timmerhout te gebruiken een boom, die bij het vellen «vliegt». Onder «een boom, die vliegt» verstaat men het volgende: Als men een boom velt en denkt, dat die vlak in de nabijheid zal neerkomen, doch zie, de stam komt ver wegvliegend neer, dan zegt men: het is een vliegende boom, en dat heeft er dan ook veel van. Als men nu van zulk hout voor huisbouw gebruikt maakt, «vervliegen» de bezittingen van den bewoner, zegt men.

7. 't Is soebang, het hout te gebruiken van een boom «die op zijn stam terugtrapt». Men velt bijv. een boom en verwacht, dat de stam na het vellen terstond zal komen te liggen, maar zie, het ondereinde dringt in het staande gebleven worteleinde en de kruin blijft als hangen, dat heet dan een boom, die op zijn stam terugkomt. Als men het hout toch gebruikt, zal de bewoner van het huis weldra weduwnaar zijn.

8. Het is soebang, een boom, welks jonge uitloopers gestorven zijn, als timmerhout te gebruiken, want dan wil het, dat de huisbewoner kinderloos komt te sterven. Immers een boom, welks uitspruitsels sterven, is toch een boom, die blijkbaar niet wil, dat er uitspruitsels komen; alleen zijn takken leven maar.

9. Het is soebang, als de paal van de djaboe bona[1] «stom» is; die moet «hoog van toon» zijn, want de djaboe bona is de «radja» der djaboe's. Men wenscht den paal daar «hoog van toon,» opdat het welvaren der bewoners klaar blijke. Daarom, als men de palen onderling zal gaan verbinden, beklopt men ze eerst, om te weten, welke het hoogste geluid geeft, om dezen als paal van de djaboe bona te gebruiken, want het hangt van de helderheid van het geluid af, meent men. Is de paal «stom,» dan zal ook het levenslot van de bewoners «stom» [vreugdeloos] zijn.

10. Het is soebang, om het hout voor de pandingdingan[2] zóó aan te brengen, dat de binnenste kant (de «mergzijde») naar buiten ligt. De planken moeten zóó aangebracht worden, dat deze binnenste kanten tegenover elkaar [dus naar de binnenzijde van het huis gekeerd] komen te liggen. Zelfs van de toestoes[3] geldt dit; men moet daar zeer op letten. Als men de planken met den mergkant *naar buiten* aanbrengt, dan is dit een *afwijking van de natuur*,[4] en zoo zal ook het levenslot van de huisbewoners «anders worden» [soemalin, dus: afwijken van het geluk].

Bovendien is het soebang, als er kwasten zijn in de pandingdingan op de plaats tegenover de djaboe bona; als dit het geval is, zal de eigenaar spoedig sterven. Wat hem te doen staat is dit: zoo gauw mogelijk de pandingdingan door een andere te vervangen, en als dat niet kan, haar te verkoopen.

11. Het is soebang, als men te weinig touw heeft voor het vastnaaien van de idjoek aan de eerste daklat; 't is beter, dat er over is. Als dat het geval is, beteekent dit, dat de welvaart en de rijkdom van den bewoner maar matigjes zullen zijn.

12. Het is soebang, om hout van de sotoel, de pinasa (nangka) en de palia voor huisbouw te gebruiken; voor een sopo [rijstschuur e. d.] mag het. Genoemde boomen toch zijn boomen, die eetbare vruchten voortbrengen; om die reden

[1] Dat is dat deel van het huis, waar het ondereind van den boomstam, die voor den bouw is gebruikt, ligt. Hier ligt de gezinsruimte (djaboe) van den voornaamsten bewoner. Bij de Karo's evenzoo: djaboe bena.

[2] Zoo heeten de twee lange, zeer zware en dikke planken, waarvan aan elke zijde van het huis één ligt.

[3] Het, de palen verbindende, houten raamwerk, waarop de vloerbalken of goelang-goelang rusten.

[4] Immers aan den boom is het anders.

zouden de bĕgoe's de bewoners allen opeten, indien zulk hout voor het huis gebruikt ware geworden.

13. Als men zal beginnen het dak te dekken, is het soebang, zoo er een kind schreit op het erf van het huis; dan zal er weldra iemand uit dat huis sterven. Daarom verwijdert men eerst alle kinderen uit de omgeving van een huis, als men met dekken zal beginnen, opdat er geen schreiende kinderen [in de buurt] zullen zijn.

14. Als iemand zijn huis feitelijk ingewijd heeft, is het soebang als de bezoekers niet een sampĕtoea [1] achterlaten; men moet wat geld geven of, zoo men geen geld heeft, een of ander voorwerp, als men maar wat achterlaat. Er komt bijv. iemand uit het bosch 's avonds laat, en gaat naar het pas ingewijde huis; dan moet hij er zelfs zijn kapmes laten, als hij geen geld bij zich heeft. Mocht hij het niet willen geven, dan moet de eigenaar van het huis hem vasthouden net zoo lang tot hij het geeft. De gevers zeggen: «Wij hebben U een sampĕtoea gegeven, moge heil [toea] uw huis komen bezoeken [sampĕ]». Ongeveer een maand lang moet de bewoner van het nieuwe huis tegenover elken bezoeker één keer zoo optreden.

't Is soebang, als de bewoner van het nieuwe huis ook maar een of ander voorwerp laat weggaan, opdat niet de bezittingen der bewoners minder zullen worden; opdat [integendeel] bezittingen naar hun huis komen stroomen.

15. Als iemand een huis inwijdt, moet hij de radja's en de «zwagers» (toengganĕ) uitnoodigen om geluk te komen wenschen. Maar het is soebang, als hij uitnoodigt die een vrouw of een kind verloren hebben of die een leelijken [onheilaanbrengenden] naam dragen. Zij die geen vrouw of geen kind verloren hebben en de dragers van een mooien [gelukvoorspellenden] naam, dat zijn menschen, die naar men meent geluk aanbrengen [mortoea], daarom noodigt men alleen dezulken uit, opdat hun gelukaanbrengende kracht het huis als woonplaats zal kiezen.

16. Het is soebang, als iemand het huis binnenkomt *alleen maar met een lendendoek*, opdat het niet den schijn hebbe, dat hij iemand begraven moet.

17. Het is soebang, als kinderen in huis *in een kring slapen*. Als dit gebeurt, doordat ze in een kring gingen zitten en zoo

[1] Geschenk bij huisinwijding, letterlijk: heilaanbrenger.

zijn ingeslapen, worden de menschen erg bevreesd, want de beteekenis ervan is, dat waarschijnlijk weldra iemand uit dat huis sterven zal.

18. Het is soebang, in huis te fluiten, want dan zou er wel eens een slang kunnen komen, want fluiten dat is een slang roepen. En een slang is oorzaak van vrees; als die in huis komt, beteekent het, dat een groot onheil den eigenaar bedreigt, zegt men.

IX. Soebang-bepalingen in zake dorpsaanleg.

1. Het is soebang, als men, een dorp willende stichten, bij het neerleggen van het offer op het veld, *het geluid van de* ondas (*doodentrom*) *hoort*. Als men n.l. een sosor (nieuwe nederzetting, uitzwerming) wil stichten, plant men eerst een hariara (ficussoort, banyaanboom) midden op de plek, waar men het dorp zal stichten en daar komt men bijeen om het offer (boenti) te brengen. Dit doet men aldus: Men neemt sanggar (rietachtige grassoort, Anthistiria ciliata) als «makker» van den hariara; men doet beras in een korf met koekjes van gestoomde rijst en pisang; dit alles brengt men naar den hariara, dien men geplant heeft. Als dit gebeurd is, geeft men hiervan kennis aan den sombaon [1] en aan den aardgeest [hagedis], opdat het den bewoners van het nieuwe dorp wel ga. Zoo doen zij, die het offer brengen. Hooren dezen nu, terwijl ze dit doen, het geluid van den doodentrom, dan is dat met recht soebang, want het wil zeggen, dat de bewoners van het te stichten dorp in menigte zullen sterven.

Als evenwel *mieren in grooten getale afkomen* op de meegebrachte offergave, is dat een bijzonder gunstig teeken, want dit kondigt aan, dat er veel menschen in het nieuwe dorp zullen komen wonen; dat is de beteekenis van het komen der mieren, zegt men.

2. Het is soebang, als de brengers der offergave de panē na bolon [2] vóór zich hebben; die moet men achter zich hebben. Als men die vóór zich heeft, beteekent dit, dat hij ons opwacht en als de panē na bolon iemand opwacht, wil

[1] Letterlijk: de aanbiddelijke, gewoonlijk een tot godheid verheven voorvader.

[2] Zie ook I, 10.

dat zeggen, dat die persoon in zijn ongeluk loopt. De panē na bolon is de meest kwaadaardige van alle begoe's zeggen de Bataks van vroeger; hij ziet er verschrikkelijk uit en is bijzonder sterk in het ten verderve voeren. Het teeken van de panē na bolon is een soort van flikkering (weerlichten) in de avonduren; telkens is het een oogenblik helder licht, ook als regen dreigt; het komt telkens even flikkeren. De plaats van de panē na bolon is niet standvastig. In de eerste drie maanden ziet men het verschijnsel in het oosten, gedurende de tweede drie in het zuiden, in de derde drie in het westen en in de laatste drie in het noorden.

De panē na bolon heeft daar zijne woonstede[1] en telkenmale als hij verhuist, moet hij zijn huis «inwijden» en daarvoor moet er een doode zijn, bijv. een vrouw, die in de kraam sterft, of een aanzienlijk vorst, of een die doodvalt of sneuvelt in den oorlog. Als dergelijke sterfgevallen voorkomen, zegt men: «Het is een inwijdingsoffer van den panē na bolon». Daarom is men zoo uitermate bang, als men den panē na bolon ziet.

3. Het is soebang, als de bloesemtros van de eerste pisang in het nieuw-gestichte dorp *naar buiten* [in de richting buiten het dorp] te voorschijn komt; als dit gebeurt beteekent dit, dat de vijand de bewoners uit het dorp zal verjagen; dat is de aankondiging van een aldus bloeiende pisang, zegt men.

4. Het is soebang, als *de blaas van het varken*, dat men bij de dorpsstichting geslacht heeft, *droog is*. Als dit het geval is voorspelt de wichelaar, dat de bewoners van het dorp armoede zullen hebben.

5. Het is soebang, als *het bloed* van het bij de dorpsstichting geslachte varken, *gemorst wordt*. Dit voorspelt verderf voor de dorpsbewoners. Men past daarom terdege op, dat dit niet gebeurt. Gebeurt het toch, dan moet er een plaatsvervangend offer aan de begoe's gebracht worden (maoesaēm), opdat het onheil afgewend worde, en daar moet dan gondang-muziek bij.

6. Het is soebang, om in een dorp *menschen op te nemen uit een dorp, dat verbrand is*, want «dat brengt vuur naar het dorp» zegt men. Zelfs als het regent, moeten de door den brand getroffenen dat maar geduldig verdragen, als er bij geval

---

[1] mordjaboe kan ook beteekenen, getrouwd zijn, een huishouden hebben.

geen enkel huis of geen enkele haard [gezinsruimte] is gespaard gebleven. De t o n d i (ziel) van de door den brand getroffenen hebben er bovendien genoeg van; zij willen liefst niet nog eens door brand bezocht worden. En daar het nu niet mag, dat de slachtoffers de wijk nemen naar een ander dorp, bouwen ze liever in allerijl tijdelijke onderkomens, als ze maar een plaatsje hebben waar ze voor den regen kunnen schuilen.

7. Het is s o e b a n g, als iemand het dorp binnenkomt met een doek (sluier) over het hoofd; als men dit doet, zal daar spoedig een weduwnaar (weduwe) zijn, zegt men. Omdat dezen aldus een doek moeten dragen, daarom is het s o e b a n g verklaard, zoo te doen.

8. Het is s o e b a n g, om een rijstblok *omgekeerd* het dorp binnen te dragen, als men er mee uit het bosch komt, want zoo zegt men, dit zou de oorzaak worden, dat de eigenaar geen rijst zou hebben om er in te stampen. Want als het blok ondersteboven het dorp binnenkomt, beteekent dit «dat het niet om rijst roept;» maar als het «op den rug» [dus met het stampgat naar boven] binnenkomt, dan roept het om rijst, want «zijn mond staat wijd open.»

9. Het is s o e b a n g, als iemand, die naar een ander dorp wil verhuizen, daar het rijstblok omgekeerd vindt liggen; als dit het geval is zal de nieuw aangekomene in het ongeluk raken, want het omgekeerde rijstblok verkondigt, dat het dorp den komende niet als vriend wil ontvangen. Treft hij het daarentegen, dat men juist aan het stampen is of dat het rijstblok *op zijn kant* gelegd wordt, dan is dat een buitengewoon gunstig voorteeken; dan is hij blijde, want dan zal hij daar rijk worden.

X. Soebang-bepalingen in zake feestelijke maaltijden.

1. Het is s o e b a n g, als de gekookte rijst «als een lijk is.» Als dat het geval is, zal «de wortel van den haard» (het gezinshoofd) sterven; zoo de man zijn vrouw niet verliest, dan zal de vrouw van den feestgever haar man verliezen. «Rijst die als een lijk is» daarmede is het zoo: Van de in den pot aanwezige rijst is een klomp ter grootte van een arm niet gaar; ze is nog net als b e r a s, hoewel ze toch n a s i is, immers te gelijk met de andere rijst in denzelfden pot gekookt. Zoo iets brengt zeker onheil over den feestgever.

2. Het is soebang, als bij een of ander groot feest *een pot of een schotel barst*; als dat gebeurt, gebeurt datzelfde met de bezittingen van den feestgever.

3. Het is soebang, om het *hakbord schoon te maken*, opdat er steeds tot dobbelsteentjes te hakken vleesch daarop kome, zegt men; want als men het schoonmaakt, dan is het «schoon» [geheel vrij van iets]; dan zal er dus nooit meer vleesch op komen om fijngehakt te worden.

4. Als iemand spijs gaat brengen naar een familielid en hij weet, dat hij daarvoor een riviertje of een stroom moet oversteken, dan is het soebang als hij die spijs *niet bijzonder sterk kruidt*, want de gekruide smaak vermindert, als men een rivier oversteekt.

5. Als men in een gevlochten rijstzak rijst en toespijs naar een familielid gaat brengen, mag die zak *niet naar de linkerzijde* opgerold zijn; die moet naar de *rechterzijde* opgerold zijn; naar de linkerzijde is soebang, want «naar rechts is de weg der menschen, naar links de weg der geesten (bĕgoe)» zegt men.

6. Het is soebang, als de zitmat van een vorst of van een gast verkeerd ligt; het «hoofd» (oeloe) van de mat moet naar de eereplaats[1] toe liggen, dit mag niet naar de talaga liggen.

Eertijds legde men bij de Bataks de mat van iemand, die in de kracht van zijn leven [d. i. vóór hij bijv. gehuwd was of kinderen had verwekt] verkeerd om in zijn doodkist: de oeloe naar het voeteneinde en de pat naar het hoofdeinde; men deed dit opzettelijk om zijn ergernis te kennen te geven. En daarom is het aldus leggen van de mat soebang verklaard.

7. Het is soebang om *als men gaat eten* het watervat tot reiniging van de handen porboerian te noemen; men moet het dan pordjomoehan noemen, opdat het goede levenslot *tot allen gezamenlijk*[2] kome (djomoek). Maar is men klaar met eten, dan moet men porboerian zeggen, opdat de zegen *van* de gasten gewasschen worde (diboeri) en kome *op* den gastheer, die het feest geeft.

8. Het is soebang, als een *kip over den schotel van den*

---

[1] Djoeloeon, de plaats „stroomopwaarts," nl. het dichtst bij den zijwand waarheen de vloer iets oploopt, tegenover talaga, de breede plank, die door het huis loopt, waar o.a. de huisvrouw huiselijke werkzaamheden verricht, waarom één van haar vele benamingen is: portalaga.

[2] Of: opdat de goede dingen „in gezelschap" komen.

vorst vliegt, bijv. als men op het dorpsplein een maaltijd houdt, want dat is zooveel als dat die wegvliegt met den zegen der gasten van den feestgever. Als zoo iets gebeurt is de feestgever ongerust, maar gelukt het de kip te vangen, dan wordt die gedood en daarmee is de feestgever gerustgesteld, want dan is de zegen niet van hen gevloden.

9. Men mag het etensbord van een vorst, een aanzienlijk persoon of een rijke *niet omwasschen* als er een feestmaal is, opdat het aanzien en de zegen van den eter op het bord en op den feestgever blijve rusten; want wascht men het om, dan blijft, zegt men, de zegen niet rusten op die daar eten.

XI. Soebang-bepalingen in zake het aanleggen van velden.

1. Het is soebang, een veld te hebben, dat *ingeklemd* (hapoesohan) is, want dan zal het levenslot van den bebouwer benauwd (poesok) zijn; hij zal een echte «ongeluksvogel» zijn.

Een veld dat *ingeklemd* is, daaronder verstaat men een veld, dat niet aan alle kanten door aarden wallen beschermd wordt.

2. Het is soebang, om als zaadpadi rijst te gebruiken die door een lijk besmet is. Dit is rijst die door een lijk besmet is: als er iemand uit zeker huis gestorven is, is de rijst in dat huis «door een lijk besmet;» ze mag niet als zaairijst gebruikt worden; doet men dit toch, dan zal ze niet goed worden, want de overledene scheurt en trekt er aan, en daardoor gaat de rijst van die zaairijst min of meer dood.

Ook rijst buitenshuis kan rijst worden, door een lijk besmet. Er staat bijv. rijst, die aan het rijpen is, dicht bij den weg. Als nu zij die een lijk grafwaarts dragen langs dien weg komen, wordt al die rijst ook «door een lijk besmet» en mag niet als zaairijst dienen. [1]

3. Men mag niet op zaairijst gaan zitten, hetzij ze al of niet geweekt is geworden, want dan zal het lang duren vóór ze rijp is, zegt men.

4. Men mag geen «zaairijst van twee maanden» gebruiken want zulke rijst komt laat op. Zaairijst van twee maanden beteekent;

---

[1] Evenzoo in Mandailing en Angkola, tenzij door een of ander middel de rijst beschermd is tegen booze invloeden [Van Ophuijsen].

men heeft bijv. de zaairijst geweekt in de vijfde maand en ze uitgezaaid in de zesde; dat is zaairijst van twee maanden.

Dan heeft men nog «zaairijst, die door de maan weggedragen wordt». Dat is zoo: Als men de maan niet kan waarnemen of door een of andere oorzaak den dag niet kan berekenen, draagt men de rijst eenige malen op het dorpsplein heen en weer; dit is het middel, dat ze niet te laat zal rijpen, doordat ze «door de maan weggedragen was».

5. Het is soebang, om de zaairijst nadat ze geweekt is «*niet de zon te laten zien*,» en daarbij te zeggen: «Zie toch de zon en word gij ons zaaisel. Hierdoor toch vraagt men van de zon het goedgedijen van de rijst.

6. Het is soebang, de rijst uit te zaaien «als de zeven dagen eten,» want de rijst zal onbruikbaar zijn als men ze dan uitzaait. Iedere zeven dagen is er één dag waarop de Zeven Dagen samenkomen om te eten zegt men. Naar de berekeningen van den wichelaar wordt [die dag] tot soebang verklaard. En niet alleen dat de menschen het zaaien op dien dag nalaten, maar ook alle plechtigheden, die men feestelijkheden zou kunnen noemen, als bijv. het halen van de bruid e. d.

Omtrent dien maaltijd van de Zeven Dagen leeren sommige Bataksche wichelaars dit: Er is eene kleine ster, die soms dicht bij de maan te zien is; 't is alsof de maan die wil opeten; als dit zich voordoet, heet het: de maaltijd der Zeven Dagen. Heeft dit nu bijv. op Maandagavond plaats, dan is voor *die* maand Maandagavond dat tijdstip, zegt men.

7. De toespijs voor den zaaier *moet* zijn mooie (porngis) visch, opdat de vrucht van de rijst, die hij zaait, mooi vol (porngis) zij: het is soebang, zoo dit *niet* zijn toespijs is. Al is er bijv. ook vleesch bij, dan is dit alleen toch niet genoeg. Deze mooie visch is een soort [vette] grondeling, ongeveer een handspan lang; in Toba [de landstreek aan het meer] noemt men ze oendalap of ook tinao-tao. Als de toespijs van den zaaier geen mooie visch is, willen de aren van de rijst niet mooi vol worden.

8. Het is soebang om, als men het veld omgewerkt heeft, de hoedali (drietandige hak) van aarde te reinigen; dat de aarde aan haar zit is de «bevrediging» van de hoedali, men moet die zóó opbergen op de vliering. Want als men ze schoonmaakt, dan zal ook het veld geheel «schoon» (ias-ias)

zijn, d. w. z. geen oogst opbrengen; als men ze niet schoonmaakt zal het veld een goeden oogst opleveren, die er aan kleeft als de aarde aan de hoedali. Bovendien is het een teeken van de uitgestrektheid van het veld, als er veel aarde aan de hoedali zit.

9. Het is soebang, als een veld «ijl» is. Als men zoo'n veld heeft, is dat den eigenaar een openbaring van de bĕgoe's: hij zal dan iemand door den dood verliezen. Een «ijl» veld is een veld, waarop, nadat men het bezaaid heeft, *kale plekken zijn*, zoo groot als een mensch lang is. Dit verkondigt den eigenaar, dat hij iemand door den dood verliezen zal, zegt men.

10. Het is soebang, als een veld prachtige aren voortbrengt, indien iemand [in verband daarmede] een verwensching uitspreekt. Als er bijv. een prachtig veld is, zóó mooi, dat men op 't gezicht van de mooie aren verbaasd staat, dan gebeurt het dikwijls, dat iemand in zijn verbazing een verwensching uitspreekt en bijv. zegt: «Ach! 't is een ramp voor N. N., zoo mooi als dit zijn veld is!» Daarom zorgden eertijds de Bataks er voor, dat ze een mand ophingen in het veld aan een vogelverschrikker, en als ze die mand zouden ophangen, zeiden ze: «Mocht bijgeval iemand een fataal woord zeggen, dat tegen ons of ons veld gericht is, dan blijve dit verre van ons; het worde door deze mand afgeweerd [ditampar]. Daarom heette die mand, die men daar ophing een afweermand [hirangkirang panampar].

11. Het is soebang, als er op een veld rijst staat «met een langen hals». Rijst met een langen hals is rijst, die boven de omringende uitsteekt, als deze duidelijk begint vrucht te zetten. Als zulke rijst op een veld groeit, dan is dit naar de meening der menschen een waarschuwing [voorspelling]: een aankondiging, dat de eigenaar iemand door den dood verliezen zal.

Is er maar één plant met zoo'n langen hals, wel, dan zal de persoon nog een jaar leven; zijn het er twee, dan nog twee jaar, en zoo in overeenstemming met het aantal. Maar zijn het er zeer veel, zoodat men het aantal niet bepalen kan, dan beteekent het heelemaal niets, zegt men.

12. Het is soebang naar men meent, als de bliksem in het rijstveld slaat, want als de bliksem in iemands veld slaat beteekent dit zijn ondergang.

13. Het is soebang, als men *nalaat* siboeē [een grassoort; boeē beteekent: rijkelijk] *op den rijsthoop op het veld te leggen*,

opdat, zegt men, de opbrengst rijkelijk zij en niet ontoereikend.

14. Het is soebang, dat een *vreemdeling* of *gast* eet van de *eerstelingen* van den rijstoogst. Deze eerstelingen zijn de aren, die men eerst [vóór de eigenlijke oogst begint] plukt en die het eerst rijp waren. Deze mogen alleen door de huisgenooten, en dan in één maaltijd, genoten worden. Mochten er toevallig gasten of familieleden komen, dan wijst men die af; men zoekt een of ander voorwendsel, opdat ze niet mede er van eten. Mochten ze er toch van meeëten dan zou dat beteekenen dat hun (de gasten) dat jaar het grootste deel van de opbrengst zou ten goede komen.

15. Als lieden oogsten van het veld, dat vroeger langen tijd door hun vaderen is bebouwd, moeten ze aan de zielen [soemangot] dier vaderen een deel van de opbrengst offeren; het is soebang, als ze het niet doen, want die soemangot denken met weemoed terug aan hun vroegere velden, zoodat zij het den lieden zullen verwijten, indien dezen niet iets van de opbrengst offeren; ze zullen ziekten over hen brengen van wege hun oneerbiedig gedrag jegens hen.

Het is soebang, als er door een lijk besmette rijst in den grooten rijstzak [balbahoel] is. Dit gebeurt somwijlen bij hen, die de rijst lang bewaren. Dan is er in den zak een klomp padi, ter grootte van een trom, van boven tot beneden, terwijl de eromheenliggende rijst los is als gewoonlijk. Als dit het geval is, is dit soebang, het kondigt den dood van iemand van de familie aan.

XII. Soebang-bepalingen in zake de visscherij.

Het is soebang als iemands soloe[1] een soloe sitiris[2] is, want dan zullen ook de verdiensten dientengevolge *wegvloeien* (tiris); zij zullen niet blijven. Een soloe sitiris, daarmee is het zóó gelegen; aan den achtersteven heeft die een poesoran,[3] oorspronkelijk de kwast van een boom. Zoo'n soloe te gebruiken achten de menschen soebang.

2. Het is soebang een soloe te gebruiken, die in het midden een »navel» (poesok) heeft, want zij die zoo'n soloe

[1] Een door uitholling van een boomstam verkregen vaartuig.

[2] Tiris is eigenlijk: lekken, vocht doorlaten.

[3] Eigenlijk een „haarwervel".

gebruiken zullen schipbreuk lijden. Een soloe, die een «navel» in het midden heeft, is zoo: In den boom was oorspronkelijk een kwast, die naar het midden toeliep; daarom noemt men dat een navel. Als iemand zoo'n soloe heeft, zal die hem tot een doodkist worden. Dit is dan ook een groote soebang, zegt men.

3. Het is soebang, om op samisara [den 7en, resp. 14en, 21en en 28en dag der maand] *voor de eerste maal* een doton (vischnet; soort van zegen?) neer te laten, die men óf pas gekocht of juist hersteld heeft. Als men het voor het eerst op dien dag uitzet, zal het weldra gestolen [1] worden; men zal er niet lang pleizier van hebben.

4. Het is soebang, als een visscher midden op het Tobameer itokvischjes [2] of dĕngkĕ sitiotio aantreft. Als hij die aantreft, zullen er van zijn familie sterven, zegt men. Hetzelfde geldt ook van het aantreffen van bloedzuigers.

5. Het is soebang, als een visscher *grondelingen* [3] aantreft, zoo zwart als badja (tandzwartsel); want dan zal hij niets vangen, zegt men.

6. 't Is soebang, als men in een fuik grondelingen vangt, die als «na tinoendĕ» [4] zijn, want dan zullen er familieleden van den fuikenzetter sterven, zegt men. Grondelingen «na tinoendĕ» zijn vischjes die men [in een balanga] roostert [z. v. a. onze «panvisch»].

7. Het is soebang, als men de fuik heelemaal vol visch vindt; het beteekent onheil voor den fuikenzetter, als hij te veel visch in de fuik vangt.

8. Het is soebang, als een visscher grondelingen vangt, «die grafwaarts gedragen worden»; als hij die vangt, zal hij familieleden door den dood verliezen. 't Geval van grondelingen, die grafwaarts gedragen worden, is zoo: Men vangt bijv. in een doton twee groote visschen (ihan), in elk einde van het

[1] Diefstal van netten is, naar ik vernam, aan de oevers van het meer een veelvuldig voorkomend misdrijf. Er staan zware straffen op.

[2] Wellicht, omdat dit een vischje is, dat eigenlijk alleen op de sawahs thuis hoort?

[3] In Friesland heerscht algemeen het gevoelen [op ervaring gegrond?], dat als men met den hengel grondelingen (posten) vangt, men dien dag weinig of geen andere visch vangen zal.

[4] Dit woord komt noch bij Warneck, noch bij Van der Tuuk voor; ook de heer Meerwaldt kende de beteekenis niet.

net één, terwijl in het midden een grondeling wordt gevangen; 't is soebang, als men het zoo vindt.

9. Het is soebang, als een visscher een gevlekte[1] sibahoet vangt, een sibahoet (moddervisch), die roode en witte vlekken heeft. Vangt hij zoo'n visch, dan beteekent dit onheil voor hem; hij zal spoedig sterven.

10. Het is voor al de visschers soebang, om het woord loemang (leeg; niets krijgen) uit te spreken, als ze aan het visschen zijn, want dan zullen ze niets vangen; zelfs geen enkel vischje zullen ze machtig worden, als ze dat woord uiten. Zelfs de naam van den galoemang [naam van een grooten boom, z. v. a. sotoel] mogen ze bij het visschen niet noemen. Zij veranderen dan den naam en zeggen »sampĕratoes« opdat ze veel zullen vangen, zegt men.

XIII. Soebang-bepalingen in zake de veehouderij.

1. Het is soebang, een pasang-soeroet-buffel[2] er op na te houden, want dan zal de rijkdom van den houder teruglooopen (soeroet). Een pasang-soeroet-buffel is een buffel, die alleen van achteren een haarwervel heeft, en niet een van voren. Hiermede gelijk staat, er een »ongelukspaard« [hoda sihais] op na te houden, dat is een paard, dat een of twee haarwervels op de achterpooten heeft en niet op de voorpooten. Ook is een ongelukspaard een paard, dat gevlekte achterpooten [niet zulke voorpooten] heeft. De houder van zoo'n paard zal schade beloopen; zelfs als hij winst maakt, zal deze snel verdwenen [hais] zijn.

2. Het is soebang, een ongelukshond [asoe na harom] te hebben, want dit voorspelt verlies door schade of dood voor den eigenaar, zegt men. Een ongelukshond is bijv. een hond, die, als die jongen werpt, alleen maar òf wijfjes òf mannetjes werpt. Zoo'n hond is harom. Ook is harom, als het vel van al de jongen gelijk is, bijv. allemaal zwart- of allemaal witharig. Ook spreekt men van harom, als iets dergelijks het geval is bij biggen of bij kuikens. Als zoo iets gebeurd is, moet daartegen iets gedaan[3] worden, opdat niet dood of schade over

[1] Na morbaganding; baganding is een gevlekte slangensoort.
[2] Letterlijk = ebbe.
[3] Didaoni is eigenlijk met medicijn (daon) behandelen.

over den eigenaar kome; dan wordt één van de jongen van den hond of van het varken in het water geworpen; dat is het «geneesmiddel». Of wel, men geeft er één van aan zijn «bona ni ari» [de familie, waaruit de grootvader of diens voorvaderen zich een vrouw gehaald hebben] opdat deze hen zegene [dihorasi]; opdat zij welvarend [horas=hard; vooral van de tondi] blijven en geen dood of schade hen bezoekt.

3. Het is soebang, als een kip haar eieren opslurpt, want dit voorspelt, dat iemand van de familie sterven zal, zegt men.

4. Het is soebang, als een kip een ei legt ter grootte van een duivenei, of ook, als het ei geen kalkschaal heeft, zoodat het zacht is, omdat alleen maar het binnenvlies er om zit. Dit beteekent allerlei verdrietelijkheid voor den eigenaar, zegt men.

5. Het is soebang, als een kip 's nachts een ei legt, want dit voorspelt onheil voor den eigenaar, want het is heel onbehoorlijk [tegen den regel] dat een kip 's nachts een ei legt; dat behoort overdag te gebeuren.

6. Het is soebang voor een welvarend man, als een van zijn kippen, die oorspronkelijk een hoen was, *een haan wordt*,[1] want dit beteekent, dat de rijke arm zal worden. Maar als een arm man dit overkomt, voorspelt dit winst, want dit beteekent dat die arm was, rijk worden zal.

7. Het is soebang, als een paard een haarwervel aan de keel heeft; dit heet een worg-haarwervel, want zoo'n paard zal door worging omkomen, doordat het met den hals in zijn touw verstrikt raakt en zoo stikt.

8. Het is soebang, als bij een paard de haarwervel op zijn kop lager dan de oogen zit; dat is een paard, dat voor alles bang is. Het zal niet over een brug durven gaan, het zal zelfs van een kleine hoogte niet naar beneden durven springen; kortom het zal bang zijn voor elke hindernis op den weg.

9. Het is soebang, als een paard een haarkring «tanoman bangkē» [graf] heeft, d.i. een haarwervel beneden de manen, naar het midden van den hals toe. Een paard zal daaraan doodgaan, zegt men.

10. Het is soebang, zegt men, als een paard overdag een veulen werpt. Als dit gebeurt, zal spoedig een ramp over den eigenaar komen.

[1] Men schijnt dus te meenen, dat dit voorkomt!

XIV. Soebang-bepalingen van gemengden aard.

1. Het is soebang als kinderen «begrafenisje» spelen, d. i. lieden nadoen, die een doode grafwaarts dragen; ook is het soebang, als een troep kinderen op het dorpsplein luid huilen, zoodat wellicht sommige menschen mochten meenen, dat er een doode is. Als zoo iets gebeurt voorspelt men, dat er weldra uit dat dorp iemand zal sterven.

2. Het is soebang, dat kinderen tegen den avond werpspelletjes spelen. Als ze dat doen zeggen de ouderen: «werp toch niet met allerlei, opdat ge misschien niet een bĕgoe in de oogen raakt». Dit gezegde heeft volgens de heidensche Bataks van vroeger tweeërlei zin: I. «Opdat niet een bĕgoe in het oog getroffen wordt,» wil eigenlijk zeggen, zegt men: «opdat niet een mensch in het oog getroffen wordt». De reden dat men dit verdraait is, opdat men niet het oog van een mensch zal raken. Behalve dat zeggen de Bataks toch dikwijls iets omgekeerd, als ze niet recht den waren naam durven noemen. Als men bijv. wat rijst overgelaten heeft voor den laatstkomende, zegt men: «Ik heb *veel* rijst overgelaten voor N. N.», maar dan beteekent dat: *een beetje*. Zoo ook nu; men *zegt*: de oogen van een bĕgoe, maar *meent* de oogen van eenmensch; als men zoo'n woord vermijdt, meent men ook de zaak te vermijden [d. i. er aan te ontkomen]. II. Men bedoelt inderdaad de oogen van een bĕgoe, als men zegt: «opdat die niet getroffen worde,» want men vreest, dat men wellicht een bĕgoe in het oog treft en dan zou deze boos worden op de menschen en zouden dezen, door zijn toedoen, de een voor, de ander na, sterven. Omtrent de bĕgoe's nu zegt men, dat die 's avonds op het pad zijn. [1]

3. Het is soebang, als in een dorp de katten erg te keer gaan, want als dat in iemands dorp gebeurt, zullen er weldra van de bewoners sterven; want die katten doen precies na de menschen, die een doode beweenen, zegt men; dus zal er weldra een doode zijn. Nu is inderdaad het in alle toonaarden

[1] Vgl. hierbij Van Ophuijsen: Kijkjes in het huiselijk leven der Bataks, blz. 12: Wil een vrouw 's avonds vuil water uit het luik van hare woning naar buiten gooien, dan zal zij daò! (verwijder u) roepen, en komt het water met een harden slag neer, dan is zij heilig overtuigd, dat een geest, een bĕgoe, geraakt is, enz.

klinkende kattengehuil akelig om aan te hooren, want het eene doet denken aan het rouwklagen om een doode, het andere als luid schreien, weer een ander aan erbarmelijk huilen; 't eene is krachtig en luid, het andere fijn en zacht; één kat ligt er als dood tusschen al de andere om haar heen, en deze is het, waarop ze alle afkomen en om wie ze schreeuwen. Dus lijkt het heelemaal op het geval van menschen, die om een lijk heenzitten en luide weeklagen. daarom zegt men, dat het soebang is, want het voorspelt, dat er weldra iemand uit dat dorp sterven zal, zegt men.

4. Het is soebang, als men de honden in een dorp erg hoort huilen; als dit in een of ander dorp gebeurt, is dat een bewijs dat er bĕgoe's in menigte komen hangen aan de in het dorp groeiende boomen en bamboe. Als het dikwijls gebeurt, dat de honden huilen en grommen, bijv. zoo'n drie of vier avonden aaneen, beteekent dat, dat er weldra iemand uit dat dorp moet sterven; is er dan juist een zieke, dan nemen de bewoners het als een voorspelling op, dat hij nu sterven zal, want dat hij absoluut zeker sterven moet, dat verkondigt het hondengehuil, zegt men.

5. Het is soebang, om 's avonds oentĕ [1] te eten, want dan zal de oom (moedersbroeder) sterven, als men dat doet.

6. Het is soebang, om tot iemand te zeggen, dat hij sterven gaat; dat vermijde men vooral. Want als men zegt, dat hij gaat sterven, loopt men op de zaak vooruit, bespoedigt men die, zoodat hij nog datzelfde oogenblik sterven gaat, zegt men.

7. Het is soebang, om bij nieuwe maan of tegen het einde van de maan[d] op reis te gaan, want juist dan zijn, zegt men, de bĕgoe's op het pad; als dus in dien tijd lieden op reis gaan, mochten ze eens bĕgoe's ontmoeten en schrikken, dat zou ziekte veroorzaken, die tot den dood kan leiden, zegt men.

8. Het is soebang als de andoehoer (wilde duif) 's nachts koert, zegt men, want als de andoehoer 's nachts koert verkondigt dit, dat er weldra iemand uit het dorp zal sterven. Is het de andoehoer titi, die koert, dan zal een rijke uit het dorp iemand door den dood verliezen; is het de andoehoer taboe, dan een arme, zegt men.

[1] Algemeene naam voor citroenen, sinaasappels enz.

9. Het is soebang om het «hoofd» [1] van het water te betreden, want dan zal de toelang (moedersbroeder) sterven. Het water van den bovenloop is hoog, het vloeit van daar naar beneden, daarom noemt men dat eerste hooge water het «hoofd». Daarom namen vroeger de menschen zich in acht, dat niet te betreden, opdat hun toelang niet sterven zou.

[1] Zoo noemt men het afkomende water na een regenbui.

SO BING KONG.

HET EERSTE HOOFD DER CHINEEZEN TE BATAVIA

(1619—1636)

DOOR

B. HOETINK.

De toekomstige schrijver van eene geschiedenis der Chineezen in Indië onder de Compagnie, mag niet verwachten dat zijn arbeid zal worden gemakkelijk gemaakt dank zij een overvloed van Chineesche bronnen. Immigranten van de klasse welke de Chineesche gemeente te Batavia vormde, hielden geene kronieken bij en lieten geene gedenkschriften na; dat de afstammelingen van die immigranten in Indië, familiepapieren zullen hebben bewaard is weinig waarschijnlijk; — opschriften in tempels en op graven welke aan verval, vernieling en opruiming zijn ontkomen, zullen vermoedelijk de eenige van Chineezen afkomstige gegevens bevatten waarover die geschiedschrijver zal kunnen beschikken. Het opsporen en vastleggen van zulke opschriften zal daarom een nuttig werk wezen en niet te lang mogen worden uitgesteld.

De schaarschte van bouwstoffen door Chineezen nagelaten, zal evenwel niet behoeven te ontmoedigen. Van hetgeen in de archieven hier te lande en in Indië is bewaard gebleven, is nog niet zooveel bewerkt en uitgegeven dat nasporingen aangaande Chineezen onder het gezag van de Compagnie, op teleurstelling zullen uitloopen. Die verwachting is gegrond op de ondervinding opgedaan bij het zoeken naar berichten over den eersten Chinees die te Batavia tot Hoofd zijner landgenooten is aangesteld. Wat in gedrukte en in onuitgegeven stukken omtrent dit eerste Hoofd is aangetroffen, kwam belangrijk genoeg voor om in zijn geheel te worden medegedeeld. Vooraf zal een overzicht worden gegeven van hetgeen bekend is van het ontstaan der Chineesche kolonie te Batavia, van de herkomst der bevolking, aan het hoofd waarvan «Bencon» werd geplaatst. [1]

[1] Verg. Mr. van Alphen: Iets over den oorsprong en de eerste uitbreiding der Chineesche Volkplanting te Batavia (Tijdschrift v. Ned. Indië 4e jaarg. 1e deel (1842), bl. 70 vgg.).

Uit betrouwbare Chineesche berichten blijkt dat lang vóór Europeanen het eiland Java bezochten, Chineezen aldaar handel dreven en gevestigd waren, nl. vóór 1300 [1]. Uit de periode Wan-li (1573—1619) wordt vermeld dat Chineesche handelaren geregeld te Bantam kwamen en ook vinden wij verhaald dat (in 1411) hunne vaartuigen Grissé aandeden, waar op een kaal zeestrand, door de vestiging van Chineezen, eene bloeiende havenplaats was verrezen, bewoond door rijke Chineezen uit Canton, één van wie zelfs plaatselijk hoofd was. Omstreeks denzelfden tijd (begin der 15e eeuw) waren te Toeban vele Chineezen uit Canton en Tsiang Tsioe, terwijl ook Soerabaja eenige Chineezen onder zijne inwoners telde [2].

Deze handelaren en emigranten waren — evenals later — voor het meerendeel afkomstig uit die streken in de provincie Hokkian (Zuid-China) waarvoor Tsoan Tsioe (Chincheo) en Amoy de havens waren en waar de lust voor den handel en de scheepvaart naar het buitenland levendiger was dan in de andere provincies van het Chineesche rijk [3].

Bij de komst der eerste Hollanders op Java (1596) vonden zij «de Chinesen woonen tot Bantam op een quartier alleene, dat met een stercke pallisade omvanghen is, ende met een moras bevesticht, alwaer zy wel de fraeyste huysen hebben, dieder inder stadt soude mogen wesen» [4]. Ook aan Edmund

[1] Groeneveldt, Notes on the Malay Archipelago and Malacca, compiled from Chinese sources. (Verhandelingen Bat. Gen. v. K. en W. deel 39, 1880).

bl. 16. when Chinese merchants arrive there, they are received as guests in a public building [tusschen 960-1279].

bl. 18. the envoy told that a Chinese from Kien-khi who was owner of many vessels and a great merchant, had come many times to his country [960].

[2] Groeneveldt, Notes enz.

bl. 41. Chinese traders also go and come there continually .... the ships of Chinese and barbarian merchants all collect there and it is full of valuable merchandise; the chief of this village is a man from Canton.

bl. 47. Tuban is the native name of a place with somewhat more than a thousand families, all under one chief; amongst these are many Chinese from Canton and Chang-Chou, who have settled there.

bl. 47. originally this place [Grissé] was a barren seashore, but Chinese who came to this country established themselves there; at the present day the rich people are Cantonese.

bl. 48. Here [Soerabaja] are again about a thousand families, with Chinese amongst them.

[3] Groeneveldt, de Nederlanders in China. (Bijdr. Kon. Inst. VI, dl. 4 (1898), bl. 40, 46).

[4] De eerste schipvaart der Nederlanders, enz. (Uitgave der Linschoten Vereeniging) 1915, I, 121.

Scot (1602) viel het op dat de huizen in de Chineesche wijk aldaar, tenminste gedeeltelijk en die van de gegoeden veelal geheel van steen waren [1]. Trouwens, de talrijke in Bantam gevestigde Chineezen vonden niet alleen een bestaan in den handel in Chineesche waren, [2] den inkoop van peper en den verkoop van lijnwaden; [3] zij verbouwden zelf ook peper en rijst, waren in tegenstelling met de inheemsche bevolking ijverig en spaarzaam [4] en »wisten hun voordeel te doen met de eenvoudigheid

[1] A discourse of Java etc., written by Master Edmund Scot (Purchas His Pilgrimes, uitgave 1905), II bl. 439.

At the very end of this Towne, is the China Towne, a narrow River parting them....

This China Towne, is for the most part built of Brick, every house square, and flat over-head, some of them having Boords, and small Timbers, or split Canes over-crosse, on which are laid Bricks and Sand, to defend them from fire. Over these Bricke Ware-houses is set a shed, being built up with great Canes, and Thatched, and some are built up with small Timber, but the greatest number with Canes onely. Of late years, since we came thither, many men of wealth have built their houses to the top, all fire free, of the which sort of houses, at our first comming, there was no more but the Sabindars house, and the rich Chyna Merchants house.

[2] De Jonge, Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië II, 326, 398.

De Syneesen brachten van alderley syden geweeven ende ongeweeven getwaent ende oock ongetwaent, met schoon aerdewerck, met meer andere vreemdicheden [Juni 1596].

... daerdoor de stadt groote neringe heeft als Cynesen, die daer veel syn ende meer als eenige ander nacye, dryven oock grooten handel [Jan. 1599].

[3] Groeneveldt, de Nederlanders in China, bl. 51, 53.

The Journal of John Jourdain 1608—1617 (Hakluyt Society, bl. 316). Every yeare aboute the end of February there came to Bantam three, four, five and six junks from China, bringinge divers sorts of comodities as is before mentioned. These juncks remayne in Bantam till the end of Maye or June; then they departe, most parte loden with pepper, beinge shipps aboute 300 tonns or more, which doe carry aboute six, seven, and eight thousand sacks of Bantam pepper, besides divers other comodities, as sanders wood, and much money, which they make of cashas or lead money which they bringe out of China, and carrie rialls of eight out of the countrye for them; soe that, notwithstandinge soe much money as is brought to Bantam yearlie by us and the Dutch, which wee paye for pepper, there is great scarcitie of money, by reason that the China junckes carrie itt yearlie for China; which the Kinge doth suffer because the China marchannts doe bribe him, which hee is content to take although itt be the overthrowe of his commons [1614].

[4] Scot a. w. bl. 441.

The Chinois, doe both plant dresse, and gather the Pepper, and also sowe their Rice, living as Slaves under them, but they sucke away all the wealth of the Land, by reason that the Javans are so idle.

en de zucht naar gemak der inwoners»[1]. Dat het Chineesche kwartier te Bantam in hooge mate onzindelijk was [2], zal de bewoners daarvan niet hebben gehinderd; in de steden en dorpen van hun vaderland was het in dat opzicht immers niet anders.

Te Jacatra, in den tijd toen deze plaats nog onder een Inlandsch vorst stond, woonden Chineezen aan den zeekant, in een eigen kampong [3]. Zij hadden daar «een geheel eigen kwartier», «waar onze eerste Logie, of het Handelhuys, was opgericht» [4], en hunne huizen hebben blijkbaar zoo dicht bij die Logie gestaan dat G. G. Reynst het noodig achtte aan het contract dat hij in 1614 met den Koning van Jacatra sloot, de clausule toe te voegen: «omme voor te komen peryckell van brandt, zal Zijn Majt aff doen breken all de huijsen int Chineese quartier, die ontrent de logie staen, tot 't rivierken toe en niet gedoogen datter van ymandt eenige bout werden, ten ware van steen van 't onderste ten dack toe jncluijs» [5]. Vijf jaar later — nadat de opperkoopman Pieter Dircksz. de Chineesche wijk had vernield (12 Dec. 1618) [6] — werden vlak bij ons fort ook steenen huizen niet langer geduld, Chineezen en Javanen mochten niet dichter dan «op twintigh vadem buijten ons pagger» [7] bouwen.

De eisch dat alleen steenen huizen in de Chineesche wijk zouden worden gebouwd, is blijkbaar niet gehandhaafd. In de eerste jaren na Coen's verovering van Jacatra (30 Mei 1619) zal het onraadzaam zijn geoordeeld de Chineezen, wier komst zoo zeer werd op prijs gesteld, door bouwvoorschriften af te schrikken en zal zijn toegelaten dat zij woningen van min kostbare materialen zetten, met het gevolg dat een brand in 1622 groote schade aanrichtte, waarna op nieuw werd «geordonneert dat niet dan steenen huysen in plaets van d'affgebrande gemaect worde» [8].

[1] Van der Chijs, de Nederlanders te Jacatra, bl. 1.

[2] Letters received by the E. I. Company I, 260.

I hold that he that escapes without disease from that stinking stew of the Chineses' part of Bantam must be of a strong constitution of body, or else of a temperate and well governed life [20 Juni 1613].

[3] Van der Chijs, a. w. bl. 1, 10.

[4] Jan Hooijman, Tegenw. Staat v. d. Landbouw enz. (Verhandelingen Bat. Gen. v. K. en W. deel I, 183).

[5] Heeres, Corpus diplomaticum, I (Bijdr. Kon. Inst. VII, 3, 1907) bl. 118.

[6] Van der Chijs, a. w. bl. 54.

[7] Heeres, a. w. bl. 147.

[8] de Jonge, IV, 268.

De Jacatra'sche Chineezen schijnen zich vooral op het stoken van arak en den rijsthandel te hebben toegelegd [1]. Een hunner, de anachoda Wattingh, moet een man van importantie zijn geweest. Hij fungeerde als getuige bij de teekening van het hierboven bedoelde contract [2] en een bolwerk werd zelfs naar hem genoemd [3]. Zijne goede verstandhouding met de Hollanders is misschien de reden geweest waarom de Pangeran van Bantam, na den val van Jacatra, hem heeft laten ter dood brengen [4].

Dat de 16 Chineezen die gedurende de belegering van onze versterking te Jacatra zich daarbinnen ophielden [5], aan de verdediging een werkzaam aandeel zullen hebben genomen, is niet waarschijnlijk. Wel zullen zij de pen hebben gevoerd en als tolken hebben dienst gedaan wanneer de briefwisseling tusschen de belegeraars en de onzen in het Chineesch plaats had omdat «niemant in 't fort Javaens conde lesen» [6].

Gouv.-Gen. Coen, die vroeger te Bantam van zijne Chineesche concurrenten zooveel last had gehad dat hij de peper uit eenige van hunne jonken liet halen tegen vergoeding van een door hem gestelden marktprijs [7], en daarmede voortging ook nadat de Bewindhebbers zulk optreden hadden afgekeurd [8], beschuldigt de Chineezen weliswaar van «valsheyt en boosheyt» [9], maar toen hij Jacatra had veroverd, was hij ten volle overtuigd dat in de eerste plaats Chineezen noodig waren om het «generale rendez-vous» tegen aanvallen te beveiligen en de nieuwe vestiging welke «eerlange de grootste coopstadt van gants Indien wel soude mogen worden» [10] tot bloei te brengen. «Daer is geen volck die ons beter dan Chinesen dienen en soo licht als Chinesen te becomen syn» getuigde hij na zijn aftreden in 1623 [11].

[1] de Jonge III, 181; van der Chijs, a. w. bl. 4.

[2] Heeres, a. w. bl. 118: Aldus gedaen in de logie tot Jacatra ter presentie van anaghoda Wattingh, Chineesch, op den 21e Xber. 1614.

[3] Van der Chijs, a. w. bl. 85 en Pieter van den Broecke, Wonderlycke Historische ende Journaelsche Aenteyckeningh (1645) bl. 95.

[4] de Jonge IV, 270. Annachoda Wattingh, die overste van de Chinesen tot Jacatra, by des Coninex tyden geweest en door den Pangoran gedood is.

[5] de Jonge IV, 125. [6] de Jonge IV, 165.

[7] Groeneveldt, de Nederlanders in China, bl. 54.

[8] Groeneveldt, a. w. bl. 55.

[9] de Jonge IV, 182. [10] de Jonge IV, 190.

[11] de Jonge IV, 280.

Licht te bekomen! Die uitspraak lijkt niet in overeenstemming met de ondervinding door Coen opgedaan.

Het dichtst in de buurt waren de Chineezen te Bantam, waar hun getal op ruim 2000 werd geschat [1], en het lag voor de hand dat er naar werd gestreefd deze Chineezen naar Jacatra te lokken. De Pangeran echter, die feitelijk het gezag te Bantam in handen had en zeer wel zal hebben ingezien dat met de Chineezen ook de handel zoude verloopen, was er op bedacht hunne verhuizing tegen te gaan. Beducht voor een aanval van Coen, had hij aanvankelijk het Chineesche kwartier laten afbreken [2], «zoo om te meer ruimte en uitzicht te hebben, als om daar mede, wanneer het in de brand mogte geschooten worden, niet belemmerd of verlegen te wezen» [3]; toen het onweer voorbijdreef, dwong hij «de voorneemste ... weder nieuwe huysen te bouwen» [4] waardoor hij hen aan Bantam bond. «De Chinesen hout de Pangoran van Bantam aldaer op, wie sal dan een casteel en stadt tot Jacatra bouwen» [5], deze klacht van Coen wijst er op dat de maatregelen van den Pangeran doel troffen. Als afschrikwekkend voorbeeld liet deze eenige Chineezen en Javanen die naar Jacatra hadden willen overloopen, ter dood brengen [6] en de overige Chineezen werden «seer nauwe bewaert» [7]. Het verlaten van Bantam, waar de rijst duur was en veel misère werd geleden, was alzoo eene gevaarlijke onderneming; toch kwamen «dagelycx veel Chinesen by ons vluchten» [8]. Later zijn de Chineezen blijkbaar niet langer door dwang te Bantam gehouden want kort vóór Coen's vertrek kwamen 170 Chineezen gezamenlijk van daar naar Batavia [9].

Den rechtstreekschen aanvoer van emigranten uit de overbevolkte streken van Zuid-China, trachtte onze Regeering te Batavia te bevorderen door aan de uit China komende jonken den eisch te stellen «seecker getal van volck aen ons off tot Jacatra te beschicken», onder bedreiging «soo het niet en doen, dat dan eenige uyt hare joncken sullen lichten» [10]. Ook langs den weg van rechtstreekschen aanvoer is men er niet in geslaagd

[1] de Jonge IV, 197. [2] de Jonge IV, 178.
[3] Johannes Camphuijs bij Valentijn IV, 185.
[4] de Jonge IV, 188. [5] de Jonge IV, 184.
[6] de Jonge IV, 182. [7] de Jonge IV, 188.
[8] de Jonge IV, 197. [9] de Jonge IV, 272.
[10] Groeneveldt, a. w. bl. 69—70.

de vaste Chineesche bevolking van Batavia gestadig te doen toenemen; haar aantal dat in 1619 tusschen 300 en 400 beliep [1], was in het volgende jaar wel tot «omtrent 800» [2] vermeerderd, maar bedroeg zelfs in 1629 nog slechts 2000 [3], terwijl toch alleen in het jaar 1626 vijf jonken over de tweeduizend nieuwelingen hadden aangebracht [4]. Van de 3500 Chineezen aan het einde van Gouv-Gen. Carpentier's bestuur (1627) te Batavia gevestigd [5], waren er zooveel vertrokken, verloopen en gestorven dat op het oogenblik van Gouv.-Gen. Coen's overlijden (1629) niet boven de 1200 resteerden [6], welk aantal aan het einde van hetzelfde jaar tot over de 2000 klom [7], maar ook in de eerstvolgende jaren niet veel hooger steeg. (einde 1632—2422 en einde 1633 omtrent 2300) [8].

Nog een derde middel is beproefd om Batavia van Chineezen te voorzien en dit — het hatelijkste en ondeugdelijkste dat te bedenken viel — was: geweld. De Europeërs stelden zich in het Oosten niet tevreden met de gelegenheid daar handel te drijven, zij eischten den alleenhandel, de uitsluiting van alle mededingers. Wie daarin hun niet ter wille was of hen dwarsboomde, werd als vijand beschouwd, dien men het recht had te behandelen gelijk men goeddacht. Eenmaal zich dit recht toekennende, lag de toepassing voor de hand van de leer van Coen: «Daar is ter wereld niets dat den mensch beter recht verleent dan macht en geweld bij 't recht gevoegd» [9]. Zoo klaagden de Engelsche kooplui in Japan wel dat de Hollanders zoovele jonken

[1] de Jonge IV, 190.

[2] Groeneveldt, de Nederlanders in China, bl. 70.

[3] de Jonge V, 160. [4] de Jonge V, 115.

[5] de Jonge V, 162. [6] de Jonge V, 162.

[7] de Jonge V, 163.

[8] de Jonge V, 201, 214.

Volgens de officiëele statistiek, opgenomen in Dagh-Registers en Overgekomen Brieven van Batavia, bedroeg het aantal Chineezen *binnen* de stad (Oostzijde, Westzijde en Voorstad):

in 1677:	3176	o. w.	1038	volw.	mannen.
1678:	3220	„	1097	„	„
1679:	3006	„	1088	„	„
1680:	3106	„	972	„	„
1719:	5637	„	1639	„	„
ult°. Dec. 1739:	10574	„	4337	„	„

Tiele, Bouwstoffen I, Inleiding, bl. XLI.

namen [1], maar zij zelf ontzagen zich evenmin om jonken te rooven welke op Manila voeren en de lading te lichten uit jonken die te Bantam lagen (1619) of die zij op de kust van Sumatra aantroffen (1622) [2]. Zulk optreden noemen wij thans zeeroof; de destijds gangbare opvattingen moeten anders zijn geweest.

Omdat nu de Chineesche provinciale autoriteiten in Zuid-China hunne onderhoorigen niet wilden dwingen de vaart op Macao en Manila te staken en uitsluitend met ons handel te drijven, ook ons niet wilden vergunnen ons te vestigen en te versterken op een eiland van de Pescadores dat behoorde tot het gebied van het Chineesche rijk, nam men onzerzijds aan in staat van oorlog te wezen en pleegde men allerlei gewelddaden welke «de verbitteringe ende verachtinge»[3] der Chineezen rechtvaardigden en oorzaak waren «dat wij niet als voor moordenaers, geweldenaers ende zeeroovers gereputeert werden»[4]. Jonken werden vernield en de opvarenden er uit gelicht; landtochten werden ondernomen, huizen verbrand en de weerlooze kustbevolking medegevoerd [5] «om Battavia, Amboyna, Banda daer mede te peupuleeren» [6]. Dit hardhandig en ondoelmatig optreden, door Gouverneur Sonck in 1624 zoo scherp gelaakt [7], heeft tot de vermeerdering van de Chineesche bevolking van Batavia weinig bijgedragen, daar van de «veroverde» Chineezen slechts enkelen in leven bleven en onze hoofdstad bereikten [8]. Aldaar aangekomen, werden zij niet als slaven behandeld; zij

[1] Zie: Letters written by the English Residents in Japan (1617) bl. 205, 212; (1618) bl. 219, 220.

Letters received by the East India Company etc. II, 190; III, 291; IV, 140; VI, 89.

The English Factories I, 152, 156.

Diary of John Cocks I, 260; II, 302, 303, 324—327.

The voyage of John Saris to Japan (1613) bl. 131.

Bijdr. Kon. Inst. III, 7 (1872), bl. 317—320.

[2] de Jonge IV, 264—265, Bijdr. Kon. Inst. III, 7 (1872) bl. 317 e. v.

[3] Groeneveldt, de Nederlanders in China, bl. 280.

[4] Groeneveldt, a. w. bl. 291, 494.

[5] Groeneveldt, a. w. bl. 25, 187, 220, 251, 323, 324, 378, 455, 469, 472, 473, 475.

Kronijk Historisch Genootschap. 1853, IX 93, 94, 145.

Iovrnael ofte Gedenckwaerdige beschrijvinghe vande Oost-Indische Reyse van Willem Ysbrantsz. Bontekoe van Hoorn (Hoorn, 1648), bl. 40, 47.

[6] Kronijk Historisch Genootschap. 1853, IX 93 (71).

[7] Groeneveldt, a. w. bl. 291, 494.

[8] Groeneveldt, a. w. bl. 222, 536.

werden overgedaan aan landgenooten voor 60 realen van 8ten, «te betalen met 4 realen van 8ten ter maent, boven hun ordinaris hooftgelt»[1] (1½ reaal 's maands), zoodat zij gelegenheid hadden door arbeid of nering in hun levensonderhoud te voorzien en na eenigen tijd de vrijheid te herkrijgen. Op de voorstelling alsof zij «niet bij ons als gevangenen gehouden worden, maer neffens onse burgers vrij en franck de commoditeyten van ons landt genieten ende haer als vrijlieden, sonder eenige overlast te lijden, erneren»[2], valt echter wel wat af te dingen. Zij waren toch niet uit eigen beweging naar Batavia gekomen en bleven daar evenmin vrijwillig.

Zoowel door hun arbeid als door hunne contributies, hebben de Chineezen tot de bevestiging van de stad Batavia in belangrijke mate bijgedragen[3]. Dankbaar is dit erkend door Gouv.-Gen. Henrick Brouwer, die hun ook den lof niet heeft onthouden welke deze nijvere ingezetenen in andere opzichten verdienden[4]. De aanschrijving uit het vaderland om «insonderheyt de Chinesen vrundelicken te tracteren»[5] schijnt voor dezen Gouverneur-Generaal overbodig te zijn geweest.

Aanvankelijk woonden de Chineezen uitsluitend aan de Oostzijde van en vlak bij de Rivier[6]. Van hun kwartier wordt omstreeks 1660 gezegd: «Haere huizen en wooningen staen door de gantsche stadt verspreit: maer het meestendeel is aen de West-zyde, ontrent de groote riviere, gehuisvest: hoewel zy ook

---

[1] Groeneveldt, a. w. bl. 222.

[2] Groeneveldt, a. w. bl. 572.

[3] Groeneveldt, a. w. bl. 71; de Jonge IV, 218, 235; V, 28, 91, 215.

[4] de Jonge V, 212. De Chinesen syn de Nederlanders te gauw, om dese hieromtrent gelegen plaetsen te bevaeren, alsoo habylder syn als d'onse om haer als cleene cramers te erneeren. [25 Dec. 1633].

de Jonge V, 218. Oock syn haer de Chinesen te snedich, te suynich, te gauw ende te actyff, soodatt al ons Nederlanders moeten bekennen, dat se nevens deselve niet handelen connen. . . . .

Het syn al Chineesen, die sulcx practiseeren ende het is waerachtig, dat wy sonder die, Batavia's verseeckeringe ende jegenwoordige gestalte niet en souden connen hebben uytwercken in meenichte van jaeren, maer door deselve raecken wy ons werck allenskens te boven. [27 Dec. 1634].

[5] de Jonge V, 200 . . . . tgene UE. ons wyders ordineren sullen wy behoorlyck naercomen, soo in 't administreren van justitie . . . . . . als de Indiaensche natien insonderheyt de Chinesen vrundelicken te tracteren. [1 Dec. 1632].

[6] Zie de bij dit opstel gevoegde reproductie eener kaart van 1619.

d'Oostzyde byna in hebben, en bezitten de voornaemste en neeringrijkste hoekhuizen. De huizen zijn 'er meest alle laegh by de aerde gebouwt, en hebben onder niet meer als een vierkant, met het dak daer boven» [1].

De straat waar de dobbelkitten waren, werd 's avonds met hekken afgesloten om te beletten dat Europeanen die bezochten en aanleiding gaven tot verstoring der orde [2].

Uit een erfbrief van 1623 kan worden opgemaakt dat de Heerenstraat en de Middelstraat toen deel uitmaakten van het Chineesche kwartier [3]; van de Heerenstraat wordt dit in 1631 uitdrukkelijk gezegd [4]; in Valentijn's tijd waren er meer Chineesche huizen buiten dan binnen de stad, vooral buiten de Nieuwpoort, de Rotterdammer Poort en de Utrechtsche Poort [5]. De aanwijzing van eene afzonderlijke wijk is van later tijd.

In de eerste jaren na de stichting van Batavia is het aantal huizen bij de Chineezen in gebruik, in verhouding tot de bevolking van het Chineesche kwartier, zeer gering geweest.

Zelfs de gegoede klasse in China heeft geen behoefte aan ruime woonvertrekken en slapen kan een Chinees overal, onder omstandigheden welke een westerling zouden beletten een oog dicht te doen. Emigranten gaan buitenslands in de hoop aan hunne in China achtergebleven gezinnen of verwanten geld te kunnen overmaken en na eenige jaren met een overgespaard kapitaaltje naar hunne familie te kunnen terugkeeren. Het kan daarom niet verwonderen dat zoowel «de ingeseten als aan- en afvarende Chinesen» te Batavia neiging toonden in grooten getale eenzelfde huis te bewonen. De Regeering evenwel had om velerlei redenen bezwaar tegen deze «bijeen cruijpingen» en gaf in 1626 aan eene commissie (waarvan ook het eerste Hoofd, Bencon, zijn opvolger Limlacco en nog een Chinees deel uitmaakten) de opdracht maatregelen voor te stellen waardoor die misstand zou kunnen worden weggenomen. Het advies

[1] Johan Nieuhofs Zee- en Lant-reize, door verscheide Gewesten van Oost-Indien. Amsterdam, 1682, bl. 215.

[2] Nederlandsch-Indisch Plakaatboek I, 365.

[3] Bijlage II, b.

[4] Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandtsch-India. 1631, bl. 34.

[5] Valentijn IV, 234; Christoff Frikens Ost- Indianische Räysen (1680—85) bl. 49: [die Stadt] ist auch von aussen mit zimlich weiten und schönen Vorstädten, worinnen meistens Chinesen wohnen, versehen.

van die Commissie werd niet opgevolgd; voorloopig bleef alles bij het oude [1].

Van de Portugeezen nam de Compagnie «het systeem over, om de inlandsche natiën in kleeding onderling gescheiden te houden, haar zoo mogelijk elk in eene afzonderlijke kampong te huisvesten en onder afzonderlijke Hoofden te plaatsen» [2]. Ook voor het bestuur over de Chineesche ingezetenen werd dit stelsel in toepassing gebracht. Weinige maanden na de verovering van Jacatra, vond Gouv.-Gen. Coen het aantal van de daar gevestigde Chineezen groot genoeg om het toezicht over hen op te dragen aan een der hunnen, waarin de Gouverneur van Amboina, Herman van Speult, hem al was voorgegaan [3]. De aanstelling van het eerste Chineesche «overhooft» te Batavia geschiedde bij de volgende Resolutie van Gouv.-Gen. en Raden [4].

Vrijdag den 11 October 1619.

Alsoo hier jegenwoordich omtrent 400 Chinesen onder onse bescherminge sijn woonende, ende nodich is dat daerover een bequaem persoon uyt deselvige tot overhooft gestelt worde omme soo veel mogelijck goede ordre ende policie onder haer te doen onderhouden, waertoe [bij] de voornaemste Chynesen uyt all haere naem voorgedragen is eenen genaemt Bencon, soo is goetgevonden den voors. Bencon by provisie als overhooft over de voors. Chinesen te authoriseeren met last omme alle civile saecken [5] aff te doen ende andere swaere saeken aen ons te renvoyeeren.

Bencon kreeg alzoo niet den titel van «Kapitein»; in officiëele

[1] Bijlage I.

[2] de Haan, Priangan I, 5*.

[3] Tiele, Bouwstoffen I, 258.

Overmidts onder de Chyneesen alhier altemets eenige desordre ontstont, so hebbe goetgevonden (omme deselleve te preeaveeren) een hooft wt haerluyden daer over te stellen. [Brief van Herman van Speult, dd° 31 Aug. 1619, aan G. G. Coen].

[4] Rijksarchief. Met „Rijksarchief" wordt bedoeld het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage; het „Landsarchief" is te Weltevreden.

Dankbaar gedenk ik de hulpvaardigheid van den Landsarchivaris Dr. F. de Haan en de actieve belangstelling van Dr. J. de Hullu, Archivaris aan het Algemeen Rijksarchief.

[5] Vergelijk: de Haan, a. w. II, 258 (5).

stukken heet hij aanvankelijk «overste der Chinesen» of «opperste der Chinesen» en eerst in 1625 is in gedrukte bronnen de aanduiding: «cappiteijn ofte overste der Chineesen» [1], in 1628 die van «Capiteijn van de Chineesen» [2] aangetroffen. Van 1632 af wordt hem in den regel de titel van «Capitein» gegeven en vermoedelijk zal hij van den aanvang af daarmede zijn aangesproken. Van een China Captain te Firando (Hirado) in Japan, wordt reeds in 1613 gewag gemaakt [3]; de veronderstelling ligt voor de hand dat de titel «Capitein» ook voor een hoofd der Chineezen bij de Portugeezen in zwang is geweest en in ons spraakgebruik is overgegaan [4].

---

[1] de Jonge V, 69 (19). [2] de Jonge V, 122.

[3] Letters written by the English Residents in Japan, bl. 80: I concluded with Capt. Andace, captain of the China quarter here [16 Juni 1618].

The voyage of Captain John Saris to Japan, 1613. Introduction (bl. LI): This man, whose name was Andrea Dittis, was no doubt a Christian.

Nog in 1624 wordt deze China Captain, Andrea Dittis, vermeld en hij zal dezelfde Capitein China zijn geweest van wien herhaaldelijk sprake is in Groeneveldt, de Nederlanders in China. (Zie ook: Dagh-Register 1625, bl. 140, 143).

Dat hij met het eerste Hoofd der Chineezen te Batavia in relatie stond, blijkt uit de volgende passage in een brief van Sonck aan de Regeering aldaar (3 Maart 1625): Hiernevens gaan de brieven van Japan aan UEt. ende de heer Specx alsmede eenige brieven van Capⁿ China aan Benson met vier toegerolde papieren. [Rijksarchief].

[4] Dat onder het Portugeesche bestuur te Malaka eene gevestigde Chineesche bevolking heeft gewoond, is niet gebleken en lijkt niet waarschijnlijk. Kort na onze verovering (1641) bericht Commissaris Justus Schouten: dat „het bevolken van 800 à 1000 Chinezen een zeer dienstige zaak wezen zoude, gelijk staande der Portugesche regering, (naar het voorbeeld van Manilha) wel begrepen en betragt, maar door eigen baatzugt van de Malakeesche burgers verhinderd is". (Berigten Hist. Gen. VII, 356). De gevolgtrekking ligt voor de hand dat vóór onze vermeestering van deze plaats, de Chineezen aldaar gering in aantal en beteekenis zullen zijn geweest. Ook nadat Malaka aan ons was overgegaan, hebben de Chineezen geen lust getoond zich daar te vestigen en de weinigen die er heen trokken, o. a. van Batavia, leefden in kommervolle omstandigheden (Dagh-Register 1642, bl. 160; Berigten Hist. Gen. VII, 329, 330).

Johan Nieuhof, a. w. bl. 56, zegt van Malaka dat er ± 1660 „*eenige Sineezen*, Heidenen en Joden, om den koophandel" wonen.

Hun Kapitein Notching (Tiele-Heeres, Bouwstoffen III, 88) zal de Bantamsche Chinees zijn geweest die in 1638 „nae Bantam aan den Pangoran gecommitteert" werd (de Jonge V, 235) en wiens terugzending in 1641 aan dien Pangoran, zijn schuldeischer, werd geweigerd (Dagh-Register 1641, bl. 385). Dat hij niet in goeden doen was, blijkt uit Dagh-Register 1642, bl. 160.

In een Spaansch bericht uit Manila (1609) wordt van de Chineezen aldaar

Ongetwijfeld zal de Chineesche gemeente de verheffing van Bencon met ingenomenheid hebben begroet. Dat hij, evenals zijn onmiddellijke opvolger, op plechtige wijze aan haar is voorgesteld «naer voorgaende clocken geslach ende volck vergaderingh» [1] is niet vermeld gevonden maar klinkt geenszins onwaarschijnlijk — de klokken waren er [2].

Het gezag waarmede Bencon was bekleed, was door de opdracht om de orde in de Chineesche wijk te handhaven en de geschillen te beslechten welke onder zijne landgenooten rezen, slechts vaag omschreven. Onder het «doen onderhouden van de policie» zal zijn verstaan dat hij bevoegd was Chineezen in hechtenis te nemen. Die bevoegdheid werd eenigzins beperkt toen «nopende seeckere poincten van policye» bij resolutie van 18 Aug. 1620 werd bepaald: «Indien Bencon, overste der Chinesen, imant van syne natie ofte onderhebbende luyden apprehendeert in het district van de stadt, sal den voornoemden Bencon den balliu daerinne kennen, ende hem sulcx aendienen, om met kennisse daerin gedaen te worden, sulcx na de gelegentheyt van de misdaet behoort» [3]. Aan die beperking heeft Bencon zich blijkbaar weinig gestoord. Uit de klachten welke in 1622 bij de Regeering werden ingebracht, valt op te maken dat hij zich schuldig maakte aan misbruik van gezag, zoowel door landgenooten op te vatten en weer los te laten als door het opleggen van boeten en het laten afkoopen van vervolgingen [4]. Die «particuliere justitie» werd hem nu uitdrukkelijk verboden en, bij de vaststelling van de «ordonnantie ende instructie voor 't collegie van schepenen» in 1625, werd hem «opdat ons ende onsen bailliu int aenpaert van de voorgestelde boeten geen vercortinge geschiede» de bevoegdheid tot «apprehenderen, eenige persoonen in hechtenisse [te] verseeckeren ofte arresteeren»

gezegd (zie Blair and Robertson, The Philippine Islands. 1493–1898, deel XVI, 197): They have a governor of their own race, a Christian, who has his officials and assistants. He hears their cases in affairs of justice, in their domestic and business affairs.

Een „Capitein ofte hooft eeniger Chinesen" te Manila, vermeldt Dagh-Register 1641, bl. 117.

[1] Dagh-Register 1636, bl. 184.

[2] de Jonge IV, 149.

[3] de Jonge IV, 233.

[4] N. I. Plakaatboek 1, 95 en Mr. van Alphen, a. o. bl. 93.

zelfs geheel ontnomen en uitsluitend aan den baljuw toegekend [1].

Zal deze «officier» nu met de «vier cloecke Nederlanders ende vier swarte dienaers» met wie hij «tot hulpe ende exercitie van syn ampt» was voorzien [2], voortaan ook in de Chineesche wijk de politie hebben uitgeoefend? In elk geval zal hij daarbij de medewerking van den «cappiteyn ofte overste der Chineesen» bezwaarlijk hebben kunnen ontberen en vermoedelijk zal Bencon's invloed niet zijn verminderd, zijn aanzien onder zijne landgenooten weinig hebben geleden.

Bij de instelling van een College van Schepenen (resolutie 24 Juni 1620) werd ook aan Bencon «tegenwoordich opperste der Chinesen» daarin een plaats gegeven, teneinde «in saecken de Chinesen (onse ondersaten ende burgeren deser stede) consernerende [te] compareren ende stem [te] hebben» [3]. Naar aanleiding van deze benoeming schreven Heeren XVII in hun brief van 4 Maart 1621 [4]: «UE. heeft wel gedaen Bencom Chinees mede als schepen geadmitteert te hebben in saken die de Chineesen raken. Indien ander Indiaensche natien in grote quantiteyt mede aldaer comen te resideeren, sult van gelijcken mogen doen». Nu «Heeren Meesters» het beginsel hadden aanvaard, zal de Regeering er te eerder toe zijn overgegaan om, nadat de ondervinding was opgedaan dat «dagelycx onder de Chineese borgers alhier veel verschillen ontstaan», bij eene reorganisatie in 1625 «beneffens d'overste der Chinesen ... noch een persoon van de gequalificeerste uyt deselve natie [toe te voegen] omme met haer beyden in saecken de Chinesen betreffende, als extraordinaris Raden in dit collegie te verschijnen besoigneeren ende stemme te hebben» «opdat [die geschillen] tot meerder gerusticheyt der geseyder natie mogen ter neder geleyt ende affgedaen werden» [5].

De positie van de Chineesche schepenen was, volgens de toen vastgestelde instructie, in verschillende opzichten niet zoo hoog als die van hunne Europeesche collega's. Zij namen toch alleen zitting bij de behandeling van zaken welke hunne landgenooten betroffen, konden de zitting niet presideeren, waren

[1] de Jonge V, 69 (19).
[2] de Jonge IV, 223.
[3] de Jonge V, 68 (10).
[4] Rijksarchief.
[5] de Jonge V, 61 (6).

in tegenstelling met de overige schepenen «extraordinaris Raden»[1] en genoten vermoedelijk geen eeregift voor het aanschaffen van een schepenmantel en signet[2]. Ook vóór 1642 zullen zij wel op «de laeste stoelen»[3] hebben gezeten. Daarentegen werd de ambtseed niet van hen gevorderd en evenmin gold voor hen het verbod dat schepenen «directelyck noch indirectelyck» mochten betrokken wezen bij «pachten, tollen ofte licenten»[4].

Hoe, naar de opvatting van de Regeering, hunne positie was, leert het antwoord van den toenmaligen Raad van Indië Specx op de klacht van den Engelschen president in 1626 «dat den ongeloovigen ende heijdenen,... meer eere ende faveur als d'Engelschen geschiede, conde daermede genouchsaem bewesen werden, dat men de Chineesen inde rechtsbanck vande stadt admitteerde, haer daerinne neffens schepenen plaetse verleende, ende d'Engelsen daer buijten liet», waartegen de vertegenwoordiger der Regeering aanvoerde «dat den President uijt d'admissie der Chineesen in schepen-banck een verkeerde constructie maeckte, alsoo deselve daerinne niet compareerden als beëdich'de ende geauthoriseerde schepenen, welcke een concluderende stem hadden, maer die alleen adviseerden, ende bij welcke oock noijt eenich appoinctement geteeckent was, maer daerin alleenlijck verscheenen, omme als tolcken ende voorspraecken van haere natie, die met geduerige crackeelen ende dagelijcxsche processen onder den anderen geembrouilleert waren, schepenen inde voorvallende saecken naerder ende claerder openinge van 't recht ofte onrecht van partijen te geven, daerop alsdan met te minder scrupel ende onkundicheijt gedisponeert ende geappoincteert mochte werden»[5]. Bij deze uiteenzetting wordt evenwel niet duidelijk gemaakt wat de aan Chineesche schepenen verleende bevoegdheid «om stemme te hebben» dan eigenlijk beteekende. Heeft Specx alleen willen aangeven hoe het in de praktijk in het College van Schepenen toeging? Met de werkelijkheid zal zijne voorstelling wel in overeenstemming zijn

[1] Bij resolutie van 31 Mei 1625 werd bepaald dat het College voortaan zou bestaan uit *zeven ordinaire* schepenen (n.l. Europeesche).

[2] Werden oversulex d'ordinaire schepenen soo tot een entrade van hare bedieninge alsmede tot het maecken van een mantel en signet 50 ende d'extra-ordinaire schepenen 25 realen van achten ijeder toegeleijt [Res. G. G. en R. R. 30 Mei 1624].

[3] N. I. Plakaatboek I, 476. [4] de Jonge V, 60 (5).

[5] Dagh-Register 1626, bl. 251—252. (Verg. de Haan, Priangan IV, 676).

geweest; de stem van de Chineesche leden zal in het College van Schepenen zelden gewicht in de schaal hebben gelegd. Dit neemt niet weg dat de medewerking van de Chineesche leden, aan de rechtspraak van Schepenen zal zijn ten goede gekomen en als de Chineezen te Batavia eene vergelijking hebben gemaakt tusschen de wijze waarop in China werd rechtgesproken en de regeling hieromtrent in het vreemde land, waar aan burgers uit den handelstand medezeggenschap werd vergund, zoo zullen zij hebben moeten erkennen dat ook voor hen aanleiding bestond om «'s Comp^s sagte regeringe[1]» te loven. Na 1666 hebben geen Chineezen zitting gehad in het College van Schepenen; de Regeering oordeelde destijds dat zij daar niet zeer noodig waren[2].

Het stelsel der Compagnie om aan Chineezen aandeel te geven in de afdoening van Chineesche zaken, werd in 1644 eveneens op Formosa in toepassing gebracht. Daar werd toen een college van zeven personen, bestaande uit vier Nederlanders en drie Chineezen, opgericht, welks taak was «om te inquireren op cleene civile saecken, ende deselve op approbatie van den gouverneur ende sijnen raet soo lange aff[te]handelen totdat meerder experientie bequamen, om henluijden naderhandt gewichtiger saecken te mogen ... vertrouwen»[3]. Hebben de hooghartige, autocratische mandarijnen in het naburige China hiervan gehoord, dan zullen zij in het bestaan van zulk een college een reden te meer hebben gezien om op de westersche barbaren af te geven en zullen zij hunne landgenooten hebben beklaagd die onder dergelijke instellingen leefden. Lang zijn de Chineesche kolonisten op Formosa niet buiten de vaderlijke bescherming van hun Keizer en zijne dienaren gebleven; weinige tientallen jaren later maakte dit eiland een deel uit van het Chineesche rijk (1683).

Zoolang Bencon ingezetene van Batavia is geweest heeft hij ook in de bank van Schepenen zitting gehad. Van 1620—1636 zal hij daartoe bevoegd zijn geacht krachtens zijn ambt van Kapitein, zoodat hij niet als de geëligeerde Schepenen ieder jaar weer daartoe behoefde te worden aangewezen. Daardoor wordt dan verklaard dat hij niet wordt genoemd in de resoluties waarbij

[1] de Haan, Priangan I, 7*. [2] de Haan, Priangan IV, 676.
[3] Dagh-Register 1644—45, bl. 141.

aan het einde van Mei [1] de verzetting van schepenen plaats vond. Welke gequalificeerde Chineezen van 1625—1640 naast het Hoofd hunner natie in de Schepenbank hebben gezeten, is evenmin gebleken; eerst in 1640 worden in de resolutie van Gouverneur-Generaal en Raden waarbij het College van Schepenen wordt vernieuwd, ook de namen aangetroffen van de beide Chineezen die «tot assistentie in de voorcomende Chinese saecken» tot het College hebben behoord [2] en resoluties van *Schepenen* van vóór 1643 zijn niet bewaard gebleven.

Toen in 1640 een College van Boedelmeesteren werd opgericht [3] met het doel tegen te gaan dat «inde Chinese sterfhuysen veele ende menichvuldige frauden ende malversatien» werden gepleegd, was ook Bencon een van de beide Chineesche leden die «tot curateurs ofte boedelmeesteren der sterffhuysen onder de voorschreven natie vallende» werden benoemd. Ook dit ambt heeft hij tot zijn dood toe bekleed.

Rechtstreeksche voordeelen trok Bencon niet uit zijne ambten van Kapitein en Schepen. Hem werden echter nog eenige andere bedieningen opgedragen die wel vergoeding medebrachten voor de werkzaamheden welke daarvan het gevolg waren. Zoo werden hij en Jancon [4] den 1en Nov. 1620 voor zes maanden

[1] De jaarlijksche benoeming van Schepenen op een vasten tijd dagteekent van 1624. Bij de resolutie van G.G. en R.R. van 7 Februari 1624 wordt overwogen dat „nog geen sekeren tijdt ofte dach tot de verkiesinge van schepenen gehouden ofte genomineert is ende in alle de steden van 't vaderlandt gebruijckelyck sij de veranderinge ende verkiesinge van de magistraet jaarlijx op sekeren dach geschiede" en wordt eenparig besloten de herstelling van het Schepencollege uit te stellen tot 30 Mei a. s. „op welcken dach de stadt Batavia ende 't Coningrijck van Jacatra van de Mooren geconquesteert ende bij ons verovert is, om alsdan alsulcken voorder ordre soo inde verkiesinge als andersints te ramen als tot voorderinge van goede politijen oirbaerlyckst sal bevonden werden."

Den 30en Mei 1624 besluit de Regeering dan om het College van Schepenen te vernieuwen op den 30en Mei van ieder jaar.

[2] Resolutie G.G. en R.R. van 26 Mei 1640.

[3] N. I. Plakaatboek I, 438—445.

[4] In het „Boek van Leningen" staat een erfbrief van 1 Aug. 1620 waarbij aan Jan Cong „geschoren Chinees" (d. w. z. Mohamedaan) voor drie jaren een klappertuin wordt in leen gegeven.

In eene resolutie van 1622 heet hij Gouw Tsay alias Jancon.

Bij resolutie van 16 Januari 1638 werd goedgevonden aan hem „voor 250 r[s] van 8en te vercoopen seecker stuck landts gelegen buijten des stads zuijder

gecommitteerd als «opsienders over de [Chineesche] speelders, tuijsschers ofte dobbelaers», waardoor zij 20 pCt. mochten vorderen van de winsten dier dobbelaars, terwijl hun bovendien een aandeel werd toegekend in de boeten welke bij overtreding werden geheven [1]. Dat spoedig daarna (14 Nov. 1620) aan Bencon (evenals aan Schepenen) werd verboden om in zijne kwaliteit van «Overste der Chinesen» over «schult oft eenige pretentien, vuyt dobbelen ende spelen geprocedeert, naer rechte... te disponeren» [2], zal de speelzucht zijner landgenooten niet hebben verminderd en derhalve aan zijne inkomsten geen afbreuk hebben gedaan. Hoe lang die bron voor hem is blijven vloeien, is niet gebleken; wel staat vast dat «de verpachtinge van het speelen der Chinesen, dat sijn de gepermitteerde toptafels» heeft plaats gehad op ult[o] Juni 1633 [3].

Dat onze Kapitein, die zijn huis moest beschikbaar stellen om daarin de hem opgedragen commissie voor het «wegers ampt» uit te oefenen (1 Nov. 1620), voor zijne bemoeienis betaling genoot van de kooplieden die verplicht waren hunne «goederen, waeren off coopmanschappen» met zijn «datse» te laten wegen, [4] was volkomen in den haak. Tevens kwam hij zoodoende op de hoogte van de opbrengst der waag en daardoor was hij in staat eene behoorlijke som te bieden toen de Regeering, ten einde de bepalingen nopens de waag «met de costuymen onses Vaderlants, soo veel mogelyck, te conformeren» er in 1626 toe overging het recht van de waag te verpachten [5].

Wel is waar is Bencon niet vermeld gevonden als pachter van andere middelen, doch het is alleszins waarschijnlijk dat hij een aandeel zal hebben gehad in alle pachten welke aan zijne landgenooten werden toegekend. Had de pachter het Hoofd

poort daer voor desen het oude sieckenhuijs op gestaen heeft". Te gelijker tijd werd aan hem verpacht „voor thien achtereenvolgende jaeren ... seeker stuck landts mede buijten de stadt, tegenover de punt Gelderl[t] gelegen, mits dat geduijrende voorsz. tijt daer op niet anders planten zall als suijckerriet".

Zie over hem ook de Dagh-Registers.

[1] N. I. Plakaatboek I, 78. [2] de Jonge IV, 237.

[3] Resolutie G.G. en R.R. dd[o] 28 Juni 1633: tot de verpachtinge te doen op ultimo desers van het speelen der Chinesen, dat syn de gepermitteerde toptafels ..... zijn gecommitteert de Heeren Dr Pieter Vlack, Raedt van Indiën, den ontfanger generaal Cornelis van Maseijck, den baljouw Nicolaes van Cleeff ende Dirck Jemmings, secretaris van Schepenen.

[4] N. I. Plakaatboek I, 79, 88. [5] N. I. Plakaatboek I, 204.

zijner natie niet op zijn hand, dan stond hij bloot aan allerlei moeilijkheden en het afdoende middel om zich de hulp van den Kapitein te verzekeren, was hem een aandeel in de winsten te gunnen.

In 1633 werd aan Bencon (en Jancon), aanvankelijk voor zes maanden, octrooi verleend tot het maken van looden «cassies ofte pitches [pasmunt], omtrent dese colonie by Javaenen ende Borneowers [1] gebruyckt ende getrocken,» waarvoor de Regeering het metaal leverde en welke tolvrij mochten worden uitgevoerd. Dit octrooi werd eenige malen verlengd, telkens op zwaardere voorwaarden [2], waaruit kan worden opgemaakt dat het voor de fabrikanten winstgevend zal zijn geweest.

Ook als aannemer van openbare werken zien wij Bencon optreden. Aan hem, Limlacco (zijn opvolger) en Chili Gonting (een groot peperhandelaar) — zij worden aangeduid als «alle drije hooffden van de Chinesen alhier» — werd in 1631 «aenbesteet t' maecken van een nieuwe gracht bij suijden de stadt langs de nieuwe muer, breet 100 voeten a 7 quart reael de cubijt vadem» [3].

Als wij nu nog hebben aangestipt dat bij de keur op de broodzetting (1631) aan «Capt Ben Congh» werd gelast dat hij «ofte ymant anders, daertoe te committeeren» zich telkens had te vervoegen «by 't visiteeren van 't broot der Chineesen» [4], hebben wij alle bezigheden van onzen Kapitein genoemd waarvan uit de tot ons gekomen bronnen blijkt.

Daar het vaststaat dat hij koopman is gebleven, ook jonken en schuiten in de vaart heeft gehad, kan men veilig aannemen dat Bencon een bedrijvig man is geweest, een van die rechtgeaarde Chineezen die ondanks het klimmen hunner jaren en het aangroeien van hun vermogen, rusteloos werkzaam blijven. Wie in onze koloniën den groei en de ontwikkeling van eene jonge Chineesche vestiging heeft medegemaakt, de Hoofden van de Chineesche natie alsdan van nabij heeft leeren kennen,

[1] N. I. Plakaatboek I, 292. — Heeres, Corpus diplomaticum I, 270—271.

[2] N. I. Plakaatboek I, 293.

[3] Dagh-Register 1631, bl. 11.

(Uit resolutie 28 Mei 1630 blijkt dat deze kongsi ook vóór de belegering van Batavia werken heeft uitgevoerd ten behoeve van de versterkingen der stad).

[4] N. I. Plakaatboek I, 285.

hen heeft gadegeslagen bij het verrichten van hunne veelvuldige ambtelijke en particuliere bezigheden, zal begrijpen van hoe groot nut, zoowel voor zijne landgenooten als voor de overheid, een flink en trouw «overste der Chinesen» in de eerste helft der 17^e^ eeuw te Batavia zal zijn geweest.

Bij haar streven om de goede verstandhouding met Bantam te herstellen, heeft de Regeering te Batavia herhaaldelijk gebruik gemaakt van de diensten van Chineesche ingezetenen en ook de Pangeran van Bantam heeft de bemiddeling van in zijn land gevestigde Chineezen niet versmaad. Het belang van de Chineesche kooplui vorderde dat aan den handel en de scheepvaart tusschen beide plaatsen, aan de «mutuele commercie», geen overlast werd aangedaan en om die reden waren zij gaarne bereid als officieuze onderhandelaars voor den vrede te werken. Vooral Limlacco — Bencon's opvolger, die vroeger te Bantam was gevestigd geweest — heeft zich hiervoor moeite gegeven, maar ook Bencon zelf heeft zich met de Bantamsche aangelegenheden bemoeid [1].

Eene poging in 1628 door of namens den Soesoehoenan aangewend om de Chineezen tot afval van de Compagnie te bewegen, moest op niets uitloopen. «Quand l'outil gouvernemental est de bonne trempe, il faut être un aventurier ou un héros pour ne pas préférer le coté du manche» [2]. Zoo dachten ook de Chineezen er over die onder Coen's bestuur te Batavia waren gevestigd; Bencon stelde de aan hem gerichte brieven in handen van de Regeering [3].

Dat Bencon berekend is geweest voor de hem opgelegde taak en zich het in hem gestelde vertrouwen heeft waardig getoond, mag worden opgemaakt uit de gunsten hem verleend en uit de onderscheiding waarmede hij is behandeld.

Een half jaar na zijne benoeming tot «overhooft» heeft Gouvern.-Gen. Coen, hem «op sijn versoeck te leen gegeven ende vergundt voor den tijdt van een jaer, eens na dato deses [1 Mei 1620] ende niet erffelijck de vruchten ofte touack van

[1] Dagh-Registers: 1627, bl. 321; 1634, bl. 274, 279; 1636, bl. 101; 1637 bl. 32, 45.
de Jonge V, 226, 227, 285.

[2] G. Lenotre, Vieilles maisons, vieux papiers II, 188.

[3] Dagh-Register 1628, bl. 368 en Rijksarchief in „Overgekomen brieven en papieren 1629, 1^e^ Boek N. N."

seker hof ofte boomgaert beset met tsestich clappusboomen . . . met conditie dat voors. Bencon . . . sal . . . gehouden wesen tot een erkentenisse [1] 's heren tafel weeckelijck met touack te provideren» [2]. Wij kijken er van op dat «touack» tot de tafeldranken van Gouv.-Gen. Coen heeft behoord.

Uit dit leen, dat een klappertuin zal hebben gegolden, dien de Inlandsche eigenaar na den val van Jacatra had prijsgegeven

[1] Zie over de beteekenis van dit woord: de Haan, Priangan III, 358 (2).

[2] Bijlage II, a (Uit het „Boek van Leningen", in Overgekomen brieven en papieren 1623. Derde Boek Z., in Rijksarchief).

Niet zonder belang is de omschrijving van de ligging van dezen tuin.

In *1879* verklaarde Mr. J. A. van der Chijs (zie: Het laatste overblijfsel van Djakatra, Tijdschr. Bat. Gen. XXV, 491):

„Zelfs de plaats, waar Djakatra heeft gestaan, is onzeker. Op geene enkele kaart van Batavia en omstreken, niet eens op de oudste, vindt men eenige aanwijzing nopens die plek".

Echter had deze auteur in zijn in 1860 verschenen werk „De Nederlanders te Jakatra" al een deel van een brief van G.-G. Coen d.d. 5 Aug. 1619 uitgegeven, waarin voorkomt: „*de stad Jakatra is gelegen op de westzijde van de rivier*" (bl. 240) en „Hierover hadden geresolveerd op *de westzijde van de rivier (daar de stad Jakatra gelegen heeft)* een nieuw fort te maken" (bl. 249); terwijl in 1869 de Jonge een brief van denzelfden d.d. 31 Juli 1620, handelende over den afstand van een stuk grond aan de Engelschen, had gepubliceerd, waarin wordt gezegd: „d'Engelssen op voors. maniere *aen de westzijde van de riviere in d'oude stadt Jacatra neut bouwen geraeckt wesende*" (de Jonge IV, 203 en Rijksarchief). En daar de ligging van „het quartier van de engelse", van „'t Engels huys", uit de kaarten van 1623 en 1628 vaststaat, was ook de plaats van „d'oude stadt Jacatra", in 1879 geenszins zoo onzeker als Mr. van der Chijs beweerde.

Op grond vooral van het laatste gegeven en van eene kaart van 1619 (zie de aan dit opstel toegevoegde reproductie), waarop *aan de westzijde van de Rivier*, onder G, staat aangegeven: „*plaetse daer de stadt Jacatra gelegen heeft*", kon in *1896* J. A. v. d. B(roek), in zijn artikel *Djakatra* in de Encyclopaedie van N. I., de ligging van deze stad met juistheid aangeven. De vermeldingen in het „Boek van Leningen" dat Bencon's klappertuin lag „*aen de westzijde van de riviere, ontrent een musquetschoot landtwaert in, ende een musquetschoot bij zuijden d'oude stadt Jacatra*", en dat het 1 Juni 1620 aan de Engelschen afgestane perceel (zie Bijl. II, d.) was „gelegen *aen de westzijde van de riviere, in de oude stadt Jacatra, tegen over de nieuwe stadt, daer eertijts 't voorhof van den gewesen Coning van Jacatra plach te staen*", bevestigen dit.

In de noot op bl. 153 van het in *1915* door de Linschoten-Vereeniging uitgegeven werk: „De eerste schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman", waar wordt gezegd dat „*Djakatra lag aan den rechteroever der Tji Liwoeng, aan den „Javaschen" oever dus; niet aan den „Bantamschen" linkeroever*", is de oude stad Jacatra blijkbaar vereenzelvigd met de oostelijk van Batavia gelegen veldschans Jacatra, gebouwd ingevolge resolutie van 11 Juli 1656 en bij resolutie van 25 Juli 1656 gedoopt „gelyck in voorige tijden dit Coninckryck Jacatra".

N.B. De cursiveeringen in deze noot zijn van ons.

Over de verplichte levering van touack, zie ook de Jonge IV, 229.

en die door het recht van verovering domein was geworden, zal Bencon niet veel voordeel hebben getrokken. Misschien is de duur van jaar tot jaar verlengd, zoodat Bencon heeft kunnen profiteeren van de gewijzigde inzichten onder Coen's opvolger, toen bij resolutie van Gouv.-Gen. en Raden van 1 Februari 1627 werd besloten: «dat men alle tuynen ende landen onder den titel ende by forme van leen, voor desen uytgegeven ende naer desen noch uyt te geven, van voors. beswaernissen ende servituten eximeren ende ontlasten, gelyck mede deselve voor vrye, eygen, patrimoniale ende allodiale goederen reputeren ende doneren sal» met het doel «omme de borgerye ende goede ingesetenen deser stede tot de culture ende aenplantinge van de onbebouwde ende woest leggende landen in 't aenstaende des te meer t'animeren» [1].

Meer profijt dan van den in leen gegeven klappertuin, zal Bencon hebben gehad van de beide erven binnen de stad Batavia «bij oosten de groote riviere gelegen ... het ene beginnende van den noorthoeck van de Heerenstraet langs de voorschreven riviere ...; item het twede erf beginnende van de middelstraet aan de slincke handt vant fort comende» — welke Gouv.-Gen. Coen kort voor zijn aftreden (1 Februari 1623) aan Bencon heeft «[ge]octroyeert ende vergundt ... voor hem en sijn wettige erfgenamen .... om de selve met een stenen huijsinge te betimmeren, bewonen, vercoopen ofte andersins ... te veralieneren» [2]. Ditmaal was Bencon de eenige uitverkorene van zijne natie. In het woonhuis dat Bencon misschien op een van deze erven heeft gezet, zal hij bezoek van Gouv.-Gen. Coen hebben ontvangen [3] en zal, Zondag 7 Januari 1624, de Gouv.-Gen. Carpentier met zijne Raden «opt middachmael te gast [zijn] geweest» [4]. Tot 1652 had «de gemeene verpachtinge» op nieuwjaarsdag plaats «ten huyse van den Capteijn der Chineesen» [5] en uit de

[1] de Jonge V, 87.

[2] Rijksarchief „Boek van Leningen", 7 Januarij 1623 (zie Bijlage II, b).

In het Landsarchief te Weltevreden is een erfboek 1685, waarin staat vermeld: „Bencon, Chinees burger, Capn over de Chineesen alhier" die van G.-G. Coen een erfbrief heeft gekregen. (Mededeeling van den Landsarchivaris Dr. de Haan). Deze erfbrief is niet meer in het Landsarchief aanwezig; in het „Boek van Leningen" komt alleen de in Bijlage II, b gegevene voor.

[3] de Jonge V, 122. [4] Dagh-Register 1624, bl. 1.

[5] Resolutie G. G. en R. R. 27 December 1651: „Op 't voordragen van d' heer Gouverneur-Generael soo hebben mede vastgestelt ende gearresteert de gemeene verpachtingen die jaerlijcx naer ouder gewoonte op N.-jaersdach ten huijse

jaren 1641, 1644 en 1648 vinden wij vermeld dat de Gouverneur-Generaal en de Raden van Indie daarbij tegenwoordig waren [1]. Op de toenmalige verhoudingen werpen zulke feiten een verrassend licht.

Voor de ontvangst van leden der Hooge Regeering zal het huis dat Bencon later in een ander gedeelte van de stad bewoonde, ongetwijfeld zeer geschikt zijn geweest. Toen dit in 1636 in andere handen overging, betaalde de nieuwe eigenaar daarvoor den voor die dagen enormen prijs van 7200 realen van 8 of ruim 17000 gulden [2].

Siqua, die van 1663—1666 Kapitein was, woonde aan de westzijde van de (Groote) Rivier [3]. In 1740, ten tijde van de beroering welke voor de Chineezen te Batavia zoo noodlottig was, werd ook de aanzienlijke woning van hun Kapitein Nie Hoe Kong — gelegen aan de westzijde van de Groote Rivier, aan de Jonkersgracht of Roeamalacca, in het blok bij de Binnen Portugeesche kerk — leeggeplunderd en platgeschoten [4].

Uit overweging dat «den capitain over de Chineesen alhier ter plaatse wel dient te wonen binnen dese steede in eene na mate van zijn caracter tot behoud van het nodig aansien onder zijne natie, logabel huijs» is in 1747 de onbemiddelde titularis, Oey Tsomko, geholpen aan eene ambtswoning (het woonhuis van zijn overleden voorganger Lim Beeng Kongh), welke in 1791 nog als zoodanig in gebruik was [5]. Waar die ambtswoning stond, wordt niet gezegd; uit een ander bericht blijkt [6] dat zij lag «in de Jonkerstraat of zoogenaamde Zandzee», alzoo aan de Oostzijde van de Groote Rivier.

van den Capteyn der Chineesen placht te geschieden van nu voortaan (beginnende van 't aenstaende N.-jaersdach aff) binnen t Casteel te houden ende alle de pachten openbaerlijck bij 't beckenslach aen de meestbiedende sonder aensien te verpachten". Intusschen werd eene herverpachting van de „siry tuynen" op 30 Maart 1676 gehouden „ten huyse van de weduwe van den Chinesen capiteyn Siqua" (Dagh-Register). In 1678 werden eveneens pachten opgeveild in de woning van den Kapitein Wanjok.

[1] Dagh-Registers: 1641 (1 Juli); 1644 (1 Januari); 1648 (1 Januari).

[2] Zie Bijlage XI, e.

[3] Zie Dagh-Register 1663 onder 23 April.

[4] Omstandig en allernaeuwkeurigst verhaal enz. bl. 12, en „Droom", bl. 149. (Verg. voor de volledige titels: Catalogus der Koloniale Bibliotheek 1908, bl. 89).

[5] Resoluties G.-G. en R. R. 25 April 1747 en 24 October 1791. Zie Bijlage V en N. I. Plakaatboek XI, 357.

[6] Zie resolutie 21 April 1769 en N. I. Plakaatboek IX, 449 (70). Uit resolutie 9 Mei 1747 blijkt dat het huis is getaxeerd op 12500 Rds. en voor dat bedrag door het College van Boedelmeesteren is overgenomen.

Volgens Valentijn, woonde in zijn tijd de Kapitein buiten de Nieuwe poort en waaide van een hooge steng die voor diens huis stond den 1[en] van iedere maand een groote witte en roode vlag, als een sein dat de Chineezen het maandelijksche hoofdgeld moesten voldoen, waarvoor zij «tocht- en wagt-vry» waren [1]. De herinnering aan dit gebruik leeft nog voort bij de Bataviasche Chineezen, die den 1[en] der Europeesche maand wel aanduiden met «Khia ki dziet», «dag waarop de vlag wordt geheschen» [2].

Een laatste bewijs van zijne goede gezindheid gaf Gouv.-Gen. Coen aan Bencon door hem op 17 Januari 1623 «te vergunnen exemptie van maentlyck hooftgelt voor 10 personen in synen dienst wesende ende dat soo lange gemelte Bencon in voorschreven qualite (overste der Chinesen) gecontinueert werd» [3]. Een gelijk buitenkansje, dat aan Bencon een maandelijksch voordeel van 15 realen van achten bezorgde, werd te zelfder tijd toegekend aan «Lim Lacco alias schoenmaker van Bantam», evenwel slechts voor den duur van vier jaren [3].

Had een nieuwsblad in die dagen te Batavia bestaan, dan zou daarin stellig verhaald zijn geworden dat Bencon op den 25[en] November 1632 namens de Chineezen van Batavia, «tot een eeuwig gedenkteken onzer dankbaarheyd, gaarne en met recht aan den voortreffelyken held Jakob Speks, opperlandvoogd der Oostindiën» — die op het punt stond naar het vaderland terug te keeren — een gouden eerepenning heeft aangeboden; het Dagh-Register zwijgt hierover [4].

---

[1] Valentijn IV, 249.

[2] Tijdens „de Chineese revolte" moest die vlaggestok verdwijnen. „Vervolgens wierd ook verstaan de mast of vlaggestok, die alsnog is blijven staan voor het huijs van den gedetineerden Capitein over de Chineese natie, te laten omver cappen, als van geen dienst meer sijnde, en ook om de rebellige Chineesen, die daarop soo als vermeend wierd door hare bekende grote superstitieusheijt nog al een goed vertrouwen stellen, hun sulx te benemen" (Res. 1 Nov. 1740).

Bij resolutie van 22 Nov. 1743 werd de oprichting weer toegestaan.

[3] Rijksarchief: „Boek van Leeningen", 17 Januari 1623 (Zie Bijl. II, c).

[4] Deze penning is afgebeeld bij van Loon, Beschrijving der Nederlandsche historiepenningen II, 207. (Vergelijk ook Tijdschr. Bat. Gen. XLIII, 1901, bl. 248).

Misschien is Frans Florisz Berkenrode de maker geweest. Deze komt in 1621 voor als kopergraveur en in 1629 als gewoon landmeter van de stad Batavia.

Bij ordonnantie van 11 Mei 1628 was aan ieder ingezetene van Batavia, «van wat landen, conditie ofte qualiteyt hy sy» verboden om Batavia te verlaten zonder vergunning. Deze kon worden verleend door de Regeering, door den ontvanger van het Koningrijk Jacatra, door den Sjabandar en door den Overste der Chinesen Bencon, welke laatsten daartoe speciaal werden gecommitteerd [1].

Toen nu Bencon in 1635 tot het besluit kwam Batavia te verlaten, werd hem de vereischte vergunning verleend bij de volgende beschikking:

«Aen Capiteijn Bencon die in Batavia eerlijcken ende loffelijcken heeft bedient, het ampt van opperhooft der Chinesen den tijt van sestien Jaeren, soo onder het Gouvernement van onse voorsaeten de Generaels Coen, Carpentier ende Specx, als onder onse driejaerige regieringe, is op sijn iteratijff ende ernstich versoeck in Rade van India toegestaen dat hij ter eerster gelegentheijt, naer sijn believen ende wel gevallen, uijt Batavia naer China sal mogen vertrecken, over Quinam [2] ofte

---

Hij was de tweede zoon van Floris Balthasar Berkenrode, graveur, goudsmid, landmeter en kaartenmaker. In 1640 was hij in Holland terug (zie Alfred Wurzbach, Niederländisches Künstlerlexicon 1, 91, waar wordt verwezen naar Obreen's Archief voor Ned. Kunstgeschiedenis, III). Dat een graveur die tevens kaartenmaker was (zie zijne kaart van Batavia van 1628 in Bijdr. Kon. Inst. N. V. dl. 2, 1859) op de gedachte kwam om op den voor G.-G. Specx bestemden penning een plattegrond van Batavia te graveeren, is zeker niet vreemd.

Eene laat-17e eeuwsche reproductie in zilver, is in Teyler's Penningkabinet. (Mededeeling van den Heer A. O. van Kerkwijk).

G.-G. Brouwer weigerde eene dergelijke „vereeringe" (Heeres, De Gouverneur-Generaal Hendrik Brouwer. Oud-Holland, 1907, 4e afl.; overdruk bl. 25).

[1] N. I. Plakaatboek 1, 226.

[2] Quinam vonden wij in de Dagh-Registers het eerst vermeld in dat van 1633, bl. 166. (Zie echter Realia, Register op de gen. resolutiën van het Kasteel Batavia, op Quinam).

„The name Quinam refers necessarily to a point in the bay of Turan or its neighbourhood ..... The capital of Annam was then, as it is also to-day, Hué, which lies a few leagues to the north-east of Turan. Consequently the title King of Quinam is the same as King of Hué, that is to say, the same as King of Annam." (Transactions of the Asiatic Society of Japan, XI, 191).

Te Quinam, waar de Japanners meesters van den handel waren (Dagh-Register 1636, bl. 200) hadden wij een comptoir, aan het hoofd waarvan in 1636 stond de opperkoopman Abraham Duijcker [ook Ducker genoemd] (Dagh-Register 1636, bl. 79).

Aen Capiteyn Bencon die in Batavia eerlijcken ende loffelijcken hooft bedient, het ampt van opperhooft der Chinesen, den tijt van sesthien jaeren, soo onder het Gouvernement van onse voorsaeten de Generaels Coen, Carpentier ende Specx, als onder onse driejaerige regieringe, is op sijn herhaelt ende ernstich versoeck in Rade van India toegestaen, dat hij ter eerster gelegentheyt, naer sijn believen ende welgevallen, uyt Batavia naer China sal mogen vertrecken, over Quinam off te Taijouan, met alle sijne middelen, mits aenden Heer sijne gerechtigheyt betaelende, Ende om dat hij niet te mindere eere van Batavia soude vertrecken, is oock verstaen dat hij sijn eerlijcke ampt sal blijven becleedende, tot den dach sijnes vertreckes, waermeede hem oock vereert sullen worden soodanige bescheyden van sijn goede ende getrouwe diensten die hij aende E. Compie in sijn ampt op Batta heeft gepraesteert dat hij hem dien aengaende sal hebben te bedancken.

Actum int Casteel Batavia desen 11en September Ao 1635.

Henrick Brouwer

ZEGEL.

Teijouan [1], met alle sijne middelen, mits aenden Heer [2] sijne gerechticheijt betaelende, Ende om dat hij met te meerder eere van Batavia soude vertrecken, is oock verstaen dat hij sijn eerlijcke ampt [3] sal blijven becleedende, tot den dach sijns vertreckx, wanneer hem oock verleent sullen werden soodanige bescheijden van sijn goede ende getrouwe diensten die hij aende H[r]. in sijn ampt op Batt[a]. heeft gepresteert dat hij hem dien aengaende sal hebben te bedancken.

Actum int Casteel Batavia desen

11[en] September A[o]. 1635.

Henrick Brouwer. [4]

Den volgenden dag al droeg hij zijn huis aan een nieuwen eigenaar over [5].

Den 24[en] Juni van het volgende jaar genoot Bencon de eer in de vergadering van den Gouv.-Gen. en Raden van Indië te mogen verschijnen, bij welke gelegenheid hij een drieledig verzoek voordroeg. In de eerste plaats vroeg hij vergunning om met de hem vergezellende personen de reis naar China te mogen

„. . . . . men heeft dit Comptoir in Quinam niet lang aangehouden, om dat de winsten te gering waren; hoewel de Koning naderhand menigmaal om de herstelling van ons Comptoir daar verzocht heeft. Echter zyn in A[o]. 1665 noch 2 Jonken met goederen van Batavia gezonden." (Valentijn III, 2, vierde boek, 1[e] hoofdst., bl. 31).

[1] Chineesche naam voor het eiland Formosa. Hier gebruikt voor het kleine eiland waarop onze vestiging lag. (Zie Dr. H. P. N. Muller, De O. I. Compagnie in Cambodja en Laos. — Uitgave Linschoten Vereeniging, 1917 bl. 17).

[2] Aan den Heer d. i. aan den Lande. (Zie N. I. Plakaatboek I, zaakregister op: Heer).

[3] Verg. eerlijcke afscheijt, eerlijcke schenckagie, eerlijcke statie, eerlijcke Nederlander, benevens de voorbeelden bij de Haan, Priangan II, 59 (2).

[4] Onder de copie-resoluties in het Rijksarchief komt dit stuk woordelijk gelijkluidend voor als eene Resolutie van G.-G. en R. R. van 18 September 1635, terwijl de onmiddellijk voorafgaande resoluties van 10 September zijn. G.-G. Brouwer zal de vergunning aan Bencon den 11[en] September hebben geteekend en die in de eerstkomende vergadering, op den 18[en] September, in de resoluties hebben laten opnemen. (Verg. de Haan, Priangan II, 133 (10) en III, 397 en 651).

Het origineele, door G.-G. Brouwer geteekende en aan Bencon uitgereikte stuk, maakt thans deel uit van de handschriften van het Kon. Instituut en is nog in volmaakt gaven staat; zelfs de zegelafdruk is niet uitgewischt.

[5] Zie Bijlage XI, d.

doen op een van de Compagnie's schepen welke binnenkort naar Formosa zouden varen; voorts wenschte hij een bedrag van vier duizend rijksdaalders in contanten zoomede zijne bagage tolvrij te mogen uitvoeren en eindelijk verzocht hij kwijtschelding van de rechten verschuldigd over eene lading peper welke kort geleden met zijne jonk van Sumatra's Westkust was aangevoerd. De kwijtschelding van invoerrechten werd geweigerd; Bencon's overige verzoeken werden ingewilligd [1].

De vraag op welke wijze de koopman Bencon orde op zijne zaken heeft gesteld, moet onbeantwoord blijven. Naar eene door hem afgegeven volmacht is in de bewaard gebleven notarieele papieren vruchteloos gezocht. Waarschijnlijk heeft hij vóór zijn vertrek al zijne vaste goederen van de hand gedaan [2]; overschrijvingen van zijne bezittingen ten name van zijne weduwe, tevens zijne universeele erfgename, zijn ten minste niet aangetroffen. Uit de omstandigheid dat hij, kort vóór hij Batavia verliet, geld uitleende, kan bezwaarlijk worden afgeleid dat hij van plan was daar terug te keeren; de geleende bedragen waren gering en hij kan zijne vorderingen aan anderen hebben overgedaan.

Den 3[en] Juli 1636 heeft Bencon de reis aanvaard. In het Dagh-Register is onder dien datum hierover aangeteekend: »vertreckt van hier per de schepen Bredamme, de Swaen ende 't Jacht Hoochcarspel, recht door naer Tayouan, de H[r] Ioan van der Burch [3] enz.

Met voorseyde schepen vaert ook naar Tayoan om van daer in China zyn vaderlant te keeren Capitein Bencon, die het ampt van overhooft ende voorspraeck der residerende Chinesen alhier den tyd van sesthien jaren loffelyck heeft bedient, ende door zyn ernstig versoeck alsnu gedemitteerd is derwaerts te mogen vertrecken, zynde hem oock tot dien eynde een afscheytbrief in behoorlycke forme verleent«.

Hieruit zien wij dat Bencon in China werd geboren, dat hij als reden voor zijn vertrek van Batavia heeft opgegeven van plan te wezen naar China terug te gaan en dat hij Quinam niet heeft aangedaan.

---

[1] Bijlage III. [2] Bijlage XI, c en d.

[3] Ordinaris Raad van Indië, benoemd tot Gouverneur van Formosa als opvolger van Hans Putmans (Dagh-Register 1636, bl. 152).

De warmte waarmede de Regeering in haren afscheidsbrief [1] den gewezen Kapitein bij den Gouverneur van Formosa aanbeval, steekt gunstig af bij de ondankbaarheid welke de Compagnie in den regel tegenover hare ontslagen dienaren aan den dag legde [2]. De recommandatie van hooger hand heeft voor Bencon een nuttige uitwerking gehad, gelijk later zal blijken.

De drie genoemde vaartuigen zijn den 5[en] Augustus 1636 behouden op de plaats van bestemming aangekomen [3], maar in plaats van nu zoo spoedig mogelijk zijne reis voort te zetten en naar den vasten wal over te steken, is Bencon op Formosa gebleven. Tot deze wijziging van zijne plannen heet hij te zijn gebracht door de vrees dat »in China sijn vaderlant comende, door de mandorijns vermits haer onversadelijcke begeerlijckheijt te seer uijtgeput soude werden» [4]. Waarschijnlijk klinkt dit niet. Een in China geboren Chinees als onze Kapitein, behoefde niet eerst naar Formosa te komen om tot het besef te geraken van hetgeen hij bij zijn terugkeer in China, van de mandarijnen te verwachten had. Chineesche emigranten die met vollen buidel hun vaderland weer opzochten, hebben ook in veel latere tijden ondervonden dat de bescherming van persoon en goed in vreemde kolonien heel wat beter was gewaarborgd dan in het land hunner geboorte en het is niet waarschijnlijk dat in 1636 de toestanden in China in dit opzicht gunstiger zijn geweest, noch dat Bencon daarvan niet op de hoogte was. Nu had Bencon bovendien een ambt onder de Hollanders bekleed en daardoor grooten invloed gekregen; teruggekeerde emigranten die grieven hadden tegen het Hollandsch bestuur, zullen van den Kapitein te Batavia niet veel goeds hebben gezegd en in 1636 lag ook ons optreden in Zuid-China nog zoo versch in het geheugen dat een vriend van de Hollanders, waarvoor men reden had Bencon te houden, daar niet op een welwillende ontvangst mocht rekenen.

Nog in 1749 werd Tan I Lo [5] na zijn terugkomst in China

---

[1] Bijlage IV.
[2] de Haan, Priangan IV, 277.
[3] Dagh-Register 1636, bl. 285.
[4] Dagh-Register 1636, bl 286.
[5] Resolutie G.-G. en R. I. 14 Januarij 1749: „Voorts is op het versoek van den Luijtenant der Chinese natie alhier Tan Iko verstaan denselven van die dienst te ontslaan en hem te permitteeren na sijn geboorteland te retourneeren met een der verwagt werdende jonken mits ingevolge de resolutie deser Tafel in dato 25 Augustus 1747 betalende den tienden penning van sijn capitaal dat derwaarts staat mede te neemen."

Zijn naam was Tan I (*lo* = oud, *ko* = oudere broer, *kwa* = ambtenaar en

veroordeeld tot verbanning (naar het noorden) omdat hij Kapitein [1] der Chineezen te Batavia was geweest, alzoo niet kon geacht worden tot de klasse van eerzame kooplieden te hebben behoord, en de Gouverneur van de provincie Hokkian die in 1754 dit geval aanhaalt, bedreigt hen die in hoedanigheid van Kapitein der Chineezen in den vreemde hebben gediend, met een zwaardere straf dan zal worden toegepast op gewone emigranten die naar China terugkeeren zonder dat vooraf voor hen is borggestaan [2].

Schijnt het ons toe dat Bencon voor het prijsgeven van zijn

kong = heer, worden als beleefdheidsterm achter den persoonsnaam gevoegd. In So Bing Kong is Kong evenwel een deel van den persoonsnaam).

Tan Iko was, ofschoon hij lezen noch schrijven kon, een groot negotiant te Semarang. De Regeering ontbood hem van daar om, toen de stad en voorsteden van Batavia door de slachting in October 1740 „van de Chineese natie (was) ontbloot gemaakt", op te treden als introducteur van de Chineezen die van de „buijtenplaatsen" en uit China zouden overkomen. (Res. 25 October 1740). In November kwam hij „met nog seeven stux van syne neven" te Batavia, maar voor de hem toegedachte opdracht bedankte hij. Hem werd eene woning aangewezen „buiten de boom in het blok daartoe gedespicieert"; en hij mocht overdag in het Casteel komen om met den Directeur-Generaal over den handel te spreken. Tevens werd besloten „tot meerder securiteit van voormelde natie, die in der tijd van buijten mogte aankomen, een aparte wagt van Europeanen in dat blok te leggen." (Res. 29 November 1740). Zou in dezen maatregel de oorsprong moeten worden gezocht van de legende dat aan Bencon eene eerewacht werd gegeven van een dozijn Europeesche soldaten (bl. 382)?

Vermoedelijk is Tan Iko te Batavia gebleven. Bij resolutie 28 Juni 1743 werd hij benoemd tot Luitenant.

In de Commissie (6 Juni 1747) verleend aan Kapitein Oey Tsoumko wordt ook Tan Iko genoemd onder „de thans nog resteerende Luytenants".

In een opschrift (uit 1752) in den tempel op de begraafplaats Sien Thiong te Goenoeng Sari, wordt hij vermeld onder degenen die voor de oprichting geld hebben gegeven.

[1] Alleen deze titel is in China bekend.

[2] Wade, Documentary Series, N°. 64.

„...... in the 14th year of the (present) reign Ch'ien Lung (1749), there occurred the case of Ch'ên I-lao (Tan I lo) a native of the district of Lung-Ch'i, who, having unauthorisedly proceeded from Kuang Tung to Ka-la-pa (Batavia), had there become Chia-pi-tan (headman of the Chinese emigrants at the port) and had collected duties on trade for the foreign state. (As he could) not belong to the class of honest traders, but was the sort of man who would inevitably be laying hold of some pretext or other to give trouble, as soon as the truth came out, he was tried and sentenced to banishment.

...... if any one as in the case of Ch'ên I-lao (Tan Ilo) shall serve under (the foreign state) in the capacity of Chia-pi-tan, his punishment shall be one degree greater in severity than that by the law prescribed."

ambt en zijn vertrek van Batavia niet het ware motief heeft genoemd, omtrent de juistheid van elke andere reden die hij daarvoor had aangevoerd zou eveneens twijfel geoorloofd zijn. Zooals een scherp waarnemer van het karakter der Chineezen van hen heeft gezegd «the real reason for anything is hardly ever to be expected, and even when it has been given, one cannot be sure of this fact» [1].

Het is niet meer dan eene gissing als wij veronderstellen dat Bencon zich van Batavia zal hebben losgemaakt ten einde vrijheid van beweging te krijgen voor het op gang brengen van den rechtstreekschen handel tusschen Batavia en Formosa waarvan aan het einde van 1633 sprake was [2]. Ook kan hij het wenschelijk hebben gevonden geruimen tijd aldaar door te brengen om er de cultuur van rijst en andere gewassen door Chineesche emigranten te bevorderen, er handelsbetrekkingen aan te knoopen of een eigen handelshuis te vestigen. Deze veronderstelling is in elk geval niet in strijd met hetgeen omtrent Bencon's verblijf op Formosa wordt bericht; stil gezeten heeft hij ook daar niet.

Weinige maanden na zijn komst al, schrijft de Gouverneur van Formosa naar Batavia (26 Nov. 1636) dat hij «vast geopineert blijft hun menichte arme Chinesen tot den suijker ende rijs plantagie op Formosa uijt China derwaerts vervoegen sullen, gelijck oock capiteijn Bencon tot dien eijnde aldaer met een redelijcke ommeslach te neder geseth heeft» [3].

In het begin van het volgende jaar wordt ook Bencon weer genoemd onder hen van wie eene uitbreiding van den rijstbouw wordt verwacht: «d' Aenplantinghe van rijs in Saccan ende alle andere omleggende landen wiert eernstich bevoirdert, ende hadden alreede de gequalificeerde Chijneesen als Hambuan Cambingh, Jaumo ende onsen alhier gewesen capn. der Chijnesen Bencongh eenighe groote parcken van omtrent 20 marghe ijder om metten eersten te beplanten, uijt gesocht» [4].

Tegelijkertijd wordt bericht: «Gemelte capn. Bencongh was noch niet van meeninghe zich nae Chijna te begeven, alsoo hem alreede in Taijouan nedergeslagen ende met bouwen van een schoon steenen huijs (dat hem niet minder als 5 a 6000

[1] Arthur H. Smith, Chinese Characteristics, 5th ed. 1900, bl. 272.
[2] de Jonge V, 213.
[3] Dagh-Register, 1636, bl. 286.
[4] Dagh-Register, 1637, bl. 38.

R[a] sal costen) besich was; soot schijnt souckt denselven Taijouan te helpen verbeeteren, veele Chijneesen tot aenplantinghe van rijs uijt Chijna te trecken ende voor noch een tijt langh sijn residentie aldaer [nl. Formosa] te houden».

Evenwel heeft de gewezen Kapitein zich niet alleen aan de bevordering van den landbouw op Formosa gewijd, maar ook den buitenlandschen handel niet uit het oog verloren. Het bericht (25 Februari 1637) van een mislukte poging daartoe is tot ons gekomen in het «Journael of dagregister van het schip Grol gaande uit Japan over Tayouan en Quinam naar Tonkin 31 Januari—8 Augustus 1637» [1]: «Voorders is aen Hartzinck [2] door den E. Heer van der Burgh mondelingh gecommuniceert .... dat den capiteijn Bencon met hem getracht heeft te willen in den thienden accordeeren biedende 15 ten hondert van uijtgaen ende incomen der goederen die hij met een joncq van hier naer Quinam voornemens was te senden ende omdat zijn Ed. op den thienden van 't uytgaen ende incomen bleeff staen ter saecke de Comp. bij zijn Edelheits voorsaet soo gegeven hadden ende niet gaerne eenige veranderinge daerin wilden doen, soo is den coop van voors. joncq bij gemelten Bencon in state [3] gebleven; zijn meeninge was deselven met groove porceleijnen te volladen ende daerbij redelijcke partije lancquijns [4] te senden, die hij meende dat aldaer omtrent 40 à 50 prcento sal rendeeren ende de groove porceleijnen wel 1½ cent advance [5] geven soude».

De Bataviasche Dagh-Registers van 1638 t/m 1640 zijn ver-

[1] Rijksarchief. (Overgekomen brieven en papieren van Batavia, 1638, Tweede boek, N°. 10).

Verg. Excursions et Reconnaissances N°. 13, bl. 5. Saigon, 1882 en Transactions of the Asiatic Society of Japan XI, 180.

[2] Karel Hartsinck. Zie omtrent hem: de Haan, Priangan I, 216. De beschrijving van zijne begrafenis komt voor in Dagh-Register 1667 (24 September).

Het schip „Grol" was onder zijne „administratie en verantwoordinghe"; hij was toen onderkoopman (Dagh-Register 1637, bl. 144).

[3] In state = in beraad, in advies. Verg. de Haan, Priangan III, 318 (2).

[4] Nankeen. A cotton stuff of a brownish yellow tinge, which was originally imported from China, and derived its name from the city of Nanking. It was not dyed, but made from a cotton of that colour (Hobson Jobson, new edition, 1903).

Dagh-Register 1637, bl. 229, spreekt van „swarte Chijnesche lanckins".

[5] 150 % winst.

loren gegaan, althans nog niet voor den dag gekomen, en dat in de Resoluties der Hooge Regeering niet wordt gesproken over een Kapitein der Chineezen aan wien ontslag was verleend en die naar zijn land was teruggekeerd, valt niet te verwonderen. Van het begin van 1637 tot het einde van Mei 1640 zouden wij Bencon's spoor zijn kwijtgeraakt als in het Rijksarchief niet in afschrift aanwezig waren de missives van den toenmaligen Gouverneur van Formosa aan de Regeering te Batavia, zoomede die welke de Bataviasche Regeering aan dien Gouverneur heeft gericht. Al zijn in deze omvangrijke bescheiden de over Bencon aangetroffen berichten schaarsch en schraal, zij hebben toch omtrent diens verblijf op Formosa enkele gegevens aan de hand gedaan [1].

De algemeene indruk daardoor verkregen, is dat Bencon op Formosa in zijne zaken niet voorspoedig is geweest. Zelf klaagde hij «dat den tijt sijns aenwesens alhier ten achteren genegotieert hadde» [2]. Misschien is hij daardoor in de verleiding gebracht het met zijne verplichtingen tegenover den fiscus niet al te nauw te nemen. Nadat hij te vergeefs had getracht het ten aanzien van de verschuldigde in- en uitvoerrechten met den Gouverneur op een accoordje te gooien, schijnt hij eene poging te hebben gedaan om de betaling van die rechten heelemaal te ontduiken, met het gevolg dat zijne ingeladen goederen werden in beslag genomen, verbeurd verklaard en verkocht. Dat hij daardoor geen groote schade leed, had hij te danken aan de tusschenkomst van de Bataviasche Regeering [3].

Naar het oordeel van Gouverneur van der Burch, muntte Bencon niet uit door ondernemingsgeest [4] en toonde hij «beter een staetsman als een coopman» [5] te wezen. Gunstiger dacht daarom deze Bestuurder over Bencon als adviseur. Wel werd diens voorstel om de dobbelpacht ook op Formosa in te voeren, op goede gronden van de hand gewezen [6], maar zijne waarschuwing tegen door Chineezen beraamde aanslagen en zijn raad om onze vestiging te versterken, vonden een willig oor bij den Gouverneur, die erkent ook uit gesprekken met Bencon voordeel te hebben getrokken [7]. Het zou trouwens niet voor

[1] Bijlage VI, a—n.
[2] Bijlage VI, h.
[3] Bijlage VI, h.
[4] Bijlage VI, f.
[5] Bijlage VI, h.
[6] Bijlage VI, e.
[7] Bijlage VI, h.

dien Gouverneur hebben gepleit als hij Bencon, die zeventien jaren lang het «aensienelijck ampt» van Kapitein der Chineezen te Batavia op verdienstelijke wijze had bekleed en van wiens trouw aan de Compagnie was gebleken, bij de behandeling van Chineesche aangelegenheden niet had geraadpleegd. Toch zal Bencon zijn invloed op den gang van zaken misschien vooral te danken hebben gehad aan den goeden dunk dien de Regeering te Batavia van hem had gekregen en waarvan zij opnieuw op ondubbelzinnige wijze getuigenis aflegde [1]. Geen wonder dat Gouverneur van der Burch er toe overging den gewezen Kapitein, die te Batavia zoo goed stond aangeschreven, voort te helpen door hem de betrekking van tolk aan te bieden — waarvoor Bencon evenwel om zijn leeftijd en doofheid bedankte [2] — en vervolgens zijne goede gezindheid toonde door Bencon's candidaat voor die betrekking, met het «tolcxampt» te begunstigen [3].

Uit niets is gebleken dat Bencon gevolg heeft gegeven aan zijn voornemen om een bezoek aan zijn geboorteland te brengen. Wel is er reden om te veronderstellen dat hij een reisje naar Batavia heeft gemaakt. Immers spreekt de Gouverneur van Formosa in zijn brief van 4 Dec. 1638 van «den ouden man welcke nu jongst op Batt^{a}. geweest is» [4], misschien wel met de jonk die hij had gekocht.

Ook op Formosa heeft Bencon geen tabernakelen gebouwd. Aan het eind van 1638 gaf hij den wensch te kennen met een van 's Compagnie's schepen naar Batavia terug te keeren waar hij zijn laatste levensjaren als ambteloos burger wilde slijten [5]. Ook toen is de aanbeveling van de Regeering te Batavia hem goed te pas gekomen. Voor zijne met Chineesche waren geladen jonk werd een Europeesch stuurman beschikbaar gesteld [6] en bij de vaststelling van de verschuldigde rechten werd de lading «wat redelycker getaxeert als d' selve ingecocht» [7] was.

Als verblijf voor Bencon en zijn gevolg gedurende de reis naar Batavia, wees de Gouverneur de hut aan boord van het

[1] Bijlage VI, d, g.
[2] Bijlage VI, h.
[3] Bijlage VI, j.
[4] Bijlage VI, h. *Jongst* was een vrij vage term. Zie bijv. bij de Haan, Priangan II, 790 (10), de aanhaling uit Dagh-Register *1698*: „soo als voorheenen en nog *jongst* in den jare *1694*".
[5] Bijlage VI, h.
[6] Bijlage VI, i.
[7] Bijlage VI, i.

fluitschip «Brouckoort» aan, welks schipper last kreeg zijn Chineeschen passagier «wel te tracteeren ende vrundelyck te bejegenen» [1], zoodat Bencon de reis onder gunstige voorwaarden heeft gemaakt.

Na eenigen tegenspoed bij het uitvaren, ging de fluit «Brouckoort» den 15[en] Februari 1639 onder zeil [2]; den 14[en] Maart d. a. v. kwam zij behouden op de reede van Batavia [3].

Van Bencon's invloed bij de machthebbers aldaar blijkt al spoedig na zijne terugkomst. Op zijn voorstel werd een nieuwe tolk naar Formosa gezonden, ter vervanging van een titularis die bij het Bestuur ter plaatse in de gunst stond [4].

Misschien al in Mei 1639, maar stellig in het volgende jaar, heeft de Regeering den gewezen Kapitein weer eene plaats gegeven in de Schepenbank en — zoodra het College van Boedelmeesteren was opgericht (1640) — hem benoemd tot boedelmeester. Ondanks zijn hoogen leeftijd en zijne doofheid, heeft hij zich die onderscheiding ieder jaar op nieuw laten welgevallen, zoodat hij beide eereambten tot zijn overlijden op 8 April 1644 heeft bekleed [5].

In het Dagh-Register vinden wij onder dien datum aangeteekend: .... «overlijt den ouden cap[n] der Chinesen deser stede Bencon, werdende de weduwe toegestaen het lichaem een maant a twee binnen haer huijs te houden, gelijck onder de grote Chinesen in China gebruijckelijck sij, tot dat sijn graff geprepareert ende opgemaect zoude wesen, mits dat het lichaem ondertusschen versorght sal werden dat het geen stanck van sich en geve, daer siecte door mochte werden veroorsaect».

Stellig zal de ter aarde bestelling hebben plaats gehad «met groote staatsie», misschien zelfs met militaire honneurs [6]. Het

[1] Bijlage VI, j.
[2] Bijlage VI, k.
[3] Bijlage VI, l.
[4] Bijlage VI, n.
[5] Bijlage VII.
[6] „Dog daar en tegen is verstaan te ontseggen het versoek van denselven Que Tjoenko ten eijnde zijn voorm. vader met een Comp[e] militairen uijt het Europeese guarnisoen te deser plaatse te mogen begraven, alschoon zulx in voorigen tijd schijnt in gebruijk te zijn geweest en daar van ook een voorbeeld in den jare 1684 omtrent eenen Capitein Wanjok gevonden ward, nadien het selve egter niet weer gepractiseert en oversulx al genoegsaam in ongebruyk geraakt is, buyten en behalven dat ook in 't geheel seer oneygen schijnt te wesen, ter zake den Capitain der Chineesen niet soo seer voor een militair als wel voor een politiq hoofd zijner natie kan aangemerkt werden en ook bij zijn leven geen de minste eerbewysinge van de militie komt te genieten." (Resolutie G. G. in R. R. 2 Juni 1733).

lijk is ook later niet naar China overgebracht doch is blijven rusten in het graf te Manggadoea dat daarvoor was gereedgemaakt.

Ruim een eeuw na Bencon's dood, in 1759, heeft de piëteit van zijne «bloedverwanten» verhoed dat het terrein waar de eerste Kapitein der Chineezen begraven lag, eene andere bestemming kreeg en in 1770 heeft de Regeering gunstig beschikt op het verzoek zijner nazaten om dit terrein weer in eigendom te mogen hebben [1].

Daaraan zal het zijn te danken dat Bencon's graf in 1909 op nieuw kon worden ontdekt [2]. Gaat men thans van de Noordzijde van den weg van Jacatra, vrij ver aan het Oosteinde daarvan, over de sloot die langs dezen weg loopt, dan vindt men in een klappertuin een half dozijn zeer oude Chineesche graven, de eenige die zijn overgebleven van de oude Chineesche begraafplaats aldaar [3]. Een van deze is het graf van Kapitein Bencon.

---

[1] Bijlage VIII.

[2] Notulen Bat. Gen. v. K. en W. 1909, bl. 92, IX a.

[3] Volgens eene mededeeling van Dr. de Haan.

In zijne „Indiaanse aanteikeningen" (Kroniek Hist. Gen. 1868) bericht Aegidius Daalmans het volgende uit 1689: Des anderen daags gingen wij na Jacatra wandelen, 't welk een fortjen is, een half uur gaans van Batavia ..... Een musquetschoot van daar staan eenige 100 van graven, daar de Chinesen begraven werden, en daarom het Chinees kerkhof genaamt [bl. 652]. ...Jacatra leid, als voren verhaalt is, een kleine halve mijle van de stad. Den weg die daar henen loopt, is breed en met boomen bijna over wederzijds beplant. Aldaar leggen de meeste tuinen en huisen van vermaak: want van de stad af tot daartoe legt niet een voet erve ledig over beide kanten van de straat, uitgenomen *een oud Chinees kerkhof, alwaar nog eenige oude graven op staan.* [Dit zal het door Dr. de Haan bedoelde oude kerkhof zijn]. Een weinig verder als het fort van Jacatra leid het tegenwoordig kerkhof der Chinesen [bl. 661].

Het terrein voor dit laatste werd bij resolutie van 11 Juni 1660 daarvoor beschikbaar gesteld en bij resolutie van 20 November 1668 aan de Chineezen in eigendom afgestaan. In eerstgenoemde resolutie wordt het terrein omschreven als volgt: „seecker stuck boogh land .... gelegen boven 't fort Jacatra belendende ten suyt-oosten met de heere wech naar Comp[s] beestenstal, ten noortwesten met 't land van juffr. Verschuuren, ten noort oosten met de heerewech na den langen hoeck ende ten suytwesten met gemelte juffrou Verschuuren, begrypende in syn diepte 106 roeden ende in syn brete 52½ roeden volgens de caerte daarvan synde".

Het oude Chineesche kerkhof vindt men aangegeven op de kaart van 1629 in Bijdr. Kon. Inst. N. V. dl. 2 (1859).

Nadat het in 1909 weer onder de aandacht was gebracht, is het op de gebruikelijke Chineesche wijze gerestaureerd [1]; de steen waarmede het is afgesloten, is evenwel de oorspronkelijke grafsteen [2], welks opschrift zegt dat Kapitein SO BING KONG herkomstig was van de stad of het district Tang Oa' (in de buurt van de havenplaats Amoy) en dat hij is begraven in de eerste zomermaand van het jaar *kah sien* der periode TSONG TSING van de Bing (Ming) dynastie, alzoo in Mei 1644.

Aan het destijds in Indië veel voorkomende gebruik om personen alleen met hun voornaam aan te duiden [3], zal misschien de eigenaardigheid moeten worden toegeschreven dat het eerste Hoofd der Chineesche natie te Batavia, nooit anders dan «Bencon» wordt genoemd. «Bencon» toch, is de — gebrekkige — transcriptie van de beide Chineesche schriftteekens welke zijn persoonsnaam vormden (dien Chineezen *achter* hun geslachtsnaam plaatsen). Nu zullen zijne landgenooten, als zij over hun Hoofd spraken, hem wel «Bing Kong kap» hebben genoemd, overeenkomstig een spraakgebruik dat ook thans nog bestaat; maar in geschrifte, in ambtelijke stukken, zijn geslachtsnaam weg te laten, was ook volgens Chineesche opvattingen, niet zooals het hoorde. Met zijn tot officiëelen naam verheven persoonsnaam, onderteekende Bencon intusschen ook notarieele acten [4].

Bencon werd echter niet begraven op dat oude kerkhof maar in een tuin die in 1666 aan zijne weduwe toebehoorde en waaromtrent zij bij haar testament bepaalde dat die „niet sal mogen vercocht, verset noch verpandt werden". (Bijlage XI, e en XI, f onder E.).

De heer G. P. Rouffaer die in 1909 deel nam aan den ontdekkingstocht, maakte toen van het terrein waar Bencon begraven ligt een schetsje dat hij ons, met zijne aanteekeningen, ten gebruike afstond. (Bijlage IX).

[1] It is a custom of rather common prevalence to plaster grave mounds over their whole surface with white mortar. (de Groot, The religious system of China III, Book 1, 1083).

[2] Bijlage X. (Dr. de Haan had de welwillendheid een foto van den grafsteen te laten maken).

[3] de Haan, Priangan II, 9 (3) waar vele voorbeelden worden gegeven.

„Bingam" en „Sikwa" — opvolgers van Bencon — zijn eveneens transcripties van persoonsnamen.

Kapitein „Limlacco" vonden wij daarentegen slechts bij uitzondering „Lacco" genoemd. Eene notarieele acte (23 Juni 1637) is door hem — in het Chineesch — voluit, d. w. z. met zijn geslachts- en persoonsnaam geteekend. Van alle Kapiteins die na Sikwa zijn aangesteld, wordt in de resolutie van benoeming ook de geslachtsnaam vermeld.

[4] Zie Bijlage XI, b.

Door den grafsteen weten wij thans dat zijn naam was:

蘇 鳴 崗

So[1] Bing Kong[2]

«De voornaemste Chinesen» zullen in 1619 vermoedelijk niet iemand voor hun «Overhooft» hebben aanbevolen die beneden de dertig jaar was; dat Bencon zich in 1638 een oud man noemde, wijst er op dat hij toen den zestigjarigen leeftijd ongeveer had bereikt of al had overschreden; derhalve mogen wij aannemen dat hij omstreeks 1580 zal zijn geboren. Op het oogenblik zijner benoeming zal hij te Batavia eene zelfstandige positie in de Chineesche handelswereld hebben ingenomen, bij zijne landgenooten in aanzien zijn geweest en voldoende Portugeesch of Maleisch hebben gekend om in staat te wezen met Europeanen en Inlanders zaken te doen. Eer hij zich te Batavia ging vestigen, zal hij elders in Indië, misschien te Bantam, handel hebben gedreven en daar de algemeene omgangstaal hebben aangeleerd.

Dat hij in goeden doen is geweest kan, behalve uit zijne woning, worden opgemaakt uit zijne testamentaire beschikkingen[3] en uit den inventaris van de bezittingen zijner weduwe, tevens zijne universeele erfgename[4].

Die weduwe, Njai Inqua, is hertrouwd met den Chinees Conjock en had zelve adscendenten noch descendenten toen zij in 1666 over hare goederen beschikte[5]; dat zij al haar hebben en houden vermaakte aan Bencon's minderjarigen kleinzoon Souw go Equa, wijst er op dat wat zij bezat, van Bencon afkomstig was. Blijkbaar is zij ook naast haar eersten echtgenoot begraven. Naast dat van Bencon, is nog aanwezig het graf van

---

[1] Het teeken voor den geslachtsnaam So, staat op den grafsteen in een vorm die thans als foutief moet worden beschouwd maar misschien vroeger gebruikelijk was. In de „List of obsolete, contracted and vulgar characters van Medhurst's Chinese and English Dictionary", Batavia, 1843, komt die schrijfwijze evenwel niet voor.

[2] De Chineesche karakters voor den persoonsnaam op den grafsteen, zijn dezelfde waarmede Bencon onderteekende (zie Bijl. XI, b).

Het teeken voor Kong komt ook nog voor op den achterkant van het door G.-G. Brouwer geteekende stuk; daar staat namelijk — in het Chineesch geschreven — Kong tsiep tsio, d. i. Kong(s) document.

[3] Zie Bijlage XI, a.

[4] Zie Bijlage XI, f.

[5] Zie Bijlage XI, e.

«de vrouw van Kapitein So, zelve van de familie Li, met den posthumen persoonsnaam Khoen Tsoe» en die 16 Januari 1667 is begraven. Dit zal Njai Inqua zijn geweest. Wie de kleinzoon (of neef) Tsung King was die op haar grafsteen staat vermeld, valt voorshands niet uit te maken. Dat Bencon's weduwe in 1666 het mogelijke heeft gedaan om het huwelijk te bevorderen van haren erfgenaam, Bencon's kleinzoon, met Li Tsionio, dochter van Li Tsoeko [1], brengt ons tot de gissing dat deze laatste zal hebben behoord tot de familie waaruit ook Bencon's vrouw was voortgekomen.

Het opschrift op Bencon's grafsteen zegt dat die is opgericht door de offerende manspersonen Sing Nio en Sik Nio. Dit «Nio» is geschreven met het karakter dat de *beteekenis* heeft van juffer of vrouw (njonja); daardoor kwamen wij te staan voor de moeilijkheid dat twee vrouwen uitdrukkelijk als manspersonen werden aangeduid [2]. Toen later Bencon's testament uit het Landsarchief te Weltevreden voor den dag werd gebracht, gaf dit stuk de verklaring van de schijnbare tegenstrijdigheid. Het teeken voor «Nio» bleek in dit geval niet anders te wezen dan eene *transcriptie* voor den klank *njo* in *sinjo*; de offeraars waren Bencon's minderjarige natuurlijke zoons Sinjo Sing en Sinjo Sik, bij Balische vrouwen verwekt.

Uit hetzelfde document vernemen wij het bestaan van eene minderjarige dochter Kianio, wier moeder niet wordt genoemd, en van een broer van Bencon in China, bij wien die dochter misschien is achtergelaten toen haar vader in 1639 van Formosa naar Batavia terugkeerde.

Ondenkbaar is het niet dat uit de bewaard gebleven zieletabletten in een aan den voorouderdienst gewijden tempel te Batavia of in China, een geslachtslijst zal kunnen worden opgemaakt van den tak der familie So waartoe Bencon heeft behoord en dat daardoor zal kunnen worden vastgesteld welke afstammelingen Bencon heeft gehad behalve de in zijn testament genoemde, zoomede uit welke verbintenis van Bencon zijn zoon

---

[1] Zie Bijlage XI, e.

[2] De sinoloog Dr. Herbert Giles, hoogleeraar te Cambridge, hierover geraadpleegd, merkte op: „I think the character *male* on the tombstone must be taken, as it were, in a complimentary sense, including women in a category which, strictly speaking, applies only to the other sex. There was evidently no male representative".

Toncqua is gesproten (dien wij thans alleen kennen uit den inventaris van de bezittingen van Njai Inqua) en wie de vader was van Souw go Equa, Bencon's kleinzoon en Njai Inqua's erfgenaam. De opschriften op de graven welke nog in Bencon's tuin aan den Jacatraweg, in kampong Goenoeng Karang, aanwezig zijn [1], doen daaromtrent geene gegevens aan de hand. Vermoedelijk zal onze Kapitein ook in China getrouwd zijn geweest en er bezittingen hebben gehad, welke aan zijne daar gevestigde familie zijn gekomen.

Gelijk hiervoor is gezegd, leefden in het midden van de 18e eeuw te Batavia Chineezen die beweerden van Bencon af te stammen. Onder de gegoeden zal hun aantal toen niet groot zijn geweest; onder een paar honderd contribuanten, genoemd in opschriften uit dien tijd in den tempel op de begraafplaats te Sentiong, komt slechts éénmaal een So voor.

Hetgeen over het eerste Hoofd der Chineezen te Batavia is kunnen worden medegedeeld, is ontleend aan documenten welker betrouwbaarheid niet valt te betwijfelen. Bij vergelijking van de verkregen gegevens met hetgeen omtrent hem voorkomt in de «Chronologische geschiedenis van Batavia, geschreven door een' Chinees» (en vertaald door W. H. Medhurst) [2], vinden wij dat de steller van die kroniek heeft geput uit bronnen welke minder zuiver waren dan de ons ten dienste staande. In die «Geschiedenis» wordt n.l. het volgende verhaald:

«In het jaar 1620 zond de Regering van Holland een schip met depêches naar Batavia, dewelke, geopend zijnde, bleken intehouden, de benoeming van So-Beng-Kong tot Kapitein Chinees te Batavia. De Gouverneur gaf daarop aan So-Beng-Kong een gouden ambtszegel, als volmagt tot handelingen, en stelde van de Europeaansche soldaten een Lo (twaalftal) aan, om voor de deur van den Kapitein Chinees op wacht te staan. Te dier tijd zat So-Beng-Kong gewoonlijk in de raadsvergadering met de Hollanders, om over de belangen der natie te beraadslagen, en in het bestuur van het land deel te hebben. Wanneer eenige Chineesche vreemdelingen aankwamen, dan vervoegden zij zich bij den Kapitein, en werden aangeteekend (opgeschreven). De

[1] De Heer Ezerman, adviseur voor Chineesche zaken te Batavia, had de welwillendheid ons deze grafschriften te bezorgen.

[2] Tijdschrift voor Neêrland's Indië 3e jaargang, II (1840).

Chineesche bevolking bedroeg toen 400 a 500 huisgezinnen, de handel verkreeg meerderen bloei, en overvloedige voordeelen werden behaald. So-Beng-Kong, verzocht toen het Gouvernement om een stukje grond, en Koen gaf hem een plekje te Bangka-lua (Manggadua) waar So-Beng-Kong zijn verblijfplaats optrok, en op de lampen voor zijne deur schreef: «De oorspronkelijke grondvester van de landstreek,» omdat hij de eerste Kapitein Chinees te Batavia was. Hierna maakte So-Beng-Kong zijne opwachting bij den Gouverneur, en verzocht vergunning naar China terug te keeren, ten einde de Chineesche jonken uit te noodigen, naar Batavia te komen en handel te drijven, opdat de bevolking der bloeijende natie (Chinezen) met de barbaren (Batavianen) in vereeniging mogt komen. Koen stond zijn verzoek toe, en So na zijnen post aan een man, genaamd Tan, overgedragen te hebben, aanvaarde zijn terugreis naar China. Bij het einde des jaars bezocht hij weder Batavia met twee Chineesche Jonken, en nam de pligten aan zijne betrekking verbonden, weder op zich, zoodat de toeëigening van de verdienste der grondvesting van Batavia, in hem niet is te laken».

«In het jaar 1631 bragt Specx zijne onderneming ten einde, en stelde boven de groote zuidelijke poort het jaartal, in hetwelk dit werk volbragt was. In hetzelfde jaar stierf So-Beng-Kong in vrede, en werd te Mangga Doea begraven. De volgende kapitein was Pwa-Beng-Gam, wiens benoeming ter goedkeuring naar Holland werd gezonden. In het volgende jaar kwam reeds een schip met depêches, welke Pwa-Beng-Gam in zijnen post bevestigden».

«In het jaar 1637 stierf Pwa-Beng-Gam, bij welke gelegenheid Gan-Dji een verzoek indiende om als zijn opvolger verkozen te worden, hetwelk de Gouverneur ter goedkeuring naar Holland zond.... Toen [1638] kwam er een schip uit Holland, hetwelk van Diemen in zijne betrekking van Gouverneur, en Gan Dji in die van Kapitein Chinees bevestigde».

«In het jaar 1648 stierf de Kapitein Chinees Gan Dji».

Dat Bencon in 1619 is aangesteld als Hoofd zijner natie, in 1636 Batavia heeft verlaten, in 1639 daar is teruggekeerd en in 1644 is overleden, is hiervoren gebleken.

Het blijft mogelijk dat hij ook tijdens Coen's bewind eene reis naar zijn geboorteland heeft ondernomen, al is, noch in de resoluties van G.-G. en R. R. noch in het Afg. Bat. Brievenboek, over die reis of over de aanstelling van een tijdelijken vervanger, iets aangetroffen. Waarschijnlijker evenwel is dat de kroniekschrijver — die slechts van één reis melding maakt — Bencon's vertrek in 1636 op het oog heeft gehad en slecht is ingelicht geweest aangaande het tijdstip van dat vertrek en den duur van Bencon's afwezigheid [1].

In eene oorkonde waarmede een der wanden van het gebouw van den Chineeschen Raad te Batavia is versierd, wordt eveneens gezegd dat Bencon's benoeming plaats had in 1620, dat hij in dat jaar naar China is vertrokken en in het volgende jaar van daar is teruggekeerd. Dit Chineesche stuk is echter eerst den 2[en] November 1791 opgesteld en wint het alzoo niet in betrouwbaarheid van de «Chronologische Geschiedenis», die ook tegen het eind van de 18[e] eeuw schijnt te zijn samengesteld. Van Bencon's reis naar China in 1636 en van zijne terugkomst te Batavia in 1639, wordt in geen van beide Chineesche berichten gesproken.

Dat de schrijver van de «Chronologische Geschiedenis» niet goed op de hoogte is geweest, komt mede duidelijk uit als hij de personen noemt die Bencon hebben opgevolgd. Volgens hem toch, zou het ambt van Kapitein der Chineezen te Batavia zijn bekleed door:

1. SO BENG KONG	van 1620—1631
2. PHOA BING GAM	van 1631—1637
3. GAN DJI KWA	van 1637—1648.

Op grond van de onaantastbare getuigenissen welke de archieven hebben bewaard, kan evenwel deze lijst worden gegeven:

1. SO BING KONG . . .	11 Oct.	1619—3 Juli 1636
2. LIM LACCO	21 Juli	1636—c[a]. Feb. 1645
3. (PHOA) BINGAM . . .	4 Maart	1645—c[a]. April 1663
4. GAAN SI KWA . . .	10 April	1663—c[a]. Mei 1666.

[1] Intusschen ligt naast Bencon's graf dat van „den assistent-kapitein Li King Tsoei", die, blijkens den grafsteen, in den winter van het jaar *king sien* der Ming dynastie" (alsoo aan het einde van 1620 of in het begin van 1621) is begraven. Misschien was hij Bencon's zwager en heeft hij diens ambt waargenomen toen Bencon in 1619 of 1620 naar China was vertrokken.

Merkwaardig is dat noch de «Chronologische Geschiedenis» noch de Oorkonde spreekt van Bencon's onmiddellijken opvolger, Lim Lacco, die gedurende een kwart eeuw ingezetene van Batavia en langer dan acht jaren Hoofd zijner natie is geweest en die — zooals uit tal van gegevens blijkt (o. a. uit het Boek van Leningen en uit de overwegingen bij zijne benoeming) — zoowel bij G.-G. Coen als bij diens opvolgers, goed stond aangeschreven, waardoor hij gelegenheid zal hebben gehad de belangen zijner landgenooten met goed gevolg bij de Regeering voor te dragen en te bepleiten.

Doordat de archiefstukken zijn bewaard gebleven welke voor de samenstelling van onze lijst hebben gediend, is het mogelijk geweest met ontwijfelbare zekerheid vast te stellen wie te Batavia de eerste Hoofden der Chineesche natie zijn geweest en wanneer zij in functie waren. Leerzaam zijn die documenten nog in een ander opzicht. Immers blijkt er uit dat in de eerste helft der 17e eeuw, toen een Kapitein der Chineezen te Batavia niet slechts een ornament maar inderdaad een instrument was van het gezag, en de benoeming van een Hoofd der Chineezen aldaar van meer gewicht was dan in latere tijden, de Regeering bij het doen eener keuze steeds heeft getracht de stemming van de Chineesche gemeente te leeren kennen en met hare wenschen rekening heeft gehouden. Opeenvolgende Gouverneurs-Generaal zullen de juistheid hebben ingezien van de uitspraak der Heeren XVII van 1617, die van de Chineezen getuigden dat zij «een industrieus, naarstig en ongewapend volk zijn, van dewelken (naar men verstaat) niet te vreezen is dat zij, te eeniger tijd revolterende, zich meester van dezelve landen zouden mogen maken, principaallijk als men altijd goede zorg draagt dat alle officien en ambten bij de notabelsten en bekwaamsten van Onze eigen natie mogen bediend worden» [1].

Onder een rechtvaardig en flink Bestuur zijn de zonen van het Rijk van het Midden altijd en overal rustige en trouwe onderdanen geweest. Regeerders als Coen en zijne naaste opvolgers, hebben dit ondervonden en gewaardeerd.

December 1916.

[1] N. I. Plakaatboek I, 50.

Bijlage I.

Over het Chineesche kwartier in 1626.

Op „ordre" van den Gouv.-Generaal is gehouden eene gecombineerde vergadering van de Schepenbank en den Raad van het Casteel „versterckt met Cornelis van Maseyck, ontfanger van de Generale Incomsten deses coningrijx

ende

Jan van Hazel, Tolmeester ende Voorstander van de vreemdelingen desselven Ryckx

mitsgaders d' overste der chinesen

BENCOON

Item eenige van de gequalificeerde cooplieden derselver natie

Lim lacco ende

Padgouw",

in welke vergadering vier punten ter sprake kwamen, waarvan het derde is geformuleerd als volgt:

„Ten derden. alsoo de chinese natie bij dagelyckschen aenwas ende confluentie soo van china als van andere quartieren, grootelijx is toenemende ende men echter bevindt dat de chinesen haer door den stadt metterwoon daerom niet meer dilateren ende verspreijden als sij alrede over langen tijdt plaets beslagen hebben; maar dat sij ter contrarien haer in 't chinese quartier soo nae bij den anderen vervoegen ende onthouden dat sij in eene plaetse van weynich capaciteit met 20: 30: a 40 sielen haer buyten alle civile proportie behelpen, waer door gebeurt dat niet alleenlyck de huysinge ende accomodatien by de borgerijen ende inwoonderen deser stede tot gerief der chinesen ende andere incomende natien 't haren groote oncosten gemaeckt ende getimmert, op hope van deselve met profijt te mogen verhueren, tot haere groote schade ende interest [1]) ledich blyven staen ende 't eenemael vervallen; Behalve dat oock 't leven ende borgerlycke conversatie van het grootste deel der stadt by dien middel gans gediverteert blijft ende gelyck op een plaetse besloten blijft ende ter oorsaecke van de groote ende onbehoorlycke by een cruypingen der chinesen niet alleenlyck stanck, infectien, sieckten, sterfte ende brandt onder deselve, maer oock met der tijdt andere onheylen ende swaricheden meer, van onbehoorlycke tsamenrottingen, onbetamelycke conversatien als andersins geschapen, staen te resulteeren: oft niet noodich ware dat men de

[1]) Interest = nadeel; zie voorbeelden bij De Haan, Priangan II, 214 (5).

chinesen haer wat dede dilateren ende verschavelen [1]) mitsgaders op wat maniere sulx gevoechelyckst sal connen geschieden".

Hoe het advies van de Commissie luidde, blijkt uit deze overweging:

„Op't derde, belangende d'extentie der chinesen is geadvyzeert dat haer om redenen voren verhaelt by placcate wel expresselyck behoorde geiniungeert te werden hun binnen seeckeren gelimiteerden tijdt van den anderen te separeren ende te extenderen ende dat voortaen in een woninge, sijnde een roede breedt ende anderhalf diep, ende voorts naar advenant, niet meer als vier chinesen behoorden geadmitteert te werden, waernaer d'eygenaers int verhueren van hare huysingen haer souden hebben te reguleren, ende de chinesen die dese ordre souden mogen contravenieren ten eynde sij van deselfde in toecomende geen ignorantie en praetenderen, behoorlycke advertentie te doen".

Hierop werd besloten:

„Opt derde poinct belangende de schavelinge der chinesen is goedtgevonden tselve om geen alteratie daeronder te causeeren alsnoch te laten berusten totdat d'aenstaende collecte geinnet ende de chineesche joncken weer naer china sullen sijn gekeert, te meer alsoo d'overhoofden van de chineesche borgerij eenige difficulteyt vermits d'onvermogentheyt derselver, daerover moveren.

(Resolutie G. G. en R. R., 9 April 1626).

[1]) schaveelen, schavielen, d. i. plaatsmaken; opschuiven. (Van Dale's Groot Woordenboek der Nederl. Taal).

Uitgifte van grond en vrijstelling van hoofdgeld.

---

a. Bencon Chinees overste der Chinesen deser stede Jacatra werdt mits desen op sijn versoeck te leen gegeven ende vergundt voor den tijdt van een jaer, eens na dato deses, ende niet erffelijck de vruchten ofte touack van seker hof ofte boomgaert beset met tsestich clappusboomen [1] leggende aen de westsijde van de riviere ontrent een musquetscheut landtwaert in, ende een musquetscheut bij zuijden d'oude stadt Jacatra;

met conditie dat voors. Bencon Chinees d'hof ofte boomgaert voor 't genot van de vruchten gehouden sal wesen behoorlijcken te cultiveren aenplanten ende schoonhouden sonder dat buijten voorweten ende consent van de Overicheijt vermogen sal enige vruchtdragende boomen te vellen ofte uijt te roeijen op peine van sijn leen versteken te werden; sal mede gehouden wesen tot een erkentenisse 's heren tafel weeckelijck met touack te provideren. Actum in 't fort Jaccatra desen eersten Meij a° 1620.

Ter ordonnantie van d'Ed. heer Generael Coen
Thijs Corneliss Vleijshouwer
Secretaris.

b. Jan Pietersz. Coen gouverneur-generael wegen den staet der Vereenichde Nederlanden in Indien heeft aen Bencon overste der Chinesen op sijn versoeck geoctroijeert ende vergundt gelijck sijne Ed. octroyeert ende vergundt mits desen voor hem ende sijn wettige erfgenamen sekere twee erven binnen deser stede Batavia bij oosten de groote riviere gelegen om de selve met een stenen huijsinge te betimmeren, bewonen, vercoopen ofte andersins tallen tijden naer geraden sal vinden met kennisse van Schepenen te veralieneren namentlijck het ene beginnende van den noorthoeck van de Heerenstraet langs de voorschreven riviere lang ses roeden Z. ende N., breedt vijf roeden O. ende W.; item het twede erf beginnende van de middelstraet

[1] Deze klappertuin — de eenige in die buurt — komt voor op eene kaart van Batavia van ± 1625, waarvan de Heer H. D. H. Bosboom eene copie bezit. Misschien was dit dezelfde tuin die volgens de kaart van 1628 aan den Predicant Danckert behoorde (N° 36).

aen de slincke handt vant fort comende lang achtien roeden ende een halve Z. ende N. breedt dertien roeden O. ende W. mits conditie dat voorschreven erfgronden onderworpen sullen blijven alsulcken impositien als d'heer hier namaels goedt vinden sal daerop te stellen.

Actum int fort Batavia desen 7 Januario 1623.

c. Adij 17 Jan. anno 1623.

Ady 17 Jan. heeft d'Ed. heer Generael vergundt aen Lim Lacco alias schoenmaker van Bantam exemptie van maentlijck hooftgelt voor thien persoonen in sijnen dienst wesende ende dat voor vier iaren.

Ady dito heeft d'Ed. heer Generael vergundt aen BENCON overste der Chinesen exemptie van maentlijck hooftgelt voor 10 personen in sijnen dienst wesende ende dat soo lange gemelte BENCON in voorschreven qualité gecontinueert werdt.

d. Alsoo den Ed. Thomas Brockedon, Praesident, Augustijn Spalding, George Muschamps, ende Thomas Milles, tegenwoordich als Raden van defentie, wegen de Ed.Eerw. Engelsche Compie. hier aen landt een bequame [plaetse] ende erve versocht hebben, omme daer op te mogen bouwen: Is bij den Ed. Heer Generael Jan Pietersz Coen ende den Raedt wegen de Compe van de vereenichde nederlanden ten dienste ende gerief van de voorsz. Eerw. Engelsche Compe haer toegestaen, verleent, ende vergundt, seker parceel ende erve landts van vijf en twintich roeden in 't viercant, gelegen aen de westsijde vande riviere, in de oude stadt Jacatra, tegenover de nieuwe stadt, daer eertijts 't voorhof vanden gewesen Coning van Jacatra plach te staen: omme daer op te mogen bouwen ende timmeren alsulcke borgerlijcke huijsingen, als tot lijfberginge van hare personen, volck ende bewaringe van hare Ed. Comps goederen, van noode sullen hebben: met conditie dat niet vermogen sullen enige vasticheden ofte versterkingen daer op te maecken, onder wat schijn sulx oock mochte wesen: veel min enich grof geschut, in, buijten, ofte ontrent hare huijsingen te planten, alsoo wij verstaen sulx niet sonder rechts-krenckinge vande Ed. Hooge mog. Heeren Staten Generael, onse souveraijne gebiedende Heeren, ende de Ed. Oostindische Compe der verenichde nederlanden gedoocht ende gepermitteert can werden: maer indien 'tgeviel dat benoodicht waren enich grof geschut uijt hare schepen te lichten ende aen landt te bergen, sal haer sulx niet geweijgert werden, mits dat tselve op alsulcke plaetsen leggen, als hun bij de hooge overicheijt van 't Fort ende deser stede Jacatra, aengewesen ende verleent sal werden; Aldus gedaen ter praesentie

van ons ondergesz Gecommitteerde wegen d'Ed. Heer Generael, desen eersten Junij a° 1620 in 't Fort Jacatra etc.

Onderstondt

Dedel. [1])

Jan Steijns, baliouw over de stadt ende iurisdictie van Jacatra.
Dirck Jemming sabandar.
Philips Adriaensz van der Werf, schepen.
BENCON, Overste der Chinesen.

Ter ordonnantie van d'Ed. Heer Generael
Thijs Cornelisz Vleijshouwer
Secretaris.

(„Boek van Leningen").

[1]) Jacob Dedel was ordinaris Raad van Indië van 1620—1622.

Bijlage III.

BENCON in de vergadering der Hooge Regeering.

Capiteyn BENCON chijnees coopman die den 18en September des voorleden jaers by den Generael ende Raden van India op syn ernstich versoeck is toegestaen naer China te mogen keeren, te deser vergaderinge compareerende, versoeckt dat hem tot een adieu souden gelieven te vergunnen de volgende drie poincten. Namentlyck

Dat neffens syn byhebbende geselschap met een der Compies schepen van hier naer Tayouan soude mogen vaeren, omme sich van daer naer china te begeven,

Item dat oock van hier derrewaerts op geseyde schepen tolvrij soude mogen voeren vier duysent Rycxdaelders in comptant hem toebehoorende, Mitsgaders sijne kisten ende bagie etc.

Ende dat hem souden gelieven quyt te schelden soodaenige 457½ Ra van achten als compt te bedraegen den Tholl sijner jonex peperlaedinge, onlangs van de Sumatrase Westcuste hier aengecomen.

Soo is verstaen om verscheijde consideratiën alsmede ten respecte gemelten BENCON nu ontrent de 17 jaeren soo eerlijcken ende loffelijcken heeft bedient het ampt van capiteijn der Chijnesen in Battavia ende sich gestaedich tot des Compagnies dienst willich ende bereijt gethoont gelijck deselve oock alsnu geaccomodeert heeft met 3000 Ra in spetie om die per wissel in Tayouan weder tontfangen, dat hem van de bovengemelte drie poincten twee zullen toestaen namentlijck met des Compagnies schepen van hier naer Tayoean te vaeren ende voors. vierduijsent rijxdaelders neffens sijn kisten ende bagagie etc. tolvrij te mogen medevoeren maer dat gehouden sal blijven de voors. 457½ Realen voor tols gerechticheijt van sijnen gemelten peper aen den heer te voldoen.

(Resolutie G.G. en R.R., 24 Juni 1636).

Bijlage IV.

Afscheijtbrief voor Capp[tn] BENCON.

Anthonio van Diemen, Gouverneur Generael ende d'Raeden van India wegen den staedt der Vereenichde Nederlanden in Orienten, Allen dengeenen die desen sullen sien ofte hooren leesen, Saluijt, doen te weten

Alsoo Capp[tn] BENCON chinees coopman nu omtrent de seventhien jaeren onder het Gouverment der heeren Generaels Jan Pieters Coen, Pieter de Carpentier, Jaques Spex ende Henrick Brouwer, mitsgaders onse presente regieringe seer eerl[yck] ende loffe[lyck] becleet hebbende het ampt van Capp[tn] ende voorspreecker der resideerende Chineesen in Batavia, alsnu op sijn ernstich versoecq licentie heeft becomen om met des Comp[es] scheepen van hier naer Teijouan ende van daer naer sijn vaderlandt in China te vertrecken, Gelijck hij oock met onse goede wille ende genoegen derwaerts is vaerende ende daerenboven versogt heeft dat hem met onse passepoort ende affscheijtbrieff wegen desselfs gedaene goede getrouwe diensten souden gelieven te versien,

Soo ist dat wij met advijs der heeren Raeden van India hem in sijn billick ende rechtmaetich versoecq niet en hebben willen weijgeren ofte tegenwesen maer met desen onsen passepoort affscheijt ende blijckbrieff goetgevonden te accomodeeren, sulcx dat wij hem hier bij voor alle sijne goede gepresteerde diensten in gem[e] seventhien jaerigen tijt, soo aen de Generaele Nederlandsche Oost Indische Comp[e]. selfs als voor wel ende loffelijck bedienen sijns opgeleijde ampts onder de Chineese burgerije alhier ten hoochsten bedancken ende derhalven versoecken aen alle Gouverneurs, Commandeurs, Oppercooplieden, schippers, ende alle andere die onder onse gehoorsaemheijt soorteeren Welcke den gem[e] Capp[tn] BENCON mochte comen te bejegenen niet alleen ongemolesteert laeten passeeren ende repasseeren, maer oock alle eer ende vrundtschap te bewijsen, Mitsgaders desnoots sijnde naer uijtterste vermogen te assisteeren voor sooveel sonder prejuditie van de Comp[e] geschieden can. Gelijck oock insonderheijt versoecken ende begeeren dat hem den Gouverneur in Teijouan (derwaerts over hij nu vertrecqt) aldaer gecomen sijnde, int verseijlen naer China, te doene negotie ofte andersints allerwegen behulpich sal wesen. Ende bijaldien hij Capp[tn] BENCON oock mochte resolveeren om naer desen uijt China ofte Taijouan met sijn joncke ende coopmanschappen oft wel voor sijn persoon op Comp[es] scheepen weder herwaerts te keeren sal hem sulcx in soodaniger manieren als bovengemelt mede vrijstaen ende desen ten selven eijnde voor onse recommandatie passe ende vrijgeleijde dienen.

Geschreven int Casteel Battavia opt eijland Java, 2[en] Jully 1636.

Was onderteeckent Anthonio van Diemen

(Batavias Brieffboeck, 14 Jan. tot
12 Dec. A° 1636 N°. 1 fol. 456, R. A.).

Bijlage V.

Ambtswoning Kapitein der Chineezen.

In aanmerkingh genomen zijnde dat den capitain over de Chineesen alhier ter plaatse wel dient te wonen binnen dese steede in eene na mate van zijn caracter tot behoud van het nodig aansien onder zijne natie logabel huijs, en dat den jongst aangestelden capitain Oeij Tsomko [1] door onvermogen of gebrek van middelen buijten staat is om soodanigen woning of diegene selver in te kopen, waarinne den jongst overleeden capitain Lim Beengkongh heeft gewoont, zo wierd om daarinne zo voor den praesenten als aanstaanden tijd te voorsien op de propositie van den heere Gouverneur-Generaal goedgevonden boedelmeesteren te deser steede, als na de jongst gedane reekeningh onder 24 Maart jongstleeden onder haar nog een aansienlijk capitaal van Rd[s] 164454.31.— en van deselve nog Rd[s] 23364.8.— in cassa gehad hebbende, te recommandeeren om het huijs van voormelden overleeden capitain Lim Beengkongh door expresse gecommitteerdens, waarbij de weduwe van den gemelten capitain ook eenige van de hare zal konnen en mogen voegen, te laten examineeren, en vervolgens nevens de daaraan gehorende pedackjes tauxeeren en daarna voor reekening van die kamer over te nemen als een effect ten behoeve van deselve, om so door gemelten Oeij Tsomko als zijne successeuren in het vervolgh bewoont of gebruijkt en in plaatse van huurpenningen van het inkoopsbedragen van gedagte opstal ten behoeve van dit collegie opgebragt te werden vier en een half percento 's jaars buijten de verpligting om die opstallen in behoorlijke staat te houden en van alle voorkomende gebreken in het vervolgh te repareeren.

(Resolutie GG. en RR. 25 April 1747).

[1] Hij was Boedelmeester in 1734 en werd bij Res. 28 Sept. 1736 benoemd tot Luitenant. Gedurende de troebelen in October 1740 kwam ook hij in verdenking, maar 16 December 1740 werd hij op het voorstel van den Advocaat Fiscaal uit zijne detentie „gelargeert". Toen in 1743 de Regeering op nieuw Chineesche Hoofden te Batavia aanstelde, benoemde zij ook hem weer tot Luitenant (Res. 28 Juni 1743) en Lim Beengko tot Kapitein. Na diens overlijden, volgde Oeij Tsomko hem als zoodanig op (Res. 21 April 1747; 8 Juni 1748 werd hij publiek voorgesteld; zijne commissie is van 6 Juni t.v.). Hij heet op 7 Juli 1750 „onlangs overleden".

Bijlage VI a—n.

BENCON op Formosa.

a. (5 October 1636).

Cappitain BENCONG schijnt noch vooreerst niet genegen hem na China te willen begeven doordien alhier van onsen tolck Cambyn een huijs gecocht ende hier sich selven nedergeslagen heeft. Wegens de 3000 R[a] die hem van de Compag: over leen is competerende, en heeft noch aen ons om de restitutie geen versouck gedaen, tschijnt wel considereert wij van capitael destituut sijn, hem niet souden connen helpen ende daeromme beter gelegentheijt wil inwachten.

(Missive van Jan van der Burch naar Batavia).

b. De 3000 R[a] van Sten die op zijn vertreck van hier aende generaele Comp[ie] hadden getelt waeren hem volgens zijn assingatie gerestitueert.

(Bericht van den Gouverneur van Formosa dd. 15 Januari 1637. Dagh-Register 1637. bl. 38).

c. Saterdagh ult[o] Januarij 1637.

Niettegenstaende wij door Capitain BENCONG Chinees coopman werden aengeporret, een pacht op 't spelen der Chinesen gelijck op Battavia ende Amboina geschiet wttegeven ende daervooren alreede presenteert 500 R[a] jaerlijx, soo is echter verstaen daermede voor alsnoch te stateren, ende dat om navolgende goede consideratien, alsoo dese plaetse alleen bestaet in materie van handel, ende niet op een cleen gewin dat op een arger sij geschapen dient gelet, dat de coopluijden in China hare factorijen alhier door de ingesetene Chinesen ter deser plaetse drijven ende hunne capitalen, deselve vertrouwen moeten die (soo wanneer men voorsz. pacht quame in te stellen) door spelen, (waertoe de Chinesen t' meerendeel seer genegen sijn) pericule ende hasard soude loopen ende daeromme de coopluijden in China residerende, ... om haren handel herwaerts over te vervolgen, crijgen souden, sulx dat t' selve prejuditab[el] geoordeelt ende tot naerder opportuni[teit] gesurcheert wordt.

(Uit de copie-resolutiën genomen bij den Gouverneur en Raad van Tayouan van 10 November 1636—1 October 1637).

d. (dd[o] 28 Juli 1637).

Captn BENCON heeft ons versocht dat zijnen persoon aan UE. souden recommandeeren, twelcq ten reguardt hier te Batt[a] t' aensienelijck ampt als Capiteyn der Chinesen lange jaeren treffelyck heeft bedient

ende goede diensten allenthalven gepresteerdt, niet hebben willen naelaeten, derwegen sall UE. zijn persoon in achtingh nemen, in respect maintineeren, ende mede gebruicquen daer zijnen dienst in Comps saecqen sal comen te vereijsschen, ende nae dat sich aldaer comporteert.

(Afg. Bat. Brieffboek.
Missive aan Gouverneur J. van der Burch).

e. (17 October 1637).

Wij zijn van onse tolcken zecreet[elijk] geinformeert geworden hoe dat Iquan [1] Toutocq van de provintie van Hoocheu met zijn principaelste capiteijnen (die hem voor desen wanneer een roover was gedient hebben) geresolveert hadde een aenslach op dit gebleeve capit[l] te maecken ende dit attentaet, off zulx bij een roover gepleecht was soude bij de hant genomen hebben, dienvolgende een macht van 600 soldaten in Comp. van den mandorijn van Pehou omme hem to convojeren na de Piscad[e] waeren gesonden alsoo gem[t] mandorijn van daer eens sjäers na China moet vertrecken ende aen de groote aldaer reecq[e] van sijn verrichten doen, doch soo haest de macht in de Piscad waeren verscheenen ende verstonden de contanten ende coopmanschappen alhier in salvo waeren gebracht, zoo is van desen aenslach gedessisteert geworden ende men bericht ons dat Iquan sijn personagie daermeede soude gespeelt hebben om ingevalle door onse protestatie de clachten daervan aen de ooren van de grooten hadde gecomen, soo soude het gemelten Iquan gedaen hebben als een executeur ende een bewaerder van des coninx recht pretenderende alle geblevene scheepen, joncqen ende goederen welcke onder de regeringe van China comen te sneuvelen aen sijne Magist van China vervallen te wesen, doch soo de clachten bij ons so hevich niet waeren opgenomen geweest, soude gemelten Iquan dit vuijl met den zijnen (als off het een roover gedaen hadde) gesmoort hebben, zoo mij dit 2 dagen na 't vertrecq van de joncqe Tayouan was aengedient, comt daegs daeraenvolgende capiteyn Bencong, die mij 'tselve affirmeerde dat ick te meer gelooff gaff waer te wesen om dat gemelten Bencong verclaerde tselve gehoort hadde van den nachoda welcke jochoos joncqe voert, soo als hij sulcx aen den nachoda Sualiang was verhaelende, zijnde desen nachoda van Jocho een oprecht ende fideel persoon die het van zijn m[r] Jocho selffs verstaen hadde, dese actie doet mij de quade proceduren van den nachoda Sualiang int overvoeren van de contanten te meer verstercken dat hij met den zijnen op des

[1] Hij was de vader van Koksinga die ons in 1662 van Formosa verdreef.

Compª capitael ende dienaeren wel dit boos feijt soude aengeleijt hebben t'onderstaen omme sich daervan meester ende door soo een feijt hem selffs groot te maecken. Maer dat zulcx door ontsach van dat d'onse geduijrichlijck in de wapenen ende op hoede waeren, niet heeft derven bij der hand nemen, waer wt blijckt den Chinees gansch niet te vertrouwen is ende ons ontsien wanneer maer doorgaens op hoede bevonden worden. Infijn Ed. Heeren 't is met ons hier gegaen volgens t' spreeckwoort den voorbaet is den armen goet, zouden andersints niet langer te wachten, dat hier geen joncken bijderhant waren geweest, onlusten met die van China gehadt hebben, zulcx, Gode zij loff, met tijdig secours aen van Zanen te zenden tot becominge van des Compª capitael voorgecomen blijft.

(Uit een origineele missive van J. van der Burch, naar Batavia uit Tayouan geschreven).

f. (17 October 1637).

Dat Hambuan een resoluijt coopman wesende door dien altoos prompte advijsen van den vertier der coopmanschappen wt China crijcht, in contra voor den meesten penning der Compª coopmanschappen affneemt niet tegenstaende wij aen Bencon ende andre coopl[uijden] wel onderstaen hebben ten respecte om gelt benoodicht waeren deselve voor minderen prijs te presenteeren ende hebben de couragie niet gehatt die aen te slaen.

Omdat Hambuan zijn maxime is, men soo handelen moet dat de Compª ende d'Chineese coopluijden beyde connen bestaen ende dienvolgende niet tracht als andre wel doen te vroug rijck te wesen, ende dan sijnen blauwen sack vol hebbende achter te blijven.

(Missive van Jan van der Burch naar Batavia).

(19 Mei 1638).

g. De 3100 Rª die Bencongh van Jancongh pretendeert met d'intrest van 1½ pr cento 's maents, sien hem voor lancksaem daer aen te geraecken; de restitutie van zijne twee canasters blijft tot naerder ordre van d'Heer Generael in statu, ten zoude niet vreempt wesen, van Sanen [1] daer in participandt geweest waere.

(Alg. Bat. Brieffboek. Missive aan Gouverneur J. van der Burch).

h. (4 December 1631).

Soo is mede condempnatie belast .... den cassier Daniel de Meester voor 566 rª van 8ⁿ die aen den gewe[sen] cappⁿ Bencongh

[1] Ons Hoofd op de Pescadores.

op UEd. reschriptie betaeld sijn wegens de stoffe die hij sluijpserwijse int jacht Oudewater gen...... hadde naer Batt^a te voeren ende door den fiscael Mr Symon van Alphen achterhaelt, bij ons geconfisqueert ende onder meerder parthije na Jappan vervoert waeruijt den gem^e fiscus bij forme van accoort niet meer als 50 r^e van 8^e is toegeleijt, ten respecten hij Bencongh seer doleerde dat den tijt sijns aenwesens alhier ten achteren genegotieert hadde sulcx hij echter niet anders als sijn ongeluck toeschrijven can; van ons is hij voorwaer genouch de hulpende handt geboden ende hebben bethoont dat UEd. recommandatie, om goede consideratien bij ons van groot vermogen geweest is. Op ons arrive alhier hebben hem het tolcxampt gepresenteert, dat weijgerden ende trachten den ouden man welcke nu jongst op Batt^a geweest is, daerin te voegen, dat eerl[ijck] excuseerde, ten respecte de Comp^e van soo een oude ende dooven man geen dienst trecken conden ende hebbe t' selve Bencongh andermael op UEd. reschriptie gepresenteert, dan verclaerde noijt daertoe genegentheijt gehadt te hebben, bestraffende den ouden man, dat hij sulcx uijt sich selven aen UEd. hadde doen versoucken, alsoo t' selve buijten sijn kennisse ware geschiet, mij wijders verclarende hem van alle ampten te willen onthouden ende sich persoonelijck met onse schepen naer Batt^a te vervougen, om aldaer in eeniche sonder de minste bedieninghe sijn leven te eijndigen, hij heeft Tayouan met het bouwen van een royael huijs treffelijck verbetert ende hebbe ick somtijts sonder sijn weeten uijt sijn discoursen wel eenich voordeel getrocken dat gethoont heeft beter een staetsman als een coopman te wesen. Hij is seer swaerhoofdich over het doen van Iquan, hebbende mij somtijts geanimeert wel te doen dat de fortificatie soo beijverde alsoo meenden dat wel andersints een tocht op dese plaetse soude hebben gedaen ende diergelijcke, sulcx dat ick mij van gem^e Bencongh bedancken.

(Missive van Paulus Traudenius namens den Gouverneur J. van der Burch, naar Batavia).

i. (3 Januari 1639).

Desen gaet met de Chineesche joncqe van cappⁿ Bencong ende meent persoonlijck met d'fluijt Brouckoort te volgen synde in gem^e joncqe voor sijne reeckeningh gescheept d'naervolgende goederen te weten:

18 cassen goutdraet", enz.

Aan het einde der lijst van goederen staat:

Compt a 10 R^a t^{cent} des Comp^s gerechticheijt te bedragen de somme van twee hondert ende ses R^a van 8^{en} welcke 206 R^a van 8^{en}

den gewesenen cap^n^ BENCONGH aen ons comptant betaelt heeft ende op incompste vant comptoir Tayouan goet gedaen is, P^r^ memorie.

D'voors. Chinesche waren sijn wat redelycker getaxeert als d'selve ingecocht sijn, dienvolgende oock 's Heeren gerechticheijt een weynich minder compt te monteren, dat om consideratie geschiet is, in recompense van gedane diensten tsijner aenwesen de Comp^e^ gepresteert.

Opt versouck van gem^e^ BENCONG soo hebben hem een stuerman op de joncqe bijgeseth genaemt Job Hendrickz. wiens gagie ophout, dat uijt des Comp^s^ dienst getreden, ende gem^e^ BENCONG toegevoucht is, sijnde voors. stuerman sijn reeck^e^ terhandt gestelt omme op sijn aencompste aldaer V.Ed. te thoonen nevens versouck, dan weder in vorige qualiteijt ende gagie, in des Comp^s^ dienst treden mochte, dat V.Ed. hem gelieve toe te staen waeraen oordelen de Comp^e^ dienst geschieden sal.

Soo hebben gem^e^ BENCONG geleent twee ijsere baskens, omme op sijn joncqe geduijrent voyagie naer Battavia te gebruycken ende op V.Ed. ordre aen de Comp^e^ aldaer ten danck te restitueren.

(Missive van Jan van der Burch naar Batavia).

j. (8 Februari 1639).

Met de gekochte Chinesche joncqe van den gewesenen Capp^t^ BENCONGH is geweest mijnen jongsten van den 9^n^ Januuarij passato enz.

(Het blijkt dat de fluit „Brouckoort", van Japan, na lang verwacht te zijn eerst 5 Februari 1639 te Tayouan aankwam.)

Int visiteeren van gem^e^ fluijt hebben wij een plaetse voor Capp^t^ BENCONGH ende zijn gevolch affgesien ende hem in de hutte, geordoneert met dit schip over te varen daer beneffens door V. E. ordre aen den schipper, Jan Gijsbrechtz. Booneter gerecommandeert hem wel te tracteren ende vrundelyck te bejegenen sulcx wij niet willen twijffelen off ten sal naer behooren worden naergecomen ende tot een teecken van dat, wij V.Ed. gedane recommandatie van waerden houden, soo hebben wij op gem^e^ BENCONG's versouck, aen Boicko de soon van Lim Lacco vergunt het tolckampt daervoor dat jegenwoordich dienst doet, sijnde dese preeminentie in drie partien verdeelt sooals het V. Ed^t^ int reguart van BENCONGH, voor desen geordonneert hadde, waermede hem BENCONGH soodanich hout vergenoucht, even off het aen sijn persoon geschiet waer, ons voor de gedane eere bedanckende.

(Missive van Jan van der Burch naar Batavia).

k. (15 Februari 1639).

Naer dat den 8 en deses d' fluijt Brouckoort sijn depesche gegeven ende de missive, aen VEd. den schipper Jan Gijsbrechtsen Booneter geintrageert hadde, omme daechs daer aen te vertrecken, soo is gem[e] fluijt int uijtlopen snachts op de suijderdroochte aen de grondt geraeckt, waerdoor genootsaeckt was, weder binnen t' canael int diep te comen alwaer door den harden noordenwindt als door schaersheijt van water soo lange heeft moeten vertouven tot den 15[en] daeraenvolgende dat sich het weder wat handtsamer verthoonde daer op den lootsman ordre gaf aenstonts uijt te loopen, als oock dien morgen effect gesorteerd is.

Geschreven int Nieuw gebouw Tayouan, desen 15[en] februarij Anno 1639.

(Missive van Jan van der Burch naar Batavia).

l. . . . . . tsedert de depeche van onse jonghste advijsen per de commandeurs Deutecom ende Reijniersen sijn de resterende Comp[s] schepen uijt Japan ende Tayouan . . . . . behouden tot Batavia aengelandt namelyck

Den 14[en] Meert passato de fluyt Broecoord daer oock mede herwaerts is gekeert Bencon gewesen cap[n] der chinesen alhier, 't ingeladen cargasoen monteert f 57528.19.15.

(Generale Missive G.G. en R.R. dd[o] 18 Dec. 1639).

m. (2 Mei 1639).

Per meergemelte Emelia is UE. gepreadverteert den ontfangh van uwe missiven, met de joncke Hollandia, 't jacht Ackerslooth, de fluyt Graff, de schepen Kool ende Zeelandia, als Bencon's joncke geschreven, ende sulcx meer, als doenmael noodigh wierd geoordeelt, gelyck per desselffs copie hierby gaende beoogen sult.

n. (30 Juni 1639).

Opt voordragen van capiteyn Bencon hebben gelicentieert nae Tayouan te vaeren: Gonqua anders Siuhouw genaempt, een oud ervaren coopman, omme aldaer neven Boyco, Cambing ende Jacobam anders Sitingh, het ampt van jurabasse off tolck te becleden. Wij verstaen dat Jacobam geheel incompatibel is, veel onlusten veroorsaeckt ende echter door S[r]. Traudenius gemaintineert wort, twelck soo sijnde ons niet aengenaem is, ende begeeren dat hem sult casseren, de bovengemelte drie personen gebruycken ende soo qualijck g'informeert sijn (dat uyt d'omstandicheden niet aennemen connen) sal UE. denselven Jacobam continueeren ende de geseijde vier persoonen de voordeelen samen genieten laeten.

(Afg. Bat. Brieffboek.
Missives aan Gouverneur J. v. d. Burch).

Bijlage VII.

Chineesche Schepenen.

1640. Capitain Lacco ende BENCON chinesen tot adsistentie in de voorcomende chinese saecken.
1641. d'adsisterende chinese hooffden capitayn Lacco ende BENCON.
1642. Cappitayn Lacco ende BENCON.
1643. Capiteyn BENCON ende Tziqua chineesen.

(Resoluties G.G. en R.R. van 26 Mei 1640, 28 Mei 1641, 24 Mei 1642 en 23 Mei 1643).

Chineesche Boedelmeesteren.

1640. Capitain BENCON ende Tellouw, beyde chinesen.
1641. In den loop van het jaar was Tellouw op zijn verzoek vervangen door Conjock.
BENCON en Conjock worden gecontinueerd.
1642. BENCON wordt gecontinueerd als voldoende.
1643. Capiteijn BENCON chinees.
Nootsiangh ditto.

(Resoluties G.G. en R.R. van 2 Juni 1640, 1 Juni 1641, 7 Juni 1642 en 1 Juni 1643).

Bijlage VIII.

Begraafplaats BENCON.

a. Voorts geproduceerd zijnde een extract resolutie van Heemraden der Bataviasche Ommelanden benevens drie en dertig daartoe specteerende kaarten van een gelijk getal ledig leggende erven en landerijen, waarvan de eigenaars niet te vinden zijn, bij 't welke dat College verzoek doet om tot den verkoop van alle deselve gequalificeerd te werden, zo is, na resumtie van die papieren, goedgevonden daartoe consent te verleenen, behalve alleen dat het stuk bebouwd thuynland, met N°. 16 gedistingueerd, en waar eenige begraafplaatsen ge-

vonden werden, ongeveijld sal moeten blijven alzo de bloedverwanten van die daar ter aarde besteld zijn, verzoek daartoe gedaan hebben.

(Resolutie G. G. en R. R. 5 October A°. 1758).

b. Op 't verzoek van den chinees Souw Boen hiauw en zijne zuster Souw Hoeknio tendeerende het verzoek dat zeker stuk bebouwd thuyn land, hetwelk op instantie van haar zedert overleden vader den Chinees Souw Pio Enko en zijne familie, bij besluit van den 5 October 1758 wierd g'eximeerd van den verkoop, voor altoos aan haar en haare familie gegeven mogt worden, uit aanmerking dat daarop niet alleen begraven legt den in 1638 alhier overleden eersten capitain hunner Natie Souw Bengkong van wien zij afstammen, maar hetzelve sedert gediend heeft tot een begraafplaats van haare bloedverwanten, is goedgevonden en verstaan het voorschreven stuk lands gelegen zuid oostwaarts buiten deze stad in't oosterveld [1]), het 23 deel van het Blok L aan de Noordzijde van de Jacatrasche heereweg, breed 26 en diep 43 roeden, waarvan den eigenaar niet bekend is, aan de supplianten voor haar zelven, in eigendom af te staan, om door haar bezeten, bewoond en tot haare begraafplaats gehouden te worden; mits dat zij het nimmer zullen mogen verkopen of op eenige andere wijze aliëneeren, en onder die conditie daarvan te doen verleenen een bewijs in forma.

(Resolutie G. G. en R. R. 27 Februari 1770).

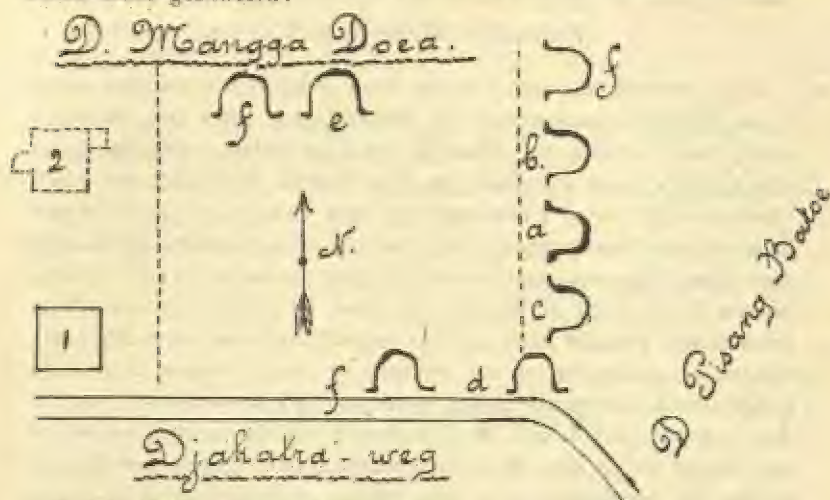
Bijlage IX.

Chineesche graven te Manggadoea.

Gevolg gevende aan eene aanwijzing van Dr. F. de Haan en den Heer G. P. Rouffaer, zond de toenmalige ambtenaar voor Chineesche zaken, wijlen de Heer B. A. J. van Wettum, den 29en Oktober 1909 een Chinees op verkenning uit, waarna de Heeren Rouffaer en van Wettum — vergezeld van een paar Chineesche officieren — zich den 19en November d. a. v. naar Manggadoea begaven, waar zij aan den Noordkant van den Jacatra-weg, juist waar die weg met een stompen hoek iets naar het Zuiden loopt, een terrein vonden waar vijf Chineesche

[1]) Bij resolutie van G.G. en R.R. van 8 October 1658 werd besloten: het Oosterveld, gelegen onder de stad langs de Anchiolse gracht, aangezien de Javanen het onbebouwd lieten leggen zoodat het mettertijd weder ten eenemale met dikke ruigte zou bewassen en dus jaarlijks veel kosten van schoonmaken zou vereischen, in tien à twintig perceelen af te delven en tot moestuinen aan te leggen, om aan de Chineezen te verhuren.

graven uit den tijd der Ming-dynastie bleken te liggen. Deze graven waren aldus gesitueerd:

1. Woonhuis van een Europeaan.
2. Een vervallen gebouwtje, door den Heer Rouffaer herkend als een mĕsigit, met profileering uit het einde der 18e eeuw; de michrab, de plek der vier hoofdsaka's en de vijver er vóór aan den Noordkant zijn nog duidelijk te herkennen.

Volgens den Heer van Wettum, was:

a. Het graf van den Kapitein So Bing Kong. (Dit was pas gerestaureerd; het hoefijzer was geheel overpleisterd; tijdens het bezoek, was een Chineesche metselaar bezig de laatste hand te leggen aan de restauratie).

b. Het graf van de vrouw van den Kapitein, zelve uit de familie Li.[1]

c. Het graf van Li Hiap Li, die tot So Bing Kong in betrekking moet hebben gestaan daar op zijn grafsteen ook de drie Chineesche karakters voor „kapitein" voorkomen[2].

d. De vrouw van zekeren Li, zelve uit de familie So.

e. Een graf waarvan de steen geschonden was, zoodat niet viel uit te maken wie daar begraven was.

Daarnevens, bij *f f f*, waren drie graven uit den tijd der Mandsjoe-dynastie, waarvan het groote graf *f* dat vlak benoorden graf *b* ligt, nog in ongerepten staat verkeerde en alzoo het uiterlijk had dat — volgens den Heer van Wettum — ook graf *a* bezat op den 9en October 1909, toen het nog niet van wege den Chineeschen Raad was gerestaureerd.

(Naar de aanteekeningen van den Heer Rouffaer).

[1] Zie bl. 381.

[2] Zie bl. 384, noot.

Steen op het graf van Bencon.

a. Testament Bencon.

Op huijden den 5en Martius A° XVI[1] vierenveertich des avonts de clocke ontrent seven uijren, compareerde voor mij Pieter Hackius secretaris der stede Batavia present de getuijgen naergenoemt, Capitaïn Bencon Chinees gecommitteert boedelmeester van de Chineese sterffhuijsen deser stede, sieckelijck te cooij leggende, doch sijn redenen memorie ende verstant naer allen uijtwendigen schijn ten vollen gebruyckende, dewelcke verclaerde ten aensien de brosheijt des menschelijcken levens, zulx datter niet seeckerder en is als de doot ende ter contrarie niet onsekerder, als den tijt ende uijre van dien, daeromme alvooren van sin ende meijninge was, te maecken sijn testamt laetste ende uijterste wille, van de goederen hem bij Godt almachtich op deser werelt verleent, terwijle hij des machtich was, doende alle 't selve soo hij opentlijck verclaerde met sijn vrij eygen gemoet, ende wille zonder hier toe bij ijmant ter werelt gepersuadeert misleijt ofte geinduceert te sijn,

comende alsoo ter dispositie zijner voorschr. goederen, verclaerde hij testateur, soo wanneer deser werelt compt t'overlijden aen Kianio zijn dochter jegenwoordich in China woonachtich in vergelijckinge van desselffs legitima portie haer naer rechten competerende te maecken zoodanige goederen als hij testateur haer voor desen in China gelaten, ende namaels van hier aldaer toegesonden heeft, monterende ontrent de twee duijsent realen van achten, zijnde wel ruijm soo veel als voorseijde portie zoude comen te monteren waerinne deselve sonder verder mits desen is, instituerende,

vorders verclaerde hij testateur aen den Chineesen armen deser stede te legateren de somme van een hondert realen van achten,

ende in 't verder overschietende, verclaerde hij testateur tot sijn algeheel eenich ende universeel erffgenaem, gemaeckt, genomineert, ende geconstitueert te hebben gelijck maeckt, nomineert, ende institueert mits desen, zijn testateurs wettige huijsvrouw genaemt Inqua ende dat in alle de goederen roerende ende onroerende, actien ende crediten, gelt, gout, silver, gemunt ende ongemunt, egene uyt gesondt die hij testateur mitter doot, ontruijmen ende nalaten sal doch mit soodanige conditie, dat deselve sal gehouden ende verbonden wesen, aen sijn testateurs twee natuijrlijcke zoonen, d'eene genaemt Singnio geprocreet bij Padpadang van Balij ende d'ander genaemt Sicknio geprocreet bij Coloccon [1] mede van Balij voornt uijt te reycken de

[1] Coloccon = Kloengkoeng op Bali.

somme van vier duijsent realen van achten Eens, ende dat in vervullinge van desselffs legitima portie, hun nae rechten competerende, waerinne deselve mits desen zonder verder is instituerende welcke penningen zij INQUA sal gehouden wesen aen handen als vooren te voldoen, soo haest als wanneer voorschr. kinderen, ofte yder van dien, t'haeren mondigen dagen ofte houwelycken staet sullen gecomen wesen mits dat d'selve sal verbonden sijn gemelte kinderen voor't usefructum van der voorseijder somme, onderwijle behoorlijck van cost ende clederen te versorgen doch by aldien d'een ofte d'ander middelertijt mochte comen t' overlijden, zal desselffs portie versterven op de langst levende van hun beijden ende het tweede ofte laeste mede overlijdende zullen de voorschr. vier duysent realen devolveren ende versterven op sijn testateurs voorschr. dochter KIANIO ende broeder genaemt TSINGSUAN mede jegenwoordich in China binnen der stadt Tjaboij wonende, waer inne dezelve mede in sulcken gevallen (: zonder anders ofte verders:) instituerende is,

wijders verclaerde hij testateur tot vooghden over sijne voorschr: twee zoonen gestelt ende genomineert te hebben gelyck stelt ende nomimeert mits desen d. h^r^ Joan Maetsuijcker Raatpensionaris, ende Raat van India nevens Sr Reynier Coolsaet, schepen deser stede, omme geduyrende de voorschr. kinderen minderjaricheijt d'opsichte over desselffs persoon ende middelen te hebben, versoeckende hij testateur reverentelijck dat hun E: de vooghdie na desselffs overlijden gelieven 't aenvaerden,

't geene voorschr. staet verclaerde hij testateur te wesen zijn testament, laeste ende uijterste wille, begerende oversulx 'tselve voortganck hebben ende effect sorteren sal, 't zij in crachte van testament, codicil, donatie, causa mortis ofte andersints zulx 't zelve alder best nae de rechten deser landen soude mogen subsisteren ende plaets grijpen, niet jegenstaende eenige solemniteijten ten desen nae rechten gerequireert hierinne niet geobserverveert, maer geomisseert ende naergelaten waren, versoeckende aen my secretaris, dat ick hier van wilde maecken, expedieren, ende leveren acte een of meer in debita forma.

ende opdat des testateurs gedachte huijsvrouw INQUA desen aengaende geen ignorantie soude hebben te pretenderen, is den inhouden van dien haer volcomentlyck ende in allen delen, door mij secretaris ende de getuygen in de Maleijtse tale wel perfectelijk voorgehouden, dewelcke verclaerde 'tselve ook te advoijeren ende te ratificeren met expresse beloften van sulcx bij aldien den testateur voor haer overlijdt effectuelyck te sullen presteren.

Aldus gedaen ende gepasseert binnen der stede Batavia ten huijse van den testateur, datum ut supra, ter presentie van Mart: Gerritsen Vries schipper commandeur in dienst der E: Comp^e^ ende Jacob

Gijslin oudt schepen deser stede als getuygen, die de minute deses, nevens den testateur ende mij secretaris hebben ondertekent

Quod attestor rogatus
Pieter Hackius
Secrets.
1644.

[De handteekening van Pieter Hackius is origineel; het testament is eene copie, ingeschreven in een register op 's Lands archief; het origineel is vermoedelijk al oudtijds met andere testamenten beschadigd en daarom door den Secretaris in een afzonderlijk register gecopieerd en voor copie conform geteekend.

Over bovenvermelden Vries zie: „Reize van Maerten Gerritsz Vries in 1643" door P. A. Leupe. — Uitgegeven door het Kon. Instituut voor Taal, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, Amsterdam, 1858 — en P. A. Leupe „Maerten Gerritsz Vries van Harlingen, commandeur in dienst der Oost Indische Compagnie". — Nieuwe Friesche Volksalmanak 1859.

Jacob Gyslin wordt in eene Resolutie van Schepenen 31 Juli 1644 gezegd te behooren tot de „voornaamste burgers ende ingesetenen der stede Batavia". (Mededeeling van Dr. de Haan)].

b. Volmacht op Regemortes.

Compareerde voor mij Ambrosius van der Keer Secret[s] der stede Batavia, Benckon Chinees coopman en gewesen Cap[tn] deser stede Chineesse ingesetenen dewelcke verclaerde in de alderbeste ende sterckste forme hem immermeer doenlijck zijnde geconstitueert ende machtich gemaekt te hebben gelijck hij doet mits desen S[r] pieter Rechimorties [1] oppercoopman indienst der E. Compaignie jegenwoordich op zijn vertreck staende, omme van hier naer Combodia te navigeren, specialijk omme uijt den naem ende van wegen hem constituant tot Combodia versch: van eenen Souisen Chinees t'innen ende ontfangen zoodanige somme van een hondert ende vijff en t'seventich realen van achten, metten behoorlycken avance van dien als den constituant nu omtrent de 6 maenden geleden aan gedachte Souijsen op zijn vertreck nae Combodia voorm[t], te weten

[1] Pieter van Regemortes werd in het laatst van 1643 in Kambodja vermoord (Dagh-Register 1643—44, bl. 17) waarop 23 Maart 1644 eene militaire expeditie van Batavia naar dat land uitzeilde (t. a. p. bl. 41 en 42) Het relaas van den uitslag is te vinden in Resolutie G. G. en R.R. 23 Nov. 1644.

Zie ook: Dr. Hendrik P. N. Muller, De Oost-Indische Compagnie in Cambodja en Laos (Uitgave der Linschoten-Vereeniging) 1917, bl. 352—360.

vijftich R^s geleent ende een hondert spaense realen, omme voor hem comp^t. in peper te besteden, gedaen ende aengetelt heeft, van sijn ontfangh quitantie te passeeren, ist noodt daeromme recht te spreecken, soo wel in eijschen als verweren, litis te contesteeren, ende voorts alles te doen sulcx naegelegentheijt van saecken ende de constitutie van den lande aldaer vereijst, ende bevonden sal worden van node te wesen, mit macht omme ten desen ad lites tantum, noch een ofte meer persoonen te mogen substitueren ende deselve in dient hem goed dunckt weder te revoceren belovende hij constituant over zulcx alle t'gene bij zijne geconstitueerde ende desselffs gusubstitueerde in desen gedaen benaersticht ende verricht zal werden voor goet vast ende van waerden te houden, ende doen houden onder sodanigen verbande als nae rechten daer toe staende is, behoudelijc d'geconstitueerden gehouden ende verbonden sal blijven, omme tot vermaninge van sijn ontfangh ende uijtgeeft te doen behoorlijcke reeckeningh, bewijs ende reliqua. Actum Batavia desen 29^{en} Augustj. a° 1643.

ons present
Pieter Hackius
1643.
Cornelis Smapius.

dit is gestelt bij Capt:n Bincus,

Mij present
Amb^s Van der Keer
Secret^s
1643.

c. Acte van overschrijving van Bencon's woonhuis.

Wij Sebald Wonderer ende Arent Aelst van Aerdenburch schepenen deser steede Batt^a oirconden ende kennen dat voor ons gecomen ende gecompareert is Capⁿ Bencon, overste der Chinesen, de welcke mits desen verclaerde in een vasten ende bestendigen coop vercocht

opgedraegen quijt gescholden ende gecedeert te hebben aen d'Eersaemen S[r] Jan Baptisto Salvedro vrij burger coopman deser steede seecker sijn comparants huijsinge ende erve staende ende gelegen aen de *oost sijde van de Prince straet* ende naer 't sijde van de tijgers graft tusschen de eerste ende tweede dwars burchwallen streckende langs de eerste dwars burchwal van de Prince straet tot de tijgersgraft voorschr. ende van daer langs de . . . . tijgersgraft tot aen de huysinge . . . . Jacques Pars lopende de belendinge langs de muijr van gemelte Pars ende de scheijtpagger van Eecko Chinees totte Prince straet voornoemt ende weder langs de geseyde Prince straet van de huijsinge van gemelte Icko tot de eerste dwars burchwal voorschr. breet suijen ende noorden 23 roeden ende twee voeten diep oost ende west 13 roeden volgens de roijinge ende caerte bij den lantmeeter Frans Florisz van Berckenrode gedaen mitsgaeders de erffbrieven ende verclaeringe der belenders met naemen S[r] Jacques Pars ende Icko Chinees onder de erfbrieven gestelt (daer aff sijnde) soo 't selve ter voornoemder plaetse gelegen, beheint ende betimmert staen bij hem comparant beseeten wert ende toebehorende is ende dat vry ende onbelast voor de somma van seven duysent twee hondert r[a] van 8[a] vry gelt [1] te betaelen vier duijsent r[a] contant die hij comparant bekende wel ontfangen ende genoten te hebben ende de resterende drie duijsent twee hondert rieelen van dato deses in den tijt van ses maenden. Belovende hij Jan Baptisto de geseijde drie duijsent twee hondert riaelen oock ter voorschr. tijt tot contentement van hem BENCO te voldoen ende te betaelen soo dat hij BENCON daeromme belooffde de voorschr. huijsinge ende erve te vrijen ende vrij te waeren als dat behoort onder 't verbant van haere respective persoonen ende goederen geenige uyt gesondert ende specialijk voor de betalinge de gemelte huysinge [ende] erve, deselve submitterende alle heerenrechten ende rechteren als dat behoort, alles sonder fraude ofte list des t'oirkonde hebben wij desen met onse gewonelijke segulen ende signatueren bevesticht.

Actum Batavia desen 12 September 1635 ende geregistreert den 28 d[o]

Daniel Hudde
Sec. 1635.

d. Wij Christiaen van de Gaver ende Laurens Pietersz Heyen schepenen deeser steede Batavia oirconden ende kennen dat voor ons gecomen ende gecompareert is Loccon [2] Chinees doctor de welcke

---

[1] De prijs is voor die dagen enorm en de stand der woning zeker de beste van heel Batavia; het Stadhuis was destijds in de Heerenstraat, het verlengde der Prinsenstraat (Mededeeling van Dr. de Haan).

[2] Meester Isaacq Loccon, Christen Chinees. Loccon = lo koen = doekoen.

mits deesen verclaerde in een vasten ende bestendigen coop, vercocht opgedraegen quyt gescholden ende gecedeert te hebben aan S[r] Herman Claesz. Strijen burger deeser steede; seecker gedeelte ofte parceel van sijn comparants erve geleegen aen de stadts *westzijde* in 't Block I tegenover den Diamant belen[den]de besuyden met de erven van Cap: BENCON, ende benoorden met hem vercooper, breet zuyden ende noorden enz.

Batavia deeser 19[en] Augustij 1636 ende geregistreert den 25 dito.

Daniel Hudde

Sec. 1636.

Dit zijn erven aan de andere zijde der rivier; het blok I ligt ZW. van het Kasteel en grenst ten westen aan de Jonkersstraat; tusschen I en de rivier is de Vischmarkt (Mededeeling van Dr. de Haan).

e. Testament weduwe BENCON.

Op huijden den thienden december A° 1666 compareerde voor mij Jan Keijsers van Breda notaris openbaer bij den Edelen Raede van Brabant in s'gravenhage ende in Nederlants India geadmitteert binnen der stadt Batavia residerende ende de getuijgen naergenoemt NIAY INQUA weduwe van Conjock [1] Chinees in sijn leven coopman alhier sieck te bedde leggende doch haere redenen memorie ende verstant wel hebbende ende gebruijckende soo wij notaris ende getuijgen conden oordeelen die welcke overdenckende de seeckerheijt des doots ende d'onseeckere uijre van dien heeft daerom met vrij ende onbedwongen wille gemaeckt ende gesloten soo als sij maeckt ende sluijt mits desen haer testament ende uijterste wille in manieren hier naer beschreven voor eerst recommandeert sij testatrice haer doot lichaem d'eerlijcke begravinge der aerden ende comende tot dispositie van haere tijdelijcke goederen verclaerde sij testatrice geen assendenten noch dessendenten in 't leven te hebben voorders legateert sij testatrice aen de Chineese armen binnen deser stede de somma van veertigh rijxd[s] à 60 stuijvers ider eens, Item geeft vrij ende liber haer drij slavinnen namentlijck Baroe van Macasser ende Baboe nevens koeta beijde van Balij omme naer haer testatrices overlijden haer vrijdom te genieten nevens andere vrij gegevene lijffeijgenen ende dat omme goede getrouwe diensten die sij testatrice van de voorschreve slavinnen verclaerde genoten te hebben ende noch dagelijckx is genietende onder dese conditie dat voorschr.

---

[1] Conjock was Boedelmeester in 1641, 1644, 1645, 1647, 1655, 1657, 1658. Na den dood van Limiacco was hij een ernstig candidaat voor het Kapiteinschap. (Zie Resolutie G.G. en R.R. d.d. 8 Februari 1645).

Baroe naer de doot van haer testatrice vijff maenden langh in 't sterff huijs sal moeten blijven ende de voorschreve Baboe ende koeta haer testatrices voorige man kints kint genaemt Souwgo E[qua] soo langhe sullen moeten dienen tot dat hij Souwgo Equa sal comen te trouwen ende voorts alle haere goederen soo roerende ende onroerende huysen, erven, landen en thuijnen slaven en slavinnen mitsgaders gout silver actien crediten ende inneschulden niets ter werelt uijtgesondert 't sij waer die gelegen ofte hoe die genoemt sijn laet ende maeckt sij testatrice alle deselve aen den meergenoemden haer voorige mans kints kint, Souwgo Equa omme daer mede te doen ende te handelen als sijn eijgen vrij goed sonder imants tegen seggen waer inne sij testatrice den voorschr. Souwga Equa bij desen is institueerende ende nominerende tot haere eenige ende universelle erffgenaem met vollen rechte van institutie, onder dese expresse conditie dat den voorschr. Souwgo Equa noch sijn naekomelingen het Chineese huijs ende erve daer sij testatrice in woonachtigh is niet sal vermogen te vercoopen te versetten noch te verpanden gelijck mede seeckeren thuijn gelegen buijten deser stede aen de oost zijde van de groote revier daer haer testatrice voorige man capiteijn Souwbengkongh in begraven is welcke oock niet sal mogen vercocht verset noch verpandt werden, oock op expresse conditie dat voorschr. haer mans kints kint Souwgo Equa met Litsionio [1] dochter van den naer genoemden Litsoeko Chinees in den tijt van drij a vier jaeren naer dato deses ten langsten sal moeten trouwen ende sullen alle de goederen hier vooren genoemt die sij testatrice sal hebben naer gelaeten bij affsterven van hem Souwgo Equa voor d'een h[elft] komen op sijn genoemde als dan getrouwde huijsvrouw Lit Sionio welcke trouwe binnen voorschr. vier jaeren geschieden moet ende bij haer testatrice in die tijt voor getrouwt gehouden wert soo dat als dan de voorn: Litsionio de helft van des testatrices naer te laeten goederen sullen aencomen ende moeten volgen als haer eijgen vrij goederen even off sij Litsionio naer de vader off nederlantse wetten getrouwt sijnde haer die waeren competerende. Ten alderlesten constitueert ende eligeert sij testatrice tot absolute eenige voocht en administrateur vermits dito Souwgo Equa noch minderjarigh is den persoon van Litsoeko chinees coopman ende oudt boedelmeester deser stede omme naer haer testatrices overlijden haeren naer te laeten boedel ende goederen mitsgaders hem Souw go Equa onder sijn opsicht in sijn Lit Soecko huijs te nemen administreeren ende voorschr. Souwgo

[1] Li Tsoeko was Boedelmeester in 1668, 1669, 1673, 1674, 1677 en 1678. Hij werd benoemd tot Vaandrig bij Resolutie 14 Juni 1678 (zie Dagh-Register) en tot Luitenant bij Resolutie 16 Mei 1679. Kort vóór 12 Januari 1682 schijnt hij overleden te zijn.

Equa op te voeden ende groot te maecken als sijn eijgen kint te meer geseijde Souwgo Equa met gemelten Litsoekos dochter in trouw beloften al reede verplicht en schuldigh blijft in voorgenoemden tijt te moeten trouwen sulcx sij testatrice hem Litsoeko in 't gunt voorschreven is hem alles is bevelende en vertrouwende, derhalven versoeckt en begeert sij testatrice dat heeren chineese boedelmeesters deser stede wegens haer E. moeijte ende sorge bij desen gelieven ontlast en geexcusseert te houden gelijck sij testatrice haer E. nu bij desen is ontlastende en excuserende, ende ingevalle gemelte heeren ofte imant anders van voorschr. Sougo Equa tsij van sijn selven ofte Imants van sijn bloetvrienden den voorschreven Lit Soeko, tot reecqening bewijs ende reliqua tsij van staet ofte andersints van Souw go Equa opvoedinge willen constringeren soo sullen des testatrices naer te laeten goederen die sij den voorschreven Souwgo Equa heeft gemaeckt hem ontmaeckt ende onterfft blijven ende komen in vollen eijgendom aen den voorschr. Litsoeko als haeren erffgenaem den welcken sij testatrice bij desen in sulcken gevalle institueert ende nomineert tot haren erffgenaem met vollen recht van institutie alsoo sij testatrice hem genoeghsaem toebetrouwt dat hij ider het sij wie dat het waere de welcke tot deelinge van haer testatrices naer te laeten goederen, actien ende recht mochten hebben sijn gerechtigheijt wel sal voldoen sonder dat daerom sal bedwongen oft met recht aengesproocken werden. Alle het geene voorschr: is haer testatrice voorgelesen wesende verclaerde sij testatrice te wesen haer uijterste wille meeninge ende begeerte willende en begeerende dat desen volcomen effect sorteren ende cracht grijpen sal tsij als testament codicille donatie inter vivos vel causa mortis soo als het selve best naer rechten can subsisteren al waeren alle behoorlijcke solemniteijten in desen noodigh geommitteert implorerende tot dien eijnde de hulpe ende het offitie van allen rechten ende rechteren. Aldus gedaen ende gepasseert ten huijse van de testatrice ter presentie van Daniel Isacxsz: ende Philip Fransz. beijde clercquen als getuijgen hier toe versocht die dese nevens de testatrice ende mij notaris hebben onderteyckent.

gestelt bij de .... [1] testatrice

Ons present.

Daniel Isacxz:

Philip Fransz:

Quod attestor

Jan. Keijsers not[s].

---

[1] Zij teekent hier een krabbel met zeer zwakke hand. (Mededeeling van Dr. de Haan).

f. Inventaris boedel weduwe Bencon.

Inventaris van alle de huijsingen erven thuijnen ende landen mitsgaders contante penningen actien schulden ende crediten gout ende silver wercken slaven ende slavinnen ende huijsraet, die welcke Niaij Inqua eerst mael wedue van Capiteijn Souw Beng Kong chinees ende nu lest wedue van Conjock chinees is besittende, ende bij haer mij notario ter presentie van de ondergenoemde getuijgen werden opgegeven en alhier aengeteeckent, omme alle deselve bij Lit Soeko chinees coopman ende gewesen boedelm[r] deser stede volgens haere procuratie op hem huijden voor mij nots. ende getuijgen gepasseert geadministreert ende naer doode van haer comp[te] alle deselve bij hem oock aenvaert geregeert ende gehandelt te werden als breeder bij haeren testamente daer van gemaeckt voor mij notaris ende getuijgen mede gepasseert in dato den 10[en] December 1666 is blijckende daer toe sij haer gedraeght,

In den eersten.

Een huijs ende erve op chineese manier getimmert daer sij Niaij Inqua in is woonende alhier aengeteekent onder de letter . . A.

Item een groot nieuw huijs mette erve daer aen daer in jegenwoordig woont d'heer ende M[r] Louwijs philibert vernattij [1] aen de Zuijt sijde van de voorschr: huijsinge op de tijgersgracht, letter B

Item noch een nieuw huijs mette erve daertoe behoorende staende aen de noortsijde van haer Niaij Inqua woonhuijs, daer jegenwoordigh in woont S[r] Joannes Mouris procureur op welcke wooninge sij Niaij Inqua verclaert van haer gemachtigde Lit Soeko chinees op intrest genomen ende genoten te hebben de somma van een duijsent Rijxd a 60 stuijvers ider voor welcke penningen haer voorschr. gemachtigde tselve huijs voor heeren schepenen selver mach te laten verbinden en bekent maecken sijnde alhier geteekent met letter . . . . C.

Item acht steene pedacken staende ende gelegen achter haere wooninge ende de nieuwe huijsingen voorgenoemt geteekent met letter . . . . D.

Item een thuijn gelegen buijten deser stede aen de oost sijde van de groote revier daer Capiteijn Souw Bengkong in begraven is, geteeckent met letter . . . . E.

Item een obligatie ten laste van Wange van balij ende Makim van quinam onder borghtocht van Tweeko ende Tseeko beijde chineesen inhoudende de somma van twee hondert realen a 51 stuijvers ider ten behouve van den naergelaten soon van Capiteijn

[1] Advocaat-Fiscaal, dezelfde die het proces tegen Coyett heeft gevoerd (Mededeeling van Dr. de Haan).

Benckong Toncqua, gepasseert voor den gesworen clercq Fredrick Roest in dato den 16en September 1653 geteekent met letter . F.

Item een obligatie ten laste van Tan jocktian chinees inhoudende twintigh rijxd a 60 stuijvers ider, onder borgtocht van Tsong tsoeko chinees gepasseert voor mij nots. in dato den sesten Febr. 1662 geteekt met letter . . . . G.

Item een dito ten laste van Te kou liong ende Lau Sinko beijde chineesen inhoudende veertigh Rijxds a 60 stuijvers ider onder borgtocht van Tandsiko ende tan lacko gepasst voor den nots Anthonij Huijsman in dato den 25en Januarij 1662 geteekt met letter. . . . . H.

Een dito ten laste van Limiko chinees inhoudende veertigh Rijxds a 60 stuijvers ider, gepasst voor mij nots in dato den 20en Julij 1663 geteekt met letter . . . . I.

Item een dito ten laste van Tan Soeko inhoudende de somma van een hondert rijxds a 60 stuijvers ider onder borghtocht van Te janko chinees gepasseert voor mij nots in dato den 14en December 1663 geteekt met letter . . . . K.

Item een dito ten laste van Tsilocko chinees inhoudende een hondert Rijxds a 60 stuijvers ider, onder borgtocht van Malock ende Congen beijde van quinam gepasst voor mij nots. in dato den 11en Januarij 1664 geteekt met letter . . . . L.

Item een dito ten laste van Ho Songboeng chinees inhoudende vijftich rds: a 60 stuijvers ider onder borgtocht van Saetse van batavia gepasst voor mij nots. in dato den 15en Augustij 1664 geteekt met letter . . . . M.

Item een dito ten laste van Asoelick van balij inhoudende vijftich rijxds onder borgtocht van Lim Siantse gepasst voor mij nots in dato den vierden Augustij 1665 geteekt met letter . . N.

Item een dito ten laste van Ong Aijko chinees inhoudende de somma van vijftigh rijxds a 60 stuijvers ider onder borgtocht van Ho gounio chinees gepasst voor den nots. Pieter van Leeuwen in dato den 26en Meij 1665 geteekt met letter. . . . . O.

Een dito ten laste van Jo tsaij ko chinees inhoudende vijftigh rijxds gepasseert voor den nots. Pieter van Leeuwe in dato den vijffden Julij 1665 geteekt met letter . . . . P.

Item een obligatie ten laste van Lebe van balij inhoudende veertig Rijxds a 60 stuijvers ider gepasseert voor mij nots. in dato den 27en Julij 1661 ende geteekt met letter. . . . . Q.

Een dito ten laste van Lim Oenko in dato den 24en Julij 1665 inhoudende vier hondert rijxds a 60 stuijvers ider gepasst voor mij nots ende geteekt met letter. . . . . R.

Een dito ten laste van Tsekingsioko chinees inhoudende Een hondert Rijxds à 60 stuijvers ider onder borgtocht van Tse anko

chinees gepass[t] voor mij nots in dato den 17[en] Meij 1666 ende geteek[t] met letter . . . . S.

Een dito ten laste van Souw dsisaij chinees inhoudende een hondert Rijxd[s] à 60 stuijvers ider onder borgtocht van Oet van coutchin gepass[t] voor mij nots. in dato den 11[en] Julij 1666 ende geteek[t] met letter . . . . T.

Item een dito ten laste van Tan lacko chinees inhoudende vijftigh rijxd[s] à 60 stuijvers ider, onder borgtocht van pehia chinees d'obligatie is verleijt geteek[t] met letter . . . . V.

Item een dito ten laste van Limjocko inhoudende een hondert rijxd[s] onder borgtocht van Lim ouw ko chinees de obligatie berusten onder Thomas Engels geteek[t] met letter . . . . . . W.

Item verclaert sij comp[te] haer eijgen wooninge mitsgaders het groote nieuwe huijs daer h[r] fiscael in woont ter weescamer verbonden te hebben, gelijk oock hebbe gedaen de voochden van de kinderen van Conjock chinees onder verbintenisse van haere huijsingen tot af legginge van haer gemeene schult aen de heer Cornelis Speelman op sijn E. vertrecq als Gouverneur naer de cust [1] monterende negen duijsent rijxd[s] capitael dewelcke sij Niaij Inqua verclaert alleen betaelt te hebben ende sulcx van de kinderen van Conjock te pretenderen heeft vier duijsent en vijff hondert rijxd[s] metten intrest van dien behalvens noch een openstaende rekeninge over verschot van verscheijde gelegentheden mits sij Niaij Inqua als noch ter weescamer hebbe te betaelen drie duijsent rijxd[s] als reste van meerder somma waer vooren haer Niaij Inquas twee voornoemde huijsingen mitsgaders de huijsingen van den overleden Conjock te samen noch sijn ende blijven verbonden . . . . memorie.

Item heeft sij Niaij Inqua ses slaven bij naemen:
Taijsoe van bugis,
Badong van balij,
Balangaen van bugis,
Ontong van Borneo,
Lackat van Borneo,
Salamat van Biema,
en de negen slavinnen bij naemen:
Cassiman van balij,
Cassi van batavia,
Gantij van botton,
Potsat van batavia,

[1] 4 Mei 1668. — Naar deze obligatie is vergeefs gezocht; misschien kocht Njaij Inqua zijn huis of nam zij schuldvorderingen van hem over. De overschrijving van het huis is echter niet gevonden. (Mededeeling van Dr. de Haan).

Oelas van botton,
Intaran van balij,
Poetjoeck van botton,
Pinatij van balij,
Batoe boelan van balij.

Ten lesten noch drie slavinnen vrijgegeven in den testamente geroert.

Item aen alderhande gemaeckte silver wercken te samen gewogen vijf en dertigh cattijs met den goenie sack daer in het al te samen gebonden ende gewogen is geweest sonder meer.

Item aen alderhande gout wercken waer aen oocq eenige silver steelen ende draeden vast gemaackt ende door werck sijn welcke oocq met goet wercken gewogen sijnde swaer wegen een en dertich teijlen.

Item noch bijzonderlijck eenige gout geslage bloemen aen twee silvere steelen op gemaeckt wegen vier teijlen swaerte soo silver als gout.

Item aen contante penningen een duijsent rijxd[s] sonder meer welcke sij van Lit Soeko chinees hier voren genoemt geleent heeft ende bij haer is behoudende, tot subsidye van haere noodige oncosten.

Ten alder lesten alder hande huijs raet als sij Niaij Inqua jegenwoordich is besittende per memorie.

Eijntelijck verclaert sij comparante in anke te hebben eenen thuijn en lant met suijkerriet beplant op haer eijgen coste, alhier geteeck[t] met letter . . . . X.

Aldus bij de comp[te] op gegeven ende geinventariseert ende naer dat desen inventaris haer weder pertinent is voorgehouden ende sij verclaerde den selven op recht te sijn sonder meerder goederen te hebben is dese gepass[t] ende bij haer neffens mij notaris ende getuijgen te samen onderteeckent in Bat[a] thaeren woonhuijse op den vijftienden December 1666.

Gesteld bij .... Niay Inqua.

Ons present.
Daniel Isaex:
Philip Fransz.

Quod attestor
Jan Keijsers not[s].

(Uit notarieele papieren en register van overschrijvingen, 1634—1636, in Landsarchief).

Oelas van botton,
Intaran van balij,
Poetjoeck van botton,
Pinatij van balij,
Batoe boelan van balij.

Ten lesten noch drie slavinnen vrijgegeven in den testamente geroert,

Item aen alderhande gemaeckte silver wercken te samen gewogen vijf en dertigh cattijs met den goenie sack daer in het al te samen gebonden ende gewogen is geweest sonder meer.

Item aen alderhande gout wercken waer aen oocq eenige silver steelen ende draeden vast gemaackt ende door werck sijn welcke oocq met goet wercken gewogen sijnde swaer wegen een en dertich teijlen.

Item noch bijzonderlijck eenige gout geslage bloemen aen twee silvere steelen op gemaeckt wegen vier teijlen swaerte soo silver als gout.

Item aen contante penningen een duijsent rijxd[a] sonder meer welcke sij van Lit Soeko chinees hier voren genoemt geleent heeft ende bij haer is behoudende, tot subsidye van haere noodige oncosten.

Ten alder lesten alder hande huijs raet als sij NIAIJ INQUA jegenwoordich is besittende per memorie.

Eijntelijck verclaert sij comparante in anke te hebben eenen thuijn en lant met suijkerriet beplant op haer eijgen coste, alhier geteeck[t] met letter . . . . X.

Aldus bij de comp[te] op gegeven ende geinventariseert ende naer dat desen inventaris haer weder pertinent is voorgehouden ende sij verclaerde den selven op recht te sijn sonder meerder goederen te hebben is dese gepass[t] ende bij haer neffens mij notaris ende getuijgen te samen onderteeckent in Bat[a] thaeren woonhuijse op den vijftienden December 1666.

Gesteld bij . . . . Niay Inqua.

Ons present.
Daniel Isaex:
Philip Fransz.

Quod attestor
Jan Keijsers not[s].

(Uit notarieele papieren en register van overschrijvingen, 1634—1636, in Landsarchief).

Kaart van het fort Jacatra en omgeving in 1619.

Bijlage XIIb.

Toelichting van de kaart.

G. G. Coen zond deze kaart aan Bewindhebbers bij zijn brief van 5 Augustus 1619 de (Jonge IV, 183) waarin wordt gezegd: „By dese gaet ontwerp van 'tfort Jacatra; doch UEd. sullen gelieven te verstaen, dat ons met dit werck gants niet behelpen connen, en alsoo 't selvige in haeste ter diffentie opgeworpen is en isser gants niet dat tot een goet werck te staen comen sall; daerom sal een geheel nieuw fort en nieuwe huysen gemaect moeten worden."

Het origineel is 34 × 42½ c.M. en maakt onder N°. 1176 deel uit van de kaartenverzameling van het Algemeen Rijksarchief.

De aanwijzingen welke er op voorkomen, zijn de volgende:

Register vant fort ende omleggende landt Jacatra.

a. t fort Jacatra.

b. is 't deseijn van een nieuw fort waer van de punct ij begost is.

c. de riviere.

d. de zee doch is overal heel vlack.

e. is het quartier daer de Chinesen ende getrouden woonen sijnde alrede vol huijsen.

f. creupelbos staende in een morassige gront die met hoochwater ten dele ondervloet.

g. plaetse daer de stadt Jacatra gelegen heeft.

h. visschers quartier geweest daer d'Engelsen tegen ons fort over een loge gehadt ende 2 baterijen geplant hebben.

ij. van dese punct worden de fondamenten geleijt door de moras op een santgront omtr[ent] 1½ vadem diep.

P. T. Chassé's werkzaamheid als commissaris voor de overneming van Makassar en onderhoorigheden gedurende September—October 1816, blijkens eenige van hem uitgegane en nog niet uitgegeven rapporten

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

De indruk, dien de commissaris Chassé ten aanzien van zijn werkzaamheid voor de overneming van Makassar e. o. gemaakt heeft, is over het geheel genomen ongunstig geweest. Men verwijt hem zijn kortstondig verblijf aldaar; het zich den tijd niet gunnen om de komst van den vorst van Boni af te wachten; het weinig inzicht, waarvan hij zou blijk gegeven hebben: oordeelvellingen, die min of meer samenhangen met den eenige jaren later uitgebroken opstand. De publicist vond te eerder grond voor weinig sympathiek oordeel, omdat, naar het schijnt, hij geen inzage had gekregen van Chassé's stukken; men twijfelde er zelfs aan, of deze wel ooit voldaan had aan den hem bij instructie gestelden eisch tot het indienen van een algemeen rapport. Ikzelf heb het gemis van dergelijke stukken zeer gevoeld bij de bewerking van hoofdstuk IV in *Oost-Indië's Herstel in 1816* (1911), getiteld: „De overneming van Makassar met Timor, krachtens de overeenkomst van 23 Juli 1816" (bl. 300—334). Een behoorlijk overzicht van den politieken toestand wordt daar gemist; de „nalezing" in mijn volgend werk (1913) over het *Bestuur van 1817*, bl. 60—67, werd er nog noodig door. Niet uit schrifturen van Chassé werd dan ook geput, doch van den door hem geïnstalleerden gouverneur Kruythoff, dáár nog een vreemdeling, dus niet in staat het geheel zoo dadelijk te overzien; Chassé daarentegen had er reeds een lange loopbaan achter zich (bl. 305—306). Op bl. 314 klaagde ik er over, dat wij „van de overneming enz." „zoo goed als niets" vernamen; op bl. 321 dat zijn „kortstondig verblijf" bleek „geheel onvoldoende" voor het ordenen der zaken; dat „van velerlei zijden" „het kortstondig optreden" is afgekeurd; dat „Bischoff, Van der Capellen, Engelhard" „zich bijzonder ongunstig" er over uitlieten; dat een daar genoemd artikel uit de *Hermes* mede zeer gestreng in zijn afkeuring was. *Gezien* had de schrijver van dat artikel Chassé's rapport „nooit"; ik merkte intusschen op — zie bl. 313, noot 1 —, dat het nochtans ingezonden werd, maar voegde er aan toe: „Op het Rijksarchief is het verslag niet voorhanden; het schijnt niet naar het Ministerie te zijn gezonden." Dit laatste mag juist zijn; maar sinds vond ik het toch op

het Archief en wel in de z.g. *Collectie-Elout*, bundel N°. 47. Tevens trof ik daar andere stukken aan, zoowel van Chassé als van Kruythoff, die beter dan tot dusver over de toestanden inlichtingen geven. Bij het weinige, dat uit die dagen van officieele zijde tot ons is gekomen, scheen het mij geenszins van belang ontbloot ze ter publiceering het Instituut aan te bieden. Overigens was het voor mij een buitengewoon verdrietige tot ontstemming prikkelende geschiedenis om aan deze brieven mijn ernstige aandacht te wijden. Chassé heeft zijn Hollandsch verleerd als hij het ooit gekend heeft; hij radbraakt de taal, zooals de Engelhard's e. t. q.; 't is alsof ik dat vervelend slag van onontwikkelden nog moet aanhooren, zóó irriteerend zijn hun stukken. Daarbij komt door en door slechte kopieering, waardoor ik menigmaal niet eens kon uitmaken wat eigenlijk bedoeld werd. Een dezer stukken is b. v. onderteekend Cassé!

I.

Chassé's memorie, gedagteekend Makassar 20 October 1816, gericht aan gouverneur Kruythoff, over de toestanden aldaar. [1]

Naar ik elders mededeelde [2], kwam gouverneur Kruythoff te Makassar aan „een paar dagen" na Chassé's optreden. De commissaris lichtte bij de in hoofde dezes vermelde memorie den gouverneur over de toestanden van het door Kruythoff te besturen gewest in. Dat stuk, gelijk alle stukken van Chassé, moge ellendig gesteld zijn, het moge nog verder bedorven zijn geworden door geheel onkundige kopiisten, het blijft niettemin belangrijk. Het geeft een hoogst verdienstelijk overzicht, gelijk

[1] Dit belangrijk stuk was reeds door mij, zoo goed en zoo kwaad als het ging, overgeschreven geworden, dus hiervoor gebruikt het rapport in de *Collectie-Elout*, toen ik het evenzeer aantrof in de Schneither-verzameling van 's Rijksarchief: zie het jaarverslag over 1915, bl. 354, dossier N°. 126 en over de verzameling zelf mijn in 1917 verschenen boek over het Indisch bestuur van 1817 op 1818, bl. XXVI N°. 58 van het Vóórwerk. Gelijk ik daar opmerkte zijn die stukken zeer netjes geschreven; evenzoo dus het afschrift van Chassé's rapport. Ik heb dit opnieuw met het door mij overgeschrevene vergeleken; onderscheidene leemten kon ik dientengevolge aanvullen; maar het is mij toch gebleken, dat vele feilen, die ik aan den kopiist verweet, inderdaad aan den slechten opzet van het stuk zelf moeten toegeschreven worden.

[2] *Herstel* t. a. p. bl. 315.

ik nog nergens aantrof. Uit dien hoofde laat ik het hier volgen. Er zij aan herinnerd, dat majoor Dalton de persoon was, die voor de Engelschen het gewest bestuurde en het dus aan Chassé overgaf. [1]

Mijn Heer!

De menigvuldige bezigheden waarin ik mij zeederd mijn kortstondig aanwezen alhier zo ten opzichte der overnaam van dit etablissement en onderhoorigheden, als anders bevonden heb, hebben mij belet, hoe volgaarne ik daartoe anders gezind was, UwEdGestr. in alle vakken van deszelfs aan te vangen bestier eene zooveel mij doenlijk ruime inligting te geven, waarvan ik de noodzakelijkheid te meer gevoel, daar de archieven of oude papieren bij het Engelsche gouvernement op een allergebrekkigste voet zijn geraakt, en dus dit anders gewoon, schoon omslachtig onderrichtsmiddel, daardoor grootendeels buiten UwEdGestr. bereijk gebragt is.

Het vertragen van de overgaaf eensdeels door de Engelschen, en anderdeels door de ver-afgelegen aflos- of vervangposten veroorzaakt, heeft een bijna werkelijken stilstand in de overige zaken en de zulke welke de Inlanders betreft, onvermijdelijk moeten teweeg brengen.

Ofschoon ik wel gewenscht had, de zaken met den Koning van Bonij zo niet geheel, althans verder als geschied zij, ten einde te brengen, zoude dit, gemerkt het woelagtig caracter van den Koning en der Bonieren over het algemeen evenwel geen langdurige rust verzekeren, terwijl ik egter wegens een vredebreuk geen de minste bedugting voedt; moetende intusschen zoo wel ten aanzien van deeze, als overige bondgenooten een onafgebroken oplettendheid, gevoegd bij een voorzichtig voor hun als onmerkbaar wantrouwen, ten waarborg der veijligheid en rust strekken, want, wanneer zij bemerken, dat men hun voornemen heeft ontdekt, is doorgaans de voortgang afgesneden en het gevaar verwijderd.

Ook zoude het beneden de waardigheijd van het Gouvernement wezen, dat ik langer wagtte naar de komst van Bonijs Koning, daar hem mijn aanweesen en begeerte om met hem te spreken of althans in brieven in onderhandeling te treden, lang bekend is; door het invallen van de regenmoesson verhinderd naar Java te keeren, genoodzaakt wierd, tot de maand April of Meij aanstaande hier te vertoeven; en alzoo het aanzien te geven, als ware men verlegen en verpligt, ten kosten van vele en langdurige correspondentie etc. dien vorst tot vrede te houden, waardoor zijn steeds ten top gekoesterde hoogmoed en vermetelheijd om zig boven het Gouvernement, al was

[1] *Herstel* t. a. p. bl. 309.

het maar in vertoon voor de overige bondgenooten en het volk te willen verheffen, en langs dien weg over dezelve gezag te verkrijgen, een ruym veld zoude erlangen en de zaken dus tusschen het Gouvernement en hem verergeren, in stede van verbeteren; voorts de overige bondgenooten een verkeerde of met het belang van het door hen erkende gezag en magt van het Gouvernement strijdige gevoelens inboezemen.[1]

Bovendien heb ik na rijpe overweging gedagt, dat onder approbatie van hunne Exellenties Commissarissen-Generaal het Bongaijs contract, hetwelk zeederd den jare 1667 heeft bestaan, en waarin de Engelschen ook geen verandering hebben gemaakt, als alleen de vernietiging van het 6[de] en 27[ste] artikel, hun speciaal betreffende, zoude kunnen in stand gehouden worden, te meer daar mijner achtens dan die twee artikelen stilzwijgend ten opzigte der vorsten bondgenooten, in werkende kracht terugkeeren, en overigens wanneer men eenige bedingen uit het Bongaijs contract wegneemt, die veelal of geheel als vanzelf door den aard der tegenwoordige bestaande zaaken en omstandigheden vervallen zijn, of althans geen de minste klemmende waarde hebben; dan zal men, zolang geen vredebreuk met bondgenooten plaats heeft, ook weijnig of geen verandering in hetzelve kunnen maken, en waartoe zij ook, denk ik, niet zeer genegen zullen zijn, als zijnde de Inlanders in het algemeen op dit voorouderlijk gesloten contract gesteld.[2]

Dan wanneer de Bondgenooten ieder afzonderijk, een contract met het Gouvernement wenschen aan te gaan of daartoe te brengen zijn, is zulks vooral, geloof ik, te verkiezen; alzoo Bonij zig dan hoegenaamd daarbij geen voorrang of eenig gezag, onder wat schijn of voorwending ook boven de andere bondgenooten kan aanmatigen, in voege dit bij het Bongaijs contract het geval is.

De met voorkennis en toelating van de hooge regering gesloten tripple aliantie tusschen Bonij, Soping en Wadjoe, bij de Inlanders Talloen-potje genaamd, zoude zeker een voornaam onderwerp ter vernietiging bij een nieuw bondgenootschappelijk of afzonderlijk contract moeten weezen. Dan dit ook is veelal vervallen en mist schier alle kragt; aangezien Sopeng tans nog met Bonij in oorlog is en de Wadjoreesen, altijd onzeijdig, zig alleen met den koophandel onledig houden.

Het zal, vertrouw ik, niet ondienstig weesen hier bekend te stellen, dat de bondgenooten zijn:

---

[1] Ik heb den indruk ten slotte gekregen, dat de vorst toch niet naar Makassar zou opgekomen zijn. Zie over de „langdradige geschiedenis" hierover in mijn werk van 1918: „Het Nederlandsch-Indisch Bestuur in 1817, tot het vertrek der Engelschen", op bl. 64—65.

[2] Voor bronnen over het Bongaaisch tractaat vestig ik de aandacht op Hooykaas' Repertorium, dl. II, bl. 160, speciaal N° 12493.

De Koningen van.	Bonij
» » »	Goa
» » »	Tanette
» » »	Sidenring
» » »	Soping
» republieken »	Wadjoe
» » »	Mandhar,

terwijl er nog sommige mindere princen, die min of meer vasallen van anderen of ten minsten niet geheel vrij zijn, in nood ter hulpe kunnen geroepen worden, als Barroe; zijnde het daarnaast gelegen land van Soepa, geregeerd door den Bonijs Prins Aroeng Natakka, met Sidenreng en Barroe tegenwoordig in groote oneenigheijd en op het punt van oorlog.

Eene schets van het zedelijk carakter van de Inlandsche koningen, princen en volken te geven, is mij, mits tijdsgebrek, onmoogelijk, zoo min dan om een verhaal van hunne gewoontens en ceremoniën te doen. Ook zoude zulks veelal lastig weesen, daar wegens dit onderwerp veele memoriën van de vorige gouverneurs, dagregisters en papieren van de vroegste tijden als doorweven, opgepropt, en voor zoo verre de ceremoniën van ouds, van onze zeyde geobserveerd, aangeteekend zijn en behooren alzoo tot maatstaf te dienen; zijnde eene vermindering voor hen beledigend, terwijl eene vermeerdering van eerbewijsing hun verwaand maakt; waaromtrent egter de omstandigheden, verdiensten of bijzondere oogmerken een gebiedende toon kunnen geven. Dit dus voor het overige daar latende, zal ik ten opzichte der bovengemelde bondgenooten en hunne landen afzonderlijk, zooveel mijn bestek gedoogt, eenige nadere opgaven doen, beginnende met het rijk van:

Bonij, — liggende nagenoeg oost van het kasteel Rotterdam op de oostkust van Celebes, zijnde van eene groote uijtgestrektheijd en zeer sterk bevolkt — is de oudste der bondgenooten, als hebbende de Boegineesen, schoon uijt eijgebelang gedreven, de overwinning op de Macassaaren door de Nederlandsche Comp. in 1667 behaald, ondersteund, en onze zetel zeer hier helpen vestigen, zonder dat immer een openbaare vredebreuk tusschen ons Gouvernement en dat volk heeft plaats gehad. Zij waren door de Macassaaren verscheijde keeren overwonnen, dog eijndelijk tot slaven van hunne overwinnaars verklaard, en ook alzo weezenlijk in dienstbaarheijd, toen zij, met de door hun koning Aroeng Palakka of na zijn dood Matinroa-ri-Boutualacq genaamd, verzochte hulp der Nederlanders zich vrij gevogten hebben.

De tegenwoordige koning van Bonij is een woelagtig, onverstandig heerszuchtig mensch, zonder persooneele dapperheijd, zijnde door de Engelsche wapenen in 1814 naar zijn land teruggedreven. Hij heeft mij laten weten, dat hij zeer verheugd was wegens de terugkomst van den ouden vriend en bondgenoot van Bonij, en dat hij mijn brief

zoude beantwoorden en met de aanstaande Nieuwe maan op Pankajene komen, hebbende op de sommatie bij mijn brief dadelijk zijn gewapend volk van allerzijden doen terugtrekken en mij doen verzekeren, dat geene vijandelijkheden hoegenaamd tegen het Nederlandsch Gouvernement door hem zouden worden gepleegd, invoege dit dan ook tot dus verre plaats gevonden heeft.[1] Dan dit niettegenstaande zijn 's Gouvernements landen nog niet geheel van Bonieren gezuiverd, zijnde de van zijn jeugd ondeugende en zig met zee- en landroof opgehouden hebbende Bonische Prins Tjinrapole nog op Pankajene; volgens berigten van den Resident van Maros, tot merkelijke last der inwoners[2], waarover ik hem ernstig, onder bedrijgen, heb onderhouden, en een submis ontschuldigend antwoord terug bekomen heb; dog waarop ik hem weder een tweede boodschap heb laten brengen om hem binnen de palen zijner verpligting te houden en van daar te delogeeren, in voege een en ander onder de bijlagen dezes te vinden is; hebbende hij mij op mijne tweede boodschap mondeling laten weten, dat hij naar Tanette, welk hem daar, ten tijde der Engelschen geplaatst had, zoude vertrekken,

Ik wil zeer wel gelooven niet alleen, maar stelle vast, dat Bonijs Koning nog vóór dan wel na mijn vertrek zal opkomen met allerhande pretentiën en verzoeken, zo als dat buitendien, vooral bij verwisseling van Gouverneur het oude geval is. Ook heeft het hier boven aangehaalde met de Engelschen gebeurde weder een nieuw veld geopend en zal hij mogelijk wel aanzoek doen, om zijn oude zetel op Boutualaq en hier omstreeks het kasteel Rotterdam, zo wel als op Maros, ofschoon die plaatsen en het geheele territoir buyten het land van Bonij door de wapenen van het Nederlandsch gouvernement gewonnen zijn; en alleen door den admiraal en commissaris Speelman aan Aroeng Palacca voormeld als een bewijs van genoegen wegens betoonde dapperheid bij de hierboven bedoelde overwinning op Maros, sommige padyvelden zijn afgestaan en Boutualacq tot zijn verblijf, wanneer hij buyten zijn land zoude willen komen, gegeven; hebbende men hem, en vervolgens de nadere koningen van Bonij, zelf half gedwongen om op Boutualacq te blijven wonen, ten eijnde de voormaals altijd rustelooze en toen nog met tuk op wraak wegens hunne ondergane vernederingen en verliesen bezielde Maccassaaren, mits gebrek aan magt van Nederlanders, met hunne hulp binnen den teugel te houden.[3] Mogt zulks nu het onderwerp zijner, pretentiën worden, zal UEdGest. zeer voorsichtig doen hem daarvan des doenlijk op eene minnelijke wijze af te brengen, en de decisie van het Generaal Gouvernement in te wagten zullende het egter noodzakelijk wezen hem, Koning van Bonij, bij

[1] Verg. *Herstel* t. a. p. bl. 320.
[2] Id. bl. 325.
[3] Verg. over Bouwtuwalak, *Herstel* t. a. p. bl. 332.

gelegenheid te verstaan te geeven, dat het niet alleen geen eer voor hem, noch voordeel voor zijn volk is, dat hij buyten zijn land woont, maar dat het nieuw Nederlandsch Koninklijk Gouvernement dit niet gaarne zal gedoogen. [1] Indien hij zoo een toespraak kwalijk zal nemen en dat niet onwaarschijnlijk is, alsdan voor de Boegis in zijn pruilhoek gaat zitten, is het 't best hem daarin niet te weerhouden. Hoe verder hij en zijn princen van de hand zijn, hoe geruster en voordeeliger het voor het Gouvernement zo ten aanzien der pagten als rijst en padijthienden wesen zal. Dog zal zulks mogelijk van gevolg zijn, dat eenige ondeugende Bonijse princen hier en daar, zo als dat nu ook onophoudelijk gebeurd en altijd het geval was, roverijen in 's Gouvernements landen blijven aanrichten, hetwelk dan ook door de Negorij-volken, en des noods door de inwoonders van de daar omstreeks liggende negorijen behoort geweerd, en vereischt wordende verder afgelegene volken of militairen tot assistentie dienen gezonden te worden, om geweld met geweld te keeren, en die kwaaddoeners te straffen.

De soedang of rijksornamenten van de Maccassaaren, welke, zo ik mij niet vergis, in den jare 1780 na den laatsten oorlog met de Macassaaren, door Aroeng Mampoe Goa in handen van den vorigen koning van Bonij gebragt, en weder in den jare 1814 door den tegenwoordige aan Aroeng Mampoe Goa teruggezonden; vervolgens door hem aan de Engelschen overgeleverd, en door deese in handen van den tegenwoordigen Koning van Goa gesteld zijn [2], was seedert al den tijd, dat deese zich in handen van den koning van Bonij bevond, een twiststuk bij wijlen van de warmste aard, alzo men gestadig was aandringende, dat hij die Rijksornamenten, of eijgenaardiger gezegd, voorwerpen van het domste bijgeloof, als wordende het gemeen in den waan gehouden, dat dezelve, naar luid hunner fabelhistorie wezenlijk door de eerste vorsten der Maccassaaren, Banrie Manoeren genaamd, van den Hemel medegebragt is! aan de Maccassaaren zoude teruggeven, alzo het bezit daarvan in Bonijs handen, dezelve door een als gezegd verregaand bijgeloof en verdeeldheid geslingerd aan Bonijs zijde hield en veroorzaakte dat vooral die van de gebergten deeze Soedang, en dus Bonij, openbaar volgende en hun gewoone trouw aan het Nederlandsch Gouvernement zo niet geheel verbroken, althans geschonden hebben. [3] Dit dan ook ware zeker van gevolg geweest,

---

[1] Bischoff's afkeuring hierover leze men op bl. 330—331 van *Herstel* t. a. p.

[2] Het voorafgaand Nederlandsch bestuur had die restitutie geweigerd „op gansch geene verwerpelijken gronden", meende Engelhard: zie *Herstel* t. a. p. bl. 333.

[3] Vandaar de anders eenigszins onduidelijke mededeeling in *Bestuur 1817* t. a. p. bl. 66, dat, in verband met de teruggave der Makassaarsche erfstukken, de Berg-Makassaren weder waren teruggekeerd „onder den Soodang en de gehoorzaamheid van den koning der Makassaren". — Over dergelijke ornamenten in het algemeen, zie Vollenhoven's *Adatrecht*, bl. 372—378 (1911); belangrijk.

dat, wanneer het Gouvernement en de tegenwoordige koning van Goa zig daar niet tegen verzet hadden, de koning van Bonij ook koning van Goa of der Maccassaaren zoude geworden zijn, waardoor het altijd op Celebes als onvermijdelijk gezogt en onderhouden evenwigt, zeker geheel verloren en hem het middel ter hand zijn geraakt, om, zo als de Maccassaaren voor desen deden, den baas te spelen, het Gouvernement niet weynig in onrust of erger te brengen, ja somtijds tot een geheele opbraak, dan wel kostbaren oorlog te dwingen.

Het tweede struijkelpaardje van den overleden Bonijs Koning was omtrent de schuldboete van Sidenring, Tanette en de met dezelve verbonden geweest zijnde princen wegens dat zij tegen op Sagerie, in den jare 1795, zig in oorlog hebben gesteld daar hij dezelve niet alleen als vasallen, maar als slaven van Bonij begeert beschouwd te hebben, welke schuldboete eerst in 1799 tot 66.666 Spaansche matten door hem was gesteld, en door mijne tusschenkomst op 11.000 Sps. verminderd, is thans geheel buijten aanmerking, daar Tanette zig met Bonijs Koning tegen de Engelschen heeft vereenigd en ten strijde geweest is; *dan is er nog het* door toedoen van den commandant Wikkerman destijds voorgevallene, waarover mijn gevoelens te uitten geheel buijten den aard van dit geschrift en mijn voornemen is[1].

De Koning van Bonij heeft door eene onvergeefelijke inschikking van den Commandant Civiel en Militair Wikkerman ook huijsen in de stad Vlaardingen gekogt en bezeeten, tot het gebeurde met de Engelschen plaats vond, als wanneer deese die huijsingen hebben aan de Chineesen verkogt. Dan ook zo iets kan en mag hem, Koning van Bonij, nooijt weeder vergund worden, zonder ten minste de geheele stad, zo niet het fort Rotterdam, in een altijd duurend gevaar te stellen om afgeloopen te worden.

Sommige van de eijlanden aan die zijde van Celebes en onder of in de nabijheijd van 's gouvernementsgrond geleegen zijn van oude tijden in leen aan Bonijs Koning afgestaan en worden nevens alle diergelijken aan hem gedaane vergunningen, als een eijgendom beschouwd, zoodanig, dat hij er eenige weder aan Gouvernements onderdanen op zelvige wijse heeft geleend. Hieruit blijkt, dat veele in den beginne zeer gering voorkomende toelatingen door den tijd gewigtig worden, zo als dat onder anderen bevonden is, omtrent zommige kleijne stukjes grond, die men den Koning en Princen van Bonij hier en daar heeft vergund; beginnende zij nu wederregtelijk, in het geheijm of ook bedrijging, in pand te neemen al zulke landen als de onderdanen van het Gouvernement in de nabijheijd daarvan bewerkten of in leenbezit hadden, of ook met van de daar rondliggende

[1] Voor het door mij gespatieerde staat echter: „booven het diendwegen"! J. C. van Wikkerman gaf de kolonie aan de Engelschen over: zie *Herstel* t. a. p. bl. 508.

velden van de onderdaanen jaarlijks bij bewerking zig wat toe te eijgenen, om daarvan eijndelijk geheel bezit te neemen; om welke van den beginne wezentlijk bijna beuzelingen, men dan ook in vroegere tijden, denkelijk geen water, als men zegt, heeft willen vuil maken, dog waarvan het vervolg het gewigt te kennen, geleerd heeft. Het blijkt uijt dat alles dat men Bonijs Koning noch princen bijna niets zonder gevaar kan toegeven. Geene der overige vorsten noch princen op Celebes zijn zo brutaal en te gelijk laag als die van Bonij doorgaans zijn, maar laaten zig gezeggen en tot hun pligt houden, of daarvan eenigermaate geweeken zijnde, terugbrengen.

Onder andere onaangenaamheden met de Bonieren vond men er van ouds in het doen der verthiening, als zijnde de princen en mindere Bonieren gehouden, even als 's Gouvernements onderdaanen de thiende van het rijst- of padijgewas op te brengen; alleen was de Koning daarvan bevrijd; wordende verthienders op allerhande slinksche weegen en somtijds door geweld onder allerhande voorwendsels gehinderd![1] Hieruit zal men verder kunnen bevatten, dat het zaak is, om Bonijs Koning, princen en regenten, buijten zo veel moogelijk, zelfs verwijderd, van het gebied van ons Gouvernement te houden; en daarentegen de onderdaanen van Bonij, welke in meenigte zijn, zonder hun hoofden, dus als Gouvernements onderdaanen te permitteeren op 's Gouvernements grond te wonen, en met den landbouw of andere eerlijke broodwinningen hun voordeel te doen, tot welke ik reeds de noodige orders heb gegeeven; en ook al verscheijden onderdaanen zekere Daeng Staba met nog omtrent 300 Boegineesen op de negorij Takalara; gelijk den voormaals op Boutualacq gewoond hebbende Kalin of Opperpriester, om op Maros invoege voorschreeven te verblijven, heb toegestaan; want vooral geheel om de Noord op Sagerie en Mandalle is het nog zeederd den oorlog van 1796 als geheel ontvolkt, en wordt dus van die landstreeken weijnig of geen voordeel getrokken, terwijl bovendien de Bonieren een goed ijverig landvolk kan en moet geacht worden te zijn, ja in ijver, de onderdaanen verre voorbijstreven; terwijl door deese inwilliging de daarvan gebruik makenden allerzijds in 's Gouvernements belang worden gebragt. Niets maakt der Bonieren gebrek als hun hoofden, en gevolgelijk moeten zij, op 's Gouvernements grond wonende, geen Bonijse regenten hoegenaamd over zig hebben, maar zig als onderdaanen schikken en gedragen.

Ten besluite vinde ik noodig mijne gevoelens hier bekend te stellen,

[1] Het in de geschiedenis dezer streken belangrijk onderwerp betrekkelijk „De vertiening van het rijstgewas en de tesanghefling in het Gouvernement Celebes en onderhoorigheden" vindt men o. a. zeer goed uiteengezet in de „Mededeelingen voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door het Encyclopaedisch bureau. De buitenbezittingen 1904 tot 1914", deel I, bl. 26—28.

ingevalle de Koning van Bonij zig niet begeerde te schikken, dat is redelijk te worden door het Nederlandsch gezag in hare volle waarde te erkennen, en als een vreedig bondgenoot zijn pligt ook omtrent de overige bondgenooten te vervullen; dat het dan het beste zal wezen, als een personeele actie tegen hem te beginnen en hem (*te vervangen?*) en zijn broeder Aroeng Lompo op den troon van Bonij te helpen; zijnde deese volgens de Bonijsche rijkswetten booven den tegenwoordigen Koning daartoe geregtigd, als geboren zijnde, nadat zijn vader Koning is geworden. Want buiten dat het oorlogvoeren hier een kostbare zaak is, welke veel menschen vernielt, en waarbij weijnig of niets te winnen zij, als eenige mogelijk fraaije ten papiere gebragte vredesconditie, waarvan bij tijdsverloop niets wordt, zoude men daardoor ook veel het Gouvernement toegedane den Koning tegen zijnde Bonieren ongelukkig maken; moetende bij het volvoeren van dit voorstel den Koning van Sidenring, wiens kleijndogter met Aroeng Lompo gehuwd is, niet vergeten, maar veel van de uijtvoering (*hem?*) overgelaten worden.

Overigens zal mijn in den jare 1805 ingevolge de order van de hooge regeering opgemaakt compendicq verbaal, vertrouw ik, datgeene aangeven, wat bij deese memorie ten deeser stoffe ontbreeken zal gevonden worden.

Het tegenwoordig rijk van *Maccassar* ligt een en een half uur gaans oost van het kasteel Rotterdam en grenst aan en stuijt in het westelijk voorgebergte. De Koning ten tijde der Engelschen als zoodanig aangesteld, is nog niet door ons Gouvernement bevestigd [1]; zullende ik van geen oude bij de papieren en archieven voorkomende zaaken en gebeurtenissen spreken, als alleen hier ter loops aanhaalen, dat de laatste oorlog teegen denzelven in 1779 door een hardnekkig neegen maanden uijtgehouden beleg van de zeer groot in omtrek geweest zijnde stad Goa, en daarop door storm behaalde overwinning, is geeijndigd en met het in puinhoopen verkeeren van dezelve, de laatste hand aan alle de Maccassaarsche vestingen gelegd, mitsgaders hun grootheid en kragt niet alleen gefnuikt maar bijna geheel vernietigd is, zódanig dat zij ons Gouvernement thans om Bonij teegen te staan, volstrekt noodig hebben.

De Maccassaaren zijn onder een goeden aanvoerder dapperder dan de Boegineesen; dog waaren langen tijd wegens den Soedang verdeeld tusschen het Gouvernement en Bonij, zo als dat reeds hiervooren bij het omtrent Bonij verhandelde is opgeschreven [2], door welke verdeeldheijd hun verzwakking nog altijd toegenomen is. Dan zij zijn

[1] De bevestiging had eerst plaats bij een besluit van C.C.G.G. d.d. 11 April 1817: zie *Herstel* t. a. p. bl. 820.

[2] Zie bl. 424—425.

thans door het terugerlangen van den Soedang of Rijksornamenten weder genoegsaam te zamen gebragt onder den teegenwoordigen Koning, die, benevens zijn geheele familie, veel hart voor de Nederlandsche natie heeft; zijnde zijn goed gedrag teegen Bonij voor de Engelschen met een eereteeken door de laatste vereerd.[1] Ofschoon nu de Maccassaaren, zo door den oorlog met de Hollandsche Compagnie als hunne onderlinge verdeelheid, als gezegd is, zeer ontzenuwd en ontvolkt zijn, zijn zij egter altijd met ons en een verzekerde steun teegen Bonij; zo als dat beweesen is en niet wel kan veranderen, als beschouwende zij Bonij als de oorzaak huns ondergangs; daar zij reeds niet alleen op Celebes, maar op Ternate, in de Molluccos, Sumbawa, Balij en tot op Borneo zig het meesterschap aangetrokken, en de Bonieren als hierboven aangeweesen is, onder en tot slavernij gebragt hadden. Dan hoedanig het ook zij omtrent deese, zo wel als ten aanzien van de overige koningen, bondgenooten en volken van Celebes diend altijd een voorzichtig wantrouwen gekoesterd.

Aboe Bakara is een zoon van den vorigen Maccassaarschen rebel Sankilang, doet niet als branden, rooven en plunderen, vlugtende voor dengeene, welke hem achterna zet, zijnde zeederd veele jaren vogelvrij verklaard.

Het rijk van *Tello*, drie kwart uur gaans benoorden dit kasteel gelegen, was altijd onder de koningen van Goa; dog na de overwinning der Maccassaaren is het zelve van dat rijk gesplitst; hebbende de Engelschen de Tellosche vlag, Madjiang Kebo of Witte tijger genaamd, weder in handen van den Koning van Goa gesteld en heeft deze zijne zuster Craeng Bontomasoegie daar als regentesse gelaaten, zullende dit rijkje na haar dood, uijt verkeerde handen dienen te worden gehouden en altijd onder 's Gouvernements oppergezag moeten verblijven.

Thans zal ik het verwijderste koningrijk en bondgenoot, namentlijk *Soping* ter hand nemen, liggende hetzelve het noordelijkste, reijkende aan den westeroever van Celebes, van Padoekoe tot Batoe-poetie, en oostwaards tegen Wadjo. Dit was steeds, schoon afgelegen, de trouwe bondgenoot van het Nederlandsch Gouvernement. De tegenwoordige Koning is een goed mensch, altijd bereijd om des gevergd ter hulpe te snellen, zooals hij dat ook heeft beweesen aan de Engelschen, welke om hun zwakke bezettingswille in gevaar geraakt waren, en moogelijk zonder de spoedige bijkomst van den Koning van Soping verlooren zoude geraakt zijn; en voor welke goede gedraging zij hem een goude eerepenning geschonken hebben. Dog wordt dit rijk thans zeer door Bonij gekweld, zo door tuk op aanwinst van land aan die zijde van Celebes, als ter wraakneming wegens dat, als evengemeld is,

[1] Bij besl. d.d. 15 October 1818 N°. 7 kenden C. C. G. G. een ander eereteeken ter vervanging toe: zie bl. 66—67 van mijn *Bestuur-1817* t. a. p.

die Koning zig bij de Engelschen heeft gevoegd om Bonij af te weeren en te beoorloogen; hebbende Bonij reeds verscheiden stukken land en negorijen van dat rijk weggenomen. Het zal dus natuurlijk zelfs zeer noodzakelijk zijn een naauwer verband tusschen de bondgenooten, des doenlijk, te bewerken en een evenwigt teegen Bonij daar te stellen; moetende dit mijner achtens geschieden met Sopeng, Sidenring, Tanette en Goa of de Maccassaaren in een naauwer vriendschap zaamen te brengen opdat zij ter gader hun regt teegen Bonij met toestemming en onder bescherming van het Nederlandsch Gouvernement zullen kunnen handhaven; dog hetwelk, wanneer het Gouvernement met Bonij wel is, met omzichtigheid dient te geschieden, en zo hier als in al het overige door mij opgegevene wordende, de baaken na de diepte of het ij [1] geplaatst en behoort hoedanig ook altijd gezorgd, dat het Gouvernement in alle geval de beslissende toon zal kunnen geeven.

Van Sopeng zuydwaards ligt het land of rijk van *Sidenring*, strekkende zig aan de westeroever van Celebes, van Batoe Poetie tot Pare Pare, zijnde Pare Pare bevoorens aan den Koning van Bonij geweest; dog na de vlugt van hem, door de Engelschen aan den Koning van Sidenring gegeven, welke het nog bezit, en weegens de daar zijnde schoone welgelegen rivier tot zijn koophandel-oogmerken volkomen dienstbaar vindt. Sidering was altijd een goed bondgenoot van het Nederlandsch Gouvernement, heeft kragt tot oorlogen in zig. De Koning is ook een goed mensch, dog wat baatzuchtig en houdt zig veel met den koophandel bezig, waardoor hij zijne middelen niet weijnig vermeerdert [2].

Ik denk zeeker te mogen stellen, dat ook al in der tijd tusschen hem en Bonij twist zal ontstaan wegens het hem door de Engelschen gegeven hierboven gemeld stukje grond Pare Pare; dan hij zal altijd gedugt voor Bonij zijn, te meer als de bovengemelde verbintenis slegts gedeeltelijk tot stand gebragt weesen; zullende men dan ook kunnen rekenen, dat Bonij geen gerust verblijf noch eigendom als in zijn eigen land heeft. Des Konings dogter, getrouwd met den broeder van den Koning van Bonij, Aroeng Lompo, houdt zig wegens twist met den Koning van Bonij in Wadjo op en is de hier te voren door mij bedoelde prins, zijnde door familiebetrekkingen, en, naar men zegt, wegens zijn carakter, aldaar zeer g'acht.

Naast Sidenring legt het land van *Tanette*, grenzend aan 's Gouvernements noordelijkste landscheijding, Mandalle genaamd, en strekt noord tot het land Barroe; is dan eens afgevallen en dan weder het

---

[1] „*of het ij*"! Het staat zoo in de beide afschriften.

[2] Bij besluit d.d. 24 Januari 1818 N°. 24 werd hem een eereteeken door C. C. G. G. toegekend: bl. 65 van mijn *Herstel* t. a. p. en bl. 320—321 van mijn *Bestuur-1817* t. a. p.

Gouvernement bijgekomen; heeft laatst met Bonij tegen de Engelschen geoorloogd; hebbende de Bonieren deesen Koning wijs gemaakt, dat Bonij voor de Hollandsche Compagnie tegen de Engelschen ageerde.

De Koning heeft zich volkomen voor het Nederlandsche Gouvernement verklaard, en zijn verkleefdheid bij brieven mij te kennen gegeven, zodanig dat men hem als geheel het Gouvernement toegedaan kan en moet beschouwen.[1] De voorouders van dezen vorst zijn de Nederlandsche Comp. bij verscheijde gelegenheeden op Java zelf, ter hulp gekomen, waarvoor zij een nog bij hun gedragen en hoogst vereerdwordend gedenkteeken hebben erlangd.

De Tanettereesen zijn zeeker met het volk van Pantjama, de dapperste soldaaten, dien er op deese kust zijn; zijnde bij de laatste actie met de Engelschen den Datoe Tjita, de broeder van deesen Koning, met het vaendel in de hand, gereed om op de Engelschen in te stormen, dood geschooten.

Op verzoek van den Koning, heb ik hem de reeds ten tijde der Engelschen als in zijne handen gevallen verthiening Padij laten behouden, willende wegens deese geringheid geen hinder in het plan om hem op onse zijde te brengen, veroorzaaken.

De landjes van *Barroe* en *Soepa* grenzen langs strand aan Tanette en reiken tot Padoukoe, zijnde den koning van Barroe in twist met den Bonijschen prins Aroeng Natakka, welke laatste Soepa door erfenis bezit. Wanneer zig daarmede nu Sidenring, Soping en Tanette, welke aan hun vermaagdschapt zijn, bemoeijen, volgt er zeeker weder een aangelegen oorlog uijt voort; en het zal mij verwonderen, als Bonij dat vuurtje niet aanstookt, indien hij de oorzaak niet reeds van de twist is, ten eijnde daardoor zijne vijanden verzwakt ziende, zijn voordeel te doen en den eene na den anderen op het lijf vallende, ten onder te brengen.

Thans heb ik de aangelegen bondgenooten ten deeser kust, zooveel mijn tijdperk is toelatende, bekend gemaakt, en de middelen om van dezelve voor het tegenwoordige, naar mijne inzage, nut te trekken, opgegeeven; want het Gouvernement staat wel met Mandhar en Wadjo in vriendschapsverbond, dog dit ook is alles wat men er van zeggen kan, zijnde zeedert meenigte jaaren zelfs weijnig of geen dan gering handelscorrespondentie tusschen ons Gouvernement en deese bondgenoten onderhouden.

Evenwel vormen en bepalen die landen de grensscheijding van het onder dit Gouvernement gehorende bondgenootschap; zijnde het overig gedeelte van ouds onder Ternaten, dog veelal verlaaten, of door Bonieren beheerd en bezeeten.

[1] Verg. *Herstel* t. a. p., bl. 319. Een der brieven van Tanette, gedagteekend 27 September 1816 deed ik afdrukken als bijl. VIII (bl. 328—329) van mijn werk: Het Nederlandsch-Indisch Bestuur in 1817 t. a. p.

Nu zal ik mij keeren tot een almede ouden, ja ouder bondgenoot, dan die van Celebes, op het Eyland *Boeton*, liggende dit eyland noord oostwaards van straat Saleijer. Het is zeer vruchtbaar, groeijende daar niets dan pattatters en djagong of Turksche tarwe, waarmede zig de bewooners voeden [1].

Onder dit eyland gehooren de Toekang Bessies enz. zijnde de Boetonders meest altijd met hunne naburen van Tobelo en anderen in oorlog. Zij worden door een Sulthan en Rijksgrooten bestierd, zijnde een bondgenoot, van welke men nut trekt bij verongelukken van scheepen of vaarthuigen op eenige van de daaromtrent liggende gevaarlijke reeven en droogten, als brengende zij de schipbreukelingen in dat geval zonder eenige kosten na herwaards.

Deze zijn gewoon jaarlijks gezanten naar hier te zenden, zo tot bewijs van hunne achting etc. voor het Nederlandsch Gouvernement, als om de specerij-extirpateurs terug te brengen en weder andere mede te nemen. De gem. specerij-extirpateurs bestaan gemeenlijk in een sergeant en twee gemeenen, die ook veelal dienen, om ervaring te geven, wat daar en daaromtrent voorvalt; de extirpatie van specerijboomen op Boeton beteekent doorgaans weijnig; maar men conserveert daardoor het recht, wordende daarvoor naar de aloude conditie 300 ropijen aan dubbelde stuyvers betaald; terwijl de gezanten, gedurende hun aanweesen hier 's maands 12 ropijen, ¼ last rijst en 50 ℔ zout, zoo voor hun als voor hun volk almede na oude inrigting genieten [2].

Seedert dat de Engelschen hier zijn, hebben zij maar eens gezanten gezonden, omdat zij niet naar de gebruiken met de gewone eerbewijzingen etc. ontfangen zijn.

Tot hier gevorderd zijnde blijft mij over iets van de vassalen te zeggen, en daaromtrent weegens *Bima* aan te merken, dat dit een wreede vassal en volk is; hebbende volgens opgave der Engelschen, de Koning aan dat Gouvernement verzocht, om aangezien zijne gebrekkige lichaamsgesteldheijd, een ander in zijn plaats te mogen benoemen. Leverende Bima bij uijtsluiting sappanhout voor het Gouvernement en dat tegen 50 stuivers de picol of 125 pond, terwijl er slegts weijnig of niet noemenswaardig van het passeverleen en zegelgeld ten voordeele komt. Overigens is het land daar ook niet zeer vruchtbaar, wordende er fraaije, dog kleine paarden gevonden. Guarnisoen is er bijna niet noodig, ofschoon het indertijd en bij gelegenheid eenigzints dient geregeld (*te worden?*), zijnde geen enkelde man door mij derwaards kunnen gezonden worden, zo wel om volkgebrek als ontstentenis

[1] Ofschoon de zin zou doen vermoeden, dat het eiland moest heeten *onvruchtbaar*, zal toch wel, denk ik, *vruchtbaar* bedoeld zijn.

[2] Verg. mijn *Bestuur in het midden van 1817* (1915), bl. 7, noot 2 laatste alinea, met de drukfout 1812 voor 1818 op één na den laatsten regel.

van vaartuigen en om onkosten te vermijden; zijnde daar ook voor de Engelschen geen militairen geweest, dan een paar oude caducque van voorige tijden. De resident Pielaat is daar bij provisie als zodanig in Z. M. dienst gecontinueerd, en zal zeeker welhaast een zoogenaamde provisieprauw zenden om de nooddruftigheden voor die residentie af te halen![1]

Sumbawa is wel minder rustig; dog hier legd nimmer eenige bezetting en houden koning en volk zich daar stil, wordende het sappanhout door het Gouvernement bij uitsluiting ook daar genooten en even als dat van Bima met 50 stuivers de picol betaald.

Men heeft zeer weijnig en volstrekt nog geen voldoende narichten van de verwoesting, welke de vulkaan vam Tambora in 1815 heeft te weeg gebragt, wordende verondersteld, dat de rijkjes van *Tambora*, *Sangar* en *Papekat* geheel zijn vernield en door de lava begraven; terwijl na dato de hongersnood op Bima, Sumbawa en daar omstreeks zoo nijpend is geweest, dat vele menschen daardoor omgekomen en anderen door honger uijtgemergeld herwaards zijn koomen vlugten.

Van *Dompo* heeft men ook geen vaste bescheijden; dog ten aanzien van welk een en ander naauwkeurige narigten te geven, den resident de behoorlijke aanschrijving door mij is gezonden.

Omtrent *Timor*, dat eerst bij of na de inbezitneming door de Engelschen aan of onder dit gouvernement is gebragt, weet ik niets op te geven, dan dat daar ook een verbondschap met het Gouvernement scheint plaats te vinden tusschen de Rajahs Couparie, Sonnebaij, Amabio en Amphoeang en Raijkens, terwijl daar ook nog drie mindere Koningen als vassallen zijn; zijnde ook derwaards om zelve reden als onder Bima is geschreven, geen militairen gezonden, in hoope en verwagting, dat het daar zijnde en uijt Amboneesen bestaande guarnisoen van o. c. 25 man, zig wel, ten minste voor een korten tijd, in den dienst van Zijne Majesteit zal engageeren.

Ten tijde der Engelschen heeft de resident Hazard, welke daar als zodanig in Zijner Majesteits dienst provisioneel is gecontinueerd, verzogt om ammunitie, ten eijnde een der Inlandsche hoofden of princen van Amanoebang wegens onrustige gedraging te beoorlogen, hetgeen door den Resident alhier aan het Engelsche Gouvernement op Java is geschreven.[2]

Mijns weeten brengt Timor niets voor het Gouvernement op dan het afvloeijende van de in- en uitgaande rechten enz., wordende door particulieren van daar voornamentlijk was en sandelhout uitgevoerd. En de onkosten door de inkomsten ruijm goed gemaakt.

---

[1] Over Pielat, zie nader *Herstel* t. a. p. bl. 319, noot 1.

[2] Verg. mijn artikel over Hazaart in het *Koloniaal Tijdschrift* van 1917, 6e jaarg., afl. Nos 1 en 2, bl. 1 v. v., zoomede *Herstel* t. a. p., bl. 317—318.

Hiermede ook zoveel doenlijk van de vassallen gesprooken hebbende, keere ik mij tot de onderdaanen, waarbij het eerste van den overwal als terugkerende, het eiland *Saleijer* en de Saleijereezen aan de beurt geraken.

Deeze waren in de vroegste tijden, evenals alle onderdanen, onder de Maccassaaren, hebben zig nu en dan, zeker wel door vrees voor dezelven, niet wel en ongehoorzaam of oproerig tegen het Hollandsche Gouvernement gedraagen; zijnde tusschen beijde afgevallen en eindelijk weder tot hun schade en geheele vernedering in gehoorzaamheid, ja bijna destijds tot slavernij gebragt. Vandaar dat zij nog tot de ondervolgende diensten en opbrengst van tributen door het Hollandsche Compagnies Gouvernement destijds zijn veroordeeld en zig daaraan onderworpen hebben. Thans zijn zij geheel vreedzaam en worden door hun eijgen hoofden onder den resident geregeerd. De eerste is de Bonto Bangong of Hoofdregent, en de overige dertien regenten bestieren zeeker stuk land en eenig volk, na de natuurlijke ligging en verdeeling van het eijland gerigt.

Het Gouvernement geniet van Saleijer jaarlijks in October 210 hoofden werkvolk, welk na verloop van 40 daagen weeder naar derwaards vertrekken; tenzij hooge, onvermijdelijke noodzakelijkheid een latere of buytengewoone aanhouding zoude billijken, hetgeen ook tot vordering van een grooter getal werkvolk kan recht geeven, ofschoon dit vooral op den duur tog altijd een drukkende lastpost voor die menschen is, als moetende hun familie op Saleijer onverzorgd achterlaten, in voege dit nu geduurende de Bonijsche onlusten door het Engelsche gouvernement is geschied; hebbende de Engelschen hun in het omschreven buytengewoon geval en aanhouding 40 ℔ rijst en 30 st. 's maands per hoofd tot onderhoud gegeven. Het zij hier als in het voorbijgaan gezegd, dat men geen ander werkvolk op dit Gouvernement kan inhuren, laat staan op zulk een wijze bekomen; zijnde het alleen bij de jaarlijksche en gewoone reparatien aan het fort Maros, en de gepaliseerde posten Boelecomba en Bonthain, dat de in de nabijheid woonende onderdanen volgens oud gebruik moeten handleenen. De bovengemelde 210 hoofden werkvolk worden bij gewoone tijden vooral gebruijkt om 's Casteels gragt uit te diepen, en indien er dan tijd overschiet, andere Gouvernementswerken te doen; wordende deze werklieden bij hun vertrek slegts een last rijst, en niets meer, op rheijse door het Gouvernement verstrekt. Dan er blijven altijd 80 hoofden van dit volk tot Gouvernementsdienst hier; wordende jaarlijks uyt de 210 versch aangevoerden verwisseld met een gering onderhoud van wegen het Gouvernement van 40 ℔ rijst 's maands. Het tribuut welke zij jaarlijks aan het Gouvernement verpligt zijn op te brengen bestaat in 179½ Saleijresche kleeren tot gebruik op de wapenkamer enz. en 3132 bossen lont; voorts zijn de regenten verbonden bij

Gouvernements benoodiging in betaaling herwaards te bezorgen:
laadhouten à 6 st[r] het stuk,
piekstokken » 4 » » » en
metselkalk de maat à 12 st[r] en zulks dan ook is het al wat het Gouvernement van dit eijland aan deze lu͏̈ijden, uitgezonderd een weinig zegel, passen- en losgeld, geniet. De daar groeijende jatieboomen nemen weijnig toe in getal en dikte, hebbende bij de laatste telling slegts 1500 beloopen.

Tusschen Saleijer en Bira, zijnde de laatste of uijterste hoek van Celebes, onder dit Gouvernement gehoorende, is de zeer naauwe straat Saleijer, zijnde dus tot de residentie Boelecomba en Bonthain genaderd, alwaar de bovendistricten en negorijen genaamd zijn:

Bira.
Tana Beroe.
Lemo Lemo.
Bonto Tanga en Ara.
Tiro.
Langa Langa.
Grassing.
Wiero en
Batang.

En de beneden districten en negorijen:

Gantarang.
Oedjong Lowe.
Tala.
Palewooy.
Bonthain en
Tompo Boeloo.

hebbende de Koning van Bonij digt aan de post Boelecomba de negorij Teeko en bij de post op Bonthain de kampong Toletta, vlak over de post, hebbende die koning aan strand aldaar[1] tusschen Gouvernementslanden, ook de negorijen Passerongie, Bonthain en Lasepang.

Alle deese plaatsen worden door regenten bestierd, welke regelrecht door het Gouvernement, onder het gezag van den Resident, worden aangesteld, zo als dat op Saleijer en geheel tot de Noorderdistricten plaats vindt; hebbende ik evenwel hieromtrent altijd de begeerte van de onderregenten en het volk alvoorens ingewonnen.

Bira is klippig en onvrugtbaar, vindende de bewooners hun onderhoud met visschen en vaarthuijg bouwen.

De overige tot Bonthain (*behoorende landen?*) leveren in de maand Januarij een thiende der rijst- of padieteelt aan het Gouvernement, vallende deese inzaam gewoonlijk in Januarij voor.

---

[1] In het stuk lees ik „*aanstaand* aldaar".

Onder de voors. regenten vooral zijn die van Gantarang Bira, Lemo Lemo en Tana Beroe braaf en houden zich zonder afwijking aan het Gouvernement, wederstaande op den duur de Bonieren in hunne roverijen enz.; zijnde ook altijd gereed, werwaards men het op dit eyland begeert, met hun wapenen te koomen.

Ten tijde, dat de Engelschen hier waaren werd Oedjong Lowe door de Bonieren in bezit gehouden, en de hoofden van Tiro, Langa Langa en Wiero hebben zig onder de Bonieren begeven.

Naast Bonthain ligt of begint het land *Turatte* of *Turattea.* Dit was voorheen door de Comp. van de Maccassaaren genoomen, en vervolgens daar slechts een jagtplaats op verzoek van den koning van Bonij aan hem afgestaan; dog welke toegeeflijkheid indertijd van gevolge was, dat hij, naar der Boegineesen gewoonte, die geheele landstreek tot den hoek van Laijkang heeft onder zig gebragt; zijnde dit volk ten tijde der Engelschen Bonij afgevallen, en houdt zich thans aan ons Gouvernement; dog wordt daarvan volstrekt niets genoten.

Hier volgen weder, met ter zijde lating van het onbewoonde eyland Tanakeke, de regentschappen Lakatoe, Poeleenbankeng, Anabadjeeng, Toppejawa, Glissong, Sandrabonij en Bonto Leban; van welke districten niets anders door het Gouvernement genoten wordt, dan hetgeen men van de thiende van het rijstgewas in de maand Junij op Topedjawa inzamelt.

De bevorens door den oppertolk op Lakatoe genooten:

10 lasten zout en

6 à 7000 bossen pady

zullen in den vervolge ten voordeele van het Gouvernement worden ontfangen.

Sandrabonij gaf voorheen twee homage slaven aan het Gouvernement; dog dit is door de Engelschen afgeschaft geworden, en zal hieromtrent, alvorens zulks weder in te voeren, het goeddunken van Hunne Excellentiën de Commissarissen-Generaal dienen te worden ingewagt.[1]

Aldus gevorderd zijnde (*komen wij?*) aan de rivier van Goa, tusschen welken de rivier van Tello, een district van omtrent twee uren gaans noord en zuid, het kasteel Rotterdam gelegen is, en van welk district slegts een zeer geringheijd thiende padij, dog vervolgens ook de pagten enz. ingezameld worden.

Over de rivier van Tello ligt *Caemba*, welke door een glarang wordt bestuurd; brengt ook het Gouvernement geen voordeel toe, als de thiende van de daar geteeld wordende padij of rijst.

Hier naast ligt *Maros*, de eijgentlijke aloude korenschuur van 's Gouvernements bezittingen op Celebes; wordt door een lomo en regenten van de vlakten, onder den resident bestuurd, zijnde in

[1] C. C. G. G. handhaafden de afschaffing: zie *Herstel* t. a. p. bl. 321.

vroege tijden, van daar en de overige noorderdistricten jaarlijks in de maand Augustus een menigte thiende rijst getrokken; zodanig, dat men in staat was, boven de consumptie, 3 à 400 lasten voor de Molluco's over te houden, en dan nog wierd het overige gedeelte dikwijls voor niet hooger prijs dan vijftien rijks[d]. het last verkocht.

Natuurlijk valt hier te vragen waaraan de ondervonden wordende schrikbarende vermindering in dat vak van inkomsten op Maros en in de overige Noorderdistricten is toe te kennen, als zijnde het land in grootte hetzelfde gebleven en hierop denk ik te moeten antwoorden:

1° den indrang van de Bonieren en het hun Koning en princen eigen, om alles naar zich te nemen, en van vergunde kleine weldaden een groot misbruik te maken, en ook op een schaamtelooze wijze zich het Leeneigendom van 's Gouvernements onderdanen door geweld en list toe te eigenen op wijze als dat hiervoren reeds wierd aangewezen; zij hebben van tijd tot tijd de padijvelden, welke hun door den admiraal Speelman in 1667 waren vergund, niet alleen op wijze gemeld, vergroot en vermeerderd; voorts daarvan een meenigte padij naar zig genomen; maar op het laatst de thienden zig veelal toegeeigend van Gouvernementslanden, die door Bonieren bewerkt wierden.

Eijndelijk heeft de voorige Koning van Bonij zig in 1795 geheel op Maros ter woon neergezet en daar zijn pruijlhoek gehouden, iets hetwelk door den Gouverneur had gekeerd moeten worden, als hebbende zulks noodwendig de laatste nadeelige slag aan de verthiening aldaar toegebragt;

2° den oorlog, welke op Sagerie en Mandalle in den jaare 1795 [1] is begonnen, en bijna geheel vijf jaren duurde, heeft de landstreken zodanig bedorven en ontvolkt, dat dezelve niettegenstaande alle aangewende middelen en aangeboden tegemoetkomingen om volk tot den landbouw derwaards te lokken, nog grootendeels woest liggen;

3° de oneerlijke behandeling van sommige gouvernements onderdanen, hoewel dit inderdaad tog maar weijnig tot den teruggang heeft toegedragen.

Siang of *Pankajene* is onder het opzigt van een regent of Lomo, trekkend het gouvernement daarvan de thiende van het rijstgewas, zonder meer, evenals dat plaats vindt op:

Labackang, alwaar een inlander onder den naam van Craëng het gezag voert. Dan deze is de kleinzoon van een zig aldaar onthoudende Craëng Sappanang, denzelfden Maccassaarschen prins, dien ik, hier gouverneur zijnde, van Bima heb weggejaagd. Het zal noodig wezen om indertijd die regent te veranderen, het regentschap aan den zoon van den vorigen regent te geven, en daardoor den invloed van gem.

[1] Of 1798? Zie bl. 426.

Craëng Sappanang en de Bonieren op die plaats weg te nemen, zijnde deze ook buitendien bij het volk van Labackang begeerd.

Ook wordt *Boengoro* door een Craëng en het zuidelijk gedeelte van *Sagerie* door een inlander met den naam van Lolo (*bestuurd?*) gelijk (*het bestuur daarvan?*) het noordelijk gedeelte, door een ander inlander onder den titel van Craëng Marang uijtgeoeffend wordt, terwij het noordelijkste van 's Gouvernementslanden, *Mandalle* en *Katena* genaamd, door twee andere Inlandsche regenten met den naam van Aroeng Mandalle en Craëng Katena wordt geregeerd; met dien verstande, dat alle die hoogere en mindere regenten van Caemba tot Mandalle en Katena onder het gezag van den resident van Maros staan; en waaronder ook de bergnegorijen:

Malawa, Tjamba, Laboeadja, Bengo, Tjinrana, Laeija en *Ballotjie* staan, die almede door hun afzonderlijke regenten op wijze voorz. worden bestuurd; trekkende het gouvernement van deze geen voordeel als: palen, bamboezen, bindrottangs en dat zij jaarlijks in Augustus het benoodigde volk tot reparatie van de post Maros moeten leveren.

Zoo ook moeten zij bezorgen de palen om het thans geheel vervallen zeehoofd te herstellen, en onderhouden, gelijk mede tot andere diensten voor het Gouvernement, waaronder de vlaggestok, masten en raas voor 's Gouvernementsvaartuigen, enz. — Voorts ligt de negorij en het land *Tanralilie* onder of aan den voet van het gebergte en wordt door een hoofd als Craëng geregeerd. Voorts telt men onder de vijf regenten der vlakten van Maros:

Lomo Maros
Craëng Simbang
» Tanaralilie
Glarrang Bontoa en
» Tankoroe.

Deze hebben zich in den Engelschen tijd volgens de rapporten gewillig en goed gedragen, alhoewel hun hulp alleen zig tot het werk bepaalde: dan men heeft met één woord van ouds zelfs veel minder vertrouwen op de noorderregenten dan die van de zuyderdistricten kunnen stellen. Men zoude het boven gerapporteerde, door de Engelschen waar bevonden wordende, thans bij het aanstaande werk aan de Post of daaromtrent aan te leggen militaire veldwerk ten nutte kunnen maken, althans een proef nemen met hun werkvolk in te roepen.

Bij de overgaaf van de Engelschen aan het Nederlandsche Gouvernement, waren de districten van Labackang, Sagerie, Mandalle, Katena en Siang of Pankajene, de Engelschen afgevallen en in confederatie met Bonij en Tanette, terwijl de van ouds en van zijn jeugd boosdoende prins Craëng Tjinrapole daar nog, vooral op Pankajene, volgens rapport, zijn voorz. rol speelt, en zo wel de Bonieren als

onderdanen kwelt, met hetwelk te beletten en hem met geweld van daar te jagen echter zal moeten worden gewagt, tot men als boven gezegd is, weet, waar het met den koning van Bonij naar toe zal: zijnde hij vooralsnog niet anders dan als bondgenoot te beschouwen; in voege dat ook hiervoren reeds aangewezen is.

De post te Maros is in een zeer vervallen staat, en was van den beginne slecht gebouwd, zo wel ten opzichte der vestingbouworde als materialen; zijnde nog geen dertig jaren oud, dog allerzijds zoodanig uijtgeweeken, gescheurd en ingezakt, dat daarvan niets goeds meer door reparatie te maken is.

De aldaar opgeschuurd liggende thiende padie zal het best wezen te laten herwaards brengen, voor zoo verre dezelve daar niet voor de artilleriepaarden noodig is; kunnende wanneer tegen het afloopen van het regensaysoen de voorraad te groot zij, daarvan publieke verkooping gehouden worden.

Hiermede de Inlandsche zaken en dezulken welke daarmede in regelregt of zijdeling verband staan, afgehandeld hebbende, zal ik alsnog eenige oogenblikken besteden om mijne gevoelens wegens het aanvankelijk huishoudelijk bestuur en wat daartoe betrekking heeft, in het kort open te leggen, met de opmerking: dat zich bij de overnaam van dit Gouvernement, al dadelijk heeft ontdekt, dat er zware reparatiën (*noodig?*) zijn aan de onderscheiden, zo militaire als andere publique gebouwen en logementen, zo in als buijten het fort Rotterdam — gelijk op de residentiën Maros, Boelecombo en Bonthain — zijnde het zeehoofd op de dekplanken na, geheel onbruijkbaar en de vlaggemast veelal verrot; terwijl de steene met pannen gedekte loods in de vorige Comp. thuyn staande, in een staat is om de volgende regenmoesson niet te kunnen verduuren. Dan het zal noodig wezen de orders van Hunne Excellentiën de Commissarissen-Generaal in te wagten tot de geheele of groote verbouwingen; en alleen bij voorraad moet gezorgd worden, dat de daken vóór het regensaysoen voorzien en de vensters zoo goed doenelijk gesloten kunnen worden. Intusschen zal ter voorkoming van ongelukken en schade voor het Gouvernement, de loods in de geweezen Compagnies thuyn dienen afgebroken en de materialen, waaraan men hier gebrek heeft, in het Kasteel of waar, voor ontvreemding geborgen te worden, ten eynde daarmede de overige gouvernementsgebouwen zo veel en goed doenelijk te kunnen repareeren. De gepalisadeerde posten Boelecomba en Bonthain moeten door de onderdanen aldaar volgens oude wet en gebruijck worden gerepareerd of geheel nieuwe gemaakt, waartoe slegts de orders worden gegeven.

De verpachting van alle 's Gouvernementsdomeinen is door de Engelschen geschied tot den ultimo December aanstaande, en zouden alzoo de maanden November en December de zulke zijn, welke het

minste afwerpen: door de nadere verpagting daarvan natuurlijk het Gouvernement (*zijnde?*) benadeeld geworden: weshalve ik het best gedacht heb die pagten te laten doorloopen, kunnende dezelve wanneer geen andere orders worden gebragt, tegen het uiteinde van December opnieuw openbaar na ouder gewoonte worden verpagt.

Twee van de Engelsche gekoperde kanonneerbooten of schoeners heb ik overgenomen, en moeten dienen tegen de zeeroovers, smokkelaars of waar het den dienst van Zijn Majesteit ter rustbewaring als anders, zal vorderen; in voege dezelve thans om de Noord naar Pankajene enz. zullen vertrekken; zijnde het zeer goed, dat dezelve gedurig onder de wal kruijsen tusschen Pare Pare en Tanakeke, gelijk ook langs en tusschen de eijlanden enz. Dezelve zijn geheel in orde gebragt; dog naar mijn gevoelen ontbreekt daaraan een gang koper, zijnde boven de tegenwoordige dubbeling sterk van den worm doorknaagd, en daar deese vaartuigjes met vier stukken zijn voorzien, komt mij dit onvoldoende voor, en geloof ik, dat zij met een jager, twee draaijbassen op stoelen agter op en twee stukken in de laag, dus met vijf stukken groot en klein boven de vier kanons, welke er tegenwoordig aan boord zijn, moeten worden versterkt.

De zielsbeschrijving schijnt mij toe ten tijde der Engelschen, zo al, gebrekkig te zijn geschied; terwijl daarvan althans geen behoorlijken lijsten worden gevonden.

Aan de instelling, welke ik, hier Gouverneur zijnde, omtrent de leprozen heb gemaakt, is ook de hand niet gehouden, terwijl evenwel een fonds om deze ongelukkigen op het Harteneiland in het westen van het Kasteel op den afstand van twee mijlen gelegen, afgezonderd te voeden enz. daar is. Intusschen is voor de gemeente ongelukkig, dat deeze allezints voorwerpen van medelijden, thans weder onder de gezonden rondloopen, met gevaar om ook besmet te worden.

De Engelschen hebben met mijn voorkennis de thuyn of het landje Mariso onverkogt gelaten onder toezigt van eenen Veldberg, tot daaromtrent de goedvinding van Hunne Excellentiën de Commissarissen-Generaal zal weesen ontfangen, zijnde het op zelve wijze noodig, de dispositie van Hoogstgen. Hun Excellentiën in te wagten op de door de Engelschen gedane verdeeling en wegschenking aan diverse personen van de landen vòòr de vlugt van den koning, door de Bonieren, zo hier omstreeks als op Maros en elders bezeten; hebbende ik den commissaris Dalton als omtrent Mariso belooft, dat deze perseeltjes tot dien tijd onder de bezitters zullen blijven.

De afschaffing van den slavenhandel zal ter deezer kuste te gelijk vele schrik- en gruweldaden, welke daarmede als vermaagschapt en bijna niet tegen te gaan waren, doen ophouden, en voor den land- en akkerbouw enz. een wijd veld openen.

Van mijne gevoelens omtrent den handel heb ik geene redenen

gevonden te wijken, maar wel te moeten blijven bij mijne in den jare 1803 de Hooge Regeering aangeboden consideraties ten dien opzichte en hierbij zal ik afbreken, verpligt zijnde het overige en datgeene, welke ik UwelEdelGestrenge niet mondeling mogt hebben gezegd en als met den vinger aangewezen, aan deszelfs onderzoek en verdere ervaring over te laten.

Vindende UWelEdGestr. agter deese gevoegd copie-correspondentiën met de Inlandsche vorsten, residenten enz. bij mijn jongst aanwezen gehouden, ten einde desgeraden achtende, daarvan gebruik te maken, en langs de wijziging (?) daaromtrent te kunnen vervolgen, zijnde genommerd van 1 tot 28.

Verschuldigde bereidwilligheid ten dienste van Zijn Majesteit, besef van eenig nut, dat UWelEdGestr. het vervatte in deese memorie, hoe gering ook, zoude kunnen toebrengen, heeft mij de pen in de hand doen nemen en alles ter nederstellen, wat mij tot voors. doel in gedagten te voren kwam; zonder mij aan den stijl noch schikking te veel te binden; toegevendheijd met op het ooghouding hoe bekrompen mijn tijd bij menigte bezigheden was, zal den stempel van goedkeuring er op drukken, en de ingeslopen misslagen, welke er bij mogen voorkomen als met den sluijer der menschenliefde dekken; terwijl zulks, gevoegd bij de bewustheijd, van dit werk met het beste oogmerk begonnen, en zo goed doenlijk voltooijd te hebben, mij genoegzame voldoening zal geeven.

Ik eijndige dit geschrift onder toewensching, dat 's Hemels zegeningen UWelEdGestr. steeds mooge nabij weesen; dat UWelEdGestr. in deszelfs dienstbetrekkingen en perzoneele belangen voorspoed geniete, en dit onrustig Gouvernement ten genoege van deszelfs superieuren en eigen voldoening zult bestieren.

blijven met zeer veel achting!

Maccassar den 20 October Aº 1816.

Mijn Heer!
UWelEdGestr. ootmoedige
Dienaar
P. T. Chassé.

Dit stellig niet onbelangrijk overzicht deed Chassé nog volgen door een kleine aanvulling, gedagteekend Makassar d.d. 26 October 1816 [1]. Hieraan heb ik echter slechts het onderstaande te ontleenen:

De eerst naar den landlooper, roover en brandstigter Aboe Bakkara [2] overgeloopene gewezene kollonel de Lort is vervolgens onlangs, toen

[1] Ik trof het alleen aan in de op bl. 419, noot 1, vermelde Schneither-verzameling.

[2] Verg. bl. 428.

ik hem deed nazetten, eerst naar craeng Tjinrapole, vervolgens naar den koning van Tanette en wijders naar den koning van Bonij gegaan; hebbende de koning van Tanette mij beloofd zijn best te doen om hem magtig te worden en hem daarna te zullen overgeven.

Uit het land van Boegies heb ik tijding bekomen, dat de koning van Bonij het hem ontrustende nieuws is gebragt, dat de Engelschen nog hier omstreeks waren om op hem te wachten en dat hij daarom zijn vertrek uit de binnenlanden had uitgesteld.

Over den hier vermelden kolonel De Lort zie bl. 62—63 en bl. 64 van mijn op bl. 421, noot 1, vermeld *Bestuur in 1817*. Er wordt nog op teruggekomen, naar wij zullen lezen.

II.

Rapporten naar Batavia van den gouverneur Kruythoff: een d.d. 27 October 1816 aan de Commissie-Generaal, twee d.d. 9 en 21 November d. a. v. aan den teruggekeerden commissaris Chassé, zoomede diens rapport d.d. 20 December 1816 hierover.

Van Kruythoff's eerste indrukken kenden wij tot dusver geen andere dan die van het jaar 1817 [1]. Uit dien hoofde verdienen bovenstaande stukken wel in herinnering te blijven; bovendien, gelijk wij hierna zullen lezen, heeft op eerstvermeld rapport Chassé nog gediend in zijn algemeen rapport over de afgeloopen commissie.

a. Kruythoff's brief van 27 October 1816 aan de Commissie-Generaal:

Den 7en dezer was de gedenkwaardige dag waarop deze bezittingen in naam van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, door den Kommissaaris Chassé van het Engelsch gouvernement wierd genomen; en door alle in- en opgezetenen de eed van trouw en gehoorzaamheid aan Zijn Majesteit plegtig afgelegd [2].

Het zij mij vergund Uwe Excellentiën met deze verblijdende gebeurtenis te vergelukken, met den oprechten wensch, dat dergelijke evenementen nimmermeer mogen gebeuren en de Nederlandsche vlag, waar dezelve ook werd geplant, onder Godes zeegen ongestoord mag blijven waaijen en dat onder de regeering van Uwe Excellentiën Zijner

---

[1] Verg. *Herstel* t. a. p. bl. 324 vv.

[2] Verg. *Herstel* t. a. p. bl. 316.

Majesteits bezittingen in deze gewesten, in voorspoed meer en meer mogen toenemen, opdat zij als weleer mogen strekken tot luister en vermeerdering van den bloeij en welvaart van ons dierbaar vaderland.

— —

Omtrent alle verder vereischt wordende reparatiën of verbeteringen zal de Heer Kommissaris, door wien alles nauwkeurig is opgenomen, Uwe Excellentiën de nodige voorstellen doen — — — — — — —

Moeilijk valt egter alhier dergelijk reparatie te laten doen, daar er bijna geene ambagtslieden alhier te vinden zijn. Vergunt mij dierhalven Uwe Excellentiën te verzoeken om dit Gouvernement van bekwame timmerlieden en metselaars te willen voorzien, dewijl alles wat tot 's Konings fortificatiën en gebouwen enz. benoodigd zal zijn anderzints te kostbaar en gebrekkig zal kunnen worden verrigt.

Even moeijlijk is het hier om 's lands werken verrigt te krijgen; dewijl daarvoor niet anders als de volkeren werden gebruikt, die daartoe van Saleijer jaarlijks overkomen, en die bij overkomst verpligt zijn om 40 dagen, ten getale van 210 koppen, dienst te doen, waarvan egter 80 koppen ten voorschreven einde verblijven gedurende het jaar, dienende tot schoonhouden van het kasteel en in de pakhuisen [1], terwijl men geen dispositie of Heerendiensten anders heeft van de opgezetenen, sorteerende onder de Regentschappen tot het Gouvernement gehoorende; nieuwe introductie tot pressing van die volkeren op 's Gouvernements grondgebied (: zooals op Java zeer opmerkelijk wordt gedaan: [2]), zou alhier in de presente gesteldheid eene naar mijn inzien onvoorzigtige stap zijn. Ik heb daarom den Kommandant der troepen [3], die, zooals mij uit zijn brieven is gebleken, zeer pressant is geweest om de op Maros en andere posten gevorderd wordende werkzaamheden ten einde te brengen, evenals zulks reeds aan hem door den Heer Kommissaris was geschied, niet kunnen toestaan, de daartoe gevraagde manschappen — maar vermits hij niet scheen te kunnen wagten tot de komst van de jaarlijksche bezending van Saleijer, die intusschen op den 17^{en} dezer is aangekomen, alleenlijk kunnen proponeeren om de voorhanden zijnde Saleijereesen met achterlating van alle werkzaamheden alhier, daartoe te gebruiken, gelijk dan ook dat volk derwaards is afgezonden, met aanschrijving nogtans aan den Resident om een aanvraag te doen aan de Regenten om volk uit de Regentschappen tot adsistentie.

De Kommandant voornoemd heeft mij nader bij brief van den 19^{en}

---

[1] Verg. bl. 433.

[2] Er staat echter „zeer onderwerpelijk"; wellicht schreef de Gouverneur „zeer opmerkelijk", dat het in ieder geval, wegens de geproclameerde afschaffing van heerendiensten door Raffles, was.

[3] Bischoff: *Herstel* t. a. p. bl. 315—316.

dezer bekend gemaakt, voornemens te zijn zig naar Maros te begeven [1] met verzoek om informatie hoedanig onze betrekkingen met den vorst van Bonij gesteld zijn, en hoe hij zig omtrent deze natie bij voorkomende gelegenheid zou dienen te gedragen. Hierop heb ik geantwoord, dat wanneer er eenige hostiliteiten mogten worden gepleegd, geweld met geweld te keer te gaan, en dat wanneer tot herstel der rust en veiligheid 's Lands wapenen mogten worden vereischt, ik niet in gebreke zou zijn hem daarover te informeeren. Geen meer bepaald antwoord heb ik hierop kunnen geeven omdat de Heer Kommissaris nog geen antwoord van den koning van Bonij had ontvangen op Zijn Ed. communicatie van ons arrivement en uitnoodiging om de contracten te komen vernieuwen, te meer daar in het algemeen alles tot dusverre zeer rustig bevonden is [2]; dan hierop ontving ik eene nadere brief van den kommandant, waarbij aan mij wierd verzogt een antwoord op de vraag: moeten de Boegineezen provisioneel rustige bezitters gelaten worden van dat grondgebied, welke zij thans bezitten en aan ons Gouvernement behoort, zig daarbij beklagende volstrekt ignorant te zijn gelaten, van alles wat er van wege het Gouvernement met dien vorst is of wordt verhandeld, en hoe of men hem als vijand, met wien men al of niet in onderhandeling is, beschouwt, en dat hij als kommandeerende de voorposten in alle zijne verrigtingen militairement zou te werk gaan.

En daar dit schrijven duidelijk bewees, hij van al hetgeen de Inlandsche zaken betrof onderrigt wilde zijn, en ik oordeelde in mijne betrekking daartoe niet verpligt te wezen, heb ik hem aangeschreven, dat het mij leed deed hij in dit verkeerd denkbeeld verkeerde en mij dus verschonen moest om op die vraag te antwoorden, onder informatie, dat ik niet in gebreke zoude blijven hem kennis te geven, wanneer de militaire macht vereischt werd om de eer en het regt van Zijne Majesteit den koning op zijn bezittingen alhier te handhaven; en dat het den Heer Kommissaris met wien ik daarover een mondgesprek heb gehouden, evenmin als mij bewust was er eenige vredebreuk met den koning van Bonij plaats vond of immer met ons plaats had gevonden.

Hierop wederom een brief ontvangen hebbende, met een nader verzoek en aandrang deswegen, heb ik den Kommandant overgewezen tot den heer Kommissaris, als werdende de Inlandsche zaken door ZijnEdGestr. gedirigeerd en intusschen mij gedragen aan mijn vorig schrijven, met bijvoeging, dat ik het onberaden oordeelde en met het

---

[1] Bischoff was er ook reeds den 6[en] September 1816 geweest; over zijn bevindingen bracht hij een rapport uit den 12[en] d. a. v. Zie *Herstel* t. a. p., bl. 316; het verslag vindt men afgedrukt als Bijl. VII (bl. 325—328) van mijn op bl. 421 noot 1 vermeld *Bestuur in 1817*.

[2] Verg. *Herstel* t. a. p., bl. 320.

heijlzaam oogmerk om in rust te blijven strijdig om offensive daden te doen.

De voorzigtige wijze, waarop de Heer Kommissaris in deze Inlandsche zaken te werk gegaan heeft, oordeele — — — — ik het allerbeste; men diene zekerheid te hebben of de Koning van Bonij al of niet zig gerust wil gedragen en Gouvernements grondgebied respecteeren alvorens te denken aan gewelddadige maatregelen. Het lang dralen is den Inlander eigen; daaraan toe te geven en geduld te hebben, dient men zig vooreerst en tot dat men van zijn intentie is overtuigd, te getroosten; want om offensief te ageeren is onze macht te klein, en hiermede valt inderdaad niets te winnen in een arm land, dat door den slavenhandel en gedurige oorlogen is ontvolkt en in dit tijdstip nog door dien voormaligen handel zonder industrie om door middel der culture en andere nuttige bedrijven tot een trap van welvaart te komen.

Ik heb niet voorbij mogen gaan een en ander onder het oog van Uwe Excellentiën te brengen om alle verkeerde uitlegging te voorkomen en neme de vrijheid Hoogstdezelven aan te bieden in copia de brieven etc. daartoe betrekkelijk, met eerbiedig verzoek gemunieerd te mogen worden met Uwer Excellentiens welbehagen in hoeverre ik het bestier alhier moet of verpligt ben te defereren aan den kommandant.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

De Kommandant meerm. heeft mij nog bij brief aangeschreven en bekend gemaakt g'informeerd te zijn, dat de officieren van de burgerij de vrijheid hadden gebruikt zig te decoreeren met distinctieve teekenen voor officieren van Zijner Majesteits armée bepaald, en geen kennis te dragen dat die officieren met militaire rangen waren vereerd, verzocht, dat gemelde officieren mogten worden geinformeerd, dat zulks niet kon gebeuren, dan alvorens Zijl. door een wettige aanstelling met militaire rangen worden bekleed; met voorstel om die officieren totdat hierover nader door Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal en Chef zoude zijn gedisponeerd, hunne oude monteering en decoratie (: met aanneming van onze nationale cocarde :) te laten behouden, alzoo die niet overeenkomen met die voor 's Konings armee bepaald; en door den Heer Kommissaris Chassé g'informeerd zijnde, dat de burgerij op den vorigen voet is gecontinueerd geworden, zo heb ik, ofschoon van ouds de burger officieren altijd het dragen van militaire decoratiën is geaccordeerd en niettegenstaande ik bewustheid drage, daarover ter hoofdplaats veel twisten zijn ontstaan, die in der Burgeren voordeel zijn afgeloopen, hun het dragen van deze eereteekenen verboden en aangezegd om overeenkomstig het voorstel van den Kommandant voorn. zig te kunnen kleeden; dan vermits de Kommandant der Burgerij alhier [1], uit naam van de gezamentlijke

[1] De in deze streken zeer bekende De Siso: verg. *Herstel* t. a. p. bl. 305 en 315.

Burgerofficieren mij te kennen gaf, dat zij in oude monteering niet wel verschijnen konden, zonder met leedwezen te denken aan de overheerschingen der Engelschen, met voorstel om gewapend in burgerkleeding de wachten te mogen betrekken, is dit door mij aan hen toegestaan.

De Burgerij, ofschoon in getal zeer gering, oordeel ik nuttig om alhier te worden aangehouden in vele gevallen; vooral in de tijden van het bezit der Engelschen heeft dezelve in deze kolonie zig gedistingueerd; en verpligt in Vlaardingen alle nachten voor de veiligheid te waken, neem ik de vrijheid in Uwer Excellentien gunstige aandacht aan te bevelen en verzoeke Hoogstderzelver order om hun met andere van de militairen afgescheiden teekenen te kunnen decoreeren, om, zoveel in mijn vermogen is, de goede verstandhouding tusschen Militair en Burgerij te cultiveeren, die ik tot mijn leedwezen moet betuigen door deze dadelijk gevorderde eisch eenigzints heeft geleeden.

— —[1]

Daar alhier hoegenaamd geen kaarten van de ligging der landerijen, gehoorende tot de bezittingen van Zijne Majesteit den Koning, onder de archieven gevonden of bij een der ingezetenen te bekomen zijn, acht ik het van mijn pligt Uwe Excellentiën daarvan informatie te geven en eerbiedig voor te stellen om indertijd een bekwaam Ingenieur herwaards te zenden, ten einde die Landen naauwkeurig op te nemen en daarvan opnieuw een kaart te formeeren.

Te wenschen ware het alhier onder de ingezetenen meerder Europeërs waren; de Inlandsche kinderen met de taal slegt bekend zijnde, is het moeilijk tolken te vinden; het zoude dierhalve naar mijn inzien — — — zeer nuttig zijn als Uwe Excellentiën konden goedvinden eenige jongelieden herwaards te zenden, die als ondertolken de taal en de gewoonte van de Inlandsche volkeren zouden kunnen aanleeren om indertijd van dienst te zijn.

Van oude tijden af aan tot op onze komst zijn alhier in dienst geweest een twaalftal dragonders, die altijd hebben gediend tot een wacht voor den Gouverneur, (*wanneer?*) hij of een kommissie uit zijn naam 's Gouvernements landen doorreisde tot het doen der jaarlijksche verthiening, terwijl zij intusschen dienden tot het bestellen van brieven of orders aan de ambtenaaren en twee daarvan altijd den Gouverneur vergezelden, wanneer hij uitreed. Dit corps is door den Kommandant gedeeltelijk in den militairen dienst geëngageerd, en daardoor vervallen den dienst, dien de Gouverneur daarvan had, zonder dat in plaats daarvan eenige voorziening is gedaan. Niet gesteld op eenige honneurs of aanzien om bij het uitrijden van een paar van die ruijters verzeld te zijn, vinde ik egter nuttigheid en zelfs een noodzakelijkheid voor

[1] Over administratieve bevoegdheden.

den Gouverneur om over eenige dusdanig dienstdoenden te kunnen disponeeren, zoals de residenten op Java ten hunne dienst hebben de Djajang Sekars of zo genaamde Strikruijters, onder hunne directe orders staande. Het zij mij dierhalve eerbiedig vergund Uwe Excellentiën voor te stellen om twaalf inwoonders of inlandsche kinderen alhier voor het civiel bestuur te engageren, om als oppasser ten voorz. einde dienst te doen.

De Gouvernementswoning binnen het kasteel is, zoals de meeste gebouwen, in een zeer vervallen staat; ook reeds zeedert lange jaren onbewoond gebleven. De Gouverneur heeft dierhalven een eigendom in Vlaardingen gehad voor eigen rekening; doch dit is door de komst van den Heer van Braam, die niet verzekerd was in der tijd dit weder aan zijn vervanger te zullen kunnen verkoopen, in particuliere handen gevallen; dit aan de gezaghebbers verhuurd gebouw is tegenswoordig mede in een zeer vervallen staat. Geene andere geschikte woonplaats voor den Gouverneur is hier echter te vinden, dog de kosten van de huur komen met de reparatiën te hoog om te kunnen worden gedragen.

Daar het toch noodzakelijk is, dat des Gouverneurs woonplaats buiten het Kasteel zij, om bij aankomst der vorsten en hun geleide te vermijden van onze sterkte of zwakheid binnen hetzelve kennis te bekomen, waarom, ter voorkoming van dien, voormaals van de zogenaamde Compagniesthuin, die nu afgebroken wordt, gebruik gemaakt werd, zo zij het mij vergund Uwe Excellentiën eerbiedig voor te stellen, om den Gouverneur een vaste woonplaats te verzekeren, en ten dien einde mij te qualificeeren, om het Gebouw en thuin,[1] waarin ik thans mijn verblijf houde, voor eigen rekening in te koopen, en te laten repareeren, tegen zodanigen prijs, als ik hetzelve zal kunnen bekomen, met dezen verstande nogthans, dat degene, door wien ik in der tijd zal worden vervangen, in de verpligting zal zijn hetzelve over te nemen, met korting van twee procent 's jaars van het volle bedragen voor den tijd van mijn verblijf en dat dit insgelijks van den een op den andren gelijkerwijze overgaat om ten laatsten een aan den Lande vervallen eigendom te worden.

Dan daar ik in waarheid erken, geene fondsen te bezitten, om zulk een gebouw aan te koopen, zoude de Weeskamer alhier kunnen worden geauthoriseerd, om bij preferentie het kostende daarop in leen te geven op gelijke renten door den Gouverneur te betalen als andere uitgezette kapitalen op hypotheek bij hunne administratie voortloopen[2].

[1] De briefschrijver bedoelt hier, denk ik, het gebouw te Vlaardingen. De gebouwen in den Thuijn waren, naar hij zegt te voren, afgebroken geworden.

[2] Een knoeierige regeling, gelijk ten tijde der Compagnie ook op Java bestond en waaraan C. C. G. G. een einde hadden gemaakt: verg. mijn werk: „Het Nederlandsch-Indisch Bestuur in 1817, tot het vertrek der Engelschen" (1913), bl. 84—88.

[1] Ik verzoeke met Uwer Excellentien orders te mogen worden gemunieerd, hoedanig ik in den vervolge mijne brieven en papieren zal moeten inrigten, en welke regel in de verslaggeving van den staat van deze bezitting door mij zal behooren te worden geobserveerd.

Ik bidde Gods zegen over Uwer Excellentien perzoonen en Raadsbesluiten, beveele mij in Hoogstderzelver veel vermogende bescherming en blijve steeds met de diepste eerbied

HoogEdelGestrenge Heeren

Macasser	Uwe Exellentien!
den 27 October	trouwschuldige gehoorzaame dienaar
1816.	Hs Ts Kruijthoff.

b. Brief van 9 November 1816 van Kruythoff aan Chassé te Batavia:

Na de afzending van mijnen brief van den 31en passato, op den 4en dezer [2], heb ik ontvangen een brief van den koning van Bonij, aan Uw Groot Achtb. gerigt, gedagtekend den 19en October, en gisteren nog twee anderen van den 24en en 27en van deze maand, van dewelke ik mij de Eer geve Uw Groot Achtb. de translaten bij desen aan te bieden, onder No 1, 2 en 3.

Uit den inhoud zal Uw Groot Achtb. ontwaren, dat het de intentie niet is van dese vorst om hier heen te komen, of om zijn gewapend volk terug te laten trekken van 's Gouvernements grondgebied, om redenen de Rijksbestierder niet weder terug is gekomen, en dat men voorwendt zonder hem geene Rijksvergadering kan houden om over schikkingen, die gemaakt moeten worden te raadplegen [3].

Ofschoon die vorst zijne blijdschap aan den dag legt over onze komst en zijn wensch heeft betuigd te zijn, dat de rust en vrede op Celebes worde hersteld, verraadt zijn schrijven, dat hij van de bevorens hem of zijn voorvaderen vergunde vrijheid op het grondgebied van het Gouvernement (*te wonen?*), weder wil jouisseren, als een door verouderde gewoonte toegekend recht, en ik vrees, dat zonder eene dadelijke voldoening Bonij nimmer toestaat, dat zijn volk van het grondgebied terugtrekt, tenzij men hem daartoe door de wapenen dwingt [4].

Ik heb het nodig geoordeeld hem nogmaals in het vriendelijke te vermanen, om gehoor te geven aan Uw Groot Achtb. schrijven om

[1] Dit slot neem ik op, om weder eens te doen zien, wat verschrikkelijke zeurkousen deze Nederlandsche ambtenaren konden zijn. Ook in dit opzicht staken zij hoogst ongunstig bij de vertrokken Engelsche ambtenaren af.

[2] Deze brief is mij onbekend.

[3] Verg. over dien Rijksbestierder *Herstel* t. a. p. bl. 324—325 en *Bestuur in 1817* (1913) t. a. p. bl. 61—64.

[4] Over de in bezit genomen gronden, verg. hiervoor bl. 423.

herwaards te komen en zijn volk de wapenen te doen nederleggen, zo als Hoogstd. zal blijken uit mijn brief, deeze eerbiedig in copie verzellende onder N° 4.

Maar wat daaromtrent ook op het papier wordt gebragt, hun verblijven van Bompe Gade Boutualacq zal altijd datgeene wezen, dat ze weder terugbegeeren [1]. Dit niet kunnende worden toegestaan, zo als ik met Uw Groot Acht. toestem, is het zeker, dat zij vasthouden, hetgeen zij hebben en om hun hiervan terug te brengen, zie ik, dat schoonschijnende woorden de wapenen niet zijn, die kunnen worden gebruikt; maar een kragtdadig besluit, om hen op de eene of andere wijze tot reden te brengen, zal moeten worden genomen; dog niet alleen op de wijze en de middelen, dat Uw Groot Achtb. mij bij Hoogstd' Memorie heeft voorgeschreven; maar ook met wapenen van onze zijde, naardien ik mij in geenen deele kan vlijen met de hulpvaardigheid van den koning van Tanette, wiens gedrag mij, zo als ik bij mijn jongste schrijven reeds heb gezegd, verdagt voorkomt; want daar hij mij heeft laten weten onderscheide malen dat hij mijn zendeling in persoon zoude volgen, en tot heden van hem geen de minste narigt verder heb, is dit immers eer een blijk, hij voor als nog geen intentie heeft om over te komen en evenmin om den kraëng Tjinrapole, die zig nog op Pankajene bevindt, van daar te verdrijven.

Op deze zal men dierhalven niet kunnen rekenen in het voorgesteld geval, maar welligt als een macht tegen onze bondgenooten, die dierhalven krachtdadig zullen moeten worden ondersteund; tenzij hunne Excellentiën mogten kunnen goedvinden om de zaken op den presenten voet te laten, totdat door hen een gezantschap naar Batavia wordt gezonden om die te regelen; maar ook dit verwagt ik niet, dat Bonij zal doen, voor en aleer de Tomilalang is teruggekeerd, waarmede dus wellicht een rond jaar verloopt, zonder dat er eenige verzekering is voor het grondgebied van Zijn Majesteit, terwijl naar mijn inzien, zulk een geduldige verdraagzaamheid, de Eer en Grootheid van onzen Koning niet gedoogt, ja dit volk stouter en onderneemender op hunne pretentiën zoude maken.

Ik vereere mij hierbij in te sluiten een translaatbrief van den koning van Tanette aan den Resident te Maros, en een translaat van een brief, eenige dagen later geschreven door zekeren Inlandschen priester, genaamd Intje Lolo, sub N° 5 en 6, ten bewijze dat Tjinrapole in het geheel nog geen beweging maakt om te verhuizen; maar zig door schrikbarende uitstrooisels 's volks bijgeloovigheid zoekt ten nutte te maken om zig te versterken, zonder dat Tanette nog eenige toebereidselen maakt, om hem hierin tegen te gaan, maar alles op den langen baan wil schuiven. Blijkbaar is het dus, dat men alles zo

[1] Verg. bl. 429, noot 3.

opregt niet meent, als men in het eerst heeft opgegeven. Ik heb den koning van Tanette hierover onderhouden, zo als Uw Groot Achtb. zult beogen uit mijn brief, waarvan almede copia bij deze voege Nº 7. Dan ik heb daarop nog geen antwoord ontvangen, schoon het reeds zes dagen geleden is, dat mijn zendeling weder is teruggekomen. Indien die vorst ons wezentlijk toegedaan is, zal de inhoud spoedig de gewenschte uitwerking moeten hebben, of wel zijn ware gevoelens ontdekt hebben.

Intusschen daar alles nog in den besten staat van rust is en ik niet bevreesd ben, die zal worden gestoord, zal ik afwagten wat hiervan worden zal, totdat ik mij gemunieerd zal vinden met de orders van hunne Excellentiën de Heeren Commissarissen Generaal.

— —

Dit schrijven deed de gouverneur een paar weken later volgen door onderstaanden brief aan Chassé d.d. 21 November 1816:

Ik heb het van mijn pligt geacht Uw Groot Achtb. bij deze onverwagte gelegenheid in haast aan te bieden het duplicaat van mijne op den 9en dezer afgezonden brief en bijlagen. En voege daarbij de zedert gewisselde brieven met den koning van Tanette, lrs A. en B., waaruit Uw Groot Achtb. zal blijken dat ik nog in het minst geen vordering heb gemaakt met de verlangde en aangedrongen verhuizing van den kraeng Tjinrapole. Die onverlaat is niet van gedagten om van daar te vertrekken, en zal door geweld van wapenen daartoe verpligt dienen te worden; want de koning van Tanette is te bevreesd voor Bonij om iets te beginnen, gelijk hij zelf betuigt, en daarom geloof ik, dat zijn herwaartskomst ook wordt uitgesteld. De brief van den koning van Sidenreng, dien ik mij vereere onder lr C. hierbij te voegen, en wiens woorden ik vermeen, dat opregt zijn, duid aan, hoe Bonij gezind is en geen de minste gedachte heeft om zig te onderwerpen. Mijn zendeling, dien ik met den aan hem geschreven brief (waarvan ik bij mijn vorige gewag gemaakt heb) [1] heb afgezonden, is nog niet weder terug; doch ik verwagt niet anders als woorden, die niets afdoen.

Tanette is met Bonij in goede verstandhouding, en ik geloof niet, dat hij buiten hem iets ondernemen zal; ik ben geïnformeerd, dat hij een mondgesprek met hem zal gaan houden op eene bestemde plaats, alwaar van beide zijden quasie een jagtpartijtje zal worden aangelegd. Indien Tanette opregt is, zal dit welligt den laatstgemelde tot inkeer brengen, maar hierop is weinig staat te maken. Tanette, naar het mij voorkomt, speelt de staatkundige en zal het Gouvernement en Bonij beide te vriend houden, om in alle geval zijne maatregelen zeker te kunnen nemen.

---

[1] Zie bl. 447—448

Ik vrees dierhalven, dat de luister van onzen Vorst niet duldt, dat men lang een geduldige rol aanneemt; maar doet zien, dat men niet zwak genoeg is, om tegenwoordig zo toegevend te zijn als vóór dezen, wanneer men aan alles gebrek had. En de kwaadwilligen tot reden te brengen door middel van anderen is (onder gunstige welduiding) geen zaak, die thans bij de hand dient genomen te worden, omdat men dan weder voor de zoodanigen, die zich het best interesseeren, toegevendheid moet gebruiken, die in der tijd wederom hetzelvde gevaar van hunne zijde doet geboren worden. Ik ben dus van gevoelen, om wanneer de Kraeng Tjinrapole in het aanstaande jaar in de goede moesson (want tot zo lang is aan dien rover niets te doen, wil men de Europeanen niet exponeeren aan de injuriën van het regenagtig weder en andere ongemakken, daarmede vergezellende) niet van Pankajenes verhuisd is, hem daar van daan te verdrijven door onze eigen macht, en, onverschilliger wijze, daartoe de welmeenende Bondgenooten uit te noodigen door eene eenvoudige kennisgave van ons voornemen, aan hem overlatende daarbij al of niet te assisteeren, om alzoo geene aanleiding te geven tot pretentiën, die zij in zodanige gevallen vooraf berekenen. Is dit mijn gevoelen in het oog van Uw Groot Achtb. welligt een maatregel, die het belang niet is van het Gouvernement en dat welligt het wijzer oordeel van hunne Excellentiën, de Kommissarissen Generaal, een toegeven als middel begeeren om de inwendige rust te bewaren, verzoek ik eerbiedig verschooning, en dat ik met Hoogstd. geëerbiedigde bevelen mag worden gemunieerd.

De gezanten van Soppeng zijn alhier aangekomen en door mij op gisteren ontvangen. De koning van dat rijk durft hetzelve niet te verlaten, omdat men hem ontrust, dewijl hij de Engelsche parthij gekozen heeft. Zekere Aroe Tanette en Aroe Baroe kwellen hem nog gestadig, hetgeen Bonij, zo als UWEdGrootAchtb. te regt heeft aangemerkt bij Hoogstd. Memorie, zeker aanstookt [1].

In dezen stond is alles in de beste rust op deze Bezitting — — —
— —

c. Rapport van Chassé d.d. 20 December 1816 aan de Commissie-Generaal over de onder *b* vermelde brieven (bl. 447 en 449), die met de bijlagen door hem werden aangeboden: [2]

blijkende het naar mijn inzien, uijt de drie aan mij geschreven brieven door den koning van Bonij, bijlagen L^tra C., D., E.:

Dat hij zeer verblijd is over de terugkomst van het Nederlands Gouvernement, waarop hij verklaart zijn hoop en vertrouwen te vestigen,

[1] Zie bl. 450.

[2] De onder *b* vermelde brieven zegt hij gedateerd te zijn 9 en 12 November 1816; daarentegen is de laatste brief gedateerd 21 November. Welk stuk in deze foutief is, kan ik niet uitmaken.

en verheugd te zijn, dat de Engelschen Celebes verlaten hebben; voorts, dat hij de vrede verlangt op Celebes hersteld te zien, en wenscht, dat nimmer weder een andere als de Nederlandsche vlag aldaar zal waaijen.

Dat hij ten meeste verlangt en als een zeer aangelegen zaak acht, dat de Tomilalang of Rijksbestierder van Bonij, waarvan onder het Hoofddeel van Inlandsche zaken breeder is geschreven [1], weder aldaar terugkome, ja, dat hij zig niet buijten het land van Bonij zal begeven, noch zig ergens over uitlaten, vóór dat deze weder terug zal zijn; zijnde dit artikel ook het eenigste, waarom hij mijne bewerking verzocht;

Dat hij, schoon niet volkomen duidelijk, de door hem verlaten landen terug begeert te hebben.

Zijnde het, naar mijn inzien, uit gemelde brieven op te maken en zeker, dat Bonijs Koning geen oorlog maar vrede met het Gouvernement verlangt; terwijl het naar mijn gevoelen nog zekerder is, dat hij van den oorlog, ook zoo wel door zijn Rijksgrooten als volk, gelijk door de Bondgenooten zoude weerhouden worden; van welk eerste de blijken klaar zijn geweest, toen zijn volk in aanmarsch tegen de Engelschen, dadelijk zonder order van den Koning in te wagten, op het zien van mijn zendeling met een brief, de wapens hebben neergelegd en teruggekeerd zijn.

Het komt mij voor, dat de Gouverneur Kruithoff, blijkens zijn bovengemelde brieven, de zaak met Bonij en om denzelven zoo maar aanvallenderwijze te verdrijven, te ligt opneemt; want, eens begonnen hebbende alzoo te handelen, zoude hij, stelle ik, veel meer werk over de vloer gehaald hebben, als hij weder in staat zou zijn met groote kosten en aanvoer van vele troepen op te ruimen; waarvoor dan eindelijk, en wanneer alles nog voordeelig was afgeloopen, men tot betaling een geheel arm volk, dat ons zelfs nog gedeeltelijk was toegedaan, en een mogelijk voor een derde eeuw bedorven land, zoude bekomen; en wat meer is, hetzelve met groote kosten, welke nimmer, zoo min als de oorlogsgelden, daaruit vergoed kunnen worden, moeten bewaken. Dan zal Bonij tog weder plaats voor een andere ondernemenden Celebeschen vorst of vorsten maken, zoo als Makassar voor Bonij, welke de slaven der Makassaren waren, gedaan heeft; want ook alle de andere Celebesche koningen en volken weten zig meesterlijk als door heersch- en hebzugt gedreven, van hun macht te bedienen, wanneer zij dezelve oordeelen vermogend boven die van andere te zijn.

Het is, mijner achtens, ontegenzeggelijk dat Bonij geen regt heeft om den Tomilalang van ons te eischen; maar alleen als bondgenoot

[1] Zie hierna.

de tusschenwerking daartoe kan verzoeken, en dus dat de koning van Boni kwalijk doet, tot daarna zijn komst naar buijten zijn land, om in onderhandelingen met het Gouvernement te treden, uit te stellen.

Dan, naar mijn inzien, is zijn vordering op de door hem en zijn voorouders bezeten en ten tijde der Engelschen ontruimde landen, een zaak van een anderen aard, en bij eene nauwkeurige onzijdige beschouwing mogelijk zoo ongegrond niet; want, behalve dat ons Gouvernement zich den oorlog tusschen de Engelschen en Bonij niet aantrekt, noch aangetrokken heeft, komt dat de landen, welke Boni nog aan de westzijde van Celebes occupeert, ook landen zijn van de Engelschen genomen en volgt daaruit wederkeerig regt in hetwelk hij zig door wederzijdsche teruggave ook buijten twijfel gaarne zal laten vinden en tevreden zijn. Doch hierbij zouden wij meer dan de Koning van Bonij verliezen; want de perceelen of stukken land welke wij thans van hem in bezit hebben, zijn ongelijk beter voor ons gelegen, en veel voordeeliger dan die hij van ons heeft, waaromtrent de lijst bijlage N°. 258, wegens nog in October alles op Maros uitgestaan hebbende thienden en de zoogenaamde Koningspadij, naar gebruik opgeteekend met 422000 bossen, eenige toeligting kan geven.

Wanneer nu, genoegen gevende, bekend wordt, dat Craeng Tjinrapole niet ter order van Boni's Koning zig op Pankajene blijft ophouden, dan komt het mij voor, dat men, als Boni's Koning door andere minnelijke wegen niet geheel met zijn gezag in de binnenlanden van Bonij te vreden en dus aldaar te houden is, en van zijn voorschreven vordering niet wil afzien, dat men daar een goede ruijling zoude doen, met aan Bonij's koning de voren bedoelde in zijn bezit zijnde landen, of wel nog veel verkieselijker, Mandellie en Sagerie, de noordelijkste en onvrugtbaarste van 's gouvernements gronden (welke ook door den oorlog tusschen Bonij en de tegen hem in 1795 verbonden geweest zijnde vorsten, tot nog toe geheel ontvolkt en bedorven zijn) af te staan; en daarvoor al welke als door hem tot den jare 1814 wierden bezeten en meest van 1667 af althans van de 17e eeuw onder zijn voorvaderen waren, te behouden; tot staving van welk gevoelen, de redenen bij de eerste afdeeling van mijn verslag wegens de Inlandsche zaken en mijn nagelaten memorie aan den Gouverneur breeder bekend staan; zijnde althans zulke of diergelijke overeenkomst, naar mijn gedachten, verre voor geweld te gebruiken, te verkiezen, daar bovendien niet kan gezegd worden, dat er volstrekt geen recht tot die vordering aan de zijde van Bonijs Koning is.

Aangezien de sedert mijn vertrek nadere toedracht van zaken en vooral het voorzigtig handelen van Tanette's Koning, dunkt mij, dat men, om insgelijks en niet overijld te werk te gaan, ervaring behoort te bekomen, hoe het gelegen is, namentlijk of men Craeng Tjinrapole als afgescheiden van de zaak van Bonijs Koning op Pankajene zijnde,

al of niet moet beschouwen, gevolgelijk dat men Bonijs Koning, alzoo Craeng Tjinrapole een Bonijsche prins is, en het gezag van dien vorst erkent, behoort aan te manen hem, Craeng Tjinrapole, van daar zonder uitstel te doen verhuizen, zullende dan het antwoord onmiddelijk de zaak beslissen. Mogt hij daar zijn zonder of buiten het gezag van den Koning van Bonij; dus van denzelven geen order hebben dat stukje land voor hem te bewaken, als een gevolg van den tegen de Engelschen plaats gehad hebbenden oorlog, dan zal het ook niets om het lijf hebben, om hem met geweld weg te jagen, waartoe in dat geval de tegenwoordige bezetting van Maros overvoldoende kan geacht worden. Evenwel is het, aangezien den tegenwoordigen staat van zaken, naar mijn gevoelen, vooral niet goed om zonder kennisgeving en uitnoodiging van de Bondgenooten, en althans van dezulke, die daar nabij liggen, dit te doen. Eerstelijk, zullen Zijner Majesteits troepen, zooals de Engelschen dat jongst ondervonden hebben, door vermoeijende marschen welke mogelijk ter vervolging noodig kunnen worden, zonder medehulp der Bondgenooten, meer dan door vechten, aan lijf en leeden schade lijden. Tweedens, worden de Bondgenooten, met hen daartoe te noodigen, aan de zaak, welks afloop men niet altijd in het zekere berekenen kan, als gebonden, en maken of houden zig althans ter hulpe vaardig. Derdens, is men in de mogelijkheid, door een groot getal menschen zamen te brengen, den vijand of roovers in te sluiten, daardoor een geweldige slagting onder hen te maken en een schrik voor den vervolge te doen geboren worden; dan wel dezelve reeds bevorens te doen buigen of vlugten. Vierdens, zoude, met den voorbijgang der Bondgenooten, in hen nog een wantrouwen worden gewekt, hetwelk nimmer dan van nadeelige gevolgen voor het Gouvernement kan zijn. Ja, ik zoude er zelfs voor wezen, om den koning van Bonij wegens zulk een te nemen maatregel niet onkundig te laten.

"Als nu in eenigzints nader verder onderzoek en beoordeeling tredende van de brieven van den Koning van Bonij, betuige ik Uwe Excellenties, daarbij, zoomin als bij die van Tanette's Koning, bijlagen G. en K. iets te vinden tegen de welvoegelijkheid en hetgeen de Bondgenooten verschuldigd zijn; veelmin, dat daarbij misleidende, rustverstorende of wantrouwen inboezemende vooruitzichten voorkomen, noch kwade wil ontdekt wordt; maar vinde mij veeleer daardoor gesterkt in mijn gevoelens, welke onder het Hoofddeel van Inlandsche Zaken bij het verslag Uw Excellenties zijn aangeboden en bij mijn nagelaten Memorie aan den Heer Kruythoff omschreven staan.

De onder de Bijlagen dezes door den Gouverneur Kruythoff aan Bonij en Tanette afgevaardigde brieven, bijlagen L.* T, J, L., zijn mijner achtens volkomen geschikt, om den van ouds steeds door het Gouvernement ingeslagen en in te slaan bevolen minnelijken weg, ter vereffening van geschillen met de Celebesche vorsten, te volgen. Doch

ik kan niet begrijpen, wat de Gouverneur Kruythoff bedoelt, met bij zijn brief te schrijven, dat de koning van Bonij zig niet zal onderwerpen tenzij hij denzelve niet voor bondgenoot erkent, maar als overwonnen aanmerkt. De koning van Sidenring meldt bij zijn brief, bijlage Lr M, welks inhoud door den Gouverneur Kruythoff bij zijn brief Lr B als oprecht wordt geacht, dat de koning van Bonij, op de uitnoodiging dus, den koning van Tanette geantwoord had, dat het even was of hij de togt naar Makasser deed dan niet; want dat het rijk van Boni in alle gevallen zoude gescheurd worden, zoodat het beter was om niet te gaan, Ook dit dicteert, mijner erachtens, dat hij ter oorzake van hem geworden bangmakende gerugten of opstokerijen, eerder verwagt van onze zijde onvriendelijk of onredelijk bejegend te zullen worden, dan dat hij willens zoude zijn, van vijandelijk te handelen, of met diergelijke oogmerken als bezwangerd te wezen en mogelijk dit antwoord mede zinspeelt op de in zijn land plaats hebbende verdeeldheid, waaronder denkelijk zijn bloedverwanten en de Celebesche vorsten zeker werkzaam zijn. Ook getuigt de koning van Tanette, dat hij zijn handen van Bonij aftrok en zig daarmede niet meer wilde bemoeijen. Dit laatste is volkomen overeenkomstig met hetgeen die vorst bij zijn vorige brieven heeft te kennen gegeven, en als bezworen; zoodat ik ook omtrent hem nog geen rede vind wantrouwen te koesteren.

Wat den brief, bijlage Lr H van den priester, den Maleijer Intje Lolo aangaat, deze is, naar mijn inzien, van geen waarde niet alleen, als houdende wartaal, maar is bovendien geschreven door iemand, welke zig als spion wil indringen en dus, van wat zijde ook, niet te vertrouwen is.

— [1]

III.

Chassé's verslag d.d. 21 December 1816 aan de Commissie-Generaal over zijn commissie naar Makassar.

BATAVIA, den 21 December 1816.

Ik heb de Eer Uwe Excellenties hiernevens de brief en bijlagen van den Gouverneur Kruythoff van den 27 October jl. aan Hoogstdezelven geschreven en mij ter hand gesteld, om daarvan bij mijn algemeen

[1] Chassé deelt ten slotte mede, wat de gouverneur nog schrijft, zonder dat de Rapporteur er zijn oordeel over zegt. C.C.G.G. hebben den gouverneur in overeenstemming met Chassé's onthoudingsadviesen geïnstrueerd d.d. 31 Mei 1817; zie mijn *Herstel* t. a. p. bl. 326—327.

Rapport gebruik te maken, te retourneeren[1] en wijders Uw Excellenties als een generaal rapport en verslag van hetgeene door mij in den loop mijner commissie is verrigt en voorgevallen, onder verscheijde Hoofddeelen aan te bieden! als:

lr A. Overneem te Makasser;
» B. Overneem te Biema;
» C. Inlandsche zaaken;
» D. Vervolg van Inlandsche zaaken;
» E. Militaire zaaken voor zoo verre dezelve tot mijn commissie betrekking hebben;
» F. 's Lands inkomsten;
» G. Geldzaken en Wissels;
» H. Aangebragte ladingen;
» J. Timmeragie en Reeparatie;
» K. Eisch van benoodigheden;
» L. Raad van Justitie;
» M. Civiele ambtenaren;
» N. Burger- en Staatszaaken;
» O. Wees-, Boedelmeesteren, Diaconij en Leproosen;
» P. Zielbeschrijving;
» Q. Zes Bondels Bijlagen van N° 1 tot 300 inklusive;
» R. Een Bondel Bijlaagen kwitanties gehooren tot Bijlaage N° 264;
» S. Vijf bondels Ls A, B, C, D en E wegens de van de Engelschen overgenomen boeken en papieren;
» T. Kassa Reekening van den 5 September tot den 15 October j.l.;
» U. Eijsch in duplo van benoodigheeden;
» V. Nader dito dito;
» W. Verbaal van mijn verrigtingen, besluiten;
» X. Memorie aan den Gouverneur Kruithoff nagelaten.

Het administratieve — — — — — is provisioneel op dezelfde wijze gebleven.

Ik hoop dat dit en mijne overige verrigtingen Uwer Excellenties goedkeuring zullen kunnen wegdragen.

P. T. CHASSÉ.

De hoofdstukken A en B volgen na vorenstaanden brief niet, doch het archiefstuk opent dadelijk met lr C *Inlandsche zaken* en wel bij een afzonderlijk rapport, met de dagteekening van 15 December 1816, dat ik nu laat volgen.

BATAVIA, den 15 December 1816.

De Inlandsche zaaken zijn al terstond na mijn aankomst het voorwerp geweest mijner zorgen; ik gevoelde dat dezelve eene dadelijke en onverwijlde voorziening vereischten, en dat daarmede evenwel zo

[1] Dus den brief vermeld op bl. 441 sub *a*.

lange de Engelschen nog in het bezit van het Fort Rotterdam waaren, weijnig zoude kunnen worden gevorderd; dit verdubbelde mijn verlangen dat het werk der overgave ten spoedigste mogte worden tot volkomentheijd gebragt.

Vuurende dit ook gestadig mijne pogingen aan, om datgeen ten eijnde te brengen, wat verrigt diende te worden, alvorens de Nederlandsche vlag kon opgaan en de overgaaf van de colonie onder het Gouvernement van Zijne Majesteijt den Koning, volkomen zoude beslag erlangen. [1]

Door de overgave van de residentie Maros op den 12 September, vond ik mij een weg gebaand om met Celebesche vorsten en bondgenooten onbelemmerd in onderhandeling te geraaken.

Mijne maatregelen hebben van het oogenblik mijner aankomst ook ten voorwerp gehad, onder alle klassen van Inlanders allerzijds en op alle wijzen rugtbaar te maaken, de gelukkige staatsverwisseling in het Moederland, gelijk de aankomst der Nederlanders te Maccasser; zo meede het ophanden zijnde vertrek der Engelschen, mitsgaders de vredelievende gezindheyd van het Gouvernement, zijnde daar heenen ook strekkende geweest de orders, die ik aan den Provisioneelen Civielen Resident van Maros en anderen heb gegeven, om te vernemen den indruk welke deze gewigtige ommekeer van zaken op het gemoed der vorsten, de Inlandsche hoofden en het volk zoude teweeg brengen, hebbende ik het genoegen gehad te ondervinden, dat in het algemeen de bovengemelde gebeurtenissen bijzondere vreugde hebben veroorzaakt, en dat de vorsten en onderdanen geheel hun hoop en vertrouwen op het Gouvernement van Zijne Majesteit hebben gevestigd!

Albereids op den 12 September, of den zelfden dag, dat de Residentie Maros was overgenomen, zond ik aan de koningen van Soping, Tanette en Sidenring de circulaire bijlage N°. 13, gevende kennis van mijn komst en missie, met aanbieding van vriend- en bondgenootschap, en daar ik vervolgens geinformeerd wierd, dat Aroe Palacca nog werkelijk koning van Bonij was, en alzoo de Bonijsche rijksornamenten nog in handen had, zond ik op den 14n een vertrouweling aan hem af met een brief bijlage N°. 30, hem nodigende om in persoon zo spoedig mogelijk bij mij te komen, ten eijnde oude banden van vriend- en bondgenootschap met Bonij als weder vast te maken; voorts alle vijandelijkheden te staaken en niet langer op het toen weder zullende worden Nederlandsche grondgebied, met een gewapende magt te vertoeven, nog verder te verschijnen, verzoekende hierop een beslissend antwoord enz., hebbende ik het genoegen gehad den eersten October mijn zendeling, welke den 14 September was vertrokken, te zien terugkeeren met een mondelinge boodschap, be-

[1] Verg. *Herstel* t. a. p. bl. 516.

helzende de complimenten van dien Koning met verzekering, dat hij alle vijandelijkheden zoude doen ophouden, en daartoe reeds de noodige orders had gegeven, onder betuijging zeer verheugd te zijn, dat de oude vriend en bondgenoot van Bonij was teruggekomen en toezegging, dat hij een brief in antwoord op de mijne afzenden zou en met de aanstaande maneschijn zig naar Pankadjene begeven, om mij te ontmoeten! Voorts heeft hij zig bij die gelegenheid zeer bezwaard, dat de Engelschen zijnen afgezant, den Bonijschen Tomilalang of Rijksbestierder te Batavia hadden doen oppakken en zoo hij dagt naar Banda voeren, alwaar hij vermeende dat dezelve nog was.

Den 22ⁿ van die zelfde maand is een andere zendeling, die ik naar Tanette en Sidenring had gezonden, terug gekomen, hebbende de koning van Tanette — buijten een Nota, bijlage N°. 71, (*houdende?*) de beloften van zig in persoon naar Pankadjene te zullen begeven, om de Tanettereesen en andere met hun wapens te doen terug trekken en de bentings (batterijen) te slegten — mijnen zendeling apart geroepen en gezegd, dat een derde van het volk van Bonij den tegenwoordigen Koning of Aroe Palacca ongenegen was, dat zo ik hem niet wilde erkennen, hij daar niets tegen had, ofte hinderlijk zoude zijn, dog dat hij dagt, dat alsdan eerst de onlusten in Bonij een aanvang zouden nemen en dat land geheel en al bedorven worden;

hebbende diezelfde zendeling van den Koning van Sidenring de boodschap gebragt, dat hij zeer verheugd was weegens de verschijning der Nederlanders en dat zo er zig geene gebiedende reedenen tegen kantten hij mij voor mijn vertrek zoude komen bezoeken. [1]

De majoor Dalton gaf mij den 6ⁿ October bij gelegenheid dat hij mij eene visite bragt, te kennen, dat de koning van Goa bij hem had laten vragen om bij mij een bezoek af te leggen, onder aanbieding mij, indien ik gemelden Koning begeerde af te wagten, door Engelsche soldaten bij de ceremonie te laten assisteren; dan daar het mij voorkwam, dat op dit tijdstip een bezoek van dien bondgenoot niet dan onder Engelschen influentie zoude plaats vinden, en althans ter bevordering van politique bedoelingen in den dienst van Zijne Majesteit van weijnig nut kon zijn, heb ik den gemelden Majoor voor zijne vriendelijkheid bedankt, en verklaard, dat ik van dien vorst wel een particuliere visite wilde ontvangen, maar het niet behoorlijk oordeelde, de Inlandsche vorsten dienstwege en met gebruikelijke ceremonie te ontmoeten vóór en aleer de geheele overnaam van de colonie zoude hebben plaats gevonden; want bij ontfangst der Bondgenooten zoude ook onder andere het salut van het fort Rotterdam onder de Engelsche vlag hebben moeten geschieden en de Bondgenooten, welke met de

[1] De vorst gaf aan deze belofte ook gevolg, doch Chassé was toen reeds vertrokken; zie *Herstel* t. a. p. bl. 322.

Engelschen in oorlog waren, al wilden die bij mij komen, zulks moeten worden geweijgerd.

Den dag daaraan volgend is de Koning van Tello, zoon van den Koning van Goa [1], zonder eenig gevolg bij mij geweest, betuigende zijne blijdschap over de komst der Nederlanders, en dat zijn vader zeer wenschende was om mij te zien, waarop ik om redenen bovengemeld, alleen een beleefd antwoord heb gegeven met verklaring dat ik ook daarnaar verlangende was en hoopte dien Koning welhaast te zullen ontmoeten.

De staat der Engelschen ter kuste van Celebes — alwaar zij voor het oog der Inlanders in 1812 zig onder den naam van Compagnie hadden ter neer gesteld, met verklaring van die bezitting voor de Hollanders tegen de Franschen te willen bewaren; waarom zij ook alleen met uijtzondering van het 6e en 27e Articul van het Bongaijsche contract in ao 1667 met de Nederlandsche Compagnie gemaakt, onveranderd in wezen lieten! — was die van een openbaren oorlog met den Koning van Bonij en zijne bondgenooten. Deze oorlog had begin gevonden in den jaare 1814, wanneer het Engelsch Gouvernement een land- en zeemagt derwaards zond, om zo als men voorgaf dien Koning tot reden te brengen, hetgeen waarschijnlijk niet hebbende kunnen geschieden dan gewapenderhand, zo wierd de Campong Boegies en 's Konings dalm den 7n Junij van dat jaar aangevallen en genoegzaam zonder wederstand veroverd en verbrand. De Koning zelve redde zich met zijn bijhebbend volk door eene overhaaste vlugt, en wierd weldra door de Boegineesen (zo wel door die in onze nabijheid, als die doormengd met landsonderdanen in 's Gouvernements landen alomme gehuijsvest waren) gevolgd. De Engelsche generaal, wanende hiermede aan het oogmerk der expeditie voldaan te hebben, vertrok weder, met agterlating van slechts zo veele soldaten, als hij meende dat tot het garnizoen genoegzaam waren en waarmede hij dagt dat hetgeen tot een volkomen vereffening der hangende verschillen noodig was gevoegelijk zoude kunnen worden afgedaan.

De ondervinding heeft echter Engelschen geleerd, hoe ongegrond het vertrouwen van den gemelden generaal en hoe ontijdig zijne aftogt met de troepen geweest is; want de vijand of Bonieren — van de eerste schrik bekomen, waarvan men verzuijmd had (door hen met de meeste snelheid als op de hielen te volgen) een nuttig gebruik te maken, vonden zig opeengedrongen in een landstreek, die niet geschikt was om bij hun onverwagte aankomst, veelmin op den duur aan de behoeften van zo eene menigte te voldoen — zijn, ook aangedrongen door haat, schaamte en wraakzucht, meer dan eens in massa van de gebergten komen afzakken en hebben het de Engelschen al vrij benauwd

[1] Verg. over hem *Herstel* t. a. p. bl. 825.

gemaakt, als zwak in getale, in vergelijking van hunne vijanden; hebbende met den wijffelenden en dikwijls schoorvoetenden bijstand van diegenen der Inlandsche vorsten, welke hun schenen te zijn toegedaan, eene magtige confederatie van Inlandsche vorsten met bedugting tegen hen zien samenspannen en waartegen zij niet dan defensive maatregelen hebben kunnen daarstellen; welke wel met het gevolg, dat zij de Boegineezen op den 8n Junij laatstleden uit hun positie hebben gedreven, zijn bekroond geworden, maar nogthans ook ten gevolge hebben gehad het verlies van geheele regentschappen en van velen hunner beste officieren en soldaten; welke laatste, gevoegd bij het gebrek aan levensmiddelen, de Engelschen in zeer benarde omstandigheden had gebragt, en genoodzaakt, zo om versterking van troepen als toezending van krijgs- en mondbehoeften bij hun Gouvernement alhier op het dringendste te verzoeken. In deze toedragt van zaken en op een oogenblik, dat de Engelschen door een aanval van een driedubbeld getal, als dat waartegen zij de laatste actie voerde, bedreigd wierden, kwam eene natie, van oudsher onder den Inlander door zachtheid van gevoelens en inschikkelijkheid bekend, te voorschijn, en onverwijld maakten de vijandelijke oogmerken plaats voor het vertrouwen, dat het nieuwe Gouvernement voor het toekomende inboezemde, in zo verre zelfs, dat 3000 Bonieren, die een nieuwen aanval tegen de Engelschen in den zin hadden, enkel op het ontmoeten van een mijner zendelingen, zijn afgetrokken en van hun voornemen teruggekeerd, gelijk dat ook beschreven staat bij een brief van den Resident van Maros van den 28n September, bijlage Nº 121; gelijk bij zijn brief van 24 October, bijlage Nº 98, een verhaal voorkomt van ruim duijsend Bonieren met eenige daarbij genoemde Bonijsche princen, welke in het gebergte in de daargenoemde negorijen waren ontdekt; en bij een dito brief van den 16n, bijlage Nº 49, dat 3000 Bonieren op Tjamba niet ver van Maros in aanmarsch waren; zijnde het getal dergenen, welke de gemelde 3000 Bonieren te Pankadjene inwachtten en zooals hierboven gezegd is door Tanette's Koning als ontwapend zijn, niet wel te bepalen; maar naar mijn gevoelen op ruijm 4000 te rekenen.

Dan welke ook de goede vooruytzigten zijn, die uyt de bovengemelde omstandigheden, volgens een natuurlijken loop, moeten geboren worden, zijn de Celebesche vorsten en volken van ouds te bekend om daarop volkomen te betrouwen.

Gedurende mijn verblijf op Maccassar heb ik alle mijne pogingen aangewend — in voege dit reeds is vertoond, en nader bij mijn verder verslag zal blijken — om alles op een, zooveel dat op Celebes mogelijk is (ook door ontmoeting der vorsten) verzekerden voet te brengen.

Dan de kortheid van tijd, welke mij is overgebleven, zedert het vertrek der Engelschen, te weten van den 7e tot den 27e October, heeft niet toegelaten daarin volkomen, of op een wijze als ik dat ge-

wenscht had, te slagen; hebben de Koning van Bonij mij wel toezegging gedaan om in perzoon bij mij te komen, en beloofd een brief in antwoord op den mijnen van den 14ⁿ September, bijlage Nº 30, af te zenden, dog geen van beide heeft tot mijn vertrek gevolg genomen. Evenwel geloof ik, dat dit dralen van Bonij's Koning van geen kwaden wil ofte sinister oogmerk om de algemeene bevrediging en rust te storen, moet toegeschreven worden maar aan wantrouwen ten aanzien der Engelschen en de met dezelven tegen Bonij geweest zijnde bondgenoten en zijn bezwaren over hun handelingen; zijne projecten wegens zijn eens bezeten verlaten landen, mitsgaders, het den Inlander over het algemeen talmen om zich tot de reis van Bonij gereed te maken.

Zoo vertrouw ik dat langs den weg van minnelijke schikking, geheel of gedeeltelijk op het voetspoor als ik den gouverneur Kruijthoff bij een hem agtergelaten en Uwe Excellenties naast dit verslag aangeboden wordende Memorie heb aangewezen, het gewenschte doel kan worden bereikt, waaromtrent men in den tijd, wanneer men ten volle met zijn meening zal bekend raken, zekerder zal kunnen oordeelen.

Dan daar ik oordeelde wanneer Bonij's Koning boven mijn ververwagting onbezonnen genoeg zoude zijn of worden om van pligt ten aanzien van het Gouvernement op wat wijze ook te wijken; — dat in zulk een geval, en om (*hem?*) daarin tegen te houden dan welhaast van gevoelen te doen veranderen, alleen noodig zoude wezen om de hem door Tanette (aan wien voornamelijk het door de Engelschen geleden nadeel toetekennen is) en de van wegen de verdere bondgenoten bijgebragt wordende weerkragt te benemen; waartoe ik tijdens de handeling met hem, welke wegens den afstand niet dan traag konde voortgaan, alle bondgenooten als Soping, Sidenring, Tanette en Goa of Mahoeto, die ook veel naderbij gelegen zijn, aan het Gouvernement op het kragtigste (*heb?*) verbonden; en van hen de solemneelste verzekering van trouw en verkleefdheid aan Zijn Majesteits Gouvernement ontvangen! waardoor Bonij's Koning zig thans bij kwaden wil buijten alle hulp zoude bevinden, in voege dit een en ander Uwe Excellenties hierna overlegde berigten van ieder der gemelde bondgenooten breeder beschreven, zal te vooren komen.

De Koning van Bonij had zedert den jaare 1667, dat de Nederlandsche Compagnie door hem uitgenoodigd en vervolgens ook tegen de Maccassaaren in den oorlog geholpen had, hier zich nimmer aan openbaren oorlog met de Compagnie gewaagd en heeft dadelijk de tegen de Engelschen opgenomen wapenen op mijn sommatie neergelegd en van alle verdere vijandelijkheden afgezien, zo als dat hierboven beschreven is.

De Maccassaarsche Rijksornamenten zijn op aandrang der Engelschen door hem teruggegeven.

De schuldboeten der voormaals verbonden prinsen is of kan althans

gerekend worden door het bestand tusschen Bonij en Tanette tegen de Engelschen — als zijnde Tanette het hoofd der tegen Bonij in 1796 verbonden Prinsen geweest — geheel te zijn vereffend; en door de uitdewegneming van deze twee voorname twistzaken is het Nederlandsch Gouvernement gebragt buijten de voorheen tot ernstige onderhandelingen grond gegeven hebbende verschillen, hebbende het eerste bestaan van den jare 1780, en het andere van 1796.

De onaangenaamheden bij het doen der verthiening kunnen thans geen plaats hebben, daar Bonij, ten minste vooralsnog, geen padivelden onder die van het Gouvernement, zo als hij die te voren had, terugbekomen heeft.

Ook kan men niet welvoegelijk Tanette dwingen wanneer hij verkiest met Bonij, en gevolgelijk niet alleen, bij een Gouverneur te komen, dit na te laten, te meer daar de overige Bondgenooten zig daaromtrent aan Bonij niet storen; hetwelk ook wel door Tanette, zooals dat voorheen zijn vader deed, zal worden (*gedaan?*); en heeft dus mijns wetens het Gouvernement tot nog toe geene vorderingen op Bonij te maken; doch geloove ik, dat de Koning van Bonij dit wel van zijne zijde op het Gouvernement zal doen, ten eijnde de voorheen door hem langs den westoever van Celebes bezeten landen terug te bekomen; waarom ik den Gouverneur Kruythoff bij mijn voormelde nagelaten Memorie heb indachtig gemaakt met hem te raden, daaromtrent de dispositie van Uwe Excellenties in te wagten en den Koning van Bonij van alle diergelijke vorderingen als hoogst nadeelig voor het Gouvernement zoveel doenlijk langs minnelijke wegen af te brengen, en dat, wanneer hij dientengevolge zig naar zijn Land mogt begeven en aldaar blijven, hem daarin niet te storen; uit aanmerking, dat naarmate hij verder van 's Gouvernements bezittingen woont of zich ophoudt, het voordeeliger voor het Gouvernement en geruster voor de ingezetenen is.

Dan, met believen van Uwe Excellenties, zal geloove ik, hem en al de Bonieren een groot genoegen kunnen gegeven worden, met, door Uwe Excellenties tusschenwerking, de slaking van den hier door het Engelsch Gouvernement gearresteerde, vervolgens verzonden, en, naar de gerugten op Macasser, thans te Banda zijnde Tomilalang of Bonijs Rijksbestierder, die door den Koning van Bonij als gezant aan het Engelsch Gouvernement alhier gezonden was, te bevorderen, en hem weder naar Makassar te doen overbrengen. [1]

Mijn aanmerking hierboven omtrent het nut om den Koning van Bonij zo veel mogelijk en als goedschiks geschieden kan, verwijderd van 's Gouvernements grondgebied te houden, was evenwel nimmer

[1] Dit geschiedde: zie *Herstel* t. a. p. bl. 326—327, zoomede mijn op bl. 421 noot 1 aangehaald *Bestuur in 1817*, bl. 61—62 en bl. 62—64.

mijn voornemen om tot Bonijs onderdanen betrekkelijk te maken; want deze acht ik, zooals dat alle vorige Gouverneurs deden, wanneer zij buijten het gezag hunner opperhoofden op 's gouvernements grond woonen, en zig als onderdanen daarvan in allen opzichte gedragen, voor nuttige, ja ten aanzien van den landbouw ijveriger als alle anderen; en heeft zulks bovendien het voordeel, dat het Bonijsche volk over het algemeen daardoor zoowel nu als in het vervolg onze goeden wil te hunnenwaards bespeurende, zig met den tijd en wanneer zij zig onder een zagter regering overgebragt gevoelen aan ons gebonden zullen worden; en om deze reden heb ik den Resident van Maros bij mijnen brief, bijlage N°. 36, aangeschreven dezelven in het Marosche te wonen te permitteeren, en aan zekeren Bonier Daeng Staba in geschrift, bijlage N°. 181, op zijn verzoek toegestaan met en benevens nog naar gissing 300 Bonieren op de voorheen door hen bewoonde negorij Tahalleora te blijven huisvesten; hebbende ik ook een diergelijke instantie aan den voormaligen Kalia of hooge priester om te Maros te wonen, dog alleen voor zijn perzoon, ingewilligd.

De Koning van Goa of Makassar heeft een plegtig ceremonieel bezoek bij mij en den heer Gouverneur Kruijthoff gedaan en drie familiare visites zijn door hem en zijn vrouw en kinderen bij mij afzonderlijk afgelegd; ik twijfel geenzints of men kan op zijne goede gezindheijd en bereidheijd om met zijn magt het Gouvernement steeds bij te staan, veijlig staat maken; en het is zeker, dat hij om het tegen Bonij en zijn inwendige rijkszaken in orde en bedwang te houden het Nederlandsch Gouvernement nodig heeft, niettegenstaande hij de Makassaarsche Rijksornamenten door de Engelschen uit handen van Bonijs Koning terug bekwam.

De Engelschen hebben hem van Rijksbestierder tot koning van Goa of Makasser verheven en wegens zijn goed gedrag hunwaards met een goud eereteeken begiftigd; zullende hij, met goedvinden van uwe Excellenties, bij naaste gelegenheid als koning der Makassaren van wegen het Nederlandsch Gouvernement dienen te worden erkend en bevestigd. Bij brief van den 24ⁿ October, bijlage N° 214, gaf ik hem kennis van mijn alstoen op handen zijnd vertrek etc., waarop ik in het meest verzekerende antwoord belofte onder eede ten behoeve van het Gouvernement bij zijn brief van den 25ⁿ October, bijlage N°. 221, heb bekomen.

De verscheijning van den koning van Soping is eenelijk tegengehouden geworden, door den toestand van zijn land, veroorzaakt, zo als hij bij zijn brieven, bijlagen N°s 192, 206 en 212 betuijgt, uit hoofde der onlusten, waarin hij ter zake van den aanvang van den oorlog tusschen de Engelschen en den koning van Bonij is gewikkeld geworden en waarvan den laatste hij als oorzaak beschouwt; ten minste komt het mij voor, dat zonder de tusschengekomen hulp van dezen Vorst het

met de Engelschen kwalijk zoude zijn afgeloopen; bewijzende de, in antwoord op mijne brieven, bijlagen N°s 13, 135, 154 en 216, van hem ontfangene brieven bijlage N°. 212, dat het het Nederlandsche Gouvernement geheel oprecht is toegedaan en zijn vertrouwen daarop heeft gevestigd; waarom ik geloof dat ook, gelijk op zijn bereidwilligheijd, veijlig kan gerekend worden; hebbende deze vorst, wegens zijn betoonde hulp aan de Engelschen, van hen een eereteeken bekomen.[1]

De koning van Tanette schreef mij bij brief N°. 138 (welke ik van hem in antwoord ontvangen heb, op degeene, die ik hem gelijktijdig met Soping en Sidenring schreef, bijlage N°. 13, en mijn aankomst, het voorwerp mijner zending en zijne oproeping om bij mij te komen inhield): dat hij zeer verheugd was wegens dat Maccasser door Zijn Majesteijt den Koning der Nederlanden zoude worden overgenomen; vervolgens dat op mijn begeerte, zijn volk de wapenen had neergelegd, dog dat hij geen magt had over de Boniers, zonder den wil van hunnen Koning, en dat hij het best dagt, dat ik daaromtrend den Koning van Bonij kennis gaf, betuigende voorts zijne verkleefdheid en hulde voor Zijn Majesteit den Koning.

Bij mijn antwoord op dat schrijven, bijlage N°. 156, gaf ik hem te kennen, hoe aangenaam mij zijn geweest zijn betuigingen van trouw en verknogtheid voor Zijner Majesteijts Gouvernement, met herinnering aan de Hollandsche Compagnie, door zijn voorouders bewezene diensten, enz. Wijders, dat het mij aangenaam zoude zijn hem in persoon bevorens mijn vertrek te ontmoeten; waarop Vrijdag den 18 October den broeder van dien vorst bij mij is gekomen, met twee memoriën, bijlagen N°. 204 en 205, hebbende voorts als geschenk van wege Tanette's koning medegebragt een slavin, welke ik tot dispositie van Uwe Excellenties bij den Gouverneur Kruijthoff heb in bewaring gesteld, en hem op den 25^n^ daaraanvolgende een voor 's Gouvernements rekening ingekochte rol zijde stof en dito fluweel, beide zeventig ropijen gekost hebbende, als tegengeschenk gezonden; wordende bij gemelde Memoriën in substantie te kennen gegeven, dat de koning van Tanette gaarne in persoon wilde bij mij komen, dog dat hij daags vóór zijn voorgenomen afreize door ziekte aangevallen verhinderd was en daarom in zijn plaats zijnen broeder afzond, dien ik evenzeer mogt vertrouwen als hem zelve, en welke hij, ten blijke daarvan, ter hand had gesteld de ornamenten, die zijn voorouders van de Hollandsche Compagnie ontvangen had; wordende bij deze memorie ook gesproken over het roofzugtig gedrag van Kraeng Tjinrapole, en omtrent zekeren Europeaan, de Lort genaamd, door mij bij brief, bijlage N°. 156 van hem opgeijscht; alzoo ik was onderrigt, dat deze zich bij dien vorst of in zijn land onthield.[2] Te verstaan werd gegeven, dat er werkelijk een

[1] Verg. bl. 428—429.
[2] Over dien De Lort zie hiervóór op bl. 441 de verwijzing.

Europeaan bij hem geweest was, dog direct weder naar het land van de Bonies was vertrokken, dat hij denzelve bij brief zoude opeijschen en vervolgens overgeven. Dit had een wederschrijven, bijlage N°. 207, van mijn kant ten gevolge, inhoudende een nadere nitnoodiging om bij mij te komen, ten eijnde met hem over vele zaken te spreken en sommige nodige schikkingen te beramen; terwijl ik hem ten aanzien van Kraeng Tjinrapole verwittigde, dat ik hem als een slegt mensch beschouwde, dog dat ik gedagt had, alvorens ernstiger maatregelen in het werk te stellen, te moeten beginnen met hem eerst door boodschappen en bedreigingen tot zijn pligt te brengen. Dan vóór en alleer ik hieromtrent een antwoord konde erlangen, bragt mij de Malijer Dramang een brief, bijlage N°. 209, door hem van dien vorst ontvangen, behelzende drie poincten, weswege hij zig bij mij moest informeeren, te weten, in substantie

Eerstelijk, dat zijne oude wetten en gewoonten niet zouden veranderd en hij als voorheen bij de Ed. Compagnie als een zoon moge blijven en erkend worden.

Tweedens, dat hij niet van den Koning van Bonij zoude worden gescheijden.

Derdens, dat de broederschap tusschen den Koning der Nederlanden en den Koning van Bonij mogt blijven stand houden, dog zo de Koning van Bonij daartoe niet mogt inclineeren, het een blijk was, dat hij hem ook niet wilde hebben, en dan zoude hij niet kunnen voorwenden, dat hij hem verstoten had, maar blijken dat hij, Koning van Bonij, hem niet begeerde; en verder dat Tanette niet behoefde bij de Compagnie gebragt te worden, maar dat hij zich eenelijk schaamde, omdat hij reeds met hem (: namentlijk de Koning van Bonij :) te zamen was, als zullende dat misschien anderen ten voorbeeld strekken, en voorts eenige wartaal omtrent Kraëng Tjinrapole.

Bij mijn ernstig antwoord van den 22^{n} October, bijlage N°. 24, heb ik dien vorst gerustgesteld en verzeekerd, dat geene verandering zoude worden gemaakt omtrent zijne oude gewoontens, dat Zijn Hoogheid niet buiten eigen wil, van den Koning van Bonij zal worden gesepareerd, als dan, wanneer de Koning van Bonij zig als vijand van den Koning der Nederlanden gedraagt, gelijk ook, dat de goede vriendschap tusschen Zijn Majesteit den Koning der Nederlanden en Bonijs vorst zal blijven stand houden, tenzij de gemelde Koning dezelve door woorden of daden mogt verbreken, en dus de belofte zijner voorvaderen vergeten hebben: en dat ik vertrouwde, dat Tanette hem dan verlaten en zig alleen aan het Nederlandsche Gouvernement en diens vrienden zoude houden; want dat het zeker was, dat de vijanden van Zijn Majesteit den Koning der Nederlanden ook die van Tanette en van alle bondgenooten van den Koning der Nederlanden moeten zijn. Voorts, dat ik ook buijten twijffel rekende, dat Tanette door niemand bij het Nederlandsch Gouvernement behoeft te worden gebragt;

doch dat ik mij niet kon begrijpen, waarom hij zig deswegen zoude behoeven te schamen en anderen geen voorbeeld wilde geven, alzo de Koningen van Goa, Sidenring en Soping zeedert langen tijd alleen gekomen zijn als bondgenooten, evenals Bonij, en dat wanneer zij zig aan het Nederlandsch Gouvernement houden, en trouw blijven, zij de bescherming van Zijn Majesteit den Koning, wanneer hun kwaad geschiedt of dat zij aangevallen worden, volkomen genieten en kragtdadig zullen bijgestaan worden; en eijndelijk deelde ik Tanette's vorst ten opzigte van Kraëng Tjinrapole mede, dat ik hem reeds twee keeren in geschrifte en eens mondeling had laten weten, dat hij Pankadjene moest verlaten; en zo hij dat niet goedwillig deed, hem zeker Zijner Majesteijts wapenen daartoe zoude dringen; waarop, en dit is de laatste brief, bijlage N°. 222, die ik van Tanette's Koning ontfangen heb, hij mij terugschreef in substantie, dat hij verheugd was, dat ik de drie door hem voorgeslagen poincten had toegestaan; dat hij alsnog door ziekte verhinderd wierd herwaards te komen, dog dat hij niet nalaten zoude zulks te doen, zodra hij een weijnig beter was; en wijders, dat hij bij zigzelven had overlegd, dat zo Kraeng Tjinrapole met geweld van Pankadjene zoude worden verhuisd, dat alsdan alle de om de Noord liggende plaatsen zouden bedorven worden, en het gemeene volk niet te weerhouden zijn, enz., zullende het dus naar zijn inzien beter wezen, dat men Kraeng Tjinrapole op de eene of andere wijze met goedheijd van Pankadjene verhuijst en dat voor het overige, zo het mogt gebeuren, dat na mijn vertrek de heer Gouverneur met den Koning van Bonij in woorden niet mogt overeenkomen, Zijn Ed. niet te haastig moest zijn om iets ten uitvoer te brengen, ten ware zulks door hem, Koning van Tanette, niet ten beste konde geschikt worden, en dat alsdan de heer Gouverneur naar zijn welbehagen zoude hunnen handelen, verzekerende, dat hij zig in dat geval bij den heer Gouverneur zal houden en zich vooraf stellen onder bevestiging met eede enz.

Op des Konings van Tanette verzoek, bij Memorie bijlage N°. 139, heb ik hem de tiende padij, welke ten tijd der Engelschen in zijn handen gevallen was, laten behouden; om door het opeijschen daarvan geen verwarring in de groote zaak te maken, daar het mij bovendien onmogelijk zoude zijn geweest de hoeveelheid te bepalen.

De Koning van Sidenring gaf mij wel bij zijn brief van den 12ⁿ October, bijlage N°. 199, in antwoord op de mijne van den 12ⁿ der vorige maand, bijlage N°. 13, zijn vreugde over de aankomst der Nederlanders en zijn vertrouwen op het Gouvernement van Zijn Majesteijt te kennen, dog maakte zwarigheid om bij mij te komen, alzoo hij vreesde, dat zo een stap de komst van den Koning van Bonij, met wien hij in onmin leefde, zoude hinderlijk zijn; verzoekende tegelijkertijd bij de aan zijn zendeling medegegeven Memorie, bijlage N°. 200, om een eereteeken

voor hem en zijn nazaten, waardoor hij verklaarde zig en het land van Sidenring vaster aan het Gouvernement te zullen verbonden achten, en op de bescherming van Zijne Majesteijt te vertrouwen.

Hierop heb ik den 16ⁿ daaraan volgende den brief, bijlage N°. 201, in antwoord gezonden, met een nadere noodiging, om al was het zonder statie of gevolg, zo spoedig mogelijk tot mij te komen, verklarende deswegen mijn vertrek naar Batavia gaarne een paar dagen te zullen uijtstellen. Dan hierop heb ik geen antwoord ontfangen, maar is mij door een brief van den 30ⁿ October, bijlage N°. 223, van den gouverneur Kruijthoff bekend geworden, dat die vorst den 28ⁿ, of daags na mijn vertrek, te Maccasser was gekomen, en den 29ⁿ een bezoek bij hem had afgelegd [1], bij welke gelegenheid hij zich had uijtgelaten van gevoelen te zijn, dat de rust op Celebes nog verre af was van hersteld te weezen, met verklaring de redenen daarvan niet te kunnen opgeven; maar dat hij had aangenomen hem, Gouverneur, door zijn zendeling van alles te laten onderrigten, hetgeen egter eenelijk was uijtgekomen op eene schriftelijke Memorie van den 30ⁿ October, bijlage N°. 224, door gemelden zijn zendeling den Gouverneur ter hand gesteld, welke niets anders behelsde dan verzekering onder eede van trouw en welgezindheijd voor Zijn Majesteijts Gouvernement.

Bij den aangehaalden brief van den gouverneur Kruithoff wierd ook gevonden een nader verzoek van dien vorst, als dat waarvan hiervoren geschreven is, om namentlijk met een eereteeken als aan Tanette in vorige tijden is vereerd, bestaande in een gouden plaat, aan een keten met twee in elkander gevouwen handen daarop gedreven of ingegraveerd, dan wel een andere toepasselijke gravure, door het Gouvernement te worden begiftigd.

Ik neem de vrijheid dit verzoek Uwe Excellenties met mijn voorspraak geschraagd, voor te dragen, te meer daar die vorst zig tot zijn tegenwoordigen tachtigjarigen ouderdom altijd ten aanzien van het Gouvernement onberispelijk heeft gehouden en ook omdat hij wezenlijk als de sterkste bondgenoot door het bezit van geldmiddelen kan geacht worden te zijn, terwijl zijn eerzucht daardoor merkelijk zal gestreeld, en hij en zijn nazaten daardoor meer aan het Gouvernement zullen verbonden worden. En is het hierom ook, dat de gouverneur Kruithoff mij heeft aangeschreven hem daarin tot voorspraak te zijn, en dat hij hem een vermeerdering van eerbewijzing, gelijk met de door de Engelschen hem toegekend, heeft gegeven. [2]

Hierboven op onderscheide plaatsen en bij mijne voorlopige narigten reeds gewag zijnde gemaakt van Kraeng Tjinrapole, zal het hier het gevoegelijkste zijn, hem eenigzints nader te doen kennen en van hetgeen met hem is voorgevallen verslag te doen.

[1] Verg. *Herstel* t. a. p. bl. 322.

[2] De regeering kende dit eereteeken toe: zie *Herstel* t. a. p. bl. 321 en mijn *Bestuur in 1817* t. a. p. bl. 65.

Deeze zich voor lange jaaren en van zijne jeugd met den zee- en landroof erneerd hebbende, en altijd zwervend geweest zijnde Bonijsche prins heeft zig kort nadat de onlusten tusschen de Engelschen en Bonij ontstaan waaren, bij den Koning van Tanette begeven; en toen deze zig met Bonij tegen de Engelschen vereenigde, heeft hij beijde in het voortzetten van vijandelijkheden geholpen, evenwel niet in het vechten, want dat was nimmer zijn zaak; en ook zag hij nooijt het vuur; houdende zich slegts als gemeld is met rooverijen en andere gewelddaden, soms geheel of gedeeltelijk door den oorlog gewettigd, onledig; zijnde alom, zelfs door zijn broeder wegens zijn roverijen en kwaaddoen, weggejaagd en ook verpligt geweest, ten tijde des vorigen Konings van Bonij zig ter ontwijking van straf, schuijl te houden en verblijf bij de Compagnie te zoeken. Zodra was de Residentie van Maros niet uijt handen der Engelschen overgenomen, of de civiele Resident aldaar heeft, ingevolge het 11e Artikel der instructie, bijlage N°. 6, welke ik hem had ter hand gesteld, hem, naar het voorkomende bij den Residentsbrief van den 12n September, bijlage N°. 21, schriftelijk gesommeerd, om van Pankajene of Siang, alwaar hij veel kwaad verrigtte, te verhuijsen en zich vreedig te gedragen. Dan alvorens den uijtslag van die sommatie te weten, had hij, Resident, kondschap bekomen en mij bij zijn schrijven van den 13e September, bijlage N°. 32 medegedeeld, dat Kraeng Tjinrapole te Pangkajene dagelijks omging met de broeders van den Koning van Bonij; dat zij weijnig volk bij hun hadden; dat zijn groote vaartuijgen of prauwen reeds onbekwaam waaren; dat de canons van de groote prauwen van dien Prins waren geplaatst in de bentings (batterijen) op Lompo-Jagong en de rivier van Binanga Sankara. Bij brief van den 18n zond die Resident mij het antwoord van gemelden Kraeng op zijn bovengemeld schrijven van den 12n September, bijlage N°. 64, zeggende daarbij ten uijterste verblijd en verheugd te zijn, dat de Hollanders weder op Oedjong Padang (beteekenende Makkasser) zijn aangekomen om alles weder in rust te brengen wat door de Engelschen in verwarring en disorder is gebragt geworden; en dat hij en de Boniërs hun hoop en vertrouwen op de Hollandsche Compagnie stellen enz. Verder in substantie, dat hij niets konde doen zonder voorkennis van den Koning van Bonij en dat het best was, dat ik daarover eerst met dien vorst overeenkwam. Dan den 13n October heb ik hem met den zendeling Baba de ernstige memorie, bijlage N°. 194, gezonden, hoofdzakelijk inhoudende, om hem Kraeng Tjinrapole uijt mijn naam af te vragen, of hij zich daar als vijand van het Gouvernement ophield, alzoo hij 's Gouvernements onderdanen lastig was, enz. Wijders, dat noch de Koning van Bonij, noch iemand anders, dan het Gouvernement hem konde regt geven op 's Gouvernements grond te wonen of te blijven, met aanzegging, om van daar weg te gaan, of dat hij moest afwachten, wat maatregelen tegen hem zouden genomen

worden. Op welke ik den 16n October een submise boodschap in geschrifte bijlage N°. 202 van hem heb ontfangen, waarbij hij zig tragt te verontschuldigen tegen de bezwaren, die ten zijnen laste bij mij waren ingebragt; voorgevende op Pankajene of Siang alles naar de order van den Gouverneur en zijn broeder, den Koning van Bonij betragt en geen kwaad gedaan te hebben; en eijndelijk verzocht hij, dat de Gouverneur geen kwaad van hem zal geloven, alzo men hem in ongeluk wil stooten; en dat hij niet anders wil doen dan de Gouverneur met deszelfs broeder den Koning van Bonij te doen vereenigen etc.

Daar ik evenwel in dat alles niet konde berusten, heb ik den voormelden zendeling Baba daags daaraan, of op den 17n October gezonden met de schriftelijke boodschap, bijlage N°. 203, welke de nadere bezwaren tegen zijne wederregtelijke daden inhoudt met sommatie om zig van 's Gouvernements grond te verwijderen, waarop ik van hem de mondelinge boodschap in antwoord bekwam, dat hij naar den Koning van Tanette zoude gaan, alzo deze hem daar ten tijde der Engelschen had geplaatst; verhalende mijn teruggekomen zendeling, welke mij tegelijk het antwoord had gebragt, dat Kraeng Tjinrapole alles tot zijn aftrek in gereedheijd maakte, maar niettegenstaande dit — en dat ik den 31n October van het vertrek der twee van de Engelschen overgenomen kanonneerbooten naar de Noord, ten eijnde door eene bekruissing aldaar Zijn Majesteits vlag te vertoonen en den zeeroof te bewaken, heb gebruijk gemaakt om zig bij dezen Kraeng Tjinrapole te vervoegen en hem nogmaals aan te zeggen, dat hij vertrekken moest — is mij egter bij de brief van den Gouverneur Kruithoff van den 31n October, bijlage N° 223, voorgekomen, dat gedagte Prins op mijne laatste zending nog geen beweging maakte om van Pankadjene te verhuijzen; maar alleen gezegd had, dit te willen doen; dog alvoorens daarover den Koning van Tanette te moeten spreken. Zoodat het den Heer Gouverneur Kruithoff voorkwam, dat het ten laatste noodzakelijk zal zijn hem door geweld van wapenen van daar buijten 's Gouvernements grondgebied te drijven.

Te Boelecomba speelt een andere diergelijke ondeugende Bonijsche Prins Arong Tjina genaamd, een rol, maar weinig verschillende van die van Kraeng Tjinrapole te Pankadjene. Bij een brief van den civielen Resident aldaar, bijlage N°. 152, schrijft hij, dat hij verpligt is gegeweest bij den eerste, dog binnenlands wonende Prins Aroe Ponre, over het gedrag van den gemelden Prins Aroeng Tjina te moeten klagen; waaromtrent ik hem de noodige orders heb gegeven bij mijn brief, bijlage N° 178.

Het met de Celebesche vorsten en wat daaromtrent gedurende mijn aanwezen en ook vroeger met de tegenwoordigen staat van zaken in betrekking staande, is voorgevallen, zo kort en zakelijk mogelijk ver-

handeld hebbende, zal ik, daarvan afstappende, nog opmerken, dat het ten volle blijkt, invoege dit van de vroegste tijden ontdekt en buijten twijfel getrokken is, dat de staat der zaken onder en met de Inlandsche vorsten op Celebes, nimmer op een geheel rustige en vast geregelden voet kan zijn, zal noch mag worden gebracht; waartoe zelfs het altijd noodig, nuttig, ja onvermijdelijk systema van de zijde van ons Gouvernement, om een evenwigt tusschen die vorsten daar te stellen, ter vermijding van oorlogen, en een talrijk garnizoen op Maccasser met zware kosten te moeten onderhouden — — —

Daar er nu geen vredebreuk tusschen die vorsten en het gouvernement had plaats gehad, en zij allen zonder de minste tegenstribbeling zich hebben bereijd getoond aan hunne bondgenootschappelijke verpligting te voldoen; terwijl de bij een nieuw contract te maken bedingen, zonder een gevolg van een van onze zeijde met overwinning geeijndigden oorlog te zijn, niet veel, ja mogelijk geen het minste voordeel zouden kunnen aanbrengen; maar daarentegen aan de vorsten gelegenheijd geven, om het oude of Bongaijs contract als verbroken te beschouwen en het volk, welke hetzelve als een religiezaak vereerd, van ons, en onder malkanderen, zich ontbonden achten.

Ofschoon ik bij mijne eerste bijlagen N°s. 13 en 30 de vorsten uitnoodigde om met mij een bondgenootschappelijk verbond aan te gaan; en zulks met alle voordeelige trekken afschetste, hebben zij geen van allen daarop bij hunne brieven, hoe voldoende deze anders waren met een enkeld woord geantwoord; zeker gevoelende, dat ook voor hun daarbij geen winst zoude te halen weezen; hebbende ik, dit ontwarende, en na de afvaardiging mijner voormelde brieven ervaren, dat de Engelschen het Bongaijs of bedoeld oud contract van 1667 met uitlating van het 6^e^ en 27^e^ artikel hadden in werking gelaten; ook vervolgens daar van beseffende, dat men op dezelve had gezworen, (*heb ik deze zaak in het midden gelaten?*) ten einde daaromtrent (*op?*) Uwer Excellenties goedvinden niet vooruit te (*loopen?*)

Intusschen hebben zij de staatsverwisseling in de Nederlanden begrepen, en dat in de luisterijke macht van Zijn Majesteijt de Koning is overgegaan het voormaals in de Hollandsche Compagnie gerust hebbend gezag erkend(?), en hen daaraan bij hunne brieven solemneel gebonden, uitgezonderd de Koning van Bonij, van welke nog geen brief was ontfangen, nog tot den 30^en^ October op Maccassar aangebragt.

Hoezeer ik gewenscht heb nog eenige dagen op Maccassar te vertoeven, ter ontfangst van een brief van dien Koning, en ook werkelijk mijn vertrek daarom twee dagen uijtstelde, gebood mij de op komen zijnde kering van het droge saijsoen, alzoo ik, wanneer hetzelve verloopen was tot de maand Maij of Junij aanstaande jaar had moeten op Maccasser blijven, mijne terugreijse aan te nemen. Ook zoude zo een lang verblijf, mijns inziens, zijn geweest verre beneden de waardigheid

van Zijn Majesteijts Gouvernement: de Koning van Bonij in zijn ten top gekoesterde hoogmoed gesterkt, en hem veelligt in het verwaand gevoelen gebragt hebben, dat men tot wat prijs ook, zijn vriendschap behoorde af te koopen, en zo lang als hij dat goedvind naar de komst van zijn perzoon of wel van zijn brieven te wagten; hetwelk de overige bondgenoten welhaast zoude hebben opgemerkt, en van een verderfelijke invloed en uitwerking op dezelve geweest zijn.

Temeer nog was het onnoodig, daar Bonij's Koning op mijn sommatie dadelijk na mijn komst, alom de wapenen had doen nederleggen en het volk, dat naar Maros tegen de Engelschen opkwam, dat zelfs zonder order van dien vorst in te wagten, had gedaan! terwijl degene, welke zig nog hier en daar op en aan 's Gouvernements grond bevindt, Craeng Tjinrapole en Aroeng Tjina niet uitgezonderd, geen oorlogmolesten uijtvoeren, hetgeen te klaarder wordt, als men overweegt, dat de Engelsche bezetting op Boelecomba tusschen 2 a 300 man was, en die van ons uit omtrent 50 hoofden bestaat.

Het Gouvernement had, noch heeft, geen vorderingen op Bonij te maken; alle voorheen stof tot twist met deze gegeven hebbende zaken, door en bij den oorlog zijn weggenomen. Mogt Bonij daarentegen eenige vordering hebben gemaakt of nog maken op de landen of perceelen, welke hem van ouds in leen gegeven en door hem tot 1814 bezeten zijn, zoude men (*daarmede niets zijn gevorderd?*), zo min met het van de hand te wijzen als toe te staan.[1] Indien Bonij's Koning zig behoorlijk omtrent het Gouvernement gedraagt, is mijn tegenwoordigheid daar geheel onnodig. Gedraagt hij zig onbehoorlijk en dreijgt hij met de wapenen, zal men verweerender wijze moeten te werk gaan en zoude dit ook het geval zijn geweest, wanneer ik daar zelf met behulp van Zijn Majesteijts schip Admiraal Evertsen was gebleven. Terwijl Bonij's Koning 8 of 14 dagen later had verklaard zich vredig en rustig, met één woord naar verlangen, te zullen gedragen, dan was toch de terugreijse verlooren en het Gouvernement in nutteloze kosten gewikkeld. En zouden Uwe Excellenties niet dan na verloop van 6 a 7 maanden een geheel verslag mijner verrigtingen kunnen bekomen hebben, en daardoor verstoken gebleven zijn van dispositiën omtrent dat etablissement te nemen, en uit te vaardigen, waartoe nu dagelijks zal gelegenheid weezen. Daar boven, al het aangehaalde (*wijst er op, dat?*) bij mijn vertrek alles in goede rust en geen storing daarvan te voorzien was, zooals dat majoor Dalton ook bij zijn brief van den 7n October, bijlage N°. 165, vertrouwt en mij daarmede geluk wenscht.

Ten vervolge van dit hoofddeel mijner verrigtingen, moet ik Uwe Excellenties ter kennis brengen, dat ik ten aanzien van het eiland

---

[1] Ik lees na het *zoude men*: „daarin, niets voor nader diendwegen bekomen order van Uwe Excellenties hebben kunnen uitvoeren".

Boeton niets heb kunnen ervaren, nog wegens het saijsoen brieven derwaards doen overbrengen; hetwelk laatste bij de moesonkeering zal geschieden, en waartoe ik ook een brief tot bedeeling van den overgaaf van het Gouvernement Maccasser enz. aldaar heb agtergelaten; zijnde door den Sultan en Rijksgrooten slegts het eerste jaar van hun komst, aan de Engelschen hun jaarlijksche gewoone gezanten gezonden omdat zij zeer te onvreede zijn over de receptie bij die geleegenheijd [1].

Omtrent Timor, Bima en Sumbawa heb ik tot dusverre geen narigt erlangd, maar verwagte hetzelve dagelijks overeenkomstig de aan de Residenten gegeven orders.

De Regenten van 's Gouvernements landen heb ik provisioneel, zo wel dezulke welke reeds bij mij te Maccasser zijn geweest als die om den afstand, als anderszins nog niet hebben kunnen aldaar komen, zodanig onder het Gouvernement gecontinueerd.

Die van de afgelegendste Zuiderdistricten onder de Residentie Boelecomba hebben zig volkomen wel en vertrouwd onder het voormalig en nu jongst naar het getuijgenis van majoor Dalton bij zijn Memorie bijlage N° 166, onder het Engelsch bestier tegen den Bonieren gedragen, reden waarom men hen ook wapenen van het Gouvernement, zo wel ten tijde der Engelschen als nu weder bij ons heeft toevertrouwd.

Kunnende over het algemeen (*deze?*) getuijgenis van die om de Noord maar in het geheel niet gegeven worden en waaromtrent in der tijd wel eens een onderzoek enz. zal moeten plaats vinden; terwijl ik als een reden daarvan beschouw te zijn, de door huwelijken, vermaagschapping van velen derzelve aan Boegineeze Prinsen en onderdanen.

Eindelijk zal Uwe Excellenties dispositie dienen te nemen of de door de Engelschen afgeschafte homagiegift van twee slaven, welke het voor lang door Compagnies wapenen ten onder gebragte en zedert als Gouvernements wingewest onderdanig geweest zijnde rijk van Sandrabonij jaarlijks tot een bewijs van ondergeschiktheid en als vrijkoping van het Gouvernement heeft moeten leveren, daarvan voor den vervolge zal bevrijd blijven; hetgeen ik de vrijheijd neem Uwe Excellentiën voor te dragen, te meer daar dit het eenigste volk van alle op deze kusten overwonnenen is, welke aan die vernedering onderhevig bleef, terwijl zij zig altijd stil en gehoorzaam gedragen [2].

Nemende ik de vrijheid ten aanzien van minder aangelegen zaken en dezulke aan welke geene verdere uijtbreiding in dit hoofddeel konde worden gegeven, zonder hetzelve aan een bovenmatigen inhoud onderhevig te maken, en ook door dubbelde verhalen lastig te wezen, mij te gedragen aan de bijlagen, het door mij gehouden verbaal en memorie aan den Heer Gouverneur Kruithoff nagelaten.

[1] Verg. bl. 481.

[2] Verg. bl. 485 noot 1.

ZANG VI VAN 'T OUDJAVAANSCH RĀMĀYAṆA IN VERTALING.

DOOR

H. KERN.

VI.

Deze Sarga onderscheidt zich door een aantal verschillende afdeelingen in afwisselende versmaten, door den dichter gekozen in overeenstemming met den grondtoon die in de strofen tot uiting komt en met de verscheidenheid der verhaalde gebeurtenissen. In de vertaling is 't onderscheid in toon slechts weinig merkbaar. Str. 1—18 is in Upendrawajrā; 19—26 in Çārdūla; 27 in Aupacchandasaka; 28—63 in Mālinī; 64—113 in Anuṣṭubh; 114—141 in Candrawartana; 142—159 in Wasantatilakā; 160—171 in Çikhariṇī; 172—195 in Upajāti; 196 in Indrawawajrā; 198 in Upendrawajrā; 199—200 in een species van Dhṛti, die niet anders van Kusumitalatā verschilt dan dat de vijfde lettergreep een korte is; 201—203 in Mattamayūra.

Het begin is een voortzetting van Rāwaṇa's rede in Zang V; de vertaling is als volgt:

1. «Mijn koningsburcht staat bij de zee, op Lankā, weidsch als de glans der maan. Het (eiland) heet eveneens Ratnapārāyaṇa [1] wegens de menigte van schitterende edelgesteenten.»

2. «Dat is het waarover Gij macht zult hebben. Smaak geneugt met mij, aarzel niet! Alles wat Gij verlangt zal daar zijn; te rechter tijd zullen bloemen, zooveel als U behaagt, bereid zijn.»

3. «Die weelde behoort gewaardeerd te worden, dunkt mij. Ik ben in den vollen bloei der jeugd en machtig; Uw lichaam is schoon; Gij zijt een jonge vrouw in volle schoonheid. Verlaat dien Rāma die niets waard is, zusje!»

4. «Eten, drinken, mingenot — geniet dat! Ik zal als een slaaf

---

[1] Een gevariëerde vorm van Ratnadwipa, een gewone benaming van Ceilon.

U dienen. Heersch op Laṅkā. Hiermede besluit ik mijn rede, zusje: tooi Uw lichaam, laat het versierd worden.»

5. Zoo sprak Rāwaṇa terwijl hij haar ten huwelijk vroeg. Sītā wilde niet; zweeg zonder te antwoorden. Rāwaṇa trad toornig toe met haastiger schreden. Hij nam Sītā op en vloog ras door 't luchtruim.

6. Onsteld weende de prinses, Koning Janaka's dochter; zij kreet, weeklaagde, wat in de lucht weêrklonk. De reeën en vogels in de kluizenarij zwegen alle stil, verschrikt bij hetgeen daar gebeurde.

7. «O Rāma! O Rāghawa! wat zijt Gij onbarmhartig! Het blijkt ten zeerste dat Gij mij niet liefhebt. Alwat Gij bevaalt heb ik toch niet overschreden, ik denk dat Uwe liefde voor mij, helaas! nu voorbij is.»

8. «Steeds hebt Gij bevrediging geschonken door mijn zin te volgen, door knap van geest een vrouw ter wille te zijn. Al wat ik wenschte volbracht Gij immers. Ik werd zoo vertroeteld en geliefkoosd.»

9. «Zoo ook jongere broeder, voortreffelijke Lakṣmaṇa, o! wat waart Gij wijs in beleid en gebaar! Uw woorden alleenlijk waren hard als de woorden van iemand die weêrstreefde, maar Uw hart was dan toch in alle oprechtheid liefderijk.»

10. «Vergeef mijne woorden tegen U, broer Lakṣamaṇa; ze waren ongepast, Gij hadt ze niet moeten hooren, daar ze slecht waren. Het ligt in den aard der vrouwen dat zij onoordeelkundig zijn. Vergeef het! wees niet boos op mij.»

11. «Uw oudere broeder Rāma is zeer onverschillig, (al) is hij heel toegeeflijk met niet te weêrstreven al wat ik beveel. Dat Gij (echter) vroeger weêrstreefdet, was toch uit genegenheid; ik slechts was misdadig, laag, zondig.»

12. «Hoe kleinmoedig was de (gewaande) geestelijke, bij 't hooren van de kreten van den reus ijlde hij weg! Daarom was Uwe redeneering niet verkeerd. Wegens de slechtheid mijner woorden ijldet Gij weg.»

13. «Ook (zij gezegd): wanneer aan een edel mensch rede wordt gegeven,[1] wordt zijn toorn jegens iemand geringer, is niet blijvend. Ziet hij den slechte in 't ongeluk, deerniswaardig, dan heeft hij zeker medelijden, gaat hij op hem af en biedt hulp.»

[1] D. i. anders gezegd: schuld bekend wordt.

14. «Daarom, o brave Lakṣmaṇa, edel mensch! snel toe, help mij, die lijdend, ongelukkig ben. De woorden die Gij bezworen hebt zijn alleszins bewaarheid. Zoo word ik nu door den vijand gevankelijk meêgevoerd.»

15. Zoo weeklaagde Janaka's dochter, krijtende; luidkeels smeekte zij om hulp, met jammerklachten. Toevallig hoorde Jaṭāyu geween; hij vloog van zijn plaats weg, als wanneer hij Rāwaṇa zag.

16. «Rāwaṇa, allerlaaghartigste der reuzen! verwaten gewelddadige, vijand der heremieten! die je vermeet de monniken te smaden, te minachten. Kom op, indien jij wezenlijk een held in den strijd bent!»

17 «Ook Rāghawa, die jegens de monniken meewarig is; die deugdzaam is, liefderijk en onderdanig jegens zijn vader; ook dien vermeet jij je te verongelijken, foei, lage reus, en uiterst onbeschaamd kwel je de geestelijken.»

18. «Jaṭāyu hier is (als) de Zonnegod, die alle verwaande duisterlingen zal dooden; deze hier is een onderdanige dienaar van Rāma. Daartoe ben ik verplicht daar ik vroeger vriendschap gesloten heb met zijn vader.»

19. Zoo sprak Jaṭāyu. Hij kwam uitdagend nader en zocht den strijd te beginnen. Zijne geweldige groote vleugels, die hard, ruim uitstaande en alle scherp waren, wapperden.

In de gedaante van een tijger [1], gelijkende op een leeuw, woest, naderde hij snel, vermetel, met den snavel aanvallende: zijn snavel was zijn wapen zoo scherp als een w a j r a (donderbeitel).

20. Onstuimig trok toen Rāwaṇa (het zwaard) Candrahāsa. Verheugd van geest zwenkte Jaṭāyu, terwijl hij vreeselijk een slag op zijn gezicht aanbracht. Hij keerde terug en ontweek voorzichtig; toen de Candrahāsa op hem gericht werd, vloog hij weg. Rāwaṇa zag verbaasd boven zich Jaṭāyu in de hoogte.

21. Zijn vleugels ruischten toen hij Rāwaṇa die zich voor hem boog tegemoet ging. Toornig pikte hij met zijn snavel; de arm van Rāwaṇa, gedrukt, verlamde. Het bloed gutste, dat hij opslurpte en daarna keerde hij weder terug en vloog weg in de lucht. Hoe langer hoe overmoediger dronk hij zich zat aan 't aldoor druipende bloed van Rāwaṇa.

22. Rāwaṇa was beklemd; hij was vernederd en het was hem

[1] Skr. Çārdūla, tijger; dit bevat een toespeling op den naam der versmaat.

hinderlijk om Sītā te dragen. Hij gaf een wenk aan zijn reuzenheir; het zweepte de paarden aan en de karos waarin hij zat vloog. Paarden, snel als de gedachte vlogen, snelden voorwaarts en vielen aan, (doch) verbrijzeld, ontredderd, verpletterd, vernield, stuk geslagen, verdelgd vielen de wagens neêr [1].

23. Sītā, die in de karos zat, viel: zij sloot de oogen van angst. Zij bezwijmde in 't luchtruim; afgemat, onrustig, neêrslachtig, zuchtte zij. Snel daalde Jaṭāyu naar beneden, streek neder en greep Maithilī; de godheden der tien windstreken hieven luid een gejuich aan, allen verbaasd lofprijzende.

24. Over 't gejuich van de godenscharen en Gandharwa's die allen tegelijk lof uitten was Rāwaṇa wrevelig, vertoornd; zijn arm was gekwetst, bewegingloos, verlamd, en zijn bloed vloeide onophoudelijk uit, doch hij voelde niet dat het pijn deed; stoutmoedig ging hij vooruit, overal (den vijand) opzoekende, beschaamd dat Jaṭāyu gevloden was.

25. Hij (Jaṭāyu) omvatte Sītā die half in zwijm lag, ontdaan, al ongerust zijnde. Hij vloog niet snel, maar zachtkens; hij gaf zich moeite omdat hij bezwaard was: indien hij de prinses niet vasthield, zou zij zekerlijk dood vallen. Dat was de reden dat Jaṭāyu zachtkens vloog, hoe langer hoe langzamer.

26. Rāwaṇa had hem bijna bereikt; Jaṭāyu vermoeid, afgemat zuchtte. Overal waar hij ongerust toevlucht zocht, werd hij door Rāwaṇa in de lucht vervolgd. Het duurde niet lang of hij viel Jaṭāyu aan, de Candrahāsa flikkerde als een bliksem. De vlerk werd pijnlijk afgerukt: hij viel door Rāwaṇa afgehouwen.

27. Rāwaṇa omvatte daarop Janaka's dochter, die geheel van streek was, bevig bezwijmd. Er kwam een andere karos nader hun tegemoet, die hen voerde terug naar Laṅkā.

28. Toen hij in Langkā was gekomen, was hij neêrslachtig, ziek van verliefdheid, van minverlangen bezield. Voor zijn gemoed bestond Maithilī alleen als medicijn. Hij waande dat de vorstendochter Sītā niet onwillig zou zijn, zoodat hij wegens zijn hevige hartstocht aan 't werk teeg.

29. Al de strijdbare reuzen kregen bevel om te letten op den doorluchtigen Rāmabhadra die bekommerd was omdat hij vreesde na 't vernietigen van veel reuzen. Rāwaṇa sprak onwaarheid: zijn talrijke legermacht was geheel verdelgd.

---

[1] Van dit ongeval met de karos is in 't Indisch epos niets te vinden.

30. Bij den tocht der reuzen verkenden verspieders. Daarna vroeg hij Janaka's dochter ten huwelijk, doch zij wilde niet. Hij bedreigde haar met de linkerhand en gaf haar geen vriendelijk woord. Rāwaṇa was uiterst dwaas met zonder zich te schamen te werk te gaan.

31. Elken dag sprak hij (ter zake), doch de prinses bleef zeer trouw, daar zij in haar geest aan geen ander dan Rāma dacht. Teleurgesteld bleef Rāwaṇa roerig al vleiend aandringen, terwijl hij aan zijn onderhoorigen beval om Janaka's dochter streng te bewaken.

32. Terwijl dan de doorluchtigen dochter van Janaka daar in Laṅkā was, was de Raghutelg zeer in twijfel en treurig. Vogels, als het ware hem tegemoet gaande, lieten zich hooren, weeklagende, om 't verdwijnen van Sītā als slecht voorteeken te verkondigen.

33. Daçaratha's zoon werd hevig ontdaan, mat, bekommerd. «O dochter van Janaka! ach, ach! dat zulk een lot U moet treffen! Zijt ge dood, door een tijger verslonden, of in een ravijn of water gevallen, of hebt ge U soms onvoorzichtig bewogen? Ach, wat is het zeer deerniswaard!»

34. Toen Rāghawa van zijn geestesverwarring tot eenige bezinning gekomen was, kwam zijn jongere broeder, en wel in onverzorgde kleeding [1]. Hij voelde hoe langer meer hartzeer bij 't zien dat de kleeding van Lakṣmaṇa haveloos was. «Zeker is Maithilī dood», dacht hij wanhopig.

35. Daarop vroeg hij en onmiddellijk sprak zijn jongere broeder. Geheel naar waarheid gaf hij kennis van de trouw en toewijding der geliefde. Rāma was ontdaan toen hij hoorde wat er gebeurd was; zijn hart was verbrijzeld en in de wereld scheen hem niets meer te bestaan.

36. Het was alsof de levensgeest uit zijn lichaam verdween. Met alle macht gaf hij zich moeite door zijn groote kommer, (doch) door steeds aan Sītā te denken vlood zijn geest; onophoudelijk vloeiden de tranen hevig, onstelpbaar hem over de wangen.

37. Sītā, zusje lief! zeg mij, waar ter wereld bevindt Gij U? Antwoord mij, die ontsteld herhaaldelijk roep, smeek, jammer. Houdt Gij U aldoor bezig met maar veel bloemen te plukken? is dat de reden dat Gij niet voor den dag komt? Of doet Gij

[1] Als teeken van rouw.

mede aan de godsdienstoefening met naar de (voordracht der) heilige Schrift te luisteren?

38. «Wie dan is er toch wien ik kan vragen waar Gij gebleven zijt? die wetende waar gij U vermeit het naar waarheid kan zeggen? Kan ik bij Vader om hulp smeeken? mijn moeder, die immers ver weg is, weet ook niets. De godenscharen zwijgen! foei; dat er onder de goden geen is die spreekt.»

39. «Met de grootste inspanning zoek ik U ijverig in de streek. Ik ging naar Uwe voormalige slaapplaats, doch vond U niet. Er is een ruime platte steen, waar ik heen ging, U zoekende; naar alle plaatsen, waar Gij U gewoonlijk ophoudt, ging ik U zoeken, zusje lief.»

40. «Ik ging het groote bosch in en naar de plaats waar Gij bloemen pleegt te plukken; ik vond overal bloemen verspreid, verwelkt, afgevallen in menigte, door de hitte van de zon verflenst en zeer verdord; als van verdriet dat Gij er niet waart weemoedig en bedroefd.»

41. «Terecht hebben wonderschoone bloemen U zeer lief, zusje; buitengewoon is dus dat zij zoo liefhebbend van U gescheiden zijn. Ik ben slecht dat ik geen liefde gevoel; de bloemen zijn daaraan niet gelijk: ofschoon Gij er niet zijt, prinses, sterf ik niet van minverlangen.»

42. «Is het om (mij) op de proef te stellen dat Gij den schijn aanneemt van heimelijk weg te loopen? of is het een scherts dat Gij U lachenderwijs verschuilt? Kom toch nu voor den dag, zuster, o Gij die de smart van den minnende niet kent! Hard is mij nu 't leven om U te volgen op Uw heimelijke vlucht, door Uw toedoen.»

43. «Ik kom terug na de wreede reuzen gedood te hebben. Waarom komt Gij mij niet te gemoet? Omhels mij, prinses! Wat heb ik U misdaan? welaan, zeg! Gij bedroeft mij zeer, die toegenegen ben, altijd U zoo lief heb.»

44. «Waar zal ik in 't onherbergzaam gebergte kunnen navragen waar Gij gebleven zijt? Al te heftig zijt gij in Uw toorn; zeker zijt Gij (van mij) afkeerig dat gij niet spreekt. Mijn moed is weg, nu ik verlaten door U een gebroken man ben. Mijn levensgeest, als uitgerukt, is op het punt van (uit het lichaam) weg te gaan.»

45. «Ik ween met gezwollen oogen, zoodat het bloed bijna uit de roode oogen springt. Ik weeklaag voortdurend, doch Gij

let er niet op. Indien Uw liefde ten einde is, zuster, wil ik ophouden met minverlangen te koesteren. Gij geeft geen kennis van Uw doel, gaat heen zonder afscheid te nemen.»

46. «Ook Uw jongere broeder Lakṣmaṇa kent dat (doel) niet. Het is (een zaak) waarvan 't fijne uiterst moeielijk is, (de reden) van Uw toorn te kennen. Zijt Gij dan boos op Uw echtgenoot die in 't geheel geen schuld heeft? Gij zijt (anders) zeer goed van gedrag en aard, dunkt mij.»

47. «Ik ben naar de plaats gegaan waar Gij Uw toilet pleegt te maken. Daar is een waterspring en pijp die ik opzoek. Ik vind daar de plaats, waar Gij in der tijd gewoon waart U te vermaken. Ik was bedroefd en onthutst dat ik U daar niet zag.»

48. Zoo weeklaagde Rāmabhadra zeer verdoofd, in zwijm gevallen, als 't ware verbrand door 't vuur der smart. De koelte van den zacht waaienden wind was geen geneesmiddel: (als) gif toevoegend gif maakte het, dat iemand geheel er door verbijsterd werd.

49. Na een poos kwam hij weder tot bewustzijn. Hij wischte zijne hardvloeiende tranen af en ging zich baden, geheel alleen smachtend. Hoewel bedroefd en bekommerd verwaarloosde hij niet zijn godsdienstplicht. Het is de aangeboren aard van den zeer vrome vroom te wezen.

50. Nadat hij prevelend gebeden, vereerd, de goden met het morgengebed verheerlijkt had, ging hij weder Janaka's dochter in 't groote woud zoeken. Toen vond hij de plaats waar Rāwaṇa en Jaṭāyu gestreden hadden. Zijn hart had een bang vermoeden, toen hij de kenteekenen van 't gevecht zag.

51. «Broer Jonker, zoon van Sumitrā, treed toe, kijk, kijk! Naar het schijnt, heeft een reus hier vroeger gestreden: rood bloed is op den grond gevallen; een arm ligt er afgehouwen; pantsers, karossen, zoo ook paarden, alle vernield.

52. «Ik wil eens gaan kijken, broer, wat dat voor een strijd was, 't bosch ingaan en de reuzen daar zoeken. Mijn leed keert terug bij 't zien van 't bloed dat wijd en zijd ligt. Ik heb geen lust meer om Janaka's dochter te zoeken,» zeide hij moedeloos.

53. «Wat, heeft soms een vogel gestreden? ha, dat is zeer verwonderlijk. Een zeer groote vlerk die afgehouwen is bewijst zulks. Wat was het doel van den strijd dat hij onverschillig was voor 't leven? Was het doel er van alleen om Janaka's dochter te hebben?»

54. Zoo waren de woorden van Rāmabhadra, terwijl hij zich in gissingen verdiepte. Gloeiend als was zijn hart in brand vlamde zijn toorn op. Zijne oogen, rood geworden, deden zijn moed uitkomen, het was alsof de drie werelden door hem vernield werden tengevolge van zijn toorn.

55. Hoe langer hoe meer glansde hij als de Zonnegod; hoe langer hoe meer verzamelde zich en nam toe zijn heldenmoed en groeide zijn geestkracht aan; het lichaam verhit, in beroering door 't vuur zijns toorns, hief Rāma gelijk een leeuw, zeer trotsch een strijdkreet aan.

56. «Wie toch van die reuzen heeft zich vermeten hier onrecht te plegen en de doorluchtige prinses, Janaka's dochter, geweld aan te doen? Zou dan ik, Rāma, voor den machtigen vijand bang wezen? Daarom minacht ik de zeer laaghartige slechte daad.»

57—58. «De Dagvorst zelfs, de Zonnegod doet onder voor mij in macht. Honderden van voorname bergen kunnen door mij vernietigd worden, de oceaan droog worden; alles wat er in de wereld is zal vernield worden zonder dat er iets overblijft; de heer der slangen en groote slangen daar in de onderwereld zullen te niet gaan, hoeveel te meer zullen die reuzen, zonder dat er een overblijft, te gronde gaan! De god des rijkdoms zelfs zou leed verduren; de Yakṣa's ook zullen verdelgd worden, sneven. Ik zal den Tijd doen vervallen door den Doodengod te dooden. De geheele aarde zal vergruisd zijn daar ze door mij stuk gewreven wordt.»

59. «De hooge goden zullen mijn minderen zijn bij hun heer, Indra, die zwak en weinig krachtig zal wezen. Het uitspansel zal zich niet uitbreiden, daar ik zal maken dat het schuil gaat. De wereld zal weer een chaos worden, ledig gelijk de nacht. Alles, alles wat ik beoogde zal geschieden: dat kan niet twijfelachtig zijn.»

60. Zoo sprak Rāmabhadra, zijn strijdkreet aanheffende; hij legde een pijl op zijn boog, wrevelig, vertoornd op de wereld. Lakṣmaṇa medelijdend zijn sĕmbah makende, begon te weenen, trachtende hem af te houden van de wereld, die geen schuld had, te dooden.

61. «O Raghutelg! ten onrechte zijt gij zeer dwaas, verbijsterd. Averechtsch is wat Gij tegen de wereld wenscht; ik ben er van ontsteld. Zijt Gij als het ware krankzinnig? Wat Gij in den zin

hebt, heeft geen doel. Ik ben bedroefd, neêrslachtig bij 't zien dat Gij zoo verblind zijt.»

62. «Wat voor mensch zou in staat zijn, een onverstandig mensch, wiens gramschap in 't hart hevig is en die ziek van liefde iets verlangt, tot rede te brengen? Immers zeer spoedig wordt de geest dol en roekeloos. Een vaste wil moet er meê gepaard gaan, die 't vreeselijke vuur onderdrukt.»

63. «Wat voor nut zal die woede hebben, indien Gij daaraan toegeeft? Het is reden om moeilijkheden en een slechten naam in de wereld te veroorzaken. En in de wereld is er niets wat schuld heeft. Gij alleen zijt verdwaasd, krank door Uw groot leed.»

64. Zoo hield zijn jongere broeder hem tegen; bevredigd kwam de oudere broeder weêr tot bezinning. Beiden gingen zij 't bosch in ver van de kluizenarij.

65. Toen zij beiden er in doordrongen, zagen zij een grooten vogel: Jaṭāyu. Het was niet duidelijk van wege den afstand: het zag er uit als een groote berg.

66. «Deze heeft Sītā gedood,» dacht Rāma met zekerheid. Hij ging voorwaarts om den vogel aan te vallen; Jaṭāyu zeide fluks:

67. «O Rāma! O Raghuzoon! bega geen onrecht jegens mij. Ik ben Jaṭāyu, geen ander. Ik weet dat Gij Janaka's dochter zoekt.»

68. Zoo sprak de groote vogel; Rāma neeg eerbiedig. Hij voelde medelijden voor Jaṭāyu, die een geliefde vriend zijns vaders was.

69. Hij was zwak, zwaar gewond, leefde echter nog, omdat hij op Rāma wachtte wegens zijn hechte liefde.

70. Toen dan Rāma gekomen was, lichtte hij hem in omtrent den vijand. Na de inlichting gegeven te hebben stierf hij ten gevolge van zijne zware verwonding.

71—72. Nadat hij in zwijm gevallen en gestorven was, schreide Rāma: «O bewonderenswaardige Jaṭāyu, die het vermocht U in 't leven te houden, uit liefde jegens Uw vriend, mijn vader, zoo oprecht bemind, welke overgegaan is op den zoon! O vogel, wat zijt Gij bewonderswaardig!»

73. «Zoolang Gij nog leefdet, was het voor mijn gevoel alsof mijn vader leefde; nu Gij echter dood zijt, schreeuw ik het wezenlijk uit.»

74. Nadat Rāma uitgeweend had, verbrandde hij 't lijk van den vogel. Rouwend gaf hij de meelbal (voor den afgestorvene) en ging weêr weg ('t bosch) in.

75. Er was een verwonderlijke reus, wiens arm inderdaad lang was; hij had honger, wilde vleesch eten. Dien ontmoette hij in 't woud.

76. Het was sinds lang een vijand der dieren. Dīrghabāhu [1] was zijn naam. Die kwam grimmig af op Rāma, die zijn scherp zwaard trok.

77. Toen hij vreeselijk, woedend genaderd was, hieuw deze hem de handen af. Nadat zijne armen afgebroken waren, viel hij op den grond neêr.

78. Hij keerde terug tot zijn ware natuur: vertoonde zich in den vorm van een godheid; de glans van zijn lichaam verspreidde zich, als ware hij de Zonnegod.

79. Hij vroeg Rāma naar diens naam, en hij vraagde ook naar het doel van zijn doordringen (in het woud).

80. Naar waarheid deelde Rāma zijn naam en het doel van zijn gaan (in 't bosch) mede. Op zijn beurt vroeg hij.

81—82. «Wat is Uwe natuur, o brave! Gij hebt, zooals blijkt, het voorkomen van een god. Zoo zeg dan iets anders, of ik in mijn doel zal slagen; of ik Sītā zal vinden en de vijand verslagen zal worden.» Zoo vroeg Rāma, waarop de andere 't een en andere meedeelde.

83. «Ik ben een zoon van de Godin Çrī, maar ik was slecht van gedrag. Eens dat ik in den hemel rondwandelde stapte ik over een grooten Wijze.»

84. «Wegens zijne boosheid op mij, vervloekte hij mij om een reus te worden. «Edoch, mijn vloek zal een einde nemen, want Gij zijt nu eenmaal een zoon van mij.»

85. «Doch Uw doel zult Gij bereiken: Gij zult de Prinses vinden, die door Rāwaṇa gevankelijk is medegevoerd. Zij bevindt zich in Laṅkā.»

86. «Daarom moet Gij U naar den berg Ṛṣyamūka genaamd begeven. Daar zult Gij een aap ontmoeten, Sugrīwa geheeten.»

87. «Hij is zeer verstandig en zeer machtig, maar neêrslachtig en droef te moede. Dien moet Gij een gunst bewijzen en zijn ouderen broeder dooden.»

88. «Sugrīwa is neêrslachtig en smachtend naar Tārā, zijne be-

[1] In 't Indische epos III, 69, 31 heeft de reus wel lange armen, een yojana lang, maar als zijn naam komt Dīrghabāhu niet voor. Wat de dichter verder verhaalt wijkt in bijzonderheden af van 't oorspronkelijke.

minde vrouw, die door Wāli [1] genomen is. Wāli is zeer misdadig.»

89. «Sugrīwa smacht inmiddels gelijk een stier, wien het niet vergund is bij de koe, welke pas een kind gekregen heeft.»

90. «Daarom, o Raghutelg, gevoelt Gij beide hetzelfde leed. Indien de aap Sugrīwa een vriend wordt, help hem dan om zijn vijand te dooden.»

91. «Deze mijne woorden zijn niet leugenachtig, ik zeg wezenlijk de waarheid. Wordt de aap Sugrīwa Uw bondgenoot, dan lijdt Rāwaṇa stellig de nederlaag.»

92. «Als Gij meêwarig zijt jegens hem, zal hij U gewis onderdanig zijn. Gij zult de leermeester wezen, hij de leerling, en Uw zaak zal slagen.»

93. «Hoe ver ook Uw doel af ligt, Gij zult het door hem bereiken. Ook is zijn leger, (bestaande uit) groote en krachtige apen, talrijk.»

94. «Daarom zij Sugrīwa een bondgenoot en maak een einde aan zijn leed, opdat hij U later kan vergelden en Gij met Uwe geliefde zult samenkomen.»

95. Zoo sprak de god, de vroegere reus. Hij ijlde weg en verwijderde zich vliegende; Rāma ging weder 't bosch in.

96. Hij zag het bekoorlijke woud, allerlei vruchten rijkelijk dicht bijeen (aan de boomen). Zijn honger verdween bij 't zien daarvan; hij vond toen een groot zuiver water.

97. Het stroomde snel en helder. Zij (Rāma en Lakṣmaṇa) staken met hun beiden over. Zij vonden een inderdaad mooi bosch en zagen toen een vrouwelijke anachoreet.

98. Het was een Çabaravrouw [2] van geslacht; boomschors was haar kleed. De kleur van haar lichaam was zwart gelijk de kleur van oogzalf.

99. Haar houding was goed, zonder feil, was gepast doordat zij de voeten (van Rāma en Lakṣmaṇa) aanvatte [3]. Zij was vrij van wereldsche neigingen en zeer vroom; altijd volhardde zij in de gelofte dat zij zich van vruchten voedde.

100. Zoodra Rāma haar zag, was zijn vermoeienis geweken: een verwonderlijk gevolg van de groote penitentie. Daarop zeide hij verwonderd:

[1] De tekst heeft de minder juiste spelling Bāli.

[2] De Çabara's of Çawara's zijn een niet-Arische volkstam van wilden in Zuid-Indië. Ptolemaeus vermeldt ze onder den naam van Sabarai.

[3] Als bewijs van eerbied.

101—102. «O zeer vrome boeteling! zeer bewonderenswaardig van U is het zooals Gij Uw gelofte in acht neemt. Wat is de wijze van Uw eeredienst? hetzij dat Gij trouw zijt in de vereering des Heeren, of dat Gij steeds de Voorouders vereert, of bestendig het morgen- en avondgebed opzegt, of dat gij trouw zijt in 't lezen (der heilige boeken) en het gedrag van een non.»

103. «De aanleiding tot groote ascese is dat zinnelijke lust en verblinding verdwijnen, (alsook) standvastigheid in de gelofte met ontzag voor den Guru. Dat is de manier der ascese.»

104. Zoo sprak Rāma terwijl hij tot de zich in onthouding oefenende Çabaravrouw vragen richtte. Toen sprak zij eerbiedig, terwijl zij een honiggerecht en vruchten aanbood:

105. «Ja, zooals Gij zegt, Rāma: ik oefen boete. Al wat in mijn vermogen is, wordt eenmaal later vervuld.»

106—108. «De reden nu dat ik een boetegelofte volbreng en daar zoo'n vaart achter zet, (is 't volgende): Toen de god Wiṣṇu geboren was, ging hij weg naar de onderwereld. Hij werd door den god Rudra met een vloek getroffen ten tijde dat de Liṅga (Çiwa's phallus) zich vertoonde. Uit dolle verliefdheid veranderde hij (Wiṣṇu) zich in een ever en nam de godin der onderwereld tot vrouw. God Wiṣṇu kwam dus te voorschijn in de gedaante van een ever. Hij zocht zijn toevlucht in 't gebergte en at mijn parelsnoer.»

109. «Daarna stierf hij en ik at zijn lijk. Dat nu veroorzaakte ongeluk: mijn lichaam werd zwartkleurig.» [1]

110. «Wees zoo goed, Rāma, en wisch mijn gelaat af. Volbreng dat mijn vloek eindige, maak dat mijn plaag ophoude.»

111. Zoo spak de boetvaardige Çabaravrouw; Rāma wischte haar af en de Yogabeoefenende vrouw was volkomen hersteld. Op haar beurt bewees zij hem een gunst:

112. «O wondermachtige Rāma, die als Wiṣṇu in levenden lijve verschijnt! Gij vermocht mijn plaag weg te nemen; daarom wil ik U vergelden.»

113. «Maak den apenvorst tot Uw zeer wijzen (of zeer machtigen) bondgenoot. Dan zult gij Janaka's dochter vinden.» Zoo sprak zij en daarop verdween zij.

[1] Van de door mij in den uitgegeven tekst als een inlapsel aangeduide verzen is in 't Indische epos geen spoor te vinden. Wel komt omtrent Wiṣṇu een soortgelijk verhaal elders voor, o. a. in de aanhaling onder Liṅgodbhawa in K. B. Wdb.

114. Rāma en Lakṣmaṇa gingen weder verder 't bosch in, dat bekend was onder den naam van Pratitakampa. [1] Een menigte reeën lagen daar rustig en genoegelijk en eenige heremieten betraden 't bosch.

115. Rāma verkwikte zich aan de beschouwing van 't bosch. Bloemen, alle even schoon waren in vollen bloei en dicht opeen. Bij 't zien van 't wonderschoone, reine meer [2] drongen zij zoo ver door, waar witte lotussen in overgroote menigte waren.

116. Hij (Rāma) was zielsbedroefd doordat hij kwijnde van minnewee; Maithili had hij bestendig in de gedachten. Ten gevolge van zijn minverlangen begon hij te weenen. Mismoedig zeide hij tot zijn jongeren broeder:

117. «Broer Lakṣmaṇa, aanschouw het heldere meer, waarvan 't geluid der gonzende bijen een sieraad is, De kokila's (koekkoeks), mannetjes en wijfjes, kweelen zacht. Ach! ze willen slechts den van zijne geliefde gescheidene bespotten!»

118. «Schoone lotussen bloeien, allen in vollen bloei. De sterren in 't luchtruim doen in schoonheid daarvoor onder. Hun teederheid veroorzaakt leed in 't hart, en droefheid van hem die, van zijne geliefde gescheiden, ze aanschouwt.»

119. «Hij die ten tijde van zijn samenkomst met de geliefde zich gelukkig voelt door de bijen en zwanen die hun geluid laten hooren, dat zoo bekoorlijk, zoo hartverrukkend, zoo zacht is, voor hem die van zijn lief gescheiden is, is het oorverscheurend.»

120. «Bloemen liggen verspreid daar ze voortdurend afvallen door de vogels die in de boomen dartelen. Iemand dwaalt echter (die meent) dat er geen lijdenden zijn en niet begrijpt dat ook voor den niet willende aan 't geluk een einde komt.»

121. «De geur der welriekende bloemen komt mij in den neus; en de vogels kwellen mijn ooren met hun geluid; de schoonheid der bloemen doet pijn aan 't hart. Ach, de Minnegod heeft mij met zijn schot erg gekwetst.» [3]

122. «Ook al de boomen schieten: hun bladeren (anders) zoo

[1] Ik kan dezen naam niet terecht brengen. Vermoedelijk is het ontstaan door misverstand uit prathitapampa, maar Pampā is de naam van een meer, niet van een bosch.

[2] Dit is de Pampā.

[3] De juiste beteekenis van mamarimisi is mij onbekend. Misschien is het een intensiefvorm met infix ar van *pimis, variant van pipis.

zacht werden scherp als scherpe hanesporen; hun takken, zoo rank, zijn als hun boog. Zij verstaan het mijn hart te treffen, dat verscheurd wordt.»

123. «Een zachte wind, die er waait, brengt blazend de welriekende geur der woudbloemen aan, doch mijn binnenste is als vlammend vuur voortdurend heet. Ach, zeer groot is het leed van hem hier die van zijn lief gescheiden is.»

124. «De bladeren der boomen, neder hangend, vormen op de plaatsen waar de witte dauw ligt druppels, gelijk paarlsnoeren in 't luchtruim. Bij 't zien daarvan smelt mijn gebroken hart.»

125. «Ach, wanneer zal dit een einde nemen, en de smart over de scheiding van de geliefde ophouden? De Doodengod is zoo onmeëdoogend, onwelwillend, mij niet te dooden [1], die reeds zoo erg gefolterd ben.»

126. «Het geluid der uitgelaten bijen is als vuur. Wanneer ik dat hoor, wordt het hart gloeiend heet gelijk een berg, wanneer die brandend vlamt. Ik heb geen toevlucht die mij zal helpen.»

127. «Mijn hart wordt aanstonds verbijsterd, wanneer ik zie, hoe het bosch in vollen bloei prijkt met geurige bloemen. Het ziet er uit als zijnde de woonplaats van den Minnegod, wanneer ik onoplettend en zoo in dwaling vervallen ben, broer!»

128. «De takken der boomen worden door een zachten wind bewogen [2]; zoo dansen de pret makende boomen (als) danseressen; de uitgelaten bijen begeleiden het dartel met hun gezang. Ten gevolge van mijn minverlangen ben ik gestoord, krachteloos.»

129. Zoo klaagde de edele Raghutelg, de gewrichten sterk verslapt, het hart gebroken. Ṛṣyamūka is een vreeswekkend, ruig begroeid gebergte; dat was de plaats waar hij zich heen begaf en met droefheid doordrong.

130. Ten tijde toen hij in 't gebergte Ṛṣyamūka kwam, was Sugrīwa in droefheid; sterk kniezende en kwijnende. «Rāmabhadra zal de toevlucht zijn bij wien ik heul moet zoeken, geen ander», zoo dacht hij terwijl hij ging om langs ongewone wegen weg te komen; [3] dra vertrok hij.

---

[1] Lees patin aku.

[2] Eigenlijk staat er dat de wind tegen de takken aanslaat, doch het gevolg ervan is dat ze zich bewogen.

[3] Voor manāsak vgl. Jav. nasak, van sasak, en sĕlasak.

131. Hij vestigde zich op den moeilijk toegankelijken hoogen berg Malaya. Daarheen begaf hij zich met een leger van veel apen, wier onderdanige gehechtheid aan hun vorst maakte dat allen volgden. Sugriwa was goed en waardig gediend te worden, huns inziens.

132. Nadat zij aangekomen waren, kreeg Hanuman bevel om als bode naar Rāma te gaan en dien te zoeken. De zoon van den Wind weêrstreefde niet toen hij 't bevel ontving om te gaan, en zoo ijlde hij weg in 't luchtruim.

133. Naar den Ṛṣyamūka moest hij met snelle vaart zijn koers richten. De wind dien hij maakte ruischte (als) een onweêrstorm. De boomen waar hij tegenaan botste bezweken, allen ploften neêr, vernield; afgebroken, geknakt, doorgebroken, gebeukt, afgeknot, verplet.

134. Aangekomen drong hij tot in den berg Ṛṣyamūka door. Hij deed zich voor als een Mahātma [1], een toovermachtige om voort te brengen al wat hij wenscht. Bij 't zien van hem ging Rāma ongerust meer naar binnen. De zoon van den Windgod trad dan voorwaarts en sprak fluks:

135. «O brave; bewonderenswaard zijt Gij, dat Gij moedig hierheen durft komen. Deze berg Ṛṣyamūka is uiterst moeilijk toegankelijk; zelfs de god Maheçwara (Çiwa) is ongeneigd om hierheen te komen. Wat is het doel dat Gij beiden hier ingaat?»

136. «Allerlei zeer gruwelijke gevaren zijn het die men hier vindt. In de spelonken bevinden zich reuzen en Piçāca's (boschduivels). En hoe toch zal in het onbegaanbare ruig begroeide veld U een weg baten? Andere menschen dan Gij zijn er vroeger, nooit hierheen gekomen.»

137. «Een menigte van kwade leeuwen zijn de vijanden van alwie hierheen komt. Wreed belagen op den weg tijgers, vreeswekkend, grimmig. Wil men den moeielijk begaanbaren hoogen berg bestijgen, dan komen de losse, wankele steenen waarop men treedt aan 't rollen.»

138. «Breed, wijd is de omvang der stroomen vol van diepe plekken [2]. Wie ze oversteekt draait en wordt gedraaid, zinkt en verdrinkt. De oevers zijn voor wie tot op eenigen afstand ervan

[1] D. i. een Wijze van buitengewone geestelijke vermogens. Het woord heeft een zekere beruchtheid gekregen door de beweerde onthullingen van Mahātma's aan Mevrouw Blavatski. Het Skr. R. IV, 3, 2 heeft b h i k ṣ u, monnik.

[2] Of: met veel kolken.

gekomen zijn een uiterste grens geworden, doordat ze afgesloten, afgezet zijn door de groote olifanten die daar voortdurend komen om dartel zich te baden.»

139. «Veel zijn de gevaren van den vreeselijken berg hier. En in de spleten van platte steenen steken de slangen hun tong uit; vleeschvretende tijgers is hun begeerte; venijnig is hun boosheid: het is niet te verwonderen dat hun gif doodelijk is waar het ingesnoven wordt.» [1]

140. Zoo sprak Hanuman, toegetreden om zijn vragen te doen. Daarop sprak Rāma en gaf inlichting aangaande zijn doel: «O edele heer! mijn doel is als volgt; luister dan! kom nader; alsmede de reden waarom ik rondzwerf zal ik vertellen.»

141. «In de geheele wereld beroemd is Daçaratha, een vorst in 't bezit van alles wat begeerlijk is; allerlei bijzondere genoegens heeft hij, in menigte. Hij heeft veel zonen, mijn met verwonderlijke kracht begaafde jongere broeders; alleen ik ben een ongelukkige zoon van hem.»

142. «Volgens zijn bevel ben ik naar 't ondoordringbaar woud gegaan. Dat nu is de oorzaak dat wij beiden het betreden. Van huis gegaan zochten wij een toevlucht in de kluizenarij van Sutikṣṇa en daar verbleven wij, zorgvuldig de kluizenarij bewakende.»

143. «Sītā, mijne geliefde, vergezelde mij in der tijd, maar de snoode Rāwaṇa heeft haar geroofd en is snel daarna weggegaan. Sītā zoekende zijn wij hier gekomen. Dat is de reden dat wij rondzwervende in deze plaats gekomen zijn.»

144. Zoo sprak de Raghutelg terwijl hij zijn doel mededeelde. Op zijn beurt zeide toen Hanuman: «O Rāghawa, mij is bevolen geworden hierheen te gaan: een apenkoning, met name Sugriwa, heeft mij bevolen U te zoeken.»

145. «Om te beginnen moet Gij weten dat er een groote aap is, wiens kracht onvergelijkelijk is, een held, Wālin geheeten. De zon doet onder voor hem wegens zijn macht. Toornig en kwaadaardig als hij is heeft hij mijn meester smaad aangedaan.»

146. «Uit vrees voor den apenkoning Wālin, is mijn meester stil uitgeweken naar een plaats in 't Malayagebergte. Daar het zijn oogmerk is vriendschap (met U) te sluiten, heeft hij mij bevolen

[1] Er zal bedoeld zijn dat het slangengif al door de lucht ervan doodelijk is.

hierheen te gaan, begeerig om een vaste plaats te hebben en U alleronderdanigst te dienen [1] als heer en beschermer.»

147. «Hij is waardig Uw vriend (en bondgenoot) te wezen, dunkt mij, en met Uwe gunst vereerd te worden, want hij is zeer krachtig, zeer wijs en goed gezind. Hij zal meëgaande al wat Gij beveelt goedvinden en verwezenlijken, en hij zal mede en vooraan in den strijd Rāwaṇa dooden.»

148. Zoo sprak de zoon van den Windgod met vriendelijken aandrang. Daçaratha's zoon weêrstreefde niet en vertrok fluks. Nadat hij vertrokken was, was Hanuman uitermate verblijd. Rāmadewa was naar zijn gevoelen een Kalpawṛkṣa. [2]

149. Prins Rāma kwam aan in 't Malayagebergte. Men zou hem kunnen vergelijken met den regentijd; zijn pijlen dat waren wolken, terwijl Wālin gelijk de zon, daardoor gedood, zou ophouden (te schijnen), en Sugrīwa, van hitte lijdende, een schuilplaats zocht bij de pijlen.

150. Toen de twee elkander ontmoetten, legden zij vuur aan, als getuige dat zij hun vriendschapbond begonnen. Nadat zij hun overeenkomst gesloten hadden, waren beide even verheugd, en toen gingen zij overleggen, zoekende naar 't geschikte krijgsmiddel.

151. Rāmadewa keek naar het talrijke leger van apen, die naar hartelust, zooals hun behaagde zich gebaarden volgens hun bewegelijken aard. Volgens hun manier was hun gegrom luid terwijl zij in de takken sliepen. [3] Zulks maakte dat hij met pleizier er naar keek.

152. Toen hun beider vriendschapbond bevestigd was, zeide de bevriende voortreffelijke apenkoning: «O Rāghawa, de kracht van den Apenvorst Wālin is buitengewoon; er is niemand in de drie werelden die zijns gelijke is.»

153. «Ik zeg dit niet uit geringschatting, heer! Ik zeg het alleen maar, omdat Gij bevriend [4] zijt. Hoe zeer ook de kracht van dien Wālin geprezen wordt, ontwijfelbaar zal hij door Uwe krachtige pijlen gedood worden.»

154. «Wat nu bewerkt heeft dat hij zoo'n hooge onderscheiding in de wereld verwierf, dat is de gunst van een Ziener die weleer

[1] Letterlijk: Uwe voeten te vereeren (of te dienen.)

[2] De Paradijsboom die alle wenschen vervult.

[3] Men zou verwachten: zaten; of wel: rondsprongen.

[4] Samitra is een drukfout voor pamitra.

genegenheid voor hem voelde. Hij werd hoe langer hoe machtiger, eindelijk van onweerstaanbare kracht. Hij is te vergelijken met een zon voor zijn vijanden (die) duisternis (zijn).»

155. «Ik was neerslachtig en bevreesd, ziende dat hij zoo krachtig was; ik dacht vroeger niet dat hij gedood zou kunnen worden. Nu echter, nu Gij Heer, wiens kracht onfeilbaar is, gekomen zijt, denk ik bepaald dat hij gewis door U zal gedood worden.»

156. «Wālin placht vroeger bazen van olifanten te pakken en te dooden; alles wat door hem met de vlakke hand geslagen werd, bergen bij duizenden, werden stukgebroken, verpletterd. Mahiṣāsura, de vijand van den god Indra, werd door hem ten val gebracht, maar gewis zal hij op het slagveld door U gedood worden.»

157. Zoo sprak hij, Prins Rāma van alles onderrichtende, uit vrees voor zijn krachtdadigen ouderen broeder, verlangde hij de kracht van den edelen Rāma te leeren kennen. De Raghutelg begreep het en doorboorde toen met zijn pijl lontarpalmboomen.

158. Ten getale van zeven op een rij werden ze getroffen en de pijl ging er door. Sugrīwa zag verbaasd en verheugd de palmboomen. Hij maakte zich op om Prins Rāma tot geleider te verstrekken, met het doel zich te begeven naar Kiṣkindha.

159. Sugrīwa zou een offer verrichten in het strijdperk; Wālin, de te slachten buffel, zou als het ware dienen als (offerande) ter vereering. De edele Rāghawa kreeg opdracht om 't offer te verrichten; Tārā genietende van de gelukkige uitkomst was de vrucht die genoten zou worden.

160. Nadat Rāma vertrokken was om naar de grot Kiṣkindha te gaan, met Sugrīwa, die onstuimig,[1] met stoutheid bezield was, zag men een ruim hol, een vervaarlijk diepe grot van den grooten berg, de geduchte residentie van Wālin, waarvan de opening verbazend donker was.

161. Sugrīwa riep ijlings zijn ouderen broeder toe om uit te komen ten strijde; hij schreeuwde luid, vreeselijk de wenkbrauw fronsende, arglistig[2] riep hij hem naar buiten. Wālin maakte zich op en kwam uit zijn berggrot. Hij schreeuwde op zijn beurt

---

[1] De beteekenis van sahāsaṅ is mij onbekend.

[2] Dit past hier toch niet; mogelijk dient „gebogen, krom" slechts als nadere bepaling van bhrūkuṭi, alsof dit = bhru ware.

zoo, dat het luchtruim er van vervuld was, alle windstreken er van vervuld waren.

162. Luid grommende naderde hij gelijk een verwoede tijger, en Sugriwa nog heftiger als een leeuw, met geopenden muil op de voorpooten liggende. Zij kwamen vijandelijk op elkaar toe, begeerig elkaar te krabben, te bijten, te pakken; zij sloegen, rukten, beiden gelijkelijk tandenknarsend, doldriftig.

163. Zij rukten de haren op de onderkaak die gekrabt werden uit; lieten de tanden zien, draaiden en wendden, en gelijkelijk afgemat sisten zij voortdurend. Het bloed vloeide, stroomde; druipend gudste het in eens door op de wangen, viel neder op de wijde armen, en op de borst als scheen het rood curcuma.

164. Hoe langer hoe trotscher slagen toebrengende, reten zij malkaars neus open met hun harde nagels. Voorover gebogen trokken zij vreeselijk heftig knijpende aan elkaars staart; of tegen de kin slaande grepen zij die met den mond welks tanden niet ophielden te bijten. Velerlei waren de listen die zij beproefden.

165. De ascese oefenende Yogins keken allen toe, in groote menigte, aan den rand van 't gebergte, en de kweekelingen, die hen vergezelden, bleven gezamenlijk niet achter. Zij zwierven rond, bloemen plukkende, doch hielden oogenblikkelijk op, deelnemende (aan 't schouwspel). Zij zwegen beteuterd stil. Toen zij ophielden te zwijgen, keken zij toe met luid geroep.

166. Rāma zag onafgewend hoe beiden hardnekkig kampten. Hij kon Wālin niet onderscheiden, zoo geleken Sugriwa en hij elkander. In de war geraakt, werd Rāma, hoe hij ook oplette, hoe langer zoo nalatiger. Te vergeefs was de pijl op den boog gelegd, want hij wist niet wien hij moest treffen.

167. Sugriwa was afgemat en met brandend ongeduld op de komst van Rāma. Zijn lichaam was stuk gereten, hij was bijna dood, verzwakt door den ondervonden druk; zijn hoofd werd getrokken, plat gedrukt, geklemd. Als beschaamd keerde hij terug, pijn gevoelende, verslapt, ziedende van woede.

168. Hij werd Rāma gewaar; hem ziende komen, werd hij bedroefd en zeer bleek. Hij kwam nader en deed fluks hulde aan de voeten van Rāma, den zeeghaftige. «O Heer, die onze overeenkomst niet houdt! die, ach! leugenachtig zijt in Uw woord. Wat is de reden dat Gij toeziet op mijn strijd zonder daarbij werkzaam te zijn?»

169. Onmiddellijk zeide Rāma tot den apenvorst: «De aan-

leiding hoe ik zoo onachtzaam zwijgend toezag is de volgende: toen Gij vocht, geleek Uw voorkomen geheel op dat van Wālin. Ik herkende U niet, al trachtte ik nog zoo zeer mij dat te herinneren.»

170. «Dat was de aanleiding hoe ik nalatig was ten opzigte van onze bondgenootschappelijke overeenkomst. Doch neem nu het middel tot slagen te baat dat Gij bladeren tot halssnoer omhangt als kenteeken. Hebt gij U met dat teeken voorzien, welaan, strijd dan weder, heb geen vrees. Wālin slechts zal gedood worden. Gij zult niet het doelwit worden.»

171. Zoo sprak Rāma en bond hem bladeren in 't bosch. Sugrīwa ging weder voorwaarts zijn ouderen broeder Walin uitdagende om den strijd te hervatten. Wālin viel aan, omvatte hem weder, trachtte hem vast te pakken; Rāma maakte van de gelegenheid gebruik met hem met zijn pijl te treffen; in eens werd hij getroffen.

172. Wālin viel, de na-verwante apen huilden; hun gemoed was diep geroerd. Vervolgens verwijderden zij zich ijlings, de slaven in ééne richting, de overigen in een andere, «foei over Rāma» zeiden de (anders) zwijgende asceten (die nu) hun stem lieten hooren.

173. Wālin, de apenkoning, was dood zwak; zijn zijde was door den pijl doorschoten, (doch) zijn geest was zeer flink, moedig, goed, terwijl hij prins Rāma uitschold:

174. «Ha Rāma! schelm, laaghartige! foei over U, verdwaasde! Dat Gij het gewaad draagt van een man des vredes is uiterst gemeen. Moogt Gij allerlei groot kwaad ondervinden, omdat Gij schiet op iemand die eenvoudig strijdt, doch niet iets anders is.» [1]

175. «O grenzelooze booswicht, die U niet ontziet voor Uw braven vader. Gij hebt nooit gezien dat ik mij aan iets schuldig gemaakt heb. Waarlijk, Gij zijt in Uw geest een Caṇḍāla, een dwaas.»

176. «Ik heb Uw vader vroeger heel goed gekend, (zoodat) ik waande van U geen vijandigheid te moeten (ondervinden). Dat hij U bevelen moest ver weg uit te wijken, was een gevolg van Uwe slechtheid.»

177. «Dat ik er toe kwam om als broeder niettemin te twisten,

[1] D. i. die niet als vijand van U optreedt.

was een fout als honderd bergen, een Meru in grootte. De begeerlijkheid, zegt men, moge in duizend stukken gescheurd worden, toch wordt een broeder niet gebroken (afgescheurd), want hij is mijn (vleesch).»

178. «Moge ik een ander worden als een broeder wiens liefde verwonderlijk zoo groot zij. Indien de mate van toorn aangroeit tot doodens toe, is het zonder twijfel slecht iemand te dooden omdat het een ander is.»

179. «Wat betreft den plicht van vorsten, helden, braven, is het onberispelijk, vijanden die een schandvlek der wereld zijn te dooden. De Aardegodin is een bloem die, gereinigd zijnde, zonder missen vast de welvaart der wereld wil.

180. «Indien Gij echter [1] de wijzen (geestelijken) wilt navolgen, dan moet de in gerechtigheid hoogstaande meester zijn over de laagsten: een geneesmiddel zij het voor dengene die rouwig is dat hij als broeder twist aanbindt. Het is passend dat het een geneesmiddel is voor mij die verkeerd gehandeld heb.»

181. «En nu is de partij die Gij gekozen hebt onoordeelkundig. Gij meent het onderscheid tusschen goed en kwaad te kennen, maar Gij zijt in waarheid dom. Om reden ik bijna dood ben, is het goed dat Gij gekomen zijt. Uw inzicht is averechtsch daar het doodelijk leed berokkent.»

182. «En wat kan toch het doel zijn waarom ik gedood ben? Indien Gij vleesch verlangt, wilt gij dan soms mij? Wel is waar is de kategorie der vijfklauwige dieren te eten, doch daar worden de apen niet bijgerekend; het is verboden ze te eten.»

183. «En volgens de faam waart Gij eertijds goed van karakter, in staat het volk te beschermen, liefderijk te wezen jegens de heele wereld. Uw roem is gebroken, omdat Gij een aap gedood hebt. Gij hebt U dus zeer te schamen voor Uw jongeren broeder.»

184. «En dat ik met mijn broeder getwist heb is van dien aard, dat wij beiden later weêr verzoend zullen zijn. Die Sugrīwa hier, wien Gij een liefdedienst bewezen hebt, is een aap van lagen inborst, een onwaardige.»

185. Zoo waren de worden van Wālin, met moeite sprekende. De doorluchtige Raghuheld [2] sprak in antwoord: «O aap! die

[1] Kewala beteekent eigenlijk „alleenlijk, slechts," doch hier wordt toch een tegenstelling met het voorafgaande vereischt.

[2] Eigenlijk: „tijger van de Raghutelgen."

hier den schijn aanneemt van de wereld te kennen. Dat ik op U geschoten heb, daardoor zal ik geen zonde op mij laden.»

186. «De ware aard eens Kṣatriya's, dien heb ik gevolgd. Het is geen (misdadige) veroorzaking van dood, wanneer men wild in menigte doodt. Alle Kṣatriya's in den vroegeren tijd mogen door mij nu nagevolgd worden zonder dat ik mij bezondig.»

187. «En 't wild is een geslacht dat gedood wordt; men tracht het te vangen in vallen, met strikken, met voetangels. Alle dieren, die er in 't groote woud zijn, goedaardige en kwaadaardige, mag men van 't leven berooven.»

188. «Indien Gij nu zegt dat een mensch geen wild dier is, en «in al mijn doen en laten zal ik het menschengeslacht volgen», ook dan zal het gevolg niet wezen dat ik kwaad zal ondervinden, want ik heb met mijn pijl iemand getroffen die overspel in den zin had.»

189. «Uw karakter en gedrag was mij reeds ter oore gekomen: Sugrīwa was door U van zijn vrouw gescheiden geworden; zijne zoo geliefde Tārā hebt gij geroofd; blijvend wordt Gij door de heele wereld gelaakt.»

190. Zoo sprak de ware woorden zeggende Rāghawa. Wālin beschaamd zweeg, daar hij overtuigd was. Ter nedergedrukt, zakte hij hoe langer hoe meer voorover van uitputting; met moeite toonde hij zijn devotie [1], smeekte om te sterven:

191. «O Rāghawa! buitengewoon is Uwe wijsheid: Gij dooddet den euveldoener, die zich jegens de wereld bezondigd heeft. Doch Uwe deugdzaamheid is grenzenloos: moge mijn kinderen niet mede door U gedood worden.»

192. «Nader nu, mijn jongere broeder, kom hierheen, Sugrīwa, om afscheid te nemen van Uw ouderen broeder die sterven gaat, doch moge in eene herboorte hiernamaals God beschikken dat Gij mijn broeder zult zijn.»

193. «En moge ons beider verblijfplaats één en dezelfde wezen: een berg met liefelijk boomgewas [2]; waar vruchten, gegiste drank en honig in overvloed is, die niet zullen ophouden genoten te worden hiernamaals.»

194. «Mijn gedrag, broeder, was inderdaad verkeerd, maar het

[1] Namelijk door te bidden.

[2] Zulke constructies als konĕñunĕñ kayunya beantwoorden geheel aan de Skr. Bahuvrīhi-samenstellingen.

was niet tengevolge van boos opzet; het was een beschikking van God dat ik met mijn broeder twistte; het kon niet anders want dit was een beschikking van God die het teweeg bracht.»

195. «En God is van ondoorgrondelijke macht; het was U niet gegeven tegelijk met mij zalig te sterven; dat ik nu voorga met een staat van heerlijkheid deelachtig te worden, is het werk slechts van God; daarin voeg U.»

196. Zoo sprak hij tot zijn jongeren broeder. Toen legde men, met tranen in de oogen, bloemen en goud [1] op 't hoofd (van den doode), die na weggelegd te zijn aan Sugrīwa gebracht werden. Deze, wars van 't leven, deernis gevoelende, viel in zwijm.

197. Nadat hij (Wālin) naar den hemel teruggekeerd was [2], kwam de geheele schare in beweging, de verschillende verwanten traden nader en bewezen hulde. Sugrīwa verzuimde niet zijn plicht jegens zijn verwante; alle vrienden van het hof gaven liefderijke bewijzen van medelijdende deelneming.

198. Aṅgada werd troonopvolger volgens bevel van Rāma uit hoofde van zijn liefderijkheid. Evenzoo werden alle bloedverwante apen met geschenken begiftigd volgens hun rang.

199. Hij [3] was vergenoegd in zijn geest en de apen uitermate tevreden. Zij trokken op in nederige houding in orde geschaard, terwijl zij gezamenlijk hun eerbiedige opwachting maakten. Zij naderden en grepen de voeten van Rāma, in toenemende mate van blijdschap vervuld.

200. «O Heer! buitengewoon groot is Uwe liefderijkheid, onbegrensd, (doch) niet ijlings zal dat waarmede die vergelden in 't vervolg volbracht worden, doordat nu de regentijd gekomen is en de apen van koude zwak zijn. In den warmen tijd, dan zult Gij Maithilī meêvoeren en zullen de vijanden vernietigd worden.»

201. Zoo was de rede van den apenkoning; hij verzocht de inwilliging van Vorst Rāma, uithoofde van de zwakte der apen. De Raghutelg stemde toe, goedkeurend.

202. Na afscheid genomen te hebben, keerde de Apenvorst spoedig huiswaarts, alsook de apen, hoe langer hoe meer verblijd.

203. De Apenkoning heerschte in Kiṣkindha. De regentijd was gekomen; de uitgelaten pauwen [4] waren dartel.

[1] Of: „gouden bloemen".
[2] Een gewone uitdrukking voor overlijden van voorname personen.
[3] Nira is dubbelzinnig, zoodat het niet zeker is op wien of wie het slaat.
[4] Skr. mattamayūra, het slotwoord, is tevens de naam der versmaat.

BARHALA.

DOOR H. KERN.

Zooals men in 't Javaansch-Nederlandsch Woordenboek (uitg. 1901) lezen kan, is barhala, ook Mal., afgod, afgodsbeeld, ontstaan uit een Prākṛt bharāla, dat, gelijk men weet, voorkomt in verscheiden inscripties op Buddhistische beeldjes te Tumpang: bharāla Akṣobhya, bh. Amitābha, bh. Hayagrīwa; vr. bharālī Locanā.

Ten opzichte van de vormverandering des woords, is op te merken dat Mal., Jav. en ook nog andere verwante talen de neiging vertoonen in woorden van vreemden oorsprong, die een r en tevens een aspiraat bevatten, deze klanken te verplaatsen. Dus werd uit Skr. argha in 't Mal. harga, Tag. halagá; durhaka ontstond uit drohaka; uit maharddhika werd mardahika[1], harta uit artha. Tag. bathala, god, waarin de l een oudere r vervangt, heeft zijn oorsprong te danken aan bhaṭāra. Day. harati, begrijpen, is voortgekomen uit Skr. arthi[2]; in mahatara, de hoogste god, heeft echter geen omzetting plaats gevonden: het is rechtstreeks een vervorming van bahatara, waarin baha- voor bha staat, gelijk bijv. Mal. pahala voor phala.

Bharāla is kennelijk een veel jonger Prākṛtvorm dan bhaṭāra, nog ouder bhaṭṭāra, dat reeds Prākṛt is, ontstaan uit Skr. bhartāram, Acc. sg. van bhartar. Het komt meermalen voor dat in jongere dialekten een verbogen vorm als stam optreedt; zoo bijv. Pāli suvāna, hond, uit Oud-indisch çu(v)ānam, Acc. sg. van çuan Skr. çvan[3]. In welke streek van Voor-Indië dit bharāla heerschte, is vooralsnog niet met zekerheid vast te stellen, waarschijnlijk in Behar of aangrenzend in N.O.-

[1] Jav. pördika(n) is ontstaan uit misverstand, omdat men ma- aanzag voor 't bekende praefix, terwijl de h stom werd.

[2] Arthi is de stamvorm van 't wkw. arthayati, zooals duidelijk is uit p. p. p. arthita.

[3] Het is onnoodig er aan te herinneren dat ook in de Romaansche talen zoo dikwijls de Lat. Acc. als stamvorm optreedt.

Indië; daarheen wijst ook de vorm der letterteekens op vermelde beelden, daar ze aanmerkelijk afwijken van het meer westelijk gebruikelijke Nāgarī. Hierbij is niet uit het oog te verliezen dat zulke Bharāla-beelden op Java niet vóór 't midden der 13de eeuw worden aangetroffen en dat om dien zelfden tijd nog iets vroeger de Buddhisten in N.O.-Indië veel te lijden hadden van vervolgingen door de Mohammedanen, hetgeen een uittocht op groote schaal veroorzaakte. Zonder twijfel zijn toen velen naar Java uitgeweken en hebben zij hun beelden medegebracht. Daardoor kunnen zulke voorwerpen veel meer verspreid zijn dan die door den tand des tijd gespaard zijn. Anders is het moeielijk te verklaren hoe b a r h a l a betrekkelijk zoo wijd in gebruik is gekomen.

EEN EN ANDER OVER KONING JAYABHAYA.

DOOR H. KERN.

Omtrent den koning Jayabhaya, die in de 11de eeuw der Çakajaartelling over een deel van Java heerschte, vindt men in v. d. Tuuks Kawi-Balineesch Woordenboek[1] aangeteekend, dat de vermaarde Erlangga 't rijk onder zijne twee zonen, Jayabhaya en Jayasabha, verdeelde, van wie de eerste vorst van Daha, de tweede van Kaḍiri werd. Dit bericht kan niet volkomen juist zijn, al was het maar omdat Daha in Kaḍiri ligt. Ook in 't gedicht Nāgarakṛtāgama, zang LXVIII, wordt verhaald dat Erlangga 't rijk onder zijne twee zonen verdeelde. Jayabhaya wordt niet met name genoemd, alleen wordt een der zonen betiteld als Vorst van Pañjalu in Ḍaha. Er is echter in den tekst een geheele regel uitgevallen, en het is heel wel mogelijk dat in 't verloren gedeelte de namen der gebroeders vermeld hebben gestaan.

Van Koning Jayabhaya zijn ons twee oorkonden bekend, beide opgenomen in de verzameling van «Oud-Javaansche Oorkonden. Nagelaten Transcripties van wijlen Dr. J. L. A. Brandes. Uitgegeven door Dr. N. J. Krom.» Voor deze uitgave[2] komt een woord van warmen dank toe aan 't Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, en niet minder aan Dr. Krom voor de nauwgezette wijze waarop hij zich van zijne taak gekweten heeft.

Het spreekt van zelf dat de thans bekend gemaakte afschriften geenszins de waarde hebben van een Javaansch Corpus Inscriptionum, met platen, vertaling en aanteekeningen, maar aan zulk een omvangrijk en moeielijk werk is in de eerste tijden niet te denken. Alleen Brandes zou, indien hem een langer leven beschoren ware geweest, zulk een taak met goed

---

[1] Dl. IV, 408.

[2] Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en en Wetenschappen, Deel LX. (1913).

gevolg op zich hebben kunnen nemen, en er zal nog een geruime tijd moeten verloopen eer de bewerking van een Corpus Inscriptionum ter hand zal kunnen genomen worden. Doch juist daarom heeft de uitgave der door BRANDES gemaakte afschriften zulk een groote waarde. Wij hebben nu de gelegenheid om kennis te maken met den inhoud van niet minder dan 156 grootere en kleinere Oorkonden, met korte aanteekeningen van BRANDES, waardoor, gelijk Dr. KROM terecht zegt, een schat van gegevens, taalkundig en historisch gemeengoed en de beoefenaar der Javaansche oude geschiedenis niet minder gebaat wordt dan de philoloog en taalvergelijker.

Ter bevestiging van 't door KROM uitgesproken oordeel wensch ik een kleine bijdrage te leveren, en wel naar aanleiding van een bijzondere titulatuur van Jayabhaya en wat daarmede in verband staat.

In een Oorkonde van 1057 Çaka (= 1135 A. D.) luiden de titels van den koning als volgt: [1] «Çrī mahārāja sang mapañji Jayabhaya Çrī Dharmmeçwara [2] Madhusūdanāwatārānindita [3] sukṛt singhaparakrama (l. parākrama) digjayottunggadewa nāma.» Men kan dit aldus vertalen: «Z. M. de Grootkoning, Mapañji Jayabhaya, Z. M. Dharmeçwara (d. i. Heer der Gerechtigheid), een Awatāra van Madhusūdana (al. Wiṣṇu), de onberispelijke, krachtdadige, leeuwenmoedige, zeeghaftige (eig. wereldoverwinnende), Uttunggadewa met name.»

In de Oorkonde van 1068 Çaka (= 1146 A. D.) luiden de titels minder volledig: «Çrī mahārāja Dharmmeçwara... parākrama digwijayottunggadewa nāma, Jayabhayalāñcana.»

In de geheele reeks van titels en epitheta, waarmede de koning zich tooit, is maar één woord, waarbij ik wensch stil te staan, namelijk: Madhusūdanāwatāra. Hierdoor wordt kond gedaan dat Jayabhaya beschouwd wordt als een incarnatie van den god Wiṣṇu. Als zoodanig komt hij niet alleen in de aangehaalde Oorkonde van 1057 Çaka voor, maar ook in dichtwerken die onder zijne regeering vervaardigd zijn.

Vooral merkwaardig is een vers in den 1sten Zang van het

---

[1] Blz. 155. Zooals in de Oorkonde van Çaka 1068 staat. De d a en w a zijn vaak nauwelijks in vorm te onderscheiden.

[2] In 't afschrift staat Warmmeçwara, doch de juiste vorm is Dharmmeçwara.

[3] Voor °n a n d i t a, een verschrijving; in de Aant. van Brandes staat terecht °n i n d i t a.

Bhārata-Yuddha, waar de dichter, Mpu Sĕḍah, den koning verheerlijkt. Na in den aanhef gewaagd te hebben van Jayabhaya's heldenmoed en overwinningen in den oorlog, verhaalt hij hoe de god Girinātha (d. i. Çiwa) met een schare van onsterfelijken op aarde nederdaalt, om Jayabhaya heil te wenschen en hem de gunst te bewijzen dat hij als een Cakrawartin de wereld zal beheerschen. Na den zegen uitgesproken te hebben, verdwijnt Çiwa weder met de godenschare.

Het gevolg van zijne ingenomenheid met Jayabhaya was, dat alle vijanden van dezen zich deemoedig onderwierpen, en alom in 't rijk orde heerschte. In str. 6 gaat de dichter aldus voort:

Nāhan don Mpu Sĕḍah makirttya Çakakāla ri sang kuda çuddha candramā |
sang sākṣād Dharimūrtti yan katiga nitya makapalana keça ning musuh |
sang lwir lek pratipāda çukla pinalakwan ahuripa wijil nireng ripu |
ring prang darppa Paçuprabhūpama nirāhyun i kadungula ning parāngmukha ||

D. i. «Zoo (in de voorgaande verzen) tracht Mpu Sĕḍah in 't Çakajaar 1079 (= 1157 A. D.) hem te roemen die als een verschijningsvorm van Hari (Wiṣṇu), in de derde (heetste) maand steeds het haar zijner vijanden als plaats om er op te zitten (d. i. om er de voeten op te zetten) gebruikt; die als de dag van nieuwe maan verzocht wordt om te leven wanneer hij uitkomt bij den vijand; die stoutmoedig in den strijd, te vergelijken met Paçupati, de vijanden wenscht te fnuiken.»

Uit de hier aangehaalde regels blijkt, vooreerst, dat Jayabhaya in 1079 Çaka nog heerschte. Daar de eerste ons bekende oorkonde dagteekent van 1057 Çaka, moet hij ten minste twee-en-twintig jaar koning geweest zijn; naar alle waarschijnlijk nog langer. Hier doet zich een moeielijkheid voor. Wij hebben namelijk gezien dat Jayabhaya een der twee zonen van Erlangga genoemd wordt. Maar de laatste ons bekende Oorkonde van Erlangga dagteekent van 963 Çaka. Hoe is dat te rijmen met het feit dat zijn zoon nog in 1079 Çaka leefde? Jayabhaya was reeds in 1057 Çaka aan de regeering. Stel dat hij toen dertig jaar oud was, dan zou hij in 1027 Çaka geboren wezen, altoos 62 jaar na de vermelde oorkonde van Erlangga. Ik vestig de aandacht op deze moeielijkheid die ik niet weet op te lossen.

Een poging daartoe ligt trouwens buiten mijn bestek: mij is het alleen te doen om een der vele voorbeelden van vorstenvergoding in 't oude Java.

Het tweede gedicht waarin Jayabhaya als één van wezen met Wiṣṇu genoemd wordt is het Oud-Javaansche Hariwangça, dat in den aanhef te lezen geeft de woorden: Çrī Dharmmeçwara digjayāñjayabhayāpan jāti Wiṣṇwātmaka, d. i. «Z. M. Dharmeçwara, zeeghaftig alle gevaren overwinnende, daar hij van aard 't wezen van Wiṣṇu heeft.»

Jayabhaya is niet de eenige koning, die als Awatāra van Wiṣṇu beschouwd wil worden. In Oorkonde N° LXXII, van 1107 Çaka (= 1185 A. D.) luiden de titels des konings aldus: «Pāduka Çrī mahārāja Çrī Kāmeçwara Triwikramāwatāra aniwaryyawīryya parākrama digjayotunggadewa nāma.»

In N°. LXXIII, een inscriptie van 1116 Çaka (= 1194 A. D.) leest men van een koning, die den kenmerkenden naam Çṛngga droeg, deze titels: «Pāduka çrī mahārāja çrī Sarwweçwara Triwikramāwatārānindita Çṛnggalañcana digwijayotunggadewa nāma.»

In een iets latere oorkonde van denzelfden vorst, van Çaka 1119 (= 1197 A. D.) vindt men: «Pāduka — — çwara çrī wikramāwatāranindita (l. rānindita) Çṛnggalañcaṇa digjayottunggadewa nāma.»

Hierin is çrīwi° zeker een fout voor Triwikramāwatāra.»

Eenigszins verrassend is het dat in N°. LXXIX, een staatsstuk uitgevaardigd door Kṛtanagara, wiens posthume naam, gelijk bekend is, Çiwa-Buddha was, deze heerscher onder andere titels ook dien van Narasinghamūrti, d. i. «verschijningsvorm van Wiṣṇu» voert. Wij weten van elders dot Kṛtanagara een ijverig Buddhist was, hetgeen niet wegnam dat zijn graftempel bekend stond als «wereld van Çiwa-Buddha». Dat hij zich ook liet gelden als te zijn een verschijningsvorm van Wiṣṇu, was onbekend. Het feit pleit wel voor een vergedreven syncretisme.

Het is niet alleen Wiṣṇu, die volgens een officieele fictie is nedergedaald om in de gedaante van den heerschenden koning Java te beschermen; ook Çiwa heeft zich wel eens als Javaansch vorst in levenden lijve geopenbaard. Van Hayam Wuruk verklaart de dichter Prapañca, in zijn dichtwerk Nāgarakṛtāgama I, 5, zeer beslist, dat Bhaṭāra Girinātha (Çiwa) zich in levenden lijve in den verheven heerscher (Hayam Wuruk) incarneerde.» Met andere woorden zegt hij hetzelfde in zang 92, 2: »Inderdaad

heeft Girinātha zich in hem geïncarneerd tot heil der wereld.» Dit voorbeeld kan tot aanvulling strekken van hetgeen BRANDES in Pararaton blz. 53 aanteekende: »Het dogma van Wiṣṇu's belichamingen als redder van de wereld, waar deze in nood is geraakt, is den Javanen zeer goed bekend.»

Een merkwaardig voorbeeld, dat ook bij Buddhisten, hoewel niet van de rechtzinnige afdeeling, de fictie bestond, levert het grafschrift op Koning Ādityawarman te Koeboer Radja op Sumatra, waar uitdrukkelijk van hem gezegd wordt, dat hij een Awatāra was van den Bodhisattwa Lokeçwara (Awalokiteçwara).

Over vorstenvergoding en de wijze waarop die zich in zooveel landen uit, zou men een geheel boek kunnen schrijven, doch dit ligt geheel en al buiten mijn plan.

DE MISLUKTE POGINGEN VAN G. G. VAN IMHOFF TOT HET AANKNOOPEN VAN HANDELSBETREKKINGEN MET SPAANSCH-AMERIKA IN 1745 EN 1746.

DOOR

A. K. A. GIJSBERTI HODENPIJL.

De Regeering van Gustaaf Willem Baron van Imhoff, die door sommigen [1] voor een van de bekwaamste Gouverneurs-Generaal uit den Compagniestijd wordt gehouden, is rijk aan teleurstelstellingen geweest. Ondanks zijne rustelooze werkzaamheid en zijn doortastend optreden, is de uitslag van de ondernemingen welke hij op touw zette, vaak niet geëvenredigd geweest aan den arbeid en de kosten daaraan besteed; soms zijn daaruit zelfs moeilijkheden ontstaan welke eene reeks van verdrietelijkheden na zich sleepten.

Wij hebben ons tot taak gesteld de voorbereiding en uitvoering van een dier mislukte ondernemingen te schetsen zoomede een overzicht te geven van hare voorgeschiedenis, welke weinig bekend is [2] en in meer dan één opzicht belangrijk mag heeten.

---

[1] Verg. De „Consideratiën" van Van Imhoff, door Prof. Mr. J. E. Heeres („Bijdragen" dl. 66 (1912) bl. 441) en het oordeel van Bewindhebbers op bladzijde 527.

[2] Het bestuur van van Imhoff besprekende, zegt de Jonge van deze onderneming: Ten einde zich zilver te verschaffen deed hij in 1745, zonder voorkennis van het Opperbestuur eenige schepen, deels met lading en kapitaal van particulieren, uitreeden naar de landen beoosten Japan, naar Californie of Mexico. Daarmede hoopte hij in ruil voor Europesche en Indische producten zilver terug te krijgen.

De eerste schepen keerden terug zonder Amerika te hebben bereikt; doch daarentegen met groot verlies.

In 1747 zond nu van Imhoff, maar nu alleen voor rekening van de Compagnie, eene tweede expeditie uit die wel is waar Mexico bereikte maar door de Spaansche gezagvoerders werd terug gewezen, achtervolgd en waarvan een gedeelte der bemanning werd gevangen gehouden. De eenige vruchten dezer onderneming waren hoogloopende moeijelijkheden met de Spaansche Regering, welke zich beriep op het tractaat van Munster, dat door de handelwijze van van Imhoff geschonden zou zijn. (Opkomst, X, bl. XXVII.)

Aanleiding daartoe gaf ons een handschrift [1] dat een beknopt relaas bevat van de avontuurlijke lotgevallen van een tweetal opvarenden van het Compagniesschip «de Hervattinge», den vaandrager Jacob Hall en den cadet der marine Viruly, [2] die den 10[en] Maart 1747 op de Westkust van Mexico, nabij de baai van Matanchil, door gewapende kustbewoners werden gevangen genomen bij de uitvoering van de hun gegeven opdracht om een brief over te brengen aan den Spaanschen bevelhebber daar ter plaatse. Bij dit handschrift behooren eenige in de Fransche taal geschreven getuigenverhooren welke hebben gediend tot toelichting van eene memorie, d.d. 29 April 1750, aan de Staten-Generaal der Vereenigde Provinciën ingediend door den Spaanschen gezant del Puorto, waarin deze zich, namens zijn koning, ernstig beklaagt over schending der bestaande tractaten door de zending van wege de Regeering te Batavia van eenige schepen naar de westkust van Spaansch-Amerika met het doel aldaar handel te drijven, waardoor inbreuk was gemaakt op een artikel van het bij den vrede van Munster gesloten verdrag. De beëedigde verklaringen afgelegd voor de opperste gerechtshoven te Guadalaxara [3] en Mexico en als bijlagen gevoegd bij een ambtelijk bericht, [4] zoo mede een brief (met bijlage) van den toenmaligen Secretaris van de Nederlandsche legatie te Madrid Greflyn, d.d. 7 October 1747, zijn gebruikt voor dit opstel, waarvoor ook zijn geraadpleegd andere stukken uit het Oud-Koloniaal Archief, o.a. een opmerkelijk rapport d.d. 18 Dec. 1744 van een gezant der Bataviasche Regeering naar Manilla, en uit het Archief der Staten-Generaal.

Indië had groot gebrek aan contanten, voornamelijk aan zilver, hetgeen te meer neep nu ook van Manilla, welke plaats

[1] Alg. Rijksarchief. Kolon. Aanwinsten van vóór 1887. N°. 112.

[2] De cadet de Marine J. Viruly wordt Luitenant 25 April 1749. (de Haan, De Académie de Marine te Batavia 1743—1755. Tijdschr. Bat. Gen. XXXVIII, 1895).

[3] Guadalaxara (Guadalajara), hoofdstad van den Mexicaanschen staat Jallisco, was vroeger de tweede stad van Nieuw Spanje.

[4] Raport des actes dressés dans les villes de Mexique et de Guadalaxara par le vice roi de la Nouvelle Espagne et par ses ordres par le Marquis d'Altariura, ministre de cette audiance et auditeur général de la guerre, et par le président de l'audience royale de Guadalaxara, au sujet de deux vaisseaux hollandois arrivés sur les cotes du dit royaume avec des marchandises d'Europe et de la Chine, envoyés par le gouverneur de Batavia pour les y négotier.

in gewone omstandigheden uit Spaansch-Amerika daarvan ruim werd voorzien, het geld niet meer naar Batavia toevloeide. Door den oorlog in Europa stond de handel van de Philippijnen met de overige Spaansche bezittingen stil, daar de vijandelijkheden zich spoedig ook tot de koloniën uitbreidden.

Had G. G. van Imhoff in 1743 en 1744 jaarlijks uit Nederland slechts 25 ton zilver geeischt omdat, zooals hij schreef «men leefde in hope dat er hier te lande soude gevonden werden ressources om aan geld te geraken dewijl men bezig was die door alle bedenkelijke wegen en middelen op te speuren», in den loop der jaren was het geld zoo schaarsch en de behoefte er aan zoo groot geworden, dat in 1747 zelfs 90 ton verlangd werd «dewijl wij anders geen kans zien om de commercie van U. E. hoog Agt. in Indien te doen rondstaan».

Aan de Oost-Indische Compagnie was het niet geoorloofd handel te drijven met de Spaansche bezittingen, noch met de Westkust van Amerika, noch met de Philippijnen. Wel bestonden er handelsbetrekkingen tusschen de burgers, ingezetenen van Batavia, met Manilla, terwijl kooplieden uit Manilla eveneens schepen zonden naar verschillende plaatsen in het gebied van onzen archipel, Deze zoogenaamde «Burgervaart» werd oogluikend toegestaan en door G. G. van Imhoff zelfs aangemoedigd.

In Juni 1743 was het scheepje de «Catharina Magdalena», uitgerust door Bataviasche burgers, met eene lading vertrokken naar Manilla, waar het behouden aankwam. Na Augustus van dat jaar werd omtrent dit vaartuig niets meer vernomen, hetgeen aan belanghebbenden te Batavia aanleiding gaf zich tot Gouverneur-Generaal en Raden te wenden met het verzoek behulpzaam te willen wezen tot het verkrijgen van inlichtingen omtrent hun schip. Dit verzoek viel in gunstige aarde daar het voor de Compagnie van belang werd geacht den handel met de Philippijnen te steunen. Bij resolutie van 5 Mei 1744 werd om deze en «meer andere redenen» daarom bepaald dat het oorlogsschip «Binnenwijsent» een gevolmachtigde van de Hooge Regeering, den koopman en secunde van het Japansche comptoir Jan Louis de Win [1], zou overvoeren naar Manilla, waar deze een onder-

[1] Jan Louis de Win, geboren te Utrecht of te Gorkum, vertrekt als onderkoopman 18 Januari 1722 per het schip „Lochtenburg" naar Batavia waar hij 20 Juli 1722 aankomt. Op zijn verzoek wordt hem bij Res. G. G. en R. R. dd. 4 September 1722 toegestaan met een der retourschepen naar het

zoek zou instellen naar het genoemde scheepje en de belangen van de Bataviasche kooplieden bij het Bestuur zou behartigen. De reeders van de «Catharina Magdalena» zonden daarvoor 8000 Rsd. aan d Compagnie betalen, maar daarentegen zooveel kaneel in het oorlogschip mogen laden als dit buiten de ammunitie en provisiën kon bergen. Uit de secrete resolutie van dienzelfden datum leeren wij de «meer andere redenen» kennen welke van Imhoff — want van hem ging het voorstel uit — er toe brachten een «minister» van de Compagnie naar de Philippijnen te zenden.

Op 20 Juni 1743 was het Spaansche galjoen «Nostra Signora de Cabadonga» met koopwaren en zilver geladen, op zijne reis van Acapulco — de voornaamste handelsplaats op de Westkust van Mexico — naar Manilla, even voor het deze haven bereikte, door den Engelschen kapitein van de Centurion, George Anson, genomen en prijs verklaard.[1] Was dit voor de Philippijnsche kooplieden een belangrijke schadepost, de Compagnie ondervond daarvan eveneens de nadeelige gevolgen, daar door het verloopen van den handel met Manilla jaarlijks een ton of drie zou gemist worden. Ook in 1741 was een Spaansche bark door het Engelsche oorlogschip »Duque Dorset» buit gemaakt en van Imhoff vond thans dat ons belang verbood zulk optreden toe te laten en dat tegenmaatregelen dienden te worden genomen. Ten einde

vaderland terug te keeren. Aan boord van het schip „Meijenberg" komt hij in 1728 in Nederland terug.

Per het schip „Abbekerk" voor de Kamer Zeeland gaat hij 25 Juni 1739 op nieuw als onderkoopman naar Batavia, waar hij 24 Januari 1740 arriveert.

Wordt koopman en tweede van de Japansche commissie (Res. 31 Mei 1743), gaat als commissaris naar de Manilla's (R. 5 Mei 1744), opperkoopman en opperhoofd van Japan (R. 7 Mei 1745) en eerste Super carga van China (R. 23 Mei 1749).

Op 3 Juni 1749 geeft hij bij notarieele acte (Indische Testamenten, Rijksarchief) generale volmacht aan Jacob van den Bosch, Raad extraord[s]. van Indië en Coert Rosenboom kapitein ter Zee en onder-equipagemeester te Batavia. In deze volmacht worden nog genoemd zijn broeder Daniel de Win, majoor in het regiment van den generaal-majoor Tirry en zijne zuster Maria Elisabeth de Win, wonende te Tiel. (Mededeeling van Dr. de Hullu).

[1] Thus was the Centurion possessed of this rich prize, amounting in value to near a million and half of dollars. She was called the *Nostra Signora de Cabadonga*, and was commanded by the General Don Jeromino de Montero, a Portuguese by birth, and the most approved officer for skill and courage af any employed in that service. The galeon was much larger than the Centurion.

(A voyage round the world etc. by George Anson Esq. blz. 380). Verg. Blair and Robertson, The Philippine Islands, deel 48, blz. 139.

dergelijke aanslagen der Engelschen in het vervolg te verijdelen, werd nu aan den gezant de Win opgedragen met de Spanjaarden te Manilla in het geheim te beraadslagen en hun voor te stellen om voor den duur van den oorlog in Europa ten onzen behoeve afstand te doen van de vaart op Acapulco die voor hen zoo gevaarlijk was geworden «waardoor men eensklaps soude verydelen alle verdere projecten die gemaakt mogten worden werden soo op den handel als op Manilla selfs, waarvan de laatste nog ruym soo gevaarlyk voor de Comp. zoude zyn als het eerste, nademalen het interest van de Comp. absolut niet gedogen kan, dat de Philippines ooyt in handen van Franschen off Engelschen quamen te vallen».

In de geheime instrucrie van de Win stond, o.m. dat hij nauwkeurige inlichtingen moest trachten te krijgen omtrent den staat van het fort en de strijdkrachten waarover de Spanjaarden te Manilla konden beschikken. Met welk oogmerk dit moest geschieden, zullen wij later zien.

De uitslag van de Win's zending is neergelegd in zijn rapport gedagteekend Batavia 18 December 1744 (Bijlagen). Daaruit blijkt niet alleen welke moeilijkheden de Win ondervond tengevolge van de eigenaardige bestuurstoestanden te Manilla, maar tevens dat de Spanjaarden met de Hollanders evenmin iets te doen wilden hebben als met de Engelschen en dat de Win zijne opdracht niet kon uitvoeren daar de Regeering te Manilla weigerde hem als «minister» van de Compagnie te erkennen. Welken indruk de zending van de Win op de autoriteiten te Manilla heeft gemaakt, leert ons het volgende Spaansche bericht uit dien tijd (16 Juli 1746):

The Dutch, keen to avail themselves of opportunities to extend their commerce, sent hither a warship in the year forty-four, under pretext of an embassy; it was in charge of Monsieur Duvins, the second factor in their trade with Japon. He carried letters from the governor and council of Batavia for the governor and Audiencia here, in which it was stated that he came to look for a bark named «Cathalina Magdalena» — for which a Swiss heretic had given pledges to the Company at Batavia with his own person; it had sailed from here with the name «Sancta Ana», and a commission from the governor here; but it was sold to the Company, who changed its name, and in

the charge of the same Swiss it came back here to trade, with consignments belonging to the Dutch. And since, in order to send the squadron to China, the departure of the vessels which were in this bay was prohibited, the said bark was compelled to winter here; and, under pretext of looking after these (commercial) interests, the Dutch sent their envoy with credentials. He carried himself, while here, with the air of an ambassador, and claimed that we should treat him as such, that we should give him audience in a session of the royal court, and that the auditors should visit him; but in polite terms he was given to understand that without express order from his Majesty he could not be treated as he desired; and it was resolved that answer should be made to the letters with entire courtesy — stating that no such bark as the «Cathalina Magdalena» had landed at these islands; but that, if through stress of any storm it should enter our ports, it should receive succor, and our friendly relations would be maintained in all things. His principal topic, however, was that free trade should be permitted to him here, and that the Dutch should bring us all the merchandise necessary for us. But, as he found no opening for a proposition of that sort — on account of the prohibition (of commerce) in the laws (of the kingdoms) and in the treaties of peace, and because of the damage which would ensue to the islands from admitting within them the different religion which neighbors so cunning and so powerful (as the Dutch) would undertake to impart to them — he returned home much disgusted, publishing to the Dutch that Manila could be captured with five hundred soldiers, and even urging this enterprise as an easy one on Barnet, the commander of the English squadron which was then at Batavia. [1]

DE EERSTE TOCHT. 1745.

Nu het niet was gelukt met medeweten en instemming van de belanghebbenden te Manilla, den handel op Spaansch-Amerika

[1] Blair and Robertson, The Philippine Islands. Deel 47, blz. 230. Pedro Calderon y Henriquez to the most illustrious Señor Don Joseph de Carbajal y Lancaster, of the Council and Cabinet of the Indias, and president of the Council.

The writer of this letter was one of the auditors of the royal Audiencia at Manila.

te openen, was Van Imhoff er op bedacht het zonder die bemiddeling te probeeren.

Al vroeger hadden de Engelschen plan gehad de Philippijnen te veroveren en zelfs hadden zij toen het hoofd van hunnen handel op China, James Naisch, al tot gouverneur van die kolonie bestemd. Dit plan was evenwel op niets uitgeloopen, doordat inmiddels de oorlog met Frankrijk was uitgebroken, waardoor de schepen die voor de uitvoering van de beraamde onderneming moesten dienen, noodig waren geworden om de kusten van Engeland tegen een mogelijken aanval der Franschen te beveiligen.

Den 2[en] Maart 1745 vestigde nu Van Imhoff in eene vergadering van de Hooge Regeering er de aandacht op dat de Engelschen een aantal oorlogschepen in de buurt van de Philippijnen hadden verzameld, waarschijnlijk met de bedoeling om zich van die eilanden meester te maken of een aanval op de Fransche kolonie Pondichery te doen. Daarop werd besloten Heeren Bewindhebbers op het gevaar te wijzen dat daaruit voor de Compagnie kon ontstaan en aan hun oordeel de vraag te onderwerpen of het niet noodzakelijk was zich zelf in het bezit van de Philippijnen te stellen of anders wijziging te brengen in den bestaanden toestand dat van die eilanden tersluiks veel handel werd gedreven met onze koloniën, maar dat de Compagnie van de winsten verstoken bleef, terwijl de voordeelen van den handel met de Westkust van Spaansch-Amerika eveneens aan de Compagnie werden onthouden. Wel werd dus het Opperbestuur op de komende gebeurtenissen eenigszins voorbereid, maar het lag niet in Van Imhoff's bedoeling het bescheid van Heeren Meesters af te wachten. Hij voorzag dat zijne voorstellen geen ingang zouden vinden en begreep dat alleen door onmiddellijk en zelfstandig te handelen, het doel dat hij zich had gesteld, zou kunnen worden bereikt.

Manilla onderhield de gemeenschap met de Westkust van Spaansch-Amerika door jaarlijks één of twee handelsschepen daarheen te zenden. Sedert in 1743 het van Acapulco komende schip door de Engelschen was buitgemaakt, was evenwel geen enkele bodem meer uit de Philippijnen naar Spaansch-Amerika vertrokken, daar voor de bescherming van de kolonie tegen een mogelijken aanval der Engelschen alle beschikbare vaartuigen noodig waren. Van deze omstandigheid wilde nu Van Imhoff partij

trekken om rechtstreeksche handelsbetrekkingen met Spaansch-Amerika aan te knoopen. Terecht veronderstelde hij dat aldaar groot gebrek zou wezen aan Europeesche manufacturen en aan specerijen, want de gemeenschap met het moederland Spanje, werd door den oorlog in Europa zeer bemoeilijkt, en al was de voorgenomen onderneming in strijd met hetgeen bij het vredesverdrag van Munster was bepaald, nu dat deel van Amerika als het ware van de wereld was afgesloten, zou — gelijk hij in de vergadering van 7 Mei 1745 opmerkte — onze komst aldaar aan het hof van Madrid niet onaangenaam wezen en als het maar bij een enkele maal bleef, ook geen antecedent opleveren.

Om echter den schijn te vermijden, dat de Vereenigde Oost-Indische Compagnie de onderneming op touw zette en dat Spaansch-Amerika het doel van den tocht was, zouden eenige kooplieden en burgers, ingezetenen van Batavia, daaraan deelnemen en werd besloten «de tocht op de naam van particulieren te doen, de compagnie daarin niet direct participeerende maar alleen het consent daartoe verleenende en haar aandeel daarin contribueerende als een zaak die regt lijden kan en aan ider vrij volk gepermitteerd is onder den titel eener besending naar onbekende landen b'oosten Japan».

Twee omstandigheden schenen het welslagen van de onderneming te zullen begunstigen.

Te Batavia vertoefde toenmaals een Iersch priester, jezuit, de Cahan (in de memorie van den Spaanschen gezant genoemd don Lorenzo 'Ochaam) die in 1745 bij het vermeesteren van een Fransch schip van de Compagnie Orientale waarop hij als aalmoezenier dienst deed, door de Engelschen was gevangen genomen.

Deze geestelijke, die in een tocht naar Spaansch-Amerika een middel zal hebben gezien om weder onder geloofsgenooten, zij het dan ook Spaansche, te komen, had op uitnoodiging van den Gouverneur-Generaal zich bereid getoond als bemiddelaar bij de Spaansche autoriteiten op te treden en gaf als zijne meening te kennen dat de kans van slagen groot was.

Verder waren juist twee groote, particuliere Engelsche kaperschepen ter reede Batavia aanwezig: de «Faam», zijnde het vroeger op de Spanjaarden buitgemaakte schip de «St. Joseph» met 56 stukken en eene bemanning van 360 man, en de «Winchelsea» met 36 stukken en 180 koppen, welker kapiteins «met 's Konings

commissie ter Kaap op de Francen». genegen waren onder redelijke voorwaarden ter bescherming van de af te zenden koopvaarders, aan de expeditie deel te nemen. De commandant dier beide schepen Cap. Philip Comijn had die streek al meer bevaren. De aanhef van de schriftelijke overeenkomst tusschen de reeders van de uitgeruste schepen met de Engelsche kaperkapiteins luidde:

«Wij ondergeteekende, hoofdparticipanten en rheeders deeser onderneminge tot de ontdekking en opzoeking der onbekende landen b'oosten Japan, in Raade van Indien op den 7n May (1745) geconsenteert en gepermitteert, en wij de commandanten in de Raad gestelt bij de Directeurs en Rheeders de Faam cap. Philips Comijn de Winchelsen cap. Joh. Gerard verbinden . . . .»

De kapiteins van de beide Engelsche schepen zouden voor hunne diensten beloond worden met 20 % van den verkoop. Cap. Philips Comijn zou het hoofd van de navigatie zijn en tevens supercarga met den opperkoopman Schoonheijd als medesupercarga voor de ladingen der schepen. Brieven voor den onderkoning van Mexico met rijke geschenken, die zoo noodig nog met een aanzienlijk bedrag in geld konden vermeerderd worden, werden mede gegeven en pater de Cahan zou middels de geestelijkheid in Spaansch-Amerika het doel trachten te bevorderen.

Behalve de beide kaperschepen, werden de «Straat Banca», de «Avonturier» en de «Galathea» voor de onderneming aangewezen en beladen tot een bedrag ter waarde van f. 2.628672.11.8 waarvan voor f. 1.565697.14 aan koopmansgoederen uit 's compagnies magazijnen. De hoeker «don Quichotte» zou met provisiën worden nagezonden.

Voor het welslagen van dezen tocht was het een vereischte dat men in Spaansch-Amerika onkundig bleef van het plan. Eveneens viel te vreezen dat Manilla, welks handel op Amerika met ondergang werd bedreigd als wij daar vasten voet kregen, de Bataviasche onderneming met een kwaad oog zou aanzien en zou trachten haar te doen mislukken. Dat dit gevaar niet denkbeeldig was, is later gebleken.

In het laatst van 1744 waren op de reede van Batavia twee Engelsche oorlogsschepen verschenen, de «Deptford» en de «Preston», deel uitmakende van een klein eskader, onder commando van

Barnett, dat tot taak had den Franschen zooveel mogelijk afbreuk te doen in hunne koloniën. De toeleg bestond zich meester te maken van de schepen der «Compagnie Orientale» die uit China werden verwacht en werkelijk slaagde het eskader den 5en Februari 1745 in de verovering in straat Banka van drie schepen met eene flinke lading, de Hercule, de Jason en de Dauphin, welke den 9en Februari te Batavia werden opgebracht. [1] De Hercule en de Jason, met de lading, werden door de Indische Regeering voor rekening van de Oost-Indische Compagnie aangekocht en daarna herdoopt als «de Toevalligheid» en «de Opiettendheid», terwijl de «Dauphin» eerst in handen kwam van Bataviasche burgers en vervolgens werd overgedaan aan de Compagnie, waarna er de naam van «Straat Banca» aan gegeven werd. [2]

Van de aanwezigheid van dit Engelsche eskader maakte G.-G. van Imhoff gebruik om het valsche gerucht te laten verspreiden dat de Engelschen het op de verovering van Manilla gemunt hadden. Uit de briefwisseling destijds door den Gouverneur-Generaal gevoerd met «broeder Johannes de Arrechedera g'eligeert bisschop van Nieuw-Sigovia die mits het overlijden van den Heer Brigadier Caspar de la Torre het bewind deser landen in handen heeft» [3] blijkt dat de Bisschop de mededeeling van den Bataviaschen burger Cool aan Anthonius Pinon te Manilla dat het bedoelde eskader te Batavia was verschenen met booze voornemens tegen de Philippijnen, heeft opgevat als zijdelings tot hem gericht, zoodat hij den Gouverneur-Generaal daarvoor zijn dank

[1] Aan dezen strooptocht hadden ook vier cadetten van de pas opgerichte „Académie de Marine", als vrijwilligers deelgenomen. Zie hierover de Haan's opstel: „Académie de Marine" in Tijdschr. Bat. Gen. deel 38 (1895).

[2] Deze transactie bleek later voor de Compagnie zeer nadeelig te zijn geweest, afgezien nog van de politieke verwikkelingen waartoe zij aanleiding gaf.

[3] Blair and Robertson, The Philippine Islands 1493—1898, Deel 47, 232 (50).

After Governor Torre's death (September 21, 1745) the government of the islands *ad interim* was assumed by Fray Juan de Arrechedera, bishop-elect of Nueva Segovia. His first care was to inspect the defenses and supplies of Manila in view of the dangers which menaced the colony from the English; and he sent to Batavia for cannon, guns and ammunition, his envoy being a Frenchman who was well accredited in the foreign factories, named Antonio Piñon, who is probably the man mentioned by Calderon. Piñon returned to Manila with those supplies, to the value of 38,995 pesos.

betuigde. De kennisgeving had het door Van Imhoff gewenschte gevolg; het voor Acapulco bestemde en reeds half geladen schip werd weer leeggehaald en voor de verdediging van de kust ingericht.

Over dezen eersten tocht, waarbij de plaats van bestemming niet werd bereikt, kunnen wij kort zijn. Den 24en Juni 1745 vertrokken de schepen van Batavia. Om de autoriteiten te Manilla te misleiden omtrent het eigenlijke doel van den tocht, Spaansch-Amerika, werd op het eiland Mindanao bij Kaap Augustin een gedeelte van de bemanning aan land gezet en een klein kamp betrokken, hetgeen den Bisschop aanleiding gaf te Batavia te vragen wat die schepen moesten doen op eene plaats waar zij niet eens behoorlijk konden ankeren; volgens bij hem ingekomen berichten waren het waarschijnlijk Engelsche, maar de bemanning scheen Hollandsch te spreken! Den 16en Juli kwamen de schepen op de reede van Macao waar nog eenige Chineesche goederen werden ingekocht; aldaar werd verbleven tot 14 September waarop de tocht werd voortgezet. De goede moesson was echter voorbij; door tegenwind en storm werd de vloot den 20en October genoodzaakt terug te keeren; een gedeelte bereikte den 29en November Batavia; de overige schepen kwamen eerst in Januari en Februari 1746 daar terug.

De hiervoren aangehaalde Spaansche berichtgever geeft te gelijker tijd (16 Juli 1746) het volgende relaas van Van Imhoff's eerste mislukte poging om een rechtstreekschen handel met Spaansch-Amerika in het leven te roepen:

The Dutch, not discomfited by this repulse (het mislukken van de zending de Win), or by the loss of 50.000 pardaos (which are 37.500 pesos) — which as they write from Batavia, the above-mentioned ambassador expended — made an agreement with an English corsair who was at Batavia, with a ship of fifty-two guns and another of thirty, to the effect that under his own flag he should escort four Dutch ships, which they despatched to Acapulco last year with merchandise. And in order to hinder the galleon from leaving this port they deceived a Frenchman, who was very well known here, hinting to him that the squadron of Barenet (sic) and the corsair were going to attack Manila; and they hastened his embarkation, at the cost of 4.000 pesos, in order that he might notify us here. Then they gave orders to the corsair, with two other ships of

their own, to let themselves be seen at the entrance of Mariveles,[1] in order to throw Manila into alarm and hinder the sailing of the galleon. By (causing) this fright they succeeded in their purpose to prevent the sailing of the ship, which was lightened of its cargo as soon as the information which the Frenchman gave reached us; and the 4.000 pesos were paid (to him) for the cost of this warning. The said four ships sailed to leeward, and sighted the coast of Ylocos,[2] whence we had news of this. But they could not attain their principal object; for when the six ships had come together in China, and were laden with (goods worth) 900.000 pardaos (each containing six silver reals), they expected the vessel which, after having given that warning here, was to cross over to China and carry to the Dutch a pilot for the navigation to Nueva España; but it could not reach China, and was obliged to go to Batavia. The four Dutch ships and the two (English) corsairs, resolved to carry out their project, sailed from Canton on the fourteenth of September, bound for the coast of Nueva España and Perú to carry on illicit trade, and the English to make reprisals. But God, who chose to punish so mischievous a design, permitted that a hurricane should attack them, when they were four days out from Canton; and as a result the two corsairs were driven back to China — the larger vessel dismasted and battered, and the smaller one badly damaged. The four Dutch ships, badly leaking, spent twelve days in searching for an anchorage on the coast of Ylocos, in order to make repairs; but not finding one, they went back to Batavia, with their goods damaged. According to what is written to us in a despatch that is just received from Batavia — from a person who was sent there from here to make observations on the condition of the English piratical squadron — the Dutch lost on their merchandise half of it value; and the corsair sold for 17.000 pardaos his ship of fifty-two guns, with all its military supplies, since it was no longer fit for navigation, while he went with the other and smaller ship — it is said without (stopping for) food — to another port to repair it.[3]

---

[1] Mariveles, dorp op Luzon, niet ver van Manilla.

[2] Ylocos = Ilocos, old province in Luzon, now Ilocos Norte and Sur.

[3] Blair and Robertson a. w., deel 47, bl. 232.

DE TWEEDE TOCHT 1746—1747.

Bij zijne terugkomst te Batavia had Pater de Cahan aan G.-G. van Imhoff medegedeeld dat de Spaansche geestelijken die hij te Macao had gesproken, niet twijfelden aan den goeden uitslag van een tocht naar Spaansch-Amerika, mits de Engelsche schepen daaraan geen deel namen. Reeds den dag nadat de best bezeilde schepen waren binnengevallen, werd bij secrete resolutie (30 November 1745) besloten op nieuw den tocht te ondernemen doch ditmaal zonder begeleiding van de Engelsche kapers en op 22 Maart 1746 werd in eene zitting van den Raad van Indië eenparig goedgevonden daartoe uit te zenden de twee groote, goed bezeilde schepen van defensie de «Hersteller» en de «Straat Banca», waarin nagenoeg alle koopmansgoederen konden worden geladen welke op den eersten tocht waren medegenomen.

Weldra rezen echter moeilijkheden.

De Commandant en equipagemeester Veiling rapporteerde dat noch officieren noch minderen genegen waren de reis te doen, bewerende wel in 's Compagnie's dienst te wezen maar niet te willen varen ten bate van particulieren en weldra bleek dat ook een aantal leden van den Raad van Indië zich niet langer met het plan kon vereenigen. In de geheime raadsvergadering van 20 Mei 1746 gaf de Raad-Ordinaris Daniel Nolthenius als zijn gevoelen te kennen dat men op de lust van officieren en minderen om al of niet aan den tocht deel te nemen «geen reguard behoorde te slaan en dus niet te voldoen aan de capricen van het volk», dat met de bevrachting van de beide schepen moest worden doorgegaan tot de terugkomst van den Gouverneur-Generaal die op reis was naar Java's Oostkust en wiens beslissing moest worden afgewacht. Daarentegen kwam

Ende 1745 liess der Generalcapitän Arrechedera (Bischof von N. Segóvia) durch den naturalisirten Franzosen Pignon in Batavia Geschütze, Kleingewehr und Munition einkaufen, wogegen der holländische Gouverneur 1746 den spanischen Generalcapitän Meldung erstattete, dass vier holländische Kauffahrer unter dem Schutze zweier britischen Kapper die Philippinen auf dem Wege nach Neuspanien passiren würden, es sind aber alle diese Schiffe durch Stürme verhindert worden, die chinesischen Gewässer zu verlassen.

(F. Blumentritt, Holländische Angriffe auf die Philippinen. (1880) bl. 41).

het raadslid van Aarden, [1] die wegens ziekte niet ter vergadering aanwezig was, in zijn schriftelijk advies tot de conclusie dat het plan geheel moest worden opgegeven, waarvoor hij de volgende motieven aanvoerde:

1°. Volgens geruchten vorderde de Fransche regeering de drie schepen op welke de Engelschen te Batavia aan de Compagnie hadden verkocht, zoodat het niet raadzaam zou wezen een van die schepen, de «Straat Banca» (vroeger de «Dauphin» geheeten) thans uit te zenden.

2°. De onderneming dreigde nadeelig en ruineus te worden daar men te Manilla niet onkundig zou blijven van hetgeen wij voorhadden en van daar uit tijdig eene waarschuwing naar Spaansch-Amerika zou worden gezonden.

3°. De onwil van officieren en scheepsvolk waardoor de onderneming als het ware gedoemd was te mislukken.

4°. De schepen waren nuttig te gebruiken voor retourladingen waaraan het vaderland behoefte had.

Hierbij kwam dan nog het bezwaar dat de vaart naar en de handel op Spaansch-Amerika volgens het Munstersche vredestractaat niet aan ons was geoorloofd.

Het meerendeel der raadsleden, nl. Crul, Overbeek, Cluysenaar, Schuylenburg en Broyel, waren het hiermede eens; het nemen van een besluit werd evenwel uitgesteld tot de terugkomst van den Gouverneur-Generaal.

Nauwelijks was Van Imhoff te Batavia terug (10 Juni) of hij legde een memorie over waarin hij met klem betoogde dat de redenen welke ten gunste van het vroeger gevormde plan waren aangevoerd, ook thans nog bestonden, namelijk het stilstaan van allen handel op de landen welke men wilde bevaren; het nadeel dat de Compagnie daardoor leed; het groote gebrek aan contanten dat reeds vroeger duidelijk was aangetoond en dat zonder zijne toevlucht te nemen tot ongewone middelen, niet te verhelpen viel; de groote kans van slagen door de behoefte in die streken aan allerlei koopmanschappen en het geringe

[1] Ditzelfde Raadslid had eveneens zijne stem verheven tegen den aankoop door de Compagnie van de drie Fransche schepen waarvan hiervoor sprake was, omdat hij dien in strijd achtte met de tractaten door de Staten-Generaal met de Fransche Kroon gesloten betreffende de navigatie en commercie (in 1678, 1697, 1713 en 1719). De uitkomst bewees dat van Aarden beide keeren een juist inzicht heeft gehad.

risico dat men liep in verhouding tot de voordeelen welke mochten worden verwacht. De motieven door van Aarden en zijne medestanders aangevoerd werden aan critiek onderworpen en ten slotte gaf de Gouverneur-Generaal als zijne opvatting te kennen dat de onderneming thans moest geschieden geheel voor rekening van de Compagnie die er toch reeds voor 2/3 bij was geinteresseerd en derhalve «ook wel het overige kan risqueeren, dat daarmede ook zal werden weggenomen de grond tot quade inductien, die thans misschien maar te veel werden gegeven aan de gemoederen dergenen, die men daartoe employeeren moet» ...... Wel is waar handhaafde de tegenpartij hare bezwaren in de raadszitting van 14 Juni, doch met meerderheid van stemmen, zoowel adviseerende als concludeerende (twee leden die op de hand van van Aarden waren geweest, waren wegens ziekte afwezig) werd tot de uitvoering van de onderneming besloten.

Dat de Gouverneur van Manilla die — naar later bleek — kennis had gekregen zoowel van den eersten tocht als van zijne mislukking, ook pogingen deed om op de hoogte te blijven van hetgeen te Batavia voorviel, werd aan de Regeering duidelijk door de aankomst te Batavia van een Spaansch schip uit de Philippijnen in het voorjaar van 1746. Zij hield den gezagvoerder van dat vaartuig voor een spion «voornamelijk overgesonden om het regte van de besending op de landen b'oosten Japan te weten te komen,» zoodat werd besloten, het schip aan den ketting te leggen tot de terugkomst van den Gouverneur-Generaal van zijne reis over Java. Niettegenstaande dezen voorzorgsmaatregel, bleven de autoriteiten te Manilla niet zonder bericht; de Spaansche schipper stuurde heimelijk een zijner stuurlieden terug en toen hij daarover ter verantwoording werd geroepen beweerde hij met: «gem. stuurman gebrouilleerd sijnde, met hem niets uyt te staan en hem ook niet meer in dienst had en daarom ook niet wist wat denselven quam uyt te voeren of waar hij sig ophield.» [1]

[1] (It is also reported) that the squadron of Barenet had departed from Bombain, toward the Persian Gulf, to cruise against the French, from whom he seized at the Straits (of Malacca) nearly a million pesos. The person who was sent from here to Batavia (who is a Malabar) with a balandra [a light sailing vessel with one mast, a sloop cf. Dutch *bijlander*, a coasting vessel] was detained there under the pretextt hat the governor had gone away,

De commandanten van de beide schepen de Hersteller en de Hervattinge[1] waren de Capn lieut. Jan Bloem en Lodewijk Godschalk; de supercargas en hun helpers, de oppercoopman Schoonheit, de koopman Sprokhoff en de onder-kooplieden Molder en Penbroek.

Zoowel aan de eersten als aan de supercargas werden instructies en «secrete ordres» medegegeven; het opschrift voor de laatste luidde: «Secreete ordre voor de supercargas en capiteyns van de schepen de Hersteller en de Hervattinge om g'opent te werden wanneer men eenige landteikens van Californie siet en bijna so verre is om hetselve aan te doen, waarvan Lr A. bij eenige vreese van quade ontmoetinge over boord moet worden geworpen dog L. B. sonder eenig gevaar bewaart werden kan.»

Uit deze memorie stippen we het volgende aan: «Nadat deze op de bepaalde plaats was geopend soo sult U tusschen 35 en 36 N. B. een Baaij of ankerplaats op Californie vinden La Conception, alwaar een klooster is met paters Jesuiten en daar het klooster communicatie onderhoud langs de geheele kust tot Panama toe kunt U waarschijnlijk middels pater Cahan, die met U. E. op de Hersteller overvaart, die paters wel in Uw intrest brengen, wat betreft de handel op Mexico.

Van daar tot Caab St. Lucaz,[2] dat de Z. O. punt van Californië is, liggende op circa 22° N. B. kunt ge meer inlichtingen omtrent Mexico vernemen.

Hier te St. Lucaz moet goed uitgezien worden of geen onraad van scheepen is daar het wesen kan dat van de Philippinas is kennis gegeven van de komst der Hollanders; indien de baan

---

and orders were given that he should not be permitted to depart until the governor's return. But he informed us of everything, by a vessel which he despatched with six men and a French pilot; and he reported that three Dutch fragates were being equipped and laden with merchandise in order to carry on illicit trade at the entrance of (the Gulf of) Californias, carrying (respectively) forty, thirty, and twenty-five cannon. In his opinion, this was the cause of his detention, in order that, by news (from him) not reaching Manila, the galleon should not sail for Nueva España, and their intention not be known here. (Blaire and Robertson, a. w. deel 47, bl. 295).

[1] Vroeger de „Straat Banca" geheeten.

[2] La Californie sert de lieu de relâche aux vaisseaux qui vont des Philippines au Mexique. Le Cap *San Lucas* situé à l'extrémité méridionale de la Péninsule est l'endroit où ils s'arrêtent. (Raynal, Histoire philosophique et politique I, 709).

schoon is moeten van hieruit de brieven aan den vice-roi opgezonden werden [1] en andere tot Mexico soo het mogelijk is door pater Cahan zelf en de supercarga Molder meesenden en ondertusschen van St. Lucaz naar Nawidad [2] oversteken of naar Port Marquis, nabij doch iets bezuijder Aquapulco.»

Eenige goederen van de lading waaronder van veel waarde «en aansien» konden tot geschenk dienen en tevens «een doosje met eenige weijnige dog tot sulken gebruijk seer bequame gemaakte Juweelen, dat aᵉ pᵒ. medegegeven wierd, ditmaal wederom de Supercarga Schoonheyd terhand gestelt om desnoods daarvan sig te kunnen bedienen, sijnde hetselve buyten de lading der scheepen en dus ook op de factuur niet bekent gestelt».

Omtrent verschillende gevallen, die zich op de reis konden voordoen, werden voorschriften gegeven, als hoe te handelen indien de Onderkoning van Mexico gewaarschuwd was en deze de Hollanders niet wilde ontvangen; als Manilla was voor geweest met de zending van een lading goederen; indien bij aankomst de oorlog mocht geëindigd zijn of Nederland daarin betrokken was geworden.

In de gewone instructies komt nog iets opmerkelijks voor, wat echter blijkbaar als een alledaagsche zaak is beschouwd daar men dit anders wel in de geheime memorie had vermeld:

«Van de overgaande ladingen kunnen de facturen behoorlijk doen blijken dog die papieren zijn alleen voor U.E. en niemand anders maar voor de nieuwsgierigheyd dergeene, waarmede U.E. hopen handel te drijven, moet U.E. een ander factuurboek maken, waarinne de prijsen der goederen met een augmentatie van 2 tot 3 werden te boek gestelt, soodat hetgeene 2 gulden kost op de ware factuur, voor drie gulden moet worden ingenomen bij de nadere factuur, sonder dat men egter in dat boek van die vermeerderinge iets moet laten blijken want het wantrouw der natie, werwaards U.E. gesonden werden, gaat zoo verre, dat sij somwijlen de factuur selfs willen zien en onze complaisance moet soo verre gaan om haar daarinne te willen te weesen, dog daartoe dient dan dese factuur». . . . .

Elke particuliere handel was streng verboden; daarentegen zou bij welslagen een zeker percentage van de te maken winst worden toegekend, ook aan Pater Cahan.

---

[1] De brieven van den G.-G. van Imhoff waren niet onderteekend.

[2] Puerto de Navidad op de Westkust van Mexico, op 19° N. B., iets ten noorden van Manzanillo. Zie Stieler's Handatlas No. 81.

De gewone bemanning en schepelingen zouden bij thuiskomst zes maanden gage als premie ontvangen.

De schepen moesten bij elkaar blijven; de reis werd gerekend 3½ maand te zullen duren en in alle gevallen moest men voor 1 November ter plaatse zijn op Porto Natividad «gemerkt degene, die U.E. in dese negotie het meeste kunnen contramineeren tegens medio December seer gemakkelijk daar kunnen zijn en U.E. haar ten minste zes weken (zullen dienen) voor te wesen, soo wij met succes willen werken».

Een stevige tucht moest aan boord gehandhaafd worden; vooral de bewoners van het land waar men zou komen, mochten niet den minsten overlast van het scheepsvolk hebben; daarom zouden geen menschen uitgezonden mogen worden als onder bevel van een officier.

De bodems waren voor 12 maanden van levensmiddelen voorzien en alles moest in het werk gesteld worden om het volk gezond te houden dat een «Capitael articul» is, waartoe als verversching aanbevolen werd «de wilde porcelijn die meest alle landen in de warme climaat uytleveren».

Eindelijk in 't oog te houden «onder godes zegen spoed om er te komen, geduld om er te vertoeven, schranderheid om de zaak aan de gang te helpen en veel omsigtigheijd om niet bedrogen te worden».

Bij de secrete resolutie van 21 Juni 1746 werd nog besloten de beide schepen te laten nazeilen door de bark «de Jonge Princes», en den Commandant Luijtenant ter zee Jan Kootjes, bij geheime order op te dragen, aan de noordkust van Luçon zoo dicht langs de kust te varen als mogelijk was, ten einde te weten te komen of te Manilla eenig schip werd uitgerust voor Acapulco en zich daarbij uit te geven voor een kruisvaartuig, gaande naar de Molukken. Zoodra hij heromtrent zekerheid had, zou hij onder zeil gaan naar Californië, de andere schepen opzoeken en zoo spoedig mogelijk huiswaarts keeren om den uitslag van zijn tocht aan de Indische Regeering mede te deelen.

1 Juli 1746 vertrokken de Hersteller en de Hervattinge, elk met een bemanning van 175 koppen en een lading ter gezamenlijke waarde van f 2.586.457.19, van de reede van Batavia.

Zij zeilden door straat Banka en verder benoorden Luçon, waar eenige eilanden werden aangedaan om zich van versch

water en brandhout te voorzien. Macao noch China mocht worden bezocht.

Tot September bleven de beide schepen bij elkaar; toen werden zij ter hoogte van de Marianen Archipel door een hevigen storm van elkaar gedreven waarna zij niets van elkaar hoorden tot op hun komst op de Westkust van Amerika.

De Hersteller, die tot 42° N.B. afdreef, bereikte een der eilanden van de groep «Las Tres Marias», die zich voor de kust van Mexico tusschen Kaap St. Lucar en Kaap Corriente uitstrekt. Daar werd water ingenomen dat echter van slechte hoedanigheid bleek te wezen.

Voortzeilende kreeg men twee schepen in zicht, die voor de Hersteller uitgingen doch daar deze beter bezeild was dan de beide vreemde schepen, welke later bleken de mededingers uit de Philippijnen te zijn met bestemming naar Acapulco, werden zij ter hoogte van Kaap Corrientes ingehaald, bij welke ontmoeting zich niets bijzonders voordeed. Deze Spaansche schepen, beter bekend met de route die men bevoer, liepen de haven van Navidad binnen, alwaar een Spaansch edelman van boord ging met een paket brieven voor den onderkoning van Mexico, en vervolgden daarna hun tocht naar Acapulco, waar zij aankwamen toen op 40 mijlen daarvan verwijderd de Hersteller de baai van Santelmo binnen liep (begin Januari 1747).

Op de Hersteller wist men niet waar men beland was. Om zich hiervan rekenschap te geven en tevens om het doel hunner komst bekend te maken, werd den 19^{en} Januari 1747 een sloep naar den wal gezonden, waarin pater Cahan met zijn negerbediende, de luitenant Jacob Kroese, de schrijver en 11 andere schepelingen plaats namen, met de opdracht water en andere ververschingen van de bewoners in te koopen en te verzoeken dat men de twee leden van de bemanning zou teruggeven, die al vroeger voet aan wal hadden gezet en gevangen waren genomen.

Pater de Cahan zou de in het Nederlandsch, Fransch en Latijn geschreven brieven overhandigen.

Ongelukkig brak de kabel waarmede de sloep aan het schip verbonden was, waardoor deze omsloeg en de inzittenden zich door zwemmen moesten redden; de geestelijke met zijn bediende en de schrijver, die niet konden zwemmen bleven in de boot welke zoo dicht nabij den wal dreef, dat zij aan land konden springen.

Den volgenden morgen werden allen door eenige gewapenden gevangen genomen, en met anderen, die later hetzelfde lot ondergingen, ten getale, van 28 naar Colima en vervolgens naar Mexico en Vera Cruz gebracht, alwaar een zevental in Spaanschen dienst overgingen.

In een brief, door de Cahan in 't Engelsch op 26 Januari geschreven ten huize van den geestelijke te Colima aan zijn landgenoot Thomas Power te Mexico, deelt hij zijn wederwaardigheden mede tot aan zijn komst te Batavia en ontvouwt de redenen, die den Gouverneur-Generaal aanleiding hebben gegeven dezen tocht te ondernemen, waarbij, zoo staat in de bijlage, gevoegd bij de memorie van den Spaanschen gezant del Puorto «le Gouverneur de Batavia offrit au dit Ecclésiastique passage à ce royaume ce qu'il accepta à condition qu'on ne l'obligeroit à rien de contraire à son devoir, ni aux intérêts de la nation française au service de laquelle il avoit vécu 20 ans, ni à ceux de l'Espagne où il espéroit vivre quelque temps sur un pied, convenable à son état.»

Wat de lotgevallen van «de Hervattinge» betreft, zoo wijst het hierbij gevoegd journaal van den vaandrig Hall uit, dat dit schip reeds den 28^{en} October 1746 het land van Californië in zicht kreeg en 7 December in de baai van St. José aan de zuidpunt van dit schiereiland, ten anker ging.

Hier werden verschillende brieven, bestemd voor den onderkoning van Mexico en andere personen o. a. de zeer bekende koopmansfamilie Bermudas ter hoofdplaats, afgegeven aan den commandant van de militaire bezetting aldaar, die een inwoner van Californië d'Estrada belastte ze over te brengen, waartoe deze met het schip meereisde tot de haven van Matanchil.

Den 17^{en} Januari 1747 aldaar aangekomen, werd d'Estrada met een boot naar den wal geroeid, vandaar marcheerde hij naar Guadalaxara. Door de overheden van het schip was hem een flinke belooning toegezegd, indien hij met het bericht terug kwam dat de Hollanders te Matanchil dan wel te Acapulco een markt zouden mogen openen «sur quoi» (zoo verhaalt de zooeven genoemde bijlage) «le vice roi d'abord qu'il reçut la nouvelle de l'arrivée des deux vaisseaux sur la cote, envoya des ordres les plus sévères aux susdits ports, aux cotes immédiates et a touttes celles aux environs où il le crut convenable, deffandant

sous de graves peines toutte communication avec les susdits vaisseaux hollandois ou de leur fournir choses quelconques, ordonnant d'arrêter tous ceux, qui mettroient pied a terre pour se pourvoir de quelque chose, que dans touttes ces jurisdictions la milice et les habitants avec leurs armes et chevaux se tinssent prêts à deffendre la côte et que les Hollandois n'eussent le moindre secours à moins qu'ils ne se soumissent volontairement à sa clémence en ce qu'il trouveroit convenable de faire à leur sujet.

Le Résident de l'audience de Guadalaxara y concourut aussi, en exécutant les ordres qu'il avoit reçu du vice-roi et les communiquant aux gardes cotes partout où il le jugea convenable.

En conséquense de ces ordres on prit au nombre de 27 personnes du vaisseau arrivé a St. Telmo qui avoient mis pied à terre soit dans ce port ou dans celui de la Navidad et autres où il avoit touché dans tous lesquels il leur fut refusé toute communication et vivres quoique depuis, à cause de l'étendue des cotes le nombre de ses golfes et le deffaut de communication de l'une à l'autre, il parvint sans être vu à se pourvoir d'eau et de bois, après quoi il mit à la voile le 7 Mars du port de Melaque et prit la route d'Acapulco . . . . .

De l'autre vaisseau Hollandois qui avait jetté l'ancre dans le port de Mantanchil, l'on prit autres quinze personnes, qui avoient mis pied a terre pour faire de l'eau et du bois ce qu'ils entreprirent de faire malgré les Miliciens des cotes qui dans le combat qui se donna tuèrent en cette occasion trois ou quatre hommes aux Hollandois, qui de leur coté tuèrent aussi un des Miliciens, les Hollandois laissant pour toutes dépouilles une douzaine de pipes et un petit canot.»

Van handel drijven was dus geen sprake en men mocht zich gelukkig rekenen dat de beide schepen zonder verdere onheilen hun punt van uitgang weer bereikten.

De rampspoedige onderneming had zeer vele offers gekost. Vooral aan boord van de «Hersteller» had de «mal de Hollande,» waarschijnlijk scheurbuik, hevig gewoed en bij aankomst in de haven van Santelmo, dus nog vóór Acapulco was bereikt, waren vijftig man van dit schip bezweken; terwijl er minstens een even groot aantal zieken waren. Voegt men hierbij nog de 25 personen die werden gevangen genomen benevens degenen die

waren verdronken dan beseft men dat van de 175 man sterke bemanning slechts een klein aantal voor den dienst beschikbaar bleven.

Naar een van de gevangenen verklaarde, zou zelfs een van de schepen moeten opgeofferd worden om daardoor een compleete bemanning voor één schip te bekomen, doch zoover is het gelukkig niet gekomen; de beide bodems kwamen begin September 1747 behouden te Batavia aan.

De onderneming was dus met een volslagen fiasco geeindigd. De ontwerper van het plan, Gouverneur-Generaal van Imhoff, ten hoogste misnoegd over den slechten afloop, schreef, hoewel ten onrechte, de mislukking toe aan hen, die met de uitvoering waren belast geweest, met het gevolg dat beide commandanten, Jan Bloem en Lodewijk Godschalk ter verantwoording werden geroepen en voor den tijd van zes maanden in hun ambt werden geschorst. Gaat men echter de redenen na, welke in de resolutie van de Hooge Regeering te Batavia dato 16 Februari 1748 voor dezen maatregel worden opgegeven o.a. «de onvrindelijke bejegening van 's lands inwoonderen» dan is het niet te verklaren dat in de meergenoemde memorie van den Spaanschen gezant met geen enkel woord gerept wordt van eenige onheusche behandeling van de bevolking van Spaansch-Amerika waaraan de bemanning der beide schepen zich zou hebben schuldig gemaakt, 't geen toch niet zou zijn nagelaten indien iets van dien aard had plaats gegrepen.

Dat het mislukken «der besending» viel toe te schrijven zooals in die resolutie wordt gedaan, aan de «brutale, willekeurige en gants tegens de haar medegegeven ordres strijdende gedoentens der overheden van gemelde schepen» kan evenmin worden toegegeven. De vijandelijke ontvangst welke aan onze schepen in Spaansch-Amerika ten deel is gevallen en waarvan uit de memorie van den Spaanschen gezant zoo duidelijk blijkt, is een afdoende verklaring voor de mislukking.

Nog andere onaangename gevolgen had deze reis, want bij de opname der goederen, behoord hebbende tot de lading der beide schepen, bleek op de «Hervattinge» een aanzienlijk tekort aan goederen te zijn, tot een bedrag van f 322717.55 [1].

---

[1] Uit een opgave ingediend door den 1ˢᵗᵉⁿ Secretaris van de Hooge Regeering Jongsma, ultimo Augustus 1749.

De schipper Godschalk trachtte zich «nopens de gepleegde dieverijen aan sijn onderhebbende bodem» vrij te pleiten met de bewering dat het tekort moest geweten worden aan hen, die de lading hadden bewerkstelligd en dat eenige goederen verkocht waren in Californië ter mission St Joseph, als ook te Matanchil en laatstelijk op Samaer ter mission Malapag, doch, waarschijnlijk overtuigd dat zijn verklaring onvoldoende zou worden bevonden, ontvluchtte hij Batavia.

In stede dus van de blijde tijding, dat een nieuwe bron was ontdekt waardoor Indië kon voorzien worden van zilver, waaraan zoozeer behoefte bestond, moest een grievende teleurstelling aan Heeren Bewindhebbers worden gemeld en wel spoedig, omdat Van Imhoff begreep, dat de Spaansche kroon met een aantal gevangenen als stukken van overtuiging, niet zou nalaten onmiddellijk haar klacht over de schending van de tractaten in te brengen.

29 September 1747 gaf de Indische Regeering aan Heeren Meesters van het gebeurde kennis.

Na te hebben uitgeweid over het gebrek aan zilver, zoo noodig voor den handel, en over de middelen door de Regeering aangewend om daarin verbetering te brengen waartoe «selfs ter hand was genomen eijndelijk het expedient eener besending na de landen b'oosten Japan, dat soo veel apparentiën voor sig hadde wel meest door de lompe executie te niet geloopen» gaat zij voort:

«Het spijt ons U.E. daarmede te moeten lastig vallen, te meer nadat wij vrugteloos getenteerd hebben zelfs de allergewoonste expedienten waaronder de onlangs vrugteloos gereverteerde scheepen de hersteller en de hervatting, na den mensche gesproken buijten twijffel van succes zouden zijn geweest hadde de comp. andere subjecten in haren dienst aan wien men zaken van dat belang konde betrouwen en die zig maar de moeyte wilden geven om haar verstand toe te leggen op de uytvoering van ordres die haar zoo duydelijk worden voorgeschreven.... dog wij zijn ongelukkig genoeg om met andere ons te moeten behelpen.

In geval U iets ter ooren in Europa quam, noteeren wij in A° 1746 in Juli van hier vertrokken om te bekruisen de oostersche conterijen van Japan en door storm en onweder op de reijse van den andere gesepareert, nadat zij tot boven de 40 N. brete verdreven waren eyndelijk in de maand January 1747

op de Zuid-Oostcust van Californie en de westzijde van Mexico te vallen . . . .»

Na dan verder te hebben geklaagd over de vijandige ontvangst van de beide schepen aldaar, de totale afwezigheid van eenige inschikkelijkheid tegenover de bemanning, zelfs waar het de bewilliging van de noodzakelijkste behoeften betrof, waartegenover stond de vriendschappelijke behandeling welke aan de Philippijnsche kooplieden die ook in strijd met het Munstersche tractaat in Indië handel dreven, van de Regeering te Batavia ten deel viel, zoo beval zij nogmaals aan, tot behoud der rechten der Maatschappij, hetgeen zij in haar geheim schrijven van 10 Maart 1745 aan de Heeren Meesters had voorgesteld.

Over den eersten tocht was middels een anoniem schrijven uit Macao gedateerd 30 Augustus 1745 bericht gezonden aan den Onderkoning van Mexico, alzoo reeds vóór het bekend was dat deze onderneming was mislukt, zoodat de Spaansche gezant al den 5en April 1747 daarover een memorie aan de Staten-Generaal kon indienen.

Heeren Bewindhebbers, met die memorie in kennis gesteld, gaven bij schrijven van 15 September d. a. v. hun misnoegen over dien tocht in de volgende termen aan de Indische Regeering te kennen:

«De vaart naar de Eilanden beoosten Japan oordelen wij te wezen van dien aard, dat U.E. nooyt hadden behoren te treden om daartoe een besluit te nemen . . . .
zulks na te laten tot voorkominge van nadelige gevolgen, die anderzints zeer apparentelijk daaruit moeten resulteren en waarinne de Compagnie doorgaans succumbeert, alzo men genoegzaam altijd te strijden heeft tegens den langsten degen zo als de ondervinding ons dat nog maar kortelings geleden heeft geleert in 't geval van die bewuste franse Chinase schepen».

Over den tweeden tocht, waarvan de koning van Spanje zoowel van den gouverneur van Manila als van den onderkoning van Mexico bericht had ontvangen, zond de Spaansche gezant aan Hunne Hoogmogenden een memorie gedateerd 4 October 1747, waarin hij mededeelde, dat Zijne Katholieke Majesteit hevig verbolgen was over de schending der verdragen zoowel van Munster als van Utrecht: «leur demandant la punition la plus prompte et la plus sévère tant du gouverneur de Batavia que de tous les autres, qui sont entrés comme lui en complot

et confédération avec les ennemis d'Espagne pour commettre ce crime innoui».

In hun brief van 22 September 1749 gaven Gouverneur-Generaal en Raden van Indië een beknopte verantwoording naar aanleiding van de feiten in de beide memories vermeld:

Hun verweer luidde:

1e. dat zij in den geheelen oorlog waarin de kroon van Spanje was gewikkeld geweest, zich zoo strikt neutraal gedragen hadden, dat hun natuurlijke bondgenooten, de Engelschen, daaruit ten onrechte wantrouwen hadden opgevat.

2e. dat zij nimmer de bedoeling hadden gehad eenig stuk Spaansch gebied te veroveren.

3e. dat de schepen die in 1746 en 1747 naar de Westkust van Amrika waren geweest, geenerlei kwade bedoeling hadden noch eenige blijken daarvan hadden gegeven. Zij waren in tegenstelling met de Spaansche schepen in onze koloniën, hoogst onvriendelijk behandeld en niet tot vijandelijkheden overgegaan toen hun zelfs water en brandhout geweigerd was geworden.

Op de beide vertoogen van den Spaanschen gezant werd door de Staten Generaal als gevolg van hunne resoluties van 4 October 1747 en 29 April 1748, bericht gezonden aan den koning van Spanje waarop 29 April 1750 een uitvoerig antwoord kwam met het hiervoren gemelde rapport, geteekend door den rapporteur van den Raad van Indië te Madrid met verzoek de grieven daarin bekend gesteld naar behooren te willen doen repareeren en aan Zijne Katholieke Majesteit een behoorlijke satisfactie te bezorgen.

Van die verschillende grieven woog blijkbaar vooral ernstig: «ce qui est à la charge du Gouverneur de Batavia et de ses complices c'est d'avoir voulu corrompre les ministres du roi et les porter à prix d'argent à commettre la plus noire perfidie, dans la lâche persuasion qu'un vice Roy de Mexique serait capable de sacrifier à un vil interest son honneur et son devoir.» [1]

[1] the Dutch have ventured to come (against us) with the ease which the Swiss heretic had represented to them; and if the Swiss had not been allowed to come here with his bark, he would not have involved us in such difficulties with the Dutch, for they, in pique, undertook to introduce their commerce into Nueva España — tempting the viceroy with 300.000 pesos which they carried thither last year, planning to give him this money so that he should tolerate (their trading). And since they are now returning I fear that they are planning to occupy some port in California, in order that it may serve

Die behoorlijke satisfactie bleef echter achterwege; Bewindhebbers berichtten den 12[en] Mei d. a. v. aan de Staten-Generaal dat op de eerstvolgende vergadering van Heeren XVII deze zaak zou te berde gebracht worden, maar zij waren eigenlijk reeds voldoende op de hoogte van deze eigenmachtige handeling van den Gouverneur-Generaal welke hen in een lastig parket bracht.

1 November van datzelfde jaar kwam echter Van Imhoff te overlijden, waardoor een afdoende bestraffing van «ce crime innoui» van zelf uitgesloten was.[1]

Dat het opperbestuur in Nederland in de laatste jaren niet langer dweepte met den Gouverneur-Generaal, van wien het in den beginne zoo hooge verwachtingen koesterde, is bekend en blijkt ten overvloede uit het schrijven aan de Indische Regeering van 27 September 1751, hetwelk een aaneenschakeling vormt van aanmerkingen op maatregelen en besluiten van het bestuur te Batavia. Ook komt in de brieven uit het vaderland geen enkel woord van leedwezen noch eenige betuiging van deelneming voor naar aanleiding van het overlijden van den man die aan het eind van 1742 bij zijne benoeming tot Gouverneur-Generaal op zoo bijzondere wijze door Heeren Bewindhebbers was gevierd.

Bij den brief van eenige dagen daarna, 8 October, houdende goedkeuring van de benoeming van Mossel tot Gouverneur-Generaal, werd tevens de Indische Regeering aangeschreven, den verdienstelijken oud-oppergezaghebber van Java's oostkust, Elso Sterrenberg, die door toedoen van Van Imhoff voor 25 jaar naar het eiland Poeloe-Ay in de Molukken was verbannen, naar Batavia te doen terugkeeren alwaar hij onder handtasting zich vrij mocht bewegen en zijn zaak in handen van de rechtbank kon stellen, indien hij dit wenschte.

April 1917.

---

them as a magazine — like the island of Curasas (i. e. Curaçoa) in the North Sea — and to make arrangements for carrying on their commerce from Batavia with the same ease as from here. And in order to prevent these or others from undertaking such as cheme (which would be the destruction of America), I have collected testimony regarding all which can aid the Council to realize how, without any expense to the royal treasury, and with the men of whom we have here more than enough belonging to the navy-yard and ships (Manila) can be fortified for that part of America, for the security of both these and those domains (Blair and Robertson, The Philippine Islands. Deel 47, blz. 240).

[1] Het is mij niet mogen gelukken, op te sporen, welk lot de gevangenen heeft gewacht, nadat zij van Amerika naar Spanje waren overgebracht.

Rapport aan den Hoog Ed. groot Achtbaren Heer Gustaaf Willem Baron van Imhoff Gouverneur-Generaal en de Wel-Ed^{e} Heeren Raden van Nederlands India overgegeven door den Coopman Jan Louis de Win, op sijne terugkomst op Batavia van Manilha.

Hoog Edele, groot Achtbaren Heer en Heeren,

Alvorens over te gaan tot het verslag mijner Commissie naar Manilha, sal ik UHEd. Informeren van d'oorsaak die de Chaloup de Catharina Magdalena belet heeft op sijn behoorlijken tijd weder naar Batavia te keeren.

Den 3 december des voorleden Jaars 1743, is den Capitain Caesar de Faillet met 't Schip de St Domingo van Macao in Manilha gearriveert overvoerende al 't volk van 't Galioen genaamt N^{ra} S^{ra} de Capadonga, door den Commandeur George Ancon verovert en genomen int gesigt van de Philippines; tot die tijd hadden sij in Manilha daar nog geen tijding van, toeschrijvende het agterblijven van 't Gallioen aan de Voorsigtighijd van den Castillan van Aqua Pulco.

Die onverwagte tijding veroorzaakte niet alleenig een neerslagtighijd maar te gelijk ook eene grote animositijt tegens den Commandeur Ancon; Waarop sy den ..... van deselve maand x^{ber} door een Ban (so als sij 't noemen) de Haven sloten onder pretext van Konings intrest en verboden geen Schip of Vaartuyg buijten de Baay te seijlen.

Terwijlen sij besig waren te delibereeren een Esquader ten Oorlog uijt te rusten om te gaan kruijsen aan Cabo Sp^{to} Sancto aan 't Eijnde van d'Imboccadero, om 't Gallioen la S^{ra} del Rosario dat in de maand august naar Aqua Pulco was geseijld op sijne terugkomst af te wagten en te decken; quam er advis, dat het gemelde Gallioen wederkeerde, sijne reijse niet kunnende vervolgen omdat het niet wilde stuuren, so dat de reden waarom sij de Haven gesloten hadden 't eenemael verviel, alle de Vreemdelingen alstoen versogten met hare Schepen te mogen vertrecken 't geen haar wierd geweijgert en tegens welk onredelijk refus sij alle (elk in 't besonder) geprotesteerd hebben.

Het retour vant laaste Gallioen was groter slag dan het verlies van de Capadonga omdat den Vice Roy van Mexico uijt precautie niet meer als de helft vant retour had afgescheept en terwijle sij nu nog nog twee Jaren van die penningen die over sijn gebleven en van die, die de Rosario nu mede kon gebragt hebben gefrusteerd sijn, so heeft dat geen klijn nadeel aan de commercie gedaan. Dat men 't daarbij had gelaten, had het selve Gallioen dit Jaar nog kunnen vertrecken, maar sij wilden tegens d' advisen van alle see-luijden (die sij daarover geconsulteert hebben) revengie van Ancon neemen geen gevaar ontsiende besloten sij vier Schepen t' Equipeeren, namentlijk de Rosario, de Pilaar, een klijn scheepje een Spanjaard toebehoorende genaamt de St Andrea en nog een met name Jerusalem, dat sij van een Armenier geprest hebben daarvoor betalende 1000 p^s, die Armada is den 23 Maart nae China geseijld om den commandeur Ancon te gaan opsoeken; de mousson als toen verlopen sijnde, kon de Chatharina Magdalena niet vertrecken en was genoodsaakt met alle de andere Vreemdelingen te overwinteren.

Thans overgaande tot het rapport vant voorgevallene gedurende mijn verblijv sal ik UHEd^s so succint en ponctueel als 't mijn mogelijk sal wesen van 't gepasseerde informeeren.

Den 14 Junij 's Nagts benne wij onder 't Eyland Maribella ten anker gekomen en den 15^n 's morgens met den dag heb ik een Officier met een Briev aan den Gouverneur gesonden om mijne komst bekent te maken hier annex sub L^a A. Na de middag quam den Officier mijn te gemoed met een brievje van den Gouverneur sub L^a B. Tegens Sonsondergang kwam ik voor de Stad ten Anker, salueerde deselve met 15 schoten en wierd met egale schoten bedankt. 'S anderdaags s' morgens om 9 uuren ben ik na de Wal gegaan, aan Land komende stond de Koets van den Gouverneur met den Sergeant-majoor Monteroso en den Capitain van S. E. Lijfwagt Roubaleau mij te wagten, die mij in de Koets naar 't Paleijs geleijden; de Wagt was in de Wapenen en de hellebardiers op de Saal in een Reij gerangeerd, S. E. ontfong mij in d' antichamber en leijde mij bij de hand tot in sijn Cabinet. Die uijterlijke Receptie deed mijn verwagten, dat ik daar heel welkom soude sijn maar door de Tijd heb ik wel ondervonden, dat het niets minder als dat was. S. E. gelesen hebbende UHEd^s missive,

seijde seer verwondert te wesen dat UHEd' hadden kunnen goetvinden om so een beuseling expres een Schip met een minister te senden, dat men dat wel door een simpele Briev had kunnen doen. Vervolgens seijde S. E. off ik niet soude willen een moorse Vlag laten waijen, en al was het maar een van mijn domestiquen voor Capitain noemen want dat het hem niet gepermitteert was een Prince Vlag te admitteeren.

Ik konde mij niet beletten die Vraag tegelijk belachelijk en offencent te vinden en vroeg of S. E. oordeelde, dat het mijn Heeren en Meesters niet geoorlooft was onder hare Vlag door een minister te laten informeren naar het intrest van hare onderdanen en haar te helpen om de Schade die sij geleden kunnen hebben te laten vergoeden soo 't nodig wesen mogt.

S. E. repliceerde, dat men daar nader over soude spreken, vragende of er voor 't presente iets van mijn dienst was. Ik versogt dat het schip naar Cavitta mog seijlen also 't in die tijd van 't Jaar niet buijten gevaar voor de Stad leij, dat ik een Huijs voor de tijd, dat ik in Manilla stond te blijven, mogt huuren en dat ik mijn Goed en Volk sonder dat het gevisiteerd wierd aan de Wal mogt laten komen; 't gene S. E. seijde van hem niet af te hangen maar dat hij de Vergadering soude laten beleggen en mijn tegens den Avond 't besluijt laten weten, dat hij ondertusschen een Wagt volgens gebruijk aan Boord soude senden opdat er geen Coopmanschappen ontscheept wierden hetwelk ik versogt dat S. E. niet wilde doen, want dat ik geen Wagt sou laten over komen, maar dat ik S. E. versekerde en mijn woord gaf dat er geen Coopmanschappen buijten S. E. permissie en sonder Konings geregtigheden te betalen ontscheept soude werden waarover S. E. weder seijde met sijn raad te sullen spreken. Mijn Affschijd willende neemen, vroeg S. E. also 't op de middag was of ik daar wilde Eeten dat ik Accepteerde en presenteerde aan S. E. den super Carga Morgenstar, die daar met Rijkevorssel mede bleev. Naar de maaltijd liet S. E. mij met sijn Koets naar 't huijs van Rijkevorssel brengen onder deselve Ceremonie als ik ontfangen was; 's avonds met Ave Maria kwam den Secretaris van den Gouverneur mijn uijt Name van S. E. seggen dat het schip naar Cavitta kon seijlen, dat ik een Huijs konde huuren, dat mijn Volk en Goed sonder visitatie aan de Wal kon komen en dat er geen Wagt aan Boord gesonden sou werden, staat makende

op mijn gegeven woord, daar ik S. E. nader van liet versekeren en 't welk ik ook exactelijk heb nagekomen.

Vier dagen na ik in mijn Huijs was, liet ik audientie aan den Gouverneur vragen om mijne Credentialen over te geven. S. E. stelde het tegen 's anderdaags 's morgens om 9 uuren, dien agtermiddag kwam Don Blas Secretaris van de Vergadering mijn seggen, dat ik voordagt moest wesen, indien ik audientie in de Vergadering kreeg met mijn Koets naar 't Paleijs te gaan, dat ik door den sergeant-majoor op de Saal geleijd sou werden, dat-men in de Vergadering een taboret aan 't eijnde van de Tafel sou geven, dat ik staande en ongedekt sou spreken, den Gouverneur en d'Oydores Hoogheden soude gelieven te noemen. Die boodschap kwam mijn vreemd voor en vrij wat trots; antwoordde, dat ik mij geen Etiquite van Ceremonieel liet voorschrijven, dat men daarover moest convenieeren, dat hij egter kon seggen, dat ik geen Tabouret maar een stoel sou neemen dat ik sittende sou spreken, gedeckt als den Gouverneur en d'Oijdores gedekt waren en ongedekt als haar Seigneuries haar ontdekten en ook geen andere Titels soude geven als mijn Heere en Meesters haar gaven te weten Seigneuries, dat ik niet kon begrijpen hoe dat haar dat konden pretendeeren ter wijlen haar eijgen onderdanen haar geen Hoogheden noemden.

Ik vroeg aan den gemt Secretaris wat 't oogmerk van die boodschap was, hij seijde het niet te weeten, maar dat hij mijn antwoord sou gaan seggen aan de Vergadering die nog bijeen was; een uur daarna kwam den genaemden Secretaris wederom vragende of ik om alle moelijkheden voor te komen wel wilde mijn audentie van den Gouverneur alleenig nemen en daardoor het Ceremonieel uijt den weg te ruijmen; ik seijde daar geen aanlijding toe gegeven te hebben, dat men sonder eenig ceremonieel wel kon handelen en dat ik mijn Credentialen aan den Gouverneur soude overgeven.

's Morgens gereed sijnde naar 't Paleijs te gaan kwam er een officier van den Gouverneur mij seggen, dat S. E. die nagt een overval had gekregen en mij niet konde afwagten. Ik betuijgde mijn leedwesen over S. E. indispositie en wenschte S. E. een spoedige Herstelling. De siekte van den Gouverneur dagelijks toenemende, oordeelden de Doctoren S. E. naar een kerk d' Jesuiten toebehorende gent Sto Pedro Macate twee uuren van Manilha gelegen te transporteeren, alwaar S. E. twee maanden

is gebleven. In die tusschentijd stuurde mijn Secretaris aan alle d'Oijdores, Konings officieren en Alcaldes mijne komst bekent maken. De Maistre de Campo, die de eerste na de Gouverneur is, en het Gouvernement bij vacuature waarneemt, den Castellan van 't casteel en alle de Konings officieren kwamen mijn verwelkomen, maar d'Oijdores en Alcades wilden het niet doen, voorgevende geen minister van de Compagnie te kennen; gedurende die twee maanden kon ik niets verrigten en zag ook geen Spanjaard aan mijn Huijs komen, wanneer ik er in de wandeling rencontreerde dedense veel protestatiën van vriendschap: het manqueerd haar aan geen Complimenten, haar Excuus makende dat sij mij niet waren komen sien, dat hare intentie goed was, maar dat sij het niet vermogten te doen omdat den marquis de Salinas het had verboden. De geestelijkheid stoorde haar daar wijnig aan en dagelijks had ik visites van paters, die daar niet gierig op sijn. Op die tijd sijnde int begin van mijn komst, konde ik de reden van die onverwagte manieren van doen niet penetreren maar door den tijd heb ikse wel ontdekt, gelijk ik UHE^{da} in 't vervolg sal informeeren.

Na verloop van twee maanden kwam den Gouverneur weder in sijn Palais en daags na sijn komst ging ik S. E. met sijne Herstelling feleciteren en vroeg wanneer het S. E. gelegen soude komen mijn audientie te geven om mijn Credentialen te presenteren 't welk op den 22 Augst wierd vast gesteld.

Ik manqueerde niet dien dag naar 't Palais te gaan, ik vond de Wagt in een reij sonder Wapenen, daar op mijn komst sij 't geweer op scholder hadden, twee officieren ontfongen mijn aan mijn Koets en op de Trap den sergeant-majoor en den capitein van S. E. Lijvwagt, die mij in d'antichamber leijden alwaar den Gouverneur mij ontfong en in sijn Cabinet bragt.

Mijne Credentialen overgevende met deselve Translaat int frans, na de redenen van mijne sending gesegt te hebben versekerde ik S. E. in generale termes van d'Estime, die UHEd^{me} voor dat Gouvernement hadde daarbij voegende de menigvuldige blijken die UHE^{me} in verscheijde gelegentheden van hadde gegeven, dat UHE^{me} wenschte die goede verstandhouding te cultiveeren en de Vriendschap t'onderhouden en daartoe soude contribueeren alles wat men redelijk van UHE^{me} soude kunnen vergen. Waarop den Gouverneur mijn antwoorde in sijn vermogen niet te sijn mij te erkennen, maar dat hij mijn Creden-

tialen aan den Raad sou verthonen en dat hij tegelijk mijne gedane propositiën haar bekent sou maken. Ik betuijgde mijne surprise dat S. E. mijn geen positiv andwoord kon geven te meer terwijle S. E. wist dat d'audientie alleenig was tot het overgeven der Credentialen en wat de propositiën betroff ik geen propositiën gedaan had, waarop mijn interrompeerende vroeg off ik hem niet gesegt had, dat UHE^ens geneegen waren 't Gouvernement t'assisteren met alles wat sij nodig mogten hebben, als Anckers, Cables, Canon, Scharp etc. Ik seijde dat in't geheel niet gesegd te hebben, dat er selvs so ver van daar was, dat indien sij 't mijn kwamen te vragen, ik het haar niet soude beloven en dat ik dat niet onder de redelijke versoeken stelde. S. E. repliceerde mijn dan niet te begrijpen en vroeg of ik wel sou willen bij form van Brieven met hem handelen op dat hij geen verkeert rapport aan sijn Raad sou doen ik accepteerde dat heel gewillig, onder Conditie, dat S. E. of sijn Raad schriftelijk souden andwoorden, daar mij S. E. van versekerde.

Den 24 Aug^s stuurden een Memorie bij Form van een briefje aan S. E. so als wij geconvenieerd waren, hieraan sub L^a C. Veerthien dagen verlopen sijnde sonder andwoord te krijgen stuurde ik mijn Secretaris naar den Gouverneur om mij t' informeren waarom geen anwoord en kreeg, S. E. liet seggen, dat het van hem niet afhong, dat ik het anders al gehad soude hebben, maar dat sijn Raad daar nog niets over had besloten; in die tusschentijd was ik met sekerhijd geinformeert, dat den Raad gesegt had, hoe kan hij vergen erkend te worden hij durft sijn selve niet titereeren.

Waarop ik den 10 Sepr een memorie over gaf, daar ik mijn in titereerde sub L^a D. Den 15^n d^o. wierd mijn een memorie van den Gouverneur ter hand gesteld sub L^a E., waarop ik den 16^en d^o. geandwoord heb sub L^a F., den 17^en antwoord van S. E. ontfangen sub L^a G. waarop den 26 d^o. een memorie benevens de representatien heb overgegeven sub L^a H.

S' anderdaags stuurde den Gouverneur een briefje met den Secretaris Don Blas hieraan sub L^a I. en vroeg mijn te gelijk off ik wel wilde een particuliere Conferentie met S. E. nemen, waarop seijde also 't daags daaraan een groote heijlige dag was de daaraan volgende dag bij S. E. soude gaan.

Ik liet Audientie aan den Gouverneur vragen als minister en wierd tegens vijv uuren gesteld. Bij den Gouverneur sijnde vroeg

S. E. off ik ook gelast was eenige andere propositien te doen, van se dan te uijten op dat hij op 't eene en 't andere tegelijk kon andwoorden. Waarop ik antwoorde geen propositien te doen had, dat het ook onnodig soude sijn al was ik er mede gelast se te opperen, terwijle S. E. mijn niet alleenig verschijde malen sig daar duijdelijk op geuijt hadde, maar dat S. E. het in sijne Memorie mijn bepaald had geen propositien te doen, die eenigsints tegens d'ordres van S. E. streijden, voorbarighijd, die meer Animositijt tegens d'Hollandsche natie toonde als waare blijken van Vriendschap terwijl S. E. se konden aanhoren en na sijn believen beandwoorden, sonder g'exponeerd te sijn iets tegen de ordres van S. M. te doen, maar dat het klaar bleek, dat men in 't geheel die Correspondentie die so lang gesubsisteerd had 't eenemaal wilde afsnijden. S. E. gaf mij ten andwoord dat hij geen dedomagement soude geven dat hij op mijn laaste memorie niet konde antwoorden, also hij dan sijn selv voor sijn souverain soude beschuldigen en dat hij daarover aan mijn Heeren en Meesters soude schrijven.

Ik seijde dat ik hoopte dat mijn Heeren en Meesters genoegen in die redens souden nemen maar dat se mij niet en contenteerden, dat ik ook onderrigt was dat S. E. een Armade in Zee gestuurd had, sonder dat men mijn meesters daarvan verwittigt waren, dat ik van 't oogmerk van d'intentie van die Equipage g'informeerd mogt werden, dat ik ook met sekerhijd wist, dat men besig was te delibereeren wanneer d'Armade wederom soude sijn om dan een ander Esquader te equipeeren en naar de Straat Banca te senden, waarop S. E. mijn inviel en seijde dat dat t'eenemaal buijten mijn commissie was en dat hij mij daar geen reden van soude geven dat het hem geoorlooft was een Vijand op te gaan soeken waar hij 't goed vond, sonder daar rekenschap aan iemand van te geven, en dat het mijn niet gepermitteerd was naar de deliberatien van de Regering t'informeeren. Ik versogte S. E. mijn het niet qualijk wilde nemen maar dat hij daar abuijs in had, dat ik als Minister verpligt was te waken voor 't intrest van mijn Heeren en Meesters en mijn te informeeren van 't gene tegens hetselve kon ondernomen worden, om daar de nodige representatien over te doen en dat het afsenden van twee differente Esquaders in een Zee daar het haar niet gepermitteerd was te komen en die te gaan ontrusten niet als ombrage konde geven; S. E. seijde aan het

laaste niets aan te wesen en dat hij over 't eerste en d'andere sake aan mijn Meesters soude schrijven, sonder op mijne representatien t'antwoorden en dat ik kon protesteren als ik het goed vond daar ik S. E. van versekerde te sullen doen als mede tegens het wijnig geloov en Credit, dat dit Gouvernement aan mijne credentialen had gegeven.

S. E. betuijgde dat de conduites van den Raad hem leed deden, maar dat hij se niet en kon dwingen, dat ik overtuygt moest wesen, dat hij in sijn particulier in alles getragt had mijn Heeren en Meesters genoegen te geven, en dat de wijse so als hij mij ontfangen had daar een blijk van ware, ik verklaarde tegens de receptie van S. E. niets te hebben en van S. E. beleefdhijd in mijn particulier overtuijgd te sijn, maar dat de Veragting die den Raad aan mijn persoon als Minister had getoond, so veel groter maakte en te klaarder aantoonde. S. E. vroeg mijn wat men met d'onverkogte Caneel van Rijkvorsel soude doen?[1] Weder inschepen en naar Batavia brengen. Ik en geloof niet dat mijn dat sal permitteren, repliceerde S. E. Uijt wat hoofde sal men het beletten? ik sal het niet beletten seyde den Gouverneur, dan sal se ook ingescheept werden ten ware men se door geweld hield. Affschijd willende nemen, vroeg S. E. of hij niet kon weten hoe veel dat de schade, dat de g'intresseerdens van de chaloup geleden hadden beliepen niet dat hij sig engageerde deselve te voldoen, maar dat hij er met sijn Raad nog eens nader over soude spreken en versogt dat ik nog agt dagen wilde wagten met het overgeven van mijn protest; ik nam aan S. E. 's anderdaags een specifique rekening van toe te laten komen en dat ik agt dagen soude wagten met 't protest. Die reek[g] is hier annex sub L[a] K.

De saken in die staat sijnde stuurde den Gouverneur mijn Don Caesar de Faillet, benevens een Spanjaard een vertrouweling van S. E. genaamt Don Ignatio Fuira, om mijn te vragen of ik die saken wel in der minne met den Gouverneur soude willen afdoen, dat S. E. mijn dan daarover een propositie soude laten doen; die twee Heeren toonden mij, dat sij van den Gouverneur daartoe versogt waren. Ik betuijgde haar niets liever te sien als dat de Saken sig mogten schicken en daardoor de Vrindschap tusschen de twee Natien vaster te maken, dat ik van

[1] Zie pag. 536.

mijn kant alles sou contribueeren, wat van mijn afhing om alle moeijelijkheden uijt den Weg te ruijmen. Nadat die twee heeren over en weer waren gegaan, convenieerden wij, dat den Raad mijn als minister van UHEd[en] soude erkennen, dat men het gevraagde aangaende de geleden schade van de chaloup La Catharina Magdalena soude voldoen, dat het schip naar gebruijk gevisiteerd soude werden en over Konings geregtigheden accordeeren, die niet betaald souden werden indien den Supercarga geen negotie kwam te drijven, dat die Goederen ook niet ontscheept souden werden, voor dat zij verkogt waren en dat men dan alle de papieren die over en weer gegeven waren soude uijtwisselen. Met die Conventie gingen die Heeren bij den Gouverneur, die mijn liet weten, dat hij het s'anderen daags met mijn sou sluijten maar in plaats van dat kwamen die twee Heeren mijn uijt Name van den Gouverneur seggen, dat den marquis de Salinas en de Cavilla er sig tegens opposeerden, dat men eenigen Handel met de Hollanders onder haar Vlag dreef en dat dierhalven de Saken in die staat moesten blijven daar zij in waren en dat S. E. op mijn gedane representatien soude andwoorden 't welk S. E. mijn op den 8[en] Octb: toesond hieraan sub L[a] L., den 11[en] wierd ik g'informeerd, dat den Supercarga Francisco Faillet een request had laten maken en selvs al overgegeven om den Caneel van de Catharina Magdalena t'arresteeren en niet weer te laten inschepen en so se ingescheept wierd, 't schip de S[t] Anna t'arresteeren over differenten tusschen hem en den supercarga Rijkevorsel, waarom ik den voorn. Faillet bij mijn liet roepen maar geliefde niet te komen, seijde met mijn niet te doen te hebben dat de saken tusschen hem en Rijkevorsel te ver gekomen waren om daarin te remedieeren, dat de caneel niet weder ingescheept sou werden, voor en aleer den voorn. Rijkevorsel 80000 p[s] genantiseerd had en dat hij dan met de caneel kon doen wat hij goed vond; ik liet door mijn Secretaris seggen bij mijn te komen en indien hij eenig disput met Rijkevorsel had dat ik daarover soude oordeelen en anders dat men op batavia soude doen; dat ik hem raadde bij mijn te komen om moeyelijkh. voor te komen daar hij sig aan Exponeerde, den Secretaris kwam mijn wederom seggen dat hij niet wilde komen, dat hij meester bij hem was gelijk ik bij mij.

Ik stuurde mijn Secretaris na den Gouverneur het gepasseerde bekent te maken en aan sijn E. te versoeken, dat voorn. Faillet

als een onderdaan van mijn Heeren en Meesters my ter hand gesteld mogt werden en daardoor te beletten, dat hij niets verders tegens het intrest van sijn Meesters, die hem gesonden hadden konde ondernemen, dat dat particuliere saken waren tusschen twee Hollanders, dat die op Batavia geslist moesten werden en dat de Justitie van Manilha daar in 't geheel geen kennis van kon nemen nog eenig Vonnis over uijtspreken, dat ik het ook niet sou respecteren.

Den Gouverneur liet mijn zeggen dat hij Faillet zou laten roepen en de saak Examineren, dat mijn seggen klaar in regte moest blijken, dat hij niet hoefde te weten dat Faillet een Hollander was. Ik stuurde den Gouverneur daarover een memorie hierbij sub L.ª M., want sij sijn niet minder als slaaf van haar woord en maken wijnig swarigheid te negeren 't gene sij een uur te voren gesegt hebben. S'anderdaags kwam den Secretaris Don Blas mijn van wegens den Gouverneur een memorie brengen, hier aan sub L.ª N. van denselven inhoud als S. E. andwoord aan mijn Secretaris was geweest en voegde daarbij uijt name van den Gouverneur, dat ik gelijk alle vreemdelingen mijn moeste onderwerpen aan de municipale en civile wetten van dat Land, ik seijde dat schoon d'oijdores mijn niet hadden tot nog toe erkend als minister van de Compagnie sonder daar eenige redens van te geven waarom ik het daerom niet minder was en mijn in geenen deele sou onderwerpen over differenten tusschen twee Hollanders, onderdanen van mijn Heeren en meesters, den voorn. Don Blas repliceerde dat het niet en bleek dat Faillet, Burger van Batavia was soo als ik hem noemde en als hij 't al was dat hij een Swidser was, die met een permissie van S. E. uijt Manilha was geseijld en ook weer binnengekomen, dat ik absolut negeerde, en seijde als Hollander volgens de pas en seebriev; die aan S. E. vertoond waren maar al was dat niet dat den Gouverneur mijn daarin moeste geloven preferable aan Faillet, waerop Don Blas andwoorde dat den Gouverneur mijn en Faillet geen van bijde geloofde. Ik liet het hem repeteren en vroeg hem uijt wiens Naam hij dat seijde, uijt Naam van den Gouverneur. Terwijlen dat ik sag dat men 't eenemaal toelagh om d' chaloup de Catharina-Magdalena daar te houden door verschijde moeijlijkheden en streeken, seijde ik aan dom Blas, dat hij aan den Gouverneur geliefde te seggen, dat ik s'anderdaags s'morgens naar boord sou gaan en sien of ik daar

van 't Regt dat den Gouverneur mijn in sijne memorien disputeerde soude gauderen dan niet; op die tijd vond sig aan mijn Huijs den meergemelden don Ignatio Fuira, versogt mijn niet te willen naar boord gaan, dat don Blas dat uijt sijn selven had gesegt, sonder ordre van den Gouverneur, dat hij mijn versekerde dat den Gouverneur mijn daar alle satisfactie over soude geven. s'anderdaags 's morgens kwam don Blas verselt met Don Ignatio seggen, dat hij geen order van den Gouverneur had gehad mij iets te seggen als 't papier over te geven, dat hij bij form van discours sonder intentie mijn t'offenceren 't gepasseerde gesegd had en dat hij Excus over sijne imprudente manier van uijten vroeg, daar ik genoegen mede nam; een uur daarna kwam den sergeant-majoor Monteroso mijn uijt Name van den Gouverneur vragen of ik voldaan met het Excus van don Blas was en dat S. E. mijn liet versekeren dat de Justitie sig in 't geheel met de Saken van de Hollanders onder malkander niet soude bemoeijen. Den goeden Heer beloovde meer als hij magt had te houden den Gouverneur en den Fiscaal continueerden nog al om middelen te soeken de differenten weg te nemen en in onderhandeling te komen tot versekering van de commercie, maar sij konden onder haar niets eens werden. Mijn tijd naderende en wel siende dat ik daar niets soude uijtvoeren, de tegen-Partij te sterk sijnde, gav ik op den 4^{en} Nov. een protest over sub L^{a} O. waar den Gouverneur den 7 op andwoorde sub L^{a} P. den 8^{n} Nov. in 't Clooster van de Compagnie sijnde, seijde mijn een Pater, dat de jonge Faillet bij den Gouverneur was geroepen om hem te dwingen een papier te passeren, daarin te verklaren, dat de chaloup niet de Catharina-Magdalena was maar deselve St. Anna daar hij als cap^{n} en eijgenaar mede uijt Manilha naar de cust van Java was geseijld en weder met een portugeese Vlag gekomen was, dat sodra dat papier gepasseerd soude sijn, de Misericorde en andere Crediteuren van Faillet de chaloup souden arresteren, dat er selvs al order naar Cavitta was op d'eerste waarschouwing soldaten naar boord te senden en hem sijn Roer te ligten. Schoon dat ik mijn tegens dat arrest g'opposeerd soude hebben voorsag ik wel dat ik veel moeijte en tijd nodig had om die chaloup weder ontslagen te krijgen, so ik al reusseerde. En sonder de chaloup te vertrecken kon ik ook niet wel doen.

Ik seijde dat advis aan d' oudste Faillet en versogt sijn broeder

bij mijn te senden so hij hem vinden kon en ging vervolgens naar mijn Huijs en liet hem opsoeken, wijnig tijd daarna kwam den jongsten Faillet bij mij en verhaalde dat de Gouverneur hem had laten roepen en g'ordonneerd had sodanig papier hierboven vermeld te passeeren off dat hij hem ongeluckig sou maken en in een gevangenisse soude steken. Naar 't Palais met dat papier gaande ontmoetede hij sijn broeder, aen wien hij 't selve verthoonde, die het aan stuk scheurde en hem naar mijn had gesonden. Hij versogt mij sodanig papier te mogen overgeven, want dat hij anders in een gat geset soude werden. Ik verbood hem 't papier te laten maken en ordonneerde hem in mijn Huijs te blijven, dat ik hem sou protegeren. Dien selven middag liet den Gouverneur den oudste Faillet door een adjudant roepen en stuurden hem in arrest nae 't Casteel buijten Acces sonder dat hij Faillet den dag van mijn Vertrek drie weken daarna de reden wist waarom hij so crimineel sat. Den 9 liet ik door mijn Secretaris versoeken dat bijde schepen uijt Cavitte voor de stad mogten komen maar S. E. liet mijn seggen dat 't oorlogschip kon seijlen, maar dat de Chaloup moeste blijven. S' anderdaags ging ik selvs naar den Gouverneur vragen waarom S. E. de chaloup niet wilde permitteren uijt Cavitta te gaan? dat ik daar de reden van mogt weten. S. E. gaf mijn sijn ordinair antwoord: dat het van hem niet afhong, dat sijn Raad het niet wilde toestaan. Ik seijde mijn niet langer kon laten amuseren, dat S. E. sig altijd excuseerde een positief andwoord te geven, voorgevende het van hem niet af te hangen maar sijn Raad te sullen spreken en de Raad altijd seijde geen minister van de comp^e te kennen, dat dat den Gouverneur alleenigh raakte, dat ik dierhalven hoopte dat S. E. niet qualijk soude nemen, dat ik beijde schepen uijt Cavitta sou laten seijlen en dat den Raad of diegene die 't niet wilde permitteeren het met geweld konde beletten en de suites daarvan afwagten. Den 11 ging ik met den dag naar Cavitta, liet een prince Vlag van de Catharina Magdalena wayen en ligten opstonds 't tuy anker, den Castillan stuurde een officier aan boord en liet mijn vragen, waarom ik een Prince Vlag van de Chaloup liet wayen daar sij met een portugeese Vlag binnen was gekomen en datse niet uijt Cavitta soude seijlen, ik liet hem andwoorden dat ik hem daar geen reden van gaf en dat hij sijn ordres kon nakomen. Om twee uuren de Wind favorabel komende

ligten het anker en seijlde met de Chaloup uijt Cavitta, salueerde 't Fort met 11 schoten en wierd met gelijke bedankt. Tegens den avond quamen wij voor de Stad ten anker, salueerde met 15 schoten en wierd maar met 13 bedankt, aan de Wal komende wierd ik onderrigt dat den Gouverneur een Expres naar Cavitta had gesonden (toen hij hoorde dat ik naar Cavitta was) om te ordonneeren de schepen ongemoeijt te laten passeeren 't gene S. E. mijn daags te voren niet had willen accordesen. 'S anderdaags liet ik door mijn Secretaris de komst van de Schepen voor de stad bekend maken en de twee schoten die te kort gegeven waren te vragen 't welke S. E. van beuseling tracteerde sonder reden te geven, waarom men nu twee schoten minder gav als op mijn komst, ik liet S. E. ook vragen, wat dagh 't sijn E. gelegen soude komen mijn audientie van affscheijd te geven die S. E. seijde mijn te sullen laten weten.

Den veerthiend. quam een Officier van den Gouverneur seggen dat S. E. niet hoopte dat ik soude vertrecken sonder de soep bij hem te nemen en dat S. E. als Don Gaspar de la Torre mijn als Don Juan de Win tegen 's ander daags liet versoeken met de twee supercargas en die ik verder soude gelieven mede te brengen, dat S. E. verwaghte dat ik hem in sijn particulier het niet soude wijgeren gelijk ik het ook accepteerde. Dit versoek geschiede op die wijze omdat S. E. mijn op den 24 October door een Officier had laten vragen of ik tegens 's anderdaags verjaardag van de Koninginne van Spanje als een particulier wel soude willen bij hem gaan eeten, dat S. E. mijn als Minister niet kon versoeken, omdat alle d'oydores en Konings Officieren sig daar souden vinden en somtijds aanleijding tot misnoegen geven.

Ik wenschte dat sij overlegd hadden mijn op die wijze te versoeken en mijn aan 't eijnde van de Taafel te plaetsen, daarom liet ik S. E. bedanken en seggen dat ik als een particulier op ceremonie dagen niet en ging en als ik er als Minister van de Compagnie was gevraagd dat ik dan bevorens soude weten hoe ik ontfangen sou werden. Ik wilde egter haar de maat vol meeten en liet mijn Huijs volgens Spaans gebruijk illumineeren en ordonneerden den Capitain van UHEd^me oorlogschip, so menigmaal 21 schoten te doen als de Stad en Casteel schoot, dat driemaal geschieden en den volgende dag Vlagge en Wimpels wayen, ik liet ook 's morgens belet aan S. E.

vragen en feliciteerde S. E. met den dag van hare Majestijt. S. E. ontfongh mij met grote Ceremonie gelijk ik er ook nae toe was gegaan en sprak van het versoek niet.

Den 15^e ging ik by den Gouverneur eeten; S. E. dede mijn vele protestatien van sijne goede intentie en betuijgde niets liever te sien als de Compagnie en mijne Heeren en Meesters genoegen te geven. Ik vroeg aan S. E. of ik de reden niet mogte weten, waarom dat den Raad mijn niet wilde erkennen en dat S. E. die mijn so menigmaal gesegd en in sijne Memorien geschreven, dat hij meester alleen was en het advis van sijn Raad niet hoefde te volgen, doende hetgeen hij goed vond, dat S. E. egter mijn nooyt een positif andwoord had gelieven te geven en in 't geheel in geen onderhandeling met mijn wilde komen, altijd seggende 't van S. E. niet afhong dat S. E. er sijn Raad over soude spreken 't geen mijn Contradictoir en onbegrijpelijk voorkwam.

S. E. uijten sig rondborstig, segggende dat hij niet had willen de haven sluyten om een Armade uyt te stuuren, dat hij sig daartegen had gesteld so lang als 't hem mogelijk was geweest maar dat de Cavilla en d'oydores hem daartoe hadden gedwongen selvs met dreijgementen, vertoonde mijn ook de papieren van de Cavilla en sijn protest daartegen, dit schip nu seer onverwagt binnenkomende onder een hollandsche Vlag met een minister onder voorgeven sig naar de Catharina Magdalena t'informeeren, de Cavilla en d'oydores hem hadden geinsinueerd dat schip niet te admitteeren en den Minister aan de Wal te laten komen, dat hij evenwel op sijn eijgen Authoritijt mijn had laten voor de stad komen en als Minister van de Compagnie had ontfangen.

Ik vroeg nader aan S. E. wat reden d'oydores gaven van geen minister te willen kennen, dat sij hem sonder de minste Swarighijd hadden kunnen aanhooren S. E. repliceerde dat mijne credentialen verthonende aan den Raad d'Oydores seijden dat het onmogelijk was dat een minister gelast kon sijn eenige representatien te doen over een saak daar sijn Meesters niet van konden g'informeerd wesen en dat men hem niet anders als een boodschapbrenger moest considereeren, dat hij volstaan konde daarover aan sijn meesters te schrijven sonder hem daar eenige reden van te geven, dat hij hem kon ontfangen en erkennen als hij 't goed vond maar dat sij van nu aff aan

protesteerden tegens al 't gene hij met hem quam te conveniëeren: Ik seijde aan S. E. dat gehoord te hebben maar dat mijn het al 't onwaarschijnelijk voor was gekomen om het te kunnen geloven, wat redelijkhijd heeft men te wagten? seijde S. E. van een troep bandites, het uijtschot van Mexico, dat hij te laat gewaar was geworden wat Canaille dat het was. Ik beklaagde S. E. in d' omstandigheden daar hij sig thans in vond, dat er egter nog wel eenige goeden onder wierden gevonden dat men door 't eloigneeren der principaalste van d' onwillige d' andere wel haast soude kunnen dwingen, S. E. seijde dat het wel waar was, maar dat ik mogelijk het geval van den Marechalk de Torre Campo niet en wist, die in sijn Palais om diergelijke sake onmenschelijk gemasacreert was daar de mordenaars nog van publicq in Manilla woonden.

Terwijl er dan niets uijtgevoerd kon werden vroeg ik of S. E. eenige papieren voor mijn Heeren en meesters had, dat ik s' anderdaags aan boord meende te gaan; S. E. seijde dat men er mede besig was, maar dat hij mijn versogt nog agt dagen te willen vertoeven dat ik niet konde doen, terwijle dat het nergens toe soude dienen; S. E. antwoordde dat opt nieuws, dat men met d' Armade over China had gekregen, de Cooplieden besig waren te sien of de Cavilla nog tot redelijkheid te brengen soude sijn, als zij het gevaar sagen daar sij thans in waren en dat haar Commercie 't eenemaal verviel, opt versoek van S. E. accordeerde ik die agt dagen, dat ik gemackelijk konde doen sonder te vertoeven, terwijlen er dagelijks nog niet als westelijke winden woeyen. vant gepasseerde in die laaste agt dagen sullen UHEd^{ens} g' informeerd sijn in een particulier raportje als alleenig rakende mijne secreete instructie. Tegens den 22 liet S. E. mijn weder ten eeten versoeken op deselve wijse als 't eerste versoek was gedaan, ik accepteerde het weder, daags te voren en die selvde dag woey het een vehemente storm uijt den N. W^{t} en Z. W^{t} en de Chaloup heeft geluckig sonder merkelijke schade met verlies van twee ankers het afgereede, 't geene mijn obligeerde 4 a 5 dagen te blijven leggen tot dat hij weder hersteld was en sijn ankers had laten visschen. Den 27 Novemb^{r} ging ik naar den Gouverneur, S. E. vragen of er nog iets van sijn dienst was en nader affschijd nemen.

Ik vroeg ook aan S. E. op wat wijse hij het contra-salut

soude doen, S. E. seijde mij naar sijne gewoonte niet te weten wat sijn Raad soude goed vinden, waar op ik S. E. andwoorde dat indien sijn Raad sig daar over niet expliceerde, S. E. niet verwondert moest wesen dat ik sonder salueeren soude vertrecken. S. E. seijde met sijn Raad te sullen spreken, niets daarvan vernemende ben ik op den 29 d° sonder salut te doen vertrocken benevens de Chaloup la Catharina Magdalena.

De grote verdeelthijd van de regering en 't particuliere Intrest van de dominerende parthij, daar sij 't gemeene welwesen aan Sacrifieeren is oorsaak van alle die onwaarschijnlijken en onbegrijpelijke manieren van doen geweest; men soude waarlijk de Natie te kort doen haar Spanjaarden te noemen; sonder plaats aan de reden te geeven abandonneeren sij haar 't eenemaal aan haar passie, haar trotshijd en koppigheijd haar niet toelatende eenig gevaar te voorsien en daaraan te remedieeren.

Ik sal tragten UHEd[en] een schets van de form van die Regeering te geven, so verre als ik er van g'informeerd ben alsmede van de factiën die haar verdelen.

De Regering bestaat uijt een Gouverneur, drie Oijdores en een Fiscaal dat de politicquen Raad uijtmaakt bij haar genaamd d'acuerdo. d'Oijdores en den Fiscaal hebben int geheel geen concluderende stem, den Gouverneur neemt haar advis in sonder nogtans geobligeert te zijn het te volgen en doet het gene, hij goet vind; maar den presenten Gouverneur heeft sig die magt t'eenemaal laten ontfringen en dependeert thans meer van die raad als sijn onderdanen van hem doen en is nooijt in staat een positiff andwoord te geven over de geringste beuseling, maar dat hem nog dependenter maakt is 't gene sij residence noemen, dat in sijn selve een harde saak is. Een Gouverneur van de Philippines niettegenstaande hij van de Koning werd aangesteld doet geen rapport direct aan S. M. maar is verpligt naar dat hij 't gouvernement aan sijn successeur heeft overgegeven een rond Jaar in Manilha te blijven en alle de klagten en beschuldigingen, die de minste Spanjaard tegens hem willen inbrengen in regten te defenderen en dan word so een Gouverneur met alle die beschuldigingen en processen naar Europa gesonden.

Wanneer den Gouverneur in een voorspoedige tijd regeerd en wel ten hoven staat heeft hij weijnig swarighijd voor sijn residencie. Maar desen Gouverneur heeft sijn beste vrienden aan

't Hoff verloren en gantsch geen geluckige regering gehad 't welk hem heel en al neerslagtig en soumis maakt dat huijden so verre is, dat se hem 't uijterlijke Respect niet meer en bewijsen. Ik heb het bij geen rapport, S. E. heeft 't mijn selvs gesegt en er sig over beklaagd.

Die selvden Gouverneur en oijdores formeren het uijterste Tribunal en als dan representeeren se de persoon immediat van S. M. (su vino imagen seggen se) en werden door die geene, die in Justitie compareren Hoogheden genaemt.

Bij d'acuerdo werden de Konings officieren gevoegt als de Factor, Contador en de Tresaurier wanneer er over saken Konings inkomen rakende, gebesoigneerd moet werden, genaemt de generale acuerdo.

Dan heb se de generale crijgsraed over militaire Saken, daerenboven is er een Vergadering genaemt de Caville die gecomponeerd werd uijt de voornaamste Coopluijden van Manilha, daar presidenten van sijn de Alcades ordinair, den Marquis de Salinas, een man van een turbulent Humeur koppig en extra trots, niettegenstaande hij van sijn selvs van eene seer viele extractie is en dat hij den Titel van marquis door geld heeft gekregen, heeft sig weeten meester te maken door sijn geld van alle de bediende van de Caville en aan sijn Neven en naastbestaande gegeven, so dat de Caville vergadert sijnde, den marquis met sijne Familie uijtmaakt, over alle saken van Commercie moeten sij hare representatien en versoeken aan den Gouverneur doen die daar naar sijn goedvinden over disponeerd, maar tegenwoordig ordonneren sij den Gouverneur.

De differenten Vergaderingen sijn in twee partijen verdeelt, de Montagnesen en de biskaijers. De Montagnesen sijn de sterkste en de magtigste van geld daar de Marquis de Salinas 't Hooft van is en met sijn Cabale de gehele Philippines regeerd, den Gouverneur heeft voor geen van beijde die Factien willen verklaren, willende neutrael blijven waardoor thans geen support vind van een van beijde en word door d'een en d'ander verdagt en siet sig te enemaal aan den marquis de Salinas gedevoueert en schoon hij allen sijne conduites condemneerd, is hij egter gedwongen te doen, dat hij marquis goed vind.

De grote verbittering, die de marquis tegens de hollanders heeft en sijn particulieren Intrest heeft alleenigh alle de strubbelingen en moeijelijkheden veroorsaakt en absolut belet eenige

contracten tot welwesen van haar selven te kunnen aangaan en mijn tot mijn uijterste leedweesen een onverwindelijk obstakel geweest d' saken naar d' Intentie van UHEd^ms te kunnen uijtvoeren.

De Philippines in't generaal en wel voornamentlijk 't Eijland Lucon, kunnen haar selven spijsen en kleden sonder enige assistentie van buijten nodig te hebben. UHEd^ms kunnen uijt het hier aangevoegde Leijsje n°. 1 beoogen, wat dat de producten van die Eijlanden sijn en wat sij s' Jaarlijks geven, d' aangeboren Luijheijd van de Inlanders en het verbod van geen producten uijt te voeren, maakt dat sij niet meer aankweken als sij s' Jaarlijks benodigt hebben waardoor 't honderdste deel niet bebouwd werd, 't schoonste Land dat men sien kan doorsneden door een menigte van Rivieren, dat het vervoer seer faciliteerd blijft leeg en onbebouwt leggen.

Ik heb er coffij heel weeldig sien groeijen, peper ook, en heb mijn verbeeld er blaren van Indigo gesien te hebben, het is seker, dat het Land extra vrugtbaar is en al dat 't geeft in sijn soort even goed.

Ik heb UHEd^le Heeren wat moeijte ik gedaan heb 't Plan van de stad en 't Casteel van Manilla niet kunnen meester worden. Manilla is gebouwd langs 't strand, een considerabele Revier loopt langs de muuren van de stad voor desen konnen de geladen Gallioenen binnen die rivier komen, maar eenige Jaren geleden vresende dat de Chinesen haar souden komen attacqueren hebben se een bank van steen voor de mond van de Rivier gemaakt, die door de tijd so aangenomen is, dat men tegenwoordig qualijk met een lege Chaloup over kan.

Manilla is een langwerpig irregulier vierkant met 4 Bastions à orillons, van tijd tot tijd sijnder voor de vier stadspoorten ravelijns gelegd en voor de poort tegens het Quartier van de Chinesen over een soort van Kroonwerk. 't Casteel is een regt vierkant met twee Bastions naar de stad en niet als een enkelde Gordijn aan de seekant, een klijn kwartier van de stad legt een klijn Fortje aan de zeestrand genaemt la polverista, dat eijgentlijk 't kruidmagazijn is, allen ouwerwets en fortificatien van weijnig defensie, van een groten maar weken steen gebouwd en daarenboven seer vervallen, de stads grachen sijn meest droog, de Wallen sijn sonder Canon; 't weijnig dat se nog hebben is er affgelegd om haar Armade t' equipeeren, daar sijn

geen magasijnen int geheel sij hebben voor geen twee dagen Voorraad in d' Stad en geen Water dat moet meer dan een Uur van de Stad gehaald werden, en soude seer gemackelijk kunnen werden affgesneden. Sij kunnen 't inkomen van de Baay niet beletten en nog veel minder een Landing te doen. Cavitta soude nog van eenige resistentie sijn indien het wel van Volk en ammunitie voorsien was, maar dat manqueert alle bijde, langs de seekant heeft het (dat de omtrek van dat stadje maakt) een muur mede van die weke slegte steen gemetselt maar beter als Manilla onderhouden. op de batterijen of Bastions kunnen wel vijftig stucken leggen, maar ik geloov niet, dat er bruijkbare stukken op sijn. De Haven is heel klijn, daar souden niet wel meer als 6 schepen vlot kunnen leggen, al dat er meer is moet in de modder sitten, de Schepen worden er door de wurm opgegeten en benne verpligt allen Jaren te dubbelen, sij hebben 't gemak dat er het Hout abondant en goedkoop is en extra hart en swaar.

Waarin de geheele macht van de Philippines bestaat wat se aan de Koning opbrengen en wat se de Koning kosten kunnen UHEd^ens^ sien in eene accurate Rekening, die ik uyt de contadorie heb geligt N° 2 en boven die reekening stuurt de Koning nog 70000 Spaanse matten alle Jaren uijt nieuw-Spanje tot onderhoud van Konings gebouwen, godshuijsen, Fortificatiën etc. daar nooijt geen Reek^s^. van gedaan word, so dat de Philippines sijn M. G. 80000 p^s^ s'Jaars komen te kosten.

Ik hebbe alle mogelijke perquesitiën gedaan te ontdecken of er tusschen die Eijlanden en de Moluccos eenige sluijkhandel wierd gedreven maar ik heb 't niet kunnen bespeuren; In de Philippines worden geen specerijen geconsumeerd en naar nieuw-Spanje worden er geen gevoerd, selfs geen peper, daar varen alle Jaren 3 a 4 jonken van Aijmuij op Mindanao, op Holo en die Eijlandjes beoosten Borneo gelegen, die Inlanders, die heel nae aan de Moluccos leggen souden daar somtijds eenigen morshandel kunnen doen.

De Grieken en Armeniërs, die in Manilha waren scheenen wel genegen te sijn naar Batavia te gaan en te commercieren, maar 't grootste gedeelte hadden hare Goederen nog onverkogt leggen en diese al verkogt hadden wagten naer geld, drie sijn der die mijn gesegt hebben dit Jaar naar Batavia te komen. Eene genaamt Batist met een chaloup, d'ander d'oude Marout

met 't Fregatje de Jerusalem, de derde Marout van Bengalen mede met een Fregat. Ik hebbe getragt 't haar smakelijk te maken en versekert, dat sij met alle vrijheid souden kunnen negotieeren en als ingesetene getracteerd te sullen werden.

Het is mijn mijn leed aan 't oogmerk van UHEd^ens niet te hebben kunnen voldoen. Ik wil hopen UHE^ens versekert sullen wesen, dat ik in alles getragt heb wat na mijn vermogen was de saken tot een goed succes was 't mogelijk geweest te derigeeren, UHEd^ens authoritijt en magt te maintineeren, considererende voor mijn 't grootste geluk UHEd^ens in mijne gehoude conduites genoegen wilden neemen en dat ik UHE^ens approbatie mogt hebben Biddende den Allmogenden UHE^ens in sijne dierbare Protectie gelieve te nemen heb ik d'eer met een ootmoedig Respect te blijven (onder stond) Hoog Edele Groot Achtbaren Heer en Heeren (lager) UHEd^ens groot Achtbaren ootmoedigen en Gehoorsamen dienaar (: was getekend) J. L. de Win (in margine) Batavia den 18 Dec. 1744.

Accordeert

Voor het nasien. P. A. van de Parra

J. H. Schimmelpenninck. Sec.^s.

Rapport aan den HoogEdele Groot agtbaren Heere Gustaaff Willem Baron van Imhoff Gouverneur-Generaal en de WelEdele Heeren Raden van Nederlands India, overgegeven door der coopman Jan Louis de Win op sijn Terugkomst van Manilha op Batavia.

HoogEdelen Groot agtbaren Heer en Heeren!

Op mijne komst in Manilha, wilde de Cavilla een Expresse na Acapulco senden en daartoe geen bequaam schip aan de hand hebbende, lieten sij mij sondeeren of ik Comp^s Schip wel soude willen leenen. Ik seijde dat ik weten moest met wie ik handelde en dat de Cavilla haar propositien en Vragen konde doen. Dat ik haar heel gaarn in alles wat in mijn Vermogen was soude tragten te helpen, waarop sij mij Twee committeerde van de Cavilla stuurden en vroegen of ik de propositien wilde

aanhooren; die bestonden dat sij 's Comp^{s} victalien in een maguasijn op Cavetta souden bergen en het Volk bequamelijk Logeren of ik dan wilde met haar convenieren wat sy voor 't Schip voor de Reijse souden moeten geven. Om haar niet te rebuteeren seijde ik haar dat hoe seer ook genegen was haar Dienst te doen, ik egter niet over mijn soude durven nemen 's Comp^{s} schip sonder sijn volk te Leenen. Denkende dat sij volgens haar trouwe Gewoonte van Stap tot stap mijn nader zouden komen, maar den marquis de Salinas, het Hoofd van de Cavilia, heeft dat refus heel hoog opgenomen en sijne verbittering tegens de Holl^{e} Natie niet wijnig vermeerdert en altijd gecontinueert alle moeijelijkheden, so in het drijven van den handel als in de Onderhandelingen daar ik met den Gouverneur zoude kunnen inkomen te Susciteeren.

Den 5 Novemb^{r} is haar Armade uijt China weder terug gekomen, voor nieuws mede brengende, dat de Engelse Ses Schepen g' equipeert hadden, om bezuiden Caap De Horne in de Zuijd-Zee te gaan kruijsen en vier andere om over Cabo de goede Hoop in deze zee te komen, dat den Oorlog tusschen den franschen en Engelschen gedeclareert was, om dat de eerste getragt hadden den pretendent in Engeland te brengen dat haar was mislukt, die Tijdingen ontrusten de redelijke en goede Ingesetene niet wijnig en versogten der Gouverneur van deese Gelegendheijt te profiteeren en te sien of de Hollanders genegen waren de vaart op Acapoulco te secureeren, waarover in de Laaste agt dagen van mijn Verblijff aldaar den Pater Anchadera, een Dominikaander-monnik, een man van Geboorte, Bigtvader van den Gouverneur, Commissaris van de Inquisitie en thans genomineerd Bisschop van Casaian, bij mijn is gekomen en gevraagd, of ik haare propositien die zij mij daarover zouden komen te doen, wel soude willen aanhooren, en of hij daarvan de Cavilla kond versekeren, dat hij dan ook wel Sorg zoude dragen, dat zij 't gepasseerde zouden erroepen, daar ik hem van versekerde.

Maar na verloop van Twee of drie Dagen quam den voorn^{d} Pater mij weder rapporteeren, dat de Cavilla daar niet na wilde Luijsteren, hetgeene hij seijde door zeekere Sedicieuse Geesten wiert belet, die oorzaak van de ondergank van het Land zoude wesen, so dat hoe klaar het blijkt 't Gevaar daar sij thans in sijn en geen apparentie en hebben haar Gallioen te kunnen

depecheeren, sij nogthans Liever hare commercie geruineerd zien als haar Toevlucht tot de Comp. te nemen, so dat ik desaangaande in 't geheel niet hebben kunnen uijtwerken, blijve met een ootmoedig Respect (onderstond) Hoog Edelen Groot agtbaren Heer en Heeren (Lager) UHEd[s] Groot agtbaren, ootmoedigen en gehoorsamen dienaar (get.:) J. L. de Win (in margine) Batavia den 18 Decemb[r] 1744

Accordeert
P. A. VAN DE PARRA
Sec[s].

Kort en beknopt Verhaal ofte Journaal van mijne avontuurlijke Reise van P[mo] Juli 1746, dat ik van Batavia ben vertrokken met het schip de Hervattinge in Qualiteit als Vaandrager, en gedestineert na de Eilanden beoosten Japan onder commando van Capitein Lodewijk Godschalk.

1746 p[o] Julij gingen wij onder zeil en kregen 28 8b[r] het land van California [1] in het gezigt en kwamen 6 9v[r] daarvoor ten anker; gingen met de sloep aan de wal om water te halen en teffens te zien, of er iets voor d: E. Comp. te verrigten zoude zijn; maer de sloep sloeg in de branding om, en wierd zoodanig ontramponeert, dat men er niet weer mede na boort kon varen, wij wierden dierhalven genoodzaakt daer 2 etmalen zonder eeten te verblijven; daer was niets te doen en wij vonden er niets als wilde menschen. 17 dito vertrokken wij van daar, en kwamen 7 xb[r] in de baay S[t]. Joseph [2]; en des anderen daags ging onze eerste Luitenant met een tolk aan de wal, maer verdronk nevens een matroos, in het wederkeeren, in de branding, daer de sloep aan stukken wierd geslagen. 1747 12 Jan. vertrokken wij van daer en kwamen 17 dito in de haven van Mattanchil [3] daar wij bleven tot den 10 Maert wagtende na permissie van den onderkoning om te mogen negotieren op welken dag onze commandeur mij met den Cadet Viruly na de wal commandeerde om een brief te bezorgen aan den Spaanschen officier, welken brief behandigt hebbende en willende weer na boord gaan,

---

[1] California een groot eiland, Oostwaerts van Japan, voor de kust van Nieuw Granada in Amerika.

[2] Een haven op 't eiland California, daar we Spaansche Christen vonden.

[3] Op de vaste kust van America.

wierden wij van omtrent 200 man omringt, die ons van ons zijdgeweer beroofden, en terstond boejden: dan na afloop van een half uur kwam er order ons na de piek [1] te zenden, 't geen geschiedde, dog wierden ons de boejens afgedaan, onderwegen wierd ons gezegt, dat als wij in de stad guadalajara kwamen men ons aldaar zoude ophangen. Maart den 11 kwamen wij aan de piek, en op den 20 te guadalajara, daar wij tegens verwagtinge wel gehandelt wierden. Op den 28 kwamen nog 6 van onse soldaaten aan, verhalende dat er 4 van hare makkers en nog 2 inlanders bij hunne gevangen-neming doodgeschoten waren. 20 Meij wierden wij gezonden na Mexico omtrent 130 meilen van Guadalajara daar wij den 7 Juny arriveerden, en gezamentlijk in arrest wierden gehouden met schildwagten voor de deur. 26 dito wierden wij weder 100 mijlen voortgezonden na Vera Crux, in Comp. van 84 ketting-boeven, daar wij 7 Julij met dat fraay gezelschap, aankwamen. 8 dito wierden wij in het water Kasteel gevangen gezet, daar wij van gebrek zouden hebben moeten vergaan, zo niet zeker Hollands capitein Arend Teuns, in Spaanschen dienste, ons de behulpsame hand geboden en ondersteund had, door zijn voorspraak ook nog te wege brengende dat wij officieren op zijn schip geplaest wierden om na Cadix te worden gebragt: tot ons groot geluk zeker, na dien wij anders niet alleen onder het gemeen na Cadix zouden zijn gevoert worden, maar daar ook waarlijk als gevangenen, aangekomen zijn, gelijk nu (helaas!) het overige van ons volk, 12 of 13 sterk, daar gevangen zit; daer wij nu (gode zij dank!) met dien Hollands Capitein door Engelsche Kapers op den 13 Novb. genomen zijn en vervolgens na Lisbon opgezonden, daar wij den 26 D^{to} als vrye Luyde aankwamen maar naakt en bloot, wij adresseerden ons derhalven aan den Consul, den H^{r} Jan Gildemeester, die ons na eenig bedenken, kostgeld en geld om te kleden gaf. Wij waren gaerne van hier schielijk vertrokken, maar vermits den oorlog moesten wij op Convoy wagten, 't welk duurde tot 1748 10 Jan. wanneer wij aan boord gingen van 't schip Westermeer, gecommandeert door schipper Klaes Douwesz. Neij met wien wij 24 Febr. na Amsterdam onder zeil gingen, dan tot ons ongeluk brak 14 Maert ons roer midden door; geraakten 15 Maart van de vloot af en in 't begin van

[1] De piek een dorp zogenaamt, leggende omtrent 20 mijlen landwaarts in.

April in 't verkeerde Kanaal, daar wij door een Engelschen Kaper in de haven van Bristol wierden gebragt.

Wij hadden niets om van daer na Londen en verder te komen doch de Capitein bij wien wij nu 3/m hadden aan boort geweest, gaf ons yder f 60 reisgeld daer wij mede na Londen trokken. 21 April daar gekomen adresseerden wij ons aan den Heer Bolwerk die ons ried na Sheerniss te gaan, gevende ons yder 5 guinjes; 26 vertrokken wij van Londen en kwamen 27 's avonds te Scheerniss, maar de schepen die wij daar na gedagten van den Heer Bolwerk zouden vinden, waren des des morgens reeds vertrokken, waarom wij weer na Londen en bij den Heer Bolwerk kwamen die ons toen geen anderen raad kon geven, dan te wagten na een paspoort, van den Hertog van New-Castle om met de Paquetboot over te varen, gelijk wij dan moesten wagten tot 3 Mey wanneer gemelde Heer Bolwerk ons yder nog 5 guinjes gaf, waarmede wij dienzelven dag na Harwits vertrokken, daer wij den 4 Mey aankwamen; maar vernamen dat de Paquet-boot in 14 dagen geen passagier mogt medenemen dan alleen militaere officiers; des wij bijna radeloos met nog andere passagiers resolveerden een Boot te huren, gelijk wij deeden voor 30 guinjes; daar wij den 5 Mey mede afstaken, en op den 7 Mey te Hellevoetsluis arriveerden van waer ik mij ten spoedigste na Amsterdam begaf, daar ik 9 Mey bij mijn vrouw in goede gezondheid maar arm en als een landloper gekleed aankwam. 13 Mey maakte ik mijn aankomst aen de E. Heeren Bewindhebbers bekent, verzoekende tevens de quitte om mijn gagie te ontvangen, en ten spoedigsten weder na Indiën te gaan met avancement in mijn dienst; het eerste wierd afgeslagen, en het tweede mij gepresenteerd in mijne eerste qualiteit dat is, als Sergeant. Ik verzogt enig uytstel om mij met mijn vrouw te beraden, waerop ik den 16 Mey hun E. E. voor die aanbieding bedankte, verzoekende nogmaals om mijn gagie, maar ik kreeg ordre te wagten totdat de Kamer van 17 zitten zoude.

Het is dierhalven nu nogmaal mijne ernstige en ootmoedige bede dat het hun Edh. Mogenden behage mij uyt consideratie van mijne geledene schade en uytgestane menigvuldige ongemakken en doodsgevaren in dienste van hun Edh. Mog. mij niet alleen mijn gagie te laten ontfangen, maar ook enig avancement te vergunnen door mij van Vaandrager als ik

laastelijk ben geweest tot Luitenant te promoveren en weder na Indiën te zenden, terwijle ik hun Edh. Mog. in Gods genadige protectie bevele; en verblijve hun Edh. Mog. ootmoedigste dienaar [1].

Act. Amsterd. 27 Aug. 1748. JACOB HALL.

Vrijdag den 16 Februarij 1748 naardemiddag ordin^e vergadering.

Ingevolge en ter voldoeninge van het requisit deser tafel vervat bij resol. van 20 8ber 1747, door de Capitain luijtenants ter zee Jan Bloem en Lodewijk godschalk, gecommandeert hebbende de schepen de Hersteller en de hervatting op hunne reisen na de landen b' oosten Japan, item de derde en vierde supercarga in den handel op deselve Martin christoffel Moller en daniel pembroek, de eerste en tweede schoonheijt en sprokhoff op de heen en weder reise overleden gedient zijnde van hare verandwoordinge over de poincten bij voorm. resol. vervat en hooftsakelijk uijtkomende over de ongeoorlofde separatie der beijde voorm. scheepen, van de verspilde tijd in de havens, van de verwaarloosde kans ter uijtvoering hunner Commissie en van de onvrindelijke bejegingen aan slands inwoonderen, en gem. verandwoordingen onder de heeren leden rondgelesen en weder ingekomen mitsg[a] over den teneur van dien gediscoureert en in aanmerking genomen zijnde dat men allesints het mislukken deser geheele besendingh toeschrijven moet aan de brutale, willekeurige en gants tegens de haar medegegevene ordres, strijdende gedoentens der overheden van gem. schepen, of wel ten principalen, die van ged[r] Bloem en godschalk beijde so min van versuijm en overtredinge der ordres als van nalatigheijt in het gebruijk van de so nodige oplettendheijt en Zeemanschap vrij te spreken; so wierd goedgevonden en verstaan

[1] Laatstelijk is goedgevonden tot lieutenants Militair voor den dienst van Indiën op een Tractement van f 50 ter maand aan te stellen zooals daartoe aangesteld werden bij dezen Jacob Hall . . . . de Eerste om voor de Kamer Amsteldam . . . . zullen vervolgens op de schepen, waarmede gemelde officieren overgaan, geen commandeurs van de soldaten mogen werden geplaatst — (Resolutie van Heeren XVII Woensdag 11 September 1748) — G. H.

gem. Capitain Luijtenant Bloem en godschalk te suspendeeren voor den tijd van ses maanden van heden af; en voorts dese saak daarbij te laten berustten, alschoon de meerderheijt der stemmen bijna quam te hellen om deselve finaal uijt den dienst van de Comp. weg te Jagen en na Nederland te versenden dewijl sij inderdaat nog meer alsdat verdient hadden door hare onvergeeflijke onoplettentheijt eu veronagtsaminge in eene saak waaraan de Compagnie so veel gelegen was en tot welkers Justificatie door haar niet dan partij, de saak nog verergerende excuses, werden bijgebragt.

Batavia in 't Casteel dato voorschreven (w. g.) G. W. van Jmhoff, J^{b}. Mossel, D^{s}. Overbeek J^{s}., M^{s}. Cluijssenaer, J^{b}. van den Bosch, P. Verijsel, A^{t}. van Broyel en P. a^{s}. v^{n} d^{r} parra Sec^{s}.

Le Marquis d'Altamira examina aussi un Ecclésiastique nommé Don Lorenzo ochaam, qui etoit venu dans le vaisseau hollandois qui étoit arrivé dans le port de Santelmo, au sujet de quoi il se trouve parmis ces actes une Lettre écrite par cet Ecclésiastique, dabord après qu'il fut pris avec d'autres pour être sorti du vaisseau, à un de ses amis a Guadalarara, l'on rapportera le Contenu de cette Lettre et ensuite ce que le même ecclésiastique déclara juridiquemt. Cette lettre fut écrite par le dit en langage anglois, dans la maison du Curé de Colima le 26 Janv^{r} 1747 et étoit adressée a Don Thomas Power, dans l'absence de qui, elle fut ouverte par l'ordre du président de guadalarara, et traduit par don Juan d'Egon, après qu'il eut pretté serment dans les formes. Dans cette lettre Cet Ecclésiastique après avoir raconté ses voyages, jusqu'a son arriveé a Batavia, dit à son Compatriotte à qui il écrit, que le gouverneur de Batavia, Considérant que le vaisseau annuel de manille n'etoit point sorti depuis les 3 ou 4 ans passés, et présumant que dans le besoin où se trouvoit la nouvelle Espagne, il pourroit engager le Viceroi à dissimuler ou à Consentir au Commerce des Hollandois, s'étoit déterminé d'y envoyer quelques vaisseaux avec des marchandises; que n'ayant pas assez de monde pour ses vaisseaux de force pour les deffendre en Cas qu'ils rencontrassent des garde Cotes qui leur fussent supérieurs, il prit à Son Service

deux Corsaires anglois, à qui il promit 20 p. c. &offrit au dit Ecclésiastique le passage à ce Royaume, ce qu'il accepta, a Condition, qu'on ne l'obligeroit a rien de Contraire a Son devoir, ni aux intérets de la nation françoise, au service de laquelle il avoit vécu 20 ans, ni a ceux de l'Espagne, où il espéroit vivre quelque tems, Sur un pied convenable à Son etat, après quoi il continuoit en ces termes: Nous partimes de Batavia le 24 Juin 1745, Six vaisseaux de Conserve, dont trois étoient de moyen port nous arrivames à Macao, Colonie portugaise; à la Chine le 16 Juillet, afin d'y changer quelques marchandises de la Chine, là nous restames Jusqu' au 4 Septembre, & la Saison etant déja passeé, nous rencontrâmes un si gros tems & des tempêtes, & des vents si contraires que le 20 Octobre, il fallut rebrousser Chemin, & nous arrivâmes à Batavia le dernier Novembre, Là je dis au Général que les Missionaires Espagnols que j'avois rencontrés a Macao, avoient dit qu'ils ne doutoient pas du bon Succès du projet, si les anglois n'étoient point avec eux, sur quoi il les congédia.

Le Géneral de Batavia équipa deux gros vaisseaux pour y charger toutes les marchandises qui avoient été sur la flotte de l'annee précédente & il me promit à moi, un demi pr. Cent Sur toute la Cargaison, afin de m'attacher davantage à Son Service, mais je déclare en la presence de Dieu que quand il m'eût promis toute la Cargaison, Je ne me serois pas engagé à rien faire Contre la verité, & le devoir d'un honette homme, & que je n'avois intention de faire autre chose pour eux, que de dire au premier officier du Roi que j'aurois rencontré, qui ils étoient, & sur quel pied ils étoient venus.

Le General leur donnoit une lettre pour le viceroi par la quelle il lui fait Savoir les raisons qu'il avoit de les envoyer, & les Capitaines ont ordre, Sous peine de la vie, de ne prendre pas même une poule, sur la Cote, a moins que les habitans ne les leur vendissent de bon gré. Ils ont à bord en argent, environ 8000 piastes, pour S'acheter des provisions en Cas qu'ils ne fassent point Commerc & apres avoir daté et signé la Lettre, il ajouta, nous partimes le premier Juillet 1746. Je vous envoye cette relation afin que vous en fassiez part à l'Illustre Président, pour qu'il voye que mon dessein a été & Sera toujours de marcher droit.

Le même Ecclésiastique ayant été examiné a mexique, Sur

ce qui S'étoit passé depuis le premier voyage qu'il avoit fait avec les six vaisseaux qui etoient sortis de Batavia Comme il l'avoit dit dans Sa Lettre, il dit que le gouverneur de Batavia & la Compagnie des Indes Orientales avoient équipé deux autres vaisseaux pour les envoyer aux Cotes de la nouvelle Espagne avec les marchandises que portoient dans le premier voyage les vaisseaux & qui etoient Sortis le 1er Juillet 1746 desquel deux vaisseaux Celui étoit venu le deposant arriva a Santelmo, et l'autre Comme il l'avoit apris, depuis qu'il étoit a terre, etoit arrivé a Matanchel; que ces deux vaisseaux etoient partis seuls, sans qu'aucun autre Se fut Joint a eux pendant tout le voyage, et qu'il avoit seulement entendu dire à Batavia que s'il y arrivoit la nouvelle d'une guerre, l'on depêcheroit une Patache pour en donner avis aux deux vaisseaux que ceux ci avoient été Séparés par le mauvais tems dans le mois de Septembre, vers les Isles marianes a Ce qu'il leur paroissoit, & que depuis lors jusques à leur arrivée ils n'avoient rien Su l'un de l'autre; que le vaisseau où etoit venu le deposant arriva aux Isles maries, où ils firent de l'eau pour environ trois mois, mais de mauvaise qualité Comme etant un peu Saleé, & que venant des dittes Isles a ces Cotes, ils virent deux vaisseaux qui alloient devant Jusqu'au Cap de Corientes, & que le vaisseau hollandois etant meilleur voilies, les atteignit, & que ces deux vaisseaux Continuerent leur route, d'ou l'on conclut que c'etoient les gallions des Philypines; & Comme le vaisseau hollandois ne venoit que pour le Commerce, il vira de bord, et les laissa aller leur Chemin, & qu'après qu'il les eut passé le dit vaisseau hollandois arriva aux port de Santelmo, Sans Savoir quel port C'étoit, quoique l'on Savoit que c'etoit la Cote de la nouvelle Espagne, & que pour s'informer du port & rendre Compte du motif de leur voyage, l'on envoya a terre la Chaloupe avec le déposant, Son domestique, le Lieutenant Ecrivain & autres mariniers & que la Chaloupe ayant donné contre le Sable à cause que le Cable S'étoit Cassé tout le monde gagna la terre, à la nage, a l'exception du deposant, de son domestique & de l'ecrivain, qui faute de savoir nager, n'en purent Sortir que lorsqu'ayant été poussé quelque tems au gré des vents, elle s'approcha assez près du rivage pour pouvoir sauter a terre; & que le lendemain matin S'etant avancés pour trouver les habitans de la Cote, afin de

S'acquiter de leur Commission, ils arrivèrent à une garde de gens qui etoient au debouché qu'on appelle la Picha, qui les Saisirent et envoièrent après les autres, qui furent également pris & Conduite tous ensemble a Colima et de la à merique, qu'il avoit entendu dire, qu'entre les deux vaisseaux il y avoit Comme pour la valeur de 1200'000 piastres de marchandises de l'Europe, & des Indes orientales selon le prix de ces pais la, & que leur intention étoit de les vendre Sur les Cotes, Si on leur permettoit ce Commerce, ce dont ils se flattoient a Cause de la décadence du Commerce du pais, Causeé parce qu'l n'y etoit point arrivé des vaisseaux de la Chine depuis deux ans, fort peu de L'Europe; que pour obtenir plus facilement cette permission, ils n'avoient pas voulu etre accompagnés la seconde fois des anglois, étant fondé sur ce qu'il n'y avoit pas de guerre entre l'Espagne & la Hollande, ce qui leur faisoit aussi esperer qu'ils Seroient admis Sans autre passe ports que Ceux de la Chambre même du Commerce de Batavia, & que le Viceroi derogeroit aux loix a Cause de la disette de marchandises qu'ils Savoient qui regnoit dans le pais; qu'au départ de ces deux vaisseaux de Batavia il y avoit abord de Chacun d'eu autour de deux cent hommes entre soldats, officiers, passagers, matelots, domestiques, que le Vaisseau où etoit venu le deposant, avoit perdu par des maladies au nombre de 38 a 40 hommes, jusqu'au 19 Janvier, jour auquel le deposant en sortit, outre les 28 personnes qui vinrent a terre, lesquels étoient tous a mexique ou en Chemin pour y venir, qu'à présent le nombre de monde qu'il y avoit a Son bord, m'arrivoit pas a 100 hommes, qu'il n'y avoient pas 50 bons matelots; qu'il montoit 30 ou 32 Canons, & Six pierriers; qu'il avoit des provisions assez pour S'en tetourneur a Batavia en partant de ces Cotes dans tout le mois de mars, Comeme ils en avoient l'ordre, selon qu'il l'avoit entendu, ayant assez de Viande Saleé, du ris, d'eau de Vie, & de vin pour le voyage, & ne leur manquant rien que des provisions fraiches, Car pour de l'eau ils en pouvoient faire dans quelques Isles; que S'il se rendoient, Ce seroit faute de monde, & non pas de vivres, que le déposant avoit entendu, au general même de Batavia, que ces vaisseaux avoient ordre de ne prendre pas même une poule qu'en payant, & ne Commettre aucune hostilité dans ces Royaumes, soit qu'ils fussent admis ou nom; que quand le déposant est sorti du Vaisseau

l'on n'y savoit rien de l'autre Vaisseau, qu'il Croyoit, que S'ils vasient eu des nouvelles l'un de l'autre ils Se Seroient Joints, & Comme il leur manq' du monde pour leur retour a Batavia, qu'ls auroient abondonné l'un des deux vaisseaux, et auroient mis l'équipage dans l'autre, & auroient brulé celui qu'ils auroient quitté, que le vaisseau arrivé a Matanchel étoit le plus grand, & le plus richement chargé au double de celui qui étoit a Santelmo; mais que l'artillerie étoit a peu-pres égale, & la même qu'il y avoit en 1745. C'est a dire de douse, huit & six livres de bale.

(Extract uit de bijlage, gevoegd bij de Memorie van den Spaanschen gezant.)

OVER DE BELEGERING VAN HET FORT JACATRA.

(22 DEC. 1618— 1 FEBR. 1619).

DOOR

J. W. IJZERMAN.

(met Bijlagen).

In het vierde deel van «De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië» heeft Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge op heldere wijze de lotgevallen van de Nederlandsche nederzetting te Jacatra geschilderd, haar ontstaan als eenvoudige koopmansloge, haar omzetting in een «volcomen» fort en haar vervanging door het bekende Kasteel van Batavia [1]. Zijn beschrijving wordt door tal van bescheiden, deels als bijlagen opgenomen, deels reeds vroeger bekend geworden, toegelicht en gestaafd. Onder die stukken komen twee in het Rijksarchief berustende dagregisters voor, beide tijdens de belegering gehouden, waarvan een in zijn geheel werd afgedrukt en het ander, behoudens een enkele korte aanhaling, ter zijde gelegd. «Ongelukkig», merkt De Jonge op, «zijn de schrijvers van beide journalen onbekend, en hunne namen heb ik niet kunnen opgeven.» [2]

In de volgende bladzijden zal worden uiteengezet, op welke gronden voor schrijver van het door de De Jonge uitgegeven journaal mag worden gehouden de onderkoopman Melis Remmerts Lants en voor schrijver van het nu voor het eerst gepubliceerde (als Bijlage I hierachter afgedrukte), de predikant Adriaen Jacobsen Hulsebos.

---

[1] Een zakelijke beschrijving van het voorgevallene in 1618 en 1619, waarbij vooral ook gebruik gemaakt is van Engelsche bronnen, geeft Tiele in de Bijdragen t. d. T. L. en V. van N.-I., 5de Volgreeks, 1887, Dl. II p. 207 vgg. De later bekend gemaakte stukken maken, zooals Tiele opmerkt, een herziene uitgaaf van Mr. J. A. van der Chijs' monographie „De Nederlanders te Jacatra" Amsterdam 1860, wenschelijk.

[2] Noot op p. 138.

Doch alvorens in eenige beschouwing van deze dagregisters te treden, moge een korte herinnering aan de hoofdmomenten van het beleg voorafgaan.

Den 23sten December 1618 begonnen de vijandelijkheden tegen de Jacatranen en de Engelschen, op last van Coen en zijn Raad, met een krachtigen uitval der bezetting. In den nacht van 30 op 31 December begaf de landvoogd zich scheep, om de Engelsche vloot aan te tasten, maar overmacht dwong hem de wijk te nemen naar de Molukken om zijne verspreide strijdkrachten te verzamelen. Een garnizoen van 250 weerbare mannen, onder welke 25 Japanners en 70 «swerten»[1] bleef onder Pieter van den Broecke achter. Met kracht werd aan de verbetering der weermiddelen gearbeid, maar aanvallen van den vijand bleven achterwege. Als gevolg van onderhandelingen kwam den 19den Januari 1619 een overeenkomst met den Regent van Jacatra tot stand, waarbij tegen betaling van 6000 realen van achten de verklaring verkregen werd, dat de vroegere met Both en Reijnst gesloten contracten gehandhaafd zouden blijven en het fort tot de terugkomst van Coen in stand gehouden. Den 22sten Januari begaf Van den Broecke zich naar het hof van den Regent van Jacatra, maar nauwlijks daar gekomen, werd hij met de zijnen verraderlijk gevangen genomen.

Ook nu waagden de belegeraars geen poging om zich door wapengeweld van het fort meester te maken. Maar zij verkregen den 31sten Januari het sluiten van een nieuw contract, nu met den Engelschen Admiraal Dale en den Regent, inhoudende, onder meer dat de versterking den volgenden dag door de bezetting zou worden verlaten, en door de Engelschen in bezit genomen, terwijl het geld en de goederen aan den Jacatraan zouden komen.

Nu kwam echter de Rijksbestierder van Bantam tusschenbeide, en belette de uitvoering der bedongen maatregelen. Den 6den Februari werd dan ook door die van het fort de overeenkomst van 31 Januari opgezegd, en reeds den 9den daaraanvolgende een verdrag met Bantam aangegaan. Een vierde van alle goederen en de helft van het geschut zouden moeten worden achtergelaten door de bezetting, welke naar Bantam zou worden overgebracht

[1] Deze „swerten" waren slaven. Zie hierover de Resolutie, genomen in het fort, den 17den Januari 1619. Bijlage IX.

en daarbij gewaarborgd tegen «alle overlast en molestatie» van de Engelschen en anderen. Maar ook dit verdrag bleef een doode letter.

Eindelijk, den 27sten Februari, schepten de verdedigers nieuwen moed en besloten zij «de plaetse in te houden, soo lange het Godt gelieven zal.» Deze krachtige houding had ten gevolge dat 11 Maart een «contract ende verbondt» met den Regent van Bantam werd gemaakt tegen de Engelschen. De wapenen zouden van beide zijden blijven rusten tot de aankomst van den Gouverneur, of van voldoende Nederlandsche schepen om de bezetting zonder gevaar voor vijandelijke aanvallen naar elders over te brengen.

Den volgenden dag werd het fort: «Batavia» gedoopt.

Slechts eenmaal, den 9den April, werd op den wapenstilstand inbreuk gemaakt, om door een uitval de vijandelijke batterijen te vernielen; maar sedert bleef de gewapende vrede voortduren.

Zoo was het fort, bij de aankomst der Nederlandsche scheepsmacht van Amboina op 28 Mei, als gevolg van den naijver tusschen Jacatranen, Bantammers en Engelschen, of zooals Coen het uitdrukt «alleen door sonderlinge genade ende schickinge Godes» behouden.

Nadat de versterkingen waren ontscheept en een deel der bezetting van het fort daarbij was ingedeeld, [1] deed Coen den 30sten Mei de stad Jacatra bestormen. In korten tijd was de zwakke tegenstand der Javanen gebroken, en kon hij aan de Heeren XVII schrijven, wij hebben «voet en dominie in 't landt van Java becomen.» Gelegenheid tot het stichten van een vast rendez-vous was verkregen, en de grondslag was verzekerd van Batavia, de toekomstige Koningin van het Oosten.

Thans terugkeerende tot de dagregisters, zij in de eerste plaats aangeteekend, welken grond De Jonge voor de verschillende behandeling geeft. Op p. 138 zegt hij: «Het journaal, dat wij hier mededeelen, is het meest naauwkeurige, terwijl het andere,

[1] Er was o. a. een compagnie bij de voorhoede onder Jacque Lefebre, aangevoerd door kapitein Jan Jansz van Gorkum, luitenant Abraham Strijker en vaandrig Hendrick Harmensz; bij een andere compagnie was ingedeeld Jacques Coetelij. Onder Coen, die de „bataille" commandeerde stonden o. a. luitenant Abraham van Uffelen en vaandrig Jan de Brasser. Zie de als Bijlage IV hierachter afgedrukte Resolutie, genomen 25 Mei 1619 in „de Trouw" omtrent Cheribon.

waarvan wij slechts een kort gedeelte geven, meer het kenmerk draagt van later te zijn opgesteld». Beide redenen zijn voor bestrijding vatbaar; zeker kan uit het oogpunt van nauwkeurigheid het in zijn werk afgedrukte niet hooger worden gesteld dan het andere, en zonder twijfel berusten beide op dagelijks bijgehouden aanteekeningen.

Maar er is iets anders, dat volkomen verklaart, waarom het een aangenomen, en het ander verworpen werd. Het reeds gepubliceerde stuk loopt van 4 Januari tot 11 Mei 1619, van kort na Coen's vertrek bijna tot zijn terugkeer. Het is hoogst belangrijk door de teekenachtige bijzonderheden die het geeft en door het licht, dat het werpt op de bachanaliën, die gedurende de tweede periode van het beleg in de bedreigde versterking werden afgespeeld. Met vlijmende kritiek stelt de schrijver het onwaardig gedrag van zijne superieuren aan de kaak (p. 149) en brengt hij zijne persoonlijke minachting tot uitdrukking voor den «provisioneelen Commandeur" (Pieter van Raey p. 150), den «vaendrich» (Hendrick Harmensz p. 144) en den luitenant (Abraham Strijcker, Strycker of Stricker p. 150). Het ligt voor de hand, dat aan dit levendig geschreven dagverhaal, dat meer dan 4 maanden omvat, de voorkeur werd gegeven.

Aantrekkelijk daarin is voor ons mede de waardeering van den vijand, wanneer daartoe een enkele maal aanleiding was. Toen 9 April een aanval werd gedaan door den luitenant en den vaandrig met 35 musketiers en eenige «swarten» op twee batterijen bij het huis van den Chinees Watting [1], bezuiden het fort op den rechteroever der rivier, stuitten zij op een troepje van 30, slechts met lansen gewapende inlanders, aangevoerd door Kjai Aria of zooals de Hollanders hem noemden, den ouden graaf. De Jacatranen hielden stand; «ze stonden louter vast», en wilden eerst wijken, toen meer dan de helft gedood of gewond was. «Het hielt hard genoech, hadden de Javanen mede roers ghehadt, het soude te beduchten gestaen hebben, dat ons volck die batteryen niet aen brant gecregen souden hebben» (p. 154).

De dappere oude zelf had een schampschot in de borst en een in zijn kuit gekregen, het laatste bij het overzwemmen der rivier. Hier toonde hij, dat zijn bedreiging op 18 Januari 1619 van de Engelschen die onze afgezanten niet vrij naar het fort

[1] Zie over den anaboda Watting het artikel over So Bing Kong, door B. Hoetink, op p. 348 van dit deel der „Bijdragen".

wilden laten terugkeeren, tot voor hen minder gewenschte gevolgen zou hebben geleid, indien zij niet hadden toegegeven.

Maar ook het tweede, het als Bijlage I aan dit opstel toegevoegde, dagregister is van belang, zoowel omdat daarin bijzonderheden worden aangetroffen, die elders niet worden gevonden, als om het gebruik, dat er van gemaakt is. Het manuscript is een copie, waarvan het begin met een andere hand is geschreven dan het slot. Het vermeldt op eenvoudige wijze alles wat tusschen 22 December 1618 en 1 Februari 1619 is voorgevallen.

Het maakt den indruk, bijgehouden te zijn door iemand van aanzien, een dergenen, die goed bekend was met alles wat er omging in het fort, en met de verschillende onderhandelingen, welke met de belegeraars gevoerd werden. Elke bladzijde getuigt daarvan.

Hier geen stekelige opmerkingen, geen beoordeeling van handelingen, alleen nuchtere vermelding van feiten. Het is alsof het manuscript komt uit de hand van hem, die officieel met de opteekening der dagelijksche gebeurtenissen was belast.

Onder de personen, die daarvoor in de eerste plaats in aanmerking komen, zijn er twee als het ware aangewezen: de predikant en de schoolmeester. De laatste zat niet in den Raad van het fort, de eerste daarentegen onafgebroken van het begin tot het einde van het beleg. De schoolmeester Jan van den Broecke bleef bescheiden op den achtergrond; de predikant trad voortdurend mede op den voorgrond. Hij was een bekwaam penvoerder. Dat hem, man des vredes, ook de zaken des oorlogs niet vreemd waren, blijkt onder meer uit zijn brieven en uit de uitvoerige verantwoording bij zijn verhoor. [1]

In het bijzonder ook uit het antwoord, dat Pieter van Raey, na de gevangenneming van Pieter van den Broecke, Commandeur van het fort, gaf op de vraag: «Wat gewelt dat er naert vertreck van den Generael Coen opt fort gedaen is, wat approches de vijanden gemaect hebben, hoe veel batterijen ende hoeveel gheschut tegen haer geplant is, hoe veel schooten den vijant dagelijckx gedaen heeft, wat bressen de vianden met schieten gemaect hebben ende wat stormen datter gedaen sijn?» Dit luidde o.a.: «dat er achter het Chineesche kwartier 9, achter het Engelsche huis 6, en op den hoek in Paap Jan's batterij

[1] Zie zijn verantwoording Bijl. V.

11 stukken waren opgesteld»; en verder: «De schooten, die dagelijx gedaen sijn, gedraecht hem deposant *aent Journael bij den predicant gehouden*».

Er is dus alle grond om aan te nemen, dat het manuscript Bijlage I een copie is van een gedeelte van het dagregister met welks bijhouden Dr Adriaen Jacobsen Hulsebos belast was.

Het ligt mede voor de hand, dat de aanteekeningen van den predikant voor den bevelhebber van het fort, Pieter van den Broecke, na diens invrijheidstelling, beschikbaar zijn geweest.

Hulsebos' dagregister begint met een aanloop, behandelt dan het gebeurde op 22 en 23 December, geeft vervolgens een inwerp, een beschrijving der gesteldheid van het fort bij het begin van het beleg, en gaat verder geregeld voort.

Nu doet zich een merkwaardig geval voor.

In 1634 verscheen, zoowel te Haarlem als te Amsterdam een werk, getiteld: «Korte historiael ende journaelsche Aenteykeninghe, van al 't gheen merck-waerdich voorgevallen is, in de langh-duerighe reysen, soo nae Cabo Verde, Angola, etc. als insonderheydt van Oost-Indien; beneffens de beschrijvingh en af-beeldingh van verscheyden steden op de Custe van Indien, Persien, Arabien en aen 't Roode Meyr: aldereerst (van wegen de Gheoctroyeerde Oost-Indische Compaignie) besocht, en opghedaen, door Pieter van den Broecke». Daarin handelen blz. 100—116 over het beleg van het Nederlandsche fort te Jacatra.

Legt men dit verhaal van Van den Broecke naast het dagregister van Dr Hulsebos, dan valt het op dat het eerste van het begin tot het einde een uittreksel is uit het tweede. Dat uittreksel is zeer verkort, maar bezigt bij voortduring uitdrukkingen, welke in beteekenis niet van het origineel verschillen. Slechts wanneer enkele feiten, die op de persoon van Van den Broecke betrekking hebben, moeten worden aangeteekend, kan van eigen werk van dezen gesproken worden.

Deze opmerking gaf aanleiding tot een nader onderzoek van het uitgebreider reisverhaal van Van den Broecke, waarvan het handschrift naar Tiele's aanwijzing gevonden wordt in de Universiteitsbibliotheek te Leiden.[1] De titel luidt: «Journael van

[1] Zie: Mr J. E. Heeres: Pieter van den Broecke en zijne journalen (fragment) (In „Geschiedkundige Opstellen, uitgegeven ter eere van Dr H. C. Rogge". Leiden 1902.) V. d. B. werd 25 Febr. 1585 te Antwerpen geboren en overleed 4 Dec. 1640 voor Malaka. (Verg. De Jonge IV, p. CV). De Gouver-

mijn Voiagien gedaen naer Capbo Verde, van daer naer Guinea, voorts in Angola, ende daer naer in Oost-Indien onder het beleydt van den E. H^r Gouverneur Gen^al Gerart Reijnst, begonnen de eerste mael in de maendt November in den Jaere 1605». Daarbij werd de verrassende ontdekking gedaan, dat dit grootere werk, waar het over het fort Jacatra handelt, voor verreweg het grootste deel een afschrift is van het door ons beschouwde dagregister. Hier en daar zijn kortere of langere stukken weggelaten, en natuurlijk weder enkele gedeelten om de bovengenoemde reden gewijzigd of ingevoegd, maar als geheel beschouwd, kan van een auteurschap van Van den Broecke niet worden gesproken. Hij heeft zich het werk van den opsteller van ons handschrift toegeëigend, zonder melding te maken van diens naam.

Na het bovenstaande behoeft het geen verwondering te wekken, dat hetgeen door Van den Broecke na 1 Februari 1619 wordt gemeld, bijzonder kort en van bijzonder weinig belang is. Wat reeds als uittreksel uit zijn uitgebreider «Journael» gedrukt is, bevat bovendien in het oog springende fouten. Zoo zou Coen 25 April uit de Molukken teruggekomen en den volgenden dag geland zijn, om den 30sten d. a. v. Jacatra te nemen en na het raseeren van de stadsmuren en huizen, den 8sten dier maand (sic) voor Bantam te verschijnen.

Deze dwaasheden worden in het Leidsche handschrift niet gevonden. Ze komen voor rekening van den vervaardiger van het uittreksel of wel van hem, die dit voor de pers gereed maakte. Om op dit punt Van den Broecke schoon te wasschen wordt hierachter ook het gedeelte van zijn manuscript afgedrukt, dat loopt van 2 Februari tot 30 Mei. [1]

Een ding blijft echter voor zijn rekening en dat is de vergissing, waartoe zijn verhaal omtrent de afzetting van den Regent van Jacatra aanleiding heeft gegeven. Dat Camphuis [2] en Van der Chijs [3], hem volgende, het drama, waarbij dat hoofd met de kris op de borst bedreigd, zich aan den Bantamschen Toe-

neer van Twist liet zijn stoffelijk overschot met dat van Joan de Meer en den Predikant Schottanus in Juni 1642 opgraven, „ende met statelijcke eere gesamentlijck in een gemaeckte tombeau" stellen. (Dagh-Register Cast. Bat. 1642, p. 169).

[1] Zie Bijl. II.

[2] Zie Joannes Camphuis, Het Koninkrijk Jakatra, door den H^r G. G. Coen veroverd, enz., bij Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indiën, IV, p. 448.

[3] De Nederlanders te Jacatra.

menggoeng overgaf, in den avond van 2 Februari laten afspelen, ligt voor de hand; maar dat De Jonge IV, p. CX denzelfden datum aanneemt, is minder verklaarbaar. En Coen in zijn missive van 5 Augustus (p. 174), èn de schrijver van het dagregister van 4 Januari tot 5 Mei (p. 150) toch, doen omstandig het verhaal, dat deze gebeurtenis op 15 Februari plaats had. [1]

Met weemoed neemt Van der Chijs den 2^{den} Februari afscheid van Van den Broecke. «Hier», zoo zegt hij (noot p. 106) «verlaat ons één onzer hoofdbronnen, namelijk het journaal Van den Broeck, want de weinige regelen, welke in dit kostbare werk over de verdere geschiedenis van het beleg voorkomen, hebben zeer weinig te beduiden». De lofspraak gaat over het hoofd van Van den Broecke heen, en geldt den anonymen schrijver van ons dagregister, Dr A. J. Hulsebos.

Van den Broecke's werk werd verscheidene malen herdrukt [2], en door allen, die over de belegering van het fort Jacatra hebben geschreven, in ruime mate gebruikt. Zoo kreeg hij geheel onverdiend, naar aanleiding van zijn gedrag te Jacatra, den naam van een onverschrokken held, van een man van buitengewone doodsverachting, en kon hij bijna twee en een halve eeuw een der meest verheerlijkte figuren in 's lands historie blijven. [3]

De gewaande glorierijke daad wordt op zeer sobere wijze in het groote onuitgegeven «Journael» beschreven. Daar leest men: «Die vant fort booden 2000 realen van 8^{en} voor mijn ranson midts conditie, dat den Coninnck mij eerst int fort soude senden, daerin niet wilde verstaen; maer sondt mij gebonden op de pundt van de stadt recht tegenover de catt, om in sijnnen naem 't fort op te aijssen met de Engelssen; dan soo sijet datelijck niet overgeven wilden, wilden sij taamen datelijck 't fort beschieten ende daer

---

[1] Verg. Calendar of State Papers, East-Indies (1617-1621) p. 288: That King [of Bantam] conquers the King of Jacatra, and takes his kingdom from him, 15 Febr. 1619.

[2] Zoo in Begin ende Voortgangh van de Ver. Ned. Geoctr. Oost-Ind. Comp. 1645; zoo voor J. Hartgers in 1648; zoo bij G. J. Saeghman (z. jr. omstr. 1660-1670); zoo in Leeuwarden 1717. Zie Tiele, Ned. Bibl. van Land- en Volkenkunde, 1884.

[3] Nog in 1845 verscheen te Amsterdam een werkje van P. Weeda, Pieter Van den Broek in Azië of geschiedenis der togten en verrigtingen van dezen Nederlandschen Regulus.

naer bestormen ende niemant bij den lijve laaten blijven. Ick, *kun radende standvastick te blijven*, gaven ten antwoord hun beraet tot sanderdach te nemmen».

Het uittreksel, de «Korte historiael ende journaelsche Aenteyckeninghe", heeft de zaak eenigszins opgesierd en met een paar woorden voor een inkleeding gezorgd, in overeenstemming met het heldhaftige van het bedrijf. Het zegt: «Den 29sten ditto [Januari] presenteerden die van 't Fort 2000 realen voor mijn verlossinge, daer den Koninck niet na hooren wilde, en strenghelijcker gebonden heeft, ende sondt my soo met twee Engelsen op de walle, recht over de Catte, om 't Fort op te eysschen; soo niet, souden 't 'sanderdaeghs beschieten ende met ghewelt sien in te kryghen; oock niemand in 't leven laten. . . . . Hierop staende *strengelijck gebonden, ende strop om den hals, gaf ons volck moet ende courage inplaets van overgheven te roepen;* waer over my de Javanen van achter over trocken, ende weder langhs d'aerde nae 't Hoff sleepten».

Camphuis gaat nog verder en voegt er aan toe, dat de twee Engelschen de Nederlandsche taal spraken, natuurlijk om te doen uitkomen, dat al wat de held zou zeggen, goed verstaan werd. Gedwongen die van het fort toe te roepen, dat zij zich zouden overgeven, voert de Commandeur een geheel andere taal, «de onzen vermaanende, dat ze nu zouden betoonen opregte Nederlanders en ware Batavieren te zijn", waarop dan weder het achterovertrekken en wegslepen volgt.

Eerst Mr van der Chijs vestigde er de aandacht op, dat de geest, die sprak uit Van den Broecke's brieven aan die van het fort, niet in overeenstemming was met de fiere, van doodsverachting getuigende taal, die hij zou gevoerd hebben. Maar het volle licht op de gebeurtenis van 29 December 1618 werd in 1869 geworpen door De Jonge, toen deze met onafwijsbare getuigenissen staafde, dat Van den Broecke in de gegeven buitengewone omstandigheden zich niet heeft betoond een man van buitengewonen heldenmoed en buitengewone zelfopoffering, maar daarentegen een gewoon mensch, die volmaakt hetzelfde deed wat zijne medegevangenen deden. Allen waren onder den indruk van de onmogelijkheid het fort tegen het vereenigd geweld van de Javanen en de Engelschen te houden, en oordeelden dat het verstandigste was, zich onder beding van de gunstigste voorwaarden over te geven.

Allen is misschien wat te absoluut gesproken. Er bestaat namelijk een getuigenis, niet van den betrokken persoon zelven, maar van een ander, waarin de zaak geheel anders wordt voorgesteld. In het Rijksarchief (aanwinsten 1859) berust een onuitgegeven handschrift, opgesteld door Walter Breemen van der Hagen en geteekend «den Briel, 8 Februari 1662». Het geeft in den vorm van een dagregister de geschiedenis van «'t Leven en bedrijf van Witte Cornelisz. de With, in sijn leven Vice-Admirael van Hollant ende Westvrieslant». Ieder woord is, naar de verklaring van den schrijver, uit den mond van den Admiraal zelven gehoord «ende genoteert» [1].

Aan dit handschrift ontleenen wij het volgende. Op elfjarigen leeftijd was Witte Cornelisz, om te kunnen vechten, van Mennoniet lid van de Staatskerk geworden, en na verschillende avonturen, in October 1616 aan boord van de «Gouden Leeuw" voor Jacatra gekomen.

«Omtrent dese tijt heeft den voornoemden President Jan Pietersz Coen sijn Capitein [Geen Huijgen] Schapenham gecommandeert hem te willen laten gaen; is also door desselfs ordre geworden hoffmeester ende lijffknecht van den meergem. Coene, daerna blijvende egter in synen dienst Corporael van de compagnij op 't fort Jacatra". Als zoodanig nam hij deel aan den uitval op 23 December 1618, bij welke gelegenheid hem «sijn rapier van syn lijff» werd geschoten.

Omtrent de houding van Van den Broecke op 29 Januari 1619 wordt gezegd:

«Waerover onse Commandeur Van den Broeck met twee Rade en overige suite uijtgetrocken op 't goede gelooff om met den anderen te comen in bespreck; in plaets van te worden gecongratuleert, wierden gespolieert en gevleugelt in hegtenisse geset; 't welk bij eenige van d'onse wel was te gemoet gesien. Naer dese rencontre wierde den voorsz Commandeur Van den Broeck op 't naeste bolwerck van den viant gevleugelt met een

[1] Van het bestaan van dit handschrift maakt Leupe melding bij een paar korte aanteekeningen onder het opschrift: Pieter Van den Broecke voor Jacatra 1619. (Ned. Spectator 1877, p. 4). De levensbeschrijver melds nog hoe Witte Cornelisz als korporaal bij „de Compagnie, die d'avant-guarde had", deel nam aan de bestorming van Jacatra, om daarna weder aan boord van de „Gouden Leeuw" onder den Admiraal Steven van der Hagen naar het vaderland terug te keeren.

strop om sijn hals gestelt, d'onse toeroepende 't fort voorn: aen de Javanen over te geven off anders, dat sy alle lyveloos waren. Van binnen (waer onder desen belliceusen helt met ordre ook een was) tot antwoort, dat parthy moesten weten, *dat sy Hollanders waren, die liever te vegten tot den laesten man toe, dan in Barbaren handen te vallen*, wordende den voorsz. Commandeur so weder na 't gevangenhuijs gebragt».

Hier is dus de toestand omgekeerd. Van den Broecke maant tot overgeven, maar de dappere Hollanders van binnen verkiezen liever te sterven. Twee dagen later evenwel werd het contract geteekend, waarbij het fort met de goederen in handen der Engelschen en Javanen zou worden overgeleverd.

Coen zegt in zijn brief van 5 Aug. 1619 (De Jonge IV, p. 168) dat «d'Engelssen en de Coninck van Jacatra van den Broecque en eenige andere gevangenen op de stadsmueren brengende, hebben haer aen 't fort doen roepen: .... dat d'onse .... het opgeven souden.» Het dagregister van Hulsebos laat tot 2 à 3 malen toe door Pieter van den Broecke en «Doktoor» de Haan hetzelfde doen. Maar volgens het reeds uitgegeven journaal (dat van 4 Januari tot 11 Mei) zond de «Coninck» (p. 142) *eerst Dirck Jemming*, die zich tot den Kapitein Jan Jansz van Gorkum, en daarna Pieter van den Broecke, die zich tot den bevelhebber Pieter van Raey wendde, terwijl beiden evenzeer wezen op de overmacht des vijands en raadden tot overgaaf, terwijl het nog tijd was.

Overigens vatte Coen deze zaak nuchter op; ze belette niet, dat Van den Broecke na zijn invrijheidstelling met een nieuw bevel werd belast; dat Dirck Jemming korten tijd later tot sabandar van Batavia werd benoemd en dat Dokter de Haan in Juni 1622 als gezant naar Mataram werd gezonden.

Bij het gebeurde op 29 Januari 1619 werd eenigszins langer stil gestaan, ook omdat in de vermelding daarvan een aanwijzing ligt voor het vaststellen van den schrijver van het door De Jonge gepubliceerde journaal.

Alvorens daartoe een poging te doen, worde nog even gewezen op het groote onderscheid in beide stukken. Duidelijk blijkt het verschillend karakter der samenstellers bij de vermelding der rampaspartij in den avond van 31 Januari 1619. De overeenkomst betreffende de overgave der versterking aan de Jaca-

tranen en de Engelschen was getroffen; men zou alleen zijn «sijtgeweer» en zijn «kist met goed» mogen medenemen, en het overige moeten achterlaten. Om voor opvolging van deze bepaling te zorgen, zou den volgenden dag een nauwkeurige visitatie door twee Engelsche kooplieden plaats hebben.

«'s Avonts», zoo zegt nu de onbekende schrijver (p. 145) «doen ginck Sr. Raeij met d'ander overicheyt ende braecken den Hr Generaels, met d'ander coopluyden haer kisten op, die met de vloot wech waren; was daer wat in de kisten, dat haer behaechde, sy namen het al mede ende als der een was, die wat wech stack d'ander sach het, die seyden: «mede samen»; daer was Brackker [lees Brasser] en den hoofmeester [Witte Cornelisz de With] al mede om te helpen, die kisten op te breken; maer sy hadden daer oock genen schade van, sy hadden haer kisten soo vol goet, dat sij het niet bergen en konden, dat waren fraeye mannen in Pieter Raijs sin,» enz.

En de andere, kort en verklarend: «En alsoo niet anders gesien en was off souden de fortresse hebben verlaten, en oock alles ten naeusten ondersocht en gevisiteert worden, syn die van binnen genootsackt geweest, de boeken van de Vereenichde Compe ende veel andere stucken, die vreese onder hande van d'Engelsen tot grooten nadeele van de Compe ende de Generael mochten sijn, int vijer te werpen ende te verbranden, volgens oock de commissie hen bij den Hr Generael op syn vertreck schriftelijck geordineert».

De eerste ziet alleen de berooving van de afwezigen, de tweede zwijgt daarover en verdedigt de vernietiging van bescheiden, die niet in handen van den vijand mochten vallen.

Van belang voor de opsporing van den schrijver van het afgedrukte journaal is de volgende mededeeling van zijn hand. Den 29sten Januari (p. 143) «liet Sr Raye met die Capiteyn den raet vergaren en oock alle ondercoopluyden en assistenten en de sargianten met die constapel majeur ontbieden, om in den raet te wesen; daer ging ons al te samen lyff en leven aen; doen werden ons te'samen gevraecht off wy wel moet hadden, dat fort dry maenden te houden om onsen viant wederstant te doen, dat elck syn rechten meyninge uitspreken soude, daer hangt ons al te samen het leven aen».

De schrijver was dus in deze vergadering tegenwoordig; hij was een van de 20, die te zamen het besluit tot de overgave

van het fort teekenden. Als Calvinist, deed hij dat berustend; hij beval mede zijn «siel in Godes hant; soo Sijn beste wil is, soo sal het geschien».

Van de genoemde 20 [1] onder welke onze man schuilt, komen niet in aanmerking:

1° de commandeur Pieter van Raey, de kapitein Jan van Gorkum, de predikant Adriaen Jacobsen Hulsebos, de koopman Evert Harmansz, als behoorende tot de gesmade hooge overheid.

2° de luitenant Abraham Strycker, de vaandrig Hendrick Harmensz en de ondercoopman Joseph de Natlaer, mede persoonlijk aangevallen.

3° de onderkoopman Jan van der Dussen, de assistenten Jan de Brasser, Jan Mibayse, Samuel Merchys en Cornelis Jacobsz Gael, de mannen naar Pieter van Raey's hart, die aan de plundering der kisten hadden deelgenomen [2].

4° de sergeanten Willem Hendriksz Jongbloet en Andries Fransen, die niet konden schrijven en met een merk teekenden.

Er blijven dus 6 personen over, namelijck: de schoolmeester Jan van den Broecke, de onderkoopman Melis Remmerts Lants, de assistent Anthonio Meeusen, de sergeanten Dirck Reyniersz en Elias Rippon benevens de constabel-majoor Juriaen Jansz.

Jan van den Broecke (uit Middelburg uitgevaren in 1613) wordt genoemd in verband met den verkeerden aanleg van de zuidoosterpunt, welks tracé niet voldeed aan den eisch van een behoorlijk flankement van het zuidelijk front van het fort langs de kat. Coen had de punt persoonlijk geprojecteerd en met paaltjes uitgezet en Meester Jan schijnt hem daarbij geholpen te hebben, zoodat verwacht werd, dat hij bij de uitvoering de noodige aanwijzingen zou hebben gegeven. Dit was niet geschied. Tot verontschuldiging der gebrekkige constructie beriep men zich o.a. op het gebrek aan planken en op het werkzaam vuur van den vijand. Er is nergens iets te vinden, dat eenige aanleiding geeft den schoolmeester voor den schrijver van het journaal te mogen houden.

Nog minder is een dergelijk stuk te verwachten van Antonio Meeusen (den lateren Gouverneur Generaal van Diemen), buiten zijn schuld gefailleerd koopman, die, met de bedoeling om zich

[1] Zie de Sententie op 9 Juli 1619, Bijl. X.

[2] Zie de Sententie op 5 Oct. 1619, Bijl. XI. De „pampieren" waren door Mibayse en Merchys op last van Evert Harmensz verbrand.

te rehabiliteeren, onder dezen schuilnaam eerst kort te voren met de Mauritius uit het vaderland was aangekomen.

Van de sergeanten Dirck Reyniersz van Wesel en Elias Rippon wordt gesproken bij gelegenheid van het tumult op 6 Februari, toen zij getuigenis aflegden tegen den constabel Hans Stockermans en den zeilmaker Claes Gerritsz, die de bezetting trachtten op te zetten tegen het besluit om de sterkte aan die van Bantam, in stede van aan de Engelschen over te geven. Van beide onderofficieren is overigens niets bekend.

Met den constabel-majoor staat het eenigszins anders. Wel wordt hij in het journaal niet met name genoemd, maar van hem wordt daarin toch iets bijzonders gezegd. Over de vergadering van 29 Januari volgt op het hierboven aangehaalde: „doen worden de constabel major gevraecht of daer wel cruit was voor dry maenden, so als wy alle dage gheschooten hadden; doen seyde de constapel major, dat wy noch booven twee schooten cruyt [per dag] niet hadden, als het dry maenden duren soude, doen worde het beslooten by den vollen raet, dat men met den Engelschen Generl. in accoort treden soude", enz.

Zijn mededeeling legde groot gewicht in de schaal, maar als men de antwoorden nagaat, die hij bij zijn verhoor gaf, blijkt dat hij, omstreeks 40 jaar oud, er de man niet naar was, een stuk als het journaal te schrijven. Bovendien bestond er geen reden, waarom hij dat eerst zoo laat en niet bij het begin van het beleg zou hebben ter hand genomen.

Zoo blijft alleen over Melis Remmerts Lants.

Diens persoonlijkheid en de omstandigheden, waaronder hij zich in het fort bevond, verklaren afdoende zijn houding en den bitteren toon van zijn aanteekeningen. Hij had zijn eerste reis naar Indië gemaakt onder den admiraal Steven van der Hagen (1603—1606) en was opperkoopman aan boord van het Fransche schip Montmorency, toen het in Mei 1616 met de Marguerite uit Dieppe zeil ging en in Februari 1617 op de reede van Bantam aankwam. Daar werd hij, met alle andere Hollanders in Franschen dienst, onmiddellijk gearresteerd. Ondervraagd verklaarden allen „eendrachtelijk" niet geweten te hebben, dat de bedoeling was geweest naar Oost-Indië te varen, maar dat zij, toen hun dit ter hoogte van de Kaap de Goede Hoop gebleken was, met geweld genoodzaakt waren verder te gaan. Zij verzochten dan ook in den dienst van de Compagnie opge-

nomen te worden, hetgeen werd toegestaan. Onze *opperkoopman* kreeg 4 Maart 1617 een aanstelling tot *onderkoopman* op f 40 's maands.

Ongelukkigerwijze kwam in het laatst van 1618 een schrijven van de Heeren XVII uit het Vaderland met een bericht, dat voor Melis zeer bezwarend was. Daaruit bleek toch, dat men in zijn geboortestad Hoorn, toen men kennis kreeg van zijn voornemen om zich door een Fransche maatschappij voor een reis naar Oost-Indië te laten aannemen, hem had gewaarschuwd daarvan af te zien. Melis had dientengevolge voor «den Hr Officier ende Magistraat» 14 Maart 1615 onder eede beloofd, noch in dienst van de Fransche, noch in dien van een andere vreemde natie naar Indië te varen. Dien eed was hij niet nagekomen. Op grond daarvan werd hij 21 November 1618 veroordeeld, om van den tijd zijner aanneming af «geen gagie», te genieten, en ook «zonder gagie» naar het vaderland terug te keeren.

Zoo was hij dus gedegradeerd onderkoopman zonder traktement in het fort, toen de belegering begon. Ziek en daardoor onverschillig voor hetgeen er om heen voorviel, verliepen de eerste dagen. Maar hij herstelde en teekende toen de dagelijksche gebeurtenissen aan. Hij, de teruggestelde opperkoopman, 44 jaar oud, zag natuurlijk niet op tegen de personen, onder wier bevelen hij was gesteld, omdat hij zich geenszins hun mindere achtte. En zijn ergernis nam toe, toen hij zag, hoe zij door hun voorbeeld, hun aanzien en waardigheid te grabbelen gooiden. Zij vonden in hem een streng beoordeelaar, die zelf niet gespaard, ook anderen niet zou sparen.

Welke aanwijzingen zijn er nu, die er toe leiden Melis Remmerts voor den schrijver van het dagregister te houden?

Vooreerst, dat hij, toen hem bij zijn verhoor werd gevraagd, hoe de belegerden tot overleg en accoord met de Engelschen waren gekomen, «verclaert, *doordien dat Dircq Jemming ende daerna den Commandeur Pieter van den Broeck* gebonden op de muijr van de stadt quamen, roepende dat men het fort in handen van de Javanen off Engelssen soude geven, alsmede door seeckere missive door de Engelssen geschreven», enz. In dit antwoord en in het dagregister, en in deze beide alleen, wordt over het verschijnen van Dirk Jemming en Pieter van den Broecke achter elkander tegenover het fort gesproken; elders worden andere namen genoemd.

Als alle anderen was hij sober en gereserveerd in hetgeen hij op de hem gedane vragen antwoordde. Opmerkelijk is daarbij, dat over de zaken, waarvan hij verklaart onkundig te zijn, ook geen bijzonderheden in het dagregister medegedeeld worden.

En eindelijk is het volkomen duidelijk waarom, als hij de auteur is, het dagregister niet vroeger dan 4, eigenlijk eerst 14 Januari begint. Op de vraag aangaande de sterkte van de achtergelaten bezetting bij het vertrek van Coen, luidt het toch: «door sijn siecte nieuwers aff te weten». En op die omtrent de beweegredenen, die geleid hebben tot het geven van 6000 realen van achten aan den Regent van Jacatra: «dat doen ter tijt sieckelijck is geweest, ende derhalven niet en weet waeromme het gelt gegeven is».

Maar 29 Januari was hij voldoende hersteld om ter Vergadering te komen en mede voor de overgave van het fort te stemmen.

Mag en moet alzoo aangenomen worden, dat Melis Remmerts Lants, stadgenoot van Coen, de schrijver is geweest van het bij De Jonge afgedrukte dagregister, dan is de vraag voor wien was dat stuk bestemd? Den 19den Januari besluit hij zijn aanteekening van dien dag met de woorden: «maer het quam met den Coninck op een verraet uit, als U. E. hier naer wel hooren sal, hoe het in 't fort gegaen is». Wie was U. E.?

Het antwoord zou slechts een gissing moeten zijn en kan dus achterwege blijven. Tot nu toe heeft ook een vluchtig onderzoek naar Melis Lants' verdere lotgevallen geen resultaat opgeleverd.

In het dagregister van Ds. Hulsebos komt bij wijze van inwerp een beschrijving voor van den toestand van het Nederlandsche fort bij het begin van het beleg, een beschrijving, die eerst door Van den Broecke en op diens spoor door Camphuis, Van der Chijs en Brumund is gevolgd.

Er heeft een teekening van de versterking bestaan, door Coen bij zijn schrijven van 5 Augustus (De Jonge IV, p. 183) aan de Heeren XVII gezonden, want hij zegt uitdrukkelijk: «Bij dese gaet ontwerp van 't fort Jacatra», en daarop volgt een toelichting, waarop wij hieronder terugkomen. Dit ontwerp van de oude versterking, dat zooals De Jonge in de noot op p. 183 aanteekent, zou berusten in het Rijksarchief, is daar niet aanwezig, en zoover

kan worden nagegaan, daar ook nimmer geweest. Er heerscht hier verwarring met een ander plan: het project van het nieuwe fort, waarvan melding gemaakt wordt in Coen's missive van den 7den October. Dit laatste is nº 1176 van den Catalogus der Kaarten in het Rijksarchief en als Bijlage XIIa afgedrukt bij Hoetink's opstel over So Bing Kong[1].

Op dit latere plan komt de omtrek van het oude fort in getrokken lijnen voor. De schaal is klein, 25 Rijnl. Roeden op den duim, of 1 : 3600. Het was niet goed doenlijk, binnen den omtrek eenige détails te teekenen, maar dit werd ook niet noodig geoordeeld, omdat twee maanden te voren een afbeelding, waarop alle bijzonderheden voorkwamen, verzonden was, en dus mocht worden aangenomen dat deze volkomen bekend waren.

Onder die omstandigheden geeft Hulsebos' dagregister een zeer gewenschte aanvulling.

Met een enkel woord moge worden herinnerd aan de geschiedenis der oprichting van de Nederlandsche loge te Jacatra. Nadat eerst door L'Hermite en later door Both besprekingen waren gevoerd met den Regent omtrent den afstand van een stuk grond, en men daaromtrent tot overeenstemming was gekomen, had Henrick Brouwer in 1611 de definitieve plaats van vestiging uitgekozen. In 1613 was daar een groot steenen huis gebouwd, lang 50 en breed 18 treden (1 pas of trede = $\frac{1}{8}$ R.R. = 0.63 M.) en een kleiner begonnen. In 1618, toen Coen te Jacatra verblijf hield werd ook dit laatste voltooid. Beide gebouwen dienden voor pakhuis of gedong, en hadden een verdieping, ingericht voor logies. Aan het nieuwe was een rondloopende bovengaanderij aangebracht, waarop den 20sten Augustus 1618 soldaten werden opgesteld, die Pangéran Gabang van zijn aanslag op de loge terughielden.

Andere gebouwen, werkplaatsen, woningen voor ambachtslieden, een ziekenhuis, enz., samengesteld uit hout en bamboe en gedekt met atap, stonden met de pakhuizen binnen een omheining. Waarschijnlijk mede daarbinnen lag een tuin met een vijver voor ganzen en eenden; ook kippen en duiven

[1] De hierboven vermelde noot van De Jonge behoort alzoo te staan op p. 191, in stede van op p. 188 van zijn werk.

werden daar gehouden, terwijl 100 stuks koeien en 80 bokken en geiten er stalling vonden.[1]

Onder den indruk van het gevaar, dat van de Javaansche vorsten dreigde, had Coen de noodzakelijkheid ingezien om maatregelen tot meerdere veiligheid voor hem en de zijnen te treffen. In stilte was een gemakkelijker te verdedigen sterkte «in 't kleen afgeteekend, met palissaden bezet en aldaar allenskens met aerde omworpen». Maar 22 October 1618 werd in een generale vergadering van 7 opperkooplieden, 11 schippers, 5 sergeanten en den commandeur Arend Maartensz., door Coen aan boord van «Het Wapen van Amsterdam» belegd, in welke ieder schriftelijk zijn advies uitbracht, eenparig besloten de begonnen werkzaamheden voort te zetten en, «een volcomen fort te voltrecken.»[2]

Het fort had, zooals uit het plan blijkt, nagenoeg den vorm van een vierkant, met kleine bastions op de hoeken. Het oude pakhuis Nassau vormde de courtine of het gordijn aan de zuidzijde; het nieuwe, Mauritius, dicht aan en evenwijdig aan de rivier gelegen, die van het westfront. De noordzijde langs het strand en de oostzijde, waartegenover zich eenig houtgewas bevond, waren door aarden borstweringen afgesloten, 9 voet hoog en 6 à 7 voet dik.

De rivierpunt (N. W.) aan het huis Mauritius was 23 December slechts 2 voet opgehoogd en daarop de bedding van het geschut gelegd; de borstwering bestond uit zwalpen, houten platen, die geen voldoende beschutting boden voor musketschoten.

Het strand en dus de noordzijde van het fort werd bestreken door een batterij aan de overzijde, op den verder uitspringenden westelijken oever der rivier, de zoogenaamde Paap Jan's batterij.

Met de zeepunt (N. O.) was het iets beter gesteld; deze was reeds 9 voet opgehoogd, had een borstwering van palissaden en een houten dak, om de bedieningsmanschap tegen vuur en regen te beschermen.

Aan de Z. O. punt naast het huis Nassau was nog niet

[1] Zie hierachter Bijl. XII; Notitie van 't geen tot Jacatra in den oorloge tot fortificatie in de Punten als andersints tot defencie geconsumeert is.

De „Koyen" (De Jonge p. 140), die de „Coninck ... noch bewaert hadde", zijn hiermede terecht gebracht.

[2] Zie Bijlage III.

begonnen; daar moest men zich behelpen met een nieuw gemaakte gaanderij aan dat huis, van waar eenig, maar onvoldoend flankvuur kon worden gegeven.

Tusschen de beide huizen aan de Z. W. punt werd met spoed een kat of hooge batterij opgeworpen, welke door gebrek aan werkvolk slecht vorderde. Zij steunde op een gemetselde steenen voet, die niet zoo hoog kon worden opgetrokken als gewenscht werd. Het steile talud werd daarom verder met koraalsteen zonder specie opgezet. Den 23sten December had de kat nog maar een hoogte van 9 à 10 voet bereikt. Men had daarbij te kampen met verzakking van den slappen bodem; de vaste zandgrond lag 1½ vadem diep.[1] Ten einde in het flankement van het zuiderfront te voorzien, waarop de kat niet was ingericht, moest bijzondere voorziening getroffen worden.

Het bovenvlak der kat zelf werd in onvoltooiden staat met schanskorven, linnen zakken (met zand) en kostbare pakken kleeden beschermd, om de manschap aan het geschut dekking te geven.

In het bijzonder hadden de huizen van het geschutvuur te lijden; Mauritius uit een vlak daartegenover gelegen batterij in het Engelsch kwartier, Nassau uit twee batterijen in het Chineesche kamp naast het huis van den meermalen genoemden Watting. De kogels sloegen door het logies op de verdiepingen; herhaaldelijk door de slaapkamer van Coen. Den 9den Januari 1619 werd de predikstoel in de groote vergaderzaal getroffen. Dit vuur noodzaakte een tijd lang om op den beganen grond verblijf te houden.

Na het vertrek van Coen begon Van den Broecke met het opwerpen van de Z. O. punt, naast de kamer van De Carpentier in het oude huis; aan de andere zijde van dit huis bevond zich de bottelarij.

De kat en de zuidoostelijke punt (zooals Coen 5 Aug. schrijft, «scheef stant gemaeckt», hoewel zulks niet uit het plan blijkt), beide ingericht om krachtig vuur te geven op de aan de overzijde gelegen kota Jacatra en hare versterkingen, waren een doorn in het oog van den Regent, omdat daardoor de dalĕm en de mĕsigit voortdurend bedreigd werden. Van daar zijn zonder ophouden herhaalde wensch beide af te breken.

[1] Zie letter *y* op de legenda van de hiervoor vermelde reproductie van het latere plan van het fort.

Na de gevangenneming van Van den Broecke op 23 Januari, werd begonnen met het dragen van aarde in het huis Mauritius tegen den buitenmuur en 3 Februari deed men hetzelfde in het huis Nassau, om meerdere veiligheid tegen het vijandelijk vuur te hebben.

In zijn bovenaangehaald schrijven van 5 Aug. 1619, waarin hij aankondigt dat een geheel nieuw fort met nieuwe huizen gemaakt moest worden (p. 184), beschrijft Coen den toestand bij het einde van het beleg als volgt:[1]

«Het oude groote huijs is in den oorlooch halff affgebroocken (om de val voor te comen), ende nu met een seijl gedect, waer in ons behelpen, ende U.Ed goederen bewaeren moeten; de rest staet mede om te vallen. Ende alsoo aen de eijnden van 't nieuwe huijs twee bolwercken gemaect zijn, sijn beide dese eijnden ontrent 3 voeten nedergesoncken ende het midden is staen gebleven als het was, soo dat de muijren eer dermaten van malckanderen gescheurt zijn. Het fort is te cleijn om de behoorlijcke huijsinge daer binnen te maecken. Van de vier bolwercken liggen de drie op de drie hoeken van een rechtzijd[ich] vierkant; maer het vierde is (na mijn vertreck wt het fort) dicht aent oude huijs dan scheeff stant gemaeckt. In voegen, dat de voorneemste lantpunt niet geflanckeert cost worden. Daerover is tusschen de twee lantbolwercken noch een cleen werck gemaeckt. Het nieuwe huijs staet soo dicht aen de riviere, datter geen spatie resteert om een walle er tusschen te maecken».

«Hierover hadden geresolveert (p. 184) op de westzijde van de riviere (daer de stad Jacatra gelegen heeft) een nieuw fort te maecken», enz.

Een der overwegingen om de nieuwe versterking op den linkeroever der rivier te maken, was, dat die verder uitspringende oever een gevaar bleef voor elk verdedigingswerk aan de overzijde. Aan dit bezwaar kon tegemoet gekomen worden door de noordzijde van het nieuwe fort meer zeewaarts te brengen, hetgeen volgens het project ook heeft plaats gehad. Overigens bestonden verschillende redenen voor het blijven op den rechteroever.

Zoo viel dan ook, zoals Coen (p. 190) 7 October schrijft, de beslissing in dezen zin. «Nadat ons lange bedocht ende lange

[1] Bij De Jonge weggelaten.

gedelibereert hadden, wat versterckinge hier maecken souden, is eijntelijck goetgevonden een nieuw fort te beginnen groot 50 quadraet roeden, ende om t selvige met gemack ende te meerder verseeckerheyt te mogen doen, dat hetselvige buijten om het oude fort leggen sullen. De fondamenten van de landtpunt hebben nu begost, als die gemaeckt zij, sal 't oude fort dubbelde versterckinge hebben. Godt geve dat het werck geluckich voleijndt mach worden. Bij dese gaet project hoe het werck gedissegneert wort».

Dit nu was het gestippelde project waarvan hiervoor op p. 574 is gesproken en waarop het westfront van het nieuwe fort het oostfront van het oude omvat.

Bezuiden het fort is in getrokken lijnen een omheinde rechthoek geteekend, welks zuidzijde, met twee punten voorzien, ongeveer samenvalt met die van het latere Kasteelplein, de groote markt (ongeveer 340 M. van het midden van het fort).

De Oostzijde is met een stippellijn verlengd en eindigt in een punt, van welke — eveneens gestippeld — een nieuwe zuidelijke grenslijn naar de rivier getrokken is. Deze nieuwe grenslijn komt nagenoeg overeen met de Utrechtsche straat, ± 700 M. van het midden van het fort. Zooals 't «Register vant fort ende omleggende landt Jacatra» (de naamsverandering was door Coen nog niet aanvaard) aangeeft, vormden beide aangeduide oppervlakken «het quartier, daer de Chinesen ende getrouden woonen, sijnde alrede vol huijsen». De voorgenomen uitbreiding van de jonge stad in het laatst van 1619 wordt door dezen eersten plattegrond bepaald, en tot Coen's vertrek op 2 Februari 1623 zou hare bevestiging naar het zuiden op de voorgestelde wijze begrensd blijven.

De tweede bekende plattegrond van Batavia is een ruwe schets, voorkomende in de verhandeling van Dr. Swaving, Batavia's sanitaire geschiedenis (Jg. 1878, Ned. T. v. Geneeskunde), en mede bij Brumund, Een en ander van het Oude Batavia (T. Bat. Gen., Dl. XXV, 1879, p. 362).

Deze schets doet door den vorm van den oostelijken wal met zijn zwaluwstaarten meer denken aan het werk van een timmerman, dan aan dat van een vestingbouwkundige. Er is geen sprake van een schaal en van behoorlijke verhoudingen, maar feitelijk strekt de stad zich zuidelijk even ver uit als de stippellijn

op het project van Coen. Slechts de breedte is grooter geworden, en de oostelijke grens belangrijk verschoven. De voorgenomen aanleg bleek al dadelijk te klein.

Merkwaardig is deze schets door hetgeen, zij het dan ook zonder aanspraak op nauwkeurigheid, daarop is voorgesteld. Aan de overzijde der rivier vindt men de tolhuizen, de redoute van den havenmeester, de scheepstimmerwerf, de bergplaats der langs de kust gebruikte tingans, het Engelsch kwartier (benoorden de Utrechtsche straat), een redoute en de stalling voor het vee der Compagnie.

Op den rechteroever bezuiden het fort komt eerst de groote markt met de vischmarkt; dan volgen blokken woningen, te zamen ongeveer 340 $\times$ 200 M., begrensd aan de Oostzijde door de Tijgersgracht en aan de Zuidzijde door de Leeuwegracht. Aan het eind van de Heerestraat, die niet is aangeduid, staat de Heerepoort. Daarna is aangeteekend de «uitnemende plaisante plaats» (verg. Van der Chijs, Ned. te Jacatra, Bijlage IV, het hof van den opperkoopman Breekvelt) en eindelijk Brasser's redoute.

Deze redoute is opgericht in 1620. Dr. F. de Haan haalt in zijn opstel „Kota Tahi" (T. Bat. Gen. Dl. XLII p. 571) de Resolutie aan van G. G. en Raden van 12 Januari 1621. «Also den aanwas van de burgerije tusschen Schilders tuijn en het kleene rivierken, aan geene sijde [van] de redoute beoosten de groote riviere buijten de stad gelegen, dagelijks seer begint toe te neemen en te accresseeren, is goedgevonden den persoon van Jan Anthonissen de Brasser op de voorschreven redoute wonende, tot overhooft daarover te stellen omme daarover in tijde van oproer en tumulte te commandeeren».

Hieraan kan nog worden toegevoegd, dat men aan het slot derzelfder Resolutie leest: «Aan Jan Anthonisz Brasser tot soulagement van sijne dispensen aan de redoute gedaan hondert realen».

Volgens het «Boek van Leningen» (Overgekomen brieven 1623) werd op 1 Mei 1620 aan «Andries Gabrielsz van Antwerpen, in de wandelinge Schilder genaemt, vrijborger alhier» voor twee jaar in leen gegeven een hof of boomgaard, «ruijm één musquetscheut bij zuijden de nieuwe stadt aen d'oostsijde van de riviere gelegen». Deze maat is een vingerwijzing voor den afstand van de redoute tot de Heerepoort; ze lag zeer zeker binnen de eerstvolgende uitbreiding, welke eerst ter hand

werd genomen door Coen's opvolger Pieter de Carpentier. Zoolang Coen Gouverneur-Generaal was, vorderde de opbouw van het kasteel alle inspanning van krachten; maar 3 Januari 1624 kon De Carpentier schrijven «sedert de heer Generael Coens vertreck hebben de stad aen d'oostsijde van de riviere ruym een darde part uitgeleyt, met een gracht ende aerde wal beginnen te omsingelen ende te sluyten, gelyck UEd. in nevensgaende pourtraict van Batavia sien zullen». En verder: «Van dit voorleden drooge mouson is de wal begonnen ende gebracht tot op 190 roede in lenghde, met twee cleene bolle wercken daer ingereeckent» Eindelijk: «Tgene noch tot voltreckinge van voorsz. wal aan de oostzyde van de stadt naer 't fort gebreect, synde ruym noch een darde part, hoopen wy met Godes hulpe 'taenstaende drooge mouson buyten Comp^e last af te maecken.»

De oostzijde der stad verkreeg dus een lengte van meer dan 250 R.R. of 940 M., d. i. zoover als ze zich tijdens de belegering in 1628 uitstrekte.

Van die uitbreiding naar het zuiden blijkt op de schets niet. Wel schijnt een uitleg naar het oosten reeds te hebben plaats gehad. Op den eersten plattegrond toch (n° 1176) valt de oostgrens der stad ongeveer in één lijn met de oostelijke punten van het oude fort; op de schets is zij oostwaarts verplaatst, zelfs verder dan werkelijk het geval was.

Uit het ontbreken der groote uitbreiding naar het zuiden mag worden afgeleid, dat de schets vervaardigd is vóór den drogen mousson van 1623.

Een andere grens voor den tijd van haar ontstaan is gelegen in het feit, dat de Engelsche loge als geheel voltooid wordt voorgesteld. Aangezien de grond voor die loge op 1 Juni 1620 werd afgestaan, kan worden aangenomen, dat de gebouwen niet vóór begin 1621 gereed zullen zijn gekomen.[1]

De schets dateert dus uit 1621 of 1622.

Van het «pourtraict» van de stad, overgezonden door De Carpentier, is tot dusver geen spoor gevonden.

Tot slot moge nog een oogenblik worden stilgestaan bij de oude inlandsche stad Jacatra. Ze bestond uit een kern op den linkeroever der Tjiliwoeng, de eigenlijke kota, omheind en van

[1] Verg. ook Calendar of State Papers, East-Indies (1617-1621), p. 404: „1620, Dec. 31. Our building here is pretty well finished".

wallen en muren voorzien; daar buiten lagen aan weerszijden van de rivier kampoengs. Een daarvan, naar de beschrijving, bezuiden het Chineesche kamp en zich ook meer oostelijk uitstrekkende, stond onder Kjai Aria, «den Graaf» of het «Graafken».

Waarschijnlijk als gevolg van den voortdurenden aangroei van het strand door aanslibbing, bestond er een afstand van meer dan 300 M. tusschen de enceinte der kota en de zee.

Evenals in Bantam waren in Jacatra de vreemdelingen zorgvuldig buiten de kota gehouden. Deze handelaren hadden zich ook hier bij voorkeur gevestigd nabij den mond der rivier. Eerst werd daar plaats afgestaan aan de Chineezen; daarna aan de Hollanders, voor wie de Chineezen hadden moeten opschikken;[1] en eindelijk aan de Engelschen op de meest gunstig gelegen plaats op den linkeroever, vlak tegenover de Hollanders.

Sedert jaren bestond bij den Regent het plan de kota met een muur te omringen, hetgeen niet alleen zou dienen tot verdediging, maar in zich sloot, naar Javaansch begrip, het gevoel van meerdere onafhankelijkheid. Volgens Van der Chijs (p. 39) zou Matelief reeds van dit voornemen gehoord hebben. Onzeker is, hoever hij met de uitvoering in 1618 was gevorderd, maar vast staat, dat toen met kracht de hand aan het werk werd geslagen, ten einde het zoo spoedig mogelijk te voltooien. Hij belette de levering van hout en steen aan de Hollanders en maakte gaarne gebruik van de aangeboden hulp der Engelschen. «Een muer met verscheyden bolwercken aen d'een zyde van de stadt tegen onze huysen overstaende» werd «voltrocken». (De Jonge IV, p. 114, 115).

Batterijen waren op verschillende plaatsen, zoowel binnen als buiten de kota opgericht; aan den zeekant, ter bestrijking van den riviermond en het noordfront van het fort, Paap Jan's batterij, welke naam herinnert aan den geheimzinnigen Priestervorst van Abyssinië; dan recht tegenover het huis Mauritius in de Engelsche loge «recht op onze neuse», een tweede; vervolgens werden verscheidene stukken geplant aan den rand der kota, in het bijzonder in den noordoostelijken hoek op een hooge steenen kat.

Op den rechteroever sloot zich daarbij aan een batterij nabij het huis van den Chinees Watting; later werd daarnaast, maar dichter bij het fort, een tweede opgericht.

[1] Vergelijk Hoetink, So Bing Kong, p. 347.

In de kota zelf had men zich zorgvuldig tegen de uitwerking van het kanonvuur uit het fort trachten te beschermen. «In 't hoff», schrijft Coen (p. 115) «is mede bedectelijk een werck schootvry voor groff geschut gemaect, gelyck ook in alle de huysen van de voornaemste Orang Cays, en dat uyt vreese (soo zy seyden) dat wy van de cadt in de stadt schieten zouden». Dit belette niet dat er toch vele slachtoffers vielen, zoo een der bijvrouwen van den Regent, zoo de hoofdpangoeloe van de moskee.

De ligging van het verblijf van den vorst is met voldoende nauwkeurigheid bepaald.

Pieter van den Broecke zegt dienaangaande[1]: Alhier versochten d'Engelsche (1620) weder een Huys op haer oude plaetse; 't selve in consideratie ghenomen zijnde, vermits soo na onder ons Fort stondt, is haer afgheslagen, ende een in de oude stadt ontrent het Konincks Huys vergunt, daer niet seer wel in te vreden waren».

Nauwkeuriger omschrijving vindt men in de aanhaling uit het Boek van Leningen, door Hoetink, Bijlage II *d*. Daaruit blijkt dat op 1 Juni 1620 een stuk grond van 25 roeden (Rijnlandsch) in het vierkant aan de Engelschen is uitgegeven, «gelegen aen de westsijde van de riviere, in de oude stadt Jacatra, tegenover de nieuwe stadt, *daer eertijts 't voorhof van den gewesen Coning van Jacatra plach te staen*».

De tweede Engelsche loge geeft dus den sleutel voor de bepaling der ligging van het centrum der kota. Men vindt haar aangegeven op latere plattegronden van Batavia; op die van den ass.-landmeter Frans Florisz van Berkeroode, vervaardigd na de eerste belegering van Batavia door de legers van Mataram, en geteekend 3 Maart 1629, en op die van den gezworen landmeter Jacob Cuijck, opgenomen na de tweede belegering en slechts gedateerd 1629.

Beide voorstellingen wijken echter belangrijk van elkander af.

Uit Coen's brief van 31 Juli 1620 (p. 208) blijkt, dat na eenige voorafgaande bespreking, door de Engelschen onder meer een terrein werd gevraagd op den westelijken oever der Tjiliwoeng, binnen een musketschots afstand van het fort, waar vroeger het voornaamste bolwerk (de Kat) van den Regent van Jacatra gestaan had. Dit werd te dichtbij geoordeeld en een

[1] Korte historiael ende journaelste Aenteykeninge. Haarlem 1634, p. 122.

ander stuk aangeboden, omtrent een steenworp hooger op de rivier gelegen, dat na heel wat tegenstribbelen werd aanvaard.

Schat men een musketschot afstand uit die dagen op 200 M., en een steenworp op 60, dan komt men tot 260 M. te zamen. Meet men den afstand van de loge tot de punt van het bastion Diamant op de beide genoemde plattegronden, dan vindt men bij Berkeroode ± 430 M. en bij Cuijck ± 600 M. De eerste voorstelling komt alzoo het dichtst bij de waarheid.

Beziet men de kaart van Van Berkeroode [1] nader, dan merkt men even benoorden de Engelsche loge een weg op, die in westelijke richting loopt en zich op 105 M. van de rivier splitst; een andere weg loopt zuidelijk langs de rivier en buigt later eveneens naar het westen om. Tusschen deze beide wegen, die na de verwoesting van den dalĕm zeker nog eenigen tijd in stand zijn gebleven, heeft meer dan waarschijnlijk het vorstenverblijf met toebehooren gelegen. De voorhof of aloon-aloon lag dan aan eerstgenoemden weg, en daar bezuiden de woning van den Regent.

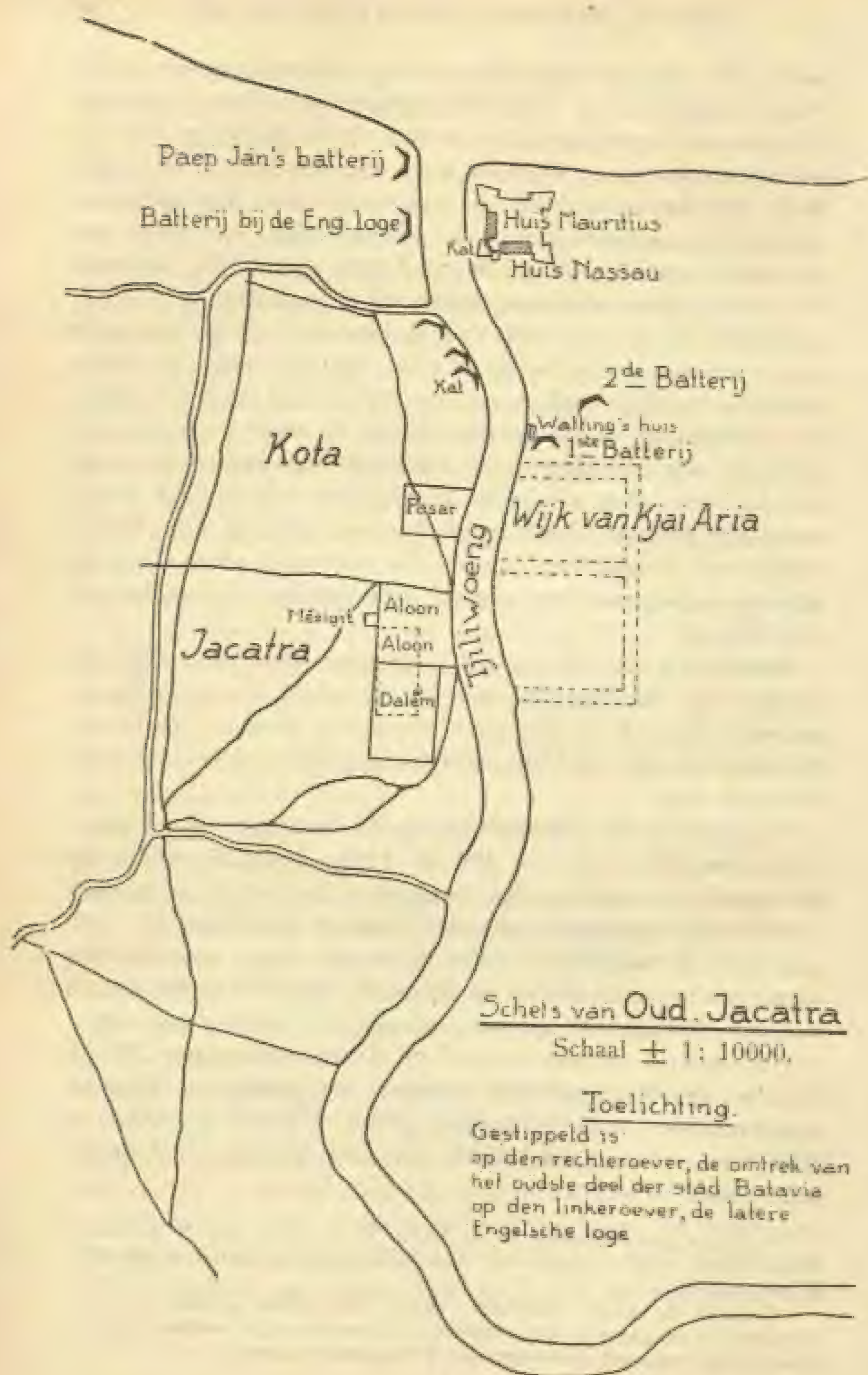
Evenals bij alle Javaansche vorstenverblijven vond men den mĕsigit aan de westzijde van het voorplein. Onmiddellijk benoorden daarvan is de markt of pasar te zoeken, waarop de bezetting in den tijd der vriendschappelijke verhouding, hare inkoopen deed.

Hiermede is in overeenstemming de Resolutie van 19 Maart 1620 (Van der Chijs, p. 190 en 191), welke bepaalde dat geweigerd zou worden den Engelschen het terrein af te staan hunner oude vestiging, «om reden daar de timmerwerf der Compagnie en de bergplaats hunner vaartuigen was», maar dat men «haer een bequame plaetse op de markt, daer voor desen de stadt van den Koning heeft gestaen, sal aenwijsen ende vergunnen».

Het geheele complex voorhof en dalĕm zal ongeveer 240 M. diep en 100 M. breed zijn geweest. De plaats zal ongeveer overeenkomen met de tegenwoordige stadswijk tusschen de Kali Bĕsar, en de Roea Malaka, ter weerszijde van de Utrechtsche straat. [2]

[1] Verkleind gereproduceerd in de Bijdr. T. L. en V. van N. I. Nieuwe Volgr. Dl. II, 1859. — Verg. over Van Berkeroode het opstel van Hoetink p. 567, noot 4.

[2] Vergelijk de schets hierachter, waarop het oudste gedeelte der stad gestippeld is aangegeven. De zuidelijkste in oost-westelijke richting loopende straat is de Gedempte Leeuwegracht of Utrechtsche straat.

Paep Jan's batterij
Batterij bij de Eng. loge
Huis Mauritius
Kal
Huis Nassau
Kal
2de Batterij
Walting's huis
1ste Batterij
Kota
Pasar
Wijk van Kjai Aria
Tjiliwoeng
Aloon
Mesigit
Aloon
Jacatra
Dalem
Schets van Oud. Jacatra
Schaal ± 1 : 10000.
Toelichting.
Gestippeld is
op den rechteroever, de omtrek van het oudste deel der stad Batavia
op den linkeroever, de latere Engelsche loge

Omtrent de uitgebreidheid van de oude kota Jacatra is niets met zekerheid te zeggen; toch bestaat er groote waarschijnlijkheid, dat haar grenzen waren de Tjiliwoeng en de rondloopende gracht, welke in 1629 op de kaarten van Van Berkeroode en Cuijck geteekend werd. Nadat toch Coen 30 Mei 1619 de kota had vermeesterd, werden de daarin staande huizen, met den dalĕm en de mĕsigit in brand gestoken en de muren der versterkingen geslecht. Evenwel niet volkomen; in de resolutie van 3 Juni 1620 komt o. a. het volgende voor: «de principaelste vastigheyt ende bolwerck van den Koning van Jacatra,» «*sijnde jegenwoordig nog maer halff afgebroocken* ende uyter natuuren so sterck, dat men 't met geen cartouwen soude konnen omverre schieten».

Een deel der wallen en muren zal mede in stand zijn gebleven, omdat het belang van geheel razeeren niet bestond. De enceinte van de oude kota met hare grachten vormde de aangewezen verdedigingslinie van Batavia aan de westzijde, welke na het eerste beleg der stad werd gereed gemaakt, en haar tegen een nieuwen aanval van de Matarammers moest dekken.

De bevestiging der stad aan de zuidzijde in het oosten beginnend, liep in 1629 van het blokhuis Utrecht langs twee wachthuizen naar het blokhuis Brabant aan de rivier; zette zich aan de overzijde voort langs de wambuizen Vianen en Zeeland, het zuidwestelijk steunpunt en liep van daar noordwaarts op langs de wambuizen Bommel, Weesp en Buren. Tusschen de beide laatste boog de gracht in oostelijke richting af, om tegenover de zuidwestpunt van het oude fort aan de Tjiliwoeng uit te komen.

In Van den Broecke's Korte Historiael ende journaelsche Aenteyckeninghe komt een zeer fraaie gravure voor van Batavia in vogelvlucht, vervaardigd door Adriaen Matham. Deze is gereproduceerd o. a. in Valentijn Dl. IV p. 91 [1].

Is de bovenstaande onderstelling juist, dan zou de noordgrens der kota Jacatra ± 330, de westgrens ± 820, de zuidgrens ± 420 en de oostgrens ± 830 M. lang zijn geweest.

De uitbreiding van Batavia heeft deze grenzen uitgewischt; de nieuwe stad op de westzijde der rivier zou weldra de oude op den oostelijken oever in omvang op zijde streven.

[1] Verg. Brumund p. 378. Ook, maar slecht en als spiegelbeeld in de „Korte Historiael ende Journaels aenteyckeninge" van David Pietersz de Vries. Hoorn 1655.

Bijlage I.

Rijksarchief.
Register van de overgecomen
brieven en papieren 1620.
Dl. I, fol. 215.

JOURNAEL GEHOUDEN IN DE BELEGERINGE, INT FORT JACATRA. [1]

[2] Naer dattet de Heere belieft hadde de Vereenichde Oost-Indische Comp^e naer veel jaren excessive oncosten rijcke goederen ende middelen te verleenen ende dies halven goede menichte van volck ende groote schatten in de Indias ende onder andren op Java tot Jacatra en Bantam in hunne logimenten ende packhuijzen hadden geformt ende opgelegt hebben, suickx d' inwoonderen, doch voornementlijck de Coningen en den adel des lants, grotelijckx beginnen te misgunnen, vreesende, soo t schijnt, dat t hen lichtelijcken thans oft morgen eenige plaetsen affhandich gemaeckt ofte ten minsten bij geintresseert mochten worden;

---

[1] Wanneer in de volgende noten verwezen wordt naar het onuitgegeven, grootere handschrift van Van den Broecke, dat voor zoover betreft het voorgevallene te Jacatra in deze periode, grootendeels een afschrift is van dit journaal, zal zulks aangeduid worden door B I.

Het „Korte Historael enz" wordt aangehaald als B II.

[2] B I zegt: Den 7e ditto [November 1618] naer middaech arriveerden ick Godtdanck wederom tot Jacatra alwaer den E. Heer Gouv^{er} Gen^{al} Jan Pietersen Coen met den oppercoopman Pieter de Carpentier lagen, verstondt van het verraet dat die van Bantam met die van Jacatra tegens den E. Heer Gen^{al} Coen ende alle de comp^{es} dienaers op 20 Augustus 1618 voorgenomen hadden, waer tegen hem de E. Heer Gen^{al} socht te verseeckeren met des comp^s goederen, soo datsse seer ijverich doende waeren een fort tegen de Javanen op te werppen. 'Smorgens tegen den dach sach ick de commetstarre met een stardt recht boven de looghe versijnen.

Aldus verkhonden hem de Commidtstaere. [De teekening ontbreekt].

Den 15e ditto [December 1618] vertroeck ick voor oppercoopmen met het schip den Engel in comp^e van Willem Janssen naer Sonratte, om aldaer voor hoofft te liggen.

Den 16^{en} ditto tegens den avont soo wij om den hoeck Onton Javan genamt rescontreerde ons een vliger commende van Bantam ende een Duijdtsman, die ons tijdingh brachte, dat de Engelsen den Swarten Leuw commende van Patanni voor Bantam met verraet genomen hadden; resolverde op die tijdingh niet voordts te loopen maer wederom te keeren naar Jaccatra om d'advies van de E. Heer Gen^{al} te hooren.

Cordt verhael in wadt mannieren de questien ende orlooch tot Jaccatra met onsse natie eerst begonnen is.

Naer dat het de Heer belieft hadde de Vereenichde Oost Indische Comp^{ie}, enz.

waerover sommige coningen en vorsten principalijck bij die van Bantam ende Jacatra en verso heymelicke verbintenisse geformeert ende veel listige lagen aengeleght werden omme de Nederlansche Comp[a] van hunne toebehoorende schatten te onblooten, hunne dienaren te vermeesteren ende de comptoiren affloopende, alles tot ende aen hen selven te nemen; ten welcken fijne Pangoran Gabangh, broeder van den Coninck van Bantam [1], quansuijs al speelenvarende, op 20 Aug[to] 1618 ten hove bij den Coninck van Jacatra, en van den selven dach savons naer den gebeden, de clocke ontrent 8 ure, onder pretext vande E. H[r] Generael Jan Pietersz. Coen te comen besoecken ende des Comp[a] logie eens te besichtigen, met ontrent 500 man inde logie aldaer vervoecht heeft; houdende buijten rontsomme de heijningh van selve logie noch ontrent 200 van de sijne ende ontrent 3 à 400 van des Coninghs volck van Jacatra; meynende alsoo zijn bevoornemen ende verraderije op seeker gegeven lose [2] aen te vangen in effecte te brengen. Twelck d'almachtighe Godt genadichlijck heeft verhindert; want alsoo door bevel vande E. H[r] Generael voornompt de soldaten opt nieu huijs, Mauritius genaempt, bedecktelijken in hunne wapenen te staen geordonneert was, oock mede de borgerije gewaerschout sich bij haer logimenten [te] onthouden, is sulcx bij den voorn. Gabangh gemerckt en daer bevindende beyde de huijssen stercker ende de logie met meer volck voorsien als wel vermoet hadden, vant hem bedrooghen ende verbaest, en so aenslach staeckende, is met eenen droeven ende geveijnsden adieu wederomme naer Bantam vertrocken [3], voor welcke genadigen bescherminghe Godts op den 23 derselve openbaren dancksegginge geoeffent is. Hier op nu is gevolcht, dat bij den E. H. Generael goet gevonden is deselve plaetse van Jacatra om de goederen van de Comp[a] ende t leven van hunne dienaeren te bewissen [4], wat meer tegen den ontrouwen Moor te verseeckeren; ende alsoo w[ert] int eersten de logie int cleen affgetekent met palasaden beset en aldaer allenskens met aerden omworpen, die bij den Coninck van

[1] Pangeran Gabang, broeder van den Rijksbestierder van Bantam, Pangeran Aria Mangala. De naam van den Regent van Jacatra was Widjaja Krama (Widiak Rama).

[2] Lose, loose (B I zegt: „losse") = teeken, wachtwoord, wapenkreet.

[3] Verg. De Jonge, Opkomst IV p. 99. Brief Coen aan H. XVII, 29 Sept. 1618.

[4] Bewissen = verzekeren.

Jacatra gemerckt synde, heeft oock sijnen stadt leggende tegens over de Comp[ie] logie beginnen te verstercken ende met nieuwe muijren te voorsorgen, ende ten laesten siende de eenen des anders voornemen, ist soo verre gecomen, dat bij den E. H[r] Gouverneur Generael ende raedt den 22 October rondelijcken is geresolveert, de voornoemde logie tot Jacatra tot een defencijff casteel ofte fort te voltrecken [1], t welck oock opt spoedichste aengevangen ende begonnen wert. Den Javaen ondertusschen niet rustende, heeft verscheijden baterijen, soo buijten als binnen de stadt, opgeworpen, ende met stucken geplant, alsoo dattet aen beijde sijde niet dan met groote jalousie ende achterdencken geschiede, ende voornamelijck ende met recht van Nederlanders, dewijle seeckeren orang caijen [2], die scheenen ofte veijnsden hun een goedt herte toe te dragen ende verscheijde mael hen gewaerschout ende aengeseijt hadden, dat op hoede soude zijn als wel wetende, datter ijets quaets voor handen waere; en alsoo de Javaenen door de meenichte van volk en ruijmte van materialen eenen goeden tijt voor de Nederlanders haere wercke hadde volbracht en noch daer en boven den 22 snachs [3] in alle haest een baterije oft bolwerck van houdt, cabels ende aerde genochsaem tegen een scheute groff geschut inde Engelsche logie recht tegen het fort achter t' nieuwe huijs [4] hadden opgeworpen, t welck apparentlijck in corten tijt tot een groote en vaste stercte soude connen opgemaeckt worden, en den Javaen alsoo gewisselijcken sonder lange toeven haere macht tegen 't Nederlantse swack ende eerst nieu begonnene fort opt onversienste soude hebbe getoont, wert hooch noodich ingesien en goet gevonden, sonder lange te tardeeren, hen datelijcke inde voorweere te stellen; voor eerst alle gebouwen en woninghe soo van de Javanen ende Chineesen rontsomme 't fort te ruijneren en een wtsicht te maken, alsoo alle quaet, soo veel doenlijck was, voor comende, eer alle middelen daer toe nodich hun mochten verhindert en affgesneden worden; twelck oock ten effecten gestelt en alsoo volcht begonnen en gesuccedeert is.

---

[1] Zie de hierachter als Bijlage III afgedrukte resolutie van 22 October 1618. Verg. De Jonge IV p. 109, Brief Coen 12 Nov. 1618.

[2] Orang Kaja = aanzienlijken.

[3] D. i. 22 December. De Jonge ibid. p 121. Brief Coen 14 Januari 1619.

[4] Het huis Mauritius stond dicht aan de rivier, evenwijdig daaraan.

Den 23 Desember op Sondach des morgens gemerckt synde, hoe de voorgaende nacht in de Engelsche logie, hier voorgenoempt bolwerck gemaeckt was, als oock mede dat int Chineesse quartier menichte van huijssen wierden affgebroken en een baterije achter tegent oudt huijs Nassauw begonnen waeren, onstonden daer wt bij de onse veele bedenkingen, datter niet goedts moste voorhanden sijn, waer over den Hr Generael alle het volckt int fort in werck gestelt, ende alles slachtvaerdich te maecken, gecommandeert heeft, en tgene noch niet geheel voltrocken waere, claer te maeken. 't Fort aen de landtzijde noch een stuck weeghs open sijnde, wert met palassaden inder haest geslooten; de woninge van smits, cuijpers, blockmakers ende swerten, die noch stonden buijten t begrijp des fort, hoe wel binnen de heining, wierden geraseert, om door den brant geen schade subject te sijn. De see punt [1] is met eenen houte cappe overtogen; de catte, [2] noch gants reddeloos leggende, door dien van buijten boven 9 a 10 voeten niet opgetrocken was, is metter spoet sonder calck opgelecht met resterende corrael steenen en 2 [3] halve cortouwen in de affuijten gelecht. Twee [4] stucken wierden geplant aent oosteijnde en beneden t huijs Nassauw aen de pagger door dien noch geen punt en hadde; oock eenen ter zijde de catte [5] om in noodt mede te flanckeren langs t selve oudt huijs. 's Daeghs te vooren waeren de Javanen en Chineesen meest opwaerts de riviere vertrocken, en diegene noch overich waeren hebbe haer op dato mede in haeste derwaerts vervoecht. De Javanen onderstonden de ledige en verlatenen Chineessen woninghen te plunderen; [6] d'onsen hebben eenich sout wttet selve quartier, dat haer toe behoorde, geberght; oock ontrent 4 leggers arack wt Wattings [7] huijs

[1] D.i. de N.O. punt.

[2] De kat of hooge batterij werd opgeworpen tusschen de haaks op elkander staande pakhuizen Nassau en Mauritius.

[3] B I zegt „metalen".

[4] Bij B I „swaere iesere".

[5] B I spreekt niet van de kat, maar zegt: „brachten oock een stuckx bij de bottelarij" met hetzelfde doel. De bottelarij lag dus aan de westzijde in het huis Nassau.

[6] Van het begin tot hier komt de tekst, op enkele woorden na, met B I overeen.

[7] Watting was, zooals verder blijkt, een rijke Chineesche handelaar en reeder. Zijn huis lag in het Chineesche kamp, nabij de rivier, bezuiden het fort, op den rechteroever.

becomen met eenigen verlaten bocken. De Coninck, deze haeste resolutie merckende, heeft sijnen verscheyden spien wt gesonden om alles te vernemen en te besichtige; dan en mochten niemant binnen het fort inne gelaten worden. Quiaij Area,[1] eene van de voornaemste vechters beroemt, heeft hem soo lange ontrent het fort gehouden als conde, tot dat hem expresse belast is te vertrecken oft anders in swaricheijt soude geraecken. Ondertusschen eenen yder alsoo besich was int werck, is den raedt bij den E. Hr Generael vergadert, en naer dat bij den selven was geproponeert, hoe nu apparentelick waere, beyde den Javaen en den Engelsman, die oock weijnich dagen te vooren den Swerten Leeuw int gesichte van Bantam verradelijck hadde aengehaelt[2] en tot geenen restitutie en wilde verstaen, daer door genoechsaem een generaele oorloge gecauseert en aengevangen hadde, eendrachtich sijnde, gesint waeren de Nederlanders wt dese quartieren soo 't haer doenlijck was te verdrijven en daertoe alreede seer sterck en wel veerdich waren, zij lieden des halven soo gesint waeren de plaetse te behouden, genootsaect waeren datelijcken de vyanden te prevenieren en hun begonnen werck te verhinderen, en hun rontsomme een wtsicht voor eerst te maken, tsy door brantstichtinge ofte anderen middelen, naer dat de gelegentheyt soude presenteren. Ende eendrachtelijck goedt gevonden zijnde, de plaetse inde name des Heeren, t zij met ofte tegen de wille van partij te behouden soo lange als immers doendelijcke soude sijn, wiert geresolveert den vyant, die nu al vaerdich was om den eersten torn te doen, voor te comen, en den eersten slach te geven tot welcke fijnne des namiddachs Jaques Le Febre[3] in de Engelse logie aen Niclaes Ufflet[4] is gesonden, begerende wt den naeme vande E. Hr Generael, dat de opgeworpen batterije datelijck mochte affgeworpen en geslecht worden, ofte anders daer selver in soude versien, t welck bij de Engelsche wiert gerefuseert, voorwendende t selve niet bij hem, maer door den Coninck van

[1] Kjai aria. Kjai Jav. titel voor bejaarde mannen; Aria, skr. achtenswaardig, achtbaar, alleen in titels.

[2] 15 December.

[3] B II zegt: „omdat hij wat engels conde".

[4] Nicolaas Uffelet, koopman van de Engelschen. Res. Coen en Raden 10 Juli 1618; zie o. a. V. d. Chijs, De Nederlanders te Jakatra, Amsterdam 1860 p. 29. Bij Purchas his Pilgrimes, Glasgow 1907. Dl. XX, Index p. 400, komt hij voor als Nicolaas Uffiet of Uphot.

Jacatra gemaeckt waere, en derhalve sulckx haer tot diffentie dienende, niet gesint en waere, noch in hun vermogen stond tselve te ruijneren. De sommige wierpen voor, den selven Lefebre vast te houden, dan en is niet aff gevallen. Soo haest Lefebre vertrock, sijnder eenige Javanen gewapent in de Engelse logie wt de stad gelopen, wel vermoedende wat sonders op handen waeren. Ondertusschen was par ordre van de H^r Generael alle het volck in de wapenen gestelt en een ijder belast op het sijne te passen, en hen op de gedaene loose van clock geluijdt alsoo te houden alst behoorde.

De Chineesen woningen aen de zuijt zijde ende de Javaense aen de oost zijde vant fort wierden in haeste door Pr Dircxse en Pieter van den Broeck in den brandt gesteecken [1], ende op terstont van de rivier punt, alsoo de catte noch ongereddert was, 5 grove stucken op d' Engelse batterij en logie gelost, en is op Pieter van Rey en den luijtenant Abram Jansz Morincx [2] met 30 mosquettiers in de boot ende schuijte gevallen, zijnde d' Engelsche batterije ende logie bestormt, geentert en de vlagge affgehaelt sijnde, in de brandt gesteecken; doch en wiert het Javaens ofte papenquartier liggende zuijdelijck [3] neffens de selve logie niets beschadicht, twelck een groote versuijmenisse geacht is, alsoo daerom seecker baterije, bij de Javaen mede op geworpen, veele aen gelegen was.

D' Engelse, niet seer gemant zijnde en noch geen geschut vaerdich hebbende, sijn terstont gevlucht, doch wert int eerste eenige resistentie van de Javaenen gedaen, dan en conde niet bestaen. Van de Javanen werden 2 dooden aldaer gevonden; van onse was gebleven eenen Hendrick Jansz bosschieter. Ende also sulcx geschiet was eer d' onse met de boot over de rivier gelant waeren, en dat door seeckeren schooten met mosquet

[1] B I zegt: „Pieter Dirckxsen ginck naer het Chinesse quartier en ick met partij volck in Javansse daer het grafken noch in was, die mijnden dat het geckernij was, dan soo haest gewaer wirde mijn ernst was, is met sijn volck tlandewaerts int boot gevlucht, soo dat datelijck rontom alle Javansse ende Chinesse huijssen ronsom onsse logi in brand stonden". — B II: „Ick met mijn Quartier stack het Graven Quartier in brandt; Pieter Dircsz het Chineesche". Het Graven quartier, de kampoeng van Kjai Aria lag dus ten Zuidoosten van het fort.

[2] B I en B II zeggen Pieter van Racy en Lefevre.

[3] Een vergissing, bedoeld zal zijn „noordelijk"; de batterij lag toch aan het zeestrand. B I en B II verbeteren dit.

wt de stadt gedaen werden, hebben d' onsen oock begonnen met het groff geschut op de stadts catte ende walle te speelen, ende op die van de stadt oock hun beste met wederom te schieten hebben gedaen.

Den brandt ondertusschen in de omleggende quartieren was soo heftich, dat niettegenstaende de wint t' onsen voordeele was, hadden nochtans de heyningh van t fort oock begonde aen te gaen, dan wert tijdelick geblust. t Schieten aen weder sijde continueerde dien geheelen dach tot in den avont, beloopende ontrent van onse 70 ende van de Javanen 40 scheuten. [1] Verlooren dien dagh noch 4 man, te weten Gerrit Dircxse, smit, Claes Adriaensen, bootsgesel, ende 2 negros, en hadden noch 7 gequesten. Alsoo is Godt betert den oorloge aengegaen. Godt geve geluckich succedeeren.

De standt ende gelegentheijt vant fort
en de stadt Jacatra was dus danich: [2]

De stadt Jacatra is gelegen dwers over de riviere, suijdelijck ten Westen van t fort, en was langs de riviere met nieuwe wallen voorsien; daerinne stondt een hooge catte, beplant met 5 [3] stucken schuts. Hadden oock verscheyden [4] stucken beneden in de wallen gestelt, daer mede om de nabijheijt groote schade deden. Buijten de stadt mede aen de oversijde de riviere aende hoeck van de seecant west ten noorden van t fort was mede een sterckte, bij d' onse genaempt paeps Jans ofte papebaterije. Daer op stonden 2 stucken met een basse, waermede de wt-

---

[1] B I „schooten over de 40 schooten op ons, dooden 3 duijtsen met 2 swarten en 10 gequedts waer van naderhant noch 6 sturven. Den tweeden schoodt, die daer van de Javanen geschooten wirde, was naer de poort, daer ick met ontrent 30 man stond ende den schoot vloch onder de sollen van onssen huystimmerman genampt..... sonder hem te beschadigen en int wederom verheffen bayde de hiellen van een coopman Joost Grendel die dicht aen mijn syde stond die datelijck onder de voet gevallen is, voorts vloch denselven cogel een soldaet int dick van een soldats been ende daer naer inde door vande poort."

[2] B I „De gelegentheijt vande Loogie ende stad Jaccatra soo voor den orloch bij mijnen tijdt waeren.

De stadt Jaccatra is gelegen op de hoochte van 5 graden 57 mijnuten op het eijlant Java ontrent 12 mijlen van de stadt Bantam".

[3] B II segt: 7.

[4] B I „engelse".

vaert ende het incomen van de riviere hinderlijck waeren en oock de strandt noordelijcken het fort gans periculeus en onveijlich hielden [1]. Binnen de stadt wert geestimeert te sijn ontrent 6 a 7000 man, dewelcke nader handt door de Coninck van Bantam noch meerder sijn geworden.

t Fort hadde het nieuwe huijs Mauritius aen de west ende het oude huijs Nassauw aen de zuijtzijde tot gardijnen [2]; was voorts noordelijck aen strandt ende oostelijck aen t bosch sijde met aerde gardijnen [3] ontrent de 9 voeten hooge [4] omslooten; hadde drie punten. De catte stadtswaerts aen t Zuijt eijnde vant huijs Mauritius van corraelsteenen begonnen en inder haest voorts opgeleijt, was met loose bedinge besorcht, hooch ontrent 16 voeten, en daerop 2 halve cartouwen [5] doch sonder borstweringe en gants onvry en open. De rivierpunt, liggende noordelijck aendt huijs, hadde beddinge hecht en vast, doch maer twee voeten boven d' aerde verheve, en was met [6] swalpen rontsomme voor aenloop en in plaetse van borstwering affgeschut, en niet bestandich voor een scheute met mosquetten. Daer op stonden 7 goede stucken [7]. De noort [8] ofte zeepunt was opgetrocken in gelijcke hoochte als de gardynen, en met pallassada voor borstweringe omstelt, en boven voor de regen met een houte dack bewrocht [9]; hebbende mede 7 stucken

[1] B I: „corts te vooren eer den orloch aenginck hadden de Javannen de revier van d'een sijde tot d'ander int incommen met clappes boomen toegehaijt, datt er qualijck een boodt uijdt oft in conde commen".

[2] Gordijnen of courtines, de rechte wallen tusschen de bastions.

[3] B I: „tussen pallisaden inder iijl opgemaeckt".

[4] B I: „en 8 voeten dick".

[5] B I: „2 metale halve cortouwen 3 heele sackers".

[6] B I: „dubbelde swalpen".

[7] B I: „7 stucken geschudts, 2 metalle halve courtouwen ende 5 ander sware sackers."

[8] B I zegt terecht „noordtoost".

[9] B II: luidt: „voor den regen om met muschete gestadich te mogen flanckeren. In tijden van noodt lagen mede 7 stucken geschudts dan niet soo swaer door den banck als d'ander, omdat het de punt qualijck lijden mocht ende hem somtijds op sommighe platsen begaff. Aen de oostsijde was noch geen pundt allenelijck een oude galderij vant huijs, die met swalpen tot borstweringen versien wirden, om met muscheten des noodt sijnde lancks het oude huijs Nassouw te mogen flanckeeren". — B II. zegt: „Aan de noord-oost [lees „zuid-oost"] zijde was noch gheen punt (dat noodich was) begonnen, dan alleenlijck een pagger van bamboesen aen het huys Nassauw, en een galderij daer met musquetten van konden flanqueren".

geschut. Aan de oostzijde, en was noch geen punte begonnen, dan alleenlijcken een gaelderije aent oude huijs Nassauw, daervan met mosquetten langs de gardijne flanqueerden, en alsoo eenige tegenweer conden doen. De gardijnen waren boven ontrent 6 a 7 voeten breet en gants sonder borstweringe, alsoo dat niet eenen man daerop conde zijn ofte conde van de vijandt besichticht worden, doch is daernaer door grooten arbeijt en perijckel meer en meer versterckt geworden.

Adij 24 dito des morghens geheel vroech sijn van s Coninckx bolwerck 4 schoten op t'fort gedaen, waerop terstondt rescontra geschiede, t welck alsoo dien geheelen dach tot den avondt is gecontinueert. Door Pieter van Reij is met ontrent 20 soldaten eenen wttocht — gedaen om t werck, dat den Javaen achter t'oude huijs Nassauw in Wattings huijs gemaeckt, te besichtige, daer op ondertusschen 3 scheuten van oostelijck benedenstucken wieren gedaen — verricht. De catte, noch sonder borstweringe synde, en seer periculeus omme de stucken te gebruycken, wert met schanskorven, linnen sacken en packen cleeden [1] in haeste wat versien, en t volck wat meerder beschut, sijn oock eenige stucken den vijant onbruijckelijck gemaeckt, maer werden in corten weder herstelt. Op d'onse is oock seer constelick geschooten, soo dat sekerlijck presumeerden Engelse bosschieters aen landt gecomen waren. Wert insonderheijt seer geschoten op de catte, den camer van de E. H[r] Generael, t nieuwe huijs en den toorn. Men dreijchden oock eenen wtval te doen op paeps Jans batterye, maer en is dien dagh niet affgevallen. Wiert oock geoordeelt dese twee dagen t vierde paert van t cruijt verschooten was. Tegen den avondt isser een Chinees in een praeuw verbij 't fort comen varen, seer jammerlick roepende, dan alsoo hem niet conden verstaen, is van de schiltwacht doorschooten. Denselven eenen man verlooren, genaempt Roeloff Fredericxse, soldaet ende eenen genaempt Jacob van Middelborch, bosschieter, verloor sijnen slinker arm bij foute van ons eigen geschut aenginck, en niet wel gelost en waere" [2].

[1] B I: „schanscorven, lijwatte packen, cleeden van de custe Cormandel in der haste".

[2] Deze bijzonderheden zijn bij B I weggelaten, evenals de excursie van Pieter van Raey. Ingevoegd is: „Denselven middach maeckten mij den E. Heer Gen[al] Jan Pietersen Coen *Cappitijn Majoor* van t fort ende crijsvolck, dat geen weijnich invidi onder de cooplieden ende ander causeerde. S avons bevont datter twee Hollanders van den vijandt met groff isers geschooten waren."

Adij 25 dito Corsdagh [1] s morgens vroeg wert gecommitteert Abram Jansz Morincx, luytenant, met 30 mosquettiers om op de voorn. baterijen van paep Jan over de riviere op de hoeck van de seestrant eenen tocht te doen; d'onsen int aenmarcheren liep de Javaense voorwacht onversiens op t lyff. Van de seepunt wieren op de selve 3 stucken gelost; d'onse chargeerden, daar op de Javaen int eerst aent wijcken waeren. Dan, alsoo de voorste geleden aftrock, van meijninge omme andermael te laeden, meijnden de reste, meest onbedreven en jonge soldaten zijnde, datse de vluchte name, oock doordien de bequaemste passagie hun alreede affgesneeden was, zijn geretireert en door geloopen;

[1] Kerstdag. Deze uitval geschiedde dus op 25 Dec., zooals Coen (De Jonge IV p. 122) mede aangeeft, en niet op 24, zooals Van der Chijs uit B II, waar de datum weggelaten is, afleidt. B I zegt:

„Den 25e de 's morgens was ick van den Heer Genal geordonneert met 30 soldatten, waerover den luijtenant vant fort commen soude genampt Abraham Janssen om te gaen over de rivier ende sien de batterij ven den Paep op den hoeck van de rivier in te nemen. Dan, omdat ick den heelen nach gevisionnert hadde de catte met starck en segorre borstweringhe te versien, was den voorsz. luijtenant ondertusschen int criecken vanden dach bij den Heer Generael geweest en aen hem seer instantelijck versocht dat alleen mochte gaen, omdat ick mode van de wacht soude wesen, hetwelck hem de E. Heer Genal consenteerde sonder mijne wette. Ick van boven commende mijnde de soldaten in slachorder te stellen om te gaen, vont dat all gereet waeren. Den luijtenant daerover geroepen hebbende, belasten dat een oogenblick wachten soude, ginck mij gereedt maeken; geeft mij ten antwoordt, ick hem geliefde te excuseeren, dat de E. Heer Genal hem vergundt hadde op sijn versoeck dat alleen soude gaen. Inffen is datelijck met een boodt over gevaeren ende sonder eenigh rencontre tot in de baterij van den vijant gemarcheert, die haer doen eerst gewaer wirden en hun terstont te weer stelden. De soldaten in 't eerste gelidt, hun muschetten op den vijandt geloost hebbende, retireerden haer volgens de usantie om d'ander plaets te geven; die achterste onervaeren soldaten zijnde, mijnden dat de vorste lieppen, wierpen haer geweer neder en stelden op een loopen, daer op de Javannen moet ende coragie namen sijn met een furij op d'onsse aengevallen, naer datter 5 a 6 van haer doot lagen ende de meste part gevlucht, velden den voorsz luijtenant met een pieck ter neder ende noch een lijffschudt van den Genal Coen genampt Davidt Parre adelborst, voorts noch 6 van d'onsse derlijck gequedts waervan 4 naderhand, te weten 2 Hollanders en 2 Jappanders, gestorven sijn; d'ander twee bequamen, goddanck, wederom.

Inffen hebbe (godt almachtich) genocht te danken, dat met sulcken onervaeren sodatten niet ten krijgh gegaen en was. Ontrent de middach stacken de Javanen de hoofden van den luijtenant ende adelborst Davidt Parre op bambossen ende settense op den hoeck pundt recht over de catte van onsse deftighe starckte, doch namen deselvighe 's anderdachs wederom aff en wirpense in zee".

daerop den Javaen, hem te meerder te weerstellende, d'onse vervolcht en sommigen aff geslagen hebben. Verlooren de Javaenen na extimatie ontrent 5 a 6 man en d'onsen lieten achter den luijtenant voorn. en David Peru adelborst, sonder oock de doode lichamen onderstonden met hun te nemen. Waeren dootlijck gequest 4 persoonen, 2 Nederlanders en twee Japponders die oock mede naderhandt overleden zijn. Ontrent anderhalff ure naer dese hebben die van de stadt de hoofden van voorn. luijtenant en adelborst neffens haer punt, ontrent een slingerworp vant fort, op staecken opgericht, doch sanderdagen smorgens vroech weder aff genomen ende in de riviere geworpen.

t Schieten op d° is niet soo continueerlicke geweest als in de dage voorleden. Oock ist Jacht de Jager in salvo van Jamby gearriveert geladen met 1200 picol peper ende oock de smack met ontrent 70 picol.

Denselven [dag] bij den h[r] Generael ende raedt geconsidereert zijnde, in wat swaricheden alrede gevallen en welcke noch aenstaende mochte zijn, doordien beijde Javaen en Engelsman daer op wt was het fort te ruijeneeren ende E. Comp[e] te beschadigen, soo vele conden, en de schepen aen d'eijlanden Onrust met weijnich volck en gants onversien laegen; de baterije van paep Jan van de Javaenen behouden was; de riviere mochte verleijt ende afgesneden werden; groote schatte beyde inde schepen en fort waeren berustende en wat dies meer waere; is geresolveert de scheepen, soo haest geschiede conde, voort fort ter reede te onbieden, en bij provisie de princepaelste goederen daerinne te schepen, siende voorts wat de tijt soude leeren. Daertoe gecommitteert zijn S[r] de Carpentier, Andries Sourij, S[r] Pieter Dircxse, oppercoopman, om 't selve den cooplieden en schipperen beneffens andre swaricheden als doen meerder geproponeert, voor te dragen en advijs te vernemen. Wert oock geresolveert de H[r] Generael hem selve op de schepen soude transporteren om met couragie en goede ordre d'Engelse wederstant te doen. De Javanen hebben noch een nieuwe baterije gemaeckt suijdelijck het fort neffens Wattingshuijs aen dees sijde de riviere, 't welck niet tegenstaende daerop verscheyde scheuten deden, het niet verhinderen conden [1].

De tijdinge van de aengevangen oorlooge tot Bantam comende,

[1] Volgens Hulsebos' verklaring bij zijn verhoor, lag deze batterij wel ¼ part nader aan het fort dan de eerste.

heeft hem den Coninck aldaer sulcx seer aengetrocken, achtende 't selve aen hem oock gedaen te sijn; sustineerende, soo de victorie van de Hollanders tot Jacatra bevochten werde, het hem en Bantam ten laesten soude geven; daerom oock resolveerde eenich volck tot assistentie te senden, eer selve in sijn landt d'oorloge subject was, versochte verscheijden male d'onse tot paijse en 't affbreeken van de bolwerken voornamelijck degene, die stadtwaerts lage, wilde verstaen; sweerende anders 't selve selfs te onderstaen en te wreecken, alle zijne macht daeraen wagende, opdat niet naderhandt een quader hadde te vreesen. D'Engelse, niet minder als den Coninck de brandtstichtinge ende 't verlies van hunne logie gehoort hebbende, hebben alle middelen voorgewent om revenge te mogen becomen; ten welcken fijne tot verscheijden reijse aen den Coninck aldaer ligentie versochten, onse logie tot Bantam te mogen aentasten ofte in de brant te steken; dan en wilde de Coninck daertoe geen commissie geven. En sijn oock al met ontrent 300 man op de beenen en rontsomme de logie geweest, om t selve werck t effectueren, maer wert van den Coninck verhindert. En alsoo d onse inde selve logie seer swack van volck en derhalve niet machticg waeren hen tegen haer te deffendeeren, versochtense aen den Coninck, haer wilde in sijnne protectie nemen, hem belovende de saecken ten besten gecomen sijnde, tot sijne nadeele niet en soude strecken; t welck de Coninck hen belooft hebbende, heeft terstondt Henderick Jansz,[1] Abram van Uffelen, Jaques Coetely[2] voor hem gecompareert sijnde, t geweer doen afleggen en voorts soo lange gehouden totdat voorts alle het geweer van de Hollanders wt de logie gehaelt en int hoff gebracht is, seggende sulcx alsoo te behooren, soo sij wilde onder sijnne beschermingе schuijlen, verscheyde male hun dreijgende, soo tusschen het fort en den Coninck tot Jakatra geenen peijs getroffen wort, t selve met alle sijn macht wilde wreecken en vergelden. Hij heeft oock terstondt de logie met sijne wachten doen besetten, soo datter niemandt noch wt noch in en mochte, sonder sijn weten en believen, soo datse daer alle genoechsaem gevangen en alle in sijnne hande stonden. Die vant fort hebben t savonds onderstaen

[1] B I zegt: „Hendrick Janssen oppercoopman in Patanien geweest en met verraet van de Engelssen op den Swarte Leuw genomen.

[2] In het eerst uitgegeven dagregister, De Jonge IV p. 147, wordt hij (1 Febr. 1619) abusievelijk Jacques Cortele genoemd.

den brant te stichten inde huijssen neffens paep Jans baterije, doch wert van de Javaenen terstont geblust.

Adij 26 dito 't Jacht Hollandia op de rede leggende heeft door ordre van den hr Generael aengehaelt 2 chinese joncken, die aldaer geanckert lagen, toecomende Watting, chinees. Bequamen daer wt 15 Chineesen ende een vrouw [1], welcke oock int fort ende aent arbeyden gestelt zijn, met belofte ter gelegener tijt weder soude mogen vertrecken. Wert daer niet sonders gevonden dan alleenlijck een weynich was en swavel. Dese dach is van beyde sijden niet geheel veel geschooten, te meer vant forts sijde, omdat seer besich waeren met eenighe borstweringe en alle sints schootvrij te maken.

Adij 27 de wert alle het volck int fort gemonstert [2] ende in vier sergantschappen verdeelt, daer van de helfte soude haere corte garde [3] hebben opt huijs Nassouwe ende d'ander helfte opt huijs Maurittius, om also in ordre en allesins gereet te sijn tegen den aenloop der vijanden, die onstaen mochten. Gevonden sterck te sijn 240 geweir dragende persoonen, te weten 160 Duijtsen, 80 swerten, soo Christenen als mooren [4] en heijdenen, ende in alles groot en cleijne met vrouwen en kinderen ontrent de 350 sielen.

Dien selven dach wert wederom een Chinese jampan aengehaelt, daer wt 5 Chineesen bequamen, die alle mede beneffens d'anderen, int fort gebracht ende aen 't aert dragen geordineert sijn. Men begon oock op de de seepunt met eerde op te vullen, sijnde sulckx heel noodigh om den vijants baterije op Paep Jans meerder affbreuck te doen; de catte wiert met een houte cappe voor vier en regen bedect, en andre wercken meer wierden, soo ver als mogelick was, gevordert. De schepen aent eylandt Onrust dede mede vast alle neersticheijt om op stroom te geraecken, d'eene d'anderen getrouwelick helpende.

Van de onsen is altemet een schoote op Wattings bolwerck

[1] Dit zijn de 16 Chineezen, van welke Hootink spreekt; zie p. 548 van zijn meergenoemd opstel.

[2] B I zegt: „gemonstert ende in twee troepen verdeelt, daer van de half op het oude huijs Nassou ende d'ander half op thuijs Mauritius ordonerde; over d'een helf commandeerde ick ende d'ander helft den oppercoopman Carpentier".

[3] Corps de garde, wachthuis.

[4] B I voegt in: „die noodt haer leven geweer gehandelt hadden", en laat weg „heijdenen".

gedaen, op hoope hun het wercken te verhinderen, dan dede weynich baets, dewijle de nacht haer beter was dan den dach. En alsoo de Javanen ontrent 7 oft 8 dagen voor den oorloge de riviere met paelen beslooten hadden ende die van 't fort daer door verhindert conden werden bequamelijck haer goederen wt te schepen, hebben 't 'savons in stillicheijt en perijckel de selve geopent ende de paelen wt getrocken [1]. De Javanen, geruchte horende, hebben te laesten 3 schooten gedaen, dan niemant geraect, soo dat se vertrocken; doch was soo vele gedaen, dat in 't wt en in vaeren geen verhinderinge van naute meer en hadde. Ende alsoo verstaen wert, d'Engelse met alle hun macht gesint waeren van Bantam na Jacatra te vertrecken om alle de schepen van de Hollanders aen te tasten ende te ruijneren, en sijn noch geen goederen in de scheepen gebracht, te meer omdat oock de scheepen met costelijcke scheepen [2] waeren vervult en men oock niet sekerlijcke conde oordeelen, waer het cappetael best soude versorcht sijn en nodich was d'Engelsche tegen te gaen. Den selven sterff Joost Grendel, ondercoopman, den 23 gequest zijnde, [3] ende Tomas Claesz. huijstimmerman, mede den 25 aen paep Jans baterije gesteecken sijnde.

Adij 28 en 29 isser van beyde sijde weynich geschooten, dan elck hielt hem vast besich sijn plaetse te verstercken. Na den middach sijn onse [4] schepen op de rede voort fort vant eijlant Onrust gecomen in sulcke haest, dat daer soo aen lant als int water gelaten hebben 8 stucken geschuts, ontrent 20 anckers, 200 swalpen ende goede partije sapponhout, [5] twee touwen en een groote menichte cromhouten, eenige plancken ende ander rommelinge meer; oock de groote galeije, t jacht de Halve Maen ende een Javaense jonck, voor Japara verovert; welck galleije en jacht corte daer naer van d'Engelse verbrant, t geschut genomen en aen den Coninck van Bantam verschoncke is. Savonts zijn oock 11 engelse schepen int gesichte van Jacatra

[1] Van der Chijs p. 61 zegt, dat dit opruimen der palen geschiedde op een niet bekenden tijd tusschen 25 en 29 December, en Camphuis meldt den datum niet.

[2] Schrijffout, bedoeld is „waren".

[3] Hem waren „beyde de hielen", door een vier pondskogel afgeschoten.

[4] B I voegt in: 7.

[5] Sapanhout. De schepen kwamen ten 29sten 's middags ter reede even als de Engelsche. Verg. De Jonge IV p. 125.

gecomen, en aldaer dien nacht geanckert. De vrienden van Bantam hadden sint het nemen van de Swerte Leeuw alle tijt prauwen in de Strate van Sondae gezonden, om de scheepen van het vaderlandt van de aengevangen oorloge t advijsseren, dan is daer naer van den Coninck van Bantam verboden geworden, soo dat geen prauwen meer becomen en conden. Des avonts ontrent den 10 uren heeft de vijant van sijn catte wt de stadt 3 onversiensche scheuten gedaen, daer van d eene ginck recht door de camer ende de gewoonlijcke sitplaetse van de E. H^r^ Generael; d'andren tegens onse catte, daer van twee man gequest wert. Van dese tijt aff werden van de Javanen geen meer perticuliere scheuten gedaen, maar schietende, loste alle hun stucken gelijck, en onderhielden dan een goede wijle; alsoo tot 3 a vier male daegs, en overmits de gemeij[n]licke gebeurde, [ter tijt als men de gebeden deden ofte aen de maeltijt saten, wert geordonneert de clocke niet te luijden, en door een ander teecken t volk tsamen te roepen.

Adij 30 dito sijn sommige scheepen sonder ordre en advijs t seyl gegaen om d'Engelse tegen te loopen, maer sijn, soo door contrarij wint en een scheute vant fort gedaen, wederom geanckert. Bij den raedt overdacht synde, niettegenstaende op 25 gearesteert was, in gevalle de saken ten quasten wilde, t volck en alles naer vermogen te lichten en fort te verlaten, om des te stercker d'Engelse te mogen rescontreeren; wat quaet en discere wt hetselve soude mogen ontstaen, van ydele drygementen sulcx aen te gaen, en wat aen te mercken. Doen voorgestelt ende gedelibereert wert, is geresolveert d'Engelsche schepen naerder te verwagten en ondertusschen een tocht op paep Jans baterije te doen, om den vijant van daer te slaen, de riviere vry te maken, om soo des noodich waere, de goederen bequamelyck wt te mogen voeren. Dan wert door sien comen en naderen van d'Engelsche scheepen verhindert, gelijck ook des Comp^s^ goederen ende het volck te lichten; soodat genootsaect waere de saecke over een ander sijde te wenden. Wert derhalve, ook te meer de wijle d'Engelsche de bloetvlagge wt gesteecken hadden, geresolveert, dat de geordineerde van 25 dato haar ijder in haer schepen soude transporteren om d'Engelse te rescontreeren, soo als den tijt dan soude leeren [1]. En omme het volck des te

[1] B I vervolgt: „Ende om het volck vant fort ofte loogie dies te meer in ordre ende couragi te houden wirdt den Radt andermael vergadert om wie

meer in ordre te houden en te couragieren, werden tot overhoofden gestelt en geauthoriseert Pieter van den Broeck, commandeur, Pieter van Rey, Jan van Gorcom [1] cappn, Abram Strycker, luijtenant, gevende met eenen d'E. Hr Generael int openbaer te kennen, hoe hem nu d'Engelsen vijant van de vereenichde Compa hadden verclaert en derhalven gants nodich en goedt gevonden ware, hem selve t schepen te begeven om den standt van de Compa naer vermogen te secoureeren; ende maende oock alle omstanderen, haer als getrouw en vrome lieden cloeckelijcke haer devoir te doen, en alles ten beste comende, haer soude met goede avanse bedencken; daerop eendrachtelijck geroepen wert, daertou seer wel gesint te sijn, wenschende alsoo met eenen malcanderen geluck en voorspoet. Den Hr Generael, alsoo sijn affscheijt nemende, is des avonts vergeselschap met Pieter de Carpentier, Andries Sourij, Jaques Lefebre, Pieter Dircse en ontrent 20 matroosen met hem, en dat secretelijck [vertrocken] sonder de Javaen ergens affwiste.

Op dato zijn door den Coninck van Bantam tot assistentie van de Coninck Jacatra gesonden en vertrocken 4000 Javanen, daer beneffens noch 8000 gereet gemaeckt werden, omme des nodich synde haestelijck te enbarqueren; de Coningen alsoo rondelijck gesint sijnde, de ruijne vant fort te beneerstigen, niettegenstaende het oock sonder haer selffs groote schade niet en conde geschieden.

Adij ulto do 's morgens ontrent 2 uren voor dach is noch wt het fort versonden een boot met 4 kisten contant, om int Jacht Cleen Hollandia gescheept en naer Amboijna versonden te worden. Den Javaen, 't gerucht van wt varen hoorende, hebben 2 schooten van paep Jans baterije daernaer gedaen, doch niemandt geraect. Van de onse is wederom van gelijcken geschiet.

---

voor hooft op het fort in apsentie van den E. Heer Genal soude blijven.

Inffen wirdt bij de EdelHeer Gouvr Genal Jan Pieterssen Coen ende den presenten Raedt goedgevonden, dat ick voor commandeur ende overhooft met den oppercoopman Pieter van Raij mijn segonde persoon, ende den sturman van den Gouden Leuw voor cappitijn over de soldaten soude blijven, soodat de E. Heer Genal voor sijn vertreck mij noch voor Commandeur, Pieter van Ray voor oppercoopman en Jan van Gorcum voor cappitijn ende Abraham Strijcker voor luijtenant geautoriseert heeft; in oppenbaher en idereen gevracht, offse mij daer voor erkenning wilde sworen altsamen met mij te leven ende starven gaff, voorts de Heer Genal int oppenbaer met een deftige orasi verhalde, hoo de Engelsen" enz.

[1] Jan Jansz van Broekom of Brouckom, gezegd van Gorkum.

Metten dach zijn d'onse met haer schepen als d'oude Sonne, [1] den Engel, t Wapen van Amsterdam, Delft, [2] de Goude Leeuw, de Valck ende Jaeger van de reede voor Jacatra onder seijl gegaen ende naer d'Engelse vloote toe geloopen sijnde, in als sterck 500 sielen, daer onder mede sijn gereeckent de siecken vant eijlandt, ende ontrent 20 negros als Japonners, blyvende ontrent 400 hondert weerbaer mannen.

D'Engelse bestonden wt elff schepen te weten: de Mane, den Eenhoorn, de Gift, de Pepercoren, de Swarte Leeuw, de Samsom, den Touras ende 't jacht de Roos [3]. Daer onder waren 2 admiraels, 2 vice admiraels ende 2 schoute bij nachte. De weynichte van hun volck conde niet te weten krijgen; dan mede verstaen, datse seer swack van volck waren. D'onse liepen soo na bij den wint als doenlijck was, dan conde de Engelsche schepen niet beseylen, soo datse het een stuck weechs beneden haer geset hebben; en siende de bloetvlagge van haer sijde waeijen, hebben d'onse oock haer wt gesmeten. Ontrent 2 uren naer den middach is d'Engelse vloote ontrent een gootelincx schoote op ons affgecomen en haer merseyls gestreecken hebben, hielden bij en hebbent daer weder geset, sendende een trompetter op d'onse aff; de welcke, gehoort sijnde, eyste wt den naem van d'admiral Thomas Dael onse geheele vloote op, op luijde in duijsche sprake wt roepende, dat d'onse haere compangie seer groote schade gedaen hadden, hun volck gevangen hielden ende van armoeden lieten vergaen; ende dat se derhalven gecomen waeren om sulcx te repenseren, ende bij aldien niet opgeven wilden, d'onse met gewelt soude aentasten; ende soo goedtwillich opgeven wilde, sy d'onse goet tractement doen, ende niemant sijne maentgelden verliesen, maer alles ten vollen betaelt soude worden. Item segt uwen Generael Jan Pietersz Coen, dat hij bij mij den Admirael aen boort comt, ofte soo hij niet comen en wilt, soo segt hem, dat

[1] B I segt: „daer de E. Heer Genel selven op was, omdat seer costelijck geladen joncke van Patannen gecommen was, 't schip Delft, volladen naer 't patria, ens. alt samen costelijck ende rijck geladen onder sijl met een deftige courage gegaen naer de Engelsse vloodt sijnde".

[2] Of „de Duyvell van Delff"? Verg. o. a. De Jonge p. 152.

[3] Purchas, Ed. 1905, Dl IV p. 540 en Dl V p. 12 noemt de volgende schepen: Moone, Unicorne, Gift, Peppercorne, Swarte Leeuw, Samsom, Thomas, Rose, Globe en Bee, onder Sir Thomas Dale en Martin Pring.

B I noemt: „de Maen, de Gieft, den Eenhooren, de Samson, Pepercorn, Glooh, de Cloof, den Touras, de Roos, de Bie met den Swerten Leuw".

hij een Jesuijt is, met veel andre onreijnde redenen meer, waer op van des Generaels wegen geantwoort, seght uwen Admirael soo hij de Swarte Leeuw niet weder en geeft, dat ons met gewelt weder revenseren sullen; is hier mede doorgegaen. Int ondergaen van de sonne isser een zeijl tseewaerts om de west gesien, gelijck mede een boot met een smackseyl, komende op d'onse aff, daer naer toe d'Engelse met verscheijde boots sijn gevaere. Denselfden wert by de punt fort een van des vijants stucken, staende op hun catte wt de zepaerden de trompe schadeloos geschoote, dan wert eerlange een ander in plaetse gestelt. 't Jacht Hollandia is naer Amboijna vertrocken met advijs van de gelegentheyt en stant de saecke ende oorloge alhier. De vrienden van Bantam hebben met advijs van den Coninck aldaer naer Jacatra gesonden Cornelis Houbraecquen,[1] om met die vant fort van vrede te spreecken, te wijl bij den Coninck en oock de vrienden en Comptoir aldaer seer veel aengelegen is; doch en is int fort niet gecompareert, maer door den Coninck van Jacatra opgehouden. D'onse niet connende te sprake comende, is by advijs van de Coninck ten laesten derwaerts vertrocken.

Primo Januarijo, anno 1619. D'onse vermoedende, dat het gesiene zeijl van gisteren moste t schip Bergerboot zijn, van Jambij herwaerts comende, hebben smorgens vroeg, de wint wat landelick zijnde, haer ankers gelicht, loopende ten naesten bij dwers op de Engelsche vloote om boven wint te coomen en t Bergerboot te salveren. D'Engelsse, d'onse siende aencomen, hebben oock seyl gemaeckt, en also de bovenste geen tijt en hadden om hunne anckers te lichten, hebben tot 5 toe hunne touwen affgecapt ende de anckers laten staen, loopende voor de wint naer de laeste toe. Eene van hun vice admiraels, recht door d'onse overlopende, hadde seer lichtelijck te becomen geweest, sonder dattet van de andere hadde connen belet worden, soo d'onse slechts ten rechten haere intentie hadde geweten [2]. D'onse cregen doen tertijt de louff en hebben ontrent den middach met den anderen bij Ontang Java geset. Op d° is

[1] Cornelis Houbraken.

[2] B I segt daaromtrent: „In somma tschip den Eenhooren dat jonckx onder sijl geraeckten moste per fors voor onsse schepen over loopen, soodat sydt genochsaam verovert souden gehadt hebben, maer de Heer Gen[nl] wilde den eersten slach niet geven".

oock mede t fregat Zelon [1] van Succedane, gants van geen swarichheit wetende, ghecargeert met een costelicke partij dijamanten, gearriveert, die oock met groot perijckel aen landt en int fort werden gebracht. Des snachs daerna hebben die Javanen de jonck van Watting, die bij d'onse den 26 aengehaelt was, in de brandt gesteecke, sonder dat bij die vant fort belet con werde. Ontrent desen tijt quam een geruchte, hoe dat d'onse in Androgierij vande inwoonders vermoort ende de compangies goederen alle geplundert waeren; doch wert naderhandt verstaen, sien een Javaens ende Engels pratie geweest is. Den selfden sterff Samel Kint, commandeur geweest op t fort Geldria op Pallicatte [2]; wert met een goede statie binnen t fort ter aerde gebracht.

Den 2 d'onse wederom t schip Bergerboot t seewaerts dwers door d' Engelsche vloot gesien hebbende, sijn voor de wint derwaerts geloopen; dan also t schip Delft aende grond geraecte, waeren d'onse genootsaeckt wederom te setten. t Selve schip door hulpe van de andere weder van de gront gecomen sijnde, hebben wederom seijl gemaeckt, loopende beneden d'Engelse vloote naer t schip Bergerboot als vooren; d'welck d'Engelse siende, sijn met hun elff schepen, daer onder oock de Swerte Leeuw eene was, ontrent smorgens ten 10 uren op d'onsse affgecomen en binnen schoot zijnde, heeft den Engelsche Generael datelick met scherp op schip d'Oude Sonne, die de vlagge voerde geschooten. Eer men wt de Sonne wederom schoot, wert een weynich vertoeff, doordien geacht noch wat te veer van malcanderen te sijn; dan alsoo den Engelsche Generael wederom te naeste bij liep, waer over d'onse, in de lije sijnde, niet nader conde comen, hebben hem van verre met scherp geantwoort, en hij wederom op d'onse schietende, deede d'anderen Engelse t beste mede op onse volgende scheepen, gelijck oock d'onse deeden op haer, en is alsoo den slach aengegaen van weder zijden gereedichlijck op malcanderen schietend, gedurende zulcx ontrent 3 uren lang. 't Schip Bergerboot ondertusschen onse vlagge kennende, is naer de vloote toegeloopen,

[1] B I vermeldt de aankomst van het jacht Ceylon als volgt: „Tegens den avont is het jacht Selon, door mij op de custe van Indien verovert, hier van Soccodanna met party diamanten te rede gecommen, sonder int minste van eenighe swaricheit te weten; onder de diamanten wasser een van 16 caraet".

[2] Samuel Kint was met van den Broecke van Masulipatam gekomen.

alsoo dat tegen den avont bij de schepen gecomen is, seggende sijn sloepe over 2 dagen naer d'eijlanden gesonden hadden, maer in de hande van de Engelsche was gevallen. De schepen van beyde sijde sijn niet weynich getroffen. D'Engelsche scheenen niet veel lust te hebben om abordeeren, want, boven wint zijnde, dede niet anders dan aff en aenhouden. Sijn dien dach in de Hollantsche vloote ontrent 50 vaeten cruijts verschooten, sijnde een derde paert van alle t gene bij hun hadden. D'onse verlooren in de slach 8 man en hadde 15 gequeste gecregen, daervan naderhandt noch eenige gestorven zijn. Wat schade en verlies d'Engelsche geleden hebben en is niet openbaer gewerden. Des avonts hebben beyde ontrent de wal geset. D'Engelse hebben in den slach onse gevangene van de Swerten Leeuw becomen, gedwongen haer int regeeren vant schut en seijlen te helpen, stellende bij hun eenige Japonneesen met de bloote geweijre, die hun instantelicke aendreven, dreijgende soo eenichsins versuijmich ofte onwillich waeren, datelick te doorcappen ende om t leven te brengen.

Op dato is wttet fort dien dach een schoot acht of 10 op de stadt gedaen, sonder ijets in eenen dach 2 ofte 3 verricht te hebben. Den selven sterff Jacob Engelbrechtse, bosschieter, met onse eygen geschut versuijmt ende verongeluct sijnde.

Den 3 smorgens hebben d'Engelse noch 3 schepen, namentlick Jems, de Hont ende t Jacht Britten [1] bij haere vloote ter assistentie gecregen, soo dats als doen waeren 14 int getal, ende alsoo d'onse maer 8 int getalle waere, soo groot als cleene, en derde part van hun cruijt alreede hadde verschooten en de rest in 3 a 4 uren, soo de strijt heftich waere, oock machtich waeren te continueren, rijcke geladen scheepen te perijckeleteren hadden; oock hun niet bestant vindende d'Engelse vloote te verslaen, eenige reddeloose ende gants onbeseijlt waeren, en oock in bedeckinge [2] gebracht de groote macht vande Engelse, soo tegenwoordich als noch tot Bantam zijn, ende oock toecomende hadden, ten laeste oock omdat vande d'Engelsche vloote seer sterck vervolcht waere, alsoo dat gene gelegentheijt en hadden omme met de raden vant fort te spreecken, wat hun mede in desen swaren stant den dienst vande generaele

[1] B I zegt: „de Clijne Jems, den Hondt ende tjacht Britton". (Purchas V p. 13 „the little James, the Hound and the Francois".)

[2] Lees: „bedenckinge".

Compa geradenste dachte, zijn eijntelick geresolveert om niet geheel int perijckel te stellen, met de geheele floot naer Amboijna toe te loopen, en de ganse macht aldaer bij een te verzamen, ende met den aldereersten weder herwaerts te keren. 't Welck oock geschiet ende naer gecomen is tot groote discouragie van degeenen, die binnent fort waeren, ende den aenstaende macht vande vijanden te verwachten hebben, niet en conden retireren.

Wt de vloote is een saloupe aent fort gesonden [1] met advijs van tgeene tusschen d'onse en d'Engelsche gepasseert waere, mede met ordre aende Commandeur van den Broeck de plaetse soo lange te behouden als t mogelick soude zijn; den moet niet verlooren te geven, maer couragie te behouden, goede ordre te houden en stelle; eere te bedrachten; de provisie, boecken ende pampiere opt raetsaemste te bewaeren; daerbij doende in gevalle t welck Godt verhoede t fort niet langer en conde behouden, men soude sien met de Engelse oft den Coninck van Jacatra te contracteren, ende de pampiere tijtelick verbranden om in geene vreemde hande te geraecken; doch sustineerde beeter ware, in sulcken gevalle, t'fort aende Engelsche dan aen de Javaen over te geven; beloovende, hoewel nu genootsaeck was innewaerts aen te loopen, met de naeste gelegentheijt t haerder onset met de gantsche macht wederom te keeren.

t Vergat Ceilon, siende de vloote alsoo voorbij de reede loopen, stellende haer coers om d' oost en mede d'Engelse vloot hun naer jaegende, is sonder ordre te hebben, sijn ancker lichtende, hun naegeloopen ende in de vloote begeven, niet sonder groote perijckel de selve achterhaelt hebbende. D'Engelsche hebbent onder noordoost t eylandt int gesichte vant fort geset. Op dato zijn van Bantam tot Jacatra voor ancker gearriveert 30 Javaense prauwen ende in yder 60 a 70 man, t welck vant fort niet conde belet worden. Den selven sterf

[1] B.I: „ende tseijl gegaen sijn, loopende verbij het fort. De E. Heer Genal sondt mij een sloep uydt de vloodt thoe met 8 man, 8 vatten cruijdt en een missive van sijn handt, waerin gementiont stont, watter tusschen onsseende Engelsse vloodt int sleen gepassert was; voorts ons couragie gevende met belofte, dat hij maer in der haste inwarts aen ginck om aldaer de macht te vergaderen ende ons spoedich commen assisteren".

Cornelis Everts Span, adelborst, en Wm Ley, soldaet, op 25 pass. voor paep Jans baterie gequest sijnde.

Adij 4 do [1] met den dach hebben d Engelsche t geschut, volck ende reste wt eenen van haer jachten gelicht; hebben 'tselve in de brandt gesteken. Scheen te comen wt vreese d'onse haer revengie noch soude soecken, ende t selve niet wel door lecheyt boven t water te houden was.

Bij d'onse wert andermaele in deliberatie getrocke, oftet beter waere naert fort te loopen, dan alsoo t selve te begeven ende veel lieden de monden te oopenen, oock oft het geraden was hunne scheepen te verdeijlen; sommige t seewaerts om d'Engelsche hier ofte daer verspreijt te overvallen ofte te verhinderen, ende t fort soo veel seecoers te doen als de tijt ende macht soude willen lijden; maer wert geresolveert als vooren naer Amboijna te loopen ende de geheele macht bijeen versamen en in haest weder keeren.

De Javaen op dato heeft wat heftiger op t fort beginnen te schieten als wel in de voorgaende 8 ofte 10 dagen, presumeerende de Hollantse scheepen meest machteloos gevochten te zijn. Naer den middach sijn de Engelse van t voorgaende eijlandt tseijl gegaen, ende hebbe op de rede vant fort geset tot den 12 dito. t Bolwerck genaempt Wattings baterije, liggende zuijdelicker achter t huijs Nassauw, nu sterck opgemaeckt zijnde, is met 3 stucken beplant, daer mede veele quaets op t out huijs hebben gedaen en op den toorn, als oock met musquetten dickwils flankerende.

Adij 5 dito dootgeschoten Frans Cornelissen, t soonken van schipper Cornelis Fransen. [2] D'onse sijn oock seer neerstich geweest haer met aerde van binnen te verstercken, siende den vijant dagelicks meer ende meer baterien en sterckten opwerpen en t geschut te velde gebrachten; voornamentlick arbeijden seer om de revier punt leggende aen t noorteynde van 't nieuwe

[1] Hier begint het door De Jonge (IV p. 188), gepubliceerde journaal.

[2] B I vervolgt: „Denselven dach liedt ick aen het bollwerck vande revier dat maer met swalpen versien was, met aerde vollen; onder tusschen spelden wij aen weersijden met groff schudt om malcander de wercken soo veel mogelijck te verhinderen. Ick sondt twee wachhalssen van ons volck snachs naer het papen quartier aen d'oversijde van de revier omme te sien off sij de huijssen in brandt conden steeken, opdat wadt uijdt sicht mochten crijgen; staecken maer 7 a 8 huijsaen in brandt, om datse den vijandt gewaer wirden".

huijs hooch op te vullen, daer het geschut te vooren alleen op d'aerde gestaen ende met simpelen swalpen affgeschut hadde geweest, te meer om door de vyants baterije op paep Janshouck t geheele fort gans onvrij gehouden ende dickwils binnen op d'aerde nederschooten wert, ondertusschen met groff schut somtijts op den anderen speelende, soeckende ider des anderen werck soo veel te verhinderen als immers conden. Op dato wierden door die vant fort andermael eenige Javaensche huijssen over de rivier ontrent paep Jans bolwerck aen brant gesteecken, dan en wilde naer weynich niet succedeeren.

Adij 6 d^e^ naer middernacht sagen van t fort van d'Engelsche vloot een schip in de brant gecomen was, vermeynnende sommige dattet een van de Engelse schepen moste zijn, dat by hun gesloopt, verlaete oft andersins by ongeluck in den brant geraect; was t Schip den Swerten Leuw, dat voor desen bij hen op de reede voor Bantam aengeslagen is. [1] t Schip hadde noch in sijn volle lading, gelijck wt Japon en Patana was affgescheept. D'Engelse hadden stellinge voorgenomen ende al geordineert 'sdaechs daeraen te lossen, maer is haer misluckt doordien t wert van hun eygen volck, droncken sijnde, met de kaerse beneden int ruyme gingen om den arack vaete te besnuffelen; hebben oversulcx de wiecke [2] verlooren ende den arack laeten over al loopen, ende verbaest sijnde, lieten de kaers wt de handt vallen, en is alsoo den brant veroorsaeckt, sonder datter ijets dan alleen twelck, ende dat met groot peryckel, van schut en cruijt gesalveert conde werden; voorwaer soo 't schijnt een rechtveerdighe vergeldinge, t genomen soo subytelick te verliesen. Diegeene door welcke den brant veroorsaeckt is syn rejusticeert ende aen de boegspriet opgehangen. [3]

Denselfden dito syn weder over de rivier naer paep Jans

[1] Uit B II zou men opmaken en is dan ook door Van der Chijs p. 75 opgemaakt, dat de Swarte Leeuw in den nacht van 3 op 4 Januari verbrandde.

B I komt overeen met het bovenstaande, en zegt: „Den 6 ditto naer middernacht sagen wij van fort een engels schip in haere vloodt in brandt, verstonden naderhandt het den Swarten Leuw met sijn volle ladinghe was, diese voor Bantam met veraderij van ons geeregen hadden".

[2] Wiecke = zwik, prop van het zwikgat.

[3] Owen Bodman (21 Mei 1619 Oude stijl = 31 Mei nieuwe) tusschen Poeloe Bési en Krakatau. Purchas 1905, Dl. IV p. 542.

baterye[1] 10 a 12 huijsen in den brant gesteecken, doch als voore en wilde niet naer voornemen ghelucken.[2] Op dato onder anderen met een groot stuck in de stadt op de passaer schietende, hebben een van des Coninckx bijvrouwen dwers door int midden ontwee ende oock een ander de hant af gheschooten. Door t gheduerich arbeyden der vijanden van buijten, t welck door d' overvloet van volck en materialen seer succedeerde, wart vast ['t] fort hoe langher hoe meerder benaeut. Beyde die van Bantam ende Jacatra verboode de haere enighe brieven oft tijdingen over te brengen, alsoo dat die van Bantam ende die van 't fort in langen niet van malcanderen geen rapporten ofte iets te weeten souden becomen, soo dat verscheyden mael hondert, 150 ende 200 R. gegeven is voor eenen brief int fort, en antwoort wederom tot Bantem te brengen. Veel mael syn de mesiven op ghehouden, oock dicwils geopent en nimmermeer ten rechten gecomen; op andere tyden wederom ghesonden, alle t welck syne swaericheyt causeerde.

[3] Adij 8 d[o] sterf Tomas Joosten en Stuijtelingh, beyde soldaten.

---

[1] Van hier af is het Manuscript met een andere hand geschreven.

[2] B I zegt: „'Savons sondt ick wederom een Japponder over de revier om de resterende huijssen op den hoeck van de revier in brandt te stecken, daer maer 10 a 12 huijssen van verbranden, doordien van de Javanen uijdt gebludts wirden".

[3] B I geeft: „Den 8 ditto wirt een adelborst genaempt Hans Vervach de kin met een groff ijsër afl geschooten, waer van corts naderhandt gestorven is. Denselven dach wirden daer 3 schooten door de Heer Gen[als] cammer en sijn coij geschooten, resolvierden van doen vortaen beneden metter woon te gaen omdat niet veel volckx gemissen en conden, ende 't wijnich te rade houden, alsoo alle nacht met leech waater opservierdt onsse legger vol waater te houden sijnde de Javanen op t jonckste gewaer geworden, sochten t selvighe ons uijdt het verbrant Engels huijs met muschetten te beletten, dan omdat daer gestadich een parij muschettiers op verdich hilt, die wederom daer op liet sargieren, somtijds oock met een groff stuck oft twee, verlieten t selve ende stelden op loopen.

Den 9, 10, tot den 11[en] ditto aen wedersijden dapper donde gewoest onsse batterien te verstarcken, schooten somtijds een schoodt off twee op des vijandts batterije; al wat wij by dagh onstucken schooten, wirdter 's nachts wederom gemackt ende gerepareert. Wij waren daerenboven nach en dach donde om het puntien aen het oudt huijs bij Carpentier cammer, die den 24[e] ditto begonnen hadde; voor middach liedt ick naer haer missigidt oft tempel schieten, omdat het haeren Sondach was ende recht op den tijdt aff sermon doen; de coegel ginck door de cap van den tempel, soo de priester just met een splinter in

Den 9 d^e Hans Vervack, adel^b, geschooten. Wirden oock den selve 3 grove schooten ghedaen door de slaepcamer van E. H^r Generael ende door de predickstoel, bij den selve op de groote saele opgerecht. Begonden hen oock de Javanen des snachs te begeven in de afgebranden toren van de Engelse logie, staende een steenworp recht tegen over het fort, daerwt des nachts met musquetten de waterhaelders seer verhinderde; doch door verscheyden scheuten groff geschut, daerop gelost, syn geruymt en van daer hen achterwaerts naer t bos begeven, ende aldaer begonnen een baterij op te werpen, t welk van t fort wel beschoten doch niet conde verhindert worden. Wttet fort sijn oock verscheyde scheuten ghedaen op Wattingh batterije, laghen achter 't oude huijs; doch wat ghebroocken oft stucken gheschooten wart, is des nachs weder op gemact.

De onse tot Bantam sijn, als gheseyt is, soo naeu van des Coninckx volck bewaert, datse noch wt, noch in de lodsij conde comen, tensij met weeten van de wachten en alsoo ghenochsaem in de handen van den Coninck stonden. Daer wert ook verscheyden mael bij den adel voorgeslagen, haer te vermoorden en om t leven te brengen, dan soot geruchte ginck, wert door Gabangh telcken mael tegen gehouden. D' Engelse oock deden oock soo vele quaets, als immers conden; soeckende alle occasie en gelegentheijt om het fort te beschadigen; dan met de Conninck noch niet vereenicht synde en conde niets sonders verrichten. Hebben oock van den Coninck tot Banten eenich cruyt te coop ofte mogen macken versocht, dan is bij den Coninck niet geconsenteert.

Ady 11 d^e op des stadts tempel schietende, hebben den priester sijnen eenen arm door een gevloogen splinter afgeschooten, daer af in corte dage daer naer is ghestorven.

---

sijnnen arm geraekt wirdt, gelijck wij naderhandt verstonden, ende corts daer van gestorven.

Den 12^en ditto stirff Joost de Hasse soldaet. Daer wirdt een soldaet denselven dach met een iser van 4 ℔, op het secret sittende, door sijn hooft geschooten waer van corts daer naer oock gestorven is.

Den 13^en op een sondach s morgens, naer datt de op alle de 4 punten schuit geplandt was [B II: „soo 't vierde puntjen aent Huys Nassouw voltoyt was"] liedt ick metten sonnenopganck op ider pundt een nieuwe vendel oprechten ende van ider pladts het geschudt, dat de stadt beschinnen con, rontsom daer op afschieten tot een teecken, dat nu de platsen deffencief genoech voor een aen loop waeren".

Adij 12 d° sterf Joos de Hase, soldaet. Een van de Engelse schepen, 't ancker-ghelicht hebbende, is tseyl gegaen, stellende zijnen cors t'seewart.

Ady 13 d° 's morgens ontrent 2 uren voor sonnen opganck hebben de Javanen hun verstout een fergadt [1] van onder het fort naer de stadt te halen, twelck d'onse, gewaer worde, meynden sulcx te verhinderen, dan was bij de swarte soo vast gemaeckt, dat se, binnens haer muere staende, tselve sonder perijckel naer haer trocken, soo dat van de catte met een grof gheschut dwers door schooten, en alsoo tusschen beyde ghesoncken is. Met den dach werden op ider punt nieue vendelen op gesteecken en met eenen gelost alle de stucken, daermede de stadt ofte vijants wercken conden begaen en een van d'edellieden gematteert [2] hebben. Dit, soo sij naderhant verclaert, hadde beijde de meeste ende minste meerder vreese onder hen gebracht dan noch oyt geschiet was. Van dese tijt af hebben de Javanen verscheyde brieven hijer ende daer om het fort bij nachte aengeslagen en aen stockgens opgerecht, daer van den 14 d° twee van onse sijn gevonden, dan vermits in Maleijtse letteren [3] geschreven waren en conde van niemant in 't fort ghelesen ofte verstaen woorde [4]; dan wart gemerckt ende gextimeert van den Cooninck ofte ten minste bij sijne kennisse opgesteecken waeren, daeromme goet gevonden wert in Chineesche tale, door dien geen nader gelegentheijt en hadde aen den Coninck te ombieden, dat soo iets begeerde, tselve en sijn meeninghe in Chinnessche taele te laten weeten, ofte andersints jmant van de sijne met een wit vandelken voor 't fort soude senden, men hem in alles antwoort soude geven; welcke Sinneeschen brief een stuck weechs buyten 't fort aen eenen stock mede met een wit vaendelken wart geplant, ende des naemiddachs door een Javaen afghehaelt en voor den Coninck int hof ghebracht wert. Tegen den avont is de schriver van de sabander met een wit vandelken voort 't foort gecomen, versockende met hen wt Conincx name te sprecken, mede

[1] B II zegt: „de galleij".

[2] „Matar", Port., Sp. = dooden

[3] B I zegt: „int Malley's geschreven"; B II „in Javaens geschreven."

[4] B I voegt in: dan alle[e]n de cockx vrouw verstont sommighe woorden, diesse selff las; daer nijt ordelden dat van den Conninck ofte ten minsten bij sijnen kennisse geschreven en opgerecht waeren.

brengende eenen nieuwen brief int Maleyts voor den Coninck gheschreven. Alle het volck int gheweer geweest synde, is binnen 't fort ghehaelt, [1] en heeft aldaer de mede ghebrachte, als de 2 andere becomen brieven gelesen en vertalt, van de dewelcke de somma was, dat den Coninck soo 't moghelijck was ende Hollanders daertoe verstaen wilde, sochte in vrede te leven ende alles weeder in de vooriche stant te stellen; daerop die van 't fort te antwoorde gaven, datse behoudens 't fort gerechticheijt even het selfde ende niet anders sochte, soo sulcx alles sonder bedroch en listicheijt soude connen gheschieden; daerop hij weder vertrock, seggende wyder daer van met den Coninck te willen spreecken en op morgen nader bescheyt brengen. Terstont is binnen 't fort een vttematen groote verhandelingen en blijschap aent volck bemerct: en oock de Javanen liepen met groote menichten op de mueren, begonden met praeuen te varen ende haer alome buijten te begeven; dan, alsoo het getal des te veele wirt, die in de afgebrande quartijer 't eene en het ander begonden op te graven en te socken, oock cijckers ende gapers bij menichte te voorschyn ende te nae bij het fort te comen, sijn ten laste gewaerschout te vertrecken, off anders daer inne gheschooten soude werden. En alsoo sulckx niet en mocht helpen en tot verscheyden reijs hem toegeropen wert, is ten lasten eene van Coninckx wegen weder inde stadt gecomen, presenteerde met 4 man daer dien nacht de wacht te houden, om de Javanen van de heyningh te keeren; doch wert afgeslagen en onnodich geacht, ende aengeseyt alle het volck soude doen vertrecken, eer eenich ongeval daerover mochte ontstaen, t welck ten laste gheschiede.

Den 15 d° is de schriver voornd andermael met tselve teecken en eenen brief binnen 't fort gecomen; was meest van inhout als de vorige, ludende dat den Conninck, volgende het oude contrackt met hem gemackt, niet anders sochte dan in vrede te leven. Mede dat die van 't fort daertoe oock ghesint sinde, jmant vande haere int hoff souden senden omme met hem te sprecken; presenteerde wederomme eenige van de syne in hostatie te laten, waer toe gecommiteert wert Evert Harmansz,

[1] B I: „Ick liet al de soldaten in de wappen gaen, en liet hem int fort sonder geweer commen, bracht ons een anderen brieff van den Conninck die hij voor ons altsamen int oppenbahner las".

Josepij te Natlaer, ondercooplieden, [1] ende Hendrick de Haen, doctoor, om hem te hooren en syne rechte intentie te verstaen en voor van vrede ende stilstant van wapenen te handelen; die oock op den 16 d° [2] voor hem gecompareert syn, dan soo haest jets voorwenden, en wilde den Coninck van geene dinghen handelen, voor en aller hem toegeseyt ende belooft warde, dat de catte ende punt aen 't eijnde van 't out huijs [3] souden afgebrocken ende geraseert worden, daerop in haeste antwoorde begeerde; daerop bij die van 't fort geresolveert wert, hem ten antwoorde te geven sulckx te doen geensints gesint en waren, ten aensien de macht van de Engelse tegenwoordich ende voor de hant sinde; dan soo de oude alliantie begeerde te continueren, garenen met hem handelen ende vant voorder fortifieceeren wel wilde ophouden tot de comste van den H[r] Generael. Ende om het selve rapport te doen, wert syne versoecken gecommiteert den predicant A. J. Hulsebos, [4] Evert Harmansz, ondercoopman, ende den doctoor voornt, die oock op 17 d° ten hove voor den Conninck en ganschen adel van Jacatra ende veel van Bantem gecompareert syn, blivende in haer placts voor ostagiers 2 orangkaijs [5] ende den schrijver, den soon van den Sabander voors. Hunne commissie bij den Coninck verclaert hebbende, wilde de Coninck, noch synen adel, int eerste niet vorders hooren voor als vooren den punt beloofden af te brecken; daerop hij hem gerepliceert worde, de Hollanders daertoe niet soude resolveren; wat derhalven den Coninck beliefde dat gedaen soude worden, te weten de sacke te stacken, de roode vlagge weder uwt te steecken, oft wat. Daerop den Coninck antwoorde: orang ollanda pitsiara cras, condati, dialo mau backelaij akou mau backelaij juga, mau moefacat mau moefacat lagi [6]. Doch naer lange debat aldaer gehouden, de Coninck wel gevoelde, wat d'intentie der Hollanders was, begonden te renuiccieren en te clagen veele schade in de oorelooge geleeden te hebben, soo in volck, batterijen ende anderen

---

[1] Joseph Jansz de Natlaer. B II noemt evenals B I Evert Harmensz, opperkoopman, hetgeen door Camphuis is overgenomen.

[2] Van der Chijs p. 81 en 82 stelt deze en de volgende zending één dag te vroeg.

[3] Dat zijn dus de beide landpunten.

[4] Er staat A. J. en niet Adriaen Jacobszn; de schrijver achtte het niet noodig zijn eigen voornamen voluit te schrijven.

[5] Een van deze was de zoon van Kjai Aria. Verg. De Jonge IV p. 140.

[6] orang bëlanda bitjara këras, këndati, djikalau maoe bërkalahi, akoe maoe bërkalahi djoega, maoe moeafakat, maoe moeafakat lagi.

oncosten, bij hem ter diffentie gedaen. Item oock dat de Hollanders een groote somma gelts,[1] doer diense tegens verbont en belofte met de Engelsen in sijn juredictie in orelooge getreeden waren, oock dat d'onse int timmeren van catte buijten het contract ende de genomineerde luijden hun hadden begeven, hebben verbeurt; waerop de voorn. gecommiteerde difentie met veele redenen int eerste deden, doch alsoot 't selve menichmael soo van den Coninc en adel herhaelt wert, lieten hen volligens haere commissie in 't eijnde verluijden, datse niet gesint en waren, haer met Coninckx schade ofte onrede te behelpen, maer lievers soot den Coninck om een goet stuck gelts te doen waere, haer daeraen niet en wilde laten cennen, soo anders de sacke en vrede sonder arch en bedroch daer mede conde getrosten, ende de Hollanders haren eysch becomen worden; waer op den Coninck hem hielt als 'niets daernaer te willen hooren en tegen den omsittenden adel wat int heymelijck gesproocken hebbende, seyde men soude het cort macken, en t'en oft ander bij de hant nemen. Ende gesanten voorn^t^, vragende wat dan souden doen, en wat rapporten aen den raedt souden brengen, daerop antwoorde: tida tau, condaty[2]. Ende selve van den Coninck ende raet oorelof nemende, is den Conninck opgestaen ende sonder sprecken vertrocken. De vooren-[genoemde] meede gereet staende om naer 't foort wederom te keeren, is bij den Coninck geroupen Quiaij Area en naer een weynich malcanderen soetelick ghesprocken te hebben, is den Tommagon bij den doctoor gecomen, hem ingevende, men mochte de Coninck niet soo rondelicken tegen sprecken, maer met een stuck gelts socken te inclineren, hij en twijffele niet oft soude noch wel ten besten comen, te meer om dat de gesanten van Bantam derwaerts gecomen waeren omme de Coninck tot vreede met het fort te vermanen, ende hij oock daer inne veel soude doen, alsoo den ooreloch niet ander mede bracht dan beyde reuijne en verderff. t Selve heeft Quiaij Area oock onderweegen naer 't fort gaende tot 2 a 3 reijsen de gecommitteerden verhaelt en ingegeven, daer op geantwoort wert, men achte de Hollanders daertoe nu seer qualicken soude wille verstaen, dan dat men tselve voorhouden en aendienen soude.

Adj 18 d^o^ Quiaij Area met den sabander wederom voor 't

[1] B I noemt hier de som van 4000 realen van achten.
[2] B I.: tida mauw, condaty.

fort comende hebben haere ostagiers binnen gelaten, en sijn de voorgen^e gecommitteerden weder naer 't hoff gegaen, alsoo den Coninck ende den adel vergadert sijnde, hem spoedelick hadden ontbooden. Op de merct comende, vernamen datter Engelssen in 't hoff bij den Coninck waren, dies den voorn. Quiaij Area hun riet wederom te keeren en in sijn baterije, bij ons genaemt Wattings baterije, hem te onthouden, [1] tot dat hij selve wederom wt het hoff bij hen soude comen. D'Engelzen te weten Mr Adam Denten, [2] een constapel mayor en noch 3 anderen met hem wttet hoff gaende, hebben vernomen, datter Hollanders over de reviere aen Wattings bolwerk gevaren syn, die daerop met eenen grammen en bijnae tijgers gelaet bij hem syn gecomen en hun beset hebbende, riepen met grammen ende ongestuijmigen gemoede hun geweer treckende: sa messieurs, legt u geweer af, laet u binden en d'oogen verblinden, en gaet met ons naer den Coninck en daer 't ons gelieft; daerop geantwoort wert, daer niet en waren gecomen om met hem, maer met den Coninck te handelen. Vrachden oock, wt wiens name of last sulcx seyden, antwoorde «wt des Coninex en haren Ginnerael»; die geseyt werde niet te kennen, oock niet gesint waren mede te gaen voor en aleer sij hadden hooren sprecken, die hem daer hadde gebracht. D'Engelsen fulmineerden seer op den E. H^r Genl J. P. Coen, segende hij oorsacke van alle dese swarichheden te syn, en nu haest soude 't onderleggen, mede souden hem behenc en soo tracteeren, dat men sien soude dattet haer leet ware, de hare in de Mollucsse als besten ghehandelt wirde; oock ons nomde honden, die met den hondt, den Coninck, sochten te tracteeren, en dattet beter ware te tracteeren met haer ende met haer Kingh; daerop geantwoort wert, gene commissie te hebben. De poincten nu, die voorgecomen waere den Coninck te proponeren, waren onder den predicant be-

[1] De gecommitteerden waren dus Watting's huis voorbijgegaan, voor zij op de markt kwamen, aan de overzijde der rivier. Van den Broecke zegt, p. 91, dat de ontmoeting met de Engelschen plaats had in „des Graven Quartier", alsoo in de kampoeng van Kjai Aria. Hier wordt dus bevestigd, dat deze kampoeng op den rechter oever der Tjiliwoeng lag. B I zegt abusievelijk: „doch eer ons volck int grafkens quartier ontrent Wattincks huys quammen"; bedoeld wordt „terugkwamen".

[2] Adam Denton, een „old acquaintance" van Hendrick Jansz op Patani, die de onderhandeling leidde bij het overgeven van de Zwarte Leeuw. Purchas V, p. 11.

rustende, en d'Engelsen een weijnich vertrocken ende van mennige synde aen d'een sijde van de baterije wt te comen en haer den wech tusschen 't fort aff te snijden, wert goet gevonden de selve artickel punten te scheuren en van cante te helpen, opdat, off het een doorsteecken werck waere met den Coninck ende haer, ghelijck het sich toonde, tselve geschrift in handen van d'Engelsen niet soude geracken, 't welck oock heijmelicken gedaen wert. Hier is op den Quiaij Area wt het hof gecomen, hem gelatende van de Engelsen niets te weten, en vrachde hun, wat begeerde. Seijden: de Hollanders in hunne handen wilden hebben, ofte soudense soecken met gewelt te becomen. Aria antwoorde, geene moeyte souden binnen syn platse macken, hadse vrij daer gebracht ende begerendense oock vrij wederom aent fort te brengen. Viele veele woorden, soodat d'Engelsen haer geweer en 't graeffken sijne crisse trocken ende de Javanen over eynden geracten. Ten lasten wert de gecommitteerden van Area belast, hen acteruwt te begeven, en naer 't fort te vertrecken; sulcx tot 3 a 4 mael herhaelde. Seyde op een ander tijt nader met malcanderen te sullen sprecken. Alsoo syn de voorgenomde sonder jets te verrechten, weder binnen 't fort gecomen.

Naer de middach is Quiaij Area wederom voor 't fort gecomen, versockende jemant beneffens hem Wattings baterije mochte gesonden werden, mits in ostagie de voorn. parsoonen; seggende aldaer was afgecomen de Pangeran Tommagon, des Coninckx broeder, hebbende volle last ende commissie te handelen, sooals tusschen beyden soude gecontracteert worden. De voorn. gesanten aldaer gecompareert synde als vooren, heeft de Pang. Tommagon in 't large gepreponeert, hoe de Coninck door d' aengedane oorelooge groote schade hadde geleden, groote onkoste hadde gedaen, oock hoe de Hollanders hare beloften van met d'Engelsen in sijn lant geen hostiliteyt te sullen ghebruijcken, veere waren te buyten gegaen, en dieshalven volgens voorgande en oude verbintenisse hadden verbeurt 4000 realen, en dat derhalve, in 't eene met het ander gereckent, den Coninck alsoo wel sach de Hollanders tot het afbrecken van de punten niet en soude verstaen, nochtans om met vrede te handelen ende te negocieren als voren alles billick toe quam, en dieshalven oock eyschte de somma van 8000 realen van 8^{en}. Daerop als voore in 't large geantwoort is, noch sonder wichtighe oorsacke de oorelоge tegen d' Engelsen niet waere aengevangen, noch oock sonder weder

schade niet gecontinueert en waere; ten laesten, immers naer langen debatten over en weder en naer 't proponeren van de poincten bij den raet gearresteert, syn de voorn. wederom vertrocken, seggende 't selve aen de raet van 't [fort] te sullen aendienen [1]; en hun antwoorde daerop, wijders mochten vorderen als hun geliefde; 't welck geschiede.

En alsoo de fortresse noch gans onversien waeren en niet langhe veele gewelts soude connen verdragen, oock op hoope van de glorieuse hochmoet van de Engelsen wat te contuleeren [2], het comptoir tot Bantam te verseckeren ende de vrienden aldaer wat te ontlasten, oock mede omme te preserveren de mennichte van costelijcke packen, die dees lange voor borstweringe waren gebruckt geweest, oock wetende seer weynich cruijts hadden en het geduerich schieten op hunne [3] en baterien niet soude langhe continueren, en alsoo goede gelegentheyt soude becomen om tot Bantam ende van daer wederom herwaerts ten believe te advijseren, daerdoor onse comende scheepen soude connen gewaerschout worden omme niet onweetende in handen van d'Engelsen te geracken, is voor goet inghesien de Coninck te vereeren de somma van R. 6000, te weeten vijff dusent in contanten, de reste in cleeden [4], 'twelck oock door de voornoemde gecommitt. [uit] den rade, weder op 's Coninckx versoek aldaer gecompareert synde, hem belooft en toegeseyt is; dan om van alles verseckert te syn, begeerden de voornoemden selve eerst met den Coninck oock te mogen spreken om hem daervan mede in eygen persoon te hooren, oock syn hanteeckeninge daervan te versoecken, 't welck geavijeert wert, segende hem op morgen in't hoff te sullen ontbieden, hen toestaende hunne bedongene poincten schriftelick mede te brengen omme van [den] Conninck ghetekent te mogen werden.

[1] B I zegt hierna: 's avons beriep ick den Raet, dewijll het een gewichtighe saecke was, omme te resolveren, wat men voor beste hierop antwoorden soude; in somma is, enz.

[2] Controleeren; zie p. 689 bij het verhoor van Hulsebos.

[3] Uitgelaten: huizen?

[4] B I zegt: „dat men den Conninck voor de gesijste 8000 realen en den Pengeran Dommagom, 6000 realen, soo voor sijn schade ende verbeurte van de 4000 Realen, soude toelegen".

Van den Broeck voert nu de redenen aan, welke hier voorafgaan, en welke tot het sluiten van het verdrag hebben geleid. Hij noemt ook daarbij:

„mede dat boven twee maenden waater int fort niet conden bergen bij soo verde sij ons t waater hadden beletten, dat licht om [te] doen was".

Den 20 d° 's morgens door Quiaij Area ghehaelt synde, syn de voorgenoemde, den predicant A. J. Hulsebos, den ondercoopman Evert Hermansz ende den doctoor de Haen met Pedroo, den tolck, voor den Coninck gecomen, die beneffens hem hadde beyde synne broeders, den priester en Tommogon met eenige anderen adel meer, die aldaer de pointen met syn broeder geaccordeert verscheyden male mondelicke voor ghehouden, en andersints wt het gheschrifte van punt tot punt verduijscht [1] hebben, en daerop syn hanteekeninge hebben versocht, 't welk hij, naer verscheyden reeden eerst met de selve gehadt hebbende, ten laesten consenteerde en naer quam. De geacordeerde ponckten waren deese: dat het contrackt tusschen den Cooninck ende d' El. Generaelen Pr Bot ende Reynst gemackt soude effect als voor desen geschiet is; 2. het fort soude blijven staen in effect als het was tot de comste van d'Ed. H^r Generael ofte de vloote wt de Mollucques; 3. de Coninck soude niet mogen toestaen, dat d'Engelsen eenige logie, soo naebij als voor desen het fort geweest was, mochten bouwen om alle ongeval te vermijden; 4. en soude geene Javansche ofte Chineesche woonigen nader dan op 20 vadem aen de pagger van het foort gemackt worden, des soude den Coninck getelt worden de somma van 6000 R. [2] Actum 19 Jannev. a°. 1619 [3]. Geteeckent aen beyde syden en daeraff 2 alleensluijdende. Dit aldus ghedaen sijnde, sijn de gecommiteerde weder naert foort vertrocken, vergeseltschapt met sommighe Javaensen adel, en hebben het ondergeteeckende contrackt in't aensien van de geheele borgerie Pieter van den Broecq, commandeur, over gelevert, ende wirt aen beyde syde de witte vlagge opgesteecken ende gaende blijtschap betoont. Het gelt ende de cleeden wirden oock den selfden dach in handen van den sabander daer henen getelt ende aen den Conninck gebracht. Terstont werdt van alle canten groote verversinge aen 't fort gebracht en oock veele presenten ende schenckagie gedaen, soo van Javanen als die van binnen.

Op dato syn doen d'Engelsen schepen van de rede vertrocken,

[1] verduijscht, wel „vertaald".

[2] Zie Van der Chijs, Bijlage V p. 210 en 211.

[3] B I voegt in: „Den selven dach quam den Renoster wederom onder het fort waijden, die ick voor den orloch om geen waater gebreck te hebben, hadde laaten loopen. Dit beest was den swert, die op hem gepast hadde, soo gehoorsaem dat idor een daer van verwondert was."

„Aldus verthoont hem de Ronnoster". De afbeelding van den rhinoceros.

stellende haren coers naer Bantam; ondertusschen hebben wij tijdinge becomen, dat het schip Harelem ende 't jacht 't Hart met een veroverde Spansche prijs den 13 en 16 wt 't patria voor Bantam in salvo waeren gearijveert, dan alsoo de vrienden van Bantam geadvijseert waeren, hoe de sacke aldaer gelegen was, syn haestelijcken vertrocken, stellende haeren coers wederomme stratewarts inne, op hoope door d'eene off d'andere gelegentheyt bijde vloote te geracken, ofte eyntlick na Amboijna te loopen, en dit te meer omdat haer d'apparentie omme ontrent het fort te comen door d'Engelsen, die vast alle vlijt deden hun te attrapeeren, afgesneden wert. Den selfden sterf Adolf Alardij, soldaet.

Den 22 d° sant den Coninck van Jacatra binnen 't fort den sabandar met eenige andere ooreng kays meer, begeerende dat S[r] van den Brouck, om alle vriendschap te continueren, om de lijeden ende 't gemeen volck te voldoen, ende om sijn afscheijt aen den adel van Bantem te nemen, die nu gereet waeren om wederom te vertrecken, bij hem ter eere en wat meijen wilde comen, hetwelcke hoe wel 'tsommige [1] gaeren hadden verhindert, nochtans bij de meeste geadvoijeert is, alsoo dat den selve vergeseltschapt met eenighe goede schenckage om aen den Conninck, jonge Coninck en Conninginne te doen, hem naer de stadt en 't hoff begeven heeft, vergeseltschapt met den doctoor H[r] de Haen, Dirck Jemmingh, Jan de Meyn, adelborst, Jelis Carel, soldaet, ende 2 Japponse, de welcke alles soo haest in 't fort [2] voor den adel verscheyden sijn, [3] soo firieuselicken overvallen geworden, geplundert en gevangen genomen en in blocken gestelt syn, contrarie het nieuwe verbont, over 2 dagen gemackt en bij 'sConinckx hant in onser presentie onderteeckent. En den bottelijer [4], op de mart synde, wert mede aengerant ende bij de andere gevanckelijcken gestelt. Des avonts isser eenen jonge van S[r] Houbracke met een wit vandelken voort 't fort gecomen van P[r] van den Broucq gesonden een brief, daarinne gementioneert wert, hoe ellendich de sacke met hen ghegaen ware en nu in den heijdenen handen gevangen en gebonden

[1] Namelijk D[s] Hulsebos zelf.

[2] Lees: in 't hoff.

[3] Lees: verscheynen.

[4] Philips Adriaensz van der Werff, later schepen van Batavia. De Jonge, IV p. 223 vlg.

lage. Die van binnen 't fort, siende hun soo schandelick bedroogen, hebben terstont weederomme de poort geslooten, 't gemeene volck weder moet ende coerasie aengesprocken en de packen, die men hadde beginnen wt de borstweringe te salveren, wederomme daerinne gebracht; voorts alle arbeyt aenwendende omme op nieus te fortificeeren, vreesende voor meerder quaet, te meer om den Coninck aent fort hadde laten ontbijeden, off sij nu noch wilden vechten ofte hen tot een nieüe accort met hem te begeven, daerop niet varders geantwoort en wert, dat ons forse en geen recht gedaen en wart. [1]

---

[1] B I verhaalt deze gebeurtenis als volgt:

„Op welck instantje[lijck] versoeck ick den Raet vant t fort ofte logi liedt vergaderen, ende geproponneert ofte sulckx raisaem ende orberlijck soude wesen, presenterden ingevalle den Raet considereerde den dienst van de Comp^e ende landt daer aen gelegen was, mijnne dinst, ende naer sommighe swaricheden gealligeert ende voorgewent hebbende, vraechden sy stemmen, ider int besonders om, gaven altsamen eenstemmich [behalve de predikant dan toch!] ten antwort geraden te wesen, dat ick met den docktor Hendrick de Haen, Dirick Lambertssen [Jemming], Jan Domijn adelborst, Gilles Carel soldaet en 2 Japponders darwaerts soude gaen met een clijn present voor den Coninck en sijnnen soon en conniginne. Ick sulckx verstaende wilde mijn woordt, omdat sij ordelden orbor voor de Comp^e was, niet wederroppen, weynnich denckend datter niemant sijnne dienst soude presenteren gelijck altijd eertrachtende soldaten doen.

Soodat ick int joncktse ontrent de clocke 10 naet hooff in de name Godes vertrocken ben; daer commende deden ons sitten maer soo hast gesetten was is ons dese cannali met alle man seer furieuselijck overvallen en geplundert, voor handen en voeten seer strengelijck gebonden: daer naer tot voor den conninck geslept, alwaer de Engelssen present waeren, die raetgevers en inventeurs van dit spul waeren, soo den Conninck ons selff liedt seggen. Inñen wirden datelijck met alle man in houtte blockx aen handen en voeten daer naer in de issers geslooten, ende met een starcke wacht bewardt. Den bottelier van de logi Philips van der Werff, die voor ons uijt de logi gegaen was om wat vervarssing te coopen, hiervan niet wetende, hebben hem mede met veradery gecregen ende soo gebonden bij ons gevangen gebrocht, soo dat met ons achten starck gebonden waeren.

Den Coninck ende Engelssen deden mij een briefken naert fort schrijven, dat die vant fort hun datelijck souden overgeven ofte datse tsammen 't fort wilden bestormen ende al doot slaen datter binnen was, welck brifken door den coopman Cornelis Houbracken, die te vooren van Bantam met den adel hier gecommen was, int fort gesonden wirdt.

Soo hast die vant fort onsen verraet ende ongeluck verstaen hebben, deden datelijck de poorten sluijten, 't gemenne volck moet ende coragi gevende, voorts nach en dach wederom beginnen te fortificeren; s'avons quam den coopman Cornelis Houbracken die te vooren met den adel van Bantam gecommen was als vooren ende ons verhalde, dat hem den conninck van Bantam

Den 23 d^{n} wart aengevangen het nieue huijs Mauritius met aerden te vullen, 12 à 13 voeten dick, buijten de 3 voet muers om alsoo tegen 't geschutschoot vrij te syn en de plaetse veylich te mogen houden; oock voor de borstwering op de punten versterckt, soo veele als inder haest gheschieden conde. Den selven sterf Pieter Jacobsen van Delff, soldaet.

Adij 24 d^{o} wert door Pang. Padijaxae,[1] 's Coninex schoonvader, tot teecken van vrienschap met de Hollanders, geeyscht 2 stucken geschut met haer toebehooren, cruijt en loot, tot ververinge, ende 10000 realen van achten tot ransoen ende verlossinge van de ghevangenen persoonen, ende de 25^{e} d^{o} 500 realen te leene met belooften, die ter ghelegener tijt wederom uwt te ceeren; presenteer wijders soo een sacke voor den Coninck synen schoonsoon hadde, ons in alles faveurabel en hulpich te sijn; daerop ten antwoorde gegeven wart, dat om seckere reden tot het uwt keeren van geschut niet conde verstaen, dat oock 500 rialen voorde Comp^{e} een cleyne sacke was, soo alle dingen ten beste nae behooren succedeerden; dat oock de vrienschap met den Coninck te willen houden genochsaem met het nieue contract betoont hadden, ende sulcx noch meer souden betoont hebben, soo nu die niet met valsheyt hadde beloont, en derhalven, soo den Coninck ghesint waere de gecontracteerde vrienschap te continueren, haer de gevangen vrienden wederom binnen t fort soude senden. Dan en is niet af geworden, maer den Coninck sant andermael met een wit vaendelken aent 't fort een letterken door P^{r} van den Brouck geschreven, daer onder stont, wt name van den Coninck begeerde, dat die van 't fort, soo de vreede ende haere gevangenen wederom begeerde, soude de catte ende de punt aen 't oostsyde vant huijs Nassouw affbreecken en slechten, ofte dat sij souden vertrecken; presenteere haer daer toe te bestellen een Engels schip, oft soo geen van beyden en wilde aengaen, hij met syn ende

expresselijck gesonden hadde, omme ons met den Conninck van Jacatra sien te vereenigen. Ick vont goedt, dat hij datelijck wederom naar Bantam soude vertrecken, en assisentie aen den Conninck tegens dese veraders d'Engelssen ende Javanen versoecken, dat niet twijffelde de E. Heer Gen^{al} met sijn comst sulckx ongerecompenseert soude laten, al waer mede om met sulcken middelen dese ongelovige honden in thoom te houden ende den tijdt soo te verlengen, ter tijdt ons Godt Almachtich ander middelen ofte secours gelieve thoe te senden."

[1] Pangeran Padjadjaran. Coen schrijft: Paddigiaran (De Jonge IV p. 167).

d' Engelse macht hen daertoe soude dwingen. Daerop den 26 d° [1] gheantwoort wert, dat seer verwondert waeren, den Coninck van nieue vrientschap en vrede macken [sprack]; seijde, dat hem selven alreede de vrede ende viant hadden betoont, dat tot het afbrecken van genomde punten ghelijck als vooren geensins en souden verstaen; aengaende het vertrecken, daer

[1] De lezing van B I is:

„Den 26 d° moost ick door last van den Conninck en de Engelssen wederom een briefken nart tfort senden, dat sij de catt ende de pundt vant oudt huijs souden aff brecken, in gevalle sij ons weer liber en vrij begerden; soo niet mochten vertrecken. Hij wilde haer een schip van d'Engelssen laten prepareren, ofte dat hij haer anders met hulpe ende assistentie vande Engelssen daer thoe dwingen soude.

Die van 't fort gaven te antwoordt, dattse in genderlaij mannier gesindt warren imant in sulcker conjonture te gaval de catt off pundt aff te brecken; belangende het vertreck van Jaccatra mackten daer weynich off geen swaricheijt in, om datter weijnich ofte niet aen Jaccatra gelegen was, gelijckt gebleecken is, doen de E. Heer Genl Jan Pieterssen Coen hem dickwils voor sijn vertreck presenterde te willen vertrecken door dien de middelen daer thoe voor de hant waeren, hetwelck hem doen niet vergundt en wirdt; darom nu oock niet van sin waeren te vertrecken voor en aleer de E. Heer Genel selve in persoon wederom gecommen soude sijn, maer het uijterste te verwachten dat hun Godt almacht soo beliefte verlenen.

Gedurende dese handelingh heeft den Engelssen Admirael Thomas Dael met veel groote beloften en geschencken een verbont ende contract met den Coninck van Jaccatra gemackt, omme teamen de Nederlansse fortresse met hunne baterijen rontsom te besetten, beschieten ende daermede met gewelt te bestormen en vermeesteren, ingevalle die vant fort tot geen accordt wilden verstaen. Daerop datelijck partij groff geschut met tgheene daer thoe noodich aen landt gebracht, en in hun opgeworppen baterijen geplandt hebben.

De condition tusschen de Engelssen en den Conninck van Jaccatra warren, dat den Conninck de gerecht helft vant goedt, volck ende geschudt ofte ammonietie van orloghe, d'ander helf de Engelssen, die dan gehouden souden moeten wessen de loogie ofte fort te rasseren, dat voor een groote eer ende privelessie hilden.

Eer de Engelssen met den Conninck dit contract aengingen, vereerden sij den Conninck 2000 realen van 8en in contant met noch eenighe ammonitie van orloghe.

Den 27e: 28: 29e. ditto veel praatgens over en weder gesonden. Die vant fort boden 2000 realen van 8en voor mijn ranson midts conditie, dat den Conninck mij eerst int fort soude senden, daerin niet wilde verstaen, maer sondt mij gebonden op de pundt van de stadt recht tegenover de catt, om in sijnnen naem t fort op te eijssen met de Engelssen, dan soo sijet datelijck niet overgeven wilden, wilden sij tsamen datelijck t fort beschieten, ende daer naer bestormen, ende niemant bij den lijve laten blijven. Ick, hun radende stantvastich te blijven, gaven ten antwoord hun beraet tot sanderdach te nemmen".

in en hadden wij geen swaerricheijt door dien aen Jacatra soo gheheel veel niet geleegen ware; dan alsoo sulcx door den E. H[r] Generael Coen den Coninck tot verscheyden mael aengepresenteert was, doende middelen daertoe voor de hant waren, en hem die niet vergunt is, nu oock niet van sints waren haer van daer te begeven, maer noch een tijt te onthouden, omme niet van den eenen vijant totten anderen te geracken. D'Engelse macht, daer den Coninck haer mede dreijchde te dwingen, verclaerden geren selver te sien de uwtcomste daervan te verwachten, doch presenteerde stilstant van waepenen volgens de nieue verbintenisse tusschen hun luijden gemackt, daertegens sij gevoelde den Coninck gerechtelijcken niet en conde doen.

Gedurende desen handel hadde de Engelsen Generael Tomas Dael alreede voor veele en groote schenckagie een verbont met den Coninck gemackt om te samen de Nederlanse forteresse met hunne baterijen te besetten, te beschieten ende daernaer te bestormen, ingevalle sij niet tot hastich accoort en wilde verstaen; daerop sij met alle hun ghewelt en geschut daertoe noodich haer aen lant souden vervoegen en 't fort verovert synde, soude den Coninck genieten de helft van 't goet, gheschut ende het volck, en d'ander helft d'Engelsen, die oock souden hebben de prevelege en eere vant 't fort te mogen ruijneren.

Den 27 d[o] wert wederom door Pangeran Padjarang versocht, dat men 't fort metten eersten soude abbandonneren ende hun tot vertrecken stellen, presenteerde des Coninex hanteeckeninghe, dat sonder eenighe naedeel ofte verhinderinge soude vergunnen. Eysten oock voor't ransoen van de gevangenen 5000 Rialen en dat sonder gheschut, welck gelt hij seyde den Coninck sijnen soone soude verstrecken tot reperatie van de schade in oreloogbe geleden en tot contentement van de geene, die de hare hadde verlooren; daerop als vooren geantwoort is, sulckx niet van sin te syn, noch niet te connen verstaen den Coninck jets toe quame, noch voor geleden schade doordien alreede 6000 rijalen ghetelt hadde, noch voor de lossinghe van de gevangenen, doordien die tegen die beloften en trouwe hadden gehouden. Aangaende het vertrecken wouden dat wel beloven en sulcx den Coninck met hantteeckeninge verseckeren, mits sulcks soude gheschieden ter comste van den Generael ofte de schepen van binnen,[1] en niet eerder; maer den Coninck, wel gevoelende

[1] Van binnen, d. i. binnen Straat Soenda; hier van Ambon.

wat sulcx in hadt, en heeft naderhant van geen vertrecken merder gewach gemackt.

Den 28 d° verstonden, hoe Jacques Le Fevere, oppercoopman, den 10 stante [1] van de vloote en bij commissie van den Ed. Hr Generael was vertrocken met oordere om de aanstaende toecommende scheepen van't patria, Priaman, Andrigierij, Jambij, van de custe ende elders waer te nemen en van alles te verwittigen omme voor d'Engelsen [op] haer hoede te syn, ende dat het schip Harelem ende 't jacht 't Hert, met de prijs, op 18 ende 20 in de straet waeren gerescontreert en gevonden wel versien met goet volck, crijchsammonitie ende proviande, met meenige, soo veere d'Engelsen scheepen innewaert aen gingen, ofte haer op de reede tot het onset vant fort souden vervoegen; hadde oock de vrienden tot Bantam belast ende vermaent, geen gelt en souden sparen, omme die vant 't fort ende hem van alles spoedelickeen te adviseeren, en met schenckagien en andersins den Coninck tot Jacatra en Bantam tot vrede te brengen, mits oock voor veraderie wel voorsichtich te syn; en soo sulcx niet en conden te wegen brengen, 't selve met de Engelsen souden besocken, [2] en soot gebeurde daer toe aen geen van beijden sijden conden gheracken en 't fort niet machtich waer te houden, het dan noch eerder geraden waere, 't selve te geven in handen van d'Engelsen dan van de Javanen voorn. Dit alsoo synde, hadden d'Engelsen ondertusschen aen den Coninck vereert 2000. rijalen, omme het geschut te moghen naer geliefte aen lant te brengen, 't welck haer vergunt wart. Den Coninck hiel noch al aen, versockende 't affbrecken van voors. punt ende het geeijstte ransoen voor de gevangene persoonen, seggende soo daerinne geconsenteert wert, Lacmoeij [3] datelijck nae Bantam soude vertrecken om den Coninck alles aen te dienen, en soude dan een nieu contrackt in presentie van de edelen desselfden Conincx gemackt, ende bij hem wt 's Conincx name gheteeckent worden. Insgelijck versocht Pieter van Brouck alle dagen seer instantelijck, dat voor syn verlossinge doch iets mochte gepresenteert worden, daerbij voegende, so daer immers niet toe conde verstaen worden, de Javanen geresolveert was, 't fort een

[1] d. i. 10 Januari.

[2] Besoeken, verzoeken, beproeven.

[3] Lackmoei, geachoren Chinees, Sabandar van Jacatra.

nieuwe oorelooge aen te doen, en dat doch wilden in 't eersten eenen schoot 18 à 20 te verdragen [1] om van alle occasie bevrijt te sijn.

Den 29 d° den Coninck voor de verlossinghe van de gevangen persoonen presenteerde 2000 rijalen van 8en, eene [1000] contant en een in cleeden te betaelen, met conditie de gevangenen eerst en al vooren in 't fort soude gelevert worden; ende den Coninck een hantteecken soude geven van vreede en alle vrientschap te continueeren tot de comste van de Hr Generael, ende dat alsdan alle sacke ten rechten souden afgedaen worden. Dan den Coninck over dit geringe bieden t' onvrede synde, heeft terstont het fort, volck en goet op ende in sijn handen geeijst, oft soo de persoonen hun niet in syn handen vertrouden, wilde haer syn praue verleenen om naer Bantam te vertrecken, en soo niet, het fort soude commen bestorremen, en 't selfde inghenomen hebbende, niemant bij 't leven te behouden. En dit geschiede tot 2 à 3 malen toe door Pieter van den Brouck ende den doctoor de Haen, die al gebonden aen de punt van de stadt gebracht en alsoo over te roepen bevolen wert, tot welck voornemen de Engelsen de Javanen gheduerich aenhisten, hen assistentie belovende [2]. Hadden oock al reede recht tegen 't fort over, daer te voren haer loge gewest hadde een groote baterie opghericht ende met 8 stucken geplant, ende noch 8 stucken gebracht in de baterije van Paep Jans quartijer op de hoeck van de riviere, en 4 op Wattings baterie achter 't oude huijs; 't welck, hoe wel bij die vant fort gemerct synde en oock geconsidreert haer weynich cruijts, groote swackheijt van hare wercken ende veel ingevallen volck, hadde nochtans haer in stilstant van waepenen te houden, soo lange anders te doen op 't vtterste genotsackt waren. Op den selve sterf Jan de Cock, soldaet.

Dachs voor desen hadden d'Engelsen verscheyden int Engels geschreven [brieven] met pijlen aent 't fort geschooten, daervan den 29 d° 5 binnen gehaelt ende genomen werden, daerin sij het fort opeijsten; presenteere seckere conditie ende voorwaerde, soo daertoe wilde verstaen; anders, protesteren onschuldich te

[1] Alvorens terug te schieten. Verg. De Jonge IV p. 160.

[2] Verg. de Jonge IV p. 142 en 143, waar Dirk Jemming wel, en Dokter de Haan niet genoemd wordt.

syn van 't Christen bloet daerom soude vergooten werden, doch daerop en wart niet geantwoort. [1]

Den 30 d[e] wert noch een missive van de Engelsen binnen 't fort gevonden bij de sommighe van hen onderteeckent [2] bijnaer van selven inhout als voren, daer op van binnen geantwoort wert, de hare wel ontfangen hadde, dan alsoo niet en wisten of 't uwt den name van Tomas Dael ofte haer geeste waere, en conden hen gheen antwoort geven, tensij daervan nader verseckerheijt waeren, ende de hanttekeninge van den Generael selver sagen, 't welck soo geschiede, soude dan int corte antwoorde, wat gesint waere te doen ofte niet. Tegen den middach wederomme een andere mesive binnen gecomen bij Tomis Dael en den raet onderteeckent, daer in hij als vooren 't fort in sijn handen eijschten voor en alleer sijnne baterie speelde en eenich bloet gestort worden, belovende alle lieden van wat natije, dat sij waren, het leven te laeten en voor overlast der Javanen te bevriden; doch soo jimant van de Hollanders vriwillich wilde dienen, soude genieten alle en alsulcke gagie als te vooren verdient hadden bij de Vereenichde Nederlanse Comp. ende daerenboven 2 maenden op de hant vereert worden; verclaerde voorts dat sulcx tusschen hen en den Coninc van Jacatra alsoo geaccordeert was, ende datse derhalven al 't gene belofden getrouelick souden houden en naercomen, begeerende hij erop cito antwoort wederomme, ofte daer naer en souder geen bloet verschoont worden; begeerende oock datter imant wt het fort met hem soude comen sprecken, datter weder van haer syde een in ostagie soude blijven. Onder stont Widiak Prâma en Tomas Daele.

Den breden raet hierop geropen ende vergadert synde, is in bedencken gecomen, hoe nu beyde de Engelsen en Javanen

[1] Bij B I „Den selven ditto [29 Dec.] hebben d'Engelssen verscheijden brieven in Engels met pijllen int fort geschooten, waer van 5 geoppent, sijsten sonder fondement presentelijck secker conditien om in gevalle wij daer in niet wilden verstaen haer te connen voor alle rechterren onschuldigen, protesterende geen oorsaeck te wessen van het cristen bloodt datter vergoeten soude mogen woorden, met meer suberbinsse drijgementen meer, daer d'onsse ongeraden vonden op t'antwoorden".

[2] B I zegt: „Den 30[en] ditto sondt den Engelssen admirael Thomas Dael noch een missive binnen t fort van de vorgande inhoudt, dan alsoo deselvighe niet ondertijckent was, sonden die vant fort deselvighe wederom, seggende onnodich te sijn op sulcke briven te antwoorden".

macht tesaem gespannen waren om sonder langer te toeven 't fort aen te tasten, te rinueere, waertoe alreede hare baterie met geschut beplant, met volck voorsien ende hunne vaendelen opgherecht syn; oock als vooren niet meer cruijts en hadden, als wel in een dach, soo 't hart aen ging, soude connen verschieten, ende daarom niet continueeren noch haer verhinderen conden, veel min resisteren tot de comste van d' H^r^ Generael, 4 manden lang. Oock veel ingevallen volck hadden; 't volck oock 't arbeyde moede waere en niet soo gewillich, als wel behoorde; de huijse noch niet met aerde gevult, noch het fort niet deffencibel; darhalve uwt nootsacke geresolveert wert d' Engelsen op haer begeerte te hooren, sulcke goede conditie te bedingen als doenelijck was ende haer de forteresse te laeten, liever met de cristenen als met de heijdenen te handelen, daertoe sij verclaeren, haer nochtans niet en verstonden wt lichtvardicheyt, maer wt noot gedrongen sijn, ende voor des tijt niet beter mogende genotsackt haer leven ende eenige der onderdanen te salveren, waerdoor noch naderhant de Comp^a^ eenige dienst soude mogen gheschieden. Actum 30 [1] Janu^a^ a^o^ 1619. Was onderteeckent by 20 personen ende medestemmige van borgerie.

Adj. 31 d^o^ 'smorgens is uwtten name van de Engelsen binnen 't fort gecomen Mr Wadden, [2] soone van den Gooverneur van Pleymuijden, ende in syn platse is aen d' Engelse gecommiteert Jan van Gorcom, capp^n^ met volle commissie om met den Generael Tomas Dael, in presentie ende wtten [name] van den Coninck te tracteeren, sooals bij gemeyne resolutie gearresteert was, en soude connen doen. Maer voor den raet ende in 't hoff comende, en conden dien dach niet accordeeren, soo dat sonder iets sonders te verrichten weder gescheyden ende int fort gecomen is.

Den anderen dach, den eersten Febrij, op 't versock van d' Engelsen andermael voor den selfden raet int hoff gecompareert synde, naer langer ende veel handelen syn wederomme ghescheyden; doch nae den middach tegen den avont ten derdemael vergadert synde, syn eens geworden en met malcanderen de volgende punten gearresteert, toegeseyt ende on-

[1] B II maakt de drukfout 20 Januari.

[2] Weldin of Welden, vroeger chef van de factorij op Djambi. Purchas 1905 V p. 123. Deze kon „fray duits spreken". Verg. de Jonge IV p. 144.

derteeckent; 1. dat het fort, volck en ammonitie van ooreloge aen d' Engelsen en het contant, coopmanschappen ende andere juelen aan den Coninck souden gelevert worden; 2. dat d' Engelsen aen de Hollanders souden bestellen een schip, dat hen van de contanten binnen t fort synde bij den Coninck tot 2600 realen soude betaelt worde, goet en bequaem tot hare voyage, versorcht met 4 goede stucken, 50 mosquetten en 20 pijcken, oock met goede seylen, anckers, touwe en victualie voor 6 manden tijts met vrie liberteijt ende lesencie om te gaen naer de custe van Coromandel ofte daer hen soude believe, wtgenomen naer Amboyna ofte Mollucques; 3. dat alle cristenen int 't fort sinde, sullen liber en vrij syn van wat natie sij oock mochte syn en soude meugen wt het fort drage alle partickeliere goederen ende in contant de somma van 6200 realen, daerenbove mits hare persoonen en goederen voor eerst te transporteeren aen eijlande van Jacatra, sonder nochtans van Javanen ofte imandt anders in 't minste beschadiget te worden; 4. de Hollanders sullen gehouden sijn eenen dach naer teeckeninge deses wt het fort te vertrecken en die gene noch ongecristent ware soude daer binnen blijve,[1] wtgesondert de Japponesen; 5. alle,

[1] Door De Jonge, Dl. IV p. 145 is uit het dagregister van Melis Remmerts weggelaten de volgende teekenende bijzonderheid:

. . . . . maer doen Joseph Janssen de Natlaer dit hoorden, dat de Coninck van Jacatra alle de swarten hebben soude, die niet gedoopt en waeren, het sij man ofte vrouwen ende kinderen, die sonde den Coninck aentasten, doen ginck Joseph Janssen de Natelaer bij Sr Raeij ende den domine ende vraechden den domine of hem wel beliefden sijn twe slavinnen te doopen· dat hij niet geerne en hadde dat die twe slavinnen inder Javanen handen coomen souden, soo veer als hij het schutten conde. Doen seijde den domine: wilt ghij die slavin trouwen dan soude ick se wel doopen, maer nu mach het niet geschien, oft sij mosten coomen ende onderrechten mij met de schrift. Doen vraechden Joseph Janssen de Natlaer oft hij se wel wech schencken mocht. Sij seijden ja dat het sijn was; hij mochtse vercoopen oft wech schencken soo het hem beliefde te doen. Ende doen ginck Joseph Janssen de Natlaer ende schonck de twe slavinnen aen den Engelschen coopman, omdat de twe vrouwen inder Javanen handen niet coomen souden ende, enz.

En eveneens, op pag. 148:

Adij 10 Dito [Februari] op een sondach doen begunden wij ons goet weer booven te draegen, omdat het groote pachuis verstuwt soude worden. Doen seijde Pr Raij met den domine dat Joseph Janssen de Natlaer sijn twee slavinnen wederom van den Coopman nemen soude, den Engelschen Generael conde sijn woort niet houden ende dat Joseph Janssen sijn woort oock niet houden soude ende tasten de slavinnen weder aen. Doen seijde Joseph Janssen de Natlaer: ick hebbe de twe slavinnen aen meester Wattel geschoncken, ick

die machtich waren geweer te voeren en oock mede gevangen persoonen, sullen gehouden syn van dato tot p^mo^ November geenen dienst tegen d'Engelse Comp^e^ te mogen doen, en souden oock de gevangenen vrij gestelt en gelaeten werden als d'andere binnen 't fort; 6. datse soo lange de Hollanders met hare goedere aen d'eijlanden hun souden onthouden en het beloofde schip niet veerdich waere, aldaer door 2 Engelse scheepen souden tegen een Javaense overlast bevridt worden; 7. 't voorges. schip soude, binnen 15 dagen ten langste, veerdich syn en dan de Hollanders met een vriepas van den Generael om voor alle Engelsen ontmoetende schepen bevrit te syn soude vertrecken. Oock soude van de Hollanders van dato tot dattet fort soude gelevert syn, wtgaen 12 van de voornaemste persoonen, te weten P^r^ van Raij, den predicant, 2 ondercooplieden, 2 assistenten, 1 cergeant ende 4 constabels en wederomme daer binnen blijven 4 orong kais en 4 Engelse cooplieden, eer de capp^n^ en de rest daer soude wttrecken. Souden ook geene Javanen mogen int 't fort comen, soo lange de Hollanders daer noch inne waere, dan alleen de 4. tot de visitatie gecommitteert. Actum primo Febr., onderteeckent bij den Coninck, Tomas Dael en sijn raet en bij die van 't fort voornd.[1]

Mondelinghe woorden geaccordeert, dat d'Engelsen haere boots soude senden voort fort, om de persoonen ende goederen te lossen en aen hen schepen en van daer aen de eylanden te voeren; oock dat alle persoonen tot den lichame toe souden mogen ondersocht ende hen goederen altemalen gevisiteert worden, en dat niemant, groot noch cleyn, en soude mogen wtvoeren boven tgene sy alreede per inventaris over gegeven hadde, want seyden te weeten, datter diemanten en juelen binnen ware gecomen met 't fergadt van Succadana.

---

can dat niet doen ende nemen se weder. Doen seijde Sr Raij: wilt ghij se niet weder nemen soo sullen wij se aentasten. Doen seijde Joseph Janssen: dat mocht ghij doen, ick wil geen man van twe woorden wesen, wech te schencken ende dan weder nemen, maer hadde den domine haer willen doopen ick en hadde de twe slavinnen niet wech geschoncken.

Adij 12. dito op een dijnsdach doen heeft Sr Raij den Engelschen coopman, genaemt meester Wattel, de twe slavinnen weder afhandich gemaect ende liet de twe slavinnen met Anselien boven in de H^r^ Generaels camer slapen, omdat sij niet meer bij meester Wattel coomen souden.

[1] Het andere dagregister geeft verkeerdelijk 31 Januari 1619 als de datum van het contract. De Jonge IV p. 144.

Ende alsoo dese handelinghen een groote swaricheijt en droffenisse onder ider veroorsackte, is noch vóór de overleveringe ende geteeckende acten den breeden raet wederom vergadert, ende niet tegenstaende de ellenden, die ons aenstonden, hochlijck werden overwoogen, nochtans den dringende noot daerbij vergeleecken synde, werd eendermael geresolveert als vooren, wenschende Godt een genadige revenge t sijner tijt gelieft de E. Comp^a en de haere te verleenen.

Soo haest de acte bij beijde pertijen onderteeckent ende binnen 't fort gecomen was, syn lyber en vrij vertrocken Mr Jnes[1] en Mr Smet, Engelse cooplijeden, ontrent 8 dage voor den aenvang van den oorelooge om seckere reede by d'H^r Generael aengehouden, doch is Mr Wadden, gedeputeerde, binnen gebleven om met de anderen 12 des anderdachs aen de schepen te gaen.

En alsoo niet anders gesien en was, off souden de fortresse hebben verlaten, en oock alles ten naeusten ondersocht en gevisiteert worden, syn die van binnen genootsackt geweest, de boecken van de Vereenichde comp^a ende veel andere stucken, die vreese onder hande van d'Engelssen tot grooten nadeele van de Comp^a ende de Generael mochten sijn, int vijer te werpen ende te verbranden, volgens oock de commissie hen bij den H^r Generael op syn vertreck schriftelijck geordineert.

Syn oock eenige schenckagie van silverwerck aen Tomas Dael gedaen op hoope van jets meerders mede te gewinnen, waerover oock beloofde, boven de geaccordeerde stucken noch 2, ende vaten cruijt te sullen bestellen wt syn eijgen schip, en 't silverwerck weder te sullen vereeren, seggende geen taffel provisie en begeerde te nemen.

[1] Wellicht Jones?

Bijlage II.

VERVOLG VAN HET UITGEBREIDER JOURNAEL VAN VAN DEN BROECKE. (B I).

Den 2e ditto [Februari 1619] 's morgens vroech waren de Engelsse boodts al voor t fort, dan alsoo die vant fort noch geen verseckerhijt hadden, wilden de Engelssen noch niet te spraeck staen.

Den selvden ditto naer middach quam den Tommegon van Bantam wel met 2000 man ende Sr Cornelis Houbrack van wegen den Pangeram ofte Conninck om mij op mijn versoeck met gewelt daer te brengen, soodat die vant fort naer dat tselve verstonden van contract met de Engelssen noch Conninck tot Jaccatra gemackt niet en hielden, voor en aleer sij mij liber en vrij leverden; soo dat ick den selven avont noch verbij het fort met een vendel connincks prauwen naer Bantam gevoerdt wirdt.

Soo hast den Tommagon bij den Conninck van Jaccatra quam omringelden hem met sijn volck en trock sijn cridts uijdt vragende hem off gecridts wilde wesen off sijn landt aen den Pangeram van Bantam over leveren, die geen beeter middel sinde t leven voor den doot gecossen heeft, ende als een slaeff met een vrouwe ende jonckste soon sijn landt over gaff ende verliedt, dat aen den Conninck van Bantam datelijck geaijgent wirdt ende de possessi daervan nam.

Infien de Engelssen vonden haer bedrogen; sijn daatelijck seer verslagen met alle haer volck ammonitie van orloghe dat mede voeren conden naer boordt gevaeren, ende doen niet beeter coosten, vermanden ons volck tot couragi, presenterende hun liever assistentie te doen dan haer in de ongelovighe Javanen handen te geven, versochten daerenboven aen die vant fort vrij gelijde om haer schudt met hun boodt verbij t fort naer boordt te mogen brengen, hetwelck hun vergunt wirdt om veel reeden.

Den 3e ditto 's morgens quamen wij tot Bantam alwaer in den Sabandaer's Quaij Maes [1] huijs seer strengelijck bewart ben geworden.

---

[1] Kjai Warga.

Apriel A° 1619.

Adi den 4 ditto arrivierde voor Bantam een Chinesse jonck, die in 56 daghen daer uijdt China gecommen was, die van de Engelssen aengehalt wirdt en geplundert.

Den 6en ditto arrivierde daer een jonck van Patannja met rijs, door den oppercoopman Druijff voor Jaccatra affgedespatciert, die de Engelssen met noch twee Chinesse joncken rijckelijck gelaaden meede aenhalden ende altsamen plunderden, dat int gesicht van die van Bantam.

Májo A° 1619.

Den 14e ditto een misive uijdt fort Batavia (als wij hadden laaten t voors. noemen) becommen van de oppercooplieden Pieter de Carpentier ende Andries Soury, die den 10en derselve met het fargadt Selon daer gecommen waeren, om tot de compst van de E. Heer Genl te commanderen.

Den 28 ditto arriveerde de E. Heer Gouvr Genal oock op de reede van Jaccatra uijdt Amboina met 17 scheppen als te weten, de Trouw, de Soon,[1] Harlem, Suijder Eendracht, Gouden Leuw, t Wappen van Amsterdam, Oud Hoorn, Bargerboodt, Morgenstarre, Engel, Neptunus, Nassouw, t Hart, de Jager, Sante Migiel, Tieger ende t fargadt Selon.

Den 29en ditto is de Heer Genal met al de soldaten ende partij boodtsgesellen naer landt gegaen ende order gestelt omme de stadt Jaccatra te vermesteren.

Den 30 ditto 's morgens is de stadt Jaccatra Godtdanck sonder eenighe wederstant ofte verlies van volck ingenommen, vermidts alle de Javannen gevlucht waeren. D'onsse warren starck 12 vandellen, soo soldaaten als boodtgesellen, waer van 2 dooden hadden ende van de Javannen 3, soodat meester van de stadt met d' hulpe van Godt gebleven zijn.

[1] Lees: „Son".

Bijlage III.

Resolutien van
Generaal en Raden
1613—1620.
Kol. archief.

Maandag ady 22 October 1618.
In 't schip 't wapen van Amsterdam
liggende bij de eijlande Jaccatra.

Alsoo de voorgaende resolutie in dato 31 Aug. laastleden tegen des mislukte moordadigen aanslag des Pangerangs van Bantam, de Coning van Jaccatra ende consequentelijk het gantsche land van Java bij den Heer President tot verzekering van des Comp. rijke middelen en 't leven van hare dienaren genomen, een zaak van zeer groot gewigte is, daar niet alleen de behoudenis van deese plaatse maar ook den algemeenen welstand van de generale compie in India aan dependerende is; daarenboven bij dagelijkse ervaring gewaar worden, dat den mislukten aanslag, die op 20 Augustus passato onder het belijd van den Pangerang Gabang alhier in deese logie geattenteert ende in effect zoude gebragt zijn geweest, so den Almogende zulks niet sonderling tegengehouden ende belett hadde, bij deese trouwlose moren niet alleen niet aan een zijde gesteld en vergeeten, maar ter contrarie wederom op verschijde andere manieren herhaald ende onderstaan en dagelijks nog meer en meer hervat worden sal.

So is 't dat de E. Heer President ende zijnen Raad op den 19 dezer hebben goedgevonden de sake in een algemeene vergaderinge van alle oppercoopluijden, schippers ende krijgsofficianten, hier omtrend tegenwoordig zijnde, voor te dragen ende den eerste oorsprong, redenen en voortgang van die te resumeeren:

Eerst ende alvoorens den aanvang en 't progres van deesen moorddadigen aanslag in 't breede bij den Heer President de vergadering voorgedragen en al de omstandigheden van dien van punt tot punt wel ontleedt zijnde, is eijndelijk naar rijpe deliberatie met een algemene toestemminge gelijk bij de schriftelijke advijsen, hier onder is blijkende, goed ende hoognodig is bevonden, dat men met de versterking van onse logie tot Jaccatra gelijk die alreede bij de Heer President ontworpen is, om te zien hoe de zake hem zoude toedragen, voortvaren ende tegens alle geweld in volkomen defensie brengen sal:

Willem Jansen, oppercoopman tegenwoordig op 't schip 't

Wapen van Amsterdam advijseert dat men de plaatse van Jaccatra sal versterken ende het begonnen werk naar gelegendhijd voltrekken. (ondert.) Willem Janssen.

Isebrand Cornelisz, schipper op 't schip Mauritius, segt mede de plaatse van Jacatra met gemak te versterken (onder stond) Isebrand Cornelisz.

Claas Gerritsz, schipper op 't schip Nassouw, dat men de plaatse van Jaccatra sal soeken te versterken om onse goederen te versekeren (ondert.) Claas Gerritsz.

Willem Dirksz, schipper geweest op het schip Hoorn advijseert dat men de plaatse van Jaccatra tot versekering van des Comp. goederen zal versterken (ondert.) W. Dirksz.

Leendert Jacobsz, schipper tegenwoordig op 't schip St. Michiel advijseert als voren dat men de plaatsen van Jaccatra sal sien te versterken (was ondert.) Leendert Jacobz.

Willem Jacobsz, schipper tegenwoordig op 't schip den Engel geeft mede voor advijs de plaatse van Jaccatra met den eersten te versterken tot versekering van lijff en goederen (was onderteekend) Willem Jacobsz.

David Davidsz, schipper op 't jagt den Jager van gelijke, dat men de plaatse van Jaccatra sal versterken (was ondertijkend) David Davidsz.

Jan Willemsz, schipper op 't schip de Neptunus advijseert dat men met den eersten de plaatse van Jaccatra sal versterken (was ondert.) Jan Willemsz.

Gerrit Douwesen, schipper op 't schip de Trouw geeft voor advijs dat men ons tot Jacatra metter haast sal versterken eer de scheepen vertrekken, ende met alle man van de schepen daar aanvallen. (was onderteekend) Gerrit Douwesz de Vries.

Claas Hermansz schipper van de Zuijder Eendragt advijseert de plaatse van Jaccatra metterhaast te versterken tot onse versekering om met hulp van scheepen eer die vertrekken te eerder klaar te weesen. (was ondertekend) Claas Hermansz.

Jan Cornelissen Kunst, schipper op 't schip Delft so haast mogelijk is de plaatse Jaccatra op te maken en onse stand te versekeren (was ondert.) J. Cornelissen Kunst.

Florus Heeres, schipper op 't schip de Bergerboot geeft voor advijs dat men de huijsinge van Jaccatra sal versterken en dat hoe eerder hoe beeter. (was getekend) Flores Heeres.

Hans Rogiers, oppercoopman tegenwoordig op 't schip de

Trouwe advijseert, terwijle hier de scheepen bij den anderen sijn, ons tot Jaccatra te versekeren (was ondertekend) Hans Rogiers.

Daniel van der Heggen, oppercoopman, tegenwoordig op 't schip de Zuijder Eendragt met het begonnen werk voort te varen tot dat versekert zijn (was ondertekend) Daniel van der Heggen.

Juan Vernat, oppercoopman op 't schip den Engel, advijseert met den eersten met de zake van Jaccatra voort te varen tot ons versterking (was ondert.) Juan Vernat.

Pieter Dirksz, oppercoopman, tegenwoordig tot Jacatra, advijseert, dat men het begonnen werk al sagtgens sal voortvaren tot den tijd en wijle die van Jaccatra onderstaan enige verhindering te doen als wanneer met alle man daar aan kunnen vallen (was ondertekend) Pieter Dirkszoon.

Franco van der Meer, oppercoopman op 't schip Delft, dat men ons beter tot Jaccatra soude verseekeren en al sagtgens met het begonnen werk voort te varen (was ondert.) Franco v. d. Meer.

Hendrik Lievensz. van Amb. en de tegenwoordig tot Jacatra wesende advijseert dat men het begonnen werk tot Jaccatra voort sal varen ende meer soldaten aan land zetten. (was ondert.) H. Lievens.

Abraham Strikker sergeant, tegenwoordig op 't schip Delft, advijseert ons tot Jacatra metter haast te versterken (was ondert.) Abraham Stricker.

Abraham Jansz Morings sergeant, tegenwoordig op 't Wapen van Amsterdam, geeft voor advijs met het begonnen werk tot Jacatra voort te varen al soetgens (ondertijkend) Abraham Jansz.

Dirk Reiniersz sergeant op 't schip Delft advijseert ons met den eersten te versterken (was ondert.) Dirk Reiniersz.

Arend Maartsz, commandeur, tegenwoordig op 't schip St Michiel geeft voor advijs, dat men met het werk tot Jaccatra voort sal varen en dat met zulken neerstigheijd als mogelijk is. (was ondert.) Arend Maartsz.

Pieter de Carpentier, opperkoopman tot Jaccatra, dat men de begonnen punct eerst in zijn volkomen effect zal zien te stellen en so daar tegen geen oppositie valt, alsdan met gemak voort te varen sonder extraordinaire commotie te betoonen. (was ondertekend) Pieter de Carpentier.

De voors. advijsen gegeeven zijnde heeft de Heer President

de vrienden daarvoor bedankt ende verklaart dat de stemmen naarder gecolligeerd ende met de zake voortvaren zal in maniere en voege, als zig den tijd ten besten van de generale Comp. gedragen zal.

Actum ut supra en was ondertekend

Jan Pietersz Coen. Thijs Cornelisz Vleeshouwer,

secretaris.

Bijlage IV.

Resolutien van
Generaal en Raden
1613—1620.
Kol. archief.

Saturdag ady 25 Mayo 1619.

Also van Jaccatra verstaan hebben, dat apparentelijk was de Engelsche vloote ons niet verwagten zal, zijnde zeer desolaat van volk, tweedragtig onder den anderen ende ook alreede na den roep ging, van den andere verdeijlt, preparatie maakte in 't geheel door te lopen, is door den Heer Generaal geproponeerd om tijd te winnen, hoe zijn E. voor desen is genoodsaak geworden om lijff en goederen te salveeren, de plaatse van Jaccatra te versterken en tot een volkomen fort te maken; want alzo bij de Javanen en Engelse tegen ons verschijde lagen leggen ende verraderije onder een vriendelijk gelaat gepractiseerd, onderleijd en door Gods genade mislukt waren, hebben sij lieden verschijde bolwerken rondsomme onse huijsen begonnen, om dito huijsen van Jaccrata daardoor met geweld van groff geschut te vermeesteren, welke bolwerken zo behendiglijk zo verre gebragt zijn, dat er enig grof geschut jegen ons geplant was en gewaar wierde wat men tegen ons voorhadde, zo dat er tijd en gelegenthijd ontbrak om onse goederen van land te scheepen ende dat met geweld haren werken hebben moeten verhinderen, selfs eer veerdig waren om geweld met geweld te weeren, dewijl een goed deel van de plaatse van 't begonnen fort nog open was en dat merendeel niet schootvrij van groff geschut of de vijanden zouden ons meester geworden zijn, eer tot enige defensie hadden konnen komen; dat nu ter contrarie door Gods genade anders uijtgevallen is, ende zo men nu van meninge is, het regt te gebruijken welke ons de Almogende God tot Jaccatra gegeven heeft, ende goed vind de plaatse meerder te versterken, vorder in te houden ende tot een generaal rendevous te gebruijken, moet men considereren, dat het dan van node wesen sal een generale landtogt op de stad ende in 't land van Jaccatra te doen, zo om een vrije ruijme posessie ende jurisdictie in 't land te bekomen, als voor te komen, dat de riviere niet verlijd worde, gelijk gesegd word, die van Bantam (welke den Coning van Jaccatra onder pretext van die tegen ons te adsisteren verdreven hebben om ons met de zijne geusurpeerde authoriteijt te previnieeren en dwingen) voor hebben te doen. Ende also het nodig is eer men zo een gewigtige zaak aanvange ofte het regt en de goede occasie versuijmen, dat alle aankleven van dien rijpelijk over-

wogen, geconsidereerd ende gedebatteerd worde, heeft de Heer Generaal den Raad aangediend, dat haar E. gelieve te overwegen de importantie van de laatste, ende of men verder zal aanvangen de plaatse van Jaccatra tot een generale rendevous t'appropieeren, dan off verkiesen ende gebruijken zullen ene van degene, die lange voor deesen voorgesteld zijn geweest, als namentlijk een van d'Eijlanden van Jaccatra off andere in de straat Sincapura gelegen, off elders aan 't vaste land, van alle welke de Heren Majores meest tot Ontong Java inclineren, dog zijn Excell. de Prince van Orange schijnd meest tot een bequaam Eijland (als er een bequaam te bekomen is) genegen te wesen, om zijn E. ter naaste vergaderinge haar advijs te geeven en finale Resolutie op de zake te nemen. Interim is goedgevonden, dat alle behoorlijke preparatien maken ende goede ordre stellen zullen, opdat men voors. landtogt sonder dilaij doen mag, zo haast met de vloote voor Jaccatra komen, wel te verstaan zo d'Engelse vertrokken zijn ende zo het dan also goedgevonden word, en om tijdelijk naarder informatie van alle gelegendheden van Jacatra te bekomen, ende de onse aldaar van onse desseijnen te verwittigen opdat zij haar ook vaardig houden, is gearresteert, dat dadelijk 't jagt 't Hert voor uijt na Jaccatra senden ende van daar bij ons ontbieden zullen Pieter de Carpentier, Pieter van Raay, Evert Harmansz ende de capitain off lieutenant van 't fort. Voorder met de krijgsraden gelett wesende, dat in de vloote sterk zijn omtrend 1220 coppen, is goedgevonden, dat daarvan de twee derde landen zullen, ende dat die met volk van Jaccatra in derthien comp. elk van omtrend 70 koppen verdeelen zullen en dat onder navolgende hoofden ende ordre.

Sergeant majoor capitn Hietveld 15 coppen uijt Hoorn.

Overste Sr Jacq. le Febre de avant guarde.	Lieut. Jean Elias . . .	20	coppen uijt de Trouw.
	Vaand. Sebalt Wonderaar		de rest uijt 't fort.
	Capt. Jan Jansz v. Gorcom.	40	uijt de Sterre.
	Lieut. Abrah. Strijker . .	10	uijt Hollandia.
	Vendr. Hend. Hermansz .	9	uijt de Zon.
	Capit. Meijer.	40	zijn eijgen volk.
	Lieut. Jan Jansz Hoogland.	36	uijt de Bergb.
	Vend. de Wilde . . .		
	Cap. Hendr. Bruijstens. .	70	zijn eijgen volk.
	Lieut. van den Berg . .		
	Vend. Jaque Coetelij . .		

de Ed. Heer Gener. Coen de batailje.	Capit. Wouter Heuten .	32	van zijn eijgen volk.
	Lieut. Jacob van Markt .	36	van de Eendragt.
	Vendr. Jan van Houdaan.		
	Capit. Daniel van Heggen	52	van St Michiel.
	Lieut. Abraham v. Uffele.	22	van Nassau.
	Vendr. Jacob Leendertsz.		
	Capit. J. Leendertsz. . . .	70	uijt de Trouw.
	Lieut. Wijnand Brantsz.		
	Vend. Jan de Brasser		
	Capt. Gheen Huijgen .	70	uijt de Leeuw.
	Lieut. Daniel Wolff . .		
	Vaand. van Zuijlen . .		
	Capt. Jan Willemsz. Gonale . . .	20	uijt d'Eendragt.
	Lieut. Willem Tonissen	17	uijt de Zon.
	Vend. Anthoni Coen	25	uijt Haarlem.
		4	uijt den Engel.
	Sergeant majoor capt. Jan Pa. . .	42	uijt Haarlem.
	Lieut. Andries Gabriel	28	uijt de Zeewolf.
	Vend. Gillis Venant		
	Captijn Theunis Floresz	50	coppen uijt de Zon.
	Lieuten. Barend Milters	18	van de Jager.
	Vaandrig Caver.		
	Capitijn van der Dussen.	48	uijt Hoorn.
	Lieut. Floresz.	22	uijt 't Hert.
	Vendrig Fredrik Fredriksz		

Aldus gedaan in 't schip de Trouwe, datum ut supra, omtrend Cheribon in zee ende was onderteekend:

J. P. Coen. Laurens Reaal, sonder hierdoor te emologueeren die dingen, daar ik om, nog omtrend en ben geweest. Steven van der Hagen. Willem Janssen. Franco van der Meer. Jacques le Febre.

Bijlage V.

Rijksarchief.
Register van de brieven
en papieren, overgecomen
in den jare 1620.
Boek I. Fol. 264.

Corte antwoorden op het interrogatorium bij ordre van den Generael Coen de raden van 't fort Jacatra gepreponeert.

Het is kennelijck, hoe de Hr Generael Coen, d'oorloghe tegen den Coninck van Jacatra omme de Javanen af te houden, ende also des Compe wooningen, volck ende goederen, soo veel doenlijck waere, tegens hen gelooft te versekeren, op 23 Decemb. 1618 voorgenomen ende aengevangen heeft, dan soo alle tijt hebben vermeijnt niet so seer omme ten wtersten wt te voeren, dat is sonder ophouden te continueren, als wel, gelijck mede door de nieuwe oorlooge bij hen ende sijnen Raet op andre plaetsen mede aengegaen, omme d'inwoonderen, naer gedaene vraecke ende aengecondichde vreese, tot eenen beteren ende vaster vrede te constringeren; want blijct dit 1° wt de missive 3 ende 18 Januae passato aen 't fort gesonden, daer inne wel expresselijcken van vrede tot contracteeren mentie gemaect wort; ten anderen in cas (onses bedunckens) de E. compa door het voeren van offensive oorlooge hier ter plaetse niet veel profiteren, maer eer merkelijcke schade becoomen, gelijck de bevindinge leert. Soo oock mede het eene gewelt oorsaecke is dat het ander hem oock verheft, can oock mede wel het meeste het geringste alsoo benauwen, dattet niet geraden is, stilstant aengebooden sijnde, te refuseeren ende als ongemerct verbij te laten gaen.

Op het 2e

Soo gevraecht waere, waeromme met den Coninck van Jacatra in stilstant van wapenen getreden sijn, souden beneffens de voorverhaelde redenen oock deese connen bijbrengen. 1. Om de Engelsen te jalouseren ende van hun wit ende dissensen aff te brengen ende haeren ovaerdgyen pracht te controleeren, wel wetende, datse sonder permissie van den Coninck tegen 't fort te lande niets en conden wtrichten ende daer toe te water oock gants gene gelegentheijt en hadden; 2. omme de vrientschap

van de Coningen, beijde van Jacatra ende Bantam, de behoudenis van de comptoijren hier ontrent ende 't welvaren van gevangene vrienden te behouden, ende soo veele doenlijcken waere te bevorderen; 3. omme bequaemheijt te hebben d'aenstaende en comende schepen wt patria ende andre quartieren alle gelegentheijt te moogen advijseeren, ende d'Engelsen handel te meerder bekent te worden; 4. omme tijt te ghewinnen ende goede gelegentheijt te obtineeren omme 't fort te verstercken, ende ijegens viants gewelt suffisant te maken, daer buijten anders (gelijck het interrogatorium wel seit) souden gedwongen worden tot een erger, tot het welcke alle door den oorlooge verhindert wierden; 5. omme dat rondelijcken is gepreponeert geweest, bij den E. H^r^ Generael geordonneert was, beter ware met de Javaen dan met d'Engelsen in vrede oft handelinge te treden, doch schijnt bij abbuis alsoo geschiet te sijn.

Dan alsoo gevracht is, waerom corts naer 't vertreck van den E. H^r^ Generael aen den Coninck van Jacatra 5000 realen spetij ende een aen cleden gegeven hebben, antwoort sulcx geschiet te sijn: 1. omme dat den Coninck cluegde door d'aengedaene oorloch groote schade geleden hadde, verclarende oock alrede 4000 realen verbeurte te sijn doordien buijten sijnen wille ende believen in sijn lant met d'Engelse oorlooge gemoveert, sijn rijck geturbeert ende aen sijne coninckliјke reputatie benomen hadden, daerbij doende, hen verscheijden mael bij den E. H^r^ Generael voort het wttmueren van de catte buijten oude contract gedaen, betalinge ende contentement te doen, gepresenteert was; 2. omme in contra te preserveren alle de costelijcke packen cleden, soo voor als naer 't vertrecken van den E. H^r^ Generael ter defensie op de pointen voor borstweringe gebruict, diens waerde d'oncosten prefereerde; 3. om te becoomen den vrijen marctgang, daeraen om der siecken, braq waters ende andere redenen willen vele gelegen waere; 4. omme d'Engelsen te verhinderen in 't opbouwen van nieuwe godong ontrent de plaetse alhier, gelijck bij de Cooning belooft was; 5. omme mede voor te coomen d'oncosten van 't bestedigen van eenige niewe wercken, die dicwils met haest ende groot perijkel mosten opgemaect worden.

Dit alles is niet strijdende, maer accordeert met de missive adij 18 à 28 Junij[1] aen 't fort gesonden, daer inne ontbooden

[1] Lees „Januari".

was geene oncosten aen te sien, om met yemant [van de] pertije tot de comste van de vloot in accoord te treden, ende hen van alles hier passerende te advijseeren.

Hoe wel dese handelinge nu, naer d'uijtcomste geoordeelt, eenen valschen vrede genoemt wort, strijt sulcx nochtans tegen de goede intentie dergener, die binnen het fort sijn geweest ende oock, soo apparent is, tegen de wille des Coninx van Jacatra, die naerderhant in d'ongenade des Coninx van Bantam vervallen is, alsoo beijde pertijen abbuserende, 't welck oock den besten kan overcoomen.

Op het 3e.

De wtwendijghe versekeringe was des Coninckx eijgen hanttastinge ende ondertekeninge in onser ende andre orang kaijen presentie ghedaen; d'inwendijge was de bedenckinge van de weijnich profijten, die den Coninck ende voornementlijck sijne onderdanen wt het oorloogh hadden te verwachten, ende de vreese van de aenstaende vloote, die te volgen stont. Van den Coninck van Bantam en conden gene versekeringe eijsschen, alsoo hem veinsde met de saecke niet te willen bemoijen.

Op het 4e.

Wort gesegt sulx goet gevonden is, omme de goede aliantie bij den Coninck te vooren gehouden te vernieuwen, ende d'inwoonderen van de sinceriteijt der nieuwer vrede te versekeren, en de ourang kaijen van Bantam, gereet staende om te vertrecken, met een eerlijck affscheijt te congratuleeren. Siet de resolutie adij 22 Janua.

Op het 5e.

Onder deselve (schoon genoomen soo veele coppen geweest hebben) waeren vele onervaren soldaten ende ambachslieden, sommige crancken, sommige gequetsten, eenijge overleden, eenijge met d'Hr Generael scheep gegaen, vele swackmoedich geworden door 't vertrecken van de vloote, 't aensien van de groote macht der omliggende vianden ende den langen aenstaenden tijt, die noch voor 't ontset stont te passeeren.

Rijs, olie ende asijn wasser genoech; vleis noch 15 vaten, eenijge met speck; 4 leggers arak, loopende elck 9 à 10 dagen ordinaris, en weijnich soute vis; water mosten meest bij den regen vergaderen, 't gene Godt wt den hemel soude verleent hebben, hebben moeten te vreden houden; cruit hadden 40 vaten, beloopende ontrent 300 scheuten, soo dattet diens aen-

gaende ten wtersten lijdelijck conde geseit sijn; dan 't woort allerleij nootdruft heeft vele in, daer onder sorteert al de voornamelijckst cloeckmoedijge, ervarene, voorsichtijge overhoofden, oock mede bedrevene ende gewillige soldaten ende borgeren, daer aen het (soo bij den E. H[r] Generael ende Raet geoordeelt wort) de plaetse seer ontbrooken heeft.

Op het 6[e].

T gewelt van den vijant op 't fort gedaen, is geweest, 1: het dagelijx schieten, voornementlijck op de 2 huijsen, continueerende drij weken lange naer 't vertreck van de vloote ende den E. H[r] Generael, ende dat in meerder forme als te vooren, als meijnende het alles gewonnen waere; 2: het verhinderen omme van buijten te fortificeeren ende ter bequaemster tijt het water te putten; oock te onderstaen van de rivier te stoppen, ende op 't laegste waeter te vergeven door seker cruijt oft gruis, dat sincken ende afdrijven lieten, 't welck sommijgen cranck ende onwillige veroorsaect heeft.

D' aproches van de vianden gemaect, sijn 1. en in 't gemein alle hunne baterije selve, liggende buijten de stat, van de welcke alle men met een musquet tot binnen in 't fort conde schieten, als oock verscheijden mael gedaen, somtijts de schiltwacht geraect ende onder anderen 't soontien van schipper Cornelis Francen doot geschooten hebben; 2. de verdubbelinge van Wattings batterije, die de nieuwe bij naeste het vierde part naerder lach dan de eerste; 3. het aenmaken van d' Eng. baterije, liggende achter 't nieu huijs op de plaetse, daer te vooren hunne logie gelegen hadde; 4. het nestelen in de afgebranden thooren ende op de hoeckpunte van de stat, beijde liggende op den hoeck ende cant van de rivier, soo na dat met eenen steen soude beworpen worden; 5. het aenbrengen van 2 grove stucken in de eerste winckelhaeck van de stats walle ontrent een slingerworp van 't fort.

De batterijen (buijten de stat ende haere hooge catte) waeren 4, twee aen Wattings out huijs, d' eene hooger als d' andre, voerende elck 3 stucken geschuts ende 2 bassen; eene achter 't huis Mauritius op de Eng. plaetse, seer sterck ende van d' Eng. oock opgemaect, voerende 8 stucken, ende eene aen de cant ende incoomen van de rivier, hebbende 10 stucken ende twe bassen; bovendien in de stat op de catte 5 stucken ende daer beneden 2 bassen, 3 stucken naer 't fort, d' ander 2 over de

riviere; noch twe grove stucken in de naeste winkelhaeck van de walle ofte vesten, beloopende in alles te samen 31 stucken ende 6 bassen, behalven 't gene hun noch schadeloos geschooten ende ons onbekent geweest is.

Bressen waeren oock noch gene geschooten; dan 't was alrede soo verre gebracht, dattet oude huis Nassou d'eene hoeck was wtgevallen ende voorts met schooren ende stutten wert opgehouden, ende ten waere door 't ophouden van 't schieten occasie tot selfs af te breken geworden ware, soude in corten selve door 't daveren van ons eijgen schut van boven neder gevallen ende den vijant tot een stormbrugge verstrect hebben. Oock mede was de zuijdhoeck van 't fort tussen de catte ende 't oude huis niet dan met steckagien ende met dunne planxkens van 't secreet beslooten, die nu door 't schieten seer gemartelt ende alsoo tegen eenen aenloop niet bestandich waren; formele stormen en sijnder mede niet gedaen, ende soo bresse geschooten ende 't selve aengebracht waeren geweest, en soude niet hebben wederstaen connen worden, doordien niet eenen, maer verscheijden op eenen tijt soude hebben gedaen, ende ons noodich was alle het volck op d'eerste in tegenweer te stellen, sonder dat malcanderen conden verpoosen ofte ariergaerden, door dien ontrent de 30 liggende crancken, veel seerbeenijge, ende verscheijden hoecken ende plaetsen te bewaeren hadden.

Op het 7e.

T Vervolch is dese: naerdat Pr van den Broeck in hechtenisse gecoomen was, heeft den Coninck diewils begeert, dat de Catte ende de punt aen 't oost eijnde van 't oude huis mochten afgebrooken ende het geschut te neder geleijt worden, ende naer dat dit alle tijt gerefuseert wiert, begeerde daer naer, dat men dan soude vertrecken ende de plaetse verlaeten, presenterende daer toe een van d' Eng. schepen te vereeren, ende te beschicken. Ende die van 't fort daertoe hem oock niet verstaende, heeft de Coninck beginnen te dreijgen, seggende hem met sijn ende d' Eng. macht dan daer toe soude dwingen. Ende met d' Eng. in compacte getreden sijnde, heeft weder het fort met alles datter inne was in sijne handen geeijst, ende wederomme afgeseijt sijnde, licentieerde d' Eng. nieuwe baterijen tegen 't fort op te werpen, ende met veel geschut, volck, cruit ende oorloogs amonutie te versorgen en met hun volck ende vaendelen te beplanten. Soo dat daer naer den admirael Thomas Dale het

fort verscheijden male opgeeijst heeft, somtijts met Engelse brieven door pijlen aen 't fort geschooten, somtijts door gesondene door den jongen van Cornelis Haubraken ende somtijts door de gevangene vrinden over de statsmueren toegeworpen. Ten laesten is 't geschiet door beijde Coningen ende Dale te gelijck met beloften, soo 't in d' handen van den een oft d' ander wilden overgeven, lijf ende leven soude geschoncken sijn, ende soo niet, haere beijder macht daerop soude thonen ende 't selve verleerst hebbende, niet het voorbeloofde perdon ofte 't leven souden houden oft vercrijgen, eijsschend op het alderspoedichste antwoort, eer hunne baterijen souden beginnen te spelen.

Ende alsoo om redenen als volgen niet mogelijcken was tegen hun beijder gewelt te bestaen, ende de missive van 3 Januarijo oordeelde beter waer ter noot aen d' Engelsen dan aen de Javanen over te geven, wert bij de 20 officieren nootdringend raetsaemst geoordeelt ende best gevonden met d' Engelsen in accoort ende handelinge te treden ende te bedingen alsulcke poincten als den tijt soude willen toelaten; ende Jan van Gorcum, capitein, daer toe gecommitteert sijnde, heeft volgens sijne commissie aen d' Engelsen Thomas Dale ende Ruer versocht 't gene volcht: 1. dat naer d' uittreck hij hen soude beschermen voor alle overlast vande Javanen ende andre vianden meer; 2. dat aen die van 't fort soude verleenen een goet ende bequaem schip om alle des comp^{s} volck ende goederen inne te embarqueren, om met hetselfde ende oock hunne perticuliere plundie te mogen vertrecken, waer henen het hun soude geraden duncken; 3. dattet schip soude tot hunne reijse suffisant ende voorsien sijn met alle nootelijcheijt, ofte dat selve van d' Engelsen naer Amboina vervoert ende hen daernaer 't schip weder gelaten, oft van hen wederom onbeschadicht toegesonden soude worden; 4. dat aen de Hollanders soude verleenen vrije pas omme van gene andre Engelsen gemolesteert te worden, ende wat sulcx als doen meer was.

Doch hadde de capiteijn last ter hooger noot af te staen van des Comp^{s} ende onse perticuliere goederen, oock mede van de eerlijcke wttreckinge der soldaten, voor welck versocht, dat met vliegende vaendels etc. wttrecken souden mogen, als wel wetende het de vianden voornamelijck om des Comp^{s} middelen te doen ende ons aen de perticuliere niet veel gelegen waere.

Naer verscheijden bijeencomsten (in 't hoff bij den Coninck)

sijn gheaccordeert sekere pointen, als naerder in de acte daer van den 1e Febr. gemaect ende bij alle 3 pertijen ondergetekent sijnde, daerop ons in desen refererende.

De redenen ende waarom dit alsoo geschiede, sijn deese: 1. het fort was gants swack ende onsterck ten aensien van de macht der omliggenden vianden, als hebbende aen de geheele west ende zuijdsijde, geene flanckeerstucken dan een alleene van de rivier point naer de catte; 't oude huis was gants aen 't vallen ende wert met stutten ende palen overeijnde gehouden; de catte was buijten meest in haeste ende met losse steenen opgelegt, niet genoechsaem om des viants cruisscheuten te verwachten; alle de bolwercken waeren niets als met packen tot borstweringe gemaect oft verhoocht, die dicwils daer [1] heenen geschooten waeren; de punt Hollandia aen de rivier [2] en was noch niet voltrocken, maer stont het meeste geschut noch beneden op de beddinge, hebbende tot hunne borstweringe niet dan swalpen; de huijsen waeren van binnen niet dan met hunne eijgene mueren versorgt, sonder dat eenijge aerde sonder dan allenelijck een weijnich int nieuwe huis gebracht was ende dienshalven gensins schootvrij en waeren; 2. 't fort was rontsomme met vier sterke baterijen benaut behalven het gewelt wt de stat daerop gedaen wert, hebbende t'samen over de 30 stucken grof geschut, bij de welcke alle Engelsche bosschieters het gebiet hadden. 300 Engelsen hielden continueelijcken aen lant in de baterije achter 't niewe huis. Den Coninck van Bantam hadde 8000 man den Coninck van Jacatra te hulpe gesonden, ende alle gereetschap tot stormen was veerdich, als sulx bij onse eijgene vrienden gesien ende geavijseert is; 3. 't Cruit, dat in 't fort was, condebinnen twe dagen, soo het hard aenginge, gemackelijcken verschooten ende geconsumeert werden zijnde ontrent 40 vaten ofte 300 scheuten; doch de Hr. Generael vertreckende, daer af alreede veele verbesicht ende verschooten was. Daer en was oock noch in 4 maenden gans geen assistentie te verwachten oft ontset voorhanden; 4. 't volck was vele sieck liggende ende veele waeren aen de loop, en quade beenen hadden; oock geenen araq met alle meer omme aen 't volck ende d'ingevallene lieden te deelen, noch eenijge versche cost voor de crancken; waeren

[1] Lees: „door".

[2] De noordwestpunt.

oock sommijge gequetst, sonder dat eenijge chirurgijns hadden daer eenijge hoope op mochten stellen, en is oock niet eene van alle gequetste genesen; daer op oock het gemeijne volck op 't hoochste protesteerden, als blijct bij de informatie ende certificatie daervan op 6 febr. genoomen. Siet alsoo heeft vast het eene ende het ander veroorsaeckt ende genootsaec te doen, dat Godt selve naederhand tot sijne sonderlinge loff, groot profijt van de Comp^{ie}, eer van d' Hr. Generael ende besonder welvaert ende behoudinge onses selves, genadelijck versien ende verhindert heeft; want, genoomen haer gewelt, verwacht hadden soo en souden niet connen bestaen oft lange continueren hebben, maer souden doch ten laetsten alle om lijf ende leven ghecoomen hebben, daerbij d'E. Comp^{ie} in 't minste genen dienst soude hebben connen geschieden, ende daernaer meer voor onbedachte stouticheijt dan voor cloeckmoedicheijt geoordeelt worden, gelijck in sulcken gevalle vele geschiet.

Op het 8^{e}:

In gevalle het fort den 23 Decemb. 1618 suffisant gekeurt is, sal sulx per avontueren geschiet sijn, ten aensien het generael der vianden, die doen waeren, te weten ten hoochste 5000 Javanen, diens geschut weijnich ende clein ende haer ervaringe in oorloge niet sonders en was, oft doordien apparentelijck niet gedacht en is, d'Engelsen met eene soo groote macht haer te lande tegen 't selve souden verthoonen, oft in regard van de fortificeeringe, die noch dagelijx te doen ende aenstaende nootwendich was. Ofte misschien van degene niet van meninge waeren 't selve te behouden oft beschermen gelijck sulx vele gebeurt. Ten anderen verscheelt estimeren vele van bevinden. Hebben in 't eerst mede soo geoordeelt, dan den tijt heeft ons in opinie doen veranderen; meijnen oock den E. Hr. Generael ende raet niet rondelijck soo van oordeel sijn geweest, doordien in de missive van 3 Janu^{o} van accorderen mentie maect, 't welck van een sufficante plaetse te verhaelen, onnoodich is. Is oock bij alle de werelt het fort gehouden als verlooren soude sijn, tensij van de sommijge op d'eene plaetse anders dan op d'andre gesprooken wort, indien de macht van de vianden niet vergroot en meerder geworden was dan de macht der plaetse voor 't fortificeeren, souden den viant noijt goet woort gegeven noch gehoort hebben, maer nu sulx anders is, heeft het minste het meeste moeten wijcken.

Den handel van 20 Augustij 1618 is mede van den Generael wat wijt loopende gesien, oock hadden de Javanen niet dan haere crissen; 't was bij nachte, alle hoeken ende ingangen waeren hen onbekent en hadden gene geschut van achteren, Gabang het hooft was selfs daerbinnen ende liep mede sijne risijko; onse borgers waeren meerder, een yeder ende was in alles op sijn hoede ende alsoo was 't met hen ende ons een gheheel andre sake. Godt van beyden sij gedanct voor genadige wtcomste.

Op het 9e:

Alsoo d'Engelsen de gevangenen, noch de besprokene ostagiers niet mede en brachten, conden die van binnen tot geen wtgaen verstaen, vermoedende datter bedriegerije tussen hen beijden moste schuijlen, ende hoewel dat d'Engelsen daer naer niettemin het fort opeijsten, wilden die van 't fort, vóórdat hunne beloften voltrocken, haer niet te wille sijn; soo dat daerover d'Engelsen met den Coninck in onnenichijt gecoomen sijnde, sij onderstaen hebben haer geschut op 't spoedichst van lant te haelen ende in de schepen te brengen. Ende alsoo hebben d'onse, naer dat d'Engelsen den 6en Febr. schriftelijcken ende bij genomene resolutie rondelijcken weder afgeseijt hadden, hen na gelegentheijt des tijts bij nacht ende dage wt[1] het fortificeeren vervoucht, te meer omdat oock de Javanen met schieten ophielden, ende dit 4 maenden lang continueerende gewent, gebracht in forme diffensijf voor haer beijder gewelt, gelijck het heden ten dage te sien ende in handen van d'E. Hr. Generael Coen overgegeven is.

Op het 10, 11 ende 12e:

Het fort af te staen, waeren als doen genootsaect; niet simpelijck om het perijkel, maer om het hoochste prijkel, te weten de berovinge van 't leven te ontgaen soo vele ons doenlijck waer, 't welc tot allen tijden den belegerden in noot te doen, niet qualic affgenoomen is geweest.

Met des Mrs goet ons rijck te maken (Godt sij getuijge het verre daer af is); de besaeltiens souden 't allen tijden an de Compie gebleven hebben, gelijck daerom bij acte ende hantekeninge yder de sijne hadde ontfangen ende de sommige gene genoomen en hebben; en conden oock niet meer dan 6200 rijaelen met alle het gehele forts volck, hooge ende lege, in

[1] Lees: „tot".

contant uitgevoert worden als bij contract voors. blijct, 't welc niet en conde bedragen, doordien maer wt noodruft op de reijse soude gedient hebben; oock op alsulcke conditie de contanten wtgegeven ende ijders gelt per notitie aenges. waere. Onses wetens en heeft niemant van de opperofficieren ijets wat van de Comp' goederen genooten, dan allenelijck den gemeijnen man, ende dat in recompense van haeren swaren arbeijt, die gepasseerden tijt gedaen. Boven dit naderhant couragie genoomen hebbende, sijn de diamanten ende contanten weder opgenoomen ende op behoorlijcke plaetse geberght.

Op het 13e, 14e ende 15e.

Ten eijnde waeromme seker silverwerck aen de Eng. gegeven is, wort geseijt geweest te zijn, omme bij hem in favoor te geraken; ende alsoo door 't gene bij hem alrede als verovert was, ijets wat noch boven het bedongene te vercrijgen, gelijck oock dienshalven noch 2. stucken geschut ende 2 vaten cruits meer belooft sijn geworden boven 't gene in de artijkel pointen was begrepen ende genomineert is; oock dit geschiet al vooren eer de uure van wttrecken verschenen ende naer het accoort al getekent is geweest.

De diamanten en sijn niet alle gesonden om niet het schip, door d'Eng. prijkel loopende, alle in hunne handen te geraken; sijn oock niet bedriechlijcker wijse achter gehouden ofte versweegen onder protext van alle gesonden te zijn; wort oock het woort «alle» niet in de brief gevonden, als in het interrogatorium is gedaen, want luijt den brief aldus: «bij deesen gaen wt het fort een 12 besaliens diamanten etc.» Ende dit is mede alsoo gedaen om off den Tijger van de Eng. beseijlt ende verovert hadde geworden, sij wt den brieff niet en souden verstaen, daer noch eenijge in 't fort waeren gebleven, hoe wel anders wel kennisse hadden eenijge met Zeylon wt Succadana waren gecoomen. Dit was oock den schipper selver bekent, die persent geweest, als dit alsoo besloten is.

Op het 16e.

De besaenkens sijn geopent om des te bequamer geberght ende voor der vianden visitatie verduijstert te connen worden; anders oock om voor alle werelt te bethoonen, niemant aller hen [1] daerin sochte, maer sulx voor het gemeijne beste wilde preserveren.

[1] D. i. zich zelven [te bevoordeelen].

Op het 17ᵉ, 18, ende 19ᵉ,

Sal soo verhoope van redenen bij andre persoonen bequamelijcker ende beter geantwoort worden, als bij den onderges., als de saecke naerder bekent sijnde.

Actum in 't fort Jacatra den 11ᵉⁿ Junij 1619

w.g. Adriaen Jacobsen Hulsebos
11/6 aᵒ 1619 M. V.

Bijlage VI a.

Resolutien van
Generaal en Raden
1613—1620.
Kol. archief.

Maandag den 13 Februari a° 1617
in Jacatra.

Alzo per prauw van Bantam door Sr Buijsero verstaan hebbe, dat aldaar een Fransch schip Marguerite genaamt, in comp. van t schip de Montmorenci in Maijo laatstleden van Diepen gezijld, gearriveert was, waarop diverse Nederlanders zijn, so is goedgevonden dat men aan Buijsero zal advijseeren, dat zal tragten volgens de placaten van de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal ende ordres van de Heeren Majores deselve Nederlanders in apprehentie te krijgen, 't zij door de een of andere middel, dog eerst met soetighijd 'tselve te onderstaan, en zo niet willende gelukken met alsulken middel, 't zij met geweld off anders als den tijd zal openbaren ende mede brengen, also de Comp. aan 't versekeren ende 't ligten van voorz. Nederlanders veel gelegen is. w. o. J. P. Coen, S. D. Groenendijk, Pr. de Carpentier, Jacob Breetveld.

Bijlage VI b.

Vrijdag adij 17 Februarij a° 1617.
In Bantam.

Also alhier [op] de 2 scheepen te Diepe in Vrankrijk toegerust en alhier gearriveert diversche Nederlanders zijn varende, onder de jurisdictie van de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal horende, waarvan alhier in de loge zijn gearresteerd:

Pieter Gerritsz van A'dam, opperstuurman, voor desen in Indien geweest met het schip de Maagt van Dort onder de vlagge van admiraal Heemskerk, daarna onder de vlagge van den admiraal Mattelieff met het schip genaamt Orange.

Melis Reijersz Lams van Hoorn, oppercoopman, voor desen in Indien geweest onder de vlaggen van den admiraal Verhaagen met het schip Groot Hoorn.

enz.

alle te samen gevaaren hebbende op 't grote schip, zijnde admirael, genaamt Montmorency, dewelke voor ons gecompareert

zijnde en hun voorgehouden hebbende 't placaat ende verbod der Hoog Mog. Heeren Staten Generaal enz.

Daarop eendragtelijk hebben verklaart ende gezegd nooijt geweten te hebben, doen zij aangenomen wierden, herwaards zoude komen, nog ook ooijt enige articulbrieff hun en is voorgelesen ofte doen beëdigen, maar wel dat op een vreemde rijse ginge, waarvan elk het zijne gevoelde tot er tijd aan Cabo de Bona Esperance quamen, als wanneer hun per force ende met geweld hebben gedwongen herwaards te brengen; versoekende daaromme onse onderstand om aan hunne goederen en maandgelden te mogen geraken, also gaarne en liever de Comp. als vreemden wilden dienen, want sijden tegen haar dank door bedwang hier zijn gekomen. Actum ut supra. w. o. J. P. Coen, Steven Doensen van Groenendijk, C. Buijsero, A. v. Bree, T. G. van Ravenstijn, Pieter Jansen, Thijs Cornelissen Vleeshouwer, Secretaris.

Bijlage VII.

Rijksarchief.
Register van de brieven en papieren
overgecomen in den jare 1620.
Boek II, fol. 132.

Alsoo Melis Remmets Lants van Hooren, wtgevaeren voor oppercoopman van Diepe in Vranckrijck met de schepen Montmorenci ende Margriette, ende op sijn aencompste alhier tot Bantam neffens alle de Nederlanders, die daermede gecomen waeren, door expresse placaten van de Heeren Staten ende ordre van de Heeren Meesters gelicht van de schepen ende in dienste van de Generale Comp[ie] aengenomen op ten 4[en] Maert a[o] 1617, te weten de voors. Lanst voor ondercoopman à 40 gld. ter maent, vermits hij ende alle d'andre alsdoen verclaerden, dat se op haer wtvaeren niet en wisten, dat se naer Indien souden vaeren, maer op de reijse sijnde tegens haer wille ende dancke van de Francen daertoe gedwongen werden; ende alsoo den selven Lanst met 't schip den Gouden Leeuw als nu van de custe van Cormandel alhier is gecomen, ende ons nu met de jonckste schepen van de Heeren Meesters seeckre interrogatorien ter handen gecomen sijn, in dato 14 Maert a[o] 1615 tot Hoorn daerbij claerlijcken blijct, dat den voors. Lanst beneffens noch eenen Sijmon Jorisen

Looff (die wij alhier niet en hebben vernoomen) sijn aengenoomen om alhier in Indien te vaeren, ende van de Hr Officier ende Magistraat der steede Hoorn gewaerschout sijn van de voors reijse te desisteren, daerop hij ende den voorn. Sijmon Jorisz Looff oock in handen van de officier ende magistraet voornt. met eede belooft hebben, in dienst van de voors. Franse oft andre vreemd natie nae Indien niet te vaeren. Des niettegenstaende heeft hem evenwel verstout tegens sijne gedaene eet, eere ende belofte met de voors. Franse schepen herwaerts aen te comen ende op sijn aencompste tot Bantam voor den Hr President ende den Raet te verclaren, dat hij niet en wiste dat naer Indien varen soude. Soo is 't dat den Hr President ende de presente Rade, prefererende de gratie in plaetse van rigeur van justitie, nochtans willende recht doen om d'ordre van de Ed. Mog. Heeren Staten Generael ende de Heeren Mrs. te volgen, den voors. Melis Remmets Lants ten respecte voors. ende exempel van andre, gecondemneert hebben ende condemneren hem mits desen, dat hij van de voors. tijt van sijn aenneminge aff tot nu toe geen gagie genieten ende voorts sonder gagie naer 't vaderlant vaeren sal. Aldus gedaen adi 21 November 1618. In Jacatra (was onderteeckent) J. P. Coen, Pr. de Carpentier, Samuel Kint, Willem Jansen, Pieter Dirxen, Pr. v. Broeck, Jaques le Febre, Pieter van Raij, Thijs Corn. Vleijshouwer, Secrs.

Gecollationeert jegens d'originele ende daer mede bevonden te accorderen In 't fort Jacatra, adj 7 Octob. ao 1619.

(w.g.) Thijs Corn. Vleijshouwer, Secrs.

Bijlage VIII.

Rijksarchief.
Register van de brieven en papieren overgecomen in den jare 1620.
Boek I, fol. 356.

Op heden den 10 Junij aº 1619 is gecompereert Melis Remmesz Lants oudt ontrent 44 jaeren, ondercoopman geweest in 't fort Jacatra, den welcken door last van d'H. Generael geëxamineert zijnde, op tegenstaende poincten heeft verclaert, geschiet te sijn als volcht:

Interrogatorium omme daer op te hooren den raet van 't fort Jacatra soo elck besonder als alle in 't generael als namentlijck.

1.

Antwoort hier aff geen kennisse heeft.

1.

Off haer niet kennelijken is, hoe d' Hr Generael Coen met eenparige stemme en goedvindingh van den raet den oorloch tot Jacatra tot verseckeringh van 't fort ende des Compᵉˢ volck en goederen aengenomen heeft, omme die tegens alle gewelt van vijanden tot den uijttersten uijt te voeren, dewijle anders door verscheijden baterijen, die dagelijcx op diverse plaetsen onder een vrientlijck gelaet dicht aen ende ontrent ons fort gemaeckt wierden, met gewelt gedwongen soude hebben geworden.

2.

Seijt dat doen ter tijt sieckelijck is geweest ende derhalven niet en weet

2.

Waeromme sijlieden dan cort naer 't vertreck van den Hr Generael Coen aen den Coninck van Jacatra vijff

waeromme het gelt gegeven is.

duijsent realen van 8^{en} in spetie ende duijsent in cleeden gegeven hebben, voor soo een valsche vreede, daer vooren den oorloch cort te vooren bij den raet geprefereert is geweest.

3.

Refereert hem op 't voorgaende poinct.

3.

Waeromme soo grooten somme gelts ende goederen van ses duijsent realen aen trouloose mooren op een simpel accoort van vrede gegeven is, sonder eenighe versekeringe daer tegens te hebben, dewijle alle de werrelt kennelijck is, dat bij den Coninck van Jacatra ende sijne adherenten in aller manieren getracht is gewest onse huijsen aff te loopen.

4.

Antwoort: dat in 't resolveren niet is geroepen, noch insulcken raet gebruijct.

4.

Hoe sijlieden goet hebben connen vinden, dat Pieter van den Broeck, commandeur van 't fort twee dagen na dat voors. beveijnsde vrede gemaeckt was met een goede swijte volck bij den Coninck van Jacatra souden gaen vergasten, dewijle haer kennelijcken is en oock eenighe selfs hebben helpen resolveren, dat men geentsints goetvont, niet tegenstaende d' uijtmuntende groote instantie bij den Coninck van Jacatra gedaen, dat den H^{r} Generael Coen bij hem in 't Chinees quartier soude gaen en dat noch eer den oorloch aengevangen waer, off eenich verschil geresen sij; laeten staen, hoe veel te min voors. Coninck behoorden te vertrouwen, nadat den formelen oorloghe gevoert hadde ende alle sijn valsche aenslagen ontdeckt ende gemist waeren.

5.

Antwoort: door sijn siecte nieuwers aff te weten.

5.

Off de Generael Coen op sijn vertreck het fort Jacatra niet heeft versien gelaeten met 250 werbaere coppen, 41 stucken groff geschut, daer toe over de 40 vaeten cruijt met vijvres ende alderleij nootlijcheijt versien voor den tijt van ontrent 8 maanden.

6.

Seijt, dat d' Engelsen een baterije achter haer oude huijs gemaect hebben, doch daerwt geen gewelt gedaen.

6.

Wat gewelt datter naer 't vertreck van den Generael Coen op 't fort gedaen is, wat aproces de vijanden gemaeckt hebben, hoeveel baterijen ende hoe veel geschut teghen haer geplant is geweest, hoeveel schoten den vijant dagelijcx, wat bresse de vijanden met scheuten gemaeckt hebben, ende wat stormen datter gedaen sijn.

7.

Verclaert doordien dat Dircq Jemming ende daerna den Commandeur Pieter van den Broeck gebonden op de muijr van de stadt quamen, roepende dat men het fort in de handen van de Javanen off Engelssen souden geven, alsmede door seeckre missive door d' Engelssen geschreven, die 't fort op eijschte ende daer wt souden gaen, behoudende het leven, ende soo het niet gewillich wilden op geven, dat se souden stormen ende daerna niemant verschoonen.

7.

Hoe ende in wat manieren sij lieden dan aen 't parlementeren met de vijanden geraeckt sijn, wat accoort met d'Engelsen ende Javanen gemaeckt hebben, ende op wat conditie de plaetse overgeven souden, ende waeromme.

8.

Antwoort hier op, dat het fort in 't eerste niet bequaem was om het gewelt van de Engelschen ende Javanen weder te staen.

8.

Waeromme sij lieden met meerder macht niet houden costen een gesloten fort, 't welck lange te vooren als namentlijcken 23. December 1618 bij den raet ende bij u. l. selffs suffisant gekent wierdt omme tegen alle gewelt gehouden ende gedefendeert te worden, als par resolutie blijct teghen de selvige vijanden, die niet hadden derven onderstaen 't begin van 't werck, doenne noch geen teecken van 't fort ende sach, te verhinderen; jae die betoont hadden selven niet machtich te kennen omme aff te loopen de twee simpele huijsen, gelijck sijlieden den 20en Augusto 1618 geerne gedaen hadden, sijnde alsdaen met meer dan 500 mannen des nachts binnen de huijsen geweest, daer toe noch eenighe duijsende gelijck een ider weet tot haer hulpe rontsomme de huijsen veerdich hadden. 't Is waer datter doen [geen] geschut tegen de huijsen geplant was, maer van onse seijden wasser oock geen veerdich ende geen ander tegenweer dan omtrent 45 soldaten in de wapenen, soodat naderhandt allengskens 't eene gewelt tegen 't ander gewassen is, ende ons voordeel naderhandt veel grooter dan in 't eerste was.

9.

Antwoort: de plaetse gehouden te sijn, door dien dat interim in 't parlementen waeren, de plaetse met alle neersticheijt versterckt is.

9.

Was de plaetse niet suffisant ende genochsaem in sijne opmeten beslooten om tegen soo groote gewelt gehouden te worden, als was de macht daer mede ghijlieden gedrijcht wiert; ende gebrack U.l. iets, hoe ende waermede is dan de plaetse tot nu toe gehouden.

10.

Antwoort: geresolveert is geweest de plaetse over te geven, maer dat hij geen goederen altoos heeft genooten.

10.

Sijt ghij niet geresolveert geweest de plaetse over te geven om perijkel te ontgaen, ende om U met de Meesters goederen te verrijken.

11.

Seijt, bij geen verdeijlinge geweest, noch geen goet als boven gecregen heeft.

11.

Waeromme hebt ghijlieden onder het volck ende onder den anderen gedeijlt veele van des Compe goederen ende contanten, oock die van den Hr. Generael Coen ende andere partijculieren, sonder reckening off notitie daervan te houden; wie d'ordre ofte last gegeven heeft sulcx te doen, tot wat eijnde, off is sulcx sonder last gedaen; waeromme isser gheen behoorlijcke ondersoeck gedaen ende d'overtreders als dieven ende voleurs gestraft, ende waer is het oijt een gebruick geweest als men genootsaeckt wordt een plaetse over te geven, dat de hoofden dan selfs kisten ende casten doen off laeten opbreken ende de goederen pilleren.

12.

Antwoort, dat hem 50 R. gegeven waeren, die hij daerna weder gerestitueert heeft.

12.

Hebt ghijlieden 't voors. ter goeder meeninghe gedaen, waerom is 't dan dat naderhandt, weder couragie geschept hebbende, alle de gedeijlde goederen niet weder opgenomen ende elck op sijn behoorlijcke plaetse geberght hebt.

13.

Antwoort, dat niet en weet, hoe veel off wat gelt off goet aen d'Engelsen gegeven is.

13.

Wat gelt, silver ende silverwerck sijlieden aen particulieren d'Engelsen gegeven hebben, waeromme ende tot wat eijnde sulcx gedaen is.

14.

Seijt, in dese pitsiaring niet en is geweest, noch geen brieven geteeckent.

14.

Hoe met het jacht de Tijgher, neffens R. 69,0. Japons silver, na Amboijne gesonden is een pacxken diamanten met advijse daer beneffens, dat men sont de diamanten met het jacht Ceijlon van Suckedana gecomen, daer men ter contrarie niet dan de minste helft en sont ende de meest achter gehouden heeft, wesende over de drie hondert caratten.

15.

Verclaert hiervan geen kennisse te hebben.

15.

Wat is de meeninghe geweest dat men soo grooten pertije dijamanten bedrijechlijker wijs achter gehouden heeft; is het geweest om de geheele pertije niet te risikeeren, waeromme heeft men dan d'eene helft gehouden ende na Amboijna geschreven dat men alles sont.

16.

Antwoort als vooren hier aff niet te weten.

16.

Waeromme de besaeltens dijamanten geopent ende gedeijlt?

17.

Weet hier mede niet aff.

17.

Waeromme aen Pieter van den Broeck, gevangen sijnde, drie besaeltjens dijamanten gesonden sijn.

18.

Weet hier niet anders aff, dan dat 's nachts in de combuijs gecomen is ende gesien heeft, dat Mibaijs eenige boecken verbrande, doch wat boecken en pampieren het waren, heeft niet affgevraecht.

18.

Bij den Heer Generael Coene is geordineert geweest, soo men in uijttersten noot geraeckten ende genootsaeck wiert de plaetse over te geven, dat men dan sijne pampiere verbranden soude; maer dewijle de noot noijt gedrongen heeft, waeromme sulcx te vooren gedaen is,

ende dat in sulker voughen, datter niet verschoont en is van al 't gene alle de werrelt wel hadde mogen sien; jae selffs niet de generael boecken, facturen van coopmanschappen, facturen van de voorsz diamanten, de drijevoudighe commissen van d'Hr. Generael Coen ende ontallijke ander missiven ende pampieren meer.

19.

Weet hier op niets anders te antwoorden.

19.

Waeromme de punct leggende aen 't oost eijnde van 't oude huijs niet geleijt en is na de eijsch van een viercant fort in sulcker voeghen, dat die op de cat flankeren cost als door de Generael Coen te vooren geprojecteert ende met paelkens afgetekent is geweest, gelijck bij mester Jan van den Broeck u. l. aengeseijt [ende] aengewesen is.

Aldus gedaen in presentie van H[r] Andries Sourij ende Jacq. le Fevre door d'Hr. Generael daertoe gecommitteert in 't schip den Gouden Leeuw. Actum ut supra.

Bijlage IX.

Rijksarchief.
Register van de brieven en papieren
overgecomen in den jare 1620.
Boek I, fol. 234.

Vrijdach den 25e Januaris a° 1619.

Alsoo [Godt beteert] dagelijkckx meer en meer door onse vijanden benaudt ende van alle canten met stercke baterije, wel versien met geschut, beset worden, is hoochnoodich onse swacke muren, puncten (tot defentie van onser vijanden macht) te verstercken ende met aerde te vullen, waertoe (niettegenstaende geheel swack sijn) veel volcx van noode hebben, soo dat (alsoo onse soldaten met sware wachten belast zijn) bijna alle den arbeijt door onse swarten moet te wegen gebracht werden, d'welck alreede langhe geduert heeft ende naer alle apparentie maer schijnt te beginnen, ende sijlieden voor haeren bitteren arbeijts versochten nae alle slavernije liber ende in vrijheijt beneffens d'andre negros gestelt te mogen werden; soo is 't, dat den presente Raet, gelet hebbende op 't voorn. versoeck ende den ijverige vliet, ja bijnaer onmenschelijcke arbeijts tot noch toe bij haer gedaen ende noch langhe moeten continueren (waerinne sij beloven haer gewillich ende neerstich te laeten gebruijcken, lijf ende leven tot behaudenisse van 't fort nevens ons te wagen), hun hebben belooft ende toegeseijt (soo Godt gelieven) 't fort in essie [1] ende behouden blijft, ter compste van den E. Hr Generael Jan Pietersen Coen, hunne versochte vrijheijt ende liberteijt te procureren ende sekerlijck te bevoorderen. Aldus gedaen ende gearresteert in 't fort Jaccatra, dattum als boven.

(w.g.) Pieter van Raeij.
Jan van Gorckum.
A. J. Hulsebos.
Evert Harmansen.

[1] In wezen.

Bijlage X.

Als vorige bijlage.
fol. 102.

Alsoo Pieter van Raij commandeur geweest int fort Jacatra naer de gevanckenisse van Pieter van den Broecke, Jan Jansen van Gorcum, cappiteyn, Adriaen Jacobsz Hulsebos als raet ende Evert Harmensen, coopman, hen soo verre verloopen ende soo slechtelijck gehandelt hebben als namentlijck ende voor eerst, dat sij op den 19^{en} Januari 1619 aen de Coninck van Jacatra seer lichtvaerdelijcken, op het accoort ende stilstant van wapenen metten voorn. Coninck gemaeckt, hebben vereert vijff duijsent realen van 8^{en} in contant ende duijsent realen in custcleeden; daernaer op ten 22^{en} d^{o} int resolveren ende senden van haeren commandeur Pieter van den Broecke bij den Coninck met een schenckagie, die welcke als doen int hoff comende datelijck met alle degene, die bij hem waeren, vast gehouden wierden. Ten derden ende voornamentlijck, dat sij haer eet ende eere vergetende, op ten eersten Feb^{ri} daeraen sonder eenige wtterste noot, storm oft schoot verwacht te hebben dan alleenlijck op de ijdele dreijgementen van de Engelse ende Javanen, die haer met diversche batterijen ende bolwercken omcingelt hadden, wt enckele vrese, met d'Engelse ende Javanen in onderhandelinghe sijn getreden, geresolveert ende volcomentlijck geaccordeert hebben het fort ende alles in handen vande Engelsen ende den Coninck van Jacatra over te geven op soo slechten conditie, dat apparent was, soo 't voort gegaan hadde, sijlieden ende alle het volck vermoort oft door meserie vergaen souden hebben, als per accoort door haer geteeckent blijct, mits dat sij met haere goederen ende 6200 realen in spetie daer wt soude gaen; ende alsoo sij gereet waeren om met alle man daer wt te gaen, verwachtende alleenlijck naer den Commandeur Pieter van den Broecke ende d'andre persoonen bij den Coninck van Jacatra gevangen, alsmede naer de boots van d'Engelsen om daerin te treden, is ten vierden maele (alle andere bysondre ongeregeltheden, uytdeelinge van gelt ende goederen onder 't volck, overspel ende ongeschictheden overslaende) soo groote faulte begaen, dat niet sonder suspitie en is, eenighe met soo lichtvaerdich overgevinge van 't fort haer selven hebben soecken

te verrijcken, oft dat anders te lichtvaerdiger tot d'overgevinge geresolveert sij door de beroovinge ende plunderinghe van goederen, die bij vele gedaen is, alsoo een ider veele van des Comp^e goederen ende comptanten in haere kisten gebercht, als oock de kisten van perticuliere persoonen, als namentlijck die van, d'Hr Generael selffs, de kiste van Jacques le Fevre, Pieter Dircxen, oppercoopman, ende Thijs Cornelissen Vleijshouwer, secretaris, die absent ende met sijn Ed. vertrocken waeren, sonder respect open geslooten, open gebroocken ende de goederen daerwt genoomen hebben, een yder soo veel als hij begeerde ende bergen conde, ende alle de pampieren vande Hr Generael, als mede de drievoudighe commissie van de Hoochmogende Heeren Staten sijn Princelijcke Excellentie ende de Heeren Maijoors verbrant; hebbende oock groote schenckagien aende Engelsen ende Javanen gedaen om soo sij seggen faveur bij haer te genieten, ende de besaeltjens diamanten opengebroocken ende onder haer verdeelt; doch daernaer siende, dat d'Engelsen volgens haer beloften de gevangenen, bij den Coninck van Jacatra sijnde, in haer handen niet en leverden, maer dat sij naer Bantam vervoert wierden; vresende daerover datter wederom eenich bedroch oft verraderije onder schuijlde ende dat d'Engelsen van meer andere poincten, int contract belooft, in gebreecke souden mogen blijven, als oock dat d'Engelsen haer voor de Javanen niet souden connen bevrijden, hebben sijluijden geweijgert wt het fort te gaen ende d'overleveringhe aen d'Engelsen te doen; begeerende eerst dat de gevangenen ende de genoemde ostagiers binnen 't fort volgens accoort gelevert werden ende comen souden, 't welck door die van Bantam verhindert sijnde, alsoo d'onse tot Bantam gevangen wesende door inductie van den Pangeran aldaer denselven seer goede hoope gaven, het fort niet aen d'Engelsen, noch den Coninck van Jacatra, maer in sijnne handen te leveren ende doen overgeven. D'Engelsen hierdoor met die van Bantam in questie geraeckende, hebben haer geschut begost te scheepen, ende eenighe stucken gescheept sijnde, heeft d'voors. raet op den 6^en derselver maent Febuarij geresolveert, d'overleveringhe van 't fort aen de Engelsen ende de Coninck van Jacatra schriftelijck te weijgeren, gelijck als doen geschiede met de gevangen van Bantham, accorderende, dat het beter waere het fort aen den Coninck van Bantam, die sijn belofte coste houden soo sij seyden, over te leveren, dan aen de

Engelsen; doch alsoo 't gemeene volck hun hier tegen stelden, resolveerden 's anderen daechs den 7en Febr. wederomme occasie te soecken om d'overleveringe aen d'Engelsen te doen; maer d'Engelsen, ter bestemder tijt niet comparerende, hebben haer naemaels weder affgeseijt ende den 9en Februarij volcommentlijck geresolveert, het voors. fort op seeckre conditien bij heur geraemt aen den Pangoran van Bantam over te geven, welcke conditien denselven Pangoran voorgeleijt sijnde, heeft alles geadvoijeert, wtgesondert dat van d'Engelsen geen vrijpas voor d'onse gesonden heeft. Den Raet, door vreese van d'Engelsen op 't selvige pas persisterende ende den Pangoran willende geen pas van d'Engelsen versoecken, is ondertusschen veel tijt verloopen, sulcx dat den loop van saecken d'voorn. raet heeft gedwongen haer dagelijcx meer ende meer te verstercken ende binnen 't fort te blijven, waer over het fort, volck, veel van des Compies gelt, goederen ende alle dependentien van dien, niet door haere wijsheijt, maer door sonderlinghe genade ende schickinghe Godes, die daervan oock ten hoochsten gedanct sij, behouden is. Den Heer Gouverneur Generael ende de presente Raden van meninge sijnde, dit ten exempel van andre niet ongestraft te laten passeren, opdat sulcx niet meer come te gebeuren, te meer vermits de voors. persoonen haer faulte niet en willen bekennen, maer even opstinaet ende hertneckich persisteren, dat door wterste noot gedrongen worde ende niet mogelijck en was, dat 't fort in die tijt 't gewelt van de Engelsen ende Javanen beijde te gelijck conde tegen staen, even off haer schuldige plicht voldaen hadden ende niet gehouden waeren het fort tot d'uijtterste noot te houden, maer als off van de Generael expresse last gehadt hadden het fort, als weijnich daeraen gelegen sijnde, met accoort aen de vijanden over te geven, niettegenstaende in haere confessie selffs bekennen, datter van de vijant geen approche, noch storm gedaen, ja niet eenen schoot, naer dat d'eerste vrede gemaeckt was, van d'Engelsen noch Javanen op haer geschooten is, als off haer tijt gebroocken soude hebben om 't fort over te geven, soo sij een schoot verwacht hadden, daer nochtans de plaetse bequaem was, geen vivres gebraecken, cruijt ende volck genoch hadden om eenige stormen aff te slaen; gants vergeten hebbende, dat de plaetse suffisant gekent was, om redelijcker wijs versien sijnde, groot gewelt te connen wederstaen, ende dat sijlieden selffs het gewelt van d'Engelsen ende Javaenen met

gewelt ende goede coeragie hadden helpen wederstaen van 23 December 1618 tot den 14 Janu° 1619, dat d'eerste furie van oorloghe geduyrt heeft, ende de Coninck van Jacatra wetende met gewelt niet te voorderen, de vrede selffs weder versochte. Hebben de voorn. Pieter van Ray, commandeur, die nu onlancx overleden is, Jan Jansen van Gorcum, capiteyn, Adriaen Jacobsen Hulsebos als raet ende Evert Hermansen ten respecte voors. gedeporteert, soo sij hen deporteren mits dese van haere officien, haer onbequaem verclaren om meer in diergelijcke vergaderinge gebruijct te worden, ende dat een yder van hen weder sal treden in sijn bedieninge daer vooren uijtgevaren is; ende alhoewel den luytenant Abraham Strijcker, den vaendrich Hendrick Hermansen ende alle d'andre persoonen, die de resolutie nopende t'overleveren van fort geteeckent hebben, mede miriteren gedeporteert ende gemulcteert[1] te werden als naementlijck Mr. Jan van den Broecke, schoolmeester, Joseph Jansen de Natelaer, Melis Remmisz Lanst, Jan van der Dussen, ondercooplieden, Jan de Brasser, Jan Mibaijse, Samuel Merchijs, Cornelis Jacobsen Gael, Anthonie Meeusen, assistenten, Juriaen Jansen, constapel maijor, Dirck Reijniersz, Willem Hendricksz Jongbloet, Elias Rippon ende Andries Fransen, sargeanten; soo geschiet nochtans d'voors. luytenant Abraham Strijcker, ten respecte van sijnne siecte daermede doen ter tijt beladen was, gratie, als mede aen den vaendrich ende alle d'andre daerenvolgende persoonen; condemnerende daerenboven de voors. vier principaele hooffden als Pieter van Raij, commandeur, Jan Jansen van Gorcum, cap^n, Adriaen Jacobsen Hulsebos als raet, Evert Harmansen, coopman, ende alle degene, daer bij alreede eenige van des Comp^ies ende particuliere goederen bevonden sijn, die overtuijcht soude mogen werden eenige goederen genooten te hebben oft naemaels noch yets bij haer mochte comen te vinden, te voldoen ende te betaelen allen 't gene van des Comp^e ende andre perticuliere goederen gerooft, geplundert, aen d'Engelsen gegeven oft andersints noch bevonden sal worden te gebreecken, wtgesondert 't gene in de bolwercken als andersints tot versterckinge van fort geconsumeert sijn. Ende dat elcx pro rato voor soo veel als naer desen bij den Hr. Generael ende den Raet tot naerder bevindinghe van saecken verclaert sal worden, te weten voor soo veel haer jegenwoordighe goederen

[1] Mulcter = condamner à l'amende, tot geldboete veroordeelen.

ende maentgelden totten 27^{en} Feb^{rij} 1619 (als wanneer ten deele wederom tot kennisse gecomen ende tot haere devoiren gekeert sijn) mogen strecken, van welke tijt aff sij weder haer gage sullen genieten. Aldus gedaen ende gesentieert in't fort Jacatra; adj 9 Julio a^{o} 1619 — was onderteeckent J. P. Coen, Laurens Reael, Steven van der Hagen, P^{r}. de Carpentier, Willem Jansen, Andries Sourij, F^{o}. van Meer, Pieter Dircxz, Thijs Cornelisz Vleijshouwer, secr^{s}.

Bijlage XI.

Als vorige bijlage.
fol. 43 dorso.

Alzoo bij sententie op den 9^{en} Julio passado gecondemneert sijn de principale hooffden van 't fort Jaccatra, namentlijck Pieter van Raij, commandeur, Jan Jansen van Gorcum, cappeteijn, Adriaen Jacobsen Hulsebos als raedt ende Evert Harmansen, coopman, mitsgaders alle degeene, daer bij al reede enige van des Comp^{e} ende andre perticuliere goederen bevonden sijn, die overtuijcht souden mogen werden eenige goederen genooten te hebben offt naermaals noch iets mochten comen te vinden, te voldoen ende te betaelen allent gene van des Comp^{e} ende andre perticulieren goederen gerooft, geplundert, aen d' Engelsen gegeven oft andersints noch bevonden sal worden te gebreecken, wtt gesondert 't geene in de bolwercken als andersints tot versterckinge van 't fort geconsumeert zij, en dat elck pro rato voor soo veel als naer desen bij den Heer Generael en den raedt tot naerder bevindinge van saecken verclaert sal werden, 't welcke voor soo veel haer jegenwoordige goederen ende maentgelden totten 27^{en} Febr. 1619, als wanneer ten deele wederom tot kennisse gecomen ende tot hare devoiren gekeert sijn, mogen strecken, van welcke tijt aff sij weder haer gagie sullen genieten, alles blijckende bij de voors. sententie, ende alsoo men tot noch toe geen naerder bevindinge van saecken heeft connen becomen, vermits de voors. principale hooffden ende alle anderen, die de goederen hebben gerooft ende daer bij alreeden soo van des Comp^{e} als perticuliere goederen gevonden sijn, namentlijck Jan van der Dussen ende Hendrick Lambertsen, ondercooplieden, Jan Anthonisse Brasser, Jan Mibaijse, Cornelis Jacobsen Gael, Samel Marcijs, Cornelis Arentsen, assistenten, en Witte Cornelisen, taffelknecht, even opstinaet ende hertneckich blijven om aenwijsinge te doen, soo wert bij den Ed. Heer Gouverneur Generael ende de presente raden voor naerder verclaeringe wtgesproocken, dat de gagie ende goederen van de voors. persoonen totten 27^{e} Febr. passado verdient, onder de Heeren Meesters in areste sullen blijven, soo lange tot datse alsulcken informatie van der saecken sullen geven, dat de Generale Comp^{ie} ende de perticuliere 't hare becomen mogen ende de saecke behoorlijck aff gedaen can worden.

Item alsoo eenige perticuliere persoonen, die met den Heer Generael wt het fort 't scheep gegaen waeren om d'Engelse vloote te gemoet te gaen, haere kisten opengeslooten, opengebroocken ende de goederen daer wt genomen sijn, conforme haere schriftelijcke specificatie tot dien eijnde overgegaen [1], bedragende in alles 1421¼ reallen van achten.

Namentlijck:

De goederen door d'H^r Generael Coen verlooren	R.	554¼
die van Jacques Lefevre, oppercoopman	»	258.—
van Pieter Dircx, oppercoopman	»	269.—
van Thijs Cornelisen Vleijshouwer, secretaris .	»	157.—
van Hendrick de Haen, medicus	»	168.—
van Jan de Clercq, tamboer	»	20.—
	R.	1421.¼

Is goet gevonden, dat henlieden wt de middelen van de Comp^ie alhier sal werden betaelt van de gagie ende 't procedido van de goederen der voors. persoonen, die bij haer in arest blijven:

		Te weten:
D'Heer Generael	R.	300.—
Jacques Le Fevre.	»	150.—
Pieter Dircxsen	»	150.—
Thijs Cornelisz Vleijshouwer	»	90.—
Hendrick de Haen	»	80.—
Jan de Clerck, tamboer	»	20.—
	R.	790.—

Op conditie, soo op naerder informatie van saecken anders bevonden wordt te behooren, dat dese persoonen gehouden sullen wesen, ider 't gene ontfangen heeft weder goet te doen.

Actum in 't fort Jacatra adij 5 Octob. a° 1619 etc.

w. g. Jan Pieterse Coen
Steven van der Hagen
Frederick Houtman
Pieter de Carpentier
Jacob Dedel
Pieter Dirickx
't marck van [2] Jan Braa, cappitien
Thijs Cornelis Vleijshouwer, secrs.

[1] Lees „overgegeven".
[2] Hier stond een merk in den vorm van een kruis.

Bijlage XII.

Rijksarchief.
Overgecomen brieven en
papieren in 1620.
Boek II, fol. 110 en 134.

Notitie van 't gene tot Jacatra in den oorloge tot fortificatie in de Punten als andersints tot defencie geconsumeert is, te weten:

160	patcherij balatins in 2 pacgens nº 191, 192, à 159 f., 16 st. yder	f 319.12
40	halve vaten boscruijt geduerende den oorloch verschooten	- 2000.—
13680	stucx grove tapes in 57 pacgens à 70 R. [1] ijder pack	- 9576.—
960	stucx Guinees linnen in 48 packen à 5 R. 't stuck	- 11520.—
71	stucx Hollants linnen tot sacken in de puncten verbesigt yder 30 ellen lanck à 6 gl. 't stuck	- 426. 0
183	stucx kennippe lijwaten tot cardouse als andersints	- 219.12
$1\frac{1}{2}$	bael canefas tot blinde tenten als om de puncten te decken a.	- 240.—
80	stucx seyldoeck geconsumeert als voore à R. $\frac{1}{2}$	- 96.—
207	stucx ditto a $1\frac{1}{2}$ R. 't stuck gebruyckt als voore	- 745. 4
34	stucx armosijn tot vlaggen ende vaendels	- 153. 4
9	stucx betilles tot dº vlaggen	- 43. 4
1844	realen van achten voor arbeijtsloon in 't fortificeeren als andersints betaalt	- 4425.12
$6\frac{5}{12}$	cassen londt	- 184.18
5	pacgens cattoene gaeren tot lonten verbesicht à 75 gl. 't pack.	- 375.—
3000	plancken tot becledinghe van de puncten West Frieslant, Hollant ende Gelderlant [2] als	

[1] 1 Reaal = 2 gulden 8 stuivers = f 2.8.

[2] Zoo werden deze punten 12 Maart 1619 genoemd.

	andersints tot beddingh verbesicht à 18 stuyvers 't stuck	f 2700.—
55	groote dicke masten van 8, 10, 12, 16 vaem à 5 R. 't stuck	- 660.—
200	swalpen in de puncten tot beddingh als andersints à $1\frac{1}{2}$ R. 't stuck	- 720.—
5	grove touwen in de puncten verbesicht à f 450 yder	- 2250.—
2040	stucx tapechindes in 5 pacgens, te weten: 1560 à 4 asta in 3 pacgens namentlijck: n° 222—460, 181—500, 79—600 } 1560 stucx à R. 15 de corge[1] f 2808; 480 à 5 asta in 2 pacgens, te weten n° 158—240, 244—240 } 480 stucx à R. 30 de corge f 1728	- 4536.—
400	stucx cangans in 8 pacgens à R. 20 de corge	- 960.—
5600	stucx caingh goelongs in 35 packgens a 300 gl. yder pack.	- 10500.—
		gl. 52650. 6

Item notitie van 't gene de rieden huijsen binnen 't fordt gecost hebben, die genootsaeckt sijn geweest afte te breeck om voor brandt bevrijt te sijn.

11760	bamboesen à $2\frac{1}{2}$ R. 't hondert	R. $293\frac{3}{4}$	
3640	houte paelen à 4 R. 't hondert	» 146.—	
3037	dagen arbeytsloon aen diverse Javanen bet^d a $\frac{1}{2}$ R. daghs.	» $1518\frac{1}{2}$	
14700	atap à $\frac{1}{2}$ R. 't hondert	» $73\frac{1}{2}$	
		R. $2031\frac{3}{4}$	f 4876 4
400	swalpen tot gordinghe aen de gardijns ende de puncten verbesicht à $1\frac{1}{2}$ R. . . .		- 1440.—
300	plancken tot de 2 galderije om langs oude		

[1] 1 corge = 20 stuks.

	huijs te flancqueeren à 1 gl. 't stuck	R. 300	
50	swalpen tot d' galderije à 1½ reael		f 480.—
	't stuck	R. 180	
	Tot de cat verbesicht ruijm 8000 sacgens calck à 8 sackgens per R.	-	2400.—
10000	rooden steen à 40 R. de 10000	-	96.—
	Voor loon van sandt ende coraelsteen by de Chinesen gehaelt 500 R.	-	1200.—
	Somma		f 63142.10

Somma 63142.10.

Notitie van 't gene soo aen den Coninck van Bantam en Jacatra verschoncken als bij d'Engelse gedurende den oorloch genooten is: te weeten:

aen den Coninck van Jacatra op belooffte van stilstandt van wapenen:

5040 R. in contant	f 12096	f 14400.—
2 pacgens goelongs à 40 R. de corge.	- 2304	

1309 stucx caing goelongs, te weten:
640 aen den Coninck van Bantam.
320 aen den jongen Coninck.
160 aen den Pangoran Tomagon.
189 aen diverse orang caijs van Bantam.

1309 à R. 2 't stuck	f 6283.4
37 stucx tapechindes aen den Coninck van Jacatra, Pangoran Padigaram ende den Tomagon van Bantam. -	116.8
61 stucx Bengaelse cleeden aan de voors. ende andre orang caijs van Jacatra ende Bantam vereert à 2 R. 't stuck . . . . -	292.16
3 roers, 1 gegraveert, aen den jongen Coninck van Bantam ende 2 slechte aen sijn orang caijs . . . -	51.—
9 ellen root schaerlaecken aen den Tomagon van Jacatra de sabander Lackmoij ende andre vereert à 12 gl. d'el . . . . -	108.—
diversche Jappons lackwerck aen den ouden ende jonghen Coninck van Bantam . . . . -	528.—
Item aen contant aen graefiken R. 50. . . . . . -	120.—
5 cassen bengalla aen den Coninck van Bantam ende andre vereert à 8 R. 't stuck . . . . -	96.—

Item Sr Pieter van den Broecke (om met den Coninck van Jacatra te spreecken ende aen den selven te vereeren) medegenomen dat hem bij de Javanen ontnomen is:

2 goude kettinghe } 2 agaet ringen }	f 264.—	f 434.8
2 robijn ringen	- 110.8	
1 alcatyff	- 60.—	

Item 't naervolgende aen d'Engelsen admirael Thomas Dael gesonden:

1 silver schenckan . . . 44 oncen.	f 126.8		
1 gebrooke kelck. . . . 8 oncen.	- 23.16		
1 beecker . . . . 9 °do . .	- 25.—		
3 do cleene samen . . . 13¾ oncen.	- 38.15		
5 taffelberders . . . . 60 oncen.	- 150.—		
1 vergulde piramidale cop. 18 oncen.	- 53.11		
1 vergulde schroeff . . 18½ oncen.	- 60.2		
5 vorcxkens	- 12.—		
2 bancquet schalen . . 28¼ oncen.	- 76.9		
1 lampet met een schotel	- 220.16		
2 cocas de maldina	- 37.12		
1 groot lamphet schotel wegende . . . . 75 R. . . .	- 180.—		
2 sout vaten wegende. . 22 R. . . .	- 52.16		
2 kelcken wegende . . 24 R. . . .	- 57.12		
1 lamphet sonder schotel vergult . . . . 24 R. . . .	- 57.12		
	gl. 1172.9		
Aan Adam Denten, Pieter Wadon ende fetor Bouton 1100 R. in Jappons silver gedaen	f 2640.—	- 4023.13	
Item aen de 3 gevangen Engelsen 4 rollen groff greijn à 10 R.	- 96.—		
6 stuck sattijn à 8 R.	- 115.4		
Somma . . .		f 26453.9	

Notitie van 't gene aen 't volck van 't fordt, doense daer wt souden trecken en 't selve meende te verlaten, verstreckt ende gedaen is tot cleding als teergeldt door last van Pieter van Reij, als commandeur doen ter tijt.

150	stucx tapechindes aen de vrouwen ende kinders a ¾ R. 't stuck	f	270.—
120	stucx caing goelongs aen diverse vrouwen, swarten ende Chinesen wtgedeelt a 2 R 't stuck	-	576.—
170	stucx cangans aen de swarten gedaen à 1 R. 't stuck	-	408.—
30	stucx taffacielen aen de swarte ende jongers a gl. 3 't stuck	-	90.—
280	stucx hembden ende broecken aen de soldaten ende jongers à ½ R.	-	336.—
1550½	realen van achten aen de soldaten, borgers, timmerlieden, metselaers, swarten, jongens ende Chineesen te weten:		

76	soldaten a 6 R yder	R	456.—
12	adelborsten a 8 R ider . .	»	96.—
5	corporaels a 10 R ider . .	»	50.—
4	sargants a 20 R. yder . . .	»	80.—
50	borgers a 6 R. ider	R	300.—
2 4	timmerluijden metselaers } 8 R. ider .	»	48.—
70	swarten à R 2 ider	»	140.—
10	swarten à 4 R. ider	»	40.—
17	Chinesen a 4 R. ider . . .	»	68.—
70	schooljongers a ¾ R ider . .	»	52½
	Constapel maijor Wolff botteliersmaet . . . . de Kock . . . } à 15 R ider	»	45.—
	Pieter Fransz. . . Jacob de knecht van Raij . . . } yder 10 R.	»	20.—
	de Cocxmaet	»	8.—
	4 timmermans jongers samen	»	8.—

Van dese naer volgende in 't wederom eijsschen te cort ontfangen

de luitenant	R 21			
de vaendrich	» 12			
Jan van der Dussen	» 50	R. 123.—		
Witte Cornelisz.	» 30			
Melis Remmertsz	» 10			
Meester Jan betaelt		» 10.—		
Cornelis Jacobsz Gael voor een podt tamerijnde		» 6.—		
Somma à 48 St^r		R. 1550½	f 3721. 4	
			Somma	gl. 5401. 4

Notitie van 't gene ten tijden, dat men in 't contract met d' Engelse stondt, bij d' een en d' ander wt het packhuijs genomen is.

1	geborduerde deecken a	f 34.19
7	stucx Pangij a 5 R. yder	- 84.—
3½	stucx Camelotten	- 229.—
6	Japponse rocken a 10 R. ider	- 144.—
2	stucx saijen	- 23.—
74	stucx spaens leere vellen a 2 gl. 't stuck	- 148.—
12	stucx spaense deeckens a 3 gl. 't stuck	- 36.—
7	stucx lansols	- 25. 4
148	stucx hembden ende broecken à ½ R t stuck	f 177.12
27½	stucx groff greijnen à 6 R 't stuck	- 396.—
56	stucx sattijnen a 6 R. 't stuck	- 806. 8
60	stucx taflacielen a 3 gl. 't stuck	- 180.—
47	stucx armosijnen a gl. 3 yder	- 141.—
Notta onder 't volck verdeelt	126 soo fluweele als leere bandeliers f 595.5	
	Somma	gl. 2425. 3

Notitie van 't gene door den oorloge in den tuijn hebben verlaten ende bij de Javanen genomen is.

100 stucx groote hoornbeesten a 10 R 't stuck	R 1000.—
80 stucx bocken ende geijten a 1½ R. 't stuck	» 120.—

Partije gansen, enden, honders ende duijven	R	60.—	
voor padij, dedack ende andre provisie tot onderhoudt van d° beesten.	»	300.—	
voor arbeijtsloon van eenen viver .	»	100.—	
voor een groene paggerrandt om de tuijn	»	600.—	
voor een nieuw huys aen steen, kalck, sant, hout, riet, atap, metselen ende timmeren	»	250.—	
voor stalling van de beesten . .	»	60.—	
voor 't grooten rieden huijs. . .	»	60.—	
à 48 st.rs per R.		2010.	f 4.824.—
Item exterordonnary oncosten van prauwgelden, soo hier als tot Bantam betaelt			f 4000.—
Item een groote nieuwe galleij tot Jacatra opgemaeckt, lanck 123 voeten, leggende voor 't eijlant Onrust, opgehaelt, bij Tomas Dael in den brandt doen steecken, die ten minsten van houdtwerck, iser als andre nootlyckheden ende arbeytsloon gecost heeft 5000 R. van achten			f 12000.—
Item 't jacht de Halve Mane aen Onrust leggende om scheepen aen over te halen, door d° Engelse verbrandt, groot omtrent 60 last			nota.
Item 't jacht Delft, 't welck d'onse door de comste van d'Engelse genootsaeckt wierden voor Jacatra in brandt te steecken, groot ontrent 80 last.			nota.
Item 't schip den Swarten Leeuw bij Ser Tomas Dael voor Bantam in December pas^to genomen met geschut, amonitie van oorloge, seijl, treijl, touwen, anckers ende alle toebehooren soo 't wtter zee quam, groot omtrent 400 lasten . .			nota.
Item een nieuw fregat, lanck 65 voeten kiels, liggende in de reviere onder 't fordt Jacatra, in den oorloge door de Javanen bij nacht wech gevoert, hebbende van materialen als arbeijtsloon ten minsten gekost.			f 3000.—
Item een nieuwe vlott, welcke 't schip den Engel achteraen hebbende door de comste van d' Engelse voor Jacatra heeft laten drijven ende			

bij de Javanen voor de rievire van Antchol verbrant, groot 25. lasten, costende van materiallen en arbeytsloon ten minste . . . . f 2000.—

Item stelle tot laste van den Coninck van Bantam ende d' Engelse ontrent f 35000, welcke de Coninck van Jacatra, diverse orang cays ende verscheyden Chinesen aen 't comptoir Jacatra schuldich waeren, die door den Pangoran van Bantam met hulpe van d' Engelse vervoert sijn . f 35000.—

Item moet geconsidereert worden de extraordinarij oncosten, montcosten ende oncosten van timmeragie, dewelcke meer als de helft minder souden bedragen als nu wel doen, ende dat door de meenichte van 't volck, die alhier tegens de verraderijen van de Javanen ende Engelse tot deffentie ende bewaringhe van ons ende de Compa rijcke middelen gestadich hebben moeten houden, daer men die andersints in andre diensten souden hebben connen imploijeeren. . . . . notta.

Item 't verleth van de reijse, die den Engel met een kappitael van f 207794—12—14 naar Suratte doen soude . . . . notta.

Item hinder dat den handel op Jambij ende Androgirij niet hebben mogen doen, van waer ten minsten 200 lasten peper becomen hebben souden notta.

Verhinderinge dat tijtelijck geen scheepen noch cargasoen naer Ticco, Attchin ende de cust Coromandel hebben connen seynden. . . . . notta.

Verhinderinge dat van Bantam ontrent 12000 sacgens peper min affgeset ende naer patria niet gesonden sijn dan anders gedaen souden hebben notta.

Interest van 2251 sacgens peper in de Gouden Leeuw ende daerenboven een cargasoen sijde ende andre waere in de Sonne beloopende f 112229—7—9, die overjarich in 't lant overgebleven sijn ende met groote perijckel heen ende weder naar Amboijna geweest sijn . . . . . notta.

Schade de Generale Compa aengedaen datter 3. Chineese joncgens, die een rijck cargasoen brochten om aen ons te verhandelen, door d'Engelse

berooft synde, alle niet min dan 100000 R weerdich wesende. . . . . notta.

Notitie van 't gene op 't eylandt Onrust door de subijte comste van d'Engelse hebben moeten verlaten ende door d°Engelse ende Javanen genomen, gerooft ende verbrant.

200.	stucx dubbele swalpen a R. 180 't hondert	R. 360.—	f 864.—
160.	stucx dicke plancken a R. 1 't stuck .	» 160.—	- 384.—
176.	stucx swaere cromhouten a R. 1 't stuck	» 176.—	- 422.8
600.	stucx d° lichte à R. ½ 't stuck . . .	» 300.—	- 720.—
2.	swaere balcken tot roers van scheepen à 15 R. 't stuck	» 30.—	- 72.—
1.	nieuw roer voor 't schip Delft . . .	» 40.—	- 96.—
1.	nieuwe boot, staende op 't landt . .	» 50.—	- 120.—
1.	nieuwe maerse voor de groote mast van Delft.	» 30.—	- 72.—
2.	draijbancken met een groot radt voor de blockmaeckers	» 30.—	- 72.—
6.	groot jijnblocx met copere schijven .	» 60.—	- 144.—
200.	gemeyne blocx	» 50.—	- 120.—
50.	beslage juffers	» 20.—	- 48.—
300.	pagger houten a R. 5 't hondert . .	» 15.—	- 36.—
3.	nieuwe affuijten tot dobbele saeckers .	» 30.—	- 72.—
20.	roopaerde tot stucken al beslagen . .	» 100.—	- 240.—
8.	stucken geschut te weten: 6. halve saeckers a 2200 t'samen ℔ 13200; 2. stucken yder 1400 . . . » 2800 } a 10 gl. 't hondert . .	» 666.⅔	- 1600.—
25.	anckers te weeten: 6. d° ider 3600 te samen . . ℔ 21600; 10. d° ider 2500 te samen . . » 25000; 9. d° ider 1300 te samen . . » 11700; » 58300 a 5 R. 't hondert	» 2915.—	- 6996.—
100.	picol arpuijs à R. 1 't picol	» 100.—	- 240.—
300.	manden houtcoolen à R. ¼ yder . .	» 75.—	- 180.—

16.	lasten smeecoolen	R		f 15.—
300.	bos rottangh à 10 bos per R.	»	30.— -	72.—
50.	sacgens calck à 8 per reael	»	6¼. -	15.—
30.	bossen groote rottangh tot hoepen a 2 per R.	»	15.— -	36.—
100.	sacgens rijs a 50 R.	»	50.— -	120.—
30.	leggers met ysere banden beslagen a R. 7 yder	»	210.— -	504.—
190.	picol Saponhoudt à 1 R. 't picol . .	»	190.— -	456.—
300.	stucx scharp van 6. 8. a 12 ℔	»	-	[1]
	Een hospitael met 80 bedsteeden daer inne	»	200.— -	480.—
32.	huijsen, hebbende van bambousen, adtap ende aerbeijtsloon gekost	»	650.— -	1560.—
	Een saech- ende timmerhuijs	»	100.— -	240.—
10.	huijsen daer de Chinesen woonden . .	»	60.— -	144.—
102.	galleij riemen à 6 gl. 't stuck		-	612.—
21.	Coninexberger plancken tot een koker van de galije		-	168.—
2.	dreggen tot de galleij		-	240.—
			Somma	f 17145. 8

Laus deo adj 8 Junij anno 1619 in 't fort Jacatra.

D' Engelse Oost Indise Comp^a debit aen 't comp^{tr} Patanij f 152119.17.12 voor diverse goederen per d° Comp^a adij 14 December passato voor Bantam met den Swarten Leeuw genomen .	f 152119.17.12
D° aen 't comptoir Jambij f 46925—10—12 voor 1992 picol peper ende 2 picol 40 cattij drakenbloet, in Meert pas^{to} met 't jacht Delft door orsaecke van d' Engelse alhier voor Jacatra verbrant	- 46925.10.12
8 Julij f 6718.12 voor 117 coijangh rijs per d^o Engelse in Meij pas^{to} uyt de joncqen van Nachoda Thin Hou genomen	- 6718.12.—
24 d° f 770512 voor rijs, aracq, peper als andersints met den Swarten Leeuw als vooren per d° Engelse op de reede van Bantam genomen	- 7705.12.—

[1] Open gelaten.

18 augustij f 10952.1.12 aen 't comptoir Jambij voor 510 picol 75 cattij Jambische peper uijt de jonegens van Kithilij Jambij per d° Engelse in de straet Palmbam gelost . .	f	10952. 1.12
4 September f 52.16 voor R 22 aen 11 gevangen Engelse in Baetsjan in April pas^{to} verstreckt à R 2 yder.	-	52.16.—
26. d° f 66687.6.7 voor diverse pertijen per d° Engelse genooten, gerooft, verbrandt ende in de puncten tot borstweringe geconsumeert ende verdorven	-	66687. 6.7

Laus deo adij 8 July anno 1619 in 't fort Jacatra.

Moet hebben ady d° per 't comptoir Jacatra f 1924.16 voor 10025 cattij peper per d° comptoir uijt 't verbrande jacht Delft gesalveert.	f	1924.16.—
d° f 498.13.4 voor 43 stucx besar steenen wt den swarten Leeuw per Hendrick Jansz gesalveert.	-	498.13.4
29 Augustij f 98957.10.— voor 40000 realen vanachten ende 1408 stucken loot, bij 't schip d'Engelse Sterre gevonden op 12 d° in de Strate Sunda bij onse scheepen aengehaelt [1].	-	9805.10.—

[1] Door Jaques Le Febvre werd 24 Aug. 1619 het Engelsche schip genomen, waarvoor hem 20 December als belooning een gouden ketting ter waarde van f 600 werd toegekend.

